COMMENTARIUS
IN LIBRUM
SAPIENTIÆ.
ARGUMENTUM.

TRIA hic de more præmittenda ſunt. Primum, de auctoritate libri: Secundum, de auctore: Tertium, de argumento.

QUÆRITUR ergo Primò, An Sapientia ſit liber Canonicus S. Scripturæ? Negant Iudæi & hæretici, imò nonnulli Catholici, vt Lyran. & Caietan. Iudæi, quia in hoc lib. c. 2. 20. prædicitur mors Chriſti, illi in cruce infligenda ab impiis Iudæis. Hæretici, quia, dum liber hic commendat caſtitatem, opera bona, martyria, merita & præmia, contrariis eorum hæreſibus aduerſatur: vnde eum reiicit Kemnitius in Examine Concilij Trident. ſeſſ. 4. imò Caluin. lib. 1. Inſtit. c. 11. §. 8. ſcribit, ſe in libro Sapientiæ inueniſſe mendacium, ſcilicet de inuentore idololatriæ, qui c. 14. 15. dicitur fuiſſe pater lugens filium ſibi morte ereptum. quæ Caluino Scriptura indigna eſt Bibliis, dignaque fauillis: ſed de hoc fuſiùs agendum c. 14.

Sapientia eſt S. Scriptura. Verùm Reſpondeo & dico, de Fide eſt librum Sapientiæ eſſe Canonicam Scripturam. Patet, quia ita definiuit Concil. Florent. in vnione Armen. & Tridentinum ſeſſ. 4. Carthagin. III. c. 47. Toletanum XI. in Profeſſ. fidei, Sardicenſe apud Theodoret. lib. 2. Hiſtor. cap. 8. Triburienſe c. 34. Piſtenſe c. 1. Nicenum II. act. 4.

Hinc Chriſtus & Apoſtoli ex libro Sapientiæ teſtimonia, æquè ac ex aliis libris Canonicis mutuati ſunt. Nam ex Sapient. 3. v. 17. *Fulgebunt iuſti*, citat Chriſtus illud Matth. 13. 43. *Tunc iuſti fulgebunt ſicut ſol in regno patris eorum*. Rurſum Matth. c. 27. 43. refert id, quod habetur Sap. 2. v. 13. *Filium Dei ſe nominat*. Et v. 18. *Si enim eſt verus filius Dei, ſuſcipiet illum, & liberabit de manibus contrariorum*. Paulus quoque ad Rom. 11. verſ. 34. profert illud Sap. 9. 13. *Quis enim hominum poterit ſcire conſilium Dei? aut quis poterit cogitare quid velit Deus?* Et ad Epheſ. 6. 13. & 17. depromit id, quod habetur Sap. 5. 18. & 19. *Accipiet armaturam zelus illius, & induet pro thorace iuſtitiam, & accipiet pro galea iudicium certum, ſumet ſcutum inexpugnabile æquitatem*. Idem Hebr. 1. v. 7. & 11. & alibi alludit ad dicta Sapientiæ c. 4. 6. 7. & 9.

Idem faciunt Patres Græci & Latini, qui Sapientiam citant, vt diuinam Scripturam, imò vt librum Salomonis. Loca eorum citabo quæſt. 2. nunc ſufficiat vnius S. Aug. ſententia, qui lib. 2. de Prædeſt. Sanctor. c. 14. & lib. 2. de Symbolo ita ſcribit: *Non debuit repudiari ſententia libri Sapientiæ, qui meruit in Eccleſia Chriſti de gradu lectorum Eccleſiæ Chriſti tam longa annoſitate recitari, & ab omnibus Chriſtianis Epiſcopis vſque ad extremos laicos fideles, pœnitentes, catechumenos cum veneratione diuinæ auctoritatis audiri.*

C Quare vana eſt Caietani exceptio, dicentis librum Sapientiæ à Patribus vocari Canonicum, id eſt regularem, quia valet ad ædificationem fidelium, at non ad ſtabilienda fidei dogmata: ad vtrumque enim valet diuina Scriptura, qualem aiunt eſſe Patres librum Sapientiæ. Vide Melchiorem Canum lib. 2. de Locis c. 11.

Porrò S. Athanaſ. in Synopſi, S. Epiphan. lib. de Ponderib. & menſuris, S. Hieron in Prologo galeato, & epiſt. 115. & in c. 8. & 11. Zachariæ, & Damaſc. 4. de Fide c. 18. aſſerunt, Sapientiam non eſſe in canone Hebræorum, & ſuo tempore needum ab Eccleſia receptam vt librũ Canonicum; legendum tamen in Eccleſia ad ædificationem plebis. Quare liber hic non eſt protocanonicus, id eſt primæ claſſis S. Script. quales ſunt ij, de quorum fide numquam eſt dubitatum, ſed deuterocanonicus, id eſt, ſecundæ claſſis, quales ſunt ij, de quorum fide dubitatum fuit aliquando, at poſtmodum tota Eccleſia, re examinata, *Secunda claſſis.* eos in canonem admiſit. Audi S. Auguſt. lib. 2. de Doctr. Chriſt. c. 8. *Illi duo libri, vnus, qui Sapientia; & alius, qui Eccleſiaſticus inſcribitur, quoniam in auctoritatem recipi meruerunt, inter Propheticos numerandi ſunt.* Et lib. de Prædeſtinat. Sanctorum c. 14. *Sed qui ſententiis tractatorum*, ait, *inſtrui volunt, oportet vt iſtum librum Sapientiæ, vbi legitur, Raptus eſt ne malitia immutaret cor eius, omnibus tractatoribus anteponant: quem ſibi antepoſuerunt etiam temporibus proximi Apoſtolorum egregij tractatores, qui eum teſtem adhibentes, nihil ſe adhibere, niſi diuinum teſtimonium crediderunt.* Addit S. Iſidor. lib. 1. Offic. c. 12. quem ſequitur noſter Lorinus, olim librum hunc hebraicè extitiſſe, fuiſſeque in canone Hebræorum, ſed à poſterioribus Iudæis Chriſticidis abraſum ex eo, & abolitum, legique vetitum; eò quòd nimis aperta de Chriſto, ac Iudæorum contra Chriſtum inſidiis & machinationibus oracula contineret. Vide Bellarm. lib. 1. de verbo Dei c. 13. Sixtum Senenſem lib. 8. Biblioth. hæreſi 9. Iudocum Coccium in Theſauro Catholico, in Sapientia, & Gonſaluum Ceruantes proœmio in Sapientiam.

Denique Ioannes Picus Mirand. Præfat. in Heptapl. aſſerit ab Hebræis legi librum Sapientiæ, à Salomone rege ex medulla Moſaicæ legis hebraicè conſcriptum; ſed B alterum & diuerſum ab hoc noſtro, cuius quoque meminit Theophilus Antiochenus lib. 3. ad Autolycum.

QUÆRITUR Secundò, quis ſit auctor libri Sapiẽtiæ?

An Salomon ſit auctor? Prima ſententia eſt multorum, qui cenſent auctorem eſſe Salomonem, imò nonnulli putant, id eſſe quaſi de fide. Ita noſter Chriſtoph. à Caſtro hic, & Sixtus Senenſis lib. 8. Biblioth. hæreſi 9. Rugerius l. de Libris Canon. c. 24. ac fusè Gonſaluus Ceruantes quæſt. 1. Prol. in Sapientiam, qui cenſet Sapientiam hebraicè extitiſſe tempore Septuag. Interpretum, & ab eis in Græcum, æquè ac ceteros S. Script. libros, eſſe traductam.

Probant Primò, quia hic liber in Græcis Bibliis inſcribitur, *Sapientiam Salomonis*.

Secundò, quia multi Patres eum tribuunt Salomoni, vocantque ſapientiam Salomonis, vt Tertull. lib. de Præſcript. c. 7. Cyprian. l. 3. Teſtimon. c. 15. 52. 58. & 59. S. Ambroſ. lib. de Paradiſo c. 7. S. Hilar. in pſalm. 127. Clemens Alex. lib. 6. Strom. poſt med. Orig. 1. Periarch. c. 2. S. Baſil. lib. 5. contra Eunom. c. penult. Nazianz. orat. 49. S. Athan. in Synopſi Sacræ Script. S. Iſidorus lib. 1. de Officiis Eccleſ. c. 12. quin & Concil. Carthag. III. Innocent. I. epiſt. 3. Euariſtus epiſt. 1. Felix I. epiſt. 3. Lactant. lib. 4. cap. 16. Epiph. hæreſi 76. Damaſc. 3. de Fide c. 18. Melito Aſianus apud Euſeb. lib. 4. hiſtor. c. 25. vel 26. vbi quinque Salomonis numerat libros, ſcilicet Prouerbia, Sapientiam (Græcè ἡ σοφία, perperam aliqui legunt, ἡ ἄσοφος, id eſt *ſine ſapientia*, quaſi Prouerbia alio nomine vocet Sapientiam) Eccleſiaſten, Canticum & Eccleſiaſticum. Hinc Euſeb. lib. 4. hiſtor. c. 22. *Hegeſippus*, inquit, *& Irenæus, & omnis antiquorum chorus, librum qui ad titulatur Sapientia, Salomonis eſſe dixerunt, ſicut & Prouerbia*. ſic enim Euſebij verba ex Græco in Latinum traduxit Ruffinus.

Tertiò, quia ipſe auctor libri cap. 9. 7. vocat ſe regem & ædificatorem templi, qui alius eſſe nequit, quàm Salomon: *Tu*, inquit, *elegiſti me regem populo tuo*, &c. *& dixiſti me ædificare templum in monte ſancto tuo*.

Reſp. negatiuè. Probatur Primò. Verùm, longè verius eſt Salomonem non conſcripſiſſe hunc librum. Primò, quia, ſi hic liber eſſet Salomonis, vtique Hebræis fuiſſet cognitus, & in canone S. Script. poſitus; iam autem nec in canone Hebr. eſt, nec hebraicè vlli viſus fuit: nullus enim eſt, qui eum ſe hebraicè vidiſſe aſſerat, ac nemo veterum (excepto vno Iſidoro, qui poſterior eſt) eum hebraicè ſcriptum aſſeuerat, vti de Euan-

Digitized by Google

gelio S. Matthæi aſſeuerat S. Hieron. & alij: cùm ex aduerſo Eccleſiaſticus hebraicè viſus fuerit Ieſu Sirach iuniori, utpote qui eum ſe ex Hebræo in Græcum tranſtuliſſe profiteatur in Prologo.

Secundò. Secundò, quia licet hic primitus græcè ſcriptus videtur: redolet enim Græcanicam eloquentiam, teſte S. Hieron. in Prologo in libros Salomonis: ſicut vice verſa Eccleſiaſticus, vtpote ex Hebræo in Græcum traductus, magis Hebræam, quàm Græcam phraſin & ſimplicitatem redolet. Confer hunc librum cum Prouerbiis, & videbis quanta ſit ſtyli phraſiſque diſtantia, ac præſertim hic eſſe elegantes diſcurſus continuos & connexos, cùm in Prouerbiis ſint ſententiæ diſparatæ, quæ nullum inter ſe habent ordinem vel nexum, ut planè ab auctoribus diuerſis videantur conſcripti hi duo libri. Adde, Salomonem huius libri non eſſe auctorem, inde certò colligi; quòd auctor cap. 15. v. 15. dicat hoſtes populi Dei, putà Ægyptios, imperare illi. Tempore autem Salomonis nemo imperabat Iſraeli, niſi Salomon, qui & Gentibus vicinis vel dominabatur, vel amicitiæ fœdere deuinctus erat. Scriptus eſt ergo hic liber ſub tempus Ptolemæi Lagi: hic enim Iudæam oppreſſit.

Tertiò. Tertiò, quia veteres tres tantùm numerant Salomonis libros, ſcilicet Prouerbia, Eccleſiaſten & Cantica. Ita Amphilochius Iconij Epiſcop. in carm. de legendis S. Script. libris, Iſidorus Peluſ. lib. 4. epiſt. 40. S. Hieron epiſt. ad Paulinum, quæ præfigitur Biblijs, & alij.

Quartò. Quartò, quia ita cenſent plurimi & grauiſſimi auctores, ut Lyran. Hugo. Dionyſ. Abulenſ. Ianſenius, Driedo, Melchior Canus, Micheal Medina, Alfon. à Caſtro, Alfonſ. Coriel, Paulus à Palatio, Lorinus, Pamelius, Georgius Ederus. Didac. Cooarruuias l. 4. Variar. reſol. cap. 14. Adrian. Finus, Genebrardus & alij, quos citat & ſequitur noſter Pineda præfat. in Eccleſiaſten, c. 2. n. 20. Imò S. Auguſt. aſſerit hunc conſtantem & communem eſſe fidelium ſenſum: eius verba mox recitabo.

Denique auctor huius libri alludit ſubinde ad fabulas poetarum, qui omnes Salomone longè fuere poſteriores. Sic cap. 1. 14. dicens, *Nec inferorum regnum in terra*, alludit ad fabulam Plutonis & Ditis, qui fingitur à poetis rex inferorum, atque ab inferis ditionis ſuæ iura in terram extendiſſe. Rurſum alludit ad ritus Gentilium, ut cùm ait c. 2. v. 8. ex ſententia Epicureorum: *Coronemus nos roſis*. Nam coronas roſaceas apud Hebræos non fuiſſe tempore Salomonis, imò nec tempore Iſaiæ & captiuitatis Babylonicæ, cenſet Tertull. lib. de Corona militis c. 9. videntur ergo illæ poſteriori tempore, ex commercio cum Gentilibus ad Hebræos permanaſſe. Sic c. 17. 13. in Græco nominat Orcum, & alludit ad Lethen, qui à poetis inducitur velut fluuius inferni, mortuis eò venientibus inducens rerum omnium obliuionem, aſſeritque ex Orco promanaſſe tenebras Ægypti. Et c. vlt. verſ. vlt. *manna* in Græco vocat *ambroſiam*, quæ à poetis fingitur eſſe cibus Iouis & deorum. Hanc ſententiam clarè indicat verſio Syriaca, dum hunc titulum libro præfigit: *Liber magnæ Sapientiæ ipſiuſmet Salomonis filij Dauid: de quo facta eſt dubitatio, quaſi aliquis ſapiens ex Hebræis ſcripſerit illum ſpiritu prophetico, cùm nomen Salomonis poſuiſſet, ſiue condidiſſet illum: & receptus eſt.* Putà habitus Canonicus. Arabica ſic habet: *Liber Sapientiæ Salomonis filij Dauid, qui regnauit in filijs Iſrael.*

Ad Primum reſpondet S. Hieron. in Prologo, illam inſcriptionem in Græcis codicibus eſſe falſam. *Alius*, inquit, ψευδεπίγραφον, *hoc eſt falsò inſcriptus, qui Sapientia Salomonis inſcribitur.* Et mox: *Apud Hebræos nuſquam extat, & ipſe ſtylus Græcam eloquentiam redolet, & nonnulli ſcriptorum veterum hunc eſſe Iudæi Philonis affirmant.*

Ad Secundum reſpondetur, Patres hunc librum citare nomine Salomonis iiſdem de cauſis, quibus Eccleſiaſticum tribuunt Salomoni, quas recitaui proœmio in Eccleſ. ac præſertim, quòd auctor huius libri eum ſcripſerit nomine Salomonis, eiuſque perſonam induat, ac illum loquentem & docentem inducat. Sicut Plato ſuos Dialogos inſcribit nomine Socratis, Gorgiæ, Protagoræ, Timæi, &c. quia eos loquentes inducit. & Xenophon ſuum opus inſcribit Cyrum, ſiue Cyripædiam: & Cicero librum de Claris orator. inſcribit Brutum, qui inter oratores excelluit. Sic ergo hic liber aſcribitur Salomoni, quia Salomon hic loquens inducitur, qui omnium ſententia fuit mortalium ſcientiſſimus, &, ut ille ait, antiſtes ſapientiæ,

A Mineruæ, corculum, prudentiæ ocellus, Themidis os; medulla conſilij, Scripturæ anima.

Id diſertè docet Euſeb. lib. 11. Præpar. c. 5. *Hac ratione commotus*, inquit, *qui librum Sapientiæ perſona ſua, (eius,* ſcilicet Salomonis) *inſcripſit: Ipſe mihi dedit horum quæ ſunt ſcientiam, ait, veram*, &c. pergitque citare verba, quæ habentur Sapient. cap. 7. v. 17. Sic & Origen. in Ioannem tom. 20. *Sapientia liber*, inquit, *Salomoni inſcriptus*. Ergo hic liber ſcriptus eſt non à Salomone, ſed ab alio in perſona Salomonis: unde & S. Thom. in 1. 2. q. 113. art. 3. ad 2. ait, in hoc libro ſermonem eſſe ex perſona Salomonis. Idem expreſsè docet Alfonſus Curiel controu. 2. in libr. Sapientiæ. Quin & S. Auguſt. lib. 2. de Doctrina Chriſt. c. 8. ſic ait: *Illi duo libri, primus qui Sapientia, & alius qui Eccleſiaſticus inſcribitur, de quadam ſimilitudine Salomonis eſſe dicuntur; nam Jeſus filius Sirach eos ſcripſiſſe conſtantiſſime perhibetur.* Et lib. 17. de Ciuitate cap. 20. de eiſdem libris inquit: *Alij verò duo, quorum unus Sapientia, alter Eccleſiaſticus dicitur, propter eloquij nonnullam ſimilitudinem, ut Salomonis dicantur, obtinuit conſuetudo: non autem eſſe ipſius: non dubitant doctiores.*

B Accedit, quòd auctor Sapientiæ imitatus ſit Salomonem, eiuſque ſenſa, fortè etiam ſententias & verba in libris Hebr. illius æui ſparſim repertas collegerit, ordinarit, Græcaque phraſi & ſtylo expreſſerit, vt patet conferenti cap. 7. & 9. Sapient. cum iis, quæ de Salomone dicuntur 3. Reg. 3. 1. Paral. 28. 2. Paral. 1. Proverb. 8. &c. Salomon enim locutus eſt tria millia parabolarum, & carminum quinque millia, ut patet 3. Reg. 4. 32. quæ omnia, nec Prouerbiis, nec Eccleſiaſte, nec Cantico contineri queunt: pars ergo eorum Sapientia contineri poteſt. Ita cenſent Bellarm. lib. 1. de Verbo Dei c. 13. Poſſeuinus in Apparatu ſacro, verbo *Salomon*. Adrian. Finus lib. 6. Flagelli Iudæorum c. 13. & alii.

Ad Euſebium Reſp. eius verba perperam traducta eſſe à Ruffino: græcè enim ſic habent: οὐ μόνος δὲ οὗτος, ἀλλὰ καὶ Εἰρηναῖος, καὶ πᾶς ὁ τῶν ἀρχαίων χορὸς, πανάρετον σοφίαν τὰς Σαλομῶντος παροιμίας ἐκάλουν. quæ ad verbum latinè ſic ſonant: *Non ſolus autem ipſe, ſed & Irenæus, & omnis veterum chorus, omni virtute refertam Sapientiam Salomonis Prouerbia nuncuparunt.* Itaque Euſeb. non loquitur de libro Sapientiæ, ſed de Prouerbiis Salomonis, eaque dicit à multis

C vocari Sapientiam πανάρετον, id eſt de omni virtute tractantem: Unde & Eccleſia in Officio diuino recitans Prouerbia Salomonis, v. g. *Dominus poſſedit me*, ex c. 8. *mulierem fortem* ex c. 31. præmittit: *Lectio libri Sapientiæ.*

Ad Tertium, jam dixi librum ſcriptum eſſe ab alio quidem, ſed in perſona Salomonis, ac ex multis Salomonis ſententiis, quales ſunt illæ in argumento propoſitæ.

Secunda ſententia eſt S. Auguſtini lib. 2. de Doct. Chr. cap. 8. & lib. 17. de Ciuit. cap. 20. ubi ſcribit conſtantem eſſe opinionem, auctorem libri Sapientiæ, æquè ac Eccleſiaſtici, eſſe Ieſum filium Sirach, ut patet ex verbis eius iam recenſitis. Unde uterque liber à multis vocatur Sapientia. Idem opinatur S. Iſidor. & Theodor. apud Lipoman. in Exodi c. 16. Verùm, hanc ſententiam retractat ipſe S. Auguſt. lib. 2. retract. cap. 4. *De auctore libri*, ait, *quem plures vocant Sapientiam Salomonis, quod etiam ipſum, ſicut Eccleſiaſticum, Jeſus filius Sirach ſcripſerit, non ita conſtare ſicut à me dictum eſt, poſtea didici, & omnino probabilius comperi non eſſe eius libri auctorem.* *an auctor Jeſus Sirach?*

Tertia ſententia eſt, auctorem huius libri eſſe Philo-

D nem Hebræum, qui paulò poſt Chriſtum vixit ſub Caio Caligula Imper. ad eumque legationem obiit pro Iudæis, ſed ab eo repulſus conuerſus ad ſocios dixit: *Bono ſimus animo, nam Deus nobis propitius erit, cùm infenſus eſt Caius*, uti refert Ioſeph. l. 18. Antiq. c. 10. Hic enim Philo fuit vir doctus & diſertus, ac plurimos in Script. edidit libros, totuſque moralis eſt & pius, qualis eſt & auctor Sapientiæ. Unde S. Hieron. in prologo ait: *Nonnulli ſcriptorum veterum hunc eſſe Judæi Philonis affirmant.* Ita cenſent Lyran. Dionyſ. Galatinus l. 1. de Arcan. fidei c. 4. Ludov. Viues in c. 20. lib. 17. S. Auguſt. de Ciuit. Adduntque nonnulli Philonem ſcripſiſſe hunc librum ad conſolationem Judæorum, quos affligebat Caius Imper. Unde proponit eis exemplum liberationis Hebræorum à tyrannide Pharaonis, quem Deus tot plagis attriuit; ac iuſti regis regimen deſcribit, iniuſti verò & tyranni culpat, eique Dei vindictam comminatur. *An Philo?*

Verùm, hæc ſententia planè eſt improbabilis. Primò,

mò, quia hic Philo poſt Chriſtum manſit Judæus, id eſt infidelis, & in judaiſmo pertinax, ideoque à Chriſto alienus, & Chriſtianæ fidei adverſarius. Quis credat infidelem ſcripſiſſe librum tam fidelem, in quo fidei principia traduntur, ac præſertim de Chriſto patiente & mortuo, ut patet c. 2. 20.?

Secundò, quia Sapientia ab omnibus Orthodoxis, totaque Eccleſia numeratur inter libros veteris teſtamenti, qui ante Chriſtum ſcripti ſunt, prophetat enim de Chriſto cap. 2. ergo ſcribi non potuit à Philone, qui vixit poſt Chriſtum. Adde, ſtylum Philonis à ſtylo Sapientiæ longè diſtare.

Tertiò, quia Philo hic valdè addictus fuit Platoni; unde illud: *Aut Philo platonizat, aut Plato philonizat*. Hinc ex Platone ſuos hauſit errores, ut cùm lib. de Opificio ſex dierum cenſet ſtellas eſſe animalia intelligentia; ac cœlum à Deo eſſe factum, ut deorum tam inviſibilium (angelorum) quàm viſibilium (ſtellarum) ſit domicilium: aſtruit ſæpè planetarias divinationes ex Thalmudicis & Genæthliacorum deliramentis: dubitat an mundus magis ſit ad imaginem Dei factus, quàm homo, & an paradiſus terreſtris revera extiterit: libro *de congreſſu quærendæ eruditionis gratia*, inſinuare videtur, infernum non aliud eſſe, quàm flagitioſi hominis conſcientiam, ejuſque remorſum: lib. *de profugis*, aſſerit animam rationalem dumtaxat Adæ creatam à Deo, ſenſitivam autem unà cum angelis. Plures Philonis errores recenſet Sixtus Senenſis lib. 5. Biblioth. cap. 17. & 93. nonnullos autem refellit auctor libri Sapientiæ.

Quartò, quia liber hic citatur à S. Clemente Pontif. epiſt. 1. & à S. Dionyſio Areopag. c. 4. Divin. nom. ut ſacer, divinus & priſcus: S. Dionyſius autem, æquè ac S. Clemens, coævus Philoni fuit; imò liber Sapientiæ citatur à Chriſto & Apoſtolis, qui Philonem anteceſſere, ut oſtendi quæſt. 1.

Quintò, quia S. Hieron. lib. de Viris illuſtribus, & Euſeb. lib. 2. hiſtor. cap. 17. texentes catalogum librorum Philonis, nullam faciunt mentionem libri Sapientiæ.

An Philo priſcus?

Hiſce rationibus convicti nonnulli, cenſent hunc librum ſcriptum à Philone, non illo qui vixit poſt Chriſtum ſub Caio, ſed ſeniore, qui vixit 160. annis ante Chriſtum ſub Onia priſco pontifice. Ita Alfonſ. Curiel. controverſ. 2. Michael Medina lib. 6. de recta in Deum fide c. 12. Driedo lib 1. de Eccleſ. dogm. cap. 4. ad 5. diffic. Canus lib. 2 de Locis c. 11. ad 5. Pamelius in notis ad S. Cyprian. lib. de Mortal. n. 43. Genebr. in Chronol. anno mundi 1860.

Verùm Philonis hujus ſenioris nulla eſt mentio apud Joſephum, Euſebium, alioſque antiquos ſcriptores: hi enim tantùm meminerunt Philonis Hebræi, qui vixit ſub Caio; & Philonis Byblii, id eſt oriundi ex Byblo civitate Phœniciæ, qui non fuit Hebræus: ſed Gentilis, ideoque ineptus ad ſcribendum res Judaicas, ac multò magis ad ſcribendum libros Canonicos. Id diſertè docet Euſeb. lib. 1. Præpar. Evang. c. 6. *Philo, ait, non Hebræus, ſed Byblius, Phœnicum hiſtoriam eorum lingua ſcriptam in Græcam linguam traduxit*. Eundem, non alium, citat Joſephus lib. 1. contra Apionem, cujus verba tranſcripſit Euſebius lib. 9. Præpar. in fine, ubi ait Demetrium Phalereũ, Philonem ſeniorem (Byblium) & Eupolemum, Gentiles, ſcripſiſſe hiſtorias Chaldæorum, Syrorum & Phœnicum, ac obiter inhinde tangere res Judaicas, ſed in hiſce, utpote ſibi peregrinis, quandoque hallucinari: *Quibus, inquit, venia danda eſt, quoniam magnam noſtrarum litterarum peritiam non habuere*. quod de Philone Hebræo dici nequit. Adde, auctores citati cenſent Philonem hunc fuiſſe unum ex 72. Interpretibus: hoc autem dici nequit: nam Ariſtæas in Hiſtoria 72. Interpretum ſingulorum nomina aſſignans, nullum inter eos Philonem nominat.

Cauſa erroris, cur ſcilic. nonnulli ſapientiam tribuunt Philoni, eſt, quòd Salomon à Deo 2. Reg. 12. 25. nuncupatus ſit hebr. ידידיה *Iedidia*, id eſt, *amabilis Domino*, qui Græcè dicitur φίλων: φιλέω enim eſt amo, φίλις amor, φίλος amicus. Unde & Philo Judæus à Rabbinis (& nominatim à R. Azaria) hebr. vocatur *Jedidia*. Hebræi enim priſci Sapientiæ auctorem fecere Salomonem, ut patet ex R. Moſe Bar-Nachmani, qui contractè *Rembam* vocatur, & ante 300. annos floruit. Hic enim in prœmio Pentateuchi, ex magna Sapientiâ Salomonis velut S. Scriptura citat illud Sapient. 7. v. 7. *Optavi, & datus eſt mihi ſenſus*, ac cetera quæ ſequuntur recitat accuratè & prolixè. Recitat autem lingua Hieroſolymitana, putà Syriaca, qua uſi ſunt Judæi poſt reditum ex Babylone: unde colligas libri huius auctorem ita eſſe Salomonem, ut tamen à quopiam poſteriore poſt excidium Jeruſalem per Chaldæos, ſcriptus ſit ſtylo proprio & patrio, ideoque non purè hebraicè, uti ſua ſcripſit Salomon, ſed corruptè ſive hieroſolymitanè, hoc eſt ſyriacè. Aut potiùs liber hic primitus ab auctore græcè ſcriptus, deinde à quopiam Hebræo in linguam Hieroſolymitanam tranſlatus eſt, æquè ac liber tertius Machabæorum: ſic enim & Joſephus & Philo ſua græcè ſcripſerunt, quia græcè periti Græcis & Latinis ſcribebant. Stylus enim Sapientiæ planè Græcam phraſim redolet, non Hebræam. Recentiores ergo Latini nonnulli hunc librum tribuerunt Philoni Judæo, eò quòd Hebræi tribuerent eum Philoni, ignorantes ipſos per Philonem intelligere Salomonem, ob cauſam jam dictam, non Philonem Judæum.

Incertus auctor Sapientiæ.

Dico ergo. Certum eſt de fide auctorem primarium libri Sapientiæ eſſe Spiritum ſanctum: incertum verò eſt quis fuerit ſecundarius, ſcilicet Hebræus Scriba & Rabbinus, qui dictante Spiritu ſancto eum conſcripſerit.

Id ſatis inſinuat S. Dionyſ. Areopag. c. 4. Divin. nom. ubi citans locum ex c. 8. Sapientiæ: *In primis, inquit, Scripturæ ſanctæ inſtitutionibus invenies quemdam hæc dicentem de divina ſapientia: Amator factus ſum pulchritudinis eius*. ubi τὸ *quemdam* ſignificat auctorem incertum. Eodem modo Sapientiæ auctorem citat Anaſt. Nicenus quæſt. 35. in ſacram Script. *Quidam, inquit, ſapiens*. Et S. Gregor. lib. 27. Moral. c. 18. *Bene, inquit, per quemdam ſapientem dicitur* Sap. 17. 10. *Cum ſit timida nequitia*. & lib. 23 Moral. cap. 16. *Benè quidam ſapiens* (Sap. 7. 15.) *Mihi autem Deus dedit dicere ex ſententia*. Simili modo eum citat S. Chryſoſt. hom. 4. & 47. in Geneſ. & hom. 40. & 42. in Matth. & S. Cyrill. Alexand. dial. de Trinitate. & S. Hieron. in Prologo in libros Salomonis: *Apud Hebræos, inquit, nuſquam eſt, quin & ipſe ſtylus Græcam eloquentiam redolet*. Et Euſeb. lib. 11. Præpar. c. 5. *Hac ratione commotus, ait, qui librum Sapientiæ ſua perſonæ inſcripſit*, ſcilicet incognitus. Genebrardus quoque ait, auctorem Sapientiæ eſſe anonymum & incertum. Sic & ceteri, quos citat & ſequitur Pineda præfat. in Eccleſ. c. 2.

Scriptus hic liber ſub tēpus Alexandri Magni.

Porrò, quia hic liber videtur ſcriptus Græco ſtylo ab Hebræo quopiam, teſte S. Hieron. conjicere licet eumdem ſcriptum eſſe paulò poſt regnum Alexandri Magni, qui Salomone ſexcentis & ampliùs annis fuit poſterior: Alexander enim cum imperio linguam Græcam invexit in Judæam, ita ut nobiliores Judæi tunc græcè diſcere cœperint. Hinc paulò poſt Alexandrum Ptolemæus, Philadelphus, ſecundus Ægypti rex, è Judæa evocavit 72. Interpretes, qui Biblia Hebræa in Græcum idioma traducerent: quare tunc Hebræi didicere linguam Græcam, ac græcè ſcripſere libros. unde & Jeſus Sirach nepos, librum Eccleſiaſtici ab avo hebraicè conſcriptum traduxit in linguam Græcam, ut ipſe fatetur in Prologo Eccleſiaſtici: illud enim ſæculum fuit litteratorum: quare tunc apud Judæos floruit ſapientia & eloquentia Græcanica. Igitur textus Græcus hic videtur originarius S. Script. textus. Nam ſtylus & facundia Græcam magis eloquentiam, quàm Hebræam ſimplicitatem redolet, ut rectè advertit S. Hieron. & colligitur ex cap. 15. 14.

Videtur ergo, quòd ſub tempora Ptolemæi Philadelphi ſcriptus fuerit liber Sapientiæ græcè, ab aliquo è 72. Interpretibus, vel ſimili Rabbino, fortè in gratiam Ptolemæi Philadelphi: unde toto hoc libro regem inſtruit, quomodo ſapienter & juſtè debeat adminiſtrare rempublicam. Hac enim de re ipſe Ptolemæus 72. Interpretibus totidem quæſtiones, putà ſingulis ſingulas, propoſuit, ut ab iis diſceret modum bene regendi, quas recenſet Ariſtæas in Hiſtoria 72. Interpretum. Hæc Chronologia & ratio temporis facem præferet huic libro, eumque mirificè illuſtrabit, ut patebit quæſtione ſequenti.

Argumētū libri.

Quæritur ergo Tertiò, quod ſit argumentum hujus libri? Reſpond. Liber hic argumentum prodit nomine ſuo: vocatur enim Sapientia: quia tractat de vera ſapientia, ejuſque origine, moribus, operibus, effectibus & præmiis. Porrò ſapientia hic non tam ſpeculativa, quàm practica accipitur, quæ ſcilicet eſt ratio agendorũ ſecundùm Deum, ac proinde nõ aliud eſt, quàm vera veri Dei cognitio conjuncta cum ejus timore, religione & cultu,

Sapiētia quid?

qui hominem ad ſalutem & æternam felicitatem perducit. Hinc Iſidor. lib. 3. Etymol. Sapientia, ait, eſt *ſapida ſcientia*. Unde Noſter ſapientiam hanc vertit, εὐσέβειαν, id eſt pietatem c. 10. v. 12. ac ſapientiam ſubinde nominat *juſtitiam*, quæ generalis eſt virtus, omneſque virtutes complectitur, illique c. 7. verſ. ultimo opponit malitiam, id eſt vitium & peccatum. Id ita eſſe clarè ſignificat Sapiens c. 6. v. 18. *Initium*, inquit, *illius veriſſima eſt diſciplinæ concupiſcentia: cura ergo diſciplinæ, dilectio eſt: & dilectio, cuſtodia legum illius eſt: cuſtoditio autem legum, conſummatio incorruptionis eſt: incorruptio autem facit eſſe proximum Deo. Concupiſcentia itaque ſapientiæ deducit ad regnum perpetuum.*

Unde & Moiſes Deuter. 4. 5. *Scitis*, ait, *quòd docuerim vos præcepta atque juſtitias ſicut mãdavit mihi Dominus Deus meus: ſic facietis ea in terra quam poſſeſſuri eſtis, & obſervabitis & implebitis opere. Hæc eſt enim veſtra ſapientia, & intellectus corã populis, ut audientes univerſa præcepta hæc, dicant: En populus ſapiens & intelligens, gens magna.* Et Job cap. 28. v. 28. *Ecce timor Domini*, inquit, *ipſa eſt ſapientia.* Unde Lactant. lib. 3. de Vera ſapientia c. 11. & l. 4. c. 3. dixit ſapientiam & religionem ſegregari non poſſe: quòd B ſapere nihil aliud ſit, quàm Deum verum juſtis ac piis cultibus honorare. Vide dicta. Eccli. 1. 1. & Proverb. 1. 1.

Apud Philoſophos & Theologos Scholaſt. ſapientia aliter varieque accipitur, ut pro rerum omnigena cognitione; pro ea, quæ in quovis genere artis eſt; pro Metaphyſica, pro Theologia, pro fide quæ in actionẽ etiam prodeat. Adde, pro uno donorum Spiritus ſancti, & increata Sapientia, Verboque divino. Quas acceptiones fusè hic proſequitur noſter Chriſtoph. à Caſtro; ſed illæ huc non pertinent, niſi quatenus ſapientiæ jam explicatæ ſunt affeclæ, effectus & præmia, uti patuit in Salomone, qui proinde de ſe ita ſcribit c. 7. 17. *Ipſe enim dedit mihi horum, quæ ſunt, ſcientiam veram, ut ſciam diſpoſitionem orbis terrarum, & virtutes elementorum, initium, & conſummationem, et medietatem temporum, viciſſitudinum permutationes, & commutationes temporum, anni curſus, & ſtellarum diſpoſitiones, naturas animalium, & iras beſtiarum, vim ventorum, & cogitationes hominum, differentias virgultorum, & virtutes radicum, & quæcumque ſunt abſconſa & improviſa, didici: omnium enim artifex docuit me ſapientia.*

Auctorem noſtræ Sapientiæ imitati ſunt Philoſophi. C Hinc Plato philoſophiam nunc definit ſolutionem animi à corpore, ſeu mortis commentationem: interdum converſionem animi ad ea quæ vera ſunt & divina. Stoici verò auctore Plutarcho lib. 1. de Placitis philoſophorum c. 1. definierunt philoſophiam accommodatę ad vitam artis meditationem: atque hanc eſſe unam eamdemque ſummam virtutem, quæ per Dei imitationem, ut ex Platone adducit Euſeb. lib. 12. de Præpar. c. 20. quantum homini poſſibili eſt, tranſitum facit, & fugam terrenorum; imitatur autem Deum juſtitia, ſanctitate, prudentia. Eſt autem juſtitia, ut docet Clemens Stromat. lib. 4. concentus partium animæ; ſanctitas verò Dei cultus.

Porrò, Stoicorum axioma, imò paradoxum fuit, ſolum ſapientiam eſſe regem, legiſlatorem, imperatorẽ, juſtum, ſanctum, Deo amicum, ſolum divitem, liberum, honoratum, pulchrum. Ita ex Platone in Phædro docet Clemens Alexandr. lib. 1. Stromat. quin & Cicero orat. pro Murena. Hinc & Ægyptii non niſi ex ſapientibus creabant reges & judices. teſte Clemente lib. 5 ex Magis Perſæ, ex Gymnoſophiſtis Indi. Ita noſter à Caſtro.

Nota eamdem ſapientiam hic, & in Proverbiis, & aliis libris Sapientialibus pertractari: ſed hìc ſublimiùs, diviniùs, & quaſi ex radice. Unde etiam agit de ſapientia increata, tum eſſentiali quæ communis eſt toti SS. Trinitati, tum genita & notionali, id eſt Verbo æterno, ac de ejuſdem incarnatione & paſſione prophetat. Qua de cauſa Sapientiæ nomen huic libro eſt appropriatum: licèt enim tres libri S. Scripturæ vocentur Sapientia: nam Proverbia vocantur Sapientia Salomonis, Eccleſiaſticus vocatur Sapientia Sirach, hic liber vocatur Sapiẽtia Philonis, vel potiùs Anonymi, tamen hic liber præ cæteris nomen Sapientiæ abſolutè obtinuit; tum quia agit de ſapientia in genere, ejuſque natura, origine, interniſque proprietatibus; tum quia in Proverbiis & Eccleſiaſtico traduntur præcepta ſapientię ethica, quę quemvis privatum de moribus & virtutibus inſtruunt: unde hi duo libri vocantur σοφία ἠθική, id eſt *ſapientia omnino virtuoſa*. hic verò liber Sapientiæ tradit præcepta politica, quibus reges & magiſtratum ad bene regendam rempubl. informat, ut patet c. 1. 1. cap. 6. 2. & ſeq. Summa enim ſapientia, & *ars artium eſt regimen animarum*, ait S. Gregor. initio ſui Paſtoralis. Adde, Sapientiam de cæteris quinque virtutibus cuique propriis tractare, ideoque & ipſa πανάρετος, id eſt *omni virtute referta*, à Damaſceno lib. 4. de Fide cap. 18. nuncupatur. imò liber hic magis eſt pius & patheticus, quàm ſit Eccleſiaſtes, vel Proverbia: paſſim enim Dei timorem, pioſque erga Deum affectus ſpirat, legentique aſpirat: tum quia prophetat de Filio Dei, cui Sapientiæ nomen ex vi originis eſt proprium: unde nobile illud Conſtantinopolis templum Dei Filio dicatum, Sophiæ nomine fuit inſignitum. Et Chriſtus ſpecie adoleſcentis ſpecioſi apparens B. Laurentio Juſtiniano adhuc adoleſcenti, rogatus quiſnam eſſet, Dei Sapientiam ſe eſſe reſpondit, uti habet eius Vita. Hinc S. Athan. in Synopſi SScripturæ bonam huius libri partem applicat Chriſto; hinc & liber hic à Patribus inter prophetales refertur.

Tres libri partes.

Quocirca idem dividi poteſt in tres partes, ſive ſectiones. Prima à c. 1. uſque ad c. 7. elogium ſapientiæ continet, & parænesin, ſive adhortationem, ad ejus amorem, ſtudiũ & zelum. Secunda à cap. 7. ad 10. originem ſapientiæ, quòd ſcilicet à Deo ſic orta. Tertia à cap. 10. ad finem eius effectus & commoda per Patriarcharum Adæ, Noe, Abrahæ, Lot, Jacob, Joſeph, Moſis, Hebræorum exempla enarrat.

Igitur hoc libro eſt continua & perpetua ſapientiæ, id eſt juſtitiæ & virtutis laus; ac inſipientiæ, id eſt iniuſtitiæ & vitij, vituperatio, cum intentatione graviſſimorũ, vel ſuppliciorum, vel præmiorum. Unde nullus ferè liber veteris teſtamenti clariùs graviuſque proponit juſtorum æterna in cælis præmia, & impiorum æterna in gehenna tormenta, quàm liber Sapientiæ.

Jam ut proximiùs & penitiùs argumentum & materiam huius libri inſpiciamus; meminiſſe oportet, quòd dixi quæſt. præced. librum hunc ſcriptum ſub tempora Alexandri Magni & Ptolemæi Philadelphi: Alexander enim pugnaturus contra Darium ultimum regem Perſarum (uti paulò pòſt eum vicit, ab eoque & Perſis monarchiam ad ſe & Græcos tranſtulit) offenſus fuit Judæis, eò quòd ipſi Darii partes adjuverant: quare pergens Hieroſolymam eis minabatur excidium, ſed occurrit ipſi Jaddo pontifex pontificalibus amictus, ejuſque iras & animos ad benevolentiam inflexit. Quocirca & ipſe primus pontificem ſalutavit, & nomen Dei tetragrammaton, quod in fronte laminæ inciſum geſtabat, adoravit; cumque id omnes mirarentur, Parmenio Alexandrum rogavit, inquit Joſephus lib. 11. Antiq. c. 8. *Quid ita cùm ipſe adoraretur ab omnibus, ipſe adoraret Judæorum pontificem? At ille non hunc ſe adoraſſe reſpondit, ſed Deo, cuius pontifex eſſet, honorem eam exhibuiſſe: Hunc enim, inquit, vidi & antea hoc ipſo habitu, cùm adhuc eſſem in Dio Macedoniæ, qui me deliberantem quomodo Aſiam poſſem ſubigere, hortatus eſt fortis eſſe animo & ſine mora exercitum traiicere; nam ſuo ductu potiturum me Perſarum imperio. Quapropter, quia nunc primùm talẽ habitum vidi, agnoſcens hunc, & viſionis memor, qua me ad hanc expeditionem impulit, puto me non ſine numine in Darium exercitum ducere, & brevi fore victoriæ compotem, & ſublato Perſarum imperio ceſſura mihi omnia ex ſententia.*

Alexander Jaddum veneratus eſt.

Alexãdro mortuo, quatuor duces primarii ejus diviſere D imperium. Antigonus occupavit Aſiam, Antipater Macedoniã, Seleucus Syriã, Ptolemæus Lagi filius Ægyptũ: quare media inter Syriam & Ægyptũ Judæa utrique, & utriuſque (putà Seleuci & Ptolemæi) poſteris, fuit pomũ diſcordiæ, imò prædæ, nunc Ptolemæis, nunc Antiochis eam ſibi ſubiugantibus. Igitur Ptolemęus Lagi filius Hieroſolymam dolo invadens cepit, ac ex Judæa in Ægyptũ abduxit centum viginti captivorum millia: quare Judæos graviter afflixit, adeò ut nonnulli Judæorum in Ægypto à judaiſmo ad gentiliſmũ, & idola Ægyptiorum deficerẽt.

Ptolemæorum perſecutio.

Ptolemæo Lagi in regno Ægypti ſucceſſit filius Ptolemæus Philadelphus: hic patris veſtigiis inſiſtens initio preſſit Judæos, at poſtmodum per 72. Interpretes eis reconciliatus, valdè benevolus & beneficus extitit. Quæ omnia fusè narrat Ioſeph. lib. 12. Antiq. c. 1. & 2.

Igitur auctor huius libri videns Judæorum afflictiones, quas patiebantur à Ptolemæis, ſcripſit hunc librum, ad conſolationem & confirmationem Judæorum, ne à

Deo

Deo rectaque fide ad idola Ægyptiorum deficerent. Quocirca fuſè toto cap.12.13.& 14.unius Dei cultum ſtabilit, ac idolorum inanitatem demonſtrat, uti antea in ſimili tribulatione fecerat Ieremias, ſcribens epiſtolam ad Judæos ituros in Babylonicam captivitatem, qua eis idolorum vanitatem oſtendit, hortaturque ne in Babylone idola mirentur & colant. Extat hæc epiſtola Baruch c. 6. Hac de cauſa Sapiens hic c. 3. & 5. hortatur Judæos, & quoslibet fideles ad conſtantiam & martyrium pro fide unius Dei, ſi opus ſit, obeundum, eò quòd eos maneat in cælis corona gloriæ ſempiternæ, ut paulò pòſt ſub Antiocho Epiphane, ad idem hortati ſunt ſe invicem ceteroſque Judæos, Mathathias & Machabæi 2. Machabæos 7. &c.

Rurſum, occaſione perſecutionis Ptolemæorum regum, reges inſtituit, quomodo ſapienter, id eſt rectè pieq; ex metu cultuq; veri Dei, ſubditos regere debeant, ac injuſtis & tyrannis minatur Dei, qui rex eſt regum, horrenda ſupplicia: atq; hac de cauſa c.16.& ſeq. uſque ad finé, per quatuor integra capita Pharaonis Hebræos perſequentis hiſtoriam, plagas & exitium; Judæorum verò liberationem, victoriam & miracula fuſè commemorat hoc fine, Primò, ut Ptolemæi, qui Pharaoni in regno Ægypti ſucceſſerant, illum ſibi in exemplum & ſpeculum ſtatuãt, ſciantque ſe pari modo à Deo caſtigandos, ſi Dei populũ, putà Hebræos, vexent & perſequantur. Ex adverſo Ptolemæis ceteriſque regibus imitandum proponit Salomonem regem ſapientiſſimum, ditiſſimum, præſtantiſſimum, qui filiam Pharaonis regis Ægypti duxit in uxorem, ac proinde cum Ægyptus affinitate fuit coniunctus. Hinc c. 7. 8. & 9. Salomonis ſapientiæ ſtudium & orationem, qua eam à Deo efflagitavit & impetravit, fuſè enarrat, ac ſimul ejus ſcientiam, opes, honorem, magnificentiam & gloriam, quibus à Deo ob ſapientiam, id eſt juſtitiam virtutemque exaltatus & cumulatus eſt, recenſet, ut ſciant reges eadem ſibi à Deo danda, ſi ſapientiæ, id eſt juſtitiæ & virtutis, ſint ſtudioſi.

Scopus libri Primus.

Secundò, ut Judæi à Ptolemæis oppreſſi in ſpem liberationis erigantur, dum legunt maiores ſuos à Pharaone eodem loco oppreſſos, per tot glorioſa ſigna & prodigia à Deo mirabiliter fuiſſe liberatos. Conſentit huic meæ opinioni vel ſuſpicioni, quòd Ieſus Sirach auctor Eccleſiaſtici c. ult. v. 7. gratias agat Deo, quòd ſe liberarit *à verbo mendacii, & à rege iniquo*, utique Ptolemæo. Hic enim eius fuit coævus auctori Sapientiæ. Unde S. Auguſt. in Speculo, Sapientiam jungit Eccleſiaſtico, & utrumque poſtponit Iſaiæ ceteriſque Prophetis.

Secundus.

Porrò caſtitatem Sapiens impenſè commendat cap. 4. quia Ægyptii, & præſertim Ptolemæi, ſalaces erant & luxurioſi, unde ſorores ſuas ducebant in uxores.

S. Macrinæ ſtudiũ ſapientiæ.

Memorabile eſt quod de S. Macrina ſorore ſua ſcribit Nyſſenus in eius Vita, ſcilicet ipſam à teneris didiciſſe Sapientiam Salomonis & Pſalmos Davidis, eoſque jugiter, ſive oraret, ſive comederet, ſive ſtuderet, ſive cubitũ iret, decantaſſe. Eumelia mater S. Macrinæ, *illa*, inquit, *quæ ex divino ſpiritu dictata Scriptura, primæ illi ætatula faciliora aptioraque videbantur, diſcenda proponebat; cum primis Sapientiam Salomonis, idque ex ea potiſſimum, quod ad vitam & mores maximè conducebat.* Hinc tanta in ſanctitate & ſapientia evaſit, ut ab angelo matri ex ea gravidæ apparente, S. Theclæ fuerit comparata Theclaque cognominata: quare ipſa S. Baſilii, Nyſſeni, Petri & Naucratii fratrum ſuorum fuit pædagoga & magiſtra ad omnem virtutem.

Denique liber Sapientiæ, æquè ac liber ſecundus Machabæorum, maximè videntur ſcripti ab aliquo Phariſæo contra Sadducæos, qui negabant numen & animæ immortalitatem, indeque futura bonorum præmia & impiorum ſupplicia: quæ omnia concedebant & contra Sadducæos propugnabant Phariſæi, ut patet Act. 23. 8. Cùm enim Ezras Scriba collegium Scribarum, id eſt ſapientiæ ſtudioſorum, inſtituiſſet, ac tempore Machabæorum, imò tempore Ptolemæi Philadelphi, Iudæi ſub jugum Alexandri & Græcorum veniſſent; factum eſt, ut multi Scribarum Platonis, Ariſtot. aliorumque Græcorum Sophiſtarum libros legerent, vel cum eorum poſteris & aſſeclis ſermones miſcerent: ac, cùm viderent hos negare numen & futuram vitam, illos verò utrumque aſſerere, ipſi quoque in duas ſectas diviſi ſint, nimirum in Phariſæos qui utrumque aſſerebant; & in Sadducæos, qui utrumque negabant. Phariſæos ſequebatur populus, Sadducæos verò optimates, utpote liberiori & licentiori vitæ dediti. Unde Joannes Hyrcanus, filius Simonis, fratris Judæ Machabæi, à Juda Machabæo (cujus fidei exemplum hac de re, extat 2. Machab. 12.) degenerans, in ultima ſua ſenectûte à Phariſæo quodam irritatus, & ab altero Sadducæo amico ſuo incitatus, ad Sadducæos defecit, teſte Joſepho lib.13. Antiq. c. 18. & acerrimè Phariſæos eſt perſecutus. Hyrcanum ſecutus eſt filius Alexander, & ex eo nepos Ariſtobulus: è quibus Alexander uno die octingentos Judæos coram ſe cum pellice epulante, crucifigi juſſit teſte Joſepho lib.13. Antiq. c. 22. Hos ſecutus videtur Herodes Aſcalonita, qui proximè Ariſtobulo, ejuſque fratri Hyrcano in principatu Judææ ſucceſſit; nam & ipſe plurimos Phariſæos occidit, eò quòd in ipſum regem jurare nollent. Mox verò contentiones hæ Phariſæorum & Sadducæorum ſedatæ ſunt poſt exilium Archelai, filii Herodis, cum ei ſuffecti fuere Præſides Romani: hi enim in neutram harum ſectarum partem declinarunt: ac tum utraque pars, licet opinioni ſuæ inhærens, conſpiravit contra Chriſtum quaſi communem ſuum, id eſt judaiſmi & Synagogæ, hoſtem. Ita Franc. Lucas in Matth. c. 3. v. 7. Sapiens ergo optimates hac hæreſi Sadducæorum (quibus ſimiles ſunt noſtri Machiavelliſtæ) infectos, ad ſanam numinis fidem metumque revocare ſatagens, eos compellat dicens: *Diligite iuſtitiam qui iudicatis terram, ſentite de Domino in bonitate*, id eſt benè, rectè & dignè; ac deinceps eis futura impiorum ſupplicia, & piorum præmia inculcat.

Origo Phariſæorum & Sadducæorum.

Igitur Sapiens hoc libro maximè celebrat opera ſapientiæ, in tutandis protegẽdiſque bonis & fidelibus Hebræis, ac perdendis impiis infidelibus, Deoque rebellibus, Chananæis & Ægyptiis, Pharaonis aſſeclis: qua de cauſa breviter hîc multas Geneſeos, Exodi & Numerorum hiſtorias perſtringit, ac ſubinde nonnulla, quæ ibi tacentur ſupplet, ut de origine & auctore idololatriæ, c. 14. 15. de veſpis, quæ miſſæ à Deo debilitarunt Chananæos ante adventum filiorum Iſrael, c.12. 8. de manna juſtis omnem ſaporis ſuavitatem varietatemque, quam deſiderabant, exhibente, c.16. 20. de larvis ſpectriſque; ac igne ſibiliſque ſerpentum & beſtiarum percellentibus Ægyptios in nona plaga Ægypti, quæ fuit denſiſſimarum tenebrarum, c.17. v. 5. 6. 9. de viſionibus terrificis primogenitorum, cùm occiderentur tranſeunte Angelo, c.18. 19. Ubi adverte auctorem huius libri, ſæpè ſalire ſubitò ab uno Dei miraculo ad aliud, ac ſubitò reſilire & ad prius redire, idque facit maximè ultimis libri capitibus. Idem ſæpè faciunt Prophetæ: hic enim liber ſcriptus eſt ſtylo prophetali, uti docent Patres.

Verſio Sapiẽtiæ nõ eſt S. Hieronymi.

Jam verò S. Hieron qui auctor eſt Latinæ verſionis Vulgatæ Bibliorum, exceptis Pſalmis (in his enim Eccleſia retinuit verſionem Septuag. utpote jam omnium ore tritam & decantatam) non videtur fuiſſe interpres huius libri Sapientiæ & Eccleſiaſtici, quia eos non videtur habuiſſe Canonicos: unde nec prologum eis præfigit, uti in cæteris libris à ſe traductis facere ſolet; imò paſſim aliter Sapientiam citat, quàm habeat noſtra Vulgata, ut patet ex Comment. eius in c. 55. Iſaiæ, & in Zachar. c. 8. & 12. & alibi ſæpius.

Denique à S. Auguſt. Cyprian. Dionyſ. Areopag. & aliis S. Hieron. antiquioribus citantur ſententiæ è libro Sapientiæ eodem planè modo, quo nunc habentur in Vulgata Latina: illa ergo ante S. Hieron. extiterit oportet. Quare planè veriſimile eſt in Sapientia & Eccleſiaſtico retentam fuiſſe ab Eccleſia priſcam verſionem, qua ipſa uſa fuit ante S. Hieron.

Adverte. Græcè hic æquè ac in Eccleſiaſtico, ſæpè incerta ſunt & evariant: conſulenda ergo eſt editio Græca Romana correcta à Cardinale Caraffa, & probata à Sixto V. ac multò magis Latina Vulgata, quæ hic purior eſt, quàm ſit Græca, ideoque Græcæ præferenda, ac habenda S. Script. authentica, uti ſanxit Concil. Trid. ſeſſ. 4.

Commentatores.

Commentati ſunt in Sapientiam S. Bonavent. Lyranus, Hugo, Dionyſ. Carthuſ. Rubertus Holcot ex Ordine S. Dominici, Petrus de Aliaco Cardinalis, Petrus Nannius, Hieron. Oſorius, Vatablus, Iſidorus Clarius, Cornelius Ianſenius, noſtri Ioannes Lorinus, & Chriſtoph. à Caſtro, Gonſalvus, Cervantes ex Ordine S. Auguſt. Porrò Bellator Presbyter, uti refert Robert. Holcot, ſcripſit in Sapientiam libros 24. Matthæus Cantacuzenus breuia,

uia, ſed inſignia in Sapientiam edidit ſcholia, quæ ex Græco in Latinum conuertit noſter Brunellus.

Brevior hic ero, ne opus Salomonicum nimis excreſcat, præſertim quia multa, quæ hic commemorantur & iterantur, jam à me in Pentateucho, Proverbiis & Eccleſiaſte explicata ſunt.

CAPUT PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Invitat omnes, præſertim rectores, ad ſapientiam, ad eam viam monſtrat, ſcilicet juſtitiam, & ſincerum Dei ſenſum cultumque: Deum enim noſſe & odiſſe ſimulationem, murmurationem, detractionem, mendacium, omnemque pravitatem cordis, oris & operis, quibus juſtitia læditur, ac mors provocatur, quam Deus non fecit, ſed impii eam ſibi ultrò accerſierunt.

Diligite juſtitiam, qui judicatis terram. Sentite de Domino in bonitate, & in ſimplicitate cordis quærite illum: 2. quoniam invenitur ab his, qui non tentant illum: apparet autem eis, qui fidem habent in illum. 3. perverſæ enim cogitationes ſeparant à Deo: probata autem virtus corripit inſipientes. 4. quoniam in malevolam animam non introibit ſapientia, nec habitabit in corpore ſubdito peccatis. 5. Spiritus enim ſanctus diſciplinæ effugiet fictum, & auferet ſe à cogitationibus, quæ ſunt ſine intellectu, & corripietur à ſuperveniente iniquitate. 6. Benignus eſt enim ſpiritus ſapientiæ, & non liberabit maledicum à labiis ſuis: quoniam renum illius teſtis eſt Deus, & cordis illius ſcrutator eſt verus, & linguæ ejus auditor. 7. Quoniam ſpiritus Domini replevit orbem terrarum: & hoc, quod continet omnia, ſcientiam habet vocis. 8. Propter hoc qui loquitur iniqua, non poteſt latere, nec præteriet illum corripiens judicium. 9. In cogitationibus enim impii interrogatio erit: ſermonum autem illius auditio ad Deum veniet, ad correptionem iniquitatem illius. 10. Quoniam auris zeli audit omnia, & tumultus murmurationum non abſcondetur. 11. Cuſtodite ergo vos à murmuratione, quæ nihil prodeſt, & à detractione parcite linguæ, quoniam ſermo obſcurus in vacuum non ibit: os autem, quod mentitur, occidit animam. 12. Nolite zelare mortem in errore vitæ veſtræ, neque acquiratis perditionem in operibus manuum veſtrarum. 13. Quoniam Deus mortem non fecit, nec lætatur in perditione vivorum. 14. Creavit enim, ut eſſent omnia: & ſanabiles fecit nationes orbis terrarum: & non eſt in illis medicamentum exterminii, nec inferorum regnum in terra. 15. Juſtitia enim perpetua eſt, & immortalis. 16. Impii autem manibus & verbis accerſierunt illam: & æſtimantes illam amicam, defluxerunt, ſponſiones poſuerunt ad illam: quoniam digni ſunt qui ſint ex parte illius.

VERS. 1. DILIGITE JUSTITIAM, QUI JUDICATIS TERRAM. SENTITE DE DOMINO IN BONITATE, ET IN SIMPLICITATE CORDIS QUÆRITE ILLUM] Vox *diligite*, græcè ἀγαπήσατε, hebr. אהבו *ahabu*, habet energiam & emphaſim: ſignificat enim ingentem & vehementem amorem, & quaſi ardorem juſtitiæ, qui judicibus & principibus à natura quaſi inſitus & connaturalis videatur, ſed gratia & exercitio acuendus & perficiendus ſit, uti notat S. Baſil. in Pſalm. 44. ad illa: *Dilexiſti juſtitiam*.

Nota. Sicut Eccleſiaſtes initio propoſuit thema totius libri, dicens: *Vanitas vanitatum, & omnia vanitas*, quod deinde toto libro proſequitur, probat & confirmat: ſic hic Sapiens proponit thema & argumentum totius ſapientiæ ſuæ; hæc enim non aliud tractat, non alium ſcopum ſpectat, quàm ut doceat omnes homines, præſertim principes, diligere juſtitiam, Deum cognoſcere, amare & revereri, ac ſimplici corde illum quærere, colere & venerari. In hoc enim conſiſtit vera, cæleſtis & divina ſapientia: unicum ergo medium ad ſapientiam eſt juſtitia: unde Eccleſiaſtic. c. 1. 34. *Fili*, inquit, *concupiſcens ſapientiam, conſerva juſtitiam, & Dominus præbebit illã tibi.*

DILIGITE JUSTITIAM, QUI JUDICATIS TERRAM] Syrus & Arabicus, *judices terræ*: Anton. in Meliſſe par. 2. ſerm. 9. legit, *qui judicia exercetis inter homines*. q. d. Vos, ò reges, principes, gubernatores & judices, qui judicatis, id eſt regitis terram in ſuas provincias & urbes diſtributam, putà regitis cives urbium, & incolas provinciarum, diligite juſtitiam. Nam, ut ait Salomon Proverb. 29. 4. *Rex juſtus erigit terram, vir avarus deſtruet eam*. Eſt ſynecdoche; ex parte enim præcipua intelligitur totum, putà ex judicio regimen.

Judicare *pro regere.* Judicare enim olim erat prima pars regiminis, primumque officium regum; illorum enim erat & eſt, judicare, id eſt, dicere jus populis: unde id per ſe præſtitere Julius Cæſar, Auguſtus, Veſpaſianus, Domitianus, Trajanus, Hadrianus, Antoninus, Maximus, Commodus, Pertinax, Severus, Caracalla, Juſtinianus, Carolus Magnus, S. Ludovicus, aliiq; Imperatores & reges, quos recenſet Tiraquellus de nobilit. c. 28. Rurſum *judicare*, eſt vindicare pauperes à potentibus oppreſſos, juxta illud de Salomone & Chriſto prædictum: *Deus judicium tuum regi da, &c. judicare pauperes in judicio*, Pſal. 71. v. 2. *Cum altercantur homines, ad judicem confugiunt: ad judicem autem ire, eſt ire ad jus ipſum: quippe cum judex nihil aliud ſit, quam jus quoddam animatum; & quærunt judicem quaſi medium & mediatorem*, ait Ariſtot. 5. Ethic. 4. Idem Ariſtot. ibid. δίκαιον, ait, id eſt juſtum, ſive jus, dicitur, quia δίχα, id eſt bifariã, diviſum eſt, quaſi δίχαιον, id eſt bipartitũ: & δικαστής, id eſt judex, dicitur quaſi διχαστής, id eſt bipartitor: quia utrique litiganti ſuum jus partitur, dividit & diſtribuit. Hinc Salomon hic c. 9. 7. *Tu*, ait, *elegiſti me regem populo tuo, et judicem filiorum tuorum*, quaſi regis propriũ ſit judicare, & jus ſuum cuiq; partiri. *Judex eſt jus animatum.*

Emphaſim habet τὸ *terram*. q. d. O reges nolite alta ſapere, ſed faſtum, dominatum & tyrannidem premite: non in cælo, ſed in vili terra regnatis, eſt rex cæli, qui vos aſpicit & deſpicit, voſque judicabit. Incipit à regibus: quia qualis eſt rex, talis eſt & populus: nam

Regis ad exemplum totus componitur orbis.

Sic natura primùm in embryone format cor, quia cor dat vitam ceteris membris: ſic cæli regunt elementa orbeſque ſubiectos: ſic Angeli ſuperiores dirigunt inferiores: pari modo reges regunt ceteros hominum.

Juſtitia hic propriè accipitur pro virtute, quæ cuique reddit jus ſuum: hanc enim principes tueri debent, velut baſim & columen reipublicæ, cujus tutelam ſi negligant, improbi oppriment probos, potentes imbecillos, divites egenos, &c. indeque orientur ſchiſmata, rixæ, bella, & totius reipubl. confuſio, exitium & ruina. Quare judicum & principum prima cura eſſe debet, ut cuique jus ſuum ſervent, illudque ab injuria quorumcũque tueantur, nec ſinant ſe flecti donis aut minis, ut à vero juſtoque vel hilum deflectant, uti fecerunt judices Areopagitæ, de quibus dixi Actor. 17. in S. Dionyſio Areopagita: *Juſtitia virtus regum.* juſtitia enim inter virtutes elucet ſicut Heſperus, ſive lucifer, inter ſtellas, præſertim in principe, ait Ariſtot. 5. Ethic. 1.

Digitized by Google

Ethic. 1 & Philo lib. de Creat. principis; quia *remota juſtitia quid ſunt regna, niſi magna latrocinia? quia & ipſa latrocinia quid ſunt, niſi parva regna?* ait S. Auguſt. lib. 4. de Civit. cap. 4. Hinc Cant. 1. 3. ſponſo dicitur: *Recti diligunt te,* Septuag. vertunt, εὐθύτης, id eſt *rectitudo, diliget te.* q. d. *Rectitudo,* id eſt juſtitia, regia eſt virtus, ideoque regi Chriſto, ſponſo Eccleſiæ eſt familiaris, intima & perchara, ait Origen. & Iſajas c. 11. 5. hoc Chriſto Regi regum cingulum aſſignat: *Et erit juſtitia cingulum lumborum ejus, & fides cinctorium renum ejus: quoniam,* ut dicitur Pſal. 10. 8. *juſtus Dominus, & juſtitias dilexit, æquitatem vidit vultus ejus.* Idem per umbram videre Sapiẽtes Gentilium. Plutarch. comment. ad indoctum principem ait, juſtitiam eſſe aſſeſſorem Jovis & deorum, adeoque ſine ea, ne Jovem quidẽ rectè dominari. Thebis judicum ſtatuas ſpectari abſque manibus, idem Plutarch. aſſerit, & eam, quæ principem referret, averſis eſſe oculis, ut juſtitiam & à donis alienum eſſe debere, & nullo mulceri facundia oportere ſignificarent. Apud Simandium judex ita pingitur, ut è collo ejus ſuſpenſa veritas pendeat, oculi ſint in ſinum deiecti, octo legum libri circumſtent: quo ſignificatur judices integros eſſe debere, & ſolam inſpicere veritatem. Ita Pierius Hierogl. 41. c. 4.

Gnoma.

Judicis emblema.

& juſtitiæ.

Alibi paſſim juſtitia pingitur ut virgo velatis oculis, una manu libram tenens, altera gladium. Audi Pierium Hierogl. 55. c. 61. *Innocuum inventum eſt, juſtitiæ ſeveritatem atque rigorem per exertum enſem, manu virginea prætentum ſignificare, cui ad æquitatis judicium trutinam etiã addidere. Sed enim apud veteres aliter traditum inveni, qui juſtitiam cum libratis omnino lancibus in læva figurabant, ſed enim dextera non enſem, ſed faſces cum ad alligata ſecuri ſtatuebant: merita æquaq; ex hujuſmodi hieroglyphicis præmia merentibus impendi atque diſtribui, hinc ſcelerum convictis caſtigationem impendere ſignificantes.* Subdit deinde alias emblematis partes: *Sed enim ſpectes hac duas ſecum mulieres captivas trahit, unam, qua fractum enſem manu prætendit, alteram, quæ conta inuitit ne: duo ex hoc figmenta vitia domita indicãtes, ut ex utriuſque medio virtutẽ ipſam adſtruerent, per fractum ſcilicet enſem ſeveritatem nimiam retuſam cohibitamve intelligentes, per contũ, lentitudinẽ ad ſerulã revocatã, quia judicia plus æquo producebantur. inde enim contaria quæ retardationem ſignificat. Lenti vero ſunt, qui nullo atroci quantumlibet ſcelere concitatur, neq; publicis, neque privatis iniuriis commoventur.* Hinc juſtitia ab antiquis nuncupata eſt Aſtræa virgo, quæ cùm aureo ſæculo deſcendiſſet in terras, vitiis indies creſcentibus indignata evolavit in cælum, & in ſignum cæleſte, cui nomen Libra eſt, converſa fuit, ut refert Mythologiæ lib. 2. c. 2. Natalis Comes, de qua Seneca in Octavia:

Aſtræa virgo ſiderum decus.

Et Ovid. in 1. Metamorph.

Et virgo cæde madentes,
Ultima cæleſtum terras Aſtræa reliquit.

Et Heſiodus:

Ipſa autem juſtitia eſt virgo ex Jove nata,
Caſtaque venerandaque diis qui Olympum habitant:
Et quando quis eam læſerit obliquè damnans,
Statim apud Jovis patrem ſedens Saturnum,
Dicit hominum injuſtitiam, donec
Salvat populus injuſtitias regum.

Secundò, *juſtitia* hic cum Chriſtoph. à Caſtro & aliis, generatim accipi poteſt pro complexione virtutum, & ſic quælibet virtus aſt pars, vel ſpecies juſtitiæ: omnis enim virtus ſpectat id, quod æquum, juſtum & dignum eſt fieri: præſcribit enim ea, quæ ad officium hominis ſpectant, ut honeſtè ſecundùm rationem, legem & voluntatẽ Dei vivat: hoc autem officium quoddam eſt jus, non juſtitiæ commutativæ & ſtrictæ, ſed generalis & amplæ, ad quod nos obligat virtus, ratio & lex. Unde Cantacuzenus cenſet Deum hic loqui hortarique ad juſtitiæ, id eſt virtutum, exercitationem, ut per eam ad ſapientiæ cognitionẽ, id eſt ad Verbi divini myſteria cognoſcẽda, præparemur. Confirmat ex eo, quòd Deut Joſue duci populi præcepit c. 1. 7. dicens: *Eſto robuſtus valdè, ut cuſtodias omnem legem:* & ex eo quod ait Michæas cap. 6. 8. *Indicabo tibi o homo, quid ſit bonum, & quid Dominus requirat a te: Utique facere judicium, & diligere miſericordiam, & ſollicitum ambulare cum Deo tuo.* Sic quoque S. Bernard. qui per *juſtitiam* accipit pœnitentiam & patientiam in quavis tribulatione: ſic enim ait in Sentent. *Quatuor gradibus,* inquit, *diſtinguitur omnium electorum profectus. Primò enim ſit quiſque amicus ſuæ animæ, ſecundò ſit amicus juſtitiæ, tertio ſapientiæ, quartò ſit ſapiens.* Secundum deinde ita proſequitur: *Diligendo autem juſtitiam tranſit ad ſecundum gradũ, & audit illud Sapientiæ præceptum: Diligite juſtitiam, qui judicatis terram. Quam ſi perfectè dilexerit, debet pro ea patienter ferre omnem pœnam, & quamcumque illatam contumeliam. Duo quippe præſtabit ei juſtitia, unum, ut faciat quod debet, alterum, ut patiatur quod debet, ſcilicet ut ſi bonum non fecerit quod debuit, malum quod meruit, patiatur. Sic miro modo, ne deſerenda quidem juſtitiam ab ipſa deſerimur, dum per ipſam quilibet prævaricationis reatus punitur. Neque enim eſt, qui ſe abſcondat a calore ejus. Hanc autem pœnam, non ſolum vir juſtus non horret; verùm etiam libenter excipit, dum per eam præterita vitæ peccata purgari fideliter credit. Hinc enim ſcriptum eſt: Non contriſtabit juſtum quidquid ei acciderit.* Idem lib. 3. de Conſiderat. c. 2. *Diligite,* inquit, *juſtitiam, qui judicatis terram. Parum eſt juſtitiam tenere, niſi & diligas. Qui tenent, tenent; qui diligunt, zelantur. Amator juſtitiæ inquirit juſtitiam, & proſequitur eam: porrò omnem injuſtitiam perſequitur.*

Porrò, Sapiens hic monet principes, ut, ſicut poteſtate, ſic & juſtitia, id eſt omni virtute, præcellant & præeant ſubditis. Sapienter Baſilius Imper. exhort. ad Leonem filium cap. 10. *Cave,* inquit, *ne regni malus cuſtos, degeneris aliquid atque indigni committas: ſed, ſicuti cæteris prælatus es, ut omnibus imperares; ita contende, ut virtute quoque cæteris antecellas: virtus enim omni principatu, omnique auctoritate præſtantior eſt. Si erga dignitate quidem reliquis præſtas omnibus, virtute autem ab alio præcelleris; Imperator es in eo, quod minoris excellentiæ eſt: in ea verò, quod præclarius eſt, Imperator non es, imò alterius imperio ſubes. Ne ſis ergo veluti ſuppoſititius atque adulterinus dominus, ſumte aliis præſtantior reperiatur, ſed verus Imperator, cum cæteris omnibus virtute antecedas.* Princeps qui id præſtat, eſt ſol orbis, ac vivum Dei ſimulachrum, cùm ipſe ſemetipſum ad effigiem Dei per virtutem componit, ait Plutarch. comment. ad principem indoctum.

Hunc quoque hujus loci appoſitum eſſe ſenſum patet ex ſequent. quibus perverſas cogitationes, detractiones, murmura, velut juſtitiæ, id eſt ſapientiæ & virtuti, contraria reprehendit, ut quaſi idem hìc dicat, quod cap. 6. 10 ubi ait: *Ad vos ergo reges ſunt hi ſermones mei, ut diſcatis ſapientiam* (prudentiam & virtutem) *& non excidatis.* Hinc & Vatabl. hoc loco pro *diligite juſtitiam,* vertit, *diligite ſapientiam.* Unde noſter à Caſtro ſic exponit, q. d. Vos, ò principes rectoreſque hominum, à quibus prodit totius populi ſalus, diligite virtutem, & ſapientiam ſectamini, de qua mihi ſermo inſtituitur, atque actiones veſtras juxta præcepta illius ad pietatem componite.

SENTITE DE DOMINO IN BONITATE] Aptè dilectioni juſtitiæ ſubiungit ſenſum bonitatis cultuſque Dei, velut cauſam: nil enim ita hominem, præſertim reges, in juſtitia & officio continet, atque metus cultuſque Dei. Unde Philo de Vita Moyſis: *Religio una,* inquit, *civiũ animos aſtringit, & contubernia ſocietateſque confirmat.* Quod uſque adeò verum eſt, ut falſas etiam religiones & ſectas ad illigandos civium animos, ab infidelibus principibus inventas affirmet S. Auguſt. lib. 8. de Civit. cap. 32. Adde, reges eſſe quaſi quoſdam deos in terris. ſunt enim Dei vicarii, officiales & miniſtri. Unde Plato & philoſophi docent, reges eſſe quaſi viva Dei ſimulachra: quin & Pſaltes pſal. 81. *Deus,* ait, *ſtetit in medio deorum, in medio autem deos* (reges & judices) *dijudicat.* Senſus ergo eſt, q. d. Vos principes eſtis Dei vicarii, & quaſi dii quidam terreſtres: imitamini ergo Dei juſtitiam, virtutem & ſanctimoniam; illam ergo ſentite, id eſt, uſu & praxi guſtate & ſapite, uti legit S. Hieron. in c. 55. Iſaiæ. Iam

Primò, *ſentite de Domino in bonitate,* id eſt, ſentite de Deo benè & rectè: ſic enim Hebræi adverbia ſignificant per nomina, ut, *ſervite Domino in lætitia,* id eſt lætè: *ſat tua in fortitudine,* id eſt fortiter: *in amore,* id eſt amanter. *Primus diſcendi ardor, nobilitas eſt magiſtri,* ait S. Ambroſ. lib. 2. de Virgin. Quid nobilius Deo, juſtitiæ & ſapientiæ magiſtro? De eo ergo ait, bonitatem, id eſt, bonam opinionem & exiſtimationem, eſſe concipiendam. *In bonitate,* id eſt, benè ſentite de Domino Deo. q. d. Bonum ſenſum & ſententiam de Deo in mente efformate, ut ſenſus veſter de Deo ſit ipſi congruus, ipſoque dignus, ut talem conceptum de Deo habeatis, qualem ipſe meretur; ut talem

Sẽtite de Domino in bonitate. Primò.

Digitized by Google

lem vobis in animo fingatis Deum, qualis revera ipſe eſt. A Unde S. Cyrill. epiſt. ad Acac. in Concil. Epheſino legit; vel explicat potiùs paraphraſticè: *ſentite de Domino, quæ vera ſunt.* Et tres illi Epiſcopi Dalmat. in epiſt. ad Leonem Imper. pro Concilio Chalced. *Ad omnem,* inquit, *perfectionem Catholicæ fidei, ſufficit doctrina ſapientiſſimi Salamonis; ait enim: Sentite de Domino in bonitate, & in ſimplicitate cordis quærite eum. Quid ergo peſſima calliditate nequitia faciet, cui ultra bonitatē nequaquā licet excedere?*

Ita Dionyſ. Clarius, Janſenius & Vatabl. Senſus ergo eſt, q. d. O reges curate, ut de Deo Deique providentia, majeſtate, juſtitia, ſapientia, potentia, vindicta, ceteriſque attributis ita ſentiatis & ſapiatis, ſicuti revera ipſa ſe habent in Deo; benè ergò, rectè & piè de iis ſentite, uti docet fides & Prophetæ: non malè, pravè & impiè cum Epicureis, Politicis & atheis, qui Deo adimunt providentiā, vindictam aliaque attributa, ideoque ex Deo faciunt, vel truncum, vel cacodæmonem. Unde Arabicus vertit, *percipite potentiam Domini perceptione recta.* Baſis enim & fundamentum reipubl. juſtitiæ, regni, felicitatis, omniſq; boni eſt religio, veruſque de Deo ſenſus: hic enim tam B reges, quàm ſubditos ſacro metu percellit, & continet in ſapientia & virtute, ut juſtè, purè ſancteque vivant, ne tantum numen offendant, cujus vindictam extimeſcunt: Deus enim uti bonorum eſt præmiator liberaliſſimus, ita malorum eſt ultor acerrimus. Unde Joſaphat rex Juda, judices Dei metu urget ad juſtè judicandum 2. Paral. 19. v. 6. dicens: *Videte quid faciatis: non enim hominis exercetis judicium, ſed Domini; & quodcumque judicaveritis in vos redundabit. Sit timor Domini vobiſcum, & cum diligentia cuncta facite: non eſt enim apud Dominum Deum noſtrū iniquitas, nec perſonarum acceptio, nec cupido munerum.* Vidit hoc etiam Plato, qui proinde in Protagora, & in Eutyphrone juſtitiam & religionem ita conjungit, ut unā eamdemque virtutem exiſtimet: vel ita invicem ſimiles, ut qualis juſtitia, talis ſanctitas & religio futura ſit; & qualis religio, talis adminiſtranda juſtitia. Nam quemadmodum ſalus animæ, ut ait Eccleſiaſtic. c. 30. 15. eſt in ſanctitate juſtitiæ: ſic ceterarum rerum ſalus atque felicitas ex eadem juſtitiæ & religionis ſanctitate, tanquam ex vero bonitatis fonte profluunt. Ex certa ergo & vera re- C ligione, certa & vera juſtitia: & ex variis religionibus, incerta & falſa omnia, æqualitas, ſocietas, benevolentia, fides, id eſt, rerum dictorumque conſtantia. Si enim magiſtratus ſuæ propagandæ hæreſis cauſa, ſibi fas eſſe credant ſubditos fallere, datam fidem abnegare, jusjurandū violare, fallaciis decipere, dolis illudere, omnia bellis permiſcere; quæ inde in rempublicam ſcelera, quæ flagitia, quæ ſacrilegia promanabunt & irrumpent? Quod jus ab iis reddi poterit, ſi fraudibus rempublicam gubernari, ſi doloſis artibus & impoſturis populos irretiri poſſe, non modò arbitrentur, ſed etiam exequantur? ita Joſephus Stephanus lib. de Unica religione c. 14.

Religio columen politiæ.

Secundò.

Secundò, *ſentite de Domino in bonitate,* id eſt, in probitate, honeſtate, virtute, ſanctitate: ἀγαθωσύνη enim opponitur κακία, id eſt, bonitas opponitur malitiæ & ſceleri. q. d. Sentite & ſapite de Deo, quòd ipſe ſit probiſſimus, honeſtiſſimus, ſanctiſſimus, juſtiſſimus, adeoque fons omnis juſtitiæ, probitatis, virtutis & ſanctitatis, quam habent omnes angeli & homines, ideoque juſtitiæ & virtutis tutor & vindex ſeveriſſimus. Audi S. Bernard. l. 5. de Con- D ſid. Deum ita definientem, vel potiùs deſcribentem. *Quid eſt Deus? voluntas omnipotens, benevolentiſſima virtus, lumen æternum, incōmutabilis ratio, ſumma beatitudo; creans mentes ad ſe participandum, vivificans ad ſentiendum, afficiens ad appetendam, dilatans ad capiendum, juſtificans ad promerendum, accedens ad zelum, fœcundans ad fructum, dirigens ad æquitatem formans ad benevolentiam, moderans ad ſapientiam, roborans ad virtutem, viſitans ad conſolationem, illuminans ad cognitionem perpetuans ad immortalitatem, implens ad felicitatem, circumdans ad ſecuritatem. Quid eſt Deus? Non minus pœna perverſorum, quam humilium gloria: eſt enim rationabilis quædam æquitatis directio inconvertibilis atque indeclinabilis, quippe attingens ubiq; cui illiſa omnis pravitas, conturbetur neceſſe eſt.* Et inferiùs: *Deus,* inquit, *eſt, cujus longitudo eſt æternitas, latitudo charitas, altitudo majeſtas, profundum ſapientia.*

Pulchra Dei deſcriptio.

Tertiò.

Tertiò, *ſentite de Domino in bonitate,* id eſt, in benignitate & beneficentia. q. d. Sentite & ſapite de Deo, non quòd ipſe ſit ſeverus, maleficus, crudelis, tyrannus; ſed quòd ſit benigniſſimus & beneficentiſſimus omniū, etiam pauperum, miſerorum, pupillorum & orphanorum, pater, imò mater, tutor, proviſor, protector; ac proinde vos, ò judices, Deum imitantes cauſas pauperum ſincerè judicate, nec eos patiamini à potentibus opprimi, aut eis ex metu vel ſpe cauſam contra juſtitiam adjudicetis, cogitantes Deum, qui pater eſt pauperum & pupillorū, acerrimum eorum fore vindicem. Sic ait Pſaltes: *Confitemini Domino, quoniam bonus, quoniam in ſæculum miſericordia ejus,* Pſalm. 106. 1. *Bonitas Dei* ergo, eſt ejus miſericordia, clementia & beneficentia. Unde Syrus vertit, *excogitate de Domino in bonitate.*

Hinc quidam ſic exponit: *ſentite de Domino in bonitate,* id eſt, experientia diſcite, Deum optimum maximu, benigniſſimum eſſe, & exemplar unde omnē in vobis exprimere bonitatem debeatis; diſcite jugum illius ſuave eſſe; non durum, ſed blandum: & onus illius, non ponderoſum, ſed leve & jucundum: jugo enim ſi adſint ſuavitas & levitas, duobus præſtat, quibus jure id appeti poſſit, non detrectari.

Porrò, reges maximè decet imitari Dei bonitatem, id eſt benignitatem & beneficentiam. Unde Curt. lib. 8. aſſerit *imperii majeſtatem, ſalutis eſſe tutelam.* Et Plinius in Panegyr. Trajani docet, principum eſſe bonitatem erga hominum genus, *ut benigni fungantur vice Dei.* Et Theodoricus rex apud Caſſiod. lib. 10. Var. c. 50. *Inter glorioſas,* ait, *reipublicæ curas, quas perpeti cogitatione Deo auxiliante, princeps ſuo revolvit corde, cordi quoque ſuo ſit levamen humilium contra potentiam ſuperborum.*

Quartò, *ſentite de Domino in bonitate,* id eſt, in omni bono, quod triplex eſt, ſcilicet honeſtum, utile & delectabile. q. d. Sentite & ſapite de Deo, quòd ipſe per eſſentiam ſit ſummum, immenſum & omne bonum, tam honeſtum, quàm utile & delectabile, tam ſuum, quàm hominis & creaturarum omnium. Ipſe enim eſt fontalis, eſſentialis, formalis & cauſalis bonitas. Unde Nazianz. *Bonitas,* ait, *non aliud eſt, quam deitas, juxta illud Chriſti: Quid me vocas bonum? Nemo bonus niſi ſolus Deus,* Luc. 10.

Quartò.

Ubi Nota hebraiſmum: Hebræi enim verba contactus, ſive corporalis, ſive mentalis, quale eſt ſentire, conſtruunt cum ablativo, ut tangere in oculo, in pede, in manu, eſt tangere oculum, pedem, manum. Sentire ergo de Deo in bonitate, eſt ſentire de Deo bonitatem, quòd ſcilicet Deus ſit ipſiſſima bonitas, & ipſiſſimum bonum. q. d. Vos, ò principes, qui eſtis Dei imagines, æmulamini Deum quaſi veſtrum exemplar, ſentite & ſapite ejus bonitatem; ut, ſicut participatis ejus poteſtatem præ ceteris, ſic & præ ceteris participetis ejus bonitatem: quemadmodum Dei bonitatem omnes creaturæ ſentiunt, cùm ab eo hauriunt ſuum eſſe omneque bonum; ſic & ſubditi haurientes à vobis ſua commoda, veſtram ubique bonitatem ſentiant.

Audi de bono & bonitate Dei divinè diſſerentem Dionyſ. c. 4. de Diuin. nomin. initio: *Age ergo jam ad nomen boni noſtra veniat oratio, quod præcipue Theologi ab omnibus ſecretum divinitatis, qua Deum ſuperet, tribuunt, ipſam ut opinor divinam eſſentiam bonitatem appellantes, quòd hoc ipſo, quod bonum eſt, ut bonum per ſe & eſſentia ſua, in ea, quæ ſunt omnia, bonitatem diffundat. Ut enim ſol noſter non cogitatione, aut volūtate, ſed eo ipſo, quod eſt omnia illuſtrat, quæ ejus lumen pro modo ſuo capere poſſunt: ſic etiam ipſum bonum, quod ita præſtat ſoli, ut prima ſpecies tenui obſcuræq; imagini, per ſe ipſaque eſſentia ſua iis, quæ ſunt, omnibus pro eorum captu totius bonitatis radios emittit.* Et inferiùs: *Ex ipſo bono lumen eſt, & bonitatis imago,* &c. *eſtque eorum quæ ſunt menſura & æternitas, & numerus, & ordo, & complexus, & cauſa, & finis: ſic etiam, qui clara expreſſaque divinæ bonitatis imago eſt, magnus hic ſol totus lucens, ac ſemper ſplendidus, pro minima ipſius boni ſimilitudine, omnibus etiam, quæ ejus lucem capere poſſunt collucet, habetque lumen per omnia diffuſum, in omnem hunc mundum, quem cernimus, radiorum ſuorum ſplendorem explicans, & ſurſum & deorſum: ac ſi quid eſt, quod eas non participet, id ejus luminis diffuſi tenuitati aut parvitati non eſt tribuendum, ſed iis, quæ quia apta non ſunt ad capiendum lumen ad illud capiendum non explicantur.* Et pluribus interjectis ita concludit: *Omnis infinitas, termini omnes, ordines, præſtantia, elementa ſpecies, omnis eſſentia, vis omnis, omnis actio, habitus omnis, ſenſus omnis, omnis ſermo, omnis mentis notitia, omnis tactus, omnis ſcientia, omnis conjunctio, & uno nomine quidquid eſt ex pulchro ac bono, & in*

Bonitatis Dei deſcriptio.

pul-

pulchro bonoq; eſt, atque ad pulchrum bonumque refertur: & quæ ſunt ac fiunt, boni pulchriq; cauſa & ſunt & fiunt omnia, ipſumq; omnia intuentur, & ab eo moventur ac cōtinentur, &c. Quoniā ex ipſo, per ipſū, & in ipſo atq; in ipſum ſunt omnia, ut divina ſcripta tradunt. Eſt igitur id, quod pulchrū eſt & bonum, expetendum, amandum, diligendum omnibus. Hic diſce quid ſit bonitas Dei, de eaq; bene digneq; ſētire.

Porrò *ſentite*, vel, ut S. Hieron. legit, *ſapite*, non tantùm ad judicium, ſed & affectum pertinet. Unde Apoſtolus, *ſapere ea, quæ carnis vel ſpiritus ſunt*, vocat concupiſcere & toto affectu proſequi ea, quæ carni vel ſpiritui commoda grataque ſunt. Senſus ergo eſt, q. d. Sentite Dei bonitatem, non tantùm eam mente concipiendo, vel credendo, ſed & toto affectu eam proſequendo, ut omnes curas, cogitationes, animique vires in eum intendatis & expromatis. *Hinc fiet*, inquit noſter à Caſtro, *ut qui bono animo ſit erga Dominum ſapientiæ largitorem, quacumque excellentia credat de illo, confidat illi in omnibus, etiamſi difficillimis; ſuſtineat eum, etiamſi mala inferat: itaque ſentiet de eo in bonitate, dum illi, tamquam optimo parenti ſe credit, tamquam omnipotenti, qui poſſit ad ſummum ſapientiæ* B *faſtigium evehere; & tamquam omniſcienti, qui ſciat eius utilitati proſpicere.*

Moraliter, hic diſce verum ſenſum deitatis, ſive de Deo, eſſe ſenſum bonitatis, ſcilicet ſentire de eo, quòd ipſe per eſſentiam ſit ſummum, infinitum & omne bonum, ac proinde ſummè benignus & beneficus in omnes, ideoque ſummè amandus.

Hac de cauſa Deus, ut bonitatem & amorem ſuum immenſum creaturis patefaceret, non tantùm creavit angelos, cælos, animalia, homines, tantamque rerum varietatem & pulchritudinem, ut, quoties intueris bonitatem & pulchritudinem floris, gemmæ, auri, herbarum, fructuum, animalium, ſtellarum, cælorum, totiuſque mundi, toties in eis, velut umbris, immenſam Dei bonitatem & pulchritudinem intueri & contemplari valeas: ſed & Filium ſuum unigenitum miſit in carnem, ut homines peccato perditos, & gehennæ addictos, ſuis atrociſſimis pœnis, & infami crucis morte redimeret. Vis ergo ſcire quanta ſit bonitas Dei? conſidera bonitatem Chriſti in cruce, quantam ſcilicet nuditatem, ſitim, tormenta, dolo- C res, confuſionem, infamiam, irriſiones, &c. pro te viliſſimo terræ vermiculo, imò peccatore, patiatur, idque ſine ullo ſuo commodo; ſed tantùm hoc fine & fructu, ut tibi benefaciat, ut tu ſis ſalvus, liber & beatus. Chriſtus ergo tua maleficia, infirmitates & tormenta in ſe ſuſcepit, ac eorum loco tibi ſua beneficia, virtutes, præmia & gaudia contulit, ut tibi bene eſſet. *Crux ergo eſt academia divinæ bonitatis* & amoris puriſſimi æquè ac immenſi, ut in ea Chriſtum contemplans cogaris ex ſtupore exclamare: O bonitas! o amor! quantum me amaſti, quàm caro pretio me redemiſti? quanta bona tuis malis mihi contuliſti? Quid tibi, Domine Ieſu, pro tantis bonis retribuam? omnia oſſa mea dicent: *Domine quis ſimilis tibi?* Amaſti me, Domine, nimis amaſti: etſi tibi mille animas, mille vitas impenderem, quid hæc ſunt ad vitam tuam, quæ vita eſt Dei? miſericordias tuas Domine in æternum cantabo. Imitabor tuam bonitatem, ut amore tui quibuſcumque poſſim benefaciam, ad commodum non tuum, ſed meum. Imitabor tuam humilitatem, amorem, ſanctitatem, ac eam omnibus imitandam proponam, dicamque cum Apoſtolo: *Hoc* D *enim ſentite in vobis, quod & in Chriſto Ieſu, qui cum in forma Dei eſſet, nō rapinam arbitratus eſt eſſe ſe æqualem Deo, ſed ſemetipſum exinanivit* (ex omni factus eſt quaſi inane & nihil) *formam ſervi accipiens, in ſimilitudinem hominum factus, & habitu inventus ut homo. Humiliavit ſemetipſum factus obediens uſque ad mortem, mortem autem crucis.* Philip. 2. 5. Hoc ergo opus incarnationis Verbi, paſſionis & crucis non indignum, ſed omnino dignum fuit Deo Deiq; bonitate: imo optimum fuit, ideoque diviniſſimū, & ſoli Deo proprium: nulla enim re Deus immenſam ſuā bonitatem orbi patefacere potuit, niſi Verbi deſcenſu in carnem & crucem: ut ex eo planè colligas, non angeli, non hominis, ſed Dei ſolius immenſi immenſam hāc bonitatē & philanthropiā extitiſſe. hoc eſt, quod canit Iſaias c. 55. 9. *Sicut exaltantur cæli à terra, ſic exaltata ſunt viæ meæ à viis veſtris, & cogitationes meæ à cogitationibus veſtris.*

Incarnatio opus proprium bonitatis Dei.

Symbolicè: *ſentite de Domino in bonitate*, non tantùm intellectu, ſed & affectu, ut ſenſui intellectus, conſentiat ſenſus voluntatis, ut ſcilicet bonitatem Dei rectè & mente concipiatis, & voluntate ametis, & moribus exprimatis, juxta illud Pſal. 110. 10. *Intellectus bonus omnibus facientibus eum*; vel, ut legit S. Hieron. *Doctrina bona his, qui faciunt eam.* Ita Cantacuzenus.

Myſticè, S. Bonavent. *Sentite de Domino in bonitate*, inquit, *qui S. Scripturam quæ Dei eſt verbum, piè legit ac intelligit, non redarguendo, ſed approbando & exequendo.*

ET IN SIMPLICITATE CORDIS QUÆRITE ILLUM] S. Hieron lib. 1. contra Pelag addit: *In ſapientia & ſimplicitate cordis quærite Deum*, quaſi ſimplicitas ſit ſapientia. Iam Primò, ſimplicitas hæc opponitur duplicitati, calliditati, hypocriſi, dolo & fictioni: *caret enim merito ſimplicitatis omni arte elicitum, & fraude compoſitum*, ait S. Ambroſ. 3. Officior. c. 9. Unde ſequitur v. 5. *Spiritus ſanctus diſciplinæ effugiet fictum.* q. d. Quærite Deum corde ſimplici & ſincero, non duplici, ficto & ſimulato, ne de vobis dicatur illud Iſaiæ 29. 13. & Matth. 15: 8. *Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe eſt a me.* Nam væ duplici corde (qui, ut acutè ait Perſius ſatyra 5.

Simplicitas. Primò.

Aſtutam vapido ſervant ſub pectore vulpem)

B Eccli. 2 v. 14 &, *Vir duplex animo, inconſtans eſt in omnibus viis ſuis*, Iacob. 1. v. 8. Porrò B. Dorotheus doctrina 4. præmium aſſignat: *Si enim*, inquit, *quis quærat Deum, Deique voluntatem ſimpliciter, dabit illi Deus etiam puerum, qui eum doceat, ſi doctor deſit, ne ille labatur: ſin ſimulatè quis quærat Deum, Deus viciſſim dabit ei ſimulatum doctorem, qui eum in errorem & laqueum inducat.* Audi S. Gregor. in Pſal. 5. pœnitent v. 3. *Sentite de Domino in bonitate, & in ſimplicitate cordis quærite illum: cordis enim ſimplicitas dies eſt, quam fraus non obnubilat, non obfuſcat dolus: quam lux veritatis illuminat, præſentiæ divina claritas illuſtrat: ſcriptum eſt enim, Cum ſimplicibus ſermocinatio eius. Deo autē ſermocinari eſt, per ſuæ præſentiæ illuminationem humanis mentibus voluntatis ſuæ arcana revelare. Cum ſimplicibus igitur Deus ſermocinari dicitur, quia illorum mentes de arcanis cæleſtibus ſuę inſpirationis claritate illuminat, quos nulla caligo duplicitatis obumbrat. Quod contra de non ſimplicibus dicitur: Virum ſanguinum & doloſum abominabitur Dominus. Et Salomon ait; Spiritus ſanctus diſciplinæ effugiet fictū, & auferet ſe a cogitationibus, quæ ſunt ſine intellectu. Cōſtat* C *ergo quia iſtos inhabitādo illuminat, illos recedēdo excæcat.*

Secundò, *ſimplicitas* hæc opponitur curioſitati. q. d. Nolite curioſè ſcrutari Dei majeſtatem, providentiam, eſſentiam, ceteraque eius arcana, v. g quomodo trinus in perſonis, & unus in eſſentia; ſed ſimpliciter credite, quod fides & Eccleſia de eo credendum docet. Ita explicat S. Cyprian. lib. 3. Teſtim. c. 53. citatque illud Eccleſ. 7. 17. *Noli eſſe juſtus multum, & noli argumentari pluſquā oportet.* Huc accedit Gloſſa, Holcot, & Hugo, qui ſic explicat, quaſi moneatur homo Scripturam ſacram, per quā Deus agnoſcitur, piè, humiliter & ſtudioſè legere & intelligere, neque reprehendere, quæ non clarè percipit, imò fide certa tenere. Nam juxta Iſaiæ 7. 9. *Si non credideritis, non permanebitis*; Septuag. *non intelligemus*; neue in adverſos ſolis radios noctuæ intueamur, caventes ne *ſcrutatores ſacti majeſtatis, opprimamur a gloria.* Et quia fidei luce illuminatæ mentes flammam concipere debent charitatis, ideo ſubjungi ajunt *quærite*, quod fulgore ardentis amoris fit.

Secundò.

Tertiò, S. Auguſt. l. 1. de Serm. Domini in monte cap. 7. D *ſimplicitatem* accipit pro puritate, ut opponitur miſtioni: ſimplicia enim ſunt pura, miſta ſunt impura, utpote ex variis conflata. q. d. Simplici, id eſt puro, corde quærite Deum. Scriptum eſt enim: *Beati mundo corde, quoniam ipſi Deum videbunt*, Matth. 5. *Hoc eſt mundum cor*, ait S. Auguſt. *quod ſimplex cor: & quemadmodum lumen hoc videri non poteſt, niſi oculis mundis; ita nec Deus videtur, niſi mundum ſit illud, quo videri poteſt.* Hunc quoque eſſe ſenſum liquet ex eo quod ſubdit v. 3. *Perverſa enim cogitationes ſeparant a Deo*: & v. 4. *Nec habitabit in corpore ſubdito peccatis.*

Tertiò.

Quartò, planè & plenè Hebr. תם *tom* & תם *tam*, quod Noſter vertere ſolet, *ſimplicitas* & *ſimplex*, ſignificat integritatem & perfectionem, atque integrum & perfectum: ſic Iob c. 1. 1. dicitur *vir ſimplex*, id eſt, integer & perfectus. Ex adverſo de idololatris & impiis ait Oſee c. 10. 2. *Diviſum eſt cor eorum, nunc interibunt.*

Quartò.

Iubet ergo Sapiens, ut homines, præſertim principes, non dimidiato, imperfecto, languido, ſed integro, perfecto, conſtanti fortique corde quærant Deum, ut dimidiū cor non dent mundo, dimidium Deo, ſed totum quaotū

quan-

quantum eſt Deo: quod fit per plenam charitatem. Unde A Robert. Holcot per *ſimplicitatem* accipit charitatem. q. d. Sentite de Domino in bonitate, id eſt, bene per fidem; & quærite eum in ſimplicitate cordis per charitatem. S. Hieron. verò in c. 55. Iſaiæ: *Quærite Dominum, ait, dum inveniri poteſt: quærite non loco, ſed fide & pœnitentia.*

Hinc rurſum *ſimplicitas* à nonnullis accipitur pro candida liberalitate, juxta illud Rom. 12. v. 8. *Qui tribuit in ſimplicitate.* & 2. Corinth. 8. 2. *Altiſſima paupertas eorum abundavit in divitias ſimplicitatis* (id eſt beneficentiæ & liberalitatis) *eorum.* & c. 9. v. 11. *Ut in omnibus locupletati abundetis in omnem ſimplicitatem*, id eſt, candidam liberalitatem, uti ibidem explicat S. Chryſoſt. Theodor. & alii. Sic ſenſus erit hoc loco, q. d. Quærite Deum largo & liberali corde, non arcto & ſtricto: ipſe enim uti liberaliſſimus eſt, ita liberale cor requirit, id eſt latum, amplum, ad omnia paratum, magna deſiderans & moliens, ut in illud velut vas capax divitias ſuæ gratiæ & liberalitatis effundat.

Symbol. Dionyſ. Carthuſ. *Quærere Deum in ſimplicitate*, inquit, *eſt, Deum per abſtractionem & ſimplicitatem in-* B *tellectus cognoſcere, quòd ipſe ſit ſummè ſimplex.*

Vers. 2. QUONIAM INVENITUR AB HIS, QUI NON TENTANT (Arabicus, *non contriſtant*) ILLUM: APPARET AUTEM EIS, QUI FIDEM HABENT IN ILLUM] Græcè τοῖς μὴ ἀπιστοῦσιν αὐτῷ, id eſt, *non incredulis ipſi*; Vatabl. *& iis, qui non diffidunt ipſi, exhibet ſe*; Syrus, *revelatur iis qui credunt in illum*; Arabicus, *qui illum mendacem non efficiunt*; S. Hieron. in c. 8. Zach. legit, *appropinquat Dominus his, qui non tentant eum: & oſtendit faciem ſuam his, qui non ſunt increduli*, id eſt his, qui credunt in eum. Eſt mioſis: dicitur enim minus, & ſignificatur maius, ſcilicet per negationem incredulitatis ſignificatur credulitas & fides; uti Noſter ſolerter aduertit.

Confirmat quod dixit: *Sentite de Domino in bonitate, & in ſimplicitate cordis quærite illum.* Confirmat autem ex fructu & præmio, quòd ſcilicet inveniatur ab his, qui non tentant eum, ſed in ſimplicitate cordis quærunt eum; & apparet his, qui in bonitate de eo ſentiunt, hoc eſt, qui fidem habent in illum. Eſt enim converſio, quia prius hemiſtichium reſpondet poſteriori hemiſtichio verſus C præcedentis; poſterius verò priori: ſimplicitati enim opponit tentationem, bonitati incredulitatem & diffidentiam. Senſus ergo eſt, q. d. Simplici & ſincero corde, non dubio & tentativo, quærite Deum; ſic eum invenietis: à talibus enim invenitur: atque rectè de eo ejuſq; bonitate ſentite, illi credite, illi fidite; ſic enim vobis apparebit. Huc accedit noſter à Caſtro: Rationem reddit, inquit, ejus quod dictum eſt, Dominum ſimplici corde & ſincero animo quærendum, ac maximè fideli, credendo abſque dubitatione ulla, quòd poſſit, ſciat velitque largiri, quod poſtulatur. Namque accedunt ad eum diffiſi, potiùs exploraturi ejus potentiam, ſapientiam & bonitatem, quòd de ea dubitent, vel non habeant illam compertam; hi tentant Deum, & graviſſimè delinquunt: & non ſolùm non invenient, quod quærunt, ſed tamquam Deo contumelioſi longiùs repellentur. Addit à Caſtro: Unde idem eſt, ſentire de Domino in bonitate, & ſimplici corde quærere illum, quod non tentare, ac fidem habere in illum. Intellige hæc quatuor idem eſſe, non propriè & præciſè, ſed amplè & finaliter, quia ſcilicet eodem om- D nia tendunt.

Tentant Deū triplices. Tentant Deum Primò, infideles, qui cum Deo, quaſi cum idolo lapideo, mortuo & ſenſus experte agunt, quod proinde externis tātum ritibus & geſtibus colunt. Secundò, qui Deo negant ſcientiam, potentiam, providentiam rerum humanarum, ac injuſtitiæ ſcelerumque vindictā, aut ejus periculum facere volūt. Tertiò, qui ſuo ingenio, opibus, viribus confidunt, non Deo. Sic diabolus tentavit Chriſti divinitatem, Matth. 4. 2. Judæi ejuſdem potentiam, dum ab eo popoſcerunt miraculum, Matth. 12. 38. Item juſtitiam, dum ab eo poſtularunt vectigal, Matth. 17. 23. Item ſapientiam, dum modum reſurrectionis ab eo veſtigarunt, Matth. 22. v. 24. Item clementiam, dum ei obtulerunt adulteram ad condemnandum, Joan. 8. 5. Item obedientiam, dum quærunt: *Licet cenſum dare Cæſari, an non?* Matth. 22. 17.

Porrò, credunt in Deum, Primò, qui de eo rectam habent fidem, & orthodoxè ſentiunt; Secundò, qui in eum confidunt; Tertiò, qui illi fideles ſunt, ejuſque mandatis fideliter obediunt, juxta illud pſal. 77. 7. *Ut ponant in Deo ſpem ſuam, & mandata ejus exquirant.* Sic dicitur Eccli. 1. v. 36. *Niſi incredibilis timori Domini*, id eſt, religioni & cultui Dei fideliter pareto: *& ne acceſſeris ad eum duplici*, id eſt dubio fictoque, *corde.* Hinc S. Gaudentius tract. de Dedicat. probare contendit S. Thomam, antequā Chriſtus poſt reſurrectionem illi appareret, non fuiſſe incredulum. Nam hic dicitur: *Apparet autem eis, qui non ſunt increduli.* Igitur quòd à Chriſto culpetur ut incredulus, non tam ad Thomam, quàm ad poſteros ſpectare, qui credere debeant quod non viderunt, uti Thomas credidit Chriſtum reſurrexiſſe, etiamſi eum non viderat, quia Apoſtolis dicētibus ſe eum vidiſſe credidit. Hæc propria eſt ejus opinio. Nam alii cenſent Thomam verè fuiſſe incredulum: hoc enim plenè ſignificat reprehenſio Chriſti. Fuit ergo Thomas, partim credulus, partim incredulus. Credulus, quia credidit Chriſtū fuiſſe Prophetā verum, ac virum ſanctum, & Meſſiam: incredulus, quia non credidit eum reſurrexiſſe. Chriſtus ergo apparuit ei quaſi credulo, ut reliquum incredulitatis ab eo abſterge- B ret, uti de facto abſterſit, cùm Thomas tangens ejus cicatrices exclamavit: *Dominus meus, & Deus meus.* Adde, etiamſi Deus ordinariè appareat his qui credunt in eum, non tamē ſolis his; nam ſæpè apparet his, qui non credunt in eum: tanta enim eſt Dei bonitas, ut ſua luce & gratia præveniat infideles, ut credant; & impios, ut convertātur ad Deum. De fide enim eſt, gratiā Dei prævenire noſtrū arbitrium, adeò ut ſine illa nil, quod ad ſalutem cōducat, efficere queat, ut paſſim contra Pelag. docet S. Auguſt. & ex eo Concil. Trident. ſeſſ. 6. Sic Deus prævenit Gentiles idola colentes, dum ad eos miſit Apoſtolos, qui eos ad Deū verum traduxerunt, juxta illud Iſaiæ c. 65. 1. *Quæſierunt me, qui antè non interrogabant; invenerunt, qui non quæſierunt me*, vel, ut Paulus ex Septuag. citat Rom. 10. 20. *Inventus ſum à non quærentibus me, palam apparui iis qui me non interrogabant:* ubi enim quis gratiæ prævenienti conſentiens Deum quærere pergit, tunc utique pleniùs & perfectiùs apparet ei Deus per lucem & gratiam majorem, quæ eum ad juſtitiam, ſanctitatem, perfectionem, & tandem ad gloriam æternam perducit & provehit.

C Deus autem quæſitus apparet variis modis. Primò, in creaturis omnibus & ſingulis: in his enim velut ſuis operibus & effectis relucet ipſe creator: juxta illud pſal. 18. *Cæli enarrant gloriam Dei.* & Rom. 1. *Inviſibilia Dei per ea, quæ facta ſunt, intellecta, conſpiciuntur; ſempiterna quoque ejus virtus & divinitas.* Vide S. Auguſt. in Soliloquiis cap. 31. ubi ſingulos ſenſus & ſingulas creaturas interrogat de Deo, & ſingulæ reſpondent? Non ſum ego Deus, ſed qui crevit me, ipſe eſt Deus meus. *Deus apparet variè. Primò.*

Secundò, & propriè, in S. Scriptura. Ibi enim Deus ſe ſuaſque virtutes manifeſtat, ac præſertim in hoc libro Sapientiæ. q. d. Vos ò ſapientiæ ſtudioſi, præſertim rectores hominū, quærite Deum ſapientiæ fontem in S. Script. ac in hoc Sapientiæ libro: ſi enim hunc ſincerè & ſtudioſè legeritis, utiq; quis, qualis & quantus ſit Deus, invenietis. *Secundò.*

Tertiò, in Eccleſia. Si enim Eccleſiæ præſides & doctores quis conſulat, utique de omni re, quæ ad Deum Deique cultum pertinet, eum inſtruent. Hac enim de cauſa Deus in Eccleſia poſuit Apoſtolos, Prophetas, paſtores & doctores, ſcilicet *ad conſummationem ſanctorum in opus* D *miniſterii, in ædificationem corporis Chriſti.* Ephes. 4. 11. *Tertiò.*

Quartò, quæritur & invenitur Deus in oratione & exercitio virtutum, præſertim eleemoſynæ. Orationi enim vacantes Deus interiùs illuminat, ut ſe & ea quæ ſunt ſalutis cognoſcant. Sic invenit Deum Cornelius centurio, cùm oranti apparuit angelus jubens vocari S. Petrum, qui eum in fide Chriſti inſtrueret, Actor. 10. Simili modo ait S. Thom. q. 14. de veritate art. 11. ad 1. Si quis Gentilis plenè ſervaret legem naturæ, Deumque invocaret, Deus prædicatorem, etiam angelum, ſi opus foret, mitteret, qui eum de rebus Dei & ſalutis informaret. In literis Indicis extant varia raraque hujus rei exempla. Quocirca verè dixit Sixtus, non Pontifex, uti falsò cenſuit Ruffinus, ſed philoſophus, in Sententiis: *Bona mens chorus eſt Dei, mala mens chorus eſt dæmonum. Templum ſanctum Deo eſt mens pii; & altare optimum ei, cor mundum & ſine peccato.* *Quartò.*

PERVERSÆ (Arabicus, *difficiles & perverſæ*) ENIM COGITATIONES SEPARANT (Syrus, *elongant*; Vatabl. *alienationem faciunt*) A DEO: PROBATA AUTEM VIR- Vers. 3.

VIRTUS CORRIPIT INSIPIENTES] Pro *peruerſæ cogitationes*, græcè eſt σκολιοὶ λογισμοὶ, id eſt tortuoſi, perplexi, flexuoſi, incurui, diſtorti, iniqui, praui, verſuti, maligni, diſcurſus, cogitationes, ratiocinationes, ſenſus, vel etiam machinationes: opponit enim *ſentire de Deo in bonitate* peruerſas de Deo cogitationes & ſenſus. q.d. Sicut boni rectique de Deo ſenſus hominem coniungunt Deo, ſic praui & diſtorti de eo eiuſque prouidentia ſenſus, cogitationes & opiniones hominem ab eodem auellunt & ſeparant, ac conſequenter ſeparant à vera religione, iuſtitia & virtute. Idem faciunt cogitationes & machinationes rectorum impiorum, quibus contra ius & fas mira calliditate excogitant modos congerendi opes, ſuoſque ſtatus augendi, cum damno ſubditorum, imò cum iactura fidei & religionis, quales ſunt cogitationes politicorum, qui religionem faciunt ſubſeruire politiæ & regno. Unde S. Julius Pontif. epiſtola increpatoria ad Epiſcopos Orientales, quæ habetur tom. 1. Concil. *Recordamini*, inquit, *Sapientiam, quæ ait, Peruerſæ enim cogitationes ſeparant* (*homines*) *à Deo* (*quanto magis opera iniqua?*) *probata autem virtus portat, protegit & conſolatur oppreſſos, & docet inſipientes.* Succidi verba Julii, quia prolixiora.

Rurſum, quæuis aliæ prauæ cogitationes, v.g. de rapiendo, fornicando, calumniando, occidendo, ſeparant hominem à bonitate, virtute & lege, ac conſequẽter ab earum auctore & tutore Deo. Unde S. Bernard. ſerm. 3. de Spiritu ſancto: *Quia*, inquit, *peruerſæ & immundæ cogitationes ſeparant à Deo, orandum eſt ut cor mundum creetur in nobis: quod utique fiet, ſi ſpiritus diuinus fuerit in viſceribus noſtris, in nobis & erga nos ſanctus, erga proximos rectus, erga Deum principalis*, Pſ. 50. 12. 13. 14. Præclarè S. Auguſt. in pſal. 63. ad illa: *Defecerunt ſcrutantes ſcrutinio: Vide*, ait, *quid contingat animæ malæ. Recedit à luce veritatis, & quia ipſa non videt Deum, putat ſe non videri à Deo: ſic & iſti recedendo ierunt in tenebras, ut ipſi non viderent Deum, & dixerunt: Quis non videt.*

Sub cogitationibus intellige volitiones: nuda enim cogitatio praua, ſi non ſit volita, non ſeparat à Deo; ſed ſi voluntas ei acquieſcat vel expreſſè vel tacitè, ſeparat à Deo. Certum enim eſt cogitationes, quæ rationis aduertentiam & volentis conſenſum præueniunt, quales ſunt motus primò primi, non eſſe peccata; nil autem ſeparat à Deo, niſi Peccatum. Porrò cogitationes, niſi illicò cùm earum inhoneſtas & turpitudo à ratione aduertitur, abigantur, incipiunt placere voluntati, eamque deducunt ad delectationem moroſam, quæ ſi in materia grauiter vetita verſetur, eſt peccatum mortale. Cogitationes prauæ ergo ſunt quaſi ſcintillæ, quæ niſi ſtatim extinguãtur, cupiditatis ignem, & tandem ingens incẽdium excitant. Adhæc, cogitationes eædem ſunt velut gemmæ, ſiue baccæ arborum primò germinantium, quæ dum aperiuntur, pariunt flores prauarum voluntatum, qui tandem vertuntur in fructus prauorum operum. Sicut vice verſa bonæ cogitationes ſunt gemmæ, ex quibus prodeunt flores bonorum deſideriorum, & fructus bonorum operum, uti docet S. Chryſoſt. homil. 39. in illud Matth. c. 21. 19. *Videns arborem fici, nihil inuenit in ea niſi folia tantùm.* Summè ergo inuigilandum eſt cogitationibus, eæque, ſi prauæ deprehendantur, illicò ad petram legis diuinæ allidendæ & elidendæ ſunt, iuxta illud:

Cogitatio eſt quaſi ſcintilla. & quaſi bacca.

Principiis obſta, ſerò medicina paratur,
Cùm mala per longas inualuere moras.

Hinc de fide eſt, non ſolùm opus externum, v.g. fornicationem calumniam, homicidium, ſed & internam eorum cogitationem ac volitionem eſſe peccatum mortiferum, uti contra Judæorum ſenſum docet Eccleſia, & ſatis inſinuat Chriſtus Matth. 5. v. 22. & 28.

Hinc infert S. Chryſoſt. peccatum ſecum afferre ſummam pœnam, ſcilicet ſeparationem à Deo. Audi eum homil. 6. ad Popul. *Magnum ſupplicium eſt peccare, etiamſi non puniamur: peccata enim nos à Deo ſeparant, Sapient. 1. pœna verò nos ad Deum perducunt. Si quis vulnus habeat, quid timere dignum eſt, ſaniem, an medici ſectionem? ferrum, an ulceris populationem? peccatorum, ſanies eſt; pœna, ferrum medicinale: ſicut enim ſaniem habens, etſi non ſecatur, malè habet; & cùm non ſecatur, tunc eſt in maioribus malis; ita peccans, etiamſi non puniatur, omnium eſt miſerrimus, & tunc maximè miſer, cùm nõ punitur, & grave nihil patitur.*

PROBATA (Arabicus, *exquiſita*,) AUTEM VIRTUS CORRIPIT INSIPIENTES] Syrus, *redarguit con-* A *temnentes. Virtus* hic non moralis, ſed phyſica intelligitur, putà potentia, robur & vis agendi: hanc enim ſignificat Græcum δύναμις, quod multos Interpretes græcè ignorantes feſellit, qui per virtutem accipiunt honeſtatem & probitatem: unde ſic exponunt, q. d. Virtus hanc habet vim in eo, qui illa præditus eſt, ut eum faciat aptum ad corripiendum inſipientes, qui per ignorantiam, vel infirmitatem peccant. Ita Lyran. & Dionyſ. Aut q.d. Fides eſt, quæ à mente auſert inſipientiam. Ita Holcot & Hugo. Verùm græcè eſt δύναμις, id eſt potentia, non virtus ethica, ut dixi.

Senſus ergo eſt, q.d. Virtus, id eſt, potentia Dei per multos ſuos actus & effectus probata, corripit & caſtigat inſipientes, qui pravè de Deo ſentiebãt, peruerſaſq; de eo cogitationes conceperãt. q.d. Rectores, judices & quiuis, qui inſipienter de Deo ſentiebant, ejuſque prouidentiam & vindictam negabant, dum vident, vel conſiderant præteritos vel præſentes effectus divinæ potentiæ & prouidentiæ, quibus iniuſtos & impios caſtigavit vel caſtigat; hoc argumẽto & hac experientia adeò probata convicti, poſ- B ſunt debentq; agnoſcere & corrigere ſuum ſenſum & errorem; ac reipſa ſæpè vel inviti, vel ſponte cedentes, eundem agnoſcunt & corrigunt. Ita Bonavent. Vatabl. Clarius, Janſen. & alii. Alludit Sapiens ad illud pſal. 32. 10. *Dominus diſſipat conſilia gentium, reprobat autem cogitationes populorum, &c. conſilium autem Domini in æternũ manet, cogitationes cordis eius in generatione & generationem.*

Accedit Oſorius, qui explicat de virtute & potentia, non Dei, ſed rectorum & iudicum. q. d. Dum ipſa potentia rectorum à Deo probatur, imminuitur, auſertur; tunc reipſa ipſi corripiuntur & convincuntur, ut negare non poſſint ſe inſipientes de Deo habuiſſe opiniones, ac perverſas cogitationes & ſenſus. Unde Vatabl. & Guarinus vertunt, *potentia dum tentatur, arguit inſipientes.*

Verum meliùs accipias de virtute, id eſt potentia, non judicum, ſed Dei: hæc enim caſtigat & corripit inſipiẽtes. Igitur ſicut puer protervus non timet matris minas, nec ſervus heri, nec diſcipulus magiſtri: cogitat enim minas eſſe minas, hoc eſt eſſe verba, quæ aerem, nõ verbera, quæ carnem feriant: cogitat enim matrem eſſe matrem, ideoq; C vel non velle, vel non poſſe, caſtigare filium adeò dilectũ & validum: at dum mater verba vertit in verbera, & virga pulſat pueri dorſum, tunc probat illi ſuam virtutem, ac puer cogitationem & ſenſum, quem habebat de matris minis, deponit, corrigitque ſuum errorem & inſipientiã. Eodẽ prorſus modo rectores, judices & quivis impii, dum audiunt doctorum & concionatorũ minas de Dei vindicta, non curant, imò rident: cogitant enim Deum, vel non ſcire, vel non curare, res humanas; aut ſe ſuos ſtatus ita ſtabiliviſſe, ut ab iis, ne à Deo quidem, deiici poſſint: at dũ de facto iis excidunt, aut ſimilem Dei vindictam in ſe vel aliis probant & ſentiunt; tunc priores ſuos perverſos λογισμοὺς, id eſt diſcurſus, cogitationes & ſenſus corrigunt, ac vel inviti de Deo Deiq; providentia & vindicta rectè ſentire incipiunt. Dei ergo potentia potenſque vindicta corrigit inſipientes, id eſt impios, à ſuis pravis opinionibus, quibus vel impotentiam, vel incuriam rerum humanarum, Deo aſcribunt, cùm ſcilicet contrariam eius potẽtiam & curam, vindictamque cum ſuo dolore & damno experiuntur. Hoc eſt quod vulgò dicitur: Stulti non cre- D dunt Sanctis, donec faciãt miracula: hinc præ ceterĩ credunt S. Antonio, quia crebrò potentem eius manum, ignemq; ſacrum ab eo incredulis immiſſum perſentiſcunt.

Paulò aliter explicat Cantacuzenus, q. d. Curioſæ quæſtiones deviãt à Deo: quare dum curioſi temerè Dei potentiam tentant & ſcrutantur, hac curioſitate lædunt aciem mentis, produntque ſuam dementiam: *Scrutator enim maieſtatis opprimetur à gloria*, Proverb. 25. 27.

QUONIAM IN MALEVOLAM ANIMAM NON INTROIBIT SAPIENTIA, NEC HABITABIT IN CORPORE SUBDITO PECCATIS] Pro *malevolam* nervoſiùs Complut. & Pagnin. legunt, *malivolam*: græcè enim eſt κακότεχνον, id eſt mala fabricantem, mala machinantem, dolos & fraudes verſantem, maleficam, quæ res bonas & ſinceras adulterat, vitiat & corrumpit. Unde S. Hier. legit, *malitioſã*, Syrus, *malis involutã*; Arabicus, *in malevola anima artificiũ*, ſive *machinatione nullo modo introibit ſapiẽtia*; S. Bern. *malignã*; Vatabl. & Guarin. *contradicentem vero & invidã*; Janſen. *malitioſam & maleficam, quæque mala arte callida neƈtit*; Hugo, Lyran. & Vers. 4.
Dio-

Dionyſ. *complacentem ſibi in malitia*; Clarius, *quæ omni ſtudio & arte ſtudet mala*, præſertim quæ iuſtitiam per vim vel dolum violat, fraudibus alios circumuenit, per fas & nefas ſe ſuaque adauget, vti faciunt tyranni.

Probat quod dixit v. præced. peruerſas cogitationes ſeparare à Deo, ex eo quòd in maleuolam animam non introibit ſapientia, quæ indiuidua eſt comes, imò ſedes & thronus Dei. Vnde S. Hieron. in c. 63. Iſaiæ ſic legit, aut potiùs paraphraſticè explicat: *Affixerunt ſpiritum ſanctum eius, quia Spiritus ſanctus recedit à corpore ſubdito peccatis, & in peruerſam animam non ingreditur ſapientia.* Sic ſapientia non introiit in parricidalem animam Abſalonis, ait S. Paulinus epiſt. 4. ad Seuerum.

Sapiẽtia fugit maleuolum. Quæ? Quæres, quænam ſit hæc ſapientia? Primò, Cyrill. Alexand. lib. 1. in Ioannem in c. 4. *Sapientiam hanc, quæ in maleuolam animam non ingreditur*, eſſe ait *cognitionem myſteriorum, & malignam animam eſſe cuiuſuis hæretici, hypocritæ, infidelis, etiam ad perſpicua nictantis.* Sic & Chryſoſt. tom. 2. in id Matth. 8. 9. *Nam & ego homo ſum ſub poteſtate conſtitutus*, agens contra hæreticos: *Vide*, inquit, *quomodo homo Gentilis, ruſticus & miles veritatis myſteria agnouit, videlicet ſuprema potentia Chriſti; & homines Chriſtiani denegant veritatem, qui ſcripturas portant in ore. Non quia obſcura ſunt aut profunda myſteria veritatis, nam omnes ea cognoſcunt; ſed quia peruerſa ſunt corda eorum, & vbi non quieſcit ſpiritus veritatis, veritas fugit abeſſ: ſcriptum eſt enim: In maleuolam animam non introibit ſapientia.* Sic & S. Baſil. epiſt. 141. S. Hieron. in Ierem. cap. 8. Anaſtaſ. Nicen. in quæſt. S. Script. quæſt. 18.

Secundò & genuinè, per *ſapientiam* accipe non ſpeculatiuam, ſed practicam, quæ non aliud eſt, quàm prudentia, virtus, probitas, Dei timor & cultus, vt dixi initio. hæc enim non intrat in maleuolam animam, cùm tamen ſubinde intret ſapientia ſpeculatiua. Vnde S. Auguſt. in Retract. lib. 1. c. 4. retractat id quod in Soliloquiis dixerat: *Deus, qui niſi mundos verum ſcire noluiſti.* Hinc ex diametro ſibi aduerſantur, ſapientia & voluptas, putà gula & libido. Vnde Plato lib. 12. de Legibus: *Venus*, inquit, dicitur quaſi *vai* & *nῦs*, q. d. *Va menti*, aut *ve*, id eſt *ſine mente*. Sic *veſanus* dicitur *ſine*, ſiue carens, *ſanitate*, *vecors ſine*, ſine carens, *corde*, putà excors. Et Cicero teſte Plutarcho in eius Vita, negabat ſe poſſe philoſophari, & ſimul vxori vacare.

Anagog. per *ſapientiam* accipe dulcedinem diuinæ contemplationis; hanc enim non deguſtant animæ maleuolæ, ſed bonæ & puræ. Ita S. Bernard. in Scala clauſtralium & alij. Quocirca S. Greg. Nyſſen. tract. de Forma perfecti Chriſtiani, hanc formam in eo ſitam eſſe docet: *Si quis*, inquit, *verè ſit templum Dei, nullumque malitiæ ſimulachrum contineat, is à mediatore admittetur, cum purus ſit, & ad puritatem ipſam ſuſcipiendam idoneus: neque enim in maleuolam animam, vt ſcriptum eſt, introibit ſapientia.* Idem de Virginit. c. 15. *Animus*, inquit, *qui Deo viuit, non vllis rebus ſe oblectauerit, quæ ſibi ex errore quodam non veram honeſti ſpeciem præbent: ſiu ex aliqua affectione vitij maculam cordi contraxerit, ſpecialis ipſe matrimonij iura reſcidit, atque vt in diuinis litteris ſcriptum extat: In maleuolam animam non intrabit ſapientia.* Quocirca Guaricus Abbas qui floruit anno Domini 1170. ſerm. 4. de Aduentu: *Qui igitur*, inquit, *viam Domini parare feſtinas, primò omnium bona ſit voluntas: quoniam in maleuolam animam non introibit ſapientia.*

NEC HABITABIT IN CORPORE SVBDITO PECCATIS] Græcè *κατάχρεῳ ἁμαρτίας*, id eſt, peccato obnoxio, oppignorato, ac velut ære peccati obærato & obſtricto, atque, vt Syrus vertit, *rea & condemnata*. Eſt metaphora à debitore ære alieno oppreſſo: *qui* enim *facit peccatum, ſeruus eſt peccati*, ait Chriſtus Ioan. 8. 34. ac proinde diabolo, qui auctor eſt peccati, obligatus & obſtrictus. Vnde Apoſt. Rom. 7. ait ſe venumdatum ſub peccato. Per *corpus*, ſynecdochicè hominem accipe: corpus enim eſt peccati æquè ac ſupplicij, putà tam culpæ, quàm pœnæ, officina. Pineda lib. 3. de Rebus Salomonis c. 19. n. 4. exemplum dat Salomonem; ſpiritus enim ſapientiæ receſſit à Salomonis anima, & corpore voluptatibus inquinato, & libidinibus ſubdito. Vnde S. Auguſt. lib. 17. Ciuit. c. 8. *Rex ille*, inquit, *aliquando ſapiens ſapientiam, quam amore ſpirituali adeptus fuit, amore carnali amiſit:* hi enim duo amores ſunt contrarij, & antagoniſtæ, vt vnus alium expellat. Sic & à Dauide, ait S. Baſil. in pſalm. 37. idem ſpiritus receſſit, cùm is animam & corpus polluit adulterio & homicidio. unde pœnitens orat pſal. 50. *Et ſpiritum ſanctum tuum ne auferas à me, &c. & ſpiritu principali confirma me:* libido enim & zelus obcæcat mentem, milleque errorum tenebras menti offundit, quas diſſipat ſapientia, id eſt pœnitentia, caſtitas, ſanctitas: Noſter à Caſtro per *peccatum* accipit peccatum diffidentiæ, qua quis diffidit Deo, & callidè tentat Dei potentiam & prouidentiam. Alii accipiunt peccata iniuſtitiæ, tyrannidis, rapinæ, fraudum, &c. Planè & plenè accipias quælibet peccata mortalia: hæc enim omnia & ſingula fugant ſapientiam, id eſt Dei gratiam & charitatem. Unde S. Thom. 2. 2. q. 45. art. 4. ex hoc loco docet ſapientiam practicam, quæ eſt donum Spiritus ſancti, præſupponere charitatem, ideoque non poſſe conſtare cum peccato mortali.

Præclarè S. Auguſt. libr. de Agone Chriſtiano cap. 13. *Errat*, inquit, *quiſquis putat veritatem ſe poſſe cognoſcere, cùm adhuc nequiter viuat: nequitia eſt autem mundũ iſtum diligere, & ea, quæ naſcuntur & tranſeunt, pro magno habere, & ea concupiſcere, & pro his laborare vt acquirantur,* B *& lætari cùm abundauerint, & timere ne pereant, & contriſtari cùm pereunt. Talis vita non poteſt puram illam & ſinceram & incommutabilem videre veritatem, & inhærere illi, & in æternum non moueri.*

Denique S. Thomas 3. p. q. 27. art. 4. ex hoc loco probat, in B. Virgine nullum fuiſſe peccatum actuale, ne veniale quidem, quia in eius vtero Sapientia Dei corporaliter habitauit. Idem dicas de peccato originali. Qui enim aliquando huic ſubiacuit, neceſſe eſt ut aliquando peccet, ſaltem venialiter: unde, qui ab omni veniali per totam vitam immunis eſt, immunis eſt quoq; ab originali. Hanc regulam tradit S. Auguſt. lib. 5. contra Iulianum c. 9. Idem libro de Natura & gratia c. 36. ait: *Excepta itaque ſancta virgine Maria, de qua propter honorem Domini, nulla prorſus, cùm de peccatis agitur, volo habere quæſtionem. Vnde enim ſcimus, quod ei plus gratiæ collatum fuerit ad vincendum omni ex parte peccatum, quæ concipere ac parere meruit eum, quem conſtat nullum habuiſſe peccatum.* Pro *vnde* nonnulli legunt *inde*.

Porrò ex eo, quod ait *Spiritus ſanctus*, &c. *non habita-* C *bit in corpore ſubdito peccatis*, à contrario collige: ergo habitabit in anima & corpore ſubdito charitati & virtutibus. hoc eſt enim palatium, imò thronus & templum Spiritus ſancti.

SPIRITVS ENIM SANCTVS DISCIPLINÆ EFFVGIET FICTVM, ET AVFERET SE A COGITATIONIBVS QVÆ SVNT SINE INTELLECTV, ET CORRIPIETVR A SVPERVENIENTE INIQVITATE] Syrus, *ſpiritus enim ſanctus & correptio fugit à fraude* (Arabicus, *à dolo*,) *& elongatur* (Arabicus, *auolat*) *à cogitationibus eorum, qui ſine ſcientia intelligentia ſunt.* VERS. 5. Græca habent, *ſanctus enim ſpiritus diſciplinæ effugiet dolum*, ſiue fictionem. Unde Primò, *ſanctus ſpiritus diſciplinæ*, poteſt accipi ipſa ſancta diſciplina, quam v. præced. vocauit *ſapientiam*. hæc enim eſt ſpiritus, id eſt ſpiritualis dos & qualitas, ut probet id quod dixit, ſapientiam non intrare in maleuolam animam, ex eo quòd ſapientia ſit *ſpiritus diſciplinæ*, id eſt, aſpiret menti diſciplinam, id eſt, vitiorum caſtigationem, morumq; compoſitionem & candorem, qui contrarius eſt dolo, fictioni & malitiæ.

Spiritus ſanctus fugit fictum quis? Reſp. Primò.

D *Secundò.* Secundò *ſanctus ſpiritus* poteſt accipi ipſe Deus Pater, Filius & Spiritus ſanctus: Deus enim per eſſentiam eſt ſpiritus, iſque ſanctus. Vnde Seraphini ſingulis perſonis acclamant: *Sanctus, ſanctus, ſanctus, Dominus Deus ſabaoth*, Iſaiæ 6. Probat ergo ſapientiam non introire in maleuolam animam, ex eo quòd Deus, à quo manat omnis ſapientia, cùm ſit ſpiritus ſanctiſſimus & puriſſimus, fugiat omnem dolum, fictionem & malitiam.

Tertiò. Tertiò, per *Spiritus ſanctus* accipi poteſt tertia perſona S. Trinitatis, putà Spiritus ſanctus: huic enim appropriatur diſciplinæ, id eſt motuum reformatio, puritas, ſanctitas; qui proinde fugit, imò fugat, omnem impuritatem, hypocriſin & malignitatem. Ita S. Hieron. lib. 7. in c. 63. Iſaiæ, & Idacius contra Varimadum, Hugo, Lyranus, Gloſſa & alii.

DISCIPLINÆ] Oſorius refert ad τὸ *fictum*. q. d. Spiritus ſanctus enim fugit hæreticos & hypocritas, qui ſimulant & fingunt ſe ſtudere diſciplinæ, cùm ſint indiſciplinati, vacentque ſuis concupiſcentiis. Verè S. Auguſt. in pſalm. 39. initio: *Perſecutio*, inquit, *ſiue à leone, ſiue à dracone*

cone numquam ceſſat Eccleſiæ, & magis metuendus eſt cum fallit, quàm cùm ſævit. Meliùs alii τὸ *diſciplinæ* referunt ad τὸ *Spiritus ſanctus*: hic enim eſt auctor, amator, tutor, & doctor omnis diſciplinæ, qua noſtros mores ad omnem honeſtatem confirmat, uti dixi. ita Hugo, Janſen. & alii.

FICTUM (Græcè, δολὸν) forte Noſter legit δολιὸν, id eſt doloſum, fraudulentum, fictum, verſipellem maſculinè) id eſt fictionem, fraudem dolum, item res fucatas & fictas (unde Vatabl. vertit, *id quod fictum eſt*) omneſque fictos, hypocritas & doloſos, qui vel per fraudes aliena compilant, vel errores ſpargunt, vel quid aliud mali perpetrant Opponit fictionem hanc ſimplicitati cordis, qua quærendum eſſe Deum dixit v. 1. Unde S. Auguſt. ſerm. 11. de Verbis Domini, per fictos accipit hypocritas. Idem lib. 1. de Baptiſmo cõtra Donat. c. 12. accipit eos, qui fictè accedunt ad baptiſmum uti acceſſit Simon Magus Act. 8. de quo hunc locum accipit Urbanus II. 1. q. 3. c. *Salvator*. Hi enim ſi planè fingant ſe velle ſuſcipere baptiſmum lucri cauſa, cùm revera nolint fieri Chriſtiani, uti ſubinde eum ſuſcipiunt Judæi, irritus is eſt & nullus; ſin ſeriò velint ſuſcipere baptiſmum & chriſtianiſmum, ſed fingant ſe pœnitere de peccatis, quæ dimere nolunt, recipiunt quidem Sacramentum baptiſmi, ſed non ejus vim & gratiam, niſi poſtquam per pœnitentiam ſublata fuerit fictio, uti paſſim docent Theologi.

S. Athanaſ. ſerm. de Paſſione & cruce, per fictos accipit mendaces & periuros; S. Bernard. ſerm. 1. in Cant. incontinentes; Heſychius lib. 2. in c. 10. Levit. ſimulantes pœnitentiam. Rurſum S. Auguſt. lib. 2. contra Parmen. c. 10. & 11. per fictos accipit hæreticos, à quibus collatum baptiſma docet eſſe verum, & ſanctificare baptizatos: *Spiritus quidem ſanctus*, inquit, *daturis fingentibus deerat juſtificandis; ſed accepturis credentibus aderat abluendis, per ineffabilem efficaciam potentiæ ſuæ utrumque valens facere, illos fugere, iſtos fovere; illos culpare. iſtos mundare*. Et mox: *Omnia Sacramenta cùm obſint indignè tractantibus, proſunt tamen per eos dignè ſumentibus*.

Tandem fictio proprie ſignificat dolum, verſutiam, fraudem, qua homines, præſertim judices, vel rectores, ob munera, vel reſpectus humanos juſtitiam pervertunt. Poteſt tamen fictio accipi quævis iniquitas, ut ſequitur: hæc enim ſimulat & fingit æquitatem & honoſtatem: verecundatur enim videri vocari iniquitas & inhoneſtas.

Unde ad hanc gnomen alludens, imò eam paraphraſticè explicans Tertull. lib. de Orat. c. 10. docens eam debere eſſe liberam ab omni animi perturbatione, ait: *Neque enim agnoſci poterit à Spiritu ſancto ſpiritus inquinatus, aut triſtis à læto, aut impeditus à libero, nemo adverſarium recipit, nemo niſi comparem ſuum admittit*.

Porrò, Spiritus ſanctus maximè fugit fictionem & fictos, qui virtutes nomine vitiorum, & vitia nomine virtutum palliant; itaque multos ſeducunt, dum virtutes in vitia, & vitia in virtutes transformant. Nam ut verè ait Caſſiod. *Adulatio blanda omnibus applaudit, omnibus ſalve dicit: prodigos vocat liberales, avaros porcos & ſapientes, laſcivos curiales garrulos affabiles, obſtinatos conſtantes, pigros maturos & graves, hæc ſagitta leviter volat, citò infigitur* Et Seneca epiſt. 21 *Per adulationem vitia nobis ſub virtutum nomine obrepunt, temeritas ſub titulo fortitudinis latet, moderatio vocatur ignavia, pro cauto timidus accipitur, in his certè magno periculo erramus*.

Denique, ſicut ſpiritus fugit fictionem & dolum, ſic amat & ambit ſimplicitatem, candorem & amorem. Audi S. Auguſt. lib. de Moribus Eccleſiæ Cathol. c. 6. *Dicit Paulus* (Rom 5.) *Charitas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris per Spiritum ſanctum qui datus eſt nobis. Dicit Propheta: Sanctus enim Spiritus diſciplinæ effugiet dolum: ubi enim dolus, charitas nulla eſt*.

Fictio dedecet principes.

Jam verò dolus, fictio & mendacium omnes dedecet, ſed maximè principes & rectores: hi enim fingendo & fallendo perdunt omnem fidem & auctoritatem apud ſubditos, vicinos & exteros. Unde Leo Imper. Exhortat. ad filium c. 29. *Maximi*, inquit, *pendito veracem te eſſe, & veraces homines in familiaritatem tuam admittere: ita enim firmus & conſtans in omnibus dictis & factis exiſtimaberis, ac veram, & non ſuſpectam tuorum erga te benevolentiam obtinebis. Si autem in vanitatis & mendacii ſuſpicionem veneris, indigna agere imperatoria majeſtate, qua auctus es, convinceris efficieſque ut ſubditi ſemper formidoloſi, rerumque omnium incerti & titubantes vacillent*. Et c. 36. *Dicere autem oportebit ea quæ planè ſcies, aut ea quæ temporis ratio poſtu-*

A *labit, de ceteris omnibus ſilere ſatius erit, quàm loqui. Nam principem non niſi vera, opportuna & magni momenti verba proloqui decet*.

Ficto & ſacerdotes.

Rurſum, fictio planè indigna eſt in ſacerdote, rebus ſacris & Sacramentis; eſtque peccatum ſacrilegii. Unde Heſychius in c. 10. Levit. & habetur de Pœnitent. diſt. 3 c. 35. *Inter hæc ſicut vera pœnitentia*, inquit, *Deum promeretur; ita ſimulata Deum irritat: quia Spiritus ſanctus diſciplinæ effugiet fictum. Hoc autem ſancti Patres irremiſſibile peccatum, & blaſphemiam in Spiritum ſanctum dixerunt*. Nam ut ait Clemens Alexand. l. 3. Strom. *hypocriſis eſt inſtar nivis; & hypocrita eſt quaſi ſterquilinium nive contectum, utpote qui vitia omnia candore ſimulatæ virtutis, velut nive obtegit*. Talis hypocrita fuit Julianus Apoſtata, quem proinde S. Gregor. Nazianz. orat. 3. contra eundem, rectè comparat chamæleonti: *Sicut*, inquit, *chamæleontem ajunt, in quemvis facilè mutari, atque omnes colores, candore uno excepto, ſuſcipere (fabuloſum enim Proteum ſophiſtam prætereo:) ſic etiam ille Chriſtianis, præter clementiam, in quidvis ſe vertebat, & per quam crudelis erat ejus lenitas*.

ET AUFERET SE A COGITATIONIBUS, QUÆ B SUNT SINE INTELLECTU) Græcè ἐπαναστήσεται ἀπὸ λογισμῶν ἀσυνέτων, id eſt exurget, excitabit, eriget ſe, ut aſcendat & avolet à cogitationibus intelligentiæ expertibus, imperitis, imprudentibus, inſipientibus, ſtultis, quales ſunt tyrannorum, omniumque injuſtorum & impiorum. Nannius vertit. *reſiliet*, alii, *commigrabit, amovebitur, procul abſiſtet*: juxta illud Pſal. 63. 8. *Accedat homo ad cor altum, & exaltabitur Deus*. q. d. Homines verſuti alto, id eſt profundo, corde multas artes, fraudes, impiaque conſilia excogitant: ſed Deus alto hominum corde longè eſt altior & profundior: unde ejus technas detegit, diſſipat, punit, vindicat. Quocirca Aquila, Symmach. & Theodot. pro ירום *jorum*, id eſt, *exaltabitur*, aliis punctis legentes ירם *jorem*, id eſt *ſagittabit*, vertunt, *mentem & cor profundum hominis ſagittabit & configet*. Ex adverſo ſapientia, ejuſque auctor Spiritus ſanctus. ait Proverb. 8. 12. *Ego ſapientia habito in conſilio, & eruditis interſum cogitationibus*. vide ibi dicta. Quæ ſint cogitationes ſine intellectu, quæ cum intellectu, & quomodo utræque formentur & creſcant, ſubtiliter explicat S. Bernardus tract. de Vita ſolitaria ad Fratres de Mon-

C te Dei, longiuſculè ante finem.

Hinc ſapientiæ ſymbolum eſt ſal. Nam ut ait Plinius li. 31. cap. 9. *Salis natura per ſe ignea, & inimica ignibus, fugiens eos, & omnia erodens: corpora verò aſtringens, ſiccans, alligans; defuncta autem & putreſcentia ita vendicans, ut durent ita per ſæcula. In medendo verò mordens, adurens, repugnans, extenuans, diſſolvens*. Sapientia autem ignea eſt, à calore Spiritus ſancti generata, ſed igni concupiſcentiæ valdè inimica, quæ in malevolam animam non introibit, diſciplinæ fugit fictum & aufert ſe à cogitationibus impudicis, quæ ſunt ſine intellectu. Affectus humanos erodit, atque ab eis quidquid inordinatum eſt & effrænatum, detrahit. Corda juſtorum aſtringit, ne in vitia labantur: ſiccat, ne humore pravi amoris tabeſcant: alligat, ne in peccata perefluant. Nam per ſapientiam ſancti ſunt, quicumque Domino placuerunt. Animas peccatis mortuas, & ſibi ipſis præ humilitate & contemptu proprio putreſcentes conſervat, & vitam aliam ſupra captum humanum, & incorruptionis claritatem communicat.

D ET CORRIPIETUR A SUPERVENIENTE INIQUITATE) Græcè, ἐλεγχθήσεται ἐπελθούσης ἀνομίας, id eſt corripiet, vel corripietur ſuperveniente peccato, inquiunt nonnulli: adduntque ἐλέγχεσθαι verbum eſſe medium; unde tam activè verti poteſt, *corripiet*, quàm paſſivè, *corripietur*. Activè accipit Cantacuzenus. q. d. Spiritus ſanctus corripiet, arguet, convincet, iniquitatem, quæ ſpecie æquitatis ſimulata ſe velabat & occultabat, eamque deteget & damnabit, juxta illud Chriſti Joan 16. 8. *Ille* (Spiritus ſanctus) *arguet mundum de peccato, & de juſtitia, & de judicio*: Spiritus ſanctus enim oſtendit eos, qui fraudes & technas nectunt, tunc maximè deſipere, cùm ſibi ſummè ſapere videntur. Unde Syrus vertit, *corripit omnem tirannidem quæ evenit*: propriè enim in tyrannos & oppreſſores hæc dicuntur. Verùm ἐλεγχθήσεται, non eſt futurum verbi medii, ſed paſſivi. Paſſive ergo accipit Noſter, & ceteri, vertuntque *corripietur*: quod S. Auguſt. lib. contra Adimantum cap. 7. refert ad hominem fictum. q. d. Corripietur homo fictus, ſcilicet ſuperveniente ſibi iniquitate ſua, cùm ab eo abſceſſerit Spiritus ſanctus: hæc

enim iniquitas ipſi oſtendet, quòd deviarit ab æquitate, ſapientia & virtute, unde conſcientia eum remordebit, caſtigabit & puniet. Addit Lyran. in peccata graviora ſinetur labi: ſic enim Deus ſolet priora peccata caſtigare per ſequentia majora & turpiora. Denique fictus, ait Hugo, cùm retributionis dies venerit, pro iniquitate corripietur, id eſt punietur.

Meliùs alii attribuunt Spiritui ſancto, idque liquet ex textu Græco. q. d. Spiritus ſanctus ab iniquitate corripitur, id eſt confutatur, ait Janſen. ac velut vituperatur & dehoneſtatur, ait Vatabl. indignè tractatur, ait Nannius, (hæc enim omnia ſignificat ἐλέγχεσθαι) ac proinde velut confuſus, ac probo affectus fugit & diſcedit. Hinc Arabicus vertit, *reprehenditur cùm præſens fuerit iniquitas.* Unde Nota tantam eſſe antipathiam inter iniquitatem (græcè *ἀνομίας*, id eſt peccatum, ſcelus, legis transgreſſionem) & Spiritum ſanctum, ut iniquitas abigat Spiritum ſanctum; ſicut tyrannus abigit verum regem. Infinitum eſt enim diſſidium & odium inter Spiritum ſanctum & peccatum: ita enim odit ipſe peccatum, itaque ipſi exoſum eſt, & quaſi noxium omne ſcelus, ut, ſi ipſe poſſet per impoſſibile gladio B aliquo jugulari, vel veneno aliquo perimi, non alio jugularetur, vel perimeretur, quàm peccato: peccatum enim directè violat ſanctitatem Spiritus ſancti, ejuſque angelorum. Unde S. Baſil. in pſalm. 33. ad illa, *Immittet* (ſe, hoc eſt inſeret) *angelus Domini in circuitu timentium eum*: *Velut fumus*, inquit, *fugat apes, & fœdus odor columbas expellit, ſic angelum vitæ noſtræ cuſtodem abigit multa lacrymarum aſpergine dignum, & graveolens peccatum.*

Noſter Pineda in Job c. 35. v. 6. & 7. *τὸ corripitur* exponit, *contriſtatur.* q. d. Contriſtatur Spiritus ſanctus, dum videt animam iniquitatem committere, ideoque quaſi mœſtus ab ea fugit & diſcedit: juxta illud, *Nolite contriſtare Spiritum ſanctum*, Epheſ. 4. 30. Peccator ergo dum peccat, quantum in ſe eſt, corrigit, confutat, conſpurcat, contriſtat, expellit Spiritum ſanctum.

Hæc omnia anthropopath[illegible] dicuntur de Spiritu ſancto ipſe enim propriè corripi[illegible] [illegible]ò, affici & contriſtari nequit, cùm ſit Spiritus ſub[illegible]mis, perfectiſſimus, beatiſſimus & inviolabilis. Dicitur tamen corripi, vituperari, contriſtari, tum quia peccata cauſam ipſi dant doloris, probri & triſtitiæ, ita ut, ſi in eum cadere poſſet dolor, probrum aut triſtitia, utique peccatum ipſum dolore, probro & triſtitia afficeret: tum quia ipſe peccatum odit, & à peccatore abit & diſcedit, perinde ac ſi probro & triſtitia affectus fuiſſet. Eſt catachreſis & metonymia: ponitur enim effectus pro cauſa, ſcilicet correptio & triſtitia pro odio, quod in hominibus ex triſtitia conſequitur.

Corripitur Spiritus ſanctus. *Primò.* C *Secundò.*

Minùs rectè aliqui ſic exponunt, q. d. Corripietur, id eſt convincetur, Spiritus ſanctus ex iniquitate hominis, quòd in eo convertendo & ſanctificando fruſtra laborarit. Et alii, qui ſic transferunt: Spiritus ſanctus inveſtigabitur, deprehendetur & agnoſcetur in iniquitate hominis, ſicut lux in tenebris magis agnoſcitur & reſplendet. Et noſter à Caſtro: Corripere, inquit, eſt celeriter rapere juxta illud Virgilii:

—— *Arcumque manu, celereſque ſagittas.*
Corripit.

Senſus ergo eſt, q. d. *Spiritus ſanctus diſciplinæ inſtitutor fugit, quòd videt fictum in diſcipulo, & abſcedit a cogitationibus ejuſmodi doloſis, & celeriter corripit ſeſe ab animo* D *ejus, mox ut advertit ſimilem iniquitatem ſeſe in illum inſinuare.* Hæc à Caſtro. Verùm Græcum ἐλέγχεσθαι, non ſignificat celeriter rapere, ſed corripere, id eſt redarguere, increpare, convincere.

Vers. 6. Benignvs etenim spiritvs sapientiæ) Græca habent, σοφίας, id eſt *ſapientia*: ſed eodem redit ſenſus: ſpiritus enim ſapientiæ eſt ipſa ſapientia ſpiritualis, ſive creata, ſive increata, quæ eſt ipſe Deus & Spiritus ſanctus, uti dixi v. præc. Quare idem eſt dicere, *ſapientia eſt ſpiritus benignus*, cum eo quod dicit Noſter, *benignus eſt ſpiritus ſapientiæ* (et non liberabit maledicvm) ita Romana. Minùs rectè Gloſſa, Lyr. Dion. & alii legunt, *maledictum*) a labiis svis.

Quoad nexum hujus ſententiæ cum præced. Nota, *τὸ enim* dupliciter accipi poſſe. Primò, pro *enim vero, quidem, quamvis enim.* Reſpondet enim Hebræo *Ki*, id eſt quia, quoniam: quod non ſemper cauſam reddit, ſed ſubinde ſermonem tantum continuat, imò ſubinde orditur, eſtque particula expletiva, quæ ornatus dumtaxat causâ additur. Sic ſenſus nexuſ-A que erit, q. d. Enim verò benignus eſt ſpiritus ſapientiæ, *vel*, Quamvis enim benignus ſit ſpiritus ſapientiæ, tamen non liberabit maledicum à labiis ſuis, id eſt à culpa & pœna ſuæ maledicentiæ debita; ſeu eum acriter puniet. Ita Nazianz. orat. 44 quæ eſt in S. Pentecoſten: *Hic* (Spiritus ſanctus) inquit, *& lenitatis ſpiritus eſt, & tamen in eos, qui peccant incitatur: proinde, ſi eum lenem, & clementem, & non iracundum experiri volumus, dignitatem ipſius confiteamur, caveamuſque, ne quid in illum convitii blaſphemiæque dicamus, neque velimus eum implacabiliter iraſcentem videre.*

Secundò, *τὸ enim* magis propriè & nervoſe accipi poteſt, ut nota cauſalis. Dat enim cauſam, cur ſapientia, id eſt Deus & Spiritus ſanctus, fugiat fictos, ac puniat blaſphemos & maledicos, qui Deo vel hominibus contumelioſi & injurii ſunt. q. d. Ideo eos punit, quia benignus & φιλάνθρωπος, id eſt amator hominum, eſt, ut enim eos à petulantia, maledicentia & injuria tueatur & vindicet, maledicos ſeverè caſtigat: Vera enim benignitas & clementia eſt, ſi ad tutelam piorum caſtigentur impii in pios contumelioſi & injurii. Nam ut ait S. Gregor. in 1. Reg. ca. ult. diſciplina & miſericordia multùm deſtituitur, ſi una ſine alia teneatur. Non enim ſolùm piis, ſed & impiis bene fit, ſi per pœnas à malo coerceantur.

Pro *benignus* græcè eſt φιλάνθρωπος, id eſt ſingularis hominum amator, qualis fuit Chriſtus pro nobis in carnem & crucem deſcendens: de quo S. Paulus: *Apparuit*, inquit, *benignitas & humanitas* (græcè, φιλανθρωπία, id eſt eximius ille in homines amor) *Salvatoris noſtri Dei*, ad Titum 3. 4. S. Aug. l. de Mendacio c. 16. legit, *humanus eſt ſpiritus ſapientiæ*; Syrus, *amans eſt enim filios hominum*: qui ſcilicet ſe, ſuam ſapientiam & gratiam hominibus communicare impensè cupit & optat. Φιλάνθρωπος: ait Elias Cretenſis in orat. 4. Naziaz. *ille eſt, qui inimicis etiam blandum ac liberalem ſe præbet, ac quantum poteſt Deum imitatur, qui juſtos & injuſtos beneficiis afficit.* Audi Naz. or. 44 in S. Pent. *Hic Spiritus*, inquit, *ut pote ſapientiſſimus atque hominum amantiſſimus, ſi paſtorem nactus fuerit, pſaltem efficit pravos ſpiritus incantantem, atque Iſraelis regem deſignat. Si caprarium moros vellicantem, Prophetam reddit, Davidem & Amos cogita. Si adoleſcentem pulchræ indolis acceperit, presbyterorum judicem conſtituit, idque ſupra quàm ætatis ratio ferre videtur. Teſtis eſt Daniel, qui leones in lacu ſuperavit. Si piſcatores invenerit, Chriſto irretit, orbem univerſum ſermonis retibus complectentes. Petrum mihi atq; Andream accipe, tonitruique filios, qui ſpiritualia intonuerunt. Si Publicanos, ad diſcipulatum elucratur, atq; animum negotiatores efficit. Teſtis Matthæus heri publicanus, hodie Evangeliſta. Si feroces per ſecutores, zelum commutat, ac Paulos pro Saulis facit, nec minùs pios reddit, quàm impios offenderat.*

Spiritus ſanctus φιλάνθρωπος

Et non liberabit [Græc. ἀθῳώσει, id eſt non habebit innocentem, id eſt, non ſinet impunitum, ſed gravibus pœnis & ſuppliciis onerabit, eſt mioſis (maledicvm) gr. βλάσφημον, id eſt blaſphemum & contumelioſum, ſive in homines, ſive in Deum, qui ſcilicet non ſentit de Deo in bonitate, nec in ſimplicitate, ſed in dolo quærit eum, ut dixit v. 1. Deus enim diſcipulos & auditores ſapientiæ ſuæ quærit ſimpliciter ſibi credentes, fidentes & obedientes, qui de ipſo dicant, αὐτὸς ἔφα, id eſt, *ipſe dixit*, uti dicebant diſcipuli Pythagoræ. Unde Syrus, *non juſtificat populum blaſphemantem*; Arabic. *inſultantem.*

A labiis svis) Id eſt à culpa, petulantia & maledicentia labiorum ſuorum. Triplex eſt malitia oppoſita bonitati & ſimplicitati Dei, de qua dixit v. 1. *Sentite de Domino in bonitate*, &c quæ proinde nos ſeparat à Deo, ideoq; ſummè deteſtanda & cavenda, ſcilicet malitia cordis, oris & operis, putà perverſæ cogitationes, ſermones & actiones: de cogitationibus egit v. 3. huc uſq; hic agit de ſermonibus, putà murmurationibus, detractionibus, mendaciis uſque ad verſ. 12. ubi aget de operibus, ſicque omne genus malitiæ culpat & rejecat.

Qvoniam renvm illivs testis (gr. μάρτυς, id eſt martyr, putà teſtis) est devs, et cordis illivs scrvtator est vervs (Syrus, *operator veritatis*) et lingvæ ejvs avditor) *Renes* notant intimas cogitationes & appetitiones (concupiſcentiæ enim, libidinis & ſeminis origo eſt in renibus) ſecretas & occultas. Unde ſenſus eſt, q. d. Ne putes ſecreta tua peccata & maledicta eſſe occulta. Deus enim intuetur ſecretiſſima quæque non ſolùm locorum, ſed & mentium: unde vocatur θεός, id eſt Deus, ἀπὸ τοῦ θεᾶσθαι, id eſt ab intuendo & con-

& contemplando, Hinc explicans ſubdit: *Et cordis illius ſcrutator* (græcè *ἐπίσκοπος*, id eſt ſpeculator, inſpector) *eſt verus*, putà Deus, qui eſt ipſa verita, ac proinde nec falli ulla io re, nec fallere poteſt (unde Arabicus vertit, *explorator ſcrutator cor illius*;) *& lingaæ ejus*, etiam ſubmiſsè intra labia muſſitantis, murmurantis & maledicentis, *eſt auditor*. Tria enim ſunt, inquit Holcot, quæ vellet peccator maximè latere, videlicet delectationem ſuæ voluptatis, cogitationem conceptæ vanitatis, locutionem communicatæ perverſitatis: & tamen omnia iſta Deus nudè videt. Iſta autem tria tangit Sapiens per tria corporis organa, videlicet renes, cor & linguam. In renibus viget voluptas, in corde vanitas, & in lingua perverſitas. Et reſpectu iſtorum trium tres actus Deo attribuit. Nam reſpectu voluptatis, ipſe eſt teſtis; reſpectu vanitatis, ipſe eſt ſcrutator. ſcrutari enim eſt ad interiora & latentia penetrare, juxta illud pſal. 7. *Scrutans corda & renes Deus*: ſed reſpectu perverſitatis, falſitatis ipſe eſt auditor. Et inferiùs: Notandum, inquit, quòd hic tangit Sapiens tria corporis organa, quæ difficillimum eſt regere ratione: renes, cor & linguam: nam in renibus voluptas, in corde vanitas, lo lingua falſitas dominatur. Et ideò difficillimum etiam Sanctis, quòd ſe regant perfectè in delectationibus, quæ per renes ſignificantur: in cogitationibus, quæ per cor: in locutionibus, quæ per linguam notantur. Dicit Ariſtot. l. 13. de Animal. Infirmitas renum in homine eſt difficilis curationis. Moraliter: quia in renibus dominatur voluptas, ideo infirmitas renum carnalem denotat concupiſcentiam, quæ vocatur languor naturæ. Hinc renum morbus igne aduri ſolet. unde illud Pſalm. 25. 2. *Proba me Domine, & tenta me, ure, renes & cor meum*, id eſt, ait Gloſſa, adhibe medicinalem purgationem tribulationis delectationibus meis, ne quid mali delectet me, & cogitationibus, ne quid mali cogitem. Quocirca ſapienter David moriturus hoc monitum dat Salomoni filio, ſibi in regnum ſucceſſuro: *Tu autem Salomon fili mi, ſcito Deum patris tui, & ſervito ei corde perfecto, & animo voluntario: omnia enim corda ſcrutatur Dominus, & univerſas hominum cogitationes intelligit*. 1. Par. 28. 9. Hoc ergo age, hoc cogita, hoc elige, quod cupis patere & placere oculis Dei; hoc cogitare, hoc eligere noli, quod ſeu patere & diſplicere Deo.

Cogitationi cura adhibenda.

Hinc S. Bern. l. de Interiori domo c. 39. docet ſumma cura advigilandum ad cogitationes noſtras: *Ibi namque*, inquit, *eſt cogitatio tua, ubi eſt affectio tua: ibi cor tuum, ubi eſt deſiderium tuum: quoniam illud ſæpiùs in cogitatione volumus, cujus amore plus affecti ſumus*. Vis ergo noſſe quid ames, adverte quid ſæpè cogites. Subdit S. Bernard. *Si mala cogitas, Spiritus ſanctus diſciplinæ effugiet fictam, & auferet ſe à cogitationibus ſine intellectu, eritque templum Dei ſpelunca diaboli quoniam, quem Deus deſerit, diabolus arripit. Et ideò quacumque hora mala cogitatio cor tuum tangit, non conſentias illi, nec ſinas eam in corde tuo manere, ſed illicò repelle. In initio cogitationis iniquæ reſiſte, & fugiet à te. Cogitatio prava delectationem parit, delectatio conſenſum, conſenſus actionem, actio conſuetudinem, conſuetudo neceſſitatem, neceſſitas mortem. Sicut vipera à filiis ſuis in utero poſitis lacerata perimitur; ita nos cogitationes noſtræ intra nos nutritæ occidunt*. Audi S. Aug. Præf. in pſal. 148. *Non poteſt fieri ut habeat malefacta, qui habet bonas cogitationes: facta enim de cogitatione procedunt. Nec quiſquam poteſt facere aliquid, aut ad aliquid agendum membra movere, niſi primò præceſſerit juſſio cogitationis. Quomodo de interiori palatio quidquid juſſerit Imperator, per Imperium Romanorum emanat, quidquid videtis agi per provincias: quantus motus fit ad unam juſſionem Imperatoris intus ſedentis? movet ſolum ille labia cum loquitur, & movetur omnis provincia, cum fit, quod loquitur. Sic & in unoquoque noſtrum intus eſt Imperator, intus in corde ſedet. Si bonus bona jubet, bona ſunt; & ſi malus mala jubet, mala fiunt. Cum ibi ſedet Chriſtus, quid poteſt jubere, niſi bona? Cum poſſidet diabolus, quid poteſt jubere, niſi mala? In tuo autem arbitrio Deus te eſſe voluit, cui pares locum, Deo an diabolo? Cum paraveris, qui poſſidebit, ipſe imperabit*.

Denique S. Greg. Nazianz. orat. 34. quæ eſt 2. de Theologia, per Sanctum ſpiritum accipiens Deum, ex eo probat Deum ita eſſe immenſum, ut omnia circumſcribat, & à nullo circumſcribatur. Concinit ei Theophilus Patriarcha Alex. patruus & anteceſſor magni Cyrilli, ac æmulus & judex S. Chryſoſtomi. Sic enim ait Theophil. epiſt. 1. Paſchali: *Cur David canit: Quò ibo à ſpiritu tuo? Quod dicens oſtendit à ſancto Spiritu omnia contineri, & illius majeſtate circumdari: ſi omnia in omnibus, utique & irrationabilia & inanima. Et alibi legimus: Spiritus Domini replevit orbem terrarum. quod nunquam Script. memoraret, niſi irrationabilia quæque in anima illius numine complerentur*. Theophilum patruum ſequens S. Cyrillus tract. *quòd Spiritus ſanctus ſit Deus*, ex hoc loco idipſum probat; tum quia replet omnia, ergo eſt immenſus, ergo Deus: tum quia continet omnia ſua vi & poteſtate, tum quia eſt ſuper omnia: *Situs eſt ergo, inquit, ſuper omnes creaturas, & naturam eorum, quæ ab ipſo impleatur ac continentur, tranſilit: at Deus eſt id, quod eſt ſuper creaturam*.

Vers. 7. QVONIAM SPIRITVS DOMINI REPLEVIT ORBEM TERRARVM: ET HOC, QVOD CONTINET OMNIA, SCIENTIAM HABET VOCIS) Probat quòd Deus intima & occultiſſima, tum cordium, tum ſermonum, & præſertim occultas blaſphemias in Deum, & maledicta in homines prolata, perſpiciat, judicet & vindicet; ex eo quòd ejus ſpiritus repleat totum orbem, ut ubique ſit præſens, ac conſequenter omnia cominus intueatur & videat imò omnia manu ſua contineat, ac B proinde voces quaslibet & verba, etjam mentalia ſciat & cognoſcat; quia eum non impedit ulla loci diſtantia, nec vocis vel idiomatis ignorantia.

Spiritus Domini duplex: eſſentialis.

Spiritus Domini accipi poteſt dupliciter. Primò, cum S. Auguſt. epiſt. 57. ad Dardanum cap. 5. B. Petro Damiani lib. 4. epiſt. 6. & aliis eſſentialiter, ut ſit idem, quòd ipſa ſpiritalis Dei natura, vis efficacia, ſcientia, providentia, operatio, conſervatio: hæc enim ubique eſt per eſſentiam, præſentiam & potentiam; ac proinde omnia replet, omnia continet, conſervat, vivificat. Nam ut ait Athenagoras orat. de reſurrectione, *Nihil neque terreſtrium, neque cæleſtium rerum cura & providentia deſtitutum eſt: ſed in omnia æquè tum quæ in aperto ſunt, tum quæ latent, in magna item & parva penetrat creatoris ſollicitudo*. Nam Deus, ut ait Philo lib. 2. Allegoriarum legis, implet omnia, penetrat omnia, nihil omnino relinquens ſeipſo vacuum; & quem locum occupabis, in quo non ſit Deus? Itaque nemo poteſt ſe ab eo abſcondere.

Huic ſimilis eſt gnome pſal. 93. 9. *Qui plantavit aurem, non audiet? aut qui finxit oculum, non conſiderat?* Ita S. C Auguſt. in pſal. 57. qui ex hoc loco probat Deum eſſe ubique, juxta illud pſal. 138. *Quò ibo à ſpiritu tuo, & quò à facie tua fugam:* Porro ſpiritus Domini ſua ſubtilitate replet & continet omnia, ſicut replet & continet aer, dum omnia ſubintrat & penetrat: ſicut enim voces formantur in aere, & per eum vehuntur ad aures; ſic nil poteſt quiſquam loqui, quod non perveniat ad ſpiritum Domini, utpote in quo vivimus, movemur & ſumus, Actor. 17.

& notionalis.

Secundò Spiritus Domini accipi poteſt notionaliter, ut ſit idem quod Spiritus ſanctus, tertia in S. Trinitate perſona. Hic enim eſt ſpiritus Domini, quia productus per ſpirationem activam Patris & Filii, qui pariter replet orbem, & continet omnia.

Unde ex hoc loco Spiritus ſancti immenſitatem, ac conſequenter divinitatem probant S. Athanaſ. epiſt. ad Serapionem, S. Baſil. homil. de Spiritu ſancto, & lib. 5. contra Eunom. cap. ult. S. Ambroſ. lib. 1. de Spiritu ſancto c. 8. S. Auguſt. lib. 3. contra Maxim. c. 21. Origen. l. 7. in c. 9. epiſt ad Rom. Cyrillus Alexand. lib. 8. contra Julianum, & lib. 7. de Trinit. qui addit idem ſenſiſſe Platonem D & Platonicos, qui dixere Deum eſſe animam mundi, juxta illud:

Spiritus intus alit, totamque infuſa per artus
Mens agitat molem, & magno ſe corpore miſcet.

Porrò Richardus de S. Victore ſerm. de miſſione Spiritus ſancti, cenſet per hoc indicari Trinitatem perſonarum, cum identitate eſſentiæ. Nam ſpiritus Domini eſt ſpiritus diſtinctæ perſonæ, ſed tamen eſt hoc, quod continet, id eſt illud ipſum, quod eſt ille, à quo ſunt omnia: eſt illud per quem eſt id, quod Pater & Filius eſt, à quibus procedit. Verùm hoc ſubtilius eſt quàm ſolidius. Prior ſenſus planior & germanior eſt.

ET HOC, QVOD CONTINET OMNIA, SCIENTIAM HABET VOCIS) Græcizat Interpres: quia enim πνεῦμα, id eſt *ſpiritus*, Græcis eſt generis neutri, hinc tribuitur ei pronomen demonſtrativum pariter neutrum, putà τὸ συνέχον, id eſt *hoc continens omnia*: *hoc* ergo idem eſt, quòd *hic* ſpiritus, uti legit S. Auguſt. in Speculo c. 12. & in Symbolo ad Catechum. cap. 4. Unde & Syrus vertit, *ille*

qui tenet omnia in ſcientia, eſt ei vox ejus;. Arabicus, *qui ambit omnes creaturas, cognoſcit loquelam.*

Senſus ergo eſt, q.d. Et hic ſpiritus Domini replens omnia, & continens omnia, id eſt manu ſuæ potentiæ omnia ambiens, concludens, conſervans, ne in ſuum nihil recidant, movens, agitans, *ſcientiam*, græcè γνῶσιν, id eſt *cognitionem*, habet vocis, hoc eſt, cognoſcit omnes voces, etiam occultiſſimas maledicorum, non tantùm ore prolatas, ſed & in corde conceptas: omnes enim haſce ipſe in ſe continet, utpote qui omnia, ac conſequenter ipſam animam & vitam cujuſque, in ſe continet: omnes ergo voces fiunt quaſi in ipſo ſpiritu, id eſt in loco, quem Spiritus ſanctus ambit & continet. Hinc ajunt Patres omnia creata eſſe in Spiritu ſancto, ſicut omnia dicuntur eſſe à Patre, & per Filium. Præpoſitio enim *à* tribuitur Patri, quaſi primo S. Trinitatis principio: *per* verò Filio tamquam medio, item verbo & exemplari, per quod facta ſunt omnia: *in* verò Spiritui ſancto. Senſus enim eſt, q.d. Voces & verba, tam mentis, quàm linguæ, intra ambitum complexumque Spiritus ſancti fiunt, non extra ſive foris: quare illum nihil latere poteſt, ac vel tenuiſſimum maledici murmur, ſed omnium vocum & dictorum exactam habet ſcientiam & cognitionem.

Deus continet omnia ut fundus.

Nota. τὸ *omnia continet* ſolidè & profundè explicat S. Dionyſ. de Divin. nom. c. 10. dicens: *Omnipotens*, vel potiùs *omnitenens* (hoc enim eſt παντοκράτωρ, *dicitur quòd ſit omnium ſedes, omnia continens & complectens, & cuncta ſtabiliens, fundans atque conſtringens, & univerſum in ſe inſolubile præſtans: & ex ſe veluti ex omnitenente radice cuncta producens, atque ad ſe ut ad omnitenens fundum univerſa convertens, & continens, ut omnium ſedes omnicapax: omnia contenta una præcellenti connexione communiens, neque ſinens ea ſibi excidere, ne tamquam exactiſſimo domicilio mota diſpereant*. Et Gregor. l. 2. Moral. c. 12. *Cælum*, inquit, *palmo metiens, & terram pugillo concludens oſtenditur, quòd ipſe ſit circumquaque rebus cunctis, quas creavit, exterior. Per ſedem ergo cui præſidet, intelligitur eſſe interiùs ſupraque: per pugillum, quo continet, exteriùs ſubterque ſignatur. Quia enim ipſe manet intra omnia, ipſe extra omnia, ipſe ſupra omnia, ipſe infra omnia, & ſuperior per potentiam, & inferior per ſuſtentationem, exterior per magnitudinem interior per ſubtilitatem; ſurſum regens, deorſum continens extra circumdans, interiùs penetrans. Nec alia parte ſuperior, alia inferior: aut alia parte exterior, atque alia manet interior, ſed unus idemque totus ubique præſidendo ſuſtinens, ſuſtinendo præſidens, circumdando penetrans penetrando circumdans*. Denique Job c. 11. 8. de Deo: *Excelſior cælo eſt*, inquit, *& quid facies? profundior inferno, & unde cognoſces? longior terra menſura ejus* (hebr. *ſtatura ejus*) *& latior mari*. Hinc illud Virgilii ecloga 3.

Jovis omnia plena.

Et Lucanus lib. 9.

Jupiter eſt quodcumque vides, quocumque moveris.

Porrò ſicut ſpiritus, id eſt ventus favonius flans ſuo halitu aperit ver, terramque germinare facit, ac omnia fœcundat, imò, ut ait Plinius lib. 16. c. 25. & li. 18. c. 34. *afflatu* ſuo *nutritium exercet*. ſic pariter Spiritus Dei ita continet repletque omnia, ut ea gravidet, fœcundet, fœtuque; impleat.

Porrò minùs genuinè aliqui, ut Martinus Cantapetrenſis li. 2. Gypotyp. cap. 2. col. 116. per *hoc, quod continet omnia*, intelligunt mundum. q.d. Spiritus Domini replevit orbem ſui cognitione: quia mundus, qui omnes rerum ſpecies in ſe continet, muta voce prædicat Dei creatoria magnificentiam, ejuſque cognitionem omnibus ingerit, juxta illud pſal. 18. 1. *Cœli enarrant gloriam Dei*, &c. *non ſunt loquelæ, neque ſermones, quorum non audiantur voces eorũ. Mundus*, ait Pompon. Mela li. 1. c. 1. *uno ambitu ſe cunctaque complectitur*. Unde *eius circumplexu degunt omnia*, ait Plinius l. 2. c. 1. Verùm Græcè non eſt συνέχων maſculinè, ut referat κόσμον, id eſt mundum, ſed τὸ συνέχον neutrè, quod non niſi πνεῦμα, id eſt ſpiritum, reſpicit: ſi tamen τὸ συνέχον accipias quaſi ſubſtantivè, poſſet, notare, mundum, idque huic loco ſatis appoſitè.

SpiritusS. implet omnia.

Myſticè, Eccleſia in officio Pentecoſtes, hanc gnomen applicat miſſioni Spiritus ſancti: ipſe enim in Pentecoſte deſcendens in Apoſtolos, replevit eos omnibus virtutibus, donis & gratiis, tum gratum facientibus; tum gratis datis, deditque eis cognitionem omnium linguarum & vocum, ut per eam poſſent prædicare Euangelium

A Chriſti omnibus & ſingulis gentibus, Actor. 2. Addit Richard. Victor. loco jam citato, Spiritum ſanctum omniũ non tantùm vocum, ſed & rerum quæ vocibus ſignificantur, ſcientiam Apoſtolis indidiſſe. Præclare S. Baſil. hom. de fide, Spiritum ſanctum comparat ſoli totum orbem illuſtranti, fœcundanti, vivificanti. *Quemadmodum ſol*, inquit, *corporibus lucens variè à quolibet ſumitur, nec tamen propterea diminuitur; ſic & Spiritus ſanctus omnibus quidem gratiam præbens, infractus remanet ac indiviſus. Omnes ad agnitionem Dei illuminat: Prophetas inſpirat, legiſlatores ſapientes reddit, ſacerdotes ſacris inſtituit, regibus fortitudinem addit, perficit juſtos, ornat modeſtos gratiam ſanitatum operatur, mortuos vivificat, ſolvit compeditos, alienos in filios per regenerationem adoptat. Si telonarium deprendat, credentem Euangeliſtam conſtituit. Si piſcatorem inveniat, theologũ reddit: ſi perſecutorem, pœnitentem; Gentium Apoſtolum, præconem fidei, vas electionis declarat. Per hunc etiam Spiritum debiles redduntur robuſti, pauperes in divitias veniunt: idiotæ, ingenio & eloquentia ceteris ſapientibus ſapientiores evadunt*. Vide dicta Acto. 2. & Geneſ. 1. 2. ad illa,

B *Spiritus Dei ferebatur ſuper aquas.*

Homo continet omnia.

Hinc rurſum S. Bonavent. Hugo, Gloſſa & alii per *hoc quod continet omnia*, intelligunt hominem: homo enim in ſe continet omnes rerum gradus & ſpecies; habet enim eſſe cum lapidibus, vegetari cum plantis, ſentire cum animalibus, intelligere cum angelis. Homo enim afflatu Spiritu ſancto cognoſcit quaslibet voces & linguas, uti patet in Apoſtolis. Rurſum Spiritus ſanctus in eo replet orbem terrarum, id eſt circuitum potentiarum animæ. Intellectus enim ornatur ſcientia & prudentia, imaginatio circumſpectione & requie, voluntas & appetitus virtute multiplici, corpus ſanitate, pulchritudine & robore. Et ſicut homo velut centrum circuli eſt, in quod omnes naturæ rerum, & omnes vires earum tamquam lineæ concurrunt; ita donis multiplicibus decoratur, quibus ſuo liberaliſſimo creatori placita obſequia reddat, & non beneficiorum oblitus, ſed memor & gratus exiſtat. Tunc verò ex omnibus ſuis viribus Deum diligit, cùm omnes creaturarum vires ſibi conceſſas, & cuncta dona atque talenta, ex vero & puro Dei amore in ejus obſequium & famulatum impendit. Sic

C de S. Gertrude in ejus Vita legimus: *Ipſa non loquitur, ſed Spiritus ſanctus in ea videtur loqui, & operari: quas e venienti quopiam ad illam conſilii vel opis petendæ cauſa, illico Spiritus ſanctus ſuggerit ei quid conſulere & reſpondere debeat.*

PROPTER HOC, QUI LOQUITUR INIQUA, NON (græcè, ὐδεὶς, id eſt *nullus*, quantumvis aſtutus, parvus, potens vel excelſus ſit) POTEST LATERE, NEC PRÆTERIET ILLUM (qui loquitur iniqua) CORRIPENS JUDICIUM) q.d. Spiritus Domini penetrat, imò implet omnia, totumque univerſum: hinc nulla iniqua locutio, vel actio, ubivis locorum fiat, eum latere poteſt; quin omnia perſpiciat, ac ſuo tempore judicet, vindicet & puniat, ut dixi verſ. præced. Syrus. *neque eſt qui loquatur oppreſſionem* (tyrannidem) *& abſcondatur: neque fugit à judicio reprehenſionis*. VERS. 8.

CORRIPENS JUDICIUM) Vocat *judicium*, quod Deus ſæpè peragit in hoc mundo, quodque planè & univerſaliter peraget in fine mundi, quo omnes omninò homines, omniaque eorum dicta & facta, etiam occultiſſima, in lucem proferet, ac coram omnibus hominibus & ange-

D lis ea examinabit & dijudicabit, atque iniqua acriter corripiet, id eſt caſtigabit, tum verbis, tum ſuppliciis præſertim condemnando ea, eorumque auctores ad æterna gehennæ incendia, cùm dicet: *Ite maledicti in ignem æternum, qui paratus eſt diabolo & angelis eius*, Matth. 25. Hinc Daniel c. 7. deſcribens Dei judicium: *Fluvius igneus*, inquit, *rapidusque egrediebatur à facie eius* Ignis enim notat judiciũ Dei eſſe purum, ſincerum, clarum, penetrans, acre & efficax, quod impios ad ignem æternum damnabit. vide ibi dicta. *Judicium* tria ſignificat. Primò, actionem judiciariam injuriarum, quæ apud judicem agitur actore, accuſante, reo ſe defendente, teſtibus teſtimonium ferentibus; Secundò, ſententiam judicis, qua reum jam convictum damnat; Tertiò, pœnam & ſupplicium, ad quod eum judex condemnat. Hæc tria enim ſignificat Græcum δίκη. Unde δίκη fingitur à Poetis eſſe dea judiciorum, inde dicta, quòd lites & contentiones dirimat. Hinc eam aſſerunt virginem, eò quòd judicium debeat eſſe purum & intactum. Unde Heſiodus in Ergis δίκη, inquit, à Διός, id eſt virgo juſtitia eſt à Jove prognata. Et Ariſtot. vel quiſquis eſt Auctor, lib. de

Mun-

Mũndo: *Deus, ait, è veſtigio comitem habet juſtitiæ præſidem,* A*nec præterierit eum caſtigans judicium.* *N*a*m in conſilia impii inquiretur, famaque ſermonum ipſius ad Dominum perveniet ad nefaria ejus facinora coarguenda; quoniam acris auris & indignabunda audit omnia, & rumor frementium minimè clàm fuerit.* *quam Δίκην nominant, divinæ legis vindicem, ſimul ut quidquam ſanctionum ejus prætermiſſum eſt.*

Vers. 9. In (Syrus, *de*) COGITATIONIBUS ENIM IMPII INTERROGATIO ERIT: SERMONUM AUTEM ILLIUS AUDITIO AD DEUM VENIET, AD CORREPTIONEM INIQUITATUM ILLIUS) Arabicus, *Dominus erit reprehenſio impietatis ejus.* Pro *cogitationibus*, græcè eſt διαβουλίαις, id eſt perplexis & improbis impii cogitationibus. Pro *interrogatio* græcè eſt ἐξέτασις, id eſt *inquiſitio*, quæ à judice humano fieri ſolet interrogando, tum reum, tum teſtes. Unde Noſter hìc & alibi aptè vertit, *interrogatio*, id eſt quæſtio, vel inquiſitio judicialis. *Auditio* eſt fama, rumor, relatio, accuſatio. Inducit enim hìc Deum ut judicem & vindicem iniquorum, non ſolùm ſermonum, ſed & cogitationum, ſi ſcilicet cogitata ſint volita, ac voluntati liberæ vel expreſsè vel tacitè placeant. q. d. Deus, utpote judex univerſi, in omnia omnium facta dictaque exactè inquirit, ut ea cognoſcat, ac ſuo tempore judicet, & præmiet vel puniat. Inquirit autem, non ut judex humanus, qui eûm multa non viderit, imò neſciat, eadem ab aliis interrogando veſtigat, ſed ut oculus per ſe omnia videns, & auris omnia audiens, ut ait v. ſequ. quare Dei interrogatio & inquiſitio eſt ipſa facti viſio, dictique auditio: quo fit, ut falli nequeat: ideoque ipſe ſimul teſtis eſt & judex. Nam ut ait Job. c. 42. 2. *Nulla* Deum *latet cogitatio*. Senſus ergo eſt, q. d. Interrogat, ideſt intuetur & audit, ac intuendo & audiendo inquirit (atque inquirendo intuetur & audit) in omnes cogitationes hominum, multò magis in ſermones, ut iniquos corripiat & caſtiget. Ruſum propriè Deus in judicio interrogabit impium: Nonne murmuraſti? nonne detraxiſti? omne iniqua dixiſti? qua de cauſa, qua conſcientia id feciſti?

Symbolicè, Auctor imperfecti apud S. Chryſoſt. hom. 21. in Matth. & Hugo: In hac vita Deus, inquiunt, in nobis poſuit ſpiritum quemdam ſcientiæ boni & mali, ut quotieſcumque mali quidpiam dicimus, agimus, aut volumus, illa in ſilentio id ipſum accuſet. Spiritus hic eſt ſynderesis, ſive conſcientia ejuſque remorſus: hæc enim dum peccamus, muta voce occlamat: Quare hoc nefas agis? cur Deum offendis? cur ejus iram & vindictam in caput tuum accerſis? Hæc pariter nos accuſabit in die judicii, juxta illud Apoſtoli: *Teſtimonium reddente illis conſcientia ipſorum, & inter ſe invicem cogitationibus accuſantibus, aut etiã defendẽtibus, in die cùm judicabit Deus occulta hominũ.*

Vers. 10. QUONIAM AURIS ZELI AUDIT OMNIA, ET TUMULTUS MURMURATIONUM NON ABSCONDETUR) Syrus, *auris invidi*: refert enim hæc & ſequentia non ad Deum, ſed ad ſuſpicacem & invidum, qui omnia ſecretò auſcultat curioſè, ut audiat quid quiſque de ſe dicat, & murmuret. Verùm ceteri referunt ad Deum, de quo ſermo præceſſit. Unde Arabicus vertit, *nemo*. Deus non habet corpus, nec membra, ac conſequenter nec aures, nec oculos, &c. cùm ſit merus puruſque ſpiritus: ſed anthropopathôs ea dicitur habere, quia acie ſuæ mentis videt & audit omnia, perinde ac ſi oculos & aures haberet inſtar hominis: Dei ergo intellectus, ſive mens & via cognoſcendi, vocatur auris & oculus, quia præſtat illa Deo, quæ auris & oculus homini, adeòque eminenter continet aurem, oculum, omnemque ſenſum, imaginationem, intellectum & cogitationem omnium angelorum & hominum. *Deus*, ait Plin. lib. 2. c. 7. *totus eſt ſenſus, totus viſus, totus auditus, totus animæ, totus animi, totus ſui.* Vide S. Augu. tract. de Eſſentia divinitatis to. 4.

Senſus ergo eſt, q. d. Nihil poteſt latere Deum, quia ejus mens ſciendi avidiſſima & penetrantiſſima, velut auris zeloſa Dei zelantis, omnia audit; ac propterea nullum murmur, vel leviſſimum, ab eo abſcondi poteſt: quia auris Dei, quæ tanta cura & ſollicitudine zelatur veritatem & juſtitiam, æquè ac hominum ſalutem, omnia obſervat & audit, ideoque indignatur auditis ſceleratis impiorum ſermonibus, ſingulaque ſtudioſè auſcultat, & ponderat inſtar hominis ſuſpicioſi, qui in angulis & tenebris auſcultat, quid de ſe dicatur. Dum ergo Deum audi-tis aut cogitatis, zelum ipſum putate: ipſe enim eſt zelantiſſimus juſtitiæ, & acerrimus vindex omnium iniquitatum & tyrannidum. Unde Vatablus hunc verſum & duos præcedentes ita convertit & connectit: *Etenim Spiritus Domini replet orbem, & continens univerſa notitiam vocis habet: quapropter injuſta loquens nequaquam latuerit,*

Quæres, cur mens Dei vocetur *auris zeli*? Reſpondetur *Mens Dei eſt auris zeli cur?*
Primò, quia ipſa, utpote vivaciſſima, cupidiſſima eſt ſciendi cognoſcendi, & audiendi omnia. Zelus enim notat aviditatem & cupiditatem, vehemenſque & acre rei alicujus deſiderium.

Secundò, quia acerrima eſt, & acutiſſima ad omnia penetrandum, intimeque cognoſcendum: zelus enim acuit aciem mentis, attentionis & cognitionis, ideoque omnia pervadit & penetrat. Hinc Dei mens nihil per incuriam vel ignorantiam diſſimulat, aut prætermittit, ſed omnia ad vivum reſecat, permeat & penetrat.

Tertiò, quia zelotypa eſt, nec patitur rivalem. Pro *zeli* enim græcè eſt ζηλώσεως, id eſt æmulationis, ardentis amoris, zelotypiæ. Quare ſicut maritus zelotypus curioſè & ſecretè ſtans poſt feneſtram vel parietem, omnia B ſponſæ ſuæ verba, & geſtus & nutus audit, conſiderat & ponderat, ne illa quem alium amet, aut de alio rivali ſuo cogitet, vel loquatur: ſic Deus animæ à ſe creatæ, præſertim juſtæ & ſanctæ, per gratiam ſibi deſponſatæ, ſtudioſè omnia cogitata, dicta & facta audit & conſiderat, ne illa dæmonem, carnem vel mundum ſibi anteferat, quia ſolus ac totus ab ea amari cupit; quare non patitur æmulum, nec fert ut illa aliquod contra ſe ſuaque juſſa murmur concipiat, aut ſibi ingrata loquatur: ſed ſi id faciat, graviter ſuccenſet, indignatur & ulciſcitur. Ita S. Auguſt. lib. de Eſſentia divinitatis: *Zelare*, inquit, *dicitur Deus, cùm creaturam ſuam, quam non vult perire, ſæpè caſtigat, corripit atque flagellat, & flagellando ad ſe reducit. Vel certè zelare Deus dicitur, cùm nullum peccatum impunitum vult relinquere. Juſtus enim eſt, & ideo omnis injuſtitia execrabilis eſt illi, quàm, ut dictum eſt, impunitam nullo modo relinquere patitur.* Dum ergo o homo, o ſacerdos, ô Religioſe, quid mente concipis, lingua dicis, manu operaris; cogita aurem zeli, id eſt Deum zelantem, te audire & intueri magno affectu: & ardore, ut nil niſi ipſi gratum placitumque conci-C pias, dicas, facias. Id cogitabat ſponſa dicens Cant. 2. 9. *En ipſe* (ſponſus) *ſtat poſt parietem noſtrum, reſpiciens per feneſtras, proſpiciens per cancellos.*

Huc facit gnome priſci Rabbini in *Pirke avoth*, id eſt in Apophth. patrum Hebr. c. 2. *Tria tibi ſervanda ſunt, ut numquam in peccatum labaris. Primò, ut attendas oculum omnia videntem; ſecundò, ut aurem, cui nec ipſum tacet ſilentium, in omni loco reverearis; tertiò, ut cogites omnia & ſingula opera tua in libro ſcientiæ illius eſſe exarata.*

Tropol. Dionyſ. Carthuſian. Deus, inquit, non tantùm eſt zelotes, ſed & ipſe zelus in abſtracto, ob fervidum & eximium zelum animarum, quo pollet, juxta illud: *Zelatus ſum zelo magno.* Quare ſimili zelo erga illum ferri & fervere debemus, ut magno ſtudio & ſollicitudine illi per omnia placere ſatagamus, nec quid dicamus vel agamus quod zelotypos tantæ majeſtatis, ſanctitatis & bonitatis oculos offendat; imò quidquid tale eſt non tantùm in nobis, ſed & in aliis quibuslibet, totis viribus amoliri, præſertim cùm verba blaſphema, maledica, ſpurca, &c. audimus, laboremus. Ita faciebat Elias, Baal & Baalitas perſequens, imò D occidens: *Zelo zelatus ſum*, inquit, *pro Domino Deo exercituum*, 3. Reg. 19. 10. Et David dicens: *Tabeſcere me fecit zelus meus, quia obliti ſunt verba tua inimici mei*, pſal. 118. 139. Et Mathathias: *Omnis*, inquit, *qui zelum habet legis ſtatuens teſtamentum, exeat poſt me*, 1. Machab. 2. 27. ubi vide plura zeli exempla, quæ ipſe ſuis filiis imitanda proponit v. 54. & ſequ.

ET TUMULTUS MURMURATIONUM NON ABSCONDETUR) Pro *tumultus* græcè eſt θροῦς, id eſt fremitus & ſtrepitus tumultuarius, qualis eſt grunnitus porcorum, à θροεῖν & θροεῖσθαι ſive θορυβεῖσθαι, id eſt turbare & turbari, ac tumultuari. Arabicus, *& minæ non abſcondentur ab eo.* S. Auguſt. lib. de Mendacio c. 16. accipit tumultum internarum cogitationum, murmurantium contra Deum vel proximum: hæ enim æquè patent Deo, ac ſi in externum ſtrepitum & tumultum erumperent. Magis ad literam alii *tumultum* propriè accipiunt, pro voce & geſtu tumultuante. Senſus ergo eſt, q. d. Tumultus murmurationum, etiam illarum quibus impii ſecretò inter ſe muſſitant

contra Deum vel proximum, non latent Deum, ſed ejus aures ſeriunt, & offendunt inſtar grunnituum porcorum: quare ab eo ſeverè caſtigabuntur, uti Deus ſemper caſtigavit murmura Hebræorum in deſerto, cùm alia peccata diſſimularet, & impunita in hac vita relinqueret, uti patet Exod. 16. 2. & Num. 11. v. 1. & ſeq. & cap. 12. v. 8.

VERS. II. CUSTODITE ERGO VOS A MURMURATIONE, QUÆ NIHIL PRODEST, ET A DETRACTIONE PARCITE LINGUÆ, QUONIAM SERMO OBSCURUS IN VACUUM NON IBIT: OS AUTEM, QUOD MENTITUR, OCCIDIT ANIMAM] Probat cavendum à murmuratione & detractione, tribus rationibus. Prima eſt, quòd illa nihil proſit, ſitque ἀνωφελὴς, id eſt inutilis, ut habent Græca, imò vehementer obſit, graviaque damna accerſat. eſt enim nocivus. Sic Job c. 15. 16. & Salomon Prov. 6. 12 apoſtatam, qui nihil boni facit, ſed plurimum mali, vocat *inutilem*: inutilis ergo, id eſt planè impius, noxius, ſceleſtus, & ad omne opus bonum reprobus, ut ait Paulus 2. Timot. 2. 21. Secunda eſt, quod ſermo obſcurus, id eſt obſcurè, latenter & ſecretò dictus, in vacuum non ibit, ſed regeretur in os dicentis, illudque verberabit B & feriet. Tertia, quòd os maledicendo mentiens occidat animam. Murmur intellige, tum contra Deum Deique providentiam, v. g. eò quod immittat ſterilitatem frugibus, vitibus, arboribus, aut peſtem vel bellum ſimileſve calamitates, tum contra proximum per detractionem vel ſuſurrationem, quæ clanculariis ſuſurris diſſuit amicitiam inter amicos.

Tribus de cauſis cavenda detractio.
Primò.
Secundò.
Tertiò.

A DETRACTIONE) Græcè eſt ἀπὸ καταλαλιᾶς, id eſt à *contralocutione*, qua contra aliquem ſecretò loqueris, eumque vel falsò, vel injuſtè criminaris. Hæc enim comes, imò filia eſt murmurationis, ut docet B. Antioch. ſerm. 29. Prudenter detractionem cavendam monet Sapiens, quia, ut ait S. Hier. epiſt. 14. ad Celantiam, *Pauci admodum ſunt, qui huic vitio renuncient, raroq; invenies, qui ita vitam ſuam irreprehenſibilem exhibere velint, ut non libenter reprehendant alienam: tantaque hujus mali libido mentes hominum invaſit, ut etiam, qui procul ab aliis vitiis receſſerunt, in iſtud tamen quaſi in extremum diaboli laqueum incidunt.* Vide dicta Jacobi 4. v. 11. & ſeq. Syrus vertit, *à detractore* (vel *propter detractorem*) *parcite linguæ*. q. d. Nolite ſermonem miſcere cum detractore.

PARCITE LINGUÆ] Hebr. חמל *chamal*, id eſt parcere, ſignificat etiam miſereri, & commiſeratione duci: unde aliqui vertunt, *miſeratione tangimini linguæ*, ne eam temerari patiamini detractione, & obligari flammis ſuppliciorum, uti contigit diviti Epuloni, Lucæ 16. qui forte à vino temulentus, laxabat linguæ maledicæ fræna in Lazarum & Deum: in utrumq; durè, ſed duriùs in ſeipſum deſæviens, unde poſitus in gehenna linguæ ſuæ ardenti petiit guttam aquæ, nec impetravit, quia Lazaro negavit micam panis, ait S. Aug. Hinc Lyran. Hugo, & Dionyſ. exponunt. q. d. Nolite hanc injuriam linguæ veſtræ inferre, quæ illi tam noxia erit & damnoſa; linguæ enim jus & officium eſt, laudare Deum & proximum: quare ingens fit ei injuria, ſi quis ea abutatur ad vituperandum Deum vel proximum. Accedit Bonav. Detractor, inquit, primò lędit ſeipſum ſuamque linguam & animam. Verum græcè eſt φείσασθε γλώσσης, id eſt abſtinete lingua, ne ſcilicet per eam maledica loquamini. *parcite* ergo, id eſt cohibete & coercete prurientem linguam, ne garrulitate D ſua in murmura & maledica erumpat. Unde Guarinus vertit, *linguam ab obtrectatione continete*; alii ad verbum, *à contradictione abſtinete*. Sic Virg. 1. Æneid. *Parce metu Cytherea*, id eſt depone metum. Et Seneca epiſt. 115. *Parcere gladio*, id eſt abſtinere à cædibus. Et Cicero l. 2. ad Atticum: *Dolori & iracundiæ parcere*. Et Lucr. lib. 6. *Lamentis parcere*, id eſt abſtinere. Sic paſſim dicimus, labori, impenſæ, periculo, injuriis parcere, id eſt, cohibere ſe à labore, impenſa, periculo, injuriis.

QUONIAM SERMO OBSCURUS IN VACUUM NON IBIT] Arabicus, *non juſtificabitur*. Pro *obſcurus* græcè eſt λαθραῖον, id eſt occultus, latens, ſecretus, qualis eſt clancularia detractio & ſuſurratio. Unde Vatab. vertit, *ſermo clandeſtinus non abibit impunè*. Lyran. & Hugo vertunt, *ſermo palliatus, dubius, æquivocus*; S. Bonav. *ſophiſticus & fallax, licet aureo veritatis colore coopertus*. Non ergo redibit vacuus, ſed plenus & onuſtus pœna & ſupplicio ſibi congruente & debito.

Minùs rectè Oſorius explicat, q. d. Sermo impurus licet clanculum inter ſodales pronuntiatus, non fruſtra effertur; ſed animos audientium impuritate ſua inficit & ſauciat, puroſque & caſtos faciat impuros & inceſtos. Pro *ſermo* græcè eſt φθέγμα, quod inter alia ſignificat ingenioſam locutionem, ſententioſum & breve pronunciatum, qualia ſunt lepida, ſed acuta & mordacia detrahentium dicteria & ſcommata, quæ pariter obſcura ſunt, id eſt tecta, amphibologica, diſſimulanter & argutè vitium ejus, cui detrahitur, ſignificantia. Hinc Cicero Officior. l. 3. virum obſcurum vocat aſtutum & fallacem, cujus conſilia obſcura ſunt & ignota.

Sapienter S. Ephrem tract. de Timore Dei: *Sicut*, inquit, *qui bonum aliquod ſibi in theſaurum recondit; ita vir, qui celebrat ac laudat proximum in abſentia ſua*. Ita prorſus ſeſe habet rei veritas per experientiam frequentem comprobata; ſed multis obſcura, imò paradoxa videtur, eò quòd aliorum vituperia ſuas æſtiment laudes: qua in re graviter falluntur. Vis ergo laudari? lauda alios, etiam abſentes, imò adverſantes teque vituperantes. Hoc enim te, ut magnanimum & magnificum, omnibus laudabilem & admirabilem efficit.

Vis laudari? lauda alios.

OS AUTEM, QUOD MENTITUR (Syrus, *os mendax*) OCCIDIT ANIMAM] quod ſcilicet mentitur murmurando, detrahendo, maledicendo, uti paulò antè dixit. Et hoc ſignificat vox Græca καταψευδόμενον. q. d. Os quod contra aliquem mentitur, putà vel contra Deum, blaſphemè negando providentiam aliave ejus attributa, aut affirmando & attribuendo illi ignorantiam, incuriam, aliave vitia; aut errores & hæreſes fingendo & docendo, uti faciunt hæretici: vel contra proximum, falſum crimen ei affingendo, vel verum nimis & mendaciter exaggerando ita S. Auguſt. lib. de Mendacio cap. 16. Unde ex hoc loco non colligas, omne mendacium eſſe peccatum mortale, ſed tantùm pernicioſum, quod ſcilicet grave damnum vel perniciem famæ, bonis vel vitæ proximi infert: hoc ergo occidit animam dicentis æque ac audientis, præſertim ejus, qui dicenti conſentit, ejuſque criminationes cum voluptate audit. Hoc autem contra naturam eſt, ſcilicet ut os, per quod vitalem halitum attrahimus, lethale detractionis virus in C animam tranſmittat, quod illam occidat. Ergo mendacium officioſum, æque ac jocoſum, tantùm eſt peccatum veniale, uti communiter docent Theologi. Quare quod nonnulli, ut S. Auguſt. lib. de Mendacio c. 6. ait: *Si quis ad te confugiat, qui mendacio tuo poſſit à morte liberari, tibi non eſt mentiendum; quia os, quod mentitur, occidit animam, & cùm mentiendo vita æterna amittatur, numquid pro cujuſquam vita temporali mentiendum eſt?* Hoc, inquam, intellige de mendacio pernicioſo, quo injuſtè vel fidei & Deo, vel proximo nocetur v. g. ſi quis ut alium à morte liberet, juret falſum, vel neget fidem, aut dicat eum negaſſe fidem coram tyranno, qui ob fidem eum ad necem perſequitur. Ita enim explicat ſe S. Auguſt. ſub finem c. 16. dicens: *Sicut autem quæritur quo ore dixerit; Os autem, quod mentitur, occidit animam? ita quæri poteſt, de quo mendacio: videtur enim de illo propriè dicere, quo cuidam detrahitur. Ait enim: Abſtinete ergo vos à murmuratione, quæ nihil prodeſt, & à detractione linguæ parcite. Fit autem iſta detractio per malevolentiam.* Et Chromatius in c. 5. Matth. (extat tomo 7. Biblith. SS. D Patrum) *Perjurium*, inquit, *& mendacium divini judicii pœna damnatur, dicente Scriptura: Os quod mentitur, occidit animam*. quæ verba citantur in Jure Canonico 22. q. 5. c. *Juramentum*. Unde hac gnome refelluntur Baſilides & Helſeceitæ, docentes licere in perſecutione fidem ore negare, dummodo eam in corde retineas. Vide Alfonſ. à Caſtro lib. 10. contra hæreſ. de martyrio.

Mendacium perniciosum, peccatum mortale, iocoſum, veniale.

OCCIDIT ANIMAM] Græcè ἀναιρεῖ, id eſt tollit aufert animam, hoc eſt animæ vitam, putà Dei gratiam & amicitiam. Sicut enim vita corporis eſt anima, ſic vita animæ eſt Deus Deique gratia, ait S. Aug. Quocirca conciliat ei mortem & interitum in gehenna. Nonnulli exponunt *occidit animam*, id eſt, ſæpe aufert vitam corporalem illi, cui detrahit. Ita S. Athan. Apolog. ad Conſtantium Imper. ait Arrianos ſe perſequentes & calumniantes, quantum in ipſis eſt, cædem facere, quoniam *os, quod mentitur, occidit animam*. Arriani enim petebant vitam Athanaſii. Huc accedit noſter à Caſtro, qui ſic exponit, q. d. Os mentiens in Deum, ejuſque detrahens potentiæ, bonitati aut providentiæ, animam, id eſt vitam, tum

præ-

Digitized by Google

præſentem, tum æternam, interimit. Itaque non evadet A pœnam, quamtumvis occultè mentiatur, ſed gravi ſcelere irretit animam ad interitum utriuſque vitæ. Blaſphemus enim & maledicens Deo lege veteri jubebatur lapidari & occidi, Levit. 24. 11. Et Deus ipſe ærumnis ingentibus & calamitatibus eumdem affligebat. Minùs appoſitè Arabicus vertit, *os quod mentitur, trahit* vel *ducit animam*. q. d. Fabulones ſuis fabulis alliciunt ad ſe aures menteſque audientium.

Porrò mendacium materiale, eſt omnis error omneque falſum, quod profertur; formale & propriè, eſt illud dumtaxat, quod contra mentem mentiſque conſcientiam profertur, cùm ſcilicet ore quis loquitur, quod corde ſcit eſſe falſum. Unde *mendacium* dicitur quaſi *menda*, id eſt, error vel erratum *mentis*, putà dictum contra mentem. Hoc propriè eſt mentiri, priùs verò eſt mendacium dicere, ait P. Nigidius apud Nonium: *Qui mentitur*, inquit, *ipſe non falſus, alterum fallere conatur: qui mendacium dicit, ipſe fallitur quantum in ſe eſt. Vir bonus præſtare debet, ut non mentiatur: prudens, ne mendacium dicat: alterum judicet in homine, alterum non*. Hinc S. Iſidor. lib. 10. B Orig. litt. M. *Mendax*, inquit, *dicitur, quòd mentem alterius fallat*.

Mendaciū eſt menda mentis.

Hanc gnomen citans Clemens Rom. epiſt. 1. *Præcipiebat*, inquit, *S. Petrus os ſuum a multo & pravo colloquio cuſtodire, & verba vana & mendacia non loqui: quia os, quod mentitur, occidit animam*. Omnibus quidem cavendum eſt mendacium, ſed præcipuè Prælatis & principibus, quos maximè hic compellat Sapiens, ut patet ex v. 1. Unde S. Thomas opuſc. de Principum eruditione, multis probat principi amandam eſſe veritatem, abominandum verò mendacium. *Cavendum*, ait, *eſt principi mendacium ut venenum. Caveant ergo principes ſibi à corporali veneno, ampliùs vero cavendum eſt eis à veneno mendacii, quod adeò mortiferum eſt, ut adhuc in ore hominum exiſtens occidat, ſecundùm illud Sapient. 1. Os quod mentitur, occidit animam. Hoc venenum habuit in ore ſerpens, qui Evam matrem noſtram decepit: imò hoc venenum occaſio dicitur fuiſſe, quòd ſerpens venenum corporale habeat in ore*.

Symbolicè Cæſarius Arelat. ſerm. 33. de Energum. *Os*, inquit, *quod mentitur, occidit animam, quia in ſe ad-* C *mittit diabolum, qui animæ eſt interfector*.

Rurſum S. Auguſt. lib. de Mendacio c. 16. per *os, quod mentitur*, non accipit os corporis, ſed os cordis, putà ſignaculum mentis. *Cùm os dicit*, inquit, *conceptaculum ipſum cordis ſignificat, ubi placet & decernitur quidquid etiam per vocem, cùm verum loquimur, enunciatur: ut corde mentiatur, cui placet mēdacium*. Probat id ex ſimili phraſi pſal. 14. *Qui loquitur veritatem in corde ſuo*. Et Matth. 15. *De corde enim exeunt cogitationes malæ, &c. falſa teſtimonia, blaſphemiæ, hæc ſunt, quæ coinquinant hominem*. Verùm hic ſenſus ſymbolicus eſt: nam ad litteram os corporis hic intelligitur.

VERS. 12. NOLITE ZELARE MORTEM IN ERRORE VITÆ VESTRÆ, NEQUE ACQUIRATIS (græcè ἐπισπᾶσθε, id eſt, *attrahatis*) PERDITIONEM IN OPERIBUS MANUUM VESTRARUM) Syrus, *ne invideatis mortem in ſeductione habitationis veſtræ, & ne attrahamini jactura* (perditione) *operationum manuum veſtrarum*. Lyran. putat hoc dici contra eos, qui cenſent animam eſſe mortalem, ideòque in rebus adverſis ex deſperatione ſibi necem con- D ſciſcunt. Verùm nulla eorum hic facta eſt mentio. Spectat ergo hæc gnome ad id, quod præceſſit: *Os quod mentitur occidit animam*. q.d. Cùm mendacium omniſque iniquitas occidat animam, nolite hæc ipſa zelare & ambire, *in errore*, id eſt, per errorem & inſipientiam pravæ vitæ veſtræ, ſuis concupiſcentiis, invidiis & paſſionibus erranter & ſtultè indulgenti, ideoque à lege, virtute, Deo & ſalute abberrāti. *Errorem* ergo *vitæ* vocat illum, quo quis, ut res, famam & opes vitæ ſuæ adaugeat, proximo detrahit, eumque calumniatur, ut ejus opes ſtatumque invadat. Error enim eſt, velle vitæ ſuæ commoda procurare per aliena damna; quia, ut hic ait Sapiens, per hoc non vitam, ſed mortem ſibi acceſſit. Verbis ſuis addit opera manuum; quia ex maledictis venitur ad malefacta, & ex verbis proſilitur ad verbera acriora. Nolite ergo *zelare*, id eſt, vehementer appetere & ſtudioſè affectare, neque accerſere vobis perditionem per opera linguæ, & manuum veſtrarum. Tò *zelare* ſumitur in actu exercito, non ſignato: nemo enim tam ſtolidus eſt, ut ſignatè zelet mortem. Nam ſicut ait Comicus: *Nolens beatus nemo eſt, nec miſer volens*. Miſer autem eſt moriens. Dicitur tamen eam zelare, qui zelat, id eſt avidè ambit, calumnias, detractiones, cupiditates & ſcelera, quæ mortem animæ afferunt. Sic guloſus, & luxurioſus zelando, id eſt, avidè inhiando epulis, vinis & veneri, implicitè ambit, & zelat mortem præſentem & æternam, quia utramq; epulæ, vina & veneres adducunt. Sic de homine petulante, qui potentem vel principem convitiis & injuriis laceſſit, vulgo dicimus: Hic homo ſibi verbera quærit, ſuam necem ambit. Sic peccator zelando ſuas cupiditates, zelat & ambit gehennam, juxta illud pſal. 48. 15. *Sicut oves in inferno poſiti ſunt* (Symmach. *conſtituerunt ſeipſos*) *mors depaſcet eos*; S. Auguſt. *paſtor erit eis*; S. Hieron. *Merito*, ait, *paſcuntur à morte, qui Chriſtum noluerunt habere paſtorem bonum*; Theodor. *ſupplicia ſibi aſciverunt, & mortem magis voluerunt, quàm vitam*.

Tò *attrahatis* notat Deum elongaſſe à nobis mortem & perditionem, eamque quaſi religaſſe in orco & inferno, B ſed impios magna vi inde eam, ſolutis ejus vinculis, ſibi attrahere, imò majori vi, quàm Sancti ſibi è cælo quaſi attrahant felicitatem & gloriam cæleſtem, quæ ingens eſt impiorum amentia, imò furor. Græcum ἐπισπᾶσθε verti poteſt, *ſugatis & attrahatis lac*. q. d. Ne interitum velut lac ſugatis, & attrahendo voluptatem maledicendi, vel iniquè agendi, abſconſum in ea virus letiferum peccati & mortis elicitis: perinde ac inſipientes infantes dulcedine lactis illecti, avidè capeſſunt papillas matris clauſis oculis, ore hiante, ut ſe alant & paſcant, ac cum lacte ſugunt ſibique attrahunt morbos & vitia matris. Ita Gonſal. Cervantes, qui decem alias τοῦ ἐπισπᾶσθε ſignificationes affert, & huic loco adaptat.

QUONIAM DEUS MORTEM NON FECIT, NEC LÆTATUR (Syrus, *nec vult*) IN PERDITIONE VIVORUM) Arabicus, *nec percutit percuſſione vivos*. q.d. Ideo impii zelant & attrahunt ſibi mortem, quia Deus eam primitus non fecit, ſed potiùs vitam: quia creavit hominem ad vitam & immortalitatem. Verùm homo peccando, mortem ſibi accerſiit: per peccatum enim Deum Deique juſtitiam offendit, quæ proinde juſtum mortis ſupplicium homini peccanti inflixit. Nam ut ait Apoſt. Rom. 5. 12. *Per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit, & per peccatum mors: & ita in omnes homines mors pertranſiit, in quo omnes peccaverunt*. Peccatum ergo à Deo quaſi invito mortem extorſit: Deus enim ſicut gaudet de hominum vita & felicitate, ita dolet de eorum morte & miſeria. Id ſignificant ejus voces Iſaje 1. 24. *Heu conſolabor ſuper hoſtibus meis*. *Heu* enim eſt vox & nota dolentis & gementis. Et cùm immiſſurus orbi ſcelerato diluvium, *tactus dolore cordis intrinſecus*: *Delebo, inquit, hominem, quem creavi, à facie terræ*, Geneſ. 6. 6. Et Chriſtus videns Jeruſalem, prævidenſque ejus excidium, flevit ſuper eam, Lucę 19. 41. Quòd ergo ſubinde Deus dicitur gaudere de pœna impiorum, intellige, eum gaudere non de malo pœnæ, ſed de bono juſtitiæ juſtæque vindictæ. Unde Ezech. 5. v. 13. ait ipſe: *Complebo furorem meum, & requieſcere faciam indignationem meam in jis, & conſolabor*. Similia ſunt Deuter. 28. v. 63 Iſajæ 1. 24. & alibi. *Mortem* intellige, tum corporis, tum animæ, quæ duplex eſt: prima, qua anima moritur D Deo per peccatum: ſecunda, qua ſemper morietur, id eſt, pœnas mortis ſuſtinebit, & tamen numquam erit mortua in gehenna.

VERS. 13.

Deus ergo non fecit mortem per ſe, ſed per accidens; non volens, ſed nolens. Fecit enim eam non ut creaturam, v. g. hominem & angelum, ſed ut creaturæ recalcitrantis ſupplicium. Nam ut ait S. Fulgent. l. 1. ad Monimū c. 19. *Illius rei Deus ultor eſt, cujus non eſt auctor*. Igitur mortem non fecit: *quia Deus corruptione carentem hominem creavit, & ad æternitatis ſuæ produxit imaginem*, ait S. Epiph. l. 2. cont. hæreſ. c. 19. & c. 22. *Bona igitur mors, cùm plagarum inſtar ad coercendos pueros reperta ſit*. Et c. 18. *Artifices*, inquit, *cupiunt facere opus immortale; ergo multò magis id cupiet Deus*. Dat exemplum Phidiæ. *Hic enim*, inquit, *cùm Olympici Jovis ſimulacrum finxiſſet ex ebore, oleum ad pedes ante ſtatuam juſſit effundi, quo immortalem illam quantum poſſet efficeret*. Et S. Auguſt. in Sententiis ſent. 303. *Juſtum Dei judicium eſt, ut peccato ſuo quiſque pereat, cùm Deus peccatum non faciat, ſicut mortem non fecit, & tamen quem* mor-

Deus mortem non fecit per ſe.

Digitized by Google

morte dignum ſenſit, occidit. Unde legitur: Mors & vita à
Eccl. 11. *Deo eſt. Quæ duo inter ſe non eſſe contraria videt profectò, quiſquis ab operibus divinis judicia divina diſcernit: quia aliud eſt creando non inſtituiſſe mortalem, aliud judicando plectere peccatorem. Deus quidem mundum fecit, & corpora prorſus omnia, ſed ut corpus corruptibile aggravet animam, & caro concupiſcat adverſus ſpiritum, non eſt præcedens natura hominis inſtituti, ſed conſequens pœna peccati.* Aliqui pro *peccati* legunt *damnati*. Quin & Fauſtus Rhegienſis de Gratia Dei c. 1. tom. 4. Biblioth. SS. Patrum, *Deus*, ait, *mortem non fecit: mors itaque peregrinum, & adventitium malum, non eſt ordo naturæ, ſed pœna ſententiæ*. Vide dicta Geneſ. 2. v. 17. Ita hanc gnomen quoque exponit S. Chryſoſt. l. 1. de Providentia tomo 5. & S. Auguſt. de Prædeſt. Sanctor. c. 4. & 5. & S. Thom. 1. part. q. 49. art. 2. & 2. 2. q. 19. art. 1. & qu. 164. art. 1.

Rurſum Deus mortem non fecit, quia non fecit peccatum, per quod ſolum mors introduci potuit: mors enim non eſt aliud quàm peccati pœna, uti docet Concil. Trid. ſeſſ. 5. & Concil. Arauſic. II. can. 2. *Injuſtitiam*, inquit, *Deo dare convincitur, qui mortem, quæ eſt pœna peccati, ſine peccato, quod eſt meritum mortis, ad nos tranſiiſſe docet*. Unde S. Auguſt. paſſim contra Pelagian. ex morte omnium ho- B minum, etiam infantium, probat peccatum originale ex Adamo transfuſum in omnes poſteros. Hinc

Symbolicè S. Bonavent. Dionyſ. & Holcot per *mortem* accipiunt peccatum. Analogias utriuſque perplures recenſet hic Holcot.

Denique S. Auguſt. in Solil. c. 24. ex hac gnome ſapienter & piè ita Deum precatur: *Quòd ſalus noſtra ex Deo eſt*, *audivimus*, inquit, *de tua miſericordia Domine, quòd tu mortem non facis, neque lætaris in perditione morientium; propter hoc, Domine, oramus te, ne permittas dominari, quod non feciſti, creaturæ tuæ, quam feciſti: ſi enim doles de perditione, quid te prohibet Domine, qui omnia potes, ne ſemper læteris de noſtra ſalvatione?*

Dices, Deus creavit hominem conſtantem quatuor elementis; hæc autem inter ſe ſunt contraria, & ſe mutuò agendo & reagendo conficiunt & interimunt: ergo creavit in eo cauſas & principia mortis. Reſpond. Verum id eſt, ſi puram hominis naturam conſideres: at Deus non creavit hominem in puris naturalibus, ſed in creatione naturam ejus veſtivit juſtitia originali, quæ tum animæ, C tum corporis actiones & motus ita inter ſe componebat & adæquabat, ut homo pacificus, lætus, ſanus, ſanctuſque victurus fuiſſet per multa ſæcula, ſcilicet donec Deus eum in cælum ad beatam plenamq; immortalitatem tranſtuliſſet. Adde, corruptionis originalem cauſam in homine ceteriſq; corporibus, non Deo auctori naturæ, ſed naturali rerum ipſarum conditioni, & imperfectioni tribuendam eſſe, ſcilicet tum ipſis elementis, quæ contrarias habent naturas & qualitates, ideoque ſe mutuò interimunt, tum ipſi materiæ primæ, quæ novarum ſemper formarum eſt capax & avida.

Anagog. S. Ambroſ. libr. de Fide reſurrectionis: *Deus mortem non fecit, quia*, inquit, *Deus mortem non inſtituit, ſed pro remedio dedit*, ut ſcilicet ipſa mederetur, daretque finem miſeriis, æquè ac peccatis hujus vitæ, ac panderet introitum ad vitam beatam & æternam.

Vers. 14. Creavit enim ut essent omnia] S. Antonius Magnus epiſt. 2. *Vocavit ex nihilo, ut eſſent cuncta*, q. d. Deus creavit res ad eſſe, hoc eſt, ut eſſent, & in ſuo eſſe conſervarentur; non autem ad non eſſe, ut ſcilicet D moriantur & pereant. Probat Deum non feciſſe mortem, ex eo quòd ſit creator omnium. Creatoris enim officium & opus eſt res ex nihilo educere, & ex non eſſe transferre ad eſſe: huic autem adverſatur eaſdem transferre ex eſſe ad non eſſe: ergo Deus non creavit mortem, mors enim transfert res ab eſſe ad non eſſe, quia eſſe rerum perimit. Rurſum creatio eſt rei poſitivæ, putà boni cujuſpiam: mors autem non eſt quid poſitivum, ſed privativum: eſt enim privatio vitæ, ideoque ipſa eſt malum, quod Deus per ſe & primitus non fecit. Verùm, quia creatura, putà homo abuſus eſt ſuo eſſe, ac peccando Deum privavit honore & cultu ſibi debito, hinc viciſſim congrua tallionis pœna Deus, ut juſtus judex & ſcelerum vindex, privavit hominem ſuo eſſe, eumque morte mulctavit. Mors ergo non eſt conditio naturæ, ſed punitio culpæ.

Porrò S. Thom. 1. p. q. 65. art. 2. ad 1. *In hoc ipſo*, inquit, *quòd creatura aliqua habet eſſe, repræſentat divinum eſſe, & bonitatem ejus. Et ideò per hoc, quòd Deus creavit omnia ut eſſent, non excluditur* (ſed potiùs includitur) *quin creaverit omnia ad ſuam bonitatem* creaturis communicandam, manifeſtandam, amandam, & cum gratiarum actione venerandam.

Et sanabiles fecit nationes orbis terrarum) *Sanabiles*, id eſt ſalubres, ſanativas, quæ poſſent ſanare, non ſanari. Hoc enim ſignificat Græcum *σωτήριοι*. Sic *ſanarè* pro ſalvare ſumitur pſal. 40. 5. *Sana*, id eſt ſalva, *animam meam, quia peccavi tibi*. Job 34. 17. Prov. 28. 25. Jerem. 17. 14. & alibi.

Pro *nationes* græcè eſt *γενέσεις*, id eſt *generationes*, uti vertit S. Hieron. in c. 12. Zachar. hoc eſt, vires genitales mundi, putà virtutes quas Deus plantis, herbis, animalibus, gemmis, &c. in earum creatione inſervit ad ſe propagandum, & generandum ſibi ſimile. Item res ipſæ initio à Deo creatæ, & genitæ: hæ enim vocantur *nationes*, id eſt res natæ & productæ. q. d. Deus fecit, ut res primitus à ſe creatæ eſſent ſalutiferæ, non mortiferæ. Quæcumque in mundo à Deo creata ſunt, ea ſunt ſalutifera. Sic Feſtus, *In pecoribus*, inquit, *bonus proventus, bona natio dicitur*. Et Plinius l. 22. c. 24. & l. 24. c. 6. nationes mellis, & reſinæ, vocat earumdem generationes, & proventus. Alludit enim *natio* ad naſci, ſicut *γένος* ad *γίνεσθαι* & *γέννησις* ad *γεννᾶσθαι*. Simile eſt c. ult. v. 10. *Nationes* ergo *orbis ſunt* omnia, quæ naſcuntur in orbe.

Aut *nationes* ſive *generationes*, vocat natales, origines, & ortus mundi. q. d. Deus primordia & natalitia mundi, putà opus creationis hexameron; ſive ſex dierum, initio mundi fecit ſalutiferum, non letiferum. Deus fecit ut initio mundi, nil ei à ſe creato ineſſet noxii, ſed omnia ſalubria, quia *vidit Deus cuncta quæ fecerat, & erant valdè bona*, Gen. 1. 31. Sic dicitur Gen. 2. 4. *Iſtæ ſunt generationes cæli & terræ*, id eſt, hi ſunt natales & origines, quibus geniti, & in lucem à Deo per creationem educti ſunt cæli & terra. Hinc Vatabl. hoc loco vertit, *initia mundi ſalutifera ſunt*; Syrus, *in generatione mundi vita*; Arabicus, *& generationes mundi habentes ſalutem*, ſupple, *fecit Deus*.

Rurſum S. Hier. per *nationes*, ſive *generationes*, præciſè intelligit primos homines à Deo genitos & in mundo natos, ſcilicet Adam & Evam, ex quibus generationes mundi omneſque homines naſcituri erant, quos Deus ſanos creavit & immortales, ita ut mori non poſſent, quamdiu in Dei obedientia & juſtitia perſiſterint; adeoque ipſi hanc ſanitatem & immortalitatem generatione ſua in poſteros omnes transfudiſſent. Hoc verum, ſed hoc loco duriuſculum.

Porrò Lyran. ſic explicat, q. d. Deus fecit primos homines ſanabiles, id eſt medicabiles ſive remediabiles, quia ſcilicet contra mortem animæ per peccatum contractæ, ſuggeſſit eis remedium pœnitentiæ, quæ animam peccato mortuam per gratiam ad vitam ſpiritualem reſuſcitat: contra infirmitates verò & mortem corporis ſuggeſſit eis, tum varia pharmaca, quæ infirmitates ejus ſanarent, tum ſpem reſurrectionis ad vitam æternam & beatam. Secùs fuit in angelis: hos enim creavit Deus inſanabiles. Unde Lucifer & ſocii ejus in peccatum prolapſi pœnitere, ſanari & ſalvari nequiverunt. *Creavit ergo homines*, ait S. Bonav. *in ſpirituali ſanitate per innocentiam, ad ſanitatem reducibiles per pœnitentiam*. Sic & Hugo ac Dion. Unde S. Chryſ. homil. 8. & 22. ad Pop. quæ eſt de pœnitentia, & homil. 24. in Matt. & h. 24. in Acta, docet multa corporis vulnera eſſe inſanabilia, nullum verò animæ; ſed omnia facilè, putà per contritionem & pœnitentiam, ſanari & curari poſſe. Verùm hic ſenſus non eſt genuinus, ſed ſymbolicus ant potiùs accommodatitius.

Et non est in illis medicamentum exterminii) Primò *exterminii*, hoc eſt contra exterminium, putà contra mortem, ait Dion. q. d. Nullum eſt medicamentum, quod hominem liberet à morte, quam Deus ob peccatum illi inflixit; nulla medicina, quæ hominem à morte in perpetuum præſervet. *Medicamentum exterminii quod? Reſp. Primò.*

Secundò, idem Dion. & Lyr. q. d. Homo per peccatum multas infirmitates & calamitates incurrit: ac non poteſt ab eis ſe eximere ſeſe interimendo & occidendo: hoc enim à Deo vetitum eſt. Verùm hæc aliena ſunt, & detorta. *Secundò.*

Tertiò, S. Bonavent. Gloſſa, & Hugo per *exterminium* accipiunt peccatum, quod hominem à gratia, Deo, *Tertiò.*

cælo

cælo & mundo, ac vita exterminat. q. d. In natura nationum, ſive hominum, Deus non inſevit poculum ſive venenum peccati, quod eſt cauſa exterminii in præſenti morte: dicitur peccatum *exterminium*, quia ponit extra terminum gratiæ: ſic & dicitur mors temporalis, quia ponit extra terminum vitæ; & gehennalis, quia ponit extra terminum gloriæ, hæc illi. Verùm hoc myſticum eſt & ſymbolicum, non litterale & germanum.

Quartò. genuinè. Quarto ergo & genuinè, pro *medicamentum* græcè eſt φάρμακον, quæ vox media eſt, & nunc in bonum capitur pro medicamento, q. d. φέρων ἄκος, id eſt ferens medelam; nunc in malum pro veneno, q. d. φέρων ἄχος, id eſt, afferens triſtitiam. Unde illud:

Pharmaca non vendes pharmacopola mihi.

Pharmacum ergo *exterminii*, græcè ὀλέθρου, id eſt *perditionis*, eſt pharmacum è vita exterminans, perdens, interimens, putà venenum mortiferum. Unde Syrus vertit, *venenum mortis*, Arabicus, *venenum perditionis*.

Senſus ergo eſt, q. d. Deus in geneſi, ſive in mundi natalibus vel originibus, omnia creavit ſalutaria, ac proinde nihil in ea eſt venenatum, nihil quod exterminet, occidat & perimat. Unde Guarinus vertit, *in illis nationibus*, ſive *initiis mundi non eſt venenum perimens*; Janſen. *non eſt in generationibus mundi creatum à Deo venenum exterminans*, ſive *perdens*, hoc eſt, non eſt inter creaturas à Deo creatas, creata perditio corrumpens, aut corruptio vel malum perditionis. Vatabl. *initia mundi ſalutifera ſunt, nec ineſt in eis medicamentum pernicioſum*; Sanctus Hieronymus in cap. 12. Zachar. *creavit ut eſſent omnia, & ſalutares generationes mundi, & non erat in eis venenum mortiferum*.

An ènitio mūdi fuerint res venenatæ? Quæritur hic, an nulla fuerint venena à Deo creata in geneſi mundi, v. g. venenatæ herbæ aut animalia? D. Auguſt. lib. 1. de Geneſ. contra Manich. c. 13. cenſet in geneſi non fuiſſe creatas herbas venenatas, ſed poſt peccatum tantùm, idque in pœnam peccati, atque hoc omne videtur hic dicere Sapiens. Et favet Scriptur. Geneſ. 1. v. 12. & c. 3. v. 17. & 18. Huic affine eſt, quod docet S. Baſil. homil. 3. Hexam. & Ambroſ. lib. 3. Hexam. 9. Damaſc. lib. 2. de Fide c. 10. Beda & Raban. in Geneſ. primùm roſam ante peccatum productam fuiſſe ſine ſpinis, poſt peccatum verò ſpinis armatam.

Reſp. fuiſſe. Verùm contrarium, ut probabilius, paſſim ſentiunt alii. Dico ergo Primò. Probabilius eſt venenatas herbas & animalia, item roſam cum ſpinis initio mundi cum aliis herbis & animalibus à Deo creata eſſe. Ita S. Auguſt. qui quod lib. 1. de Geneſi contra Manichæos dixerat, retractat l. 3. de Geneſi ad litt. c. 18. Baſil. homil. 5. Hexam. & Ambroſ. li. 3. Hexam. c. 9. Idem cenſent de herbis excepta roſa, D. Thom. 1. p. q. 69. art. 2. ad 2 & ibi Schol. ac paſſim recent. ſcribentes in Geneſin, vel in opus ſex dierum, uti Perer. Molina, Valentia, &c.

Probatur Primò. Probatur Primo, quia id planè videtur dici Geneſ. 2. 2. & 5. ubi Deus dicitur creaſſe omnem herbam; ergo etiam venenatam. *Secundò.* Secundò, quia animalia homini noxia, tum creata ſunt, ſcilicet cete & ſerpens; idem ergo de lupis, urſis & herbis venenatis dicendum. *Tertiò.* Tertiò, quia hoc exigebat univerſi perfectio, ut omnes perfectæ rerum ſpecies tum crearentur: maximè quia, quæ hominibus venenoſa ſunt, aliis animalibus ſæpè non ſunt: ut patet de cicuta. imò quæ uno tempore homini ſunt venenata, altero ſunt eidem ſalutaria. Ita cicuta ſturnis eſt pabulum, elleborus coturnicibus: mandragora ſomnum conciliat: opium ſive papauer ſedat dolores corporis, ait S. Baſil. homil. 5. Hexam. & ex eo S. Ambroſ. lib. 3. Hexam. c. 9. & lib. 6. & quia illæ res, licèt ſecundùm ſe noxiæ ſint, tamen in medicamentis cum aliis commixtæ, medicinæ ſunt hominum & animalium; ac ſaltem earum ſcientia homini, tum prodeſſe poterat. Rurſum roſa tum nata eſt cum ſpinis, quia hæc eſt roſæ natura, hoc ejus bonum & perfectio.

Non tamē nocuiſſent Adæ. Dico Secundò. Hæc tamen venena & venenata ante peccatum hominum, homini non erant noxia, ſaltem in actu ſecundo, ſive potentia propinqua. Ut enim Sapiens hìc dicit, & c. ſeq. v. 23. Deus creavit hominem immortalem: licèt ergo venena in ſe homini noxia eſſent, tamen partim, quia homo dominium habebat omnium animalium; partim per ſcientiam, qua notat omnia venena; & per prudentiam ac dexteritatem, quia facilè omnia cavere poterat, præſertim per aſſiſtentiam & prote- A ctionem Dei, homini innocentiam ſervanti, uti nec gladius, nec ignis, nec ſaxa, ita nec venenatæ herbæ aut animalia, adeoque nihil nocere poterat. Unde cum ſerpenti innoxiè & intrepidè loquebatur Eva: Deus enim cohibebat ſerpentem, ne Evam tangeret & morderet, eique venenum mortiferum infunderet: atque Adam omnibus animalibus, etiam urſis, lupis & pardis, eorum nomina impoſuit. At poſtquam homo peccavit in Deum, ſublata illa ſingulari Dei protectione, omnia libera relicta ſunt, & naturæ ſuæ reddita, ut in hominem tamquam in hoſtem inſurgerent, eique inſidiarentur & nocere conarentur; ac ſi ex eo tempore bellum indictum fuerit & publicatum inter animalia noxia & res alias veneficas, & hominem, contra quem armavit ſe orbis terrarum, atque hoc eſt, quod poſt peccatum Deus dicitur poſuiſſe inimicitias inter mulierem & ſerpentem.

Reſpondetur ergo, hìc non negari venena ſimplicia, ſed tantùm pharmaca (ut habent Græca) venenata eſſe compoſita à Deo; quia hæc inventa ſunt à diabolo, & pravis hominibus. Rurſum Deus nulli naturæ vel crea- B turæ particulari indicit venenum, aut quid noxium, quod illam interimeret & mortem afferret.

Reſp. Secundò, & meliùs, nullum, neque ſimplex, neque compoſitum fuiſſe venenum, quod homini vel propinarit, vel incauto objecerit Deus: quin verò diligentiſſimè cavit (ut jam dixi) ne quid tale homini obveniret, ac conſequenter, ut nihil in actu ſecundo homini eſſet pharmacum mortis: atque hoc propriè intendit hìc Sapiens, Tantùm enim vult probare, mortem non Deo procurante, ſed à peccato in orbem invectam. Sic Gen. 1. 13. omnia dicitur feciſſe Deus bona, in ſe ſcilicet, & reſpectu totius univerſi; non autem reſpectu alicujus particularis, cui mala & contraria eſſe poſſunt, ut patet experientia. Sic Gen. 3. maledicta dicitur terra & ſpinas productura, quia eadem, quæ anteà fuerat à Deo benedicta, felix & fertilis, homini ex paradiſo expulſo, & ad eam excolendam damnato, cœpit eſſe maledicta & moleſta; imò terra nativa bonitate & fertilitate ob peccatum hominis privata eſt, & degener facta ſcatens ſentibus & ſpinis.

C NEC INFERORUM REGNUM IN TERRA) Pro *regnum* græcè eſt βασίλειον, id eſt regia, palatium, aula regis: item ſignum regale, regium inſigne, diadema. Græca ergo ad verbum habent, *neque regia*, vel *regium inſigne Orci ſuper terram*. Orcus à Poetis fingitur rex inferorum. Unde Syrus, *neque inferno eſt regnum ſuper terram*. q. d. Deus non fecit, ut inferi & dæmones haberent in terram & in homines poteſtatem; ſed id fecit culpa hominum & injuſtitia, quia credendo tentationibus diaboli ultrò ei conſenſere, & ejus poteſtati ſe ſubjecere. Rurſum *inferorum*, id eſt mortis & interitus regnum, ſive mortis palatium & arx regia, primitus non erat in terra; ſed ex inferis ad nos evocata eſt arte diaboli, impellentis Adamum in peccatum: hujus enim pœna eſt mors. q. d. Mortis regnum & regia non erat in terra, ſed in imis terræ viſceribus apud inferos, *ubi umbra mortis, & nullus ordo ſed ſempiternus horror inhabitat*, ut ait Job cap. 10. v. 22.

Igitur Adamo & hominibus in ſtatu innocentiæ conſtitutis dominabatur gratia, vita, cælum & cælites, putà D angeli ac Deus ipſe: at poſtquam peccarunt, eiſdem dominati ſunt peccatum, mors, infernus, dæmones & Lucifer. Unde omnes, qui ante Chriſtum moriebantur, etiam juſti, deſcendebant ad inferos. Hinc S. Joannes Apocal. cap. 6. 8. invitatur, ut videat: *Et ecce*, ait, *equus pallidus, & qui ſedebat ſuper eum, nomen illi mors, & infernus ſequebatur eum, & data eſt illi poteſtas ſuper quatuor partes terræ, interficere gladio fame, & morte, & beſtiis terræ*.

Nota. Pro *inferorum* græcè eſt ᾅδου ᾅδης autem eſt Orcus, Pluto, Tartarus, inferi: dictus ᾅδης quaſi ἀειδής, ab α privativo, & ἰδεῖν, id eſt videre. q. d. Locus privatus viſu, id eſt obſcurus, profundus, tenebroſus, ſolis expers, qui ab Hebr. vocatur צלמות *tſal maueth*, id eſt, umbra mortis, Iſai. 9. 2. Unde Plutarch. tra. in illud λάθε βιώσας, id eſt latenter vive. *Qui ſolem*, inquit, *Apollinem eſſe credunt ex majorum & priſcorum myſteriis, Delium & Pythium eundem cognominant. Ceterùm qui diverſæ partis eſt dominus, ſive Deus is eſt, ſive dæmon, Haden, id eſt Orcum, appellant, quod mortui in locum tene-*

bro-

Digitized by Google

broſum & obſcurum demigremus; ac denſæ noctis ſomnique inertis regem.

ᾅδης ergo eſt inferorum rex, & quaſi Deus, qui reipſa non eſt alius, quàm Lucifer, cujus regia eſt in gehenna. Hunc poſt peccatum Adæ in homines exercuiſſe poteſtatem, oſtendit nomen Orcus, quod Feſtus ab urgendo derivat, eò quòd omnes homines ad mortem urgeat. Idem vocatur Pluto à divitiis, quòd dives ſit, tum opum, tum animarum peccantium, & damnatarum: πλοῦτος enim ſunt divitiæ, putà aurum, argentum, gemmæ, quæ in imis terræ viſceribus ſunt reconditæ. Hinc poetæ jovem cæli, Neptunum maris, Plutonem inferni Deum conſtituunt, eique uxorem dant Proſerpinam, de quo Statius ita canit: *Orcus quis?*

Sos de ſedens media, regni infelicis in arce
Dux Erebi, populos poſcebat crimina vitæ.

Idem dicitur Tartarus, & in plurali Tartara, à ταράσσειν, id eſt turbare, quòd omnia turbet ac ſurſum deorſumque miſceat, aut à ταρταρίζειν, id eſt à tremore frigoris, quòd ſit locus profundiſſimus & frigidiſſimus: unde Virgil. 5. Æneid. vocat *intima lethi thartara.* Alibi *triſtia funeſta, nigra, opaca, profunda tartara.* Hinc idem 6. Æneidos ita canit:

At læva malorum
Exercet pœnas, & ad impia tartara mittit.

Et rurſum:

Bis patet in præceps tantum tenditque ſub umbras,
Quantus ad æthereum cæli ſuſpectus Olympum.

Ergo Orcus, Pluto, & Inferus, putà Lucifer, regnum mortis, quod habebat in gehenna, poſt peccatum Adæ extendit ſuper terram in omnes homines ex Adam naſcentes, quos telo mortis transfigit. Nam ut dicet c. ſeq. v. 23. *Deus creavit hominem inexterminabilem*, &c. *invidia autem diaboli mors introivit in orbem.*

Alludit ad Poetas (unde colligas auctorem hujus libri non eſſe Salomonem, utpote, qui Orpheo, Homero, Heſiodo, omnibuſque poetis & philoſophis longè fuit anterior & antiquior) qui Aden, ſive Orcum, & Plutonem, aſſerunt eſſe inferorum regem, in tenebroſa & horrida regione ſub terra dominantem, qui animas defunctorum omnium inevitabilibus vinculis conſtringat, habeatque pro ſtemmate regali claves, eò quòd infernus ingredientibus adamantinis quaſi clauſtris obſeretur, ac nulli in illum ingreſſo detur egreſſus, de quo plura Natalis Comes l. 10. Mythol. c. 9. Sic auctor l. Judith c. 16. 8. alludit ad fabulam Titanum, id eſt Gigantum, cum Jove pugnantium: *Nec filii Titan*, inquit, *percuſſerunt eum*, ſcilicet Holofernem.

Myſticè Gloſſa Interlin. cujus auctor eſt Anſelmus Laodunenſis: *Nihil*, inquit, *homini nocuiſſet diabolus, niſi acquieviſſet homo.* Et Holcot: *Hominibus*, ait, *in terra exiſtentibus non ita dominantur dæmones, ut eos invitos ad malum impellant.* Rabanus quoque & Hugo: *In natura*: inquiunt, *non eſt conditum à Deo peccatum, propter quod in hominibus inferi, id eſt dæmones, regnent.*

Rurſum, Lyran, & Dionyſ. *In præſenti vita*, inquiunt, *non eſt lex infernalis*, ut ſcilicet lapſi nequeant pœnitere, reſurgere, juſtificari & ſaluari, uti nequeunt damnati in inferno.

Denique alii, q. d. Infernus, ſive gehenna, ac impiorum in eo ardor & cruciatus, non eſt per ſe primitus inſtitutus à Deo, ſed poſt, & propter peccata hominum, ad ea punienda. Aut q. d. Peccatum, ob quod infernus & dæmon dominatur homini, non eſt à Deo, ſed à libera & mala hominis voluntate. Aut q. d. Dæmon non ita pleno jure dominatur peccatoribus in terra, quin ab ejus manibus & tyrannide liberari poſſint, ſi pœnitere velint.

Vers. 15. JUSTITIA ENIM (Græca habent δὲ, id eſt *autem*) PERPETUA EST IMMORTALIS) Addunt aliqui codices, ut Complut. *Injuſtitia autem mortis acquiſitio*, quæ verba non ſunt authentica textus, ſed ejus per antitheſim exaggeratio & explicatio. Nam ea non habent codices Vaticani Græci & ceteri melioris notæ. Probat mortem non eſſe factam à Deo, ac conſequenter nec medicamentum externum, ex eo quòd Deus homini primitus indiderit juſtitiam, quæ eſt pharmacum immortalitatis. Juſtitia enim ex Dei decreto, dono & præmio eſt immortalis, facietque hominem immortalem. Quare quamdiu Adam in juſtitia originali perſtitit, mori non

A potuit: & ſi ſemper in ea perſtitiſſet, numquam mori potuiſſet. *Juſtitiam* hic non ſpecialem, uti videtur velle S. Auguſt. l. 14. de Trinit. c. 9. ſed generalem & originalem intellige, quæ erat chorus, ſive complexio omnium virtutum: hæc enim Adæ dabat vitam & immortalitatem: qua everſa, peccatum eidem & poſteris omnibus inflixit debitum mortalitatis, ipſamque mortem. Juſtitia ergo velut ſol dat lucem, vitam, lætitiam, felicitatem, felicemque æternitatem. Quis ergo eam non amet & ambiat? Ipſa eſt ἀθάνατος: facit ergo athanaſios, glorioſos & immortales.

Porrò Cantacuzenus *juſtitiam* non hominum, ſed Dei intelligit. q. d. Juſtitia, id eſt juſta, benefica & ſuavis Dei optimi providentia, & beneficentia, quantum eſt ex ſe, eſſe, quod ſemel creaturis dedit, non revocat, ſed ſtabilis, facitque ut ſit perpetuum. Et noſter à Caſtro: *Juſtitia*, ait, *quam ſervat Deus, dum tribuit rebus juxta inſitam naturam quod illis proprium eſt, ad earum perpetuitatem, facit illas eſſe perpetuas.* Et Didymus in epiſt. 2. S. Joannis cap 2. (extat to. 5. Biblioth. SS. Patrum) *Dei*, inquit, *cum*
B *ſanctis voluntas permanens virtus eſt, de qua ſcriptum eſt Sapient. 1. Juſtitia eſt immortalis.* Verùm prior ſenſus eſt genuinus.

Quærit S. Auguſtinus lib. 14. de Trinit cap. 9. an virtutes hujus vitæ maneant in altera, putà in cælo? *Quibuſdam enim*, inquit, *viſum eſt deſituras: & de tribus quidem prudentia, fortitudine, temperantia, cùm hoc dicitur, nonnihil dici videtur: juſtitia verò immortalis eſt, & magis tunc perficietur in nobis, quàm eſſe ceſſabit.* Citat deinde Ciceronem, qui in Hortenſio aſſerit omnes deſituras, etiam juſtitiam; ac rationem affert: *Nec enim*, inquit, *fortitudine egeremus, nullo propoſito aut labore & periculo, nec juſtitia, cum eſſet nihil quod appeteretur alieni; nec temperantia, quæ regeret eas, quæ nullæ eſſent libidines; nec prudentia quidem egeremus, nullo delectu propoſito bonorum & malorum. Una igitur eſſemus beati cognitione naturæ, & ſcientia, qua ſola etjam deorum eſt vita laudanda. Ex quo intelligi poteſt, cetera neceſſitatis eſſe, unum hoc voluntatis.*

Verùm corrigit hoc Ciceronis dictum S. Auguſtinus *Virtutes*
C ac docet certum eſſe juſtitiam manſuram, idemque de ceteris probabiliter eſſe cenſendum. Sic enim ait: *Cui* (Deo) *regenti eſſe ſubditum, ſi juſtitiæ eſt, immortalis omnino eſt juſtitia, nec in illa eſſe beatitudine deſinet, ſed talis ac tanta erit, ut perfectior & major eſſe non poſſit. Fortaſis & aliæ tres virtutes, prudentia ſine ullo jam periculo erroris, fortitudo ſine moleſtia tolerandorum malorum, temperantia ſine repugnatione libidinum, erunt in illa felicitate; ut prudentiæ ſit, nullum bonum Deo præponere, vel æquare, fortitudinis, ei firmiſſimè cohærere; temperantiæ, nullo defectu noxio delectari.* Sanctum Auguſtinum ſequitur S. Thomas 1. 2. q. 57. art. 1. ubi reſolutè docet, omnes quatuor virtutes cardinales manſuras in cælo, velut ornamenta animæ rationalis, ac velut luctæ, quam anima cum concupiſcentiis in hac vita generoſè obiit, putà victoriæ ejus, præmia & trophæa. *quatuor cardin. manebunt in cælo.*

IMPII AUTEM MANIBUS ET VERBIS ACCERSIERUNT ILLAM: ET ÆSTIMANTES ILLAM AMICAM, DEFLUXERUNT, ET SPONSIONES POSUERUNT AD ILLAM: QUONIAM DI- Vers. 16.
D GNI SUNT QUI SINT EX PARTE ILLIUS) *Impii*, græcè ἀσεβεῖς, id eſt irreligioſi, nefarii, ſceleſti, qui Numen non cognoſcunt, vel non timent, non venerantur, non colunt, ideoque in omnia ſcelera ſe offendunt. *Illam*, ſcilicet mortem: græcè enim eſt αὐτὸν maſculinum, quod non poteſt referre δικαιοσύνην, id eſt juſtitiam nec ἀδικίαν, id eſt injuſtitiam, quam nonnulli addunt v. 15. ut vult S. Bonavent. cùm utraque ſit feminini generis, ſed maſculinum θάνατον, id eſt mortem. *Æſtimantes illam amicam*, non in actu ſignato, ſed exercito, q. d. Perinde ſe gerentes erga mortem, uti ſe gerit amicus ad amicum, dum quæ grata & annexa ſunt mortem procurant, putà concupiſcentias & ſcelera ſua, adamarunt. Simili ſchemate dixit v. 2. *Nolite zelare mortem.* Pro *defluxerunt*, græcè eſt ἐτάκησαν id eſt *contabuerunt*. *Sponſiones*, id eſt fœdus, inierunt cum morte. Alludit ad Iſajæ 28. 15. *Dixiſtis enim: Percuſſimus fœdus cum morte, & cum inferno fecimus pactum.* Vide ibi dicta. *Quoniam digni ſunt*, nonnulli codices addunt *morte*, ſed τὸ *morte* delent Rom. & Græci: ſatis enim illa intelligitur ex eo quod ſequitur:

Qui

Qui ſint ex parte illius, ſcilicet mortis, cum qua fœdus injerunt.

Dixit Deum non feciſſe mortem, ſed creaſſe hominem juſtum, ſanum, ſanctum, immortalem: jam veram mortis cauſam aſſignat, primorum parentum ceterorumque impiorum veſaniam, qui mortiferas ſuas cupiditates adeò ardenter adamarunt, ut mortem, quam in eis repoſitam ſciebant, non exhorruerint, ſed ultrò illam ſibi *manibus* inqua agendo, cædeſque & rapinas exercendo; ac *verbis* murmurando, blaſphemias in Deum, contumelias in proximos jactando (uti faciunt tyranni, & inſolentes principes ac judices, quos maximè hic taxat, ut patet ex v. 1.) accerſierint, quaſi illam ſibi amicam æſtimarint, cùm ipſa revera eſſet eis hoſtis acerrimus: hinc *defluxerunt* ad ſuas voluptates, ac ad mortem & interitum in iis repoſitum, ibique contabuerunt, id eſt tabem & corruptionem, tam animæ quàm corpori induxerunt: quare ita ſe reipſa geſſerunt cum morte, ac ſi cum illa amicitiam & fœdus iniiſſent, idque ſtolidè, ſed jure, dignè & meritò: *quoniam digni ſunt*, qui partem & ſocietatem habeant cum morte, ejuſque ærumnarum & dolorum ſint participes, eò quòd eum ipſa ſponte fœdus injerint. Mortem intellige, primò corporis; ut patet ex v. 14. deinde animæ per peccatum, & damnationem in gehenna.

Nota: Singula verba habent emphaſim, notantque in impiis ſingularem æſtum vel furorem cupiditatis, qua cæci, velut effrænes & amore inſanientes equi, ſeſe præcipitant in mortem præſentem & æternam. Ait ergo: *Manibus & verbis accerſierunt illam*, ſcilicet mortem, hoc eſt omni conatu & ſtudio, quod vulgò dicitur *velis remiſque*, vel *manibus pedibuſque*. Solent enim ardentes amantes manuum jactatione, extenſione & geſticulatione advocare remotos & procul diſſitos. Rurſum primi parentes manus extendendo ad pomum vetitum, verbaque miſcendo cum ſerpente, mortem ſibi & poſteris accerſiverunt. Gloſſa explicat, *factis & dictis*; S. Bonavent. *manibus defenſionis, & dictis gloriationis*: ſuas enim cupiditates & ſcelera manibus propugnant, eademque verbis magnificant & celebrant. Id fecit Eva, cùm pomum vetitum porrexit Adæ, eumque ad comedendum allexit: quod ille fecit, etjamſi ſciret ſibi dictum à Deo: *In quocumque die comederis, morte morieris*, Geneſ. 2. 17. Huic proverbio antiſtropha ſunt illa veterum: *Mala ad ſe trahentes velut Cæcias nubem. His qui quærunt bona vix accedunt, mala verò etjam non quærentibus*. Apologus extat apud Æſopum de bajulo ſub onere gemente, ideoque invocante mortem. Stitit ſe illa. Tum bajulus: *Te*, inquit, *invocavi non ut occidas, ſed ut onus mecum in humeros leves*.

Et æstimantes illam amicam) non directè, ſed indirectè & comitanter. Adam enim, & quivis peccator, æſtimat amicam non ipſam mortem, ſed ſuam gulam & voluptatem, quam ardenter & perditè adamat, etjamſi ſciat illam ſibi à Deo vetitam ſub pœna mortis. Dum ergo eam cæcus & amore ebrius haurit, mortem ipſam haurit. Rurſum propriè mortem amicam æſtimant voluptuarii, quia toti ſuis cupidinibus hujus vitæ inhiantes, tandem æſtimant omnia in morte finiri, omniaque cum corpore interire, ut dicet initio cap. ſeq. ideoque liberè omnibus voluptatibus in vita indulgent, ac in omnia vitia defluunt. Aliam expoſitionem addit noſter à Caſtro, q. d. Arbitrati non ſibi nocituram accerſitam mortem, propter illam ſerpentis promiſſionem, *Nequaquam moriemini*, aliter accidiſſe experti ſunt, quàm putarent: nam continuò mortis ſtimulo puncti tabeſcere, atque in modum labentis undæ ad mortem defluere ac properare cœperunt, atque ſic tandem perjerunt.

Depluxerunt) ἐτάκησαν, id eſt inſtar ceræ paulatim liquati ſunt, colliquati ſunt, perjerunt, conſumpti & in tabem reſoluti ſunt; Arabicus, *liquefacti ſunt*, Syrus, *corrupti ſunt*. *Defluxerunt* ergo, id eſt inſtar ceræ colliquati à ſoliditate juſtitiæ originalis, ſanctitatis, gratiæ, lætitiæ & immortalitatis, ad fluxam voluptatem, intemperantiam, peccatum, mœrorem, mortem & gehennam ſe tranſtulerunt; fluere cœperunt in mortem, primò culpæ, ait S. Bonaventura, deinde pœnæ & gehennæ, putà in omnes ærumnas hujus vitæ & futuræ, quas ſibi omnibuſque ſuis poſteris accerſiverunt.

Sponsiones posuerunt ad illam) id eſt ad illius comitem, imò matrem, putà ad voluptatem vetitam à Deo ſub pœna mortis: illi enim tanto ardore copulati ſunt, ac ſi cum ea fœdus arctiſſimum ſanxiſſent: ideoque dicuntur pariter cum morte, quæ voluptati inſeparabiliter annexa eſt, fædus ſanxiſſe. Unde Arabicus vertit, *& poſuerunt cum ea pactum*. Syrus, *juraverunt & fœdus conſtituerunt cum ea*. Rurſum propriè cum ipſa morte quaſi fœdus injerunt, dum ita ſecurè libidini & tyrannidi ſe toti tradiderunt, perinde ac ſi non eſſent morituri, aut potiùs ac ſi non niſi poſt multa ſæcula eſſent morituri, & in ipſa morte amicè & pacificè conquieturi, nullum poſt eam expectantes judicium, nullam vitam nullum ſupplicium, eò quòd æſtimarent omnia in morte conſummari, nec aliam ſupereſſe vitam; quare letè ſe morituros putarunt, juxta illud Job 21. 13. *Ducunt in bonis dies ſuos, & in puncto ad inferna deſcendunt*. Sic Auguſtus Cæſar optabat ſibi εὐθανασίαν, id eſt facilem bilaremque mortem, illaque ipſi obtigit, teſte Sveton. Fœdus ergo impiorum cum morte eſt, quaſi ei dixerint: Ne noceas nobis ò mors, nos viciſſim non nocebimus tibi, ſed erimus amici. Verùm errarunt. Nam ut eis minatur Deus Iſaiæ 28. 18. *Delebitur fœdus veſtrum cum morte & pactum veſtrum cum inferno non ſtabit; flagellum cùm tranſierit, eritis ei in conculcationem*.

Quoniam digni sunt qui sint ex parte illius) qui ſcilicet mortis *ſint ſors*, ut vertit Syrus, pars & hereditas, qui ut unici filii ex eſſe ſint poſſeſſio mortis, eaque tam activa, ut ſcilicet ipſi poſſideant non vitam, ſed mortem; quàm paſſiva, quos nimirum ipſa mors hereditet, ac ut hereditatem ſuam poſſideat, putà in quos ipſa deſæviat exerceatque ſuum imperium, ac mori cogat, ait Anaſtaſius Nicen. quæſt. 16. in S. Scripturam.

Sex gradus peccati.

Notat S. Bonavent. hìc gradus iniquitatis, per quos impii deſcendunt in profundum malorum, ipſumque gehennæ barathrum. *Nam primus gradus*, inquit, *eſt impietas in corde per conſenſum internum mentis: Secundus, eadem eſt impietas in manu per conſummationem operis, dum ſcelus, quod mente deſignarunt opere perpetrant: Tertius, eadem eſt in ore per verbum defenſionis & gloriationis, dum ſcelus excuſant, imò de eo gloriantur: Quartus, dum impii cum impietate pangunt amicitiam & fœdus, per ſpem impunitatis: Quintus, dum toti in illam defluunt per frequentem peccati iterationem, peccandi conſuetudinem & mentis obdurationem. Sextus, dum ruunt in ipſam mortem, tum impœnitentiæ finalis, tum gehennæ*.

Vita impii eſt mors.

Symbolicè. Vita impiorum non eſt vita, ſed continua mors: unde rectè cum ea amicitiam & fœdus iniiſſe dicuntur: tum quia vita eorum plena eſt intemperantiis, exceſſibus, iris, rixis, invidiis, ceteriſque animi paſſionibus & perturbationibus, quæ homini mille afflictiones & dolores mortis afferunt: tum quia vivunt in perpetuia crapulis luxuriis, odiis, inimicitiis, contumeliis, rapinis, ceteriſque peccatis, quæ mortem animæ conciliant: tum quia horum ſcelerum pœnas putà luem veneream, catarrhos, nauſeam, faſtidia, febres, dolores capitis, ſtomachi, alioſque plurimos, item paupertatem, infamiam, perſecutiones, omneque genus malorum ſibi accerſunt. Unde S. Grægor. de vita hominum quorumlibet poſt peccatum, ſic ait homil. 37. in Euang. *Temporalis vitæ æternæ vitæ comparata, mors eſt potiùs dicendæ, quàm vita. Ipſe enim quotidianus defectus corruptionis quid eſt aliud, quàm quædam prolixitas mortis?* Vide ebrioſos, qui quotidie potant & ſe inebriant, advertes eos numquam ferè mentis eſſe compotes, nec ratione uti, ſed vivere ut bruta ratione carentia, imò brutis eſſe deteriores & miſeriores: nam noctem vertunt in diem, noctem potando traducunt in ebrietate, ac proinde rationis uſu ſe privant: per diem dormiunt, ut crapulam digerant, unde tam die, quàm nocte rationis uſu ut bruta carent. Vide & contemplare invidos, ſuperbos, ambitioſos, qui nil niſi vindictam, honores, prælaturas ſomniant, quot curis, æmulationibus, invidiis, ſuſpicionibus, mortificationibus, doloribus, angoribus cruciantur? An non vita eorum mors eſt potiùs, quàm vita, imò agonia mortis perpetua? Atque hanc ipſi ultrò ſibi accerſunt; amicam æſtimant, & cum ea fœdus inviolabile pangunt. O ſtolidos, ò miſeros, ò vecordes!

Digitized by Google

ſapienter reſpondit: *Si in futura vita mihi non detur ſervire placereque Deo; ſerviam ſaltem, placeboque in hac præſenti. Quid enim ſanctius, quid melius, quid jucundius, quàm placere Deo? ſervire enim Deo, regnare eſt. Fruar ergo Deo meo in hac vita, ſi non liceat in altera.*

EXIGUUM, ET CUM TÆDIO EST TEMPUS VITÆ NOSTRÆ) Græcè, *exigua & moleſta eſt vita noſtra*. Nam pro *cum tædio* græcè eſt λυπηρὸς, id eſt triſtis, anxia, gravis, moleſta, acerba, miſera, cui opponitur τερπνὸς, id eſt læta, jucunda, ſuavis, delectabilis. Sententia hæc expoſitione non eget, quia clarè eam nobis exponit, imò oculis eam cernendam proponit, quotidiana cujuſlibet experientia. Vita enim noſtra mille affert labores, mille ærumnas, mille tædia & faſtidia. Numera labores & dolores, quos ſubis uno die, ac invenies plures eſſe, quàm ſint horæ vel actiones, adeoq; quamlibet actionem iiſdem undiq; eſſe inſperſam & refertam. Hoc eſt, quod ait Jacob Pharaoni, quot annorum eſſet interroganti: *Dies peregrinationis meæ centum triginta annorum ſunt, parvi & mali*, id eſt miſeri, Geneſ. 47. 9. & David pſal. 38. 6. *Menſurabiles* (Hebr. טְפָחוֹת *tepachot*, Septuag. παλαιστὰς, id eſt *palmares*, hoc eſt exiguos inſtar palmi, qui eſt menſura continens tantum, quantum extenſione digitorum manus comprehendi poteſt, quæ vulgò ſpithama dicitur. Unde Symmach. vertit ἀντιθυμούς) *poſuiſti dies meos, & ſubſtantia mea tamquam nihilum ante te.* Conſule Job c. 14. v. 1. & ſequ.

Vitę ærumnæ.

Vidit idipſum Seneca, qui epiſt. 100. *Hoc*, ait, *quod inter primum diem & ultimum jacet, varium, & incertum eſt. Si moleſtias æſtimas, etjam puero longum: ſi velocitatem, etjam ſeni anguſtum. Nil non lubricum & fallax, & omni tempeſtate mobilius. Jactantur cuncta, & in contrarium tranſeunt, & in tanta volutatione rerum humanarum nil cuiquam niſi mors certum.* Et paulò poſt: *Propone profundi temporis vaſtitatē, & univerſum complectere, deinde hoc, quod ætatem vocamus humanam, compara; univerſè videbis quàm exiguum ſit, quod optamus, quod extendimus: ex hoc quantum lachrymæ, quantū ſollicitudines occupant, quantum mors antequam veniat optata, quantum valetudo, quantum timor, quantum teneri, aut rudes aut inutiles anni. Dimidium ex hoc edormitur. Adiice labores, pericula, & intelliges, etjam in longiſſima vita minimum eſſe quod vivitur.* Et Menander: *Congenita ſunt dolor & vita, illeque conſeneſcit vitæ* Zeno Imperat. *Ludibrium Dei eſt homo.* Alius: *Quid eſt homo? mancipium mortis, viator tranſiens.* Ariſtot. *Quid eſt homo? imbecillitatis exemplum, temporis ſpolium fortunæ luſus, inconſtantiæ imago, invidiæ, & calamitatis trutina: reliquum verò pituita & bilis.* Ita refert Stobæus ſerm. 89. qui totus eſt de hac re.

Gnomæ:

ET NON EST REFRIGERIUM IN FINE HOMINIS) S. Bonavent. Lyran. Hugo & Dionyſ. exponunt, q.d. Impii poſt hanc vitam pergunt, non ad refrigerium cæli, ſed ad ſupplicium gehennæ. Verum græcè eſt: ἐκ ἔστιν ἴασις ἐν τελευτῇ ἀνθρώπου, id eſt, *non eſt medicatio*, vel *curatio in obitu hominis*: Vatabl. *nec eſt remedium contra obitum*. q.d. Non eſt medicina, nec remedium ad evadendam mortem: juxta illud, *Contra vim mortis non eſt medicamen in hortis*. Verè Seneca in Conſolat. ad Martiam c. 11. *Quid*, inquit, *eſt homo? quodlibet quaſſum vas, & quodlibet fragile: jactatu, non tempeſtate, ut diſſiperis, eſt opus: ubicumq; arietaveris, ſolveris. Quid eſt homo? imbecillum corpus & fragile, nudum, ſuapte natura inerme, alienæ opis indigens, ad omnem fortunę contumeliam projectum: cùm benè lacertos exercuit, cujuſlibet feræ pabulum, cujuſlibet victima: ex infirmis fluidiſq; contextum, & lineamentis exterioribus nitidum, frigoris, æſtus & laboris impatiens: ipſo rurſus ſitu, & otio iturum in tabem, & ſemper alimenta metuens ſua, quorum modò inopia laborat modò copia rumpitur.* Et paucis interjectis: *Odor illi, ſaporq; & laſſitudo, & vigilia, & humor, & cibus, & ſine quibus vivere non poteſt, mortifera ſunt. Quocumque ſe movet, infirmitatis ſuæ ſtatim conſcium, non omne cælum ferens, aquarum novitatibus, flatuq; non familiaris auræ, & tenuiſſimis cauſis atque offenſionibus morbidum, putre, caſſum, à fletu vitam auſpicatum. Ceterùm quantos tumultus hoc contemptum animal movet? In quantas cogitationes oblitum ſuæ conditionis venit? Immortalia, æterna volutat animo, & in nepotes proneposeſq; diſponit: cùm interim longa conantem eum mors opprimit: & hoc, quod ſenectus vocatur, pauci ſunt circuitus annorum.*

Myſticè, *non eſt refrigerium homini in fine*: quia cùm febri quadam hectica, ex cruda illa comeſtione pomi vetiti, ſemper æſtuemus, non eſt refrigerium, id eſt, non eſt A remedium vel pharmacum, quo ardor excitatæ febris reſtinguatur; ac proinde non eſt remedium contra obitum hominis: febris hæc eſt inſita homini elementorum contrariorum commixtio, quæ eum laceſſendo aſſiduè corrumpunt & interimunt. Item febris hæc eſt concupiſcentia, quæ hominem ad exceſſum gulæ & luxuriæ impellit, quo plerique occiduntur.

ET NON EST QUI AGNITUS SIT REVERSUS AB INFERIS) Clarius, *non eſt qui poſt mortem iterum vitæ ſit reſtitutus*, qui ſcilicet oſtenderit ſe vivere, & aliam poſt mortem ſupereſſe vitam, in qua liceat miſerias hujus vitæ effugere, & in voluptates commutare. q.d. Incerta & fabuloſa ſunt, quæ à poetis, ceteriſque de inferis eorumq; pœnis, ac rebus aliis poſt hanc vitam, narrantur hæc enim omnia ſunt aniles fabulæ, & terriculamenta puerorum. Talis eſt deſcenſus Æneæ ad inferos, indeq; reditus duce Sibylla, quam deſcribit Virgil. 6. Æneid. & ille Theſpeſii Solenſis apud Plutarch. li. de Sera numinis vindicta. Tacitè indicant impii, animam cum corpore interire, ideoque illi dandas ſuas cupiditates in hac vita, ut lęta, vivat, B cùm poſt hanc vitam nil amplius illi ſit expectandum. Ita nimirum ſicut animæ immortalitas impellit hominem ad metum cultumq; Numinis per modeſtiam puramque vitam; ſic mortalitas animæ homini perſuaſa, inducit eum ad negandum Numen, omnemque religionem, ut homo liberè vivat, ſequaturque ſuas libidines.

Porrò hæc impiorum gnome falſa eſt: quia multi redierunt ab Inferis, qui ſuſcitati ſunt ad vitam ab Elia, Eliſeo, aliiſque Prophetis, Apoſtolis & Sanctis. Vera tamen eſt hoc ſenſu, quòd illo ipſorum ævo pauci, & fortè nulli, à morte & inferis ad vitam redierint. Simili modo ait Homerus Iliad. 9.

Obnoxii prædæ ſunt boves, & pinguia pecora,
Et tripodes acquiri poſſunt, & æquorum flavicoma capita.
At hominis anima, ut redeat, neque per prædam.
Nec aliter capi poteſt, ubi ſemel emigraverit è vallo dentium.

Et Philetas:

Iter feci ad inferos,
Per quod nullus retrorſum viator rediit.

C Et Virgil. 6. Æneid.

Facilis deſcenſus averni;
Sed revocare gradum, ſuperaſq; evadere ad auras,
Hoc opus, hic labor eſt.

Sanctorū è cælo apparentium exempla.

Nota, Animæ Beatorum in cælis ſæpiùs in terram redierunt, & apparuerunt mortalibus, ut cùm B. Virgo apparuit Joanni Patricio, & Liberio Pontif. juſſitque baſilicam ſibi in Eſquiliis extrui eo loco qui nive tectus erat die 5. Auguſti: unde feſtum B. Mariæ ad nives. Cùm eadem apparuit B. Joanni Damaſceno, eique manum, quam Leo Iſaurus præſcindi juſſerat, rogata reſtituit, in brachio relicta ex vulnere lineola, uti in ejus Vita narrat Joannes Patriarch. Hieroſol. Cùm S. Philippus, & Joannes apparuerunt Theodoſio Imper. teſte Theodor. li. 5. Hiſtor. c. 34. S. Petrus, & Paulus Conſtantino Imper. remedium lepręſuggerentes baptiſmum, teſte VII. Synodo act. 2.

è limbo.

Animæ etjam è limbo redierunt, ut anima Moyſis apparens cum Elia in transfiguratione Chriſti: anima Samuelis apparens Sauli, eique mortem prædicens, 1 Reg. 28. S. Jeremias & Onias apparuerunt Judæ Machabæo, D victoriam contra Nicanorem prænunciantes, 2. Machab. 15.

è purgatorio.

Animæ quoque è Purgatorio redierunt. Nam Paſchaſius Apoſtolicæ Curiæ Diaconus, poſt mortem in Angulanis thermis, à Germano Capuano inventus eſt luere delictorum pœnas, uti narrat S. Gregor. 4. Dialog. c. 40. Juſtus quidam ob retentas pecunias grave ſupplicium pertulit: qui tandem Commodi fratri apparens, ſe ab illo ſanctis ſacrificiis liberatum eſſe expoſuit, teſte S. Gregor. 4. Dialog. cap. 35. Fuit & presbyter, qui Centumcellis in balneis frequentiſſimè apparuit, qui ſibi operam gratuitam, ſi quando lavaret, præſtabat. Pro quo ubi, quemadmodum rogarat, Deo ſacrificia obtuliſſet, ſpiritum fuiſſe cognovit, cui divina miſeratione hoc modo pro peccatis ſatisfacere & juvari contigit, ut ibidem narrat S. Gregorius.

ex inferno rariùs.

Animæ verò ex inferno ſubinde, ſed rariùs, redeunt, & apparent, idque non tam per ſeipſas, quàm per dęmones: ipſæ enim ad carcerem ignemque gehennæ damnatæ, inde exire non ſinuntur: unde earum loco apparent dæmones qui

qui in hoc aere uſque ad diem judicii ad homionm tentationem & exercitationem agere à Deo permittuntur, ut inferni pœnas hominibus repræſentent, earumque metu homines à vitiis coerceant, & ad Deum colendum cogant. Sic viſus eſt ſancto quidam Eremitæ Theodoricus Italiæ rex Arrianus, inter Joannem Pontificem & Symmachum Patricium vinctis deduci manibus, & detrudi in ollam Vulcani, uti narrat S. Gregor. lib. 4. Dialog. cap. 30. Viſa eſt Monialis in Eccleſia S. Laurentii Romæ ante altare per medium ſecari, teſte S. Gregor. eodem lib. cap. 51. Idem cap. 36. narrat Petrum quemdam defunctum vidiſſe tormenta damnatorum in igne gehennæ, cumque & ipſe in eumdem projiciendus foret, angelum vetuiſſe, dixiſſeque. *Regredere, & qualiter poſthac vivendum ſit, cautiſſimè attende.* Similia narrat ibidem de Stephano quodam, alioque milite. Curma quidam municipii Tullienſis, cùm aliquot dies quaſi mortuus jacuiſſet, rediens ad ſe mirabilia de mortuorum pœnis & præmiis narrans, eadem certis argumentis confirmavit, uti refert S. Auguſt. lib. de Cura pro mortuis cap. 11. ubi & plura ſimilium apparitionum exempla recenſet. Sic Joſaphat converſus à Barlaam, in raptu vidit inferorum ſupplicia, eoque viſu tentationem carnis ſuperavit, uti narrat Damaſcen. in hiſtor. cap. 30. Vide noſtrum Petrum Thyræum lib. 1. de Spirituum apparit. cap. 11. Alexandrum ab Alexand. lib. 5. Genial. cap. 23. & lib. 2. cap. 9. Marſilium Ficinum lib. 16. de Immortalitate animæ. Trajani Imper. animam à pœnis inferni liberatam precibus S. Gregorii ex Joanne Diacono cenſet Ciacconus & alii: verum Baron. Bellarm. & alii emunctioris naris cenſent hanc meram eſſe fabulam.

Sed eſto nemo ab inferis rediiſſet, non ideo negandi ſunt inferi, animarumque vita & cruciatus in inferno. Nam idipſum S. Scriptura clarè docet & comminatur. Vnde impiis reſponderi poſſet id, quod Abraham reſpondit diviti Epuloni, poſcenti Lazarum mitti ad fratres ſuos, qui illis ſua & inferorum ſupplicia denunciaret: *Habent Moyſen & Prophetas: audiant illos.* Nam *ſi Moyſen & Prophetas non audiunt, neque ſi quis ex mortuis reſurrexerit, credent*, Lucæ 16. 31.

Vers. 2.

Quia ex nihilo nati ſumus, et poſt hoc erimus tamquam non fuerimus] id eſt, ac ſi *non fuiſſemus*, ut vertit Syrus; Clarius *quaſi non fuerimus*. Pro *ex nihilo* græcè eſt *αὐτοσχεδίως*, id eſt ultrò, temerè, fortuitò, ex tempore, ſubitò, ex improviſo, ſine Dei conſilio, cura, imperio & providentia nati, & in orbem lucemque effuſi ſumus; Syrus, *extemplò facti ſumus*; Reg. *per nos nati ſumus*, ſicut culices, pulices, fungus, &c. per ſe naſcuntur ex terra ſine ſatione. Probant impii non eſſe inferos, nec vitam apud eos. q. d. Caſus nos genuit, caſus nos velut fungos & culices interimet, & annihilabit: ergo non ſunt inferi, nec inferorum pœnæ, à certa juſtaque Dei providentia impiis decretæ. Deus enim uti nos non creavit, ſic nec curat, gubernat, judicat, præmiat aut punit quemque pro meritis, vel demeritis. Sic Democritus, Chryſippus, Epicurus docuere, orbem, & homines in eo factos natoſque eſſe ex fortuito atomorum concurſu, ſimilive caſu, non certa Dei proviſione & creatione Sic Ariſtot. 2. Politic. c. 6. ex vulgi ſententia loquens, ait, veteres legiſlatores, quos carpit, ex pravo ſemine, vel ex terra eſſe natos. Similia habet Diodorus Siculus lib. 1. c. 1. & 2. Sic & Ovidius ac Poetæ ſabulantur, homines ortos ex lapidibus à Deucalione projectis.

Verùm hos omnes refutat hiſtoria creationis hominum & mundi in Geneſi à Moyſe deſcripta, imò ratio naturalis, quæ docet hominem anima rationali conſtantem, eſſe nobiliſſimum perfectiſſimumque animal, ac proinde non fortunæ, ſed Dei ſapientiſſimi & potentiſſimi eſſe opus, uti oſtendit Philo l. de Creatione mundi, Euſeb. lib. 7. de Præpar. cap. 7. Juſtinus in Paræn. Lactant. lib. 2. cap. 12. Vide Perer. in Phyſica lib. 8. cap. 16. & Conimbr. lib. 3. de cælo quæſt. 6. art. 3.

Impius magis non eſt quàm eſt.

Tropol. B. Petrus Damiani epiſt. 4. c. 4. oſtendit impium, etiam dum exiſtit, videri potiùs non eſſe, quam eſſe, magiſque pertinere ad nihilum, quàm ad ens, eò quòd longiſſime ab eo, qui verè eſt, & per quem omnia ſunt, putà à Deo, recedat & diſtet.

Ratio.

Magis enim diſtat peccator à Deo, quàm non ens ab ente: hujus enim finita, illius infinita eſt intercapedo & diſtantia.

Accedit S. Gregor. qui de homine in peccatum prolapſo ita loquitur lib. 11. Moral. c. 26. ad illa S. Job cap. 14. *Qui*

A *quaſi flos egreditur, & conteritur: quaſi flos enim egreditur, quia nitet in carne; ſed conteritur, quia redigitur in putredinem. Quid enim ſunt nati homines in mundo, niſi quidam flores in campo? Tendamus oculos cordis in hanc latitudinem mundi præſentis, & ecce quaſi tot floribus, quot hominibus plenus eſt. Vita itaque in carne flos in fœno eſt. Vnde bene per Pſalmiſtam dicitur: Homo ſicut fœnum dies ejus: & ſicut flos agri ita florebit. Iſajas c. 40. v. 6. quoque ait: Omnis caro fœnum, & omnis gloria ejus ſicut flos agri. Homo etiam more floris procedit ex occulto, & ſubitò apparet in publico: qui ſtatim ex publico per mortem retrahitur ad occultum. Carnis nos viriditas oſtendit: ſed ariditas pulveris ab aſpectibus retrahit. Quaſi flos apparuimus, qui non eramus: quaſi flos areſcimus, qui temporaliter apparebamus. Et quia per momenta quotidie homo compellitur, ad mortem, rectè adjungit: Et fugit velut umbra, & numquam in eodem ſtatu permanet.* Hoc eſt, quod lugubri voce canit David pſal. 89. v. 9. *Anni noſtri ſicut aranea meditabuntur: dies annorum noſtrorum in ipſis, ſeptuaginta anni: ſi autem in potentatibus, octoginta anni, & amplius eorum labor & dolor. quoniam ſupervenit man-*

B *ſuetudo, & corripiemur*; Hebr. *quia tonſio eſt velox, & evolabimus*; Arias, *reſecatur citò, & avolabimus*; Vatabl. *velociter tranſit, & avolamus*, Vnde S. Ambroſ. epiſt. 42. *tantis malis aſſerit hanc vitam eſſe repletam, ut comparatione ejus, mors remedium eſſe putetur, non pœna. Nam & ideo*, inquit, *Deus illam brevem effecit, ut moleſtiæ ejus, quia proſperitate non poterant, temporis brevitate finirentur.* Huc facit illud Petronii de larva argentea.

Mori eſt remedium malorum.

Heu, heu nos miſeros, quàm totus homuncio nil eſt?
Sic erimus cuncti, poſtquam nos auferet orcus.

Quoniam fumus flatus eſt in naribus noſtris] Ita legendum cum Roman. perperam aliqui legunt, *fumus & flatus*. Minùs rectè quoque alii, ut Franc. Lucas & Complut legunt, *afflatus*; licet hoc quaſi idem ſit, quod *flatus*. Pejus alii pro *in naribus* legunt, *in auribus*. Vnde Herodotus cenſuit animam habitare in auribus, eò quod bonis auditis corpus recreetur, malis verò auditis ad iram ſtimuletur. Syrus, *quia tamquam fumus eſt ſpiritus in naribus noſtris*; Arabicus, *quia flatus fumus in oribus noſtris*.

C Senſus eſt, q. d. Anima & vita noſtra non eſt aliud, quàm flatus, id eſt anhelitus, quo per nares aerem attrahimus & reſpiramus. Hic autem anhelitus mox ut fit ſubſidit & deficit, ac inſtar fumi diſſipatur, & tenues vaneſcit in auras. In eaſdem ergo abit noſtra anima in morte, ac proinde poſt eam nulla nobis ſupereſt vita. Sic Heraclitus cenſuit animam non eſſe aliud, quam humorum reſpirationem, ſive vaporem & exhalationem teſte Ariſtot. lib. 1. de Anima textu 32. Quin & rude vulgus anhelitum vocat animam, nec aliam animam novit. Porrò quia communiter reſpiramus per nares; hinc flatum vel anhelitum narium, animam appellat. Quò pariter alludens Iſajas cap. 2. 22. *Cavete*, ait, *ab homine, cujus ſpiritus in naribus ejus eſt.*

Verùm errant impii: anima enim noſtra eſt, ſpiritalis, imò purus meruſque ſpiritus inſtar angeli, ac proinde nequit eſſe flatus vel anhelitus, utpote qui corporeus eſt; ſed ipſa anhelitum hunc operatur, ut calorem cordis in quo habitat, refrigeret. Porrò aptè anhelitus comparatur fumo. Sicut enim ignis cauſat fumum; ſic calor naturalis

D cauſat anhelitum & reſpirationem. Hinc vita noſtra, quæ reſpiratione ſovetur, vocatur *vapor ad modicum parens*. Jacobi 4. 15. Hinc & Pſaltes: *Defecerunt*, inquit, *ſicut fumus dies mei*, pſal. 101. 4.

Et ſermo ſcintilla ad commovendum cor noſtrum) Ita legendum cum Romanis & Græcis, non *ſcintillæ*, uti legunt aliqui. Vide Franciſc. Lucam notat. 200. Græca enim habent, *ὁ λόγος σπινθήρ*, id eſt *ſermo ſcintilla*: licet Budæus in Pandec. & Petrus Nannius hic præferant aliam lectionem, quæ rarior invenitur, ſcilicet *ὀλίγος σπινθήρ*, id eſt, *exigua ſcintilla*. q. d. Flatus ſive anhelitus, quo reſpiramus & vivimus, eſt quaſi ſcintilla quædam, id eſt. exiguus calor & vapor, qui tamdiu durat, quamdiu durat motus cordis; vel motus, quo movetur & vivit cor noſtrum. Vita enim conſiſtit in calore naturali motuque cordis, qui anhelitum velut ſui ſcintillam emittit in altum: imò Stoici cenſuerunt animam non eſſe aliud, quàm calidum ſpiritum; vel ut Heraclitus, calidam exhalationem, quam aſſerebant ſemper fluere ex

te ex corde velut ex caloris naturalis officina, in qua proinde generentur ſpiritus vitales, per quos fit motus, omniſque ſenſuum actio. Ita Plutarch. lib. 4. de Placit. Philoſoph. c. 3. Hic ſenſus commodus eſt, & facilis.

Verùm codices plures, & melioris notæ legunt, non ὀλίγος, ſed ὁ λόγος, id eſt *ſermo ſcintilla*. Porrò λόγος verti poteſt, ratio. q.d. Ratio & mens, qua homo præ ceteris animalibus pollet, eſt quaſi ſcintilla, quæ movet cor & voluntatem ad omnia, quæ agit. ita Oſorius. Verùm meliùs Noſter & alii λόγος vertunt, *ſermo*.

Significant ergo impii, vitam noſtram non eſſe aliud, quàm vivacem ignem in corde exiſtentem, qui non ad motionem, vel, ut græcè eſt, ἐν κινήσει, id eſt, in motione cordis noſtri, emittit de ſe ſcintillas, ſcilicet ſermonem, & verba, quæ loquimur; ac fumum, ſcilicet reſpirationem, & anhelitum: ſicut ignis cùm movetur, ſcintillas ejaculatur & fumum.

Rurſum, ſicut deficiente igne deficit ſcintilla, abitq; in favillam & cinerem; ſic deficiente loquela, & conſequenter anima, corpus abit in cineres. Quid brevius, quid inanius, quid vanius, quid fugacius ſermone & ſcintilla? quid pariter brevius, quid vanius, quid fugacius vita? Adhæc, ſermo movet cor, quia illud nunc commovet ad iram, ſi aſperſit; nunc ad lenitatem, ſi blandus ſit; nunc ad amorem, nunc ad odium. &c. idque leviter, ſubito & variè; ſicut præcipitanter & tumultuariè ſcintillæ excitantur & evolant è fornace. ita Janſen. à Caſtro & alii. Unde Syrus vertit, *& ſermo tamquam ſcintilla minima è flamma exiliens, movet cor noſtrum*; Arabicus, *& ſermo ſcintilla in vapore* (evaporatione) *cordis noſtri*.

Addit noſter Lorinus, quòd formatur ſermo ſcintillæ ſimilis, dum movetur cor noſtrum: & ſicut ſpiritus, qui eſt in naribus, & quo ſpiramus, eſt tamquam fumus, qui evaneſcit: ita ſpiritus idem, qui eſt inſtrumentum quo loquimur, & cujus virtute movetur cor, eſt veluti ſcintilla, quæ extinguitur. linguam Jacobus c. 3. ver. 5 propter ſermonem vocat parvum ignem. Item diri poſſet, quòd, quemadmodum candela quando extinguitur, mittit in fine ſcintillam, ſic accidat homini morienti in extremo ſpiritu. Verùm hic ſenſus obſcurior & alienior videtur.

Alii, ut Dionyſ. per *ſermonem* accipiunt calorem naturalem; Hugo animam, quæ ſermonis eſt effectrix. ſed obſcuriùs & alieniùs. Accedit Cervantes; Sermo ſcintilla, ait, eſt anima, quæ declaratur ſermone: hæc enim vegetat corpus, & flatum è naribus, quaſi fumum è fornace, exhalat & efflat, cordis ac pulmonum, quaſi follium, motu; eſt quaſi ſcintilla fragilis, & citò deficiens, anhelo ſemper ſpiritu ex periclitatione: unde timor, & trepidatio, & creber anhelitus. Verùm & hoc impropriè dicitur.

Porrò S. Bonavent. & noſter Salmeron tomo 11. tract. 2. cenſent in voce *ſermo* alludi ad opinionem Diogenis, qui cenſuit animam eſſe aerem: in aere enim, & per verberationem aeris in ore, fit ſermo: in voce *ſcintilla*, alludi ad opinionem Democriti, dicentis animam eſſe ignem: in voce *ad commovendum cor*, ad opinionem Meliſſi, vel, ut alii, Thaloti, qui dixit animam eſſe vim moventem corpus. Verùm hoc quoque obſcurum eſt, anceps & dubium, nec impiis tanta doctrinæ ſubtilitas in mentem veniſſe videtur.

Analogiæ ſermonis & ſcintillæ, fornacis, & cordis.

Senſus ergo primo loco aſſignatus, eſt planus & genuinus. Ubi Nota ſermonem aptè comparari ſcintillæ, halitum fumo, cor igni ſive fornaci. *Prima.* Primò, quia ſicut fornax ejaculatur fumum & ſcintillas: ſic cor ejaculatur halitum & ſermonem. *Secunda.* Secundò, ſicut fornax tumultuariè, & vagè evomit fumum, & ſcintillas, eodem modo & cor evomit verba. *Tertia.* Tertiò, ſicut fornax illa effundit pro motu ignis & lignorum: ſic & cor effundit ſermonem ex motu affectus amoris, iræ vel odii, quo agitatur. Unde ſi moveatur amore, verba promit amica, & blanda: ſi ira, iracunda & minacia: ſi odio, tetrica & funeſta: ſi timore, timida & anxia, &c. *Quarta.* Quartò, ſicut fumus & ſcintillæ certi ſunt indices, æquè ac effectus ignia: ſic & halitus ac verba certa ſunt indicia & effectus vitæ, æquè ac affectus dominantis in corde. *Quinta.* Quintò, ſicut ceſſante fumo & ſcintilla ceſſat ardor fornacis: ſic ceſſante reſpiratione & loquela ceſſat vita, vitaliſq; affectus in corde. Hinc *ſilere* in Scriptura eſt *mori*, ipſaque *mors* vo-

A catur דומה *duma*, id eſt *ſilentium*. Quare quantum minuitur vis reſpirandi & loquendi, tantum decreſcit, & minuitur vita. Unde ſenes & moribundi graciliter, tenuiter & ſubmiſsè loquuntur, ut vix intelligi queant, juxta illud Eccleſ. 12. verſ. 4. *Et claudent oſtia in platea, in humilitate vocis molentis*. *Sexta.* Adde, ſcintilla, licèt ſplendeat & cum ſtridore emicet, omniumque oculos ad ſe convertat, illico tamen diſſipatur: ſic ſermo licèt elegans & magnificus ſit, ut omnes ad ſe rapiat; tamen illico abit ac diſſipatur. Hinc contra præſidentes, ſuique nimiùm amantes profertur hic apologus: Candens ſcintilla flammę vi in ſublime levata, ſibi placebat impenſiùs, ac mox inter ſidera ſe relatum iri exiſtimabat. Verùm ut ad mediam camini gulam aſcendit, extincta, & cinis facta decidit. Igitur ſicut citò evaneſcit fumus & ſcintilla; ſic & halitus, ſermo & vita. Si ergo quis quærat: Quid eſt vita hominis? quid eſt homo? reſpondeas: Homo eſt ſermo, homo eſt halitus, homo eſt fumus, homo eſt ſcintilla. Ita Joannes Baptiſta rogatus: Tu quis es? reſpondit: *Ego vox clamantis in deſerto*, Iſajæ 40. 3. Vide ibi dicta. *Septima.* Rurſum ſicut B parva ſæpè ſcintilla neglecta, magnum excitat incendium: ſic ſermo exiguus, v.g. convicium in aliquem jactum, magnas ſæpè ſuſcitat lites, rixas & cædes. Unde S. Jacobus c. 3. 6. *Lingua*, ait, *ignis eſt univerſitas iniquitatis*, &c. *& inflammat totam nativitatis noſtræ, inflammata à gehenna*.

Apologus ſcintillæ in ſuperbos.

Denique cum S. Bernardo tract de Interiore domo cap. 58. per ſermonem accipias fabuloſum, putà fabulam. *Sicut fabula*, ait, *ſic eſt vita mea timeo ego, ne egomet ſic fabulando fabula efficiar, ſi ſine bonis operibus inveniar*. Qui enim multum utuntur ore ſermocinando, parum utuntur manu laborando. Anima enim eorum tota eſt in ore & lingua. Hinc loquaces & garruli ſolent eſſe deſides & otioſi. Unde Apoſtol. 2. Theſſal. 3. 11. *Audivimus*, inquit, *inter vos quoſdam ambulare inquietè, nihil operantes, ſed curioſè agentes*, in ſcrutandis & narrandis aliorum dictis & factis.

Pulmo inſtar follis.

Porrò flatui, ſive reſpirationi, rectè annectitur ſermo, velut effectus ſuæ cauſæ, ſicut enim flatus in tibiis & organis ſuavem efficit melodiam: ſic anhelitus in ore ad dentes, labra & palatum lingua repercuſſus, efficit ſermonem & vocem articulatam. Unde S. Gregor. Nyſſen. lib. de C Opificio hominis c. 9. *Mens*, inquit, *humana velut induſtrius artifex animata organa pulſat*, &c. Et Theodor. lib. 3. de Providentia, agens de organo humanæ vocis, ait: *Organo muſico, quod æneis fiſtulis conſtat, & follium flatu, vel aurea inſpiratum, artificiſq; digitis motum, ſoni conſonam vocem edit, planè id ſimillimum eſt. Unde anſam accipiens ars tibias fecit, lyras citharaſque compoſuit.*

Porrò ſicut folles in organo flatum, qui melodiam efficit, producunt: ſic quoque pulmones faciunt anhelitum, qui ſermonem efformat. Unde pulmones, velut folles organi flantes, à Galeno lib. 9. de Uſu partium, *aeris promptuaria* appellantur. Iidem velut folles vitalem ignem, id eſt calorem naturalem, acuunt & accendunt. Unde Nyſſen. lib. de Opific. homin. c. 30. cùm dixiſſet, *cor eſſe à qua ſpiritus ignei per corpus diffunduntur atque id ſine intermiſſione moveri, ac proinde eſſe igni natura ſimile*; ſubjungit, *Inſtar follium, quibus in officinis ſuis utuntur fabri, aera ſemper attrahit è vicino pulmone, aeris receptaculo, & quod igneum eſt in ipſo efflat*.

Vers. 3. QUA EXTINCTA, CINIS ERIT (græcè *ἀποβήσεται*, id eſt, *evadet*) D CORPUS NOSTRUM) Ita legendum cum Roman. & Græcis: perperam ergo nonnulli, ut Complut. & Regia, pro *qua* legunt, *quia*. Vide Franciſc. Lucam notat. 201. ubi notat alios legere, *quia extinctus cinis erit corpus noſtrum*; aut, *poſt corpus noſtrum*; aut, *extinctum*, vel, *extincta cinis erit corpus noſtrum*; alii apud Budæum in Pandect. legunt, *qui extinctus cinis, erit corpus noſtrum*: Ipſe verò Budæus legendum cenſet, *qua extincta*, putà ſcintilla. Senſus eſt, q. d. Cùm ſcintilla ſermonis noſtri in morte extinguetur, ut ampliùs loqui non poſſimus, tunc corpus reſolvetur in cineres. Sicut enim dum ignis ſcintillæ deficiunt, deficit pariter ignis, abitque in cineres: ſic pariter ubi defierit in nobis ſermo, & motus cordis, qui eum efficit, ut ampliùs loqui non poſſimus, tunc caro noſtra diffluet, redibitque in pulverem, ex quo primitus à Deo producta eſt. Rurſum, ſicut fieri nequit, ut ignis extinctus ex cinere excitetur: ſic extincta in corde vitali ſcintilla, hoc eſt calore naturali, ille ipſe redire, ac per eum corpus reviviſcere nequit, ioquit Cantacuzenus; nihil enim tam mortuum, & terreſtre, quàm cinis.

Animam eſſe ignem qui putarint.

Nota. Multi philoſophi cenſuerunt animam eſſe ignem, vel igneum quid, teſte Lactantio lib. 2. Inſtit. c. 13. & Nyſſeno lib. de Anima c. 1. & Cicerone Tuſcul. 1. Vnde & nonnulli Hebræum איש *iſch*, ideſt *vir*, derivant ab אש *eſch*, id eſt, *igne*. Significant ergo impii extinctionem vitalis ignis, quo vivens hominis corpus, inſtar facis accenſæ reſplendet, ut teſtantur lumina ex oculis emicantia, ſcintillæ ex ore ſalientes, fumus efflatus è naribus, unde totus homo, qui quaſi flos enitet, ac φῶς dicitur græcè, hoc eſt lux ignis, per mortem talis efficitur, ut cadaver ejus ſit quaſi cinis exbuſto relictus.

Hinc dicunt impii animam cum corpore, dum homo moritur, in cinerem abire: in eum enim ignis abit. Rurſum in fine mundi omnia corpora exurentur igne conflagrationis, ibuntque in cinerem. Audi S. Clementem lib. 5. Conſtit. Apoſtol. c. 8. quod eſt de reſurrect. *Quòd ſi Græci*, inquit, *rident nos non credentes noſtris Scripturis, ſaltem fidem habeant vati ſuæ Sibyllæ, quæ ad verbum ita inquit:*

Atque ubi cuncta cinis fuerint, tenuiſque favilla,
Atque idem Deus extinguet, quem incenderat, ignem,
Oſſaque reſtituet rurſum, cineresque ſepultos,
Et genus omne hominum (ut fuerant) Deus ipſe reponet.

Denique Romani aliique populi, teſte Alexand. ab Alexand. lib. 3. Genial. cap. 7. corpora defunctorum cremabant vertebantque in cineres, ne fœda tabe diffluerent & putreſcerent: alioqui corpus per ſe non abit in cinerem, ſed in pulverem: per cinerem ergo hic pulverem quoque intellige: Hebræis enim vicina ſunt אפר *epher* & עפר *aphar*, id eſt cinis & pulvis.

ET SPIRITVS DIFFVNDETVR TAMQVAM MOLLIS AER) *Spiritus*, id eſt flatus & halitus, quo reſpiramus, vegetamur, caleſcimus, loquimur, de quo dixit v. præc. qui ut ex aere fit, ſic in aerem abit, dum homo moritur. Philoſophi per ſpiritum intelligunt animam hominis, quam cenſent eſſe corpus quoddam tenue & ſubtile, quale eſt ſpiritus & ventus. Hinc Democritus cenſuit animam,

Variæ philoſoph. de anima ſententiæ.

uti & cetera omnia, ex fortuito atomorum concurſu conflatam, qui cùm perenni motu agitentur, etiam corpus agitent & commoveant. Stoici dixerunt animam eſſe ſpiritum calidum: alii perplures animam eſſe aerem cenſuerunt. Hinc illud Lucretii lib. 5.

Aurarumque leves animæ, calidique vapores.

Et Varro in Coſmotoryne: *Detis habenas animæ levi, dum ventus nos flamine ſudo ſuavem ad patriam perducit.* Heraclitus animam putavit eſſe igneum quid, alii eſſe lumen quoddam, Diogenes eſſe aerem, Thales humorem, Critias ſanguinem, Empedocles harmoniam quamdam & temperaturam elementorum. Hippocrates dixit animam eſſe ſpiritum tenuem per corpus omne diſperſum, qui cum ætate & corpore creſcat, & decreſcat, augeatur & minuatur, conſumatur & intereat. Ita Plutarch. de Placit. philoſoph. lib. 4. cap. 2. & 3. Vide S. Juſtinum in Parænesi, S. Nemeſium lib. de Natura hominis cap. 2. & Abulenſ. paradox. 5. cap. 51. Verùm errant. Anima enim rationalis non eſt corporea, ſed purus ſpiritus, inſtar angeli à Deo ad ſui ſimilitudinem creatus. *Spiritus* ergo hic non anima, ſed anhelitus intelligitur, qui corporeus eſt, puta aer, quem reſpirando attrahimus, qui in morte diſpergitur.

Videntur ergo impii partim ex ſententia philoſophorum, partim ex ſermone & ſenſu vulgi cenſere animam non eſſe aliud, quàm ſpiritum ſive flatum, quo reſpiramus, & quem in morte expiramus, qui tum inſtar aeris & vaporis evaneſcit; ac proinde poſt mortem non ſupereſſe animam, quæ cognitionis, ſenſus, dolorum & ſuppliciorum ſit capax: eò quòd, ſicut in morte corpus abit in cineres, ſic ſpiritus & anima abeat & diffluat in auram & aerem, ex quo venit. Sic Comicus animam vocat halitum dicens: *An anima fœtet uxori tuæ?*

Quia in re graviter errant. Primò, quia ne in brutis quidem anima eſt halitus, ſed nobilius & ſpiritualius quid, quo imaginantur, recordantur, concupiſcunt res ſibi commodas & jucundas. Secundò, quia in homine manifeſtum eſt ex ejus operibus animam eſſe quid ſublime, cæleſte & angelicum, inſtructum potentiis & dotibus divinis, ſcilicet intellectu, quo cognoſcit non ſolùm corporalia, ſed & angelos ac Deum ipſum: memoria, qua eadem licèt abſentia & diu præterita reminiſcatur; voluntate, qua eadem amat, & ceteris potentiis, ſenſibus

A membriſque omnibus, vel politicè, vel deſpoticè imperat.

Audi Lactantium libr. de Opificio Dei cap. 17. *Quid autem ſit anima, nondum inter philoſophos convenit, nec umquam fortaſſe conveniet. Etenim alii ſanguinem eſſe dixerunt, alii ignem, alii ventum, unde anima vel animus nomen accepit; quòd græcè ventus ἄνεμος dicitur; nec illorum tamen quiſquam dixiſſe aliquid videtur.* Ex pluribus interiectis: *Vnde apparet animam neſcio quid eſſe Deo ſimile. At illi, qui ventum putant eſſe, hoc falluntur, quòd ex aere ſpiritum ducentes, vivere videamur. Varro itaque definit: Anima eſt aer conceptus ore, deferveſactus in pulmone, tepefactus in corde, diffuſus in corpus. Hæc apertiſſimè falſa ſunt. Neque enim tam obſcuram nobis hujuſmodi rerum dico eſſe rationem, ut ne hoc quidem intelligamus, quid verum eſſe non poſſit.* Et poſt nonnulla: *Anima ergo non eſt aer ore conceptus quia multò priùs gignitur anima, quàm concipi aer ore poſſit. Non enim poſt partum inſinuatur in corpus, ut quibuſdam philoſophis videtur, ſed poſt conceptum protinus, cùm fœtum in utero*

Anima ab ἄνεμος, id eſt, ventus.

B *neceſſitas divina formavit. quia adeò vivit intra viſcera genitricis, ut & incremento augeatur, & crebris pulſibus geſtiat emicare.* Audi & S. Iſidor. lib. 11. Orig. c. 1. *Anima à ventis nomen accepit, eò quòd ventus ſit. Vnde & ventus græcè ἄνεμος dicitur, quòd ore trahentes aerem vivere videamur: ſed apertiſſimè falſum eſt, quia multò priùs gignitur anima, quam concipiatur aer, quia jam in genitricis utero vivit. Non eſt ergo aer anima, quod quidam putaverunt, qui non potuerunt incorpoream ejus cogitare naturam.*

TAMQVAM MOLLIS AER] Græcè χαῦνος, id eſt mollis, laxus, fluxus, ſolutus, remiſſus, cedens, inanis, fungoſus, vagus, fugax. Alludit ad etymon aeris. Nam ut ait Plato in Cratylo: *Aer unde dicitur? an quoniam αἴρει, id eſt tollit ſurſum ea, quæ ſunt in terra? an quoniam ἀεὶ ῥεῖ, id eſt, ſemper fluit? an quoniam ex ſeipſo ſemper fluente exiſtit ſpiritus ſive flatus. Sic æther dicitur, quaſi ἀεὶ θεῖ, id eſt, ſemper currens circa aerem.* Aliis magis placet, ut aer derivetur ab ἄημι, id eſt ſpiro: aer enim ventum expirat, & vento perflatur. Rurſum reſpiratio in homine fit, per aerem inſpiratione & expiratione attractum. Halitus er-

C go noſter eſt quaſi mollis fluxuſque aer. Hinc epitheton aeris eſt, quòd ſit fuſus & extenuatus, id eſt ſparſus, extenſus & tenuis. Unde Cicero l. 2. de Natura Deorum: *Exin mari finitimus aer*, inquit, *die & nocte diſtinguitur, iſque tum fuſus & extenuatus ſublime fertur; tum autem concretus in nubes cogitur.*

ET TRANSIBIT VITA NOSTRA TAMQVAM VESTIGIVM (græcè ἴχνη, id eſt *veſtigia*) NVBIS. Veſtigium propriè eſt ſimilitudo pedis, putà à pede impreſſo arenæ vel luto. Inde tamen transfertur ad quodlibet ſignum. Veſtigium ergo nubis ſunt reliquiæ, ſigna & effectus nubis, quales ſunt ſtiliæ, pluvia, nigredo vel fuſcedo in aere apparens, ac præſertim nebula, ut ſequitur, quam nubes poſt ſe relinquere ſolet. Unde explicans ſubdit: ET SICVT NEBVLA DISSOLVETVR, QVÆ FVGATA EST A RADIIS SOLIS) Nubes enim craſſior, vel à vento, vel raptu cælorum, vel à ſole diſſipata, deſinit in nebulam ſubtiliorem, quæ proinde ſtatim à radiis ſolis diſiicitur, ideoque nube jam prorſus diſſipata ſerenitatis eſt index: atque cùm ex ſe ſit frigida, aerem, in quem diſiicitur, infrigidat. qua de

D cauſa aurora ſolet eſſe frigida, quia oriens ſol nebulas vaporeſque frigidos noctu collectos per aerem diſpergens, eum frigidiorem efficit. Hinc Poetæ dicunt auroram eſſe matrem ventorum. Paulò aliter Hugo & Holcot: *Veſtigium nubis*, inquiunt, *eſt exigua nubis particula, quanta eſt extrema pars pedis, cujus ſolent in terra veſtigia impreſſa relinqui.* Sic enim 3. Reg. 18. 44. orante Elia, *Nubecula parva, quaſi veſtigium hominis*; Hebr. *ſicut planta pedis, aſcendebat de mari.* Comparant impii vitam ſuam brevem & fugacem, primò, fumo, v. 2. ſecundò, ſcintillæ extinctæ & cineri, ibidem; tertiò, molli aeri, v. 3. quartò, nubi & nebulæ, ibidem, quintò, umbræ, v. 5.

Symbolicè, S. Bonav. in fumo cenſet notari offuſcationem intellectus: in vento, ſive flatu iraſcibilis perturbationem: in ſcintilla, concupiſcibilis inflammationem: in aere, intentionis vacuitatem: in cinere, operum infructuoſitatem: in nube denſiore, oppoſitionem contra gratiam: in nebula leviore, mentis elationem: in umbra, exteriorem ſimulationem.

ET A CALORE ILLIVS AGGRAVATA) Cantacuzenus aliam à præcedenti hic ponit ſimilitudinem. q. d. Vita noſtra mutatur & moritur, ſicut mutatur nebula

eum

cùm in hyeme radios ſolis, ſed debiliores ſentiens, contra eorum calorem per antiperiſtaſin ſe coſtringit, aggravat & condenſat, ut nebula eſſe deſinat, & tranſeat in rorem vel nubem craſſiorem.

Melius alii paſſim cenſent eamdem eſſe ſimilitudinem. q. d. Vita noſtra diſiicitur, ſicut nebula à calore ſolis aggravatur, id eſt degravatur, premitur, opprimitur, & diſſipatur, ut vel per aerem diſpergatur, vel in ſtillas, & pluviam reſolvatur.

Nubit origo. Porrò aptè vita noſtra comparatur nubi, & nebulæ, quæ non eſt aliud, quàm vapor humidus calore ſolis è terra extractus, rarefactus, & in altum elevatus, qui raritate ſua per aerem expanſus, ſua magnitudine videtur ſolem obumbrare, itaque oculos hominum fallit; ſed tandem vi ſolis aut ventorum diſpellitur, in nihilum abit & evaneſcit. Simili enim modo diſſipatur & evaneſcit vita noſtra, omneſque ejus pompæ, opes, & voluptates, juxta illud Job c. 7. 9. *Sicut conſumitur nubes, & pertranſit: ſic qui deſcenderit ad inferos non aſcendet.* Ex Oſee 13. 3. *Erunt quaſi nubes matutina, & ſicut ros matutinus præteriens, ſicut pulvis turbine raptus ex area, & ſicut fumus de fumario.* Hinc.

Symbolicè, nubes ſunt gubernatores & principes, qui à rege ex humili terræ loco in altum elevantur: hi enim mox ab æmulis aliove caſu, vel à morte deiiciuntur. Hinc Hebr. נשיאים *neſiim*, id eſt elevati, vocantur, tam vapores, & nubes, quàm principes. Ratio analogiæ, inquit Cervantes, eſt, quia, ut vapores illi de terra elevantur à ſole, & ab eodem plerumque diſpelluntur, ita terreni principes de terræ pulvere, ac ab extremis terræ ſuſcitantur à rege, qui eſt veluti jubar, ex quo illi divitiarum, honorum, nobilium ſtemmatum ſplendores mutuantur; & ab eodem deiiciuntur ac diſperguntur. Sic mundus ſuos elevat, ut deprimat.

Hercules eſt ſol, Antæum, id vaporem, diſuciens. Quare Hercules græcè dictus ἡρακλῆς, hoc eſt aeris gloria & illuminatio, qui ex Macrob. 1. Saturn. c. 24. ſol eſt, Antæum gigantem illum terræ filium procero corpore, hoc eſt vaporem, elevare in ſublime dictus eſt, ut inter radiorum ſuorum brachia conſtrictum interimeret. Probat id Macrob. ex nomine. Nam Hercules, ſive ἡρακλῆς, idem eſt quod ἥρας, id eſt aeris, κλέος, id eſt laus vel gloria: quæ eſt autem aeris gloria, niſi ſolis illuminatio, ait Macrobius lib. 1. Saturnal. c. 24. malè enim alii notant cap. 20. Idem dictus eſt duodecim labores confeciſſe, quia ſol annuo curſu duodecim ſigna Zodiaci luſtrat, & conficit. Ad *neſiim* & nubes haſce facit, quod ait Salomon Prover. 25. 14. *Nubes & ventus, & pluviæ non ſequentes, vir glorioſus, & promiſſa non complens.*

VERS. 4. ET NOMEN NOSTRUM OBLIVIONEM ACCIPIET PER TEMPUS; græcè *in tempore*, id eſt progreſſu lapſuque temporis, ſive labentibus annis, aut ſuo tempore, eoq; brevi affuturo, ſcilicet in morte & poſt mortem. tempus enim omnia obliterat & abolet: unde NEMO MEMORIAM HABEBIT OPERUM NOSTRORUM) Quare non eſt quod aucupemur famam, & gloriam, quæ nobiſcum ferè interibit; nec quòd ſtudeamus augendæ & exaltandæ familiæ, utpote quæ noſtri cito obliviſcitur; nec quòd poſteritati conſulamus, utpote cujus nullum habebimus ſenſum; nec quòd virtutibus vitæque auſteræ incumbamus, utpote cujus nulla erit merces, imò nec memoria. Utere ergo & fruere præſentibus, fruſtra futura expectaturus. Hæc impii.

VERS. 5. UMBRÆ ENIM TRANSITUS EST TEMPUS NOSTRUM) Syrus, *umbra quæ tranſit, eſt incolatus noſter*; Arabicus, *quia tempus noſtrum eſt umbra adveniens*. q. d. Tempus vitæ noſtræ tranſit ut umbra, quæ cum ſole vel alio corpore, cujus eſt umbra, tranſeunte pari paſſu pergit

Vita eſt umbra. & pertranſit. Sic Pindarus dixit: Non umbra, ſed *Umbræ ſomnium eſt homo*. Quod perurgens Plutarch. Conſolat. ad Apollon. *Quid*, inquit, *umbra debilius? At hujus ſomnium,*

Gnomæ. *ne alius quidem explicare dilucidè queat: totum umbra robur, corporis obiectus eſt: ita vita tota ex alio pendens, quaſi illius umbra exiſtit.*

Audi Philonem lib. de Joſeph: *Sicut in ſomniorum viſionibus videntes non videmus; audientes, guſtantes aut tangentes, nec audimus, nec guſtamus, nec tangimus; loquentes non loquimur, deambulantes non deambulamus; ſed cùm videamur uti motibus, & habitibus, nullo prorſus utimur, mente inaniter ſine ullis veris obiectis, pingente ſibi ſimulachra rerum non exiſtentium, tamquam exiſtentium. Eodem modo etiam in hoc mundo corruptibili, vigilantium imaginationes ſomniis ſunt ſimillimæ: veniunt, abeunt, occurrunt, refugiunt, &*

A *priuſquam comprehendantur, avolant.* Idem ibidem: *Cuncta*, inquit, *quæ ſub mundo ſunt, umbris ſpectriſq; ſunt ſimilia: & ſicut cùm pompæ traducuntur, prima quæque conſpectum prætereunt: item in torrentibus fallente viſum celeritate, unde præterfluunt: ſic vitæ totius negotia currentia præterlabentiaq; videntur manere, cùm ne momentum quidem maneant, numquam non ſubterfluentia.* Ex S. Chryſoſt. hom. 21. ad Theodorum Monachum: *Omnia umbra, ſomnia, curſus. Curſor eſt vita. Ut ſi quiſpiam rupis excelſæ verticem tenens, pelagus omne proſpiciat, multoſq; inde navigantium crebris fluctibus freti unda ſubmergi, alios in prærupti montis ſaxo colliſi, nonnullos ad alia littora contendendo properare, alios tabulæ unius auxilio ex fragmentis navis inventæ à morte defendi, aliquando pro gubernaculo atque remigiis manibus tantummodo ſuis uti, alios autem videat turbidos fluctus, multiformi genere, cadavera ferre. Ita eſt qui militat Deo, cùm ſe à tempeſtatibus atque turbinibus vitæ iſtius ſeparavit: conſiſtit in arduo ſemper ac tuto ſecurus loco. Quid enim celſius poteſt eſſe, quid tutius, quàm unam tandem nos ſolicitudinem gerere, quomodo Deo placere poſſimus? Vidiſti naufragia hujuſmodi:*

B *pelagus undaſque declina, & excelſum hujuſcemodi pelago quære navigantem: & excelſum locum occupa, à periculo captivitatis immunem.* Idem dixere Poetæ. Sophocles hominem vocat ſimulachrum, & umbram. Horatius: *Pulvis, & umbra ſumus.*

Plures umbræ & vitæ analogias recenſui Eccleſ. 7. v. 1.

ET NON EST REVERSIO FINIS NOSTRI) Græcè ἀναποδισμὸς, id eſt repedatio, regreſſus, reditus, reverſio: πόδες enim ſunt pedes. Complut. vertunt, *impedimentum*: cui enim pedes ſunt impediti, huic non licet regredi, nec progredi. q. d. Nullus eſt, qui poſſit impedire, & arcere finem, ſive mortem nobis imminentem. Verùm ἐμποδισμὸς propriè ſignificat impedimentum, non ἀναποδισμὸς, uti hìc eſt. Pro *finis* græce eſt τελευτῆ, id eſt obitus, mors & finis vitæ. Senſus eſt q. d. Ubi mortui fuerimus, non licebit nobis repedare, ſive pedem revocare, ac à morte, & interitu regredi ad vitam. ita Vatab. Idem dixerunt v. 1. *Et non eſt refrigerium in fine*. Inculcant enim hominis animæque interitum, ut hujus vitæ voluptatibus liberè, ſine metu numinis, & vindictæ, in-

C dulgeant. Syrus vertit, *& non eſt ſanitus in exitu noſtro*; Arabicus, *non eſt morti noſtræ mora*, vel *remora & impedimentum.*

QUONIAM CONSIGNATA EST, ET NEMO REVERTITUR) *Conſignata eſt*, ſcilicet *reverſio*, ne fiat fierivè poſſit; aut clarius *finis*. Finis eſt tam feminini, quàm maſculini generis. Unde Virg. 2. Æneid. *Hæc finis Priami fatorum; hic exitus illum Sorte tulit.* Livius: *Et quænam finis futura tantis cladibus eſſet.* Cicero lib. 2. de Legib. *Neque neceſſe eſt edi ſſeri à nobis, quæ finis funeſtæ familiæ.* Hinc Complut & S. Paulin. epiſt. 31. ad Alethium, legunt maſculinè: *Non eſt reverſio finis noſtri quia conſignatus eſt*, ſcilicet finis, & dies obitus noſtri, idque S. Paulinus refert ad ſolatium deſperatorum. Syrus, *quia determinatum eſt, & non eſt qui revertatur*; Arabicus, *quoniam præceptum* moriendi cuique) *ſignatum eſt, & nemo avertet illud*. Senſus eſt q. d. Finis, & mors noſtra certò definita, & inevitabilis eſt, nec ab ea ad vitam reverti licet. Solent enim, quæ certa ſunt obſignari. Sigillum enim rei ſigillatæ dat certitudinem, imò ſubinde perpetuitatem, & æternitatem.

D Sic enim Apoc. 20. v. 3. diabolus in inferno obſignatus, id eſt in longiſſimum tempus concluſus dicitur: *Miſit eum*, inquit, *in abyſſum, & clauſit, & ſignavit ſuper illum, ut non ſeducat ampliùs gentes, donec conſummentur mille anni.*

Porrò ſigillum, quo obſignata eſt mors cujuſque, dieſq; & hora moriendi, eſt partim naturæ defectus, indeque naturalis neceſſitas moriendi, partim Dei decretum, quo cuique homini, tam diem naſcendi, quam moriendi præfinivit, juxta illud Job cap. 14. 5. *Conſtituiſti terminos ejus, qui præteriri non poterunt.* Utrumque Gentiles vocavere fatum: utroque, velut duabus ſeris, & clauſtris adamantinis, obſignata, & obſerata eſt mors cujuſque, ejuſque fores occluſæ, ut ex ea ad vitam hanc reſurgere ſit impoſſibile. Minùs rectè Cantacuzenus conſignationem hanc accipit illam, quæ fit per lapidem vel tumulum ſepulchralem, quo mortui corpus concluditur, juxta illud *Sepulchra eorum domus illorum in æternum*, pſal. 48. 12. Sic ferè & Hugo ac Lyran.

VENITE ERGO, ET FRUAMUR BONIS QUÆ VERS. 6

SVNT) q. d. Poſt mortem nulla erit vita, nulla voluptas, nullus dolor. Ergo fruamur bonis, id eſt voluptatibus, præſentis vitę, quia poſt eam nulla erunt. Hæc Epicuri & Epicureorum eſt ratiocinatio & paralogiſmus. Longè ſecius, imo contrarium, ex vanitate & brevitate vitæ concludit Apoſt. 1. Cor. 7. 29. *Tempus*, ait, *breve eſt: reliquum eſt, ut & qui habent uxores tamquam non habentes ſint, & qui flent tamquam non flentes, & qui gaudent tamquam non gaudentes*, &c. *præterit enim figura hujus mundi*. Imò vitæ brevitas, acer eſt ſtimulus fidelibus ad omnem virtutem, etiam heroicam, eò quod credant & ſperent per illam tam brevem & modicam aſſequi gloriam ſempiternam; cùm vice verſa infidelibus ſit ſtimulus ad omnem voluptatem, eò quòd poſt hanc vitam non credant, nec ſperent aliam.

VENITE] Invitant impii ſe invicem ad convivandum & compotandum, &c. quia nullius rei ſine ſocio jucunda eſt poſſeſſio, ait S. Bonav. Idem locum habet in virtute, religione & gloria cæleſti.

FRUAMUR BONIS QUÆ SUNT) Quia nulla credimus nec ſperamus futura; ergo fruamur præſentibus.

ET UTAMUR CREATURA (legit Interpres κτίσει, id eſt *creatura*, jam legunt κτήσει, id eſt *poſſeſſione*, id eſt rebus poſſeſſis, ſive bonis quæ poſſidemus) TAMQUAM IN JUVENTUTE CELERITER) τὸ *tamquam* Primò, accipi poteſt, ut nota veritatis, juxta illud Joan. 1. *Vidimus gloriam ejus gloriam quaſi unigeniti*, id eſt gloriam, quæ decebat eum qui verè erat unigenitus. Sic ſenſus erit. Fruamur voluptatibus creatis ad noſtrum uſum guſtumque, dum & quamdiu juvenes ſumus, quantum & quamdiu permittit juventus, in qua reipſa degimus; eùm adhuc viget & nos recreare poteſt tam juventus, quàm voluptas: ſenes enim utramque faſtidiunt, uti ait Berzellai ad Davidem 2. Reg. 19. 35. Cauſam dant: per τὸ *celeriter*. q. d. Brevi cùm juventute voluptas guſtuſque voluptatis tranſibit & avolabit; ergo utamur ea celeriter, græcè σπουδαίως, id eſt feſtine, ſtudioſè, diligenter, alacriter, ſeriò, attentè, accuratè, ut nullas recreandi occaſiones præterlabi ſinamus, nec ulla temporis momenta, utpote adeò fluxi & brevis. Hinc Vatabl vertit, *rebus creatis ſimul ac juventute utamur*; alius, *creatura quaſi ab adoleſcentia utamur*; Vatican. *utamur creatura tamquam juventute*, id eſt hilariter & valenter, uti juvenes ſolent propter corpus vegetum, & animi alacritatem. Juventus enim vegeta & hilaris, apta eſt captandæ cuilibet voluptati, ejuſque avida.

Tacitè ergo ſignificant impii brevitatem & vanitatem, tam juventutis ſuæ, quàm voluptatis creatæ, quòd ſcilicet utraque illicò abeat & pertranſeat, ac proinde indicant ſuam inſipientiam, quòd res quarum eſſe non conſiſtit, ſed ſitum eſt in tranſitu, adeòque potiùs non eſt, quàm eſt, ambiant; res verò conſiſtentes, ſolidas, durantes, æternas non curent & negligant. Ideo enim bona hujus vitæ ſibi celeriter arripienda dicunt, quòd fugacia ſint, avolantia & extemplo non futura. Igitur voluptatis umbras dumtaxat, & inania deliciarum ſimulachra captant. nam res ipſa nullibi reperitur. Adeò enim fluxa & lubrica ſunt bona, quibus mortales tam avidè inhiant, ut, antequam manibus apprehendantur & teneantur, elabantur & effluant, imò antequam homo ea vix primis labris deguſtarit, vix oculis, vix auribus acceperit, evaneſcant, itaque non modò guſtum guſtantis, ſed & oculos attentiſſime contemplantis celerrimeque intuentis aſpectum, ac aures avidiſſimè auſcultantis prætervolent, & velut ludiones deludant. Si ad honorem reſpicias, quod idolum mortales maximè colunt, teneri manibus non poteſt quin effugiat. Vidit

Pſ. 36. 35. Regius Pſaltes illum alterum ſuperexaltatum, & elevatum ſuper cedros Libani: & tranſivit, & ecce non erat: vidit

Pſ. 48. 21. hominem, cum in honore eſſet, comparatum jumentis, & ſimilem factum illis. Vidit Daniel leænam grandibus

Dan. 6. 4. alis, aſpexit donec evulſæ ſunt alæ ejus, & ſuper pedes ſtetit. Vidit arborem cùm in ſumma viridate & pro-

Dan. 4. ceritate eſſet, exciſam: regem detracto diademate & purpura, de regno ad paſtum inter beſtias abiectum, &c. Quid moror? Si ad vitam ſpectes, ea nihil citiùs evaneſcit: veſtigio nubis, aut fumi & undarum comparatur, ut verum ſit illud Job xv. *Antequam dies ejus impleantur, peribit*. Ita noſter Mart. de Roa lib. 2. Singul. c. 1.

Totum ergo malum hominis eſt, frui utendis, & uti fruendis: hoc faciunt impii, qui rebus caducis fruuntur, veris & ſolidis utuntur, ut ſe caducis paſcant & expleant.

A Frui eſt potiri fine, quaſi ſummo bono, in quo beatè conquieſcas, uti eſt adhibere media ad finem jam dictum aſſequendum. Audi S. Auguſtinum lib. 8. quæſt. quæſt. 30. *Omnis itaque humana perverſio eſt, quod etiam vitium vocatur, fruendis uti velle, atque utendis frui, & rurſus omnis ordinatio, quæ virtus etiam nominatur, fruendis frui, & utendis uti. Fruendum eſt autem honeſtis, utendum verò utilibus*. Idem lib. 11. de Civit. c. 25. *Temporalibus*, inquit, *magis utendum eſt, quàm fruendum, ut frui mereamur æternis. Non ſicut perverſi qui frui volunt nummo, uti autem Deo: quoniam non nummum propter Deum impendunt, ſed Deum propter nummum colunt*.

Secundò noſter à Caſtro *tamquam* accipit propriè ut notam ſimilitudinis. Unde τὸ *tamquam in juventute* refert ad τὸ *creatura*, quaſi ejus juventus & flos captandus ſit. q. d. *Utamur creatura* uti *in juventute*, videlicet eſt, vel tamquam in adoleſcentia exiſtente, ne ſinamus præterire creaturam dum viget, floret, dum in ſua adoleſcentia, antequam ſenio confecta marceſcat, quin ea fruamur. Adverbium autem σπουδαίως, idem eſt, quod gnaviter, ſtudioſè, nempè ut in eam perfruitionem toto ſtudio ac cupiditate incumbatur. Et hic ſenſus potior eſt, tum quia impii, non

B tantùm adoleſcentiam ſuam, ſed & vitam univerſam ſenio quoque miſerè confectam, voluptati capiendæ dicavere, antequam morte repellantur: tum quia ex ſequentibus conſtabit, impios ſeſe excitare ac invitare, ut omni ſtudio & cupiditate præripiant creaturam omnem dum viget floretque, ne per negligentiam quidpiam voluptatis, quod capi poſſit, eorum aviditatem effugiat, prætereat, aut inſciis elabatur.

Aliter τὸ *tamquam in juventute* explicat Cervantius, refertque ad ſenes, qui volunt videri juvenes, ac ut juvenes luxuriari. Hinc annos vitæ ſuæ juveniles ſimulant miſeri, atque canos, monumenta cineris, in quem paulatim abeunt, plumbeis inſtrumentis, obſcurique pigmentis infuſcant, quaſi præſagientes carituros ſe æternitate vitæ felicis, & atra inferorum caligine involvendos, qui quamvis annoſi & decrepiti ſenes, numquam ſeneſcunt, ſed ſemper pueriliter, imò puellariter vivunt, atque puellaſcunt in dies. Quas tres explicationes capit Græca ſententia; hanc tertiam, ut planiorem, reliquis antepono, q. d. Ne ſinamus nos ſeneſcere voluptatum medicamine; juxta

C illud Ovid. in Faſtis,

Nequitia eſt, quæ te non ſinit eſſe ſenem, hæc ipſe.

Verùm hic ſenſus ſubtilior eſt, quàm ſolidior; ac alienior, quàm germanior. Hæc enim vel utrorumque, vel juvenum potiùs, quàm ſenum ſunt verba; unde ſubdunt: *Non prætereat nos flos temporis*. Meliùs alii exponunt q. d. impii, Sic nos exhilaremus, ut maneamus ſemper hilares ſicut juvenes. Non dedamus nos mœrori & vitæ ſeveræ, ne citò fiamus ſenes, imò ut numquam ſeneſcamus, ſed potiùs ante ſenium moleſtum & tetricum, vita ejuſque jucunditate defungamur.

Inſipiens eſt hæc impiorum illatio: unde idipſum illi ſerò agnoſcentes, tandem dicent illud c. 5. 6. *Ergo erravimus à via veritatis*. Sapiens enim eſt illa Apoſt. collectio: *Dum tempus habemus, operemur bonum*, Galat. 6. 10. Et illa Davidis pſal. 36. 1. *Noli æmulari in malignantibus, neque zelaveris facientes iniquitatem; quoniam tamquam fœnum velociter areſcent*. Unde S. Auguſt. in pſal. 70. *Cùm dixiſſes*, ait, *Manducemus & bibamus; adiunxiſti, Cras enim moriemur*, Iſaiæ 22. 13. *Audi contra à me: Imò jejunemus &*

D *oremus: cras enim moriemur*. Hinc ſapiens ille rogatus, cur adeò parcè & ſobriè viveret? reſpondit: *Morituro hoc ſufficit*. Viatori enim modicum viaticum ſufficit, ſi via ſit modica.

VINO PRETIOSO ET UNGUENTIS NOS IMPLEAMUS] *Vino* interiùs bibendo; *unguentis* exteriùs ungendo. Vers. 7.
Rurſum utriſque interiùs. Solebant enim deliciarum cauſa, vino miſcere unguenta quædam ſapida & odorata, itaque illa cum vino ebibere, uti alibi oſtendi. Sic erit hendiadys: *Vino & unguentis*, id eſt vino unguentoſo, juxta illud Virg. 2. Georg. *Pateris libamus & auro*, id eſt, pateris aureis. Porrò ſolebant veteres in conviviis priùs aqua calida ablui, deinde unguentis inuncti cœnitare, tum deliciarum, tum fragrantiæ, tum ſanitatis cauſa, uti docent Athen. lib. 5. Plutarchus lib. 3. Sympoſ. Clemens Alex. lib. 2. Pædag. ceterique, qui de priſcis conviviorum ritibus ſcripſere. Vinum autem pretioſum, eſt vinum *Cos*, quod ſcilicet egregiè eſt coloratum, odoratum, ſapidum.

ET

Et non præthereat nos flos temporis) A Primò, *flos temporis*, inquit Holcot, eſt flos juventutis. q. d. Utamur flore juventutis ad omnes voluptates quas ipſa concupiſcit; in adoleſcentia enim eſt longè vividior aviditas voluptatis, quàm in ætate virili vel ſenili. Unde Guarin. vertit, *neque florem vitæ prætereamus*. Verùm græcè eſt, ἄνθος ἀέρος, id eſt *flos aeris*. Unde.

Secundò, Cervantius ſic exponit, quaſi dicat, Loti inunctique in mollibus culcitris accumbamus menſæ, ut caveamus ne lædi poſſimus flore aeris; vel aura delicata perflante penetrari, & contrahere catarrum aliumve morbum, utpote poris corporis per lotionem & unctionem jam apertis. Verùm græcè & latinè eſt, *Et non prætereat*, non autem, *& non penetret, nos flos aeris*.

Tertiò ergo, & genuinè, flos ἀέρος, id eſt *aeris*, vel, ut alii per metatheſin legunt, ἔαρος, id eſt *veris*; eſt vernum tempus, quod eſt quaſi flos omnium anni temporum: illo enim cuncta virent & florent, ac grato habitu & odore, quem expirant, aerem imbuunt, per eumque nares totumque corpus recreant & reſtaurant: unde aer vernus ſaluberrimus æquè ac jucundiſſimus eſt, juxta illud, B

Nunc formoſiſſimus annus.

Et illud,

Omne ver anni decus, & venuſtas.

Et Ovid. 1. Metamorph.

Ver erat æternum, placidique ſepentibus auris
Mulcebant Zephyri natos ſine ſemine flores.

Idem 1. Faſtorum.

Omnia tunc florent, tunc eſt nova temporis ætas,
Et nova de gravido palmite gemma tumet.
Et modò formatis operitur frondibus arbos.
Prodit & in ſummum ſeminis herba ſolum.
Tunc blandi ſoles, ignotaque prodit hirundo,
Et luteum celſa ſub trabe fingit opus.
Tunc patitur cultus ager, & renovatur aratro.
Hæc anni novitas jure vocanda fuit.

Denique Plinius lib. 21. c. 1. *In hortis*, inquit, *coronamenta ſeri juſſis Cato, inenarrabili, florum maximè, ſubtilitate: quando nulli poteſt facilius eſſe loqui, quàm rerum naturæ pingere, laſcivienti præſertim, & in magno gaudio fertilitatis tam variè ludenti.*

C Porrò, veri aptè reſpondet juventus: ipſa enim eſt quaſi ver ætatum. Unde Ovid. 10. Metamorp.

Citraque juventam,
Ætatis breve ver, & primos carpere flores.

Quartò, pleniùs, generaliùs, magiſque adæquatè ad Uulgatam, flos aeris eſt flos temporis & vitæ, quo aere & aura hac fruimur. Unde Vatabl. vertit, *nec florem auræ prætereamus*. Hinc noſter à Caſtro per *florem temporis* aut vitæ, accipit quidquid in tempore delicioſum floridumque reperitur, ne ſcilicet ulla occaſio labi ſinatur, nulla opportunitas prætereatur, in qua voluptate frui concedatur. *Flos temporis* ergo eſt communis voluptas cujuslibet temporis, in hyeme ignes, in vere flores, in æſtate viridaria, in autumno fructus, &c. ut *flos temporis* dicatur, quidquid jucundum ac delectabile ſingula fuerunt tempora, ad quorum voluptates ſeſe impii hortantur. Tales autem, ait Bonav. *nihil curant de fructu animæ cæleſtis, ſed de flore veris præſcatis.*

D Porrò, vide hic inſipientiam impiorum, qui res vaniſſimas & celerrimè evaneſcentes, putà flores, ambiunt; fructus verò ſolidos reſpuunt. Quare eos meritò S. Auguſt. in titulo pſal. 53. vocat *Ziphæos*, id eſt *florentes, qui florent in ſæculo, & areſcunt in judicio, & poſt ariditatem in ignem æternum mittentur*. De quibus Iſaiæ 40. dicitur: *Omnis caro fœnum, & omnis gloria ejus quaſi flos agri*; Septuag. & D. Pet. 1. 1. 24. *& omnis gloria hominis tamquam flos fœni*. S. Auguſt. in id pſal. 102. *Homo tamquam flos agri ſic efflorebit. Totus*, inquit, *ſplendor generis humani, honores, poteſtates, divitiæ, flos fœni eſt: & ſicut vix annuæ eſt pulchritudo agri, & perexiguo tempore tranſeunt flores, qui ſunt pulchritudo herbarum; ſic & humana proſperitas.* Sed de hoc mox plura.

Vers. 8. Coronemus nos rosis, antequam marcescant) Græcè, *coronemur calycibus roſarum*. Roſæ enim planè apertæ illicò flacceſcunt & marceſcunt: calyculi verò, ſive baccæ clauſæ, roſarum, dum ſenſim ſeſe aperiunt, & folia explicant, diutiùs durant; & quia concluſi ſtipatique ſunt, hinc denſiorem ſuavioremque odorem exſpirant; ſed & iidem mox marceſcunt. Roſa enim, quia excitatiſſimi eſt odoris, hinc citiſſimè marceſſit, ait Plutarch. 2. Sympoſ. quæſt. 1. Et Plin. lib. 21. c. 1. *Flores*, ait, *odoreſque in diem gignit* (terra) *magna, ut palàm eſt, admonitione hominumque ſpectatiſſimè floreant, celerrimè marceſcere*. Idem c. 11. *Noviſſima*, inquit, *roſa, eadem prima deficit* inter flores.

Porrò roſæ & coronæ ex roſis à temperantibus adhibentur conviviis, tum odoris cauſa, tum ut ſua frigiditate reſiſtant ebrietati, præſertim dum ſuo halitu ſuavi poros aperiunt, per quos vapores vini exſpirent, ne cerebrum gravent. Audi Athenæum lib. 5. *Vinciebant primùm capita faſciis ac vittis ex lino & lana: tum ornatus cauſa frondes additæ floreſque: nam adverſus incommodum vini præſidio ſunt exhalationes florum, ſi calidi ſint, molliter poros aperiendo efficiunt ut perſpiret vinum; ſi leviter frigidi, vapores mediocri ſuo contactu repellunt.*

Roſa reſiſtit ebrietati cur?

Hinc corona roſea ſacra erat Muſis, teſte Plutar. lib. 2. Sympoſ. quæſt. 1. Idem lib. 3. docet roſas mirificè cor cerebrumque recreare, habereque vim aſtringendi, ac ea quæ caput gravant, odore ſuo reprimendi. Hinc Ovid. 5. Faſtor.

Tempora ſutilibus pinguntur tecta coronis,
Et latet injecta ſplendida menſa roſa.

Et paulò poſt:

Annuit, & motis flores cecidere capillis:
Decidere in menſas ut roſa miſſa ſoles.

Et Horatius:

Non deſint epulis roſæ,
Non vivax apium, non breve lilium.

Eſt enim roſa regina florum. Unde Leucippe apud Achillem Tatium lib. 2. *Si regem*, inquit, *floribus conſtituere Jupiter voluiſſet, non alium certè quàm roſam tali honore dignatus fuiſſet.* Hæc eſt terræ ornamentum, plantarum ſplendor, oculus florum, prati purpura, pulchritudo coruſcans. Hæc amorem ſpirat, decorem conciliat, ſpecioſis foliis luxuriat, tremuliſque delectat, ejus frondes Zephyri afflatu rident: atque adeò uſque eo verum eſt, roſæ tribui regnum florum, ut corona è roſis præter cetera deſignet potentiam, regnum, imperium. Hinc & Virgil. roſam auroræ comparat, imò æquat:

Roſa regina florū

Ambigere, inquit, *raperetne roſis aurora ruborem,*
An daret, & flores tingeret orta dies.
Ros unus, color unus, & unum manè duorum,
Sideris & floris eſt domina una Venus.
Forſan & unus odor: ſed celſior ille per auras
Difflatur; ſpirat proximus ille magis.

Denique Dracontius de Opif. ſex dierum, omnes flores vocat roſeos, & ex roſa Deum opificem ita celebrat:

Qui roſeis ſtillare nemus vel floribus agros
Imperas, autumni qui dulcia poma ſaporat.

Impii verò non hoc fine, ſed alio ajunt, *Coronemus nos roſis*, ſcilicet ut pleno earum odore & colore nares oculoſque paſcant & impleant, incitentque ad omnem voluptatem, præſertim veneream. Hinc ſubdunt: *Nullum pratum ſit, quod non pertranſeat luxuria noſtra.* Roſæ enim amorem gratiamque conciliant, qua de cauſa olim Veneri dicabantur. Unde ex Pauſania in Eliacis Natalis Comes li. 4. Mythol. cap. 13. *Venus*, ait, *roſea corona ſolebat inſigniri*. Et Valerius ſcribens Ruffino ne uxorem ducat, epiſt. 44. tom. 9. operum D. Hieronymi: *Places*, ait, *delectatio, ſed pungit dilectam; flos, Veneris roſa eſt, quia ſub ejus purpura multi latent aculei.*

Quocirca aliqui, inter quos eſt Joſephus Stephanus lib. de Roſario B. Virg. capit. 3. ſic exponunt: Coronemus nos roſarum calyculis, ſeu vaſculis, hoc eſt, virginum amplexu foveamur, antequam decorem ætatis floremque deponant. Nam pudoris ac virginitatis ſymbolum roſam eſſe, præter profanos qui id inſinuant, affirmat Sanctus Hieronymus in epiſt. 8. ad Demetriadem cap. 1. & Joel. 3. in illa verba: *Et fons de domo Domini*, in verbis extremis.

Roſa virginis ſymbolum.

Verùm, hic ſenſus ſymbolicus eſt, non literalis. *Roſæ*, inquit Fulgent. lib. 2. Mytholog. in Vener. *& rubent, & pungunt, ut etiam libido: rubet enim hæc verecundiæ opprobrio; pungit etiam peccati aculeo. Et ſicut roſa delectat quidem, ſed celeri motu temporis tollitur; ita & libido libet momentaliter, & fugit perenniter.*

Hinc & Cleopatra in luxurioſiſſimo ſuo convivio, in roſas expendit talentum, hoc eſt ſex millia coronatorum Francicorum, cùm per omnia diſcumbentium triclinia foliorum paſſim acervi, cubiti menſura pavimentis undequaque extarent. Hinc Martianus Capella lib. 1. Veneri ple-

Digitized by Google

pleſtit coronam è roſis. *Huic*, inquit, *roſis decuſſatim vinculatis ſertata contextio*. Et ſolent meretrices amaſios data vel injecta roſa ad ſe pellicere. Lucretius lib. 2. de Idæa matre, denſo roſarum jactu ab omnibus petita, ita canit:

Ninguntq; roſarum
Floribus, umbrantes matrem comitumq; catervas.

Scripſit Anacreon vetus Poeta Græcus encomium roſæ, in quo ita canit:

Cum vere patre florum,
Socianda laus roſarum.
Roſa flos odorq; divum,
Hominum roſa eſt voluptas:
Decus illa gratiarum,
Florente amoris hora.

Porrò Tertull. lib. de Corona militis c. 9. & ex eo Martin. de Roa l. 2. Singul. c. 5. negant apud Hebræos fuiſſe uſum coronarum in feſtis & conviviis, eò quòd illarum non meminerit Script. Verùm contrarium inſinuat Clemens Alex. lib. 2. c. 8. idque patet ex hoc loco. Impii enim Hebræi hic dicunt: *Coronemus nos roſis*. Sic iidem hedera coronabantur in honorem Bacchi, ut patet 2. Machab. 6. 7. Nec id mirum, cùm illi ipſi declinantes in idola ritusque Gentilium, Venerem, eiuſq; amaſium Adonidem adorarint, & ſacro planctu coluerint, ut patet Ezech. 8. 14. Quòd ergo ait Tertul. Hebræis non fuiſſe in uſu convivales roſarum florumque coronas, intellige ex more proprio, non ab Ethnicis ſumpto.

Roſa eſt voluptas ſpinoſa.

Moraliter, roſa ſymbolum eſt voluptatis evanidæ & ſpinoſæ, id eſt multis amaritudinum dolorumque ſpinis commiſtæ. Impii ergo florem, imò floris inchoationem dumtaxat, putà calyculos roſarum, captant; ac pii fructum flori anteferunt, juxta illud ſapientiæ: *Ego quaſi vitis fructificavi ſuavitatem odoris: & flores mei fructus honoris & honeſtatis*, Eccl. 24. 23. Nullius enim arboris fructus melior, quàm vitis: hæc enim profert uvas & vina. Hinc S. Ludovicus rex Franciæ vetuit geſtari roſas feria ſexta, in honorem coronæ ſpineæ Chriſti Domini. Unde S. Baſil. hom. 5. Hexam. *Tranſitoria*, inquit, *ac brevis momenti vernorum florum gratia, adhuc deſiderantes deſtituit*. Et S. Ambr. l. 3. Hexam. c. 11. *Irrutiles*, inquit, *homo licèt ſplendore nobilitatis, aut faſtigio poteſtatis, aut fulgore virtutis; ſemper tibi ſpina proxima eſt ſemper inferiora tua reſpice, ſuper ſpinas germinas, nec prolixa manet gratia: brevi unuſquiſque decurſo ætatis flore marceſcit*. Et huc id Virgil. de roſa pertinet:

Quàm longa una dies, ætas tam longa roſarum:
Quas pubeſcentes juncta ſenecta premit.
Quam modò naſcentem rutilus conſpexit Eous,
Hanc rediens ſerò veſpere vidit anum.

Et Hieron. Angerian. in Epigramm.

Pulchra brevi durat roſa tempore, forma breviq;
Tempore; ſic formæ par roſa tempus habes.

Et Horat. lib. 2. Carm. ode 3.

Huc vina & ungueata, & nimiùm breves.
Flores amœnæ ferre jube roſæ.

Quocirca Clemens Alex. lib. 2. Pædag. c. 8. aſſerit uſum florum eſſe noxium, & celeriter præterire ſupplicio affectum. Additque hinc probari vitæ eorum brevitatem, quòd ambo flacceſcunt, nempe flos & pulchritudo. Ea re Artemidorus monet, etſi coronæ è roſis per quietem viſæ omnibus bonæ ſint, id eſt fauſtæ; hinc tamen ægrotantes excipi. *Hos enim*, inquit, *occidunt*, id eſt morituros prædicunt, quòd facilè marceſcant. Ipſa roſa non tantùm Locrenſis, ſed quælibet, cùm ſit ſpecimen omnium florum; tamen eodem propè momento, quo naſcitur ſeneſcit. Virgil. de hoc flore:

Mirabar celerem fugitiva ætate rapinam,
Et dum naſcuntur conſenuiſſe roſas.

Hoc ipſum Latinus Callimachus:

Vidi ego odorati victura roſaria Pæſti,
Sub matutino cocta jacere Noto.

Hanc ob cauſam Auſonius in Epigram. virginem admonens mortalitatis, ait:

Collige virgo roſas, dum flos novus, & nova pubes,
Et memor eſto ævum ſic properare tuum.

Scitè à Domitiano dictum eſt, nec gratius eſſe quidquam decore, nec brevius. Hinc eſt, quòd Paulus nominans coronas haſce floreas, eas vocat *corruptibiles: Qui in agone*, inquit, *contendit, ab omnibus ſe abſtinet. Et illi quidem, ut corruptibilem coronam accipiant; nos autem incorruptam*. 1. Cor. 13.

A Denique Statius lib. 3. Sylvar. omnem florum hilaritatem funere terminari aſſerit, dum ita canit:

Qualia pallentes declinant lilia culmos.
Pubenteſq; roſæ primos moriuntur ad Auſtros,
Aut ubi verna novis exſpirat purpura pratis,
Illa ſagittiferi circum volitaſtis amores
Funera maternoq; rogos unxiſtis amomo.

Flores quaſi fluores.

Quæ omnia confirmant id, quod ab Iſidoro traditur, nempe *flores* dici quaſi *fluores*, quòd citò decidant, & citò ſolvantur. ita ipſe lib. 17. Orig. c. 6. Sic & Græcè ῥόδον id eſt roſa, dicitur à ῥοῆ, id eſt fluxu, q. d. fluens odor, eò quòd odoris prodiga ut ait Plutarc. lib. 3. Sympoſ. quæſt. 1. ῥεῦμα πολὺ τῆς ὀδμῆς ἀφίησι, id eſt, ingentem odoris fluxum emittit. hoc ergo ſuo fluxu ipſa effluit, diffluit, marceſcit: ſicut planta nimio fluxu humoris, homo ſanguinis, diffluit & emoritur. ita Clemens Alex. 2. Pædag. c. 8. Nuper Leo XI. Pont. Florentinus ex familia Medicea in inſignibus geſtabat roſam, cum hoc lemmate: *Sic flarui*. Verus ſibi fuit vates: nam paucis diebus in Pontificatus culmine ſtetit & floruit, & illicò inſtar roſæ defloruit, moriensque orbi ſui deſiderium, velut odorem ſuavem aſpiravit.

Roſæ etymon.

Chriſtianorum eſt corona ſpinea, non roſea.

Denique Clemens Alex. loco jam citato docet, Chriſtianos non debere coronari roſis, quia Chriſtus coronatus fuit ſpinis. Idem fuſiùs inculcat Tertull. lib. 2. de Corona militis, ubi & docet Chriſtianos, ut Chriſtum ſequerentur, exhorruiſſe coronas è roſis & floribus. Idem fuit ſenſus S. Ludovici, uti paulò antè dixi. Sic & Godefridus Bullonius expugnans Gieroſolymam anno Domini 1099. ipſo die Paraſceves, quo Chriſtus in eadem paſſus fuerat, dum à proceribus communi conſenſu crearetur & inauguraretur primus è Chriſtianis Gieroſolymorum rex, auream regum coronam noluit coronari, eò quòd in eadem urbe, eodem die, Chriſtus ſpineam tuliſſet; imò nec rex Hieroſolymæ aut Judææ, ſed protector S. Sepulchri nuncupari voluit, eò quòd Chriſti crucifixi titulus proprius fuerit, *Rex Judæorum*. Ita refert Guilielmus Tyrius in hiſtoria Belli ſacri, Joannes Molanus Doctor Lovan. in Militia ſacra, & alii. Diſce, ò Chriſtiane, ſub capite coronato, non debere membra eſſe delicata; nec ſub Chriſto ſentibus confixo, de-C cere te roſis deliciiſq; coronari.

NVLLVM PRATVM SIT, QVOD NON PERTRANSEAT LVXVRIA NOSTRA] Hæc ſententia non eſt in Græco, ſed in Romanis, ac ceteris Latinis. Prata amœna herbis, floribus, nemoribus apta ſunt voluptati. Unde Horatius.

Neu deſint epulis roſæ,
Neu vivax apium, neu breve lilium.

Senſus ergo eſt q. d. Ubique luxuriemur, ubique voluptuemur, ubique in pratis florum odores, herbarum virore, fontium rivulorumque cryſtallino decore, nemorum arborumque umbra nos oblectemus, ibique gulæ, ventri & veneri indulgeamus. *Luxuria* enim hic non ſolam libidinem, ſed quemvis luxum epularum, deliciarum & voluptatum ſignificat. Hoc eſt, quod Judæis fornicantibus, tum corporaliter, tum potiùs ſpiritualiter, putà idololatrantibus, improperat Jerem. c. 2. 20. *Sub omni ligno frondoſo, tu proſternebaris meretrix*. Hic impii indicant radicem ſui mali & malitiæ, ſcilicet impotentem veneris & voluptatis aviditatem & cupidinem uſque ad luxuriam. Luxuria D enim copiam, redundantiam & effuſionem ſignificat. Unde Cicero act. 5. in Verrem: *Quas res*, inquit, *luxuries in flagitiis, crudelitas in ſuppliciis, avaritia in rapinis*, &c. *Luxuria*, inquit Feſtus, *eſt morum ſolutio*. Et Ovid. lib. 1. de Arte:

Mens erit apta capi tunc cùm lætiſſima rerum
Vt ſeges in pingui luxuriabit humo.

Et lib. 2.

Luxuriant animi rebus plerumque ſecundis.

Sic vocatur lætitia luxurioſa, id eſt nimia & profuſa. Vites quoque, ſegetes & arbores luxuriantur, cùm nimis redundant ramis & germinibus.

NEMO NOSTRVM EXORS SIT LVXVRIÆ NOSTRÆ) Græcè, *nemo noſtrum expers ſit* ἀγερωχίας, id eſt inſolentiæ, luxuriæ, magnanimitatis, ſuperbiæ; Vatab. *petulantiæ*; Complut. *ſtrenuitatis*; alii, *ferociæ noſtræ*. q. d. Quiſque noſtrum expromat ſuam cupidinem, petulantiam, inſolentiam, ſtrenuitatem, ſuperbiam; quiſque ſe virum oſtendat in ſuis libidinibus & paſſionibus; valenter & potenter indulgeamus noſtræ lubentiæ noſtroque animo,

animo, ut quidquid illi lubet & libet, idem liceat, ac licenter, petulanter & ſtrennè id ipſum expleamus. Nam ut ait Euſtath. in Iliad. 2. *Infuſio & diffuſio facilis in id, quod lubet, & quo quis glorietur, inſoleſcat.* Notant animum ſuum effrænem ad omnes cupiditates explendas, qui duos maximè affectus & paſſiones continet, ſcilicet amorem ardoremque voluptatis, ac ſuperbiam, iram & inſolentiam ad proſternendum illos qui fruendæ voluptati obſiſtunt. Amor enim rei cupitæ acuit iram in eos qui obicem obiiciunt, ac ferociam in eos quos ſpoliare quis uult, ut habeat unde ſuo ventri & veneri, aut pompæ & faſtui ſatisfaciat: quare cupido ſæva eſt, & quo magis gliſcit cupido, eo magis & quaſi paſſu creſcit ira & ſævitia.

UBIQUE RELINQUAMUS SIGNA LÆTITIÆ) *Signa* hæc ſunt flores, odores, epularum reliquiæ, rami, frondes, cantus, tripudia, &c. Pro *ſigna* græcè eſt *σύμβολα*, quod ſigna & collationem ſignificat, qua ſcilicet convivæ conferunt in commune pecunias, vel cibos ad inſtruendum lautum epulum. q. d. Ubique epulemur, ubique epuli noſtri pars exiſtat; quiſque locus de noſtro epulo ac lætitia participet, ut omnia noſtris deliciis & gaudiis compleamus. Adeò enim effuſi ſimus in voluptates, ut iis non tantùm ventrem & noſipſos; ſed & alios quoſque, quin & prata ac locum quemlibet implere ſatagamus.

QUONIAM HÆC EST PARS NOSTRA, ET HÆC EST SORS) Vatabl. *hic eſt fructus noſter.* q. d. Poſt mortem non expectamus aliam hereditatem, aliam vitam, aliam voluptatem. ſed omnis illa hac vita terminabitur. Ergo dum vivimus, illi indulgeamus. Hæc eſt enim noſtra portio hæc noſtra ſors, hæc noſtra hereditas.

Secùs planè dicunt pii, qui continentiæ vacantes, poſt mortem expectant gaudia cæleſtia, ideoque canunt cum Pſalte pſal. 15. 5. *Dominus pars hereditatis meæ, & calicis mei: tu es, qui reſtitues hæreditatem meam mihi.*

VERS. 10. OPPRIMAMUS PAUPEREM IUSTUM, ET NON PARCAMUS VIDUÆ, NEQUE VETERANI REVEREAMUR CANOS MULTI TEMPORIS) Voluptatis comes, imò filia, eſt ſævitia & tyrannis. Hinc voluptas eſt crudelis: qui enim ſuas opes decoxerunt, eaſque in gulam & libidines exhauſerunt, velut lupi famelici, imò fame rabidi, ſæviunt in pauperes, viduas & ſenes, ut eorum velut infirmorum & impotentium bona invadant & diripiant. Hinc aliqui vertunt, *tyrannidem exerceamus in pauperem*, vel *per tyrannidem ſubiiciamus nobis inopem, nec parcamus viduæ, neque canitiem ſenis longævam revereamur*; Janſen. *nec ſenis canos annoſos revereamur.* Græcum enim *καταδυναστεύω* ſignificat per tyrannidem aliquem opprimere, ſibique ſubiicere. Vide hic, ut roſæ in ſpinas tranſeant, ac gula in crudelitatem. Audi S. Auguſt. in pſal. 52. in explicat. tituli: ubi ait: *Poſt illam deſcriptam latiùs luxuriam, coronemus nos roſis*, &c. quid ſequitur? *Occidamus juſtum*, &c. *lenes iam dudum loquebantur, Coronemus nos roſis. Quid blandius? quid delicatius? de hac lenitate ſperares cruces & gladios? Noli mirari, lenes ſunt & radices ſpinarum; ſi quis eas contrectet, non pungitur, ſed quo pungeris inde naſcitur.*

Voluptas eſt crudelis: cur?

Idem fuit ſenſus & ſyllogiſmus Epicuri & Epicureorum, quem graphice depingit & refellit Lactant. lib. 3. ca. 17. *Verùm ille*, inquit, *impunitatem vitiis ſuis ſpopondit; fuit enim turpiſſimæ voluptatis aſſertor, cujus capiendæ cauſa naſci hominem putavit. Quis cùm hoc affirmari audiat, vitiis & ſceleribus abſtineat? Nam ſi periſuræ ſunt animæ, appetamus divitias, ut omnes ſuavitates capere poſſimus. Quæ ſi nobis deſunt, ab iis qui habent auferamus clàm, dolo, vi. Voluptatibus igitur quomodo poſſumus ſerviamus. Brevi enim tempore nulli erimus omnino. Ergo nullum diem, nullum denique temporis punctum fluere nobis ſine voluptate patiamur; ne quia ipſi quandoque perituri ſumus, id ipſum quod viximus, pereat. Hoc ille licèt non dicat verbo, re tamen ipſa docet.* Rationem claram ſubiicit. *Nam cùm diſputat omnia ſapientiam ſui cauſa facere, ad utilitatem ſuam refert omnia, quæ agit. Itaque qui audit hæc flagitia, nec boni quidquam faciendum putabit, quoniam benefacere ad utilitatem ſpectat alienam: nec à ſcelere abſtinendum, quia maleficio præda conjuncta eſt. Archipirata quiſquam, vel latronum ductor ſi ſuos ad graſſandum cohortetur, quo alio ſermone uti poteſt, quàm ut eadem dicat, quæ dicit Epicurus? Deos nihil curare, non ira, non gratia tangi; inferorum pœnas non eſſe metuendas, quòd animæ poſt mortem occidant, nec ulli omnino ſint inferi; voluptatem eſſe maximum bonum; nullam eſſe humanam ſocietatem, ſibi quemque conſulere; neminem eſſe, qui alterum diligat, niſi ſui cauſa.*

VERS. 11. SIT AUTEM FORTITUDO NOSTRA LEX JUSTITIÆ) Ita Roman. & Græca. Perperàm ergo Complut. & alii legunt, *lex injuſtitiæ*, q. d. Fortitudo noſtra nobis ſit lex & norma, non juſtitiæ, ſed injuſtitiæ, ut ſcilicet juxta eam non juſta, ſed injuſta perpetremus, ſpoliando & opprimendo pauperes, viduas & ſenes. Verùm legendum eſt, *lex juſtitiæ*, uti dixi, Arabicus, *ſit autem fortitudo noſtra velox ad juſtitiam.* Senſus eſt q. d. Nobis juſtum & legitimum habeatur, & quaſi lex juſtitiæ, non quòd ipſa juſtitia & recta ratio dictat, non quod ſenes canitie venerabiles dicunt, ſed quod vis & fortitudo noſtra efficere & rapere poteſt: quod uulgò dicitur, juſtitia ipſi eſt gladius, jus ſuum portat in armis; uti Callicles ait apud Platonem in Gorgia. Hoc eſt axioma tyrannorum, imò leonum & ferarum, qui non aliam habent juſtitiam quàm ungues, dentes, vim & rapinam, ac proinde injuſtitia ipſis eſt pro juſtitia, & norma vitæ, juxta illud Juven. ſatyra 6.

B *Sic volo, ſic jubeo, ſit pro ratione voluntas.*

Talis fuit Nemrod validus venator, non tam ferarum, quàm hominum, Gen. 10. 8. Cauſam ſubdunt.

QUOD ENIM INFIRMUM EST, INUTILE INVENITUR) Arabicus, *quoniam virtus infirma apparet inutilis.* Pro *invenitur* græcè eſt, *ἐλέγχεται*, id eſt arguitur, convincitur, dum infirmitas omnium patet injuriis. q. d. Qui viribus prævalet, hic validus, potens & dives eſt: qui infirmus & impotens potentiori reſiſtere nequit, ſed ſuccumbit, hic ad nihil utilis eſt; niſi ut alterius ſit ſpolium & præda, uti ſunt pauperes, viduæ, ſenes: idque naturæ videtur conforme. Nam quod validius eſt, naturaliter dominatur invalido, uti in beſtiis eſt videre. Hinc piſces majores devorant minores; lupi rapiunt oves; leones, lupos, tigrides venantur quævis animalia. Ergo & id in hominibus habeat locum oportet, ut opes infirmorum cedant invalidis & potentibus. Hoc eſt principium tyrannorum & atheorum, quod hoc ſæculo renovavit Machiavellus, qui religionem, virtutem, juſtitiam cenſuit ſubſervire debere potentiæ & libidini dominandi, ut iis utaris quantum
C juvant ad ditiones tuas propagandas; non utaris, quantum id impediunt. Hinc olim Chriſtianis objecere Pagani, quòd ipſi utpote humiles, manſueti, tolerantes, quieti, inertes eſſent & inutiles ad rempublicam armis propagandam; teſte Tertull. Apolog. pro Chriſtianis.

Verùm, hoc principium non humanum eſt, ſed ferinum; non Chriſtianum, ſed atheum; non divinum, ſed diabolicum. Feræ aguntur ſuo appetitu ferino: at homo agitur ratione & humana æquitate, quæ ei à Deo data eſt velut lux & dux vitæ; illam ergo ſequatur oportet. Hoc eſt quod deplorat Habacuc c. 1. v. 3. & 4. *Factum eſt*, inquit, *judicium & contradictio potentior, quia impius prævalet adverſus juſtum.* Vide Job cap. 20. & 21.

VERS. 12. CIRCUMVENIAMUS ERGO JUSTUM, QUONIAM INUTILIS EST NOBIS, ET CONTRARIUS EST OPERIBUS NOSTRIS, ET IMPROPERAT NOBIS PECCATA LEGIS, ET DIFFAMAT IN NOS PECCATA DISCIPLINÆ NOSTRÆ) Arabicus *τὸ juſtum* accipit in genere neutro, unde vertit, *condamus, fingamus, fabricemus juſtum*: q. d. Lex juſtitiæ veræ
D nobis noſtræque cupiditati adverſatur: formemus ergo aliam legem juſtitiæ, conformem non rectæ rationi, ſed concupiſcentiæ noſtræ, ut juſtum ſit quidquid nobis libet. Verùm Hebræa, Septuag. Vulgata, Chaldæus, Syrus, cæterique omnes accipiunt *juſtum* in genere maſculino, idque exigunt ſequentia.

Ex antecedentibus ergo & ſubſequentibus liquet, hanc eſſe vocem impiorum contra quemlibet inſigniter juſtum & pium, qui eorum impietatem verbis & vita redarguat, quem proinde ipſi, ut ſibi inviſum, perſequantur ad necem, uti factum eſt omni ævo. Sic enim Cain perſecutus eſt juſtum Abel, Sodomitæ Lot, Eſau Jacobum, fratres Joſephum, Pharao Moyſen & Hebræos, Saul Davidem, Jezabel Eliam, Manaſſes Iſajam, &c. Qui enim plenè & perfectè eſt juſtus, non ſibi ſoli eſt juſtus, ſed & toti reipublicæ, ac proinde juſtitiæ eſt hyperaſpiſtes, id eſt acer propugnator, propagator & vindex, quem proinde impii peſſimè oderunt, & ad necem perſequuntur. Ita cenſent Hugo, Lyran. Oſorius, Janſen. hic, ac S. Chryſoſt. hom. 5. de verbis Iſajæ: *Vidi Dominum*, & S. Ambroſ. lib. 2. Offic. c. 9.

c. 9. & 7. Hinc Simeon Metaphraſtes in Vita S. Auxentii, in ipſo impletum ait illud Sapient. 2. *Exterminemus juſtum, quoniam inutilis eſt nobis.*

Prophetia de Christi cruce.

Verum Secundo, hic eſſe prophetiam de Chriſto, ejuſque paſſione, quem impii pontifices & Judæi, utpote ſcelerum ſuorum caſtigatorem, perſecuti ſunt uſque ad crucem, liquet. Primò, ex ipſis verbis, quæ hic planè ſunt eadem cum iis, quibus Judæi Chriſtum in cruce pendentem ſubſannaverunt, ut patet utraq; conſerenti, præſertim illa: *Liberet nunc ſi vult eum: dixit enim, Quia filius Dei ſum*, Matth. 27. 43. Quibus reſpondent hic illa v. 13. *Filium Dei ſe nominat*; & illa v. 16. *Gloriatur patrem ſe habere Deum.* Et illa v. 18. *Si enim eſt verus filius Dei, ſuſcipiet illum.* Rurſum illa v. 20. *Morte turpiſſima* (putà crucis) *condemnemus eum*: quæ omnia proprie ſoli Chriſto competunt. Adde Chriſtū per antonomaſiam vocatur juſtus, quia juſtiſſimus, imò non tantùm caput, ſed & pater auctorque omnium juſtorum, ut patet Jerem. 23. 6. Iſajæ 51. 5. & c. 41. 2. & 10. & c. 45. 8. & c. 62. 2. & Zachar. 9. 9.

Probatur Primò.

Secundò.

Secundo, idem docent paſſim Patres. S. Auguſt. 17. de Civit. c. 20. & lib. 12. contra Fauſtum c. 44. aſſerit hoc loco paſſionem Chriſti aptiſſime prophetari. Sic & S. Cyrill. in Iſajæ c. 59. S. Cyprian. tract. de Sion. & Sina, S. Ambroſ. 2. Offic. c. 6. & 7. Auctor imperfecti in S. Matthæum, hom. 43. Clemens Alex. 5. Strom. c. 6. Tertull. lib. 3. contra Marcion. c. 22. S. Athanaſ. in Synopſi. Lactantius lib. 4. cap. 16. ex hoc loco convincit Judæos, ac demonſtrat Chriſtum ab eis occiſum fuiſſe juſtum, & filium Dei: *Salomon*, inquit, *in libris Sapientiæ his verbis uſus eſt: Circumveniamus juſtum, quoniam inſuavis eſt nobis, & exprobrat nobis peccata legis, promittit ſe ſcientiam Dei habere, & filium Dei ſe nominat*, &c. *Nonne ita deſcripſit nefarium illud conſilium ab impiis initum contra Deum, ut planè interfuiſſe videatur? Atqui à Salomone, qui hæc cecinit, uſque ad id tempus quo geſta res eſt, mille oc decem anni fuerunt. Nihil nos affingimus, nihil addimus.*

Cauſam dat S. Chryſ. putà Auctor imperfecti apud S. Chryſoſt. hom. 43. in Matth. *Ex ſuperbiæ vitio naſcitur*, inquit, *ne quis velit ante ſe meliorem habere, ſicut Judæi Chriſtum: non enim neſcientes filium Dei eſſe occiderunt, ſed habere eum talem non ſuſtinentes, ſicut & prophetat de illis Salamon: Venite circumveniamus*, &c.

Senſus eſt ergo q. d. Impii perſequuntur juſtos inſignes, à quibus eorum impietas culpatur & arguitur; ſed maximè impii Judæi perſequentur Chriſtum, qui eſt juſtus juſtorum, & Sanctus ſanctorum, utpotè qui acerrime eorum, & præſertim pontificum & Scribarum, vitia taxabit, ut paſſim ea taxat in Euangeliis.

Simili modo Moyſes prophetat de Chriſto Deut. 18. 18. dicens ex ore Dei: *Prophetã ſuſcitabo eis de medio fratrũ ſuorũ ſimilem tui. Prophetam*, id eſt Prophetas varios, ſed unum ex eis eximium, & cæterorum principem, putà Meſſiam, ſive Chriſtum: hic enim ſimilis fuit Moyſi, imò longè eo ſuperior. Ita S. Ambroſ. in tit. pſal. 35. *Dominus*, inquit, *exprobrat Judæis: Ego propter vos pauper ego pro vobis dolens, & vos mihi manus impias intuliſtis, dicentes: Tollamus juſtum, quia inutilis eſt nobis. Iniiciamus lignum in panem ejus. Benè panem dixit pro carne ejus. Ille alimentum detulit, iſti pro beneficia retulere ſupplicium. Non mirum ergo ſi eſuriunt, qui ſibi vitæ æternæ alimoniam denegarunt.*

Porro alludit auctor Sapientiæ ad Iſajæ c. 3. v. 10. ubi Septuag. pro אמרו *imru*, id eſt, *Dicite juſto quoniam benè*, legentes אסרו *iſru*, id eſt, *ligate*; ſic vertunt, *conſiliati ſunt conſilium malum contra ſemetipſas dicentes: Ligemus juſtum, quoniam inutilis* (S. Hieron. ibidem vertit, *iniucundus*; utrumque enim ſignificat δύσχρηστος) *eſt nobis. Itaque fructus operum ſuorum comedent.* Quæ verba planè competunt Judæis, capientibus & ligantibus Chriſtum orantem in horto. Hinc & S. Juſtinus Dial. contra Tryphonem legit, *vinciamus juſtum, quoniam inutilis eſt nobis*; Syrus, *retardemus*, vel *impediamus juſtum*; Tertul. lib. 3. contra Marc. 2. 22. *auferamus juſtum*, ſcilicet Chriſtum; Clemens Alex. lib. 5. Strom. *tollamus juſtum à nobis*. Græcè eſt, ἐνεδρεύσωμεν, id eſt *inſidiemur juſta*, per inſidias eum capiamus, ligemus, necemus, opprimamus. Sic Judæi inſidioſas quæſtiones propoſuerunt Chriſto, ut eum caperent in ſermone, ſicut cùm quæſierunt ab eo: *Licètne cenſum dare Cæſari, an non?* Matth. 22. v. 15. & 16. Rurſum per inſidioſam proditionem Judæ eum comprehenderunt in horto. *Juſtum* vocant non tam ex ſuo ſenſu, quàm ex communi æſtimatione & nuncupatione vulgi.

A Porrò impius perſequendo pium magis ſibi nocet, quàm pio. Nam ut ait S. Auguſt. in pſal. 36. *Tuum corpus premit adverſitas, illius animum putrefacit iniquitas. Nam quidquid in te profert, in illum redit Eius enim purgatio te facit purgatum illum reum! cui ergo plus nocet?* Imò impius perſecutione ſua pio prodeſt, non obeſt. Audi S. Auguſt. in pſal 128. *Exercuerunt me, non oppreſſerunt. Valuerunt mihi ſicut ignis ad aurum non ſicut ignis ad fœnum: Ignis enim accedens ad aurum ſordem tollit, accedens ad fœnum in cinerem vertit.* Tranſit flamma, & remanet aurum purum; tranſit perſecutio ut ſomnium, & manet anima patientiæ merito nitida & ſplendida Scriptum eſt enim: *Velut ſomnium ſurgentium Domine, in civitate tua imaginem ipſorum ad nihilum rediges* pſal. 72. 20. *Et erit ſicut ſomnium viſionis nocturnæ multitudo omnium gentium, quæ dimicaverunt contra Ariel*, id eſt contra Eccleſiam ejuſque fideles, quæ dicitur *Ariel*, id eſt leo Dei, à fortitudine, Iſajæ 29. 7.

QVONIAM INVTILIS EST NOBIS) Eſt mioſis, *inutilis* enim, id eſt noxius Græcè δύσχρηστος id eſt Primò, inutilis; Secundò, difficilis, incommodus moroſus, intraB ctabilis, qui neſcit ſe nobis accommodare, & ad vitia noſtra connivere, eaque diſſimulare. Unde Syrus *quoniam non eſt benignus nobis*. Talis Judæis videbatur Chriſtus, utpote qui eorum avaritiam, rapinas, libidines, ſuperſtitiones aſſiduè verbo & vita caſtigabat. Alludunt ad nomen Chriſti per antiphraſin. q. d. χριστὸς non eſt χρηστός, id eſt comis, benignus, humanus, facilis ad gratificandum, commodus, clemens; ſed ἄχρηστος, id eſt inutilis, imò δύσχρηστος, id eſt, difficilis, offenſus, durus, inflexilis, rebellis, pernicioſus, abhorrens à noſtra converſatione & vita, imò eam aſſiduè culpans & mordens: ergo tollamus eum è medio. Verum ex parte dicunt, quia Chriſtus Scribis & Phariſæis, utpote ſceleratis, impœnitentibus & in malo obſtinatis, perpetuus erat hoſtis, cenſor & reprehenſor; idque ex officio: ad hoc enim à Patre miſſus erat ad Judæos, ut eos à Patriarchis degenerantes ad avitam fidem & probitatem reduceret. Ceteris verò probis, imò peccatoribus ſuam fidem & pœnitentiam non aſpernantibus; erat dulciſſimus & clementiſſimus, uti fuit. S. Magdalenæ, S. Paulo, S. Matthæo, Zachæo, S. Petro & aliis plurimis, adeò ut Scribæ hoc caC lumniæ loco obiecerint Chriſto, quòd cum meretricibus & peccatoribus verſaretur. Unde ipſe eos ad ſe blandè invitans: *Venite*, inquit, *ad me omnes, qui laboratis & onerati eſtis, & ego reficiam vos. Tollite jugum meum ſuper vos, & diſcite à me, quia mitis ſum & humilis corde, & invenietis requiem animabus veſtris. Jugum enim meum ſuave eſt, & onus meum leve* Matth. 11. 28. Sic Chriſtum ab humanitate & ſuavitate laudant Iſajas c. 42. 2. & cap. 61. 1. Zachar. c. 9. 9. & ceteri Prophetæ, æquè ac Apoſtoli, ut S. Petrus Actor. 10. 38. *Qui*, inquit, *pertranſiit benefaciendo & ſanando omnes oppreſſas à diabolo, quoniam Deus erat cum illo.* Dei enim eſt benefacere omnibus, & ſuam bonitatem omnibus communicare, imò effundere. Sic Chriſtus ægros ſanabat, mortuos ſuſcitabat, dæmones pellebat, turbas paſcebat, procellas ſedabat, imò corpus, vitam, animam, deitatem ſuam dedit pro nobis, iiſque inimicis & peccatoribus, ac indies eadem dat cuilibet in Euchariſtia. Idem indies ſua gratia peccatores prævenit, vocatque ad ſalutem. Quid ergo Chriſto utilius, ſuavius, benignius? Hinc hebr. dicitur Meſſias, græcè χριστὸς, latinè Chriſtus, id eſt unctus, ſcilicet à
D Deo in Regem, Prophetam, Legiſlatorem, Redemptorem & Pontificem novæ legis: à Gentilibus vocabatur χρηστὸς per η, id eſt utilis, ſuavis, benignus, beneficus: unde & Chriſtiani vocabantur Chriſtiani, id eſt, blandi ſuaves, commodi: quia ſicut in Chriſto nihil fuit, quod non eſſet utile, ſuave commodum hominom ſaluti: ſic & in Chriſtianis eſſe debet, de quo plura alibi dixi. Vere S. Thom. canit de Chriſto: *Se naſcens dedit ſocium, conveſcens in edulium, ſe moriens in pretium, ſe regnans dat in præmium.* Et S. Bernard. *Jeſus mel in ore, melos in aure, jubilus in corde. Guſtate ergo & videte, quoniam ſuavis eſt Dominus*, pſal. 33. 9.

ET CONTRARIVS EST) Syrus, *adverſatur, obſtat*) OPERIBVS NOSTRIS) Noſtra enim opera ſunt impia iniuſta, ſcelerata, noxia; ipſius juſti verò, ac præſertim Chriſti, opera ſunt pia, juſta ſancta, ſalutaria. Ecce hic explicant cur Chriſtus eis videatur δύσχρηστος, id eſt, inutilis, moleſtus, & pernicioſus, quod ſcilicet taxaret improbos Scribarum mores, eiſque *væ*, id eſt fulmen æternæ damnationis, intentaret, ut patet Matth. toto cap. 23. Sic hodie viri Religioſi, quòd improborum mores vel verbo

vel

vel exemplo caſtigent, eis ſunt odio. Unde Apoſtolus 1. Timoth. 3. *Omnes*, ait, *qui piè volunt vivere in Chriſto Jeſu, perſecutionem patientur*. Cauſam unam inter varias dat S. Aug. in pſal. 127. *Si mortuus eſt diabolus*, inquit, *mortuæ ſunt perſecutiones; ſi autem ille adverſarius noſter vivit, unde non tentationes ſuggerit? unde non ſævit? non minas aut ſcandala procurat?*

Et improperat nobis peccata legis) Putà peccata contra legem à Deo per Moſen datam, à nobis commiſſa.

Et diffamat in nos peccata disciplinæ nostræ) Græcè ἐπιφημίζει, id eſt cum infamia noſtra propalat, evulgat, celebrat. Unde S. Auguſt. 17. Civit. 20. legit *infamat*, exprobrat, occlamat nobis peccata, quæ contra diſciplinam legemque nobis à Deo datam committimus, ac præſertim, quod eam prava interpretatione per Phariſaicas traditiones corrumpamus, ut quòd filios doceamus non honorare, nec alere parentes; ſed ſuas opes offerre templo ad ſacerdotum lucrum; quod doceamus inimicos eſſe odio habendos; quòd peccantes excuſemus, dum nobis dant munera, &c. quæ Chriſtus recenſet & carpit Matth. 5. quodque calices & paropſides mundemus, cùm intus pleni ſimus rapina & immunditia, Matth. 23. 25. Rurſum Joan. 7. 19. *Nonne*, ait, *Moſes dedit vobis legem, & nemo ex vobis facit legem?* Vide Lucæ 11. v. 39. & ſeq. Unde v. 45. ait illi quidam ex legisperitis: *Magiſter hæc dicens contumeliam nobis facis*. Porro, id juſtè & ſanctè fecit Chriſtus. Ipſius enim, velut legati ad hoc à Deo, erat publica Scribarum & Phariſæorum ſcelera liberè carpere, ne populus ea ut licita & ſancta æſtimaret, ac ſequeretur & imitaretur; etjamſi ſciret ſe illos per hoc concitaturum ad necem crucemque ſibi inferendam, uti reipſa contigit. Idem fecere Iſajas, Jeremias ceterique Prophetæ ad unum omnes, utpote Chriſti prototypi & antitypi.

Hæc ergo eſt vera cauſa odii impiorum in pios, quòd eorum impietas horum pietate coarguatur & infametur. Hinc cauſam aſſignat & exaggerat Lactant. lib. 5. c. 9. *Hujus tanti*, inquit, *& tam pertinacis odii quam potiſſimùm cauſam eſſe dicamus? utrumne veritas odium parit, ut ait poeta; quaſi divino ſpiritu inſtinctus: an erubeſcunt coram juſtis & bonis eſſe nequam? an potiùs utrumque? Nam & veritas ideo ſemper invisa eſt quòd is qui peccat vult habere liberum peccandi locum, nec aliter ſe putat malefactorum voluptate ſecuriùs perfrui poſſe, quàm ſi nemo ſit, cur delicta non placent. Ergo tamquam ſcelerum & malitiæ ſuæ teſtes, extirpare funditus nituntur & tollere, graveſque ſibi putant, tamquam vita eorum coarguatur.* Subdit deinde impiorum ratiocinium: *Cur enim ſint aliqui intempeſtivè boni, qui corruptis moribus publicis convicium bene vivendo faciant? cur non omnes ſint æquè mali, rapaces impudici adulteri, perjuri, cupidi, fraudulenti? quin potiùs auferatur, quos coram malè vivere pudet, qui peccantium frontem etſi non verbis, quia tacent, tamen ipſo vitæ genere diſſimili feriunt & verberant. Caſtigare enim videtur quicumque diſſentit. Nec eſt magnoperè mirandum ſi adverſus homines iſta fiunt, cùm adverſus ipſum Deum propter eamdem cauſam inſurrexerit etjam populus in ſpe conſtitutus, nec Dei neſcius: ſequiturque juſtos eadem neceſſitas, quæ ipſum juſtitiæ violavit auctorem.*

Vers. 13. Promittit se scientiam (Vatabl. *notionem*) Dei habere) Græcè ἐπαγγέλλεται, id eſt annunciat, prædicat, evulgat publicè & ſolemniter, velut cùm quid per præconem edicitur & promulgatur: Chriſtus enim fuit præco Evangelii, qui illud è cœlo in terram dedit S. Bonav. ex Gloſſa explicat q. d. *Firmiter aſſeverat ſe ſcire omnia, tamquam Deum*. Verum ſenſus genuinus eſt, q. d. Chriſtus publicè & paſſim prædicat & præconizat ſe Deum, veramque Dei fidem ac religionem, id eſt modum rectè pieque Deum colendi, illique ſerviendi & placendi, noſſe docere & prædicare, ac proinde improbat noſtros Judaicos ritus & traditiones, quaſi parergos & Deo ingratos. Hoc eſt quod ait Chriſtus: *A me ipſo non veni, ſed eſt verus, qui miſit me, quem neſcitis: ego ſcio eum*, Joan. cap. 7. 28. Et: *Mea doctrina non eſt mea, ſed ejus qui miſit me*, ibidem v. 16. *Et nemo novit Filium niſi Pater, neque Patrem quis novit niſi Filius, & cui voluerit Filius revelare*, Matth. 12. 27. Et: *Hæc eſt autem vita æterna, ut cognoſcant te ſolum Deum verum, & quem miſiſti Jeſum Chriſtum* Joan. 17. 3. Et: *Si non credideritis quia ego ſum, moriemini in peccato veſtro*, Joan. 8. 24.

Et filium Dei se nominat) Græcè Παῖδα κυρίου, id eſt *puerum Domini*: *puerum*, id eſt filium vel ſervum: hic autem filium accipi patet ex eo, quod ſequitur v. 16 *Et gloriatur ſe patrem habere Deum*. Tota enim contentio Chriſti cum Judæis fuit, quòd ipſe ſe diceret verum Dei filium idque miraculis & Script. probaret: ipſi verò id ipſum denegarent, ut patet Joan. c. 5. & ſequent. ubi continua eſt Chriſti cum Scribis hac de re diſputatio. Hinc liquet, hæc, licet ad quemlibet juſtum pertineant, qui filius eſt Dei adoptivus per gratiam; tamen propriè ſpectare ad Chriſtum, qui filius eſt Dei naturalis per eſſentiam. Porrò hæc fuit potiſſima cauſa odii impiorum Judæorum in Chriſtum, quòd diceret ſe Dei filium: tum quia ipſi erant ſuperbi, ideòque indignè ferebant Chriſtum ſe Scribis & pontificibus, imò & Moyſi anteferre, uti ſuperiùs dixi ex S. Chryſoſt. tum quia eo gravior eis accidebat reprehenſio Chriſti, quo à grandiore perſona, putà à filio Dei, proficiſcebatur: tum quia ex hoc, quòd ipſe erat filius Dei, ſequebatur ejus adverſarios Judæos eſſe filios diaboli, juxta illud Chriſti: *Vos ex parte diaboli eſtis*, Joan. 8. 44. atque hæc etjamnum eſt cauſa pertinacis odii Judæorum omnium

B in Chriſtum, quòd ſcilicet audire & conquerere nequeant ſe eſſe filios & heredes eorum; qui ſuum Meſſiam filium Dei occiderunt: hanc enim infamiam tanti ſacrilegii, imò deicidii, ſibi aſpergi ferre nequeunt.

Factus est nobis in traductionem cogitationum nostrarum) Græcè εἰς ἔλεγχον, id eſt in redargutionem & reprehenſionem q. d. Chriſtus traducit, id eſt in publicum ducit, propalat, & omnibus carpendas proponit noſtras cogitationes, id eſt noſtras intentiones, noſtra ſtudia, noſtros conatus. Unde alii vertunt, *hic cogitationum noſtrarum index exiſtit*; S. Bonav. *cogitationes noſtras in lucem traducit*; alius, *factus eſt nobis ad redarguendas cogitationes noſtras*. Chriſtus enim cognoſcebat, & revelabat arguebatque pravas Scribarum cogitationes, etjam ſecretas de ipſo redarguendo, capiendo, occidendo, ut patet Matth 9. 4. *Quid cogitatis*, inquit, *mala in cordibus veſtris?* Et Lucæ 6. 7. *Obſervabant autem Scribæ & Phariſæi, ſi in ſabbato curaret: ut invenirent unde accuſarent eum, Ipſe verò ſciebat cogitationes eorum*, &c. Atque ex hac revelatione ſecretarum cogitationum oſtendebat Ju-

C dæis ſe eſſe Deum, Deique filium. Nam ut ait Tertull. Apolog. cap. 20. *Teſtimonium divinitatis eſt veritas divinationis*. Vers. 14.

Gravis (onerosus, moleſtus, infeſtus, intolerabilis) est nobis etiam ad videndum) Græcè βλεπόμενος, id eſt *viſus*. q. d. Adeò juſtus, præſertim Chriſtus, nobis eſt exoſus, ut non ſolùm ejus concio & reprehenſio; ſed & ſola præſentia nobis ſit gravis & moleſta, ut eum intueri & videre ſine tædio & offenſa nequeamus. Odium enim & invidia faciunt, ut eum quem quis odit, aſpicere non ſuſtineat. Nimirùm, *qui malè agit, odit lucem*, Joan. 3. 20. Tenebris adverſatur clara lux ſolis, ideoque cæcutientes offendit, *Oculis ægris odioſa lux*, ait S. Auguſt. lib 7. Confeſſ. c. 6. Sic *non rectis oculis Saul aſpiciebat David*, 1. Reg. 18. 9. Ità Tertull. lib. de Patientia c. 5. *Quomodo Prophetis*, inquit, *manus intulerunt niſi per impatientiam audiendi: Domino autem ipſi, per impatientiam etiam videndi*. Unde ibidem docet, *omne peccatum impatientiæ eſſe aſcribendum*. Et S. Chryſoſt. hom. 5. de verb. Iſaiæ. *Vidi Dominum*: *Neminem*, inquit, *mortalium ſic averſantur oderunt-* Vers. 15.

D *que qui peccant, atque eum qui parat redarguere, captantque occaſiones ut elabantur cupientes effugere reprehenſionem. Objurgator enim non ſolùm cùm promit vocem, verùm etiam cùm videtur, gravis eſt peccatori: Gravis eſt*, inquiunt, *nobis etiam aſpectus*; cui lectioni Vatablus adhæſit legens, *aſpectui quoque noſtro gravis eſt*. Hinc illæ voces: *Tolle, tolle*, Matth. 27.

Accedit, quòd Chriſti modeſtia, caſtitas, ſanctitas verberabat oculos immodeſtos, inceſtos, impuros Judæorum, Denique fulgor divinitatis ex vultu Chriſti emicabat, ait S. Hieron. qui percellebat impiorum aſpectum; pios vero rapiebat in ſui amorem, reverentiam & admirationem. Sic Nero Thraſeæ ſenatoris optimi venerabilem ſpeciem ferre non poterat, ideo eum necavit, ait Tacitus lib. 16. Annal. Nam ut ſapienter ait S. Chryſoſt. hom. 3. ad pop. Antioch. tom. 5. *Sanctorum non tantùm verba, ſed etiam aſpectus ſpirituali gratia pleni ſunt, ut vel ſuo aſpectu ſolo aliorum iram extinguere valeant, & emollire corda*.

Nota. Impii hic congrunt duodecim rationes, ob quas ſe odiſſe Chriſtum & perſequi aſſeverant. Prima eſt v. 12. *Odii in Chriſtum*

quo-

cauſæ duodecim.

quoniam ipſis inutilis, id eſt moleſtus & noxius eſt. Secunda, quia contrarius eſt operibus ipſorum. Tertia, quòd improperet eis peccata in legem admiſſa. Quarta v. 13. quòd ſe dicat eſſe filium Dei, ac divinam ſcientiam doctrinamque docere, quaſi major ſit Moyſe, ejuſque lege & religione aliam ſanctiorem afferat. Quinta v. 14. quòd ſecretas eorum cogitationes iniquas propalet & carpat. Sexta v. 15. quòd ejus præſentia, gravitas, modeſtia, ſanctitas ipſorum oculos offendat. Septima, quòd diſſimilis aliis ſit vita ipſius. Octava, quòd immutatæ ſint viæ, id eſt actiones ejus. Nona v. 16. quòd ab eo habeantur velut viles, fabuloſi & nugaces. Decima, quòd abſtineat ſe à viis eorum, quaſi immunditiis. Undecima, quòd præferat noviſſima juſtorum. Duodecima, quòd glorietur ſe patrem habere Deum. Hæc ſunt duodecim capita accuſationis, quam impii intentant juſto, præſertim Chriſto; quibus ſe mutuo ad necem illi inferendam exhortantur & exacuunt. Improbi enim pravos quoſque diligunt, laudant, & ad ſcelera excitant, quia ſimiles ſibi animos & mores habent; & dum improbitas plures ſibi ſectatores numerat, auctoritatem inde ſumit, atque infamiam ſibi congenitam quodammodo eluit ac purgat. Unde ſequitur.

Qᴜᴏɴɪᴀᴍ ᴅɪssɪᴍɪʟɪs ᴇsᴛ ᴀʟɪɪs ᴠɪᴛᴀ ɪʟʟɪᴜs) Chriſtus enim prædicabat beatos pauperes, humiles, mites, lugentes, patientes perſecutionem; cùm Judæi cæterique mundani beatos prædicent divites, arrogantes, imperioſos, gaudentes, & dominantes ceteris, Chriſtus prædicabat mortificationem carnis, refrænationem concupiſcentiæ, caſtitatem, abſtinentiam, crucem, amorem inimicorum, odium animæ, quæ Judæis videbantur paradoxa, utpote qui carnales, non niſi carnis opes & dapes, æquè ac honores atque vindictam de inimicis quærebant.

Hæc ergo eſt radix totius odii & invidiæ impiorum in juſtum, præſertim Chriſtum, ſcilicet diſſonantia morum & vitæ. Nam, ut docet Ariſtotel. ceterique Ethnici, ſicut amoris & amicitiæ cauſa eſt morum ſimilitudo & conſonantia; ſic odii cauſa eſt morum diſſimilitudo & diſſonantia. Hinc Seneca epiſt. 7. *Qui vivit*, inquit, *in multitudine, vel ſimilis multis, vel iis exoſus eſt*. Et Pithagoræ præceptum fuit: *Per viam publicam ne inceſſeris*, id eſt, vulgi mores ne ſequaris, eſto ea de cauſa in ejus odium incurras: *argumentum enim recti eſt, malis diſplicere*, ait Seneca.

Radix odii morum diſſonantia.

Hanc odii radicem aſſignat Chriſtus Joan. 15. dicens & prædicens Apoſtolis: *Si de mundo fuiſſetis, mundus quod ſuum erat diligeret: quia verò de mundo non eſtis, propterea odit vos mundus*; ideoque *ſi me perſecuti ſunt*, inquit, *& vos perſequentur*. *Magnum piorum hominum ſolatium*, ait quidam Doctor. *video in hac eſſe ratione conſtitutum. De medio enim electos mundo, & à perditorum univerſitate diſcretos, morum diſſimilitudo inviſos reddit: hoc etenim oderunt illi, quod eſſe nolunt; atque ex ejus rei, quam vehementer improbant, odio, fremunt premuntque perſequendo. Habere iniquitas non poteſt cum juſtitia pacem, temperantiam odit ebrietas, falſitati nulla eſt cum veritate concordia, non amat ſuperbia manſuetudinem, non petulantia verecundiam, non avaritia largitatem. Si caput ipſum ob hanc morum adverſitatem perſecutus eſt mundus; profectò & pios omnes, qui eodem ſpiritu vivunt perſequetur.* Ferre ergo Chriſtum impii Judæi minimè potuerunt, quòd affectus diſſimilis ſtudia vitæ contraria faciebat, alteraque vita alterius erat manifeſta damnatio: ideoque fratribus quoque ſuis, cùm in eum nec ipſi crederent, ajebat: *Non poteſt mundus odiſſe vos*, cultores videlicet ſuos atque amatores, *me autem odit, quia ego teſtimonium perhibeo de illo, quòd opera ejus mala ſunt*. Inde eſt quòd boni improbis ſemper fuere graves. Hoc eſt quod S. Proſper canit epigram. 32.

Impia pars mundi parti eſt infeſta piorum,
Nec tolerare poteſt diſſimiles animos.
Ridens nolentes opibus præſentibus uti,
Sperantesque ſibi credita poſſe dari.

Ut igitur pax eſſe inter Chriſtum & Belial non poteſt; ita nec civitates illæ duæ, quarum eſt altera piorum, altera impiorum, vera jungi concordia poſſunt. Sanctæ civitatis Chriſtus eſt conditor, civitatis impiæ diabolus fundator & rector eſt. Illam conſtituit amor Dei uſque ad contemptum ſui: hanc è diverſo amor ſui uſque ad contemptum Dei. Sibi enim placens ac tumens, & omnia quæ proſe-

A

cutione digna ſit, in ſe una poſita exiſtimans, loquitur apud Prophetam & dicit: *Ego ſum, & præter me non eſt altera*. Utitur illa mundo, ut fruatur Deo. Hæc contrà Deo utitur, ut mundo perfruatur. Peregrinatur illa hic, & manentem fixamque in terris non habens civitatem, futuram inquirit, quemadmodum ſanctiſſimi cujuſdam civis ea declarat oratio, qua dicit: *Advena ego ſum in terra, & peregrinus ſicut omnes patres mei*. Hæc verò mundi hujus ineſcata deliciis, in terrena felicitate penitus acquieſcit. Eò fit, ut quidquid huic adverſum ſenſerit, removere conetur, & propter hanc ſuam cupiditatem, etiam odio proſequatur & perſequatur veritatem. *Omnia*, inquit ille, *mandata tua veritas: idcirco iniqui perſecuti ſunt me; adjuva me*. *Iſaiæ 47.* *Pſal. 38.* *Pſal. 118.*

Porrò, odium hoc cùm tantum ſit, neceſſe eſt ut illico in bellum & perſecutionem erumpat. Ut enim ignis & aqua ſimul eſſe, niſi pugnent inter ſe, non poſſunt: ita neceſſe eſt, ut duæ illæ civitates aſſidua inter ſe adverſitate confligant. Atque, ut in eodem homine contra ſpiritum caro, & contra carnem ſpiritus concupiſcit: ita in eadem

B

repub. cum bonis mali pacem habere non poſſunt. Oderunt igitur boni non homines, ſed hominum vitia; & ſi qua umquam ab illis movetur perſecutio, ea non ex odio, ſed ex charitate proficiſci credenda eſt, qua vel malis conſulitur ad correctionem, vel certè bonis & integris ad tutelam. Unde illa ſunt in pſalmo: *Non proponebam ante oculos meos rem injuſtam, facientes prævaricationes odivi. Non adhæſit mihi cor pravum, declinantem à me malignum non cognoſcebam. Detrahentem ſecretò proximo ſuo, hunc perſequebar*. Ecce perſecutor bonus non hominis, ſed peccati. *Eſt enim*, inquit S. Ambroſ. *etiam juſta perſecutio, ſi oderimus obſcœnos, ſi infeſi: ſimus injuſtis, ſi iniquos velimus opprimere, ne pluribus noceant, ſi avarum fraudis ſuæ compendiis exuamus, ſi execremur inſolentiam ſuperborum*. Nam ut eſt apud Sapientem in Proverbiis: *Abominantur juſti virum impium, & abominantur impii eos qui in recta ſunt via*. At horum terrena civitas non corrigere cupit, ſed perdere; nec ei vitia tollere cordi eſt, ſed ingratam ſibi & exoſam demoliri, atque opprimere veritatem. *Hoc enim eſt judicium: quia lux venit in mundum, & dilexerunt homi-*

C

nes magis tenebras, quàm lucem: erant enim eorum mala opera. Invidentiæ enim diabolicæ, inquit S. Auguſt. *qua invident bonis mali, nulla alia cauſa eſt, quàm quia illi boni ſunt, iſti mali. Semper enim inimica virtutibus ſunt vitia, & optimi quique ab improbis quaſi exprobrantes aſpiciuntur*. Recteque illud Cicero: *Diſpares mores diſparia ſtudia ſequuntur, quorum diſſimilitudo diſſociat amicitias*. Nec ob aliam cauſam ullam boni improbis, improbi bonis amici eſſe non poſſunt, niſi quòd tanta eſt inter eos, quanta maxima eſſe poteſt, morum ſtudiorumque diſtantia. *Pſal. 100.* *Ambroſ. ſerm. 11 in Pſal. 118.* *Prov. 29.* *Joan. 3. 19.* *Lib. 15. de Ciuis. Dei cap. 5.* *Lib. de Amicitiæ.*

Eᴛ ɪᴍᴍᴜᴛᴀᴛæ sᴜɴᴛ ᴠɪæ ᴇᴊᴜs) Hugo & alii addunt, *in veritate*. Sed nil tale habent Græca & Romana. Vatabl. *ſuiſque differt inſtitutis*; Guerinus, *differenteſque ſunt ſemitæ ejus*, Gloſſa S. Bonav. *diſſimilia ſunt dogmata ipſius & facta*, putà doctrina & vita; alius *peregrinæ, inſolentes, inuſitatæ, inauditæ & à communi norma formaque abhorrentes ſunt ſemitæ, per quas graditur*, id eſt verba & opera ipſius.

Senſus ergo eſt q. d. *Viæ*, id eſt actiones juſti, præſertim Chriſti, ejuſque modus agendi & vivendi, putà ejus doctri-

D

na, converſatio, religio, ſecta planè a noſtra diſcrepat, immutata eſt & diverſa. Noſtra enim, ſive Phariſaica, juſtitia & religio ſita eſt in externa ſpecie, purificatione, nitore, pompa, oſtentatione eleemoſynarum: at Chriſti juſtitia Euangelica ſita eſt in interna puritate, pietate, charitate, &c. uti docet Chriſtus Matth. 5.

Rurſum, per hypallagen, *immutatæ ſunt viæ ejus*, id eſt, viæ noſtræ per vias ejus. q. d. Chriſtus per ſuum Euangelium immutat & abolet noſtram legem, noſtra Sacramenta, noſtraſque cæremonias & ritus, dum pro circumciſione ſubſtituit baptiſmum, pro manna Euchariſtiam, pro lavacris pœnitentiam, &c. Denique ipſe judaiſmum noſtrum vult deſtruere, & convertere in chriſtianiſmum. Hæc enim fuit cauſa ſummi odii Judæorum in Chriſtum & Paulum. Unde Judæi S. Stephanum lapidaturi, hoc ei crimini dederunt: *Audivimus*, inquiunt, *eum dicentem: Quoniam Jeſus Nazarenus hic deſtruet locum iſtum, & mutabit traditiones, quas tradidit nobis Moyſes*, Actor. 6. 14. Et S. Paulo cùm eum caperent in templo. *Viri Iſraelitæ*, inquiunt, *adjuvate: hic eſt homo, qui adverſus populum, &*

legem,

legem, & locum hunc, omnes ubique docens, inſuper & Gentiles induxit in templum, & violavit ſanctum locum iſtum, Actor. 21. 28.

Simili modo hoc tempore, imò omni ævo, viri religioſi & zeloſi, qui voluerunt reformare lapſos Religioſorum, Sacerdotum, Chriſtianorum mores, & avitæ puritati reſtituere, multorum in ſe odia concitarunt: ſed ſolati ſunt ſeipſos exemplo Chriſti, eoque confirmati conſtanter egerunt, ac ſua conſtantia peregerunt, quod moliebantur. Idem ſentiunt, qui à ſociis ſe ſubducunt, ut vacent ſeveriori vitæ, orationi, ſtudio: mox enim ſocii in eos linguis & cachinnis involant, hypocritas, Jeſuitas, ſanctos nuncupant; quia ægrè ferunt ſe ab eis deſeri, ſuperari, taciteque carpi & redargui; ſed & hi audiant ſolamen à Chriſto: *Beati qui perſecutionem patiuntur propter juſtitiam, quoniam ipſorum eſt regnum cælorum*, Matth. 5. Hi dicant: *Amici ſocii, ſed magis amicus Chriſtus, magis amica ſanctitas, animaque ſalus.* Plato aiebat: *Amicus Socrates, ſed magis amica veritas.*

Vers. 16. Tamquam nugaces æstimati sumus ab illo, et abstinet se a viis nostris tamquam ab immunditiis] Pro *tamquam nugaces* græcè eſt εἰς κίβδηλον, id eſt *in ſpurium* vel *ſcoriam*, aut *æruginem* æſtimati ſumus ab eo, putà quaſi ſpurii aut quaſi quiſquiliæ, nugæ & res nihili: κίβδηλον enim propriè ſignificat aurum, argentum, vel æs non purum, & ſincerum, ſed cui ſcoria admixta eſt, ideoque fucatum, vitiatum & adulterinus. Ita Chriſtus taxavit Judæos, quòd legem ſuis traditionibus humanis & ſuperſtitioſis adulterarent & corrumperent. Unde eos vocavit *generationem malam & adulteram*, Matth. 12. 39. *mendaces ſepulchra dealbata*, ſerpentes & *genimina viperarum*, Joan. 8. 55. ſuas enim nugas, & nugaces manuum corporiſque lotiones præferebant legi Dei & Chriſti. Hinc S. Bonav. explicat. q. d. *Æſtimati ſumus ab illo tamquam inania facientes ac dicentes*; Dionyſ. *perinde ac fatui & mendaces*; Clarius, *tamquam adulterini*; Vatabl. *pro adulterinis habemur*; Compl. *in ſpurium reputati ſumus.* Alludunt ad Joan. 8. 39. ubi Judæis jactantibus, *Pater noſter Abraham eſt*, reſpōdit Chriſtus: *Si filii Abrahæ eſtis, opera Abrahæ facite: nunc autem quæritis me interficere, hominem, qui veritatem vobis locutus ſum, quam audivi a Deo: hoc Abraham non fecit. Vos facitis opera patris veſtri. Dixerunt itaque ei: Nos ex fornicatione non ſumus nati: unum patrem habemus Deum.* q. d. Tu ô Chriſte negas nos eſſe filios Abrahæ legitimos, ac proinde ſpurios & adulterinos ex fornicatione natos videris aſſerere, qua in re nobis inſignem injuriam & notam inuris, quia nobis alium patrem ab Abraham objicis, ſcilicet diabolum, utpote cujus opera ſequamur: at nos falsò calumniaris, quia non alius adulter, ſed verus pater nobis in terra eſt Abraham, in cœlo Deus, noſque unicum Deum patrem colimus æquè ut Abraham: falsò ergo criminaris nos Deum, ac pietatem & opera Abrahæ non ſequi, quaſi ſpurios. Reſpondit Chriſtus: *Si Deus pater veſter eſſet, diligeretis utique me: ego enim ex Deo proceſſi, & veni: neque enim a meipſo veni, ſed ille me miſit. Quare loquelam meam non cognoſcitis? quia non poteſtis audire ſermonem meum. Vos ex patre diabolo eſtis, & deſideria patris veſtri vultis facere. Ille homicida erat ab initio, & in veritate non ſtetit.* Quibus verbis oſtendit, & confirmat illos non eſſe filios Abrahæ, ſed ſpurios diaboli.

Et abstinet se a viis nostris tamquam ab immunditiis] quaſi à ſordibus, inquinamentis, ſpurcitiis. q. d. Noſtrum vivendi modum refugit & deteſtatur, velut immundum, pravum ſceleſtum. Sic Chriſtus Lucæ 12. 1. *Attendite* (cavete) inquit, *à fermento Phariſæorum, quod eſt hypocriſis*, &c. Senſus eſt q. d. Chriſtus ſectarius eſt: à noſtra enim religione, tamquam immunda, homines ad ſuam ſectam, velut mundam adducit. Dicunt partim verum, quia Chriſtus Phariſæorum ſuperſtitiones & pravos mores confutabat: partim falſum, quia Chriſtus ſtatis diebus frequentabat templum, ibique orabat & docebat, ac legem ſervabat, ſervandamque docebat, Sapienter S. Greg. Nazianz. orat. in laudem S. Baſilii, monet cavenda malorum conſortia: *Ne*, inquit, *cum flagitioſiſſimis ſodalium conſuetudinem habeamus, ſed cum optimis & honeſtiſſimis; nec cum pugnaciſſimis, ſed cum tranquilliſſimis, iiſque quorum conſuetudo magnos fructus afferat: illud exploratum habentes, multò facilius vitium contrahi, quàm virtutem communicari; quemadmodum facilius quoque morbus contrahitur, quàm ſanitas impertitur.*

Et præfert novissima justorum] In S. Auguſtin. 17. Civit. 20. legitur, *nobiliſſima*, ſed perperam, ut videtur. Primò, Hugo exponit q. d. Noviſſimos juſtorum præfert nobis, dicens: *Erunt noviſſimi primi, & primi noviſſimi.* Matth. 20. 16. Et: *Væ vobis divitibus, beati pauperes ſpiritu*, Lucæ 6. Matth. 5. &: *Viri Ninivitæ ſurgent in judicio, & condemnabunt generationem iſtam*, Matth. 12. 41.

Verùm græcè eſt μακαρίζει τὰ ἔσχατα δικαίων, id eſt, *beatificat extrema juſtorum*, id eſt beatum prædicat exitum juſtorum; Complut. & Vatabl. *extrema juſtorum beata prædicat*; Gloſſa & Bonav. *vitam æternam præponit voluptati*. q. d. Chriſtus paupertatem, compunctionem, humilitatem, lacrymas, mortificationem, crucem juſtorum beatam prædicat ex fine, quòd ſcilicet ducat eos ad felicitatem & gloriam cæleſtem: atque hoc ipſo condemnat nos, qui in opibus, gaudiis, riſu, epulis, libidinibus, faſtu, ceteriſque hujus vitæ voluptatibus omnem felicitatem collocamus: nam iis ipſe væ & fulmen æternæ damnationis intentat. Id patet ex hiſtoria divitis Epulonis & Lazari, Lucæ 16. Sic & Eccleſiaſticus viros glorioſos celebrans c. 44. v. 14. ait: *Quorum corpora in pace ſepulta ſunt, & nomen eorum vivit in generationem & generationem.* Et pſal. 115. 15. *pretioſa* dicitur *in conſpectu Domini mors ſanctorum ejus.* Et Apocal. 14. 13. *Audivi vocem de cælo dicentem, Scribe: Beati mortui, qui in Domino moriuntur.* Rationem affert Nazianz. orat. in funere patris, *Quia mors; quæ non ſolùm nos à præſentibus malis vindicat, verùm ad ſupernam quoque vitam ſæpè traducit, neſcio, ait, an propriè mors appellari queat, utpote nomine magis quam re formidabilis: una vita eſt, oculos ad vitam conjectos habere; una mors, peccatum: animæ enim eſt interitus.*

Et gloriatur patrem se habere Deum] ac conſequenter nos ſibi contrarios diabolo, ceu filios patri aſſignat. Pro *gloriatur* græcè eſt ἀλαζονεύεται, id eſt, cum faſtu, gloriatione & oſtentatione jactat. Alius, q. d. Sibi falsò fingit, mentitur, arrogat, ac velut impoſtor jactabundus, inſulens, & ultra modum elatus oſtentat patrem Deum. Dixerat enim Chriſtus: *Eſt Pater, qui glorificat me, quem vos dicitis, quia Deus veſter eſt, & non cognoviſtis eum*, Joan. 8. 54. Quare vos, ô Judæi, qui negatis me Filium, negatis & Patrem, ac conſequenter negatis Deum veſtrum. Hoc ſtimulo Chriſti acriter ſe pungi ſenſere Scribæ & pontifices, ideoque ei necem machinati ſunt: quantum enim decus & gloria eſt Deum habere patrem, & in eo omnia bona; tantum dedecus & infamia eſt patrem habere diabolum, & in eo omnia mala, tam culpæ, quàm pœnæ.

Vers. 17. Videamus ergo si sermones illius veri sunt] ſcilicet, quibus jactat ſe filium eſſe Dei, Deumque habere patrem, ac veram Dei fidem, legem, cultum docere. Si enim eſt filius Dei, Deus utique eum proteget, & liberabit è manibus noſtris; aut certè occiſum à nobis reſuſcitabit, uti ipſe aſſerit & jactat.

Et tentemus quæ ventura sunt illi] Videamus quonam res illius evadant; græcè, *& experiamur quæ in exitu ejus*, ſcilicet erunt; S. Proſper par. 1. de Prædict. c. 26. legit, *an ſuccedant quæ ventura ſunt illi*, an ſcilicet Deus, quem patrem ſuum gloriatur, liberet eum è manibus noſtris, aut à morte reſuſcitet. Unde explicantes ſubdunt, *Si enim eſt verus filius Dei, ſuſcipiet illum, & liberabit eum de manibus contrariorum.* alii vertunt, *periculum faciamus eventuum ejus*, quid ſcilicet illi tandem eventurum ſit, quem finem habiturus ſit, in quem terminum & cataſtrophen tragœdia vitæ & ſectæ ejus deſitura ſit: abibit enim in fumum, imò in infamiam.

Et sciemus quæ erunt novissima illius] Hæc deſunt in Græco, Lactan. & S. Cypr. l. 2. Teſtin. c. 14. legunt tamen Rom. & S. Aug. 17. Civit. 20. Videtur eſſe epanalepſis, idemq; dici aliis verbis. Nam *& tentemus, quæ ventura ſunt illi*, videtur explicari per id, quod ſubditur: *Et ſciemus quæ erunt noviſſima illius.* q. d. Chriſtus nobis, noſtræq; voluptati & felicitati præſenti præfert noviſſima juſtorum, quorũ ipſe dicit ſe eſſe caput & principem. Videamus ergo, quæ ſint noviſſima ipſius, ac inde colligemus qualia ſint futura juſtorũ ejus noviſſima. Occidamus eum, & videamus, an ipſe à morte reſurgat & ſic apparebit inania eſſe noviſſima, putà vitæ æternæ gaudia, quæ ipſe juſtis ſuis fruſtra promittit. Ita impii & athei.

Digitized by Google

Vers. 18 Si enim est verus filius Dei, suscipiet illum] Græcè & ſyriacè, *ſi enim juſtus eſt filius Dei juſtus*, tum quilibet, tum per excellentiam, putà Chriſtus. q.d. Si Chriſtus, qui *juſtum* ſe nominat per eminentiam, eſt verè filius Dei, utique Deus velut pater illum *ſuſcipiet*, id eſt, ruentem in mortem porrecta manu apprehendet, ſulciet, roborabit, proteget ne cadat. *Suſcipere* enim in Script. ſignificat labenti ſuccurrere, opem ferre, conſervare, protegere. Petita ſunt hæc verba ex Pſal. 21. 9. *Speravit in Domino, eripiat eum: ſalvum faciat eum, quoniam vult eum:* quibus impii Judæi Chriſto in cruce exprobrarunt, quòd filium Dei ſe dixiſſet, ut patet Matth. 27. 40.

Et liberabit eum de manibus contrariorum] putà de manibus Scribarum & pontificum illi adverſantium, eumque ad crucem & necem adigentium.

Vers. 19. Contumelia (græcè, ὕβρει, id eſt, iniuriam, dedecore, contumelia, ſævitia, ferocia, vi illata) et tormento; Lactantius lib. 4. c. 16. legit in plurali, *contumeliis & tormentis*; S. Bonav. *contumelia verborum*, inquit, *& tormento*, ſive *cruciatu verborum*. interrogemus eum; græcè, ἐτάσωμεν, id eſt probemus, exerceamus, exquiramus ab eo veritatem: ſic enim judex à reo per interrogationes & tormenta exquirit crimen, quæ vocantur quæſtiones judiciariæ. Arabicus, *inveſtigemus eum calumnia & tormenta*. Tormenta quæ Judæi intulerunt Chriſto, fuerunt plurima, maxima, ignominioſiſſima: hæc Judęi dicunt, hic ſe irrogare Chriſto, ut sciamus, inquiunt, reverentiam ejus] græcè, ἐπιείκειαν, id eſt, æquanimitatem, modeſtiam, manſuetudinem, trãquillitatem, compoſitionẽ animi, qua juſtus, præſertim Chriſtus, iniuſtè verberatus veretur & horret, non tantùm ſe ulciſci, ſed & indignationis, vel doloris, vel impatientiæ minimũ ſignum edere. Probemus ergo ejus juſtitiam per probra & tormenta, quia ſi vera ſit ejus juſtitia, oſtendet ſe per patientiam; ſin fucata ſit & ſimulata, prodet ſe per impatiẽtiam. Impoſſibile enim eſt, ut ſuperbus, hypocrita & fictus, ſi vexetur & verberetur, non prorumpat in verba maledica, minas geſtuſque impatientes. Unde S. Greg. 1. Dial. c. 5. *Qualis*, inquit, *quiſque apud ſe lateat, contumelia illata probat*. Hinc & Græcum βάσανος, id eſt tormentum, tortura, quæſtio, ſignificat quoque lapidem indicem, ſive Lydium & Herculeum, de quo Plinius lib. 33. c. 8. quòd ejuſmodi cruciatus tamquã ille lapis manifeſtet, ut auri præſtantiam, excellentiam virtutis: hinc & tormento examinare, eſt interrogare; quia ſicut examinatus à judice in quæſtione reſpondet, neque celat veritatem, quam extorquent ſupplicia; ſimiliter illud examen ab iniquis judicibus contumelia & tormento factum, oſtendit veritatem divinitatis atque doctrinæ Chriſti, & etiam ſanctitatis dignæ vero Deo.

Confer hæc cum paſſione Chriſti deſcripta in Evangeliis, ac dices Sapientem hic æquè ac Iſaiam c. 53. paſſionis Chriſti, non tam eſſe Prophetam, quàm hiſtoricum & Evangeliſtam.

Hæc ergo *reverentia* juſti, præſertim Chriſti, tum activa erat, tum paſſiva. Activa erat ſacer quidam pudor & ſancta verecundia, qua Chriſtus etiam in atrociſſima paſſione & cruce ex reſpectu & reverentia, tum ſuæ perſonæ, tum ipſius virtutis patientiæ & modeſtiæ, tum Dei, Angelorum & hominum, in quorum præſentia verſabatur & patiebatur, verebatur quid agere vel dicere, non dico impatienter, ſed minùs dignè vel decorè, quod ſcilicet minùs deceret virum patientem, modeſtum, conſtantem, perfectum, cæleſtem, divinum: unde nullum gemitum, nullum doloris, infirmitatis, vel timoris ſignum dedit. Quod conſiderans Gentilis quidam ſcriptor exclamavit: *O virum infractum animo, qui nec precem, nec lachrymam fudit*. Hinc Syrus vertit, *ut agnoſcamus diligentiam*, vel *ſollicitudinem humilitatis ejus*, *& probemus eum*; Arabicus, *ut ſciamus obedientiam*, vel *ſubiectionem ejus*; *& probemus verè patientiam ejus*.

Reverentia activa qua?

Paſſiva. Paſſiva erat affectus activæ, qua ſcilicet activa reverentia, quæ in Chriſti vultu compoſito, pio, reverenti & reverendo, omnibuſque ejus dictis, factis & geſtibus elucebat, faciebat eum omnibus venerabilem & reverendum, atque in ſpectantibus ſui reverentiam, amorem & admirationem excitabat: uti fecit in Centurione, qui videns eum tanta conſtantia, reſignatione & pietate mori, dum clamaret: *Pater in manus tuas commendo ſpiritum meum*; exclamavit: *Verè filius Dei erat iſte*, Matth. 27. Quin & latro unus in ipſa cruce, Chriſti ſancta patientia commotus compunctuſque increpavit ſocium blaſphemantem, & ad Chriſtum converſus coram Judæis & Scribis: *Memento mei*, inquit, *Domine cùm veneris in regnum tuum*. Idem fecere Judæi, ceterique de quibus ait Lucas cap. 23. 48. *Et omnis turba eorum, qui ſimul aderant ad ſpectaculum iſtud* (quo in Chriſti morte ſol obſcuratus eſt, terra tota contremuit, petræ ſciſſæ ſunt, &c. quaſi ſanctam creatoris ſui necem lugentes & indignantes) *& videbant quæ fiebant, percutientes pectora ſua revertebantur*. Hinc & Chriſtus Deo Patri tanta obedientia & patientia, quaſi ſui reverentiam iniecit, ut ab eo obtineret quidquid poſtularet. Nam *cum clamore valido & lachrymis offerens, exauditus eſt pro ſua reverentia*, Hebr. 5. 7.

Similimodo Martyres in martyriis ſuis, tantam præ ſe tulere in vultu & verbis æquitatem, conſtantiam, pietatem, ſanctitatem, hilaritatem, ut ſuos tortores ad ſui reverentiam compulerint, eoſque Chriſtianos, imò Martyres effecerint, uti S. Laurentius tormentorum ſuorum lætitia & alacritate convertit S. Romanum, & Hippolytum cum tota familia; ita ut ad unum omnes martyrium generosè obierint. Sic S. Cæcilia ſuâ patiendi hilaritate convertit Maximum, alioſque quadringentos. Sic S. Polycarpus ſua veneranda canitie, comitate, promptitudine & ſanctitate, militibus ad eum comprehendendum miſſis tantum pudorem & timorem iniecit, ut vix auderent eum contingere, teſte Euſeb. libr. 4. Hiſt. cap. 15.

Sic S. Thecla leonibus obiecta, virgineo pudore & reverentia eiſdem reverenda, illæſa permanſit, de qua S. Ambroſ. lib. 2. epiſt. 25. ad Eccleſ. Vercell. *Quo munere*, ait, *venerabilis Thecla etiam leonibus fuit, ut ad pedes prædæ ſuæ ſtratæ impaſtæ beſtiæ, ſacro deferrent jejunio, nec procaci oculo virginem, nec ungue violarent aſpero: quoniam & ipſo aſpectu virginitatis violatur ſanctitas*. Idem pleniùs & elegantiùs lib. 2. de Virgin poſt initium, *Thecla*, inquit, *naturam etiam beſtiarum virginitatis veneratione mutavit. Namque parata ad feras, cùm aſpectus quoque declinaret virorum, ac vitalia ipſa ſævo offerret leoni, fecit, ut qui impudicos detulerant oculos, pudicos referrent*. Geſtus deinde leonum reverentes graphicè depingens, ſubdit. *Cernere erat lingentem pedes beſtiam, cubitare humi, muto teſtificantem ſono, quod ſacrum virginis corpus violare non poſſet. Ergo adorabat prædam ſuam beſtia, & propria oblita naturæ, naturam induerat quam homines omiſerant. Videres quadam naturæ transfuſione homines feritatem indutos, ſævitiam imperare beſtiæ; beſtiam exoſculantem pedes virginis, docere quid homines facere deberent*. Unde per epiphonema exagerando concludit: *Tantum habet virginitas admirationis, ut eam etiam leones mirentur. Non impaſtos cibus flexit, non citatos impetus rapuit, non ſtimulatus ira exaſperavit, non uſus decepit aſſuetos, non feros natura poſſedit. Docuerunt religionem, dum adorant Martyrem: docuerunt etiam caſtitatem, dum virginis nihil aliud niſi plantas exoſculantur, demerſis in terram oculis, tamquam verecundantibus, ne mas aliquis vel beſtia virginem nudam videret*.

Diſce hic, quàm modeſtia, manſuetudo pietas & patientia ſit reverenda, quamque ſui aſſeclas faciat venerabiles & reverendos, qui ergo ſibi auctoritatem & reverentiam quærit, quærat eam non gravitatis oſtentatione, non pompa rhedarum & aſſeclarum, ſed manſuetudine, beneficentia & virtute.

Et probemus patientiam illius] Sic quoque legit ſanctus Cyprianus. Lactant. & S. Auguſtinus. Aliqui codices pro δοκιμάσωμεν, id eſt *probemus*, legunt δικάσωμεν, id eſt *judicemus*.

Rectè impii ad explorandam juſti, præſertim Chriſti, juſtitiam, probant ejus patientiam: patientia enim eſt Lydius lapis, quo probatur vera juſtitia & ſanctitas. Nam *tange montes*, id eſt ſuperbos, impatientes, *& fumigabunt*; exhalabunt enim fumum iræ, jurgiorum, maledicentiæ & vindictæ. Hoc eſt, quod ait Paulus Roman. 5. v. 3. *Tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio verò ſpem*. Et S. Jacobus c. 1. v. 4. *Patientia autem opus perfectum habet*, ut oſtendat virtutem patientis ad culmen ſanctitatis & perfectionis evaſiſſe. Porrò in Chriſto

piæ

Digitized by Google

præ ceteris Sanctis & Martyribus, tanta tamque divina io tot blaſphemiis, iniuriis, tormentis atrociſſimis & immenſis, utpote quæ in ipſum Deum jaciebantur, emicuit patientia, conſtantia, charitas, qua pro ipſis etiam Judæis ſe occidentibus Deum oravit, eiſque veniam & ſalutem impetravit, ut hæc ſola ſufficeret ad probandum ipſum eſſe Meſſiam & Prophetam, imò Deum, & Dei filium; præſertim quia ad hoc oſtendendum ipſa à Chriſto adhibebatur & exhibebatur: virtus enim veritatis eſt ſoror, ideoque ab omni fuco aliena: quare teſtis eſſe nequit falſitatis, ſed ſolius veritatis index ſit oportet.

Vers.20. MORTE TURPISSIMA]. græcè ἀσχήμονι, id eſt indecora, fœda, deformi, ut non ſit ei ſpecies, neque decor, Iſaiæ 53. contumelioſa, infami, ideoque turpi per excellentiam, id eſt *turpiſſima*, putà crucis) CONDEMNEMUS EUM] Syrus, *morti publicæ & infami deputemus eum*. Crucis enim ſupplicium, præſertim clavis illi affixorum, erat atrox & longa mors: unde à cruce dictus eſt cruciatus: idemque erat ignominioſiſſimum, tum Judæis, tum Gentibus Judæis ex lege Deuter. 21. 23. *Maledictus*, inquit, *à Deo eſt, qui pendet in ligno*. Quocirca crucifixus ibidem jubetur eadem die ante veſperam ſepeliri, ne contaminet terram. Unde Apoſtolus Galat. 3. 13. *Chriſtus*, ait, *nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum: quia ſcriptum eſt: Maledictus omnis qui pendet in ligno*. Similiter apud Romanos & Gentes crux erat infame & horrendum ſupplicium latronum & ſceleſtorum. Unde Lipſium & Gretſerum de Cruce.

Cur Chriſtus cruci fixus? Cauſa ergo cur Chriſtus crucifixus ſit, ex parte Judæorum eum crucifigentium, fuit immane eorum odium in Chriſto, quo eum ad crucem, velut ad ſummè infamem & atrocem mortem adegerunt. Ex parte verò Adæ & hominum fuit, quòd Adam peccavit in ligno, comedendo ſcilicet pomum arboris vetitæ: quare in ligno crucis, hoc ejus inobedientiæ ſcelus à Chriſto expiari decuit & debuit, ut diabolus, *qui in ligno vincebat, in ligno quoque vinceretur* à Chriſto. Ex parte verò Dei offenſi cauſa fuit amor juſtitiæ, ut per crucem oſtenderetur gravitas offenſæ Adæ & hominum in Deum, quòd ſcilicet per eam maledictionis æternæ reos ſe fecerint, adeoque facti ſint maledictum: Chriſtus ergo hoc Adæ & noſtrum maledictum in ſe luendum & piandum ſuſcepit, ideoque cruci ſuffixus eſt: quia pendens in cruce apud Judæos ex lege jam citata, cenſebatur maledictus & maledictum. Atrocitas ergo culpæ, quaſi ex æqua juſtitia poſcebat atrocitatem pœnæ, ut illi condignè ſatisfieret. Talis autem eſt pœna crucis. Ex parte Chriſti cauſa fuit immenſitas amoris, ut per crucem Chriſtus oſtenderet quantum nos amarit, utpote pro quibus tam dira & dura paſſus ſit, utque exemplum daret nobis mortificationis, ad aſſiduè crucifigendos concupiſcentiæ motus; ac martyrii, ad quamlibet mortem, quantumvis horridam & probroſam, pro ipſo & virtute libenter ſubeundam, uti ſubiere Martyres, ut Chriſto crucifixo quoad poſſent par pari, ſcilicet dolorem dolori, & amorem amori, redderent. Unde ſanctus Auguſtinus in pſalm. 140. *Crucem*, ait, *qua nihil videbatur execrabilius, ipſe Dominus ſuſcepit, ne diſcipuli ejus mortem quidem, non modò non timerent, ſed nec mortis genus horreſcerent*. Idem hom. 32. de Sanctis: *Tota vita Chriſtiani hominis, ſi ſecundùm Evangelium vivatur, crux eſt atque martyrium*. Plura vide apud Gretſerum lib. 1. de Cruce cap. 41. 42. & ſeq. & libr. 4. cap. 1. & ſeqq. ac D. Thomam, Suarez & Scholaſt. 3. p. quæſt. 48. artic. 4. & Caſſianum libr. 4. de Inſt. renunc. cap. 34. & 35.

ERIT ENIM EI RESPECTUS EX SERMONIBUS ILLIUS] Pro *reſpectus* græcè eſt, ἐπισκοπὴ, id eſt obſervatio, viſitatio, conſideratio, inſpectio. Triplex hìc poteſt eſſe ſenſus. Primus Clarii, qui vertit, *ex ejus enim verbis & factis inſpiciamus quid ſit*: & Syri, *ſit autem adverſus eum interrogatio ex verbis illius*. q. d. Dum affligetur à nobis, conſiderabimus, & conſpiciemus ex verbis ejus qualis ſit, ait Janſen. Aut q. d. Si in cruce potuerimus eum extinguere, cognoſcemus mentitum, quando ſe Dei filium, qui immortalis eſt, nuncupavit. Ita S. Bonav. Dion. Lyran. & alii. Aut, ut Oſorius & Lorinus, q. d. Crucifigamus eum, ut ex verbis illius, quæ dolor vehemens expreſſerit, de hominis mente ſtatua- A mus. Volebant enim Judæi, atrocitate crucis & tormentorum, elicere veritatem ex ore Chriſti, quaſi territus aut cruciatus aliquid locuturus fuerit, quod adhuc noluiſſet; vel apertè dicturus, quod ſimulaſſet, aut diſſimulaſſet. Hic ſenſus ſatis Græco ἐπισκοπὴ reſpondet, non æquè Latino *reſpectus*.

Secundus eſt Vatabli, qui vertit, *tractabitur autem ſecundum dicta ſua*. q. d. Quia blaſphemavit dicendo Deum ſuum eſſe patrem, ſeque ejus eſſe filium, condignas hujus blaſphemiæ pœnas luet in cruce. Ex Hugo: *Erit*, inquit, *noſter reſpectus, id eſt defenſio & excuſatio, ut, ſi rogemur cur eum occiderimus, reſpondeamus, quia filium Dei ſe fecit*.

Tertius & magis genuinus eſt, ut ſit ironia, q. d. Deus reſpiciet eum & liberabit à cruce, vel ſuſcitabit à morte; hoc enim ipſe crebris ſermonibus jactavit. Unde Guarinus vertit, *ejus enim ratio juxta ipſius ſermones habebitur*. Hinc & Scribæ obſignaverunt ſepulchrum Chriſti, eique cuſtodes appoſuerunt, ne quis corpus furaretur, fingeretque eum reſurrexiſſe: quæ omnia ipſoſmet Judæos condemnaverunt, & Chriſtum verum eſſe Meſſiam ac B Dei filium demonſtraverunt, dum ipſe per clauſum ſepulchrum præſentibus cuſtodibus reſurrexit, Matthæo 27.

Aliter noſter à Caſtro, q. d. Viſitabitur & explorabitur à nobis per crucem & tormenta, ut videamus an patientia & conſtantia ipſius reſpondeant ſermoni. Ipſe enim prædicat amorem crucis, patientiæ, conſtantiæ; experiamur, an ipſe in cruce eamdem opere præſtet: multi enim prædicant jejunium bene paſti, continentiam adulteri, humilitatem ſuperbi, manſuetudinem iracundi, crucem lauti & delicati: hoc eſt ore prædicare, ſed opere contradicere.

HÆC COGITAVERUNT, ET ERRAVERUNT: EXCÆCAVIT ENIM ILLOS MALITIA EORUM] Vers.21 S. Gaudentius ſerm. 19. legit, *nequitia cordis eorum*; Lactant. lib. 4. cap. 16. *ſtultitia ipſorum*. Huc uſque verba impiorum, quæ nunc Sapiens acri reprehenſione caſtigat, *Erraverunt*, inquit, & à malitia ſua excæcati ſunt: malus enim affectus in voluntate trahit ad ſe rationem & judicium intellectus, illudque vitiat & corrumpit: facit enim C ut ratio ob ſpeciem boni delectabilis apparentem, judicet id eſſe eligendum velut melius, quod deteſtandum eſt velut pejus.

Porrò, error hic & cæcitas impiorum multiplex eſt. Primus, quòd voluptatem rationi, vitium veritati, bona caduca æternis præferant; Secundus, quòd per hæc mortem & gehennam ſibi accerſant; Tertius, quòd credant hominem inſtar beſtiæ in morte planè interire, nec ſupereſſe aliam vitam, eò quòd anima hominum ſit mortalis, & pereat cum corpore; Quartus, quòd juſtum, putà Chriſtum, quem ex vitæ ſanctitate, prophetiis & miraculis eſſe filium Dei agnoſcere poterant & debebant, velut caſtigatorum ſuorum ſcelerum oderint & crucifixerint. Hi verò in gehenna agnoſcunt ſuum errorem. Unde dicunt cap. 5. 6. *Ergo erravimus à via veritatis*.

Hinc patet Primò, cæcitatem hanc eſſe gravem non tantùm pœnam, ſed & culpam, utpote ex voluntaria malitia promanantem, uti docet D. Thom. 2. 2. q. 15. art. 1.

Secundò, peccatorem propriè & directè ſeipſum excæ- D care & obdurare; Deum verò impropriè & indirectè: Deus enim, quantum eſt ex ſe, illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum; ſed peccatores hoc lumen recipere nolunt, illique oculos claudunt, eoſque aperiunt ſuis voluptatibus & cupiditatibus, quare ſeipſos vero lumine privant & excæcant: ſicut ſol radios ſpargit ubique, ſed qui illi feneſtram occludit, cauſa eſt tenebrarum in domo, non autem ipſe ſol. Ita D. Thom. 2. 2. quæſt. 79. art. 3. Hoc eſt quod Judæis improperat Chriſtus Joan. 3. 19. *Lux*, inquit, *venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras, quam lucem: erant enim eorum mala opera*. Vide dicta Exodi 7. 3. ubi fusè egit de cauſa excæcationis & obdurationis.

ET NESCIERUNT SACRAMENTA DEI, NEQUE MERCEDEM SPERAVERUNT JUSTITIÆ, Vers.22. NEC JUDICAVERUNT HONOREM ANIMARUM SANCTARUM] Ecce hic eſt impiorum error & cæcitas, iſque duplex. Primus, quòd *neſcierunt ſacramenta Dei*: ſecundus, qui ex primo conſequitur, eſt, quòd *non ſperaverunt mercedem juſtitiæ*, nec *honorem animarum ſancta-*

rum. Primnm hoc loco proſequitur, ſecundum cap. ſequenti.

Igitur *ſacramenta*, vel, ut græcè aſt, myſteria, *Dei* hoc locn ſunt, quæ ſubiieit, ſcilicet quòd Deus creavit hominem immortalem & ad ſimilitudinem ſuam, ſed homo invidia diaboli deceptus per peccatum illi adhæſerit, ſeque ſecerit mortalem & miſerum; quodqne juſtos, quos Deus ſinit occidi vexarique ab impiis, præmiet æterna gloria, ut dicet cap. ſeq. In cruce ergo latet gloria, & in morta immortalitas. Unde Apoſtolus: *Mihi*, ait, *abſit gloriari niſi in cruce Domini noſtri Jeſu Chriſti*; quia in ea *eſt ſalus, vita & reſurrectio noſtra*, ut canit Eccleſia: ſed hæc crucis ſacramenta ignorant impii, ideoque crucem & Chriſtum crucifixum aſpernantur.

Secundò, alii per *ſacramenta* accipiunt res quaslibet ſanctiores; alii prophetias & oracula Dei; alii ſacrificia. q. d. Impii neſciunt juſtos à ſe occiſos eſſe Dei ſacramenta, id eſt ſacrificia & holocauſta. Alii aptiùs accipiunt conſilia, judicia & opera Dei, qnibus mundum gubernat, ac præſertim, quibus hominem creavit, ac lapſum per Chriſti incarnationem & paſſionem redimere decre- B vit. Hoc enim operum Dei eſt ſummum & maximum. Ita Cantacuzenus, De Chriſti enim nativitate & paſſione ſermo longus præceſſit, ac rurſum ſeqnitur c. 18. 14. Magna enim myſteria in paſſione & cruce Chriſti ſunt recondita, ut Chriſti reſurrectio & exaltatio, Eccleſiæ inſtitutio & ſanctificatio; fidelium conſolatio, virtns, gratia, gloria, felicitas & omne bonum, quæ ignorarunt impii Judæi.

Euchariſtia myſterium myſteriorum. Myſticè, per *ſacramenta* accipias Sacramenta legis novæ, inſtituta à Chriſto, præſertim Euchariſtiam, cujus typus fuit manna, uti patebit c. 16. 20. Euchariſtia enim antonomaſticè vocatur Venerabile Sacramentum, imò Sacramenta, qnia, multa eaque mira Dei arcana continet. Unde à Patribus vocatur Sacramentum, myſterium, typne, antitypa, quia ſub ſpeciebus panis & vini, velat & continet reale corpus, animam, ſanguinem, deitatem & perſonam Chriſti, adeoque ipſa eſt viva repræſentatio, imò exhibitio incarnationis & paſſionis Chriſti, de qua hucuſque actum eſt: ſicut enim cetera Sacramenta gratiam, qnam ſignificant, putà ablutio- C nem à peccatis, reipſa exhibent & conferunt: ſic & Euchariſtia Chriſti corpus, quod ſignificat, reipſa exhibet. Sed hæretici neſciunt & non intelligunt hæc Sacramenta Dei, qui volunt ea dumtaxat eſſe nuda ſymbola panis, quæ non contineant, ſed tantùm repræſentent corpus Chriſti; ſed ſic longè meliùs imago pictoris repræſentat Chriſtum, quàm aridus modicuſque panis & vinum. Et quod quæſo ibi eſſet myſterium profundum, divinum & inexplicabile, qnòd adeo celebrant Patres? repræſentare enim unum per aliud Deo, imò homini, eſt facillimum. Quare verè Eccleſia & Patres cenſent, hoc Sacramentum eſſe ſymbolum rei, putà carnis Chriſti olim crucifixæ, ſed præſentis, non abſentis & exiſtentis in cælo. Hoc enim aſt mirabile, ineffabile, Deoque dignum opus & Sacramentum. Audi Tertull. lib. 4. contra Marcionem, ſub finem: *Acceptum panem corpus ſuum illum fecit: Hoc eſt corpus meum, dicendo, id eſt figura corporis mei: figura autem non fuiſſet, niſi veritatis eſſet corpus*. quem locum explicui Jerem. 11. 19. Et Theod. Dial. 3. qui inſcribitur Ἀπαθὴς, id eſt *Impaſſibilis*: *Quòd ſi caro in deitatis na-* D *turam*, inquit, *mutata eſt, quod hæretici* (Eutychiani) *dixere, quamobrem participant antitypa corporis? ſupervacaneus eſt enim typus veritate negata*. Pari modo ſupervacaneus eſt typus, imò falſus, veritate realis præſentiæ, corporis Chriſti negata. Et Hilarius Papa de conſecr. diſt. 2. *Corpus Chriſti, quod ſumitur de altari, figura eſt, dum panis & vinum videtur; veritas autem, dum corpus & ſanguis Chriſti in veritate interius creditur*. S. Chryſoſt. hom. 83. in Matth. hoc Sacramentum explicans: *Nec ſecum*, inquit, *in unam, ut ita dicam, maſſam reducit, neque id fide ſolùm, ſed reipſa nos corpus ſuum efficit*. Et S. Cyrillus in illud: *Ego ſum vitis. Salvator ait: Qui manducat carnem meam, in me manet, & ego in eo. Unde conſiderandum eſt non habitudine ſolùm, quod per charitatem intelligitur, Chriſtum in nobis eſſe, verum etiam participatione ejus naturali*. S. Ambr. lib. de Myſteriis, & citatur de conſecr. diſt. 2. *In illo Sacramento Chriſtus eſt, quia corpus eſt Chriſti; non ergo corporalis eſca, ſed ſpiritualis. Unde & Apoſtolus de ejus typo ait: Quia patres noſtri eamdem eſcam ſpiritalem* A *manducaverunt. Corpus enim Dei, eſt corpus ſpirituale: corpus Chriſti, corpus divini ſpiritus eſt*. S. Epiphan. contra Melchiſedecianos: *Melchiſedec*, ait, *propoſuit panes & vinum myſteriorum ænigmata, præfigurans & exemplaria*. Nam, ut ait S. Hier. ad Marcellam, *Dum panem & vinum obtulit, myſterium Chriſtianum in Salvatoris corpore & ſanguine dedicavit*. Idem in c. 26. Matth. *Poſt typicum Paſcha ad verum Paſcha tranſgreditur Sacramentum, ut quomodo in præfiguratione ejus Melchiſedec ſummi Dei ſacerdos, panem & vinum offerens fecerat; ipſe quoque veritatem ſui corporis & ſanguinis repræſentaret*. Et S. Machar. h. 27. ait, *quòd in Eccleſia operatur panis & vinum, antitypus* (id eſt repræſentans præſentem, non abſentem) *carnis & ſanguinis Domini: & quòd qui participant eum, qui apparet, panem ſpiritualiter carnem Domini edant*. Euchariſtia ergo eſt myſterium myſteriorum, quia Chriſtum, quem ſenſibiliter ſpecia panis, ceu cibum animæ repræſentat; ſpiritaliter, id aſt inſenſibiliter, quaſi angelum ſub ſpecie panis latentem, exhibet verè, realiter & ſubſtantialiter.

NEQUE MERCEDEM SPERAVERUNT JUSTITIÆ] Græcè ὁσιότητος, id eſt *ſanctitatis*. *Juſtitia* enim eſt complexio omnium virtutum, ipſaque ſanctitas.

NEC JUDICAVERUNT HONOREM ANIMARUM SANCTARUM] Græcè ἀμώμων, id eſt *irreprehenſibilium*; *ſanctæ* enim *animæ* ſunt, quæ in nullo reprehendi poſſunt. Pro *honorem* græcè eſt γέρας, id eſt decus, dignitas, præmium, honor, munus, donum, remuneratio. Senſus eſt q. d. Impii non ſecum reputarunt, æſtimarunt, uti par erat; quanti honores, quæ coronæ, quæ dignitates, quanta præmia à Deo præparata ſint animabus ſanctis, quæ in hac vita ipſi ſervierunt in continentia, puritate, patientia, perſecutione; ac prninde ipſarum ſortem miſeram & infelicem judicantes, tradiderunt ſe voluptatibus & libidinibus, adeoque ipſas perſecuti ſunt, boniſque & vita ſpoliarunt; ſed ſerò experientur agnoſcentque ſuum errorem, quando animæ ſanctæ aſſidentes Chriſtn in judicin, illorum judices erunt, illnſque condemnabunt ad æternæ gehennæ ſupplicia, uti explicabit c. 3. 4. & 5. Aliter explicat Angelus de Paz expoſit. in Symb. c. 23. ſcilicet, ut per *honorem animarum ſanctarum* intelligantur Sancti omnes, quos impii in Chriſtn à ſe judicato & damnato tacitè judicarunt & damnarunt.

QUONIAM DEUS CREAVIT HOMINEM INEXTERMINABILEM] Græcè ἐν ἀφθαρσίᾳ, id eſt, *in incorruptione*, id eſt *in incorruptionem*, immortalem, inexterminabilem, qui ſcilicet mori & è vita exterminari non poſſet, quamdiu in Dei nbedientia, & gratia perſiſteret; Syrus *ſine corruptione*, id eſt incorruptibilem: ſic & Arabicus; Complut. vertunt, *in integritate*, id eſt integrum qunad corpus & animam; vel potiùs, *ad integritatem*, hoc eſt, ad immortalitatem, & ad ſtatum numquam interiturum. Verti quoque poteſt, *Deus creavit hominem incorruptioni*, vel *immortalitati*, vel *ad immortalitatem*, ſi videlicet vellet Deo nbedire. Unde S. Athanaſ. tract. de Incarnatione Verbi legit, *Deus hominem condidit ad immortalitatem, & imaginem æternitatis ſuæ: verùm invidia diaboli factum eſt, ut mors intraret*. Vers. 23.

Pnſt longam de juſti Chriſtique perſecutione digreſſionem redit ad id, quod dixit cap. 1. v. 13. *Quoniam Deus mortem non fecit*, &c. *& non eſt in illis medicamentum exterminii: impii autem manibus & verbis accerſierunt illam*, ſcilicet mortem. Idipſum deinde longa digreſſione explicuit, oſtendendo, quòd impii nimia cupiditate vnluptatis illecti ſævierunt in juſtos, præſertim Chriſtum: hac enim ratione accerſierunt ſibi mortem præſentem & æternam. Eò ergo hic redit. Rurſum ſignificat animas non interire eum corpore, quaſi illis poſt hanc vitam nulla reſtet pro meritis pœna, vel gloria, uti volunt impii & athei; eò quòd Deus crearit hominem immortalem, hoc ſenſu, ut mori non poſſet, ſi in ſua rectitudine perſtaret; quòd ergo nunc moriatur, id non ex Deo, ſed ax invidia diaboli proceſſit.

ET AD IMAGINEM SIMILITUDINIS SUÆ FECIT ILLUM] Legit ὁμοιότητος, id eſt *ſimilitudinis*, pro quo Cantacnzenus & Clemens Alexan. 6. Strom. legunt ἰδιότητος, id eſt *proprietatis*. q. d. Homo eſt imago divinæ naturæ, quæ Deo eſt propria; vel homo eſt imago divinarum proprietatum, attributorum & dotum, quæ Deo ſunt propriæ. Unde Guarin. vertit, *& imaginem propriæ ſimilitudinis fecit illum*; Vatabl. *& eum ad imaginē propriā* *fabri-*

Digitized by Google

fabricavit; alii legunt, *ἰσότητος*, id eſt *æqualitatis*; alii, *ἀϊδιότητος*, id eſt *æternitatis*. q. d. Homo factus ad exemplar Dei immortalis & æterni, pariter immortalis eſt & æternus. Unde Nicetas in orat. 52. Nazianz. legit, *Et imaginem æternitatis ſuæ fecit illum*. Sic quoque legit S. Epiphan. & S. Athanaſ. lib. de Incarnatione Verbi. Diſtinguunt nonnulli *imaginem* à *ſimilitudine*, quòd imago ſit naturæ, ſimilitudo gratiæ & ſanctitatis; ut homo ſit ad imaginem Dei, quia pollet naturali intellectu, voluntate, & libertate, ſicut pollet Deus: idem ſit ad ſimilitudinem Dei, quia conditus eſt in ſapientia, gratia & ſanctitate, quæ ſunt dotes propriæ Deo. Verùm meliùs S. Auguſt. in Deuter. quæſt. 4. & alii cenſent ſimilitudinem eſſe eamdem cum imagine, ſed illi addere auxeſin. q. d. Deus creavit hominem ad imaginem ſimilitudinis ſuæ, id eſt ad imaginem ſibi valdè ſimilem. Hæc imago inchoatè ſita eſt in natura, ſed plenè perficitur in gratia. In natura, quia anima rationalis in uſu rationis, voluntatis, liberi arbitrii; item in incorruptione & immortalitate, ſimilis eſt naturæ divinæ. In gratia, quia Adam conditus in gratia & juſtitia originali, repræſentabat Dei juſtitiam & ſanctitatem.

Igitur imago Dei in homine invenitur, Primò, *in ratione & intellectu*; deinde in arbitrii libertate, quæ ex ratione velut radice manat, propter quæ duo homo capax eſt omnis dominii. Ita paſſim Patres, qui proinde contra Origenem docent, hanc Dei imaginem in homine etiam poſt peccatum manſiſſe, & manere. Verùm, quia hæc imago primitùs à Deo exornata fuit, & ſimillima facta Deo per gratiam, ſapientiam, juſtitiam & alias virtutes, quæ peccato deperditæ ſunt; hinc ſubinde S. Auguſt. S. Baſil. & Cyrill. dicunt imaginem hanc, aut potiùs ſimilitudinem, Dei in homine per peccatum periiſſe: imaginem non quamvis, ſed apprimè planeque ſimilem intelligentes. Vide dicta Gen. 1. 26. & c. 5. 1.

VERS. 24. INVIDIA AUTEM DIABOLI (Luciferi, qui tentavit Evam & Adamum) MORS INTROIVIT IN ORBEM TERRARUM] Hic aſſignatur cauſa peccati, & mortis ex eo conſequentis, ſcilicet invidia diaboli: quia enim cælo & beata immortalitate diabolus ob ſuperbiam depulſus, vidit ſibi ſuiſque in cælo thronis à Deo ſurrogari hominem; *illi*, æquè ac Deo hanc gloriam invidit, adeoque illum ad comeſtionem pomi vetiti tentando induxit, & in mortem, tum corporis, tum animæ præcipitavit. Ita S. Ambroſ. lib. de Paradiſo c. 12. & alii. Igitur invidia diaboli fuit, quòd ipſe lapſus in peccatum & mortem gehennæ, ideoque homini ad lapſum locumque ſuum reparandum creato, invidens gratiam, vitam & gloriam, eum ad peccatum, indeque ad mortem ſollicitavit & impulit. Invidia ergo diaboli facta eſt malitia hominum. Unde S. Ambroſ. lib. de Fide reſurrect. legit, *malitia hominum mors introivit in orbem terrarum*. Additque: *Et ſi benè diſcutias, non naturæ mors iſta eſt, ſed malitiæ. Manet enim natura malitia moritur. Reſurgit quod fuit; atque utinam, ut jam peccandi liberum, ita vacuum culpa prioris*, &c. *Reſurget enim natura eadem jam ſtipendiis mortis honoratior*. Mors enim, & miſeriæ hujus vitæ patienter à Sanctis toleratæ, merentur beatam immortalitatem, & vitam gloriæ ſempiternæ.

An primum diaboli peccatum invidia?

Hinc Patres invidiam vocant peccatum diabolicum, ut S. Auguſt. epiſt. 28. S. Greg. 31. Moral. c. 34. Caſſianus collat. 18. c. 17. & alii. Porrò Patres nonnulli cenſent primum Luciferi peccatum fuiſſe invidiam, quia invidit homini imaginem Dei. Ita S. Cyprianus tract. de Zelo & livore, S. Baſilius h. 11. de invidia, Tertul. lib. de Patientia c. 5. Irenæus lib. 4. c. 78. Verùm meliùs alii cenſent primum Luciferi peccatum fuiſſe ſuperbiam, quâ ſibi nimis complacens, voluit plus eſſe quàm erat, ac quaſi quidam Deus ceteris creaturis eminere & dominari: ex qua ſecuta eſt invidia. Niſi dicas ſuperbiam Luciferi in eo conſtitiſſe, quòd humanitati Chriſti unionem hypoſtaticam cùm Verbo inviderit, eamque ſibi appetierit. Aliam enim nullam propriè dictam æqualitatem Dei appetere potuit. Ita S. Bernard. ſerm. 17. in Cantic. Rupertus lib. 8 in Ioannem ad illa: *Ille homicida erat ab initio*, Alex. Alenſis 5. p. q. 2. m. 13. idemque cenſent hoc tempore nonnulli Doct. Scholaſtici, ut Catharinus, Viguerius, Naclantus, Ruardus, Dionyſ. Molina, Martinengus, & alii, quos citat Gabr. Vaſquez 1. p. q. 63. diſp. 233. c. 1. Franc. Suarez lib. 7. de Angelis c. 13. ubi hanc ſententiam valdè probabilem aſſerit, multiſque confirmat.

Denique Cæſarius Arelat. hom. 23. aſſerit *tot dæmonibus eſſe occupatum hominem, quot vitiis. Qui ſuperbus eſt*, inquit, *diabolo plenus eſt; quòd autem, qui invidus eſt, ſine dæmone eſſe non poteſt, dicit Scriptura: Invidia autem diaboli mors introivit in orbem terrarum: imitantur autem illum qui ſunt ex parte illius*. S. Chryſoſt. verò hom. 22. & 47. in Gen. *Invidiam* dicit *diaboli inventum peſtem perniciosiſſimam, vitiorum teterrimam; malam beſtiam, ſuper omnia vaſtantem ſalutem noſtram*.

Epitheta et damna invidiæ.

Unde ſapienter concludit S. Baſil. hom. de invidia: *Fugiamus ergo fratres intolerabile malum; ſerpentis eſt præceptum, diaboli inventum, inimici ſatio, punitionis arrhabo, pietatis impedimentum, via ad gehennam, regni cælorum privatio. Nam & ipſo fatentur ore hoc vitium invidi: aſpectus illis eſt aridus & obſcurus, genæ ſubtriſtes*, &c. *anima ipſo morbo ſuffuſa, providentiam in dignoſcenda veritate, ac rebus gerendis minimè habens*. Et S. Chryſoſt. hom. 45. ad Pop. *Hujus, quæſo vitii peſtem fugiamus: omnium enim vitiorum hoc eſt pernicioſiſſimum, & ipſam ſalutem noſtram ſuper omnia vaſtat: improbi namque diaboli eſt in-*

B *ventum, & propterea Sapiens dicebat: Invidia diaboli introivit mors in orbem terrarum*. Et Nyſſen. ſuprà: *Invidia malorum princeps mortis mater, prima peccati janua, vitiorum radix*, &c. Et Cyprian lib. de Zelo: *Quale malum eſt fratres, quo angelus cecidit, quo circumveniri & ſubverti alta illa & præclara ſublimitas potuit, quo deceptus eſt is, qui decipit?*

Denique S. Auguſt. ſerm. 83. de Tempore: *Et ideò*, inquit, *obſervemus fratres vitii hujus incurſum, ne fortè participes operis diaboli inveniamur, & pars cum illo ſententia condemnemur, ſicut ſcriptum eſt: Invidia diaboli mors intravit in orbem terrarum: imitantur autem eum qui ſunt ex parte ejus. Quod malum lædit parum aliquid etiam eos, in quos intenditur; graviùs tamen & pernicioſiùs eos prius à quibus procedit, affligit. Sicut enim ærugo ferrum, ita invidia illam ipſam animam in qua eſt, interimit & conſumit. Et ſicut ajunt viperas dilacerato & dirupto illo ipſo materno utero, in quo conceptæ ſunt, naſci: ita & invidia natura illam ipſam animam, a qua concepta eſt, & conſumit & perdit. Qualis hæc animæ tinea eſt? quæ cogitationum tabes pectoris? quanta rubigo zelare in homine donum Dei, & in*

C *malo opprobrio bona aliena convertere, aliorum gloriam facere pœnam ſuam, velut quoſdam pectori ſuo admovere carnifices, cogitationibus & ſenſibus ſuis adhibere tortores, qui ſe inteſtinis cruciatibus lacerent?*

IMITANTUR AUTEM ILLUM QUI SUNT EX PARTE ILLIUS] q. d. Impii imitantur diabolum, quaſi ſuum parentem, ut mortem, quam ipſe ſua invidia in orbem invexit, in ſe aliiſque peccando & invidendo propagent, dum ejus pravis ſuggeſtionibus conſentiunt, uti conſenſit Adam. Moriuntur ergo, quia diaboli, qui auctor eſt mortis, inſtinctus ſequuntur: juſti verò, quia Deum Deique inſpirationes ſectantur, ab eo donantur vita & felicitate æterna. Unde ſequitur: *Juſtorum animæ in manu Dei ſunt, & non tanget illos tormentum mortis*. VERS. 25.

Pro *imitantur* græcè eſt *πειράζουσι*, id eſt *tentant*: qui enim imitatur, tentat & experitur eam rem, quam vult imitari, ait Janſen. Hinc Secundò, valdè appoſitè ſic cum S. Baſilio hom. de invidia, S. Auguſt. l. 4. de Bapt. contra Donat. c. 8. & Chriſt. à Caſtro exponas: Tentent il-

D lum vel imitantur, aut conantur imitari illum, qui ſunt a parte ejus: hoc eſt, diabolus invidia motus mortem invexit in mundum, & protoparentes noſtros interemit, & omnes quotquot ejus ſequuntur factionem, conantur illum imitari occidendo filios Dei, ſicut ille occidit Adam Dei filium chariſſimum: ſed fruſtra id tentabunt aut conabuntur, quia *juſtorum animæ in manu Dei ſunt, & non tanget illos tormentum*. Placuit hic ſenſus Patribus: Tertull. lib. de Bono pacis c. 5. *Quòd enim*, inquit, *ipſum Adam & Evam morti immerſerat, docuit & filium ab homicidio incipere*: Cypr. in epiſt. de zelo & livore, dum ait: *Exinde invidia graſſatur in terris, dum livore periturus magiſtro perditionis obſequitur, dum diabolum, qui zelat, imitatur, ſicut ſcriptum eſt: Invidia autē diaboli mors introivit in orbem terrarum: imitantur ergo illum qui ſunt ex parte ejus. Hinc denique nova fraternitatis prima odia, hinc parricidia nefanda cœperunt, dum Abel juſtum Cain zelat injuſtus; & quòd Eſau fratri ſuo Jacob inimicus extitit, zelus*

Digitized by Google

fuit; & quòd Joſeph fratres ſui vendiderunt, cauſa venden- A *di de æmulatione deſcendit. Saul quoque rex ut David odiſſet, quid aliud, quàm zeli ſtimulus provocavit? Et ne longum faciam ſingulos recenſendo, Judæi nonne inde perierunt, dum Chriſto malunt invidere, quàm credere?*

Hoc eſt quod Judæis ait Chriſtus Joan. 8. 44. *Vos ex patre diabolo eſtis, & deſideria patris veſtri vultis perficere: ille homicida erat ab initio.* q. d. Sicut diabolus occidit Adam: ſic vos ejus filii me vultis occidere.

Alii Græcum πειράζουσι vertunt propriè, *experiuntur,* quaſi dicat, Impii experiuntur mortem (θάνατος, id eſt mors) enim græcè eſt maſculini generis) qui ſunt ex parte & ſorte ejus, ſcilicet diaboli, qui nimirum diaboli, à quo mors eſt introducta, ſuperbiam, invidiam & ſcelera imitantur. Et ſic ferè eodem redit ſenſus, ita Oſorius, Janſen. Vatabl. Unde aptè finis capitis connectitur initio ſequentis. Sequitur enim per antitheſin: *Juſtorum autem animæ in manu Dei ſunt, & non tanget illas tormentum mortis.*

Huc accedit Catacuzenus: *Nemo namque magis,* inquit, *mortis malitiam participat, quam qui ſe prorſus dignum reddidit, qui eſſet in illius partibus.* Hic auctor, uti & alii, τὸ *ex parte illius* referunt ad mortem: eò enim ex Græco referri poteſt: meliùs tamen refertur ad diabolum. Utrumque verum. Impii enim, tam ſunt partis ſortiſque diaboli, quàm mortis. In regno enim mortis rex eſt, & principiatur diabolus. Hinc S. Bonavent. explicat q. d. *Imitantur diabolum qui ſunt ex parte mortis,* id eſt, morti deſtinati, putà qui ſunt mortis pars & pabulum.

C A P U T T E R T I U M.

S Y N O P S I S C A P I T I S.

Juſtorum, quos impii perſequuntur, præſertim Martyrum, deſcribitur felicitas & gloria impiorum verò infelicitas, ac nominatim in generanda prole ſterilitas, vel nequitia, quòd ſcilicet uxores habeant inſenſatas & adulteras, ideoque filios adulterinos & nequiſſimos; cùm contrà pii caſti, caſtas probaſque habeant conjuges ac proles.

1. JUſtorum autem animæ in manu Dei ſunt, & non tanget illos tormentum mortis. 2. Viſi ſunt oculis inſipientium mori: & æſtimata eſt afflictio exitus illorum; 3. & quod à nobis eſt iter, exterminium: illi autem ſunt in pace. 4. Et ſi coram hominibus tormenta paſſi ſunt, ſpes illorum immortalitate plena eſt. 5. In paucis vexati, in multis benè diſponentur: quoniam Deus tentavit eos, & invenit illos dignos ſe. 6. Tamquam aurum in fornace probavit illos, & quaſi holocauſti hoſtiam accepit illos, & in tempore erit reſpectus illorum. 7. Fulgebunt juſti, & tamquam ſcintillæ in arundineto diſcurrent. 8. Judicabunt nationes, & dominabuntur populis, & regnabit Dominus illorum in perpetuum. 9. Qui confidunt in illo, intelligent veritatem: & fideles in dilectione acquieſcent illi: quoniam donum & pax eſt electis ejus. 10. Impii autem ſecundùm quæ cogitaverunt, correptionem habebunt: qui neglexerunt juſtum, & à Domino receſſerunt. 11. Sapientiam enim, & diſciplinam qui abiicit, infelix eſt: & vacua eſt ſpes illorum, & labores ſine fructu, & inutilia opera eorum. 12. Mulieres eorum inſenſatæ ſunt, & nequiſſimi filii eorum. 13. Maledicta creatura eorum, quoniam felix eſt ſterilis: & incoinquinata, quæ neſcivit thorum in delicto, habebit fructum in reſpectione animarum ſanctarum: 14. & ſpado, qui non operatus eſt per manus ſuas iniquitatem, nec cogitavit adverſus Deum nequiſſima: dabitur enim illi fidei donum electum, & ſors in templo Dei acceptiſſima. 15. Bonorum enim laborum glorioſus eſt fructus, & quæ non concidat radix ſapientiæ. 16. Filii autem adulterorum inconſummatione erunt, & ab iniquo thoro ſemen exterminabitur. 17. Et ſi quidem longæ vitæ erunt, in nihilum computabuntur, & ſine honore erit noviſſima ſenectus illorum. 18. Et ſi celeriùs defuncti fuerint, non habebunt ſpem nec in die agnitionis allocutionem. 19. Nationis enim iniquæ diræ ſunt conſummationes.

VERS. 1. JUSTORUM ANIMÆ (Arabicus, *anima beata*) IN B MANU DEI SUNT, ET (id eſt, *idcirco*) NON TANGET ILLOS (Syrus, *non appropinquat eis,* vel *non accedit ad eos*) TORMENTUM MORTIS] Nexus hujus capitis cum præcedenti eſt facilis & obvius. Ibi enim deſcripſit acerba odia, quibus impii perſequuntur juſtos uſque ad necem & mortem, etiam turpiſſimam. Ne quis ergo impios, velut rerum dominos, felices; juſtos verò, utpote ab eis oppreſſos, infelices exiſtimet; idcirco hic contrarium oſtendit, ex eo quòd juſtorum animæ poſt mortem tranſeant ad vitam beatam, ubi degunt in domo, imò in manu Dei; cùm ex adverſo impiorum animæ poſt mortem primam corporis tranſeant ad ſecundam gehennæ, eamque æternam, ubi ſunt in domo, imò in manu diaboli. Per *juſtos* hic quoslibet, ſed maximè pro juſtitia patientes, putà Martyres, intellige. Unde Eccleſia hæc legens in officio Eccleſiaſtico applicat Martyribus. Senſus ergo eſt q. d. C Mors à Martyribus obita pro Chriſto, non eos affligit, ſed delectat. Non dolent in exitu, nec horrent in tranſitu, nec pudefiunt in conſpectu & judicio Domini, quod eſt mortis triplex tormentum impiorum. Ex hoc loco probat S. Epiph. lib. 2. contra hæreſes c. 36. animam hominis eſſe immortalem, æquè ac reſurrectionem corporum. Anima enim in morte non interit, ſed ſupereſt, vivit degitque in manu Dei, ut illam in fine mundi corpori rurſus uniat, reſuſcitet, & beet. Rurſum Theophyl. in c. 8. S. Matth. Anima, inquit, è corpore egreſſa, in mundo non errat, neque vagatur, uti Gentiles putavere: *Juſtorum enim animæ in manu Dei ſunt:* peccatorum verò animæ & ipſæ hinc abducuntur in gehennam, ut anima divitis Epulonis. Sumpſit hoc more ſuo Theophyl. ex S. Chryſoſt. hom. 29. in Matth.

IN MANU DEI SUNT] S. Auguſt. in pſal. 118. ait plures legere, *in manibus tuis,* ſcilicet, ò Deus. *In manu,* id eſt in peculiari cura, providentia, tutela, protectione conſervatione, corroboratione, directione, remuneratione, beatificatione & glorificatione *Dei ſunt.* q. d. Deus juſtorum Martyrumque animas in hac vita, & in ipſis tormentis protegit, conſervat, corroborat, ut illa ſuperent, fidemque Deo datam ſervent; at multò magis poſt mortem eaſdem æterna gloria donat, & coronat. Hoc poſterius magis huic loco eſt proprium & genuinum.

Juſtus portatur manu Dei Primò.

Moraliter, portatur juſtus manu Dei. Primò, ſicut puer manu matris vel nutricis, juxta illud Oſee 11. 3. *Et ego quaſi nutritius Ephraim, portabam eos in brachiis meis, & neſcierunt quod curarem eos.*

Secundò

Secundò, ſicut charta eſt in manu ſcriptoris, ut in ea ſcribat & pingat quidquid velit, juxta illud Iſaiæ 49. 16. *Ecce in manibus meis deſcripſi te.* Sic Chriſtus crucifixus in manibus ſuis inſcripſit dilectos ſuos, non calamis, ſed clavis; non atramento, ſed ſanguine, ut amorem ſuum eximium in eos teſtaretur, utque eos in gratia confirmaret & ſolidaret, juxta illud Joan. 10. 28. *Ego vitam æternam do eis: & non peribunt in æternum, & non rapiet eas* (oves meas) *quiſquam de manu mea.* Unde ſicut Spiritus ſanctus dicitur digitus Dei Patris Lucæ 11. 20. ſic conſe-

quenter Filius dicendus eſt manus Dei Patris, quia mediat inter Patrem & Spiritum ſanctum, ſicut manus media eſt inter brachium & digitum.

Tertiò. Tertiò, ſicut annulus eſt in manu regis: æquè enim pretioſa eſt anima juſti in manu & oculis Dei. Vide Jerem.c.22.24. Eccli.49.v.13. Aggæi 2.24. & quæ illis locis annotavi. Unde Iſaias c.62.3. *Eris, ait, corona gloriæ in manu Domini, & diadema regni in manu Dei tui.*

Quartò. Quartò, ſicut æger vel debilis eſt in manu confortantis, juxta illud Ezech.3.14. *Manus enim Domini erat mecum, confortans me.*

Quintò. Quintò, ſicut lilia, roſæ & flores ſunt in manu odorantis: ſic enim animæ ſanctæ fragrantem odorem exhalant in nares Dei, Deoque placent in odorem ſuavitatis: *Chriſti* enim *bonus odor ſumus Deo*, 2.Corinth.2.15.

Sextò. Sextò, juſtorum animæ in manu Dei ſunt, ſicut materia, vel inſtrumentum eſt in manu artificis, ut eas tunſionibus, preſſuris, patientia, omnique virtute & gratia expoliat: & ſicut gladius eſt in manu militis ad occidendum hoſtem. Unde S.Chryſoſt. hom. in hæc Sapientis verba: *Juſtorum animæ*, &c. quæ extat in fine tom.1. *In tua pugna,* B *inquit, Dominus congreditur, Dominus dimicat, Dominus præliatur, & victoria tibi aſcribitur. Certamen tuum, Dei certamen eſt: prælium tuum, Chriſti eſt prælium. Quid trepidas, quid formidas, quaſi tua virtute devincas? præbende arma, procede in bellum, fortiter dimica, ut dimicanti adſit ille, qui vinci non novit.* Et poſt nonnulla: *Alios enim poſt unum certamen ad alias victorias Dominus ſervat, alios conſummato martyrio jam coronat, alios victores retinet in exemplum, alios jam perfectos tranſmittit ad cælum; alios frequenter deſiderat videre certantes, alios paſſione jam meritos imponit regnis cæleſtibus triumphantes; ut imperatoris Chriſti ab omnibus dignatio collaudetur qui in ſuis & ſemel & frequenter hoſtem devincit, & quem quomodo pugnare viderit, munerabit: tantùm contra hoſtem excitetur animus, exeratur virtus, & devotio præparetur, ut procedens miles ad bellum, vel primo prælio coronetur, vel frequentibus trophæis palmarum numero honoretur.*

Septimò. Septimò, juſtorum animæ ſunt in manu Dei quæ ſcilicet eis coronas imponit, ac lucem, vitam & gloriam aſpirat. Unde Theodorus Patriarcha Alexand. in Conc. Ni- C ceno II. act. 3. *Sancti* (ait) *ſunt promptuaria Dei, & pura Chriſti habitacula, Spiritusque ſancti immaculata ſpecula: quin etiam animæ eorum in manu Dei ſunt, ut ſcriptum eſt Sapientiæ 3. Deus enim eſt vita exiſtens; cùm ergo Sancti in manu Dei ſint, in vita & lumine neceſſarium eſt ut exiſtant.* Et Damaſcen. lib.4. de Fide cap. 16. *Quòd juſtorum animæ in manu Dñi ſint, & non tangat illos mors, dicit divina Scriptura Sapient.3. Nam mors Sanctorum dormitio magis eſt, quàm mors: laboraverunt etiam in præſenti ſæculo, & vivunt in æternum. Pſal.115. Pretioſa in conſpectu Domini mors ſanctorum ejus; at quid pretioſius, quàm in manu Dei eſſe? vita enim eſt Deus & lux; & qui in manu Dei ſunt, in vita & luce exiſtunt.*

Animæ ergo juſtæ, ait Damaſcen. in manu Dei ſunt, *dulci ſomno, mente vigilante dormientes*, ſicut puer ſecurè dormit in ſinu matris, juxta illud Iſaiæ 51.16. *In umbra manus meæ protexi te.* Et Deuter.33.3. *Dilexit populos: omnes ſancti in manu illius ſunt.* Præclarè S. Ambroſ. in pſal.118. octon.3. expendens illud Thren. 4. *In umbra tua vivemus: Chriſtus,* inquit, *vita eſt, & qui in umbra Chriſti* D *vivit, in umbra vitæ eſt. Nobis expandit manus ſuas Jeſus, ut totum mundum obumbraret: quomodo non ſumus in umbra, qui crucis ejus protegimur velamento? quomodo non ſumus in umbra, quos crucifixus à malignitate ſæculi & corporis ardore defendit?* Sancti ergo in periculis, in tormentis, in morte & martyriis non pavent, ſed hilareſcunt, ac velut leones impavidi dicunt cum Pſalte pſal.26.1. *Dominus illuminatio mea, & ſalus mea* (ex Hebræo, *vertas, Dominus lux mea*, putà ſol meus, *& Jeſus meus*) *quem timebo? Dominus protector vitæ meæ, à quo trepidabo?*

ET NON TANGET ILLOS TORMENTUM MORTIS] Pro *mortis* aliqui legunt *malitiæ*: neutra vox eſt in Græco, qui ſic habet: *Et non attinget eos cruciatus.* Sic & Syrus & Arabicus. Noſter ergo voci *tormentum* adiecit τὸ *mortis*, quia tormenta ducunt ad mortem, & Martyres occidunt: alludit enim ad illam impiorum vocem c.2.19. *Contumelia & tormento interrogemus eum*, hoc eſt, ut mox explicant, *morte turpiſſima condemnemus eum*. Summum enim tormentum eſt mors ignominioſa. Senſus eſt q. d.

A Quia juſtorum animæ in potenti Dei manu & tutela ſunt; hinc etiamſi ab impiis affligantur & torqueantur, tamen tormenta hæc vel non ſentiunt, uti multi Martyres non ſenſere ſuos cruciatus & dolores, vel certè ea forti excelſoque animo ſuperant & tranſcendunt, ut in iis gaudeant & exultent, nec dolores, ſed favores Dei æſtiment. In ipſa verò morte non ſentiunt ejus agoniam & tormentum, quia jam anima eorum à corpore per deſiderium, quo ad cælum Deumque anhelant, quaſi eſt ſeparata, ut cupiant optentque diſſolui, & eſſe cum Chriſto: multò minus tangit illos tormentum mortis ſecundæ in gehenna. Abeſt ergo à juſto angor moriendi, periculoſus cum diabolo conflictus, æterna damnatio, neque confunditur cùm loquitur inimicis in porta, ait S. Hieronym. epiſt. 34.

Rurſum, *tormentum mortis* eſt, quo impii torquent juſtos adiguntque ad mortem, quaſi ad plenum interitum ſummumque malum: cenſent enim animam interire cum corpore. q. d. Torquebimus juſtos, tum tormentis vitæ, tum tormento mortis; ut in morte doleant, quòd B vitam exegerint in doloribus, pœnis & pœnitentiis, ſimulque, quòd in morte omnis eorum vita, ſpes & voluptas finienda ſint, ſine ulla alterius vitæ ſpe vel recompenſa: quod ſanè ſi verum eſſet, eſſet ingens tormentum, adeoque tormentum mortis. Nam ſi *in hac vita tantùm in Chriſto ſperantes ſumus, miſerabiliores ſumus omnibus hominibus*, ait Apoſtolus 1.Cor.15.19.

Verùm, hoc tormentum non tangit juſtos, quia credunt, certoque ſperant alteram vitam & gloriam æternam. Quare potiori jure dicunt id, quod Anaxarchus Nicocreonti Cypri tyranno dixit, cùm ejus juſſu in pila tunderetur: *Tunde, tunde Anaxarchi follem, Anaxarchum* (animam) *enim non tundis*, uti refert Cicero Tuſcul.2. Unde explicans ſubdit: *Viſi ſunt oculis inſipientium mori, illi autem ſunt in pace.*

Tormentum mortis. Primò. *Tormentum* ergo *mortis* quinque ſignificat: Primò, tormenta acria & mortifera, vel æqualia agoniæ mortis, qualia tyranni intulere juſtis; ſed hæc eos non tetigerunt in actu perfecto, hoc eſt non eos penetrarunt, non cruciarunt; ſed potiùs hilares, fortes & glorioſos effecerunt. C Sic Chriſtus reſurgens ait Magdalenæ: *Noli me tangere*, id eſt, noli hic deſidere me tangendo, ſed vade, nuncia Apoſtolis mœſtis me reſurrexiſſe, Joan.20.17. Secundò, *Secundò.* ipſam agoniam mortis, quando anima ſeparatur à corpore: hæc enim ingens eſt tormentum impiis, non verò juſtis ob ſpem & tranſitum ad meliorem vitam. Tertiò, *Tertiò.* ipſam animæ mortem & interitum, quam juſto ſe inferre cenſent impii, ſed errant. Quartò, tormentum gehennæ, *Quartò.* quæ eſt mors ſecunda & æterna. Quintò, tormentum ma- *Quintò.* læ conſcientiæ, quod dicitur mortis, quia acerrimum, & quia in morte ob inſtans judicium & gehennam maximè moribundum torquet, & torquebit in æternum. Audi S.Bernard. lib.5. de Conſider. *Hic eſt*, inquit, *vermis, qui* *Gnoma.* *non moritur, memoria præteritorum, ſemel injectus, vel potius innatus per peccatum, hæſit firmiter, nequaquam deinceps avellendus; nec ceſſat rodere conſcientiam, eaque paſtus, eſca utique inconſumptibili perpetuat vitam. Horreo vermem mordacem, & mortem vivacem. Horreo incidere in manus mortis viventis, & vitæ morientis. Hæc eſt ſecunda mors, quæ nunquam peroccidit, ſed ſemper occidit. Quis det* D *illis ſemel mori, ut non moriantur in æternum? Quid niſi mortem beneficio mortis, aut finire, aut evadere volunt? Denique invocabunt mortem, & non veniet*, Apoc.9.v.6.

Præclarè idem Bernard. ſerm.41. inter parvos: *Mors, ait, peccatorum peſſima; mala in amiſſione mundi quia non poſſunt ſine dolore ſeparari ab eo, quem diligunt. Peior in diſſolutione carnis, à qua evelluntur eorum animæ à ſpiritibus malignis. Peſſima in tormentis inferni, quando corpus & anima perpetuis ſimul addicuntur ignibus. E contrario bonorum mors optima, quoniam quidem fit ibi quies à labore, fit jucunditas de novitate, fit ſecuritas de æternitate.* Idem alibi: *Eſt*, inquit, *in morte malorum dolor in exitu, horror in tranſitu, pudor in Dei conſpectu. Sed certè*, inquit Holcot, *iſta non erunt in morte juſtorum, imò pretioſa in conſpectu Domini mors Sanctorum ejus. Unde dicit quidam Sanctus: mors nihil aliud eſt quàm exitus animæ de carcere, finis exilii, laboris conſummatio, ad portum applicatio, peregrinationis finitio, oneris graviſſimi depoſitio, de equo furioſo deſcenſio, de domo ruinoſa liberatio, omnium ægritudinum terminatio, omnium periculorum evaſio, omnium malorum con-*

ſum-

Digitized by Google

ſumptio, omnium vinculorum diruptio, debiti naturæ ſolutio, reditus in patriam, ingreſſus in gloriam.

Vers. 2. VISI SUNT OCULIS INSIPIENTIUM MORI (interire, tàm anima, quàm corpore:) ET ÆSTIMATA EST AFFLICTIO EXITUS ILLORUM] Pro *afflictio* græcè eſt *κάκωσις*, id eſt *malitia*, id eſt miſeria, ærumna, afflictio; Syrus & Arabicus, *æſtimata ſunt illis* (impiis) *damna*, vel *læſiones*; q. d. Sicut miſer fuit piorum ingreſſus in vitam, ſic & miſer fuit exitus. Miſerè nati ſunt, miſerè vixerunt, miſeri mortui ſunt. Tota ergo eorum vita non aliud fuit, quàm continua miſeria, totum eſſe & exiſtere eorum fuit miſerum, ut non niſi ad miſerias nati factique videantur. Ita ratiocinantur inſipientes, ſed inſipienter. Audi S. Bernard. ſerm. 2. de Petro & Paulo: *Quantos, dum paterentur Apoſtoli, credimus affuiſſe, qui nequaquam pretioſis mortibus illorum inviderent? viſi ſunt enim oculis inſipientium mori, & æſtimata eſt afflictio exitus eorum. Et ſic quidem viſi ſunt oculis inſipientium.* Psal. 138. *Mihi autem (ait Propheta) nimis honorati ſunt amici tui Deus; nimis confortatus eſt principatus eorum. Fratres, amici Dei mori videntur oculis inſipientium, ſed in oculis ſapientum judicantur potiùs obdormire. Denique & Lazarus dormiebat, quia amicus erat: &, cùm dederit dilectis ſuis ſomnum, ecce hereditas Domini.* Psal. 126. *Studeamus fratres vivere vita juſtorum, ſed morte eorum mori multo magis deſideremus.*

ET AB ITINERE JUSTO ABIERUNT IN EXTERMINIUM] Ita legunt paſſim codices; quin & Lucifer Calar. Apolog. pro S. Athanaſ. ſed hæc delent Roman. & Græc. ac Miſſalia antiqua, & codex manuſcriptus Montis Amiati.

Vers. 3. ET QUOD A NOBIS EST ITER, EXTERMINIUM: ILLI AUTEM SUNT IN PACE] Ita lege cum Roman. & Græcis. Perperam ergo in nonnullis legitur *exterminii*, licèt eodem redeat ſenſus. q. d. Exitus juſtorum ex hac vita, quod eſt quaſi *iter*, quo juſti exierunt *a nobis*, id eſt à ſocietate hominum, *exterminium*, ſcilicet æſtimatum eſt ab impiis, putà plenus interitus & exitium, quo planè exterminarentur & extinguerentur; cùm tamen hic exitus juſtis ſit ingreſſus in pacem, id eſt in requiem & vitam æternam. Nam ut ait S. Auguſt. 13. C Civit. 4. tantam Deus præſtitit gratiam fidei, ut mors, quam vitæ conſtat eſſe contrariam, inſtrumentum ſit, per quod tranſitur ad vitam. Vide hic paradoxum. *Mors juſtis eſt principium & janua vitæ.* Unde pro *iter*, græcè eſt *πορεία*, id eſt profectio, migratio. q. d. Mors non eſt aliud, quàm profectio ad vitam beatam. Hinc Themiſtius apud Stobæum ſerm. 120. *θάνατον*, id eſt mortem dictam cenſet, quòd hominem è vita migrantem *ἄνω εἰς θεὸν*, id eſt ſurſum ad Deum, & ad divinam ſedem transferat. Et Cicero Tuſculan. 1. *A malis*, inquit, *mors abducit, non a bonis, & mors non eſt interitus omnia tollens atque delens, ſed quædam quaſi migratio commutatioque vitæ, quæ in claris viris & feminis dux in cælum ſolet eſſe.* Hinc Syrus vertit, *& tamquam contritus eſt exitus eorum a nobis*, Guarinus, *eorumque exitus ærumna eſt exiſtimatus*; Vatabl. *calamitoſus exiſtimatur exitus eorum, & diſceſſus eorum a nobis exitialis, cùm illi fruantur felicitate.*

Senſus ergo eſt. q. d. Juſtorum exitus ex hac vita tribulationibus & cruciatibus plenus, perinde, ab inſipientibus æſtimatur malus & calamitoſus, ac ſi ob admiſſum D facinus è patria in exilium inviti pellerentur. Sed revera eſt longè ſecùs: nam à moleſtiſſimo exilio in optatiſſimam patriam placidiſſimè revocantur. Verè enim uſurpare poſſunt illam Apoſtoli vocem 2. Cor. 6. 9. *Quaſi morientes, & ecce vivimus*: & luculenta illa S. Cypriani verba de Mortalitate: *Ad immortalitatem morte tranſgredimur. Nec poteſt vita æterna ſuccedere niſi hinc contigerit emigrare: non eſt exitus iſte, ſed tranſitus.*

Pro *exterminium* græcè eſt *σύντριμμα*, id eſt contritio, confractio, deducta videlicet metaphora à vaſis teſtaceis, quæ ubi ſemel caſu minutatim confringuntur, reparari deinde ac rurſus refici nequeunt, juxta illud Jerem. 19. 11 *Sic conteram civitatem iſtam, ſicut conteritur vas figuli, quod non poteſt ultra inſtaurari.* Sic juſtorum obitus mundanis, qui præſentia tantùm norunt, æterna ignorant, apparet miſerrima contritio, funeſtiſſimus exitus, & quaſi prorſus irreparabilis interitus. Sed aberrant cæci quàm longiſſimè. *Scimus enim quoniam ſi terreſtris domus noſtra hujus habitationis diſſolvatur, quòd ædificationem ex Deo habemus, domum non manufactam æternam in cælis*, 2. Cor. 5. 1. Hinc in Martyrol. dies mortis Sanctorum vocatur dies eorum natalis, quo ſcilicet mortui vitæ huic, imò morti, renati ſunt beatæ immortalitati, atque ex hac vita, tamquam ex utero obſcuro, in vivorum regionem evolant, ait Orig. l. 3. in Job. Quin & Brachmanes apud Strabon. lib. 15. dixerunt, mortem eſſe nativitatem ad veram felicemque vitam. Gnomæ. Vide quàm diſpar, imò contrarium, ſit judicium ſapientum, etiam Gentilium, & inſipientium, ſive impiorum, de vita & morte. Nam Plato in Gorgia citat illud Euripidis: *Quis novit utrùm vivere mors ſit, mori autem vivere?* Et Maximus Tyrius Platonicus ſerm. 25. ait: *Hoc quod mortem homines vocant, idipſum eſt immortalitatis initium, & futuræ vitæ procreatio.* Et Nazianz. orat. de vita humana: *Haud ſcio*, inquit, *an hæc vita noſtra mors potiùs dicenda ſit, & mors e contra vita nomine nuncupanda, tametſ. aliter vulgò videatur.*

ILLI AUTEM SUNT IN PACE] Hebræi *pacis* nomine omne bonum, omnemque felicitatem ſignificant. B Vita æterna ergo eſt pax, in qua plenè requieſcunt juſti liberi ab omni miſeria, dolore, periculo, ac pleni omni felicitate, gaudio, ſecuritate: unde vivunt jubilantque perenniter: *In pace in idipſum, dormiam & requieſcam*, pſ. 4. Sic Iſaias beatitudinem juſtorum deſcribit per pacem, & commoda pacis cap. 32. 17. *Et erit*, inquit, *opus juſtitiæ pax, & cultus juſtitiæ ſilentium, & ſecuritas uſque in ſempiternum: & ſedebit populus meus in pulchritudine pacis, & in tabernaculis fiduciæ, & in requie opulenta.*

Adde, ante Chriſtum, quando ſcriptus eſt hic liber, necdum juſtis patuiſſe aditum in cælum ad videndum Deum, ſed animas eorum deſcendiſſe in limbum patrum, putà in ſinum Abrahæ, ibique quietè expectaſſe Chriſtum, qui cælum reſeraret. Hic ergo locus quietis rectè vocatur *pax*: tum quia juſti à bello, quod in hac vita geſſerunt cum concupiſcentia, cumque impietate de impiis, tranſeunt ad pacem: tum quia mors omnibus huius vitæ laboribus, miſeriis, paſſionibus finem imponit, itaque homines conſtituit in quieta tranquillitate: tum quia juſtos deducit ad ſinum Abrahæ, in quo erat magna ſanctorum patrum pax, lætitia & gaudium, præſertim ob ſpem futuræ beatitudinis dandæ per Chriſtum. Hinc nomen regni cælorum non invenitur in veteri teſtamento, ait S. Chryſoſt. hom. 4. in Marcum; ſed primus illud nominavit & prædicavit S. Ioannes Baptiſta, dicens: *Pœnitentiam agite: appropinquavit enim regnum cælorum*, Matth. 3. Aliis tamen nominibus idipſum priſcis fuit agnitum. Crediderunt enim, & ſperarunt ipſi reſurrectionem mortuorum ſanctam & beatam, ut patet Job 19. 25. Iſaiæ 26. 19. Daniel. 12. 2. 2. Machab. 7. 9. & alibi.

Limbus vocatur pax: cur?

ETSI CORAM HOMINIBUS TORMENTA PASSI SUNT (græcè *κολασθῶσι*, id eſt puniti, animadverſi, caſtigati, malis affecti ſint) SPES ILLORUM IMMORTALITATE PLENA EST] Vatabl. *etenim dum cruciantur in conſpectu hominum, ſpem alunt immortalitatis plenam.* Loquitur de juſtis, qui tribulationes & perſecutiones patiuntur, ſed maximè de Martyribus: hos enim in tormentis ſuſtentat & roborat ſpes gloriæ, quæ poſtea mox vertitur in rem ipſam. Tormenta ergo Martyres conſecrant, & in ipſa paſſionis probatione ſanctificant, ait S. Cyprian. de Exhort. Martyr. cap 12. qualia paſſi ſunt Machabæi ab Antiocho, ac Judæi ſub Ptolemæo Lagi, qui primus Alexandro Magno ſucceſſit in regno Ægypti, ac vicinos Judæos oppreſſit, teſte Joſepho, ſub cujus tempora hic liber ſcriptus videtur. Ad illorum ergo paſſiones & martyria hic alludit. Vers. 4.

SPES ILLORUM IMMORTALITATE PLENA EST] Primò, *ſpes* accipi poteſt metonymicè pro re ſperata, putà pro mercede & præmio. q. d. Merces juſtorum afflictorum & Martyrum, quam in hac vita ſperarunt, & jam poſſident in cælo, eſt plenitudo immortalitatis, divitiæ non perituræ, copia bonorum non deficientium, ait Joan. Alba Electorum c. 83. Audi S. Cypr. de Exhort. Martyrum cap. 12. *Quæ ſpes & merces maneat Martyres, poſt conflictationes hujus temporis & paſſiones, per Salomonem Spiritus ſanctus oſtendit, & prædicavit dicens: Et ſi coram hominibus tormenta paſſi ſunt, ſpes illorum immortalitate plena eſt.* Hoc eſt quod ait Job c. 11. 17 *Quaſi meridianus fulgor conſurget tibi ad veſperam, & cùm te conſumptum putaveris orieris ut lucifer.* Et Apoſt.

Spes immortalitatis. Prima.

Hebr.

Hebr. 11. 35. *Diſtenti ſunt, non ſuſcipientes redemptionem, ut meliorem invenirent reſurrectionem: lapidati ſunt, ſecti ſunt, tentati ſunt, in occiſione gladii mortui ſunt, &c.* A

Secundò. Secundò, *ſpes* propriè accipi poteſt, q. d. Martyres & in vita & in morte, ac multò magis poſt mortem, partâ jam victoria, ſperant plenam immortalitatem. Hanc enim

In Purgatorio manet ſpes. ſperabant juſti illius ævi vita functi, ſe brevi adepturos per adventum Chriſti. Hinc patet in animabus patrum in limbo, æquè ac iis quæ ſunt in Purgatorio, manere ſpem, etiamſi ipſæ certæ ſint de ſua ſalute. Probat id

Prob. Franc. Suarez tract. de ſpe diſp. 1. ſect. 8. dicto 3. Primò,

Primò. quia in eis manet fides & charitas, ergo & ſpes, quæ me-

Secundò. dia eſt inter fidem & charitatem. Secundò, quia non-

Tertiò. dum obtineant beatitudinem: ergo eam ſperant. Tertiò, quia nulla eſt in eis cauſa corruptionis ſpei, neque ſunt in tali ſtatu, in quo ſpei ſint incapaces. Dices: Illis non eſt ardua conſecutio beatitudinis: nam potiùs judicant eſſe neceſſariam, & impoſſibile judicant eam amittere, neque hoc propriè timent. Reſpondetur, non eſſe neceſſarium ad ſpem, ut conſecutio boni ſperati apprehendatur ut difficilis, id eſt dubia, vel quæ poſſit impediri; B ſed ſatis eſt ſi apprehendatur ut excedens naturæ perfectionem, & hoc etiam modo animabus Purgatorii offertur ut ardua, conſecutio beatitudinis. Unde non eſt de ratione ſpei, ut poſſit ſemper habere conjunctum timorem ſervilem propriè dictum cum anxietate: quare ſi etiam in hac vita Deus revelaret alicui ſuam gratiam, & perſeverantiam in illa, nihilominus poſſet verè & propriè ſperare, quamvis non poſſet illo modo timere. Hinc ſequitur, in partibus veteris teſtamenti manſiſſe veram ſpem uſque ad Chriſti adventum. Patet ex ratione dicta, & quia peculiariter ſperabant adventum Meſſiæ, unde de illis dicitur verſ. 4. *Spes illorum immortalitate plena eſt.* Et hæc ita ſunt certa, ut non ſit diſſenſio ulla. Huc uſque Suarez, qui & addit, in animabus quoque jam in cælo beatis manere habitum ſpei, imò & actum ſecundarium, quia actu ſperant reſurrectionem & gloriam corporis.

Spes acuit Martyres Hæc ſpes excitavit Martyres, ut non tantùm tormentis ſe offerrent, ſed & ambirent, ac majora expoſcerent. Audi S. Ephrem Encomio in omnes ſanctos Martyres, C ſub initium: *Sic quippe ſancti Martyres toto ſe corde & animo tradiderunt Deo, ut deinceps & ipſam mortem, & cunctas inimicas tyrannorum inſidias contemnerent, parati ad perferenda verbera, & tormentorum neceſſitates, diverſoſque totius corporis cruciatus. Terga in lororum dederunt ſectiones, & in varias fibrarum atque medullarum conciſiones.* Et poſt nonnulla: *Quin & oſſa ipſorum immaniter confringebant: atque ideo virtutem à Deo accipiebant, ut cunctas fortiter paſſiones ſuſtinerent, & quaſi ſenſus doloris expertes, ſeſe ad quaſcumque inſidias gerebant, & tamquam in alienis corporibus paterentur: imò & principibus ipſis atque judicibus audacter inſultabant, & ad majorem eos iram excitabant, dicentes: Si graviora habetis tormenta, admovete nobis: hæc enim nullius momenti ſunt. Quare etiam illi magis incenſi, itaque efferveſcentes, velut immaniſſimæ feræ adverſus ipſos rugiebant, vocatiſque lictoribus vehementiùs ſancta fortium pugilum corpora cædenda dilacerandaque curabant. Illi verò viciſſim ad præfectos ac judices: Ubi ſunt, inquiebant, ſuppliciorum veſtrorum minæ? nam ignis veſter frigidus apparet, ac tor-* D *menta inefficacia, percuſſores imbecilles, & gladii veſtri ligna marcida: nihil quod noſtræ reſpondeat promptitudini atque alacritati, habetis: ad plura & majora toleranda parati conſiſtimus.*

Exempla Vis exempla? accipe. Hac ſpe animatus S. Quirinus Martyr, pater S. Balbinæ virginis & Martyris, ſub Alexandro I. Pont. ad Aurelianum Comitem intrepidè dixit: *Si vis occidere, ſi fuſtibus cædere, ſi ignibus concremare, fac quod libet: omnes enim ad mortem pro Chriſto ſubeundam, non ſecus ac famelici ad panem, parati ſumus.*

S. Sabina Martyr Antiocho præſidi S. Seraphiam vexanti, conſtanter exprobravit: *Canis rabide Aſiatice, noli in tuam perniciem ſanctam Dei virginem, & dominam tuam injuriis afficere.*

S. Heſteria virgo & Martyr Bergomas ad præſidem: *En*, inquit, *cervix mea præſto eſt, in hanc ſævito: hanc pro Chriſti Domini mei fide libenti animo trado.*

S. Sylverius Pont. & Martyr ſub Juſtiniano Imp. relegatus in Pontiam inſulam, ad Amatorem Epiſcopum ſcribens: *Suſtentor*, inquit, *pane tribulationis & aqua anguſtiæ, nec tamen dimiſi aut dimitto officium meum.*

S. Geneſius ex mimo Martyr ſub Dioclet. dum in eculeo ſuſpenderetur, ungulis laceraretur, lampadibus ureretur, dicebat: *Non eſt Deus præter Chriſtum, pro quo ſi millies occidar, ipſum mihi de ore, ipſum mihi de corde auferre non poteris.*

S. Euſebius, Pontianus, Vincentius & Peregrinus Martyres Romani ſub Commodo Imper. cum in eculeo torquerentur, nervis & fuſtibus cæderentur, aſſerebant tortoribus: *Nolite remittere: antè enim vobis tempus, quam nobis animus pro Chriſto patiendi, deficiet.* Cumque Vitellius præſes conſtantiam eorum admiratus, eos magia præditos, in tormentis lætari diceret; Vincentius reſpondit: *Non gaudemus niſi in Domino Jeſu Chriſto.*

S. Achatius centurio & Martyr ſub Dioclet. ad præſidem: *En corpus*, ait, *ad flagella paratiſſimum; utere illo ut libet, animi certè propoſitum neque tu, neque Imperator, nec omnis dæmonum malitia, ut impuris, id eſt dæmonibus, ſacrificem, evertere poterunt.*

Inter ſeptem fratres Machabæos, qui ſub Antiocho glorioſum martyrii agonem obierunt, ordine tertius *linguam poſtulatus citò protulit, & manus conſtanter extendit, & cum fiducia ait: E cælo iſta poſſideo, ſed propter Dei leges nunc hæc ipſa deſpicio, quoniam ab ipſo me ea recepturum ſpero.* Eadem ſpe ſe ceteri fratres ad martyrium animarunt, 2. Machab. 7.

Denique Apoſt. Hebr. 11. 1. *Fides*, inquit, *eſt ſperandarum ſubſtantia rerum, argumentum non apparentium*, ubi deinceps toto capite priſcos fidei heroes profert, qui hac ſpe animati heroica virtutum opera ediderunt, ac ſe ſuumque nomen immortalitati conſecrarunt.

IN PAUCIS VEXATI, IN MULTIS BENE DISPONENTUR] Græcè eleganter, ὀλίγα παιδευθέντες, μεγάλα εὐεργετηθήσονται, id eſt in exiguis caſtigati, multis beneficiis vel felicitatibus afficientur, uti vertit interpres Clementis Alex. lib. 4. Strom. Noſter videtur legiſſe εὐτεθήσονται, id eſt bene componentur, vel *bene diſponentur*; quia congrua & æqua merces eſt, ut qui hic vexari & malè habiti ſunt in cælo, optimè habeant, optimeque diſponantur. Syrus, *exiguum probavit eos, & multum benedicabunt*; Arabicus, *& quia probati ſunt paucis converſationibus, benefaciet illis beneficiis multis*; Vatabl. *leviter vexati ampla beneficia conſequentur*; Pagnin. & Arrias, *in multis bono afficientur*; alii, *modicè diſciplinati*, ſive *parum diſciplinæ ſubeuntes, magnis beneficiis cumulabuntur.* Diſciplinam intellige morum caſtigationem, quam irrogat Deus, vel Superior, vel etiam hoſtis. Cantacuzenus, *Non ſunt*, inquit, *tormenta propriè, ſed caſtigatio: nec ea gravis, ſed levis: in paucis vexati, non quidem reſpectu ſævitiæ tortorum, ſed ſpei & præmii eorum, qui torquebantur*; Janſen. *correcti ut filii vel diſcipuli à parente vel magiſtro.* Propriè ex Græco vertas, *eruditi & edocti*: nam effectus tribulationis juſtorum, eſt eorum inſtitutio, juxta illam exhortationem Pauli ad Hebræos 12. 5. ex Prov. 3. & Job 5. *Fili mi noli negligere diſciplinam Domini; neque fatigeris dum ab eo argueris.*

Hinc 2. Machab. 7. 32. ait martyr: *Nos enim pro peccatis noſtris hæc patimur: & ſi nobis propter increpationem & correptionem, Dominus Deus noſter modicum iratus eſt, ſed iterum reconciliabitur ſervis ſuis.* Et v. 36. *Nam fratres mei, modico nunc dolore ſuſtentato, ſub teſtamento æternæ vitæ effecti ſunt.* Et 38. *In me verò & fratribus meis definet Omnipotentis ira, quæ ſuper omne genus noſtrum juſtè ſuperducta eſt.* Hinc S. Hieron. epiſt. 4. ad Marcellam, exhortans eam ad laborum & tribulationum tolerantiam: *Dominus*, inquit, *te in laboribus hominum poſuit, & ſalutiſero paternæ pietatis verbere viſitavit, ut in paucis vexatam in multis benè diſponeret.*

Loquitur Sapiens propriè de Martyribus: conſequẽter tamen de quibuslibet juſtis, qui gravia tolerant & ſuperant per patiẽtiam, fortitudinem, continentiam aliamve virtutem. Quælibet enim virtus ſuum habet agonem, *Martyriũ*

ſuumque martyrium. Unde S. Nazianz. orat. 20. in laudem *virtutũ.*

S. Baſilii: *Citra ſanguinem, ait, martyr, & citra plagas ultrò tem coronam aſſecutus.* D. Hieron. in Epitaph. Paulæ ad *Gnoma.*

Euſtochium: *Mater tua, ait, longo martyrio coronata eſt: non ſolùm enim effuſio ſanguinis in confeſſione reputatur, ſed devota quoque mentis ſervitus immaculata, quotidianum martyrium eſt.* S. Gregor. in fine hom. 3. in Evang. *Quamvis*

occaſio

occaſio perſecutionis deſit, inquit, *habet tamen & pax martyrium ſuum: quia etſi carnis colla ferro non ſubdimus, ſpirituali tamen gladio carnalia deſideria, in mente trucidamus.* S. Bernard. ſerm. 30. in Cantic. *Genus martyrii eſt ſpiritu facta carnis mortificare; illo nimirum, quo membra caduntur ferro, horrore quidem mitius, ſed diuturnitate moleſtius.* Idē ſerm. 1. in feſto omnium Sanctorum: *Quid ſibi vult, quod eadē promiſſio facta eſt pauperibus & Martyribus; niſi quia verè martyrii genus paupertas voluntaria eſt?* &c. Idem in Sententiis: *Martyrium ſine ſanguine triplex eſt: parcitas in ubertate, quam habuit David et Job: largitas in paupertate, quam exercuit Tobias & vidua: caſtitas in juventute, qua uſus eſt Joſeph in Ægypto.* S. Hier. ep. ad Demetriad. *Habet & pudicitia ſervata martyrium ſuum.* S. Ambr. lib. 1. de Virg. de Beata Agnete: *Habetis in una hoſtia duplex martyrium, pudoris & religionis.* B. Petrus Damiani de S. Alexio: *Novum martirii genus, novum prabet in admiratione ſpectaculū: Martyribus enim carcer erat pœna, catena preſſura: iſti verò propria domus auratis decorata tricliniis, erat materia tentationis. Illos torquebat manus armata carnificum: iſtum gravius puniebat cōſpecta quotidie pietas genitorum*, &c. Idē in fine ſerm. de S. Apollinari: *Vis apertè diſcere, qualiter in pace S. Eccleſia valeas martyrium invenire?* &c. *aſcende tribunal mentis, & temetipſum pertrahe ad judicium quaſtionis. Cogitatio accuſet, animus judicet, pœnitens conſcientia velut carnifex feriat; lacrymarum rivus velut vulnus erumpat: ſic per martyrii ſimilitudinem ad veram pervenies Martyrum dignitatem.*

S. Laur. Juſt. ſerm. de S. Martino: *Sanctorum*, inquit, *collega extitit, & Martyrum conſors cujus animam etſi gladius perſecutoris non abſtulit, palmā tamen martyrii non amiſit*, &c. *Magnum eſt hoc martyrii genus, ultrò ſe pro Chriſti honore dare periculis.* Et poſt pauca: *Toties martyrii promeruit palmam, quoties ſe inimicis fidei diſputando oppoſuit.* Deinde: *Erat planè et hoc ſingulare martyrium, ut cum infirmantibus pariter infirmaretur*, &c. *Audi ſine ferro Martyrem, ex ſola charitate morientem. Quotidie morior* (inquit Paulus) *propter gloriam veſtram.* Ad extremum: *Meritò Sancto huic martyrii non eſt deneganda corona, qui Eccleſiarum curam gerens, ac proximorum ſalutem zelans, nec mori timuit, nec vivere recuſavit.*

Illuſtre martyrii exemplum dedit Martinianus cum ſociis Martyribus, qui ob heroica fidei & Apoſtolatus opera, à Geiſerico rege Arriano dirè excruciati, fortes ſpe coronæ in tormentis perſtitere. Audi Victorem Uticensē lib. 1. Perſec. Wandal. *Jubet* (Geiſericus) *famulos Dei ligatis pedibus poſt terga currentium quadrigarum, inter ſpinoſa loca ſilvarum pariter interire, ut ducta atq; reducta damnoſis lignorum aculeis innocentium corpora carperentur, ita deligans, ut exitum ſuum invicem perviderent. Qui cùm è vicino currentibus Mauris ſeſe mutuo conſpicerent, vale ſibi in anguſto fuga unuſquiſque ita dicebant: Frater ora pro me. Implevit Deus deſiderium noſtrū, taliter pervenitur ad regnum cœlorum. Itaq; orando atq; pſallendo, gaudentibus angelis, pias animas emiſere, ubi uſque in hodiernum diem non deſinit ingentia mirabilia Jeſus Chriſtus Dominus noſter operari.*

Quoniam Deus tentavit eos, et invenit illos dignos se] Deus non tentat, id eſt non ſollicitat aliquem ad peccatum; hoc enim diaboli eſt opus. *Deus enim intentator malorum eſt*, ait S. Jacob. cap. 1. dicitur tamen tentare, id eſt probare & explorare hominum fidem & virtutem, cùm eis paupertatem, morbum, infamiam, perſecutionem, mortem, martyrium immittit, aut immitti permittit: etſi enim ipſe præſciat eorum fidē & virtutem, tamen vult ut ipſi eam exerceant, aliiſque teſtatam faciant, uti oſtendi Jacob. 1. Ita S. Gregor. 23. Moral. c. 18. *Ecce*, inquit, *inter adverſa validius fidei robur eminuit: ecce conciſa eſt integritas carnium, ſed patefacta ſunt oſſa virtutū. Hinc de eis per Sapientiā dicitur: Deus tentavit illos, & invenit illos dignos ſe. Tentati ſunt quippe adverſitate plagarum, ſed digni inventi ſunt nudatione oſſium. Nā quia hac eorum illa tentatio eſt, qua ex flagellis adhibetur, illic apertè declaratur, dum ſequitur: Tamquā aurum in fornace probavit illos, & quaſi holocauſti hoſtiam accepit illos.*

Symbola virtutis. Accipe hujus rei elegantia ſymbola. Anthracites lapis ignitus & carbo, ſi jaciatur in ignem, velut inter mortuos extinguitur; at contrà aquis perfuſus exardeſcit, inquit S. Iſidor. lib. 16. Orig. c. 13. Gagates lapis accenditur aqua, oleo reſtinguitur, ait Plinius lib. 36 cap. 19. Ita juſti oleo voluptatis peruncti torpeſcunt: at aqua tribulationis aſperſi, in virtute exardeſcunt, Deoque fiunt gratiores & digniores. Dionyſias lapis fuſcus eſt, rubentibus notis ſparſus. Idem ſi aquæ mixtus conteratur, vinum fragrat, & quod in illo odore mirificum eſt, ebrietati reſiſtit, ait Solin. in Polyhiſt.

Sic prorſus virtus inter adverſa exerit vires ſuas: nam ut vulgato fertur proverbio, παθήματα ſolent eſſe μαθήματα, juxta illud Ovid. Triſt. lib. 4. eleg. 3.

Materiamque tuis triſtem virentibus imple;
Ardua per praceps gloria vadit iter.
Hectora quis noſſet, felix ſi Troia fuiſſet?
Publica virtutis per mala facta via eſt.

Ita noſter Cauſinus lib. 11. Parab. Hiſtor. c. 32. & ſequent.

Et invenit eos dignos se] ſua gratia, amicitia, hereditate, regno & gloria cœleſti. Hinc patet juſtos non tantùm ex congruo, ſed & ex condigno mereri gloriam cœleſtem: licèt enim opera in ſe nudè ſpectata, v. g. dare eleemoſynam pauperi, non mereantur tantam gloriam, juxta illud; *Non ſunt condigna paſſiones hujus temporis ad futuram gloriam*, Rom. 8. 18. tamen quatenus illa

B manant à gratia Dei, homineque Deo grato, eatenus condigna ſunt tantæ gloriæ. Gratia enim commenſuratur gloriæ, ejuſque eſt quaſi ſemen & inchoatio. Aſſignat hic finem, ob quem Deus tribulationes & martyria juſtis immittit, aut permittit, ut ſcilicet eos probet exerceat, dignoſque ſuo regno efficiat. Audi Luciferum Calarit. tr. *Moriendum eſſe pro filio Dei. Tormentis namque Martyres confortari*, inquit, *& ipſa probationis paſſione coronari, aperiunt ita S. Script. Pretioſa in conſpectu Domini mors ſanctorum ejus. Et ſi corā hominibus tormenta paſſi ſunt, ſpes illorū immortalitate plena eſt: in paucis vexati, in multis bene diſponentur, quoniā Deus tētavit illos & invenit eos dignos ſe.*

Audi & Euſeb. Emiſſen. hom. de ſanct. Martyr. Epiphodio & Alexandro, ubi patheticè ſic Martyres loquentes & exhortantes inducit: *Num nobis ad cor noſtrum clamat cognati viva vox ſanguinis? Diſcite, inquit, ex nobis fidē quærendo acquirere, vivendo, excolere, moriendo ſervare; diſcite plus peccatum timere, quàm gladium; diſcite propter vitam magis juſtitiam amare, quam vitā fidemq; & timorem Dei. Quem nos in media belli tribulatione ſervavimus, obſervate,*

C *ne vos in pace vel pacis ſecuritate perdatis. Cavete, ne anchoram ſpei ac religionis, quam nos cuſtodivimus in fluctu, vos amittatis in portu. Cavete ne vitam bonam, ſi quando afflictionibus ſubditā videritis, miſeram judicetis. Cavete ne in arena mundi, in qua ad ſubeūdos agones miſſi ſumus, aliquā felicitatem expectandam putetis. Beatitudo hic parari poteſt, non poteſt acquiri. Non hic quæras, quod hic nullus Sanctorū conſummatus vel conſummato labore nullus Confeſſor obtinuit. Non hic quæras, quod hic nec Chriſtus invenit. Si mundus pacem haberet, gloriam Martyres non haberent ſi examinatio non præcederet, tribulationis periret occaſio.*

Audi & S. Paulinum epiſt. 4. ubi citans illud Cant. 5. 11 *Caput ejus aurum optimum. Hoc aurum, ait, forma Sanctorū eſt, qui in capite corporis ut lumina micant, & ſunt aurum ignitum Deo: quia videlicet eos per examina paſſionum, in hujus mundi fornace cōflatos invenit* (ut ſcriptum eſt) *dignos ſe; & in his ſacram imaginis ſua percuſſit monetam, imprimens cordibus & linguis eorum veritatis ſua verbū, eoſdēq; ipſos ſtatuens nummularios, ut ſecundùm ſuā formā probabiles Domino cuderent nummos, & abolita de nobis figura Cæſaris Matth. 22. vivum regis æterni numiſma ſignarent;*

D *& ſpiritu redemptionis inſcripti, ſervice jam jugo libera, & ſalutis titulo præmunita fronte caneremus pſalm. 4. Signatū eſt ſuper nos lumen vultus tui Domine. Summa itaque ope enitamur, ita nos comparare, ut divini capitis* (quod nobis per gratiam Dei Chriſtus eſt) *crines & aurum eſſe mereamur.*

Tamquam aurum in fornace probavit illos] q. d. Sicut aurum in fornace expurgatur à ſcoria, & fulgidius reſplendet: ſic Deus juſtos per tribulationes & martyria, à fæce vitiorum venialium purgat, ac patientia & virtute fortiores clarioreſque efficit. Unde Hugo Victorin. tract. de filia Jeebte: *Hunc imitata*, ait, *multa Martyrum milita uſque ad mortem pro veritate certarunt, et ab inimicis ſævientibus immolata ſunt, de quibus dicit Script. Tamquam aurum in fornace probavit eos.* *Vers. 6.* Primus hac gnome uſus eſt S. Job c. 23. 10. dicēs: *Ipſe* (Deus) *ſcit viam meam, & probavit me quaſi aurum, quod per ignē tranſit.* Deinde David pſal. 65. 10. *Probaſti*, inquit, *nos Deus: igne nos examinaſti, ſicut examinatur argentum*, &c. *Tranſivimus per ignem & aquam, & eduxiſti nos in refrigerium.*

gerium. Tertiò, Salomon Proverb. 17. 3. *Sicut igne*, inquit, A *probatur argentum, & aurum camino, ita corda probat Dominus.* Quartò, Iſaias c. 48. 10. *Ecce*, inquit, *excoxi te, ſed non quaſi argentum, elegi te in camino paupertatis.* Quintò, Daniel cap. 11. 35. *Et de eruditis ruent* (in perſecutione Antiochi & Antichriſti) *ut conflentur, & eligantur, & dealbentur.* Sextò, Zachar. c. 13. v. 9. *Ducam tertiam partem per ignem, & uram eos ſicut uritur argentum, & probabo eos ſicut probatur aurum.* Septimò, Malachias c. 3. 2. de Chriſto ait: *Ipſe enim quaſi ignis conflans, & quaſi herba fullonum: & ſedebit conflans, & emundans argentum, & purgabit filios Levi & colabit eos quaſi aurum & argentum.* Unde fiet id quod ſequitur: *Et erunt Domino offerentes ſacrificia in juſtitia*, utpote jam plenè purificati & juſtificati. Octavò Eccleſiaſtic. c. 25. *Quoniam*, inquit, *in igne probatur aurum & argentum: homines verò receptibiles* (Deo accepti) *in camino humiliationis.*

Pii tribulatione purgantur, ut aurum igne. Gnomæ.

En tibi tot Prophetarum teſtimonia, quibus hanc gnomen Deus omni ævo per oracula, æquè ac exempla confirmavit. Æterna eſt lex à Deo ſancita, ut juſti omnes tribulatione, velut igne probentur, purgentur, perficiantur: B nemo ab ea excipitur, uti multis oſtendit Judith c. 8. 21. & Mathathias 1. Machab. 2. 52. Noli ergo & tu excipi, ne pariter excidas à juſtitia. Præclarè Tertull. in Scorpiaco c. 7. *Audi enim*, inquit, *& alibi dicentem Deum: Uram illos ſicut uritur argentum, & probabo illos ſicut probatur aurum, utique per tormenta ignium & ſuppliciorum, per martyria fidei examinatoria.* Et S. Auguſt. in illud pſal. 61. *Verumtamen Deo ſubiecta eſto anima mea: quoniam ab ipſo patientia mea: Venit*, inquit, *tribulatio mea, venit & patientia mea, & purgatio mea. Numquid lucet aurum in fornace artificis? in monili lucebit, in ornamento lucebit; patiatur tamen fornacem, ut purgatum à ſordibus veniat ad lucem: fornax iſta, ibi palea, ibi aurum, ibi ignis, ad hanc flat aurifex; in fornace ardet palea, & purgatur aurum; illa in cineres vertitur, à ſordibus illud exuitur. Fornax mundus, palea iniqui, aurum juſti, ignis tribulatio, aurifex Deus. Quod vult ergo aurifex, facio; ibi me ponit artifex, tolero: jubeor ergo tolerare, novit ille purgare. Ardeat licet palea ad incendendum me, & quaſi conſumendum me, illa in cinerem vertitur, ego ſordibus careo. Quare? quia Deo ſubiicietur anima mea, quoniam ab ipſo patientia mea.*

In eodem igne aurum rutilat, palea fumat: ſic in eadem tribulatione pius ſua patientia fulget, impius murmurat, ſuaque impatientia turpatur. ignis aurum probat, miſeria fortes viros. Unde Ennodius Ticinenſis:

Mundior excoctis fulgeſcat luce metallis,
Munera diſponis qui dare digna Deo.

S. Auguſtin. in pſal. 21. *Fornax aurificis*, inquit, *magni Sacramenti res eſt. ibi ignis non diverſis diverſa agit, paleam in cineres vertit, auri ſordes tollit.* Sic S. Savinianus Trecenſis ad Aurelianum Imperatorem: *Excoque*, inquit, *carnem igne totius tribulationis, ut reſudet in me ſi quid eſt ærug ini. Nam ibus magis flagrat iniectum ignibus.* Rurſum S. Auguſt. ſerm. de S. Laurentio. *Aurum*, inquit, *purgatur veneris vehementiſſimis ſicut roſa ſuavius olet juxta allia.* Syneſius lib. de Providentia: *Liquatur cera*, inquit, *& induratur lutum, & tamen non eſt caloris diverſa natura.* Hercules ut hominem exuat. Oetæis ignibus concrematur. Rurſum, ut ignis paleam exurit, aurum nitidius reddit: ſic calumniæ vanum aut vacuum abſumunt, vera virtute D gravem illuſtrant. Sicut uno eodemque igne lignum nigreſcit in carbonem, lapis albeſcit in calcem.

Scilicet ut fulvum ſpectatur in ignibus aurum;
Tempore ſic duro eſt inſpicienda fides.

Nam *quod terrulentum & ſordidum, flammis neceſſe eſt decoqui*, ait S. Laurentius apud Prudentium. *In fornace aurificis, ſi aurum non es, ſimul ardes; ſi aurum es palea tua malus: ſi tu es palea, ſimul eris & fumus*, ait S. Aug. ſer. 53. de Verbis Domini. Dixerat antea Tertullianus de Habitu muliebri c. 5. *Terra planè glorioſior, quando in maledictorum metallorum feralibus officinis, pœnali opere deplorata, in igne nomen terræ relinquit, atque exinde de tormentis in ornamenta, de ſuppliciis in delicias, de ignominiis in honores metalli refuga mutatur.* Imò Sappho poetria aurum vocat filium ſolis, quòd noctu ut ignis coruſcet & velut ardeat: aurum verò non cremari igne, ſed purgari propter argenti vivi & ſulfuris optimas conditiones, teſtatur Albertus Magnus lib. 3. tract. 2. c. 5. de Mineral. & lib. 4. c. 6. Nec fit minoris ponderis in igne, quia conſtat ex ſicco &

Cur aurũ igne non crematur

humido ſubtiliſſimis, nec habentibus aliquid impurum aut admixtum, uti docet S. Thomas 3. Meteorologicorum, digreſſione de coloribus. Marſilius Ficinus in Plotinum Ennead. 2. lib. 1. cap. 6. ait, propter arctiſſimam connexionem aurum eſſe indiſſolubile, & per viſcoſum humorem liqueſcere ad ignem; & quia non eſt terræ particeps, æruginem non contrahere, ac fulgorem ſortiri à ſpecie & idea ſolari; atque quo ſæpiùs arſerit, & apparuerit igni ſimillimum colore, eo fieri melius. Idem prorſus dicas de patiente in tribulatione.

Tribulatio ergo eſt fornax, quæ probat homines: fortes enim & ſancti in ea conſtantes, egrediuntur ſplendentes ut aurum; puſillanimes verò remanent ut ſcoria. Memorabile eſt, quod ſcribit Victor Uticenſ. libr. 1. Perſecut. wandal. Geiſericum Arrianum regem, cùm inſignem fidei heroem, nomine Maſculan, damnaſſet ad mortem, ſecretò juſſiſſe, ut, ſi in mortis articulo fidem negaret, occideretur; ſi in fide perſiſteret, liber dimitteretur: *Nam ſi gladio*, inquit, *peremeritis, Romani Martyrem prædicabunt.* Audi Victorem: *Qui* (Maſculan) *cùm fortis atque invictus maneret, jubet eum ſubire ſententiam capitalem: ita tamen callidus occultè præcipiens, ut ſi in illa hora vibrantis gladii pertimeſceres ictum, magis eum occideres, ne Martyrem glorioſum feciſſet: ſi autem fortem in confeſſione conſpiceret, à gladio temperaret. Sed ille, ut columna immobilis Chriſto ſolidante fortis effectus Confeſſor, revertitur glorioſus. Et ſi Martyrem invidus hoſtis noluit facere, Confeſſorem tamẽ noſtrum non potuit violare.* Quàm inſipiens & infelix fuiſſet Maſculan, ſi in morte à fide defeciſſet: perdidiſſet enim corpus & animam, & à morte præſenti tranſiiſſet ad æternam; nunc autem in fide conſtans, utrumque ad utramque vitam conſervavit, & gloriam æternam in cælo & in terra peperit.

Exempla conſtantiæ in martyrio.

Subiicit Victor probationem Saturi, procuratoris domus Hunerici regis, qui cum & à regiis miniſtris & ab uxore acerrimè tentaretur ad negandam fidem, intrepidè reſpondit: *Tamquam una ex inſipientibus mulieribus loqueris: formidarem, mulier, ſi ſola eſſet hujus vita amara dulcedo: artificio, conjux, diaboli miniſtraris. Si diligeres maritum, numquam ad ſecundam mortem attraheres pro-* C *prium virum. Diſtrahant filios, ſeparent uxorem, auferant ſubſtantiam, mei Domini ego ſecurus de promiſſis verba teneo. Si quis non dimiſerit uxorem, filios, agros, aut domũ, meus non poteſt eſſe diſcipulus. Quid ultra? diſcedente muliere cum filiis refutata, confortatur Saturus ad coronam, diſcutitur, expoliatur, pœnis conteritur, mendicus dimittitur. Interdicitur ei prodeundi acceſſus, totum ei tulerunt, ſtolam tamen baptiſmatis auferre non potuerunt.*

Idem lib. 3. narrat Hunericum doloſè hoc juramentum Catholicis obtuliſſe. Jurate, inquit, vos deſiderare, ut filius meus Hildericus mihi in regno ſuccedat, & vos Eccleſiis veſtris reſtituam. Sapientiores dolum ſuſpicati, jurare noluerunt, dicentes in Evangelio prohibitum ſibi eſſe juramentum, Matth. 5. 34. Simpliciores jurarunt. Tum res his dixit: Ite in exilium, quia contra Evangelium juraſtis. Similiter non jurãtibus ait: Quia regnum filii mei non optatis, idcirco jurare noluiſtis: quam ob cauſam jubeo vos in Corſicam relegari. Anguinum ergo & vulpinum fuit hoc ejus juramenti poſtulatum, atque utrimque cornutum, ut certò omnes orthodoxos configeret & perderet.

Myſticè, per *aurum* gloriam divinitatis & felicitatis æternæ accipit Philo Carpathius in Cant. tom. 1. Biblioth. SS. Patrum p. 664. *Tamquam aurum in fornace probavit eos*, &c. *Comparantur auro*, inquit, *propter fidei probationem, & ærumnarũ tentationumq; firmiſſimum argumentũ. In his enim & ſingulis electorum animabus reſplendet aurũ, dum eis divinitatis ſua potentia contemplationem oſtẽdit, ex qua, dum pulchritudo cæleſtium gaudiorum paululum monſtratur, quaſi reclinatorium aureum fit electis, in quo ſe vel in hac mortali luce contemplando refocillent, ac requieſcant.*

ET QUASI HOLOCAUSTI HOSTIAM ACCEPIT ILLOS] Græcè quaſi *holocauſtum hoſtiæ*; S. Cypr. de Exhort. mart. c. 12. & Lucifer Calar. Apol. pro S. Athanaſ. legunt, *quaſi holocauſtam hoſtiam*; Vatabl. *ut ſolidum ſacrificiũ excepit*; Anaſtaſius Nicenus quæſt. 9. in S. Script. legit, *& tamquam oblationem ſacrificii.* Omnes juſti patientes adverſa ex amore Dei ſunt ejus holocauſta, ſed præſertim Martyres, qui totos ſe in holocauſtum Deo offerunt. Triplex erat Judæorum hoſtia, ſive victima, uti dixi Levit. 1. 2. & 3. ſcilicet hoſtia pro peccato, hoſtia

Martyr eſt holocauſtum, cur?

paci-

Digitized by Google

pacifica, quæ ſcilicet offerebatur pro pace & ſalute cujuſpiam; & holocauſtum, quod totum cremabatur Deo: hoc enim ſignificat græcè ὁλόκαυτον, cùm ex ceteris hoſtiis ſolus ferè adeps & ſanguis cederet Deo; reliqua verò cederent ſacerdoti, & laicis hoſtiam offerentibus. Igitur pœnitentes ſunt quaſi hoſtia pro peccato, quia pro eo carnis macerationem Deo offerunt: innocentes ſunt quaſi hoſtia pacifica; quia mentis puritatem Deo conſecrant: Martyres verò ſunt quaſi holocauſtum; quia & carnis macerationem & mentis puritatem, & vitam & omnia quæ habent Deo per martyrium dedicant. Unde Themiſtius apud Stobæum ſerm. 120. ait vicina & cognata eſſe hæc tria, ſcilicet τελευτᾷν, id eſt mori, & τελεσταὶ, id eſt victimæ, & τελεῖσθαι, id eſt initiari ſacris. Hoc holocauſtum martyrii ſibi ambiebat S. Ignatius. Unde epiſtol. ad Tarſenſes palam ardenti voce proteſtatur: *Paratus ſum ad ignem, ad beſtias, ad gladios, ad crucem, tantùm ut Chriſtum videam Salvatorem meum & Deum, qui pro me mortuus eſt.* Et in Epiſt. ad Roman. *Si beſtiæ noluerint me vorare, ego ipſis vim ingeram, ego urgebo. Ignoſcite mihi, ego ſcio quid mihi expediat.* Pluribus ibidem eumdem teſtatur ardorem. S. Ambroſ. in Exhort. ad Virgines: *Quàm bonus, ait, eſt Dominus, pro quo dulces & injuriæ ſunt, & grata mors? Et bene grata, quæ acquirit immortalitatem.* B. Petrus Damiani ſer. de S. Petro Apoſt. *Fortiter diligit, qui, cùm neceſſe fuerit, pro Salvatoris fide corpus & animam tormentis exponit. Hic eſt fructus operis, laboris conſummatio, probatio dilectionis, &c.*

& Religioſi: Simili modo myſtici Martyres, æquè ac holocauſta, ſunt Religioſi, qui totos ſe Deo devovent, ſcilicet bona externa per votum paupertatis, corpus per votum caſtitatis, animam & mortem per votom obedientiæ, uti pulchrè oſtendit S. Thom. 2.2.q. 18. art. 7. ac noſter Hieron. Platus lib. 2. de Bono ſtatus Relig. c. 13. & 15.

et fideles: quis? Porrò, fideles omnes ſont ſacrificia & holocauſta Dei, ſi omnia ad ejus legem & honorem referant. Nam ut ait S. Auguſt. 10. de Civit. cap. 6. *Corpus noſtrum cùm per temperantiam caſtigamus, ſi hoc quemadmodũ debemus propter Deum facimus, ut nõ exhibeamus membra noſtra arma iniquitatis peccato, ſed arma juſtitiæ Deo, ſacrificiũ eſt. Ad quod exhortans Apoſtolus ait: Obſecro itaque vos, fratres, per miſericordiam Dei, ut exhibeatis corpora veſtra hoſtiam vivã, ſanctam, Deo placentem, rationabile obſequium veſtrum. Si ergo corpus, quo inferiore, tamquam famulo, vel tamquã inſtrumento utitur anima, cùm ejus bonus & rectus uſus ad Deum refertur, ſacrificiũ eſt: quanto magis anima ipſa, cùm ſe refert ad Deum, ut igne amoris ejus accenſa, formam concupiſcentiæ ſæcularis amittat, eique tamquã incommutabili formæ ſubdita, reformetur; hinc ei placẽs, quod ex ejus pulchritudine acceperit, fit ſacrificium. Quod idem Apoſtolus conſequenter adjungens: Et nolite conformari, inquit, huic ſæculo, ſed reformamini in novitate mentis veſtræ, ad probandum quæ ſit voluntas Dei, quod bonum et beneplacitum & perfectum.*

Vide S. Gregor. hom. 22. in Ezechiel. ubi docet fidelem eſſe templum Dei, mentem & cor eſſe altare, hoſtiam verò eſſe corpus. Fidelis enim per tria bonorum operum genera omnia ſua dicat Deo, ſcilicet per eleemoſynã offert bona externa, per jejunium offert corpus, per orationem & devotionem offert animam & voluntatem. Ita S. Thom. 2.2.q. 85. art. 3. ad 7. Quare, qui ſic operantur, quæ ſunt Dei, ut tamen & quædam ſæculi non relinquant; hi ſacrificium quidem, ſed non holocauſtum Deo offerunt, ait S. Gregor. hom. 12. in Ezechiel.

Nota. Pro *holocauſti* græcè eſt ὁλοκάρπωμα, quod noſter à Caſtro cenſet ſignificare oblationem frugum, ut dum manipulus ſpicarum adolebatur Deo die ſecũda Paſchatis, cum holocauſtum ſit animalium, putà bovum, ovium, columbarũ, quæ totæ comburebantor Deo. Verùm horũ quoque animalium ſacrificium, ſive holocauſtum, à Septuag. vocatur ὁλοκάρπωμα, ut patet Levit. 1. & ſeq. Quare ὁλοκάρπωμα idem eſt quod holocauſtum, ita dictum, quòd totum per ignem & fumum cederet in καρπὸν, id eſt fructum, uſum cultumque Dei, uti dixi Levit. 5.

ET IN TEMPORE ERIT RESPECTUS EORUM] *Et*, id eſt *idcirco*. q. d. Quia juſti, præſertim Martyres, ſuam conſtantiam in tormentis, velut aurum in fornace Deo probavere, ſeque in holocauſtum Deo obtulere, idcirco erit eorum reſpectus, græcè ἐπισκοπὴ, id eſt viſitatio, inſpectio, ſpeculatio, reſpectus: hoc eſt, Deus viſitabit eos

A ſua beneficentia, præmiando eos corona gloriæ martyrio debita, ac præſertim corpora eorum, quæ tam atrocia tormenta ſuſtinuerunt, exornando dotibus immortalitatis, quas mox ſubdit. Unde Græca hanc gnomen cum ſequenti nectunt, ſicque legunt: *In tempore viſitationis ſuæ fulgebunt.* q. d. In die judicii, cum Deus viſitabit & examinabit ſingulorum facta, tunc patientes & Martyres mira gloria donabit, ut fulgeant velut ſtellæ in cælo. Tunc ergo reſpiciet Deus illos, quos nunc deſpicit mundus. Simili phraſi v. 13. dicitur de virgine vel cælibe: *Habebit fructum in reſpectione animarum ſanctarum.* Et cap. 4. 15. *Et reſpectus in electos illius. Reſpectus* ergo hic eſt retributio, merces, præmium, quod intuitu & reſpectu bonorum operum, præſertim patientiæ, datur juſtis & Martyribus. Unde oonnulli vertunt, *in tempore præfecturæ ipſorum refulgebunt.* Hinc & explicans ſubdit: *Judicabunt nationes, & dominabuntur populis.*

Rurſum, viſitatio hæc & reſpectus ad præſentem vitam referri poteſt. q. d. Ad horam latent & deprimuntur juſti, ſed ἐν καιρῷ, id eſt cùm tempus oportunum fuerit, Deus fa-
B ciet ut palàm inſpiciantur & celebrentur. Ita fecit, ut Martyrum fortitudo & ſanctitas in tormentis elucens toto orbe, quin & ab ipſis Gentilibos & tortoribus, celebraretur. Unde iterum aliqui ſic exponunt: *In tempore viſitationis*, id eſt examinationis, tentationis, patientiæ & martyrii ſui, Deus faciet, ut patientes & conſtantes magna virtute, laude & gloria fortitudinis fulgeant.

FULGEBUNT JUSTI, ET TAMQUAM SCINTILLÆ IN ARUNDINETO DISCURRENT] *Fulgebunt* ſicut ſtellæ, imò *ſicut ſol in regno patris eorum*, uti huc alludens explicat & teſtatur Chriſtus Matth. 13. 43. Stellæ enim in cœlo ſunt quaſi ſcintillæ in arundineto, quoad ſimilem, tum ſplendorem, tum colorem, tum multitudinem, tum pulchritudinem, tum efficaciam, tum gloriam, tum varietatem, tum celeritatem. Unde illud Poetæ; *Vos æterni ignes*, id eſt vos æternæ ſtellæ. Vide dicta Daniel. 12. 3. & 1. Corinth. 15. 41. VERS. 7.

In Græco τὸ *fulgebunt* nectitor præcedenti ſententiæ, hoc modo: *In tempore viſitationis*, vel *reſpectus, eorum fulgebunt.* Unde S. Athanaſ. Apolog. pro fuga, hæc explicat
C de præſenti vita, non futura; refertqoe ad juſtos perſecutionem fugientes. qui hac fuga magis, ut ſcintillæ reſplenduerunt, ac populos docuerunt, & inſigne fortitudinis decus gloriamque obtinuerunt, uti obtinuit ipſe, velut eorum primipilus, per continuam 46. annorum fugam. Quem ſecutus noſter à Caſtro, hæc & ſequentia ſic explicat. q. d. *In tempore*, quo erit *reſpectus*, ſeu viſitatio *eorum*, hoc eſt, cùm tribulatione probabuntor ut aurum in igne, fulgebunt clariores evadentes, ut aurum ex igne erutum refulget. Nam virtus eorum ſummaque conſtantia eluceſcit, & celebris & admirabilis omnibus fit. Et ſicut ſcintillæ prehendunt paleas, & facilè diſcurrunt inter arundines; ita illi inter improbos, leves, & inconſtantes attollunt caput, & tangunt invidia ſui excellentia eorum, & ſilentium iniiciunt illis: ſic condemnabunt ſua virtute infirmitatem nationum, & ſua conſtantia levitatem cruciantium eos, & efferent caput ſuper omnes populos, quantum effert civitas ſupra montem poſita, & lucerna ſuper candelabrum collocata. Erunt igitur reges populorum, & Dominus rex illorum erit. Hunc ſenſum verum eſſe, ex-
D perimento comprobat ſubiectis illis verbis: *Nam qui fiduciam habent in illum, intelligent*, experienturque hanc veritatem. Hæc ipſe.

Verùm, alii magis appoſitè & genuinè, hæc & ſeqq. referuot ad futuram vitam & gloriam cœleſtem, noo ad præſentem. Id enim verba planè ſignificant. Id etiam omnino exigit, quod ait v. 2. *Viſi ſunt oculis inſipientium mori, & æſtimata eſt afflictio exitus illorum, & quod à nobis eſt iter exterminium; illi autem ſunt in pace:* quæ verba non poſſunt accipi, niſi de mortuis & beatis. Ita cenſent Clemen. Alex. lib. 4. Strom. cap. 6. S. Cyprian. Exhort. ad Martyr. cap. 12. S. Bonav. Lyran. Dionyſ. Franc. Suarez 3. par. tom. 2. diſp. 48. ſect. 5. & ſeq. & alii paſſim, qui voce *fulgebunt* cenſent notari dotem claritatis, voce *diſcurrent* dotem agilitatis, quæ erit in corporibus Beatorum, præſertim Martyrum, qui obſcuritate carcerum claritatem hanc, & ſuis vinculis agilitatem hanc meruerunt. Porrò S. Bonav. in 4. diſt. 49. par. 2. art. 2. qu. 1. cenſet quatuor dotes corporis glorioſi ſignificari hiſce verbis, cùm dicitur: *Fulgebunt juſti, & tamquam ſcintillæ in arundineto diſcur-*

Quatuor dotes corporis glorioſi.

diſcurrent. Nam *in fulgore*, inquit, *ſignificatur claritas: in juſtitia impaſſibilitas: quia juſtitia eſt perpetua & immortalis: in ſcintilla ſubtilitas, in diſcurſu agilitas*. Addit deinde ſubtiliter, quòd numerus harum quatuor dotum deduci poſſit ex duplici cauſa, ſcilicet formali & materiali. Primò, ex formali: quia cùm in corpore noſtro, inquit, ſit natura & forma duplex, ſcilicet elementaris, quæ modò dominatur; & cæleſtis, quæ eſt natura lucis, quæ erit ſicut formalis & completiva corporis glorioſi, hæc dominabitur in reſurrectione. Igitur quia lux habet iſtas quatuor proprietates, ſicut patet in radio, ſcilicet claritatem, quia illuminat; impaſſibilitatem quia nihil ipſum corrumpit; agilitatem, quia ſubitò vadit; penetrabilitatem, quia corpora diaphana ſive eorum corruptione pertranſit: ſic etiam corpus glorioſum, in quo dominatur natura lucis, quatuor habet dotes. Secundo modo accipitur ſecundùm cauſam materialem ſic: Corpus noſtrum eſt compoſitum ex quatuor elementis, & quia elementa ſunt imperfecta, quadruplicem habet ab eis defectibilitatem. Ab aqua, quæ eſt elementum humidum & paſſibile, habet paſſibilitatem & corruptionem: unde humidum aqueum corpus corrumpit. A terra verò habet obſcuritatem, quia eſt elementum opacum. Ab igne animalitatem, quia calor conſumit continuè, ideò continua indiget ſlimonia ciborum. Ab aere verò habet infirmitatem; aer enim facillimè immutatur & cedit cuilibet impellenti. Quoniam igitur quatuor iſti defectus debent per bona oppoſita removeri ad hoc, quòd corpus ſit perfectum perfectione completa, ideo quatuor ſunt dotes. Contra corruptionem impaſſibilitas, contra obſcuritatem claritas contra animalitatem ſpiritualitas, id eſt agilitas, contra infirmitatem virtus ſive penetrabilitas, id eſt ſubtilitas. Et hæc ultima ſumptio convenientior eſt inter omnes, quoniam correſpondet auctoritati & rationi. Auctoritati Apoſtoli, ita enim ſumit Apoſtolus: *Seminatur in corruptione, ſurget in incorruptione*; ecce impaſſibilitas: *Seminatur in ignobilitate, ſurget in gloria*; ecce claritas: *Seminatur in infirmitate, ſurget in virtute*; ecce penetrabilitas, id eſt ſubtilitas: *Seminatur animale, ſurget ſpiritale*; ecce agilitas, Unde Apoſtolus ſumit dotes per comparationem ad illos quatuor defectus quos removent Similiter S. Aug. de Civit. Dei, Aberit à corporibus noſtris, ait, omnis deformitas, omnis tarditas, omnis infirmitas, omnis corruptio. Omnis deformitas per claritatem, omnis tarditas per agilitatem, omnis infirmitas per ſubtilitatem, vel penetrabilitatem, omnis corruptio per impaſſibilitatem. Hucuſque S. Bonav.

Earum origo. — *1. Cor. 15.* — *Lib. 22. c. 19.*

Poteſt quoque τὸ *fulgebunt* referri ad famam poſthumam Martyrum, quà gloria, miraculis, feſtis, templis, imaginibus, cultu, invocatione refulgent in terra æquè ac in cælo. *Magna* enim, ait S. Cyprian. de Laude martyrii, *eſt claritas, vitam ſalutis æternæ honeſtate paſſionis ornare: magna ſublimitas, ante ora Domini aſpectumque Chriſti poteſtatis humanæ tormenta non horrere, ſed contemnere Sic Daniel minas regis, leonum frementium rabiem per conſtantiam fidei ſuæ vicit*.

Denique pro *fulgebunt* græcè eſt ἀναλάμψουσι, id eſt *deſuper reſplendebunt*, de ſupernis miro fulgore illuſtrabuntur, è cælo recepto ſplendore inflammabuntur, atque inſtar fulgentiſſimarum lampadum irradiabunt, quia ſcilicet è Chriſto Chriſtique gloria, velut ſole deſuper illuminante, Martyres ſuæ claritatis radios & fulgores haurient & rapient: ἀνὰ enim in compoſitione ſignificat *re*, vel *ſurſum*.

Tamquam scintillæ in arundineto discurrent) Arabicus, *fulgebunt juſti tamquam curſus ſcintillarum in arundineto*; græcè ἐν καλάμῃ id eſt *in ſtipula*: hæc enim crebriores jacit ſcintillas, quàm arundo. Unde illud Ovidii 4. Faſtor.

Moxque per ardentes ſtipulæ regnantis acervos,
Trajicias celeri ſtrenua membra pede.

Senſus eſt. q.d. Sicut ſtipulæ, vel arundines ſiccæ ab igne correptæ, illico in ſcintillas abeuntes celerrimè evolant, & emicant quaquaverſum: ſic pariter corpora juſtorum & Martyrum fulgida, velut quædam fulgetra huc illuc ad libitum agillimè diſcurrent, ac velut ſcintillæ emicabunt & volabunt.

Arundines ſunt impii. Tropol. S. Hieron.) vel quiſquis eſt Auctor: ſtylus enim diſſidet à ſtylo S. Hieron.) epiſt. 7. de viro perfecto tom. 9. *Arundinetum*, ait, *ſunt infideles, inter quos juſti in hoc mundo non ſiſtunt, nec pedem mentemque figunt, ſed quaſi peregri*A*ni anhelantes ad cælum diſcurrunt. Quid eſt*, ait, *quòd aſtris per arundineta comparati volitabunt, & in ſidei ei forma fulgoris ſtirpes terrarum miſerrimas permeabunt, cùm longè incongruè miſceantur vel fulgores arundinetis, vel arundineta fulgoribus?* ac reſpondet: *Intellige per arundineti imagines infideles homines & incredulos demonſtrari, eorumque corporea ſuperficie grata, & interiùs caſſa virtutibus: quæ ubi primùm ſpiritus vanitatis inflarit, ſibila ſerpentis imitentur, & ſavos partus, viperarum progenies obſequantur. Scintillæ*, inquit, *in arundineto: Sancti ergo inter peccatores; quoniam non omnis caro eadem caro. In arundineto*, ait, *id eſt vacua luce corpora, & alienis arſura fulgoribus, quibus Sanctorum claritas futura pro pœna eſt: quoniam Deus ignis conſumens eſt; & juſti in imaginem Deitatis adveniant*. Ex S. Greg. 33. Moral. c. 3. *Arundinetum*, ait, *vitam ſæcularium appellat, qui more arundinum per temporalem gloriam foris quaſi ad alta proficiunt, ſed intus à ſoliditate veritatis inaneſcunt*. Rurſum S. Bonav. Hugo, & Iſidor. Peluſ. lib. 1. epiſt. 5. Impius, inquiunt, eſt arundo, quia creſcit arundo in luto, cedit vento, inanis eſt, inſtabilis, ſonora, levis, vilis, infir-B ma & igni apta: talis prorſus eſt impius, inter impios ergo diſcurrunt juſti; ſimiles ſcintillis ob ſubtilitatem, parvitatem, agilitatem, proceſſionem de igne magno, & magnam aliarum rerum (putà proximorum) inflammationem, ſive per charitatem eos convertendo, ſive per zelum juſtitiæ eos pudore confuſionis, & dolore gehennæ ſuccendendo, fulminata unà cum Chriſto ſententia damnationis, quæ eos velut paleas & arundines inſtar jacti fulminis afflabit, & ſiderabit. Sic Apoſtoli, quaſi ſcintillæ diſcurrentes in arundinetis, imò ſpinetis cunctarum gentium, omnes igne amoris divini inflammarunt.

Judicabunt nationes, et dominabuntur populis) Juſti omnes in judicio univerſali judicabunt gentes infideles, & populos impios judicio, non propriè dicto, ſed metaphorico & comparativo, quia ſcilicet ſuæ vitæ & virtutum exemplo, tacitè condemnabunt ſceleratam vitam impiorum, quàm proinde etiam viva voce redarguent, & dignam gehenna aſſerent: Sic Chriſtus ait Lucæ 11. 31. *Regina Auſtri ſurget in judicio cum viris generationis hujus, & condemnabit illos: quia venit à finibus* C *terræ audire ſapientiam Salomonis; & ecce pluſquam Salomon hic. Viri Ninivitæ ſurgent in judicio cum generatione hac, & condemnabunt illam: quia pœnitentiam egerunt ad prædicationem Jonæ; & ecce pluſquam Jonas hic*. Hac ratione multi ex Patribus acceperunt judicium Sanctorum, ut S. Hieron. in 50. Iſajæ: *Judicat*, inquit, *quis cum Domino non auctoritate regnantis, ſed comparatione virtutum, quomodo & Apoſtoli judicant duodecim tribus Iſrael, & Ninivitæ & regina Saba populum Judæorum*. Vers. 8.

Unde piè & patheticè S. Aug. in Medit. cap. 4. *Tot*, inquit, *judicibus inops aſtabo, quot me præceſſerunt in opere bono: tot arguentibus confundar, quot mihi præbuerunt bene vivendi exempla: tot convincar teſtibus, quot me monuerunt proficuis ſermonibus, ſeque imitandos juſtis dederunt actionibus*.

Apoſtoli verò, ac viri Apoſtolici & Religioſi, præſertim Martyres, qui omnia pro Chriſto reliquerunt, quin & vitam pro illo in holocauſtum obtulerunt, in judicio propriè judicabunt tamquam Aſſeſſores Chriſti, ejus ſententiam approbantes & confirmantes. Hoc eſt enim, quod D *Apoſtolici viri propriè judicabunt in die judicii.*

Deis promittit Chriſtus dicens Matth. 19. 28. *Amen*, inquit, *dico vobis, quòd vos qui ſecuti eſtis me, in regeneratione, cùm ſederit Filius hominis in ſede majeſtatis ſuæ, ſedebitis & vos ſuper ſedes duodecim, judicantes duodecim tribus Iſrael*.

Quare in judicio Martyres judicabunt & damnabunt ſuos olim reges & judices, à quibus iniquè judicati & occiſi ſunt, putà Machabæi judicabunt Antiochum, S. Petrus, & Paulus Neronem, S. Laurentius Decium & Valerianum S. Sebaſtianus Diocletianum, &c. Unde S. Cyprianus Exhort. Martyr. c. 12. *Quando ergo, judicaturos vos & regnaturos cum Chriſto cogitatis, exultetis neceſſe eſt, & futurorum gaudio præſentia judicia calcetis*. Et Tertull. ad Martyres cap. 2. *Judex expectatur*, inquit, *ſed vos eſtis de judicibus ipſis judicaturi*.

Et regnabit Dominus illorum in perpetuum] Pronomen *illorum* non refertur ad τὸ *Dominus*, ſed ad τὸ *regnabit*. q.d. Dominus Deus *regnabit illorum*, id eſt regnabit ſuper eos, vel *in eis*, ut vertit Vatabl. Eſt græciſmus. Græcè enim eſt βασιλεύσει αὐτῶν, id eſt, quaſi

Digitized by Google

rex dominabitur eorum. Significat ergo, quòd rex juſtorum & Martyrum non erit Antiochus, Nero, vel Decius, uti fuit olim in hac vita; ſed ipſe Deus, qui in eis regnabit per amorem, & per gloriam, aſpirando & communicando eis omne ſuum gaudium, omnes opes, omne regnum, omnem felicitatem, faciendo eos reges totius univerſi, juxta illud: *Regnum & poteſtas dabitur populo ſanctorum Altiſſimi*, Daniel 7. 27. Quare tunc Deus erit omnia in omnibus, 1. Corinth. 15. 28.

VERS. 9. QVI CONFIDVNT IN ILLO, INTELLIGENT VERITATEM: ET FIDELES IN DILECTIONE ACQVIESCENT ILLI: QUONIAM DONUM ET PAX EST ELECTIS EJVS) Græcè *πεποιθότες*, quod eſt participium præteritum. q. d. Antea confiſi in Deo.

Celebravit huc uſque juſtorum in adverſis fortitudinem, & Martyrum in tormentis conſtantiam; nunc, qui & quales illi ſint, oſtendit; nimirum qui confidunt in Deo, & fideles ſunt in dilectione, quo ſimul declarat, qua via quibuſque mediis ad illam fortitudinem & conſtantiam perveniatur, nimirum confidentia in Deum, & amore fideli erga Deum. Senſus ergo eſt q. d. Hi ſunt juſti patientes, qui ob patientiam fulgebunt, & velut ſcintillæ diſcurrent, judicabunt nationes, & in æternum regnabunt cum Deo, qui ſcilicet jam antè toti confiſi Deo, omnem ſuam ſpem in eo locarant. Ex hac enim ſpe roborati à Deo (Deus enim in ſe ſperantes, ſeque in adverſis invocantes exaudit, ſolatur & roborat) fortiter adverſa & tormenta quælibet ſuſtinuerunt. Hi ergo illuminati à Deo intelligent veritatem eorum quæ dixi, ſcilicet juſtorum animas non interire cum corpore, ſed eſſe in manu Dei, ab eoque confortari, curari & beari in æternum, ut in gloria cæleſti velut ſoles refulgeant, ac velut reges dominentur populis infidelibus & impiis. Rurſum juſti conſtantes, patientes quaſvis tribulationes, ſunt illi, qui fideles ſunt in dilectione & amore Dei. Hi enim acquieſcent illi, græcè, *προσμενοῦσιν αὐτῷ*, id eſt permanebunt apud eum, id eſt, ei in hac vita firmiter adhærebunt, eiuſque cultui egique obedient. Unde unus ex illis dicebat: *Quis nos ſeparabit à charitate Chriſti? tribulatio? an anguſtia? an fames? an nuditas?* &c. *Certus ſum, quia neque mors, neque vita, neque angeli*, &c. Cauſam ſubdit: *Quoniam donum & pax eſt electis Dei*. Sic quoque legit S. Auguſt. in Speculo & codex Vaticanus. q. d. Juſti adeò ſunt confidentes in Deum, Deique amantes, ideoque adeò in adverſis conſtantes, quia ſciunt Deum amicos ſuos electos nunquam deſerere, ſed iis adeſſe & opitulari, ideoque ſuum donum multiplices gratiæ & virtutis, ſuamque pacem, id eſt omne bonum, ac præſertim requiem æternam in cælo, eis communicare, juxta illud Roman. 8. 29. *Nam quos præſcivit & prædeſtinavit conformes fieri imaginis Filii ſui, ut ſit ipſe primogenitus in multis fratribus. Quos autem prædeſtinavit, hos & vocavit: & quos vocavit, hos & juſtificavit: quos autem juſtificavit, hos & glorificavit. Quid ergo dicemus ad hæc? Si Deus pro nobis, quis contra nos?*

Porro Græca jam aliter habent, & nonnulla addunt: *Quoniam*, inquiunt, *gratia & miſericordia ſanctis eius, & viſitatio*, vel *reſpectus, in electis ejus*. Quæ verba clariùs ſenſum jam datum exprimunt. q. d. Deus ſanctis ſuis dat gratiam patientiæ & conſtantiæ in hac vita, ac gloriam electis ſuis in futura. Porrò hæc verba habentur in Vulgata c. ſeq. v. 15. & inde videntur huc in Græcum translata, uti ſolerte advertit Janſenius.

VERS. 10. IMPII AUTEM SECUNDUM QUÆ COGITAVERUNT, CORREPTIONEM HABEBUNT: QUI NEGLEXERUNT JUSTUM, ET A DOMINO RECESSERUNT) Tranſit à juſtis ad impios, horumque ſortem cum illorum ſorte per antitheſin componit, opponit & poſtponit; quòd ſicut illorum ſors eſt feliciſſima, ſic horum ſit infeliciſſima, etjam in hac vita. Senſus ergo eſt q. d. Sicut pii recipient gloriam ſecundùm ſuas patientiæ cogitationes & paſſiones: ſic impii recipient correptionem; græcè *ἐπιτιμίαν*, id eſt mulctam & pœnam; Vatabl. *mulctabuntur*; alii, *punientur*, ſecundùm ſuas injuriæ & ſcelerum cogitationes & perſecutiones, quibus pios ſpoliarunt, vexarunt, occiderunt. Unde explicans ſubdit: *Qui neglexerunt juſtum*, id eſt, eum velut vilem & neglectum omnibus probris maliſque affecerunt. Eſt mioſis. Vel *neglexerunt juſtum* in neutro genere, id eſt juſtitiam violarunt, omne jus faſque conculcarunt, idque magis reſpondet illi, quod explicans ſubdit: *Sapientiam enim & diſciplinam qui abiicit, infelix eſt*.

SECUNDUM QUÆ COGITAVERUNT) Id eſt pro merito pravarum cogitationum & volitionum: ex hiſce enim procedunt pravi ſermones & pravæ operationes, inquit S. Bonav. Lyran. & Dionyſ. Aut Secundò, q. d. Corripientur & punientur, prout ipſi conſcientia dictante dum peccarent, cogitaverunt, id eſt augurati & ominati ſunt; ſupplicia quæ timuerunt, reipſa eis obvenient: incident in mala, quæ expaverunt, juxta illud Job 3. 25. *Quia timor, quem timebam, evenit mihi*. Magna enim ſupplicii pars eſt, præſagitio, angor, jugiſque formido illius velut capiti imminentis. Nam ut dicitur Proverb. 10. 24. *Quod timet impius, veniet ſuper eum: deſiderium* (quoque) *ſuum juſtis dabitur*.

ET A DOMINO RECESSERUNT] ad diabolum, velut apoſtatæ, perfidique & ſacrilegi proditores: unde græcè eſt, *καὶ τοῦ κυρίου ἀποστάντες*. q. d. Apoſtatantes à Domino, illique rebellantes; quia ſpreta juſtitia dederunt ſe totos injuſtitiæ & ſceleribus. Agit maximè hic & toto libro de tyrannis & injuſtis judicibus, qui ut ſuæ ambitioni, avaritiæ, libidini & tyrannidi planè indulgeant, tandem apoſtatant à fide & Deo, fiuntque hæretici vel athei, quales multos hoc ævo vidimus. Unde Cantacuzenus legit, *qui neglexerunt Dominum, & à juſtitia receſſerunt. Primum enim*, inquit, *illud eſt ut negligatur Dominus, & ab eius gloria ſimul & cultu recedatur: deinde ut illius quoque præcepta contemnantur*.

SAPIENTIAM ENIM ET DISCIPLINAM QUI ABIICIT, INFELIX EST: ET VACUA EST SPES ILLORUM, ET LABORES SINE FRUCTU, ET INUTILIA OPERA EORUM) *Diſciplinam*, græcè *παιδείαν*, id eſt inſtructionem, eruditionem, caſtigationem puerorum, qua ſcilicet puerilis hominum levitas, petulantia & cupiditas corripitur & caſtigatur. Hinc & ipſa virga, ſive flagellum, ipſaque flagellatio, vulgo vocatur diſciplina. Rurſum omnia adverſa quibus Deus juſtum erudit, purgat & perficit, ſunt diſciplinæ Dei. Audi Apoſt. Hebr. 12. 5. *Fili mi noli negligere diſciplinam Domini, neque fatigeris dum ab eo argueris. Quem enim diligit Dominus, caſtigat: flagellat autem omnem filium, quem recipit, quis enim filius, quem non corripit pater? Omnis autem diſciplina, in præſenti quidem videtur non eſſe gaudii, ſed mœroris: poſtea autem fructum pacatiſſimum exercitatis per eam reddet juſtitiæ*. Nam ut ait S. Cyprian. initio libri de Diſciplina & habitu Virgin. *Diſciplina eſt cuſtos ſpei, retinaculum fidei, dux itineris ſalutaris fomes ac nutrimentum bonæ indolis, magiſtra virtutis. Facit in Chriſto manere ſemper, ac jugiter Deo vivere, & ad promiſſa cæleſtia, & divina præmia pervenire. Hanc & ſectari ſalubre eſt, & adverſari & negligere lethale*.

Laus diſciplinæ. *Diſciplina* ergo eſt inſtructio, & formatio morum ad omnem honeſtatem & virtutem. Hanc *qui abiicit*, græcè *ἐξουθενῶν*, id eſt contemnens, vilipendens, nihili faciens; qui ſcilicet ea, quæ agere debet, diſcere negligit; aut ſi ſcit, opere non exequitur, *infelix eſt*; græcè *ταλαίπωρος*, id eſt ærumnoſus, miſer, calamitoſus; quia in multas ærumnas Deo vel homine vindice incidet, juxta illud pſalm. 2. 10. *Et nunc reges intelligite, erudimini qui judicatis terram. Servite Domino in timore, & exultate ei cum tremore. Apprehendite diſciplinam, ne quando iraſcatur Dominus, & pereatis de via juſta*. Ex adverſo, *beatus homo, qui invenit ſapientiam*, uti ait & fusè deſcribit Salomon Pruver. 3. 13. & ſeq. & Eccli. cap. 1. 19. & ſeq. Sapienter S. Leo ſerm. 7. de Epiphan. *Tota*, ait, *ſapientiæ Chriſtianæ diſciplina non in abundantia verbi, non in aſtutia diſputandi, nec in appetitu laudis & gloriæ, ſed in vera & voluntaria humilitate conſiſtit*. Paulo aliter legit & explicat S. Aug. (vel quiſquis eſt Auctor: ſtylus enim diſſonat à ſtylo S. Auguſt.) tractat. de Bono diſciplicinæ c. 5. ubi ſic ait: *Ecce dicit Propheta. Qui ſpernit diſciplinam, odit animam ſuam. Et verè ut dixit, ita eſt: nam hoſtis eſt & inimicus animæ ſuæ, qui ſpretis diſciplinæ monitis, diabolicis occupatur officiis. Dicunt aliquanti, diſciplinam ſatis duris legibus conſtitutam. Loquantur iſta ſatis miſeri, quos ad omne facinus ille diabolus auctor mortis invitat, quorum mentes inſatiabilis gula poſſidet, ſuper quos regnat ebrietas, quos turpis luxuria captivos tenet, & à quibus nunquam ſuperbia ingrata diſcedit. Illis autem quibus eſt ſtudium honeſtæ fidem ſervare continentiæ, humilitati pietatique ſervire, dulce diſciplinæ onus eſt, & leve jugum Domini, quod non gravat, niſi aut perditos, aut perituros*.

VERS. 11.

VA-

Vacua est spes illorum) inſipientium, id eſt A impiorum, cum ſapientum & juſtorum *ſpes immortalitate plena ſit*, ut dixit v. 4. Ratio à priori eſt, quòd impius careat gratia & charitate, quæ eſt principium & fons omnis meriti de condigno: quare eſto impiùs oret, jejunet, det eleemoſynas, &c. tamen per ea non meretur vitam æternam & gloriam cæleſtem: opera ergo ejus, etiam aliàs bona & meritoria, in ipſo quaſi inania, & mercede vacua ſunt. Rurſum *vacua eſt ſpes illorum*, quia opes, gloriam & felicitatem, quam ſperant, non aſſequuntur. Hinc *labores ſine fructu*, græcè ἀνόνητοι, id eſt ſine utilitate & pretio ſunt, imò vero noxii & exitiales; quia laborant ſerviuntque peccato & dæmoni, ad æternam ſuam damnationem. Aliqui legunt ἀνόητοι, id eſt fatui: ſtulti, inſenſati ſunt labores impiorum, quia ipſi ſunt inſenſati & ſtulti. Hinc & *inutilia opera*, imo pernicioſa, quia impia. Perperam Hugo, Holkot, Dion. & Gloſſa legunt, *inhabitabilia opera*, ſicque exponunt q. d. In quibus Deus non inhabitat; vel quæ habitationi, convictui & ſocietati hominum repugnant; vel quæ eos ab habitatione Eccleſiæ, tum militantis, tum triumphantis, putà à cælo, excludunt. Verùm parerga ſunt B hæc omnia: græcè enim eſt ἄχρηστα, id eſt *inutilia*.

Laborant ergo pii & impii, ſed pii parvi laboris magnam referunt mercedem, ſcilicet æternum gloriæ pondus, ut ait Apoſt. 2. Corinth. 4. impii verò magni laboris nullam referunt mercedem, ſed ingentem pœnam, tum præſentem, tum futuram, putà incendia gehennæ. Quàm ergo pii ſapientes ſunt; impii verò amentes & inſipientes!

Vers. 12. Mulieres (uxores) eorum insensatæ (ἄφρονες: id eſt amentes, ſtultæ) sunt et nequissimi (græcè, πονηρά, id eſt pravi, nequam per antonomaſiam, id eſt nequiſſimi) filii eorum) q. d. Inſipientium, id eſt impiorum, inter alias hæc ſors & pœna eſt, quòd uxores & filios habeant ſibi ſimiles, putà inſipientes, id eſt pravos, ſceleratos & impios. Maritus enim velut pater familias toti familiæ ſuam inſipientiam, id eſt ſua vitia, verbo & exemplo affricat, & inſtillat, juxta illud: *Mali corvi malum ovum*. Et illud Senecæ in Hyppolyt.

Redit ad auctores genus,
Stirpemque primam degener ſanguis refert.

Et illud lib. 4. Eſdræ c. 9. 17. *Qualis ager, talia & ſemina;* C *& quales flores, tales & tinctaræ; & qualis operator, talis & creatio; & qualis agricola, talis & cultura.*

Secundò, propriè per *inſenſatas* intelligit adulteras, & conſequenter per filios *nequiſſimos* accipit ſpurios & adulterinos. q. d. Hæc eſt pœna impiorum, ut, cùm ipſi ſint infideles Deo, uxores pariter experiantur ſibi infideles & adulteras, quæ proles ex alio viro, putà, adultero, ſuſceptas marito quaſi proprias arrogent & ſubſtituant. De adulteris enim & adulterina ſobole in ſeqq. agitur ita Janſenius. Hinc diſce viros, qui fidem Deo datam violant, impieque vivunt, Deo vindice id conſequi, ut nec ab uxoribus eis fides præſtetur, nec à filiis honor. Docet hoc Apoſt. Rom. 1. 21. *Qui*, inquit, *cùm cognoviſſent Deum, non ſicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt; propterea tradidit illos Deus in paſſiones ignominiæ: nam feminæ eorum immutaverunt naturalem uſum, in eum uſum qui eſt contra naturam.* Hinc apud hæreticos eorumque Prædicantes tot ſunt adulteria, fornicationes & inceſtus, ſed occulti: qui enim fidem Deo non ſervat, quomodo ſervabit homini? qui credit vel docet caſtitatem ſervatu impoſſibilem, quomodo eam ſer- D vabit, imò quomodo credet eam ſibi poſſibilem?

Filii ſequuntur parentum mores. Moraliter diſcant hic mariti, ſi probas & caſtas velint habere uxores & proles, ipſi eis probitatis & caſtitatis exemplo præeant: hoc enim ſequentur ipſæ, ac Deus mariti probitatem, hoc congruo ſuorum præmio remunerari ſolet: ſi enim maritus ſit improbus & inceſtus, improbam & inceſtam habebit uxorem ac liberos. Rurſum, ſi mater ſit impudica, impudicitiam ab ea diſcet filia. Ita communiter fieri videmus, etſi ſubinde contrarium per extraordinariam Dei providentiam contingat. *Gnomæ.* Hinc D. Ambr. l. 3. de Virgin. loquens de Herodiade: *Quid*, ait, *potuit filia de adultera Matre diſcere, niſi damnum pudoris?* Ideoque Ezechiel Propheta c. 16. 44. *Sicut*, ait, *mater, ita & filia ejus*. Et in hanc ſententiam Gloſ. in c. *Si quis cum militibus*, 6. q. 1. adducit verſum vulgarem:

Inſequitur leviter filia matris iter.

Unde & Virgilius in Bucolicis ecloga 1.

Sic canibus catulos ſimiles, ſic matribus hædos
Noram.

A Cujus auctoritate Columella lib. 3. Rei ruſticæ: *Nihil*, inquit, *dubium, quin ipſa natura ſobolem matri ſimilem eſſe voluerit*. Id idque alia quædam ſcribit, trahitque etiam ad vineta. Diogenes Cynicus teſte Laertio cùm ebrium in foro vidiſſet: *Illius*, inquit, *pater ebrius fuit*. Horat. l. 4. Carm. ode 24. ſic canit: *Dos eſt magna, parentum Virtus.*

Adulteri uxor ſit adultera: cur? Porrò adulterorum uxores ſæpè eſſe adulteras liquet, tum experientia, tum ratione. Adulterium enim viri facit uxorem impudicam; tum quia dat illi exemplum libidinis: viri enim mores uxori ſunt ſpeculum, quod ipſa imitetur. Tum quia illi ſuggerit modum ſe vindicandi: uxor enim videns fidem ſibi à marito datam non ſervari; fidem pariter ei non ſervat, utque injuriam per adulterium ab eo illatam vindicet, ſimilem illi injuriam per adulterium irrogat. Ovidius libro de Art. exemplum dat Agamemnonem & Clytemneſtram:

Dum fuit Atrides, inquit, *una contentus, & illa*
Caſta fuit: vitio eſt improba facta viri.

Et mox:

Et malè peccantem Tyndaris ultra virum eſt:

B Quo circa Ariſt. lib. 2. Oeconom. c. 4. *Primùm*, inquit, *leges ſint viro ad uxorem: ut injuria ceſſet ſic nec ipſe injuriam patietur. Eſt autem* (ut ille paucis interjectis ſcribit) *viri injuria externarum mulierum congreſſio*. *Gnomæ.* Et ut ſcribit Seneca ad Lucil. epiſt. 95. *Graviſſimum eſt in uxorem injuriæ genus, habere pellicem*. Quo circa ſapienter maritum admonet Lactant. lib. 9. *Exemplo*, inquit, *continentiæ docenda uxor, ut ſe caſtè gerat. Iniquum eſt enim, ut id exigas, quod ipſe præſtare non poſſis*. Et paulò pòſt ſcribit uxorem ejus, qui circa corrumpendas alienas uxores occupatur, exemplo incitatam aut imitari ſe putare, aut vindicare. Idque eſt, quod ipſe S. Auguſtinus ſimiliter in c. *Si dictari*, 32. q. 6. monebat, ut, quales volumus uxores noſtras invenire, & ipſæ nos inveniant; & ſi intactas quærimus, intacti ſimus. Hac de cauſa Job ille vir rectus & timens Deum cap. 31. 9. *Si deceptum eſt*, ait, *cor meum ſuper muliere, & ſi ad oſtium amici mei inſidiatus ſum; ſcortum alterius ſit uxor mea, & ſuper illam incurventur alii*. Sed & Æſopus apud Planudem, ita Ennum filium monet: *Semper uxori tuæ adhære, ne alterius viri periculum velit facere*. Huc quoque pertinet il- C lud Oſee 4. 14. *Non viſitabo ſuper ſponſas veſtras cùm adulteraverint; quoniam ipſi cum meretricibus converſabantur*. Tamquam ſcilicet quodammodo excuſentur mulieres adulteræ, ob virorum adulteria. Hinc Seneca epiſt. 94. ad Lucilium: *Improbus eſt*, inquit, *qui ab uxore pudicitiam exigit; ipſe alienarum corruptor uxorum*. Denique S. Auguſt. tract. de Decem chordis: *Si caput*, inquit, *eſt vir, meliùs debet vivere, & præcedere in omnibus factis ſuis uxorem, ut illa imitetur virum*. Nam ut ait Pacatus in Panegyr. ad Theodoſ. Imper. *Imperata correctio exaſperat, blandiſſimè autem jubetur exemplo.*

Maledicta creatura eorum, quoniam felix est sterilis: et incoinquinata, quæ nescivit thorum in delicto, habebit fructum in respectione animarum sanctarum] Vers. 13. Syrus, *maledicta eſt progenies eorum: quoniam melius eſt ſterili quæ non eſt coinquinata, quæ ignoravit lectum caſus*, vel *ruinæ*; Arabicus, *maledicta conditio eorum: quoniam ſterilis quæ non habet maculam, in ſe beata, quæ neſcivit lectum in ruina*,

D Opponit piorum prolem proli impiorum. q. d. *Creatura*, græcè γένεσις, id eſt generatio & progenies, putà filii & filiæ ſunt maledicti, id eſt impii & ſcelerati; tum quia parentes vitia uti corporis, ſic & animæ, in proles generando trajiciunt: utrimque enim infectum eſt ſemen parentum. Unde videmus, ſi parentes ſint calculoſi, podagrici, epileptici, ebrioſi, libidinoſi, adulteri, filios quoque iiſdem morbis & vitiis obnoxios: tum quia parentes impii impiè educant ſuas proles, ac vitiorum, quibus obnoxii ſunt, exempla quotidie filiis ſuis præbent. Quid enim diſcat filius à parente, quem quotidie rixari, jurare, inebriari videt, niſi ut & ipſe rixetur, juret, ſeſeque inebriet? Paternum enim & domeſticum exemplum potens eſt & efficax in animis filiorum: quare eos ſuorum vitiorum hæredes relinquit. Ex adverſo *felix eſt mulier ſterilis & incoinquinata, quæ neſcivit thorum in delicto*, id eſt quæ cubile & lectum adulterii & fornicationis ignorat, id eſt, quæ immunis eſt ab adulterio & fornicatione: licet enim ſit ſterilis, tamen non carebit ſuo fructu & prole in judicio, quo Deus viſitabit, judicabit, reſ-

piciet & præmiabit animas caſtas & ſanctas. Præfert ergo mulierem probam & caſtam, licet ſterilem, impiæ & inceſtæ, licet fœcundæ & prolibus abundanti; quod hæc proles impias generet, educet & fovet; illa verò præmium illuſtre ſuæ caſtitatis conſequatur à Deo. Unde Budæus in Pandectas vertit, *execrabilis eorum genitura, quando beata ſterilis non inquinata*. Non enim omnem ſterilem beatificat, ait Janſen. ſed non inquinatam; ſicut nec v. ſeq. omnem ſpadonem, ſed eum, qui non eſt operatus iniquitatem, & non cogitavit prava contra Deum. Unde & S. Hieron. in c. 56. Iſaiæ & 9. Oſee legit: *Beata ſterilis immaculata, quæ non cognovit ſtratum in delicto*, vel *cubile in peccato*, putà adulterio: hoc enim ob enormitatem antonomaſticè dicitur delictum, vel peccatum. Vatabl. *ſanè beata eſt ſterilis incontaminata, quæ concubitum flagitio non novit, fructum in cognoſcenda animarum cauſa capiet*. Per *ſterilem* nonnulli accipiunt conjugatam, quæ ſervat caſtitatem conjugalem, & thorum immaculatum in matrimonio. Ita Hugo & D. Thom. & noſter à Caſtro, qui appoſitè & contrapoſitè ſic exponit: Maledicta creatura, id eſt proles impiorum, utpote ex adulterio habita. q. d. Infelix illa uxor, quæ quòd non generet ex viro ſuo, & ipſa flagitium committit maculando thorum viri ſui, & filios generat execrandos. Sanè multò felicior eſt infœcunda, quæ contenta orbitate filiorum non eſt paſſa maculare aut coinquinare lectum ſuum delicto; nempè quod non cognovit thorum ſeu lectum in delicto, pro non cognovit delictum in thoro per hyſteron proteron, hoc eſt, concubitum flagitioſum: Deum enim prætulit filiis.

Beata ſterilis: quæ.

Reſp. Virgo.

Meliùs tamen, pleniùs & perfectiùs alii per *ſterilem incoinquinatam* accipiunt virginem: hæc enim ſola eſt *incoinquinata*, id eſt incorrupta, non marcida, quæ florem virginitatis illibatum ſervat: mox enim cap. 4. 1. in virginitatis laudes excurrit. Nam conjugata in veteri teſtamento ſi eſſet ſterilis, non tam benedicta, quàm maledicta cenſebatur, utpote carens communi domo illius ævi, ſcilicet fœcunditate. Ita de virgine hunc locum accipit Eccleſia in officio Eccleſiaſtico de Communi Virginum, & S. Hieronym. loco jam citato, ac S. Ambroſ. lib. 1. de Virgin. ubi legit, *melior ſterilitas cum virtute*. Sic & Holcot, Dionyſ. & noſter Gabriel Vaſquez, quem audi: Neſcire thorum in delicto, non eſt violare thorum per adulterium, ſed idem quod eſſe ſine uxore, cum qua quis in eodem thoro cubare poſſet, eò quod eunuchus vel ſterilis ſit, & tamen eſſe plenum bonis operibus: ſicut è contra fœcundus, & qui filios habet, etiam ex legitimo thoro, tamen legem Dei non ſervat, dicitur ſcire thorum in delicto, id eſt ſcire thorum & habere fructum matrimonii, & ſimul contra legem Dei peccare. Ita Vaſquez 3. p. t. 2. diſp. 124. n. 47.

Idem patet ex verſu ſeq. ubi quod hic dixit de femina, dicit de viro, eumque vocat *ſpadonem*, id eſt eunuchum, qui nequit aliud eſſe, quàm virgo. Idem exigit præmium eminens utrique promiſſum v. 14. *Dabitur enim illi fidei donum electum, & ſors in templo Dei acceptiſſima*, quod utique non conjugatis, ſed virginibus datur.

Igitur *quæ neſcivit thorum in delicto*, idem eſt quod, *quæ neſcivit delictum* (putà adulterium, fornicationem) *in thoro*, id eſt lecto, qualis tum eſt conjugata per caſtitatem conjugalem: tum potius virgo per caſtitatem virginalem, ideoque dicit, non *quæ neſcivit delictum in thoro*, ſed *quæ neſcivit thorum in delicto*. q. d. Virgo adeò abeſt & abhorret à delicto adulterii & fornicationis, ut ipſum thorum ſive lectum concubitus, quo delinqui poteſt, & quo delinqui ſolet, ignoret. q. d. Virgo omnem concubitum, omnem copulam ignorat.

Senſus ergo planus & plenus eſt q. d. Maledicta eſt generatio, id eſt tam parentes, quàm proles adulterinæ & ſceleratæ impiorum, quia ex adverſo benedicta & felix eſt generatio & ſtirps piorum. Nam felix eſt uxor incoinquinata, ideoque quoad prolem corporalem ſterilis, quæ omnem omnino thorum & concubitum, quo delinqui ſolet, ignorat: habebit enim fructum copioſum in reſpectione animarum ſanctarum.

Excurrit hic Sapiens in vituperium libidinis, & encomium caſtitatis & virginitatis, quia ſapientiæ comes, imò ſoror, eſt caſtitas & virginitas. Unde S. Gregor. Nazianz. teſte Ruffino, per viſum utraque ſpecie feminea & virginea apparuit, illoque feminas averſante, vultumque avertente, ab eis audivit: *Ne ægrè feras ô juvenis noſtrum conſpectum: ſorores enim ſumus, tibique familiares: uni nomen eſt*

Viſio S. Gregorii Nazianz.

A *ſapientia, alteri caſtitas. Viſitare te venimus, quia jucundum nobis in anima tua habitaculum præparaſti.*

Studium ſervat caſtitatem: cur?

Quo circa amor ſapientiæ tuetur caſtitatem, caſtitas viciſſim incitat ad ſtudium ſapientiæ. Olim multis Religioſis hoc dedi conſilium, & etiamnum do, ut, ſi velint puritati animæ, & bono Religionis ſuæ conſultum, in eam inducant cum pietate ſtudium litterarum, præſertim Theologiæ & ſacræ Scriptur. per hoc enim tollitur otium, quod eſt cauſa omnis mali, ac mens à carne carneiſque voluptatibus elevatur ad cognitionem, & guſtum rerum divinarum; tertiò, homo fit doctus, ut & alios docere, & ad perfectionem erudire poſſit: quare experientia conſtat, nil ita reformare Religionem & diſciplinam monaſticam, ac ſtudia litterarum pietati juncta. Sanè in Societate noſtra multi mirantur hæc tria ita contraria conjungi, ſcilicet tantam humilitatem cum tanta ſcientia, tantam obedientiam cum tanta prudentia, tantam caſtitatem cum tanta juventute; ſed cauſa poſt Dei vocationem & gratiam, eſt aſſiduum ſtudium ſapientiæ. Semper enim diſcimus & docemus, quo fit, ut caſti ſimus, & tentationes carnis vel non ſentiamus, B vel per Dei gratiam ſuperemus, juxta illud S. Hier. *Ama ſcientiam Scripturarum, & vitia carnis non amabis*. Tantùm curent ſtudioſi ſapientiæ, ante omnia ſtudere cognitioni Dei & ſui ipſius, ut Deum ſummè revereantur, ſeipſos ſummè deſpiciant; nam alioqui *ſcientia inflat, charitas ædificat*, ait Apoſtol.

Apologus cælibatus eſt pignus.

Hujus ſententiæ veritatem inſigni phœnicis & viperæ apologo aureis gnomis ceu gemmis inſperſo, repræſentat Cyrillus lib. 4. Apolog. moral. c. 7. *Vipera*, inquit, *phœnicem ſolitariam recumbentem reperiens, ſalutavit, & dixit, Ut quid tu ſola ſedes, ubi eſt tui generis amica ſocietas? cui illa: Quippe ſola ſum in genere meo, nec ullius in me eſt ſexus diſcretio, una tantùm ſum & ſingularis in mundo. Quo audito mirata valdè vipera dixit: Numquid tibi ſoli fuit illiberalis natura, cum ceteris animalibus tam ſit in generationis ſuaviſſimo gaudio, & gratiſſimo prolis bono? Ad quid tibi pulchritudo hæc, poſtquam privata es vitæ conjugalis dulcedine, & coeundi delectatione? Nempe ſi moritura es, tota deficies; ſin immortalis, in æternum es triſtis. Quid plura? In hac tua caſtitate, tibi oculis clauſis & obturatis, quid ma-* C *lum bonumque ſit numquam ſenties, neque noſti. Ad hæc illi phœnix, venereorum non ignara faſtidii, & puritatis non inſcia gaudii, minimè turbata reſpondit: Ibi eſt ſumma & gaudioſa ſocietas, ubi totius ſpeciei intima eſt unitas. Igitur quia ſingularis ſpecie ſum aſſimilata cæleſtibus gaudeo intentiſſimè, totam & non partialem me eſſe exulto. Tota enim res, tota vis in me una, & omnis bonitas mei, ſpecies eſt clara. Quòd ſi generationis lepore non fruor, etiam aurum, ſapphirus, ſtella, orbis & animus non generant, nec minùs inde pretioſa ſe putant. Indignior enim à primo bonitatis fonte per diſſimilitudinem elongata natura, ſemper in ſua unitate eſſe non potuit: ſed ex diviſione ſucceſſivæ generationis penſatur ſolatium, cur non etiam ejus deſudationis tormētum? Quamquam enim fœtus una inſtantanea delectatione concipitur, tamen abominatione fovetur, labore portatur timore ſervatur, dolore parturitur, periclitatione gignitur, fœtore nutritur, ſervitute augetur, anxietate diligitur & in puncto cum maxima tribulatione amittitur. An fortè tu ſola gaudeas de generatione, experientia diſces, concipies enim delectabiliter, & lethaliter paries; cùm prolem nutriveris, tunc propter eam te perdendo ipſam amittes.* D *Atque ita paras tibi charisſima cibum mortis. Dic amabo quęnam gratia gallinę eſt quę pullos genitos tanto amoris impetu fovet? Nonne ab eis cùm creverint, ignoratur?* Ex quibus caſtitatem ſibi ſuique ſimilibus gratulans, concludit: *Hoc ergo meum gaudium eſt generare me ipſam; meum ſolatium eſt, fovere meipſam, dum ſine diviſione & maculatione, igne purificante me ipſam genero; & cùm ſenio gravis deficio, tunc innovata reſurgo, & ſic veriùs ſemper vivo. Cinis enim meæ reſolutionis, ſemen eſt vivificum novæ vitæ. Ne dicas certè in vacuum me depravaſſe, vel depuraſſe naturam, cùm ſim gemmatæ & floridæ caſtitatis exemplum; & ob hoc non ſolùm delectationem veneream me neſciviſſe non tribulor, ſed inviolabili puritate ligata eam nunquam me noſcituram delector. Tua ergo ſcientia, imò concupiſcentia ſit boni & mali, quo momentanea dulcedine coitus, furore libidinis inſanis, & perdis in æternum vitam & caput. Quo dicto, ab invicem ſunt diviſi.*

Ejus gaudia.

HABEBIT FRUCTUM IN RESPECTIONE (græcè rurſum eſt, ἐν ἐπισκοπῇ, id eſt in viſitatione, inquiſitione, examine, reſpectu) ANIMARUM SANCTARUM) id eſt, cùm ſingularum merita viſitabuntur, dijudicabuntur & præ-

Digitized by Google

& præmiabuntur, uti legit & explicat S. Hieron. in cap. 56. A Iſajæ. Tò *ſanctarum* non eſt in Græco, ſed ſubintelligitur; non enim præmiabuntur animæ, niſi ſanctæ Hoc ergo addidit Uulgatus ad contrahendum nomen reſpectionis, ut ſignificet remunerationem ſanctitatis. Senſus ergo eſt. q. d. Caſtæ & virgines eſto ſint ſteriles, id eſt careant prole; ſuum tamen habebunt fructum, id eſt mercedem, in futuro ſæculo, putà in die judicii, quo Chriſtus omnium dicta factaque viſitabit, id eſt examinabit, judicabit & coronabit. Poteſt Secundò, cum Petro Nannio per *fructum* accipi proles: hæc enim merces aptè reſpondet ſterilitati. q. d. Virgo licet ſit ſterilis, nec corporales generet filios; non tamen carebit ſua prole ſpirituali, prole inquam virtutum ex caſtitate manantium, quomodo proles caſtitatis, eſt oratio, meditatio, abſtinentia, eleemoſyna, &c. ac gloria & aureola iia reſpondendens in cælo. Rurſum proles virginum ſunt alii Sancti, quos virgines ſuo verbo & exemplo ad ſanctitatem & virginitatem impulerunt: hi enim ſunt filii ſpiritus, non carnis. Qua phraſi S. Ambroſ. libr. de Arca & Noe c. 4. *Probati viri genus*, ait, *proſapia, virtutis eſt: & ſicut hominum genus homines* B *ſunt, ita animarum genus virtutes ſunt.*

Alludit ad Iſaiæ c. 56. 3. *Et non dicat eunuchus: Ecce ego lignum aridum*, &c. *Dabo eis in domo mea, & in muris meis locum, & nomen melius à filiis & filiabus: nomen ſempiternum dabo eis, quod non peribit.* Ubi fusè hac de re egi. Quare hîc plura non addam.

Nota hîc ante Chriſtum in veteri teſtamento extitiſſe laudem & conſilium Euangelicum cælibatus & virginitatis; licet enim hæc propheticè accipi poſſint de novo teſtamento, ubi hæc veriſſima eſſe conſpiciuntur; Sapiens tamen in genere loquitur de omnibus caſtis, etiam ſui ævi, ut patet. Unde S. Ignatius epiſt. ad Philadelph. tradit in veteri teſtamento virgines fuiſſe Eliam, Eliſeum, Joſue, Jeremiam, Melchiſedec & Joannem Baptiſtam: virgines quoque fuere filii Prophetarum, de quibus in libris Regum crebra fit mentio.

Præclarè S. Gregor. Nazianz. in carm. de Virginitate, hæc ei dat elogia:

Virginitas res eſt omni mirabilis ævo.
Virginitatis amor mentes ad ſidera tollit.
Prima Trias virgo eſt, hoc eſt, prima virgo eſt S. Trinitas.
Virginitas magni pars inclita Chriſti.
Virginitas promtiſſima cæli
Semita, conſiliiſque Dei ſapientibus hærens.
Virginitas (Danielis) *fulvos potuit ſopire leones.*
Virginitas Angelorum vita.
Virginitas decoratur conjuge Chriſto.

Vers. 14. ET SPADO (græcè, eunuchus) QUI NON OPERATUS EST PER MANUS SUAS INIQUITATEM, NEC COGITAVIT ADVERSUM DEUM NEQUISSIMA (repete ex v. præcedenti, *Felix eſt*. Rationem ſubdit) DABITUR ENIM ILLI FIDEI DONUM ELECTUM) Laudavit virginem feminam, hîc à pari laudat virginem virum, illumquè virgini feminæ combinat & adæquat. q. d. Sicut dixi felicem eſſe feminam ſterilem & incoinquinatam, id eſt virginem: ſic pariter felicem eſſe prædico virum virginem: qui ſcilicet per propoſitum vel votum caſtitatis, quaſi ſpado vel eunuchus, D ſe caſtravit propter regnum cælorum, juxta conſilium Chriſti Matth. 19. 12. puta, qui ex amore puritatis omnem libidinis uſum ſibi interdixit, ideoque *non operatus eſt per manus ſuas iniquitatem*, putà pollutionem, tactus impudicos, aliaque ſcelera, tum libidinis, tum aliorum vitiorum. *nec cogitavit adverſus Deum nequiſſima*, græcè πονηρά, id eſt mala & prava. q. d. Qui nec per actus manuum, nec per pravas cogitationes mentis in Deum peccavit; qui manus ab opere vetito, & mentem à mala cogitatione, præſertim venerea (hac enim ſæpè peccatur etiam à continentibus, per internam libidinis delectationem moroſam, etiamſi actus externus abſit, imò horrori ſit) cohibuit, imò manibus multa bona operatus eſt, & mente, multa pia cogitavit & deſtinavit. Eſt mioſis. Virgines enim liberæ ab oneribus conjugii totæ vacant Deo, piiſque cogitationibus & operationibus, ideoque merentur tantum præmium, quantum ſubdit.

Minùs appoſitè Dionyſ. *ſpadonem* accipit per naturam, qui ſcilicet natus eſt eunuchus, vel caſtratus ab hominibus: A *Hic enim*, inquit, *cogitare poteſt contra Deum, ac murmurando dicere: Cur me creaſti eunuchum & impotentem ad generandum?* Ab hoc enim murmure abſtinere, eſt præceptum, ideoque laus exigua, quæ tamen magna huic ſpadoni datur, cùm ſubditur: *Dabitur enim illi fidei donum electum*, &c. Ego ſpado hîc non per naturam, ſed per voluntatem & virtutem intelligitur, putà cælebs & virgo. Magis appoſitè noſter à Caſtro ſpadonem accipit virum conjugatum, ſed orbum liberis propter uxoris fortaſſe ſterilitatem, qui ita fidelis eſt legi Dei, ut ſuperet filiorum cupidinem, quæ adeò populum illum occupabat, ut multi non vererentur ex alienis uxoribus filios ſibi procreare contra Dei præceptum. Ille ergo eunuchi nomine hîc commendatur, qui ita adhærebat divino præcepto, ut, ne illud tranſgrederetur, ſua fidelitate vinceret amorem filiorum, & opprobrium quod ſterilibus eo tempore oriebatur. Nam id oſtendit quod dicit: *Felix ſterilis immaculata, quæ neſcivit thorum in delicto*; & felix eunuchus, *qui non eſt operatus iniquitatem*: at infelices impii, qui ex adulterio filios procreant. Nam ejuſmodi filii profani erunt, B & delebuntur tamquam ex iniquo thoro nati. De ejuſmodi ergo eunuchis loquitur. hæc ipſe. Licet enim ſpado ſignificet propriè eunuchum, qui nequit eſſe maritus, utpote impotens ad copulam conjugalem; tamen ad orbum, qui filios alia de cauſa procreare nequit, extendi poteſt. Omnia hæc eò ſpectant, ut præferant carentiam filiorum cum virtute, copiæ filiorum cum vitio: unde ca. ſequent. v. 1. Græcus habet, *melius eſt eſſe ſine filiis cum virtute.*

DABITUR ENIM ILLI FIDEI DONUM ELECTUM, ET SORS IN TEMPLO DEI ACCEPTISSIMA) Græcè *dabitur enim fidei gratia electa, & ſors in templo Domini acceptior, jucundior* vel *gratior*; vel, ut S. Hieronym. in 56. Iſaiæ, *delectabilis*, Græcè eſt, θυμηρέστερος, id eſt animo placentior, à θυμῷ ἀρέσκω, id eſt *animo placeo*: aliqui legunt, θυμηδέστερος, id eſt *animo delectabilior*, à θυμηδέω, id eſt *animum oblecto*; ſed eodem redit ſenſus.

Donum electũ virginis quod? Resp. Quæres, quodnam *fidei donum electum* hîc promittatur ſpadoni voluntario, putà virgini? *Primò.* Primò, Lyran. accipit fidei donum omnibus electis commune. *Secundò.* Secundò, S. Bonav. & Vatabl. accipiunt fidem, non quamlibet, ſed effi- C cacem & eminentem, quæ in ſpe beatificat, eſto nec dum in re, atque ex Dei electione datur, ac homines efficit perfectos. *Tertiò.* Tertiò, Cantacuzenus accipit collocationem ad dexteram Chriſti in die judicii: hoc enim eſt proprium & eximium electorum donum. *Quartò.* Quartò, Dion. accipit donum puritatis internæ, & interioris profectus. *Quintò.* Quintò, magis planè & genuinè noſter à Caſtro explicat q. d. Ut fides, id eſt fidelitas ejus in Deum, qua contra tentationes carnis, quæ creberrimæ & vehementiſſimæ ſunt, conſtanter dimicavit, coronetur inſigni & exquiſita gratia Dei, quam explicat, dum ſubdit: *Et ſors in templo Dei acceptiſſima*; græcè, *gratior & jucundior*. Hæc ergo ſors & gratia electa, promiſſa virginibus, eſt peculiaris ſenſus & guſtus rerum ſpiritualium, cæleſtium & divinarum, quem Deus eis impertitur. Congruum enim eſt, ut qui amore Dei privant ſe voluptatibus carnis, ſpiritus conſolationes perſentiſcant; ut qui hominem ſponſum renuunt, ſponſum accipiant Deum & Chriſtum; ut qui liberos à ſe abdicant, Angelorum & Sanctorum conſortio fruantur: ſic enim fruuntur virgines, quæ in templis D & oratoriis vacant orationi, lectioni, concioni, meditationi rerum cæleſtium, ac piis operibus. Hæc eſt beata ſors Magdalenæ, quam ei attribuit Chriſtus dicens: *Optimam* (id eſt ſanctiſſimam perfectiſſimam, ſummè meritoriam æquè ac jucundiſſimam) *partem ſibi elegit Maria, quæ non auferetur ab ea*, Lucæ 10. 42. Gratia ergo electa virginum eſt, vita & converſatio angelica, qua liberi & vacui cura conjugum, filiorum, ancillarum, quietam agunt vitam in Dei obſequio & cultu, ubi crebrò ſentiunt multitudinem dulcedinis Domini, delicias charitatis, gloriam conſcientiæ, pacem & gaudium ſpiritus: quæ eſt unctio docens de omnibus, & manna abſconditum, quod nemo novit, niſi qui accipit, juxta illud Apoſtoli 1. Corint. 7. 34. *Virgo cogitat, quæ Domini ſunt, ut ſit ſancta corpore & ſpiritu: quæ autem nupta eſt, cogitat quæ ſunt mundi, quomodo placeat viro.* Et mox virginitatis fructum & mercedem affert, *quòd facultatem præbeat ſine impedimento Dominum obſecrandi*, vel, ut alii legunt, *obſervandi*, quòd ſanè eſt donum electum, imò angelicum, quod ſummam in cælis laudem & gloriam promeretur. Unde Holcot & Lorinus per

donum electum accipiunt peculiarem coronam virginum, quæ aureola dicitur: hæc enim dabitur fidei, id eſt fidelitati, eorum, qui reſpuentes omnes maritos terrenos, uni Chriſto, ceu ſponſo, fidem caſtitatis dederunt & ſervarunt, juxta illud 2. Corint. 11. *Deſpondi vos uni viro virginem caſtam exhibere Chriſto*. Hinc rurſum *fides* hic propriè accipi poteſt. Virgines enim, quæ tota vita ſe continent, & aſſiduos carnis inſultus mortificando ſtrenuè pro caſtitate decertant, merentur fidei donum electum, id eſt eximiam rerum cæleſtium, quas fide credimus, cognitionem, amorem, ſenſum & guſtum, uti jam explicui.

Denique *fidei donum electum* poſſet tribui non ſolis virginibus, ſed & conjugibus illiberis; utroſque enim opponit & anteponit adulteris, prole adulterina abundantibus. Conjugii enim & conjugum donum electum eſt triplex, ſcilicet fides, proles & Sacramentum. Fides, eſt fidelitas & conjugalis amor, qui ſupplet defectum prolium. Unde Elcana dicebat Annæ uxori ſterili: *Numquid non ego melior tibi ſum, quàm decem filii?* 1. Reg. 1. Sacramentum, quia conjugium in nova lege eſt Sacramentum, & gratiam confert. Verum *donum electum* magis propriè & plenè B competit virginibus.

ET SORS IN TEMPLO DEI ACCEPTISSIMA) Quænam hæc ſors virginibus promiſſa? Aliqui hanc ſortem interpretantur peculiarem curam, & ſingulare Dei patrocinium. Verùm hæc myſtica eſt ſors. Litteralis ergo eſt illa, quam dixi, ſcilicet peculiaris gratia, quæ datur virginibus, ut aveant & guſtent totæ ſervire Deo, ideoque ire de virtute in virtutem, ut animas ſuas perficiant, quò plenè placeant ſponſo ſuo Deo & Chriſto, quæ eſt ſanctiſſima, æquè ac quietiſſima & jucundiſſima ſors & vita Magdalenæ, uti jam expoſui.

Alludit ad eunuchos per naturam: hi enim velut exſecti, mutili & ſemiviri, Eccleſia Moſaica arcebantur, Deuter. 23. 1. uti etiamnum Jure Canonico arcentur ſacerdotio. Senſus eſt q. d. Eunuchi per naturam arcentur templo Dei: at ego eunuchos per virtutem & gratiam in meo templo, id eſt in mea Eccleſia, tum militante, tum triumphante, velut primos primo optimoque loco collocabo.

In Eccleſia enim militante à Chriſto, Apoſtolis & Pa- C tribus, virgines præferuntur viduis & conjugatis. Unde à Tertull. lib. de Pudicitia, S. Cypriano, S. Athanaſio, S. Baſilio ac S. Chryſoſt. tract. de Virgin. ſtatus virginum vocatur *flos morum, honor corporum, decor ſexuum, integritas ſanguinis, fides generis, fundamentum ſanctitatis, præjudicium omnis bonæ mentis flos Eccleſiaſtici germinis, gaudium Prophetarum gloria Apoſtolorum, Angelorum vita, corona Sanctorum; beata ſpecies Deoque digna, cui nibil comparandum, angelica corona, ſuper hominem perfectio*. De Conſtantino Magno refert Euſebius l. 4. Vitæ ejus, ipſum virgineum chorum tantùm non adoraſſe; iſtic ſe habere Deum, cui puellæ ſe devoverant, arbitratum.

Elogia virginum.

Alludit ad Iſajæ 56. 5. *Dabo eis* (eunuchis, id eſt virginibus) *in domo mea, & in muris meis locum*; Hebr. ד jad, id eſt, *manum*, hoc eſt ſeparatam & ſelectam ſortem, gradum, locum; *& nomen melius à filiis & filiabus*. Quod S. Hier. & Cyril. ac S. Baſil. lib. de S. Virgin. interpretantur, ut caſti non ſolùm in domo Dei habitent, ſed ea etiam gloria & dignitatis excellentia illuſtrentur, quæ omnem ſplendorem, quem liberorum procreatio & ſucceſſio afferre po- D tuiſſent, longè ſuperet: imò, ut docet S. Auguſt. de S. Virgin. c. 25. gloria quadam propria & excellenti præ aliis Sanctis potiantur, quæ à Scholaſticis Aureola nuncupatur. Addit noſter à Caſtro, olim ſpadones & caſtos in templo præcipuis quibuſdam miniſteriis fuiſſe deputatos, uti de Rechabitis ob ſimilem ſanctimoniam aſſerit Jerem. c. 35. v. ult. Videntur ergo cælibes inter Levitas & Sacerdotes honore & dignitate excelluiſſe, ac præſertim inter cantores; ſicut hodie videmus eunuchos & exſectos in templis, ceteris voce & cantu eminere, idque innuitur verſ. 16. ut ibi oſtendam. Rurſum apud Judæos in templo erat gynæceum, id eſt locus honoratus virginum, inter quas præſentata & educata fuit B. Virgo. Unde illæ dicuntur excubare ad oſtium tabernaculi, Exod. 38. 8. 1. Reg. 2. 22. 2. Machab. 3. 19. ibi enim vacabant orationi, jejunio, mortificandis paſſionibus, ſanctitati, perfectioni, æquè ac operi manuali, texendo, ſarciendo, ornando veſtes & res templi.

Sic pariter apud Chriſtianos nemo admittitur ad miniſterium templi, ut ſit Epiſcopus, Sacerdos, Diaconus, niſi virgo aut cælebs profiteatur caſtitatem. In monaſteriis verò, quæ ſunt ſemnæa & templa Dei, ſolemne ab omnibus fit caſtitatis votum, quibus proinde mirus honos à regibus & principibus omni ævo tributus legitur. Ut taceam alios, S. Helena Imperatrix Conſtantini Magni mater, teſte Ruffino lib. 2. Hiſtor. c. 8. virgines, quas Hieroſolymis reperit Deo ſacratas, ad prandium invitatas tanta devotione curavit, ut indignum crederet ſi famularum uterentur officiis; ſed ipſa manibus ſuis habitu ſuccincta eis cibum appoſuit, poculum porrexit, aquam manibus infudit.

Audi S. Bernardum epiſt. 42. ad Henricum Senonenſem Archiepiſcopum: *Quid caſtitate magis decorum, quæ mundum de immundo conceptum ſemine, de hoſte domeſticum, angelum denique de homine facit? Differunt quidem inter ſe homo pudicus & angelus; ſed felicitate, non virtute; ſed etſi illius caſtitas felicior, hujus tamen fortior eſſe cognoſcitur. Sola eſt caſtitas, quæ in hoc mortalitatis & loco & tempore, ſtatum quemdam immortalis gloriæ repræſentat. Sola inter nuptiarum ſolemnia, morem beatæ illius vendicat regionis, in qua neque nubunt, neque nubuntur, præbens quodammodo terris cæleſtis jam illius converſationis experientiam*. Et mox: *Hoc itaque ſanctæ pulchritudinis ornamentum, dignè dixerim ſacerdotium honorare, quod dilectum Deo & hominibus faciat ſacerdotem; cujus quippe memoria, non in carnis ſucceſſione, ſed in ſpiritali benedictione ſit, reddatque ſimilem in gloria Sanctorum, in hac licèt adhuc regione diſſimilitudis conſtitutũ*.

Virgo angelo fortior.

Rurſum in templis olim (uti etiamnum Romæ, & per totam Italiam fit) ſeparatus à viris erat locus feminarum, in eoque primo loco degebant virgines. Teſtis eſt S. Clemens lib. 2. Conſt. Apoſt. c. 61. *Adoleſcentulæ*, inquit, *ſi ſit locus, ſeorſum maneant*, &c. *Virgines, & viduæ, & anus primæ omnium, vel ſtent vel ſedeant*. S. Greg. Nazianz. in ſomnio Anaſtaſiæ: *Sanctæ virgines*, inquit, *unà cum gravibus matronis è ſublimi tecto, caſtiſſimas ſermonibus meis aures inclinabant*. Clariùs & nervoſiùs S. Ambroſ. ad Virginem lapſam: *Nonne*, inquit, *vel iſtum locum tabulis ſeparatum, in quo in eccleſia ſtabas, recordari debuiſti, ad quem religioſæ matronæ & nobiles certatim currebant tua oſcula petentes, quæ ſanctiores & meliores te erant? nonne vel illa præcepta, quæ oculis tuis ipſe inſcriptus paries ingerebat, recordari debuiſti? Diviſa eſt mulier, & virgo, quæ non eſt nupta, cogitat quæ Domini ſunt, quomodo ſit ſancta corpore & ſpiritu. Tu autem in contrarium vertens dictum*, &c.

In templis primo loco erant virgines.

Præclarè Tertul. de Cultu feminarum c. 1. *Cum omnes*, inquit, *templum ſimus Dei, illato in nos & conſecrato Spiritu ſancto, ejus templi antiſtes & æditua pudicitia eſt, quæ nihil immundum, nec profanum inferri ſinat, ne Deus ille, qui inhabitat, inquinatam ſedem offenſus derelinquat*.

Virginum ergo, præſertim Religioſorum & Religioſarum, *donum electum, & ſors in templo Dei acceptiſſima*, eſt occupatio nobiliſſima ac digniſſima, putà Deum & ſponſum ſuum Chriſtum aſſiduè contemplari, Deum perfectè amare, cupiditates reſecare, animam omni virtute & ſanctitate imbuere & roborare, ut tentationibus, dæmonibus, totique mundo ſuperiores exiſtant, iiſque dominentur: quia *judicabunt nationes, & dominabuntur populis*. Hi ergo ſunt electi & dilecti, quos Deus, ut perfectos, ideoque chariſſimos filios ſingulariter amat; Beata Virgo, ut proles pulcherrimas, diligit; ſancta Eccleſia, ut pretioſiſſimas gemmas, quibus illuſtris & ſplendida ac decora procedit, cordi habet. Ipſi denique ſunt aliis Eccleſiæ filiis meliores & pulchriores, quia curiam Dei ornant, palatium æterni regis ædificant, & nobilitatem Eccleſiæ conſtituunt. Vide quo pacto perfectio eſt arctiſſima cognatio cum Deo, quæ perfectos viros, non utcumque filios Dei facit, ſed filios chariſſimos Dei, & patri ſimillimos & conjunctiſſimos efficit. Qui ut filii Dei, & hæredes regni cæleſtis, omnibus virtutibus, tamquam regalibus indumentis veſtiuntur, cibis delicatiſſimis ſanctorum deſideriorum & piarum cogitationum reficiuntur, & angelis velut regiis miniſtris cinguntur, & patris ſui occupatione, ſcilicet divina contemplatione, delectantur, & nihil aliud quærunt, niſi Dei ſimiles eſſe, & in omnibus Dei filios & ſervos ob divinum honorem ſeſe exhibere. Ita noſter Alvarez de Paz lib. 4. de Dignit. perfectionis p. 1. cap. 8. & 9. Ita & S. Hieronym. in cap. 56. Iſajæ, & interpretes hoc loco.

In Eccleſia verò triumphante virgines proximè ſequuntur

Digitized by Google

tur Agnum quocumque jerit, & cantant canticum novum, A quod nemo poteſt dicere niſi virgo, Apoc. 14. 3. Unde de iis ſubdit: *Hi empti ſunt ex hominibus primitiæ Deo & Agno.* Vide ibi dicta.

Denique per *fidei donum electum*, & per *ſortem in templo Dei acceptiſſimam*, poſſent accipi filii parentum ſterilium, quos ob caſtitatis & ſanctitatis meritum Deus parentibus dedit, fecitque glorioſos atque eximios, ſuos quaſi in templo adminiſtros, uti fecit Samuelem, Joannem Baptiſtam, & Jeſum Chriſtum, alioſque, de quibus dicam verſ. 16.

Audi S. Græeor. 3. part. Paſtor. c. 29. *Eunuchi quippe ſunt, qui compreſſis motibus carnis affectum in ſe pravi operis abſcindunt. Quo autem apud Patrem loco habeantur oſtenditur, quia in domo Patris, videlicet in æterna manſione, filiis præferuntur. Audiant quod per Joannem dicitur: Hi ſunt, qui cum mulieribus non ſunt coinquinati, virgines enim ſunt, & ſequuntur Agnum quocumque jerit.*

Apoc. 14. 4.

Virginitas mira S. Emerici.

Porrò quia *vita Sanctorum eſt interpretatio Scripturarum*, ut ait S. Hieron. diſce ex Vita S. Emerici (quam ex Bonfinio & aliis deſcripſit Surius 5. Novemb.) quàm caſtitas B in templo Dei ſit clara & pulchra, quæ non ſolùm illam poſſidentes, ſed & per illos etjam alios atros & ſpurcos efficiat Deo ſpecioſos & fulgidos. Nam S. Emericus, filius S. Stephani primi Hungarorum regis, cùm nocte orans in eccleſia S. Georgii, cogitaret quodnam poſſet gratiſſimum Deo munus offerre; ecce tibi cum cæleſti fulgore vox de cælo: *Præclara*, inquit, *res eſt virginitas. Itaque mentis & corporis virgineam integritatem à te exigo. Hanc offeras Deo, & in ea conſtanti animi propoſito perſeveres.* Obſecutus eſt ille, ſtatuitque virgo permanere. Verùm cùm pater juberet ut uxorem forma, genere & moribus ſpectatiſſimam duceret, quæ filios regni hæredes pareret; paruit ipſe, ſed cum uxore quaſi cum ſorore vixit in perpetua virginitate. Rarum hoc in juventutis flore, & regiis deliciis puritatis exemplum: ſed ipſe carnem, ne laſciviret, jejuniis edomabat. Contigit ut Conradus quidam, qui ſpurciſſima & enormia ſcelera perpetrarat, illorum pœnitens, Pontificis juſſu loricam ferream ad nudum corpus aſtringeret, cum charta, in qua ejus crimina ſcripta erant, ac varia Sanctorum ſepulchra viſeret, donec lori- C ca ſolveretur, & ſcriptura obliteraretur. Cùm varia viſiſſet incaſſum, venit tandem ad ſepulchrum S. Stephani, ubi orans ab eo audiit: *Surge amice, & Emerici filii mei monumentum, quod juxtà eſt, adito. Ille, quòd carnis ſervanda integritate præcipuam apud Deum gratiam promeruerit, facinorum tuorum veniam tibi impetrabit. Ex eorum enim numero eſt, qui non inquinaverunt veſtimenta ſua ſequunturque Agnum quocumque jerit, & ante thronum Dei cantant canticum novum.* Evigilat homo, illico ad B. Emerici ſacellum ſe confert, ſundit preces, atque opinione celeriùs diſſiliunt ferrei nexus, charta reſignata nullum habet literæ veſtigium. Id audiens Ladiſlaus Hungariæ rex, honorificè elevari curavit corpus S. Emerici, cumque Sanctorum catalogo aſdcribi ad diem 5. Novembr.

Vers. 15. BONORUM ENIM LABORUM GLORIOSUS EST FRUCTUS, ET QUÆ NON CONCIDAT RADIX SAPIENTIÆ) *Glorioſus*, qui ſcilicet non tantùm ad præſens tempus, ſed & in æternum coram Deo & angelis duraturam gloriam conciliat. Virginum labores glorioſi, ideoque glorioſus præmiorum fructus producentes (cujus rei D ſymbolo apud Romanos olim, ad templum honoris non patebat aditus, niſi per templum virtutis, teſte Plutarch. in Moral.) ſunt aſſiduæ luctæ cum carne, orationes, jejunia, eleemoſynæ, ſtudium, doctrina, prædicatio, zelus animarum, quibus vacant virgines, quia rebus terrenis non occupantur, &c. Hinc virginibus à Chriſto aſſignatur fructus centeſimus, viduis ſexageſimus, conjugibus trigeſimus. Matth. 13. 23. Hinc & Chriſtus noluit virginitatem, utpote rem adeò arduam, præcipere, ſed tantùm conſulere: *Qui poteſt*, inquit, *capere capiat*, Matth. 19. 12. Nam, ut ait S. Auguſt. ſerm. 250. de Tempore: *Sola duriora ſunt prælia caſtitatis, ubi quotidiana eſt pugna, & rara victoria*. Hinc lectulum caſtum Salomonis ambiunt ſexaginta ex fortiſſimis Iſrael, Cant. 3. 7. Quin & veteres Palladem virginitatis & ſapientiæ deam, armatam pingebant. Et Aſtrologi ſignum Virginis in cælo medium collocant inter Libram & Leonem, ut indicent virginitatem indigere leonina fortitudine, & librata temperantia. Vide S. Gregor. lib. 6. in lib. Reg. c. 1. & 2.

Pallas armata cur?

Porrò fructus virginitatis ſunt ejus præmia & aureola, quæ recenſui v. præced.

ET QUÆ NON CONCIDAT RADIX SAPIENTIÆ) Græcè, *& quæ cadere nequit* (id eſt firma & ſtabilis eſt) *radix ſapientiæ*. Dat cauſam, cur bonorum laborum glorioſus perennisque ſit fructus, quia ſcilicet eorumdem radix eſt ſapientia, quæ numquam concidit, nec marceſcit, ſed ſemper viva, virens & vegeta fructus hoſce progerminat. Per *ſapientiam* intellige, non ſpeculativam, ſed practicam, putà prudentiam & virtutem præſertim caſtitatem & cælibatum. Hæc enim juges profert orationis, mortificationis, eleemoſynæ aliorumque bonorum operum fructus. Hunc fructum opponit & præponit fructui, id eſt proli, impiorum & luxurioſorum, qui ex alienis uxoribus, vel ex alienigenis (quod lege veteri vetitum erat) proles ſuſcitabant. Unde de iis ſubdit: *Filii autem adulterorum in inconſummatione erunt*. Porrò *radix ſapientiæ* accipi poteſt ipſa ſapientia, uti jam dixi, ſicut virtus caſtitatis eſt ipſa caſtitas. vel præciſè radix ſapientiæ, id eſt virtutis, eſt timor Dei, juxta illud: *Initium ſapientiæ timor Domini*. Eccli. 1. 16. vide ibi dicta. Hic enim timor non decidit, nec deperit, ſed manet in æternum. Aliter noſter Lorinus, qui per *radicem ſapientiæ* accipit cognitionem Dei & ſuiipſius: ſcilicet ſcire ſe nihil eſſe, nec poſſe eſſe caſtum ſuis viribus; ſed hoc eſſe donum Dei, uti & cetera omnia. Hoc enim practice noſſe eſt radix & cauſa caſtitatis, ut docet Sapiens cap. 8. v. ult. Additque appoſitè: Rectè autem de caſtitate priùs locutus, quæ eſt *σωφροσύνη*, radicem ejus dixit eſſe *Φρόνησιν*. Maxima enim requiritur ad caſtitatem prudentia & ſapientia, eaque eſt ceu radix illius: rurſus verò prudentiam atque ſapientiam *σώζει*, id eſt conſervat & cuſtodit, caſtitas atque temperantia. Unde illud Apoſtoli, quod legimus, *ſapere ad ſobrietatem*, *εἰς τὸ σωφρονεῖν*. S. Hieronymus lib. 2. contra Jovin. vertit, *ad pudiciam*, licet S. Auguſt. epiſt. 47. legat, *ad temperantiam*; Irenæus lib. 5. cap. 20. *ad prudentiam*.

Poſſet Secundò, per *fructum bonorum laborum* accipi proles ſterilium: hæc enim directè opponitur proli adulterorum. q. d. Proles, quas Deus ſubinde dat parentibus ſterilibus, ſed caſtis & piis, eò quòd noluerunt quærere proles ex alienis vel alienigenis uxoribus, quia hoc lege erat vetitum, ſunt glorioſi caſtitatis & pietatis eorum fructus, ideoque Deus eos ſolet evehere, faceréque Prophetas, pontifices, vel Sanctos eximios & glorioſos: uti Abrahæ & Saræ ſterilibus dedit filium Iſaac Patriarcham, ex quo prognati ſunt Jacob, omneſque Patriarchæ & Iſraelitæ, ipſeque Chriſtus: qui proinde rectè à Deo vocatus eſt Iſaac, id eſt riſus & gaudium parentum, æque ac poſterorum omnium. Sic Deus Manue & uxori ſterilibus filium dedit Samſonem, qui fuit robur & vindex Iſraelis, Judic. 13. Sic Annæ ſterili dedit filium Samuelem, qui fuit judex Iſraelis, ac ſub Heli Deo in templo miniſtravit, 1. Regum 2. Zachariæ & Eliſabeth ſterilibus dedit filium Joannem Baptiſtam, qui fuit præcurſor & index Chriſti, ideoque in eremo, velut in templo, quaſi angelus inter angelos vixit. Sic denique B. Virgini non ex natura, ſed ex voto virginitatis ſterili filium dedit Chriſtum Jeſum, qui fuit ſalvator & redemptor totius orbis. Vide ergo ut Deus ſterilitatem caſtam & ſanctam remuneretur fructu, id eſt prole ſancta & glorioſa, quæ Deo velut in templo jugiter aſſiſtat, famuletur & obſequatur, uti fecere omnes jam nominati. Ubi Nota, omnes qui ex parentibus ſterilibus nati fuere, evaſiſſe in viros eximios & glorioſos, utpote dono Dei datos parentibus & mundo, ad ejus ſalutem: ideoque Deus ſingulis nomen proprium impoſuit, quod officium & gloriam eorum præſignificaret. Et hoc eſt *donum fidei electum*, *& ſors in templo Dei acceptiſſima* de qua dixit v. 14. Hiſce jam opponit fructum, id eſt prolem, impiorum, qui cùm ex ſuis uxoribus proles non habeant, vel deformes habeant, quærunt contra jus & fas alias pulchras, ut ex iis filios pulchros ſuſcitent. De his ergo ait.

Sterilium filii illuſtres.

Vers. 16. FILII AUTEM ADULTERORUM IN INCONSUMMATIONE (ita legendum cum Græcis & Roman. non *in conſummatione*, uti legunt multi, nec ineptè. Senſus eſt enim q. d. *citò conſummabuntur*, id eſt, conſumentur & morientur) ERUNT) Græcè eſt, *ἀτέλεστα ἔσται*, quod duo ſignificat; Primò, *inconſummati* vel *imperfecti erunt*, ad conſummationem vel perfectionem, ſive corporis, ſive ætatis, ſive proſperitatis, non pervenient. Secundo, *non ini-*

initiati, nec ſacri erunt, ſed profani. Unde Tigur. vertit, *filii adulterorum verò ſocris orcebuntur*. Sic & Oſorius. Senſus eſt. q. d. Filii parentum fidelium & caſtorum ſolent eſſe conſummati & perfecti, tum in natura, tum in gratia, ideoque ſacri & quaſi ſacerdotes Dei: filii verò parentum adulterorum non ſemper, ſed crebrò ſunt imperfecti, tum in natura, ut ad plenam perfectamque ætatem non perveniant, ideoque imbecilles, languidi vel manci miſerè vivunt, ac parum vivaces citò moriuntur; tum in gratia & virtute, ideoque profani & exoſi Deo, quaſi adulterorum parentum adulterini & impii filii. Sic filius Davidi natus ex adulterio cum Bethſabee, à Deo cita morte percuſſus eſt, 2. Reg. 12. 18. Her. & Onan filii Judæ luxurioſi nullos genuerunt filios, ſed & ipſi celeri nece à Deo mulctati ſunt, Geneſ. 38. v. 7. & ſeqq. Abimelech filius ſpurius Gedeonis occidit 70. fratres ſuos, ſeque fecit tyrannum Iſraelis; ideoque paulò pòſt à muliere interfectus eſt, Judic. 9.

Filii adulterini imperfecti:

Cauſa duplex eſt: Prima divina, quòd ſcilicet Deus hac pœna congrue puniat adulteros, ut in quo peccaverunt, putà in filiorum generatione, in eodem puniantur. Secunda naturalis, quòd adulteri ceterique libidinoſi crebro veneris uſu ſpiritus vireſque exhauriant, itaque vim generandi debilitent; quo fit ut languidos & debiles, æquè ac vitioſos ſibique ſimiles generent filios.

Hunc eſſe ſenſum liquet, quia ſic ſe explicat Sapiens, cùm ſubdit: *Et ab iniquo thoro ſemen exterminabitur*. q. d. Filii nati ex adulterio, vel ex conjugio cum alienigenis lege vetito, ad plenam & perfectam ætatem non excreſcent, non pervenient ad ſtatum & gradum honoratum & ſtabilem, ſed præmaturè & dedecoroſè morientur. Cauſam dat Theognis:

> *Non etenim*, inquit, *è ſquilla roſa naſcitur aut hyacinthus,*
> *Sed neque ab ancilla filius ingenuus.*

Rurſum, exterminabuntur ab Eccleſia Domini, juxta legem Deuter. 23. 2. *Non ingredietur manzer, hoc eſt de ſcorto natus, in Eccleſiam Domini, uſque ad decimam generationem*. ita à Caſtro.

Sic, ut alios taceam, hoc ſeculo Henricus VIII. Angliæ rex, cùm ex Catharina uxore ſua non poſſet habere prolem maſculam, eam repudiavit, & duxit Annam Bolenam, ex eaque Eliſabetham genuit; ſed in ea omnis ejus ſtirps & progenies defecit, etiamſi ſucceſſivè ſex duxiſſet uxores. Sic & principes myſticè adulteri, id eſt apoſtatæ, putà qui à fide & Eccleſia deficientes fiunt hæretici vel idolatræ, ſæpè non habent proles, vel non longævas, quæ in ſecunda vel tertia generatione deficiant, uti contigit Zamri, Olee, Jehu & aliis regibus Iſrael idololatris. Lege li. 3. & 4. Regum. Idem hoc ſæculo fieri vidimus in nobiliſſimis familiis. Quocirca Optatus Milevitan. l. 4. contra Parmen. *Filii adulterorum inconſummati. Hoc*, inquit, *de hæreticis dictum eſt, apud quos ſunt Sacramentorum falſa connubia, & in quorum thoris iniquitas invenitur, ubi in exterminium fidei corrupta ſunt ſemina. Dum Valentinus filium Dei in phantaſmate, non in carne fuiſſe contendit, fidem ſuam ſuorumque corrupit. Nativitatis eorum ſemen exterminatum eſt, qui non crediderunt Filium Dei in carne natum de Virgine Maria, & paſſum in carne.*

Porrò Gratian. diſt. 58. can. 12. *Cenomanenſem*, ſic legit, ſicque explicat, q. d. Filios adulterorum, utpote vitioſos, juxta canones, non eſſe ſacris initiandos. Sic enim ait: *Quòd autem vitium originis ſemini imputari negatur, videtur eſſe contrarium illi ſententiæ: Adulterorum filii abominatio ſunt Domino: ſed, ſicut ſupradictum eſt de presbyterorum filiis, ita & hoc de filiis adulterorum intelligendum videtur, ut illi dicantur eſſe abominatio Domino, ad quos paterna flagitia hereditaria ſucceſſione deſcendunt.*

Unde ibidem can. 9. ſcribit S. Bonifacius Martyr Anglorũ regi, vitia adulterorum in proles profeminari. *Si gens Anglorum*, inquit, *ſpretis legalibus connubiis, adulterando & luxuriando, ad inſtar Sodomiticæ gentis fœdam vitam duxeris; de tali commiſtione meretricum æſtimandum eſt degeneres populos, & ignobiles, & furentes libidine fore procreandos, & ad extremum univerſam plebem ad deteriora & ignobiliora vergentem, & noviſſime nec bello ſæculari fortem, nec in fide ſtabilem, nec honorabilem hominibus, nec Deo amabilem eſſe venturam, ſicut aliis gentibus Hiſpaniæ, & Provinciæ, & Burgundiorum populis contigit: quæ ſic à Deo recedentes fornicatæ ſunt, donec vindex talium criminum ultrices pœnas* A *per ignorantes legem Dei, id eſt per Saracenos venire & ſævire permiſit.*

Obiicit S. Juſtinus quæſt. 78. ad Orthodox. qua ratione vera ſit hæc ſententia, cùm genealogia Chriſti ducatur ex David adultero? Reſpondet, David pœnituiſſe, atque Uriæ defuncti relictam viduam, quam priùs vivente viro violaverat, uxorem duxiſſe, Deumque pœnitentiam David eo quoque modo honorare voluiſſe, ut mentio nominatim fieret uxoris quondam Uriæ.

S. Ambroſ. verò ſerm. 9. de Joanne Baptiſta tom. 5. adulterorum filios non initiatos, ut ipſe pariter legit, interpretatur viles, ſpurios & infames. Agens enim contra concubinarios ſic ſcribit: *Sed dicet aliquis: Uxorem non habeo, & ideo ancillam mihi ſociavi. Audi quid dicat Scriptura ad Abraham: Ejice ancillam, & filium ejus; non enim heres erit filius ancillæ cum filio liberæ. Si igitur ancillæ filius heres non eſt, ergo nec filius eſt. Cur ergo quæritur tale conjugium, de quo ſuſceptus filius, nec ſucceſſionis poſſit heres eſſe, nec ſanguinis? Nec enim habere poteſt hereditatis conſortium, qui non habet originis privilegium. Cur inquam, quæritur tale* B *contubernium, de quo nati filii non matrimonii, ſed teſtes ſint adulterii? cur hujuſmodi ſuſcipiuntur adulterini, qui patri pudori ſint, non honori? Dicit Scriptura: Adulterorum filii non initiati erunt, & ab iniquo thoro ſemen exterminabitur. Mulier igitur tua ſi talibus moribus prædita eſt, ut mereatur conſortium, mereatur & nomen uxoris: præſta concubinæ tuæ libertatem & nomen uxoris, ne tu adulter ſis potiùs, quàm maritus.*

Et ab iniqvo thoro semen exterminabitvr) *Iniquo*, id eſt injuſto, putà adulterino. Adulterium enim contra juſtitiam: adulter enim corpus ex juſtitia debitum addictumque uxori, illi ſubtrahit, datque adulteræ: quare uxori gravem facit injuriam. Rurſum, *iniquo*, græcè παρανόμου, id eſt illicito & lege vetito, qualis eſt copula ſoluti cum meretrice vel alienigena & idololatra: quæ licet non ſit contra juſtitiam; lege tamen Dei eſt prohibita, utpote nocens educationi prolis ac bono reipubl. Unde S. Hieron in c. 9. Oſee legit, *ex iniquo concubitu ſemen peribit*: Vatabl. *ex illegitimo concubitu ſemen abolebitur*, Oſorius & Cartuſ. *conjugati adulteri privabuntur prolis fœcunditate*, aut ſi quæ proles eis naſcatur, infelix vivet, & interibit immatura. Ita ſæpè fiebat olim & etjamnum fit, at non ſemper, C ob alia ſecreta Dei judicia.

Porrò hæc ſententia vera eſt, non tantùm in adulterinis filiis, ſed & in legitimis. Sæpè enim ex hac lege ſterilitatis à Deo lata contra adulteros fit, ut qui ex alieno thoro filios quærit, neque ex ſuo quidem ſuſcipiat. Sic *concluſerat Dominus omnem vulvam domus Abimelech, propter Saram uxorem Abrahæ*, quam ſibi vendicarat Abimelech, Geneſ. 20. 18. Quare ſi adulter fuerit rex, regno deiicietur poſteritas: ſi caſtus, proles in regno firmabuntur. Ita non rarò fit.

Et si qvidem longæ vitæ ervnt, in nihilvm compvtabvntvr. q. d. Impii & adulterini impiorum adulterorum filii, ſi quando diutiùs vivant, ſintque longævi; nullius tamen erunt pretii viles & abjecti: et sine honore erit novissima senectvs illorvm) q. d. Quo diutiùs vivent, eo magis erunt inhonorati & dedecoroſi: tum quia cum ætate creſcit eorum impietas & infamia: tum quia, cùm juxta legem Deuter. 23. 1. velut infames repellantur ab Eccleſia & ſocietate ceterorum Iſraelitarum; hinc quò diutiùs vivent, diutius majuſque erit eorum dedecus, infamia & probrum, præſertim quia ſenectus ipſa tot miſeriis onuſta, per ſe ſolet eſſe deſpicabilis & contemptibilis; cui ſi accedat ignominia natalium, æquè ac morum & vitæ, duplex, imò triplex & quadruplex, conſurget turpitudo & infamia. Candorem enim argenteæ quaſi canitiei plumbo, imò cœno, inſpergunt turpitudinis. Hinc S. Hieron. in c. 9. Oſee ſic legit: *Cùm longi fuerint temporis, reputabuntur in nihilum, & ignobilis in noviſſimis erit ſenectus eorum*. Verè Eccleſiaſt. c. 25. v. 3. *Tres*, inquit, *ſpecies odivit anima mea, & aggravor* (nauſeo & indignor) *valdè animæ illorum: pauperem ſuperbum, divitem mendacem, ſenem fatuum & inſenſatum*; græcè *ſenem adulterum & imminutum intellectu*, quales fuere ſenes illi, quos increpat Jerem. c. 29. 22. & illi inſidiantes Suſannæ, Daniel. 13. Vers. 17.

Egregiè hanc gnomen pertractat. S. Fulgent. epiſt. 2. ca. 3. ubi Gallam de morte mariti juvenis conſolatur. *Tales*, inquit, *quantumlibet longævi moriantur, acerbo funere demerguntur, & quamvis ætas eorum matura videatur in corpore, mortifera tamen mundi dilectio, immaturæ mentis acerbita-*

bitatem retentat in corde: Chriſtianus autem, qui in timore Dei vixerit, quacumque fuerit defunctus ætate corporis, non acerbo funere mergitur; ſed placita Deo ſubnixus maturitate transfertur, legimus namque in eodem Sapientiæ libro: Quia ſenectus honorabilis eſt non diuturna, neque numero annorum computata; cani ſunt autem ſenſus hominis, & ætas ſenectutis vita immaculata. Et inferius: *Sicut enim vita mala, quanto magis fuerit temporaliter prolongata, tanto magis delinquentibus multiplicat pœnam: ſic vita bona, quamvis hic brevi tempore terminata, magnam ſempiternamque conquirit bene viventibus gloriam. Vita igitur mala immaturos acerboſque ſenes demerget in tartarum: vita verò bona defunctos juvenes, maturos perducit ad regnum.*

Vers. 18. Et si celerius defuncti fuerint, non habebunt spem) melioris, honoratioris & felicioris vitæ, quia cùm in vita vixerint impiè & infamiter, nullam poſt mortem ſperare poſſunt aliam mercedem, niſi ſupplicium & opprobrium ſempiternum in gehenna, juxta illud Iſaiæ c.66. v. ult. *Vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur: & erunt uſque ad ſatietatem viſionis omni carni.*

Nec in die agnitionis (Græcè διαγνώσεως, id eſt diiudicationis, diſcretionis, examinis, animadverſionis, condemnationis, putà in die judicii, quo cauſa cujuſque cognoſcetur & diiudicabitur, ac pro meritis condemnabitur) allocutionem) Græcè, παραμυθίαν, id eſt conſolationem. q. d. Non habebunt impii in die judicii ullam allocutionem, qua vel ſua ſcelera excuſent, vel eorum ſupplicium deprecentur, vel ſuas miſerias conſolentur: nec enim ipſi loqui pro ſe poterunt, nec quis alius pro eis loqui audebit: ſed omnes obmuteſcent & obſtupeſcent. Erunt enim ab omnibus omnino hominibus & creaturis deſerti, imò omnibus inviſi & exoſi, ideoque in ſumma rerum deſperatione: omnis enim creatura conſurget contra impios ad vindicandam injuriam ſui creatoris, juxta illud c.5. 21. *Pugnabit cum illo orbis terrarum contra inſenſatos.* Magna hæc erit damnatorum afflictio, cùm nec à Chriſto, nec à B. Virgine, nec ab angelis, nec ab amicis, nec à parentibus, nec ab ullo mortalium vel verbulum vnicum blandæ allocutionis aut conſolationis accipient. Sic *allocutio* pro conſolatione, ac doloris lenimine, vel medicamento accipitur à Seneca in Troade.

Alios parentes alloqui in luctu decet.

Ubi vide noſtrum Delrio, qui plura hujus ſignificationis A affert teſtimonia. Et à Catull. in Hendec. ad Cornific.

Qua ſolatus es allocutione.

Porro S. Fulgent. epiſt. 2. cap. 3. pro *agnitionis*, legit, *magnitudinis* (neſcio unde) ſicque piè & pathetice explicat: *Non habebunt ſpem, nec in die magnitudinis allocutionem. Quæ eſt autem dies magnitudinis, niſi dies, in qua non judicandus, ſed judicaturus veniet Dominus? Nunc enim, cùm venit ut pro nobis judicaretur, non fuit dies magnitudinis, ſed minorationis, in qua minoratus eſt paulò minùs ab angelis: tunc autem erit dies magnitudinis, quando ſecundùm Joannis atteſtationem, omnes mali abſcondi cupient in cavernis montium, dicentes montibus & petris: Cadite ſuper nos, & abſcondite nos à conſpectu Patris ſedentis ſuper thronum, & ab ira Agni, quoniam veniet dies magnus iræ illorum; & quis poterit ſtare? In hac die magnitudinis mali non habebunt allocutionem, ſed increpationem. Non enim audient: Venite benedicti Patris mei, percipite regnum, quod vobis paratum eſt à conſtitutione mundi; ſed dicetur eis: Ite maledicti in ignem æternum, qui paratus eſt diabolo & angelis ejus.* Apocal.6.

B Nationis enim iniquæ diræ sunt consummationes) id eſt diri fines, diri exitus. q. d. Impiorum fines & exitus ſunt acerbiſſimi, triſtiſſimi, funeſtiſſimi, quia fulminante Chriſto ſententiam damnationis, ibunt in mortem præſentem & æternam, putà in gehennam & ignem æternum. Minùs rectè nonnulli codices legunt: *Nationes enim iniquæ diræ ſunt conſummationis*, licet eodem redeat ſenſus. Vers. 19.

Adde, adulterium à pleriſque gentibus, etiam hæreticis, quin & ab infidelibus, morte puniri, uti oſtendit Tiraquell. leg. 13. connub. n.6. & ſeqq.

Porrò harum omnium minarum & pœnarum, quæ hic impiis & adulteris intentantur, exemplum illuſtre eſt in filiis Heli, quos propter inceſtas libidines, adulteria, ſacrilegia Deus cum patre Heli hiſce pœna mulctavit. *Ecce dies veniunt*, inquit, *& præcidam brachium tuum, & brachium domus patris tui, ut non ſit ſenex in domo tua. Et videbis æmulum tuum in templo, in univerſis proſperis Iſrael: & non erit ſenex in domo tua omnibus diebus. Verumtamen non auferam penitus virum ex te ab altari meo: ſed ut deficiant oculi* C *tui, & tabeſcat anima tua: & pars magna domus tuæ morietur, cùm ad virilem ætatem venerit. Hoc autem erit tibi ſignum, quod venturum eſt duobus filiis tuis, Ophni & Phinees: In die uno morientur ambo.* 1. Reg. 2. verſ. 32.

CAPUT QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Pergit caſtam piamque ſobolem præferre inceſtæ & impiæ, quòd illa ſæpè longeva ſit, honorata et proſpera; hæc brevis ævi, infamis et infauſta. Eſto enim caſti iuſtique ſubinde morte cita præoccupentur, ac velut flos purpureus aratro ſuccidantur; tamen excipit eos melior vita, ac maior fama et gloria. Quare ætas ſenectutis eſt vita immaculata, & juſtus conſummatus in brevi explevit tempora multa.

1 O Quàm pulchra eſt caſta generatio cum claritate: immortalis eſt enim memoria illius, quoniam & apud Deum nota eſt, & apud homines. 2. Cùm præſens eſt, imitantur illam; & deſiderant eam cùm ſe eduxerit, & in perpetuum coronata triumphat incoinquinatorum certaminum præmium vincens. 3. Multigena autem impiorum multitudo non erit utilis; & ſpuria vitulamina non dabunt radices altas, nec ſtabile firmamentum collocabunt. 4. Et ſi in ramis in tempore germinauerint infirmiter poſita, à uento commouebuntur, & à nimietate uentorum eradicabuntur. 5. Confringentur enim rami inconſummati, & fructus illorum inutiles, & acerbi ad manducandum, & nihilum apti. 6. Ex iniquis enim ſomnis filii qui naſcuntur, teſtes ſunt nequitiæ aduerſus parentes in interrogatione ſua. 7. Iuſtus autem ſi morte præoccupatus fuerit, in refrigerio erit. 8. Senectus enim uenerabilis eſt non diuturna, neque annorum numero computata; cani ſunt ſenſus hominis. 9. & ætas ſenectutis uita immaculata. 10. Placens Deo factus eſt dilectus, & uiuens inter peccatores translatus eſt. 11. raptus eſt ne malitia mutaret intellectum ejus, aut ne fictio deciperet animam illius. 12. Faſcinatio enim nugacitatis obſcurat bona, & inconſtantia concupiſcentiæ tranſuertit ſenſum ſine

ne

ne malitia. 13. Conſummatus in breui expleuit tempora multa; 14. placita enim erat Deo anima illius; propter hoc properauit educere illum de medio iniquitatum. Populi autem uidentes, & non intelligentes, nec ponentes in præcordiis talia: 15. quoniam gratia Dei, & miſericordia eſt in ſanctos ejus, & reſpectus in electos illius. 16. Condemnat autem juſtus mortuus vivos impios, & juventus celeriùs conſummata, longam vitam injuſti. 17. Videbunt enim finem ſapientis, & non intelligent quid cogitaverit de illo Deus, & quare munierit illum Dominus. 18. Videbunt & contemnent eum: illos autem Dominus irridebit. 19. & erunt poſt hęc decidentes ſine honore, & in contumelia inter mortuos in perpetuum; quoniam diſrumpet illos inflatos ſine voce, & commovebit illos à fundamentis, & uſque ad ſupremum deſolabuntur: & erunt gementes, & memoria illorum peribit. 20. Venient in cogitatione peccatorum ſuorum timidi, & traducent illos ex adverſo iniquitates ipſorum.

Vers. I. O QUAM PULCHRA EST CASTA GENERATIO (id eſt caſta natio, putà caſti homines: hos enim opponit nationi pravæ, de qua cap. præcedenti verſ. ultimo: generatio ergo ſignificat omnes genitos, ſive natos) CUM CLARITATE) Græcè, *κρείσσων ἀτεκνία μετ᾽ ἀρετῆς*, hoc eſt, *melior eſt orbitas*, ſive carentia, *filiorum cum virtute*: melius eſt eſſe illiberem, id eſt ſine liberis, & virtute præditum, ſcilicet quàm habere liberos ex adulterio, adulterinos & improbos, uti præceſſit. Unde S. Ambroſ. lib. 1. de Virginit. legit, *melior eſt ſterilitas cum virtute*, S. Hieron. in cap. 9. Oſee, *melius eſt filios non habere cum virtute*; S. Cyprian. lib. de Singular. Cleric. *melius eſt eſſe ſine filiis cum claritate*; Syrus, *melius eſt eſſe ſine filiis cum gloria*; Arabicus, *res præclara privatio filiorum cum virtute*. *Integritas*, ait B. Petrus Chryſolog. ſerm. 146. *eſt cæleſte conſortium: virginitas juncta Chriſto, copula eſt virtutis*. Virgines ergo ſunt angeli terreſtres, & homines cæleſtes, ideoque ſponſæ Chriſti.

Noſter *ἀτεκνία*, videtur legiſſe *ἁγνογονία*, id eſt *caſta generatio*, vel caſtitatis, aut caſtorum generatio: licet enim hæc vox compoſita Græcis non ſit in uſu, ſimplicia tamen, ex quibus componitur, ſunt uſitata. Auctor enim libri hujus multas voces novat, noveque componit. Sanè videtur Noſter aliud habuiſſe Græcum exemplar: diverſum à modernis. Nam moderna non habent exclamationem *ὦ*, nec *τὸ quàm pulchra*.

Aut potiùs Noſter ſolerter per orbitatem filiorum intellexit, non nudam orbitatem & ſterilitatem, hæc enim non eſt pulchra, ſed potiùs deformis: prudenter ergo adverte ſterilitatem ex virtute, putà ex pulchra caſtitate, manantem. Unde vertit, *ò quàm pulchra eſt generatio caſta*, id eſt natio. q. d. O quàm pulchri ſunt homines caſti, ò quàm pulchra eſt caſtitas & caſtorum cœtus, ſive ii ſint conjuges, ſive cælibes & virgines. Sapiens enim per antitheſin hic opponit & anteponit caſtos ſteriles adulteris prole abundantibus: caſti enim *cum virtute*, id eſt ex virtute, putà ex amore caſtitatis, vel conjugalis, vel virginalis, malunt orbari filiis, quàm perdere virginitatem, aut ſe polluere adulterio, eſto ex eo liberos ſperare poſſent. Horum enim virtus, putà caſtitas & virginitas, clarior & illuſtrior eſt omni laude & gloria, quam ſperare poſſent ex filiis. Senſus ergo eſt q. d. Melius, id eſt, præclarius, laudabilius & glorioſius, eſt carere filiis, ſi iis careas ex virtute, putà ob amorem caſtitatis, qua non vis adulterari aut perdere virginitatem, quàm prolem habere copioſam adulterinam & improbam. Ita S. Ambroſ. lib. 1. de Virginit. ubi hanc gnomen applicans virginibus, ſic videtur explicare, q. d. *Melior eſt ſterilitas*, id eſt, melior eſt virginitas. Quia enim illo legis veteris ævo ob expectationem Meſſiæ, quem ſinguli ex ſua ſtirpe naſci optabant, ſterilitas erat probrum, cenſebaturque maledictio & infamia; fœcunditas verò æſtimabatur benedictio & gloria; hinc multi, qui uxores habebant ſteriles, ut ex eis ſuſcitare filios non poſſent, divertebant ad alias, etiam alienigenas & idololatras, ut ex iis proles procrearent. Horum inſipientiam & perverſitatem redarguit hic Sapiens, docetque longè præſtantiorem eſſe caſtitatem quamlibet, etjam illiberem & orbam, quavis fœcunditate & prolibus, præſertim ſpuriis, adulterinis & improbis; eò quòd caſtitas ſit virtus, illaque eximia, fœcunditas verò adulterina ingens ſit vitium & ſcelus: unde pudicitiam puritatem Ægyptii hieroglyphice denotabant per ignem & aquam, quod his elementis omnis luſtratio fiat & expiatio, ait Horus Apol-

A lo lib. 2. Hierogl. cap. 41. Jam quantum caſtitas illuſtrat & quaſi inargentat hominem, tantum libido conſpurcat & deturpat, quàm enim glorioſa eſt puritas, tam probroſa eſt impuritas, quæ ex hominibus facit ſues & porcos, uti docet S. Baſil. in pſal. 1. Senſus ergo eſt q. d. Filius vel filia eſt pulcher facie; at caſtus & virgo pulchrior eſt virtute: filia decora eſt uultu, at ſæpe indecora & impudica mente, virgo verò & uultu ſpecioſa eſt, & mentis virginitate longè ſpecioſior. Pulcher pater pulchrum ſibique ſimilem ſæpè generat filium, juxta illud Virgilii 6. Æneid.

Teucri pulcherrima proles.

Et libro 7.

Status Hercule pulchro.

Et lib 4.

Quo pulchrior alter
Non fuit Aeneadum.

At hanc pulchritudinem corporis ſæpè deturpat deformitas libidinis: nam *lis eſt cum forma magna pudicitiæ*, uti deturpavit filias Auguſti Imp. de quo Sveton. in ejus vita: *Cujus* B *felicitatem*, inquit, *infelicem fecerunt filia, neptis & nepotes, adeò ut ipſe ad eorum mentionem proclamare ſoleret, utile eſſe ſine nuptiis manere, & abſque liberis interire, appellare quoque illos vomicas & carcinomata ſua*, qua ratione Euripides dixit, *ἄτεκνον*, id eſt *carentem liberis, infortunio eſſe felicem*. Ruben Geneſ. cap. 49. 3. dicitur *principium*, ſeu *præcipuum & caput, doloris patris*, quia paterni thori violator fuit.

Audi Tertull. lib. de Bono pudicitiæ c. 1. *Pudicitia*, ait, *flos morum, honor corporum, decor ſexuum, integritas ſanguinis, fides generis, fundamentum ſanctitatis, præjudicium omnis bonæ mentis, quamquam rara, nec facilè perfecta, vixque perpetua, tamen aliquatenus in ſæculo morabitur, ſi natura præſtruxerit, ſi diſciplina perſuaſerit, ſi cenſura compreſſerit*. Tertull. ceu magiſtrum ſecutus more ſuo S. Cyprianus l. de Bono pudic. *Pudicitia*, ait, *eſt honor corporum, ornamentum morum, ſanctitas ſexuum, vinculum pudoris, fons caſtitatis, pax domus, concordiæ caput*, &c. *Pudicitia nihil ornamentorum quærit, decus ſuum ipſa eſt. Hæc nos commendat Domino, connectit Chriſto: hæc expugnat omnia de membris* C *illicita deſideriorum prælia, pacem noſtris corporibus inducit: beata ipſa, & beatos efficiens.* Et paulò pòſt impudicitiæ hæc dat epitheta: *Cupiditatum infeſta rabies, incendium conſcientiæ bonæ, mater impœnitentiæ, ruina melioris ætatis, contumelia generis, expugnans ſanguinis & familiæ fidem, alienis affectibus ſuos inſerens filios, in aliena teſtamenta ſobolem ignoti & corrupti generis inducens*. S. Greg. Turon. lib. de Gloria Confeſſ. c. 106. narrat ſe vocatum ad exequias S. Radegundis cum defunctæ, aitq; de ea; *Sancta facies Radegundis de feretro ita fulgebat, ut liliorum roſarumque ſperneret pulchritudinem*. Et c. 51. narrat de S. Severo presbytero, lilium ab eo templo oblatum, cùm per totum annum jam eſſet aridum; tamen recurrente ejus tranſitus anniverſaria die in vere, quotannis revireſcere & reflorere ſolere.

Porrò cùm triplex ſit caſtitas, ſcilicet conjugalis, vidualis, virginalis, quælibet præſtat fœcunditate & filiis adulterinis ac infamibus. Caſtitas enim conjugalis pulchra eſt, vidualis pulchrior, virginalis pulcherrima. De conjugali hanc gnomen accipit Lyran. & Holcot, ceteri de virginali, ut S. Cyprianus (vel potiùs Origen. ut cenſet Pamel.) D tract. de Singular. Cleric. S. Ambroſ. li. 1. de Virginit. S. Bernard. epiſt. 42 Petrus Bleſenſis, epiſt. 36. imò Eccleſia in Officio Eccleſiaſt. SS. Virginum. Sic & Cantacuzenus aliique interpretes hic.

Hinc S. Aldhelmus lib. 1. de Virginit. narrat angelum triplicem caſtitatem, ſcilicet virginalem, vidualem & con- *Elogia triplicis caſtitatis.*

conjugalem, hiſce gradibus diſcriminaſſe, *ut ſit virginitas aurum, caſtitas argentum jugalitas* (conjugium) *æramentum. Ut ſit virginitas divitiæ, caſtitas mediocritas, jugalitas paupertas. Ut ſit virginitas pax, caſtitas redemptio, jugalitas captivitas. Ut ſit virginitas ſol, caſtitas lucerna, jugalitas tenebræ. Ut ſit virginitas dies, caſtitas aurora, jugalitas nox. Ut ſit virginitas regina, caſtitas domina, jugalitas ancilla. Ut ſit virginitas patria, caſtitas portus, jugalitas pelagus. Ut ſit virginitas homo, caſtitas ſemiviva, jugalitas corpus. Ut ſit virginitas purpura, caſtitas rediviva, jugalitas lana.*

Apologus fructus & floris.

Hanc gnomen inſigni roſæ, lilii & ficus apologo graphicè repræſentat Cyrill. lib. 4. Apolog. moral. c. 8. *Roſa*, inquit, *& lilium juxta ficulneam ſunt exortæ, quæ cùm expandiſſent floribunda folia, nitore ſplendentia, & eorum ſuavitatis manantia, aromaticique odoris fragrantiam effudiſſent, & illa floris luce orbata acerbum in fructum pariter pullulaſſet, invidentiæ lacte pruriens mox invectivam propoſuit, dicens: Poſt tam amœnam rutilantiam floridam, ubi fructus veſtri? Vanum quippe eſt florere ſine fructu. Siquidem ligat natura ſaxa fructum in flore, & ob ipſum vernantem florem germinat. At illæ mox radicem eloquii ſubodorantes, pacifica ratione dixerunt: Benè ſcimus, quòd propter pruritum generationis perdidiſti gloriam floris, & idcirco jam expoliata es foliis dum ſic loqueris. Nempè fructum parit dulciſſimum, ſed tamen pateris in radice pruritum, quo florem amiſiſti. Nobis autem ex plena puritate & ſuavitate ſubſtantiæ, flos ipſe fructus eſt. Unde in nobis flos & fructus nunimè diſtinguuntur, quoniam redundante puritatis flore, & odoriferæ ſublimitatis humore in nobis idipſum factum eſt flos & fructus. Nonne vapor terræ puriſſimus, totus floridum in aurum concreſcit, & ros dulciſſimus cæli virginitate vernante in margaritam congemmaſcit? Igitur roſa, & lilium, & flores fructiferi, & fructus floridi ſunt.* Deinde plura in laudem virginitatis ſubiiciens, eamdem comparat lilio, roſæ; magneti, ſapphiro, ſmaragdo:

Virginitas eſt flos & fructus.

Fructus, inquit, *eſt dulciſſimus, decor præſtantiſſimus, odor ſuaviſſimus, valor totus. Nimirum ipſa eſt naturæ ac virtutis clariſſima gemma, ſumma temperantia, perfecta victoria, ſpiritus ſupra germen, gloria tota. Ut roſa igitur fragrans, & lilium rutilans eſt ſancta virginitas, flos & fructus, ad cujus quidem fragrantiam unicornis attractus ſuaviter currit, cujus dulcedine ferocitas ejus manſueſcit; cujus puritate validiſſima ejus poteſtas delectata, quaſi victa in nitido gremio virginali reverentialiter proſtrata recumbit. O virtus magnetica virginatis, ad ſe trahens naturam! ô ſapphirus mirabilis caſtitatis, omnem fugans & deſtruens famam venenoſam! ô ſmaragdus rutilans perpetuæ viriditatis, puritas inviolatæ integritatis amatrix, fœtidam Veneris nullatenus patiens corruptelam! Ad hæc ficulnea ſtupefacta conticuit.*

Pulchræ virginitatis exempla.

Vis pulchritudinis ſanctæ virginitatis ſpecimen & ſpeculum? S. Pulcheria Auguſta filia Arcadii Imp. virgo fuit perpetua & glorioſa, utpote quæ Theodoſium Imp. fratrem ſuum juniorem, in pietate, omnique virtute ad regimen educavit, eoque mortuo ipſi ſuccedens in imperium nupſit Marciano, eumque creavit Auguſtum, ut majori auctoritate regnum adminiſtraret; ſed virginitatem, quam anteà Deo voverat, in matrimonio conſervavit, ac totam ſe fidei tuendæ, & hæreſi Eutychetis exſtirpandæ impendit. Quapropter tota Synodus Chalcedonenſis ei acclamavit: *Nova Helena, munimen Orthodoxorum, & gloria Eccleſiarum*. Denique quod in Imperatoribus rarum eſt, ſua caſtitate, juſtitia & ſanctitate meruit catalogo Sanctorum adſcribi die 10. Septemb.

Talis quoque fuit S. Cunegundis, quæ caſtitatem pariter cum Henrico Imper. marito ſuo conſervavit, atque in ejus teſtimonium nudis pedibus illęſa ſuper candens ferrum ambulavit, ac mortuo marito monaſterium à ſe fundatum ingreſſa, monachamque profeſſa, quindecim annos mira humilitate, abſtinentia & pœnitentia traduxit. Unde Sanctorum faſtis adſcripta legitur die 3. Martii. Nimirum in tanto Imperii faſtigio caſtitas, quaſi ſol toti orbi clariùs effulget.

S. Elzearius Comes Arriani cum conjuge Delphina intactam ſervavit virginitatem. Quocirca D. Mablina nobilitate & pietate illuſtris, vidit in Spiritu ſanctum juvenem ſplendide indutum, per amplam planitiem manibus ferentem vexillum candidum & illuſtre, cujus elegantia & ſplendor totum aerem & planitiem illam illuminaret. Sequebatur autem eum innumera multitudo hominum cujuſvis ętatis, ſexus & ordinis. Cumque illa viſionis explicationem à Deo poſceret, audivit: *Hæc eſt virginitas & ſanctitas Elzearii, quem totus orbis venerabitur, & multi eum ſequentur.* Ita habet ejus Vita apud Surium c. 16. ad diem 27. Septembris.

Præclarè S. Ignatius epiſt. 13. ad Heronem: *Virgines*, ait, *ſerva, ut pretioſa Chriſti monilia*. Et S. Cyprianus lib. de Habitu virginum: *Flos*, inquit, *eſt ille Eccleſiaſtici germinis, decus atque ornamentum gratiæ ſpiritualis, læta indoles laudis & honoris, opus integrum atque incorruptum, Dei imago reſpondent ad ſanctitatem Domini, illuſtrior portio gregis Chriſti. Gaudet per illas, atque in illis largiter floret, Eccleſiæ matris glorioſa fœcunditas, quantoque plus copioſa virginitas numero ſuo addit, tanto plus gaudium matris augeſcit.* Sic Veſtalium virginitas Romanis erat admirationi, cùm tamen illa eſſet emptitia, temporaria, ac faſtu plena, ait S. Ambroſius in Symmachum. Nam ut ait Naumachius illuſtris Poeta, ſed Gentilis:

Pulchrum eſt corpus caſtum habere, intactamque manere
Virginem, & puris ſemper cogitationibus delectari, &c.
Permanere quaſi reginam imbecillium mulierum,
Oculum ſplendidum ad eam vitam erigendo,
In qua glorioſæ uerææque ſunt nuptiæ, ubi commixta
Diuinis uerbis, lumine plenas meditationes parit.

His virginitatis elogiis accenſus S. Caſimirus regis Poloniæ filius, eam ita adamavit, ut, etiamſi medici aſſererent eum morbo, quo laborabat, liberari non poſſe, niſi uxorem duceret, ad idque pater & regni proceres eum urgerent; ipſe tamen conſtanter reſponderint: *Malo mori uirgo, quàm uiuere non uirgo*. Dixit, & fecit, ideoque velut virginitatis hoſtia, in ſanctorum virginum album ab Eccleſia inſcriptus eſt die 4. Martii. Fuit ergo ipſe velut armelinus, qui à venatoribus luteo aggere circumdatus, mauult capi, & mori, quàm egredi & fœdari. Unde cives ejus Lithuani hoc ei anagramma dederunt: *Caſimirus, ſum ac iris*, in quam ſcilicet irradians Sol juſtitiæ ſuum ei caſtitatis fulgorem afflavit. Et hoc epitaphium:

Sponte cadis, ſed amore cadis, Caſimire, pudoris.
Mirus, te Chriſto mirificante cadis.

Fuit è primis Societatis noſtræ Patribus P. Jacobus Ledeſma, inſignis Theologus, ac religioſa morum ſanctitate conſpicuus. Huic ſub initium vocationis de perpetuanda caſtitate formidanti, Brixiæ apparuit B. Virgo ſole pulchrior, comitata S. Maria Magdalena, S. Catharina Alexandrina, & S. Catharina Senenſi, eique donum caſtitatis per omnem vitam promiſit: quæ dum in cælum rediret, tres ejus comites jam recenſitæ hoc carmen ſuaviter modulabantur: *O quantum eſt donum caſtitatis, quod Deus confert pietatis*. Ita refert noſter P. Franc. Sacchinus parte 2. Hiſtor. Societatis Jeſu, lib. 1. n. 65. Lege vitam S. Juliani & Baſiliſſæ conjugum, ſed virginum, ac mira hac de re invenies. Extat apud Surium die 9. Januarii.

Vide S. Athanaſ. Tertull. Cyprian. Auguſt. Baſilium de laudibus virginitatis, ac Climacum gradu 15. & Caſſianum collat. 12.

Audi unicum S. Athanaſ. hac exclamatione tract. de Virginit. concludentem: *Magna uirtus continentia, magna gloria caſtitas, magna ſunt uirginitatis præconia. O uirginitatis diuitiæ incomprehenſibiles. O uirginitas corona immarceſcibilis. O uirginitas templum Dei, & ſancti Spiritus domicilium. O uirginitas margarita pretioſa apud multos latens, à paucis uerò uix inuenitur. O continentia amica Dei, & apud Sanctos laudata. O continentia uulgò inuiſa ſed iis, qui te digni ſunt, nota. O continentia mortem & inferos effugiens; & immortalitati adhærens. O continentia gaudium Prophetarum, Apoſtolorum gloria. O continentia angelorum uita, & ſanctorum hominum corona, Beatus qui te tenet, Beatus qui per patientiam tibi conſtanter adhæret; quoniam poſtquam paululum laborauit, multa recipiet munera in te. Beatus qui per totum hoc tempus jejunarit, quia in æterna Hieroſolyma habitabit, cumque angelis choreas ducet, cumque ſanctis Prophetis & Apoſtolis requiem habebit.*

Symbolicè, quàm pulchra eſt generatio Chriſti, tum æterna & divina, tum temporalis & humana! utraque enim eſt caſta & virginea, quia æterna facta eſt ſine matre, humana ſine patre ex Spiritu ſancto. Unde Chriſtus in cælis eſt ἀμήτωρ, id eſt carens matre, in terris verò ἀπάτωρ, id eſt carens patre. Utraque pariter eſt clara, imò clariſſima. Unde de priori dicitur pſal. 109. *Tecum principium in die uirtutis tuæ in ſplendoribus ſanctorum, ex utero ante luciferum genui te*. ita Angelus de Paz, Expoſ. in Symbol. capit. 14.

CVM

ne malitia. 13. Conſummatus in breui expleuit tempora multa; 14. placita enim erat Deo anima illius; propter hoc properauit educere illum de medio iniquitatum. Populi autem uidentes, & non intelligentes, nec ponentes in præcordiis talia: 15. quoniam gratia Dei, & miſericordia eſt in ſanctos ejus, & reſpectus in electos illius. 16. Condemnat autem juſtus mortuus vivos impios, & juventus celeriùs conſummata, longam vitam injuſti. 17. Videbunt enim finem ſapientis, & non intelligent quid cogitaverit de illo Deus, & quare munierit illum Dominus. 18. Videbunt & contemnent eum: illos autem Dominus irridebit. 19. & erunt poſt hęc decidentes ſine honore, & in contumelia inter mortuos in perpetuum; quoniam diſrumpet illos inflatos ſine voce, & commovebit illos à fundamentis, & uſque ad ſupremum deſolabuntur: & erunt gementes, & memoria illorum peribit. 20. Venient in cogitatione peccatorum ſuorum timidi, & traducent illos ex adverſo iniquitates ipſorum.

VERS. I. O QUAM PULCHRA EST CASTA GENERATIO (id eſt caſta natio, putà caſti homines: hos enim opponit nationi pravæ, de qua cap. præcedenti verſ. ultimo: generatio ergo ſignificat omnes genitos, ſive natos) CUM CLARITATE) Græcè, *κρείσσων ἀτεκνία μετὰ ἀρετῆς*, hoc eſt, *melior eſt orbitas*, ſive carentia, *filiorum cum virtute*: melius eſt eſſe illiberem, id eſt ſine liberis, & virtute præditum, ſcilicet quàm habere liberos ex adulterio, adulterinos & improbos, uti præceſſit. Unde S. Ambroſ. lib. 1. de Virginit. legit, *melior eſt ſterilitas cum virtute*, S. Hieron. in cap. 9. Oſee, *melius eſt filios non habere cum virtute*; S. Cyprian. lib. de Singular. Cleric. *melius eſt eſſe ſine filiis cum claritate*; Syrus, *melius eſt eſſe ſine filiis cum gloria*; Arabicus, *res præclara privatio filiorum cum virtute*. *Integritas*, ait B. Petrus Chryſolog. ſerm. 146. *eſt cæleſte conſortium: virginitas juncta Chriſto, copula eſt virtutis*. Virgines ergo ſunt angeli terreſtres, & homines cæleſtes, ideoque ſponſæ Chriſti.

Noſter *ἀτεκνία*, videtur legiſſe *ἀγνογονία*, id eſt *caſta generatio*, vel caſtitatis, aut caſtorum generatio: licet enim hæc vox compoſita Græcis non ſit in uſu, ſimplicia tamen, ex quibus componitur, ſunt uſitata. Auctor enim libri hujus multas voces novat, novèque componit. Sanè videtur Noſter aliud habuiſſe Græcum exemplar: diverſum à modernis. Nam moderna non habent exclamationem *ὦ*, nec *τὸ quàm pulchra*.

Aut potiùs Noſter ſolerter per orbitatem filiorum intellexit, non nudam orbitatem & ſterilitatem, hæc enim non eſt pulchra, ſed potiùs deformis: prudenter ergo adverte ſterilitatem ex virtute, putà ex pulchra caſtitate, manantem. Unde vertit, *ò quàm pulchra eſt generatio caſta*, id eſt natio. q. d. O quàm pulchri ſunt homines caſti, ò quàm pulchra eſt caſtitas & caſtorum cœtus, ſive ii ſint conjuges, ſive cælibes & virgines. Sapiens enim per antitheſin hic opponit & anteponit caſtos ſteriles adulteris prole abundantibus: caſti enim *cum virtute*, id eſt ex virtute, putà ex amore caſtitatis, vel conjugalis, vel virginalis, malunt orbari filiis, quàm perdere virginitatem, aut ſe polluere adulterio, eſto ex eo liberos ſperare poſſent. Horum enim virtus, putà caſtitas & virginitas, clarior & illuſtrior eſt omni laude & gloria, quam ſperare poſſent ex filiis. Senſus ergo eſt q. d. Melius, id eſt, præclarius, laudabilius & glorioſis, eſt carere filiis, ſi iis careas ex virtute, putà ob amorem caſtitatis, qua non vis adulterari aut perdere virginitatem, quàm prolem habere copioſam adulterinam & improbam. Ita S. Ambroſ. lib. 1. de Virginit. ubi hanc gnomen applicans virginibus, ſic videtur explicare, q. d. *Melior eſt ſterilitas*, id eſt, melior eſt virginitas. Quia enim illo legis veteris ævo ob expectationem Meſſiæ, quem ſinguli ex ſua ſtirpe naſci optabant, ſterilitas erat probrum, cenſebaturque maledictio & infamia; fœcunditas verò æſtimabatur benedictio & gloria; hinc multi, qui uxores habebant ſteriles, ut ex eis ſuſcitare filios non poſſent, divertebant ad alias, etiam alienigenas & idololatras, ut ex iis proles procrearent. Horum inſipientiam & perverſitatem redarguit hic Sapiens, docetque longè præſtantiorem eſſe caſtitatem quamlibet, etiam illiberem & orbam, quavis fœcunditate & prolibus, præſertim ſpuriis, adulterinis & improbis; eò quòd caſtitas ſit virtus, illaque eximia, fœcunditas verò adulterina ingens ſit vitium & ſcelus: unde pudicitiam puritatem Ægyptii hieroglyphice denotabant per ignem & aquam, quòd his elementis omnis luſtratio fiat & expiatio, ait Horus Apollo lib. 2. Hierogl. cap. 41. Jam quantum caſtitas illuſtrat & quaſi inargentat hominem, tantum libido conſpurcat & deturpat, quàm enim glorioſa eſt puritas, tam probroſa eſt impuritas, quæ ex hominibus facit ſues & porcos, uti docet S. Baſil. in pſal. 1. Senſus ergo eſt q. d. Filius vel filia eſt pulcher facie; at caſtus & virgo pulchrior eſt virtute: filia decora eſt vultu, at ſæpe indecora & impudica mente, virgo verò & vultu ſpecioſa eſt, & mentis virginitate longè ſpecioſior. Pulcher pater pulchrum ſibique ſimilem ſæpè generat filium, juxta illud Virgilii 6. Æneid.

Teucri pulcherrima proles.

Et libro 7.

Status Hercule pulchro.

Et lib 4.

Quo pulchrior alter
Non fuit Æneadum.

At hanc pulchritudinem corporis ſæpè deturpat defor mitas libidinis: nam *lis eſt cum forma magna pudicitiæ*, uti deturpavit filias Auguſti Imp. de quo Sveton. in ejus vita: *Cujus felicitatem*, inquit, *infelicem fecerunt filia, neptis & nepotes, adeò ut ipſe ad eorum mentionem proclamare ſoleret*, *utile eſſe ſine nuptiis manere, & abſque liberis interire*, *appellare quoque illos vomicas & carcinomata ſua*, qua ratione Euripides dixit, *ἄτεκνον*, id eſt *carentem liberis*, *infortunio eſſe felicem*. Ruben Geneſ. cap. 49. 3. dicitur *principium*, ſeu *præcipuum & caput*, *doloris patris*, quia paterni thori violator fuit.

Audi Tertull. lib. de Bono pudicitiæ c. 1. *Pudicitia*, ait, *flos morum, honor corporum, decor ſexuum, integritas ſanguinis, fides generis, fundamentum ſanctitatis, præjudicium omnis bonæ mentis, quamquam rara, nec facilè perfecta, vixque perpetua, tamen aliquatenus in ſæculo morabitur, ſi natura præſtruxerit, ſi diſciplina perſuaſerit, ſi cenſura compreſſerit*. Tertull. ceu magiſtrum ſecutus more ſuo S. Cyprianus l. de Bono pudic. *Pudicitia*, ait, *eſt honor corporum, ornamentum morum, ſanctitas ſexuum, vinculum pudoris, fons caſtitatis, pax domus, concordiæ caput*, &c. *Pudicitia nihil ornamentorum quærit, decus ſuum ipſa eſt. Hæc nos commendat Domino, connectit Chriſto: hæc expugnat omnia de membris illicita deſideriorum prælia, pacem noſtris corporibus inducit: beata ipſa, & beatos efficiens.* Et paulò pòſt impudicitiæ hæc dat epitheta: *Cupiditatum infeſta rabies, incendium conſcientiæ bonæ, mater impœnitentiæ, ruina melioris ætatis, contumelia generis, expugnans ſanguinis & familiæ fidem, alienis affectibus ſuos inſereas filios, in aliena teſtamenta ſobolem ignoti & corrupti generis inducens*. S. Greg. Turon. lib. de Gloria Confeſſ. c. 106. narrat ſe vocatum ad exequias S. Radegundis cum defunctæ, aitq; de ea; *Sancta facies Radegundis de feretro ita fulgebat, ut liliorum roſarumque ſperneret pulchritudinem*. Et c. 51. narrat de S. Severo presbytero, lilium ab eo templo oblatum, cùm per totum annum jam eſſet aridum; tamen recurrente ejus tranſitus anniverſaria die in vere, quotannis revireſcere & reflorere ſolere.

Porrò cùm triplex ſit caſtitas, ſcilicet conjugalis, vidualis, virginalis, quælibet præſtat fœcunditate & filiis adulterinis ac infamibus. Caſtitas enim conjugalis pulchra eſt, vidualis pulchrior, virginalis pulcherrima. De conjugali hanc gnomen accipit Lyran. & Holcot, ceteri de virginali, ut S. Cyprianus (vel potiùs Origen. ut cenſet Pamel.) tract. de Singular. Cleric. S. Ambroſ. li. 1. de Virginit. S. Bernard. epiſt. 42 Petrus Bleſenſis, epiſt. 36. imò Eccleſia in Officio Eccleſiaſt. SS. Virginum. Sic & Cantacuzenus aliique interpretes hic.

Hinc S. Aldhelmus lib. 1. de Virginit. narrat angelum triplicem caſtitatem, ſcilicet virginalem, vidualem & con- *Elogia triplicis caſtitatis.*

Digitized by Google

conjugalem, hiſce gradibus diſcriminaſſe, *ut ſit virginitas aurum, caſtitas argentum jugalitas* (conjugium) *æramentum. Ut ſit virginitas divitiæ, caſtitas mediocritas, jugalitas paupertas. Ut ſit virginitas pax, caſtitas redemptio, jugalitas captivitas. Ut ſit virginitas ſol, caſtitas lucerna, jugalitas tenebræ. Ut ſit virginitas dies, caſtitas aurora, jugalitas nox. Ut ſit virginitas regina, caſtitas domina, jugalitas ancilla. Ut ſit virginitas patria, caſtitas portus, jugalitas pelagus. Ut ſit virginitas homo, caſtitas ſemiviva, jugalitas corpus. Ut ſit virginitas purpura, caſtitas rediviva, jugalitas lana.*

Apologus fructus & floris.

Hanc gnomen inſigni roſæ, lilii & ficus apologo graphicè repræſentat Cyrill. lib. 4. Apolog. moral. c. 8. *Roſa*, inquit, *& lilium juxta ficulneam ſuat exertæ, quæ cùm expandiſſent floribunda folia, nitore ſplendentia, & eorum ſuavitatis manantia, aromaticique odoris fragrantiam effudiſſent, & illa floris luce orbata acerbum in fructum pariter pullulaſſet, invidentiæ lacte prurieas mox invectivam propoſuit, dicens: Poſt tam amœnam rutilantiam floridam, ubi fructus veſtri? Vanum quippe eſt florere ſine fructu. Siquidem ligat natura ſaxa fructum in flore, & ob ipſum veraantem florem germinat. At illæ mox radicem eloquii ſubodorantes, pacifica ratione dixerunt: Benè ſcimus, quòd propter pruritum generationis perdidiſti gloriam floris, & idcirco jam expoliata et foliis dum ſic loqueris. Nempè fructum paris dulciſſimum, ſed tamen pateris in radice pruritum, quo florem amiſiſti. Nobis autem ex plena puritate & ſuavitate ſubſtantiæ, flos ipſe fructus eſt. Unde in nobis flos & fructus minimè diſtinguuntur, quoniam redundante puritatis flore, & odoriferæ ſublimitatis humore in nobis idipſum factum eſt flos & fructus. Nonne vapor terræ puriſſimus, totus floridum in aurum concreſcit, & ros dulciſſimus cæli virginitate vernante in margaritam congemmaſcit? Igitur roſa, & lilium, & flores fructiferi, & fructus floridi ſuat.* Deinde plura in laudem virginitatis ſubiiciens, eamdem comparat lilio, roſæ; magneti, ſapphiro, ſmaragdo: *Fructus*, inquit, *eſt dulciſſimus, decor præſtantiſſimus, odor ſuaviſſimus, valor totus. Nimirum ipſa eſt naturæ ac virtutis clariſſima gemma, ſumma temperantia, perfecta victoria, ſpiritus ſupra germen, gloria tota. Ut roſa igitur fragrans, & lilium rutilans eſt ſancta virginitas, flos & fructus, ad cujus quidem fragrantiam unicornis attractus ſuaviter currit, cujus dulcedine ferocitas ejus manſueſcit; cujus puritate validiſſima ejus poteſtas delectata, quaſi victa in avido gremio virginali reverentialiter proſtrata recumbit. O virtus magnetica virginitatis, ad ſe trahens naturam! ô ſapphirus mirabilis caſtitatis, omnem fugans & deſtruens famam venenoſam! ô ſmaragdus rutilans perpetuæ viriditatis, puritas inviolatæ integritatis amatrix, fœtidam Veneris nullatenus patiens corruptelam! Ad hæc ficulnea ſtupefacta conticuit.*

Virginitas eſt flos & fructus.

Pulchræ virginitatis exempla.

Vis pulchritudinis ſanctæ virginitatis ſpecimen & ſpeculum? S. Pulcheria Auguſta filia Arcadii Imp. virgo fuit perpetua & glorioſa, utpote quæ Theodoſium Imp. fratrem ſuum juniorem, in pietate, omnique virtute ad regimen educavit, eoque mortuo ipſi ſuccedens in imperium nupſit Marciano, eumque creavit Auguſtum, ut majori auctoritate regnum adminiſtraret; ſed virginitatem, quam anteà Deo voverat, in matrimonio conſervavit, ac totam ſe fidei tuendæ, & hæreſi Eutychetis extirpandæ impendit. Quapropter tota Synodus Chalcedonenſis ei acclamavit: *Nova Helena, munimen Orthodoxorum, & gloria Eccleſiarum.* Denique quod in Imperatoribus rarum eſt, ſua caſtitate, juſtitia & ſanctitate meruit catalogo Sanctorum adſcribi die 10. Septemb.

Talis quoque fuit S. Cunegundis, quæ caſtitatem pariter cum Henrico Imper. marito ſuo conſervavit, atque in ejus teſtimonium nudis pedibus illæſa ſuper candens ferrum ambulavit, ac mortuo marito monaſterium à ſe fundatum ingreſſa, monachamque profeſſa, quindecim annos mira humilitate, abſtinentia & pœnitentia traduxit. Unde Sanctorum faſtis adſcripta legitur die 3. Martii. Nimirum in tanto Imperii faſtigio caſtitas, quaſi ſol toti orbi clariùs effulget.

S. Elzearius Comes Arriani cum conjuge Delphina intactam ſervavit virginitatem. Quocirca D. Mablina nobilitate & pietate illuſtris, vidit in Spiritu ſanctum juvenem ſplendide indutum, per amplam planitiem manibus ferentem vexillum candidum & illuſtre, cujus elegantia & ſplendor totum aerem & planitiem illam illuminaret. Sequebatur autem eum innumera multitudo hominum cujuſvis ætatis, ſexus & ordinis. Cumque illa viſionis explicationem à Deo poſceret, audivit: *Hæc eſt virginitas & ſanctitas Elzearii, quem totus orbis venerabitur, & multi eum ſequentur.* Ita habet ejus Vita apud Surium c. 16. ad diem 27. Septembris.

Præclarè S. Ignatius epiſt. 13. ad Heronem: *Virgines*, 5
ait, *ſerva, ut pretioſa Chriſti monilia*. Et S. Cyprianus lib. de Habitu virginum: *Flos*, inquit, *eſt ille Eccleſiaſtici germinis, decus atque ornamentum gratiæ ſpiritualis, læta indoles laudis & honoris, opus integrum atque incorruptum, Dei imago reſpondens ad ſanctitatem Domini, illuſtrior portio gregis Chriſti. Gaudet per illas, atque in illis largiter floret, Eccleſiæ matris glorioſa fœcunditas, quantoque plus copioſa virginitas numero ſuo addit, tanto plus gaudium matris augeſcit.* Sic Veſtalium virginitas Romanis erat admirationi, cùm tamen illa eſſet emptitia, temporaria, ac faſtu plena, ait S. Ambroſius in Symmachum. Nam ut ait Naumachius illuſtris Poeta, ſed Gentilis:

Pulcbrum eſt corpus caſtum habere, intactamque manere
Virginem, & puris ſemper cogitationibus delectari, &c.
Permanere quaſi reginam imbecillium mulierum,
Oculum ſplendidum ad eam vitam erigendo,
In qua glorioſæ utræque ſunt nuptiæ, ubi commixta
Divinis verbis, lumine plenas meditationes parit.

His virginitatis elogiis accenſus S. Caſimirus regis Poloniæ filius, eam ita adamavit, ut, etiamſi medici aſſererent eum morbo, quo laborabat, liberari non poſſe, niſi uxorem duceret, ad idque pater & regni proceres eum urgerent; ipſe tamen conſtanter reſponderint: *Malo mori virgo, quàm vivere non virgo.* Dixit, & fecit, ideoque velut virginitatis hoſtia, in ſanctorum virginum album ab Eccleſia inſcriptus eſt die 4. Martii. Fuit ergo ipſe velut armelinus, qui à venatoribus luteo aggere circumdatus, mavult capi, & mori, quàm egredi & fœdari. Unde cives ejus Lithuani hoc ei anagramma dederunt: *Caſimirus, ſum ac iris*, in quam ſcilicet irradians Sol juſtitiæ ſuum ei caſtitatis fulgorem afflavit. Et hoc epitaphium:

Sponte cadis, ſed amore cadis, Caſimire, pudoris.
Mirus, te Chriſto mirificante cadis.

Fuit è primis Societatis noſtræ Patribus P. Jacobus Ledeſma, inſignis Theologus, ac religioſa morum ſanctitate conſpicuus. Huie ſub initium vocationia de perpetuanda caſtitate formidanti, Brixiæ apparuit B. Virgo ſole pulchrior, comitata S. Maria Magdalena, S. Catharina Alexandrina, & S. Catharina Senenſi, eique donum caſtitatis per omnem vitam promiſit: quæ dum in cælum rediret, tres ejus comites jam recenſitæ hoc carmen ſuaviter modulabantur: *O quantum eſt donum caſtitatis, quod Deus confert pietatis.* Ita refert noſter P. Franc. Sacchinus parte 2. Hiſtor. Societatis Jeſu, lib. 1. n. 65. Lege vitam S. Juliani & Baſiliſſæ conjugum, ſed virginum, ac mira hac de re invenies. Extat apud Surium die 9. Januarii.

Vide S. Athanaſ. Tertull. Cyprian. Auguſt. Baſilium de laudibus virginitatis, ac Climacum gradu 15. & Caſſianum collat. 12.

Audi unicum S. Athanaſ. hac exclamatione tract. de Virginit. concludentem: *Magna virtus continentia, magna gloria caſtitas, magna ſunt virginitatis præconia. O virginitatis divitiæ incomprehenſibiles. O virginitas corona immarceſcibilis. O virginitas templum Dei, & ſancti Spiritus domicilium. O virginitas margarita pretioſa apud multos lateas, à paucis verò vix invenitur. O continentia amica Dei, & apud Sanctos laudata. O continentia vulgò inviſa ſed iis, qui te digni ſunt, nota. O continentia mortem & inferos effugieas; & immortalitati adhærens. O continentia gaudium Prophetarum, Apoſtolorum gloria. O continentia angelorum vita, & ſanctorum hominum corona. Beatus qui te tenet, Beatus qui per patientiam tibi conſtanter adhæret; quoniam poſtquam paululum laboravit, multa recipiet munera in te. Beatus qui per totum hoc tempus jejunarit, quia in æterna Hieroſolyma habitabit, cumque angelis choreas ducet, cumque ſanctis Prophetis & Apoſtolis requiem habebit.*

Symbolicè, quàm pulchra eſt generatio Chriſti, tum æterna & divina, tum temporalis & humana! utraque enim eſt caſta & virginea, quia æterna facta eſt ſine matre, humana ſine patre ex Spiritu ſancto. Unde Chriſtus in cælis eſt ἀμήτωρ, id eſt carens matre, in terris verò ἀπάτωρ, id eſt carens patre. Utraque pariter eſt clara, imò clariſſima. Unde de priori dicitur pſal. 109. *Tecum principium in die virtutis tuæ in ſplendoribus ſanctorum, ex utero ante luciferum genui te.* ita Angelus de Paz, Expoſ. in Symbol. capit. 14.

Cvm

Digitized by Google

Cum claritate) Græcè, *cum virtute*, inter quas quia eminet charitas, hinc S. Bernard. & Petrus Bleſenſis epiſt. 36. legunt, *cum charitate*. Audi S. Bernard. epiſt. 42. ad Henricum: *Caſtitas ſine charitate lampas eſt ſine oleo: ſubtrahe oleum, lampas non lucet, tolle charitatem, caſtitas non placet. Sed ò quàm pulchra eſt (ut Sapiens clamat) caſta generatio cum charitate! Cum illa, inquam, charitate, quam deſcribit Apoſtolus de corde puro, & conſcientia bona, & fide non ficta.*

Noſter vertit, *cum claritate* quia Græcum ἀρετῇ, & Latinum *virtus*, ſæpè ſignificat vires, robur, excellentiam præſtantiam, celebritatem, gloriam. Unde illud Virgilii:

Tunc pudor incendit vires, & conſcia virtus.

Claritas pro virtute.

Igitur τὸ *cum claritate* Primò, accipi poteſt, ut ſit idem quod Græcum *cum virtute*: virtus enim ſola parit laudem & claritatem: unde à Poetis, *virtus* ſæpè vocatur laus, uti alibi oſtendi. Secundò & genuinè, τὸ *cum claritate* idem eſt, quod *clara*, ac jungendum eſt cum τῷ *quàm pulchra*. q. d. O quàm pulchra & clara eſt caſta generatio, ſive natio? Caſtitas enim ſolet ſibi ſociare ceteras virtutes: habet ergo laudem, decorem, claritatem, & gloriam aliarum virtutum, eò quòd ſit ἀρετὴ, id eſt robur & fortitudo Martia, quæ omnia ſuperat, ac victrix de omnibus cupiditatibus triumphat, quæ ſanè ingens eſt ejus claritas & gloria.

Myſticè, Lyran. accipit *claritatem* conſcientiæ, quæ juſtis datur, præſertim caſtis: quocirca experientia conſtat caſtitatem eſſe matrem ſapientiæ, facereque, ut conſcientia æquè ac ingenium & mens mira claritate polleat & reſplendeat.

Virtutis etymon.

Porrò Græcum ἀρετὴ, id eſt virtus, indicat caſtitatem egere magna fortitudine & robore militari, & quaſi Martio: Ἀρετὴ enim dicta eſt ab Ἄρης id eſt, Mars. Virgines ergo ſunt quaſi Martes, qui aſſiduè prò caſtitate duro ac difficile prælio confligunt. Sic & virtus dicta eſt à vi & à viro, quaſi virilis: caſtitas enim facit viragines viriles, & quaſi viros, ac virili vi: omnibus tentationibus mundi, carnis & dæmonis reſiſtit. Senſus ergo eſt, q. d. Filii ſtipantes ſuos parentes, illis ſunt pulchritudini & robori, indeque claritati & gloriæ: at major eſt caſtitatis & virginitatis pulchritudo, robur & claritas, quam ipſa caſtis communicat, ut ob haſce tres dotes celebris & glorioſa ſit, caſtoſque glorioſos faciat apud Deum, æquè ac apud angelos & homines univerſos.

Denique S. Cyprianus (ſive Origenes, ut volunt nonnulli) tract. de Singular. Clericorum, paulò ante finem, totum hunc locum citat, & ex eo probat Clericos & caſtitatis ſtudioſos non poſſe habitare cum feminis. Sic enim ait: *Melius eſt eſſe ſine filiis cum claritate; non eſt ſine filiis cum claritate, niſi ſingularitas ſola, quam non ſolùm conſcientia ſua nullis ſordibus maculat, ſed etiam nullæ opiniones ſuſpectæ parilitatis infamant. Nam ſi caſtitas, quod eſt difficile, maſculum & feminam pariter in virginitatem conſervet; non habet claritatem quia communitas ipſa non poteſt niſi quibuſdam proboſitatum tenebris obſcurare. Singularitas verò ita clara eſt omnibus & exerta, ut cunctis ſplendore ſui candoris pura manifeſtetur & lucida.*

Immortalis est enim memoria illius: quoniam et apud Deum nota est, et apud homines) quam proinde nulla temporum, nulla viciſſitudinum, nulla ſæculorum debebit oblivio, ſed ejus memoria & gloria perennis florebit tamdiu, quamdiu Dei & angelorum hominumque omnium durabit æternitas.

Probat caſtæ generationis, ſive nationis & gentis, pulchritudinem & claritatem ex eo, quòd immortalis ſit memoria, & æterna gloria illius apud Deum & homines: quam proinde opponit & anteponit fluxæ & caducæ filiorum propagationi, cujus memoria & fama ad modicum tempus durat, & cum filiis interit. Errant ergo, qui per filios quærunt immortalitatem, ac ſuum nomen & ſtirpem æternare ſatagunt, cùm vera immortalitas quærenda ſit ex virtute & caſtitate: hæc enim apud Deum & homines æternam habet laudem & gloriam. Generatione perpetuatur corruptibilium ſpecies, cùm individua perpetuare nequeant, teſte Ariſt. de Generat. at juſti caſtique memoria, quin & anima, ejuſque felicitas & gloria, perpetuatur in ipſo ejus individuo.

Græca ſignificantiùs habent, ἀθανασία γάρ ἐστιν ἐν μνήμῃ αὐτῆς, id eſt, *immortalitas enim eſt in memoria illius*, ſcilicet virtutis, quæ præceſſit: virtutis inquam, qua quis ſterilis eſſe mavult & illiberis, ex amore virginitatis vel caſtitatis conjugalis, quàm ex alienis vel alienigenis filios procreare.

Hoc eſt quod ait Eccleſiaſt. cap. 44. 14. *Nomen eorum* (juſtorum præſertim heroum, quales ſunt virgines & Martyres) *vivit in generationem & generationem. Sapientiam ipſorum narrent populi, & laudem eorum nunciet Eccleſia*, & cap. 49. *Memoria Joſiæ in compoſitionem odoris facta opus pigmentarii: in omni ore, quaſi mel indulcabitur ejus memoria, & ut muſica in convivio vini.* Et Pſaltes pſal. 111. 7. *In memoria æterna erit juſtus.*

Et apud homines) tum probos caſtoſque, tum improbos & inceſtos, qui virgines & caſtam vitam ſuſpiciunt & admirantur, ut angelicam & divinam, quæ ipſorum omniſque naturæ vires ſuperet & tranſcendat, ut docet Sanctus Ambroſius lib. 2. de Virginit. & S. Baſil. de Virgin.

Symbolicè noſter Alvarez de Paz lib. 4. de Dignitate perfect. part. 3. c. 37. totum hunc locum de juſtis & ſanctis ſic exponit: Caſta generatio, inquit, non eſt alia, quàm multitudo juſtorum, quæ mente pulchra eſt, quia gratiæ decore nitet, & corpore caſta, quia honeſtatis nitore emicat; & luce ſapientiæ clara, quoniam rerum cæleſtium cognitione reſplendet: cujus memoria, nec apud Deum, nec apud homines perit. Non apud Deum, quia Sanctos ſemper ſecum habet, & nunquam à propoſito eos clarificandi diſcedit. Non apud homines, quia hi celebrem eorum memoriam non deſerunt, quos ſibi ſemper patronos apud Deum & mediatores agnoſcunt. Adeò ut, quia non poteſt Eccleſia omnium Sanctorum feſta ſigillatim celebrare (ſunt enim illi innumerabiles) neque poteſt omnes perfectos & juſtos ex nomine cognoſcere, aut eorum ſpecialem memoriam habere, dies feſtos celeberrimos quotannis inſtituerit, in quibus (jubente Deo) Sanctorum omnium choros honoraret, & eos ad memoriam fidelium adduceret. Omnes etiam illos frequenter invocat, dum in ſupplicationibus publicis canit: *Omnes Sancti & Sanctæ Dei intercedite pro nobis.*

Cum præsens est, imitantur illam: et desiderant eam, cum se eduxerit) Vers. 2.
S. Cyprianus legit, *cum ſe abduxerit*, cùm ſcilicet per martyrium aut mortem caſtorum vel virginum, caſtitas vel virginitas cum eis ſe in cælum ſubduxerit. Græcè eſt, *deſiderant recedentem*, ideoque abſentem Senſus eſt q. d. Caſtitas adeò ſpecioſa eſt, ut, cùm ſe præſentem in caſtis exhibet, multos trahat ad ſui amorem & imitationem; cùm verò abſens eſt ſui acuat deſiderium: præſentia bona enim ſæpè faſtidimus, abſentia deſideramus & ſtudioſè requirimus, juxta illud Horatii lib. 3. Carm. ode 24.

Virtutem incolumem odimus,
Sublatam ex oculis quærimus invidi.

Et illud: *Minuit præſentia famam.* Verùm viris probis caſtitas, cùm adeſt, mirabilis & imitabilis eſt; cùm verò abeſt, deſiderabilis. Exemplum eſt in S. Auguſt. qui concubinæ aſtrictus, ab ea ſe expedivit per exempla ſanctarum virginum. Audi eum l. 8. Confeſſ. 11. *Aperiebatur, inquit, ab ea parte, qua intenderam faciem, & quò tranſire trepidabam, caſta dignitas continentiæ, ſerena & non diſſolutè hilaris, honeſtè blandiens, ut venirem, neque dubitarem, & extendens, ad me ſuſcipiendum & amplectendum, pias manus plenas gregibus bonorum exemplorum. Ibi tot pueri & puellæ, ibi juventus multa, & omnis ætas, & graves viduæ, & virgines anus, & in omnibus ipſa continentia nequaquam ſterilis, ſed fœcunda mater filiorum gaudiorum de marito te Domine. Et irridebat me irriſione exhortatoria, quaſi diceret: Tu non poteris, quod iſti & iſtæ? an verò iſti & iſtæ in ſemetipſis poſſunt, ac non in Domino Deo ſuo? Dominus Deus eorum me dedit eis. Quid in te ſtas, & non ſtas? Proiice te in eum, noli metuere, non ſe ſubtrahet ut cadas. Proiice te, ſecurus excipiet te, & ſalvabit te. Et erubeſceam nimis.* Quocirca S. Baſil. hom. de S. Gordio Martyre ait: *Cùm in ſanctis voluminibus Moyſis vitam, morum lenitatem, noſtræ naturæ magnopere optatam audimus, ſtatim æmulamur. Joſeph dum audimus, aut legimus vitam illius, aſſequi caſtitatem magnoperè cupimus. Si verò Sampſonis narratur hiſtoria, ad illius imitandam fortitudinem accendimur.*

Et in perpetuum coronata triumphat, incoinquinatorum certaminum præmium vincens) Græcè eſt, ἀμιάντων ἄθλων ἀγῶνα νικήσασα Id eſt, *immarceſcibilium* vel *incorruptibilium certaminum*, vel *præmiorum* (ἄθλων enim, ſi ab ἆθλος maſculino

no derives, idem eſt quod *certaminum*: ſin à neutro ἄθλον, idem eſt quod præmiorum, quæ certamina merentur) *agonem vincens*. q. d. Caſtitas, ac præſertim virginitas, quia durum agonem certaminum & tentationum libidinis, quibus ingentia & immarceſcibilia à Deo præmia propoſita ſunt, generoſè vincit, hinc corona gloriæ, & laurea ſive aureola virginitatis, coronata in cælis triumphat. Hinc S. Cyprianus legit, *incoinquinatorum certaminum prælium vincens*. Ubi Nota. *incoinquinata certamina* accipi poſſunt *impollata*, quæ ſcilicet cum tentationibus libidinis, multorum corpora & mentes polluentibus, ita ut vix quis eas evadat illibatus & impollutus, à caſtis ita ſuſcipiuntur & ſuperantur, ut ipſi prorſus maneant ab iis intacti & incoinquinati. Sin vertas, *incoinquinatorum præmiorum*, per ea intellige *immarceſcibilem gloriæ coronam* caſtis à Deo propoſitam, quæ numquam marceſcit, nullo mærore, dolore aut timore inquinatur, polluitur vel maculatur. Addit Petrus Faber lib. 2. Agoniſt. c. 12. & lib. 3. c. 4. *incontaminatos* dici agones ſanctarum virginum, qui Deo dicantur, ut diſtinguat eos à contaminatis agonibus, qui in honorem deorum, id eſt dæmonum, à Gentilibus celebrantur. B

Noſter pro ἀγῶνα, id eſt *prælium*, vertit, *præmium* metonymicè, quia in agone agonotheta vincenti certamen, ſive prælium, bravii loco proponebat præmium. q. d. Caſtus & virgo in tam periculoſo tentationum carnis agone prælium vincens, præmium reportat, ſcilicet coronam gloriæ, cum qua in æternum triumphat. Poſſet quoque per hypallagen ſic exponi: *Incoinquinatorum certaminum* vel *præliorum præmium vincens*, id eſt incoinquinatorum præmiorum certamen vel prælium vincens. Sic pſal. 18. 6. dicitur: *In ſole poſuit tabernaculum ſuum*, pro *in tabernaculo ſuo poſuit ſolem*. Ex pſal. 32. 7. *Ponens in theſauris abyſſos*, pro *ponens in abyſſis theſauros*. Sic alibi dicitur. *Miſit civitatem in ignem*, pro *miſit ignem in civitatem*. Et *calceamenta habebitis in pedibus*, pro *habebitis pedes in calceamentis*; ſive *calceatos*. Exodi 12. Quomodocumque vertas & exponas, eodem ſemper redibit ſenſus. De corona ſive aureola virginitatis vide D. Thomam, S. Bonavent. ceteroſq; Scholaſt. in 4. diſt. 33.

Triumphi virginum. Audi virginum, ideoq; Martyrum, glorioſas coronas & C triumphos celebrantem S. Ambroſ. lib. 3. epiſt. 25. ad Eccleſ. Vercell. ſub finem: *Apud nos*, inquit, *& puellæ de mortis appetentia ſublimes, uſque ad cælum erexere virtutum gradus. Quid Theclam, quid Agnen quid Pelagiam loquar, quæ tamquam nobilia vitulamina pullulantes, ad mortem, quaſi ad immortalitatem feſtinaverunt? Inter leones virgo exultavit, & rudentes beſtias expectavit intrepida. Et at noſtra cum Indorum gymnoſophiſtis conferamus, quod ille verbis gloriatus eſt, ſanctus Laurentius factis probavit, at vivus exureretur, & flammis ſuperſtes diceret: Verſa, manduca. Haud degener Abrahamidarum & Machabæorum concertatus puerorum, quorum alii ſuper flammas canebant, alii cùm exurerentur non rogabant ut parceretur, ſed invehebantur ut ampliùs perſecutor inflammaretur. Liber igitur ſapiens.* Subiicit deinde ratam S. Pelagiæ fortitudinem: *Quid autem ſublimius ſancta Pelagia? quæ vallata perſecutoribus, priuſquam tamen in eorum conſpectum veniret, ajebat, Volens morior, nemo me continget manu, nemo oculo protervo violabit virginem. Mecum feram pudorem, mecum incolumem verecundiam, nullum prædones lucrum ſuæ capient inſolentiæ: Pelagia Chriſtum ſequetur, libertatem nemo auferet, nemo captivam videbit liberam fidem, inſignemq; pudicitiam & proſapiam prudentiæ. Quod ſervum eſt, hic manebit, nullos in uſus debitum.* Dixit & fecit: nam antequam à ſatellitibus comprehenderetur, ex alto ſe præcipitans, virgo & Martyr evolavit in cælum, uti refert idem S. Ambroſius lib. 3. de Virgin. S. Chryſoſtomus & alii. D

S. Palagia.

S. Victoria. Audi & triumphos S. Victoriæ virginis & Martyris. Hanc enim hiſce verbis ad virginitatem ſervandam impulit S. Anatolia: *O Victoria vince diabolum, & eſto vera victoria. Ego die qua explicui pretium ornamentorum meorum in pauperes Chriſti, vidi per viſum juvenem auro diadematum ſplendidum, in veſtibus purpureis atque gemmatis, qui grata facie & læto vultu me inſpiciens ait: O virginitas, quæ morte non vinceris, quæ à morte perpetua liberas! O virginitas, quæ non in operibus tenebrarum, ſed ſemper in lumine verſaris! Virginitas purpura regalis eſt, quam qui induit; reliquis fit eminentior. Virginitas gemma eſt pretioſa. Virginitas theſaurus eſt regis immenſus. Hunc fures inſidias tendunt. Hanc*

Atta evigilans ſollicite cuſtodi: quantumq; te plus habere cognoſcis, inſtantiùs cuſtodi ne perdas. His & ſimilibus verbis & factis incitata Victoria, omne pretium ornamentorum ſuorum & ipſa diſtraxit pauperibus. Sicque factum eſt, ut, agentibus ſponſis earum Aurelio & Eugenio, quia nubere illis virgines Chriſti noluerunt, à Decio Imp. urbe Roma pulſæ, ad prædia ſponſorum ducerentur, ubi fame & inedia ita afflictæ ſunt, ut vix ad veſperum modicus panis cibarius eis daretur: nulloque pacto efficere ſponſi potuerunt, ut vel ad nubendum vel ſacrificandum animi illarum inclinarentur. Beata igitur Victoria in virginitatis propoſito invincibiliter perſiſtens, poſt multa miracula facta, inter quæ plurimas virgines Domino aggregaverat, percuſſa eſt gladio in corde à carnifice Taliarcho. Qui leproſus factus, intra ſex dies vermibus conſumptus expiravit. Hæc omnia ad verbum habet Ado in Martyrolog. die 29. Decembris. Huc facit illud S. Hieron. in epitaph. Paulæ, de duabus coronis, martyrii, ſcilicet, & puritatis: *Illa*, inquit, *corona de roſis & violis plectitur, iſta de liliis*. Et illud Prudentii Peri Stephanon hymno 14. *Gnoma.*

Duplex corona eſt præſtita Martyri,
Intactum ab omni crimine virgini,
Mortis deinde gloria liberæ.

Hinc & Gentiles in agone certaturi vino & venere abſtinebant, ut fortiores evaderent, & victoriæ coronam reportarent: experientia enim conſtabat fortiores, ſi veneri vacarent, à debilioribus, ſi ea abſtinerent, ſuperari. Audi S. Paulinum epiſt. ad Severum. *Confirmemus*, inquit, *animam caſtitate, quam Apoſtolus docet, quam etiam carnales athletæ diligenter tuentur, quò nobis impenſiore ſtudio ſervanda eſt pro immarceſcibili corona illa luctantibus, cùm etiam pro temporali & fragili corona decernentibus excolatur.* Et S. Ephrem de Virginit. *Fac ſis contineas animo, vigil ſpiritu, abſtinens cibo, abſtinens riſu, cogitationum quoque continentiam ſervans, ut per omnia veluti perfectus athleta innoteſcas.* Et de luctamine ſpirituali; *Continentiam habeto*, inquit, *in habitu, continentiam habeto in cibo, continentiam habeto in lingua; abſtinentiam in aſpectu, in cogitatu, in riſu, ut athleta pietatis perfectiſſimus in omnibus demonſtreris.* Similia habet S. Baſil. de Sacr. virginit. Porro virgines à Gentilibus florea corona, vel ramis pini (pinus enim eſt ſymbolum virginitatis) coronari ſolitas docet Carolus Paſchaius lib. 2. de Coronis c. 15. & lib. 6. c. 28.

Denique virginibus triplex debetur corona: prima, virginitatis; ſecunda, nuptialis, quia nubunt Deo: olim enim virgines, dum nubebant, coronabantur: tertia, athletica, quia inſtar athletarum difficilem & durum cum luxuria agonem ſubeunt & ſuperant. Hinc omnes penè gentes virgines dum moriuntur, roſis & floribus coronant. Virgo enim eſt libidinis domitor, dæmonum profligator, paſſionum & ſenſuum victor. Cui per omnia quadrat illa Machabæi præclara laudatio: *Similis eſt leoni in operibus ſuis, & ſicut catulus leonis rugiens in venatione. Et perſecutus eſt iniquos, perſcrutans eos; & qui conturbabant populum ſuum, eos ſuccendit flammis: & repulſi ſunt inimici ejus præ timore ejus, & omnes operarii iniquitatis conturbati ſunt, & directa eſt ſalus in manu ejus*. 1. Machab. 3. 4. *Virginum triplex corona.*

MULTIGENA (græcà, πολύγονον, id eſt multiplex, multiplicata, multa) AUTEM IMPIORUM MULTITUDO NON ERIT UTILIS) Eſt antitheſis q. d. Pii & caſti ſua virtute & caſtitate pariunt ſibi coronas, & triumphos æternos: at turba impiorum, eſto plurima, inutilis eſt, imò ſua impietate ſibi & proximis noxia: ſibi enim acceſſit ignes & tormenta gehennæ. VERS. 3.

Dices, Cur ergo Deus creat homines, quos ſcit fore impios, & cur eos tolerat? Reſpond. Primò, ut in eos oſtendat ſuam juſtitiam vindicativam, ſicut in piis ſuam oſtendit miſericordiam per gratiam & gloriam, quam eis elargitur, uti docet Apoſt. Rom. 9. utque per juſtitiam exercitam in impios, pii magis agnoſcant miſericordiam ſibi præſtitam, Deoque majores gratias agant.

Secundò, ut per impios exerceantur, purgentur & perficiantur pii. Sic Caio exercuit Abelem, Iſmael Iſaacum, Eſau Jacobum, Pharao Moyſen, Saul Davidem, Aman Mardochæum, &c. Audi S. Auguſt. ſerm. 52. in Euangel. S. Joannis: *Præclarè*, inquit, *videtis ergo quia & mali neceſſarii ſunt bonis. In fornace quodammodo aurificis ſumus, hoc eſt in hoc mundo. Si aurum non es, ſimul ardes; ſi autem es,*

palea tua eſt malus; ſi & tu palea es, ſimul eritis fumus. Et A illa verba pſal. 51. *Sicut novacula acuta feciſti dolum: Ecce*, ait, *quid faciunt bonis mali, capillos radunt*, hoc eſt, ut mox explicat, *oblatratus eſt malus bona temporalia.*

Tertiò, impii piis multa exhibent miniſteria circa artes mechanicas, mercimonia, aliaſque res temporales, quibus excellunt, utpote toti intenti lucris, fabricis, politiæ, &c.

ET SPVRIA VITVLAMINA NON DABVNT RADICES ALTAS, NEC STABILE FIRMAMENTVM COLLOCABVNT] q. d. Sicut ſpuriæ plantæ non agunt altas radices, ideoque citò exareſcunt & pereunt; ſic adulterorum & impiorum adulterini & impii filii citò deficiunt, nec ſtirpem aut familiam propagant: ſpuriæ plantæ enim ſunt filii nothi, & illegitimi. Unde Syrus vertit, *& qui ſunt ex alieno ſemine, non dabunt radices in profunditate*; Arabicus, *non ſuadabunt radices altas germina eorum*, *Spuria vitulamina* ergo ſunt *adulterinæ plantationes*, ut legunt hic S. Bonav. Lyran. Hugo, Holkot & Dionyſ. has enim ſignificat Græcum *νόθα μοσχεύματα*, id eſt nothæ, vel ſpuriæ & adulterinæ plantæ. Nam vox *vitula*-B *mina* in nullis lexicis, vel auctoribus claſſicis modò reperitur. Unde S. Auguſt. libro 2. de Doctrina Chriſt. c. 12. *Quia*, inquit, *μόσχος græcè vitulus dicitur, μοσχεύματα quidam non intellexerunt, eſſe plantationes, & vitulamina interpretati ſunt. Qui error tam multos codices præoccupavit, ut vix inveniatur aliter ſcriptum: & tamen ſententia manifeſtiſſima eſt, quia clareſcit conſequentibus verbis. Namque adulterinæ plantationes non dabunt radices altas, convenientiùs dicitur, quàm vitulamina, quæ pedibus per terram gradiuntur, & non hæreat radicibus. Hanc translationem in eo loco etiam cetera contexta cuſtodiunt.* S. Auguſtinum ſequitur Janſen. qui lectionem Vulgatam, quæ habet *vitulamina*, velut vitiatam, aut minùs congruam reiicit, uti & S. Bonav. Hugo. Vatabl. Clarius & Polydorus Virgil. in Adagiis Sacris lib. 2. adagio 379.

Verùm *ſpuria vitulamina* legunt hic omnes codices Vulgatæ editionis, quam quia ut authenticam probavit Concil. Trident. ſeſſ. 4. nulli Catholico jam reiicere fas eſt. Sic quoque Optatus Milevitan. lib. 4. contra Parmen. legit, *Spuria vitulamina & filios adulterarum*, & explicat de hæ-C reticis: *Apud quos*, inquit, *ſunt Sacramentorum falſa connubia, & in quorum thoris iniquitas invenitur, ubi in exterminium fidei corrupta ſunt ſemina.* Videtur ergo vox *vitulamina* illo ævo fuiſſe uſu recepta.

Spurii etymon. Porrò *ſpurius* vocatur, qui ex mâtre nota, patre ignoto vel ignobili naſcitur. Unde veteres denotabant ſpurium per S. P. quaſi dicas *ſine patre*. *Spurius* autem dicitur à *σπόρος*, id eſt ſemen, quod nil habeat à patre niſi ſemen: nec enim in patris familiam, ſtatum & hereditatem ſuccedit. Ita S. Iſidor. lib. 9. Origin. c. 5. Plutarch. in Quæſt. Sigonius de Nomin. Roman. & alii. Addit S. Iſidor. *ſpurium* dici, quaſi *extra puritatem*, id eſt immundum; alii *ſpurium* dici cenſent *ſpurcum*. Verùm prius etymon eſt genuinum.

Vitulamen unde? Dico ergo aptè noſtrum Interpretem vertiſſe *vitulamina*. Primò, quia græcizat, ac imitatur Græcum, qui à *μόσχος* vocat *μοσχεύματα*, id eſt à vitulo vitulamina, *μοσχεύματα*, id eſt *vitulamina*, Græcis ſunt ſurculi, qui ex arbore dempti ſeruntur ſive plantantur, ut in fruticem arboremve excreſcant; item rami tenelli, qui ex arbore in humum de-D feruntur, ut talea ſive clavola ex olea, malleolus ex vite: *μοσχεύειν* enim idem eſt, quod ſurculis ex arbore demptis ſero, ramos tenerrimos ex arbore avulſos planto, plantaria ſeu viviradices inſtituo. Sic S. Bonav. ait S. Ambroſ. in quadam epiſtola ſcripſiſſe: *Vos eſtis nobilia vitulamina*; dici autem à vite, quæ eſt generoſa plantatio. Adde, radix arboris vocatur taurus, cur non & vitulus, vel vitulamen? Audi Quintilianum li. 8. c. 2. *Sicut in his, quæ homonyma dicuntur, ut taurus animalne ſit, an mons an ſignum in cælo, an nomen hominis, an radix arboris, niſi diſtinctum, non intelligitur.* Sic *μόσχος* græcè & vitulum, & pampinum, & viviradicem, id eſt plantam, quæ cum viva radice ſeritur, quaſi vivam radicem habens, ſignificat: unde *μόσχευμα* vocatur ſtolo, planta tenera, novellus ramus, malleolus vitium, viviradix.

Secundò, quia *vitulamen* eſt vox Latina, & appoſitè ſignificat vagam, petulantem, & inſtar vituli vitulantem & laſcivientem luxuriam ſpuriarum plantarum, æquè ac adulterorum. *Vitulari* enim Latinis idem eſt, quod lætari, exultare, laſcivire inſtar vituli: unde vitulamen eſt ipſa laſcivia. ita Feſtus, Nonius & alii. Iam ſicut homines dicuntur laſcivire & vitulari metaphoricè, ſic & plantæ cùm ramis luxuriant. Eſt enim analogia & ſimilitudo inter propagationem plantarum, beſtiarum & hominum: unde ſicut vitulari dicuntur homines, cùm more vitulorum ſaltant & laſciviunt, ſic & plantæ. Quare appoſitè Interpres noſter à ſtolida & petulca vituli vitulatione, ſtolidas & laſcivè luxuriantes plantas, ſive ſtolones, vocavit *vitulamina*.

Paulò aliter Cervantius: Vox *vitulamina*: inquit, ſignificat degenerantes, infructuoſas, ſtultas, luxuriantesque plantas, quæ ad truncum vitis, à qua nomen accipiunt, naſci ſolent, & vitibus officiunt, & in pabulum vitulorum a terra proferuntur, à vitulis ſeu bobus arata: ſic impii ignobiles: degeneres, ſteriles, ſtulti & molles in adverſus ſunt, ut eis ſuccumbant facilè: & Chriſto Domino, *viti veræ*, Joann. 15. *& palmitibus* ejus, ſive Eccleſiæ, vineæ Deo jucundiſſimæ, ſpecioſiſſimæ & pretioſiſſimæ, pro viribus detrimentum afferre amant & ardent; ſed non diu vigebunt, non matureſcent, ut ingenio reſpondeant, certa manent ſupplicia plantas iſtas, Iſajæ 5. Jerem. 12. Ezech. 15.

Sic & alii *vitulamina* non à vitulo, ſed à vite deducunt; ſed ſic potiùs dicenda eſſent *vitilamina*, ſicut dicitur *vitiligo*, non *vitulamina*, niſi dicas *Tò vitulamina* ad vitulum, æquè ac ad vitem alludere.

Sed cur *vitulamina*, id eſt plantæ, vel rami, vocantur *ſpurii*, qui altas radices non agant?

Spuriæ plantæ quæ? Respond. Primò. Reſpond. Primò. Spuriæ herbæ & plantæ ſunt, quæ à genuinis degenerant, item falſæ, quæ genuinarum ſpeciem habent, at non vim & indolem. Sic olea in terra ſterili ſylveſcit, & degenerat in oleaſtrum: ſpurius ergo ramus oleaſtri ſi inſeratur in oleam, vel non coaleſcit cum ea, nec creſcit, vel certè indolem & bonitatem oleæ non capit, nec imbibit. Unde Theophraſt. li. 1. de Cauſis plantarum c. 7. urbanas arbores ait inſerendas eſſe per inoculationem ſylveſtribus, non verò ſylveſtres urbanis, putà oleam inſerendam eſſe oleaſtro, non verò oleaſtrum oleæ: *Quamobrem*, inquit, *ſatus oleaſtris inſerere poſt modum, vel inoculare præcipiunt: coeunt enim & apprehendunt validiùs, & radix plus attrahens nutrimenti, probè fructificare arborem facit. Nam ſi è contrario ſilveſtre in urbano ſeveris, tametſi differentia quædam erit, tamen bonæ frugis arbor numquam profectò reddetur.*

Secundò. Secundò per *ſpuria vitulamina*, id eſt ſpurias plantas & ſurculos, accipi poſſunt rami multiplices & denſi, quos arbor vel vitis humore luxurians ad radices ſuas progignit, ſed deinde deficiente humore & ſucco alere nequit; unde eoſdem ſua umbra enecat. Audi Plinium lib. 17. c. 10. *Natura & plantaria demonſtravit, multarum radicibus pullulante ſobole denſa, & pariente matre, quas enecet, eius quippe umbra turba indigeſta premitur, ut in lauris, punicis, platanis, ceraſis, prunis. Paucorum in hoc genere rami parcunt ſoboli. ut ulmorum palmarumq; Nullis verò tales pulli proveniunt, niſi quarum radices amore ſolis atque imbris, in ſumma tellure ſpatiantur. Omnia ea non ſtatim moris eſt in ſua locari, ſed prius nutrici dari, atque in ſeminariis adoleſcere, iterumq; migrare. Qui tranſitus mirum in modum mitigat etiam ſilveſtres: ſive arborum quoque, ut hominum natura novitatis & peregrinationis avida eſt: ſive diſcedentes virus relinquunt, manſueſcuntq; tractata (ceu feræ) dum radici avellitur planta. Pullos* Plinius vocat ramos teneros, qui molles ſunt & delicati, inſtar pullorum & puellorum. Simili modo luxurioſi & adulteri magnam ſpuriorum ſobolem progenerant, ſed ob exhauſtas libidine vires debilem & infirmam, quam deinde ægrè & neglectim alunt: unde omnis illa facilè deficit & emoritur, vixque ſobolem longævam poſt ſe relinquit.

Tertiò. Tertiò, plantæ à nativa ſua bonitate & indole degenerant, fiuntque ſpuriæ, ſi in alium locum priori diſſimilem, vel minùs ſibi commodum transferantur & transplantentur, tuncque facilè exareſcunt. Audi Columellam lib. 3. c. 5. *Depoſitæ ſtirpes valido ſolo, quamvis celeriter comprehendant atque profiliant, tamen cùm ſiat viviradices factæ antequam transferantur retorreſcunt, nec adoleſcere queunt.* Et clariùs cap. 9. *Tantum retulerit, ut in transferendis ſeminibus ſimilem ſtatum cæli lociq; & ipſius] vitis habitum obſervemus; quoniam plerumq; degenerat ſurculus, ſi aut ſitus agri aut aeris qualitas repugnent, aut etiam ſi ex arbore in jugum defertur. Itaque de frigidis*

infri-

in frigida, de calidis in ſimilia, de vineis in vineas transferimus.

Quartò. Quartò, ſpuriæ plantæ ſunt, quæ à vermibus eroſæ aut carie exeſæ, aut aurugine alioque vitio percuſſæ vigorem ſuum perdidere, ideoque marceſcunt & tabeſcunt. Tales rami ſunt ſtolidi ſtolones, qualis eſt talea ſive clavola ex olea, malleolus è vite, qui proinde plantari nequit, ut radices agat & pullulet.

Quintò. Quintò & optimè, ſpuriæ plantæ & rami ſunt, qui alterius ſpeciei ramis ſemine injecto in naſcuntur, qui quia in iis altas radices agere nequeunt, hinc creſcere non poſſunt, ſed citò exareſcunt. Sic Theophraſtus lib. de Cauſis plantarum c. 23. narrat viſam eſſe terebinthum naſci in olea, & polypodium in arboribus, & laurum in platano & quercu, cauſamque ſubdit: *Cùm enim*, inquit, *in partem arboris putredine penè in terram converſam, ſemen deciderit, pullulat vivitq; alimentum capiens ex ſubjecta arbore*; ſed quia id modicum eſt, hinc modicè pariter vivit, & creſcit. Rurſum ſunt quædam plantæ, quæ natura ſua non niſi ramis alienæ arboris innaſcuntur, quas ſi ab iis avellas & plantes, ut fiant viviradices, areſcunt & moriuntur. Talis eſt viſcus, qui eſt frutex, ex quo fit viſcus, ſive gluten. Hic enim frutex arborum nonnullarum ramis adhærens, per hiemem virens, baccas autumno ferens, quibus veſcuntur turdi, merulæ, palumbes. Naſcitur in quercu, pomis, piris, tiliis, betulis, ſalicibus, meſpilis, cotoneis & aliis arboribus. Si in terra ſeratur, non prodit: ſolius arboris comes eſt, nec naſcitur niſi ſemine per avis alicujus alvum reddito. Fertur, inquit Athenæus lib. 9. ſi avis viſci ſemen comederit, ſuper quacumque arbore ventrem exoneraverit, viſcum naſci. Unde Virgil. 6. Æneid.

Quale ſolet ſilvis brumali frigore viſcum
Fronde virere nova (quod non ſua ſeminat arbos)
Et croceo fœtu teretes circumdare ramos.

Idem docet Theophraſtus lib. 2. de Cauſis plantarum c. 23. & 24. *Hyphear*, inquit, *& ſtelis in abiete pinoq; naſcuntur viſcum in quercu, terebintho*, &c. Et c. 25. docet quaſdam plantas indigere aliis, quibus incumbant, ac proinde iis adnaſci, quales ſunt ſmilax, ſerpillum, hedera, quæ proinde ſi ſeparentur, per ſe conſiſtere nequeunt, ſed exareſcunt. Et Plinius lib. 16. c. 44. *Quædam*, inquit, *in terra gigni non poſſunt, & in arboribus naſcuntur. Namque cum ſuam ſedem non habeant, in aliena vivunt ſicut viſcum.* Tales propriè ſunt adulteri, qui ex aliena uxore adulterinos filios progignunt, quaſi ſpuria vitulamina, quæ proinde in terra hac generationis & proſapiæ radices non agunt. Subdit Plinius: *Eſt & in Syria herba, quæ vocatur cadytas, non tantum arboribus, ſed ipſis etiam ſpinis circumvoluens ſeſe. Item circa Tempe Theſſalica, quæ polypodion vocatur, & quæ dolichos ac ſerpillum. Oleaſtro quoque deputato* (amputato, reſecto) *quod gignitur vocant phaunos: quod verò in ſpina fullonia, hypophæſton, calyculis inanibus, foliis parvis, radice alba, cujus ſuccus ad detractiones in comitiali morbo utiliſſimus habetur. Viſci tria genera. Namque in abiete, ac larice ſtelin dicit Eubœa naſci, hyphear Arcadia. Viſcum autem in quercu, robore, ilice, pruno ſilveſtri, terebintho, nec aliis arboribus adnaſci, plerique. Copioſiſſimum in quercu, quod dryos hyphear vocant. In omni arbore, quercu & ilice excepta differentiam facit odor viruſq; & folium non jucundi odoris in utroque, viſco amarum & lentum.*

Atque hi ſunt fructus amari, quos hic ſubdit Sapiens dicens: *Et fructus illorum inutiles, & acerbi ad manducandum.*

Concludit Plinius de viſco: *Omnino autem ſatum nullo modo naſcitur, nec niſi per alvum avium redditum, maximè palumbis & turdi. Hæc eſt natura, ut niſi maturatum in ventre avium non proveniat.* Sicut ergo fungi & viſcus innaſcuntur alienæ arbori, nec ab ea ſe avelli ſinunt; ſed ſi eos avellas & plantes, radices non agunt, quinimò emoriuntur & exareſcunt, fructus verò eorum ſunt inſipidi & amari: ſic prorſus impiorum & adulterorum impia & adulterina proles non niſi in adulterio, quaſi in alieno ſolo naſcitur; hinc per ſe vitalis non eſt, nec per ſe conſiſtere, aut ſtirpem propagare, & familiam propriam fundare prævalet, ſed exareſcit & deperit: fructus quoque eorum amarus & acerbus eſt, uti mox oſtendam.

Exempla. Exemplo ſit Auguſtus Cæſar, qui libidinibus & ſtupris vacans, proles non niſi ſimiles ſibi, nempè duas Julias, filiam ſcilicet, & ex ea neptem, utramque luxurioſam ad ſuum probrum reliquit, in eiſque ejus ſoboles extincta eſt. Idem contigit Julio Cæſari, C. Caligulæ, Neroni, ceteriſque Imper. adulteriis & luxuriæ deditis, qui nullam prolem tanti imperii heredem reliquere. Lege Sueton. alioſque qui vitas Cæſarum ſcripſere.

S. Auguſtinus unum ex concubina filium ſuſtulit, nomine Adeodatum; ſed & hunc puerum mors ſuſtulit, ita providente Deo, ne tanto Eccleſiæ Doctori futuro infamiam, vel remoram aliquam crearet. de quo ipſe ita ſcribit lib. 9. Confeſſ. c. 6. *Munera tua tibi confiteor Domine Deus meus, creator omnium, & multum potens reformare noſtra deformia: nam & ego in illo puero præter delictum nihil habebam*, &c. *citò de terra abſtuliſti vitam ejus, & ſecurior eum recordor, non timens quidquam pueritiæ, nec adoleſcentiæ, nec omnino homini.* Sic Deus occidit parvulum natum Davidi ex adulterio cum Bethſabee. Cauſam quærit Theodoret. in lib. 2. Regum quæſt. 16. ac reſpondet: *Vivus erat futurus argumentum ſceleris paterni: piè ergo regis, quietat etiam Propheta, curam gerens Deus, non ſinit eum vivere.*

ET SI IN RAMIS IN TEMPORE (id eſt, ad tempus: græcè enim eſt, *πρὸς καιρὸν*) GERMINAVERINT, INFIRMITER POSITA (græcè *βεβηκότα*, id eſt aſcendentia, ſuccreſcentia) A VENTO COMMOVEBUNTUR, ET A NIMIETATE VENTORUM ERADICABUNTUR) q. d. Eſto ſpuriæ plantæ, id eſt ſpurii & adulterini filii, ad modicum tempus ſuccreſcant & proſperentur; tamen mox vento quopiam adverſitatis concutientur & convellentur, eoque creſcente eradicabuntur, præſertim dum vident cogitantque ſe ab infami parentum luxuria progenitos, ab iiſdem negligi, & ab aliis contemni: quo fit, ut & ipſi viciſſim parentes parvipendant, nec ab iis corrigi ſe ſinant, ſed liberè, æquè ac ipſi, ſuæ concupiſcentiæ, & luxuriæ indulgeant itaque vitam ſibi abbrevient; opeſque, famam, vitam & animam perdant; idque juſta Dei vindicta qui impios cum ſuo ſemine & propagine funditus extirpat, ſæpè in hac vita, & ſemper in futura, juxta illud Iſajæ c. 64. 6. *Cecidimus quaſi folium univerſi, & iniquitates noſtræ quaſi ventus abſtulerunt nos.* Vers. 4.

Sapientem de more ſecutus Siracides de adulterinis filiis, ita ex Deo ominatur: *Non tradent filii ejus radices, & rami ejus non dabunt fructum: derelinquet in maledictum memoriam ejus, & dedecus illius non delebitur*, &c. Eccleſiaſt. 23. 35. Vide ibi dicta.

CONFRINGENTUR ENIM RAMI INCONSUMMATI, ET FRUCTUS ILLORUM INUTILES, ET ACERBI (græcè, *ἄωρος* id eſt fructus intempeſtivus, immaturus, crudus, necdum calore ſolis percoctus, ideoque acerbus) AD MANDUCANDUM, ET AD NIHILUM APTA] Idem dicit, aliiſque & aliis verbis exaggerat. A cap. enim præcedenti v. 16. huc uſque iterando urget & inculcat adulterinorum filiorum vilitatem, infamiam, ſterilitatem & vitæ brevitatem: unde eos vocat ramos inconſummatos, id eſt qui non perveniunt ad perfectionem & conſummationem; & fructus illorum acerbos, id eſt proles eorum pravas & malignas: imitantur enim ſuos parentes, quæ proinde ante maturitatem, quaſi fructus crudi decerpuntur & avelluntur. Rurſum fructus, id eſt opera, conſilia & machinationes eorum aliis ſunt acerba, id eſt noxia & exitialia. Τὸ *confringentur*, ſignificat eos mori violenta morte, utpote immatura, & ſubinde per vim illata. Huc facit illud Job. 22. 16. de impiis: *Qui ſublati ſunt ante tempus ſuum & fluvius ſubvertit fundamentum eorum.* Ad hanc Sapientis gnomen alludens S. Paulinus epi. 35. ad Deſiderium, ita piè precatur: *Deinde ego ad vigilantiam ſollicitudinis excitatus: omni hora paratus aſſiſtam, & Domino abſente ſim trepidus, ut adveniente ſecurus ſim: omni tempore, omni die me fertilem ſibi Chriſtus inveniat, ut nunquam cuiquam operi voluntatis illius immaturus appaream: ſed ſi fortè in tempore iracundiæ deſideraverit à me pacem ſuam, non ſit mens mea per iracundiæ acerbitatem cruda concordiæ, nec expectem, ut ſol occidat ſuper iram meam, ne occidat vita mea ſi antè clauſerit veſper diem, quàm extinxerit pax furorem.* Cauſamque ſubdit: *Et hoc eſt, quod voluit intelligi per Evangeliſtam nobis indicando, non ſuo tempore fructum ab arbore ſe petiſſe, ut omni tempore homo ſe fructum Deo debere cognoſcat quia bonus Dominus, qui hominem mortalem immortalitati præparat jam & in hoc ſæculo vult eum ſpeciem perpetuitatis induere, ut fructum non accipias de tempore, ſed omni tempore ſit maturus illi, cum quo vel in quo manſurus eſt ſine tempore.* Vers. 5.

EX INIQUIS ENIM SOMNIS (perperam multi pro *ſomnis* legunt, *omnes*; græcè enim eſt, *ὕπνος*, id eſt *ſomnis*) Vers. 6.

FILII QVI NASCVNTVR, TESTES SVNT NEQVITIÆ ADVERSVS PARENTES IN INTERROGATIONE SVA) q. d. Filii nati ex iniquo concubitu (qui fieri ſolet noctu, tempore ſomni. Sic cap. 7. 2. ait Auctor ſe conceptum *delectamento ſomni conveniente*: ubi plura hac de re. Eſt honeſta periphraſis rei turpis: per *ſomnum* enim rectè notat concubitum) *teſtes* & indices ſunt *nequitiæ* putà luxuriæ & adulterii parentum, de iiſque tacitè, ſed reipſa illos accuſant *in interrogatione ſua*. id eſt in inquiſitione ſeu examine. q. d. Si quis inquirat, examinet, aut interroget filios ſpurios; Quis tuus eſt pater, quæ mater? intelliget eos fuiſſe fornicarios, vel adulteros, ideoque ſceleratos & infames. Filii ergo ſpurii *teſtes* ſunt *nequitiæ*, id eſt luxuriæ & illiciti concubitus parentum: quare parentes, qui ſuæ famæ conſultum volunt, filios ſpurios celant, & à ſe ablegant, ac ſecretò educari curant: qui enim in iis gloriantur, de ſua turpitudine & infamia gloriantur. Rurſum ſpurii ſunt *teſtes nequitiæ* parentum, quia ſæpè per

Spurii ſagaces, cur? ſemen vitiatum parentum luxuriam, levitatem, iracundiam, aliaque vitia contrahunt, eaque palam oſtendunt. Fructus enim mali ſunt indices arboris malæ. Hinc videmus non rarò ſpurios eſſe ſagaces, verſutos, fallaces & vitioſos; qua de cauſa, æquè ac ob infames natales, arcentur ſacerdotio & ſacris. Adulterina ergo proles eſt infauſta, & laborat infamia, quæ nunquam eluitur. Quare de adulterio rectè dixit Job c. 31. 12. *Ignis eſt uſque ad perditionem devorans & omnia eradicans genimina*. Legitimi ergo filii probiores ſunt ſpuriis, quia illi virtutem hi vitium parentum participant. Hanc cauſam dat Ariſtotel. 3. Polit. c. 6. Idem apud Stobæum ſerm. 88. *Cauſas*, ait, *jam diximus, quoniam videlicet nobilitas virtus eſt generis: virtus autem res laudabilis, ſtudioq; digna eſt. Item genus, in quo multi ſtudioſi boniq; fuerunt, laudem ſtudiumq; meretur. Fit autem tale genus, cùm principium eius laudabile fuerit. Principium enim hanc facultatem habet, ut multa efficiat quale ipſum eſt. Hoc opus, hæc vis eſt principii, ut plurima ſibi reddat ſimilia. Cùm igitur unus talis in aliquo genere fuerit, adeoq; bonus, ut virtus ab ipſo in multas ætates transfundatur, hoc certè genus omni laude ſtudioq; digniſſimum erit: ſic enim permulti fient ſtudioſi homines, ſi genus humanum ſit: nam in equis etiam & canibus, aliiſq; animalibus eadem ratio eſt*. Plura hac de re dixi Proverb. 30. v. 16.

VERS. 7. IVSTVS AVTEM SI MORTE PRÆOCCVPATVS FVERIT, IN REFRIGERIO ERIT) Occurrit tacitæ obiectioni. Dixit enim impios & adulteros, eorumque filios quaſi acerbos fructus prænatura morte abripi: obiiciet quis, etiam juſtos, eorumque filios, ſubinde præmaturè mori. Occurrit, & reſpondet mortem eorum, licet reſpectu naturæ & ætatis præmatura videatur, ipſis tamen eſſe maturam, tum quia transfert eos ad quietem & gloriam æternam; tum quia ab ipſis præviſa eſt, imò expectata & optata; quare mors eos paratos invenit, & expectantes eam, quaſi tranſitum ad meliorem vitam. *In refrigerio*, græcè *in requie erit*. In Purgatorio enim etiam eſt requies, ait Dionyſ. propter certitudinem de ſalute, ſuffragia vivorum, & conſolationem angelorum. Mors ergo juſto eſt requies, ſomnus, ceſſatio à labore & dolore, recreatio; ideoque non immatura, ſed ipſa maturitas. Unde ex Græco verti poteſt, *juſtus ſi præverterit vel præoccuparit finire*, ſcilicet vitam vitæque labores; vel *juſtus ſi aſſequatur quod contendit*, ſi voti compos fiat, ſi perveniat quò cupit, ſcilicet ut finiat vitæ labores, *in requie erit*.

Juſtus ergo hoc ſenſu non præoccupatus morte, quia ipſe mente præconcipit, antevertit & præoccupat mortem. Dum enim manè ſurgit, præmeditatum habet illud S.

Mors juſta præmeditata. Antonii: *Cogita hunc diem tibi fore ultimum*. Sic ergo age, ſic vive, quaſi opera & merita cum vita finiturus hodie. Et illud S. Hieron. *Sic vive, tamquam quotidie moriturus; ſic ſtude, tamquam ſemper victurus*. Quare juſtus & ſapiens bona, quæ deſtinat, non differt in craſtinum, ſed eodem die, ſi poteſt, exequitur: ſi non poteſt bonam voluntatem, & exequendi, cùm licebit, propoſitum Deo offert. Memor enim eſt illius dicti Eccleſ. c. 9. *Quodcumque facere poteſt manus tua, inſtanter operare: quia nec opus, nec ratio,*

Examen mortis. *nec ſapientia, nec ſcientia erunt apud inferos, quò tu properas*. Faciebat id noſter P. Joannes Maldonatus, ſuo ævo Franciæ oraculum, qui quotidie quater faciebat examen mortis. Examinabat enim conſcientiam, unum quid in ea eſſet, quod illi angorem aut moleſtiam creare poſſet in hora mortis, & ſi quid tale inveniebat, illicò amovebat. Quare

A componebat ſe ſuaſq; rationes quotidie, quaſi eo die moriturus. Nam ut ait Climacus gradu 6. *Non eſt præſentem diem piè pertranſire, niſi hunc eſſe ultimum totius viæ noſtræ exiſtimemus*.

Tranſit ab hypotheſi ad theſin, à ſpecie ad genus, putà à caſto ad juſtum: qui enim caſtus eſt, facilè erit & juſtus; *Caſtus eſt juſtus.* qui verò inceſtus, iniuſtus. Ratio eſt. Prima, quòd inter ceteras juſtitiæ Chriſtianæ partes & virtutes caſtitas ſit difficillima; *Primò.* unde ipſa ut ſe tueatur & conſervet, ceterarum virtutum præſidio indiget. Quare qui eam habet, ceteras quoque habeat oportet; qui verò illas non habet, ac proinde injuſtus eſt, difficile, imò impoſſibile eſt ut diù caſtitatem conſervet.

Secunda, quia ſapientiæ (de qua toto hoc libro agit Sapiens) hoc eſt prudentiæ & virtutis, individua comes eſt caſtitas, ſicut inſipientiæ comes eſt libido. *Secundò.*

Tertia, quia omnis probus caſtus eſt, omnis improbus adulter coram Deo: violat enim, per inobedientiam & peccatum, fidem Deo in circumciſione vel baptiſmo datam, aut dari debitam, juxta illud: *Deſpondi vos uni viro virginem caſtam exhibere Chriſto*. 2. Corinth. 11. Quocirca Salomon in Proverbiis, maximè c. 4. 5. 6. & 7. operosè fi- *Tertiò.*

B lium ſive diſcipulum, quem ad ſapientiam inſtruit, dehortatur à libidine, utpote ſummo ſapientiæ impedimento.

Audi nunc S. Bernard. epiſt. 105. ad Romanum: *Juſtus quippe mortem etſi non cavet, tamen non pavet. Denique ſi morte præoccupatus fuerit, in refrigerio erit. Moritur quidem & juſtus, ſed ſecurè; quippe cujus mors, ut præſentis eſt exitus vitæ, ita introitus melioris. Bona mors ſi peccato moriaris, ut juſtitiæ vivas. Hæc mors neceſſe eſt ut præcurrat, ut ſequatur illa ſecura. In hac vita quamdiu durat, compara tibi illam, quæ ſemper durat. Dum vivis in carne, morere mundo, ut poſt mortem carnis Deo vivere incipias. Quid enim ſi conciderit ſaccum corporis tui, dum te ſubinde circumdet lætitia? O quàm beati mortui, qui in Domino moriuntur, audientes à Spiritu, ut requieſcant jam à laboribus ſuis! Non ſolùm autem, ſed & ſuccedit jucunditas de novitate; ac de æternitate ſecuritas. Bona proinde mors juſti propter requiem, melior propter novitatem, optima propter ſecuritatem. E contrà mors peccatorum peſſima. Et audi unde peſſima. Mala ſiquidem eſt in mundi amiſſione, peior in carnis ſeparatione, peſſima in vermis igniſq; duplici contritione. Eia ergo feſti-*

C *na, exi, recede, moriatur anima tua morte juſtorum, quò fiant & noviſſima tua horum ſimilia. O quàm pretioſa in conſpectu Domini mors ſanctorum ejus! Fuge, quæſo, in via peccatorum ne ſteteris. Quomodo vivere potes, ubi mori non audes?*

Audi & S. Auguſt. (vel quiſquis eſt auctor) lib. de Vita Chriſtiana c. 5. tom. 9. *Sed dicet aliquis: Quid eſt, quòd videmus bonos etiam perire cum malis? Illi non pereunt, ſed evadunt, quaſi de malorum conſortio & perſecutionibus liberantur; & ad requiem transferuntur. Illi & planè moriuntur & pereunt, quos de hoc mundo recedentes, maioris adhuc judicii ſupplicium expectat & pœna. Vocantur enim ante tempus boni, ne diutiùs vexentur à noxiis: mali verò vel impii tolluntur ne bonos diutiùs perſequantur. Juſti de preſſuris, tribulationibus & anguſtiis vocantur ad requiem: iniqui verò de luxuriis opibus & deliciis rapiuntur ad pœnam. Illi verò vadunt, ut judicent: iſti, ut judicentur. Illi, ut vindicentur: iſti, ut in eos vindicta celebretur, ut ſcriptum eſt: Juſtus autem ſi morte præoccupatus fuerit, in refrigerio erit. Et iterum: Vi-*

D *vens inter peccatores translatus eſt. Et iterum Placita enim erat Deo anima ejus, & ideo properavit de medio iniquitatis eripere eum. Et iterum: Cùm impii eunt ad mortem, illi autem ſunt in pace.*

Vis exempla? accipe. Robertus Holcot hoc loco narrat, quemdam bene doctum probumque inter libros repertum eſſe mortuum, eumque adventantes hoc caſu perculſum curioſiùs in eum intuerentur, viderunt ejus digitum intentum in hanc ſententiam: *Juſtus ſi morte præoccupatus fuerit, in refrigerio erit*. *Exempla ſubita, ſed ſancta mortis.* B. Jordanus, proximus à ſancto Dominico Ordinis Prædicator. Generalis, cùm navigans Hieroſolymam tempeſtate navi fracta, fluctibus hauſtus ſuffocatuſque foret anno Domini 1236. multique mirarentur & dolerent tam ſubitum triſtemque tanti viri caſum, apparuit ipſe magna luce æquè ac cruce inſignitus, dixitque: *Exivi ex hoc ſæculo ad gloriam Beatorum, & inter Apoſtolorum choros & Prophetarum evectus ſum*. Et rurſum: *Hoc firmiter teneas, nec dubites, quia ſalvus erit omnis, qui uſque in finem Domino noſtro Jeſu Chriſto ſervierit*, qualicumque morte obierit. Ita habet Leander in ejus Vita, quæ extat

apud

Digitized by Google

apud Surium tomo 2. die 13. Februarii. Simeon Stylites A non ille celebris de quo Theodoret, & alii, ſed alius, de quo Joannes Moſchus in Prato Spirit. c. 57.) fulgure percuſſus interiit, cujus animam Julianus Stylita vidit cum tripudio & exultatione aſcendere in cælum. Sic S. Fulgent. epiſt. 2. c. 4. hac ſententia, *Juſtus ſi morte*, &c. conſolatur Gallam de morte mariti in ætate florenti, additque: *His nempè verbis S. Scriptura nos docet, in hoc ſæculo Chriſtianis fidelibus non vitam longam prodeſſe, ſed bonam. Et ad cognoſcendum quantum poſſibile eſt cujuſlibet defuncti meritum, non quantum vixerit, ſed qualiter quiſque vixerit, intuendum. Sicut enim vita mala quanto magis fuerit temporaliter prolongata, tanta magis delinquentibus multiplicat pœnam: ſic vita bona, quamvis hic brevi tempore terminata, magnam ſempiternamque conquirit bene viventibus gloriam.*

Cita mors eſt Purgatorium. Adde, juſtos ſubinde cita & violenta morte abripi, ut per eam ceu Purgatorium, expientur nonnulla levia eorum delicta. Sic Nadab & Abju repentino incendio deflagrarunt, ut eorum leviores defectus hoc igne conſumerentur, Levit. 10. Idem de Anania & Sapphira à S. Petro ſubitanea morte percuſſis, Actor. 5. mu ti piè opinantur. *Exempla.* Exemplum memorabile eſt, quod narrat Anaſtaſius Nicenus quæſt. 17. in S. Scriptur. Contigit, inquit, ut Anachoretæ cujuſdam diſcipulus ingrediens in urbem, videret principem ejus jam mortuum efferri ad ſepulchrum cum magna pompa, unguentis & ſuffitibus. Cùm autem rediiſſet in deſertum, invenit ſuum præceptorem ab hyæna devoratum. Cœpit itaque angi animo, & propemodum judicio cum Deo contendere & dicere: Ubi eſt, ò Domine, juſtum tuum judicium? Quomodo ſceleratus iſte princeps, qui te ſæpè ad iram provocavit, mortuus eſt adeò glorioſè hic autem ſanctus, qui tibi multum ſervit, à feracaptus mortem obiit? Cùm his ergo & hujuſmodi verbis ipſe cum Deo diſceptaret, adſtitit ei angelus Domini, & & dixit: *Ille princeps cùm eſſet omnino ſceleratus, habuit unum apus bonum; & per honorem illum, quem aſſecutus eſt dum efferretur, accepit mercedem hujus unius boni; & illuc abiit abſolutè ac perfectè condemnatus: tuus autem præceptor cum omnia feciſſet, quæ Deo erant grata; habebat ipſe quoque ut homo parvum aliquid de ictum, & per hanc mortem hoc amiſit, & abiit illuc plenè purgatus & expiatus.*

SENECTUS ENIM VENERABILIS (græcè τίμιος,
Vers. 8. id eſt pretioſa, digna, honorata, reverenda, veneranda;
S. Hieron. in c. 4. Zachar. vertit, *honorabilis*) EST NON
DIUTURNA (græcè πολυχρόνιος, id eſt *longeva*; S.
Hieron *multi temporis*) NEQUE ANNORUM NUMERO COMPUTATA: CANI AUTEM SUNT SENSUS
HOMINIS, ET ÆTAS SENECTUTIS VITA IM-
Vers. 9. MACULATA) Vatabl. *neque enim honorifica ſenectus eſt ea, quæ longo tempore conſtat, aut quam annorum numero metiaris, ſed canos hominibus ſapientia conciliat, & ætas ſenectutis ſine labe vita eſt*; Syrus, *canities & intelligentia hominis; ſtatus autem ſenectutis, habitaculum quietum*; Arabicus, *veneratia ſenectutis non eſt in multitudine annorum: quia canities ſapientia hominis, & ætas ſenectutis ſemen in quo non eſt macula.*

Eſt hoc alterum diſcrimen juſti ab impio, quòd juſtus, etiamſi in ætate juvenili morte præoccupetur, tamen jam prudentia & virtute ſit ſenex; quia ſenectus non annis, ſed virtutibus & meritis æſtimatur: impius verò, etiamſi ſit ætate ſenex, tamen ob inſipientiam & vitia puerilia verè ſit puer, & inter pueros computandus, juxta illud Iſajæ 65. v. 20. *Puer centum annorum morietur, & peccator centum annorum maledictus erit.*

Ratio à priori eſt, quòd ſenectus venerabilis ſit duas ob cauſas: prior eſt, ob multi temporis experientiam, indeque comparatam prudentiam: poſterior, ob humorum indeque morum compoſitionem: in ſenibus enim fervor ſanguinis & caloris deficit, ejuſque loco ſuccedit frigus, per quod reſtinguitur æſtus libidinis, iræ, cæteraque paſſionum. Quare ſi cui ſeni hæc duo deſint, ſcilicet prudentia & mores compoſiti, hic nil habet è ſenio, quod pretio, æſtimatione & veneratione ſit dignum: ſi cui verò juveni hæc duo adſint, is habet omne id, quod in ſenio eſt pretioſum, eſtimandum & honorandum. Unde ſequitur: *Cani autem ſunt ſenſus hominis*, q. d. Cani capilli putà canities hominis æſtimatur & cenſetur eſſe non coma cana, ſed ipſe ſenſus & prudentia. Nam græcè eſt, πολιὰ δέ ἐστι φρόνησις ἀνθρώποις, id eſt, *canities autem eſt prudentia homini-*

bus. Et ita legit S. Epiphan. hæreſi 67. S. Hieron. in c. 8. Zachar. vertit, *cani* (capilli) *autem ſunt hominum prudentia.* Idem in c. 24. Iſajæ legit, *cani hominis, ſapientia ejus*; alii *ſenſata mens hominibus eſt canities*, id eſt facit eos venerabiles, perinde ac ſi ſenes & cani eſſent. Hoc eſt, quod ait Salomon Proverb. 16. 31. *Corona dignitatis ſenectus, quæ in viis juſtitiæ reperietur.* Et Siracides Eccli. 25. 8. *Corona ſenum multa peritia, & gloria illorum timor Dei.* Vide utrobique dicta.

Porrò phyſicè aliquos pueros caneſcere, imò canos naſci, tradunt Hiſtorici. Unde Caſſiod. Senecam putat dici à ſenis canis, quòd cui primùm cognomen hoc impoſitum fuit, canus ſit natus: quod & de Numa Pompilio traditur. Tyrrhenum autem, à quo Tyrrhenia, ab ineunte pueritia incanuiſſe Strabo & alii fabuloſum putant. Ego facilè crediderim eſſe verum; etenim patri meo unius noctis lucubratione, adoleſcenti adhuc idipſum contigiſſe ſcio, ait noſter Delrio in Herculem Furentem Senecæ, ſub initium actus primi. Idem diſertè tradit S. Iſidorus & Nonius Marcellus, ac Lipſius in Vita Senecæ cap. 1. qui omnes dicunt Senecam idem eſſe, quod ſenem vel ſenecio- *Canities eſt prudentia.*
B nem.

Hæc ſententia eſt axioma, ab omnibus fidelibus æquè ac Ethnicis receptum & probatum. Audi fideles. S. Ambroſ. epiſt. 52. ad Valentin. Imper. *Erubeſcat*, ait, *ſenectus, quæ emendare ſe non poteſt: non annorum canities laudanda eſt, ſed morum.* Idem lib. 1. Hexamer. c. 8. *Laudanda eſt ſenectus in bonis moribus dulcior, in conſiliis utilior, ad conſtantiam ſubeundæ mortis paratior, ad reprimendas libidines firmior.* Lib. 3. epiſt. 21. ad Anyſium: *Verè*, ait, *ſenectus iſta venerabilis, quæ non canis, ſed meritis albeſcit. Ea enim eſt reverenda canities animæ, in canis cogitationibus & operationibus effulgens. Quæ eſt enim vera vita ſenectutis, niſi vita immaculata, quæ non diebus aut menſibus, ſed ſæculis propagatur, cujus ſine fine eſt diuturnitas, ſine debilitate longævitas? quo enim diuturnior, eo fortior: & quo diutiùs eam vitam vixerit, eo fortiùs in virum perfectum excreſcit.* Idem ſerm. 55. in Domini Reſurrect. *Ætates*, inquit, *quædam ſunt meritorum. Nam & ſenectus morum invenitur in pueris, & innocentia infantium reperitur in ſenibus. Denique, quòd in junioribus ſenectus quædam ſit honeſtatis, dicit Propheta: Senectus enim venerabilis, non diuturna, neque annorum numero computatur: canities enim eſt ſapientia in hominibus.* Idem lib. 10. in c. 24. Lucæ *Gnomæ Patrum Latinorum.*
C ſub finem: *Bona ſenectus*, inquit, *non vitæ longævitate imbecilla ad uſum, ſed maturitate virtutis ad martyrium præparata quæ laſciviam corporalium reprimat voluptatum, nec indulgeat cupiditatibus, dulcia quæque declinet, ſpecioſa non appetat. Caro enim concupiſcit adverſum ſpiritum, & tranſverſarios tramites gradiendi qua velit, diverſarum ſibi invenit voluptatum. Bona verò mentis ſenectus, quæ non id quod ſuave corpori, ſed quod menti utile putat eligit, nec voluptuaria corporis rapitur appetitu, ſed repugnandi moderamine, quaſi invita, revocatur.* Idem l. 1. de Cain & Abel. c. 3. Abel juniorem præferens Cain ſeniori: *junior antefertur: quia etſi tempore junior, virtute præſtantior eſt. Innocentia enim tempore poſterior eſt quàm malitia, & quadam ſuppar ætate, ſed meritorum nobilitate antiquior: ſenectus enim venerabilis eſt, non annis cana ſed moribus. Et ætas*, inquit, *ſenectutis vita immaculata. Ubi ergo generatio exprimitur, præveniat Cain: ubi diſciplinarum ſit prædicatio, præcurrat Abel.*

S. Anacletus, tertius à S. Petro Roman. Pontifex, ex hac
D gnome, æquè ac ex ſimili Proverb. 20. v. 29. ac ex facto Moyſis Numer. 11. probat in presbyteros eligendos eſſe ſeniores, non tam ætate, quàm ſapientia Sic enim ait diſtinct. 84. cap. finali: *Porrò Moyſi præcipitur, ut eligat presbyteros, id eſt ſeniores. Unde & in Proverbiis dicitur: Gloria ſenum eſt canities. Hic verò canities ſapientiam deſignat, de qua ſcriptum eſt: Canities hominum prudentia eſt. Cumque nongentis & ampliùs annis ab Adam uſque ab Abraham vixiſſe homines legamus, nullus illius priùs appellatus eſt presbyter, id eſt ſenior, niſi Abraham, qui multò paucioribus vixiſſe annis convincitur. Non ergo propter decrepitam ætatem vel ſenectutem, ſed propter ſapientiam presbyteri nominantur.*

S. Gregor. lib. 2. Dialog. c. 1. laudans S. Benedictum: *Fuit*, inquit, *vir vitæ venerabilis, gratia Benedictus & nomine ab ipſo ſuæ pueritiæ tempore cor gerens ſenile. Ætatem quippe moribus tranſiens, nulli voluptati animum dedit: ſed dum in hac terra adhuc eſſet, qua temporaliter liberè uti potuiſſet, deſpexit jam quaſi aridum mundum cum flore.*

S. Hieron. epiſt. 13. ad S. Paulinum poſtea Nolæ Epiſco-

Epiſcopum: *Noli*, inquit *frater chariſſime annorum nos exiſtimare numero, nec ſapientiam canos reputes, ſed canos ſapientiam, Salomone teſtante: Cani hominis prudentia ejus. Nam & Moyſes ſeptuaginta presbyteros jubetur eligere, quos ipſe ſciret eſſe presbyteros, utique non ævo, ſed prudentia judicando. Et Daniel adhuc puer longævos judicat atque impudicos ſenes ætas laſciva condemnat. Noli inquam fidem penſare temporibus: ne me idcirco meliorem putes quòd prior in Chriſti exercitu cœperim militare. Paulus Apoſtolus & vas electionis de perſecutore mutatus, noviſſimus in ordine, primus in meritis eſt: quia extremus licet, plus omnibus laboravit. Judas, qui quondam audierat: Tu autem homo, qui ſimul mecum dulces capiebas cibos, dux meus & notus meus, in domo Dei ambulavimus cum conſenſu; proditor amici & magiſtri, Salvatoris arguitur voce, & nodum informis leti trabe nectit ab alta. E contrario latro crucem mutat paradiſo & facit homicidii pœnam martyrium. Quanti hodie diu vivendo portant funera ſua, & quaſi ſepulchra dealbata plena ſunt oſſibus mortuorum! Tu audita ſententia Salvatoris: Si vis perfectus eſſe, vade, vende omnia quæ habes, & da pauperibus, & veni ſequere me, verba vertis in opera, & nudam crucem nudas ſequeas, expeditior & levior ſcandis ſcalam Jacob.*

Caſſianus collat. 2. c. 13. *Divitiæ ſenum*, inquit, *non ſunt canitie capitis ſed induſtria juventutis, ac præteritorum laborum ſtipendiis metiendæ. Quæ enim non congregaſti*, inquit, *in juventute, quomodo invenies in ſenectute tua? Senectus enim honorabilis eſt, non diuturna, neque numero annorum computata. Cani autem ſunt ſenſus hominis, & ætas ſenectutis vita immaculata.* Unde poſt pauca ſubiicit: *Sunt enim nonnulli, quorum etiam, quod eſt lugubrius, major eſt multitudo, qui in tempore ſuo, quem ab adoleſcentia conceperunt, atque ignavia ſeneſcentes, auctoritatem ſibi, non maturitate morum, ſed annorum numeroſitate conquirunt: de quibus exprobratio illa Domini propriè ſatis dicitur per Prophetam. Et comederunt alieni robur ejus, & ipſe neſcivit; ſed & cani effuſi ſunt in eo, & ipſe ignoravit. Hos, inquam, in exemplum junioribus non vitæ probitas, nec ulla propoſiti hujus laudabilis atque imitanda diſtrictio, ſed annoſitas ſola provexit. Quorum canitiem calidiſſimus inimicus ad deceptionem juniorum in præjudicata auctoritate proponens, etiam illos, qui ad viam perfectionis vel ſuis vel aliorum potuerunt monitis incitari, ſubvertere, ac decipere exemplis eorum fraudulenta ſubtilitate feſtinat, vel in teporem eos noxium, vel in letalem deſperationem doctrinis eorum inſtitutiſque perducens.*

Caſſiodorus in pſal. 24. & lib. 9. variar. epiſt. *Quidam ſenes*, ait, *morum levitate maculantur, cùm vice verſa multi juvenes morum gravitate maturi, eadem decorentur.*

S. Bernard. epiſt. 42. ad Henricum Senonenſ. *Multos juniorum*, inquit, *videmus ſuper ſenes intelligere, & moribus antiquare dies, prævenire tempora meritis, & quod ætati deeſt compenſare virtutibus.*

Audiſti gnomas Patrum Latinorum, accipe nunc eis antiſtrophas Græcorum, quas citat Antonius in Meliſſa p. 2. cap. 18.

S. Baſilius: *Nihil intereſt inter ætatem puerilem & mentem pueros imitantem. Novi quoſdam, qui cùm in juventute in carnis vitia prolapſi eſſent, in eis propter conſuetudinem ad canos uſque perſeverarunt.*

S. Gregor. Nazianz. *Turpe eſt ætatis vigorem deferbuiſſe, libidinem autem non deferbuiſſe. Diſcit aliquid etiam canities, nec cujuſvis ſenectus prudentiæ ſatis nacta eſſe videri debet.*

S. Chryſoſtomus: *Ergo cùm ſenex iiſdem, quibus juventus, morbis laborat, maximum vitium eſt, ac ne de juventute quidem excuſationem habet, neque enim illa poteſt dicere: Peccata juventutis meæ, & ignorantias meas ne memineris. Vide igitur, ne propter ſenilia facta juvenilium peccatorum venia te prives.*

Philo: *Qui multum ævi in vita corporis contriverint ſine ulla virtute & probitate, eos longi temporis pueros appellare licet, ut qui nullis diſciplinis eruditi ſint ſenectute dignis. Quouſque tandem nos ſenes adhuc pueri erimus? corporibus quidem propter temporis longinquitatem veteres; animis autem propter ignorationem & hebetudinem adhuc pueri.*

Gnomæ philoſophorum. Salomonem ſecuti ſunt non tantùm Patres, ſed & philoſophi. Plato in Timæo Græcos vocat pueros ob ignorantiam antiquitatis, juxta illud: *Bis pueri ſenes.* Zeno turpe eſſe ajebat ſeni ex commentario ſapere, uti refert Seneca epiſt. 33.

Cicero lib. de Senectute: *Non cani*, ait, *non rugæ repentè auctoritatem aſſerre poſſunt, ſed honeſtè acta ſuperior ætas fructus capit auctoritatis extremos.* Alexander Magnus apud Curtium lib. 9. *Ego*, inquit, *me metior non ætatis ſpatio, ſed gloria*, quia ætatis arctæ ſpatium extendit gloria. Cœpit enim ipſe regnare anno ætatis XX. ac anno XXXII. totum penè orbem ſubjugavit.

Seneca lib. de Brevit. vitæ c. 8. *Non eſt*, inquit, *quòd quemquam propter canos aut rugas putes diu vixiſſe. Non ille diu vixit, ſed diu fuit. Quid enim illum multum putas navigaſſe, quem ſæva tempeſtas à portu exceptum huc & illuc tulit, ac viribus ventorum ex diverſo furentium per eadem veſtigia in orbem egit? Non ille multùm navigavit, ſed multum jactatus eſt.* Idem epiſt. 36 *Turpis*, ait, *& ridicula res eſt elementarius ſenex: juveni parandum, ſeni utendum eſt*, juxta illud: *Juvenis congrega, ſenex eroga.*

Exempla. Vis exempla? Accipe è veteri teſtamento Salomonem, qui duodennis, ut vult S. Ignatius; vel vicennis, putà cùm eſſet circiter viginti annorum, uti veriùs cenſent Pineda, Salvianus & alii, judicium meretricum ſtupenda, & pluſquam ſenili maturitate ac ſagacitate peregit. 3. Regum 3. 16.

Accipe & Samuelem, Jeremiam & Danielem, qui pueri prophetarunt, & ſenes iniquos condemnarunt, de quibus audi S. Bernard. epiſt. 42. *Meliores bonæ indolis adoleſcentes inveteratis dierum malorum. Puer centum annorum maledictus eſt, & eſt è regione ſenectus venerabilis, non diuturna, neque numero annorum computanda. Bonus puer Samuel, qui loquenti Deo promptus aderat auditor, dicens: Loquere Domine, quia audit ſervus tuus. Ac ſi diceret: Paratus ſum, & non ſum turbatus, ut cuſtodiam mãdata tua. Bonus et Jeremias, qui antè ſanctificatus, quàm natus, cum ſe excuſaret de pueritia, nihilominus conſtitutus eſt ſuper gẽtes & regna. Bonus quoque Daniel, cujus ſpiritum ſuſcitavit Deus, ut convinceret iniqua judicia, & ſanguinem innoxium liberaret. Denique cani ſunt ſenſus hominis, & ætas ſenectutis vita immaculata.*

Tobias albeſcebat, non canis, ſed meritis, ait ſanctus Ambroſius lib. 3. epiſt. 21.

S. Agnes anno ætatis 13. agonem martyrii obiit incredibili ſapientia, æquè ac fortitudine, de qua proinde ex S. Ambroſio, canit Eccleſia in ejus Officio Eccleſiaſt. *Infantia quidem computabatur in annis, ſed erat ſenectus mentis immenſa.* In ea ergo erat canities, id eſt candities, non annorum, ſed morum. *Canities enim*, inquit S. Iſidor. lib. 11. Origin. c. 2. *vocata eſt à candore, quaſi candities, unde illud: Florida juventus, lactea (id eſt candida) canities.*

S. Alexander puer & Martyr, ſextus S. Felicitatis filius, judici obiicienti teneram ætatem, reſpondit ſibi canam eſſe mentem, uti habet martyrium S. Felicitatis & ſeptem filiorum ejus.

Macarius Alexandrinus vocatus eſt *παιδαριογέρων*, id eſt puer ſenex (putà Seneca, ſive ſenex canus,) quòd in puerili ætate ſenex videretur, ac ſupra ætatem ſapientia & virtutibus præſtaret, teſte Palladio in Lauſiaca cap. 17.

S. Dorotheus narrat, Doſitheum diſcipulum ſuum, pauco tempore æquaſſe ſanctitatem Seniorum, idque ſe ex Dei revelatione accepiſſe.

S. Bernardinus Senenſis puer ita erat moribus gravis & compoſitus, ut ſenex videretur; adeo ut eo viſo, condiſcipuli ejus omnes ad modeſtiam & gravitatem ſe componerent, dicentes: *Tacete, Bernardinus adeſt*, uti habet ejus Vita.

Ex Ethnicis. *Demophilus*, ait Pindarus ode 4. Pyth. *inter pueros erat juvenis, in conſiliis verò ſenex, conſecutus centenale ævum.*

PLACENS DEO FACTUS EST DILECTVS, ET VIVENS INTER PECCATORES TRANSLATUS EST) Clarior erit ſenſus ſi cum Vaticanis ponas comma poſt *dilectus* & poſt *peccatores*. Unde Vatabl. vertit. *quia Deo placuit ille, charus eſt habitus, cùm inter peccatores viveret, de medio ſublatus.* VERS. 10.

Senſus eſt q. d. Juſtus cùm placeret Deo, vel quia per juſtitiam placuit Deo, hinc ab eo dilectus eſt, ideoque dum viveret inter peccatores, ab iis tranſlatus eſt ad cœtum Patriarcharum in limbo, & poſt Chriſtum ad cœtum Sanctorum in cælo, ne, ſi diutiùs inter peccatores degeret, praxia eorum verbis & exemplis, velut contagio afflaretur, corrumperetur, macularetur, & in eorum ſortem tranſiret. Hunc eſſe ſenſum liquet ex Græco. Ita quoque ſe explicat Sapiens, dum ſubdit: *Raptus eſt ne malitia*

(pecca-

(peccatorum, inter quos vivit) *mutaret intellectum ejus*. Alludit ad Henoch, qui, ut ait Moyſes Geneſ. 5. 21. *cum trecentis ſexaginta quinque annis vixiſſet, ambulavit cum Deo, & non apparuit, quia tulit eum Deus*. Quæ verba Septuag. ſic tranſtulerunt: *Et placuit Henoch Deo, & non inveniebatur, quia tranſtulit eum Deus*. Quam lectionem ſecutus Eccleſiaſticus, dicit cap. 44. 16. *Henoch placuit Deo, & translatus eſt in paradiſum, ut det gentibus pœnitentiam*. Et Paulus ad Hebræos 11. 5. *Henoch translatus eſt ne videret mortem, & non inveniebatur, quia tranſtulit illum Deus: ante translationem enim teſtimonium habuit placuiſſe Deo*. Tert. lib. 3. carm. contra Marcionem c. 2. ſcribit Henoch zelo Dei accenſum, ſceleſtiſſimæ illo ævo gentis, ac præſertim gigantum, facinora lugentem, eoſque à ſceleribus revocare conaotem, cùm ſe fruſtra laborare videret, à Deo tandem cum gemitu & lacrymis petiiſſe & impetraſſe, ut à conſortio peſſimorum hominum abriperetur in paradiſum. Ad Henoch alludi cenſet S. Ambroſius orat. de obitu fratris Satyri, & ſcribens in pſal. 40. & 45. ac eum ſecutus Janſen. Dixi *alludit*. nam ex præcedent. & ſequent. liquet propriè & rigidè agi hic non de Henoch vivente, ſed de juſto per mortem abrepto. Senſus ergo eſt q. d. Sicut Henoch inter peccatores vivens, ne eorum contagio pollueretur, præmaturè, ſi vitam ceterorum illius ævi hominum ſpectes, à Deo raptus & translatus eſt in paradiſum: ſic quilibet juſtus & electus, ne ſociorum vitiis & colluvie maculetur, à Deo citò abripitur, & in limbum ante Chriſtum, poſt Chriſtum verò in cælum transfertur.

Eſt tertium diſcrimen inter citam mortem juſti & impii, quòd juſtus rapiatur è colluvie impiorum ad cœtum Sanctorum; impius verò ex colluvie peccatorum rapiatur ad tartara damnatorum.

Vers. 11. Raptus est ne malitia mutaret intellectum ejus (græcè σύνεσιν, id eſt mentem, intelligentiam, prudentiam ejus; S. Ambroſius legit, *cor ejus*) aut ne fictio (græcè δόλος, id eſt dolus) deciperet animam illius) Syrus, *raptus eſt ne tranſmutaret malitia conceptum ejus*; Arabicus, *translatus & raptus eſt antequam mutaret contemptio intelligentiam ejus, aut operiret fraus animam ejus*; Vatabl. *abreptus eſt ne malitia immutaretur ſenſus ejus, neve anima ejus fraude circumveniretur*. q. d. Juſtus à Deo dilectus, raptus eſt, ne hominum ſui ævi pravitas pravis opinionibus mentem ejus imbueret & depravaret, aut ne illa pravis pravæ generationis conſiliis conſentiret, aut ne ullius dolo deciperetur, ſed ut in ſua juſtitia & gratia Dei perſiſtens uſque ad finem vitæ, moreretur & ſalvaretur. Sic ergo juſtus citò raptus antequam mutaretur, eſt prædeſtinatus, ait S. Auguſt. de Corrept. & gratia c. 8. & ſequent.

Nota τὸ *fictio*, vel, ut græcè eſt, *dolus*. Solent enim impii, ut pium pervertant, dolos & fraudes illi nectere, ſubornando viros in ſpeciem probos; item mulieres, quæ eum in ſui amorem & peccatum illiciant. *Porrò ſimulata æquitas duplex eſt iniquitas*, ait S. Auguſtinus in pſal. 63. eſt enim iniquitas, eſt & ſimulatio. Hac ſimulatione & fictione plenus eſt mundus, pravæ opiniones mundi ſunt, ambiendos eſſe honores, voluptati indulgendum, ſi quis te læſerit eſſe vindicandum, &c.

Audi S. Cyprianum de Moralit. *Sed & Spiritus ſanctus*, ait, *per Salomonem docet, eos, qui Deo placeant, maturius iſtinc eximi, & citius liberari, ne, dum in iſto mundo diutius immorantur, mundi contactibus polluantur. Raptus eſt*, inquit, *ne malitia mutaret intellectum illius: placita enim erat Deo anima illius*.

Per *malitiam*, propriè dictam, putà nequitiam, accipe cum S. Ambroſio in pſal. 45. juxta illud Iſajæ 57. 1. *A facie malitiæ collectus eſt juſtus*. Nonnulli tamen per *malitiam* accipiunt afflictionem, laborem, moleſtias hujus vitæ, quæ ſæpè ad peccatum incitant. Sic Judas Machabæus exhortans ſuos ad pugnam ait: *Melius eſt nos mori in bello, quàm videre mala gentis noſtræ*. Sic Poſſidius ereptum tradit S. Auguſtinum ex hac vita, tædio malorum patriæ ſuæ, præſertim Hipponenſis civitatis, cùm dimiſſionem de hoc ſæculo popoſciſſet à Deo. Anaſtaſium Papam ſcribit S. Hieronymus epiſt. 26. idcirco raptum atque translatum eſſe, ne orbis caput (Roma) ſub tali Epiſcopo truncaretur, & ne ſemel latam ſententiam precibus ſuis flectere conaretur.

Hac gnome S. Hieron. conſolatur S. Paulam, mœrentem de obitu Blæſillæ filiæ epiſt. 25. *Abraham*, inquit, *Moyſes, Iſajas, Petrus, Jacobus, Joannes, Paulus electionis vas, & ſuper omnia Filius Dei moritur, & nos indignamur aliquem exire de corpore: qui ad hoc forſan raptus eſt, ne malitia mutaret intellectum ejus: placita enim erat Deo anima ejus: propter hoc properavit eam educere de media iniquitate, ne longo vitæ itinere deviis aberraret anfractibus. Lugeatur mortuus, ſed ille, quem gehenna ſuſcipit, quem tartarus devorat, in cujus pœnam æternus ignis æſtuat. Nos, quorum exitum angelorum turba comitatur, quibus obviam Chriſtus occurrit, gravemur magis, ſi in tabernaculo iſto mortis diutiùs habitemus. Quia quamdiu hic moramur, peregrinamur à Domino. Illa, illa nos cupido teneat: Hei mihi, quia peregrinatio mea prolongata eſt à me, habitavi cum habitantibus Cedar, multùm peregrinata eſt anima mea. Si Cedar tenebræ ſunt, & mundus iſte ſunt tenebræ; quia lux lucet in tenebris, & tenebræ eam non comprehenderunt*. Deinde hæc accommodans blæſillæ, iſta ſubiicit: *Faveamus Blæſillæ noſtræ, quæ de tenebris migravit ad lucem, & inter fidei incipientis ardorem conſummati operis percepit coronam. Revera ſi ſæculare deſiderium, & quod Deus avertat, delicias vitæ hujus cogitantem mors immatura rupuiſſet, plangenda erat, & omni lacrymarum fonte ploranda. Nunc verò cum propitio Chriſto ante quatuor fermè menſes, ſecundo quodammodo propoſiti ſe baptiſmo laverit, & ita deinceps vixerit, ut calcato mundo ſemper monaſterium cogitarit; non vereris ne tibi Salvator dicat: Iraſceris Paula, quia tua filia facta eſt mea filia? indignaris de judicio meo, & rebellibus lacrymis facis injuriam poſſidenti? Scis enim quid de te, quid de ceteris tuis cogitem*.

Expoſ. Curiel de futuris contingentib.

Porrò Commentatores acutiores, inter quos eſt Alfonſus Curiel, ſcribens in hunc Sapientiæ locum, eum ſic interpretantur, ut dicant Deum cognoſcere futura non tantùm abſolutè, ſed etiam ſub conditione, v. g. quid facturus eſſet Petrus, ſi tali loco & tempore tanta carnis tentatione pulſaretur, illine conſentiret an non? Scit enim, ajunt, quid in te futurum eſſet, ſi conditio tentationis poneretur, etiamſi ipſa numquam reipſa ponatur. Ideo enim juſtum ſibi dilectum & electum è vita rapit, ne, ſi vivat, tentatione captus cadat & pereat. Si dicas, Rapit eum ob periculum caſus, ut illo eum eximat: Reſpondent, id verum eſſe, at non ſufficere: non enim dicitur hic quòd rapiat Deus juſtum, ut eum periculo lapſus ſubducat, ſed ut lapſui revera futuro eum ſubtrahat: ait enim: *Raptus eſt, ne malitia mutaret intellectum ejus, aut ne fictio deciperet animam illius*. Sciebat ergo certò Deus, quòd juſtus hic niſi raperetur, malitia de facto mutaret intellectum illius, & fictio deciperet animam illius, etiamſi communia & ordinaria gratiæ auxilia, quæ ceteri habent, ipſi non deeſſent. Alioqui enim ſi non fuiſſet mutandus, nec decipiendus, Deus hic contrarium judicans & dicens, in hoc ſuo judicio falſus fuiſſet & erraſſet, quod abſit: Dei enim cognitio eſt ſcientifica, ideoque certa & infallibilis, cùm hominum ſæpè ſit conjecturabilis, probabilis & incerta, ideoque fallibilis & erronea. Rurſum certa Dei circa juſtos æquè ac improbos providentia, inquiunt, quàm hic Sapiens deſcribit, exigit certam futurorum, etiam ſub conditione dumtaxat, præſcientiam: illi enim velut fundamento incumbit & innititur. v. g. decernit Deus rapere juſtum è tentatione, aut tantam gratiam illi dare, qua ſcit fore, ut de facto tentationi reſiſtat, eamque vincat: priùs ergo hanc conditionatam ſciat oportet: Si Petro taliter tentato tantam dedero gratiam, fiet omnino ut reſiſtat; dabo ergo illi tantam: alioqui enim aliam majorem illi dare decreviſſet. Volebat Deus oſtendere ſuam potentiam & vires in Pharaonem & Ægyptios, cogendo eum ut dimitteret Hebreos, ideoque volebat multiplicare in eos ſua prodigia, ac plagis minoribus majores addere uſque ad decem. Sciebat ergo antequam decerneret immittere primas plagas ranarum, ſciniphum, muſcarum, locuſtarum, quod, ſi eas immitteret, Pharao eis non flecteretur ad dimittendum Hebræos, itaque ipſe occaſionem haberet majores plagas grandinum, peſtis fulminum, & necis primogenitorum in eum immittendi, ac potentiam ſuam toti mundo oſtendendi. Si enim Pharao primis plagis ceſſiſſet, & dimiſiſſet Hebræos, Deus juſtè non potuiſſet in eum poſteriores & majores immittere, quod tamen facere deſtinarat, ut ſui terrorem mortalibus incuteret. Præſciebat ergo, antequam primas plagas immitteret, Pharaonis cor iis non flectendum, itaque ſibi copiam fore ceteras infligendi. Hoc eſt quod

Moyſi

Moyſi prædixit Deus ante omnes plagas: *Ego indurabo*, id eſt indurari permittam, *cor ejus* [Pharaonis] *& multiplicabo ſigna & oſtenta mea in terra Ægypti, & non audiet vos*, &c. Et c. 9. 16. ait Deus ad ipſum Pharaonem: *Idcirco autem poſui te, ut oſtendam in te fortitudinem meam, & narretur nomen meum in omni terra.* Et c. 10. v. 1. ait ad Moyſen: *Ingredere ad Pharaonem; ego enim induravi cor ejus, & ſervorum illius, ut faciam ſigna mea hæc in eo, & narres in auribus filii tui, & nepotum tuorum, quoties contriverim Ægyptios*, &c. *& ſciatis quia ego Dominus.* Deus enim ſcit omne verum: è contradictoriis autem propoſitionibus de futuro, ſive eæ abſolutæ ſint, ſive conditionatæ, neceſſariò alterutra eſt vera. Scit ergo determinatè Deus utra pars erit vera, quia ſcit omne verum. Sicut ergo in abſolutè futuris ſcit id, quod abſolutè futurum erit, ut quòd Antichriſtus peccabit, etiamſi nullum hujus rei veſtigium extet, nec extabit niſi poſt multa ſæcula: ita pariter ſcit id, quod conditionatè futurum erit, ut, ſi Antichriſto talis vel talis tentatio obiiciatur, ſcit quòd illi ſuccumbet, vel non ſuccumbet prout verum erit: par enim & ſimilis utrorumque videtur ratio. In futuris enim ſive abſolutè, ſive conditionatè neceſſario altera pars contradictionis eſt vera. v. g. Si ponatur talis tentatio, erit in Petro conſenſus, vel non erit: alterutrum enim neceſſariò accidat oportet, ut ſit, vel non ſit: nullum enim inter hæc duo contradictoria datur medium. Deus ergo, qui ſcit omne verum, ſcit determinatè quod erit, vel non erit. Ratio à priori eſt, inquiunt, immenſitas mentis & aciei divinæ. Ipſius enim vis penetrandi, cernendi, cognoſcendi quaquaverſum eſt infinita, quare plenè uſque ad fundum penetrat, perſpicit & comprehendit omnes res & cauſas, etiam contingentes & liberas. Scit ergo quid liberum arbitrium cujuſque hominis vel angeli ſit facturum, ſi hæc illave tentatio aut conditio ponatur; quia propenſiones, nutus, actus, etiam abditos, latentes & occultiſſimos, planè & plenè pervidet, & comprehendit; perinde ut homo acutiſſimi viſus perſpicit omnia, quæ in vitrea pyxide concluſa ſunt. Hinc Davide interrogante: *Si tradent me viri Ceilæ, & viros qui ſunt mecum, in manus Saul? dixit Dominus: Tradent.* 1. Reg. 23. 12. & tamen de facto non tradiderunt, quia David id à Deo audiens profugit ex Ceila, uti ibidem ſubditur. Sic Chriſtus ait: *Si in Tyro & Sidone factæ eſſent virtutes, quæ factæ ſunt in vobis, olim in cilicio & cinere pœnitentiam egiſſent*, Matth. 11. 21. *Et niſi breviati fuiſſent dies illi, non fieret ſalva omnis caro; ſed propter electos breviabuntur dies illi*, Matth. 24. 22. Hæc Alfonſus Curiel & commentatores jam citati. Verùm quæſtionis jam dictæ pertractatio propriè pertinet ad Scholaſticos. Vide Suarez, Vaſquez, Molinam, Gregorium de Valentia, &c. 1. part. quæſt. 14. artic. 13. & Curiel hic. Mihi enim magnum mare reſtat arandum, ideoque ad ulteriora pergendum.

S. Auguſt. hoc loco confutat Semipelagianos.

Denique S. Auguſt. lib. de Prædeſt. Sanctorum cap. 14. rectè valideque ex hoc loco confutat Semipelagianos, docentes quemque à Deo prædeſtinari & gratia donari, vel reprobari & gratia privari ex cujuſque merito vel demerito, non abſolutè, ſed conditionatè prævifo, v. g. Deum hunc parvulum in infantia moriturum prædeſtinaſſe, quia præſciebat eum bene operaturum, rectèque ſua gratia uſurum, ſi ſupervixiſſet; illum verò reprobaſſe, quia præſciebat eum malè operaturum, maleque ſua gratia uſurum, ſi ei vita ſuperſtes fuiſſet. Directè enim contrarium docet hic Sapiens, ſcilicet ideo rapi è vita juſtum à Deo, ne malitia eum mutet: mutandum ergo prævidebat, Deus, ni priùs eum raperet. Rapuit ergo ne mutaretur, ſed perſtaret in juſtitia, itaque eligeretur ad gloriam, & ſalvaretur; alioqui ſic raptus reprobandus erat & damnandus, non prædeſtinandus & eligendus, juxta ſententiam Semipelagianorum. Audi S. Auguſtinum: *Raptus eſt ne malitia mutaret intellectum ejus. Dictum eſt enim ſecundùm pericula vitæ hujus, non ſecundùm præſcientiam Dei, qui hoc præſcivit, quod futurum erat, non quod futurum non erat, id eſt quòd ei mortem immaturam fuerat largiturus ne tentationum traheretur incerto, non quòd peccaturus eſſet, qui manſurus in tentatione non eſſet. De hac quippe vita legitur in libro Job: Numquid non tentatio eſt vita humana ſuper terram? ſed quare aliis concedatur, ut ex hujus vitæ periculis, dum juſti ſunt, auferantur; alii verò juſti, donec à juſtitia cadant, in eiſdem periculis vita productiore teneantur, quis cognovit ſenſum Domini? Et tamen hinc intelligi datur, etiam illis juſtis, qui bonos* A *pioſque mores uſque ad ſenectutis maturitatem, & diem vitæ hujus ultimum ſervant, non in ſuis meritis, ſed in Domino eſſe gloriandum: quoniam qui vitæ brevitate rapuit juſtum, ne malitia mutaret intellectum ejus, ipſe in quantacumque vitæ longitudine cuſtodit juſtum, ne malitia mutet intellectum ejus. Cur autem hic tenuerit caſurum juſtum, quem priuſquam caderet hinc poſſet auferre, juſtiſſima omnino, ſed inſcrutabilia ſunt judicia ejus.* Et inferiùs id probat exemplo parvulorum, *quorum cùm alii baptizati, alii non baptizati vitæ hujus terminum ſumunt, ſatis indicant miſericordiam & judicium: miſericordiam quidem gratuitam, judicium debitum. Si enim judicarentur homines pro meritis ſuæ vitæ, quæ non haberent, morte præveniente, ſed habituri eſſent ſi viverent; nihil prodeſſet ei qui raptus eſt, ne malitia mutaret intellectum ejus; nihil prodeſſet eis qui lapſi moriuntur, ſi antè morerentur, quod nullus dicere Chriſtianus audebit.* Per præſcientiam initio nominatam S. Auguſt. accipit abſolutam, ut patet ex ratione quam ſubjungit, non conditionatam; hanc enim eum agnoviſſe liquet lib. de Bono perſever. cap. 3. & Enchir. c. 95. & de Corrept. & gratia c. 8. & ſeq. Tantùm B ergo vult dicere S. Auguſtin. merita ſub conditione futura, non eſſe verè merita, ac proinde non eſſe abſolutè à Deo prævifa, ut propter ea præmium pœnamve decernat.

Tropol. mors juſto appetenda.

Tropol. ex hoc loco S. Cyprianus lib. de Mortalitate, quem citat S. Auguſt. de Prædeſt. Sanctor. c. 14. docet mortem juſtis eſſe utilem & appetendam, quia eos eximit periculis & tentationibus hujus vitæ, facitque ſecuros & impeccabiles. *Cur non*, inquit ex S. Cypriano S. Auguſt. *cum Chriſto futurus, & de Domini pollicitatione ſecurus, qui ad Chriſtum vocaris, amplecteris, & quòd diabolo careas gratularis?* Et alio loco: *Pueri*, inquit, *periculum lubricæ ætatis evadunt.* Itemque alio loco: *Quid non*, inquit, *properamus & currimus, ut patriam noſtram videre, ut parentes ſalutare poſſimus? Magnus illic nos charorum numerus expectat, parentum, fratrum, filiorum, frequens nos & copioſa turba deſiderat, jam de ſua incolumitate ſecura, adhuc de noſtra ſalute ſollicita.*

Propriè verò hac gnoma docemur petere à Deo, ut nos rapiat è vita cùm ſumus in juſtitia, id eſt in ſtatu gratiæ, C atque ingruunt tentationes, quæ nobis periculum peccandi & à gratia excidendi creant. In hoc enim raptu opportuno conſiſtit noſtra prædeſtinatio, electio & ſalus æterna, uti docet S. Auguſt. de Corrept. & gratia cap. 8. Quem enim Deus ita rapit, is habet magnum illud perſeverantiæ donum, cum eoque moritur & ſalvatur, quod proinde ſub meritum non cadit, ſed humili prece aſſiduè à Deo flagitandum eſt, uti ex S. Auguſt. docet Conc. Trid. ſeſſ. 6. Quot ſunt in cælo, qui niſi citò è vita & tentatione rapti fuiſſent, nunc eſſent in inferno? & quot ſunt in inferno, qui ſi citò rapti fuiſſent, modò eſſent in cælo? Mors ergo tempeſtiva & congrua non odii, ſed ſummi amoris, imò prædeſtinationis & electionis divinæ certum eſt ſignum, imò proprius effectus.

Vidit id ipſum per umbram Seneca, qui in Conſolat. ad Martiam c. 24. *Facilius*, inquit, *ad ſuperos iter eſt, animis citò ab humana converſatione dimiſſis: minus enim fæcis ponderiſque traxerunt: antequam obducerentur, & altiùs terrena conciperent, liberati, leviores ad originem ſuam revolant, & faciliùs quidquid eſt illud abſoluti transfluunt. Nec um*D*quam magnis ingeniis chara in corpore mora eſt. Exire atque erumpere geſtiunt, ægrè has anguſtias ferunt, vagi per omne ſublime, & ex alto aſſueti humana deſpicere. Inde eſt, quòd Plato clamat, ſapientis animum totum in mortem prominere, hoc velle, hoc meditari, hac ſemper cupidine ferri in exteriora tendentem.*

Porrò S. Gregor. Nyſſen. tract. de Infantibus qui prærnaturè abripiuntur, pulchram dat ſimilitudinem. Sicut, inquit, pædagogus ſapiens puerum citò abducit è convivio longiore, in quo multæ ſunt epulæ & vina delicata, quæ gulam inſidiosè ad exceſſum ſollicitant, indeque vomitum & crapulam creant: ſic Deus infantes ex hoc vitæ convivio citò abducit, ne ejus voluptatibus inebrientur & dementententur.

Aliud ſimile ignis affert Plutarch. Conſol. ad uxorem. *Nam ſicut ignis*, ait, *ſi eum extinxeris, mox accendat, excitator, & concipit flammam ocyùs: ita animus, ſi quàm citiſſimè hinc avolet,*

pervolat extemplò ſera limina Ditis,

prius quàm ingenti rerum humanarum amore ſit imbutus

& de-

& delinitus, atque quaſi ex veneno contabeſcat.

VERS. 12. FASCINATIO ENIM NUGACITATIS OBSCURAT BONA, ET INCONSTANTIA CONCUPISCENTIÆ TRANSVERTIT SENSUM SINE MALITIA) Græcè ἀκάκων, id eſt malitiæ expertem, inſontem, innocentem, Vatabl. *faſcinum enim vanitatis, quæ honeſta ſunt obſcurat; & concupiſcentia vaga ſinceram mentem pervertit.* Pro *nugacitatis* græcè eſt, Φαυλότητος, id eſt malitiæ, improbitatis, nequitiæ, vel vilitatis, vanitatis, levitatis, ineptiæ: nugacitas ergo eſt malitia nugax, hoc eſt, nugis ſuis illiciens, faſcinans, & in perniciem deducens hominem. Unde Syrus vertit, *zelotypia mali corrumpit bona*; Arabicus, *quoniam corpus malitiæ obnigrat bona.*

Faſcinum quid? Faſcinum eſt genus incantationis, quo homines ita ligantur, ut liberi non ſint, nec mentis compotes, ſæpè ad extremam maciem deveniant, item quo magi perſtringunt oculos & ſenſus, ut videantur ſibi videre, audire, ſapere res pulcherrimas, quas reverà non vident, nec audiunt, nec ſapiunt. Unde Græcum βασκαίνω, id eſt faſcino, dicitur, quaſi φαεσκαίνω, id eſt φάεσι καίνω, hoc eſt oculis (aſpectu) occido, juxta illud Virgilii ecloga 3.

Neſcio quis teneros oculus mihi faſcinet agnos.

Hinc contra faſcinum à Gentilibus colebatur & invocabatur deus Faſcinus, de quo Plinius lib. 28. c. 4. *Religione*, ait, *mutatur & Faſcinus, Imperatorum quoque non ſolum infantium cuſtos, qui deus inter ſacra Romana à Veſtalibus colitur, & currus triumphantium ſub his pendens defendit medicus invidiæ, jubetque eoſdem reſpicere.* Jam

Reſp. Primò. Primò, Franc. Valeſius Sanct. Philoſoph. c. 68. cenſet faſcinum nihil eſſe, niſi falſam vulgi exiſtimationem & ſuperſtitioſum timorem, quo ex recepta apud rudes falſa opinione, multi timent infici ab oculis vetularum, vel lipporum, vel invidorum, cùm à parte rei oculi hi mentem lædere nequeant. Sapientem igitur hic à vulgi credulitate, licèt falſa, mutuare phraſin & metaphoram. *Faſcinatio* igitur *nugacitatis*, inquit, vocatur concupiſcentia oculorum, hoc eſt avaritia & cupiditas rerum alienarum: quia enim is morbus concipitur oculis, vocatur per allegoriam *faſcinatio*: dicitur verò *nugacitatis*, quia bonorum fallacium, juxta illud pſalmi 4. *Filii hominum uſquequo gravi corde? ut quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium?* hoc eſt, vana & mendacia bona. Itaque concupiſcentia oculorum eſt faſcinatio nugacitatis. Hæc obſcurat bona, quia, ut dicitur 1. ad Timotheum 6. cupiditas radix eſt omnium malorum, &, ut ibidem Sapient. dicitur, Inſtantia cupiditatis tranſvertit ſenſum ſine malitia. Itaque locutio illa Sapientiæ de faſcinatione, allegorica eſt: allegoria verò accipitur à vulgari opinione. Hucuſque Valeſius.

Idem docet S. Hieron. in c. 3. ad Galat. v. 1. ac S. Chryſoſt. ibidem, & S. Baſil. hom. 11. de invidia, & noſter Delrio in Magicis lib. 1. c. 3. quæſt. 4. & ſeq. Hinc aliqui faſcinum derivant à φθονέω, id eſt *invideo*; hoc autem idem eſt, quod *nimium video*. qui enim invidet, à videndo & invidendo nequit oculos avertere.

Verùm hæc vera ſunt, ſi naturam ſpectes: nullum enim eſt naturæ faſcinum; non autem ſi magiam: per eam enim dæmon præſtringit & faſcinat oculos, aures, omneſque ſenſus & membra, eoſque inficit, morboque & morte non rarò afficit, ut patet quotidiana ſagarum experientia. Vide Delrio in Magicis lib. 3. parte 1. quæſt. 3. ſect. 1. ubi fusè oſtendit faſcinum non fieri per naturam, ſed per magiam & dæmonem, ejuſque eſſe præſtigias. Hinc

Secundò. Secundò, aptiùs noſter à Caſtro *faſcinationem* hanc tribuit ſuaſioni & conſilio impiorum ſociorum, vel doctorum, vel conſiliariorum. qui mala velut bona ſuadent & conſulunt. q. d. Malitiæ, ſeu improbitatis faſcinum obſcurat bona, hoc eſt, lædit & corrumpit, quemadmodum faſcinator oculis aſpectuque faciem infantis, quem aſpicit, ita inficit, ut quandoque enecet: ſic pravitas, vel potiùs improbus homo, lædit ac corrumpit pravis ſuis opinionibus, quæ bona ſunt, ut ſimplex vir mala putet; & contrà bona putet, quæ verè mala ſunt.

Huc accedit noſter Delrio loco jam citato: *Faſcinum nugacitatis*, inquit, eſt faſcinum vile, nugax & nihili, phraſi Hebræa. Sic enim ſignificat à viliſſimis & à minimi pretii quiſquiliis terrenis, maximè à nugatoria & adulatoria laudatione, ita nos præſtringi & ludificari, ut ad vera bona prorſus cæcutiamus; ut bona pro malis, mala pro bonis habeamus; terrena cæleſtibus, ſempiternis interitura

A præferamus, faſcinationis verò nomen uſurpat, quia vulgus Judæorum falſam illam faſcinationem credebat contingere, adeò ut hujuſmodi faſcinatorem oculum Saræ impii recutiti tribuere non vereantur, quos Abulenſ. in 21. cap. Geneſ. refellit. D. Bonav. Comment. in verſ. illum 12. videt alludi ad faſcinationem, & ideo dicit, Secundùm quod homines maligni dicuntur laudando pueros faſcinare, ſatis indicans quanti illa faceret. Hæc Delrio

Huc facit illud Feſti Pompeii: *Faſcinum & fas à fando nominantur*, quia faſcinum fiebat per verba loquendo, ac præſertim laudando. Credebant enim Ethnici laudatione fieri faſcinum puerorum, vel formoſorum. Sic pariter laus faſciant & dementat multos, ut plus ſe eſſe æſtiment, quàm ſint, planeque alios & eximios præ ceteris ſeſe autument, quæ magna eſt nugacitas, tum laudantis, & lepore jociſque ſuis adulatoriis audientem dementantis; tum ejus, qui laudibus ſuis paſcitur, & ultrò dementari ſe ſinit. Hi ergo laudatores ſunt nugivendi, quia nugoſas ſuas laudes vendunt. Sic olim *nugivendus* dicebatur, qui aliquid mulieribus venderet, ait Nonius. Nam omnia quibus B mulieres utuntur, pro rebus vanis & inanibus habentur.

Rurſum ex adverſo βασκανία, id eſt faſcinatio, ſignificat invidentiam, criminationem & obtrectationem, hæc enim ſæpè faſcinat, tam invidum, quàm eum cui invidet, dum ejus obſcurat & evertit bona opera; dum enim ea criminantur impii, ab iis ſæpè ceſſant pii ex metu humano, ne impiorum maledicentiam in ſe provocent. *Tertiò.*

Poſſet Tertio, quælibet concupiſcentia & illecebra peccati vocari *faſcinatio nugacitatis*; quia ipſa rationem, virtutem, honeſtatem obvelat, tegit & obſcurat ſua nugaci illecebroſaque pulchritudinis & vanitatis ſpecie ac fuco. Species enim voluptatis, qua ſe obtegit malitia & vanitas peccati, ita faſcinat rapitque mentem, ut peccati turpitudinem ſub ea latentem non videat, non conſideret, multò minùs virtutis decorem & honeſtatem. Voluptates ergo ſunt quaſi Sirenes, quæ hominem illecebroſa ſua ſpecie & cantu faſcinant, ligant, & necant.

Rurſum *faſcinatio nugacitatis* ſunt phantaſmata innumera & vivacia, quæ menti ſuggerit ira, libido, invi- *Quartò.* C dia, ſuperbia, ceteræque paſſiones: hæ enim interiùs in capite tanta vi, turba & tumultu perſtrepunt, ut animam obnubilent, faſcinent, & ſæpe à vero rectoque abducant.

Quod ergo dicit Paulus Galatis c. 3. 1. *O inſenſati Galatæ, quis vos faſcinavit non obedire veritati, ante quorum oculos Jeſus Chriſtus præſcriptus eſt, in vobis crucifixus?* q. d. Quid vos incantavit, & oculis aſpectu maleficis veluti præſtigio impoſuit, ut quod coram cernitis non videatis, & quod non eſt id vos cernere putetis? Idem dicas guloſo, luxurioſo, acedo, iracundo, ſuperbo, avaro, Quis te faſcinavit ſtolide, ut ob fictam & fallacem ſpeciem voluptatis, gulæ, luxuriæ, acediæ, iræ, ſuperbię, avaritiæ relinquas & contemnas rationem, virtutem, legem, cælum ipſumque Deum? quis te ſuis præſtigiis ita dementavit, ut per modicum mellis æternum fel tibi coemas? ut per guttam dulcedinis, mare amaritudinis & dolorum tibi accerſas? ut ob guſtus tactuſque exilem titillationem, velis ardere jugiter in æternis gehennæ incendiis? ò ſtupor, ò faſcinum, o amentia, ò veſania? Quis error, quod faſcinum, quis D furor te cogit nugas pueriles, viles, exiles rebus veracibus, ſolidis, pretioſis; terrena cæleſtibus, momentum æternitati; gehennam paradiſo, creaturam creatori anteferre? Vide quæ de nugis & nugacitate dixi Sophoniæ 3. verſ. 18.

ET INCONSTANTIA (S. Fulgent. ep. 2. c. 4. legit, *inſtantia*, concupiſcentia enim inſtat, ſollicitat urgetque hominem, ut rem concupitam proſequatur) CONCUPISCENTIA TRANSVERTIT SENSUM SINE MALITIA) Pro *inconſtantia* græcè eſt, ῥεμβασμὸς, id eſt evagatio, error (unde Gallicum *reſuer* & *reſuerie*) agitatio, turbo, vertigo, circuitio, gyratio, circumrotatio: hinc ῥεμβὴ eſt funda, quæ lapidem rotando jacit. Huic voci pariter affinis eſt ῥόμβος, id eſt turbo, rhombus, quod eſt inſtrumentum, cui feminæ fila, quæ neverunt, circumvolvunt: quo pariter pharmaceutriæ, ſive veneficæ, utebantur ad faſcinum, putà ad lunam tortis filis deducendam. Unde illud Martialis lib. 9.

Quæ nunc Theſſalico lunam deducere rhombo.

Et illud Propertii lib. 2. eleg. 21.

Deſ-

Deficiunt magico torti ſub carmine rhombi.

Hinc Cervantius vertit, *& rhombus* (circumrotans) *cupiditatis mentem ſimplicem labefactat.* Hæc igitur vagatio & rotatio concupiſcentiæ tranſvertit ſenſum ſine malitia, græcè *ἄκακον*, id eſt innocentem, ſinceram, ſimplicem, puram. Concupiſcentia ergo eſt turbo, & inſtar turbinis hominem in orbem gyrat & rotat, ut nunc ad hoc, nunc ad illud, nunc ad aliud concupiſcendum, inſtar turbinis voluatur & rotetur.

Concupiſcentia eſt turbo.

Primò. Cauſa eſt Primò, quòd concupiſcentia ſit pruriens & petulans: unde petulanter ab una voluptate ad aliam tranſcurrit & tranſilit, ut curioſè exploret ubinam ſit voluptas major.

Secundò. Secundò, quòd animum eadem non ſatiet, utpote vilis & exilis, ideòque illico ſui faſtidium in eo creet: quare animus, ut ſe hac ſatie & tædio levet, aliud & aliud voluptatis obiectum quærit dicens: *Affer, affer*, Proverb. 30. 15.

Tertiò. Tertiò, quòd voluptates æquè ac vitia inter ſe connexa ſint. Acedia enim trahit & incitat ad gulam, gula ad luxuriam, luxuria ad iram, ira ad ſuperbiam. vide dicta Thren. 2. 8. Audi Caſſiodor. tract. de Amicitia: *Dum poſt rei deſideratæ obtentum majori ſe ſentis indigentia laborare, præoptata incipit faſtidire, & denuo in alterius rei ſuccenditur appetitus; non tamen ſatiandi, ſed alterius falſæ felicitatis imaginatione fallenda. Hic eſt circuitus impiorum. Hæc eſt vituperatio multorum commorantium in circuitu. Hæc eſt mola Samſonis, quam deciſis virtutum crinibus, & effoſis prudentiæ oculis circumvoluit, ſequens cupiditatum circuitum etiam relicta compendio charitatis. Caput, inquit, circuitus eorum, labor labiorum ipſorum operiet eos.* Hoc eſt quod ait Pſaltes pſal. 82. 14. *Deus meus pone illos ut rotam.* q. d. ait Origen. *Sic illos verſa & circumvolve, ut nulla ſit quies, ſicut rotæ hæc eſt natura, verſari & circumvolvi.* Et Euthym. *Fac*, inquit, *eos continuè inſtabiles, & crebris mutationibus circumactos. Sic enim rotæ poterunt comparari.* Addit S. Aug. *Pone illos ut rotam, quòd rota ex his, quæ retro ſunt extollitur, ex his quæ antè ſunt deiicitur; ſic fiunt omnes inimici populi Dei.* Et S. Gregor. 16. Moral. 25. *Ut rota ponuntur iniqui, quia in circuitu laboris miſſi, dum ea quæ antè ſunt negligant, & ea quæ deſerenda ſunt ſequuntur, & poſterioribus elevantur, & in anterioribus cadunt.* Et Procopius in Iſajæ 53. *Eſt*, inquit, *errantium cor inſtabile, ebriorumque more cupiditatibus agitatur & vacillat: quolibet enim ſpiritu circumagitur, & quod eſt in proverbio, rapiuntur cupiditatum ῥεμβασμῷ, id eſt turbine.* Vide dicta Iſajæ 57. 20.

Pſal. 10. 7. Quocirca S. Chryſoſt. hom. 7. in Acta: *πονηρὸς* inquit, *id eſt malus, dicitur παρὰ τὸ πονεῖν, id eſt à laborando: ſic videlicet Scriptura malitiam ſemper vocat laborem, ut quando dicit: Sub lingua eorum fatigatio & dolor.* Quin & Seneca de Vita beata c. 28. *Nonne*, ait, *nunc quoque, etiamſi parum ſentitis, turbo quidam animos veſtros rotat & involuit, fugientes petenteſque eadem; & nunc in ſublime allevatos, nunc in infima alliſos rapit?* Deluduntur ergo ab infido mundo, & à fallaci dæmone, ſicut paraſiti ab Heliogabalo Imper. De quo ita ſcribit Lamprid. in ejus vita: *Paraſitos ad rotam aquariam ligabat, & cum vertigine ſub aquas mittebat, rurſuſque in ſummum revolvebat, eoſque Ixionios amicos vocavit.* Adulatio ergo, æquè ac cupiditas, eſt Ixionis rota.

Duas ergo mali & peccati radices hìc notat Sapiens, ſcilicet pravitatem opinionum & conſiliorum in intellectu, quæ eſt faſcinatio nugacitatis; & vagam cupiditatum intemperantiam in appetitu & voluntate, quæ eſt inconſtantia concupiſcentiæ. Utraque plenus eſt hic mundus: quare Deus provida ſua benignitate juſtum ex eo citò per mortem educit, ne in hoſce ejus laqueos incidat, capiatur & pereat.

TRANSVERTIT) Id eſt invertit, pervertit, ut vertit Vatabl. tranſmutat ex bono in malum, itaque in aliam (hoc enim eſt, ἄλλο) ſpeciem transformat & transfigurat, ut vertit Noſter c. 16. 25. Græcè *μεταλλεύει*, id eſt quaſi metalla effodit, cavat & eruit, ut Noſter vertit. Deuter. 8. 9. q. d. Sicut foſſores fodiendo è terræ viſceribus eruunt aurum, argentum cæteraque metalla: ſic concupiſcentia è viſceribus mentis effodit, eruit & exhaurit omnem ſenſum, omnem prudentiam, omnem ſinceritatem, omnem innocentiam & virtutem, eamque per vitium invertit & pervertit: hæc enim eſt pretioſa ut aurum, imò auro & argento pretioſior: quæ proinde ſi cum cupiditate & vitio

A commutetur, planè depravatur, vitiatur & pervertitur; perinde ac ſi aurum in æs, argentum in plumbum verteretur & perverteretur, juxta illud Jerem. 6. 30. *Argentum reprobum vocate eos.* Vide ibi dicta.

CONSUMMATUS IN BREVI EXPLEVIT (S. Fulgent. legit, *replevit*) TEMPORA MULTA) Græcè *μακροὺς*, id eſt *longa*. q. d. Juſtus, qui brevi tempore per gratiam Dei, ſuamque cum illa ſtudioſam cooperationem, evaſit in prudentia & virtute perfectus, hic cenſendus eſt diu & per multa tempora vixiſſe. Græcè eſt *τελειωθεὶς*, id eſt, quia ad complementum & conſummationem pervenit, virtutis ſcilicet, & vitæ juſtæ: in hunc enim ceu unicum finem à Deo vitæ ſpatium mortalibus datum, & dimenſum eſt: conſummatus ergo in virtute, cenſetur ad ſuam menſuram perfectæ ætatis (puta virtutis) perveniſſe, licèt ætate & annis ſit juvenis. Nam quæ alii per multos annos egiſſent, hic paucis abſolvit, eamque ſanctitatem brevi adeptus eſt, quàm alius longo tempore ſibi non comparaſſet, ait Clarius. Unde S. Bonav. explicat. q. d. *Perfectus in gratia modico tempore explevit meritum, quod alii acquirunt per* B *multa tempora.* Pertinet enim hæc gnome ad illam verſ. 8. *Cani autem ſunt ſenſus hominis, & ætas ſenectutis vita immaculata.* Eo enim redit. Ex adverſo de impio dicitur: *Puer centum annorum morietur*, Iſajæ 65. 20.

Vers. 13.

Conſummatus, quis? *Conſummatus* ergo non eſt idem, quod conſumptus, mortuus, defunctus, ut vertit Vatabl. & Guarinus: *Exiguo*, inquit, *vitæ ſpatio perfunctus vel defunctus, paucis longa tempora explevit:* ſed perfectus in virtute, qui ſcilicet per crebros intenſos & heroicos virtutum actus, parvo tempore ad culmen ſanctitatis evaſit. Unde S. Ambroſius in funere Theodoſii Imper. *Perfecta*, ait, *eſt ætas, ubi perfecta eſt virtus.* Tempora ergo multa vocantur, quæ plena ſunt bonis operibus; pauca verò aliorum, quæ iis ſunt vacua, juxta illud Job 7. 3. *Sic & ego habui menſes vacuos.* Ubi S. Greg. l. 8. Mor. c. 5. *In hac vita*, inquit, *quædam laborioſa ſunt, quædam vacua, quædam verò vacua ſimul & laborioſa. Amore quippe conditoris præſentis vitæ tribulationibus exerceri, laborioſum quidem eſt, ſed vacuum non eſt. Amore autem ſæculi voluptatibus ſolvi, vacuum quidem eſt, ſed non laborioſum. Amore verò ejuſdem ſæculi adverſa aliqua perpeti, &* C *vacuum eſt & laborioſum: quia & ex adverſitate mens afficitur, & remunerationis præmio non repletur. In his itaque ſancta Eccleſia, qui in ea jam poſiti adhuc voluptatibus defluunt & proinde fructu boni operis non ditantur, menſes vacuos ducit, quia vitæ tempora ſine retributionis munere expendit.* Qui ergo ſapis, annos vacuos virtutibus imple.

Exempla. Sic Chriſtus Dominus vixit tantùm 33. annis, totidem ferè S. Joannes Baptiſta, iſque paucis ad quantum meritorum cumulum pervenit? Sanctus Antonius de Padua, ardens & Apoſtolicus prædicator, vixit annis duntaxat 36. S. Caſimirus 25. Tres fuere filiæ S. Sophiæ, omnes glorioſæ virgines & Martyres, ſcilicet, S. Fides duodennis, S. Spes decennis, S. Charitas novennis martyrium fortiter obiit: Eccleſia earum triumphum celebrat die 1. Auguſti. Sic P. Gaſpar Barzeus Zelandus, S. Franciſci Xaverii ſocius, imò vicarius, vir Apoſtolicus, ſeptem annis quibus in Soc. Jeſu vixit, è quibus quinque exegit in India, putà Goæ & Armuziæ, tanta vel multitudine quaſi D infinita, vel rei magnitudine admiranda perpetravit, verè ut dixerit quidam de eo ex India ſcribens, quòd in brevi conſummatus expleverit tempora multa, ait noſter Trigaultius in ejus Vita cap. 14. Lege Vitam ejuſdem, & obſtupeſces. Is autem quem citat, fuit P. Antonius Quadrius Indiæ Præpoſitus Provincialis Societatis Jeſu, ut patet ex fine Vitæ.

Atque ut alios taceam, B. Aloiſius Gonzaga, Societatis noſtræ Religioſus, conſummatus eſt anno ætatis 24. Quocirca ipſe ad raptum hunc & tranſitum ab hac vita ad cæleſtem aſſiduè ſuſpirabat. Cùm enim Cardinalis Bellarminus, ejus tum confeſſarius, eum hortaretur, ut à Deo vitam longiorem poſtularet, quo ejus exemplo cæteri inſtruerentur venia petita, negavit id exequi ſe poſſe: *Quia non poteſt*, inquit, *à Deo major homini conferri gratia, quam ad ſe illum evocare, dum in gratia reperitur*, in cujus gratia ſe tunc eſſe ſperabat. Idem in quadam epiſt. quam recitat P. Virgilius Ceparius in ejus Vita lib. 2. cap. 8. in fine: *Dies*, inquit, *lætos tranſigo, ſperans intra paucos dies futurum, ut evocer à Deo è terra morientium ad patriam viventium; ab hominum conſortio, ad angelorum Sanctorumque ſocietatem.* Fuit enim ipſe puritate & ſanctitate angelus. Unde

de meritò Auditores Rotæ, Romæ examinato canonizationis ejus proceſſu, eidem titulum *Angelici* dedere. Septennis enim cœpit Deo ſervire, totumque ei ſe addicere: novennis virginitatem Deo & B. Virgini dicavit & vovit. Numquam per omnem vitam peccavit lethaliter, numquam ſtimulos carnis expertus eſt, numquam diſtractionem in oratione ſenſit, uti iidem ex teſtimonio confeſſariorum ejus, ac nominatim Cardinalis Bellarmini, aliorumque virorum gravium aſſirmant.

Vidit idipſum per umbram Seneca epiſt. 69. *Portus petendus*, inquit, *numquam recuſandus: in quem ſi quis intra primos annos delatus eſt, non magis queri debet, quàm qui citò navigavit.*

Sic Homerus Diomedem inter Græcos nuncupat ætate minimum, prudentia maximum. Demophilum vocat Pindarus annis juvenem, conſiliis ſenem. Appium Claudium natu minimum, ſenatoribus natu maximis Livius anteponit. Puer Aſcanius à Marone commendatur 9. Æneid.

Ante annos animumque gereas, curamque virilem.

Audi S. Ambroſ. in pſal. 118. ſerm. 18. *Liquet igitur*, inquit, *quòd non ſeaectutis longævitas eligatur, ſed cuſtodia verborum Dei. Denique ipſe Moyſes Jeſum Nave & Caleb, juvenes præ ceteris approbabat, quorum conſilium in terræ electione magis quàm multorum ſeniorum & ipſe ſecutus eſt, & Deus prætulit.*

Poſſet rurſum τελειωθεὶς verti, Primò, *immolatus*; Secundò, *conſecratus*; Tertiò, *gloria & honore coronatus*. q. d. Juſtus omnes ſuas actiones & paſſiones offerens, immolans & conſecrans Deo, per eas, licet modicas & breves, æterna gloria coronatur inſtar Chriſti, de quo ait Paulus: *Decebat enim eum, propter quem omnia, qui multos filios in gloriam adduxerat, auctorem ſalutis eorum per paſſionem conſummare*, Heb. 2. 10. Vide ibi dicta.

Alius ſenſus. Aliter hanc ſententiam explicat S. Bernard. ſerm. 253. ad Guarinum; nimirùm q. d. Juſtus licet parvo tempore vivat, tamen conſummat & implet tempora multa, quia animo amplectitur totam æternitatem, ita ut, ſi in æternum viveret, vellet ſemper Deo ſervire, & ire de virtute in virtutem. Audi S. Bernard. *Quomodo enim non explevit omnia tempora, qui tranſivit ad æternitatem? Quanta ſanè tempora, non longævitate, ſed longanimitate, hoc eſt, non annorum ſerie, vel dierum numero, ſed devotione & inextinguibili ſemper proficiendi deſiderio percurrere potuit, tanta ſibi in meritis non immeritò vindicavit. Retinet quippe virtute, quod amiſit in tempore. Porrò vera virtus finem neſcit, tempore non clauditur.* Et paucis interjectis: *Juſtus numquam dicit. Satis eſt; ſed ſemper eſurit ſititque juſtitiam, ita ut, ſi ſemper viveret, ſemper quantum in ſe eſt, juſtior eſſe contenderet, ſemper de bono in melius proficere totis viribus conaretur. Non enim ad annum vel ad tempus inſtar mercenarii, ſed in æternum divino ſe mancipat famulatui.* Unde concludit: *Sempiterna itaque juſti eſuries ſempiternam meretur refectionem, & licet in brevi conſummetur pro tempore, judicatur tamen expleſſe tempora multa pro virtutis perpetuitate.*

VERS. 14. PLACITA ENIM ERAT DEO ANIMA ILLIUS, per juſtitiam inhærentem, & gratiam illi infuſam à Deo ob merita Chriſti: PROPTER HOC PROPERAVIT (Dominus, qui præceſſit) EDUCERE ILLUM DE MEDIO INIQUITATUM) S. Fulg. *de media iniquitate*. Græca habent dumtaxat, *Propter hoc feſtinavit de medio iniquitatum*, ſcilicet egredi juſtus, uti Abraham ex Ur Chaldæorum, Lot è Sodomis, Moyſes & Hebræi ex Ægypto. Verùm meliùs Noſter τὸ *properavit* refert ad Deum, ideoque ſubaudit τὸ *educere illam*, Deus enim rapuit juſtum, ut dixit v. 11. Non ergo juſtus eripuit ſeipſum; Deus enim omnis gratiæ, liberationis, perſeverantiæ, bonæ mortis & ſalutis nobis eſt origo, fons & cauſa prima & præcipua.

POPULI AUTEM VIDENTES, ET NON INTELLIGENTES, NEC PONENTES IN PRÆCORDIIS TALIA) ſubaudi, mirati ſunt & murmurarunt, vel contra juſtum, quaſi ipſe ſuis ſceleribus meritus ſit citam mortem; vel contra Deum, quòd juſtum innocentem ſubita morte mulctarit. Simpliciùs & germaniùs per hebraiſmum exponas, q. d. Populi infideles, vel imperiti & rudes *videntes*, id eſt viderunt, citam juſti mortem, & cauſas jam dictas *non intelligentes*, id eſt, non intellexerunt, nec eas cordi habuerunt. Hebræi enim ſæpè uſurpant *benoni*, id eſt participium, præſertim præteritum (nam in Græco hic ſunt aoriſti ἰδόντες & νοήσαντες, qui habent ſignificationem præteriti, q. d. Cùm vidiſſent non intellexerunt] pro ipſo præterito. Similis enallage eſt Roman. 12. 11. *Spiritu ferventes, Domino ſervientes, ſpe gaudentes, in tribulatione patientes, orationi inſtantes*, &c. hoc eſt, ſpiritu fervete, Domino ſervite, ſpe gaudete, in tribulatione patientes eſtote, orationi inſtate. Et 2. Corinth. 10. 12. *Sed ipſi in nobis noſmetipſos metientes, & comparantes* (id eſt metimur & comparamus] *noſmetipſos nobis*, &c. Hunc eſſe ſenſum liquet, quia ita Sapiens ſe mox explicat v. 17. dicens: *Videbunt enim finem ſapientis, & non intelligent quid cogitaverit de illo Deus*, &c.

NEC PONENTES IN PRÆCORDIIS (græcè, *ἐν διανοίᾳ*, id eſt in mente, intellectu, cogitatione, q. d. Non cogitant) TALIA, græcè, *tale*, nimirum id quod ſequitur: QUONIAM GRATIA DEI, ET MISERICORDIA EST IN SANCTOS EJUS, ET RESPECTUS IN ELECTOS ILLIUS] q. d. Populi infideles, vel rudes non intelligunt, nec cogitant, quòd cita mors Sanctorum eſt inſignis Dei gratia & miſericordia, qua Sanctos hujus mundi periculis eripit, ac reſpicit viſitatque electos ſuos, transferendo eos à laboribus vitæ præſentis ad præmia æterna, quæ ſua continentia, mortificatione & virtute commeruerunt. Unde Vatablus totum hunc verſum connectens clarè vertit, *vulgus autem videns hoc non intelligit, nec animadvertit hoc ipſum* (quod citò è vita rapiantur juſti) *beneficium ac miſericordiam in ſanctos ejus eſſe, electorumque ipſius habitam rationem.* Putat enim vulgus mortem prematuram juveni pulchro, diviti & nobili ſummum eſſe malum & maleficium: quia ignorat vitam futuram & glorioſam, in quam transcribitur. Sic hodie mundani, qui vident adoleſcentes nobiles citò in Religione, quàm amplexi ſunt, mori, æſtimant eos infelices & miſeros; quia neſciunt, nec cogitant hac morte aſſecurari eis Dei gratiam & gloriam æternam. Unde Cervantes ſic per amplificationem exponit. *Hoc illos latuit, nempe quòd gratia, beneficium & favor, ac miſericordia, ſeu affectus tenerrimus atque ſuaviſſimus, gratia miſericordioſiſſima, & miſericordia gratioſiſſima Dei ſit erga Sanctos ſuos, & erga electos ſuos providentia ſingularis, inſpectio, obſervatio & viſitatio, & illorum ratio maxima habeatur ab eo.*

Minùs rectè Hugo & alii per *gratiam* accipiunt gratiam juſtificantem, per *miſericordiam* gratiam comitantem, vel ſubſequentem.

ET RESPECTUS (græcè, ἐπισκοπὴ, id eſt inſpectio, obſervatio, reſpectus, ratio, cura, viſitatio ad præmiandum juſti labores & dolores pro Deo & pietate ſuſceptos, uti dixi cap 3. 6.) IN ELECTOS ILLIUS] quos ſibi Deus ab æterno ante omnem proviſionem operum per gratiam prædeſtinationis elegit, ut per eam toto vitæ tempore perſeverantes in juſtitia, ab eodem eligerentur & deſtinarentur ad gloriam æternam. q. d. Deus peculiarem electorum ſuorum habet reſpectum, id eſt rationem, curam & providentiam, ideoque eos rapit antequam in tentationes incidant & peccent, ut eorum juventem in pietate exactam præmiet gloria cæleſti.

CONDEMNAT AUTEM JUSTUS MORTUUS (græcè, *θανὼν*, pro quo Vatican. legit *καμὼν*, id eſt *laborans*) VIVOS IMPIOS, ET JUVENTUS CELERIUS CONSUMMATA LONGAM VITAM (Lucifer pro S. Athanaſio legit, *longævitatem*, græcè eſt, πολυετὲς γῆρας, id eſt *multorum annorum ſenectutem*; Vatic. *longævam ſenectutem*) INJUSTI) Eſt hæc condemnatio non verbalis, ſed realis per vitæ comparationem & exemplum. *Juſti enim vita redarguit peccatorum, quem tacitè auctoritate majore condemnat, quàm ſi voce loqueretur*, ait S. Ambroſius in pſal. 36. q. d. Juſtus mortuus non verbis, ſed factis condemnat vivos impios, quia maluit ipſe piè mori, quàm impiè vivere, quod faciunt impii. Pia ergo eorum mora in juventute obita, reipſa condemnat impiam vitam ſenis injuſti, qui ſenium vitiis & ſceleribus deturpat & commaculat: quo enim quis diutiùs & pejùs vivit, eo magis eſt vituperandus & damnandus. Loquitur in genere de quolibet juſto, licet Gloſſa arctet ad Martyrem, Cantacuzenus verò ad Chriſtum à Judæis occiſum: quia juvenis Chriſtus quamvis interfectus, vitalis tamen mors ejus, inquit, in ipſum credentes ab interitu vindicabit, ac immortalitate donabit: illos verò qui non crediderunt, & præſertim qui deſævire in ipſum ſunt auſi, apertè redarguet atque damnabit: redemptionis quoque myſterium, quod ipſe florenti abſolvit ætate, peccati legem, quæ conſenuerat, de medio

VERS. 15. (beside "QUONIAM GRATIA DEI, ET MISERICORDIA")

VERS. 16. (beside "CONDEMNAT AUTEM JUSTUS MORTUUS")

dio tollet. Hæc ipſe verè, ſed arctè. Loquitur enim Sapiens de quolibet juſto, ſed maximè de Chriſto, qui juſtorum eſt princeps, & Sanctus Sanctorum. Hinc Barlaam ſeptuagenarius rogatus à Joſaphat, quot eſſet annorum? reſpondit, Quadraginta quinque. *Quia tot*, inquit, *duntaxat ſervivi Deo, reliquos verò quibus ſervivi mundo, annos non vitæ, ſed mortis computo*, juxta illud: *Vixit, dum vivit bene*. Ita Damaſc. in ejus Vita.

Rurſus *condemnat*, id eſt in die judicii condemnabit mortuus iniquos ſenes, qui diu vixerunt, dum approbabit ſententiam Chriſti eos ob vitia, in quibus conſenuerunt, gehenna dignos judicantis.

Vers. 17. VIDEBUNT ENIM FINEM SAPIENTIS, ET NON INTELLIGENT QUID COGITAVERIT DE ILLO DEUS, ET QUARE MUNIERIT ILLUM DOMINUS) Hæc gnome pertinet non ad id quod immediatè præceſſit, *Condemnat autem juſtus mortuus vivos impios*; ſed more Hebræo paulò remotiùs ad τὸ verſ. 14. *Populi autem videntes & non intelligentes*: hæc enim verba illis ex æquo reſpondent, explicantque quid videbunt & non intelligent, ſcilicet quòd populi videbunt finem, id eſt exitum & mortem præmaturam ſapientis, hoc eſt juſti, & non intelligent ejus cauſam; quare ſcilicet illum tam citò è medio vitæ curſu & flore rapuerit Deus, quidque de eo facere cogitarit; quia præſentis vitæ amore ebrii, futuræ vitæ gloriam non capiunt: unde mortem citam reputant ſummam eſſe infelicitatem.

ET QUARE MUNIERIT ILLUM DOMINUS) Triplex eſt hic lectio. Prima Complut. & Regia: *Quare minuerit illum* (vitæ illius annos & dies, ait Rabanus, & ex eo Holcot) *Dominus*. Verum Græca & Latina cetera conſtanter legunt *munierit*, non *minuerit*. Secunda eſt Græcorum jam codicum: *Et quare munierit* ἑαυτὸν, id eſt, *ſeipſum Dominus*. q. d. Quare ſuum decretum de juſto cita morte rapiendo, tutum firmumque fecerit Dominus. Tertia, & genuina eſt Vulgatæ & aliorum, qui pro ἑαυτὸν, legentes, αὐτὸν, vertunt, *& quare munierit illum Dominus*, id eſt, quare Deus juſtum cito rapiens, eum à peccato, lapſu & damnatione tutum rectumque conſervarit; cur ejus ſaluti caverit, omneque ab ea periculum propulſarit. Hoc enim ſignificat Græcum ἠσφαλίσατο, id eſt ſecuritate donarit, caverit, tutatus ſit. Hinc Vatabl. vertit, *& quorſum eum Dominus tutò conſervarit*; Clemens Alex. libr. 6. Strom. *Videbunt*, inquit, *mortem ſapientis, & non intelligent quid de eo decreverit, & ad quid eam ſtabilierit Dominus*. Juſtus enim, Deo dante, ut palma omnibus renitentibus obluctatur, & quo magis cæditur, eo altiùs ſe erigit, magiſque efflorescit, juxta illud pſal. 131. *Inimicos ejus induam confuſione: ſuper ipſum autem efflorebit ſanctificatio mea*. Ubi Arnobius: *Chriſtus*, inquit, *comparatur ipſi palmæ ſemper florenti, qui ad dexteram Dei ſedens, victoribus ſuos ramos porrigit, de floribus ſuis coronam tribuens, & de fructibus perpetua refectione ſaginam impertiens*.

Vers. 18. VIDEBUNT (inquam finem, id eſt citam mortem juſti ET CONTEMNENT) græcè, ἐξουθενήσουσιν, id eſt *nihili facient*) EUM: ILLOS AUTEM DOMINUS IRRIDEBIT) Qui enim juſtum contemnit, tacitè Deum contemnit. Sicut qui ſervum vel legatum contemnit, ejus herum vel dominum contemnit. Deus autem ſicut ſe ſuoſq; honorantes honorat; ita viciſſim ſe ſpernentes ſpernit, juxta illud Dei ad Heli: *Quicumque glorificaverit me, glorificabo eum: qui autem contemnunt me, erunt ignobiles*, 1. Reg. 2. 30. & illud Iſaiæ 33. 1. *Væ qui prædaris, nonne & ipſe prædaberis? & qui ſpernis, nonne & ipſe ſperneris?* Alludit ad illud Davidis pſal. 2. 4. *Qui habitat in cælis, irridebit eos, & Dominus ſubſannabit eos*. Et pſal. 36. 13. *Dominus autem irridebit eum, quoniam proſpicit quòd veniet dies ejus*.

ET ERUNT POST HÆC DECIDENTES SINE HONORE) Vatabl. *turpiter corruent*; græcè, ἔσονται εἰς
Vers 19.
πτῶμα. quod Primo, cum Noſtro vertas, *erunt in ruinam* vel *caſum*, vel *lapſum inhonorum*, id eſt honoris expertem, turpem & ignominioſum q. d. Impii eſto ad tempus hic opibus & honoribus exaltentur: tamen tandem ex apice hoc mundanæ felicitatis & gloriæ decident, ruentque in inopiam, miſeriam, vilitatem & infamiam, velut in abyſſum, præſertim in morte, & poſt mortem in gehenna.

Secundò, vertas, *erunt in vile cadaver*. Mors enim ex vivis, lautis & ſplendidis faciet turpia & fœda cadavera: quo enim delicatiùs nutrita ſunt corpora in vita, eo magis putreſcunt & fœtent poſt mortem, Græcum enim πτῶμα derivatur à πίπτω, ſicut cadaver à cado. ita Janſen.

Tertiò vertas, *erunt ſicut oleæ deciduæ*, vel ſicut poma ab arbore excuſſa, & in terram cadentia, vel ſicut arbor evulſis radicibus in humum projecta, abjecta & in gloria. Sic ſuperiùs v. 3. & 4. comparavit impios arboribus vento agitatis & evulſis. Hæc omnia enim ſignificat Græcum πτῶμα. ita Petrus Nannius hic.

Nonnulli hæc omnia, ut ſuperiùs dixi, accipiunt de tyrannis occidentibus Martyres: Cantacuzenus verò accipit de Judæis Chriſtum crucifigentibus: hi enim ob infame hoc Chriſticidium à Tito exciſi, venditi, ad beſtias damnati, exules, & vagi, toti orbi ludibrium facti ſunt. Verùm plenè & adæquatè hæc accipias de impiis quemlibet juſtum perſequentibus.

ET IN CONTUMELIA INTER MORTUOS IN PERPETUUM) Lucifer Calarit. Apolog. pro S. Athanaſio legit, *erunt in contumelia mortis in perpetuo*; Vatabl. *& ignominia inter mortuos perpetua laborabunt*, tum apud homines, tum apud ſuperos, tum apud inferos: ibunt enim in gehennam, ubi erunt ludibrium dæmonum, juxta illud: *Evigilabunt alii in vitam æternam, alii in opprobrium, ut videant ſemper*, Daniel. 12. 3. Et; *Vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur: & erunt uſque ad ſatietatem viſionis omni carni*, Iſaiæ 66. v. ult. τὸ *inter mortuos* idem eſt, quod inter damnatos: cadavera enim impiorum putreſcent in ſepulchro; animæ verò cruciabuntur perpetim in gehenna cum damnatis, juxta illud pſal. 48. *Sicut oves in inferno poſiti ſunt* (Theodoret. *conſtituerunt ſeipſos*, unde extricari non valeant) *mors depaſcet eos*; S. Hieron. *mors paſtor erit eorum*; & ſubdit: *Meritò paſcuntur à morte, qui Chriſtum noluerunt habere paſtorem bonum*. Joan. 10. Et illud S. Gregor. libr. 15. Moral. c. 12. ubi expendit illud Job 10. 18. *Luet quæ fecit omnia, nec tamen conſumetur. Non morte conſumitur*, inquit, *quia ſi conſumeretur vita morientis, etiam pœna finiretur; ſed ut ſine fine crucietur, vivere in pœna compellitur, ut cujus vita mortua hic fuit in culpa, illic ejus mors vivat in pœna*. *Mors viva in gehenna.*

QUONIAM DISRUMPET ILLOS INFLATOS SINE VOCE) q. d. Sicut uter inflatus & vento turgidus, magno fragore diſtringitur & rumpitur: ſic Deus impios faſtu tumidos, in morte magno fragore & dolore diſrumpet, facietq; ἀφώνους, id eſt ſine voce (aliqui legunt ἀφρόνους, vel potiùs ἄφρονας, id eſt amentes, ut ſcilicet mente, id eſt conſilio & judicio, carere, & omni ratione deſtituti videantur.) Porrò *ſine voce*, id eſt elingues & mutos, inſtar piſcium, ut nec loqui poſſint, nec, ſi poſſent, mutire vel hiſcere audeant, præ confuſione & conſcientia ſcelerum. Hinc ille non habens veſtem nuptialem in nuptiis cæleſtibus Agni, obmutuit: unde ligatis manibus & pedibus projectus eſt in tenebras exteriores, Matth. 22. 12.

Porrò Græca, verba tranſponunt: ſic enim habent: *Quoniam rumpet illos ſine voce inflatos*, vel, ut nonnulli legunt, *inflammatos*. Unde Cervantes τὸ *ſine voce* refert ad *inflammatos*, ſicque explicat: *Sine voce*, hoc eſt, quaſi flamma, blando pariter & acri ſilentio abſumente ac deglutiente impios, emiſſa cælitus, & abſque ulla reſiſtentia, ſine hujus vel illius rami ſeſe frangentis, ac veluti conquerentis fragore, integros illos penitus perdet, profligabit, dimovebit, & igne iræ divinæ ſic devorabit, ut transferat quoque de loco ſuo in infernum.

Interpres noſter pro πρηνεῖς, videtur legiſſe πρησθεῖς, à πρήθω, id eſt *inflo*. vel *inflammo* unde vertit, *inflatos*, idque aptè cohæret cum verbo *diſrumpet*. Alii vertunt, *inflammatos*, imò nonnulli pro *inflatos* cenſent legendum, *inflammatos*: unde πρηστὴρ eſt preſter, hoc eſt igneus turbo. Vatabl. verò & alii legentes πρηνεῖς, à πρηνίζω, id eſt præcipito, aut in caput propendeo, vertunt, *pronos*, demiſſos, vel præcipites. Unde Vatabl. vertit, *quoniam conquaſſabit illos interclusa voce præcipitatos*. Præcipitabit enim eos in tartara. Porrò diſrumpet Deus impios, Primò, in morte, cùm animam avellet & abrumpet à corpore: quæ avulſio ob ſummam animæ cum corpore unionem, eſt amariſſima. Secundò, in judicio abrumpet, dividet & ſeparabit eos à ſocietate angelorum & Beatorum. Tertiò, in gehenna diſrumpet eos tormentis, verberibus, plagis & doloribus acerrimis, ut membratim dilaniari & diſrumpi videantur. Alludit ad tormentum rotarum, in quibus latronibus brachia & mem-

Diſrumpit Deus impios multipliciter.

& membra confringuntur; & ad rotas, quibus Martyres circumacti, per ſuppoſitos cultros & gladios laniabantur & tumpebantur. Similes enim totas, ſed longè atrociores in gehenna viderunt Sancti, qui eò in ſpiritu à Deo rapti fuere, quibus damnatorum corpora diſtorquebantur & diſcerpebantur, ſed ita, ut ſemper rediviva ad nova tormenta perſiſterent. Vide Auctores, qui de tormentis inferni ſcripſere, ac præſertim Dionyſ. Carthuſ. de pœnis inferni art. 47. & ſeq. & de judicio animæ cap. 21. & ſeq. Quartò & genuinè, Græcum ῥήγνυμι ſignificat cum vehementia & fragore elidere, & ſupernè decidere, uti procelloſa pluvia & grando ſolet. Item divelli & abripi, uti terræ hiatu abſorbentur arbores, domus magnæque moles. Simili enim modo corpora damnatorum inflata, craſſa & ponderoſa inſtar plumbi, ex valle Joſaphat, ubi à Chriſto judicabuntur & damnabuntur, dehiſcente terra magno impetu & fragore elidentur, divellentur, abripientur & corruent in imum tartari. quæ omnia Noſter innuit voce *diſrumpet*, id eſt abrumpet.

ET COMMOVEBIT ILLOS A FUNDAMENTIS] Id eſt, ut Vatabl. *funditus eos commovebit*, ſicut commoventur & conquaſſantur arbores, domus, vel oſtia, cùm à fundamentis & cardinibus evelluntur. Alludit ad illud Job 22. 16. *Fluvius ſubvertit fundamentum eorum, qui dicebant Deo: Recede à nobis*. Hebr. eſt, *fluvius effuſus* (Septuag. *fluens*) *fundamentum eorum*. Alludit ad aquas diluvii. Fluvius hic ſignificat impetum iræ Dei in improbos, & citam eorum conſumptionem, ac inundantium in eos calamitatum immenſam vim & molem.

ET USQUE AD SUPREMUM DESOLABUNTUR] Id eſt, *extremè deſolabuntur*, ait Vatabl. ut nihil eorum ſalvum remaneat: par enim eſt, ut impii, qui in hac vita ſummas habuere delicias, conſolationes & gaudia, in futura pariter ſummas habeant mœſtitias, deſolationes & tormenta.

ET ERUNT GEMENTES] Græcè, *& erunt in dolore multiplici & maximo*, qualis eſt parturientium: hunc enim ſignificat ὠδίν. Cruciabuntur enim igne & tormentis gehennæ.

ET MEMORIA ILLORUM PERIBIT] Eo ſenſu, quem ſuperiùs dedi.

VERS. 20. VENIENT IN COGITATIONE PECCATORUM SUORUM TIMIDI] Græcè, *venient ἐν συλλογισμῷ*, id eſt in ſyllogiſmo, puta in ratiocinatione, ſupputatione, collectione. q. d. Impii in mente & memoria ſua, dictante conſcientia, in unum quaſi cumulum colligent omnia ſua ſcelera vitæ anteactæ, quo fiet ut ſummo timore percellantur, & extremo pudore conſternentur. Hinc Vatablus vertit, *prodibunt pavidi peccatorum ſuorum reputatione*, prodibunt ſcilicet, ut rationem ſingulorum factorum, dictorum & cogitatorum Chriſto judici exactam reddant. Unde pavidi ſecum reputabunt quid Chriſto ſint reſponſuri, & nihil appoſitum invenient.

ET TRADUCENT (græcè, ἐλέγξει, id eſt palam coarguent & convincent, omnibuſque ut reos convictos ſpectandos proponent) ILLOS EX ADVERSO INIQUITATES IPSORUM] ut eas negare, palliare, vel excuſare nequeant: conſcientia, quæ eſt mille teſtes, in die judicii oſtendet, non ſolùm ipſiſmet impiis, ſed omnibus hominibus & angelis omnia eorum crimina, juxta illud:

Cunctaque cunctorum cunctis arcana patebunt.

Hinc Vatabl. vertit, *ſuiſque ſceleribus coram convincentur.* Sic cap. 2. 14. *Factus eſt nobis*, inquit, *in traductionem*, id eſt in publicam reprehenſionem.

Minùs rectè Cantacuzenus: Traducent, inquit, hoc eſt, ſeorſum ducent, & abducent impios à ſocietate Sanctorum: Græcum enim ἐλέγξει, idem eſt quod redarguent. Hoc eſt, quod impio improperat Jerem. cap. 2. ℣ 19. *Arguet te malitia tua, & averſio tua increpabit te*. q. d. Non opus erit accuſatore vel teſte, quia ipſa conſcientia tua ſcelera toti orbi pandet, accuſabit & teſtabitur. Et Job cap. 15. 24. *Terrebit eum tribulatio, & anguſtia vallabit eum, ſicut regem qui præparatur ad prælium*.

Expende ſingula Sapientis verba à verſ. 18. huc uſque, & totidem impiorum ac damnatorum in gehenna pœnas reperies: ſingula enim novum intentant ſupplicium. Porrò Holcot ſingulas pœnas culpis congruè ſibi reſpondentibus, ita appoſitè adaptat & adæquat. Decidentium impiorum, præſertim tyrannorum, dejectio, inquit, ſumet pœnam de ambitioſa eorum ſuperbia: contumelia reſpondebit contumeliæ, qua Sanctos affecerunt, irriſio pariter irriſioni, perpetuitas irrogabitur obſtinationi, qua vitam in peccatis perpetuarunt uſque ad mortem. Diſrumpentur, ſicut pios diſruperunt: erunt ſine voce & muti, quia Sanctos inauditos condemnarunt; nec eis ſpatium ſe defendendi, aut facultatem loquendi dederunt: commovebuntur à fundamentis, quia funditus pios extirpare conati ſunt: deſolatio ſuccedit conſolationi carnali, gemitus riſui, voluptatibus & deliciis: memoria eorum peribit, quia ipſi obliti ſunt Dei, legis, virtutis & ſalutis ſuæ.

CAPUT QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Graphicè deſcribit impiorum in inferno veram, ſed ſeram pœnitentiam & complorationem, quòd ſcilicet videntes piorum, quos perſecuti ſunt, gloriam, & ſua ſupplicia; præterita hujus vitæ gaudia vanitatis & fugacitatis accuſabunt. Ex adverſo v. 16. deſcribit juſtorum gloriam & regnum æternum, quodque Deus in die judicii pro iis contra impios depugnabit, in eoſque omnia iræ ſuæ tela & fulmina ejaculabitur.

1. TUnc ſtabunt juſti in magna conſtantia, adverſus eos qui ſe anguſtiaverunt, & qui abſtulerunt labores eorum. 2. Videntes turbabuntur timore horribili, & mirabuntur in ſubitatione inſperatæ ſalutis, 3. dicentes intra ſe, pœnitentiam agentes, & præ anguſtia ſpiritus gementes: Hi ſunt quos habuimus aliquando in deriſum, & in ſimilitudinem improperii. 4. Nos inſenſati vitam illorum æſtimabamus inſaniam, & finem illorum ſine honore: 5. ecce quomodo computati ſunt inter filios Dei, & inter ſanctos ſors illorum eſt, 6. Ergo erravimus à via veritatis, & juſtitiæ lumen non luxit nobis, & Sol intelligentiæ non eſt ortus nobis. 7. Laſſati ſumus in via iniquitatis & perditionis, & ambulavimus vias difficiles, viam autem Domini ignoravimus. 8. Quid nobis profuit ſuperbia? aut divitiarum jactantia quid contulit nobis? 9. Tranſierunt omnia illa tamquam umbra, & tamquam nuntius percurrens, 10. & tamquam navis, quæ pertranſit fluctuantem aquam: cujus, cùm præterierit, non eſt veſtigium invenire, neque ſemitam carinæ illius in fluctibus: 11. aut tamquam avis, quæ tranſvolat in aere, cujus nullum invenitur argumentum itineris, ſed tantùm ſonitus alarum verberans levem ventum, & ſcindens per vim itineris aerem: commotis alis tranſvolavit, & poſt hoc nullum ſignum invenietur itineris illius: 12. aut tamquam ſagitta emiſſa in locum deſtinatum, diviſus aer continuò in ſe recluſus eſt, ut ignoretur tranſitus illius: 13. ſic & nos nati continuò deſivimus eſſe: & virtutis quidem nullum ſignum valuimus oſtendere: in malignitate autem noſtra conſumpti ſumus. 14. Talia dixerunt in inferno hi, qui peccaverunt: 15. quoniam

niam ſpes impii tamquam lanugo eſt, quæ à vento tollitur: & tamquam ſpuma gracilis, quæ à procella diſpergitur: & tamquam fumus, qui à vento diffuſus eſt: & tamquam memoria hoſpitis unius diei prætereuntis. 16. Juſti autem in perpetuum vivent, & apud Dominum eſt merces eorum, & cogitatio illorum apud Altiſſimum. 17. Ideò accipient regnum decoris, & diadema ſpeciei de manu Domini: quoniam dextera ſua teget eos, & brachio ſancto ſuo defendet illos. 18. Accipiet armaturam zelus illius, & armabit creaturam ad ultionem inimicorum. 19. Induet pro thorace juſtitiam, & accipiet pro galea judicium certum, 20. ſumet ſcutum inexpugnabile æquitatem: 21. acuet autem duram iram in lanceam, & pugnabit cùm illo orbis terrarum contra inſenſatos. 22. Ibunt directè emiſſiones fulgurum, & tamquam à benè curvato arcu nubium exterminabuntur, & ad certum locum inſilient. 23. Et à petroſa ira plenæ mittentur grandines, excandeſcet in illos aqua maris, & flumina concurrent duriter. 24. Contra illos ſtabit ſpiritus virtutis, & tamquam turbo venti dividet illos: & ad eremum perducet omnem terram iniquitas illorum, & malignitas everter ſedes potentium.

VERS. 1. TUNC STABUNT JUSTI IN MAGNA CONSTANTIA, ADVERSUS EOS QUI SE ANGUSTIAVERUNT] *Tunc*, ſcilicet in die judicii, cùm deſolabuntur & damnabuntur impii, uti dixit in fine cap. præcedentis.

STABUNT JUSTI IN MAGNA CONSTANTIA] hoc eſt, *cum immobili ſecuritate et inſuperabili fortitudine*, ait Dionyſ. Græca habent in ſingulari, *Tunc ſtabit juſtus* (ſcilicet quilibet, hoc eſt omnes juſti. Eſt ſynecdoche) *in multa παῤῥησίᾳ, id eſt loquendi libertate, confidentia, audacia, contra faciem eorum qui aſſlixerunt eum*, putà contra faciem impiorum, qui tunc erunt timidi & pavidi, uti dixit cap. præced. verſu ult. ideoque non ſtabunt recti, ſed tremuli & curvi, hoc eſt, non levabunt caput, nec cervices erigent, ſed veluti pondere ſcelerum oppreſſi procumbent, juxta illud pſal. 1. *Non reſurgent impii in judicio*. Unde S. Auguſt. lib. 2. contra Gaudent. cap. 37. Donatiſtis, qui ſe jactabant juſtos, hoc loco abutentibus reſpondet: *Abſit, abſit*, inquit, *ut ſtent cum magna conſtantia, cùm ſtabunt cum tam mala conſcientia*. Hinc Syrus vertit. *ſtabunt juſti cum magna fiducia ante eos qui anguſtiaverunt eũ*, ſcilicet Deum, de quo ſermo præceſſit; Arabicus, *tunc ſtabit juſtus cum magna fiducia adverſus faciem eorum, qui eum contriſtaverunt*.

ET QUI ABSTULERUNT LABORES EORUM] Id eſt, bona labore eorum parta, vel labori eorum debita fraudarunt, vel expilarunt. Ita S. Bonav. Lyran. Dionyſ. & S. Auguſt. epiſt. 50. ad Bonifacium.

Minùs aptè Hugo exponit, q. d. Qui exemerunt illos vita laborioſa, inferendo eis mortem.

Pro *abſtulerunt* græcè eſt ἀθετούντων, quod Secundò, verti poteſt, *qui reprobarunt*, vel *vituperarunt*; Tertiò, *qui irritarunt*. id eſt caſſos & irritos fecerunt labores eorum, ut ſuo carerent fructu, de quo mox plura. Porrò Arabicus vertit, *qui negaverunt laborem* (mercedem laboris) *ejus*.

Porrò confidentiam & conſtantiam hanc, ait S. Bonav. juſtis afferet juſtitia cauſæ, parata probatio; advocatus Chriſtus, Spiritus ſanctus, Beata Virgo; adverſariorum impotentia; amicitia affinitaſque cum judice, benevolentia aſſeſſorum Apoſtolorum, familiaritas cum angelis judicis officialibus.

Sancti in cęlo ſtant quaſi victores.

Nota Primò, τὸ *ſtabunt juſti*, ſcilicet tamquam milites victores & triumphatores impiorum. Eſto enim in judicio primarii juſti, uti Apoſtoli & Religioſi, virique Apoſtolici, cum Chriſto ſedebunt judicantes duodecim tribus Iſrael, id eſt omnes gentes, Matth. 19. tamen ceteri communes juſti aſtabunt Chriſto judici, tum quia ab eo erunt judicandi, & adjudicandi cælo; tum quia vincentium eſt ſtare, victorum jacere. *Imperatorem ſtantem mori decet*, ajebat Veſpaſianus Imper. teſte Svetonio: multò magis milites Chriſti putà juſtos & beatos, ſtare decet. Sic S. Stephanus vidit Chriſtum ſtantem à dextris virtutis Dei, Actor. 7. Beati enim in cęlo ſtant tamquam glorioſi triumphatores, uti ibidem dixi. Lazarus inter cetera jacebat ad menſam divitis, cupiens ſatiari de ejus micis, velut canis, Lucæ 16. at in cælo ſtabit, & dives jacebit.

Nota Secundò. τὸ *adverſus eos*, vel, ut græcè eſt, *contra faciem eorum*, Primò, idem eſt, quod *coram eis*. Juſti ſuam gloriam ſpectandam obiicient impiis, qui eos afflixerunt & occiderunt, ut videant quàm diſpar ſit vitæ ipſorum ac ſuæ exitus & terminus, nec ipſos interiiſſe, ſed vitam miſeram commutaſſe in beatam & glorioſam. quod valdè impios cruciabit, ſicut divitem Epulonem cruciabat gloria Lazari, ad quam ex inferno non poterat emergere, Lucæ 16. Secundò, propriè, τὸ *contra faciem eorum* ſignificat, quòd in die judicii Sancti, præſertim Martyres, inſurgent contra tyrannos, qui ſe cruciarunt & necarunt, eoſque coram Chriſto accuſabunt, & cum eo condemnabũt. Unde S. Bonavent. & Gloſſa: *Accuſabunt*, inquiunt, *juſti perſecutores ſuos, & ſancti Martyres tyrannos, qui eos adduxerunt in anguſtias*. S. Petrus & Paulus ergo in die judicii impietatis arguent & condemnabunt Neronem, S. Sebaſtianus Diocletianum, S. Laurentius Valerianum, S. Cæcilia Almachiũ (unde S. Valerianus S. Cæciliæ ſponſus, Almachio totum hunc Sapientis locum recitavit, & minando obiecit) S. Vincentius Dacianum, &c. Unde noſter Edmundus Campianus, verè Campianus, hoc eſt athleta Chriſti, cùm in Anglia hæreticorum Miniſtros ad diſputationem provocaret, invictis decem rationibus armatus, illas ita concludit. Reginam enim modeſte ſed liberè alloquens; *Veniet*, inquit, *Eliſabetha dies ille, qui tibi liquidò commonſtrabit, utri te dilexerint, Societas Jeſu, an Lutheri progenies*. Acerbiùs ſeptem Machabæi fratres excruciati ab Antiocho tyranno, eidem Dei judicium & tormenta gehennæ comminati ſunt, 2. Machab. 7.

Nota Tertiò. Pro *& qui abſtulerunt labores eorum* græcè eſt, *qui ſpreverunt; vituperarunt, irritarunt labores eorum*: quod non tantùm de bonis & opibus, ſed & de laboribus propriè accipias. q. d. Juſti in judicio redarguent impios, quòd labores ſuos ſalutares, quibus ipſos alioſque ad Dei cultum & ſalutem æternam provehere ſatagebãt, ſpreverint, obſcurarint, impedierint, caſſos & irritos fecerint, itaque Deo honorem, aliis exemplum, ſibi ſalutem inviderint & eripuerint, dum pia juſtorum monita æquè ac mores deriſerunt & exploſerunt. Quæ omnia tunc magna libertate & fortitudine, juſti exprobrabunt impiis in os & faciem, dicentque: Meminiſti, ò Nero, ò Deci, ò Diocletiane, cum coram tuo tribunali vinctus adſtarem, me hæc tibi prædixiſſe: at non credidiſti mihi, nunc ergo invitus crede & experire, tum noſtram felicitatem & gloriam, tum tuam infelicitatem & gehennam. Hæc eſt illa dies, quam expectavimus, tibique intentavimus fore, ut paſſioni & martyrio noſtro merces perpetua, tuæ verò tyrannidi incendia ſempiterna decernerentur. Nonne veri Prophetæ fuimus? cerne & crede, at ſerò, ad tuam majorem confuſionem & condemnationem. Recordaris nos ad hunc diem provocaſſe, nos ad hoc tribunal appellaſſe: appellationem noſtram audire noluiſti, ſed irriſiſti. Audivit & exaudivit eam Chriſtus: tunc nos rei fuimus, tu judex: nunc vice verſa tu reus es, nos judices. Audi ergo noſtram, imò Chriſti de te ſententiam, eamque irrevocabilem, ſed juſtiſſimam, ideoque ex zelo juſtitiæ, non vindictæ, in te dictatam: Quia Chriſti hoſtis fuiſti, Sanctos ejus occidiſti, Eccleſiam oppugnaſti, fidem evertiſti, ito impie, ito ſceleſte, ito maledicte in ignem æternum, qui paratus eſt diabolo & angelis ejus.

Martyrum exprobratio in tyrannos.

VIDENTES (Cantacuz. addit *eum*, ſcilicet juſtum) TURBABUNTUR TIMORE HORRIBILI] *Vidẽtes*, ſcilicet non juſti, ſed impii, qui juſtos afflixerunt. A juſtis enim tranſit ad impios. Græcè eſt aoriſtus, ἰδόντες, q. d. Cùm viderint, vel poſtquam viderint impii tantam juſtorum gloriam & conſtantiam, percellentur extremo pavore & angore: videbunt enim jam de ſe ſuaque ſalute eſſe conclamatum & deſperatum: videbunt ſuos eſſe judices, qui olim ipſorum fuere rei, damnati ab ipſis ad mortem atrocem: quare jam ſimile, imò atrocius judicium & damnationem ab eis expectantes, pavebunt extremè. *Spectabitur illic tortor à Martyribus ſemper, qui Martyres in ſuppliciis ſpectavit ad tempus*, ait S. Cyprian. ad Demetr. VERS. 2.

Adde, videbunt majeſtatem iramque judicis, deformitatem

tatem corporum ſuorum, & horridas ſpectrorum formas à dæmonibus aſſumptas: unde conſternati dicent *montibus & petris: Cadite ſuper nos, & abſcondite nos a facie ſedentis ſuper thronum, & ab ira Agni*, Apocal. 6. 16.

ET MIRABUNTUR IN SUBITATIONE (id eſt in ſubita adeptione, ait S. Bonavent. Hugo, Dionyſ. & Gloſſa) INSPERATÆ SALUTIS] Græcè, ἐκστήσονται ἐπὶ τῷ παραδόξῳ τῆς σωτηρίας, id eſt ſtupebunt, & quaſi extra ſe in ecſtaſim rapientur in paradoxo, id eſt in inopinatione, ſalutis, id eſt, propter admirabilem & inopinatam ſalutem gloriamque juſtorum, quos ipſi perditos, & in morte planè quoad animam & corpus interiiſſe exiſtimabant. παράδοξον enim eſt quid novum, admirabile, inexpectatum, inſolens, præter opinionem hominum, incredibile; qualia ſunt paradoxa Ciceronis & Philoſophorum. Sic gloria juſtorum impiis inexpectata accidet, videbiturque eſſe aliquod paradoxum, & quaſi miraculum; quare eis admirationem, ſtuporem, pavorem, & quaſi ecſtaſin injiciet. Sic fratres Joſeph, eum à ſe venditum reputantes mortuum, cùm jam vivum & principem Ægypti viderant, *non poterant reſpondere nimio timore perterriti*, Geneſ. 45. 3. Nihil enim ita affligit, quàm ſubita commutatio ex ſumma felicitate & gloria in ſummam infelicitatem & utilitatem. Rurſum, nihil ita pungit oculos inimici, quàm ſi ex alto in imum ſe cadere, inimicum verò ex imo in altum erigi ſuſpiciat, uti contigit Mardochæo cum Aman. Unde S. Bonav. Hugo & Dionyſ. hanc *ſubitationem* ſalutis interpretatur, quòd ſubitò, ex improviſo & repentè juſti aſſequantur tantam ſalutem & gloriam.

VERS. 3. DICENTES INTRA SE] S. Cyprianus & Lucifer pro S. Athanaſio legunt, *inter ſe*. Utrumque ſignificat Græcum ἐν ἑαυτοῖς, & utrumque erit verum. Primò enim *dicent*, id eſt cogitabunt intra ſe, deinde ex vehementia doloris in vocem & complorationem erumpent, dicentque, imò clamabunt inter ſe, ita ut juſti eminus poſiti facilè audire queant. Unde codex Vaticanus legit, *dicent ſibi invicem pœnitentes, & propter angorem ſpiritus gementes*; Lucifer, *dicent inter ſe pœnitentiam habentes*; Vatabl. *pœnitentia tacti*, ſed ſerò; Antonius in Meliſſa p. 2. c. 74. legit, *tunc dicent in ſeipſos*, id eſt contra ſemetipſos invehentes, & debacchantes acri & vehementi increpatione & objurgatione.

POENITENTIAM AGENTES] Talis fuit Antiochi pœnitentia 2. Machab. 9. 52. & Eſau Hebr. 12. 17. & Judæ proditoris Matth. 27. 3. Horum enim pœnitentia ex odio & timore non culpæ, ſed pœnæ manavit.

ET PRÆ ANGUSTIA SPIRITUS GEMENTES] Quia, ut ait Cantacuz. gemitus & ſuſpirii cauſa eſt ſpiritus anguſtia, & reſpirandi difficultas: cùm enim præcordia dolore comprimuntur, ideoque major ſpiritus, ſive anhelitus vis intercipitur, qui deinde ſimul totus erumpere ſatagit, in gemitum & ſuſpirium erumpit. Huc facit illud Iſaiæ 65. 14. *Vos clamabitis præ dolore cordis, & præ contritione ſpiritus ululabitis.*

HI SUNT QUOS HABUIMUS ALIQUANDO IN DERISUM] S. Cyprian. & Lucifer, *in riſu*. Græca, S. Cyprianus, Lucifer & alii hæc omnia nervoſiùs legunt in ſingulari de quolibet juſto. Hoc modo, *Hic erat, quem habuimus aliquando in deriſum, & in parabolam improperii*, id eſt in parabolam probroſam, in fabulam ignominioſã, in proverbium contumelioſum, quo utuntur homines, cùm volunt cuipiam improperare, vel conviciari. Dicent enim, Fias infamis, deridearis, ſiſque fabula, ludibrium & probrum hominum, ſicut factus eſt talis, qui ſimulabat ſe juſtum. Sic pſalm. 43. 16 dicitur, *Poſuiſti nos in ſimilitudinem* (græcè, *in parabolam*) *in Gentibus, commotionem capitis in populis*. Et paulò antè: *Poſuiſti nos opprobrium vicinis noſtris, ſubſannationem & deriſum his, qui ſunt in circuitu noſtro*. Sic Job queritur c. 17. 6. *Poſuit me*, inquit, *quaſi in proverbium vulgi, & exemplum ſum coram eis*. Et c. 30. 9. *Nunc in eorum canticum verſus ſum, & factus ſum eis in proverbium*, in fabulam. Similia ſunt Jerem. 48. 39. Deuter. 28. 37. Ezech. 16. 44. & alibi. Cantacuzenus hæc omnia refert ad Chriſtum, de quo ſcriptum eſt Apoc. 1. 7. *Ecce venit cum nubibus, & videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt: & plangent ſe ſuper eum omnes tribus terræ*. Verùm de quolibet juſto loquitur Sapiens, ut dixi, ſed maximè de Chriſto, qui eſt juſtus antonomaſticè, utpote Sanctus Sanctorum.

VERS. 4. NOS INSENSATI VITAM ILLORUM ÆSTIMABAMUS INSANIAM, ET FINEM ILLORUM SINE HONORE] Ita principes Jehu regis, de Propheta ad eum miſſo ab Eliſeo, ajunt: *Quid venit inſanus iſte ad te?* 4. Reg. 9. 11. Et Feſtus ad Paulum: *Inſanis Paule: multæ te litteræ ad inſaniam convertunt*, Actor. 26. 24. Et ipſe Paulus: *Tanquam purgamenta hujus mundi facti ſumus, omnium peripſema uſque adhuc*. Et: *Nos ſtulti propter Chriſtum*, 1. Corinth. 4. v. 10 & 13. Quin & Chriſtus ipſe ob crucem ſuam Gentibus fuit ſtultitia, Judæis verò ſcandalũ, ut idem ait 1. Corinth. 1. 23. Adeoque cognati Chriſti ipſum æſtimantes furioſum, ligare voluerunt, Marc. 3. 21. Denique Sancti nonnulli humilitatis & mortificationis ſtudio ſtultos ſe ſimularunt, uti fecit Simon cognomento Salus, id eſt ſtultus.

Mundo vita Sanctorum eſt inſania: cur?

Mundani ergo vitam Sanctorum æſtimant inſaniam: quia mundanis inſanum videtur carnem domare jejuniis, ciliciis, diſciplinis affligere, mortificare ſenſus, appetitus coercere. Audi S. Gregor. Nazianz. in laudem S. Gorgoniæ: *O animam corpus propemodum etiam ſine cibo, velut expers materiæ, retinentem! Vel, ut rectius loquar, ò corpus ſibi ipſi moriendi neceſſitatem etiam ante mortem imponens, ut libertatem conſequeretur anima, nec a ſenſibus impedimenti quidquam acciperet!* Et poſt pauca: *O tenera membra in terram provoluta, ſeque aſperè præter naturam exercentia! O lacrymarum fontes præ tribulatione profuſarum, ut in exultatione meſſem faciant! O nocturnum clamorem nubes penetrantem, atque ad Deum pervadentem!* Et S. Paulinus epiſt. 10. ad Severum de Melania: *Cui refectio in jejunio, requies in oratione, & panis in verbo, habitus in panno, lectus in ſagulo & centone durus in terra, &c. & ſancta anima in Domino vigilare, requieſcere eſt.* Et S. Hieron. epiſt. 1. ad Heliodorum: *Super nudam metuis humum exeſa jejuniis membra collidere? Sed Dominus tecum jacet. Squallidi capitis horret inculta cæſaries? ſed caput tuum Chriſtus eſt. Infinita eremi vaſtitas te terret? ſed tu paradiſum mente deambula.* Huc etiam facit quod de B. Epiphanio Ticinenſi Epiſcopo ſcribit Ennodius in ejus Vita: *Talem bellatrix dextera animæ ſuæ certaminibus reddebat carnem, ut illi opus eſſet poſtea pro neceſſitate ſuccurri.* B. Petrus Damiani ſerm. 30. de SS. Donat. & Hilar. Mart. *Meliorem vitæ latitudinem ſprevit* (B. Donatus) *abſtinentiæ rigore illecebroſa carnis incentiva calcavit: & antequam per dignitatem ſacerdotalis officii ejus prædicaret lingua, prædicabat jam efficaciter ſub honeſtis & diſciplinatis moribus vita.* Et paulò poſt: *Sulcabat terram ſuam vomere diſciplinæ, ut uber ſegetũ proventus erumperet, & illuceſcente cæleſtis gratiæ radio fertilius germinaret*, &c.

VERS. 5. ECCE QUOMODO COMPUTATI SUNT INTER FILIOS DEI, ET INTER SANCTOS SORS ILLORUM EST] Græca non habent τὸ *ecce*, & cetera habẽt in ſingulari, hoc modo: *Quomodo computatus vel annumeratus eſt* (juſtus) *in filiis Dei, & in ſanctis ſors illius eſt?* *Filios Dei* vocant, non per gratiam ſolum, ſed per gloriam, qui ſcilicet velut heredes Chriſti hereditatem felicitatis æternæ poſſident: hæc enim eſt ſors hæreditaria, æquè ac beata & felix Sanctorum & Beatorum. Quanta dignitas ſit eſſe filium Dei, multis oſtendi Oſeæ 1. v. 10. in fine. Verè *nimis honorificati ſunt amici tui Deus, nimis confortatus eſt principatus eorum*, pſal. 138. 17.

VERS. 6. ERGO ERRAVIMUS A VIA VERITATIS, ET JUSTITIÆ LUMEN NON LUXIT NOBIS, ET SOL INTELLIGENTIÆ (ita Roman. ſed Regii habent, *ſol juſtitiæ*, alii, *ſol* duntaxat) NON EST ORTUS NOBIS] Verè S. Hieron ad Lætam: *Venena*, inquit, *non dantur, niſi melle circumlita, & vitia non decipiunt, niſi ſub ſpecie umbraque virtutum.* Impii ergo hic damnant ſeipſos erroris & ſtultitiæ triplicis. Primò, quòd erraverunt à via veritatis, id eſt veræ virtutis, vel etiã veræ fidei, uti à fide aberrant heretici, Ethnici & athei. Secundò, quòd juſtitiæ lumen, puta lumen rationis & prudentiæ iis non luxerit, eò quòd illud ſpreverint, volentes degere in tenebris voluptatis & concupiſcentiæ. Tertiò, quòd Sol intelligentiæ, id eſt Deus & Chriſtus, qui illuminat omnem hominem venientem in hunc mundũ, iis non ſit ortus, eò quòd ipſi feneſtras cordis clauſerint, itaq; ejus radios ad intelligendum ea quæ ſunt Dei & ſalutis, excluſerint. De hoc ſole ait Malach. c. 4. 2. *Et orietur vobis timentibus nomen meum Sol juſtitiæ, & ſanitas in pennis ejus.* Ubi plura hac de re dixi. Audi S. Ambroſium in pſal. 21. *Solem hic juſtitiæ arbitror deſignari, hoc eſt Chriſtum Dominum, qui nobis igno-*

rantia tenebris & peccatorum cæcitate ſubmerſis, cæleſtis A *doctrina ſua lumen infudit: & quos non habebamus oculos cordis inſeruit; & velut radios quoſdam Apoſtolos ſuos miſit, qui nos de nocte teterrima delinquentiæ liberarent, & paulatim reſolutis in nobis tenebris peccatorum matutina ſuſceptione conſueſcerent, ut perfectis facilius poſſemus tolerare ſolis ardorem, hoc eſt, primum nos præceptis ſimplicioribus erudirent, quo capaciores efficerent cæleſtium ſecretorũ.* Idem ſerm. 10. de Nativitate Chriſti: *Hic,* inquit, *eſt ſol novus, qui clauſtra penetrat, inferna reſerat, corda rimatur; Hic novus eſt ſol, qui ſpiritu ſuo vivificat mortuos, corrupta reparat, ſuſcitat jam defuncta: vel qui calore ſuo purgat ſordida, exurit fluida, decoquit vitioſa. Ipſe, inquam, eſt, qui in cunctis actibus noſtris reſpicit omnia opera noſtra, & non tam condemnat crimina, quàm emendat. Hic planè eſt ſol juſtus & ſapiens, qui non ſine diſcretione, ſicut iſtius ſol mundi, bonis ac malis ſimiliter circumfertur, ſed quodam judicio veritatis ſancto lucet, occidit peccatori.* Audi & S. Gregor. lib. 34. Moral. c. 12. *Omnes impii in extremo die judicii, cognita ſua damnatione dicturi ſunt: Erravimus à via veritatis, & lumen juſtitiæ non luxit nobis, & ſol non eſt ortus* B *nobis; ac ſi apertè dicant: Interni nobis luminis radius non refulſit. Unde & Joannes ait: Mulier amicta ſole, & luna ſub pedibus ejus. In ſole enim illuſtratio veritatis, in luna autem, quæ menſtruis ſupplementis deficit, mutabilitas temporalitatis accipitur. Sancta autem Eccleſia, quia ſuperni luminis ſplendore protegitur, quaſi ſole veſtitur: quia verò cuncta temporalia deſpicit: lunam ſub pedibus premit.* Hoc

Apoc. 12. eſt, quod ait Iſaias cap. 6. 9. & ex eo Paulus Roman. 11. 8. *Dedit illis Deus ſpiritum compunctionis; oculos, ut non videant; & aures, ut non audiant.* Vide ibi dicta.

Hunc damnatorum ſerum & inconſolabilem gemitum graphicè exprimit S. Cyrill. orat. de exitu animi, & ſecundo adventu: *Non poſſet,* inquit, *ullum hominis os metum illum terroremque declarare: nulla hominis labia ſatis magnam vim habent, ad dicendum illorum ſtatum atque ploratum. Gemunt continenter & ſine intermiſſione, ſed nullus eſt qui miſereatur: vociferantur ex profundo, ſed nullus eſt qui exaudiat; lamentantur, ſed nullus eſt qui liberet: exclamant & plangunt, ſed nullus eſt qui commoveatur. Tunc* C *ubi hujus mundi jactantia? ubi inanis gloria? ubi deliciæ? ubi voluptas? ubi petulantia? ubi apparatus? ubi requies? ubi ornatus? ubi pecunia? ubi nobilitas? ubi tunc delectatio? ubi corporis virilitas? ubi falſa illa & inutilis mulierum pulchritudo? ubi tunc impudens & effrænata audacia? ubi tunc veſtimentorum comptus? ubi peccandi impura & frivola delectatio?* Vide totam ejus orationem.

Similia habet S. Ephrem, qui plenus ſpiritu compunctionis inſtar turturis ubique gemit. Audi eum tract. de Variis tormentis inferni: *Tunc amariſſime illacrymantes ejulanteſque dicent: O quo pacto in negligentia atque torpore tempus noſtrum tranſegimus? O quomodo illuſi ſumus? O quomodo divinam Scripturam audientes irridenteſque nos ipſos irriſimus? Ibi Deus loquebatur nobis per Scripturas, & non attendebamus; hic jam clamamus, & ipſe ſuam à nobis faciem avertit. Quid nobis proderunt fines mundi? Ubinam qui nos genuit pater, ubi quæ nos peperit mater? ubi filii? ubi amici? ubi divitiæ? ubi ſubſtantiæ atque poſſeſſiones? ubi turba? ubi convivia? ubi varii & intempeſtivi curſus? ubi reges atque potentes? Quomodo à nullo eorum ſalvari modo poſſumus, neque verò nobis ipſis opem ferre? At penitus derelicti* D *ſumus: & à Deo & à Sanctis ejus.* Proſequitur deinde ulteriora eorum lamenta: *Quid faciemus? non eſt amplius pœnitentiæ locus, non valet amplius deprecatio atque interceſſio. Nulla amplius lacrymarum utilitas. Non amplius, qui oleum nobis vendant, apparent pauperes atque mendici: ſoluta eſt enim omnis celebritas. Dum nobis erat tempus, ſuppeterentque facultates, ipſique venditores olei clamitarent, Emite, obturatis noſtris auribus, nec audire nec emere oleum voluimus: modò autem quærimus, & non invenimus. Nulla amplius nobis miſerabilibus reliqua eſt redemptio, nulla amplius miſericordia: neque enim ſumus digni. Juſtum eſt Dei judicium. Non jam amplius Sanctorum aſpiciemus ordines. Non amplius lucem illam veram contuebimur: orbati ſequeſtratique ſumus ab omnibus.* Denique ultimum eorum vale ita patheticè deſcribit: *Dicendo quid reſtabit? Valete juſti univerſi. Valete Apoſtoli, Prophetæ, Martyres. Vale cœtus Patriarcharum. Vale Monachorum agmen. Vale crux pretioſa atque vivifica. Vale cælorum regnum omni fine carens. Vale ſuperna Jeruſalem primitivorum mater. Vale paradiſe voluptatis. Vale etiam tu domina Dei genitrix, mater amatoris hominum Dei. Valete patres ac matres, filii atque filiæ; nullum ſiquidem veſtrum viſuri ſumus ultra. Poſtea verò abiturus eſt unuſquiſque in præparatum ſibi ob prava ſua opera tormentorum locum, ubi vermis eorum non moritur, neque ignis extinguitur.*

LASSATI SUMUS IN VIA INIQUITATIS ET PERDITIONIS] Græcè, *repleti* vel *ſatiati ſumus viis iniquitatis*, id eſt ambulavimus per vias iniquas uſque ad ſatietatem, putà ad laſſitudinem. Satietas enim in ambulando eſt corporis laſſitudo, ſicut ſaties in comedendo eſt ventris plenitudo. Unde Noſter ſolerter vertit, *laſſati ſumus*. Hinc Græci πονηρίαν, id eſt malitiam & iniquitatem, derivant à πόνος, id eſt labor, & à πονεῖν, id eſt laborare, eò quòd omnis iniquitas plena ſit laboris & moleſtiæ. Unde & in Script. ipſa vocatur *labor & dolor*, uti docet S. Chryſoſt. in pſalm. 130. & hom. 7. in Acta. Hinc & amor ipſe vocatur labor & dolor, quia ejum parit. Nam ſine dolore non vivitur in amore, præſertim mundano & carnali. Unde illud de ſenibus Suſannæ caſtitati inſidiantibus Daniel. 14. 10. *Erant ergo ambo vulnerati amore ejus, nec indicaverunt ſibi viciſſim dolorem ſuum: erubeſcebant enim indicare ſibi concupiſcentiam ſuam.* Amor ergo eſt dolor. Huc facit illud Virgil. de Didone, amore Æneæ ſaucia: VERS. 7.

Vulnus alit venis, & cæco carpitur igne.

Idem locum habet in amore caſto & ſancto. Unde Cant. 5. ait ſponſa, *Quia amore langueo*; Symmach. *quia vulnerata amore ego ſum*.

ET AMBULAVIMUS VIAS DIFFICILES] Græcè, διωδεύσαμεν ἐρήμους ἀβάτους, id eſt *pervaſimus eremos* (Lucifer pro S. Athanaſ. legit, *eremias invias*), putà ſolitudines inacceſſas, & deſerta impermeabilia, nimirum mille periculis, mille moleſtiis obſita. Syrus, *ambulavimus in deſerto ſine duce*; Arabicus, *ambulavimus vias inambulabiles*, vel *in deſertis inextricabilibus*. Ita vocant viam iniquitatis, voluptatis & concupiſcentiæ, tum quia meatu eſt difficillima; tum quia deſerta à Deo omnique bono; tum quia per eam via nulla eſt ad fœlicitatem; tum quia ducit ad deſolationem æternam. Vide S. Greg. Nazianz. tract. de Vitæ itineribus. Conſidera an non avaro ſit difficile maria & terras obire, ut opes congreget? guloſo ventrem infarcire, ut capite doleat, ſtomacho nauſeet, membris torpeat, febribus æſtuet, crapula milleque morbis crucietur? luxurioſo veneri vacare, ut luem veneream, ſordes, vomicas & carcinomata patiatur? ſuperbo, irato, invido, ut mille animi æſtibus, timoribus & doloribus agitetur, dum ſe deſpici, æmulum ſuſpici ſibique anteferri videt? Hic verum eſt illud pſal. 13. 3. *Contritio & infelicitas in viis eorum, & viam pacis non cognoverunt.* Nam, ut rectè ait noſter Lorinus, aut fœdentur luto intemperantes, aut lapidibus lædantur avari, aut arduo laſſantur aſcenſu ambitioſi, aut ſpinis cruentantur iracundi, aut tenebris invidi cæcantur, aut turba adulatores comprimuntur, maliſve exemplis; aut inæqualitate & confragoſitate acedioſi retardantur. Ex adverſo de via juſtorum dicitur Proverb. 4. 18. *Juſtorum autem ſemita, quaſi lux ſplendens, procedit, & creſcit uſque ad perfectam diem.* Et Proverb. 15. 19. *Iter pigrorum quaſi ſepes ſpinarum: via juſtorum abſque offendiculo.* Porrò impii difficultatem hanc, quaſi amore ebrii & ſtupidi, ſæpè non ſentiunt, aut non D advertunt. Cauſam dat Auctor imperfecti apud S. Chryſoſt. hom. 28. in Matth. citato enim hoc Sapientiæ loco, ſubdit: *Ergo laborant multum, & conteruntur in ſæculo, ſed laborem non ſentiunt; ſpiritus enim, qui ſeducit eos, ipſos delectat in malo. Sicut enim qui ſuſcipiunt jugum Chriſti, Chriſtus eos delectat in ſpiritu, ne fatigentur in bonis operibus: ſic & qui jugum ſuſcipiunt diaboli, diabolus eos delectat & decipit, ne diſcedant à malo impii uſque ad mortem ſuam. Ideo dicit Chriſtus: Jugum enim meum ſuave eſt, & onus meum leve. Nam etſi corpore non gravantur peccatores, nec laborant, anima tamen eorum gravata ſunt & laborant, dicente Propheta de onere peccatorum: Quoniam iniquitates meæ ſuperpoſuerũt caput meum, ſicut onus grave gravatæ ſunt ſuper me. Et iterum Zacharias iniquitatem ſuper talentum plumbi ſedere conſcribit,* cap. 5. 8.

Via concupiſcentiæ ſpinoſa.

VIAM AUTEM DOMINI IGNORAVIMUS] Hæc eſt via regia virtutis, amanti plana & facilis, quæ rectà ducit ad felicitatem & cælum.

QUID NOBIS PROFUIT (imò verò quantum obfuit) SUPERBIA; AUT DIVITIARUM JACTANTIA

Vers. 8. TIA QUID CONTULIT NOBIS?] nil niſi mille curas, animi ægritudines, ſcelera, mordacia conſcientiæ tormina, ac corporis mentiſque ſupplicia præſentia & æterna. S. Cyprianus & Auguſtinus legunt, *divitiarum jactatio*, Lucifer, *divitiæ cum exultatione*; Græcum, *divitia cum jactantia quid contulerunt?* Nam divitiæ ſine jactantia multum conferunt ad virtutem, putà ad eleemoſynam, per quam divites ſibi emunt cœlum: verum jactatio vel jactantia opum non prodeſt, ſed obeſt, quia excitat ſuperbiam, iram, invidiam, &c. quæ rectà ducunt ad tartara. Pro *jactantia* græcè eſt, ἀλαζονεία, id eſt ſuperbia, faſtus, inſolentia, oſtentatio, arrogantia: hæc omnia pariunt divitiæ, ni virtute regantur: unde multos tales videmus divites. Syrus, *quam utilitatem attulit elatio, aut quam utilitatem attulit nobis habitatio ſuperbia noſtra?* Arabicus, *& quid attulerunt nobis divitia cum magnificentia?*

TRANSIERUNT OMNIA ILLA TAMQUAM UMBRA (cujus cum vita analogias recenſui Eccleſ. c. 7. 1
Vers. 9. & cap. 8. 13.) ET TAMQUAM NUNCIUS PERCURRENS] Ita Rom. & hoc ſignificat Græcum, παρατρέχουσα. Quare minus rectè alii legunt, *præcurrens nuncius*. Hic non intelligitur maſculinè, ut ſit idem, quod vir nuncians, ſive curſor, ſed neutrè, ut ſit idem quod *nuncium* græcè enim eſt ἀγγελία, id eſt annunciatio, nuncium, rumor, fama: nuncium enim cùm affertur, tamdiu duntaxat conſiſtit, quamdium ab ore dicentis ad aures audientis perfertur. Rumores ſæpè falſi ſunt, & ſive veri, ſive falſi ſint, citò pertranſeunt & evaneſcunt inſtar ſomnii. Cùm eſſem Lovanii, quotidie per urbem rumores miri, ſed ficti ſpargebantur, multoſque commovebant, ſed illicò evaneſcebant. Inquiſitum eſt in auctores, & deprehenſi ſunt duo, qui quod noctu ſomniarant, manè in vulgus ſpargebant. Tales ſunt opes & voluptates omnes hujus vitæ. Id clarè vident ſinguli in morte. Unde nuper Philippus III. pius Hiſpaniarum Rex moriturus ajebat: *Nihil prodeſt regem eſſe, niſi ut in morte cruciet fuiſſe.*

Nota. Primò. Impii hic rerum evidentia ſuaque jactura & damno convicti ſeriò, ſed ſerò, agnoſcunt vanitatem ſuarum opum, honorum & voluptatum, quod ſcilicet citò abeant & evaneſcant, nullo relicto ſui veſtigio. Unde eas comparant rebus ſummè fugacibus, ſcilicet Primò umbræ, Secundò rumori, Tertiò navi aquam ſulcanti, Quartò ait per aerem tranſvolanti, Quintò ſagittæ emiſſæ. Quid umbra inanius? quid rumore vanius? quid navi fugacius? quid ave volante velocius? quid ſagittæ jactu ocyus & pernicius?

Nota Secundò, hic eſſe mimeſin, ſive imitationem, non tam verborum, quàm ſenſus impiorum. Imitatur enim Sapiens refertque non tam dicta vel dicenda, quàm ipſa ſenſa eorum; nil enim cogit nos dicere, quòd impii in die judicii complorantes, iiſdem hiſce ſimilitudinibus omnibus ſint uſuri: ſufficit, quòd hiſce vel ſimilibus utantur, perinde ac facit S. Gregor. Nazian. orat. 10. *Ejuſmodi*, ait, *vita noſtra eſt fratres, qui fluxam vitam ducimus: ejuſmodi in terra ludus, ut cùm non ſimus, naſcamur, cùm nati ſimus, rurſus diſſolvamur. Inſomnium ſumus minimè conſiſtens, ſpectrum quoddam quod teneri non poteſt, avis prætereuntis volatus; navis in mari veſtigium non habens, pulvis, vapor, ros matutinus, flos ſuo tempore naſcens, et ſuo tempore marceſcens. Homo ſicut fœnum dies ejus, tamquam flos agri ſic efflorebit. Pulchrè S. David his verbis de noſtra imbecillitate philoſophatus eſt, quemadmodum & in illis: Paucitatem dierum meorum nuncia mihi. Quin etiam dies humanos palmi menſuram eſſe definit. Nam quid de Jeremia quiſpiam dixerit? qui cap. 20. etiam matri ſuccenſet ſe in lucem editum dolens, idque propter aliena peccata.*

ET TAMQUAM NAVIS, QUÆ PERTRANSIT FLUCTUANTEM AQUAM: CUJUS, CUM PRÆTE-
Vers. 10. RIERIT, NON EST VESTIGIUM INVENIRE, NEQUE SEMITAM CARINÆ ILLIUS IN FLUCTIBUS] Pro *carina* græcè eſt, τρόπιος, id eſt *itineris* (aliqui perperam legunt τρίβων, id eſt ſemitarum) vel ingreſſus, aut meatus ejus inter fluctus: hunc enim illicò ubi navis pertranſiit, fluctus obruunt. Verùm exemplaria correcta pro τρόπιος habent τρόπιος, id eſt carinæ, uti vertit Noſter. *Carina* propriè eſt ima pars navis, ejuſque fundus & quaſi venter, qui aquam ſubintrat & ſulcat, non relicta ſemita, ſive non terendo viam.

Vox *fluctuantem* & *fluctus* notant pericula navis & navigantium, ut nunc fluctibus in cœlum attolli, nunc in A abyſſum deprimi videantur, juxta illud pſal. 106. 26. *Aſcendunt uſque ad cælos, & deſcendunt uſque ad abyſſos: anima eorum in malis tabeſcebat.* Et illud Ovidii:

Tollimur in cælum, nunc imas radimus undas.

longè majora ſunt pericula hujus vitæ, præſertim voluptuariæ impiorum.

Appoſitè voluptas & vita comparatur navi & navigationi ob æquam utriuſque brevitatem, fugacitatem, pericula & naufragia. Navis enim eſt currus marinus, quo multi merguntur. Nota eſt hiſtoria Jonæ natantis & navigantis in ventre ceti, & ad Deum ſuſpirantis cap. 2. 6. *Circum dederunt me aqua*, inquit, *uſque ad animam: abyſſus vallavit me, pelagus operuit caput meum. Ad extrema montium deſcendi, terra vectes concluſerunt me in æternum.* Hinc Sodalis apud Stobæum ſerm. 121. *Mors*, inquit, *omnium mortalium portus eſt.* Hinc & priſcorum ſepulchra erant ad mare & portus, unde ibidem ſepulti ſunt Aiax & Cato, teſte Plutarch. in eorum Vita, ac Mathathias cum filiis Machabæis, ut patet 1. Machab. 13. 29. Hinc illud Propertii lib. 3. eleg. 5. *Sepulchra ad mare.*

B *Ite rates curvæ, & leti contexite cauſas:*
Terra parum fuerat, fatis adiecimus undas.

Et illud Alexidis apud Stobæum ſerm. 59. *Quiſquis*, ait, *mare navigat, is aut inſanit, aut mendicus eſt, aut mori cupit: ex his tribus non fieri poteſt, quin unum ſaltem verum ſit.* Quibus congruit Plinius lib. 2. cap. 47. dicens: *Nec tamen ſævitia tempeſtatum concluditur mare: piratæ primum coegerunt mortis periculo in mortem ruere*, &c. *nunc idem hoc avaritia cogit.* Addit Stobæus ex Sophocle:

Mare navigantes planè ſunt homines miſeri.
Quibus neque dæmon, neque deorum aliquis umquam
Divitiarum dignam tribuerit gratiam;
Similes autem urinantibus mergis.
Sæpenumero de navibus mare circumſpectantes
Sedemus ad littora converſi, illa vero adhuc eminus
Alluuntur, modicum autem lignum mortem prohibet.

Addit Plin. in Procem lib. 19. *Quot velis navigatur, tot modis provocari mortem.*

Porrò rectè per hunc vitam navigandi methodum docet S. Gregor. Nazianz. orat. 3. de pace: *Ne æmulemini*, in-
C quit, *mercatores, qui partim nimis mercibus onerata navi ventrem potius diſruperint, navimque aquis demerſerint, quam ut ex inexplebili aviditate fructum capiant; & dum pauca lucra captant, graviſſimis damnis afficiuntur. cavendum ergo ne graventur corda*, &c. ut Luc. 21. 34. cavetur. Et S. Chryſogonus martyr ſcribens S. Anaſtaſiæ, Chriſti gratia in vincula conjectæ ſic ait: *Idem omnes mare navigamus, & corpora noſtra ejus fluctus ſulcant, veluti navigia, quæ anima perinde ac naucleri gubernant: ex his autem navigiis aliqua tam fortia, tam benè compacta ſunt, ut perfacile ſcindant impetu maris undas, & per medios fluctus abſq; detrimento pertranſeant ad portum exoptatum: tam alia fragilia, ut paſſim de ſalute periclitentur. gaude ergo Anaſtaſia: etſi enim tua iſta navigatio non ſine maximis tempeſtatibus & periculis agitur, brevi atque feliciter curſus navigationis tuæ finietur, atque in portum exoptatum, Chriſto fruitura cum martyrii palma pervenies.*

Vide B. Petrum Chryſol. ſerm. 8. de Jejunio, & S. Chryſoſt. orat. de S. Philogonio, & S. Maximum hom. 2. de S. Euſebio. Porrò Plinius lib. 32. cap. 4. ait, *Licet incredibile dictu, aliqui tradunt tardius ire navigia teſtudinis dextrum pe-*
D *dem vehentia.* ſed hoc fabuloſum & ſuperſtitioſum videtur, ſi litteram ſpectes: verum tamen eſt, ſi tropologicè intelligas: pes enim teſtudinis eſt affectus acedi, tardi & pigri, qui navim & navigationem ſuam in portum felicitatis ſua inertia multum remoratur & retardat. Ergo vitam humanam navigationi eſſe perſimilem liquet, & ex humani corporis fabrica univerſim ac ſigillatim per partes inſpecta, & Primò, ex loco, ubi ea ædificata eſt à Deo: pœnè enim ad hujus normam generationes ceteræ. Secundò, varietate rerum, quibus conſtat. Tertiò, ventorum flabris, quibus movetur. Quartò, ex ſpina, capite, lingua, umbilico, & id genus aliis, quæ ſingularem cum carina, puppi, clavo & anchora habent analogiam. Solet navis conſtrui atque compingi ad ſinus & ripas aquarum, in quas proximas facilè jam perfecta conjici poſſit: ſed ita ut machinis opus ſit, ut de navibus propter intermiſſam navigationem in littus ſubductis, & tranſacta hieme in mare deducendis, à parte totum nominans, cauit Lyricus lib. 1. ode 4. *Analogia hominis & navis.*

Solvitur acris hiems grata vice veris & Favoni,
Trahuntque ſiccas machinæ carinas.

Sic & corpus Adæ propter, ſive juxta, aquas Geneſ.2. 7. *formavit Dominus Deus.* Audi S.Gregor. lib. 6. epiſt. 26. *Vita noſtra naviganti ſimilis eſt: is qui navigat ſtat, ſedet, jacet, vadit, quia impulſu navis ducitur: ita & nos ſumus, qui ſive vigilantes, ſive dormientes, ſive tacentes, ſive loquentes, per momenta temporum quotidie ad finem tendimus.*

VERS. 11. AUT TAMQUAM AVIS, QUÆ TRANSVOLAT IN AERE, CUJUS NULLUM INVENITUR ARGUMENTUM ITINERIS, SED TANTUM SONITUS ALARUM VERBERANS LEVEM VENTUM, ET SCINDENS PER VIM ITINERIS AEREM: COMMOTIS ALIS TRANSVOLAVIT, ET POST HOC NULLUM SIGNUM INVENITUR ITINERIS ILLIUS] Græca pro *ſed tantum ſonitus*, clarius habent, *percuſſio verò*, ſeu *ictus turbans verberatum aerem levem, & ſciſſum vi ſtridoris motis alis pertranſit, & poſt hoc non eſt ſignum inventum meatus in eo.* πληγῇ in dandi caſu habent multi codices cum Vaticano, quod vertitur, *ictu* aut *percuſſione*, ut *avis* ſit ſuppoſitum verbi *pertranſiit*: ait in Complutenſi & Regio legitur in recto πληγὴ, *ictus* vel *percuſſio*. Vulgatus ſenſum rectè explicuit. Idem pro πληγῇ, id eſt percuſſio, vertit *ſonitum*, quia avis percutiens alis aerem, volando excitat ſonitum. Eſt metonymia. *Scindens per vim itineris aerem*, id eſt ſcindens per vim, ſive violentiam aerem, quem ſecat iter faciendo; ſive ſcindens aerem per vim, quam facit itinerando, putà volando. Perinde igitur omnia hujus mundi gaudia illico tranſeunt, imò tranſvolant, inſtar avis per aerem tranſvolantis.

VERS. 12. AUT TAMQUAM SAGITTA EMISSA IN LOCUM DESTINATUM)græcè *in ſcopum*, qui ſagittariis tangendus præfigitur) DIVISUS AER CONTINUÒ IN SE RECLUSUS EST, UT IGNORETUR TRANSITUS ILLIUS] τὸ *ſagitta emiſſa* non eſt nominativi, ſed ablativi caſus, ut patet ex Græco. Noſter videtur legiſſe ἀνεκλείσθη, id eſt *recluſus eſt*: aer enim dum in ſe redit, in ſe quaſi clauditur, unitur, & coit, jam legunt ἀνελύθη, id eſt *reſolutus eſt*: aer enim ſagitta diviſus ſtringitur & condenſatur; at poſt eam ſolvitur, laxatur, & in ſe quaſi ſolutus redit. Senſus eſt q.d. Sicut poſtquam ſagitta in ſcopum deſtinatum emiſſa eſt, illicò aer per eam diviſus in ſeipſum revoluitur ac redit, ita ut ignoretur ejus trajectus vel tranſitus: ſic prorſus vita noſtra, ubi ad mortis metam devenit, nullum ſui relinquit veſtigium; ſed res omnes in ſeſe redeunt, ac opes ad heredes tranſeunt, domus ab aliis habitantur, agri & vineæ ab aliis coluntur, perinde ac ſi herus eorum jam defunctus numquam eas poſſediſſet, ſed tantùm eas inſtar ſagittæ celerrimè pertranſiſſet, vel potiùs pervolaſſet. Rurſum ſicut aer ſagitta diviſus, poſt eam illico coit in ſeſe: ſic ſublato factioſo qui remp. in ſchiſmata dividit & ſecat, illicò illa coit in ſeſe, reconciliatur & tranquillatur. S. Gregorius libro 16. Moral. c. 5. iiſdem ferè ſimilitudinibus inanitatem rerum temporalium repræſentat: *Carnalis gloria*, inquit, *dum nutet, cadit: dum apud ſe extollitur, repentino intercepta fine terminatur. Sic namque aurarum flatu in altum ſtipula rapitur, ſed caſu concito ad ima revocatur. Sic ad nubila ſumus attollitur, ſed repentè in nihilum tumeſcendo diſſipatur. Sic ab infimis nebula denſeſcendo ſe erigit, ſed exortus hanc ſolis radius ac ſi non fuerit abſtergit. Sic in herbarum ſuperficie nocturni roris humor aſpergitur, ſed diurni luminis ſubito calore ſiccatur. Sic ſpumoſa aquarum bulla inchoantibus pluviis excitata ab intimis certatim prodeunt, ſed eo celerius diruptæ depereunt, quo inflata citius extenduntur. Cumque excreſcunt ut appareant, excreſcendo peragunt ne ſubſiſtant.*

Nota hic gradationem. Primò enim comparant impii fugacitatem ſuarum voluptatum umbræ, quæ fugit, ſed pedetentim & lentè; ſequitur enim pari paſſu ſuum corpus. Secundò, nuncio, quod velocius eſt umbra: nuncium enim perferunt curſores. Unde nuncium ſive famam ita pingit Virgil. 4. Æneid.

Fama malum, quo non aliud velocius ullum:
Mobilitate viget, vireſque acquirit eundo:
Parva metu primò, mox ſeſe attollit in auras,
Ingrediturque ſolo, & caput inter nubila condit.
Illam terra parens ira irritata deorum,
Progenuit pedibus celerem & pernicibus alis.

A Tertiò, comparant eam navi, quæ ventis acta velocior eſt curſore & nuncio. Navis enim eſt quaſi currus marinus ventis alatus & impulſus, juxta illud Tibulli:

Ipſa levis fecit volitantem flumine currum.

Quartò, avi, quæ volatu ſuo ſuperat curſum, tam navis, quàm curſoris: Quintò, ſagittæ, quæ omnium eſt velociſſima; maximo enim fertur impetu. Simili gradatione utitur Job c. 9. v. 25. & 26. *Dies mei*, inquit, *velociores fuerunt curſore: fugerunt, & non viderunt bonum: pertranſierunt quaſi naves poma portantes* (quæ celeriùs ceteris navigant, ne poma marceſcant) *ſicut aquila volans ad eſcam.*

Ergo re profundiùs perpenſa non eſt ſagitta, quæ tam citò ex arcu in ſcopum inſiliat: non eſt avis, quæ ocyùs tranſvolet: non eſt navis, quæ Aquilone impulſa ita raptim per mare decurrat: non eſt umbra, tam ſubitò apparens & diſparens: non eſt ventus, tam rapidè per terram fluitans: non eſt fulmen ita velociter è cælis in terras delapſum, quàm velociter ab ortu rapimur ad occaſum, à vita ad mortem, à cunis ad tumulum: nec priùs ad vivendum, quàm ad moriendum in orbem ingredimur: par eſt B progreſſus vitæ & mortis: naſcendo morimur: pulvis ſumus, & in pulverem ſtatim reverſuri. Quicumque ergo mortalis es, & morte damnatus, aſſiduè de morte cogita, & ad mortem te compara.

Tempus itaque velocibus omnibus velocius eſt, quo decurrit vita noſtra omniſque ejus voluptas. Tum quia tempus eſt menſura motus primi mobilis, qui eſt velociſſimus: quævis enim ſtella octavi cæli, ſive firmamenti in æquinoctiali poſita, ſingulis horis conficit 42. milliones milliarium; longè plus ſpatii conficit novum cælum, ac magis decimum, multoque magis undecimum, ſi quod ſit: nam nonnulli Mathematici neoterici plures quàm decem cælos ſe inveniſſe aſſerunt. Cogita ergo quàm velox ſit tempus. Vide dicta Geneſ. 1. v. 14. Tum quia ex tempore nihil eſt præſens, niſi nunc, id eſt inſtans vel momentum temporis, tempus enim præteritum non eſt, ſed fuit: futurum non eſt, ſed erit: nunc autem per inſtans unicum dumtaxat durat: quare in inſtanti eſt, & in inſtanti eſſe deſinit: in inſtanti ergo, id eſt celerrimè, tranſit & avolat. Unde ſequitur. *Tempus velociſſimum. Ratio à priori.*

C SIC ET NOS NATI CONTINUÒ DESIVIMUS ESSE (Vatabl. *defecimus:*) ET VIRTUTIS QUIDEM NULLUM SIGNUM VALUIMUS OSTENDERE: IN MALIGNITATE AUTEM NOSTRA CONSUMPTI SUMUS] τὸ *continuo* non eſt in Græco, ſed ſubintelligitur, uti patet ex jam dictis, & ex ſimilitudinibus allatis: nam motus umbræ, nuncii, navis, avis & ſagittæ continuò tranſeunt & deſinunt: ergo & vita noſtra, quæ illis ſimillima eſt, continuò tranſit & deſinit. *Quotidie morimur*, ait Seneca epiſt. 24. *quotidie enim demitur aliqua pars vitæ: & tunc quoque cùm creſcimus, vita decreſcit, infantiam amiſimus, deinde pueritiam, deinde adoleſcentiam: uſque ad heſternum quidquid tranſiit temporis periit: hunc ipſum, quem agimus diem, cum morte dividimus. Quemadmodum clepſydram non extremum ſtillicidium exhaurit, ſed quidquid antè defluxit: ſic ultima hora, qua eſſe deſinimus, non ſola mortem facit, ſed ſola conſummat. Tunc ad illam pervenimus, ſed diu venimus: Mors non una venit, ſed quæ rapit ultima, mors eſt.* Hinc S. Auguſtinus lib. 13. de Civit. c. 10. & 11. docet vitam noſtram non eſſe aliud quàm con- VERS. 13.
D tinuum curſum ad mortem.

ET VIRTUTIS QUIDEM NULLUM SIGNUM VALUIMUS OSTENDERE. Non *valuimus*, quia non voluimus: voluntatem enim noſtram ita occupavimus voluptatibus, ut virtuti vacare non vellet, nec valeret: vires enim ejus omnes exhauſimus in guſtu ſenſuque voluptatum: quare plenæ & perfectæ virtutis, præſertim eminentis & heroicæ, ac in primis gratiæ & charitatis divinæ, nullum actum edere potuimus; etſi virtutis humanæ, ut eleemoſynæ, aliquos actus ediderimus: ſed IN MALIGNITATE (græcè, ἐν κακίᾳ, id eſt in malitia) NOSTRA, hoc eſt Primò, propter malignitatem noſtram; Secundò, noſtromet vitio in interitum corruimus. Tertiò, cum omni aſtutia & prudentia noſtra neſcivimus conſulere nobiſmetipſis; ſed CONSUMPTI SUMUS] græcè κατεδαπανήθημεν, id eſt ſumptu & impenſa exhauſti ſumus. q.d. Omnem ſumptum, omnem expenſam, omne pretium, omne impendium, tum temporis, tum opum, tum ſanitatis, tum virium ſive corporis, ſive animæ, impendimus & expendimus in noſtras malas & pravas vo-

luptates: quare in iis quoad omnia exhauſti & conſumpti A ſumus: ò nos dementes! Si enim hæc in Dei obſequium uti debebamus impendiſſemus, non fuiſſemus conſumpti; ſed in vita, gratia & gloria conſummati. Jam autem opes, famam, corpus, animam, omniaque noſtra impendimus, fecimuſque pretia noſtri exitii: iis enim quaſi pretio cariſſimo emimus & comparavimus nobis tormenta gehennæ. ò ſtoliditatem, ò veſaniam noſtram, æternis ardentibuſque lacrymis deplorandam?

VERS. 14. TALIA DIXERUNT IN INFERNO HI, QUI PECCAVERUNT] Hæc verba non extant in Græco, ſed ſubintelliguntur. Ex dictis enim liquet huc uſque locutos eſſe impios. Per *infernum* accipe, non gehennam, ſed locum inferiorem in valle Joſaphat, in quem conjiciendi ſunt impii velut rei in die judicii, ut excipiant ſententiam damnationis à Christo, indeque deturbentur in infernum gehennæ. Hæc enim impiorum cum piis diſceptatio inſtituenda eſt in die judicii, non in gehenna, ut patet ex dictis; licèt eorum comploratio duratura ſit in gehenna per omnem æternitatem. Ita Dionyſ. & noſter à Caſtro. Unde Secundò, infernus hic accipi poteſt B pro gehenna, ut impii in die judicii damnandi, dicantur eſſe in inferno, quia adjudicati inferno mox in infernum ibunt, ut jam alterum pedem habere videantur in inferno, etſi reipſa in eo necdum ſint, nec ejus tormenta ſentiant, unde nec eorum meminerint: ſed ubi in eo illa ſenſerint, continuabunt, & mille ejulatibus augebunt ſua hæc lamenta. Sicut ergo reus ob ſcelera ſuſpendendus concionatur è patibulo, ut ſuo exemplo ceteros à furtis & ſceleribus abſterreat: ſic hic concionantur impii ex inferno, ac ſua comploratione omnibus inclamant illud Virgil. 6. Æneid.

Diſcite juſtitiam moniti, & non temnere divos.

VERS. 15. QUONIAM SPES IMPII TAMQUAM LANUGO EST, QUÆ A VENTO TOLLITUR; ET TAMQUAM SPUMA GRACILIS, QUÆ A PROCELLA DISPERGITUR: ET TAMQUAM FUMUS, QUI A VENTO DIFFUSUS EST: ET TAMQUAM MEMORIA HOSPITIS UNIUS DIEI PRÆTEREUNTIS] Confirmat Sapiens dicta impiorum, quòd ſcilicet voluptates tranſeant illico inſtar umbræ, nuncii, navis, avis & C ſagittæ, aliis quatuor ſimilitudinibus, ſcilicet lanuginis, ſpumæ, fumi & hoſpitis. Legit Noſter χνόος, id eſt lanugo, jam legunt χοῦς, id eſt pulvis. Lanugo eſt mollis lana; item primi genarum barbæque pili; item plumæ, pappi, villi, qui lanæ habent ſimilitudinem. Unde Plinius lib. 25. c. 13. Senecio herba dicitur, quaſi ſenis lanugine, inquit, & canis pilis veſtita, eò quòd in pappos abeat, & lanuginem carduorum floribus ſimilem habeat: ſic villi & flocci arborum, herbarum & plantarum vocantur earum lanugo, quæ per aerem volitat, & vento leviſſimo impellitur, præſertim in autumno, cùm à tenui aura diſſlatur. Spuma fit ex fluctibus maris vel fluminis inter ſe colliſis, cui ſimile eſt illud, *homo bulla*: unde notat hominem opibus, viribus, ſcientia, honore inflatum & turgidum, cujus inflatio & faſtus inſtar ſpumæ levi adverſitatis procella diſſipatur. Fumus ex igne aſſurgit, notatque ambitionem vel iræ impetum, qui inſtar fumi quo altiùs attollitur, eo citiùs evaneſcit, juxta illud: *Dejeciſti eos dum allevarentur*, pſal. 72. 18 Et: *Deficientes quemadmodum fumus deficient*, pſal. 36. 20. *Memoria hoſpitis diei unius prætereuntis* cum ipſa die deſi- D nit: ſic & vita noſtra cum ipſis ejus diebus, adeoque ultimo ejus die deſinit. Hoſpites ergo hic ſumus, peregrini & advenæ unius diei, ſicut & omnes patres noſtri.

Novem emblemata brevitatis vitæ.

Simili modo & ſchemate Patres voluptates vitæ hujus comparant ventis, mari, procellis, ſomniis ob ſimilem inconſtantiam & fugacitatem. Audi Gregorium Nazianz. orat. de Pauperibus amandis: *Nihil eſt in rebus humanis natura ſtabile, nihil æquabile, nihil ſufficiens, nihil in eodem ſtatu permanens: ſed omnia quadam veluti rota circumvolvuntur, diverſas ſæpe diebus ſingulis, etiam horis, viciſſitudines afferente: ut inſtabilibus ventis, & navigii mare ſecantis veſtigiis, & fallacibus noctis inſomniis, quorum brevis eſt gratia, & his quæ per ludum in arena fingunt pueri, magis fidendum ſit, quàm præſenti hominum proſperitati. Quare prudenter faciunt, qui propterea quod non fidunt rebus præſentibus, rationibus ſuis conſulunt in futurum: & propter inſtabilem humanæ felicitatis conditionem, benignitatem & miſericordiam, quæ numquam deficit, complectuntur.*

Audi Nazianzeno per familiarem S. Baſilium in princ. A Proverb. *Sicut mare in eodem ſtatu conſiſtere non diu poteſt; ſed quod vides tranquillum paulo poſt ventorum impetu turbatum aſpicies; quodque horridum & undis fervens ac tumidum, mox multa quiete conſiſtere videbis: ſic humanæ res facilè utrimque convertuntur.*

Audi & Origen. hom. 5. in pſal. 36. *Si naviges, in navi poſitus vides terras, ac promontoria, ac montes tranſeuntia: non quòd illa continuo moveantur, ſed quia in vento proſpere flante tranſis, illa ſe ſubducere videntur ac ferri: ita & in hoc ſæculo, ſi ſancto Spiritu mentem tuam perflante & ſpirante, ſecundo ac proſpero naviges curſu, pertranſibis ſenſu tuo omnia hæc quæ videntur, quia temporalia ſunt, & intuens illa quæ æterna ſunt, ſine dubio dices; Quia hæc omnia, quæ videntur, jam non ſunt, quia nec futura ſunt.*

JUSTI AUTEM IN PERPETUUM VIVENT, ET APUD DOMINUM (græcè, *in Domino*, id eſt apud Dominum, vel propriè q. d. In Domini Dei viſione & poſſeſſione, ſita eſt beatitudo juſtorum) EST MERCES EORUM, ET COGITATIO ILLORUM APUD ALTISSIMUM] Redit ad antitheſin, docetque quàm juſtorum B ſors felix antecellat ſorti infelici impiorum. Juſti ergo in perpetuum vivent vitam felicem & beatam: impii verò eſto victuri ſint in gehenna, tamen quia vivent in perpetuis cruciatibus, hinc vita eorum potiùs mors dicenda eſt, quàm vita. *Apud Dominum eſt merces eorum*, ſcilicet eorum labori & patientiæ decreta & repoſita, ut illam eis poſt mortem tribuat. Rurſum *apud Dominum*, q. d. Non homo, ſed Deus hanc mercedem tribuet, qui cùm ſit liberaliſſimus & magnificentiſſimus, dignam ſe mercedem juſtis largietur, putà divinam, cæleſtem, immenſam, perpetuam, imo ſeipſum, juxta illud Dei ad Abraham: *Ego protector tuus ſum, & merces tua magna nimis*, Genes. 15. 1. VERS. 16.

Vox *merces* arguit juſtos bonis operibus mereri gloriã æternam. Merces enim correlativa eſt meriti. Merces enim meriti eſt merces, & viciſſim meritum mercedis eſt meritum. Huc facit illud Christi Apocalyp. 22. 12. *Merces mea mecum eſt, reddere unicuique ſecundum opera ſua.*

ET COGITATIO ILLORUM APUD ALTISSIMUM] Græcè, φροντὶς, id eſt cogitatio, cura, tam activè, quàm paſſivè accipi poteſt. Activè, q. d. Deus eſt mer- C ces juſtorum, quia ipſi omnes ſuas cogitationes & curas dirigunt ad Deum: non enim aliud cogitant, quàm qua ratione ei magis placere queant, eumque magis ament & colant. Rurſum juſti non cogitant, nec curant, aut ſunt ſolliciti de ſeipſis, ſed omnem ſuam ſollicitudinem projiciunt in Deum, ut ait S. Petrus; Sciunt enim ſe Deo eſſe curæ, dicuntque cum Pſalte: *Dominus regit me* (Hebr. *Dominus paſtor meus*, qui me quaſi ovem ſuam paſcit & regit) & (idcirco) *nihil mihi deerit: in loco paſcuæ ibi me collocavit*, pſal. 22. 1. Ita S. Bonav. Hugo, Dionyſ. & Holcot.

Paſſivè, q. d. *Cogitatio illorum*, ſcilicet juſtorum, id eſt ſollicitudo & cura de juſtis, eſt apud Altiſſimũ; non enim rex, non Pontifex, ſed ipſe Deus curat res juſtorum, cogitatque quomodo eos gratia & gloria exornet, ac contra omnes hoſtes omniaque mala tueatur & protegat, atque mercedẽ laboribus & afflictionibus eorum tribuat, condignam, imo ſupereminentem. Ita Cantacuzen. Oforius, Lyranus & alii. Hic ſenſus magis reſpondet ei quod præceſſit: *Et apud Dominum eſt merces eorum*. Uterque tamen connexus eſt; ideo enim Deus cogitat de juſtis, eoſque cu- D rat, quia juſti omnes ſuas cogitationes, ſpes & curas à ſe abdicarunt, eaſque conjecerunt in Deum, juxta illud Christi ad S. Catharinam Senenſem. *Filia aſſidue cogita de me, & ego cogitabo de te.* Notat ſecuritatem, & perpetuitatem mercedis juſtorum, quòd Deus ejus in ſe cogitationem & curam ſuſceperit, juxta illud Christi: *Oves meæ vocem meam audiunt, & ego cognoſco eas, & ſequuntur me, & ego vitam æternam do eis, & non peribunt in æternum, & non rapiet eas quiſquam de manu mea*, Joan 10. 27. Mercedem hanc explicat dum ſubdit: *Ideo accipient regnum decoris, & diadema ſpeciei de manu Domini:* Cogitationem verò ſive curam Altiſſimi de eis explicat, dum addit: *Quoniam dextera ſua teget eos.*

Tropol. noſter Alvarez de Paz tract. de natura contempl. lib. 5. p. 2. c. 3. hæc adaptat viris perfectis & contemplativis. Alii enim imperfecti, cùm operibus interdum infructuoſis intendant, partim moraliter moriuntur, & partim vivunt. His autem, qui vitam perfectam & in Deo ſuſpenſam habent, & omnia quę agunt ad illum dirigunt, bene dicitur, quòd ſemper vivunt. *Apud Dominum eſt*

merces

merces eorum: quia pro ſuis laboribus nihil ex mundo quærunt. *Et cogitatio illorum apud Altiſſimum*: quoniam ex illa ſimpliciſſima & puriſſima inſpectione Dei, ita divinis merguntur, ut diebus & noctibus aliud, quam Deum cogitare non libeat.

Vers. 17. IDEO ACCIPIENT REGNUM DECORIS (Vatabl. *regnum præclarum*) ET DIADEMA SPECIEI (græcè, κάλλους, id eſt *pulchritudinis*: quare perperam aliqui legunt *ſpei* pro *ſpeciei*) DE MANU DOMINI QUONIAM DEXTERA SUA TEGET EOS, ET BRACHIO SANCTO SUO DEFENDET ILLOS] Syrus, *propterea recipient regnum glorioſum, & coronam pulchritudinum de manu Domini*; Arabicus, *propterea accingentur regno decoris de manu Dei, & corona pulchritudinis gloriæ*. q. d. Quia merces juſtorum eſt apud Dominum; hinc ab eo accipient *regnum*, non tale quale, ſed *decoris*, id eſt decentiſſimum, opulentiſſimum & ornatiſſimum; *& diadema ſpeciei*, id eſt ſpecioſiſſimum, pulcherrimum, elegantiſſimum. *Diadema* eſt redimiculum regium & regum inſigne, putà faſcia candida, qua reges caput circumligabant, cui Romani addebant lauream. id eſt coronam contextam ex foliis lauri: utriuſque loco poſteà labente Imperio Romano, & Conſtantinopolitano florente, ſucceſſit corona textilis ex auro & gemmis, qua reges & Imperatores caput redimire ſolebant, teſte Curopalata lib. de Officialibus. *Diadema* eſt Græca vox, dicta à διαδέω, id eſt circumligo, cingo, corono. Hæc faſcia, laurea & corona aurea non erit Beatis in cælo, ſed aliud eis dabitur regni inſigne longè nobilius. Igitur *diadema* notat, juſtos fore reges in cælis; quia ſcilicet regnum Chriſti cæleſte, omnemque ejus gloriam obtinebunt velut victores mundi, carnis & diaboli. Diadema enim inſigne eſt, tum regis, tum victoris. Beati autem & victores & reges ſunt glorioſiſſimi. dominantur enim toti cælo, totique terræ. *Diadema* ergo hic gloriam regalem capitis, totiuſque corporis & animæ Sanctorum ſignificat. Alludit ad Iſaiæ 62. 3. *Et erit corona gloriæ in manu Domini, & diadema regni in manu Dei*. Vide ibi dicta, & Apocal. 2. v. 10. & c. 4. v. 10. & cap 5. v. 10.

Regnum cæli feliciſſimum.

Porrò regnum hoc & gloriam Beatorum graphice deſcribit S. Auguſt. ſerm. 1. de Verbis Apoſtoli: *Qualis*, inquit, *ſit gloria futura, & quibus divitiis floreat, laudare poſſumus, explicare non poſſumus, quia legimus: Nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis aſcendit, quæ præparavit Dominus diligentibus ſe. Quis eſt igitur ipſe Deus, qui talia & tanta præparavit? quid niſi inæſtimabilis, ineffabilis, incomprehenſibilis ultra omnia, extra omnia, præter omnia. Si quæras magnitudinem, major eſt; ſi pulchritudinem, pulchrior; ſi dulcedinem, dulcior; ſi ſplendorem, fulgidior, ſi juſtitiam, juſtior; ſi fortitudinem, fortior; ſi pietatem clementior*: In cælo ergo, ut ait Iſaias c. 60. 19. *erit tibi Dominus in lucem ſempiternam, & Deus tuus in gloriam tuam*. Et ut ait Pſaltes pſal. 144. 11. *Gloriam regni tui dicent*, &c. *& gloriam magnificentiæ regni tui*. Et pſal. 20. 4. *Poſuiſti in capite ejus coronam de lapide pretioſo*. Huc facit illud Cant. c. 3. 11. *In diademate, quo coronavit eum mater ſua*. Et Cant. 4. 8. *Veni, coronaberis*. Beati ergo poſſideot regnum decoris & ſpecie, hoc eſt pulcherrimum, opuleotiſſimum, ſplendidiſſimum, quietiſſimum, feliciſſimum; cùm reges in terra regnum poſſideant moleſtiſſimum, miſerrimum, infeliciſſimum, in quo continuis curis, moleſtiis, periculis torquentur & æſtuaot. Unde Antigonus rex cernens filium ob regnum inſolentē, *An non*, inquit, *noviſti fili, noſtrum regnum eſſe nobilem ſervitutem?* Teſtis eſt Ælianus lib. 2. Variar. hiſtor. Simile fuit dictum Cardinalis Bellarmini: *Neſcitis*, inquit, *quanta ſub hac purpura lateant ſpina*. Quocirca Antiochus magnus cùm à L. Scipione ultra Taurum montem ſubmotis imperii finibus, Aſiam vicinaſque ei gentes amiſiſſet, *gratias egit populo Romano, quod magna parte curarum per eos liberatus eſſet*. Quàm ergo deſipiunt, qui regnandi jus ſemper extendere ſatagunt; quid enim aliud, niſi curas intolerabiles menti, & pericula immenſa conſcientiæ accerſunt? nec enim unius hominis animus, eſto vigilantiſſimus, tot negotiis par eſſe poteſt. Adrianus ajebat, *miſeram eſſe Imperatorum conditionem, quibus de affectu tyrannidis, niſi occiſis, non credatur*. Ita Volcatius in Avidio. Otho Imp. dicere ſolebat ad ſuos: *Neſcitis amici, quid ſit Romanorum gubernare imperium, mihi credite jam experto qui jam mori malo quam imperare*. Saturninus hortantibus militibus, ut imperium ſuſciperet, ait: *Neſcitis ò milites, quantum mali ſit imperare: gladii ut appendentes cervicibus immineant, haſtæ undique, ſpicula, ipſi cuſtodes timentur, ipſi comites formidantur, non cibus pro voluntate, non iter pro auctoritate, non bella pro judicio, non arma pro ſtudio*. Ita Annal. Imper. Deoique diuturniora videmus parva imperia & regna, quam magna: hæc enim mole ſua ruunt, ſeque obruunt. Unde Paulus Paruta in Diſcurſ. Politicis cauſam cur reſpubl. Veneta tamdiu ſteterit, aſſignat, quòd ditiooi ſuæ conſervandæ magis ſtuduerit, quàm ampliandæ.

Terra miſerrimum.

Exēpla.

QUONIAM DEXTERA SUA TEGET EOS, ET BRACHIO SANCTO SUO DEFENDET ILLOS] Τὸ *ſancto ſuo* jam non eſt in Græco. Vox *quoniam* eſt cauſalis: dat enim cauſam. Primò, cur regoum juſtis dandum à Deo ſit decorum & ſpecioſum, quia ſcilicet Deus eos ad dexteram ſuam in die judicii collocans, eos teget, ne quis hoſtis, vel quod malum eis ingruere queat: imò Deus hoſtes eorum, putà impios, oppugnabit, omnibuſque iræ ſuæ telis appetet & proſternet, ut ſequitur, quo fiet, ut juſti ſuo gloriæ regno ſine ullo hoſtium vel malorum metu pacificè & jucundè perfruantur in æternum, imò de juſta hoſtium vindicta gaudeant & exultent, juxta illud: *Lætabitur juſtus cum viderit vindictam, manus ſuas lavabit in ſanguine peccatoris*, pſal. 57. 11.

Secundò, τὸ *quoniam* pertinet ad τὸ *& cogitatio illorum apud Altiſſimum*, ac per effectum explicat cauſam. q. d. Juſti omnes ſuas cogitationes defixerunt in Deo; hinc Deus viciſſim eos in ſuam providentiæ cogitationem & curam recipit. Quocirca, ut curam hanc oſtendat, dextera ſua teget eos contra omnes hoſtium & adverſitatum incurſus, perinde ut gallina vel aquila alis ſuis tegit pullos, juxta illud Deuter. 32. 11. *Sicut aquila provocans ad volandum pullos ſuos* (ubi Septuag. habent idem verbum, quod hic eſt, ſcilicet σκεπάσει: *Sicut aquila*, inquiunt, *tegit nidum ſuum & ſuper eos volitans, expandit alas ſuas, & aſſumpſit eum, atque portavit in humeris ſuis*. Et ſicut columna nubis nbumbrans caſtra Hebræorum in deſerto, eos ab æſtu ſolis omnique aeris injuria protegebat, Exodi 13. & Numer. 9.

Pro *defendet* græcè eſt, ὑπερασπιεῖ, id eſt validè, objecto quaſi clypeo defendet, proteget, propugnabit: unde ſubdit: *Accipiet armaturam zelus illius*, &c. *ſumet ſcutum inexpugnabile æquitatem*. ἀσπὶς enim eſt parma, ſcutum, clypeus. ἀσπιστὴς eſt bellator, ſcutatus: ὑπερασπιστὴς, qui ſcuto ſuo alium tegit & defendit, velut ſatelles, ſtipator, latero, propugnator. Sic Deus ait Abrahæ Geneſ. 15. 1. *Ego protector tuus ſum*; græcè ἐγὼ ὑπερασπίζω σου. Et David ait Deo pſal. 30. 5. *Quoniam tu es protector* græcè, ὑπερασπιστὴς) *meus*. & pſal. 83. 10. *Protector*, græcè ὑπερασπιστὰ (noſter *aſpice Deus*. Et pſal. 17. 3. *Protector* (hebr. מגן *magen*, id eſt ſcutum; Sept. ὑπερασπιστὴς) *meus, & cornu ſalutis meæ*. Sic paſſim in pſalmis David Deum vocat & invocat, quaſi ſuum *magen*, id eſt clypeum & ſcutum, ubi Septuag. ſemper vertunt, ὑπερασπιστὴς, Noſter verò vertit, *Protector*, ut pſal. 27. 9. & 32. 20. & 58. 12. & 113. v. 17. 18. 19. & 143. v. 2. vel juxta alios, 3. Vox ergo *defender* bellum Dei in impios non tantum defeoſivum, ſed & offenſivum ſignificat, ut patet ex ſequent. *Defendet* ergo, id eſt vindicabit, ſternet, acriterque puniet. Sic Nabuchodonoſor *juravit quod defenderet*, id eſt vindicaret, *ſe de omnibus regionibus his*, Judith 1. 12. Sic Apoſtolus ait: *Non noſmetipſos defendentes*, id eſt vindicantes, Rom. 12. 19. Vide ibi dicta.

ACCIPIET ARMATURAM ZELUS ILLIUS, ET ARMABIT CREATURAM AD ULTIONEM INIMICORUM] Declarat quomodo Deus egregiè armatus, in die judicii futurus ſit juſtorum defenſor & hyperaſpiſtes: acri enim impiorum offenſione, & juſtis illata ab illis injoria irritatus, ultionis armabitor zelo, omneque genus armorum induet, imò omnem creaturam ad vindictam de impiis ſumendam incitabit & exſtimulabit. Græcè eſt, λήψεται πανοπλίαν τὸν ζῆλον αὐτοῦ, id eſt, *accipiet armaturam omnem zelum ſuum*; Vatabl. *pro omni armatura proferet indignationem ſuam*: hæc enim erit illi pro omni armorum genere, eademque armabit omnes creaturas. Juxta hanc lectionem panoplia, ſive omnis armatura, Dei eſt ipſe ejus zelus, id eſt indignatio & cupido juſte de eis vindictæ, hæc enim eadem eſt cum juſtitia, judicio certo & æquitate, in quibus omnis Dei panoplia conſiſtit, uti ſequitur: atque hac ipſa Dei mentem & potentiam exſtimulat, ut omnia tormentorum genera excogitet, eaque

Vers. 18.

in im-

in impios potenter effundat, juxta illud: *Zelus & furor* A *viri non parcet in die vindictæ*. Proverb. 6. 34. Et: *Apprehende arma & ſcutum, & exurge in adiutorium mihi. Effunde frameam*, &c. pſalm. 34. v. 2. Et, *Gladium ſuum vibravit, arcum ſuum tetendit, & paravit illum*, pſal. 7. 13.

Verum meliùs Noſter pro ζῆλον in accuſativo legit ζῆλος, id eſt zelus in nominativo. Nam zelus juſtitiæ juſtæque vindictæ pro piis de impiis ſumendæ, non eſt panoplia Dei, ſed Deum excitat ut panopliam induat, eaque ſe armet ad ſumendam de impiis vindictam. Panoplia Dei enim in ſequenti enarratur, cùm ait: *Induet pro thorace juſtitiam*, &c. q. d. Deus pro thorace ferreo, ſive lorica induet juſtitiam, pro galea judicium certum, pro ſcuto æquitatem, pro lancea iram, pro arcu emiſſiones fulgurũ, pro catapulta vibrationem grandinum. Porrò *zelus* notat ſummam Dei indignationem. Tres enim ſunt gradus iræ, ſcilicet ira, furor & zelus, uti oſtendi Proverb. 27. v. 4.

Panoplia Dei.

Deſcribit hic Deum anthropopathῶς, id eſt humano more, velut regem potentiſſimum omni armorum genere inſtructum, qui cum exercitu pergit ad ulciſcendum ſe de hoſtibus, à quibus magna eſt affectus iniuria.

Armabit creaturam] Non ipſe Deus armatus ad prælium prodibit, ait Cantacuz. id enim Deo foret indignum, ſi armis ad hoſtes profligandos indigeret: pro armis ergo utetur creaturis. Interiùs igitur, putà in mente ſua, Deus induet panopliam virtutum ad vindictam exſtimulantium, quales ſunt juſtitia, æquitas, judicium certum, &c. exteriùs verò omni genere creaturæ utetur, ad vindictam hanc opere exercendam.

Ratio eſt, quam dat S. Hieron in c. 8. S Matthæi: *Quod omnes creaturæ*, inquit, *ſentiant creatorem non errore hæreticorum, qui omnia putant animantia, ſed majeſtate conditoris, quæ apud nos inſenſibilia, illis ſenſibilia ſunt*.

Omnis ergo res creata naturali ſenſu ſentit ſuum creatorem; quare eodem ejus iniuriam vindicare exoptat, idem factura appetitu rationali, ſi eum haberet. Unde ad id faciendum omnes ſuas vires Deo permittente, imò inoperante & incitãte, in die judicii in impios expromet.

Similem panopliam Deo dat Iſaias cap. 59. 17. *Indutus eſt*, inquit, *juſtitia ut lorica, & galea ſalutis in capite ejus: indutus eſt veſtimentis ultionis, & opertus eſt quaſi pallio* C *zeli*. Pleniorem panopliam militi Chriſtiano dat S. Paulus Epheſ. 6. v. 14. & ſeqq. ut ea à capite ad talos obarmatus omnibus dæmonum phalangibus reſiſtat: nimirum in capite pro galea dat ei ſpem; in pectore pro thorace, vel lorica, dat ei juſtitiam; in lumbis pro baltheo, ſive cingulo dat veritatem, id eſt integritatem; in pedibus pro ocreis dat alacritatem ad viam Evangelii ineundam & propagandam; in dextra pro gladio dat ei verbum Dei; in ſiniſtra pro ſcuto fidem aſſignat. Vide ibi dicta.

Tropol. ſapienter S. Bernardus ſerm. 1. in feſto omnium Sanctorum: *Anima*, inquit, *ſi regnare deſiderat ſuper membra ſua, neceſſe eſt ut ſit ipſa ſuperiori ſuo ſubiecta, quoniam talem inveniet inferius ſuum, qualem ſe exhibuerit ſuperiori. Armatur enim creatura ad ulciſcendam ſui iniuriam creatoris. Et ideo noveris anima, quæ rebellem ſibi invenit carnem ſuam, ſe quoque magis quam oporteat ſuperioribus poteſtatibus eſſe ſubiectam*.

Vers. 19. Induet pro thorace justitiam, et accipiet pro galea judicium certum] Pro *certum* perperam aliqui legunt, *rectum*; græcè enim D eſt ἀνυπόκριτον, id eſt ſincerum, non fucatum, non hypocriticum, carens omni ſimulatione & diſſimulatione, æquè ac perſonarum acceptione, ut nullius prece vel pretio ſe corrumpi ſinat, nullius etiam favore, metu vel reſpectu à juſto judicio declinet. Græca ergo habent, *induet thoracem juſtitiam; & circumponet galeam, judicium ſincerum*. S. Chryſoſt. in pſal. 44. legit, *induet thoracem juſtitiæ*, additque. *Non aliunde operationem ſuſcipit* (Deus) *ſed ipſe ſibi ſufficit*.

Thorax Dei juſtitia: cur?

Thorax, ſive lorica, Dei rectè ponitur *juſtitia*, qua Deus iniurias juſtis ab impiis illatas juſtè vindicabit, eorumque ſcelera pro meritis caſtigabit & puniet, ut ſic juſtitiæ ſuus decor reddatur, Deique juſtitia, juſtaque vindicta toto orbe ab omnibus angelis & hominibus timeatur, colatur & adoretur. Ratio eſt, quòd lorica tegat pectus & ventrem; ibi autem eſt cor & viſcera, in quibus eſt ſedes compaſſionis & miſericordiæ. Ergo ne Deus aliqua flectatur compaſſione, videns tam horrenda impiis ſupplicia irrogari, pectus, cor & viſcera obarmat lorica juſtitiæ, quæ nullam miſericordiæ ſenſum admittat, & nil niſi juſtum decerni fierique ſinat. In hac vita Deus juſtitiam miſericordia temperat; unde de eo dicitur: *Cum iratus fueris, miſericordiæ recordaberis*, Habacuc 3. 2. & pſal. 76. 10. *Numquid obliviſcetur miſereri Deus? aut continebit in ira ſua miſericordias ſuas?* In futura verò arguet impios in furore & judicio, pſal. 6. 2. ibi enim erit judicium ſine miſericordia, Jacob 2. v. 13.

Capiti verò congruè pro galea datur *judicium certum*, id eſt ſimplex, ſincerum, integrum: quia enim facilè judicium capitis corrumpitur per munera, per favores, per amicitias, per metus, per reſpectus humanos; hinc ut illos excludat, obarmatur ſinceritate, integritate, incorruptione, ut inferenda contra impios ſupplicii ſententia nil reſpiciat, niſi demeritorum quantitatem, illique juſtè ſupplicium adæquet. *Certum* enim, teſte Sipontino, dicitur à cerno, id eſt video, idemque eſt quod clarum & indubitatum, ita ut ipſa rei veritas ſit manifeſta, oculiſque quaſi cerni videatur ſine ullo fuco, velo aut tegmine: quia ea, quæ cernimus, clara & indubitata ſunt, nihilque habent B fictionis aut fuci. Hinc *certum* opponitur ſimulationi & hypocriſi, ut certus amor vocatur non ſimulatus; certa fides ea, quæ non eſt ficta; certus amicus is, qui non ſimulat, ſed verè amicum ſe præſtat.

Galea est judicium certum.

Sumet scutum inexpugnabile æquitatem] Græcè, ὁσιότητα, id eſt Primò, ſanctitatem; Secundò, æquitatem, ius, fas, Tertiò, religionem & numinis obſervationem cultumque; Quartò, expiationem: Deus enim in die iudicii expiabit terram & mundum, ideoque impios, qui eam ſuis ſceleribus contaminarunt, quaſi ſordes ex ea everret, eoſque quaſi catharmata & piacula, terra hiante abſorbebit & retrudet in tartara, quaſi in imam fœdamque cloacam. Vers. 20.

Sanctitas ergo, id eſt plena innocentia & puritas, armat hic ſiniſtram Dei, quaſi ſcutum inexpugnabile, ut ea indutus à nullo poſſit ſævitiæ vel crudelitatis in impios accuſari: impii enim & damnati iaculabuntur ex deſperatione & furore, quaſi rabidi canes maledicta in Deum, eumq; vocabunt, crudelem, tortorem & tyrannum, quòd ipſos tam dirè excruciet: at Deus omnes has criminatio- C nes & maledicta, ſcuto ſanctitatis excipiet & repellet: oſtendet enim ſe non paſſione, ſed ſanctitate moveri ad hanc tam atrocem in impios vindictam; ſeque ſanctè, æquè & religioſè agere cauſam ſingulorum: adeò ut qui recto rationis oculo vindictam hanc Dei intuentur, clarè videant illam ſanctam eſſe, & à ſanctitate ſanctoque Deo proficiſci. Sic Chriſti ſanctitas in corripiendis & caſtigandis peccatoribus, præſertim Scribis & Phariſæis, tanta erat, ut ipſe ſe ſuaque facta hoſtibus iudicanda offerret: *Quis*, inquit, *ex vobis arguet me de peccato?* Ioan. 8. 46. Magnum ſanè & impenetrabile eſt ſcutum, quod petitur ab innocentia & vitæ ſanctitate. Minùs rectè Dionyſ. Carthuſ. per *æquitatem* accipit ἐπιείκειαν, ſive moderationem, qua Deus moderatur ſupplicia, & citra condignum reprobos puniet: omnia enim hic ſpirant ſeveritatem, iram & vindictam acrem Dei in impios.

Acuet autem duram iram in lanceam] Græcè, *in rhomphæam*, id eſt in gladium, vel in lanceam acutè ferientem, & vehementer vulnerantem. Ita ergo erit Deo loco lanceæ & gladii, qua feriat, lædat, pungat D & penetret impios uſque ad oſſa. *Dura ira* eſt dura vindicta, dura pœna à Deo immiſſa. In Deum enim non cadit ipſa paſſio iræ, ſed eius effectus; ſcilicet vindicta. Dicitur ergo iraſci Deus, cùm vindicat & punit, ait S Auguſtin. idque facit ex tranquilliſſimo amore iuſtitiæ, non ex perturbatione iracundiæ. Huc uſque aſſignavit arma defenſiva Dei, ſcilicet loricam, galeam & ſcutum; iam offenſiva depromit, ſcilicet lanceam, arcum, catapultam, &c. Pro *durant*, uti legunt Rom. alii legunt, *diram*. Utrumque ſignificat Græcum ἀπότομον. *Dirus* dicitur, quaſi *Dei ira natus*, ait Feſtus. Et Sipontinus: *Sunt*, inquit, *qui à Deo dirum deductum exiſtiment*, hoc eſt crudele, infeſtũ, & quaſi deorum ira immiſſum. Hinc illud Livii lib. 10. *Diris funeribus iras deorum contraxit*. Hinc & dira lues, dirus mœror, dirus furor, dira pugna. Diræ quoq; vocantur furiæ. Dira ergo Dei ira exagitabit impios, ut diris devoti, ac dirarum omnium, hoc eſt dæmonum, crudelibus agitationibus & execrationibus traditi eſſe videantur. Vers. 21.

Tropol. hæc omnia facile eſt adaptare iuſtis, generosè certantibus contra vitia amentia & inſenſata, pro quibus

Deus

Digitized by Google

Deus omni armorum genere depugnat, ut eis victoriam & triumphum conciliet.

ET PUGNABIT CUM ILLO ORBIS TERRARUM CONTRA INSENSATOS] Quando *in pœnam delinquentium & elementorum adverſitas militabit*, ait S. Gregor. lib. 6. Moralium c. 6. Syrus, *faciet* (Deus) *cum ipſo mundo bellum cum contemptoribus*; Arabicus, *& mundus pugnabit cum illo, & lampades fulgurum oſtendet adverſus inſenſatos*. Pertinent hæc ad illud v. 18. *Et armabit creaturam ad ultionem inimicorum*. Illud enim hic explicat, oſtenditque omnia & ſingula elementa in impios inſurrectura, & contra eos pugnatura; eò quòd omnibus & ſingulis impii ſint abuſi in creatoris offenſam & injuriam, ideoq; tunc pro eo militabit omnis creatura. Hanc rationẽ dat S. Gregor. hom. 35. in Evang. *Quia ergo*, inquit, *omnia conſummãda ſunt, ante conſummationem omnia perturbantur: & quia in cunctis deliquimus, in cunctis ferimur, ut impleatur quod dicitur: Et pugnabit pro eo orbis terrarum contra inſenſatos. Omnia namq; quę ad uſum vitę accepimus, ad uſum convertimus culpę: ſed cuncta, quę ad uſum pravitatis inflecimus, ad uſum nobis vertuntur ultionis. Tranquillitatem quippe* B *humanæ pacis ad uſum vertimus humanæ ſecuritatis: peregrinationem terræ pro habitatione dileximus patrię: ſalutem corporum redegimus in uſum vitiorum: ubertatis abundantiam, non ad neceſſitatem carnis, ſed ad perverſitatem intorſimus voluptatis: ipſa ſerena blandimenta aeris, ad amorem nobis ſervire coegimus terrenæ delectationis. Jure ergo reſtat, ut ſimul nos omnia feriant, quæ ſimul omnia vitiis noſtris malè ſubacta ſerviebant, ut quot prius in mundo incolumes habuimus gaudia, tot de ipſo poſtmodum cogamur ſentire tormenta.* Annon ergo impii fuere amentes & inſenſati, qui ob modicam voluptatem, pecuniam, honorem, iram vindictamque tantam Dei & creaturarum omnium ſibi acceſſierunt? qui momentum æternitati, gehennam cœlo, dæmonem Deo prætulerunt?

Producit igitur hic Sapiens exercitum inſtructum multiplici acie creaturarum omnium, quem Deus in impios immittet ſub diem judicii, idque partim paulò ante judicium, partim in ipſo judicio, vel paulò poſt judicium. Ante judicium enim omnes creaturæ affligent impios Antichriſti aſſeclas & præcurſores, ut patet Apocal. toto C c. 8. & c. 16. & c. 9. v. 4. ubi deſcribuntur plagæ mundi noviſſimæ, eæque graviſſimæ, & ex omnibus elementis manantes.

In judicio verò, ſcilicet mox ubi illud peractum fuerit (de hoc enim tempore hic agi patet ex v. 1. & ex proximè præced. v. 16. & 17. Non enim impii viſuri ſunt gloriam juſtorum, illiſque eam invidituri, niſi in die judicii) Deus in impios per omnes creaturas horrendè detonabit. Data ergo à Chriſto damnationis ſententia in reprobos, illico, ut ex hoc loco colligitur, omnia elementa & cæli in eorum vindictam aſſurgent, quaſi lictores & adminiſtri Chriſti Domini & creatoris ſui, nimirum cæli, ignis & aer, vibrando in eos ignem, fulgura, ventos & grandines: mare, efferveſcendo & exundando, ut eos cum terra obruat: terra, ſub pedibus eorum ſe aperiendo, & hiando in infernum. Porro exercitum hunc creaturarum depugnantium contra impios, Sapiens dividit in quatuor turmas, ſive acies. Prima eſt cælorum & angelorum, qui fulmina torquebunt in reprobos. Secunda eſt aeris, qui grandines inſtar lapidum vibrabit in impios. Tertia maris & fluminum, quę aquarum diluvio mergent obruentque ſceleratos. Quarta terræ, quæ ventos, turbines & procellas in eoſdem immittet.

Quatuor acies Dei.

Rationem à priori dat S. Anſelm. l. de Similit. c. 101. *Etenim ſi ſervus*, inquit, *alicujus à domino ſuo recederet, & inimico domini ſui adhæreret, non ſolum ipſum dominum exacerbaret, ſed & totam ejus familiam juſtiſſime irritaret. Cùm igitur Dominum creatorem cunctorum offenderimus, adverſum nos omnem creaturam, quantum ſpectat ad meritum noſtrum, in iram commovimus. Poteſt ergo juſta conſideratione nobis terra dicere: Non debeo vos ſuſtinere, ſed potius abſorbere; quoniam à creatore meo non timuiſtis peccando recedere, & inimico ejus diabolo ſervire & adhærere. Poteſt etiam cibus dicere & potus: Non meruiſtis, ut vos paſcere debeamus, imò potius, ut confuſionem & necem vobis pręparemus: ab illo enim peccando receſſiſtis, per quem nec ales eſurit. Sol quoque: Vobis ad ſalutem non debeo lucere, ſed ad vindictam Domini mei, qui eſt lux lucis, & fons luminis, potius coercere. Sic & ſingulæ quoque creaturæ contra nos* A *poſſunt ſurgere irrefragabili ratione.* Alium dat S. Cyrill. l. 2. in Iſaiam cap. 13. *Semper*, ait, *irato Deo, ſimul etiam ad iram exacuitur ſerva creatura, perpetuò eam huc excitãte eo qui omnibus imperat. Succenſuit enim ille Ægyptiis: creatura autem nihil agere non potuit. Tranſiit quippe in ſanguinẽ aqua, ſcaturivit terra ranas, cælum demiſit grandinem, profundæ tenebræ trium dierum ſpatio per totam eorum regionẽ diſſipatæ ſunt, ſicut ſcriptum eſt. Itaque inquit: Trajicetur etiam ipſum cælum, & velut à fundamentis terra concutietur propter furorem iræ Domini. Pugnabit etiam unà adverſus ſtultos ipſa creatura, & commoto Domino, etiam ipſa ad hoc propemodum inſtructa eſt. Omnia ſiquidem cum ſuprema voluntate conſpirant atque concurrunt, & nihil eſt in rerum natura, quod non divino nutu & conſilio cadat.*

Creatura exprobrant impiis ſua ſcelera.

Sic in paſſione Chriſti cęli & elementa, quaſi indignantia creatorem ſuum occidi, commota & concuſſa ſunt, ac, niſi Deus illa continuiſſet, ſuis telis & fulminibus aſſilaſſent deicidas Judæos. Unde S. Dionyſ. uti ipſe refert epiſt. ad Demophil. viſa miraculoſa ſolis eclipſi, exclamavit: *Aut Deus naturæ patitur, aut mundi machina diſſolvetur.*

B Sic rurſum Deus per Moſen decem plagas Pharaoni & Ægypto immittendo, in eis omnem creaturam contra Ægyptios armavit. Unde S. Auguſt. (vel quiſquis eſt auctor multi enim arguunt non eſſe ſancti Auguſtini) lib. 1. de Mirab. Script. c. 9. *Iſtarum*, ait, *plagarum modus ex terra, aquis, animantibus, aere, igne, nubibus, cælo, angelis convenerat, ut oſtenderetur, quod contra Deo rebelles & contumaces ſeſe pariter univerſus orbis armabat.*

IBUNT DIRECTE EMISSIONES FULGURUM, ET TAMQUAM A BENE (perperam Hugo legit, *habena*, explicatque. q. d. Tamquam ſi habenis regerentur) CURVATO ARCU NUBIUM EXTERMINABUNTUR, ET AD CERTUM LOCUM INSILIENT] Græcè *ferentur directa* (Vatabl. *probè collimata*) *jacula fulminum, & tamquam ab intenſiſſimo arcu nubium ad ſcopũ deſilient. Directa*, inquit à Caſtro, vocat directè contorta & collimata: quæ non aberrent. *Jacula*, βολίδες, haſtæ ſunt miſſiles, vel jacula miſſilia, quæ quòd emittantur à Deo, Vulgatus vocavit *emiſſiones*. Intenſiſſimum arcum, vocat adductum & vehementer inflexum, ut remiſſus poſtea C majore torqueat & feriat vi. Hujuſmodi ergo jacula deſilient in inſenſatos, ut perdant eos, tamquam in ſcopum, nec aberrabunt. Addidit Vulgatus, *exterminabuntur*, nempe jacula, cùm verbum illud non legatur in Græco, ad vim ſignificandam jaculorum, quæ extra nubium terminos ejicientur ex arcu nubium contra impios. Vers. 22.

BENE CURVATO ARCU] q. d. Sicut dum ſagittarius arcum profundè incurvat, ut magno impetu ad ſuũ ſtatum rediens, magna vi jaciat ſagittam, fortiuſque ſcopum configat: ſic Deus arcum iræ & vindictæ ſuæ vehementer curvabit & intendet, ut vehementes fulgurum ſagittas in impios ejaculetur. Alludit ad arcum cæleſtem, ſive iridem: hæc enim pluviarum, & comitanter tonitruorum fulminumque, eſt mater & cauſa. Unde Seneca lib. 1. Natur. quæſt. cap. 6. *Arcus*, inquit, *à meridie ortus, magnam vim aquarum vehit; ſi circa occaſum refulſit, rorabit.* Plinius lib. 18. cap. 35. *Arcus*, ait, *cùm ſunt duplices, pluvias nunciat.* Virg. 1. Georg. *Aut bibit ingens arcus.* Ovid. 1. Met.

Nuncia Junonis varios induta colores,
Concipit iris aquas alimentaque nubibus affert.

D Porro Plinius lib. 2. c. 50. & 55. ait quædam eſſe bruta fulmina & vana quæque nulla veniant ratione naturæ, iis percuti montes, iis maria, omneſque irritos jactus. Alia eſſe fatidica, ex alto ſtatiſque de cauſis, & ex ſuis venire ſideribus. Hæc tamen partitio ſuperſtitionem magis, quam philoſophiam olet. Omnia enim fulmina cauſam habent phyſicam, & tam ea quæ montes, quàm quę cetera loca hominesve percutiunt, ad influxum ſiderum exhalationes evocantium, ut ad cauſam referri debent: ac nullum ex iis fatidicum eſt, ſi fatum ſumatur prout ſignificat contextum & ſeriem rerum humanarum, indeflexa & inevitabili neceſſitate ſuccedentium, velut Stoici putabant: alioqui certum eſt fulmina prodire ex certa & directa, ut hic ait Sapiens, providentia Dei, vide noſtros Conimbric. in Meteora tract. 2. cap. 5. & 6.

Hæc eſt prima acies & phalanx exercitus Dei, conflati ex omnibus creaturis. Acies, inquam, cælorum & angelorum, qui ex alto tonitrua & fulmina, quaſi bombardas horriſonas & igneas explodent & jaculabuntur in impios & reprobos ante diem, & in ipſo die judicii, quibus eos à

Chri-

Chriſto damnatos adigent in tartara, perinde ac iiſdem A fulminarunt Sodomitas, Geneſ. 19. Hæc ergo erit legio fulminatrix, ſimilis illi Chriſtianorum, quæ ſub M. Antonino Imperat. ſuis precibus exercitui ſiti afflicto pluviam, ac ſimul ſaxa & fulmina vibrata in hoſtes à Deo impetravit, teſte Euſebio lib. 5. Hiſtor. cap. 5. & Tertull. Apolog. cap. 5.

Hanc Dei aciem graphicè depingit Pſaltes pſalm. 17. 9. *Aſcendit*, inquit, *fumus in ira ejus, & ignis à facie ejus exarſit, carbones ſuccenſi ſunt ab eo.* Et v. 14. *Et intonuit de cælo Dominus, & Altiſſimus dedit vocem ſuam, grando, & carbones ignis: & miſit ſagittas ſuas, & diſſipavit eos: fulgura multiplicavit, & conturbavit eos.* Et Job cap. 37. 5. *Tonabit Deus in voce ſua mirabiliter, qui facit magna & inſcrutabilia.* Noſter Lorinus probabiliter cenſet hiſce fulminibus excitandum ignem conflagrationis, quo deflagrabit totus mundus, qui reprobos tum viventes magno cruciatu & dolore comburet, occidetque, ac mox reſuſcitatos ac judicatos, damnatoſque à Chriſto convolvet in tartara. Porrò mira & inſcrutabilis eſt fulminum velocitas, impetus, efficacia, adeò ut Gentiles cenſuerint Deum iratum to- B nare ac fulminare, ut impio, præſertim perjuros vel ſacrilegos, ulciſcatur, ac proinde, quæ fulmine tangerentur, eſſe nefaſta ac mali ominis, teſte Plinio lib. 14. c. 19. Livio l. 2. decade 3. Julio Obſequente lib. de prodigiis c. 71. 83. 87. Sic Anaſtaſius Imper. hæreticus fulmine ictus interiit. Hinc fulgura vocantur *ſagittæ* Dei, pſalm. 7. 14. & 17. 15. & 119. 4. ac fulgurans haſta Dei, Habacuc 3. 11. Huc facit illud in epinicio Deboræ ob victoriam de Siſara: *De cælo dimicatum eſt contra eos, ſtellæ manentes in ordine & curſu ſuo, adverſus Siſaram pugnaverunt*, Judic. 5. 20.

ET AD CERTUM LOCUM INSILIENT] quem ſcilicet Deus ictui ſui fulminis deſtinarit. Hinc fulmen, quaſi animatum foret, & unum ab alio diſcerneret, hunc tangit, non illum, licèt vicinum; enſem afflat illæſa vagina; æs liquat intacta crumena; embryonem necat ſalva matre; vinum abſumit dolio integro; ovum ſorbet intacto cortice. Sic fulmina & plagæ immiſſæ à Moſe tangebant Pharaonem & Ægyptios, illæſis Hebræis, Exodi 9. 26. Sic in die judicii fulmina Dei inſilient in reprobos, non in electos, licèt eis vicinos. Hanc plagam ſub finem mundi C fore docet S. Joannes Apocal. 16. 17. *Et ſeptimus angelus effudit phialam ſuam in aerem, & exivit vox magna de templo à throno, dicens: Factum eſt. Et facta ſunt fulgura, & voces, & tonitrua, & terræ motus factus eſt magnus, qualis numquam fuit ex quo homines fuerunt ſuper terram: talis terræ motus, ſic magnus. Et facta eſt civitas magna in tres partes: & civitates Gentium ceciderunt. & Babylon magna venit in memoriam ante Deum, dare illi calicem vini indignationis iræ ejus. Et omnis inſula fugit, & montes non ſunt inventi.*

Vers. 23. ET A PETROSA IRA PLENÆ MITTENTUR GRANDINES] Græcè, ἐκ πετροβόλου θυμοῦ πλήρεις ῥιφήσονται χάλαζαι, id eſt, ab ira petrarum, ſive ſaxorum, jaculatrice, putà ab ira Dei petras jaciente, plenæ grandines vibrabuntur, id eſt denſæ, confertæ, graves, ponderoſæ, non cavæ, vacuæ & leves, ut fit cùm in grandinatione depluunt ſaxa. Unde Vatabl. vertit, *grandineſque confertim & furore lapidante vibrabuntur.* Alludit ad baliſtas & catapultas, quibus olim ſaxa in mœnia urbis vel in hoſtes vibrabant, de quibus vide Vegetium, Valtrinum & Lipſium in D Poliorceticis.

Secunda eſt hæc Dei acies aerea, quæ grandines numeroſas & ingentes, velut petras & ſaxa, torquebit in reprobos, ſicut eaſdem contorſit in Ægyptios, Exodi 9. v. 18. & ſeqq. & in Chananæos ſub Joſue c. 10. 11. & Eccli. 46. 6. Unde S. Joannes Apoc. 16. 21. hanc grandinem ſub finem mundi à Deo jaculandam in impios, ita deſcribit: *Et grando magna ſicut talentum* (talentaris) *deſcendit de cælo in homines: & blaſphemaverunt Deum homines propter plagam grandinis, quoniam magna facta eſt vehementer.* Vide ibi dicta. Hoc eſt, quod ait Job c. 38. 22. *Numquid ingreſſus es theſauros nivis, aut theſauros grandinis aſpexiſti; quæ præparavi in tempus hoſtis, in diem pugnæ & belli?*

EXCANDESCET IN ILLOS AQUA MARIS, ET FLUMINA CONCURRENT DURITER] Perperam aliqui legunt *candeſcet*, explicantque. q. d. Candidam ſpumam eiiciet, vel ſtridebit inſtar candentis ferri. Τὸ *excandeſcet* ſignificat, quòd magno æſtu, impetu & furore mare in impios æſtuabit, perſtrepet & exundabit.

Tertia eſt hæc Dei acies marina, quæ horrendas in mari & fluminibus tempeſtates, fluctuum colliſiones, fragores aquarum, elationes, procellas, fremitus & inundationes excitabit, tum ut impios percellat, tum ut eos mergat & ſorbeat, de quibus Chriſtus ait Lucæ 21. 25. quòd erit *in terris preſſura gentium præ confuſione ſonitus maris & fluctuum, areſcentibus hominibus præ timore & expectatione, quæ ſupervenient univerſo orbi.* Et S. Joannes in Apocal. c. 8. 8. *Et ſecundus angelus*, inquit, *tuba cecinit: et tamquam mons magnus igne ardens miſſus eſt in mare, & facta eſt tertia pars maris ſanguis, & mortua eſt tertia pars creaturæ eorum, quæ habebant animas in mari, & tertia pars navium interiit. Et tertius angelus tuba cecinit: et cecidit de cælo ſtella magna, ardens tamquam facula, et cecidit in tertiam partem fluminum, & in fontes aquarum: & nomen ſtellæ dicitur Abſinthium, & facta eſt tertia pars aquarum in abſinthium: & multi hominum mortui ſunt de aquis, quia amaræ factæ ſunt.* Et cap. 16. v. 3. *Et ſecundus angelus effudit phialã ſuam in mare; & factus eſt ſanguis, tamquam mortui, & omnis anima vivens mortua eſt in mari.* Et v. 12. *Et ſextus* B *Angelus effudit phialam ſuam in flumen illud magnum Euphratem: & ſiccavit aquam ejus, ut præpararetur via regibus ab ortu ſolis.* Inter quindecim ſigna prævia judicio, quæ ex S. Hieron. (ſed in eo id non reperitur) recitant S. Bonav. Holcot & alii, primũ eſt, quòd mare quindecim cubitis ſupra omnes montes ſe attollet. Idem ex Judæorũ traditione (penes quos ſit fides) confirmat Euſeb. Emiſſenus (vel potiùs S. Eucherius, ut vult Baronius, aut Fauſtus Regienſis, ut vult Bellarm. aut, ut cenſent alii, S. Maximus, vel Cæſarius: conſtat enim ex ipſis homiliis auctorem earum non fuiſſe Græcũ, vel Syrum, qualis fuit Euſebius Emiſſ. ſeu Latinum, imò Gallum è monaſterio Lirinenſi promotum ad Epiſcopatum) hom. 2. de Adventu: *His autem*, inquit, *convenire videatur quædam, quæ in Annalibus Judæorum ſcripta reſervatur; in quibus mare ſuper omnes montes quindecim cubitos altius exaltari narratur, ſtantibus aquis, et in nullam partem fluctantibus. Et deinde tantum in abyſſum demergetur, ut vix ab inſpicientibus videri valeat. Poſtmodum verò revertetur in locum ſuum, & tunc fortaſſe illa confuſio ſonitus maris & fluctuum fiet, de qua hic modo* C *loquitur. Neque enim tanta maris fluctuumque commotio, ſine magna confuſione & ſonitu fieri poterit.*

Congruè fervor hic furorque maris puniet fervorem & furorem impiorum, quo ipſi æſtuarunt ad explendas ſuas concupiſcentias & libidines, juxta illud Iſaiæ 57. 20. *Impii autem quaſi mare fervens, quod quieſcere non poteſt, & redundant fluctus ejus in conculcationem & lutum.*

FLUMINA CONCURRENT (græcè, συγκλύσουσιν, id eſt inundabunt, mergent, obruent: unde κατακλυσις & κατακλυσμὸς, eſt inundatio & diluvium, uti fuit cataclyſmus univerſalis tempore Noe) DURITER] Græcè, ἀποτόμως, id eſt rigidè, ſævè, præfractè, præcipitanter. Unde Vatabl. vertit, *& flumina prærupta concurrent*, ſcilicet ſordes terræ, putà impios, qui terram ſuis ſceleribus macularunt, everrent & abradent ab ea.

CONTRA ILLOS STABIT SPIRITUS VIRTUTIS, ET TAMQUAM TURBO VENTI DIVIDET ILLOS: ET AD EREMUM PERDUCET OMNEM TERRAM INIQUITAS (ita Rom. & Græca: perperam ergo aliqui legunt, *iniquitatis*) ILLORUM, ET D MALIGNITAS EVERTET SEDES POTENTIUM] Vers. 24. *Spiritus virtutis* eſt ventus potentiæ, hoc eſt, potens, validus & vehemens, qualis eſt turbo, qui omnia in orbem agit & rotat, procella, typho & preſter: qui adeò validi ſunt, ut naves, domos & montes evellant, & in alium locum transferant. Pro *divides* græcè eſt, ἐκλικμήσει, id eſt eventilabit, jactabit. Sicut enim vanno eventilantur paleæ, ut ſola maneant tritici grana: ſic Deus vento hoc eventilabit reprobos, ut ſoli remaneant juſti.

Pro *ad eremum deducet*, græcè eſt, ἐρημώσει, id eſt deſolabit, deſertam & deſolatam faciet terram. De his ventis ait Eccleſ. c. 39. 33. *Sunt ſpiritus, qui ad vindictam creati ſunt, & in furore ſuo confirmaverunt tormenta ſua.*

Eſt hæc quarta acies Dei, ventorum & procellarum, tum ſuper terram, tum ſub terra graſſantium: ſuper terram enim ſternent homines, ſegetes, arbores, domos, &c. ſub terra excitabunt terræ motus, adeoque, ut nonnulli cenſent, totam terram in die judicii è ſuo centro convellent, ut impios percellant & obruant. Notum eſt ex hiſtoriis, quantas ſtrages terræ motus ediderint Conſtantinopoli,

poli, in Aſia, Bithynia, ceteriſque provinciis: at iidem longè majores edent ſub diem judicii, adeò ut omnes domos, arces, mœnia, urbes, &c. concutiant, deiiciant & ſternant, ut totam terram videantur deſolare, & in eremum ſive ſolitudinem redigere, juxta illud Nahum 13. *Dominus in tempeſtate & turbine via ejus.* Et Jerem. 23. 18. *Ecce turbo Dominicæ indignationis egredietur, & tempeſtas erumpens ſuper caput impiorum veniet.* Omnes hoſce turbines & procellas procurabunt angeli: hi enim ſunt adminiſtri divinæ providentiæ & vindictæ.

AD EREMUM, id eſt ad extremam ſolitudinem & deſolationem, PERDUCET OMNEM TERRAM] Hoc enim eſt ἐρημῶσαι, juxta illud Iſaiæ 13. 9. *Ecce dies Domini veniet, crudelis, & indignationis plenus, & iræ furoriſque, ad ponendam terram in ſolitudinem, & peccatores ejus conterendos de ea.* Quare impertinens eſt multorum expoſitio, qui per *eremum* intelligunt infernum. q. d. Iniquitas terram, id eſt incolas terræ, perducet ad infernum, ubi ſumma erit deſolatio.

ET MALIGNITAS, id eſt peccatum, non tantùm factum ex malitia, ut vult Holcot, ſed quodlibet: græcè enim eſt κακοπραγία, id eſt mala operatio, peccatum, ſcelus, malitia, ut vertit Vatabl. præſertim fraus & dolus EVERTET SEDES POTENTIUM] putà palatia, arces, regias, urbes ſplendidas & magnificas regum & principum. Eſt epiphonema. q. d. Peccatum eſt noxa & pernicies hominum, totiuſque orbis: ipſum enim evertet in die judicii omnes terræ arces & urbes, quia propter peccatum omnia hæc diruent angeli.

Porrò urbis cujuſque & regni, æquè ac orbis, ruina & excidium, à Deo fieri ſolet ob duo maximè peccata, ſcilicet iniuſtitiæ, & religionis violatæ, præſertim per dolum & hypocriſin. Ob utrumque mundus periit diluvio tempore Noe, ac peribit igne ſub diem judicii.

Huc facit, quod ſcribit Euſebius Emiſſen. hom. 2. de Adventu: *Terra quoque ſua ſigna dabit, quia terræ motus tam magni fient, ut pene omnia manufacta ruant, omneſque lapides etiam parvi conſcindantur. Et feræ de montibus deſcendentes inter homines manebunt, nullique nocebunt. Ipſi quoque homines, quaſi amentes, & præ timore areſcentes, huc illuc diſcurrentes tabeſcent: & hic quidem Evangelii verba convenire videntur, quibus Dominus ait: Areſcentibus hominibus præ timore & expectatione, quæ ſupervenient univerſo orbi.*

CAPUT SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Reges & principes ſui officii ſeriò admonet quòd, ſi malè illud obeant, à Deo judicandi & graviter plectendi ſint: potentes enim potenter tormenta patientur. Unde v. 10. adhortatur eos ad ſtudium ſapientiæ legiſque Dei, cujus proinde v. 19. elogia, dotes, effectus (ac præſertim pulchritudinem & comitatem, qua omnes ſui cupidos præoccupat, ſeſeque prior iis offert) recenſet, quòd ſcilicet præſtet incorruptionem, proximum Deo efficiat, & deducat ad regnum perpetuum.

1. Melior eſt ſapientia quàm vires: & vir prudens quàm fortis. 2. Audite ergo reges, & intelligite, di-
ſcite judices finium terræ. 3. Præbete aures vos, qui continetis multitudines, & placetis vobis in
turbis nationum; 4. quoniam data eſt à Domino poteſtas vobis, & virtus ab Altiſſimo, qui interrogabit ope-
ra veſtra, & cogitationes ſcrutabitur: 5. quoniam cùm eſſetis miniſtri regni illius, non rectè judicaſtis,
nec cuſtodiſtis legem juſtitiæ, neque ſecundùm voluntatem Dei ambulaſtis. 6. Horrendè & citò apparebit
vobis: quoniam judicium duriſſimum his, qui præſunt, fiet. 7. Exiguo enim conceditur miſericordia:
potentes autem potenter tormenta patientur. 8. Non enim ſubtrahet perſonam cujuſquam Deus, nec ve-
rebitur magnitudinem cujuſquam: quoniam puſillum & magnum ipſe fecit, & æqualiter cura eſt illi de om-
nibus. 9. Fortioribus autem fortior inſtat cruciatio. 10. Ad vos ergo reges ſunt hi ſermones mei, ut diſca-
tis ſapientiam, & non excidatis. 11. Qui enim cuſtodierint juſta, juſtè juſtificabuntur: & qui didicerint
iſta, invenient quid reſpondeant. 12. Concupiſcite ergo ſermones meos: diligite illos, & habebitis diſci-
plinam. 13. Clara eſt, & quæ nunquam marceſcit ſapientia, & facilè videtur ab his qui diligunt eam, &
invenitur ab his qui quærunt illam. 14. Præoccupat qui ſe concupiſcunt, ut illis ſe prior oſtendat. 15. Qui
de luce vigilaverit ad illam, non laborabit: aſſidentem enim illam foribus ſuis inveniet. 16. Cogitare ergo
de illa, ſenſus eſt conſummatus: & qui vigilaverit propter illam, citò ſecurus erit. 17. Quoniam dignos ſe
ipſa circuit quærens, & in viis oſtendit ſe illis hilariter, & in omni providentia occurrit illis. 18. Initium
enim illius, veriſſima eſt diſciplinæ concupiſcentia. 19. Cura ergo diſciplinæ, dilectio eſt: & dilectio,
cuſtodia legum illius eſt: cuſtoditio autem legum, conſummatio incorruptionis eſt: 20. incorruptio au-
tem facit eſſe proximum Deo. 21. Concupiſcentia itaque ſapientiæ deducit ad regnum perpetuum. 22. Si
ergo delectamini ſedibus & ſceptris, ò reges populi, diligite ſapientiam ut in perpetuum regnetis. 23. dili-
gite lumen ſapientiæ omnes qui præeſtis populis. 24. quid eſt autem ſapientia, & quemadmodum facta ſit
referam: & non abſcondam à vobis ſacramenta Dei, ſed ab initio nativitatis inveſtigabo, & ponam in lucem
ſcientiam illius, & non præteribo veritatem: 25. neque cum invidia tabeſcente iter habebo: quoniam ta-
lis homo non erit particeps ſapientiæ. 26. Multitudo autem ſapientium ſanitas eſt orbis terrarum: & rex
ſapiens ſtabilimentum populi eſt. 27. Ergo accipite diſciplinam per ſermones meos, & proderit vobis.

VERS. 1. MELIOR EST SAPIENTIA, QUAM VIRES: ET VIR PRUDENS, QUAM FORTIS] Hæc gnome jam deeſt in Græco. Ipſa autem initio capitis ponitur quaſi thema & argumentum, quod toto capite pertractatur: quia enim reges ſuum robur & ſplendorem collocant in viribus & fortitudine ſuorum militum, urbium & opum, uti fecit primus orbis rex & tyrannus Nemrod, ſed imprudenter & fruſtra: hinc illud elidit, docetque regni firmamentum magis eſſe ſapientiam, quàm vires; ac proinde eos ad ſtudium ſapientiæ incitat. Huic gnomæ ſimilis eſt illa Proverb. 16. 32. *Melior eſt patiens viro forti, & qui dominatur animo ſuo, expugnatore urbium.* Et illa Eccleſ. 9. 16. *Et dicebam ego meliorem eſſe ſapientiam fortitudine.* Unde putant nonnulli hanc gnomen ex illis eſſe deſumptam. Vide ibi dicta.

Eſt ergo hic concluſio, educta ex principiis aſſignatis cap. præced. Ibi enim deſcripſit impiorum in die judicii gemitus, quòd in vita ſtuduerint vanitati opum, deliciarum & honorum, neglecta veritate ſapientiæ; qua re ſibi iram & vindictam Dei, omniumque creaturarum accerſiverunt. Ex quibus hic concludit: Ergo, ò reges & principes, ſi ſapitis, ſi acrem Dei vindictam vitare cupitis, ſtudete veritati, non vanitati; vacate ſapientiæ, non cupiditati. Hic enim eſt ſcopus totius libri. Unde ſubdit,

AUDITE ERGO REGES, ET INTELLIGITE, VERS. 2.

DISCI-

DISCITE JUDICES FINIUM TERRÆ] *Audite* meam adhortationem ad ſtudium ſapientiæ. Alludit ad illud pſal. 2. *Et nunc reges intelligite, erudimini qui judicatis terram.* Reges enim & principes, qui rempubl. regunt, totius populi ſunt ductores & doctores. Docent enim eum civiliter, id eſt juſtè, probè & concorditer, vivere: unde rex Hebr. & magis Chald. vocatur מלך *melech*, id eſt regnare, ſignificat regnum conſilio, prudentia, legibus adminiſtrare, ac legitimè gubernare: hinc chaldaicè מלכי *milki* eſt conſilium meum. Vide dicta Daniel. 4. v. 24. Latinè quoque *Magiſtratus* dicitur, quaſi magiſter populi, ait Varro l. 4. de Lingua Latina. Sicut enim magiſter docet regitque pueros, ſic princeps populum. Rurſum ſicut anima eſt auriga corporis, ſic princeps populi: ipſe enim in eo eſt id, quod mens, ſenſus, ratio eſt in corpore, ac quod ſol eſt in orbe. Inſtar ſolis enim ſubditos omnes luſtrat & illuſtrat, celerique motu & influxu in ſingulos diffuſus cunctis ſuam lucem, id eſt ſapientiam, providentiam, vigilantiam & beneficentiam impertit: quare magna ſapientia polleat oportet. *Diſcite* ergo eam, ò *judices*, id eſt principes, *finium terræ*. Olim enim præcipuum munus regum & principum erat judicare, & lites populi decidere: unde hæc vox per amplicationem ad quodvis regis officium extenditur, ut judicare ſit idem, quod juſtè regere & gubernare, uti dixi cap. 1. 1. putà præcipere, prohibere, permittere, punire & præmiare; hi enim ſunt quinque dominii & juriſdictionis actus ſive officia. Porrò, quia nemo naſcitur ſapiens, hinc ſapientia magno ſtudio etiam à regibus diſcenda eſt, nemo enim rectè docet, niſi qui priùs rectè didicit. Rurſum quia ſapientia eſt vaſta & quaſi immenſa, hinc ſemper diſcenda eſt, etiam à ſenibus, uti Cato ajebat ſe diſcere quotidie, etiam in ſenio, uſque ad mortem, ac ſeneſcendo diſcere, & diſcendo ſeneſcere. Tò ergo *diſcite* ſignificat reges debere eſſe dociles, ut libenter doctiorum rerumque peritos audiant, ab iiſque ea quæ ignorant diſcant. Multi enim dignitate, quam habent, inflati nolunt a quoquam doceri, ſed volunt omnes docere, etiam illa quæ neſciunt quæ magna eſt ſuperbia æquè ac imprudentia. Quocirca Salomon poſtulans ſapientiam à Deo, poſcit pariter *cor docile*; Hebr. *cor audiens*; Septuag. *cor ſapiens* (Nam ut ait Plato, *ſapiens eſt docilis*) 3. Reg. 3. 9. Et S. Paulus 2. Timoth. 2. 24. vult ſervum Dei eſſe docibilem, ut ſana prudentum conſilia audiat, iiſque obediat. Multi enim non audent principes monere & docere, quia experiuntur illos monita ægrè accipere, & bene monentes averſari. Quocirca Demetrius Phalereus ſuadebat Ptolemæo regi, legere libros ethicos & politicos; illos enim ideo ſcribi, quòd nemo principibus veritatem dicere audeat. ita Plutarch. in Apophtheg. Alii ſuaſere regibus, ut ſecretos fidoſque habeant ſyndicos, qui quæ de ipſis ipſorumque regimine à populo dici audiunt, iiſdem referant. Hæc enim eſt miſeria principum, ut ſæpè ea, æquè ac publicas populi neceſſitates ac calamitates ignorent, eò quòd aulici, ut principi adulentur, ea celent vel extenuent. Hac de cauſa Franc. Valeſius Franciæ rex, mutato habitu ſolebat veſpere obire hoſpitia, ac audire quid de ſe ibidem diceretur: qua in re magnam ſe colligere regendi induſtriam aſſerebat.

Rex idẽ quod conſultor.

Judices, id eſt principes: cur?

VERS. 3. PRÆBETE AURES VOS, QUI CONTINETIS MULTITUDINES] *Continetis*. ſcilicet veſtro imperio & gubernatione, ceu fræno. Græcè enim eſt, κρατοῦντες πλήθους, id eſt, qui imparatis & dominamini multitudini, eamque manu quaſi injecta apprehenditis, tenetis; occupatis, vincitis, domatis, ac veſtris legibus, edictis, imperiis, quaſi vinculis, colligatis, veſtroque juſſu & nutu quaſi pugno conſtringitis, ut eam verſetis in omnem partem, ac de ea faciatis quidquid vobis lubet, & libet, idq; non rarò imperiosè & tyrannicè, quibus S. Petrus intonat: *Non dominantes in cleris*, epiſt. 1. c. 5. 2. Unde ſequitur.

ET PLACETIS VOBIS (græcè, γεγαυρωμένοι, id eſt ſuperbientes, inſoleſcentes, gloriantes, exultantes, inſtar equi ſuperbè ſubſultantis, aut leonis ferocientis) IN TURBIS NATIONUM] quòd ſcilicet multis imperetis, idq; ſæpè pro libito & ex faſtu. Quos proinde ſapienter monet Eccleſiaſt. c. 32. 1. *Rectorem* inquit, *te poſuerunt? noli extolli: eſto in illis quaſi unus ex ipſis*. Ubi fusè hac, de re egi.

Præclarè S. Bernard. loquens in perſona Dei: *O homo*, ait, *ſi te videres, tibi diſpliceres, & mihi placeres, ſed quia te non vides, tibi places, & mihi diſplices*, Unde ſubjicit pœnam condignam: *Veniet tempus, cum nec mihi, nec tibi placebis: mihi, quia peccaſti; tibi, quia in æternum ardebis.*

Egregiè hoc argumentum tractat S. Gregor. parte 2. Paſtor. c. 6. ubi inter multa hæc de illo dat documenta vel axiomata: *Apoſtata angelo ſimilis efficitur, dum homo hominibus ſimilis eſſe dedignatur. Plerumq; ergo, dum ex ſubditorum affluentia animus inflatur, in luxum ſuperbiæ, ipſo potentiæ faſtigio lenocinante corrumpitur, &c. Quam tamen poteſtatem ille rectè diſpenſat, qui ſollicitè noverit & ſumere ex illa quod adjuvat, & expugnare quod tentat, et æqualem ſe cum illa ceteris cernere, & tamen ſe peccantibus zelo ultionis anteferre*. Et poſt nonnulla: *Cum delinquentes ſubditos præpoſiti corrigunt, reſtat neceſſe eſt ut ſollicitè attendant, quatenus per diſciplinæ debitum culpas quidem jure poteſtatis feriant, ſed per humilitatis cuſtodiam æquales ſe ipſis fratribus qui corriguntur agnoſcant, quamvis plerumque etiam dignum eſt, ut eoſdem quos corrigimus tacita nobis cogitatione præferamus.*

Huc facit verum emblema. Lacedæmonii enim pingebant Appollinem ſapientiæ præſidem præditum quatuor auribus & totidem manibus, quo ſignificabant ſapientiam multarum rerum auſcultatione, ac multarum virtutum operatione comparari. Nam, ut ait Horatius:

Res gerere, & captos oſtendere civibus hoſtes,
Attingit ſolium Jovis.

Ita Pierius Hierogl. 33. c. 25.

QUONIAM DATA EST A DOMINO POTESTAS (judicandi, præcipiendi, regendi, imperandi) VOBIS, ET VIRTUS (græcè, δυναστεία, id eſt principatus, dominatus, dynaſtia: virtus ergo non moralis, quæ opponitur vitio, ſed politica, putà poteſtas regendi, hic intelligitur) AB ALTISSIMO, QUI INTERROGABIT (ἐξετάσει, id eſt examinabit, ſcrutabitur, inquiret; item ventilabit, diſcutiet, judicabit, puniet, cruciabit & tormenta infliget, uti vertit Noſter verſ. 7. & 9. OPERA VESTRA, ET COGITATIONES) græcè, βουλὰς, id eſt conſilia, cogitata, volita) SCRUTABITUR] Nam, ut ait Apoſt. Rom. 13. 2. *non eſt poteſtas niſi à Deo*. In Deo enim eſt eminentiſſimum & ſummum in res omnes, tam rationales, quàm irrationales, utpote creaturas ſuas (quæ ab eo omne ſuũ eſſe per creationem acceperunt, idemque ſingulis momentis per influxum conſervationis accipiunt) jus & dominium, ut omnibus & ſingulis poſſit præcipere quidquid ei libuerit, de eiſque diſponere pro ſuo arbitrio. Ipſe ergo ſummus eſt legiſlator, à quo omnis lex juſta deſcendit; ipſe potentiſſimus omnium angelorum & hominum judex & vindex; ipſe ſupremus omnium dominus, à quo omne dominium, omnis poteſtas, omnis juriſdictio in angelos & homines, etiam reges & Pontifices derivatur. Ipſe enim eſt *Rex regum, & dominus dominantium*, 1. Timoth. 6. Unde Eſther c. 13. v. 9. orat, & profitetur: *Domine rex omnipotens, in ditione tua cuncta ſunt poſita, & non eſt qui poſſit tuæ reſiſtere voluntati, ſi decreveris ſalvare Iſrael. Tu feciſti cælum & terram, & quidquid cæli ambitu continetur. Dominus omnium es.*

VERS. 4.

QUONIAM CUM ESSETIS MINISTRI REGNI ILLIUS, NON RECTE JUDICASTIS, NEC CUSTODISTIS LEGEM JUSTITIÆ; NEQUE SECUNDUM VOLUNTATEM DEI AMBULASTIS (Tò *juſtitiæ* non eſt in Græco, ſed intelligitur. Senſus eſt q. d. Putaſtis, ò reges ſuperbi, vos ſummos & abſolutos eſſe principes, nec cuipiam eſſe ſubiectos, cùm tamen Dei, qui eſt Rex regum, eſſetis vicarii & miniſtri, imò inſtrumenta duntaxat; hinc *non rectè judicaſtis*, id eſt iniquas ſententias in judicando, & iniquas leges in imperando tuliſtis, *neque cuſtodiſtis legem juſtitiæ*, ſed ex avaritia & cupiditate juſtitiam perverſiſtis, ac iniqua tributa & onera ſubditis impoſuiſtis: *neque ſecundum voluntatem Dei*, ſecundum veſtram ambitionem, *ambulaſtis*, immemores illius moniti Joſaphat regis: *Videte quid faciatis: non enim hominis exercetis judicium, ſed Domini; & quodcumque judicaveritis, in vos redundabit. Sit timor Domini vobiſcum, & cum diligentia cuncta facite: non eſt enim apud Dominum iniquitas, nec perſonarum acceptio, nec cupido munerum*, 2. Paral. 16. 6. Hæc cogitent Judices & principes. Hic enim acer eis eſt ſtimulus ad omnem juſtitiam & modeſtiam, quòd ſcilicet Chriſti tribunali velut rei aſtabunt ut ipſi rationem judicii vel regiminis ſui repoſcenti exactam reddant.

VERS. 5.

Igitor tribus hiſce ſententiæ partibus tria videntor no- A tari vitia judicũ & principũ, ſcilicet corruptũ judiciũ iniquum regimen, & neglectus religionis ſive cultus Dei: ſi quis tamen omnia ad uoum & idem, ſcilicet ad corruptum judicium, ſpectare contendat, contentioſum cum eo ſunem non traham. Unde S. Bonavent. ex tribus hiſce ſententiis, *Non rectè judicaſtis, neque cuſtodiſtis legem juſtitiæ, neque ſecundum voluntatem Dei ambulaſtis*; primam eſſe ait, cùm non ſubeſt cauſa juſta; ſecundam, cùm non ſervatur ordo; tertiam, cùm prava intentione quid à judice fit. Cantacuzenus verò: Prima, ait, ſignificatur ex corrupiela munerum acceptorum devians à regula & præſcripto rationis lata ſententia; ſecunda, perſonarum acceptio, dum non æquè omnes jodicis negligentia aut indulgenuia, ſive ſpe, ſive timore, obſervant legem: tertia, cùm offenditur religio & cultus Dei. Quæ ſenteotia valdè appoſita & genuina videtur. Minùs aptè Cervantes primam refert ad officium debitum proximis, ſecundam ad debitum ſibiipſi, tertiam ad debitum Deo. Porrò tales avaros & iniuſtos principes, neceſſe eſt eſſe hominibus æquè ac Deo exoſos, ideoque miſerrimos. Au- B di Platonem lib 9. de Republ. *Animum*, inquit, *tyrannicum mendicum ſemper atque inexplebilem eſſe neceſſe eſt*. Et mox: *Longe cunctorum dico hunc eſſe miſerrimum*. Et nonnullis interiectis. *Eſt autem reipſa, quamvis alicui non videatur, verè tyrannus, verè ſervus extremæ ſervitutis adſtrictus, qui appetitus ſuos explet nunquam, ſed plurimis indiget ſemper, atque inops revera eſſe apparet, ſi quis penetralia animi ejus inſpexerit*. Quocirca Baſil. Imperat. exhort. ad Leooem filium c. 27. inculcat ei pecuniæ contemptum, & juſtam vectigalium moderationem: *Rempublicã*, inquit, *optimè adminiſtrabis, ſi pecuniæ publicæ curam habebis, eique juſtis rationibus colligendæ ſtudebis, non ex oppreſſione, vel lacrymis ſubditorum corradendæ: pecunia enim ſi juſtè colligitur, poſſidenti multum affert emolumenti, & nervos imperio addit: quæ verò ex lacrymis ſubditorum, atque ex iniquitate corraſa fuerit, etiam juſtè collectam diſſipabit. Attrahet enim Deum, qui juſtitiæ leges condidit, ad vindicandam injuriam, ignisque non ita celeriter paleam conſumit, ut malè & injuſtè congeſtæ opes, etiam jure partas in perniciem ſecum abducunt*.

VERS. 6. HORRENDE ET CITÒ APPAREBIT VOBIS] Græcè, ἐπιστήσεται, id eſt, inſtabit, ingruet, imminebit ſuper vos, ſcilicet ſummus judex Deus, ſicut jodex inſtat reo, exactor tributario, creditor debitori, rigidom contra vos inſtituens examen, rigidios judicium, & rigidiſſimum ſupplicium. Unde explicans ſubdit:

QUONIAM JUDICIUM DURISSIMUM HIS, QUI PRÆSUNT, FIET] Vatabl. *quoniam judicium rigidiſſimum in proceres exercebitur*. Pro *durißimum* græcè eſt, ἀπότομον, id eſt *duram*, ſed antonomaſticè & per excelleotiam, hoc eſt *durißimum*. Ratio eſt, quòd graviora ſiot peccata judicum & principum, quàm ſint ſubditorum & privatorum. Primò, quia ſunt perſonarum ſublimium, quarum ſtatus & eminentia majorem virtutem & perfectionem exigit. Unde pſal. 81. 1. dicitur, *Deus ſtetit in ſynagoga deorum*, (id eſt judicum) *in medio autem deos dijudicat*. Secuudò, quia toti populo dant ſcandalum, ſuntqoe peccati illecebra. Nam *regis ad exemplum totus componitur orbis*. Tertiò, quia eorum iojuſta judicia æquè ac leges & edicta gravia damna, tum facultatibus, tum corpori, tum animæ inferunt, non uni ſubdito, ſed plorimis, imò toti reipublicæ. Quocirca Deus juſſit Moſi, ut principes tribuum Iſrael fornicantes cum filiabus Moab, & earum idola colentes, ſuſpenderet contra ſolem in patibulis, Num. 25. 4. Addit Origen. ibidem homil. 20. eos ſuſpeoſos fuiſſe, eò quòd populum oon docuiſſeot, nõ mouuiſſent, non ſollicitè arguiſſent. Unde concludit. *Hæc ſi cogitarent homines, principatus non ambirent*. Hinc iniqui reges & tyranni horrendè metuunt omnia, pleni ſunt pavore, ac omnia tuta timent. Graphicè hunc eorum horrorem & pavorem depingit Xenophon in Hierone: *Jam verò*, inquit, *metuere turbam, metuere ſolitudinem, metuere ſatellitis abſentiam, metuere ipſos etiam cuſtodes, at nec inermes illos velle habere apud ſe, nec armatos videre libenter; an non res eſt miſera? Poſtremò huc compelli, ut pro liberis habere cupias ſervos, & ex ſervis cogaris facere liberos? an non hæc tibi videntur argumenta animi terroribus attoniti, perculſique? Porrò non ſolum ipſe metus, tunc cùm inſedit animo, moleſtia res eſt, ſed dum uſquam non adeſt ac cir-* A *cumfertur, fit omnium rerum jucundarũm corruptela*. Exempla ſunt io Pharaone, Exodi 1. & ſeqq. in Athalia, 4. Reg. 11. in Herode infanticida, Matth. 2.

Graviora peccata principũ quàm privatorum, ob tres cauſas.

Metus principũ.

Hiſce de cauſis viri ſancti fugeruot regimen, tum Eccleſiaſticum, tum civile. Sic Epiſcopatus fugere S. Clemens, S. Gregorius Thaumaturgus, S. Athanaſius, C. Baſilius, S. Chryſoſtomus, S. Nazianzenus, S. Gregorius Magnus, S. Ephrem, S. Auguſtinus, S. Ambroſius, S. Fulgentius, & plurimi alii: qui tamen Epiſcopatu fuere digniſſimi, eumque præclariſſimè geſſerunt. Unde Leo Imp. anno Domini 469. l. 31. C. de Epiſc. & Cler. *Profectò*, ait, *non eſt dignus ſacerdotio, niſi fuerit ordinatus invitus*: inviti enim apprehendunt Epiſcopalis oneris magis quàm honoris periculum, ideoqoe in ejus officio ſunt ſolliciti & ſtrenui. Certè Canonicus ille S. Victoris, quem memorat Thomas Cantipr. l. 1. exempl. c. 20. poſt mortem apparuit amico, eique dixit: *Si de numero Epiſcoporum fuiſſem, in damnationis periculum incidiſſem, & de numero electorum non eſſem*. Similia dixere plures alii.

Fugiendi principatus. Exempla

Inviti ordinandi cur?

S. Thomas Aquioas tria in votis habebat. Primò, co- B gnoſcere quid animæ fratris ſui Landulfi in bello occiſi contigiſſet, an ſalus, an pœna. Secundò, puritatem mentis primævam. Tertiò, ad nullos honores, vel prælaturas promoveri. Uude Archiepiſcopatum Neapolit. ſibi à Clemente IV. oblatum recuſavit, atque in morte ſibi gratulatus eſt, Deoque gratias egit, quòd trium votorum horom ſe compotem feciſſet.

Denique audi S. Gregor. epiſt. 6. lib. 6. & lib. 7. epiſt. 110. *Sicut*, ioquit, *is qui invitatus renuit, quæſitus refugit, ſacris eſt altaribus admovendus: ſic qui ultro ambit, vel importunè ſe ingerit, eſt procul dubio repellendus. Nam qui ſic nititur ad altiora conſcendere, quid agit, niſi ut creſcendo decreſcat, & aſcendendo deſcendat?*

Regnum verò & priocipatum civilem abdicarunt, ac vitæ quietæ, ſanctæ & religioſæ ſe dederunt S. Joſaphat rex converſus à S. Barlaam, teſte S. Damaſceno in Hiſtor. S. Carlomannus Caroli Magni patruus, Pipinus Caroli Magni filius primogenitus, Lotharius Imper. Caroli Magni ex Ludovico patre nepos, à quo Lotharingia nomen accepit, cùm priùs Auſtraſia diceretur: Rachiſius Ita- C liæ rex anno Domini 741. Bamba rex Hiſpaniæ anno Domini 674. Veremundus rex Caſtellæ anno Domioi 786. Ramirus rex Aragoniæ anno Domini 1150. Sigebertus rex Northumbriæ io Anglia anno Domini 640. Ethelredus ibidem rex Merciorum anno Domini 704. ejuſque frater & in regno ſucceſſor Coenredus, Offa item rex Orientaliom Saxoorum, æquè ac Inus anno 740. Trebellius rex Bulgarorum anno 862. Joanoes Breſſa Imper. Coostaot. Henricus rex Cypri, Joannes rex Armeoiæ, S. Lodovicus Caroli II. Siciliæ regis filius anno Domini 1297. ac hoc noſtro ſæculo Carolus V. Imper. Plures recenſet noſter Hier. Platus lib. 2. de Bono ſtatus relig. c. 26. & ſeqq. Nimirum *vita privata, vita beata*. Quàm ergo deſipiuot, qui principatus & Prælaturas ambiunt. cùm enim vix animæ ſuæ rationem Deo reddere qoeant, onerant inſuper eam obligatione tot animarum ſalvandarum, quot curam ſuſcipiuot. quæ ſanè ſtupenda eſt inſania, uti fusè oſtendit S. Bernardus epiſt. 42. ad Henricum Senonenſ. Archiepiſcopum.

Exempla eorũ qui regnum cum monaſterio commutarunt.

EXIGUO ENIM CONCEDITUR MISERICOR- VERS. 7. D DIA: POTENTES AUTEM POTENTER TORMENTA PATIENTUR] Syrus, *potentes potenter interrogabuntur*; Arabicus, *de potentibus autem inveſtigabitur ſcrutatione potenti*; græcè, *minimus enim* συγγνωστός, id eſt *ignoſcibilis* vel *veniabilis*, id eſt *dignus eſt venia* & miſericordia; validi *autem validè examinabuntur*; item *judicabuntur & punientur*. Græcè enim eſt ἐτασθήσονται, quod eſt futurum primum ab ἐτάζω, cujus verbi ſignificata recenſui v. 4. *Exiguo*, id eſt pauperi, plebejo, privato; hunc eoim ſæpè neceſſitas adigit ad peccatum, vel certè hic peccato ſuo minùs alios lædit, ideoque venia dignus videtor. Unde *exiguo* opponit *potentes*, id eſt reges & principes, qui ſua potentia ad faſtum abutontur, ot alios opprimant. Hinc Vatablus vertit, *nam plebejus homo venia dignus ſit, in potentes autem inquiretur acriter*, id eſt ſevera & rigida ab eis repoſcetur ratio, quomodo poteſtate ſibi commiſſa uſi vel abuſi ſint. nam *cui plus datum eſt, plus requiretur ab eo*. Cauſas recenſui v. præced. Ita ſanctus Cyprianus lib. 3. Teſtimoniorum ad Quirinum num. 112. *Gravius*, inquit, *judicari de his, qui in ſæculo plus habuerunt poteſtatis, apud*

Salo-

Salomonem docetur: Exiguo enim conceditur miſericordia; potentes autem potenter tormenta patientur. Et in pſal. 2. Et nunc reges intelligite, emendamini (ſic enim ipſe legit, pro quo nos legimus, *erudimini*) *qui judicatis terram.* Theodor. quæſt. 43. in Deuteron. in exemplum ſtatuit Moſen. Quærit enim, cur Moſes ob leve dubitationis delictum à Deo excluſus ſit terra ſancta; populus verò gravius peccans in eam ſit inductus? ac reſpondet: *Per hæc docet nos Dominus, ſe ſummam virtutem à perfectis exigere, & cum erga alios homines graviter peccantes ſit longanimis; ſanctis tamen hanc veniam non concedere: quod quidem ſapiens dixit aliquis: Tenuiſſimus venia & miſericordia dignus; potentes autem potenter torquebuntur. Et Dominus in Evang. Cui modicum datum fuerit, modicum exigetur ab eo.* Eadem ad verbum habet, & ex Theodor. tranſcripſit Anaſtaſius Nicen. q. 35. in Script. Horribilius eſt exemplum in Pharaone, quem ſibi reluctantem nolentemque Hebræos dimittere ex Ægypto, Deus decem atrocibus plagis afflixit, ac tandem cum omnibus copiis merſit in mari rubro, Exodi 7. & ſeqq. Et in Nabuchodonoſor, quem ob faſtum Deus transformavit in beſtiam, Daniel. 4. & in Antiocho, quem vermibus & diris cruciatibus conſumpſit, 2. Machab. 9.

Recentius exemplum præbet Mauricius Imper. de quo ita ex Cedreno ſcribit Baronius tom. 8. anno Chriſti 602. pag. 158. in fine. Planè accidit ſecundùm illud Sapientiæ: *Audite reges & intelligite. Horrendè & citò apparebit vobis; quoniam judicium duriſſimum his, qui præſunt, fiet.* Ita quidem patefactum eſt horrendum Dei judicium adverſus Mauricium Imperatorem, dum de facinore haud pridem perpetrato perſolvit pœnam (ut licuit) talionis: dum enim paſſus eſſet tot millia innocentium Chriſtianorum à diro barbaro immaniſſimè cædi, quos minimo potuiſſet redimere pretio, reus factus innoxii effuſi ſanguinis, ipſe à tyranno unà cum inſontibus filiis crudeliſſimè necatus eſt, nullo adjuvante, eripiente nemine. Sentiens verò ipſe manum eſſe hanc Domini porrectam ad ulciſcendum, ſpecimen edidit probatiſſimi Chriſtiani, conficiens ſibi ex calice iræ Dei poculum medicinæ, quod prodeſſet ad peccatorum ſuorum purgationem, & perfectam ſalutem animæ conſequendam. Sed age jam cuncta eodem, quo ſe habuerunt, ordine recenſeamus. Hæc Baron. qui pergit enarrare quomodo Mauricius à Phoca invaſore Imperii, filiis, regno & vita privatus ſit, dicens: *Juſtus es Domine, & rectum judicium tuum.*

Appoſitè hanc gnomen ſacerdotibus applicat S. Iſidorus lib. 2. Offic. c. 5. *Quapropter*, inquit, *quia lex peccatores à ſervitio removet, conſideret ſe unuſquiſque: ſciens quia potentes potenter patientur tormenta: retrahat ſe ab hoc non tam honore, quàm onere, & aliorum locum, qui digni ſunt, non ambiat occupare. Qui enim in erudiendis atque inſtituendis ad virtutum populis præerit, neceſſe eſt ut in omnibus ſanctus ſit; & in nullo reprehenſibilis habeatur. Qui enim alium de peccatis arguit, ipſe à peccato debet eſſe alienus. Nam qua fronte ſubiectos arguere poterit, cùm illi ſtatim poſſit correptus ingerere. Ante doce te quæ recta ſunt? quapropter qui negligit recta facere, negligat recta docere.* Et S. Hieron. in cap. 1. epiſt. ad Titum, cujus verba citantur 8. q. 1. can. 19. *Illud inferendum eſt*, inquit, *adverſus eos, qui de Epiſcopatu intumeſcunt, & putant ſe non diſpenſationem Chriſti, ſed imperium conſecutos, quia non ſtatim omnibus his meliores ſunt, quicumque Epiſcopi non fuerint ordinati; & ex eo quod Epiſcopi electi ſunt, ipſi ſe magis exiſtiment comprobatos: ſed intelligant propterea quoſdam à ſacerdotio remotos, quia eos vitia liberorum impedierint. Si autem peccata filiorum juſtum ab Epiſcopatu prohibent; quanto magis ſe unuſquiſque conſiderans, & ſciens quia potentes potenter tormenta patientur, retrahit ſe ab hoc, non tam honore, quàm onere, & aliorum locum, qui magis digni ſunt, non ambiat occupare?*

Denique Gloſſa in illud Malach. 1. *Maledictus doloſus, qui habet in grege ſuo maſculum, & votum faciens immolat debile Domino;* Aliquando, inquit, homo bene creatus à Deo habet ingenium aptum ſacris diſciplinis, ſed tradit luxuriæ & inertiæ: habens maſculum offert debile, id eſt orationem aliqua animi perturbatione corruptam: hic ſentiet in ſe eſſe completum, quod ſcriptum eſt: *Potentes potenter tormenta patientur.*

A NON ENIM SUBTRAHET PERSONAM CUJUSQUAM DEUS, QUI EST OMNIUM DOMINATOR, NEC VEREBITUR MAGNITUDINEM CUJUSQUAM: QUONIAM PUSILLUM ET MAGNUM IPSE FECIT, ET ÆQUALITER CURA EST ILLI DE OMNIBUS] Ita habent Græca & multi codices Latini. Sed τὸ *qui eſt omnium dominator*, delent Romani, ac S. Auguſt. in Speculo, & Lucifer pro S. Athanaſio.

NON ENIM SUBTRAHET] ſcilicet judicio ſuo & vindictæ. Ex Græco nonnulli vertunt cum Janſenio, *non formidabit vultum alicujus, non ſe metu illius demittet*, vel *contrahet*, ut illi cedat, vel illum liberè judicare & damnare non audeat. Hoc enim eſt ὑποστέλλεσθαι. Hinc Romani in Addit. ad edit. Septuag. vertunt, *non ſubtrahet vultum* (quaſi ex pudore vel timore potentis) *omnium Dominus.* q. d. Deus non ducitur gratia vel metu; non enim formidabit, reverebitur, aut diſſimulabit peccatum alicujus, eò quòd vultum habet auguſtum, magnificum, regium: ipſe enim eſt omnium Dominus: quare nullam vultus vel perſonæ rationem habebit, ut quem rigido ſuo judicio eximat; ſed æquè juſtè & rigidè de rege, ac de plebeio judicabit, quia *æqualiter eſt illi cura de omnibus.* — Vers. 8.

B Sic Plato dixit Deum in judicio, nec Achillis, nec Therſitis habiturum rationem, nec ſummi, nec infimi. Ubi Nota. τὸ *cujuſquam* non eſt in Græco, ſed tantùm *non ſubtrahet perſonam* vel *vultum*, ſive alienum, uti intellexit noſter Interpres, ſive etiam ſuum, ut ſcilicet Deum ipſe ex metu vel pudore cum potentibus perſonam mutet, & vultum contrahat demittatque (uti nautæ contrahunt vela ingruente tempeſtate) ſicut faciunt timidi judices, qui cum pauperibus perſonam leonum induunt, cum divitibus & potentibus perſonam muris, ut hiſcere non audeant: hoc enim eſt propriè ὑποστέλλεσθαι. Deus ergo eadem perſona & eodem vultu juſto & conſtanti judicabit potentes, quo plebeios.

ÆQUALITER CURA EST ILLI DE OMNIBUS] Græcè, ὁμοίως, id eſt *ſimiliter, pariter*, προνοεῖ, id eſt *providet, curam gerit, de omnibus;* S. Auguſtin. in Speculo legit, *pro omnibus.* Senſus eſt. q. d. Deus æqualiter curam habet omnium, ſcilicet tam vulgarium, quàm potentum: non enim ita curat potentes & principes, ut pauperes & plebeios negligat; ſed tam horum, quàm iſto-

C rum, adeoque rerum omnium, communem & æqualem habet providentiam, ita tamen, ut cuique provideat pro cujuſque ſtatu, conditione & exigentia. Unde non ait, *æqualis*, ſed *æqualiter eſt illi cura de omnibus.* Sic rex æqualiter curat totum regnum unam regni urbem, ſed inæquali & diſpari cura: mavult enim perdere unam urbem, quàm totum regnum. Hinc Arabicus omittit τὸ *æqualiter*, ſicque vertit, *propterea providet omnibus, & gubernat omnia.* Sic & Syrus.

Errat ergo Primò, Averroes in 12. Metaph. comm. 51. & 52. docens Deum tantùm curare res incorruptibiles, quæ ſunt ſupra lunam; non corruptibiles, quæ ſunt ſub luna. Idem ſenſiſſe Ariſtotelem cenſet S. Ambroſius 1. Offic. cap. 13. Nazianz. orat. 1. de Theolog. Clemens Alexand. 5. Strom. Euſeb. Epiphan. Theodor. & ex iis noſter Gab. Vaſquez 1. par. q. 22. diſp. 87. c. 1. ſed alii, ut Suarez in Metaph. diſp. 30. ſect. 15. ab hoc errore liberant Ariſtotelem. Certè multorum olim fuit hic error, ut indicat Job cap. 22. 14. dicens ex eorum ſenſu: *Nubes latibulum ejus, nec noſtra conſiderat, & circa cardines cæli perambulat.* — *Error Averroïs circa Dei providentiam.*

D Errat Secundò. Cicero lib. 2. de Divin. docens Deum non cognoſcere futura contingentia, v. g. actiones liberas, quas facturi ſumus; alioqui, inquit, illæ jam determinatæ forent & neceſſariæ, non contingentes & liberæ. Nam ut ait S. Dionyſ. de Divin. nomin. cap. 7. ſi in rebus eſt aliquid non cognitum à Deo, oportet ut illud divina providentia vacet. Unde S. Auguſt. lib. 5. de Civit. c. 9. Cicero, inquit, *dum homines vult facere liberos, facit ſacrilegos*, imò atheos: qui enim negat in Deo numen, ſive providentiam futurorum, negat deitatem & Deum: hæc enim duo ita connexa ſunt, ut qui aſtruit vel negat unum, aſtruere vel negare cogatur & alterum. Neque enim præſcientia Dei inducit rebus futuris neceſſitatem, quia præſupponit res ipſas liberè futuras; hæ enim ſunt ejus objectum. Ideo enim præſcit Deus liberè futuras, quia liberè ab homine futuræ ſunt; non verò ideo futuræ ſunt, quia Deus eas prævidet futuras. — *Error Ciceronis.*

Errat Tertiò, R. Moſes lib. 3. Doctoris dubiorum c. 18. cenſens Deum tantùm habere curam hominum ſingulorum, ceterorum verò habere curam quoad ſpeciem, — *Error R. Moſis.*

non quoad individua ſingula, non curare ergo ſingulos A culices, muſcas, pulices, &c. Idem videtur dicere S. Hieron. in c. 1. Habacuc, ſed ibidem ipſum ab hoc errore purgavi. Sapienter S. Ambroſius l. 1. Offic. cap. 13. *Quis operator*, inquit, *negligat operis ſui curam? quis deſerat & deſtituat, quod ipſe condendum putavit? Si injuria eſt regere, nonne eſt major injuria feciſſe? cùm aliquid non feciſſe, nulla injuſtitia ſit; non curare quod feceris, ſumma inclementia.*

Error Caſſiani. Errant Quartò, Pelagiani & Semipelagiani, ut Caſſianus & Fauſtus Rhegienſis Epiſcopus, qui ex hac gnome colligunt, æquè in omnium hominum arbitrio eſſe habere gratiam Dei, ut quilibet ſit ſanctus, qui voluerit eſſe ſanctus: quia Deus, inquiunt, æqualiter ſe habet ad omnes, omnibuſque ſuam gratiam offert, ſi per liberum arbitrium eam velint petere & excipere. Verùm hos refellit. S. Auguſt. epiſt. 106. & 107. & alibi ſæpè, ac Hilarius & Proſper epiſt. ad S. Auguſt. Senſus ergo genuinus hujus ſententiæ, *Aequaliter cura eſt illi de omnibus*, q. d. Deus non magis amat, nec magis curat magnum, quàm parvum, divitem, quàm pauperem; nobilem quàm ignobilem, uti homines faciunt; ſed æqualem (proportionaliter tamen, B ſecundùm cujuſque gradum, officium & meritum. Unde græcè eſt *ὁμοίως*, id eſt *ſimiliter*: æqualitas ergo hæc ſita eſt in ſimilitudine) tam horum, quàm iſtorum providentiam habet, ut omnibus per omnia de neceſſariis provideat: nihil enim ſubtrahitur à providentia Dei, quia illa res omnes nulla excepta; quantumvis infima & vili, gubernat. Unde aliqui *τὸ æqualiter* exponunt *communiter*. Hinc & Antonius in Meliſſa par. 2. cap. 2. legit, *æqualiter omnium commodis proſpicit & conſulit*: Clemens Alex. 6. Strom. *ſimiliter omnibus providet, & omnium curam gerit*, uti ſol ſimiliter quantum eſt ex ſe, omnia illuminat. Maximè verò Sapiens loquitur de æquali providentia in judicio, & juſta retributione pœnarum & præmiorum, ut patet ex præced. ubi opponit hanc Dei curam acceptioni perſonarum, quæ tantùm locum habet, cùm aliqua qualitas impertinens ſpectatur, ac propter eam alter alteri præfertur in officio, beneficio, præmio, judicio: non autem opponit eam liberali Dei prædeſtinationi, ac liberæ dilectioni & electioni ad bona, tum naturalia, tum ſupernaturalia. Nam ſecundùm hanc Deus alios aliis magis C amat & curat, ut juſtos quàm injuſtos, electos quàm reprobos, B. Virginem quàm communem Sanctum, ut patet Roman. 9. & ſeqq. Deuter. 4. & Sapient. 4. 11. Matth. 13. 11. Actor. 14. 15. Ita S. Auguſt. toto lib. de Prædeſtin. Sanctor. & totum Concil. Arauſicanum: Sapiens ergo non loquitur de beneficio gratiæ, ſed de retributione beneficiorum atque pœnarum. Præcedit enim illud: *Horrendè & citò apparebit vobis, quoniam judicium duriſſimum his, qui præſunt, fiet. Itaque ſententia hujus loci eſt, in extremo judicio Deum non accepturum perſonas regum & principum, ſed ex æqualitate juſtitiæ ſententiam eſſe laturum*, ait Bellarm. l. 2. de grat. & liber. arbr. c. 3.

Porrò S. Cyprianus l. 3. epiſt. 8. ad Fidum, docet Deum æqualiter curam habere infantum, ac adultorum: quare infantes ſtatim eſſe admittendos ad gratiam baptiſmi, nec expectandum octavum diem, uti expectabant Judæi, ut eos circumciderent eò quòd *Spiritus ſanctus*, inquit, *non demenſura* (ætatis & ſtaturæ,) *ſed de pietate atque indulgentia paterna æqualis omnibus præbeatur. Nam Deus ut perſonam non accipit, ſic nec ætatem, cùm ſe omnibus ad* D *cæleſtis gratiæ conſecutionem æqualitate librata præbeat patrem: librata*, id eſt expenſa, conſiderata, & admenſa pro cujuſque ſtatu, exigentia & conditione.

Denique S. Thom. 1. p. q. 20. art. 3. docet Deum æqualiter diligere omnia, quia omnia amat uno & ſimplici actu voluntatis, & ſemper eodem modo ſe habente; licèt ex parte objecti voliti magis bonum velit uni, quàm alteri; ſive quia ex æquali ſapientia & bonitate omnia adminiſtrat, licèt æquali hac cura ſua, inæqualia variis bona diſpenſet. Nam uno actu ſimplici his majora, illis minora diſtribuit. Idem docet 1. 2. q. 112. art. 4. ad 5. & S. Auguſtinus tract. 110. in Joann. *Omnia*, inquit, *diligit Deus quæ fecit, & inter ea magis diligit creaturas rationales: & illis eas amplius, quæ ſunt membra unigeniti ſui, & multo magis ipſum unigenitum ſuum.*

Moraliter, diſce hìc à Sapientia divina minimos & minima non ſpernere, ſed illa æquè ac magna & magnos curare: Deus enim creans omnia non dixit, Omittamus culicem, quia vilis & parvus eſt, ſed eum æquè ut A elephantem creavit, & creatum gubernat. Similiter fac & tu.

Vers. 9. FORTIORIBUS AUTEM FORTIOR INSTAT CRUCIATIO] Græcè, *fortibus*, (vel potentibus) *verò valida incumbit ſcrutatio*, vel *perquiſitio*, vel *examinatio*; Vatabl. *potentes autem vehemens manet inquiſitio*. Noſter vertit *cruciatio*, tum quia judicialis reorum inquiſitio fit per cruciatus & tormenta, quæ proinde Quæſtiones vocantur; tum quia ejus finis eſt cruciatus, qui reis pro pœna à judice decernitur & infligitur. Eſt metonymia & metalepſis: ponitur enim cauſa pro effectu, & antecedens pro conſequentibus: ex examine enim judiciali ſequitur confeſſio reorum, ex confeſſione cognitio ſcelerum, ex cognitione fertur ſententia, ex ſententia infligitur ſupplicium & cruciatus.

Noſter vertit *fortioribus & fortior*, pro *fortibus & fortis*, quia ſub poſitivo intelligitur comparativus & ſuperlativus: ſi enim forti fortis inſtat cruciatio; ergo ex juſta proportione, fortiori inſtat fortior, & fortiſſimo fortiſſima. Idem dicit aliis verbis per exaggerationem, cum eo quod B paulò antè dixit: *Potentes potenter tormenta patientur.* q. d. Reges & principes, qui alios ſua potentia oppreſſerunt, potenter pariter à Deo opprimentur & cruciabuntur.

Vers. 10. AD VOS ERGO REGES SUNT HI SERMONES MEI, UT DISCATIS SAPIENTIAM, ET NON EXCIDATIS] id eſt, ne cadatis in peccatum, indeque in iram & vindictam Dei, ne delinquatis, ne offendatis, ne excidatis ſtatu juſtitiæ, indeque regno & vita: hoc enim eſt Græcum, *μὴ παραπέσητε*, unde *παράπτωμα* eſt delictum, offenſa, peccatum.

Rurſum reges compellat, ut eos acriùs exſtimulet, ad monita hæc ſapientiæ de modeſtia & juſtitia capeſſenda. Raros enim hac de re habent monitores, ac ob potentiam magnas habent ad faſtum & injuriam illecebras & impulſus. Unde pro *reges* græcè eſt, *τύραννοι*, id eſt tyranni; Lucifer pro S. Athanaſio legit, *ò mali tyranni*; S. Auguſtinus in Speculo, *mali reges*. Tyrannus enim olim vocabatur rex, princeps, dominus, omnem habens in ſubditos poteſtatem. Unde illud:

Ad generum Cereris (ad Plutonem) *ſine cæde & ſanguine pauci.*
Deſcendunt reges, & ſicca morte tyranni.

Multi enim reges fuere occiſi. Sic Ariſtoph. Jovem vocat Deorum tyrannum, id eſt regem; ille enim eſt latè tyrannus, id eſt latè regnans & dominans. Reges ergo vocabantur tyranni ob fortitudinem. *Fortes enim reges tyranni vocabantur: nam tiro fortis*, ait Iſidor. lib. 9. Etym. c. 9. Hinc Athen. lib. 13. *O amor*, inquit, *tyranne* (id eſt rex & imperator) *deorum & hominum*: nihil enim fortius eſt amore. Stephanus verò lib. de Urbibus in voce *τυῤῥηνία*, tyrannum dictum putat à Tyrrhenia, quæ olim fuit urbs & provincia juxta Hadriam, cujus cives vocabantur Tyrrheni: unde tyranni. Porrò Tyrrhenia nunc vocatur Hetruria, & Tyrrheni ſunt Hetruſci ſive Tuſci, quorum caput eſt Florentia, uti fusè demonſtrat Philip. Cluverius in deſcript. Italiæ lib. 2. cap. 1. Hetruſcorum enim colonia fuit Hadria urbs, juxta Venetias, à qua vicinum mare dictum eſt Hadriaticum. Olim enim Tuſci fuere potentes, & ditionis ſuæ fines extenderunt à mari Infero ſive Hetruſco, uſque ad mare Superum D ſive Hadriaticum teſte Livio lib. 5. Veriſimiliùs alii cenſent vocem *tyrannus* derivari ab Hebræis & Palæſtinis: Hebræi enim vocant principes שרים *ſarim*, Philiſthini *A Palæſtinis.* סרנים *ſeranim*. Unde quinque ſatrapæ Philiſtiim, putà ſatrapè Gazæ, Azoti, Aſcalonis, Geth & Accaron, paſſim in Hebræo vocantur *ſeranim*. *Seranim* ergo eſt vox Phœnicia, vel potiùs Philiſthæa: pro qua Chaldæi, qui de more *ſamech* Hebr. & Syrorum mutant in *tet* vel *tau*, dicunt טורנים *turanim*, ut patet Joſue 13. 3. unde *tyranni*. Rurſum *ſeranim* hebr. & ſyriacè ſignificat axes in rotis, quibus rotæ ſulciuntur & volvuntur, ut patet 3. Reg. 7. v. 30. hinc principes vocantur *ſeranim*, quòd ſint velut axes in rota, id eſt fulcra populi, & cardines rerum agendarum, ſicut græcè *βασιλεὺς* dicitur quaſi *βάσις λαοῦ*, id eſt baſis populi; & hebr. אדון *adon*, id eſt dominus, quaſi אדן *eden*, id eſt fulcrum, ſuſtentaculum, eò quòd dominus ſit columen & ſuſtentator familiæ vel reipublicæ cui præeſt. Verùm creſcente faſtu cùm ſuperbi reges ſua poteſtate abuti cœperunt, tyranni nomen ad illos ſolùm reſtrictum eſt, qui per inſolen-

Tyranni etymon.

lentiam imperii viribus abutebantur, ac poſthabita ratione & æquitatü moderatione, vi & quadam animi libidine dominabantur; libido ergo & crudelitas fecit, ut nomen tyranni malè audierit. Quocirca reges hìc ſeriò monet Sapiens, ne in tyrannos degenerent; ſed ſapienter, id eſt modeſtè & juſtè, ſubditos regant, & rempubl. adminiſtrent; ſic enim latiſſimè, quietiſſimè & diutiſſimè regnatnros, uti fecere Romani, de quibus Poeta cecinit: *Romanæ ſpatium eſt urbis & orbis, idem.*

Myſticè reges ſunt, qni ſnis affectibus imperant, & mundi vanitates calcant, quales ſunt Religioſi. Hi ergo ex inſtituto & profeſſione ſua toti vacent ſapientiæ, id eſt contemplationi, virtnti & perfectioni: cetera enim ſunt nugæ & vanitas vanitatum.

UT DISCATIS SAPIENTIAM] *Sapientia* hìc prudentiam & virtutem omnem ethicam, ac politicam præſertim, ſcilicet ſcientiam rectè regendi, complectitur: hæc enim regi & principi eſt propria & ſummè neceſſaria. Idem ſuaſit Mæcenas Auguſto Cæſari, cujus ſapientem orationem recitat Dio. lib. 52. ubi inter alia ait: *Vives velut in quodam orbis terrarum theatro, nec fieri poterit, ne vel minimum peccatum tuum lateat: nihil enim ſine arbitris, ſed ſemper in magna hominum multitudine ages: & perſcrutari acta principum omnes homines lubentiſſimè ſolent. Qui ſi ſemel compererint te alia aliis præcipere, alia ipſum agere; non jam minas tuas metuent, ſed facta imitabuntur.* Unde pluribus interiectu infert: *Ideò ſplendorem tu tibi præclaris facinoribus para: ſtatuas tibi, neque aureas, neque argenteas fieri unquam ſine: nam non modò magnis ſumptibus ea conſtant, ſed inſidiis etiam opportuna, ac parū diuturna ſunt; benefaciendo autem alias tibi ſtatuas in ipſis hominum animis, nulli interitui obnoxias effice. Templum quoque nullum tibi patere ædificari, quippe in hujuſmodi res incaſſum multa pecunia inſumuntur, quas neceſſariis rebus impendere præſtat. Et enim divitiæ magnæ, non tam multa accipiendo, quàm non multos ſumptus faciendo colliguntur; & id genus res nullam gloriam adferunt.* Cauſam & rationem à priori ſubiicit: *Virtus enim multos quidē diis æquat, ſed nemo tamē unquam mortalium ſuffragiis Deus effectus eſt. Itaque tibi ſi bonus ſis ac rectè imperes, univerſa terra templum erit, pro delubris omnes urbes, omnes homines pro ſtatuis, quorū in animis ſemper cum gloria inſidebis. qui verò imperium ſummum malè gerunt, eos iſta ornamenta, quamquam in omnibus urbibus poſita, tantum abeſt ut decorent, ut etiam reprehenſionibus hominum exponāt, quum ſint trophæa quædam malitiæ eorum, ac injuſtitiæ monumenta: quæ quo diutiùs perduraverint, eo longiùs quoque infamia iſtorū permanet. Itaque ſi revera immortalis fieri cupis, ita ut dixi agendum tibi eſt.* Denique ſummatim omnia unico ſapientiæ monito concludens: *Unum,* inquit, *dicam quod caput eſt & ſumma omnium eorum, quæ vel dicta ſunt, vel dicenda reſtant. Si hæc tua ſponte omnia egeris, quę velles alium in te imperium habentem agere; nulla in re peccabis, omnia proſperè conficies, vitamque exinde & ſuaviſſimam, & tutiſſimam duces. Qui etiam non patris ac ſervatoris loco te omnes & ſuſcipiant & diligant, quum viderint te modeſtum, vita integra, bello ac pace præſtantem?*

Mæcenatis regēdi præcepta.

Huc facit diſceptatio ſeptem Græciæ ſapientum de gloria principis, qua in re illa conſiſtat: plerique enim eorum aſſeruere illam conſiſtere in humilitate & modeſtia. Audi Plutarch. eorum ſententias recitantem in Convivio ſeptem ſapientum: *Ceterùm Solon paululùm moratus: Mihi, ait, videtur hac ratione maximè gloriam conſecutus, ſive rex ſive tyrannus ſi unius imperiū in popularem reipub. ſtatum civibus convertat. Subiecit Bias: Si primus pareat legibus patriæ. Poſt hos Thales pronunciavit, eum ſibi principem videri beatum, qui natura ordine ſenex moriatur. Quartus Anacharſis: ſi ſolus ſit prudens. Quintus Cleobulus: ſi familiarium nemini fidat. Sextus Pittacus: ſi ſubditos princeps ita condocefaciat, ut non ipſum, ſed ipſius cauſa metuant. Ultimus Chilo principem nihil meditari debere mortale, ſed omnia immortalia.*

Gnomæ ſeptē ſapientum de optimo regimine.

QUI ENIM CUSTODIERINT JUSTA (S. Auguſtinus in Specul. legit, *juſtitiam*) JUSTE, JUSTIFICABUNTUR (ita Rom. & Græca: malè ergo quidam legunt *judicabuntur*) ET QUI DIDICERINT ISTA (ita Rom. & Græca: malè ergo nonnulli pro *iſta* legunt, *juſta*; licèt idem ſit ſenſus) INVENIENT QUID RESPONDERANT] q. d. Vos ò reges & principes audite hæc mea, de ſapientia, id eſt de juſtitia, putà de virtute & ſanctitate, monita: quia qui ea cuſtodierit juſtè & ſanctè, hic in tribunali Chriſti, ubi, ut præceſſit, duriſſimum judicium his qui præſunt fiet, & fortioribus ſortior rigidiorque inſtabit examinatio & cruciatio, juſtificabitur, id eſt juſtus & ſanctus à Chriſto pronunciabitur, ac gloria ęterna pręmiabitur: *& qui didicerint iſta,* jam dicta, *invenient quid* judici, ipſos de vita & regimine reipubl. examinanti, *reſpondeant,* græcè, *invenient apologiam,* qua ſe contra omnes obiectiones, ac hominum dæmonumque criminationes tueantur & defendant: *invenire* enim eſt conſilii, *reperire* fortunæ, ait Valla: Unde græcè eſt: *οἱ γὰρ φυλάξαντες ὁσίως τὰ ὅσια ὁσιωθήσονται,* id eſt, *qui cuſtodiunt ſanctè ſancta, ſanctificabuntur,* id eſt per exercitium operum ſanctorum fient ſancti, & ſanctiores, ac in die judicii ſancti à Chriſto coram toto mundo declarabuntur, laudabuntur & coronabuntur. Unde Vatabl. vertit. *qui ſanctitates ſanctè coluerint, ii ſancti cenſebuntur.*

Nota, non ſufficere ad ſanctitatem, ut quis faciat opus juſtum & ſanctum, ſed requiri inſuper, ut id juſtè & ſanctè fiat. v. g. non ſufficit dare eleemoſynam, ſed oportet ut illa fiat ex proprio, non ex rapto, vel alieno: item ut fiat recta intentione, non prava, qualis eſt, cùm illam das ut pauperem pertrahas ad hæreſim vel luxuriam: ſic enim eleemoſyna contaminatur fitque actus imperatus ab hæreſi, vel luxuria. Nam ut ait S. Dionyſ. Bonum conſtat ex integra cauſa, malum autem ex ſingulis defectibus. Unde ſi operi bono aliqua deſit conditio requiſita, jam non bonum eſt, ſed mancum & defectuoſum, uti docet S. Thomas & Scholaſt. imò Ariſt. in Ethicis: *Juſtum,* inquit, *juſtè fieri debet.* S. Cyprian. (vel quiſquis eſt auctor, certè priſcus eſt gravis) de Singular. Cleric. *Sanctum,* ait, *non eſt, quod geritur ſanctum, niſi ſanctè peragatur, ſicut Salomon aſſerit dicens: Qui enim cuſtodierint juſtè juſta, juſtificabūtur. Sinceriter ergo ſinceritas ipſa ſervanda eſt; et omne quod voti eſt, etiam in actu ſignandum eſt, ne aliud vota commendent, et aliud actus inſinuent.* Probat ex illo Pauli 2. Timoth. 2. 5. *Qui certat in agone, non coronatur, niſi legitimè certaverit.* Idem ſignificatur Cantic. 5. 14. *Manus ejus* (ſponſi, putà Chriſti) *tornatiles, aureæ, plenæ hyacinthis.* In quæ verba commentans Guilielmus cognomento Parvus, ſed ſenſu & ſapientia magnus, qui floruit anno Domini 1200. *Manus,* inquit, *ſponſi ſunt, qui piis actionibus inſiſtunt. In manibus autem ſponſi tria notantur, tornatiles,* id eſt *rectè & probè concinnatæ ſine tortuoſitate, aſperitate aut angulis, id eſt non tantùm piè, ſed juſtè ac purè agentes. Ita enim circa indigentium neceſſitates relevādas deſudant, ne, dum illis proſpiciunt, per vim aut dolum aliis noceant: ſi aliis defraudāt, ut aliis conſulatur; ſi fœnerantur vel furantur, quod in uſus pauperum expendant, tortæ & anguloſæ manus ſunt: propterea debent eſſe aureæ,* hoc eſt, *apud Dominum in cunctis actionibus auro charitatis præfulgidæ.* Tertiò, *debent eſſe plenæ hyacinthis, hoc eſt decentes, & quaſi gemmea quadā actionis ſpecie, etiam foris coloratæ. Duo enim ſunt, quæ maximè actionem commendant, animus agentis, & exterior ſpecies actionis. Bona intentio commendat opus apud Deum, honeſta operis ſuperficies commendat illud apud homines: quando nihil à pietate charitatis alienum in radice intentionis, & nihil indecens ſuperficie actionis, tunc manus eſt, non tantùm aurea, ſed plena hyacinthis,* &c.

Sanctum opus ſanctè fieri debet: tur?

INVENIENT QUID RESPONDEANT] *Contemplabor,* ait Habacuc c. 2. 1. *ut videam quid dicatur mihi, & quid reſpondeam ad arguentem me.* Qui ergo ſapit, ſic opera ſingula faciat, tam ſanctè & perfectè, ut poſſit eorum rationem reddere Chriſto in die judicii, nec ipſe quid in iis carpere poſſit; *Quia, quod dici ſine gemitu non poteſt, in illa diſtrictione ultimę increpationis omne argumentū ceſſat excuſationis, quippe quia ille foris increpat, qui teſtis conſciētiæ intus animum accuſat,* ait S. Gregor. hom. 38 in Evang. Unde tunc impii obmuteſcentes non habebunt excuſationem, qua ſe defendant, & ſua ſcelera extenuent.

CONCUPISCITE ERGO SERMONES MEOS, DILIGITE (græcè, *ποθήσατε,* id eſt optate & deſiderate) ILLOS, ET HABEBITIS DISCIPLINAM] Græcè, *παιδευθήσεσθε,* id eſt *erudiemini,* fietis eruditi, acquiretis *παιδείαν,* id eſt diſciplinam, hoc eſt morum caſtigationem & compoſitionem; ſicut pueri per increpationes, verbera & flagella diſcunt mores ſuos ad honeſtatem, tum internam, tum externam, componere. Caro enim & concupiſcentia noſtra eſt cæca & cupida, inſtar pueri; unde flagellis caſtiganda & ad virtutem conformanda eſt. VERS. 12.

Hinc flagellum & flagellatio vocatur diſciplina, de qua A prudenter dixit Petrus Bleſenſis (qui coævus S. Bernardi floruit anno Domini 1160. teſte Tritbemio) ſerm. 6. *Duo ſunt, quæ hominem mirabiliter à peccato præſervant, frequens confeſſio, & frequentior diſciplina*, idemque crebrò alibi inculcat, ut epiſt. 26. 27. 46. 57. &c. Sicut enim caro ſine ſale putreſcit, ſic corpus ſine mortificatione corrumpitur, & ad vitia diffluit, uti alibi pluribus oſtendi. Sapienter S. Chryſoſt. hom. 34. ad Popul. *Pœnitentia pharmacum*, inquit *maximum eſt noſtrorum vulnerum remedium, ſic animæ eum ulcera curans & abolens, ut neque cicatrix, neque verruca appaiitura ſit, quod in corporis vulneribus non eſt poſſibile.*

Memor. de mortificatione. Porrò diſciplina, tam exteriùs corpori, quàm interiùs menti ad caſtigãdos ejus inordinatos affectus, aſſiduè adhibenda eſt. Unde Richard. de S. Vict. in cap. 2. Cant. c. 2. *Ille*, ait, *perfectæ virtutis eſt, qui virtute ſpiritus, & voluntates carnis, & voluntatem cordis potenter comprimit.* Nam ut idem ait lib. de Præpar. ad contemp. cap. 32. *Diſciplina corporis abſque diſciplina cordis inutilis eſt.* Vide Caſſian. lib. 5. de Inſtit. renunc. c. 21. & 22. Sicut ergo ſtudium eſt B via & methodus ad ſcientiam: ſic diſciplina & morum affectuumque juxta legem Dei caſtigatio & reformatio eſt via & methodus ad ſapientiam divinam. Cautam dat S. Bernard. ſerm. 58. in Cant. *Quis enim ita ad unguem*, inquit, *omnia à ſe ſuperflua reſecavit, ut nihil ſe habere putet putatione dignum? Credite mihi, & putata repullulant, & effugata redeunt, et reaccenduntur extincta, & ſopita denuo excitantur. Parum eſt ergo ſemel putaſſe. Sæpè putandum eſt, imò, ſi fieri poſſit, ſemper; quia ſemper, quod putari oporteat, ſi non diſſimulas, invenis. Quãtumlibet in hoc corpore manens profeceris, erras ſi vitia putas emortua, & non magis ſuppreſſa. Velis nolis, intra tuos fines habitat Jebuſæus, ſubjugari poteſt, ſed non exterminari.* Et infrà: *Scrutemur*, inquit, *juxta Prophetam vias noſtras, ſtudia noſtra, & in eo judicet ſe quiſque profeciſſe, non cum non invenerit quod reprehendat, ſed cum quod invenerit reprehendet. Tunc te non fruſtra ſcrutatus es, ſi rurſum opus eſſe ſcrutinio adverteris.*

Hinc S. Cyprianus ſerm. de jejunio: *Quotquot*, inquit, *viros virtutum vidimus, ſine jejunio non legimus aſcendiſſe; nec aliquid magnum moliti ſunt, niſi prius abſtinentia præ-* C *ceſſiſſet. Quoties aliquid à Deo obtinere conati ſunt, jejuniis incubuere & lacrymis, & pernoctantes in orationibus, ciliciis carni hærentibus, ſupplices beneficia poſtularunt.* Pinufius Abbas apud Caſſian. lib. 4. de Inſtit. renunc. c. 34. & 35. hãc perfectam Chriſtiani, imo Religioſi, ideam proponit:

Idea perfecti. *Mortificatas & crucifixas cum Chriſto habere concupiſcentias, & affectus carnales univerſos. Sicut ergo crucifixus quiſ-jam non pro animi ſui motu membra ſua quoquam movendi habet poteſtatem: ita & nos voluntates noſtras ac deſideria non ſecundum id, quod nobis ſuave eſt ac delectat ad præſens, ſed ſecundum legem Domini, quo nos illa conſtrinxerit, applicare debemus.*

Mortificatione magis indigent, qui in aſſiduis deliciis, libertate, dominio verſantur, quales ſunt reges, principes, Prælati, divites & opulenti. Theodoretus in Philotheo cap. 28. narrat Thalilæum per decem annos rotæ ſe incluſiſſe, ut ſe erigere non poſſet, ſed ſemper ſederet incurvatus faciem habens genibus affixam. Cumque ab eo percunctaretur Theodoretus, cur ſe adeò affligeret? reſpondit: *Mortificatio carnis, eſt fuga pœnæ infernalis.* Crebra er- D go cogitatio inſtantis mortis metuſque gehennæ, docent veram mortificationem & diſciplinam, quæ fuit communis vox SS. Anachoretarum.

VERS. 13. CLARA (Vatabl. *præclara*) EST, ET QUÆ NUMQUAM MARCESCIT SAPIENTIA, ET FACILE VIDETUR AB HIS QUI DILIGUNT EAM, ET INVENITUR AB HIS QUI QUÆRUNT ILLAM] Græcè, λαμπρὰ καὶ ἀμάραντός ἐστιν ἡ σοφία, id eſt, *ſplendida & immarceſcibilis eſt ſapientia*, putà ipſa prudentia, virtus & ſanctitas; tum quia ipſa in ſe eſt qualitas nobiliſſima, & inſtar amaranti incorruptibilis & æterna; tum quia ſui ſtudioſos nobilitat, claros facit & æternos. Comparat ſapientiam amaranto flori vel ſpicæ: de quo ita ſcribit Plinius lib. 21. cap. 8. *Amaranto non dubie vincimur. Eſt autem ſpica purpurea verius, quam flos aliquis, & ipſe ſine odore, mirumque in eo, gaudere decerpi, & lætius renaſci. Provenit Auguſto menſe, durat in autumnum. Alexandrino palma, qui decerptus aſſervatur. Mirumque poſtquam defecere cunctis flores, madefactus aqua reviviſcit, & hibernas coronas facit. Summa ejus natura in nomine eſt appellato, quoniam non marceſcat.*

Talis prorſus eſt ſapientia, quæ numquam marceſcit, ſed ſemper reviviſcit, eſtque purpurea, id eſt ignea: purpura enim & colore & nomine eſt πῦρ πῦρ, id eſt *ignis ignis*. *Sapientia eſt amarantus.* Huic affine eſt illud pſalm. 11. 7. *Eloquia Domini eloquia caſta, argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum ſeptuplum.* Sapientia enim eſt ipſa lex, ſive eloquia & dicta Dei, quæ excipit, amat & opere exequitur ipſa virtus. Et pſal. 18. 8. *Lex Domini immaculata convertens animas: teſtimonium* (id eſt ipſa lex, quæ teſtatur, quid Deus à nobis fieri velit) *Domini fidele, ſapientiam præſtans parvulis. Juſtitiæ Domini rectæ, lætificantes corda: præceptum Domini lucidum, illuminans oculos. Timor Domini ſanctus, permanens in ſæculum ſæculi.* Hinc ſapientia *facilè videtur ab his qui diligunt eam.* Ipſa enim velut fax in Pharo, omnes in hoc ſæculo navigantes illuminat, iiſque viam ad portum ſalutis prælucet: qui ergo eam diligit, luci illius aperiat oculos, & eam conſpiciet. Nam ut ait S. Auguſt. lib. de Moribus Eccleſiæ c. 1. *Scientiam veritatis neque omnes a quibus quæritur, docere poſſunt, neque omnes, qui quærunt, diſcere digni ſunt. Et diligentia igitur & pietas adhibenda eſt; altero fit, ut ſcientes inveniamus; altero, ut ſcire mereamur.* Philoſophia ergo eſt via ad ſophiam, hoc eſt, amor ſapientiæ eſt via ad ſapientiam. Amor enim vires mentis exacuit, & omnes difficultates ſuperat.

Commendat ſapientiam à tribus. Primò, à neceſſitate; Secundò, à pulchritudine, ſplendore & excellentia, æquè ac à facilitate & comitate; Tertiò, ab utilitate. A neceſſitate commendavit illam ab initio capitis huc uſque, quòd ſine ſapientia reges ſubituri ſint terribile Dei judicium & tormenta. A pulchritudine hìc eam commendat, æquè ac à facilitate eam aſſequendi: ab utilitate eam commendabit v. 19. & ſeq. Hìc ergo eam laudat à ſpecie & benignitate ſingulari, qua prior ſeſe offert ſui cupidis, eoſq; ad ſe ſuiq; ſtudium allicit & invitat: cujus contrarium faciunt ſpecioſæ feminæ, quæ ſuâ formâ ſuperbiunt & quæri volunt, non quærere, juxta illud:

Faſtus ineſt pulchris, ſequiturque ſuperbia formam. Sic & ſcientia ſæcularis inflat.

C PRÆOCCUPAT QUI SE CONCUPISCUNT, UT ILLIS SE PRIOR OSTENDAT] Vatabl. *ultrò ſe cupidis offert cognoſcendam*, Pagnin. *præoccupat cupientes, ut præcognita, ut*, Clemens Alex. Strom. *prævenit eos, qui cupiunt, ut prænoſcant.* Sic de ſapientia ait Eccleſ. c. 15. v. 1. & ſeqq. quòd quærentibus ſe, juſtitiam: *obviabit quaſi mater honorificata, & quaſi mulier à virginitate ſuſcipiet illum.* Vide ibi dicta. Dupliciter hæc gnome accipi poteſt. Primò, ut τὸ ut referatur ad *præoccupat*, & τὸ *qui concupiſcunt*, accipiatur materialiter. q. d. Sapientia, putà Deus Deique gratia, prævenit eos qui ſe concupiſcũt, ita ut illis ſe prior oſtendat, in eiſq; ſui concupiſcentiam & deſiderium excitet. In hoc enim conſiſtit præventio gratiæ, & præoccupatio Dei, quòd ipſe omne noſtrum deſiderium præveniat, imò illud ſuſcitet, uti docet Concil. Trident. ſeſſ. 6. item Arauſican. & Milevitan. & S. Auguſtin. paſſim contra Pelag. Pelagianorum enim error erat, initium virtutis & ſalutis non eſſe à Deo, ſed ex nobis. Hominem enim per liberum arbitrium ſe diſponere ad gratiam, eamque à Deo poſcere, itaque impetrare: quod planè falſum & erroneũ eſt. Deus enim & Chriſtus eſt quaſi ſol, qui ſua luce & gratia omnes prævenit, nec ab ullo præveniri poteſt.

VERS. 14.

Secundò, ut τὸ *qui concupiſcunt* accipiatur in ſenſu formali, ac τὸ *ut* referatur ad *qui ſe concupiſcunt*. q. d. Sapientia præoccupat eos qui eam concupiſcunt, & petunt ut illa ſe præoccupet, & prior ſe illis oſtendat. Præoccupet, inquam, ad ipſam ſapientiam confusè jam cognitam, particulatim & diſtinctè cognoſcendam; ignoti enim nulla cupido: quare prius eſt hominem in confuſo cognoſcere & concupiſcere ſapientiam, quàm ab illa particulatim præoccupari & edoceri: ſed illud ipſum confusè cognoſcere & concupiſcere ſapientiam, manat ab alia priore præoccupatione ſapientiæ, ſcilicet prima & generali. Primò enim Deus in anima excitat generalem & confuſam cognitionem, & concupiſcentiam ſapientiæ, virtutis & ſalutis, ut anima illam poſtulet à Deo. Cùm ergo anima illam poſtulat, Deus illam ei particulatim, ſed ſenſim & per gradus infundit. Primò enim per fidem illam illuminat; Secundò, ſpem ſalutis ingerit; Tertiò, dolorem peccatorum immittit; Quartò, actum amoris & contritionis excitat:

quæ

quæ eſt ultima & proxima diſpoſitio ad gratiam & juſtitiam, uti docet Trident. ſeſſ. 6. Sic Eccleſia, & fidelis quiſque ac juſtus, aſſiduè orat, ut nova Dei gratia præveniatur, ad nova & heroica ſapientiæ, id eſt virtutum, opera edenda. Sed hæc ejus oratio manat ab alia priore gratia præveniente, quæ eum ad orandum excitavit. Hæc enim eſt oratio Eccleſiæ in Dominica XVI. poſt Pentecoſten: *Tua nos, quæſumus Domine, gratia ſemper & præveniat & ſequatur, ac bonis operibus jugiter præſtet eſſe intentos.* Uterque ſenſus verus eſt, uterque congruus, uterque demonſtrat inſignem humanitatem, benevolentiam, liberalitatem, ſollicitudinem & philanthropiam Dei noſtri, qua ipſe ſuo amore, vocatione & gratia nos indignos, imò peccatores & hoſtes ſuos prævenit, ut ſuos amicos, imo filios & heredes efficiat. Utrobique ergo Deus nos præoccupat; utrobique ſapientia, id eſt Dei illuminatio & gratia, nos prævenit; utrobique primas in ſtudio ſapientiæ occupat & anticipat: nam & primitus animæ ſeſe confuſè cognoſcendam offert, ſuique generalem cupidinem excitat: deinde ab ea confuſè cognita & concupita, in ea ſpecialem, eamque ardentiorem ſui concupiſcentiam ſuſcitat, idque in dies magis & magis, ut ejus munere gliſcat animo exorta cupido, donec illa ſui fiat cupidiſſima, totaque ejus amore inflammetur. Hinc Chriſtus Joan. 4. 14. ſic de ſapientia loquitur Samaritanæ ſub aquæ nomine. *Aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ ſalientis in vitá æternam.* Et Joan. 7. 38. clamans in templo: *Si quis ſitit,* ait, *veniat ad me: & qui biberit de aqua, quam ego dedero ei, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ.* Et Apocal. 3. 20. *Ego ſto ad oſtium & pulſo, ſi quis audierit vocem meam, & aperuerit mihi januam, intrabo ad illum, & cœnabo cum illo, & ipſe mecum.* Et S. Aug. 11. Confeſſ. 2. *Per Chriſtum,* ait, *quæſiſti nos non quærentes te; quæſiſti autem, ut quæremus te.*

Myſticè, Beata Virgo velut æternæ Sapientiæ mater, præoccupare dicitur eos, qui ſe deſiderant, & obviare illis qui ſe inquirunt. Quia nemo tanta celeritate ad implorandam Virginem currit; quin ipſa Virgo ad imploratorem ſuum audiendum velocior præcurrat. Unde Cant. 4. 5 hinnulis comparatur, quia, ut hi, interprete Richardo Victorino, veloces ſunt ad currendum; ita Beata Virgo ad ſuccurrendum. Immò & à D. Epiphanio ſerm. de ejus laudibus, currus Cherubicus appellatur, quia ut hic decem millibus multiplex citatiſſimus volat, ita & illa innumeris miſericordiæ alis elata feſtinat, ut patrocinetur. Nec mirum, cùm matris, non judicis, munere fungatur. Quo nomine velocior aliquando ad auxilium ferendum Virgo mater, quàm ejus filius Chriſtus Dominus videtur, ut D. Anſelmus lib. de Excellentia Virginis c. 6. aſſerit: *Velocior,* inquit, *eſt nonnumquam ſalus memorato nomine ejus* (id eſt Mariæ) *quam invocato nomine Domini Jeſu.* Et rationem reddit *quia ad Chriſtum, tamquam ad judicem pertinet etiam punire: ad Virginem, tamquam ad patronam, non niſi miſereri.*

Moraliter diſce hic Chriſtiane, imitari æternam Sapientiam, putà Chriſtum ejuſque matrem, ut tam inimicos, quàm amicos amore & honore prævenias, juxta illud Apoſt. Rom. 12 *Honore invicem prævenientes.* Hoc enim exigit perfecta charitas & beneficentia. Si ergo vis amari, ama: magnes enim amoris eſt amor. Hinc Chriſtus priùs homines prævenit, factus homo, ut eos ad ſe redamandum cogeret. Huc facit illud Luciani:

Gratia quæ tarda eſt, ingrata eſt gratia: namque
Cum fieri properat, gratia grata magis.

Audi Senecam lib. 2. de Benefic. cap. 1. *Gratiſſima ſunt beneficia parata, facile occurrentia, ubi nulla mora fuit, niſi in accipientis verecundia. Optimum eſt antecedere deſiderium, cujuſque proximum ſequi, illud melius, occupare antequam rogemur: quia cum homini probo ad rogandum os concurrat,* (alii aptiùs legunt *corruat*) *& ſuffundatur rubore; qui hoc tormentum remittit, multiplicat munus ſuum. Non tulit gratis, qui cum rogaſſet accepit. Quandoquidē ut majoribus noſtris graviſſimis viſum eſt: Nulla res carius conſtat, quam quæ precibus empta eſt.* Et inferiùs: *Ideo divinanda cujuſque voluntas, & cum intellecta eſt, neceſſitate graviſſima liberanda eſt. Illud beneficium jucundum victurumque in animo ſcias, quod obviam venit. Si non contingit prævenire, plura rogantis verba intercidamus, ne rogati videamur; ſed certiores facti ſtatim promittamus, facturoſque nos etiam antequam interpellaremur, ipſa feſtinatione approbemus.*

Vers. 15. QUI DE LUCE VIGILAVERIT AD ILLAM

A NON LABORABIT: ASSIDENTEM ENIM ILLAM FORIBUS SUIS INVENIET] q. d. Qui manicaverit, qui manè primo diluculo illam quæſierit orando, invocando, meditando, ſtudendo, non laborabit, ut eam inveniat, quia ipſa manè ad ſe vigilanti aſſiſtit & aſſidet. Notat matutinum tempus, velut primum & aptiſſimum, dandum eſſe ſapientiæ, id eſt orationi, ſtudio & rebus divinis, juxta illud pſalm. 62. 2. *Deus, Deus meus, ad te de luce vigilo.* Et Proverb. 8. 34. *Beatus homo qui audit me, & qui vigilat ad fores meas quotidie, & obſervat ad poſtes oſtii mei.* Vide ibi dicta. Sed vigilantiſſimos quoſque ſuperat & prævertit vigilantia ſapientiæ. Sic S. Magdalena ante auroram ivit ad ſepulchrum Chriſti, ut eum quæreret, ideoque prima & ante Apoſtolos eum reſurgentem videre meruit.

Pro *aſſidentem* græcè eſt, πάρεδρον, quo nomine Philoſophi vocabant ſuos deos & genios familiares. Sicut Socrates genium habuit paredrum, id eſt aſſeſſorem. Sic hæreſiarchæ habuerunt dæmones paredros. Tales quoque habent magi in annulis. At juſtorum paredrus eſt Deus, Deiq; ſapientia & gratia. qua de re rurſum dicetur c. 9. 4.

B Narrat Suetonius in Galba c. 4. & 18. illi hoc omen, tam adepti, quàm ademti imperii fuiſſe datum: *Somniavit,* inquit, *fortunam dicentem ſtare ſe ante fores defeſſam, & niſi ocius reciperetur, cuicumque obviæ prædam futuram. Evigilans aperto atrio ſimulacrum æneum deæ, cubitali majus, juxta limen invenit, & in larario collocatum coluit. Longè poſt monile pretioſiſſimum fortunæ deſtinatum, Veneri Capitolinæ impoſuit. Proxima nocte ſomniavit ſpeciem fortunæ, querentis fraudatam ſe dono deſtinato, minantiſque erepturam & ipſam, quæ dediſſet.* ac paulò pòſt imperio & vita privatus eſt. Vera ſapientia, & fortuna fortunans eſt Deus, à quo omnis noſtra ſalus & beatitudo proficiſcitur: illum ergo ſe nobis offerentem cupidè excipiamus, exceptum conſtanter teneamus & colamus, ut ille ſua bona & dona in nobis conſervet, adaugeat & perpetuet in æternū.

COGITARE ERGO DE ILLA, SENSUS EST CONSUMMATUS: ET QUI VIGILAVERIT PROPTER ILLAM, CITO SECURUS ERIT] Pro *cogitare* græcè eſt, ἐνθυμηθῆναι in aoriſto, id eſt cogitaſſe, in animo verſaſſe & volutaſſe, intellexiſſe & menti impreſſiſſe, Vers. 16
C ut ſcilicet illa menti jugiter obverſetur, ac de ea aſſiduè cogites. Unde Noſter aptè vertit, *cogitare* in præſenti. Adde, ſæpè præteritum ſumi pro præſenti, præſertim apud Hebræos, qui carent præſenti. Pro *ſenſus conſummatus* græcè eſt, φρονήσεως τελειότης, id eſt *ſapientia perfectio eſt;* vel *prudentia & intelligentia conſummatio eſt,* vel *prudentia perfecta eſt:* quare perperam Holcot per *ſenſus*, corporis ſenſus hic accipit, q. d. Sapientia corrigit & perficit vitia & defectus ſenſuum corporeorum, putà viſus, auditus, guſtus, &c.

Senſus ergo Primò, eſſe poteſt. q. d. Qui aſſiduè ſenſum, id eſt ſapientiam & prudentiam, ejuſque dogmata & dictamina mente verſat, ut ea ſemper ob oculos habeat, & juxta ea actiones ſuas inſtituat & dirigat, hic perfectè ſapiens & prudens erit. *Et qui vigilaverit propter illam,* ut ſapientiam ejuſque præcepta cognoſcat mentique imprimat, hic *cito ſecurus erit,* græcè, ἀμέριμνος ἔσται, id eſt ſine cura *ſecurus* enim idem eſt, quod *ſemotus à cura.* ſine ſollicitudine erit, putà quietus & tranquillus erit, indeque hilaris & lætus: nam *ſecura mens quaſi juge convivium:*
D quia talis ſapienter, juxta dictamen ſapientiæ vitam inſtituet: unde ſecurus erit, tum à peccatu & lapſu, tum à periculis, quæ actiones difficiles comitari & ſubſequi ſolent: hæc enim ſapientia prævidet & providet: unde ea vel fugit, vel abigit & propulſat, vel tolerat & fortiter ſuperat. Securitatem ergo & tranquillitatem animo præſtat ſapientia, cùm inſipientia & imprudentia mille ei curas, angores, pericula, infelices actionum ſucceſſus & damna afferat, ait Cantacuzenus. *Sapiens eſt ſecurus: cur?*

Poſſet Secundò, planiùs ſic exponi, q. d. Perfectè prudens eſt, qui non de rebus mundi vanis, caducis, curioſis & futilibus, ſed de vera ſapientia, quæ eum ad virtutem & felicitatem perducat, cogitat, & ſollicitus eſt, quomodo ſcilicet illam adipiſci queat. Porrò ſecurus erit quòd eam adipiſcetur, qui ad eam manè *vigilaverit*, id eſt, qui eam ſtudioſè quæſierit & veſtigarit: inveniet enim eam ſibi ultro occurrentem & aſſiſtentem, imò præoccupantem, uti paulò antè dixit. ita à Caſtro. Unde Vatabl. vertit, *nempe de illa cogitare ad ſapientiæ perfectionem pertinet, & qui vigilaverit propter eam, cito ſecurus fuerit.* Hinc Cice-

ro teſta

ro teſte S. Auguſtino lib. 1. contra Academ. cap. 3. beatum A aſſerit eum, qui ſtudet veritati indagandæ, etiamſi eam non aſſequatur. Multò magis beatus in ſpe dicendus eſt, qui in hac vita incipit ſtudere ſapientiæ & veritati, quæ Deus eſt, cognoſcendæ, ut in cælo eum perfectè videre mereatur, fiatque beatus in re.

Tertiò, Cantacuzenus ſic exponit, q. d. Perfecta prudentia & intelligentia eſt, cogitare de vera ſapientia diſcenda & comparanda. Sicut enim finis domus eſt tectum, hoc eſt, ea tegi contra cæli hominumque iniurias; urbis finis, eſt civium ſalus; medicinæ finis, eſt ſanitas: ſic omnis ſcientiæ & intelligentiæ finis, eſt vera ſapientia, quæ hominem rectè vivere docet, & ad beatitudinem recta ducit.

Quartò, noſter Lorinus: Poſt acquirendæ facilitatem ſapientiæ, inquit, felicitatem perſequitur in ejus acquiſitione. Hæc autem eſt duplex, perfectio intellectus, & mentis ſecuritas; ſive tum erroris, tum mali excluſio; ita ut falſas evellat opiniones inflammando mentes veritatis cognitione, ac demat ſollicitudines, & curas inanes expellat.

Ex hiſce quatuor ſenſibus ſecundus planior & accommodatior videtur, eumque exigit vox illativa *ergo* (licet in Græco ſit γὰρ, id eſt *enim*, ſed γὰρ ſubinde ſignificat *certè, utique, nimirum, igitur*) quæ hanc gnomen cum præcedenti colligat, ex eaque educit & colligit. q. d. Sapientia adeò prompta & prona eſt ad ſe communicandum, ut præoccupet ſui cupidos, ſeſeque prior illis oſtendat. Ergo cogitare de illa eſt ſenſus conſummatus, id eſt perfecta prudentia & ſapientia: nam ſapientia ex ſua promptitudine ultrò & illico de ſe cogitanti occurret, eumque plenam & perfectam ſapientiam edocebit: quare qui vigilaverit ad eam, citò ſecurus de ſapientia adipiſcenda, deque omni alia cura & re feliciter conficienda evadet. Hunc eſſe ſenſum liquet ex cauſa, quam Sapiens ſubdit: *Quoniam dignos ſe ipſa circuit quærens, &c. & omni providentia occurrit illis.* Eſt metonymia: cogitatio enim & ſtudium ſapientiæ vocatur ſapientiæ perfectio, non conſummatè ſed inchoativè, quia ad eam eſt via, ad eamque ſenſim ſtudioſum perducit. Verba enim & nomina Hebræorum ſæpè actum non perfectum, ſed inchoatum ſignificant, uti jam ſæpiùs monui. Porrò cogitatio ſapientiæ inducit ſapientiam; quia qui ſæpè de aliqua re cogitat, illam deamat; ſapientia autem amata ultrò occurrit amanti, ſeſeque illi communicat.

Myſticè, conſummatio ſapientiæ & ſecuritas mentis eſt, res divinas diligenter cogitare, meditari, concupiſcere, amare. Hanc autem ſapientiam à Spiritu ſancto progenitam, hanc ſecuritatem à bona conſcientia manantem nemo habet, niſi qui charitate erga Deum & proximum pollet.

Vers. 17. QUONIAM DIGNOS SE IPSA CIRCUIT QUÆRENS, ET IN VIIS OSTENDIT SE ILLIS HILARITER, ET IN OMNI PROVIDENTIA OCCURRIT ILLIS] Dat cauſam, cur cogitare de ſapientia ſit ſenſus conſummatus, & cur vigilans ad illam ſecurus ſit futurus, quia ſcilicet illa dignos ſe id eſt de ſe cogitantes, ſeque ſtudioſè veſtigantes, circuit & quærit, ut ultrò *in viis*, id eſt in omnibus vitæ actionibus, inſtitutis, officiis, tum privatis, tum publicis, ac præſertim in gubernanda republica, hilariter ſe ſuaque omnia iis oſtendat & communicet, imò illis occurrit *in omni providentia*; græcè, ἐννοίᾳ, id eſt conſilio, ingenio, ſolertia, conſideratione, excogitatione, inventione, prudentia: quaſi dicat, Sapientia mille modos & rationes ſolerter excogitat & adinvenit, quibus ſui cupidis ſumma cura & providentia occurrat & ſuccurrat. Deus (qui eſt ipſa ſapientia) inquit Nazianz. amat amari, quærit quæri, ſitit ſitiri; hinc mille modos adinvenit, quibus animas ad ſe trahat & convertat. Unde Vatabl. vertit, *ſummo ſtudio occurrit illis*; Noſter vertit, *providentia*, quia ſapientiæ & prudentiæ potior pars eſt proſpicere futura, eaque ſi bona ſint, accerſere; ſi mala, avertere. Simili modo, ſed contrario fine meretrix luxuriæ & voluptatis occurrit juveni incanto, illumque ſuis deliciis ineſcat, dementat, perdit & necat, uti deſcribitur Proverb. 7. 24. & ſeqq.

Poſſet Secundò, ἐννοίᾳ referri non ad ſapientiam, ſed ad ſtudioſum ſapientiæ: huic enim in omni ἐννοίᾳ, id eſt cogitatione & deliberatione, occurrit, ſeſeque ſiſtit ſapientia. q. d. Quandocumque animus prudens aliquid A prudenter & providè cogitat & meditatur, ibi ſtatim occurrit ſapientia, ipſeque Deus: quare ſaluberrimum eſt de ſapientia, deque Deo & rebus divinis cogitare & loqui: ibi enim illico inſerit ſe Deus, ſicut Chriſtus inſeruit ſe diſcipulis euntibus in Emaus, cùm de ſe loquerentur. Ita Cantacuzenus & Janſen.

Hic ſenſus appoſitus quoque videtur, ſatiſque reſpondet Græco: *τῇ enim in omni providentia*, vel, ut nonnulli legunt, *prudentia, occurrit*: reſpondet τῷ *in viis oſtendit*: prudentiæ enim & providentiæ humanæ munus eſt, ut homini prudenter vias, id eſt actiones ſuas naturales, inſtituere volenti, ſeſeque conſulenti, ſuggerat in omnibus rationes & media opportuna, quibus idipſum efficiat. Prudentia verò & ſapientia divina, multò magis id præſtat in actionibus ſupernaturalibus & divinis. Omnes hæ metaphoræ ſignificant Deum ſuam ſapientiam (putà ſua præcepta & conſilia, ſua divina lumina) libentiſſimè communicare his qui eam cupiunt, imò ad hoc geſtire, ut ultronea voluntate, & benigniſſima liberalitate beneficia ſua in cupidos profundat: quare par eſt ut homines ſimili B voto reſpondeant & occurrant Deo, ut eam ab illo ardenter poſtulent & exquirant, uti ſponſa quæſivit ſponſum, dicens: *Surgam & circuibo civitatem, per vicos & plateas quæram quem diligit anima mea*, Cant. 3. 2. Ita Chriſtum quæſivit S. Magdalena, ideoque invenit magno ſuo bono & felicitate.

Uterque ſenſus jam datus, congruus eſt & connexus. Eadem enim eſt prudentia & providentia, quæ ab homine quæritur conſuliturque, & quæ homini quærenti conſulentique occurrit, rationeſque prudenter operandi in omnibus rebus, præſertim gravioribus & magis arduis, ſuggerit. Sapientiam matrem ſuam imitentur viri ſapientes, ut zelum ejus induentes circumeant quærentes dignos & diſpoſitos, quibus ſapientiam ſuam communicent, illiſque eam oſtendant, non tardè, tetricè, moroſè, ſed celeriter, hilariter, jucundè (*hilarem enim datorem diligit Deus*, 2. Cor. 9.) atque in omni providentia illis occurrant & ſuccurrant, uti fecit Chriſtus Dominus, S. Petrus, S. Paulus, ceterique Apoſtoli & viri Apoſtolici ac Religioſi, qui animas ad Dei cognitionem & amorem traduC cere ſatagunt.

Symbolicè, S. Gregor. 26. Moral. cap. 8. per *vias*, accipit creaturas, quibus aſcendimus ad creatorem. *In viis*, inquit, *oſtendit ſe illis hilariter, & omni providentia occurrit illis. Viæ quippe ad creatorem ſunt opera conſiderata creatoris. Quæ dum facta cernimus, potentiam factoris miramur. In iſtis viis à ſapientia omni nobis providentia occurritur: quia factoris nobis virtus inquirenda proponitur in omne, quod mirabiliter factum videtur; & quocunque ſe verterit anima, ſi vigilanter intendit, in iiſdem ipſis Deum invenit, per quæ reliquit, ejuſque potentiam ex eorum rurſus conſideratione cognoſcit, quorum amore deſeruit: & per quæ perverſa cecidit, per hæc converſa revocatur.*

Huic expoſitioni favet Græcum φαντάζεται, quod Noſter vertit, *oſtendit*, ſcilicet quaſi per viſum & phantaſma: per phantaſmata enim rerum creatarum mens aſſurgit ad purè contemplandum earum creatorem, ibique quietem, hilaritatem & omne bonum invenit, ut dicat cum S. Franciſco: *Deus meus & omnia.* Nam ut ſapienter ait S. Auguſt. lib. 4. Confeſſ. 10. *Quaquaverſum ſe verterit ani-* D *ma hominis, ad dolores figitur alibi præterquam in te.*

INITIUM ENIM ILLIUS VERISSIMA EST DISCIPLINÆ CONCUPISCENTIA] Græcè, ἀρχὴ γὰρ αὐτῆς ἡ ἀληθεστάτη παιδείας ἐπιθυμία. ubi τὸ ἀληθεστάτη, tam referri poteſt ad ἀρχὴ, id eſt *initium*, hucque inclinat articulus ἡ quàm ad ἐπιθυμία, id eſt *concupiſcentia*. Ad ἀρχὴ refert Cantacuzenus, Janſenius & Oſorius; unde vertunt, *initium enim illius veriſſimum eſt, diſciplinæ concupiſcentia.* q. d. Varia aſſignari ſolent initia ſapientiæ, ſed veriſſimum ejus initium eſt concupiſcentia diſciplinæ, ſive, ut ait Oſorius, veriſſimum ſapientiæ fundamentum, illius cupiditate & inflammato deſiderio continetur. Vers. 11.

Noſter verò, Vatabl. & alii τὸ ἀληθεστάτη, referunt ad ἐπιθυμία: unde vertunt, *initium enim illius, veriſſima eſt diſciplinæ concupiſcentia.* Probat enim id quod dixit ſapientiam occurrere, imò præoccupare eos qui ſe concupiſcunt, ex eo, quòd concupiſcentia diſciplinæ ſit initium ſapientiæ: diſciplina enim eſt comes & ſoror ſapientiæ. Senſus ergo eſt. q. d. Dixi ſapientiam occurrere non omnibus, ſed ſui cupidis; quia concupiſcentia, ſive deſideriū diſci-

diſciplinæ (quæ parit ſapientiam) non quale quale, ſed veriſſimum, id eſt puriſſimum, ac planè remotum ab omni ſimulatione, fuco & cupiditate; item veriſſimum, id eſt integrum, quod totum ſapientiæ incumbat, nec ad alia deſideranda ſe diſtrahat (poſtulat enim totum hominem) eſt verum & proprium ſapientiæ practicæ, ſalutiferæ & divinæ initium. Multi enim concupiſcunt diſciplinam, ut per eam ad honores, opes & ſtatus promoveantur; hi non habent concupiſcentiam ejus veram & ſinceram, ideoque non habent initium ſapientiæ. Porrò diſciplina, ut dixi v. 12. eſt caſtigatio pravarum affectionum & cupiditatum: per hanc enim datur initium ſapientiæ & virtutis, ſi nimirum diſciplina concupiſcatur veriſſimè, id eſt non ambitiosè, non curiosè, non torpidè, non quæſtuosè, non partitè, ſed humiliter, candidè, ferventer, piè & purè, totaliter & integrè. Sicut enim deſiderium ſanitatis, ſcientiæ, artis, eſt initium ſanitatis, ſcientiæ & artis: ſic philoſophia eſt initium ſophiæ, id eſt ſic amor & deſiderium ſapientiæ, ſive virtutis, magnum eſt ſapientiæ & virtutis principium, juxta illud:

Dimidium facti, qui bene cœpit habet.

tum quia, qui vehementer aliquid deſiderat, totus in illud incumbit, omnes vires explicat, omnes difficultates ſubit & ſuperat: tum quia virtus conſiſtit in voluntate, cujus actus eſt deſiderium. Quid enim eſt humilitas, niſi amor & deſiderium ſe demittendi? Quid eſt patientia, niſi amor patiendi? Quid charitas, niſi deſiderium amandi? Quare quantum, quamque ardens & efficax eſt in voluntate deſiderium virtutis, tanta implicitè in ea, tamque ardens & efficax eſt ipſa virtus. Qui ergo in virtute quapiam creſcere ſatagit, ejus deſideria in ſe ardentia & efficacia crebrò excitet; ſic mirificè in ea proficiet. Tantus igitur in virtute es, quantus in ea efficaciter eſſe vis. Hoc deſiderium ſapientiæ habebat S. Auguſtin. lib. 11. Confeſſ. cap. 2. *Sint*, inquit, *caſtæ deliciæ meæ Scripturæ tuæ, nec fallar in eis, nec fallam in eis.* Hinc & juſtificationis initium, & ad illam diſpoſitio eſt, ut peccator gratia Dei præventus juſtitiam concupiſcat, illamque à Deo poſtulet, utque Chriſtum velut juſtitiæ fontem diligere incipiat, ait Concil. Trident. ſeſſ. 6.

Obiicies: *Initium ſapientiæ* eſt *timor Domini*, pſal. 110. 10. quomodo ergo hic dicitur, quòd initium ſapientiæ ſit diſciplinæ concupiſcentia? Reſpondetur: Timor Domini eſt diſciplinæ concupiſcentia, quia timor hic eſt amor Dei, qui ſecum affert concupiſcentiam & amorem diſciplinæ. Vide dicta Eccli. 1. 16.

Initium virtutis eſt ejus deſiderium.

Moraliter, hic diſce initium & viam ad ſapientiam, id eſt virtutem & perfectionem, eſſe ingens ejus deſiderium. Audi noſtrum Alvarez de Paz de Perfect. in proœm. Sicut ſumma humani cordis perverſitas à deſiderio mali ſumit exordium, quo deſiderio animus excitatus & victus malum ſemel patrat, & ex uno peccato in aliud ruit, quouſque ad conſuetudinem veniat, & ex conſuetudine in cordis duritiem, ac in extremam miſeriam cadat: ita ejuſdem cordis ſumma perfectio à deſiderio boni incipiat neceſſe eſt, quod deſiderium vires accumulans, & mentem hominis ſæpè ſollicitans in opus prodeat, & ex bonorum operum iteratione virtutis conſuetudinem pariat, & ex bona conſuetudine in amorem boni propter ſeipſum, atque adeò in ipſam perfectionem aſcendat. Hoc deſiderium eſt janua, per quam humana mens in ſanctuarium, ſive in ipſam ſanctitatem, ingreditur. Eſt ventus, quo navigium cordis impulſum, à ſeipſo, & à rebus terrenis diſcedit, & felici curſo in puritatem enavigat. Eſt primus gradus, quo quis à malo deſciſcit, & ſenſim paulatimque progrediens, tandem in perfectæ virtutis poſſeſſione collocatur.

Vers. 19. CURA ERGO DISCIPLINÆ, DILECTIO EST: ET DILECTIO, CUSTODIA LEGUM ILLIUS EST: CUSTODITIO AUTEM LEGUM, CONSUMMATIO INCORRUPTIONIS EST] Ex eo quòd dixit ſapientiam occurrere iis qui ſe cupiunt, commendat cupiditatem ſapientiæ, & in ejus laudes excurrit, atque per gradationem & ſoritem, id eſt acervalem ſyllogiſmum, ejus dotes & fructus eximios enumerat. Pro *ergo* græcè eſt δὲ, id eſt *autem*, *verò*, ut gradatio incipiat v. præced. q. d. Initium ſapientiæ eſt diſciplinæ concupiſcentia: concupiſcentia autem diſciplinæ, ejuſdem parit curam & ſollicitudinem: cura parit dilectionem, dilectio cuſtodiam legum, hæc incorruptionem, quæ facit proximum eſſe

A Deo per regnum æternum, quod diſciplinæ, ſive ſapientiæ, cupido affert. Aut ut noſter à Caſtro, q. d. Veriſſimum initium ſapientiæ eſt ejus cupiditas: cupiditas curam auget, cura amorem, amor ad obſervantiam legis animum accendit: porrò obſervantia divinæ legis certum reddit hominem de futura incorruptione: incorruptio verò ad Deo fruendum perducit: cupiditas ergo ſapientiæ deducit ad Dei regnum.

Verùm, quia non dicit Sapiens: *Concupiſcentia diſciplinæ eſt cura diſciplinæ*, ſicut dicit: *Cura diſciplinæ dilectio eſt, & dilectio cuſtodia legum illius eſt*, &c. hinc Noſter aptiùs cenſuit hic inchoandam eſſe gradationem, atque concupiſcentiam diſciplinæ eſſe eamdem cum cura diſciplinæ: qui enim aliquid concupiſcit, curat & ſollicitus eſt, ut idipſum aſſequatur. Unde pro δὲ, id eſt, *verò*; vertit, *ergo*, quæ ſæpè eſt particula non illativa, ſed ſermonis inchoativa, idemque valet, quod *itaque*. Idem valet ſubinde Græcum δὲ, & Latinum *vero*, ut ſcilicet ſit particula non adverſativa, ſed expletiva vel ornativa. Unde Terent. in Eunocho:

B *Id verò*, inquit, *quod ego puto mihi palmarium*
Me reperiſſe.

Ubi Donatus: Niſi, inquit, ornativum eſſet *verò*, nihil ſignificaret. Senſus ergo eſt, q. d. *Initium ſapientiæ*, & conſequenter felicitatis omniſque boni, eſt concupiſcentia ſive cura diſciplinæ. Oſtendit deinde idipſum per partes gradatim ſcandendo uſque ad regnum æternum, aitque: *Cura ergo diſciplinæ*, &c. q. d. Itaque concupiſcentia ſive cura diſciplinæ eſt dilectio, id eſt conciliat dilectionem, ſive charitatem: quantum enim per diſciplinam & caſtigationem reprimitur & decreſcit cupiditas, tantum dilatatur & accreſcit charitas, adeoque plena charitas eſt nulla cupiditas, ait S. Auguſt. *Dilectio vero cuſtodia legum illius eſt*, id eſt, charitas impellit, ſuadet & efficit cuſtodiam legum: qui enim Deum amat, utique eius mandata cuſtodit: ſicut qui amat regem, eius iuſſa exſequitur; & qui diligit amicum, eius voluntatem explet.

CUSTODITIO (græcè, προσοχὴ, id eſt attentio, diligens auditio, & accurata diligentia ad leges Dei, quas audivimus & cognovimus, cuſtodiendas & obſervandas)
C AUTEM LEGUM, CONSUMMATIO (græcè, βεβαίωσις, id eſt confirmatio) INCORRUPTIONIS EST] S. Athanaſ. de Incarnat. Verbi, *attentio & obſervatio legum, conſtabilitio eſt immortalitatis*; Vatabl. *obſervatio legum, integritatis*, vel *immortalitatis, conſtitutio eſt*, id eſt ſtatumen, baſis & firmamentum eſt. Incorruptio hæc vel integritas, tum generatim pro virtute & puritate accipi poteſt. q. d. Cuſtodia legum facit, ut homo ſit integer & perfectus ſecundum omnes virtutes, omniumque virtutum leges & præſcripta. Ita Hugo. tum propriè pro caſtitate. q. d. Cuſtodia legum affert caſtitatem (hæc enim una eſt ex legibus à Deo ſancitis, & ceterarum legum decus & complementum) quæ facit, ut homo ſit integer & incorruptus, tam mente, quàm corpore. Unde Climacus gradu 15. & S. Baſil. lib. de Virginit. docent, caſtitatem eſſe virtutem, quæ homines faciat angelos, illamque eſſe, tum ſemen, tum typum futuræ incorruptionis in gloria cœleſti, imò illam homini indere ſimilitudinem Dei integri & incorruptibilis, quantum fas eſt mortali, mente æquè ac corpore Deo aſſimilari. Unde ſequitur: *Incorruptio autem fa-*
D *cit eſſe proximum Deo.* Hinc & multorum multarumque virginum corpora poſt mortem incorrupta manſerunt, & etiamnum manent. Hinc rurſum ex Græco vertas, *cuſtodia legum eſt firmamentum immortalitatis*: quia ſicut violatio legis de non comedendo pomo vetito facta ab Adamo, fuit cauſa corruptionis & mortis, tam eius, quàm poſterorum omnium: ſic cuſtodia legum eſt cauſa incorruptionis & immortalitatis, quia illam meretur conſequi in futura reſurrectione. Ita Lyranus & Dionyſius.

Nota, Omnes hæ gradationes & gnomæ in ſenſu, non formali, ſed cauſali explicandæ ſunt. Non enim cuſtodia legum eſt conſummatio incorruptionis & immortalitatis formaliter, ut patet; ſed cauſaliter, quia ſcilicet eam cauſabit, ac plenam & conſummatam immortalitatem Beatis afferet in cælo. Hinc Clemens Alex. lib. 6. Strom. paraphraſticè ſic vertit, vel potius explicat: *Ergo dilectio cognitionis facit alienum ab interitu, & eum qui eſt regalis prope Deum extollit.* Pro quo Noſter vertit.

INCORRUPTIO AUTEM FACIT ESSE PROXIMUM Vers. 20.

XIMUM DEO] Græcè, *incorruptio autem facit eſſe prope Deum*, id eſt proximè Deo. Sæpè enim poſitiva pro ſuperlativis uſurpantur. Syrus, *veritas, quæ non corrumpitur, & opus quod eſt ſine corruptione, approximant ad Deum*; Arabicus, *et privatio tentationis ponit hominem proximum Deo*. Arabes tentationem vocant omne malum, omnem corruptionem. Pergit in gradatione, q. d. Integritas mentis, quam affert cuſtodia legum, facit ut homo ſit ſimilis Deo per gratiam & ſanctitatem, eademque faciet ut homo ſit Deo ſimilis in cælo per immortalitatem & gloriam, juxta illud: *Cùm apparuerit, ſimiles ei erimus, quoniam videbimus eum ſicuti eſt*, 1. Joan. 3. 2. Viſio enim Dei nos beabit, facietque ei ſimiles. Unde S. Irenæus l. 4. contra hæreſ. c. 75. *Viſio Dei*, inquit, *efficax eſt incorruptelæ; incorruptela verò proximum facit eſſe Deo*. qui & paulò antè: *Subiectio Dei*, inquit, *incorruptelæ perſeverantia eſt; incorruptela autem gloria infecti*, q. d. Incorruptio eſt dos & gloria propria Deo, qui non eſt factus, ſed per ſe ſemper extitit; à quo eamdem participant juſti & beati, illi planè ſubiecti & uniti. Eſto enim damnati ſint futuri quoque immortales; tamen erunt in perpetuis tormentis; unde erunt corruptibiliter incorruptibiles, & mortaliter immortales. S. Bonavent. per *incorruptionem* accipit virginitatem. hæc enim facit integros mente & corpore, ac proximos Deo; imò caſtas animas facit ſponſas Dei. Unde virgines proximè ſequuntur Agnum quocumq; ierit, Apoc. 14. 4. Verùm hæc partialis eſt incorruptio: totalis verò eſt cuſtodia legum, quę competit omnibus juſtis. Huc facit illud Plinii in Panegir. Trajani. Nil præſtabilius aut pulchrius deorũ, quã caſtus & ſanctus, & diis ſimillimus princeps. Et illud, quod ſcribit Plutarch. lib. Quòd cum principe philoſophandum ſit, Minoem eſſe Jovis diſcipulum: *Non enim*, inquit, *privatos homines, vel otioſos deorum voluerunt eſſe diſcipulos, ſed reges, qui ſapientiam & virtutes animi conſecuti, ea eſſent ad utilitatem omnium converſuri*.

Huc quoque facit illud Ariſt. 10. Ethic. c. 8. *Qui mente operatur, & eam colit, diſponitur optimè, is & amiciſſimus diis immortalibus eſſe videtur. Nam ſi dii curam humanarum rerum, ut exiſtimatur, aliquam habẽt ratiõi ſanè conſentaneum fuerit, ipſos congaudere quod eſt optimum maximeque ſibi cognatum: hoc autem fuerit ipſa mens; & in eos, qui maximè hoc amant atque honorant, beneficia viciſſim conferre, tamquam curam habentes eorum quæ ſibi ſunt chara, ac diligentiam adhibentes, & rectè beneque agentes. At conſtat hæc omnia maximè ſapienti ineſſe: amiciſſimus igitur ſapiens ipſe diis immortalibus eſt; eumdem autem conveniẽs eſt & feliciſſimum eſſe: quare ſapiens hoc quoque modo maximè fuerit felix*.

Vers. 21. CONCUPISCENTIA ITAQUE SAPIENTIÆ DEDUCIT AD REGNUM PERPETUUM] Hæc eſt clauſula & culmen gradationis atque ſoritis. q. d. Concupiſcentia diſciplinæ, & illi connexæ ſapientiæ, facit incorruptos & proximos, imò ſimiles Deo per gratiam & gloriam, itaque tribuit eis regnum Dei perpetuum, eoſque facit reges cæleſtes & æternos: hoc enim regnum debetur, ac paratum & promiſſum eſt ſapientibus, id eſt juſtis, qui cuſtodiunt legem, ac per integritatem vitæ proximi ſunt Deo: hoc enim ut notum Sapiens hic ſubaudiendum relinquit. Quis ergo non concupiſcat, quis non ambiat ſapientiam, id eſt virtutem & ſanctitatem, quæ ſui ſtudioſos adeò beat, exaltat, glorificat? Noſter à Caſtro cenſet hic agi de regno terreno, non cæleſti, idque probat ex v. ſequenti. Verùm eſt ſuperficie tenus hæc gnome accipi poſſit de regno terreno, quod longævum & per multa ſæcula propagatum præſtat ſapientia, uti præſtitit Davidi; tamen plenè & perfectè accipienda eſt de regno cęleſti: hoc enim ſolum eſt perpetuum, facitque Beatos incorruptos, immortales & proximos Deo: licèt enim τὸ *perpetuum* non ſit in Græco; tamen ſatis ex ſequenti verſu intelligitur. Unde illud legit S. Auguſt. in Speculo, Cantacuzenus & alii. Nam regnum, non tantùm terrenum, ut vult à Caſtro, ſed etiam cæleſte promitti Judæis in veteri teſtamento liquet ex c. 5. 17. *Ideo accipient regnum decoris, & diadema ſpeciei de manu Domini*. Et clarius Daniel. 7. 27. *Regnum autem & poteſtas, & magnitudo regni, quæ eſt ſubter omne cælum, detur populo ſanctorum Altiſſimi, cujus regnum, regnum ſempiternum*, &c.

Similem gradationem & ſoritem per ſimiles gnomarum & præmiorum, velut annulos connexum & concatenatum videre eſt in Codice legum Viſigothorum lib. 1. titul.

A 2. cap. 6. qui annexus eſt Caſſiodoro: *Sicut modeſtia principum*, inquit, *temperatio eſt legum; ita concordia civium, victoria eſt hoſtium. Ex manſuetudine etenim principum, oritur diſpoſitio legum; ex diſpoſitione legum, inſtitutio morum; ex inſtitutione morum, concordia civium; ex concordia civiũ triumphus hoſtium: ſicque bonus princeps interna regens, & externa conquirens, dum ſuam pacem poſſidet, & alienam litem abrumpit, celebratur & in civibus rector, & in hoſtibus victor: habiturus poſt labentia tempora requiem ſempiternã: poſt luteum aurum, cæleſte regnum: poſt diadema & purpuram, gloriæ coronam. Quin potiùs nec deficiet eſſe rex: quoniam dum regnum terrenum relinquit, & cæleſte conquirit, non erit amiſiſſe regni gloriam, ſed auxiſſe*.

Hoc enim omnibus votis optandum & orandum eſt regibus, ut cum S. Ludovico de regno iſto terreno & caduco ad cæleſte & æternum transferantur. Omnis enim gloria regni terreni inſtar umbræ pertranſit, & inſtar fumi ſtatim evaneſcit.

SI ERGO DELECTAMINI SEDIBUS (thronis regalibus) ET SCEPTRIS, O REGES (græcè, ὦ τύραννοι) POPULI, DILIGITE SAPIENTIAM, UT IN PERPETUUM REGNETIS] Pro *diligite* græcè eſt τιμήσατε, id eſt honorate, in pretio habete, raram & charam ducite. Pro *ſceptris* S. Aug. in Speculo legit, *ſtemmatibus*; S. Bonav. *ſchematibus*, ſed perperam. Senſus eſt. q. d. O reges, ſi regnum & regnare vos delectat, diligite ſapientiam, ut ſapienter, id eſt æquè, juſtè & probè regnum adminiſtretis: ſic enim regnabitis in ſæculum, ut habent Græca, id eſt, longævum & diuturnum vobis durabit regnum in terris, atque ex eo ad regnum in cælis ęternum transferemini. Quid enim vobis proderit, ait Cantacuzenus, ſi à ſolio non ad cęlum, ſed ad cœnum gehennæ, ſi à purpura ad ignem, à ſceptro ad vincula, à corona ad ergaſtula inferorum traducamini? Quid profuit Salomoni tanta regni opulentia, majeſtas & gloria? imò quid non obfuit, cùm ei ſapientiam excuſſerit, eumque feminarum & idolorum mancipium fecerit, ut jure de ejus ſalute dubitetur? Audiant ergo omnes S. Gregor. hom. 15. in Evang. *Si ergo fratres chariſſimi verè eſſe divites cupitis, veras divitias amate: ſi culmen veri honoris quæritis, ad cæleſte regnum tendite: ſi gloriam dignitatum diligitis, in illa ſuperna angelorum curia aſcribi feſtinate*. Vers. 22.

Iterum compellat & adhortatur reges & principes ad ſtudium ſapientię, id eſt prudentię & virtutis, ex eo quòd ſapientia regnum ſtabiliat & perpetuet. Hinc liquet librum hunc maximè ad principes ſpectare, eiſque ſcriptũ & dicatum eſſe. Aſſignat ergo hic veram rationem & modum regni acquirendi, adminiſtrandi, conſervãdi & propagandi, nimirum ſapientiam, id eſt juſtitiam & probitatem; cujus reges admonet ſolium judiciarium & ſceptrũ, quod juſtitiæ eſt typus & ſymbolum. Sceptrum enim primitus erat baculus, vel virga recta. Unde hebr. vocatur שבט, id eſt virga, baculus, vel pedum paſtorum, ut ſignificetur regem eſſe paſtorem populorum, ut ait Homerus, ac proinde eadem æquitate, benignitate, cura & vigilantia debere regere populum, qua paſtor regit oves. Porrò baculus hic olim ære, deinde auro ornabatur, non ad ſeveritatem, ſed ad firmitatem & durationem, uti oſtendit noſter Martinus de Roa lib. 2. Singul. c. 5. Idem ſignificat pedum paſtorale, quo utuntur omnes Epiſcopi, excepto Pontifice, qui univerſalis eſt omnium paſtor. Pedum, inquit Paulus Juriſconſ. eſt paſtoralis baculus incurvus, ita dictus, quia illo oves pedibus comprehenduntur. Baculũ habet Epiſcopus, ait Beda in Collect. ut ſubditos regat, infirmos ſuſtineat. Conſecrans Epiſcopum tradit ei pedum, dicitque ut habet Ordo Romanus: *Accipe baculum paſtoralis officii, poteſtatem ligandi atque ſolvendi, & ſis in corrigendis vitiis perſeverans, judicium ſine ira tenens, in fovendis virtutibus auditorum animos demulcẽs, in tranquillitate ſeveritatis cenſuram non deſerens*. Vel, ut in eodem libro: *Accipe baculum ſacri regiminis ſignum, ut imbecilles conſolides, titubãtes confirmes, pravos corrigas, rectos dirigas in viam ſalutis æternæ, habeaſq; poteſtatẽ erigendi dignos, & corrigendi indignos cooperante Domino noſtro*. Hinc carmen de pedo, ejus tres partes, triaque officia ſignificans:

Curva trahit, quos recta regit, pars ultima pungit.

Vide Joannem Stephanum Durantum libr. 2. de Ritibus Eccleſiæ c. 9. n. 38. & ſeqq. & Joſephum Stephanum lib. de Poteſt. Pontif. c. 8. n. 5.

Huc facit ſapientiæ emblema. Sapientia enim pingitur ut be-

eſt dos regendi. ut heroina dextra librum tenens,ſiniſtra ſceptrum : liber A notat ſtudium,quo acquiritur ſapientia : ſceptrum notat honnres & imperium,quos ipſa eonſert. Unde Cicero l.1. de Orat.& in Tuſcul.exclamat : *O vitæ philoſophia dux , ò virtutis indagatrix, expultrixque vitiorum, quid non modò nos,ſed omnino vita hominum ſine te eſſe potuiſſet? Tu urbes peperiſti,tu diſſipatos homines in ſocietatem vitæ convocaſti.* *Exempla.* Ariſtot.lib.1.Rhetor.*Sapere,inquit,eſt quiddam aptum ad imperandum.* Veſpaſiani Imp.teſte Philoſtr l.5.c.10.& 11. hoc erat votum : *O Iupiter da,ut ſapientibus imperem , & mihi ſapientes. Quocirca ſapientibus viris fores patere volo .* Seneca epiſt. 108. ſcribit de Attalo præceptore ſuo: *Ipſe ſe regem eſſe dicebat; ſed pluſquam regnare mihi videbatur,cui liceret cenſuram agere regnantiũ.* Plutarch.lib.de Iſide tradit.Ægyptios ſolere regem eligere ex ſacerdotibus ob ſapientiam, vel militibus ob fortitudinem; ſed hos ſacerdotibus operam navaſſè,ut diſcerent ſapientiã. Platonis nota vox eſt:*Florerent & felices forent civitates, ſi aut philoſophi imperarent,aut imperatores philoſopharentur,*uti fecit Antoninus Imp.idcirco cognominatus Philoſophus,cujus etiamnum ſcripta philoſophica extant. Theodoſius Imp B Arcadium & Honorium filios ſuos in diſciplinam dedit Arſenio,ſapientia & ſanctitate celebri: quin & Philippus rex Alexandrum Magnum filium ſuum erudiẽdum tradidit Ariſtoteli. Denique ipſa ſapientia palàm proclamat Prov.8.*Per me reges regnant, & legum conditores juſta decernunt.* *Philoſophia,*inquit Cicero,*omnia quæ cadere in hominem poſſunt,ſubter ſe habet,eaq; eaſus contemnit humanos.* Unde Diogenes rogatus, *quid ei philoſophia boni contuliſſet?* reſpondit: *Hoc,ut comparatus ſim ad omnem fortunam.* Et Dionyſius tyrannus regno Sicilię pulſus rogatus, *quid boni è Platone ejuſque philoſophia hauſiſſet? Ut æquo animo*, inquit, *hanc fortunæ commutationem feram : ipſa enim docet animo & paſſionibus imperare & dominari.* Quocirca Zeno dicebat ſapientes philoſophos , non tantùm eſſe liberos, ſed & reges. Cùm Cyrus filium Cambyſen deſignaret imperii ſucceſſorem: *Te, mi Cambyſes*, dixit,*ſcire volo, non aureum hoc ſceptrum eſſe , quod regnum tibi conſervet;ſed amici fideles regibus & veriſſimum & tutiſſimum ſceptrum ſunt,id negari non poteſt:ac multo melius ab ipſa ſapientia præſidium eſt , per quam reges regnant.* Ita C Xenophon lib.8. Cyri pædiæ.

Mira poſterorum Caroli Magni ſanctitas & gloria. Porrò quantum ſapientia , id eſt probitas , pietas, piaque parentum educatio , regales familias proleſque illuſtret,ac honoribus, opibuſque & regnis æquè ac ſanctitate & meritis adaugeat , in iiſque ſtabiliat & confirmet ; liquet ex familia Caroli Magni , quæ continuos per multa ſæcula duces regeſque protulit , rerum geſtarum gloria in cælo æquè ac in terra conſpicuos, idque ex pia inſtitutione S. Modoaldi Archiepiſcopi Trevirenſis , & S. Arnulphi Epiſcopi Metenſis, à quibus prognata deſcendit . Nam Ita S. Modoaldi ſoror,pietate pręſtans nupſit B.Pipino primo Brabantiæ Duci, qui Dagobertum regem Francorum, cujus domui præerat, in luxuriam effuſum, reprehendit, refrænavit, ac ad vitam caſtam probamque reduxit. Unde hæc Pipino dantur elogia in Vita S. Modoaldi : *Pipinus probatiſſima vitæ fuit, ac puriſſima famæ, ſapientiæ domicilium,conſiliorum theſaurus,defenſio legum, controverſiarum finis,munimentum patriæ,decus curiæ,via ducum , & diſciplina regum* . Eo vita functo uxor ejuş B. Itta , à S. Amando ſacrum velum , ſanctæque religionis D habitum ſuſcepit , in eoque ſanctè vitam finivit. Horum proles fuere duæ filiæ , S. Gertrudis monaſticen æquè ac mater profeſſa Nivellis in Brabantia, ubi etiamnum religiosè colitur, ac B.Begga ; quæ nupta Anſigiſo, S.Arnulphi Metenſis Epiſcopi filio, ex eo genuit Pipinum ſecundum, qui Theodoricum regem Francorum prælio ſuperavit . B. Begga mortuo marito monaſterium Andanæ conſtruxit, in eoque monaſticen profeſſa , meruit in catalogum Sanctorum referri : unde dies ejus natalis in Martyrologio recolitor die 17. Decembris. Pipini ſecundi filius fuit Carolus cognomento Martellus , eò quòd Saracenos inſtar mallei contuderit: unde ejus elogium celebratur , *Nolo regnare , ſed volo regibus imperare* . Martelli filii fuere B.Carlomannus , qui relicto Ducatu monaſticam vitam amplexus in Monte Caſſino , humilitatis Religioſæ exemplo præfulſit : & Pipinus tertius cognomento Brevis , qui meritò prudentiæ ſuæ & virtutis , acclamantibus ducibus & populis, à Stephano Papa creatus & coronatus eſt Francorum rex anno Domini 753. A Pipinus hic Romam & Italiam ab Aiſtulphi regis incurſibus liberavit. Pipini hujus filius fuit Carolus rerum geſtarum gloria Magnus, cui proinde Leo III. Pontifex Imperii coronam impoſuit. Carolo ſucceſſit filius Ludovicus , cognomento Pius. Ludovico ſucceſſit filius Lotharius (à quo Lotharingia , illi ſubiecta nomen accepit) qui Auguſtus Imperator , ac paternæ religionis heres, poſt plurima tam ſapienter quàm fortiter geſta , regnum filiis ſuis diviſit , relictoque ſæculo , ac ſanctæ converſationis habitu in monaſterio Prumienſi ſuſcepto , in eodem curſum vitæ feliciter conſummavit . Hæc omnia habent Francorum Annales , ac Vita S. Modoaldi , à Stephano Abbate Leodienſi viro gravi graviter conſcripta , quæ extat apud Surium die 12. Maii . Hoſce velut avos & atavos imitentur Galliæ reges & principes , ceterique omnes , ſi regnum perpetuare , ac juſtitia & probitate rempubl. efflorere peroptant : erudiantur horum exemplo potentes , qui judicant terram . Fuſiùs hæc narravi , quia , ut ait S. Hieron. *vita Sanctorum eſt interpretatio Scripturarum.*

B DILIGITE LUMEN SAPIENTIÆ OMNES QUI PRÆESTIS POPULIS] Hæc gnome non eſt in Græcis codicibus, ſed Latinis omnibus. Hinc veteres clypeum rotundum dicabant Palladi , quo ſignificabant orbem totum regi à ſapientia: ſapientiæ enim præſes erat Pallas . Unde Martianus Capella de Pallade canit: Vers.23.

Hinc tibi dat clypeum ſapientia, quod regat orbem .

Ita Pierius Hierogl.42. cap. 42. Dictum eſt vetus: *Romanorum clypeus fuit Fabius Max. gladius verò Marcellus .* Porrò principes ſunt doctores & ductores populi: quanta ergo eos luce ſapientiæ pollere oportet , ut omnes ſua doctrina, ſanctaque vita illuminent. Unde ab Iſaia c.29.10. vocantur oculi : *Miſcuit*, inquit, *vobis Dominus ſpiritum ſoporis,claudet oculos veſtros, Prophetas et principes veſtros.* Quocirca principes orationi ſe addicant,ac cum Salomone à Deo ſapientiam poſtulent, ac in dubiis ad Deum recurrant . In oratione enim Moſes luce Dei afflatus cornua, id eſt radios lucis faciei affixos, accepit, Exodi 34.30. Quin & Auguſtus Cæſar , inquit Svetonius cap. 79. vitæ ejus,*oculos habuit claros ac nitidos, quibus etiam exiſtimari* C *volebat ineſſe quiddam divini vigoris : gaudebatque ſi quis ſibi acriùs contuenti,quaſi ad fulgorem ſolis vultum ſubmitteret* . Tiberius quoque Auguſti ſucceſſor ,ut ait Sveton. cap.68. vitæ ejus,*prægrandibus fuit oculis, & qui (quod mirum eſſet) noctu etiam & in tenebris viderent, & cùm primùm à ſomno patuiſſent* . Hæc eſt claritas oculorum corporis, ſed illi præſtat fulgor oculorum mentis.

Sapienter S. Thomas lib.3.de Regimine principum c.3. regem comparans angelo primo, qui proximè à Deo illuminatur, & ceteros illuminat : *Irradiationis jam dictæ*, inquit, *ad bonum regimen neceſſaria & in principe & in ſubditis, motum circularem cognoſcimus, rectum & obliquum. Motus rectus ideo dicitur , quia fit per divinam illuminationem ſuper principe ad bene regendum, & a principe in populum meritis principis . Sed obliquus eſt, quando per divinam illuminationem ſic ſubditos regit, quod virtuosè ipſi vivunt , & inſurgit in eis divina laus & gratiarum actio, ut ſit quaſi quadam arcualis figura ex chorda recta & arcu obliquo. Sed circularis motus divinorũ radiorũ dicitur, quãdo divina illuminatio irradiat principem, & a principe : ſubditum ex qua* D *quidẽ elevatur ad Deum contẽplandum & diligẽdũ: qui ideo circularis motus vocatur, quia eſt ab eodem in idem . Nam a Deo in principem, ab hoc in ſubditos, ab his ad Deum reditur .* *Rex ſimilis angelo primo.*

Denique , quàm ſapientia neceſſaria ſit principi, præclarè docet Plato lib.5.de Republica, Stobæus ſerm.46. qui eſt de regno, Lipſius 1.Polit.c.10. Tiraquell.lib.de Nobilit. c.5.& noſter Pineda lib.7 de Rebus Salomon.c.9.

QUID EST AUTEM SAPIENTIA , ET QUEMADMODUM FACTA SIT REFERAM: ET NON ABSCONDAM A VOBIS SACRAMENTA DEI , SED AB INITIO NATIVITATIS INVESTIGABO , ET PONAM IN LUCEM SCIENTIAM ILLIUS , ET NON PRÆTERIBO VERITATEM] Huc uſque fuit parænesis ſive adhortatio ad ſapientiam, nunc ejus originem, naturam & dignitatem, modumque eam aſſequendi deſcribit.q.d. Hactenus omnes adhortatus ſum ad ſapientiam ; nunc ut efficacior ſit mea exhortatio, explicabo ejus naturam , originem & definitionem ; quidnam ſcilicet ſit ſapientia, quomodo facta, græcè ἐγένετο , id eſt orta ſit, tum in ſe ex Deo, idq; præcipuè; tum in me, id eſt, Vers.24.

quo-

quomodo ego eam adeptus ſim per orationem. Loquitur auctor in perſona Salomonis, ut patet c. ſeq. v. 5.

ET NON ABSCONDAM A VOBIS SACRAMENTA DEI] Græcè *myſteria*; & τὸ *Dei* non eſt in Græco, ſed intelligitur. Myſteria enim propria ſunt Dei, præſertim origo ſapientiæ: hæc enim ab æterno in Deo abſcondita, ab eo in tempore hominibus revelata fuit, juxta illud Iob 28. 20. *Unde ergo ſapientia venit? & quis eſt locus intelligentiæ? Abſcondita eſt ab oculis omnium viventium*, &c. *Deus intelligit viam ejus, & ipſe novit locum illius.*

Emblema ſapientiæ. Idem videre Philoſophi. Nam Plutarch. lib. de Iſide narrat templo Minervæ, quæ dea credebatur ſapientiæ (in cujus capite & galea ſphinx videbatur, teſte Pauſan. in Attic. ſphinx autem implicatarum & abſtruſarum rerum erat ſymbolum) hoc emblema fuiſſe inſcriptum: *Ego ſum omne quod extitit, eſt, & erit, meumque velum nemo adhuc mortalium revelavit.* Additque Deum ab Ægyptiis nuncupatum Amun, vel Amonem, id eſt occultum, eoque nomine ab eis invocatum, ut ſe revelare dignaretur.

SED AB INITIO NATIVITATIS, græcè, *γενέσεως*, id eſt generationis & originis, tum meæ, ut vult Hugo & Lorinus; tum potiùs ipſius ſapientiæ, ipſam INVESTIGABO] Unde Vatabl. *ſed a prima origine cognitionem ejus inveſtigabo.* Id facit c. ſequ. ubi narrat originem ſapientiæ, tum in ſe, quòd ſcilicet orta ſit ex Deo v. 25. tum in Salomone, qui ibidem v. 1. & ſequenti operosè narrat exordia nativitatis ſuæ, atque ex ejus ignorantia, tenebris & ærumnis, aſcendiſſe ſe ad invocandam obtinendamque ſapientiam commemorat.

ET PONAM IN LUCEM; græcè, *εἰς τὸ ἐμφανές*, id eſt in perſpicuum, SCIENTIAM ILLIUS (Vatabl. *palam faciam cognitionem ejus*) ET NON PRÆTERIBO VERITATEM) non parcam veritati, nec eam celabo ex invidia aliove parvo affectu, ut ſequitur, ſed candidè & liberaliter omnibus communicabo.

Myſticè, de nativitate Chriſti hæc accipit Phœbadius in Gallia Epiſcopus lib. contra Arrianos tom. 5. Biblioth. ubi cùm docuiſſet à Spiritu ſancto nobis revelari Filium, omnemq; veritatem, adiecit: *Eſt enim Spiritus notitia & veritatis, per quem Salomon de Dominica nativitate Sap. 6. Quid ſit, inquit, ſapientia, & quemadmodum facta ſit referam, & ab initio nativitatis inveſtigabo eam*; unde ipſe infert: *Ergo per eumdem Spiritum poſſumus invenire, quod quærimus.*

VERS. 25. NEQUE CUM INVIDIA TABESCENTE ITER HABEBO: QUONIAM TALIS HOMO (invidus) NON ERIT PARTICEPS SAPIENTIÆ) Unde liquet τὸ *tabeſcente* non referri ad τὸ *invidia*, ſed ad hominem invidum. q.d. Nulla mihi ſit communicatio, nullum conſortium cum invido, qui ex invidia ſapientiam celat, eáque aliis invidet: hic enim nequit particeps vel capax eſſe ſapientiæ, quia invidia livor eum excæcat, & obnubilat, ut ſapientiam, quæ benevola eſt ſuique communicativa, cernere non poſſit; qua de cauſa ipſa ſapientia fugit invidum & malevolum, juxta illud cap. 1. *In malevolam animam non introibit ſapientia:* quia ſapientia hæc eſt ipſa ſanctitas, bonitas & charitas, cui ex diametro adverſatur invidia. Unde Vatabl. vertit, *neque verò tabido invidia conceſſero, qui poteſt ſanum habere de ſapientia judiciū*; hoc eſt, ut ait noſter à Caſtro, *non imitabor invidia tactum, ne communicem ſapientiam*: non verſabor, nihil commune habebo, nec cum eo agam qui invidia tabeſcit; quo verbo natura livoris & invidiæ ſignificatur: nam

Livor tabificum malis venenum,
Intactis vorat oſſibus medullas:

ſapientia enim ſe omnibus communicat, quia *ſapientia abſconſa & theſaurus inviſus, quæ utilitas in utriſque?* Eccl. 20. 32. & veteres apertas dixerunt Muſarum fores, quoniam dona Dei candidè ac liberaliter ſunt cōmunicanda.

Hinc & Plato aſſeruit invidentiam procul eſſe à Deo, & à choro divino. Atque eum de more ſecutus Philo lib. *quòd omnis probus ſit liber:* Sapientia, inquit, cùm nihil ea ſit divinius, & magis expoſitum, nunquam claudit ſuum auditorium, ſed patentibus januis admittit ſitientes. Id ſecutus Salomon c. ſeq. v. 13. ait: *Quam ſine fictione didici, & ſine invidia communico*, inſtar ſolis, qui omnibus lucis ſuæ radios impertit.

VERS. 26. MULTITUDO AUTEM SAPIENTIUM, SANITAS (græcè, *σωτηρία*, id eſt ſalus) EST ORBIS TERRARUM: ET REX SAPIENS, STABILIMENTUM POPULI EST) hoc eſt, firmus & ſtabilis populi ſtatus cōſiſtit

A in prudentia regis. Dat cauſam, cur nolit rem habere, cū invidis, nec eos imitari, qui ſibi ſoli volunt ſapere, cavētq; ne multi eis in ſapientia evadant ſimiles, quia ſcilicet optandum eſt multos eſſe ſapientes: horum enim multitudo eſt ſanitas, id eſt ſalus, orbis terrarum, quia ſapientes ſua doctrina ſanctaque vita, omnes ad virtutem, & ſalutem perducere ſatagunt: quare rex ſapiens eſt ſtabilimentum, id eſt baſis & columen populi, quia eum in omni virtute, & bono erudire, conſervare & promovere ſatagit. *Non ait Scriptura*, inquit S. Auguſt. libr. 4. de Doctrina Chriſtiana c. 5. *multitudo eloquentium, ſed ſapientium, ſanitas eſt orbis terrarum.* Addit tamen S. Aug. *Sed ſalubri ſuavitate, vel ſuavi ſalubritate quid melius? quantò enim magis illic appetitur ſuavitas, tantò faciliùs ſalubritas prodeſt.* Quocirca Carolus Magnus inſtaurans per totum regnū ſuum ſtudia litterarū, exclamavit: *O utinam haberem duodecim Clericos ita doctos, & omni ſapientia inſtructos, uti fuere Hieronymus & Auguſtinus!* Cui ſubindignans Albinus Flaccus Caroli magiſter: *Creator cæli & terræ*, inquit, *ſimiles illis plures non habuit, & tu vis habere duodecim?* ita refert Sangallenſis libr. 1. de Geſtis Caroli
B Magni.

Porrò vox *ſanitas* & *ſalus* ſignificat ſapiētem eſſe medicum, qui curet aliorum infirmitates. Unde S. Baſil. regul. 30. inter fuſiùs diſputatas, cùm quæſiſſet, qua animi affectione ſuperior aliorum curam ſuſcipere debet? reſpondet: *Ut qui ſauciis multis miniſtrat, & ſaniem de ſingulis* *Qualis debeat eſſe rector.* *illorum vulneribus abſtergit, & pro natura uniuſcujuſq; mali remedia ei adhibet accommodata; munere illo neutiquam ad animarum elationem uti conſuevit, ſed ad demiſſionem potiùs & ſollicitudinem, & majorem quamdam curam: itidem, ac multò etiam magis, is, cujus totius fratrum ſocietatis ſanandæ provincia eſt delegata, perinde ut qui omnium miniſter ſit, & rationem de unoquoque illorum redditurus, ſic ſecum agitare animo, & contendere anxiè debet.* Cantacuzenus exemplum dat Moſen, qui ſtetit in confractione, & Deo volenti ob adoratum vitulum perdere populum reſtitit, eique veniam & ſalutem impetravit, Exodi 32. & Zorobabel, qui populum è captivitate Babylonica in patriam & libertatem reduxit.

Audi S. Gregor. 9. Moral. c. 10. *Sub quo curvantur, qui portant orbem. Ipſi enim orbem portant, qui curam præſen-*
C *tis ſæculi tolerant. Tantorum quippe pondera unuſquiſque ſuſtinere compellitur, quantis in hoc mundo principatur. Unde & terræ princeps, non incongruè Græco eloquio βασιλεὺς dicitur: λαὸς enim populus interpretatur. Βασιλεὺς igitur βάσις λαοῦ vocatur, quod Latina videlicet lingua baſis populi dicitur: quia videlicet ipſe ſuper ſe populum ſuſtinet, qui* *Rex baſis reip.* *motus illius poteſtatis pondere fixus regit. Quo enim ſubiectorum ſuorum onera tolerat, eo quaſi ſuperpoſitam columnam baſis portat.*

Talis fuit Amalaſventha (quæ vox gothicè & belgicè *cæli filium* ſignificat) Theodorici regis Gothorum Ariani & impii Catholica & pia filia; patri deficiente prole maſcula in regno Italiæ ſuccedens, quæ mira ſapientia *Exempla* & probitate illud adminiſtravit, ac Symmachi & Boetii (quos pater injuſtè occiderat) liberis bona reſtituit, Atbalaricum filium ſuum bonis ac doctis magiſtris inſtituendum tradidit: ſed obſtitere Gothi, qui Gothica barbaria jactabant litteraria cultura effeminari animum, ad timorem traduci, abduci ab armis & bellandi audacia; quòd rex, qui ferulam magiſtri timere didiciſſet, multò magis gladios & tela hoſtium expaveſceret. Quibus illa
D licèt invita ceſſit, ſed magno filii & Gothorum malo, uti exitus declaravit. Ita Procopius lib. 1. Belli Gothici, & Baron. ad annum Domini 526. ſub Juſtiniano Imper. huic enim coæva & confœderata fuit Amalaſventha.

Ludovicus XI. Galliæ rex, Carolum filium omnium expertem artium voluit, ne eſſet in capiendis conſiliis refractior, tenaciorque ſenſus ſui, & ſanè id accidit: nam jam regem viliſſimi duo treſue homuli, huc illuc magna cum ſubditorum indignatione damnoq; circumegerunt. Erravit ergo. Vera enim Philoſophia, teſte Platone, docilis eſt & ſanis conſiliis obſequens, adeoque acutè inter conſilia & conſiliarios diſcernere novit, ut ſciat quæ proba ſint, quæ improba; quæ ſana, quæ noxia; qui privatum commodum ſpectent, qui publicum.

Rurſum hujus ſententiæ clariſſimum eſt exemplum in Sodomis, quibus peperciſſet Deus, ſi in eis inveniſſet decem juſtos, Genel. 18. 32. Vide S. Ambroſium l. 1. de Abraham c. 5. *Propter paucorum juſtitiā*, inquit, *impunitatem*

tem toti populo promittit. Unde diſcimus quantus murus ſit patriæ vir juſtus, quemadmodum non debeamus invidere viris ſanctis, nec temerè derogare. Illorum etenim nos fides ſervat; illorum juſtitia ab excidio defendit; Sodoma quoque ſi habuiſſet viros decem potuit non perire.

Ratio à priori. Ratio à priori eſt, quòd juſti ſint membra reipublicæ eaque nobiliſſima, quæ totam rempubl. ſua juſtitia quaſi velant, imò ei ſuam juſtitiam communicant, juxta illud pſalm. 118. *Particeps ego ſum omnium timentium te.* Quare Deus toti reipubl. parcit, quia videt in ea plures extare juſtos: ſicut enim membrum particeps eſt totius corporis, ſic viciſſim corpus participat membri bonitatem & ſanctitatem. Adde quod ait S. Ambroſius in pſal. 118. Octon. 10. ad illa: *Qui timent te videbunt me, & lætabuntur: pleriſque juſti aſpectus admonitio correctionis eſt, perfectioribus verò lætitia eſt. Quàm pulchrum ergo, ut videaris & proſis? Bonum ergo vir juſtus. Propterea denique Paulus Apoſtolus aſcendit Hieroſolymam, ut juſtos videret, & cum Petro manſit diebus quindecim, ut ex ejus aliquid cohabitatione proficeret.*

Probat idipſum ſimilitudine avis quæ dicitur icterus, eò quòd ictericos ſanet, de qua Plinius libr. 30. cap. 11. *Avis icterus, ait, vocatur à colore, quæ ſi ſpectetur, ſanari id malum tradunt, & avem mori.* Huc alludens S. Ambroſ. ait: *Nam ſi eſt tanta vis in naturalibus, ut animal viſum proſit ictericis, ita ut mortui quoque corpus ejus animantis prodeſſe dicatur, ſi fuerit demonſtratum, iis qui in hujuſmodi inciderint paſſionem; dubitare poſſumus quòd juſti ſanet aſpectus? Ergo vile animal irrationabile tantam virtutem habet, ut ſanare poſſit hominem momento exiguo quo videtur: homo juſtus, ſi tamen cum fide ab eo conſpiciatur, qui utilitatem ab eo percipere deſiderat, nihil conferet? Nonne vel ipſi oculorum radii virtutem quamdam videntur infundere iis, qui fideliter eum videre deſiderant? Sed quemadmodum juſtus lætificat cor innocentium cum videtur, ita & improbi juſtorum cognitione torquentur, quia vel tacitis Sanctorum moribus arguuntur. Torquet caſtitas incontinentiam, avaritiam liberalitas; impietatem fides.* Et nonnullis interiectis: *Ipſe quoque*

C *ſerpens mori dicitur, ſi fuerit hominis præventus aſpectu. Ergo ſi tanta virtus, vel in oculis ſerpentis, vel in oculis eſt hominis, ut ſi alter alterum prior viderit poſſit occidere: non eſt virtus in oculis juſti, qui repletus virtutis eſt gratia, cum præſertim tantum operetur fides, ut & illa quæ fimbriam Domini tetigit, ſanaretur; & ille, cui intendit Dominus Jeſus, ſtatim ex ejus oculis gratiam ſanitatis hauriret? Sed qui videt juſtum, debet ſcire quid videat; non illum videt in corpore, non in veſtimento. non in patrimo-*

A *nio, non in vultu; ſed intus videt. Non inquam illum videt niſi ejus viderit mentem, niſi ejus ſermonem intenderit, niſi ſenſum illius potuerit comprehendere, ſapientiam de tractatu ejus aſſumere. Tunc igitur lætabitur cum iſta perſpexerit, cum iſta cognoverit. Ita ergo & nos ſicubi audiverimus juſtum, feſtinemus videre, ſicut illa mulier quæ audivit in domo Phariſæi diſcumbere Dominum Jeſum, & ingreſſa eſt, & ejus pedes perfudit unguento. Illius imitatores ſimus: quia Eccleſia in illa muliere figuram eſſe quis dubitet? Sicubi ergo juſtus ſedeat, ſicubi accumbat, feſtinemus videre eum. Pretioſum eſt videre virum juſtum, ut videas eum ſecundùm imaginem Dei. Quod foris eſt, nihil prodeſt; quod intus eſt, ſanat. Sanè & in eo qui foris eſt, illum qui intus eſt frequenter aſpicimus.* Unde tandem concludit: *Gentiles ſignum adorant, quia Dei imaginem putant: ſed inviſibilis Dei imago non in eo eſt quod videtur, ſed in eo quod non videtur. Vides ergo, quia inter multas Chriſti imagines ambulamus? Caveamus ne coram imagini detrahere videamur, quam unicuique Chriſtus impoſuit.* Qui ergo juſtum videt, amat, honorat, imitatur, in eo

B velut in imaginem Chriſtum videt, amat, honorat, imitatur, ideoque ab eo in mente, & ſæpè in corpore, ſanatur ab infirmitate, qua detinetur.

Multitudo igitur ſapientum; id eſt juſtorum virtute præditorum, præſertim eminentium, qui doctrina vel conſilio pollent, ut alios doceant & regant, vel dirigant eſt ſalus totius orbis.

Vers. 17. ERGO ACCIPITE DISCIPLINAM PER SERMONES MEOS, ET PRODERIT VOBIS] imò multa & maxima dona, quæ recenſet cap. ſeq. conciliabit.

Philoſophi ſapientiæ ſtudioſi. Eſt mioſis. Carneades philoſophus ita ſe mirificè doctrinæ operibus addixerat, ut cùm cibi capiendi cauſa recubuiſſet, cogitationibus inhærens manum ad menſam porrigere oblivisceretur, & Meliſſa uxor inediæ ſuccurrendi officio, dexteram ejus neceſſariis uſibus adaptaret. Cato junior ne in curia quidem dum ſenatus cogitur, temperare ſibi voluit, quo minùs Græcos libros lectitaret: qua quidem induſtria oſtendit aliis tempora deeſſe, alios temporibus ſupereſſe. De Varro-

C ne ſcribitur, quòd in eodem lectulo & ſpiritus ejus, & egregiorum operum curſus extinctus eſt. Cleanthis philoſophi tam pertinax fuit diſcendi ſtudium, ut, ne divino tempore à Cryſippi lectionibus abeſſet, nocturnum extrahendæ aquæ ad inopiam ſuam ſuſtentandam impenderet. Hæc horum hominum circa humanas diſciplinas aſſequendas induſtria & diligentia, noſtram circa res divinas & animæ ſalutem procurandam, ſupinam negligentiam & ignaviam, ſi non vehementer nunc excitat, poſteà graviter condemnabit.

SECVNDA PARS LIBRI

In qua poſt elogia & parænefim ſapientiæ, ejus originem oſtendit eſſe Deum.

CAPVT SEPTIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

AVctor in perſona Salomonis docet id, quod promiſit in fine cap. præced. ſcilicet originem ſapientiæ, modumque eam aſſequendi per ſuum ipſius exemplum, qui licet rex fuerit, tamen quoad naturam, vitam & mortem planè aliis hominibus ſit ſimilis, ut proinde ſicut ipſe aſſecutus eſt ſapientiam, ſic cuilibet homini eam aſſequi liceat. Igitur Primò, narrat ſe editum in lucem vitam adeptum fragilem, miſeram, abjectam & morti obnoxiam, ideòque à Deo enixè poſtulaſſe & impetraſſe culmen ſapientiæ, ut per eam vitæ ærumnis mederetur. Inde Secundò, v. 11. aſſerit ſe per eam adeptum omnia bona, quin & ſcientiam elementorum, calorum ſtellarum, ventorum, plantarum, omniumque rerum naturalium, quæ ſunt in orbe. Mox v. 22. ſapientiæ dotes multiplices enumerat, ejuſque originem aſſignat. Denique v. 28. docet neminem à Deo diligi, niſi præditum ſapientia, utpote quæ ſole ſit ſpecioſior. Ex hiſce omnibus colligendum relinquit, quid ſit homo per originem & naturam, quid verò per ſapientiam & gratiam.

1 SVm quidem & ego mortalis homo, ſimilis omnibus, & ex genere terreni illius, qui prior
factus eſt, & in ventre matris figuratus ſum caro, 2. decem menſium tempore coagu-
latus ſum in ſanguine, ex ſemine hominis, & delectamento ſomni convenienti. 3. Et
ego natus accepi communem aerem, & in ſimiliter factum decidi terram, & primam
vocem ſimilem omnibus emiſi plorans. 4. In involumentis nutritus ſum, & curis ma-
gnis. 5. Nemo enim ex regibus aliud habuit nativitatis initium. 6. Unus ergo introi-
tus eſt omnibus ad vitam, & ſimilis exitus. 7. Propter hoc optavi, & datus eſt mihi ſenſus: & invocavi,
& venit in me ſpiritus ſapientiæ: 8. & præpoſui illam regnis & ſedibus, & divitias nihil eſſe duxi in com-
paratione illius. 9. nec comparavi illi lapidem pretioſum: quoniam omne aurum in comparatione illius,
arena eſt exigua, & tamquam lutum æſtimabitur argentum in conſpectu illius. 10. Super ſalutem & ſpe-
ciem dilexi illam, & propoſui pro luce habere illam: quoniam inextinguibile eſt lumen illius. 11. Vene-
runt autem mihi omnia bona pariter cum illa, & innumerabilis honeſtas per manus illius, 12. & lætatus
ſum in omnibus: quoniam antecedebat me iſta ſapientia, & ignorabam quoniam horum omnium mater
eſt. 13. Quam ſine fictione didici, & ſine invidia communico, & honeſtatem illius non abſcondo. 14. In-
finitus enim theſaurus eſt hominibus, quo qui uſi ſunt, participes facti ſunt amicitiæ Dei, propter diſci-
plinæ dona commendati. 15. Mihi autem dedit Deus dicere ex ſententia, & præſumere digna horum quæ
mihi dantur, quoniam ipſe ſapientiæ dux eſt, & ſapientium emendator. 16. in manu enim illius, & nos,
& ſermones noſtri, & omnis ſapientia, & operum ſcientia & diſciplina. 17. Ipſe enim dedit mihi horum,
quæ ſunt, ſcientiam veram, ut ſciam diſpoſitionem orbis terrarum, & virtutes elementorum. 18. initium
& conſummationem, & medietatem temporum, & viciſſitudinum permutationes, & commutationes tem-
porum, 19. anni curſus, & ſtellarum diſpoſitiones, 20. naturas animalium, & iras beſtiarum, vim ven-
torum, & cogitationes hominum, differentias virgultorum, & virtutes radicum, 21. & quæcumque ſunt
abſconſa & improviſa, didici: omnium enim artifex docuit me ſapientia. 22. eſt enim in illa ſpiritus intel-
ligentiæ, ſanctus, unicus, multiplex, ſubtilis, diſertus, mobilis incoinquinatus, certus, ſuavis amans
bonum, acutus, quem nihil vetat, beneficus, 23. humanus benignus, ſtabilis, certus, ſecurus, omnem
habens virtutem, omnia perſpiciens, & qui capiat omnes ſpiritus: intelligibilis: mundus, ſubtilis. 24. Omni-
bus enim mobilibus mobilior eſt ſapientia: attingit autem ubique propter ſuam munditiam. 25. Vapor eſt
enim virtutis Dei, & emanatio quædam eſt claritatis omnipotentis Dei ſincera, & ideò nihil inquinatum in
eam incurrit. 26. candor eſt enim lucis æternæ, & ſpeculum ſine macula Dei majeſtatis, & imago bonitatis
illius. 27. Et cùm ſit una, omnia poteſt, & in ſe permanens omnia innovat, & per nationes in animas ſan-
ctas ſe transfert, amicos Dei & prophetas conſtituit. 28. Neminem enim diligit Deus, niſi eum, qui cum
ſapientia inhabitat. 29. Eſt enim hæc ſpecioſior ſole, & ſuper omnem diſpoſitionem ſtellarum, luci compa-
rata invenitur prior. 30. Illi enim ſuccedit nox, ſapientiam autem non vincit malitia.

VERS. I. SUM QUIDEM ET EGO MORTALIS HOMO, SIMILIS OMNIBUS, ET EX GENERE TERRENI ILLIUS hominis, QUI PRIOR FACTUS EST, ET IN VENTRE MATRIS FIGURATUS SUM CARO] Arabicus, *filius ſum genitus ex homine terreno, primò creato*; Syrus, *filius ſum primogeniti terræ*. Sub carne, utpote potiori hominis parte, intellige ſanguinem, oſſa totumque hominem. Eſt ſynecdoche. Caro monet hominem ſuę infirmitatis: quid enim hominis carne infirmius, vilius, ſpurcius? Vis noſſe teipſum, o homo? conſidera ærumnas, ſordes, labores, & dolores innumeros & aſſiduos carnis tuæ, & ſcies quis & qualis ſis. Hinc S. Joannes c. 1. ut oſtenderet ſummam in Verbi incarnatione dignationem & demiſſionem, non dixit, *Verbum homo*; ſed *Verbum caro factum eſt*, ideſt, homo carneus. Senſus eſt q. d. Ego Salomon licèt ſim rex; tamen ſum mortalis, & *ſimilis*; grecè, ἴσος, ideſt *æqualis*, ceteris hominibus. Sum enim filius Adæ & Evæ peccatorum, ad mortem cum tota progenie damnatorum, ideoque & ego in peccato originali conceptus, priùs ad mortem damnatus, quàm natus ſum: atque perinde ut Adam, ſum adam formatus ex adama, id eſt homo ex humo, terrenus ex terra. Deniq; in ventre matris *figuratus ſum*, græcè, ἐγλύφθην, ideſt *ſculptus* ſum caro. q. d. Mater nec potuit, nec ſcivit modum me formandi in utero, ſed Deus velut artifex, & ſculptor ex informi vilique ſemine figuravit, imò ſculpſit me carnem, id eſt hominem carneum, ſuis membris, oſſibus, nervis, muſculis, venis, &c. mira arte diſtinctum, & inſtar imaginis ſuæ expictum, figuratum & exſculptum. Unde pſal. 138. v. 15. *Et ſubſtantia mea in inferioribus terræ*, hebr. eſt רֻקַּמְתִּי *ruckamti* (unde Italicum *recamato*) id eſt acu pictus ſum in utero matris meæ: רקם *rokem* enim eſt phrygio, qui variè acu pingit arte, & opere phrygionico. Pro *qui prior factus eſt*, græcè eſt, πρωτοπλάστου, ideſt qui primus ex luto fictus formatuſq: πλάττω enim eſt inſtar figuli lutea vaſa formo & fingo. Videtur ergo Deus primò ex limo finxiſſe hominis ſtatuam in omnia hominis membra diſtinctam, deinde eam in carnem humanam convertiſſe, ac deniq; in eam animam infudiſſe, itaq; feciſſe hominem in animam viventem, ut ſcilicet eſſet animal vivens, uti dixi Gen. 2. v. 7. Unde Eſdræ l. 4. c. 3. v. 5. dicitur: *Dediſti Adã corpus mortuum: ſed & ipſum figmentum manuum tuarum erat, & inſufflaſti in eum ſpiritum vitæ, & factus eſt vivens coram te*.

Deus acu pictor hominis.

Docet hic Salomon reges & quoslibet homines, ne ſe ob regiam dignitatem, opes, ſcientiam, ingenium, artes aliaſve dotes extollant, ac dii quidam videri velint, uti voluit Alexander Magnus, Nabuchodonoſor, Antiochus, & alii; ſed memores ſuæ originis & naturæ ad ærumnas & mortem damnatæ criſtas demittant, ac inſtar pavonis, non ocellatam ſuam caudam contemplantes intumeſcant, ſed fœdos ſuos pedes intuentes faſtum deponant, ac ſimiles ſe ceteris mortalibus agnoſcant, Deoque opifici ſuo humiliter ſe ſubmittant, eumque colant, & invocent. Hæc enim eſt vera ſapientia, ſcilicet noſſe ſeipſum, & noſſe Deum, ac dicere cum S. Franciſco: Quis tu Domine? quis ego? Tu abyſſus ſapientiæ, potentiæ, virtutis, omniſque boni: ego abyſſus nihili, ignorantiæ, infirmitatis, peccatorum, omniſque mali.

Reges cogitent ſe mortales. Exempla

Idem hoc monitum teſte S. Athanaſio, dedit S. Antonius Conſtantino Magno, ejuſq; filiis Conſtanti & Conſtantio litteras ſuas expoſcentibus: *Reges ſæculi*, inquit, *ad nos miſerunt epiſtolas; quæ hic Chriſtianis adhibenda miratio eſt? Licèt enim diverſa ſit dignitas, attamen eadem naſcendi moriendique conditio eſt. Illa ſunt veneratione omni percolenda, illa toto animi affectu retinenda ſunt, quod hominibus Deus legem ſcripſerit, quòd per filium ſuum propriis Eccleſias ditaverit eloquiis*. Et poſt nonnulla: *Laudavit primùm, quòd Chriſtum colerent, deinde ſalutaria perſuaſit, ne magnam putarent regiam poteſtatem, ne præſentis carnis imperio tumentes, ſe homines eſſe neſcirent, & judicandos à Chriſto obliviſcerentur. Ad poſtremum clementiæ circa ſubiectos & juſtitiæ, curæ quoque inopum admonuit, atque unum ſempiternum eſſe regem omnium ſæculorum, Jeſum Chriſtum epiſtolis teſtatus eſt. His principes ſuſceptis vehementiſſimè lætabamur*. Idem ſcripſit B. Petrus Damiani Agneti Auguſtæ lib. 2. epiſt. 5. ac citans totum hunc Salomonis locum, ex eo ita concludit: *Erubeſcant ergo cordis elata ſupercilia, & qui ſe conſiderat inter ortum & exitum communi cum ceteris naturæ lege conſtringi, deſi-*

A *nat de ſublimiori gloriæ ſingularitate jactari*. Deinde Agnetem laudans, quòd perſpecta hac regum miſera conditione, relictis Imperii pompis poſt mortem Henrici II. Imper. mariti ſui, appetita à viris principibus ad ſecundas nuptias, eas refutaſſet, atque ex Auguſta facta eſſet Sanctimonialis, eam hortatur, ut in ſancto inſtituto perſeveret, & perſeverantiæ pedem immobiliter figat: *Nam quæ dudum*, inquit, *terrena fueras uxor Imperatoris, nunc per ſanctæ profeſſionis dotem ſponſa facta es Redemptoris. Sic igitur es te in vera cordis humilitate ſubſterne, ſic illi glutino fervidæ charitatis unire, ut cum myſtica illa ſponſa congruenti valeas voce cantare: Inveni quem diligit anima mea: tenui eum, nec dimittam*.

Quin & Alexander Magnus, qui Jovis Hammonii filius, Deuſque credi volebat, vulneratus ex vulnere ſe mortalem cognovit: *Omnes*, inquit, *jurant me Jovis eſſe filium ſed vulnus hoc hominem me eſſe clamat*.

VERS. 2. DECEM MENSIUM TEMPORE COAGULATUS SUM IN SANGUINE (materno: matris enim ſemen rubeum eſt, ac potiùs ſanguis videtur, quam ſemen, ut patet ex ejus reſiduo ſanguine menſtruo) EX SEMINE

B HOMINIS (græcè, ἀνδρός, id eſt viri) ET DELECTAMENTO SOMNI CONVENIENTE] Τὸ *decem menſium tempore*, magis pertinet ad τὸ *figuratus ſum caro*, quàm ad *coagulatus ſum*. Nam hæc coagulatio breviori fit tempore, figuratio verò & plena organizatio fit decem menſibus. Sub ſanguine, non tantùm ſemen feminæ ſanguineum, quod cum ſemine viri potiùs habet rationem agentis, quàm materiæ elaborandæ; ſed & verum ſanguinem ab utroq; ſemine attractum, & in prolem elaborandum accipe. Sanguis ergo maternus materiam formando prolis corpori, ac deinde alendo ſubminiſtrat. Ita Galenus l. 2 de Natur facult. c. 3. Idem l. 1. de Semine c. 9. quatuor formationis fœtus tempora recenſet: primum, *cum ſemen nihil aliud, quam genitura eſt*: ſecundum, *cum ſubſtãtia factus carnea iam, & non amplius ſeminalis apparet, quem Hippocrates vocat fœtum*: tertium, *cum jam trium principiorum, cordis, cerebri, jecoris diſtinctio & formatio evidentior conſpici poteſt, reliquorum autem membrorum obſcura quadam delineatio*: quartum, *cum brachia & crura diſtinctè abſoluta cernuntur, neque amplius fœtum, ſed infantem appellat Hippocrates, cum eum palpitare & moveri, ut*

C *animal jam perfectum inquiat*. Plura vide apud Galenum & Hippocratem libro de Formatione fœtus.

Communis ſententia eſt; fœtum utero matris geſtari novem dumtaxat menſibus, illudque aſſignatur 2. Mach. 7. 27. Sapiens tamen hic decem menſes aſſignat. Idem faciunt multi Auctores claſſici, ut Virgil. in Pollione:

Fœtus in utero eſt decem menſibus

Matri longa decem tulerunt faſtidia menſes.

Et illud Plautinum in Amphitryone: *Decimo poſt menſe naſcitur puer*. Quibus concinit Ovidius 1. Faſtorum. Ubi locutus de Romulo, qui annum decem tantùm menſibus complebat, ſubdit rationem qua ducebatur.

Quod ſatis eſt utero matris dum prodeat infans,
Hoc anno ſtatuit temporis eſſe ſatis,

Accedit Jus civile. Nam in 6. tit. 29. de poſthumis hered. inſtit. legitimi heredes cenſentur filii poſthumi, qui decimo menſe à patris interitu naſcuntur. Tertull. l. de Anima c. 37. *Legitima*, inquit, *nativitas fermè decimi menſis ingreſſus eſt*. Et rationem addit moralem: *Ut decem*, inquit, *menſes decalogo magis inaugurent hominem, ut tanto temporis numero naſcamur, quanto diſciplina numero renaſcimur*. Conſenſit D. Ambroſius ſer. 15. in pſal. 118. ubi locu-

D *tus de naturali amore erga parentes: *Non poſſum*, inquit, *ſalvo pietatis jure odiſſe patrem, cui debeo, quod creatus ſum nec matrem, longo decem menſium faſtidio pii fœtus onera portãtẽ*. Idem cenſet S. Auguſt. l. 3. de Trinit. c. 5. & epiſt. 2. ad Voluſian. Deniq; B. Petrus Damiani l. 2. epiſt. 21. eſt in ordine 42. refert, *pleroſque Eccleſiæ Doctores* in ea eſſe ſententia, ut aſſerant *decem menſibus hominem in materno utero coaleſcere, nec intra novem menſium ſpatium fateantur exire*. Quoad tamen ipſe interpretatur de decem mẽſibus triginta tantùm dierum, iiſq; non impletis, ſed tantũ inchoatis. Sic enim & Chriſtus Dominus, qui conceptus 25. Martii, & natus 25. Decembris, novem tantùm menſes impleviſſe videbatur: in decimum nihilominus dicendus eſt excurriſſe, cùm ex illis novem menſibus quinque unum, & triginta dies ſortiantur, atque ideo ultra novem menſes quinque dies, qui decimum inchoant, ſuperſint. Si igitur decimeſtre eſt ſpatium, quo uterus geſta-

tur, ſeu fœtus matureſcit, rectè 1. Reg. 1. 20. in nativitate Samuelis vocatur *circulus dierum*: nam denarius Mathematicis appellatur numerus ſphæralis, ſeu circularis ut Georgius Venetus de Harmonia mundi, cantic. 1. ton. 8. & c. 3. teſtatur. ita noſter Alphonſ. Mendoza in lib. 1. Reg. c. 1. v. 20.

Adde, ex Ariſtot. lib. 7. Hiſtor. animal. c. 4. ceteris animalibus certum & determinatũ eſſe conceptionis & pariendi tempus, homini verò incertum & varium. Nam & ſeptimo menſe, inquit, & octavo, & nono mater parere poteſt, & quod plurimum accidit, decimo; nonnullæ etiã undecimum attingunt, aliquæ etiam decimum tertium, ait Plin. lib. 7. ca. 5. quin & ſubinde decimum quartum, ait Avicenna lib. de Anima. Verùm hi partus ſunt mõſtruoſi, ideoque eos Jura non admittunt. Optimi ergo & perfectiſſimi naſcendi fines, novem vel decem menſibus terminantur. Adjungit Raganus, quem citat Holcot, natos decimo menſe eſſe perfectiores, magiſque vitales, velut perfectiſſimo tempore genitos. Sic & Hippocrates lib. de Septimeſtri partu, & lib. de Natura fœtus præfert ceteris natos menſe decimo, non completo, ſed inchoato. Unde Theocritus idyllio 24. Herculem virorum fortiſſimũ aſſerit menſe decimo prognatum. Idem de ceteris heroibus docet Pineda lib. 1. de Rebus Salomonis c. 7. Hinc & S. Auguſt. lib. 83. quæſt. 36. & lib. 4. de Trinit. c. 5. ait Chriſtum natum poſt 276. à conceptione dies, id eſt poſt novẽ mẽſes exactos & decimum inchoatum per ſex dies, ſi cuilibet menſi 30. dies aſſignes. Idem aſſerit S. Chryſoſt. ſerm. de S. Joanne Baptiſta, etſi dies præcisè non numeret. Si tamen omnes dies anni in duodedecim menſes æqualiter partiaris, cuilibet menſi obvẽnient 30. dies & decem horę eum dimidia, quo poſito, decimus menſis Chriſti in utero matris, erit inchoatus tantùm per unum diem & ſeſquihoram circiter. Imò noſter Pineda loco jam citato n. 20. naturaliſſimum & perfectiſſimum partum requirere à cõceptione decem menſes integros, probat ex partu Chriſti Domini, qui fuit perfectiſſimus: ipſe enim primo conceptionis ſuæ inſtanti fuit à Spiritu ſancto perfectè formatus, organizatus & animatus, quod in ceteris ſeminis tantùm contingit die quadrageſimo à conceptu, quòd ſi novem menſibus, quibus Chriſtus fuit in utero, hoſce 40. dies addas, utique decem menſes integros invenias, quos partus perfectiſſimus exigere videtur. Addit Petrus Bõgus in Myſter. numeror. c. 45. primogenitos decem menſibus ſaltem inchoatis utero geſtari. Ergo dum decem mẽſes ſibi attribuit Salomon, ſignificat accidiſſe ſibi, quod & primogenitis, ut quinque diebus ſupra novem menſes geſtatus fuerit, atque adeò, ut in ipſa geſtatione jam prænunciaret fore, ut primogeniti jure in regnum paternum ſucceſſurus eſſet, quamvis minimè eſſet primogenitus.

Aliter hæc conciliat Frãnc. Valeſius S. Philoſoph. c. 38. ubi aſſerit maxime naturalem & communem naſcendi periodum eſſe, novem à conceptu menſes: Sapientem ergo, cùm hic decem menſes aſſignat, non ſolares intelligere, ſed lunares, quibus Hebræi utebantur, eoſque non integros, ſed novem integros & decimum currentem, novem verò menſes communes ſive ſolares, quos aſſignat auctor Mach. l. 2. c. 2. v. 27. faciunt novem menſes lunares, & totidem ferè dies, qui decimum mẽſem inchoant. Quare idem in re hic præſcribit naſcendi tempus, quod 2. Machab. cap. 2. v. 27. Hæc ipſe. Porrò hæc omnia ærumnoſam hominis nativitatem vitamque ſignificant. Nonne enim ærumnoſum eſt latuiſſe per decem menſes in tenebroſo & fœdo matris utero, velut in carcere vel ſepulchro?

Audi B. Petrum Damiani l. 7. epiſt. 5. ad Agnetem Auguſtam: *Decem menſium tempore coagulatus ſum ex ſanguine & ſemine hominis, & delectamento ſomni conveniẽte; ſi non pigeat vigilanter advertere; quæ mens hæc audiens typho valeat arrogantiæ ſuperbire? & quis continuè non compellatur ſeſe noſſe putredinem, dum tam obſcenam ortus ſui conſiderat fœditatem, dicens intra ſe: Quid ſuperbis terra & cinis?*

Semina plantarũ præſtant humano. Audi S. Bernard. in Medit. c. 2. *Quid ego ſum? Homo de humore liquido. Fui enim in momento conceptionis de humano ſemine conceptus, deinde ſpuma illa coagulata modicum creſcendo caro facta eſt.* Porrò materiæ huic humanæ multis nominibus arborum & plantarum ſemina præferuntur. *Primò.* Primò, quòd hæc munda ſunt, & ſine ullo horrore in ſinum mittuntur, oculis videntur & manibus atteruntur

A illa verò materia adeò impura eſt & fœtida, ut nec manu tangi, nec oculis ſine rubore aſpici poſſit. Secundo, arborum ſemina puriſſima quadam emanatione procedunt *Secundò.* ſed materia hæc emanat, non ſine pruritu carnis, fervore libidinis & fœtore luxuriæ. Ideo conceptio hominis tenebras amat; & tamquam res obſcena, & quæ genitori ignominiæ eſt, lucem fugit, & aliorum etiam familiariſſimorũ aſpectum exhorret. Tertiò, ſemina arborum atque etiã *Tertiò.* animalium nullo peccato, nullaque iniquitate inficiuntur: at hæc materia ejuſque emanatio ſæpiſſimè aliquo peccato, ſaltem levi fœdatur, quod parentes ex nimia delectatione ſolent contrahere. Quartò, illa ſemina du- *Quartò.* rabiliora ſunt, ac multis diebus, & menſibus, & annis incorrupta ſervantur: nam & vidimus aliqua poſt tres aut plures annos germinaſſe: hoc verò ſemen quaſi momentaneum, poſt modicam temporis corruptionem ſubit, & in corruptelam pertranſit. Quintò, tandem arborum ſe- *Quintò.* mina ſemel putrefacta, & in arbuſculam vel plantulam verſa puriſſimo terræ humore concreſcunt: at ſemen ho-

B minis in corpus humanum coagulatum, cibo ſpurciſſimo augetur. Sed attende, inquit Innoc. lib. 1. de Contemptu mundi c. 4. quo cibo conceptus nutriatur in utero. Profectò ſanguine menſtruo, qui ceſſat in femina poſt conceptum, ut ex eo conceptus nutriatur in femina: qui fertur eſſe tam deteſtabilis & immundus, ut ab ejus cõtactu fruges non germinent, areſcant arbuſta, moriantur herbæ, & amittant arbores fœtus, &, ſi canes inde comederint, in rabiem efferentur. Ecce homo parentes tuos, ex quorum dignitate glorieris, quo hæc ſemina viri & feminæ libidinosè commixta, in quibus nominandis jam modeſtiæ & pudicitiæ metas tranſilimus, ita noſter Alvarez de Paz. l. 4. de Cognitione ſui p. 2. c. 5.

ET DELECTAMENTO SOMNI (græcè, ὕπνῳ id eſt *ſomno*) CONVENIENTE] Ita Rom. & Græca: minùs rectè ergo S. Ambroſius ſerm. 8. in pſal. 118. & S. Bonavent. hic legunt *ſomni* (alii *ſomnus*) *convenientis*. Græcè eſt, ἡδονῆς ὕπνῳ συνελθούσης, id eſt *ex voluptate* vel *delectatione, quæ venit cum ſomno*, ſive quæ concurrit cum tempore ſomni, id eſt, quæ noctu peragitur. Honeſta

C periphraſi circumſcribit actum generationis. Addit S. Bonav. & Carthuſ. actum hunc vocari ſomnum, quia rationem ligat, & illico tranſit, ſicut delectatio ſomni. Verùm prius dumtaxat ſignificat. Græcũ συνελθόντος ὕπνῳ id eſt *convenientes ſomno*, id eſt venientis cum ſomno: comitantis ſomnum. Somnus enim poſt conceptionem, eam adjuvat & promovet, uti docent philoſophi & medici. Unde Job c. 3. v. 4. *Pereat*, inquit, *dies in qua natus ſum, & nox in qua dictum eſt. Conceptus eſt homo.* Perperam ergo Lyranus, Clarius & Holcot, hæc accipiunt de dulci infantium ſomno, quo jugiter abſorpti in utero matris decem tranſigunt menſes. Minùs quoque genuinè Janſen. delectationem ſomno convenientem exponit eam, quæ decet ſomnum, quæque congruit nocti ob actus fœditatem & verecundiam. Poſitus eſt enim, inquit, genitivus pro dativo, putà *ſomni* pro *ſomno*, hæc ipſe. Porrò quia Noſter vertit, *ſomni* in genitivo, qui referri debet ad Tò *delectamento*, non ad *conveniente*, id eſt ſimul veniente, ut patet ex ſyntaxi: hinc Salomon ait ſe coagulatum ex ſanguine feminæ & ſemine viri, & *delectamento*; & ſignificat *id eſt* (eſt appoſitio) q. d. Quod

D eſt delectamentum ſomni, id eſt noctu, *conveniens*, id eſt ſimul in unum veniens, & conveniens ad generandam & formandam prolem. Tò *ergo conveniens*, ſignificat confluxum & concurſum ſeminis virilis & feminei, qui fit per congreſſum viri & feminæ ad generandã prolem. Sic dicitur Matth. 1. 18. *Cùm eſſet deſponſata mater ejus Maria Joſeph, antequam convenirent*: ſic enim honeſtè vocatur congreſſus coniugũ. Honeſta ergo periphraſi circumſcribit delectationem actus maritalis, quo fit, ut delectabiliter concurrat ſemen tam maris, quàm feminæ ad formandum embryonem, illamque vocat *ſomni*: tum quia noctu fit, cùm ſolent homines ſomnum capere: tum quia ſomnus multùm juvat conceptionem: ſõnus enim præcedens conceptionem in utroque parente ſemen concoquit, elaborat & maturat: ſubſequens verò in femina facit ad concepti ſeminis intentionem, digeſtionem & perfectionem, uti docent Galenus & medici. Sic cap. 4. 6. ait: *Ex iniquis enim ſomnis filii qui naſcuntur.*

Salomon fœditati materiæ, putà ſanguinis & ſeminis,

ex quo

ex quo formatus eſt, addit fœditatẽ actus, qui conceptus eſt, ut originis ſuæ utilitatem & fœditatem oſtendat: hic enim actus adeò fœdus eſt, ut lucem fugiat, ac ſomnum & noctem, id eſt tenebras & latebras, quibus ſe occultet, quærat. Ipſe enim homini eripit uſum rationis (unde philoſophus eum definivit eſſe modici temporis epilepſiã) eumque quaſi in brutum & beſtiam transformet. Nullus enim actus magis brutus & beſtialis eſt, quàm venereus. Unde Alexander Magnus duabus potiſſimùm rebus, quum Deus à multis prædicaretur, ſe quòd mortalis eſſet deprehendere dicebat, ſomno, & coitu: quòd hæc præcipuè proderent humani corporis imbecillitatem; ad cetera invictus erat. Somnus enim mortis imago eſt, & coitus ſpecies eſt morbi comitialis. ita Plut. in Alexandro.

Porrò ſingula penè verba hujus verſus & præcedentis habent emphaſim, novaſque & ſingulas hominis naſcentis ærumnas continent, ut patet ſigillatim ea expendenti.

VERS. 3. ET EGO NATUS ACCEPI (græcè, *attraxi*. S. Ambroſ. ſerm. 8. in pſal. 118. *hauſi*) COMMUNEM, non tantùm eum ceteris hominibus, ſed etiam cum beſtiis omnibus, AEREM, ET IN SIMILITER FACTAM DECIDI TERRAM, ET PRIMAM VOCEM SIMILEM OMNIBUS EMISI PLORANS] Syrus, *ſicut quilibet homo cæpi plorare*; Arabicus, *& veni plorans*. Salomon tres hic nativitatis ſuæ ærumnas recenſet: primam, quòd attraxerit aerem communem omnibus, etiam brutis, quaſi ab aere tenuiſſimo penderet ejus vita, ac fugientẽ animam cogeretur reſpirando fovere & conſervare. Vide ergo, quàm caduca & occidua ſit vita, quæ à re tenuiſſima & fugaciſſima, & qualis eſt aer, dependet: pendet ergo ex aere & flatu, quaſi ex filo, qui ſi deſit, animam efflari neceſſe eſt. Nam ut ait Galen. li. de Utilitate reſpirationis c. 1. *Cum ne momentum temporis ſine reſpiratione ſufficere poſſimus, manifeſtum eſt eam ad nullam particularẽ actionem, ſed ad ipſam vitam pertinere*. Secunda, quòd in ſimilem ceteris terram deciderit, quaſi terræ filius ab ea ſecedens, & in eam ceu matrem poſt mortem rediturus. Tertia, quòd prima ejus vox fuerit ploratus, quo vitæ ærumnas, quas naturæ inſtinctu ſibi imminere augurabatur, deplorabat.

Rurſum hiſce tribus innuit ſe compoſitum è quatuor elementis: ideo enim aerem attrahit, quia eo conſtat: iiſdem enim rebus res alitur, quibus conſtat, ait Ariſtot. Rurſum ſub aere intellige ignem, ideo enim homo aerẽ frigidum attrahit, ut ignem, id eſt calorem cordis & ſanguinis, refrigeret. Terra intelligitur in eo, quòd terreſtris ſuo pondere in terram decidit: aqua in ploratu & imbre lacrymarum. Ex quibus colligendum relinquit hominem, habere corpus, non cæleſte, lucidum, ſimplex & incorruptibile, ſed elementarium, opacum, miſtum, corruptibile, quod defectus & vitia omnia, quæ elementis inſunt, ex iis ſugat & hauriat. Unde fit, ut homo ex igne trahat levitatem, bilem & ſuperbiam; ex aere, inconſtantiam & oſtentationem; ex aqua, fluxum & defluxum; ex terra craſſitiem & hebetudinem.

Homo elementorũ trahit vitia.

An embryo in utero reſpiret?

Porrò infans in utero matris poſt formatum pulmonẽ reſpirat, aeremq; internum attrahit, ait ex Hippocrate Galenus. lib. *Animal ſit id, quod in utero eſt*, cap. 3. Sed id negat Ariſt. lib. de Spiritu cap. 3. ubi docet fœtum in utero mox formato corde habere pulſum, ac deinde ali & nutriri, ultimò reſpirare. *Nam tum primum reſpirat*, inquit, *ubi in lucem editus fuerit partus*. Idem docent alii, quibus hic favet Salomon. Rurſum Ariſtot. l. 2. de Gener. animal. cap. 4. & ejus aſſeclæ tradunt, puerum in utero per umbilicum attrahere alimentum & nutriri, licèt aliqui cenſeant per os nutriri, ideoq; mox ut natus eſt, os mammæ matris admovere, ut lac ſugat. ita Galenus loco citato, & Fortunius Lycetus lib. 1. de Ortu animæ humanæ cap. 44. Omittit hic Salomon puerperæ faſtidia, partus dolores, infantis pericula, infirmitatem, ſpurcitiem, de quibus Plutarch. l. de Amore prolis: *Nihil*, inquit, *eſt ita imperfectum, inops, nudum, informe, ſpurcum, ut homo à partu ſtatim conſpectus, cui ſoli ferè ne exitum quidem in lucem mundum natura conceſſit, ſed ſanguine inquinatus taboque oppletus, & occiſo magis, quam nato ſimilis, à nemine tangi, tolli, ſuaviari & amplexu foveri poteſt, niſi naturà inſitum gerente amorem*.

ET IN SIMILITER FACTAM (græcè id eſt, *ſimiliter* vel *ſimilia paſſam*, ut vertit Pagnin. Arias, & Lorinus, hoc eſt, ſimilibus, paſſionibus, qualitatibus, incommodis, miſeriis & ærumnis obnoxiam, quales ſunt calor, frigus, æſtus, ſiccitas, fames, ſitis, morbi, &c. DECIDI TERRAM) Vatabl. *& in ejuſdem ingenii terram excidi*, q. d. Licèt naſcerer filius regis Davidis, tamen naſcendo effuſus ſum in terram, non molliorem, neque meliorem, ſed ſimilem ceteris, more aliorum hominum & animantium: ſicut enim cælum unum eſt omnibus, ſic & una omnes excipit terra, juxta illud Prudentii: *Una omnes gradiuntur humo*, æquè ac unius aeris hauſtu vivunt. Hinc in terra calorem, frigus, ſiccitatem, humiditatem, ceteraſq; qualitates, mutationes & perturbationes ſenſi & paſſus ſum æquè ac reliqui homines, & animalia.

Porrò, ne infans dum naſcitur illiſu ad terram lædatur, excipitur ab obſtetricibus. Unde S. Ambroſ. epiſt. 64. quæ eſt ad Syagrium: *Obſtetrices dicuntur eò quòd obſtant, ne fœtus laxatis uteri genitalibus in terram defluat.* Et Claud. lib. 10.

Quem prima meo de matre cadentem
Excepi gremio.

Et Job c. 3. *Cur exceptus genibus?*

Cenſet noſter Pineda lib. 1. de Rebus Salom. cap. 12. n. 4. hic reſpici ad priſcorum Romanorũ ritum, qui pueros recens natos deponebant in terra, ac Opem deam, ut ei opitularetur, invocabant teſte Feſto. Idque Primo, inquit Varro li. 2. de Vita pop. Rom. ut infans auſpicaretur vitalis ac rectus eſſe. Secundò, ut velut filius terræ ac piæ matris opem & alimenta imploraret, ait Macrobius lib. 1. in Somn. Scipionis, & S. Auguſt. lib. 4. de Civit. c. 11. quem audi: *Ipſe* (Jupiter ſive Deus) *opem ferat naſcentibus, excipiens eos ſinu terræ, & vocetur Opis. Ipſe in vagitu os aperiat, & vocetur deus Vagitanus. Ipſe levet de terra, & vocetur dea Levana. Ipſe cunas tueatur, & vocetur dea Cunina. Non ſit alius, ſed ipſe in deabus illis, quæ fata naſcentibus canunt, & vocantur Carmentes. Præſit fortuitis, voceturq; Fortuna. In dea Rumina mammam parvulo immulgeat, quia rumam dixerunt veteres mammam. In dea Potina potionem miniſtret. In dea Edulica eſcã præbeat. De pavore infantium Paventia nuncupetur.* Tertiò, ut terram omnium mortalium matrem eſſe profitetur, de quo Philo l. de Mundi opificio. Quartò, ut ſe in terram rediturum præſignificaret, juxta illud Lucretii l. 5.

Romani recèns natos ponebãt in terra quatuor de cauſis.

Omniparens eadem rerum commune ſepulcbrum.

Hic Romanorum fuit ritus, verùm an idem fuerit Hebræorum, præſertim tempore Salomonis, difficile eſt credere, difficilius probare.

Porrò homo naſcens, primò caput emittit, ultimò pedes. Audi Plinium lib. 7. ca. 8. *In pedes*, inquit, *procedere naſcentem contra naturam eſt, quo argumento eos appellavere Agrippas, ut ægrè partos, qualiter M. Agrippam ferunt genitum, unico propè felicitatis exemplo in omnibus ad hunc modum genitis.* Et infrà: *Neronem quoq; paulo antè principem, & toto principatu ſuo hoſtem generis humani, pedibus genitum parens ejus ſcribit Agrippina: ritu naturæ capite hominem gigni mos eſt, pedibus efferri.*

Audi & Ariſt. li. 7. Hiſtor. animal. cap. 8. *Situs in utero quadrupedum omnium extenſus eſt, expedum autẽ obliquus, ut piſcium: bipedum verò inflexus contractuſq; ut avium: homo etiam in ſemet conglobatus ſic geſtatur, ut naſum inter genua, oculos ſuper genua, aures extra genua habeat. Omnibus atque animalibus caput primum ſuperius eſt, ſed cum creverint & jam exitum appetant, deorſum deducitur. Ita fit ut omnibus partus ſecundum naturam in caput, contra naturã in pedes, aut inflexo circumacto que corpore agatur.* Et c. 10. *Naſcuntur ſecundum naturam cetera etiam animalia, verſa in caput, ſed pueri manus quoque ad coſtas porrectas extenſaſque habent. Qui cum exierint, vocem ſtatim emittunt, & manus in os admovent. Excrementum etiam reddunt, alii ſtatim, alii brevi, ſed omnes intra diem, quod excrementum pluris quàm pro infantis magnitudine eſt. Papaverculum hoc mulieres vocant, colore cruentum atque admodum nigrum & piceum eſt, mox lacteum tum & albidum redditur, ſugit etiam confeſtim ubera infans. Vocem antequam egrediatur numquam emittit, etiamſi cum difficulter egreditur caput extet, corpus intus ſit totum.*

ET PRIMAM VOCEM SIMILEM OMNIBUS EMISI) legit cum Complut. & S. Ambroſius, id eſt, *omiſi*, jam Vatican. & ceteri legunt, id eſt *atque*) PLORANS) Græcè, id eſt *vagiens* (quaſi, id eſt *frangens*, inquit Euſtath. Odyſ. 4. quia vagitus fit per quamdam membrorum violentam quaſi effractionem, ſeu compreſ-

ſionem) & ut ait Tert. l. de Anima c. 9. *Vagitu vitam ſalutans.* Nem infantes primis ab ortu quadraginta diebus lacrymas fundunt, ut docet Ariſt. l. 7. Hiſtor. animal. c. 10. Idem 7. Polit c. 17. quem ſequitur Avicenna, cauſam phyſicam aſſignat, quòd vagitus hic & ploratus faciat ad vocis exercitium, & ad corpus roborandum. Verùm cauſa propria moralis eſt, ſcilicet peccatum originale, in quo naſcuntur, cujus hic vagitus eſt index & pœna. Nam cetera animalia in ortu non vagiunt, imò nullam vocem emittunt.

Unde Notat Lyran. Holcot, Lorinus, Pineda ceterique interpretes, maſculos dum naſcuntur vagiendo vagitum auſpicari ab A, quæ eſt prima littera nominis

Cauſa moralis. Adæ protoplaſti: feminas ab E, quæ eſt prima nominis Evæ, quaſi de eorum lapſu quiritentur. Hinc & Chriſtus, ut per omnia nobis aſſimilaretur, noſtramq; culpam lueret & expiaret, vagiendo natus eſt, juxta illud Fortunati: *Vagit infans inter arcta conditus præſepia.*

Cauſa phyſica. Cauſa phyſica eſt, quòd infantes naſcendo magnam ſentiant mutationem: tranſeunt enim nudi ab utero molli & calido ad terram duram, & aerem frigidum. Rurſum, à tenebris & ſomno ad inſolentem lucem & B vigiliam, &c. quibus omnibus percelluntur, ac dolentes vagiunt. Ita Alexand. in Problem.

Symbolica. Cauſa ſymbolica eſt, quòd infans præſentiet, præſagiat, & quaſi *neſciens prophetes*, ait S. Auguſt. 21. Civitat. c. 14. mille vitæ ærumnas ſibi ſubeundas, quas deplorat. Unde Lucret. l. 6. ait:

Vagituq; locum lugubri complet, ut æquum eſt,
Cui tantum in vita reſtat tranſire malorum.

Hac de cauſa Thraces, Gedenſes, Trauſi & Cauſiani naſcentes lacrymis, morientes gaudio & riſu proſequebantur, teſte Alex. lib. 2. Genial. c. 25.

Si cui homini Deus revelaret omnes afflictiones corporis & animæ, illi ſubeundas per reliquum vitæ, horreret, ploraret, & penè deſperaret; quid ni ergo eas omnes præſentiens infans ejulet? Audi S. Auguſt. l. 21. de Civit. c. 14. *Quis non exhorreat & mori eligat, ſi ei proponatur, aut mors perpetienda, aut rurſus infantia? quæ quidē non à riſu, ſed à fletu orditur hanc lucem, quod quid malorum ingreſſa ſit neſciens prophetat quodammodo.* Unde Plinius ignorans veram vagitus cauſam, ſcilicet peccatū originale, & naturæ per illud corruptionem, naturam C ipſam velut novercam accuſans, in proœmio lib. 7. queritur: *Hominem tantum nudum,* inquit, *& in nuda humo, natali die abjicit ad vagitus ſtatim & ploratum, nullumque tot animalium aliud, ad lacrymas, & has protinus vitæ principio,* &c. *flens, animal omnibus imperaturum.* Additque *non fari, non ingredi, non veſci: breviterq; hominem ſcire nihil ſine doctrina, non aliud natura ſponte, quàm flere.*

Priſcis Latinis infantes vagiendo *va* ſonare videbantur: unde per onomatopœjam *vagire* dicti ſunt, ac Vagi-

Vaticani origo. canus (qui & levi nominis flexu Vaticanus dictus eſt) deus, ut iis auxilio eſſet, implorabatur, ait Varro. Audi Gellium l. 16. c. 17. *Vaticanus Deus nominatus, penes quē eſſent vocis humanæ initia, quòd pueri ſimul atque parti ſūt eam primam vocem edunt, quæ prima in Vaticana ſyllaba eſt. Idcirco vagire dicitur, exprimente verbo ſonum vocis recentis.* Romæ Deus hic colebatur in monte, qui ex eo etiamnum Vaticanus nuncupatur, quem nunc occupat corpus, ſepulchrum & baſilica S. Petri, qui omnes Chriſtianos, quaſi modò genitos infantes lacte ſuæ doctrinæ aluit & pavit, verus utique eorum Vagitanus. Vnus hic excipitur Zoroaſtres, qui in ortu ſuo non vagiit, ſed riD ſit, ut refert Solinus lib. 1. de Mirabil. mundi c. 3. & hoc fuit portentum malumque omen: nam poſtea fuit artis magicæ inventor. Cardanus lib. de Rerum varietate, cùm de hominis natura agit, eum non niſi poſt aliquot dies ridere tradit, primumque riſum, quem edit, non niſi in ſomnis exiſtere: quod ſignificari ait, nullum, niſi confecto hujus vitæ curriculo verum ac certum gaudium eſſe. Nam ut ait S. Auguſtinus, omnino nihil aliud eſt tempus vitæ hujus, quàm curſus ad mortem. Unde Seneca l. 4. epiſt. 24. vitam comparat clepſydræ, ex qua aqua vel arena ſenſim citoq; tota defluit & deficit: ſimul enim modo defluunt dies vitæ, quibus mors ſuccedit.

Denique infantes nati deponuntur in terram quaſi matrem, ut eam velut mox futurum ſibi ſepulchrum ſalutent, & inter infantiles vagitus funebres monodias ac nænias modulentur, juxta illud S. Bernardi ſerm. de A Sancto Martino: *In terra*, inquit, *orimur*, *in terra morimur*, q. d. Prima videndi ſedes, eſt ultima moriendi: nec majori diſcrimine ortus & interitus ab invicem ſeparantur, quàm hæc duo verba *Orimur* & *Morimur*, quæ una tantùm litterula diſtinguuntur.

IN INVOLUMENTIS NUTRITUS SUM, ET CURIS MAGNIS] Græcè, ἐν σπαργάνοις, id eſt, in faſciis & involucris infantilibus. Unde & Chriſtum, qui eſt verus Salomon, ut nobis eſſet ſimilis, ἐσπαργάνωσε, id eſt, *pannis involuit*, id eſt faſciavit, Virgo Dei para, Lucæ 2. 7. VERS. 4.

Infans faſciatur? Cauſa Prima. idque Primò, quia cùm cetera animalia pilis veſtita naſcantur, ſolus homo planè nudus naſcitur, ideoq; faſciis, quaſi veſtibus involvendus eſt. Audi Plinium de natura quaſi noverca hominis quiritantem in proœmio l. 7. *Ante omnia unum animantium cunctorum alienis velat, ceteris variè tegumenta tribuit, teſtas, cortices, coria, ſpinas, villos, ſetas, pilos, plumas, pinnas ſquamas, vellera; truncos etiam arboreſque cortice, interdum gemino, à frigoribus & calore tutata eſt; hominem tantum nudum & in nuda humo natali abjicit die,* &c. & Plut. l. de Amore prolis: *Nihil, ait, eſt ita imperfectum, inops, nudum, informe & ſpurcum, ut homo a partu ſtatim conſpectus ſanguine inquinatus, taboque oppletus, occiſo magis quā nato ſimilis.* Hac ſola purpura indutus prodit in lucem princeps æquè ac plebejus homo, ex eadem quiſq; tela conſpicitur veſtitus.

Secundò, faſciis eget infans, ut iis mollia ejus membra ſtringantur, confirmentur & ſolidentur ne ex vagitu & ineptis pueri motibus luxentur, labefactētur aut diſtorqueantur. Moleſta ergo ſunt infanti faſciæ, ac quaſi cōpedes ejus & vincula quibus conſtringitur, ſed neceſſariæ ad ſalutem. Unde Galenus l. 1. de Sanitate tuenda ca. 7. & 3. de Motu muſc. c. 7. & de Cauſ. morb. cap. 7. docet, *conducere plurimum tuendæ valetudini infantili, ut faſciis deligetur infans, ſed corpori prius toti ſale modicè inſperſo, ut membra melius conſolidentur atque firmentur, &, niſi commodè faſcientur infantes, quorum ſunt mollia penèque fluxibilia corpora, facile inverti & corrumpi membri cujuſque figuram.* Catoni propterea Cenſorino tātæ curæ fuit apud Plutar. *Ut niſi ſe ſpectante liberos faſciari permiſerit.* Secundo

Tertiò, faſciæ juvant, ut infans, qui quaſi quadrupes naſcitur, ac manibus pedibuſque repit ut rana, citò conſolidatis membris & pedibus, iis incedere valeat bipes ut homo. Quàm verò hoc ſit miſerum deſcribit Plinius loco jam citato. *Abhoc*, inquit, *lucis rudimento, quæ ne feras quidem inter nos genitas, vincula excipiunt, & omnium membrorum nexus; itaque feliciter natus jacet manibus pedibuſque revinctis, flens animal cæteris imperaturum, & à ſuppliciis vitam auſpicatur, unam tantum ob culpam, quia natum eſt, heu dementiam, ab his initiis exiſtimantium ad ſuperbiam ſe genitos.* Hæc ille. Tertio.

Unde hæ faſciæ repræſentant inſtitas, ligamina, ſindones & lintea, quibus puer poſt mortem involvendus eſt, ut inferatur in ſepulchrum. Puer ergo in cunis faſciatus, ſpeciem habet defuncti jacentis in ſarcophago, quia naſcitur moriturus, gignitur ut ſepeliatur. Suas faſciis cunas ceteraque ſimilia intellige. Accedunt varii dolores, quos ex nimia vel inconcinna faſcinatione, multiſq; aliis incommodis patitur puer, & explicare nequit, ſed vagiēdo & plorando eos prodit, ad quos leniendos tria remedia ſuggeſſit natura. Audi Galen. l. 1. de Sanitate tuenda c. 7. *Tria hæc doloris infantium remedia, nutricibus ipſo uſu edoctis inventa videamus, ſcilicet nutricis papillam ori indītam, motum mediocrem, vocis modulationem. Rurſuſque triplicem excogitatam dimotionem infantium, in cunis, in lectulis pendentibus, in ſuis ipſarum nutricum ulnis.*

ET CURIS MAGNIS] Tò *magnis* jam non eſt in Græco. Perperam P. Nannius pro *curis* legit, *cunis*; fortè in aliquo exemplari pro φροντίσι, id eſt *curis*, ſcriptum legit, φορτίοις, id eſt *naviculis onerariis*, quæ cunarum ſpeciem referunt: aut φορμοῖς φορμὸς enim eſt ſporta, vas, corbis, quibus ſimiles ſunt cunæ. Porrò in cunis, magnis curis & ſollicitudinibus parentum, obſtetricum, nutricum, pædagogorum alitur & educatur infans: unde varios morbos ac non rarò mortem ſubit: quocirca illi ſervando Gentiles Cuninam deam præficiebant, ait Varro & ex eo S. Auguſt. 4. de Civit. 11.

Porrò Gentiles heroum filios recens natos ponebant in clypeo, ut ad bellum eos erudirent. Unde poſitus eſt in ſcuto apud Theocritum Hercules, itidemque Iphiclus ab Alcmena parente:

Cum

Digitized by Google

Cùm ambos laviſſet, & lacte replevìſſet.
Poſuit ſuper ſcutum aureum, quod Pterela
Amphitryon, pulchram armaturam ademerat, interfecto.

Quin & Lacænæ in clypeo pariebant, auctore Nonno Dionyſ. l. 41. Deniq; curas has extimulat, præſertim matris erga prolem: quia enim impensè eam amat, hinc impensè eam curat. Menſura enim curæ eſt amor. Unde Anacharſis rogatus, *cur conjugio abſtineret?* reſpondit, *Quia nimis amarem prolem ex eo natam.*

Vers. 5. NEMO ENIM EX REGIBUS ALIUD HABUIT NATIVITATIS, græcè, γενέσεως, id eſt ortus, INITIUM) Sub accipe conceptionem, nativitatem, educationemque, ortu omnia mille periculis & incommodis, ideoque mille curis & anxietatibus ſunt obnoxia in homine, non autē in ceteris animalibus, quibus proinde longè infelicior & ærumnoſior eſt homo. Dicit hoc Salomon, non tam ut ceteris regibus; quàm ut reliquis hominibus plebeiis ſeſe aſſimilet & adæquet.

Vers. 6. UNUS ERGO INTROITUS EST OMNIBUS AD VITAM, ET SIMILIS (græcè, ἴση, id eſt æqualis) EXITUS) Idem ergo eſt hominis principium, idem finis, ſolis verò mediis vitæ itineribus diſcrepant; qui ergo ſapit, ea præclarè obeat. Pro *ergo* græcè eſt δὲ, id eſt *autem*, ſed δὲ ſubinde eſt illativum, & æquipollet *ergo*, ut ſuperiùs monui. Pro *introitus* græcè eſt, quę vox eſt theatralis, & adaptatur perſonis ſcenicis in theatrū prodeuntibus, ut in comœdia agant perſonam, hic regis, ille ſervi, iſte militis. Unde ἐξόδιον vocabatur carmen, quod in fine comœdiæ canebatur teſte Polluce l. 4. Similis *eſt introitus ad vitam*. per eam enim ingredimur in theatrum hujus mundi, ut perſonam comicam agamus, hic ſacerdotis, ille principis, iſte plebeii. Unde Auguſtus Cæſar, teſte Sveton. moriturus ad amicos ait: *Satiſne bellè perſonam noſtram egimus?* Illis reſpondentibus, *bellè*, attrahens claudenſque lectuli cortinas: *Valete ergo*, inquit, *& plaudite*, uti dicunt ſcenici finità jam comœdia. Homo ergo in hac vita eſt mimus & hiſtrio in tragœdia, quæ coram Deo, angelis & hominibus exhibetur, juxta illud Pauli: *Spectaculum* (græcè, θέατρον, id eſt *theatrum*) *facti ſumus mundo & angelis, & hominibus*, 1. Cor. 4. 9. Quiſque ergo videat, ut decorè perſonam ſuam agat, ut C Deo illius benè actæ rationem expoſcenti exactam reddat.

Comœdia eſt vita.

Introitus Primò.

Secundò. Secundò, εἴσοδος convenit navigantibus, qui navim ingrediuntur, ut in portum à ſe prætèſum enavigent. ſic ingredientes in vitam, ingredimur in mare mille tempeſtatibus & periculis piratarum obnoxium, ut per illud duce Deo, & aſſiſtante Sp. ſancto in portum ſalutis enavigemus.

Tertiò. Tertiò, εἴσοδος convenit ingredientibus nundinas & forum, ut in eo merces emant aut vendant. Sic vita noſtra eſt mercatus & nundinæ, ait S. Greg. Nazianz. in quem naſcendo ingredimur, ut in eo merces virtutum, meritorum, & bonorum operum, quibus mereamur ſalutem & vitam æternam, comparemus.

Quartò. Quartò, εἴσοδος & ἔξοδος, id eſt ingreſſus & egreſſus, competit ſoli orienti & occidenti, æquè ac lunæ & ſtellis. Manè enim ſol oriens ingreditur in noſtrum hemiſphærium veſpere occidens egreditur. Sic homo celerrimè per vitam & mundum hunc pertranſit, ut nativitate quaſi manè oriri, in morte quaſi veſpere occidere videatur. Sicut ergo ſol velociſſimè eodem die tranſit ab ortu ad D occaſum, ſic homo à vita celerrimè decurrit ad mortem, adeoque vita ejus non eſt aliud, quàm tranſitus continuus ab ortu ad occaſum & mortem.

Quintò. Quintò, εἴσοδος convenit athletis, curſoribus & curribus in ſtadium pro præmio ingredientibus, in eoque ad metam celerrimè decurrentibus. Sic enim vita noſtra eſt ſtadium in quo certamus & decurrimus ad metam & palmam cæleſtem. Quare mors ſapientibus & Sanctis, non tam eſt finis vitæ, quàm mortis, ac veræ vitæ initium, & æternitatis janua, uti paſſim docēt SS. Patres, quin & Philoſophi. Audi paucos è multis. Maximus Tyrius Platonicus ſerm. 25. *Hoc, ait, quod mortem homines vocant, id ipſū eſt immortalitatis initium, & futuræ vitæ procreatio.*

Mors janua immortalitatis Gnoma.

Indi Brachmanes apud Strabonem lib. 15. affirmant, *mortem eſſe nativitatem ad illam veram atque felicem vitam*. Pallad. lib. 1. Florileg. *Anima è corpore tamquam è carceribus mortis fugit ad Deum immortalem*. Apollon. Tyaneus apud Philoſt. l. 7. *Nos*, inquit, *homines in carcere ſumus omni tempore, quod nos vitam appellamus, & A qui primi domos invenerunt, non animadvertiſſe videntur, quod alio carcere ſeipſo circumdarent*. Cicero in Catone Major. *Dum ſumus in his concluſi compagibus corporis, munere quodam neceſſitatis, & gravi opere perfungimur: eſt enim animus cæleſtis ex altiſſimo domicilio depreſſus, & quaſi demerſus in terram, locū divinæ naturæ æternitatiq; contrarium*. Idem in Somnio Scipionis agēs de Heroibus Roman. *Qui*, inquit, *è corpore tanquam è carcere evolarūt*. Themiſtius apud Stob. ſerm. 121. *Videtur*, inquit, *ipſum*, τοῦ θανάτου, id eſt mortis, *nomen, hominem è vita migrantem, non ad locum aliquem ſub terram referre, ſed extollere* ἄνω εἰς θεὸν, *hoc eſt, ſurſum ad divinam ſedem. Sic enim probabile eſt animam veluti à vinculo corporis, quod expiravit, ſolutam, tum demum verè reſpirantem, ſeq; recreantē, Deo ſociari, & ab eo pendere*. Idem Themiſtius ibidem: *Mortis ait, affectum ſubire, ſimile eſt initiationi in magnis aliquibus ſacris, quocirca ut ipſa vocabula, ſic etiam res inter ſe conſimiles ſunt*: τελευτᾶν *enim mori eſt*, τελεῖσθαι, *ſacra*, τελεῖσθαι *initiari. Nam poſt mortem mirabilis quædam lux occurrit, aut loci puri aut amœna prata defunctos excipiunt, in qui-* B *bus voces, chorea & venerabiles de rebus ſacris narrationes reſonant: illic homo jam perfectus, initiatus, ſui juris factus & liber, coronatus obambulans ſacra celebrat, & converſatur cum viris ſanctis puriſque profanam in terra & impuram turbam inſpiciens, quæ in profundo cæno & caligine à ſeipſa conculcatur & compellitur*.

Ex quibus omnibus rectè concludit S. Maximus Epiſcop. Taurin. in Cent. 5. c. 76. *Non puto finem vitæ hujus juſtum eſſe mortem appellare, ſed receſſum à morte, ſeparationem à corruptione, tenebrarum ſubductionem, ut in ſūma dicam omnium conſummationem malorum.*

PROPTER HOC OPTAVI, ET DATUS EST MIHI SENSUS: ET INVOCAVI, ET VENIT IN ME SPIRITUS SAPIENTIÆ] Subdifficilis eſt hoc loco nexus: non ſatis enim liquet quid referat τὸ *propter hoc*. Reſpondet Primò, noſter à Caſtro, ſicque explicat q. d. *Propter hoc*, id eſt propter ærumnas meas jam recenſitas, quia ſcilicet vidi me natum in ſumma miſeria, nec poſſe meis viribus ac induſtria ſapientiam comparare, in hoc volui præferri aliis, quòd confugi ad ſapientiæ auctorem & largitorem: cognita ergo infirmitate mea, & Dei ſummam potentiam & liberalitatem optavi. Vers. 7.

Secundò, magis genuinè noſter Lorinus: Humanæ, inquit, imbecillitatis conſideratio impulit eum ad concupiſcendam, & poſcendam à Deo ſapientiam, reſponditq; voto ac precibus eventus, & animæ, quam ſciebat eſſe immortalem, accommodatā perfectionem adeptus eſt: philoſophia enim mortalitatis meditatione gignitur.

Tertiò, Janſen. quia commune eſt omnibus initium nativitatis, & quia vidi me ſicut reliquos homines natum in ignorantia; ideo optavi ſenſum & ſapientiam, quæ hāc ignorantiam dirigeret, imò depelleret.

Quartò, noſter Pineda l. 1. de Rebus Salomonis c. 12. *Propter hoc*, inquit, quòd ſcilicet viderem me ex naturæ primordiis ceteris nihilo meliorem, *optavi* (votum concepi qua me ratione excellentiorem efficerem) *& datus eſt mihi ſenſus* (intelligentia, ſcientia, prudentia.) Nam ea nomina, quę diſcrimen aliquod inter homines efficiūt, non ſunt naturæ, ſed vel fortunæ, ut liberi & ſervi, regis & ſubditi, divitis & pauperis: vel virtutis, laboris & induſtriæ, ut probi vel improbi, ſapientis vel ſtulti, digni indignive laude;

Vivere commune eſt, ſed non commune mereri.

inquit Prudentius diſputans adverſus Symmachum. Et Felix Minutius: *Generoſus es? Parentes tuos laudas: Omnes enim pari ſorte naſcimur, virtute diſtinguimur*. Idem Pineda l. 6. c. 9. Hinc illa, inquit, Salomonis in eam, quæ vera ex virtute laus & gloria eſt, animi accenſio & incitatio, verè regio & excelſo animo digna, nam cùm eadem eſſent omnibus vitæ primordia, & ſimiles progreſſiones & exitus: *Propter hoc* (ut aliis excelleret) *optavi, & datus eſt illi ſenſus: invocavit, & venit in illum ſpiritus ſapientiæ, & præpoſuit illam regnis & ſedibus*, Sap. 7. 7. atque hæc eſt illa famæ & nominis immortalitas, quam ſibi proponebat & expetebat Sap. 8. 13. *Habebo immortalitatem, & memoriam æternam his, qui poſt me venturi ſunt, relinquam.*

Omnia hæc vera, & huic loco appoſita ſunt, & congrua. Salomon enim, quia duplicem perſonam ſuſtinebat duplicem hic poſtulat ſapientiam, ſcilicet unam quæ eū

ut

ut perſonam privatam inſtrueret: alteram, quæ eum ut A perſonam publicam dirigeret. Senſus ergo eſt q. d. Quia vidi me natum in tanta miſeria & ignorantia, optavi & poſtulavi ſenſum & prudentiam, quæ me doceret in vita tam miſera & cæca rectè ſapienterq; vivere, ac miſerias vitæ vel prudenter curare, vel fortiter ſuſtinere: ejus verò concupiſcentias inordinatas & noxias generosè cohibere & frænare; denique à voluptate hujus vitæ, utpote brevis & caducæ, mentem avocare, eamque ad futuram vitam in cælis beatam & æternam ambiendam, totiſque viribus proſequendam traducere.

Rurſum, quia rex ſum (hæc enim oratio videtur eſſe illa, qua initio regni poſtulavit à Deo ſapientiam ad regendum, 3. Reg. 3.) poſtulavi ſapientiam non plebeiis communem, ſed regalem, omnibus ſuperiorem & excellentiorem, qua ſubditis antecellerem, eoſq; ſapienter regerem & dirigerem ad pacem & felicitatem tum præſentem, tum æternam. Rex enim æmulari debet Dei ſapientiam & ſanctitatem. Nam, ut ait Polybius apud Stobæum ſerm. 6. *Honeſtum, deorum eſt, aut eorum qui diis proximi cenſentur.* Et Jamblichus epiſt. ad Agrippam: *Oportet*, inquit, *legibus* B *præfectum ſummè purgatum eſſe, juxta ſummam legum rectitudinem, ac neque ſeductione, neque fraude falli per ignorantiã, neq; vim ſuperioribus inferre, nec ulla occaſione injuſta allici, nam ſervatorem & cuſtodem legum, tã incorruptũ oportet eſſe, quàm ſummè fieri poteſt in humana natura.*

OPTAVI] Græcè, εὐξάμην id eſt optavi, oravi, ſupplicavi, votum concepi. Optare enim facit orare & poſtulare, imò deſiderium ſuum patefacere Superiori, præſertim Deo, eſt orare: juxta illud pſalm. 10. 17. *Deſiderium pauperum exaudivit Dominus, præparationem cordis eorum audivit auris tua.* Hinc ſolerter Noſter vertit, *optavi* potius quàm *oravi*, ut orationis fontem indicaret, ſcilicet optationẽ & vehemens ſapientiæ deſiderium; præſertim quia orationem mox exprimit, dum ſubdit: *Et invocavi.*

Moraliter docet hic, initium ſapientiæ & ſanctitatis eſſe ingens ejus votum & deſiderium, juxta illud Chriſti: *Si quis ſitit, veniat ad me, & bibat*, Joan. 7. 37. Hinc Chriſtus à Jacob Patriarcha vocatur *deſiderium collium æternorum*, Geneſ. 49. & Apoſtoli in Pentecoſte per decem dies deſiderantes, & invocantes receperunt Spiritũ ſan-C ctum. Idem fac & tu, ac cum Eccleſia ardenti affectu, magnaque obtinendi fiducia ſuſpira & ſupplica: *Veni ſancte Spiritus, reple tuorum corda fidelium.* Ita S. Thomas Aquinas profitebatur ſe ſapientiam ſuam magis oratione, quã ſtudio impetraſſe. Nam *omnis ſapientia à Domino Deo eſt*, Eccl. 1. 1.

SENSUS] Græcè, φρόνησις, id eſt, prudentia, ſcientia, intelligentia; Noſter vertere ſolet, *ſenſus*, ut ſcilicet in omnibus ſensatè, ſapienter & honeſtè me gererem.

Vers. 1. ET PRÆPOSUI ILLAM REGNIS ET SEDIBUS (græcè *ſceptris & thronis* quæ regis & regni ſunt inſignia) ET DIVITIAS NIHIL ESSE DUXI IN COMPARATIONE ILLIUS Gr. ἐν συγκρίσει, id eſt *in dijudicatione illius*, ſi cum ſapientia dijudicentur, & in judicio certent utra alteri præſtet. Rationem à priori dat ipſa ſapientia Proverb. 8. 14. dicens: *Meum eſt conſiliũ, & æquitas, mea eſt prudentia, mea eſt fortitudo: per me reges regnãt, & legum conditores juſta decernunt.* Et v. 18. *Mecum ſunt divitiæ & gloria opes ſuperbæ & juſtitia. Melior eſt enim fructus meus auro & lapide pretioſo, & genimina mea argento electo.* Vide ibi dicta. D

Hinc multi fideles, quin & philoſophi (ut Crates, Democritus, Anaxagoras) abjecerunt opes, & abdicarunt regna, ut vacarent ſapientiæ & ſanctitati, quorum nonnullos ſuperiùs recenſui. Nam opes & regna ſæpè invitis eripiuntur, ſapientia & ſanctitas invito eripi nequit. Sic Apoſtoli dixerunt Chriſto qui eſt dux ſapientiæ: *Ecce nos reliquimus omnia, & ſecuti ſumus te*, Matth. 19.

Vers. 2. NEC COMPARAVI ILLI LAPIDEM PRETIOSUM: QUONIAM OMNE AURUM IN COMPARATIONE ILLIUS, ARENA EST EXIGUA, ET TAMQUAM LUTUM AESTIMABITUR ARGENTUM IN CONSPECTU ILLIUS] q. d. Sapientia longè præſtantior eſt omni auro & gemmis: ſapientiæ aſpectu obſcuratur auri fulgor, infuſcatur argenti candor, hebeſcit margaritarum nitor, & quidquid illuſtre & pretioſum eſt ſordeſcit & vileſcit, adeoque ipſe Plutus (græcè enim eſt πλοῦτος, quem Gentiles ut opum Deum adorant: Quid enim eſt argentum & aurum, niſi terra alba & rubra, ait S. Bernard. ſerm. 4. de Adventu. Pro *in comparatione* græcè eſt, ἐν ὄψει, id eſt in viſione, in conſpectu. Hinc Plato l. 3. de Republ. ſapientes & virtute eximia præditos ait conflatos ex auro & argento, ſed cæleſti, quod terreno præſtet, ceteros ex ære & ferro. Audi eum: *Deus effector hominum principibus reipublicæ, qui ceteros præcedebant, miſcuit pectori aurum cæleſte, id eſt virtutes divinas, ut alta quædam & excelſa mente eſſent: illis autem, qui hos adjuvarent in gubernando rempubl. cæleſte pectoribus indidit argentum, id eſt præclarum virtutum ornamentum, etiamſi ſubſiſterent infra dignitatem priorum; ut & ferrum & æs miſcuit agricolis & aliis opificibus, qui reipublicæ ſerviunt.* Addit tamen: *Eos quibus Dominus aurum & argentũ cæleſte pectoribus miſcuit, contẽnere debere terrenũ aurũ & argentum, neque loculos habere oportere, neque ſequi opes.*

Alludit ad Job. 28. 15. *Non dabitur aurum obrizum pro ea, nec appendetur argentum in commutatione ejus*, nec ſapphirus, nec topazius, nec Indiæ colores ceteraque, quæ ſubdit. Quare ſtultorum vox eſt illa apud Horatium lib. 1. epiſt. 1.

O cives, cives, quærenda pecunia primum,
Virtus poſt nummos.

Pro *pretioſũ* græcè eſt, τίμιον, nonnulli legunt, ἀτίμητον, id eſt *honorarium*. Sunt qui legant, ἄτιμον, id eſt vilem, inhonorabilem, deſpectum, quo velit ſignificare quemvis lapidem pretioſum ſine honore, ac ſine pretio eſſe ſi eum ſapientia comparetur. Unde ſic legunt, *non comparavi ei lapidem, tamquam deſpectui habitum præ ſapientia*; ſed communis lectio habet, τίμιον, id eſt *pretioſum*. Huc faciunt duæ Chriſti parabolæ, prior de theſauro abſcondito in agro Matth. 13. 44. *quem qui invenit homo, abſcondit, & præ gaudio illius vadit & vendit univerſa quæ habet, & emit agrum illum.* Et de pretioſa margarita inventa ibidem v. 46. quam ut compararet induſtrius negotiator, *abiit, & vendidit omnia quæ habuit, & emit eam.* Nã ſapientia theſaurus eſt & margarita unica. Quòd ſi in *Chriſto ſunt omnes theſauri ſapientiæ & ſcientiæ Dei abſconditi.* Coloſſ. 2. 3. jure optimo Apoſt. ad Philip. 3. 8. *exiſtimo*, ait, *omnia detrimentum eſſe, propter eminentem ſcientiã Jeſu Chriſti Domini mei: propter quẽ omnia detrimentum feci, & arbitror ut ſtercora, ut Chriſtum lucrifaciam.*

SUPER SALUTEM ET SPECIEM] græcè, *ſuper ſanitatem & formam*, ſive *pulchritudinem*) DILEXI ILLAM, ET PROPOSUI PRO LUCE HABERE ILLAM: QUONIAM INEXTINGUIBILE EST LUMEN ILLIUS] *Propoſui pro luce habere illam*; alii vertunt, *præ luce*, quaſi dicat Antepoſui illam luci. Hinc græcè eſt id eſt *elegi*. Unde Vatabl. *uſumque ejus lucis præoptavi*, vel *prælegi, ut cujus ſplendor ſupprimi non poſſit.* Vers. 10

Noſter apertis vertit, *propoſui pro luce*: Græcum enim Primò, verti poteſt, *pro luce*, vice lucis, inſtar lucis, Secundò, *ſuper lucem*, præ luce. Duo enim ſignificat Salomon: Primò, ſapientiam ſe præpoſuiſſe luci: Secundò, ſe vice lucis non alio lumine uſurum, quã ipſa ſapientia. Sapientia enim eſt lux lucidiſſima, quæ mentem illuminat ad omnia cognoſcenda, & ritè peragenda. *Lucem* hic tum externam ſolis, tum internam, putà lumen oculorum, accipe, q. d. Sapientiam chariorem habui, non tantùm luce ſolis, ſed & meis oculis, & luce viſuque oculorũ adeoque ſepoſito viſu oculorum, in rebus agendi ſtatui non alio uti viſu, non aliis oculis, niſi ipſius ſapientiæ: hæc D enim per omnes rerum tenebras viam oſtendit, ſecureque deducit ad metam vitæ æternæ.

Huc uſque ſapientiam propoſuit bonis externis, ſive fortunæ, uti ſunt aurum & argentum, nunc præponit eamdem bonis internis, uti ſunt ſanitas ſive valetudo, forma ſive pulchritudo, viſus & intuitus lucis: quibus tantum ſapientia præſtat, quantum corpori animus, cujus ipſa eſt ſanitas, pulchritudo & viſus.

SUPER SALUTEM ET SPECIEM DILEXI ILLAM] Primò planè, q. d. Magis amavi & optavi ſapientiã quàm corporis ſanitatem, robur & decorem, quia ſapientia, utpote ſpiritalis & dos nobiliſſima, præſtat omni rei & doti corporeæ. Innuit ſapientes ſæpè minùs pollere robore corporis, & robuſtos admodum minùs pollere ſapiẽtia. Sic enim Deus dona ſua diſtribuere & partiri ſolet. Adde corpus alias diſpoſitiones exigere ad robur, & ſubinde contrarias ad ſapientiam requiri. Unde illud:

Ingenio pollet, cui vim natura negavit.

Secundo, Petrus Bleſenſis epiſt. 81. cenſet hic ſapientiæ ſtudioſos invitari ad laborem & ſtudium ſapientiæ etiam,

Digitized by Google

etiam cum jactura ſanitatis & formæ, quòd par ſit rẽ tantam, quãta eſt ſapientia, quãvis corporis jactura emi. Hinc videmus ſtudioſos laborare ſtomacho, capite, phlegmate, fierique macilentos, valetudinarios & decolores, ideoque brevis eſſe ævi: ſtudendo enim exhauriunt optimos ſpiritus, & calorem à ſtomacho avocant ad cerebrum ex quo oritur ſtomachi indigeſtio, cruditas, flatus, phlegmata, vertigines, hemicrania, &c. Sic Ariſtoteles naturali ſtomachi infirmitate laborabat, eamque calidi olei utriculo ventri admoto levare ſolebat, ait Ammianus lib. 16. ut mirum ſit eum ad ætatem 63. annorum perveniſſe, & aſſiduos dolores tamdiu tanta animi virtute ſuſtentaſſe: *Fuit enim in lucubrando ſtudio infatigabilis*, ait Laert. in ejus vita, *qui cum cubitum ſe conferret, in manu globum æneum capiebat, ut cadentis in pelvim globi ſono excitaretur. Ariſtotelem*, inquit Cenſorinus de Die natali, *ferunt naturalem ſtomachi infirmitatem, crebraſque morbidi corporis offenſiones virtute animi diu ſuſtentaſſe, ut magis mirum ſit ad annos ſexaginta tres eum vitam pertuliſſe, quàm ultrà non protuliſſe*. Bleſenſem ſequitur Pineda lib. 3. de Reb. Salomonis c. 3. n. 8. Sapientia, inquit, eſt mortis & mortali- B catis antidotum, Sapient. 8. v. 17. Quare quamvis corporis vires ſapientiæ ſtudio atque vigiliis extenuentur, & ad mortem celeri gradu ſapiens contendat; ex altera tamen parte nominis immortalitate, quæ ſapienti debetur, vitæ brevioris jactura abundè compenſatur: propterea enim addidit: *Super ſalutem & ſpeciem dilexi illam*, Sap. 7. 10. Idem lib. 3. cap. 10. n. 5. Salomon, ait, exercuit cum labore, attentione, & mentis intentione ſcientias ſine labore acceptas: aliquando etiam cum defatigatione quadam viriũ corporis, ſtomachi languore, capitiſq; laſſitudine aliqua. Prætervehuntur aliquando ultra modum ſapientum vigiliæ & lucubrationes, ut cũ ipſo Salomone cogantur dicere, *Super ſalutem & ſpeciem dilexi ſapientiã*: ne ſapientiæ deſint, deſunt valetudini curandæ, deſunt ſibi ipſis, ac vitæ neceſſariis deſunt. Verum enimverò moderatio adhibenda eſt ſtudio, quam ipſa ſapientia præſcribit, ne vires corporis lædantur, itaq; uſus & exercitium ſapientiæ intercidatur, juxta illud:

Omnibus in rebus modus eſt pulcherrima virtus.

Et illud:

Omnis ſatietas mala; ſtudiorum autem peſſima.

Tertiò, idem Pineda lib. 3. c. 3. n. 5. cenſet hic reſpici ad orationem Salomonis, qua à Deo non poſtulavit ſanitatem, nec pulchritudinem aut pulchras uxores, ſed ſapientiam, 3. Reg. 3. 5.

Huc facit illuſtre exemplum in Hermanno, cui à contractis membris cognomen fuit Contracti, qui cùm eſſet filius Comitis, monaſticem profeſſus in Ordine S. Benedicti, enixè petiit à B. Virgine, cui erat addictiſſimus, ſanitatem ſibi reſtitui, quæ per viſum apparens illi hoc reſponſum dedit: *Fili chariſſime, tuis precibus ſedulis invitata duorum tibi optionem impetravi; elige quod volueris. Cõtractus permanebis, & omnium Scripturarum ſcientiam accipies, tam divinarum, quàm humanarum, vel ſanitatem corporis accipiens, idiota permanebis, & Eccleſiaſticam cathedram aſcendes. Jam alterum ex iis, quod volueris elige, quoniam ambo habere non poteris*. Hermannus autem conſiderans quod Regina cæli ſingulariter ſuadebat, elegit remanere contractus, & ſcientiam Scripturarum accipere, magis quàm corporis ſanitatem abſque doctrina poſſidere. Erat enim jam tunc, licèt rudis & idiota, devotus tamen & Scripturarum amore accenſus. Ex illo tempore in omni doctrina ultra omnes contemporaneos ſuos proficiens, excellentiſſimæ opinionis vir factus eſt: trium linguarum, Latinæ ſcilicet, Græcæ & Arabicæ, ita peritus extitit, ac ſi natus in eis fuiſſet: floruit anno Domini 1060. auctorque fuit hymni *Salve regina*, & aliorum plurium. Porrò ægritudo illi patientiæ & ſanctitatis fuit materia & ſtimulus. Ita Trithemius de Viris illuſtribus Ordinis S. Benedicti li. 2. c. 84.

Hermanni Contracti votum ſapientiæ.

Porrò quàm parui facienda ſit ſanitas & forma præ ſapientia, docet S. Auguſt. ſerm. 42. de verbis Domini: *Nam ſalus hominis, quæ reddita eſt corpori, quanti temporis fuit? Quæ eſt enim vita veſtra dicit Scriptura? Vapor, inquit, ad modicum apparens, deinceps exterminabitur. Quod ergo illius hominis corpori reddita eſt ſanitas, reddita eſt nonnulla diuturnitas vapori. Non itaque pro magno illud habendum eſt; vana ſalus hominis. Et recolite fratres illud propheticum & evangelicum: Omnis caro fœnum, & omnis honor carnis* A *ut flos fœni: fœnum aruit, flos decidit: verbum Domini manet in æternum*. Et poſt pauca: *Tota quippe iſta vita intelligentibus tribulatio eſt. Sunt enim duo tortores animæ non ſimul torquentes, ſed cruciatus alternantes. Horum duorũ tortorum nomina ſunt timor & dolor. Quando tibi bene eſt, times, quando malè, doles. Sæculi hujus quẽ non decipit proſperitas, non frangit adverſitas*. Utrumq; docet & præſtat ſapientia. Sic Gentiles Palladem deam ſapientię præferebant Veneri deæ pulchritudinis, & Hygiiæ, ſive Valentiæ, deæ ſanitatis.

Et proposui (græcè, προέκρινα, id eſt judicavi, decrevi) pro luce habere illam] Jam dedi hujus loci ſenſum, dixique præferri hic ſapientiam luci, tum ſolis, tum oculorum. Quid charius & lucidius oculis? quid ſole, qui eſt cor, mens & oculus mundi? utique ſapientia, cujus aureum jubar ſolari antecellit, illam ergo prædilexi & prætuli rebus omnibus, quæ lucent & radiant oculis mortalium. Addit Pineda l. 3. de Rebus Salom. c. 4. n. 12. & ex eo Cervantius per *lucem* accipi ipſos ſapientiæ oculos pulcherrimos. Salomon, inquiunt, ſapientiã quærit ſibi ſponſam, aſſerens, *Amator factus ſum formæ illius*, ſed illius luminibus potiſſimùm captus, nam propoſuit pro luce habere lucem, quoniam inextinguibile eſt lumẽ ejus. Illius lumina mirabiliter radiant, imò tota ipſa candor, radius eſt æternę lucis. Sap. 7. 26. imò lumen jucundiſſimũ & utiliſſimum, nam & illa eſt ſpecioſior ſole, & ſuper omnẽ diſpoſitionem ſtellarum, quæ poetis cæli ac Jovis oculi dicuntur, luciq; comparata, invenitur prior; illi enim ſuccedit nox, ſapientiam autẽ non vincit malitia. Hujus rei ſymbolo legimus Gen. 29. 17. captum Jacob non tantũ decora facie, ſed venuſto aſpectu Rachelis, quam non ſolũ commendabat pulchritudo eximia, ſed lumina oculorum quorum maxima ratio ad ſpeciei illuſtrationẽ accidit ex oppoſitione, velut umbræ Liæ lippientibus oculis. Illorũ maxima eſt vis. Cant. 6. 4. *Averte*, ait, *oculos tuos à me, quia ipſi me avolare*; Hebr. *extolli, ſuperbire, fecerunt*. Sapientia ergo eſt Lucina & lampas, in curſu huius vitæ illuminatrix, vivificatrix, & victrix.

Symbol. idem Pineda ibidem c. 3. n. 8 per *lumen* accipit regnum, hujus enim ſymbolum eſt lucerna & lux, quia o- C lim regibus præferebatur ignis lucidus, uti oſtendit Jer. 1. 13. q. d. Propoſui *pro luce*, id eſt pro regno, habere illam; *quoniam inextinguibile*, id eſt perpetuum, *eſt lumen*, id eſt regnum, & regius ſplendor, *illius*.

Lux typus regni.

Quoniam inextinguibile est lumen illius] Græcè, ὅτι ἀκοίμητον τὸ ἐκ ταύτης φέγγος id eſt *quia inſomnis, pervigil, irrequietus eſt fulgor* ſive *ſplẽdor, qui ex ea*, ſcilicet procedit & profluit; Cervantes, *immortale, quod ex hac, eſt jubar*; Vatabl. *ſplendor eius ſupprimi non poteſt*; alii, *effulgentia ejus nullam ſubit tenebrarum viciſſitudinem*. Senſus eſt q. d. Propoſui ſapientiam habere pro luce, quia omnis alia lux ſolis, lunæ, diei, ſundit lumẽ, ſed quod veſpere extinguitur, deficit, & quaſi dormit per noctem uſq; ad manè, quo rurſum ſol & dies oritur: at ſapientiæ lux fundit lumen, quod numquam extinguitur, deficit aut dormit; ſed pervigil & luminoſum ſemper perdurat, cùm ex adverſo lux oculorum pariter cum homine noctu ſopiatur & dormiat, lux quoq; ſolis veſpere occidat, &, ut vulgus loquitur, eat cubitum & dormitũ. Occubitus enim ſolis plebeus videtur eſſe ejuſdẽ decubitus, quies & ſomnus, & juxta illud Virgilii 4. Æneid.

Lux ſapientia inextinguibilis.

D *Tithoni croceum linquens aurora cubile.*

ita à Caſtro. Huic luci, inquit, ex ſole mananti noctium ſucceſſione accidit quies & nox, ut ait verſu ultimo hujus capitis, in qua nocte quieſcit homo à labore & ſomnũ capit, at lumen ſapientiæ nullo ſomno intermittitur, numquam quieſcit, ſemper in vigilia eſt, & in continuum laborem inducit, nam diu noctuq; per ſomnium & per vigiliam ita affulget homini, ut eum ad laborandum in animi cultura excitet & accendat. Et hac ratione lumen ſapientiæ dicitur inextinguibile, quia ubi eſt, numquam nõ illuminat, quemadmodum de amore dixit S. Greg. hom. 30. in Evang. quòd numquam ſit otioſus; ſed magna operetur ſi eſt, quia ſemper urget ad operandum.

Cauſa à priori eſt, quòd ſapientia ſit radius divinæ lucis, oriaturque & manet à Deo, *apud quem non eſt tranſmutatio, nec viciſſitudinis obumbratio*, Jacob. 1. 17. Vide ibi dicta.

Igitur lumen ſapientiæ eſt inextinguibile. Primò, quia in ſe numquam extinguitur, deficit aut variatur; ſed idẽ

ſem-

ſemper & æquales ſuique ſimile perſeverat. Secundò, quia ſemper hominem illuminat & inflammat, inſtigatq; ad bona opera, ut etiam noctu legem Dei & verba ſacræ Scriptu. ruminet, meditetur, ac de Deo cogitet, eũq; adoret & invocet, juxta illud S. Hier. ad Euſtach. *Eſto cicada noctium.* Et illud Pſaltis: *In lege ejus meditabitur die ac nocte.* pſal. 1. 2. Et illud Moſis: *Meditaberis in eis ſedens in domo tua, & ambulans in itinere, dormiens atque conſurgens,* Deuter. 6. 7. Vide ibi dicta. Et illud de muliere ſapienti & forti: *Non extinguetur in nocte lucerna ejus,* Prover. 31. 18. Tales fuere Eſſæi ſub S. Marco, de quibus Philo lib. de Therapeutis: *Nullæ pene, inquit, aliæ inter dormiendum offerebant ſe illis imagines, niſi rerum cæleſtium. Quorum & elapſa in ſomnis verba juniores vigilantes attentiſſimis, ſcriptis, utpote pretioſiſſima, excipiebant.*

Acœmetæ qui? Tales quoque fuere Acœmetæ, id eſt Religioſi nõ dormientes, ſed jugiter pſallentes & meditantes, quales fuere Studitæ, quorum præſes fuit magnus ille Theodorus Studita, & jugi meditatione & ſtudio ita cognominati, de quibus alibi dixi. Apud Græcos certamen erat curſus, in quo qui decurrendo lumen lampadis accenſum ſervabat vincebat; qui vero extinguebat, vincebatur. Audi Pauſaniam in Atticis: *Ara eſt, in qua homines in urbem accenſas lampades præferentes decurrunt. In eo autem certamen eſt, ut in curſu accenſa conſerventur, cujus enim fax extincta fuerit, palma in medio relinquitur.*

Pari modo Chriſtianus lampadem fidei & charitatis, oleo bonorum operum foveat, & accenſam teneat oportet uſque ad ultimum vitæ diem. Nam virgines ſapientes oleum habentes, eoque lampades accenſas foventes, admiſſæ ſunt ad nuptias cæleſtes, eo vero carentes, & lampades habentes extinctas, ab iis excluſæ fuerunt, Matth. 25. 7.

Vers. 11. VENERUNT AUTEM MIHI OMNIA BONA PARITER CUM ILLA, ET INNUMERABILIS HONESTAS PER MANUS ILLIUS] *Omnia bona* ſunt opes, fama, gloria, regnum, victoria, &c. *Innumerabilis,* id eſt plurima. Eſt hyperbole: nam omnes opes Salom. licet plurimæ, abſolutè tamen numerari poterant, utpote finitæ.

Ne quis Salomonem temeritatis accuſet, quòd ſapientiam ceteris bonis prætulerit, eamque in ſponſam ſibi delegerit, oſtendit eam non indotatam ad ſe veniſſe, ſed pro dote attuliſſe bona omnia. Id ita reipſa accidiſſe patet 3. Reg. 3. 11. ubi Deus ait Salomon: *Quia poſtulaſti verbum hoc, & non petiſti tibi dies multos, nec divitias, aut animas inimicorum tuorum, ſed poſtulaſti tibi ſapientiam ad diſcernendum judicium: ecce feci tibi ſecundum ſermones tuos, & dedi tibi ſapiens & intelligens; in tantum, ut nullus ante te ſimilis tui fuerit, nec poſt te ſurrecturus ſit. Sed & hæc, quæ non poſtulaſti, dedi tibi, divitias, ſcilicet & gloriam, ut nemo fuerit ſimilis tui in regibus cunctis retrò diebus.* Unde Chriſtus Matth. 6. adducto exemplo ex gloria Salomonis, concluſit verſu 33. *Quærite ergo primùm regnum Dei, & juſtitiam ejus, & hæc omnia adjicientur vobis. Adjicientur* dixit, non ſine emphaſi, quia exteriora bona, etiam non petentibus, & ſuis quoque inimicis largitur, quaſi adjectanea, imò rejectanea. Sic cum Sapientia increata, putà cũ Filio ſuo, Deus nobis omnia donavit, Rom. 8. 32. cum ſapientia verò creata, id eſt cum gratia & charitate, reliquæ nobis proveniunt virtutes, velut proprietates ex eſſentia & natura gratiæ promanantes: externa quoq; bona quatenus proſunt ad gratiam & ſalutem.

HONESTAS] Id eſt virtus, quæ ſpectat bonum honeſtum, ac præſertim modeſtia, ait S. Bonav. & Dionyſ. Verùm græcè eſt πλοῦτος id eſt opes, divitiæ, hæ enim in Script. vocantur *honeſtas;* quia poſſidentem faciunt honeſtum & honorabilem, ut ab omnibus colatur: ſic *honorare* vel *honeſtare,* ſignificat ditare, ut 1. Timoth. 5. 17. *Qui bene præſunt presbyteri, duplici honore,* id eſt ſtipendio, *digni habeantur.* Et v. 3. *Viduas honora* (ſuſtenta) *quæ verè viduæ ſunt.* Sic *honeſtas* pro opibus, & *honeſtare* pro divitem facere, ſumitur hoc c. v. 13. & c. 8. v. 18. & c. 10. 10 & Eccl. 11. v. 14. & 23. Eſt ergo metalepſis: divitias enim conſequitur honeſtas victus, veſtitus & familiæ. Unde & priſci Latini *honeſtum* ſumebant pro divite, ut docet Aſconius in Verrinam 3. Ulpian. l. 52. D. de furtis, Titium honeſtum opponit Titio egeno. *Cum,* ait, *Titio honeſto pecuniam credere vellem, ſubjeciſti mihi alium Titium egenum, quaſi ille eſſet locuples.*

PER MANUS ILLIUS) Græcè, *in manibus illius,* id eſt, Primò, in ejus arbitrio & poteſtate, quaſi ab ea manans & pendens; Secundò, q. d. Liberaliter per manus illius erogabatur. Manus enim ſymbolum ſunt Primò, poteſtatis, & dominii, Secundò, liberalitatis & beneficentiæ. Unde *donum;* græcè dicitur δῶρον quæ vox palmã ſignificat, ſive manum explicatam & extentam, qua dona erogamus. Unde Plin. l. 35. c. 14. *Græci antiqui, ait, doron palmum vocabant, & ideo dora munera, quia manu darentur.* Tertiò, laboris & operationis, unde per manus ſapientiæ innuit eam, non eſſe otioſam, ſed operoſam, nec otioſis, ſed operoſis ſuas opes conferre. Quartò inſuper, contentionis & pugnæ, ut notet ſapientiam magnam debere cũ inſipientia & concupiſcentia ſubire luctam, cum eaque crebrò manus conſerere, ut eam ſubigat & obſequentem reddat. Hinc Plutus, id eſt deus divitiarum præſes, pingebatur cum ſigno Fortunæ & Minervæ (quæ dea erat ſapientiæ) Erganes, id eſt operatricis, inquit Plutarch. Heſiodus, Ariſtoph. & alii. Unde Pauſan. l. 1. & 6. qui eſt Eliac. ait: *In arce Minervæ fanum eſt, ſignumque auro & ebore fabricatum. Phidiæ ajunt opus fuiſſe, inſiſtit deæ caſſidi gallus gallinaceus, quod opinor, hæc eſt avis omnium pugnaciſſima, vel fortaſſe, quod Minervæ cognomento Erganæ ſacra eſt.* Gallus pugnax & pervigil inſiſtit capiti Minervæ, ut notet ſapientiam & opes, non otio, ſed aſſiduis vigiliis, labore & contentione comparari. Minervæ ergo, ſive Palladi, armatæ cæli terræque bona, perinde ac duci milites ſubduntur. Huc facit illud Horatii l. 1. epiſt. 1.

Manus ſymbola quatuor. Primò. Secundò. Tertiò. Quartò. Sapientia laborioſa.

Ad ſummam ſapiens uno minor eſt Jove, dives,
Liber, honoratus, pulcher, rex denique regum.

Hinc Salomon poſt collatam ſibi ſapientiam mirabiliter cœpit diteſcere, per eam enim naves miſit in Ophir, quæ auri copiam ei afferebant, multaq; alia ſolerter adinvenit, quibus immenſas opes & gloriam ſibi comparavit, uti oſtendit Pineda l. 4. de Rebus Salom. c. 4.

ET LÆTATUS SUM IN OMNIBUS: QUONIAM ANTECEDEBAT ME ISTA SAPIENTIA] quaſi dux deducens me ad omnia bona jam dicta. Unde græcè eſt, ἡγεῖται, id eſt dux eſt ſapientia, q. d. Quoniam ſapientia dux eſt; auctor, caput, fons & mater omnium bonorũ quia Deus ſcilicet, auctor & amator ſapientiæ, ea omnia largè elargitur ſapientiæ ſtudioſis.

Igitur minùs aptè ad hunc locum Holcot exponit, q. d. Sapientia quaſi dux mihi præibat in omni negotio per ſapiens providumque conſilium, ut omnia prudenter agerem & tranſigerem, quia hac de re hic non agitur. Sẽſus ergo eſt quem dedi, ſic enim ſe explicat hemiſtichio ſequenti, dicens. *Et ignorabam quoniam horum omnium mater eſt.* Perperam Complut. pro *horum* legunt, *bonorum;* & alii, *bonorum.* Pro *mater* græcè eſt γενέτις, id eſt, *genitrix:* alii legunt, γένεσις, id eſt *generatio,* id eſt generatrix. Sic Philo lib. de Profugis aſſerit, ſapientiam eſſe filiam Dei, ſed meritò patrem dici poſſe (ſymbolicè ſcilicet & emblematicè) & eſto nomen habeat femininum, habere tamen virtutem maſculam, imò vires & actiones virorum perfectiſſimorum. Sic ſapientia de ſe ait: *Ego mater pulchræ dilectionis, & timoris, & agnitionis, & ſanctæ ſpei.* Eccl. 24. Vide ibi dicta. Porro quod ait *ignorabam,* intellige antequam eam ejuſque dotes planè perſpectas haberem, experientia cognoviſſem: at ubi ea perſpexi & expertus didici, planè agnovi omnium bonorum matrem eſſe ſapientiam.

Vers. 13. QUAM SINE FICTIONE (græcè; ἀδόλως, id eſt, *ſine dolo*) DIDICI, ET SINE INVIDIA (Græcè, ἀφθόνως, quod per homioptoton pulchrè reſpondet τῷ ἀδόλως) COMMUNICO, ET HONESTATEM ILLIUS NON ABSCONDO]

Fictio hæc, ſive dolus conſiſtit in eo, quòd quis ſapientiam non ſincerè propter ipſam, putà ex amore ſapientiæ, ſed propter aliud quærat & diſcat, putà ut per eam opes, honores, ſtatus adipiſcatur. Sicut Simõ Magus fictè & doloſè voluit emere S. S. qui eſt auctor ſapientiæ, non ut eo ſanctificaretur, ſed ut per eum acciperet poteſtatem faciendi miracula, ex eaque Magni nomen apud homines conſequeretur, Actor. 8. 19. Senſus ergo eſt, q. d. Ego Salomon quæſivi & didici ſapientiam, tum à matre & patre meo, tum à Nathan Propheta, tum maximè à Deo, qui mihi illam infudit; quæſivi eam, inquam, non rectè, ſed ſincerè puraque intentione, & recto fine, quem ipſa poſcit ſcilicet ut per eam rectè & ſanctè viverem, utque eãdem alios docere, unde ſine invidia largè & liberaliter eã quibuslibet

Digitized by Google

buſlibet communico, tum per vocem, tum per hæc ſcriptura mea: & *honeſtatem*, græcè id eſt divitias ejus à me per experientiam compertas, ac paulò antè à me recenſitas *non abſcondo*, ſed ubique prædico & propalo. Nam, ut dixit c. 15. *Spiritus ſanctus diſciplinæ effugiet fictum*. Vide ibi dicta.

Nonnulli non incongruè ἀδόλως, id eſt ſine fictione ſine dolo & fraude paſſivè accipiunt. q. d. Non ſum fraudatus opinione, quam de ſapientia conceperam, quòd bona omnia, quæ mihi promittebat reipſa præſtaret. Unde Vatabl. vertit, *hanc citra fruſtrationem didici*.

Denique ex hoc loco demonſtrat noſter Pineda lib. 3. de Salomone c. 27. Salomonem fuiſſe publicum ſapientiæ profeſſorem.

Sapientia ſua communicat.

Moraliter hinc diſce, verè ſapientem non eſſe invidū, nec arctum, ſed liberaliter ſe ſuaque communicare & impendere in aliorum commodum & ſalutem, perinde ac Deus ſua largè omnibus impertit, ac ſicut ſol radios lucis ſuæ omnibus immittit. Sic Apoſtoli, ait S. Iren. lib. 3. ca. 14. nulli invidentes, quæ didicerant ipſi à Domino, ultrò omnibus communicabant. Sapienter S. Baſil. orat. 6. de Inſtitut. & admon. *Diſcendum eſt*, inquit, *abſque ullo pudore, & docendum abſque invidia, & ſi quid ab altero hauſerimus, idipſum non eſt celandum, ſicut improbæ mulieres ſolent dum ſpurios partus ſupponunt, ſed grato animo dicti auctor prædicandus atque aperiendus eſt.*

Exempla

Rabanus Maurus, & Alcuinus Flaccus magiſter Caroli Magni, Bedæ diſcipuli, cùm ſcholas Pariſiis aperirent, omnes gratis docebant; itaque Academiæ nobiliſſimæ & antiquiſſimæ initium dederunt, uti habet eorum Vita. Idem facit Societas noſtra, quæ ultrò & gratis omnes docet omnia, quæ ad liberales artes & Theologiam pertinent. Gal. l. 1. Methodi c. 1. aſſerit ſe vel unius ſtudioſi gratia omnia dicturum ſcripturumque. Plato uno Ariſtotele diſcipulo contentus alacriter docebat, illoq; præſente etiamſi ceteri abeſſent, dicebat *Auditorium eſt*, teſte Laertio, Plut. & aliis. Plin. l. 25. c. 1. & 2. laudat veteres, ut M. Catonem omnium bonarum artium magiſtrum, Orpheum, Muſæum, Heſiodum, &c. qui ea, quæ notant de viribus herbarum ſcripto vulgarunt. *Nihil ergo*, inquit, *intentatum inexpertumque illis fuit: nihil deinde occultatum, quod non prodeſſe poſteris vellent. At nos elaborata iis abſcondere atq; ſupprimere cupimus, & fraudare vitā etiam alienis bonis. Ita certè recondunt, qui pauca aliqua novere invidentes aliis, & neminem decore in auctoritatem ſcientiæ eſt.*

Ratio à priori.

Ratio à priori eſt, quam dat S. Thomas in illud 1. Corinth. 3. *Cùm ſit inter vos zelus & contentio nonne carnales eſtis? Zelus*, inquit, *& contentio non habet locum, niſi in carnalibus hominibus, quia ipſi ad bona corporalia afficiuntur, quæ ſimul à pluribus integrè poſſideri non poſſunt: & ideo propter hoc, quòd aliquis bonum aliquod corporale poſſidet, alius impeditur à plena poſſeſſione illius, & ex hoc ſequitur invidia, & per conſequens contentio. Sed ſpiritualia bona, quibus ſpirituales afficiuntur, ſimul a pluribus poſſideri poſſunt, & ideo bonum illius non eſt alterius impedimētum, & propter hoc in talibus, nec invidia, nec contentio locum habet. Unde Sapiens c. 7. ait, Sine invidia communico*, quòd Deus iis, qui libenter alios docent, doctrinam largiter communicet & adaugeat, juxta illud Chriſti: *Qui enim habet* (qui dato & habito utitur ad aliorum commodum) *dabitur ei, & abundabit: qui autem non habet* (non utitur,) *& quod habet auferetur ab eo*, Matth. 13. 12. Vide parabolam talentorum, ac præmia eorum qui ea erogarunt, Matth. 25. 21. Hinc ſapienter R. Iſmael in *Pirkea voth*, id eſt in Sententiis patrum c. 4. *Qui eo fine diſcit* inquit, *ut alios poſtmodum doceat, illi Deus & diſcendi gratiam confert & docendi: & qui hoc animo diſcit, ut ſuos ipſius mores inſtruat, dat illi Deus unde diſcat & doceat, & quod alios docuit, in opus & praxim redigat.*

Exempla

Illuſtre exemplum eſt in S. Aug. qui Florentinæ offerens ſuam docendi operam epiſt. 132. *Supereſt*, inquit, *ut promas ipſa, ſi quid ex me quærendū putas. Aut enim ſcio, quod inquiſieris, & non negabo: aut ita neſcio ut nullo fidei ſalutiſque detrimento neſciam, & hoc etiam teipſam ſi potuero faciam reddita ratione ſecuram: aut certè ſi neſcio, & tamen ſciendum eſt, vel impetrabo à Domino ne tibi deſim: nam ſæpè officium impertiendi meritū eſt accipiendi vel ita tibi reſpondebo, ut noveris pro hac ipſare, quam pariter neſcimus, ad quem pulſare debeamus.* Et poſt nonnulla: *Equidem etiam iis rebus, quas utcumque ſcio, magis te cupio eſſe ſcientem, quàm ſcientiæ noſtræ indigentem. Neque enim, ut quod ſcimus doceamus, aliorum ignorantiam optare debemus. Multo quippe meliùs omnes ſumus dociles Deo, quod utiq; in illa ſuperna patria, cùm in nobis completum fuerit quod promiſſum eſt perficietur, ut non dicat homo proximo ſuo: Cognoſce Dominum. Omnes enim cognoſcent eum, ſicut ſcriptum eſt à minore uſque ad majorem eorum.*

Excellens hac in re fuit Coſmas Scholaſticus, de quo ita ſcribit Joānes Moſchus oculatus teſtis in Prato ſpirit. c. 172. *Erat*, inquit, *vir iſte humilis miſericors abſtinens, vir quietus ſine ira, ſocialis, peregrinorum ſuſceptor, amator pauperum. Plurimū itaque nobis utilitatis contulit vir iſte mirabilis, non ſolum ex aſpectu, ſed etiam ex doctrina ſua, & quod magnam haberet librorum copiam ſuper omnes quē erant in Alexandria, eoſque promptè ac libenter volentibus accommodaret.* Subdit deinde ejuſdem vitam & virtutes: *Erat autem & nihil poſſidens. In tota namq; domo ejus nihil vidiſſes aliud, quā libros, & ſcabella, & lectulū & menſam. Licebat vero omnibus ingredi, & interrogare, quæ ad utilitatem pertinerent, & legere. Diebus autem ſingulis intrabam ad eum ipſe & teſte veritate numquam ad illum ingreſſus ſum, quin ipſum aut legentem, aut ſcribentem contra Judæos, invenirem: Magno enim ſervabat zelo eos vertendi gentem illam ad veritatem.* Additque, eum talem vitam conſtanter egiſſe per 33. annos.

B. Philippus Nerius dictitabat, ſervum Dei ſalutis proximorum ſtudioſum, debere omnium horarum eſſe virū, ut quodlibet tempore cuilibet ſui facultatē prębeat: idq; ipſe factitabat, eaq; de cauſa advētantibus clavem cubiculi ſui tradebat, ut ſine pulſu ad ſe ingredi poſſēt, opis vel conſilii petendi cauſa, quando & quoties luberet.

Denique primos doctores ſapientiæ, qui eam ſtudioſè poſteris tradiderunt, & per multa ſæcula propagarunt, fuiſſe Adam, Noe, Abraham, Joſeph, Moſen, Davidem oſtendit Pineda l. 3. de Rebus Salom. c. 27.

INFINITUS (græcè ἀνεκλειπής, id eſt indeficiens, inexhauſtus) ENIM THESAURUS EST HOMINIBUS] Dat cauſam, cur ſine invidia ſapientiam ultrò cōmunicet, quòd ſcilicet ejus theſaurus ſit indeficiens, inſtar fontis vel putei perennis, unde quo plus aquæ exhauritur vel effluit, eo plus ſuccedit rurſuſque affluit. Quare ne verearis, ò doctor, alios docere; metuendo ne tua doctrina deficiat, vel tibi ipſi non ſufficiat, quia docendo creſcet tibi doctrina, tum ex ipſo ejus uſu & exercitio, tum ex Dei remuneratione & dono, ſicut lux candelæ ſi aliam & aliam accendat, non minuitur, ſed augetur, & ſicut oleum Eliæ, quò in plura vaſa effuſum fuit, eò pariter magis fuit multiplicatum, 3. Reg. 17. 12.

QUO QUI USI SUNT, PARTICIPES FACTI SUNT AMICITIÆ] Græcè πρὸς Θεὸν ἐστείλαντο φιλίαν, id eſt *contraxerunt* vel *ſtrinxerunt ad Deum*, vel *cum Deo amicitiam*, arctam ſcilicet & ſtrictam; Vatabl. *amicitiam cum Deo junxerunt*, Pagn. *ſepoſuerunt ad Deū amicitiam*. Alia eſt hæc ratio, cur ſuum ſapientiæ theſaurum alii libenter communicet, quod ſcilicet, qui eo utuntur in aliorum bonum docendo, conſulendo, &c. propter inſignem hanc charitatē, ſtrictam cum Deo amicitiā ineāt: Deus enim eſt primus ſapiētiæ doctor, qui alios doctores ſibi ſocios quærit, ut eam in omnes diſpergat. quare eos in ſuum conſortium & amicitiam, imò in ſuum doctoratus officium gradumque aſſociat: *Divinorum enim operum diviniſſimū eſt, Deo in ſalute animarū cooperari*, ait S. Dion. Atque angelorum munus eſt alios illuminare, purgare & perficere. Hinc patet, quòd vera inter Deū & juſtū intercedat amicitia, quæ ſita eſt in charitate. Nam Primò, per hanc ſimus *divinæ conſortes naturæ*, ideoq; quodāmodo æquales Deo. Secundò, per hanc fit mutuus amor, & mutua communicatio bonorum inter Deum & juſtum. Tertiò, per hanc ſingulariter juſtus amat Deum & amatur à Deo, idq; purè propter Deum, non propter utilitatē propriam. Quartò, per hanc anima intimè unitur Deo, juxta illud: *Qui autem adhæret Domino, unus ſpiritus eſt*. Ad veram enim amicitiam requiruntur & ſufficiunt hęc quatuor, ſcilicet æqualitas, mutua benevolentia, ſingularitas, & unio. Ita D. Th. 2. 2. q. 23. art. 1. & ibidem fuſiùs Franc. Suar. Greg. de Valentia, & alii.

VERS. 14.

Charitas eſt amicitia hominis cum Deo cur?

PROPTER DISCIPLINÆ (tradendę & docendæ) DONA COMMENDATI] Græcè διὰ τὰς ἐκ παιδείας δωρεὰς συσταθέντες, id eſt, *propter ea, quæ ex diſciplina promanant do-*

na conſtituti, compoſiti vel *commēdati*. Per doctrinā enim & diſciplinam auditorum ignorantia diſpellitur, errores abiguntur, veritate mens imbuitur, vitia caſtigātur, virtutes inſeruntur, gratia & ſalus æterna procuratur, quæ omnia doctores Deo, angelis & hominibus mirificè commendant. Quocirca viri ſapientes, amici, imò conſultores & magiſtri fuere Regum & Imperatorum, ut Senec. Neronis, Apollon. Auguſti, Ariſt. Aleſſandri Magni. Ariſtæas Ptolemæi Philadelphi, Lactantius Conſtantini, Alcuinus Caroli Magni. Alii per *dona diſciplinæ* accipiunt bona omnia, quæ paulò antè ſapientiā comitari & ab ea profluere aſſeruit, hæc enim ſapientem apud omnes commendant, atq; amabilem pariter & admirabilē efficiunt.

Propriè συσταθέντες, quod Noſter vertit, *commendati*, idē eſt, inquit Cervantius, quod cum Deo ſibi amiciſſimo ſtātes, conſiſtentes, excitati, erecti ex terræ ſcilicet pulvere, collocati, conſtituti ſecundum Deum, ſtabiliti, firmati, aliàs ex ſeſe ruituri in barathra errorum. Sic Plato in Timæo. & Polyb. lib. 2. Præterea ſtudioſè excepti, culti, in cœtum, congreſſum, colloquiū & contuberniū admiſſi, nempe ipſius Dei, quo cum amoris vinculo adſtricti. Quę officia præſtamus iis, quos habemus commendatos.

Deinique συθέντες ſunt cohærentes, conſpirantes, concordes & conſonantes, certè unà cum Deo Deiq; gratia atque dono ipſius, eos in tantum faſtigium dignitatis evehentis, reddentiſque conſortes divinæ naturæ, & pulcherrima bonorum harmonia ſuaviſſimos. Nam *ſyſtema* apud muſicos eſt conſtitutio & plenum modulationis corpus, ex conſonantiarū conjunctione cōſiſtens quale eſt diapaſon, diapēte, &c. apud Boet. l. 4. de Muſic. c. 14.

Moraliter diſce hic dignitatem doctorum ſapientiæ, quòd ſcilicet præ cæteris juſtis & doctis ſint amici Dei, quia plurimos doctos, id eſt probos, ſanctos, Deiq; amicos, efficiunt. Hi enim ſine fictione docent quod à Deo didicerunt, quia non alio fine docent, quàm quem Deus & ſapientia ipſa requirit, ſcilicet ad Dei notitiam cultūque propagandum, & ad animas ſalvandas, qui enim alio fine docet, v. g. ad ambitionem vel lucrum proprium, fictè & doloſè ſapientia utitur, imò abutitur. Hinc rursū verus doctor ſapientiæ ſine invidia ſua cōmunicat, quia nil tam alienum à ſapientia, quàm invidia: ſapientiæ enim ſpiritus *ſuavis eſt amans bonum, benefaciens humanus, benignus*, &c. ut audiemus v. 22. Unde Eccleſ. c. 20. 32. *Sapientia abſconſa*, inquit, *& theſaurus inviſus, quæ utilitas in utriſque? Melior eſt qui celat inſipientiam ſuam quàm homo qui abſcondit ſapientiam ſuam*. Et Apoſtol. Epheſ. 4. 11. *Et ipſe dedit quoſdam quidem Apoſtolos, quoſdam autem Prophetas, alios verò Evangeliſtas, alios autē paſtores & doctores*) non propter ſe, ut ſibi ſoli ſapiant, ſed ut alios doceant, nimirum) *ad conſummationem ſanctorum in opus miniſterii in ædificationem corporis Chriſti*. Unde Paulus. *Væ mihi eſt*, inquit, *ſi non evangelizavero* 1. Corinth. 9. 16.

VERS. 15 MIHI AUTEM DEDIT DEUS DICERE EX SENTENTIA, ET PRAESUMERE DIGNA HORUM QUAE MIHI DANTUR: QUONIAM IPSE SAPIENTIAE DUX EST, ET SAPIENTIUM EMENDATOR] Pro *dedit* S. Greg. & Cantacuzenus legunt, *det*, quod eſt optantis, cùm prius ſit aſſerentis. Declarat quomodo ſapientiam ſine fictione didicerit, & ſine invidia cōmunicet, quòd ſcilicet Deus ei dederit facultatem & donum loquendi ex ſententia, ut nimirū animi ſui ſenſa, & quæcumq; mente concepit, liberè, facilè, methodicè, clarè, gratioſè, nervoſè eloqui valeat, ut auditores ea facilè intelligant, capiant retineant & exequātur, Multi enim ſunt viri docti in ſeipſis, ſed ſua ſenſa eloqui non valent: unde inepti ſunt ad docendum. Docti ergo, ut fiant doctores congrui, egent gratia & facilitate ſe explicandi, influendiq; in animos auditorum, ut iis illa perſpicuè oſtendant & efficaciter perſuadeant. Ita hodie videmus nonnullos doctores, ſed mutos & elingues, alios verò diſertos & facundos, qualis fuit Salomon. Pergit hic enarrare Salomon quæ & quanta per ſapientiam cognoverit, ut deinde v. 22. in ejus laudes & elogia ſeſe effūdat. Porrò id facit non ex faſtu, ſed ex gratitudine omnia enim refert in Deum, quaſi ſapientię omniſq; boni fontē. Nam ut ait S. Aug. in pſ. 85. 2. cùm Pſaltes ibidē ait: *Cuſtodi animam meam, quoniam ſanctus ſum: Non eſt iſta ſuperbia elati, ſed confeſſio non ingrati; imò & habere te cognoſce*, inquit, *& nihil ex te habere, ut nec ſuperbus ſis, nec* A *ingratus: dic Deo tuo, Sanctus ſum, quoniā ſanctificaſti me, quia accepi, non quia habui; quia tu dediſti, non quia merui.*

DICERE EX SENTENTIA] Gr. εἰπεῖν κατὰ γνώμην. Porrò γνώμη multa ſignificat: Primò, ſententiam: nam gnomæ vocantur ſententię graves, parabolę & proverbia. Hoc ſecutus Vatabl. vertit, *Deus dedit mihi ſententioſè loqui*. Secundò, voluntatem, qua quis aliquid in mente ſtatuit & decrevit. Unde Budæus, & ex eo Janſen. κατὰ γνώμην inquit, eſt propria ſponte, liberè & lubenter loqui. Hoc ſecutus S. Bonav. explicat. q. d. Ut firmus certuſq; pronuntiem de rebus, non hæſitans, non cunctabundus, ſed quaſi poteſtatem habens. Tertiò, ingenium, judicium, conſilium. Unde aliqui explicant q. d. Deus dedit mihi gratiam loquendi ingenioſè, ſubtiliter & eruditè, ſed ſimul cum judio & conſilio utili prudentique, quod auditoribus ubique ſuggero; quo fit, ut ubique proferā ea, quę congrua ſunt ingenio, conſilio & judicio prudentiæ. Unde Clarius vertit, *Dei dono habeo, ut loquar eruditè quæ ſētio*. Quartò: opinionem & exiſtimationem, q. d. Deus dedit mihi ita ſapienter loqui ſicut congruum eſt opinioni, quam de me homines conceperunt. Quintò, nonnolli B cenſent gnomen ſubinde ſignificare gnomonem, indicem & regulam, qualis eſt ſtylus in horologio, qui per umbrā horas ſingulas notat & indicat, q. d. Ego in omnibus dictis ſequor lucē ductumq; rationis & Dei inſtar umbræ & ſtyli in horologio. Verùm hoc alienius videtur. Sextò & genuinè, ſignificat ſenſum. Unde Petrus Nannius vertit, *Deus dedit mihi, ut ſecundum mentē eloquar, & animi ſententiam exprimere valeam*, ut ſcilicet quæ ſapienter mente concepi, ſapienter ore eloquar, non tantùm quoad rem, ſed etiam quoad methodum & modū, quo ea in animo & cogitatione mea depinxi. Unde viri ſapientes, & egregii oratores apud principes vel populum peroraturi, non tantum puncta dicenda, ſed etiam ordinem & modū quo ſingula dicturi ſunt, mente præconcipiunt, ut unum ex alio dependeat, ſicut annuli in catena; ac unū ex alio fluat, ſicut latices ex fonte. Porrò ſapienter dicere tria requirit Primò, ut quis ea priùs premeditetur, uti jam dixi: Secundò, ut ea proferat ſapidè, jucundè, hilariter, gratioſè: Tertiò, ut ea promat cum pondere, nervoſè, efficaciter & appoſitè ad perſuadendum, Tota enim vis fructuſque oratoris & orationis conſiſtit in perſuadendo C ait Tullius.

Gnome multum ſignificat.

Porrò quam fatua ſit eloquentia ſine ſapientia, demōſtrat apologus ranæ & anguillæ, appoſitis epithetis venuſtus, apud Cyrill. l. 2. Apolog. moral. cap. 16. cui titulus: Contra arrogantes ex eloquentia. *Ranuncula in fonte genita*, inquit, *ſine voce cum cauda procedente die dum creſceret, ac mutata forma, perdita cauda, loquacitatis inquietiſſima ampullas accepiſſet, natantē ibidem aſpiciēs ſine ſono caudatam anguillam, mox eloquii vento tumens coram illa, naturæ cœpit arrogantia ſua grates referre, dicēs: Gratias tibi ago, quòd non ſolum ſubtraxiſti mihi caudam beſtialitatis opprobrium, ſed etiam rationalis gloriæ facundiā tribuiſti. Hoc autem cùm audiſſet anguilla, & tumorem faſtus ejus ex ampulloſa fabulatione notaſſet, ut ſuperbam confunderet, è contra ſubjunxit. Ego ſanè ſoror naturæ gratias offero, quòd acutiſſimum jactantiæ ſonitum à me abſtulit, & mihi in effugium ſalutare longiorem aſtutia caudam dedit. Ut quid chariſſima peſtifero vento loquacitatis inflatis? Nō attendis, quod inflata lingua dum eructat facundiā, bullis* D *ſtultitiam? quia flatu ſupperbiæ venenata mox à mente ſapientiam fugat. Verum quid eſt eloquentia ſine ſapientia, niſi incōdita lingua, furioſa potentia, bucca ſine fronte, equina dementia, ars incompoſita, & dulcedo non modicū venenoſa?* Ex quibus concludit, & hoc epimythium colligit: *Malo igitur ſine vocis artificio cum formica gaudere prudētia, quam vocis tonitruo inſanire cum aſino, vel etiam cum jubilo captiva vernare philomela. Malo certè in æternum non loqui, quam locutione ſempiternùm captivanda in ſuperbiam erigi. Quo dicto ſub limo ſe abſcondit.*

Apologus venuſta eloquentia

Salomon ergo eloquentia æquè ac ſapientia excelluit: & tam illa, quàm hæc inſigne eſt regum & principum decus, uti hic ipſe inſinuat. Unde de Calliope, quæ eloquentiæ erat dea, ſic canit Heſiodus in Theogonia,

Quæ reges etiam comitatur ritè verendos.

Eloquentes fuere Julius Cæſar, Auguſtus, Tiberius, Claudius Imp. teſte Tacito lib. 13. Annal. ſub initium, item Diomedes, Ulyſſe, Neſtor, Pericles & Alexander Magnus, quem Dio l. 2. de Regno ita patri Philippo loquen-

quentem inducit: *Rhetorica quidem opus eſt regi: nam tu frequenter reſcribere cogeris, & contradicere Demoſtheni rhetori valdè vehementi & impoſtori, atque aliis quoque, qui Athenis rempubl. adminiſtrant.* Hæc eſt illa Gallici Herculis imago apud Lucianum, *catenulis aureis confertiſſimam hominum multitudinem trahens, omnes auribus vinctos, & quidem neque de fuga cogitantes, neque omnino reſiſtantes, aut pedibus in diverſum renitentes, ſed ſpontè feſtinantes, innexis tamen catenulis ſummæ Dei linguæ pertorebrutæ, &,*

Quamvis duriſſima corda,
Eloquio pollens ad ſua vota trahit.

Pyrrhus Epiri rex dictitabat, plures ſe urbes ſubjeciſſe eloquentia Cyneæ oratoris ſui, quàm armis, teſte Valerio Maximo.

Myſticè S. Gregor. 23. Moral. c. 10. vel 17. *Fit plerumque,* inquit, *ut fortiter dicant, ſed tamen juxta ea quæ dicunt vivere neſciant. Unde bene quidam ſapiens dixit: Mihi autem Deus det hæc dicere ex ſententia. Sententia quippe à ſenſu vocata eſt. Et rectà, quæ intelligit, non ex ſola ſcientia, ſed ex ſententia dicere appetit; qui nequaquam tantummodò ſciendo dicere, ſed ſentiendo deſiderat experiri quod dicit.*

Et præsumere) Græcè ἐνθυμηθῆναι, id eſt cogitare & mente concipere ea, quæ digna ſunt donis, quæ mihi à Deo data ſunt & indies dantur, ſive quemadmodum decet dona mea. *Præſumere* ergo eſt præconcipere, ſive mente priùs comprehendere & complecti ea, quæ pro dignitate rei eloquenda ſunt. Qui enim rectè uult dicere, priùs quid & qualiter dicendum ſit præmeditetur oportet.

Aliter Hugo: Cogitare, inquit, dignè de datis, eſt pro donis acceptis gratias agere. Nihil enim dono ita dignum eſt, ac gratiarum actio. Alii: Cogitare, inquiunt, dignè de datis, eſt cogitare quomodo ea, quæ nobis data ſuot ad aliorum commodum, aptè in eos diſpenſemus. Melius noſter à Caſtro: Præſumere, inquit, eſt præconcipere digna datis. Hoc pertinet ad gravitatem ſententiarum, cui illa orationis facultas reſpondet: Nam ſunt, ut ait Cicero de Oratore, qui rectè ſentiant, cùm tamen id, quod ſentiunt, non poſſint ornatè diſtincteque dicere. Duo ergo ſibi à Deo data gratulatur Salomon, & in loquendo facundiam; & præeligere, quod Vulgatus dixit, *præſumere* ex cogitatis, ea, quæ dicturus eſſet gravia & digna tantis donis: id eſt talia, qualia decet dona à Deo data, & datorem eorum Deum, non levia ac ludicra & inutilia; ſed gravia, ſeria & multæ utilitatis, utpote ex ſapientia profecta.

Cantacuzenus pro διδομένων, id eſt, *quæ dantur*, legit, λεγομένων, id eſt, *quæ dicuntur*: ut enim oratio ſit congrua, debet eſſe digna rebus quæ dicuntur.

Quoniam ipse sapientiæ dux est) Græcè ὁδηγός, id eſt dux viæ, ſive itineris, quo ſcilicet è terra ad cælum cæleſtemque vitam contendimus; ſicut columna ignis per noctem, & nubis per diem præiens caſtra Hebræorum, eis erat ὁδηγός, id eſt dux viæ per deſertum in terram promiſſam, Exodi 13. 21. Deus ergo eſt noſter ὁδηγός, id eſt viæ in cælum dux, monſtrator, inquit Cervantes, præceptor, coryphæus, princeps, auſpex ſuaviter pelliciens, & potentia fortiter impellens, æſtimator omnia ſuis momentis librans æqua lance, ac magni æſtimans eos, quos inſtituendos atque regendos habet, moderator, rector, auriga, & gubernator, inſtitutor formatorque eorum, quos ſapientia imbuendos ſuſcepit; uti dicitur magiſter Rhetorices, Philoſophiæ, Theologiæ, imò dux & princeps, v. g. Medicinæ Galenus, Philoſophiæ Ariſtoteles, Theologiæ S. Aug. & S. Thomas, qui ut dux ceteris quos ducit præſtat, præitque in via, ſicut, magiſter puero, dux militi, ſtrategus exercitui, ſtella Magis, doctrina & exemplo prælucens. Nam rectè dux dicitur ſapientiæ, qui diſcipulorum agmina ſicut acies militum ductat, item imperator, primipilus in gymnaſtica gymnaſiorum exercitatione, quaſi militari. Gentilibus viæ, æquè ac ſapientiæ & ſermonis, præſes & dux erat Mercurius, græcè ἑρμῆς, id eſt interpres & nuncius, ita dictus, quaſi medicurrius, inquit Arnobius, & ex eo Giraldus ſyntag. 9. hoc eſt medius currens, quòd ſermo medius inter homines ſit: ideoque & Nuncius dictus, quia per ſermonem omnia enunciantur, ait S. Auguſt. lib. 7. de Civit. 14. Unde Julianus Apoſtata, teſte Ammiano, nocte dimidiata ſemper exurgens occultè Mercurio ſupplicabat, quem in mundo velociorem ſenſuum eſſe motum mentium ſuſcitantem, Gentiles tradere. Verùm verus fidelium Mercurius non eſt alius, quàm Deus & Chriſtus.

Deus ductor.

Et sapientium emendator) Græcè διορθωτής, id eſt moderator, director, erector, corrector, rectificator, bene diſpoſitor, qui ſcilicet hærentem & incertum quid agat dicatque moderatur & dirigit, labentem erigit, errantem corrigit, curvum rectificat: διορθόω enim idem eſt, quod moderor, diſpono, dirigo, erigo, corrigo, reparo, tectum facio: ſicut pædagogus puerum incongruè loquentem, ſcribentem vel ambulantem emendat, hoc eſt, corrigit, erigit, dirigit. Nam Deus tribuit hominibus & ſapientiam cordis, qua cogitent & eligant quæ ſint dicturi; & eloquentiam ſive moderationem orationis: nam corrigit, diſponit & moderatur, quæ dicenda ſunt. Unde ſubdit, quòd in manu ejus ſunt tum nos, tum ſermones noſtri. Rurſum διορθόω eſt moveo, ceu ventus naves, ut recta in portum tendant, teſte Athenæo lib. 13. Item proſpero, in meliorem ſtatum reſtituo, & felici ſucceſſu oti facio. Unde Orthoſia dicitur Diana, (cujus meminit Pindarus in Olymp. Lycophron & Phavor. teſte Giraldo ſyntag. 12. de Diis Gentium) quòd vitam hominis erigat, ſtatuat, dirigat, ſecundet, & parientes, non ſolùm natos, ſublevet, expertes dolorum faciat, allevatos dirigat & felices reddat: & Jupiter Orthoſios ab eiſdem effectibus, erigendis ſcilicet excitandiſque labeſcentibus. Deus ergo dicitur σοφῶν διορθωτής, id eſt Primò, *ſapientum ſtator*, perinde ac recens natorum infantium, ait Cervantius, qui conſtituit, ſervat & format ſtantes & rectos. Secundò, erector eorum, qui eos, ſi in via ceſpitent, nutent, labaſcant, corruant, erigit ſublevatque, & in locum ſuum reducit. Tertiò, qui illos, qui adverſis flatibus à tramite & via ſapientiæ deflectere faciles ſunt aut amant, ſpiritu ſuo velut navim in portum ſalutis dirigit. Quartò, qui eoſdem deprehenſos & reprehenſos corrigit & emendat, & ſic priſtino ſtatui, integritati & incolumitati, inſtar medici & chirurgi reſtituit, reſtitutos inſtituit, & confirmat omni labe purgatos, quibus omnia proſpera & votis annuentia contingunt; & ſic proſperum iter eis facit Deus ſalutarium ipſorum, pſal. 67. 20. Ita Deus correxit, vel per Aaronem direxit, vitium linguæ Moyſis, quem legatum deſtinabat ad Pharaonem pro liberatione Hebræorum, Exodi 4. Sic Chriſtus correxit ignorantiam Nicodemi, Joannis 3. & Samaritanæ, Joan. 4. Scribarum & Phariſæorum, S. Petri, S. Joannis & Jacobi, ceterorumque Apoſtolorum & diſcipulorum, ut patet paſſim in Euangeliis. Denique Deus eſt ſapientum emendator, cùm eos de ſapientia, vel bonis operibus præſumentes, & vanè gloriantes arguit, caſtigat, humiliat. ita Lyranus, Hugo & Dionyſ. Verè Ethicus: *Supra modum ſi quis ſapit, bis deſipit. Nemo ſapit minùs quàm qui nimis. Intra modum quiſquis ſapit, verè ſapit.* Hoc eſt, quod Eccleſia & fidelis quiſque implorando opem Spiritus ſancti, qui verus & ſummus eſt ſapientiæ doctor, obſecrat: *Veni creator Spiritus*, &c.

Deus emendator ſapientium. *Primò.* *Secundò.* *Tertiò.* *Quartò.* *Quintò.*

Accende lumen ſenſibus,
Infunde amorem cordibus,
Infirma noſtri corporis
Virtute firmans perpeti.

Et: *Flecte quod eſt rigidum,*
Fove quod eſt frigidum,
Rege quod eſt devium.

In mano enim illius, et nos, et sermones nostri) q. d. In Dei arbitrio, poteſtate & providentia (horum enim ſymbolum eſt manus) eſt regere & moderari, tam nos, quàm ſermones noſtros. Pro *ſermones* græcè eſt λόγοι, quod tam ſermones, quàm rationes, cogitationes, ratiocinationes, diſcurſus ſignificat: hos enim omnes dirigit Deus. Sed meliùs hoc loco Noſter vertit, *ſermones*: quia agitur de eloquentia. Hinc S. Auguſt. lib. 4. de Doctrina Chriſtiana c. 6. prædicatorum monet, *ut ſit priùs orator Dei, quàm dictor: quia ut dicatur à nobis, quod oportet & ut oportet, non facit niſi ille, in cujus manu ſumus, & nos & ſermones noſtri*, &c. Et Bernard. epiſt. 87. ad Ogerium: *Si aliquid fortè à me audiviſti, quod poſſit prodeſſe tibi, gratias Deo age in cujus manu ſunt, & nos & ſermones noſtri.* Nam in manu Dei eſt vita & flatus noſter, Daniel. 5. 23. ipſeque omnia opera, tum naturalia, tum potiùs ſupernaturalia operatur in nobis, Iſajæ 26. 12. Omnis enim noſtra ſufficientia ex Deo eſt, 2. Corinth. 3. 5. Denique bo-

minis eſt animam præparare, & Domini gubernare linguam, Prover. 16. 1. Quare initio ſermonis cujuslibet orandum cum Davide: *Domine labia mea aperies, & os meum annunciabit laudem tuam*, pſal. 50. 17.

Et omnis sapientia) Græcè, φρόνησις, id eſt intelligentia, prudentia, ſcientia. Significat ergo ſcientiam ſpeculativam, vel potiùs prudentiam ſibi à Deo infuſam.

Et operum scientia, et disciplina) ita Rom. græcè dumtaxat eſt ἐργατῶν ἐπιστήμη, id eſt *opificiorum ſcientia*; Proſper lib. 1. de Vocatione gentium c. 9. legit, *& operum ſcientia & diſciplina*; Complut. *& operum ſcientiæ diſciplina*. Omnia hæc eodem redeunt & idem ſignificant, ſcilicet *opificiorum ſcientiam*, ut habent Græca, id eſt peritiam artium mechanicarum & agriculturæ. Idem ergo eſt *diſciplina*, quod *ſcientia*, putà cognitio ſive peritia. Significat Salomon cum ſapientia ſpeculativa ſibi inditam à Deo ſcientiam factivam ſive practicam, putà artium mechanicarum, uti architectonicæ, mathematicæ practicæ, fabrilis, agriculturæ, nauticæ, &c. Has enim exercuit in fabrica templi, in cultura agrorum, in miſſione navium in Ophir. Sic Cato exercitus Romani dux peritus erat rei ruſticæ, de eaque libros conſcripſit, adeoque nulla ars neque privatæ, neque publicæ rei gerendæ ei defuit, ait Livius lib. 43. 34. Hinc Vitruvius dedicat Auguſto Imp. ſua ſcripta de Architectura: *Ut majeſtas*, inquit, *imperii publicorum ædificiorum per ſe nota haberet opera, & egregias auctoritates*.

Operum ſcientia efficax. Tropol. *operum ſcientia* eſt, quæ non tam verbo, quàm opere & exemplo docet ſapientiam & virtutem, ideoque efficaciſſima eſt, de qua S. Hieron. ad Nepotian. epiſt. 2. *Non confundant opera tua ſermonem tuum, ne cùm in Eccleſia loqueris, tacitus quilibet reſpondeat.* *Gnoma.* *Cur ergo hæc, quæ dicis, ipſe non facis? delicatus magiſter eſt, qui pleno ventre de jejuniis diſputat.* S. Ambroſ. ſerm. 79. de ſanctis Martyribus; *Benefacere; prima doctrina eſt. Ceſſantibus enim verbis, hoc ipſum docet hominem opus optimum, quod videtur, quòd etſi voce aures non excitet virtute tamen corda compungat. Quis enim bonum factum videns non gaudeat, miretur, imitetur, ac veluti tacito magiſtro utens ejus exemplo doceatur? Dictis igitur facta præcedunt; imò ſine factis dicta nihil proſunt.* Plura ibi de eadem re. S. Auguſt. ſerm. 3. de Verbis Domini: *In doctore moleſta eſt cauſa dicere, nec facere.* S. Gregor. Paſtoral. par. 2. cap. 3. *Illa vox libentiùs auditorum corda penetrat, quam dicentis vita commendat.* Tertull. initio lib. de Patientia: *Dicta factis deficientibus erubeſcunt.* S. Leo Pont. ſerm. in nativit. S. Laurentii: *Validiora ſunt exempla, quàm verba; & plenius eſt opere docere, quàm voce.* S. Bernard. ſerm. 76. in Cantic. *Si paſtor doctus quidem fuerit, non ſit autem bonus, verendum ne non tam nutriat doctrina uberi, quàm ſterili vita noceat.* B. Petrus Damiani ſerm. de ſanctis Apoſt. Petro & Paulo: *Bonus & perfectus magiſter* (Paulus,) *qui fidem facit verbis opere meliore.* Guaricus Abbas Igniacenſis ſerm. 2. de Pentecoſte: *Suſpecta mihi hæc eſt conſolatio, ſi dicam, & non faciam, ſi ſuppetant ſuffragia linguæ, cùm deſint merita vitæ.* Ennodius ad Maximum Epiſcopum in oratione ei dicenda: *Plus agendo populum inſtitutis, quàm loquendo. Illa monita diſcipulorum conſcientiam erudierant, quæ præbentur exemplo.*

Vers. 17. Ipse enim dedit mihi horum, quæ sunt (græcè, τῶν ὄντων, id eſt *entium* vel *exiſtentium*) scientiam veram) Græcè ἀψευδῆ, id eſt non falſam, non mendacem; ſed veram & genuinam. Hinc Primò, aliqui docent, Salomoni inditam à Deo fuiſſe ſcientiam omnium entium, id eſt Metaphyſicam, quæ pro objecto habet ens, ac conſiderat latitudinem entis. Secundò, alii ſcientiam entium realium, etiam quæ actu non exiſtunt, ſed tantùm ſunt poſſibilia. ita S. Bonav. Tertiò, alii omnium entium, quæ in rerum natura exiſtunt, putà Phyſicam. ita Janſen. De iis enim ſe explicat in ſequent. Unde Salomon vocatur, *ſummus phyſiologus* ab Euſeb. lib. 11. Præpar. cap. 6. Quartò, ſcientiam omnium entium, tam naturalium, quàm ſupernaturalium, putà Theologiam, quam proinde tempore Salomonis floruiſſe ex hoc loco docet Melchior Canus l. 12. de Locis cap. 2.

Verius eſt omnium entium, non poſſibilium, ſed exiſtentium ſcientiam Salomoni inditam, idq; quoad ſpeciem, non quoad individua. Nam individuorum omnium nec ipſe Adam habuit, ut ſcilicet quot lapilli jacent in flumine, quot in individuo naſcantur muſcæ, apes, culices, quot volatus, gyros & bombos edant, &c. uti docet S. Thomas 1. p. q. 94. art. 3. Idem de Chriſto ſentit Franc. Suarez 3. p. quæſt. 12. ſub finem: Quia, inquit, hoc nec ad perfectionem ſcientiæ, nec naturalis prudentiæ videtur neceſſarium. Idem docet Scotus, Gabriel, Almainus & alii.

Ut sciam dispositionem orbis terrarum) Græcè σύστασιν κόσμου, id eſt, ut Anaſtaſ. Nicen. quæſt. 39. & Janſen. *mundi conſtitutionem*; alii, *conſtructionem*, ut ſcilicet cognoſcam, qua ratione conſtructus & conſtitutus ſit mundus, quibus partibus conſtet, & quo ordine nexuque diſpoſitis. S. Ambroſ. lib. de Fide reſurr. legit, *compoſitionem*; Orig. hom. 21. in Lucam, *rationem mundi*; noſter Lorinus, *conſtitutionem ex partibus ſuis, & ſecundùm variam collocationem rerum, quæ in mundo ſunt, earumque coagmentationem*, præſertim quoad primarias & præcipuas mundi partes: hanc enim plenè cognovit Salomon ex primis principiis & cauſis, quibus res conſtitutæ ſunt. Id enim innuit vox σύστασις. Rurſum S. Ambroſ. lib. de Salomone tom. 2. c. 1. *Noverat* (Salomon) inquit, *mundanæ diſpoſitionis introitum, qualiter eſſet hoc cælum omne, quod cernimus, ardua ſublimitate ſuſpenſum, quemadmodum fieret aeris iſtius circumiectus, & fuſus æquo moderamine, libratus in medio; quibus modis pigro ad imum dilapſa pondere terra ſubſiſtere; qua ratione intra certas littorum metas liquidi elementi impatiens fluctus lapſus exæſtuet*, &c. ita ipſe, paraphraſticè exponens locum Sapientiæ, de quo agimus: alludens, ut apparet, ad illud Poetæ 1. Metam.

Ignea convexi vis, & ſine pondere cæli
Emicuit, ſummaque locum ſibi legit in arce,
Proximus eſt aer illi levitate locoque
Denſior his tellus elementaque grandia traxit,
Et preſſa eſt gravitate ſui: circumfluus humor
Ultima poſſedit, ſolidumque coercuit orbem.

Hinc patet Salomonem, non tantùm fuiſſe coſmographum, ſed etiam geographum, qualem debere eſſe principem docet Lipſius Exempl. Polit. c. 8. ac talem fuiſſe Adamum & Noe docet Arias in Apparatu. Denique Abulenſ. in lib. 3. Reg. c. 3. v. 11. docet ſcientiam Salomonis fuiſſe indelebilem, eò quòd non per actus & ſpecies objectorum eſſet acquiſita, ſed à Deo infuſa, idque in gradu perfecto; quare nec per ceſſationem ab actu, nec per actus contrarios, aut deceptionem potuiſſe deleri.

Et virtutes (græcè ἐνέργειαν, id eſt energiam, vim, efficacitatem) elementorum) quam ſcilicet vim habeant in agendo ſingula elementa. Repete ad omnia, *ut ſciam*. Primus *Salomon doctrinam calidorum & frigidorum, ſiccorum & humidorum tradidit*, ait Anaſtaſ. Nicenus.

Vers. 18. Initium et consummationem (Anaſt. Nicen. qu. 39. legit, *finem*) et medietatem temporum) Origen. hom. 21. in Lucam pro *temporum* legit, *ſæculorum*: hæc enim è temporibus conflantur; S. Ambroſ. lib. 2. de Abraham c. 7. legit, *principium rerum*: *Quod principium rerum*, inquit, *quis finis, quæ ſunt media*. Senſus eſt q. d. Deus dedit mihi, ut cognoſcerem totum decurſum temporis à principio uſque ad finem, & omnium, quæ in tempore naturaliter accidunt, ut ſcilicet noſſem quomodo quiſque dies, menſis, annus, ſæculum incipiat, progrediatur & deſinat. Philoſophi enim eſt rerum principia, progreſſus & exitus perſpicere. Cave ergo hinc inferas, Salomonem cognoviſſe, quo die finiendus ſit mundus, & quo die futurum ſit judicium. Hoc enim negat Chriſtus Marci 13. 32.

Vicissitudinem permutationes, et commutationes temporum) Ita Græca & Roman. perperam ergo aliqui legunt, *conſummationes temporum* (alii *omnium*) adduntque *morum mutationes, & diviſiones temporum*: quæ duo veriſimile eſt ex alia verſione, vel alicujus interpretatione in margine priùs aſcripta, poſteà relata in textum: S. Ambroſ. lib. 2. de Abraham c. 7. pro his omnibus tantùm legit, *diviſiones temporum*; lib. verò de Salomone c. 1. legit, *diviſiones & mutationes temporum*; Origen. hom. 21. in Lucam, *temporum varietatis, & tranſlationes menſium*. Pro *viciſſitudinem* græcè eſt, τροπῶν, id eſt converſionum: perperam aliqui vertunt, *morum*; ſic enim ſcribendum eſſet accentu acuto τρόπων: τρόποι enim ſunt mores, qui huc non pertinent: jam verò ſcribitur τροπῶν per accentum circumflexum, à τροπαί, id eſt converſiones, item ſolſtitia, quòd in eis ſol curſum mutet & convertat. Nam in ſolſtitio æſtivo à Tropico Cancri curſum reflectit ad Tropicum Capricorni: in ſolſtitio verò hiemali

mali à Tropico Capricorni redit ad Tropicum Cancri: nec enim ultra duos hos Tropicos ſol progreditur. Unde Vatabl. vertit: *ſolſtitiorum viciſſitudines*. ita Cantacuz. Clarius, Lorinus, à Caſtro. Hinc & *τροπαὶ* vocantur venti ſolſtitiales. Gaza exponit *flatus tropæos*, id eſt quos verſarios ſeu reciprocos nuncupamus. Per *commutationes temporum* intellige ceteras temporum viciſſitudines, quales ſunt dierum ac noctium, ait S. Bonavent. æſtatis & hyemis, veris & autumni (quas pariter Cicero Tuſcu. 1. vocat commutationes temporum quadripartitas ad maturitatem frugum, & ad temperationem corporum aptas) item menſium ſucceſſiones, lunationes, lunæque incrementa & decrementa.

Vers. 19. Anni cursus, et stellarum dispositiones) Pro *curſus* græcè eſt *κύκλους*, id eſt circuitus vel circulos: anni enim in orbem eunt & redeunt. Unde annus hebr. dicitur שנה *ſcana* à revolutione; græcè *ἐνιαυτὸς*, quòd in ſe redeat; Latinè *annus*, quaſi *anus*, id eſt annulus, quòd in ſe revertatur: unde illud,

Atque in ſe ſua per veſtigia volvitur annus.

B Pro *diſpoſitiones* græcè eſt, *θέσεις*, id eſt theſes, poſitiones & ſitus ſtellarum ſeu ſiderum, eorumque motus, ortus, occaſus, concurſus, eclipſes, &c. quæ naturaliter certò ſciri poſſunt ex aſtronomia. Fuit ergo Salomon aſtronomus, at non aſtrologus judiciarius, ut ex aſtris & horoſcopo divinaret de futuris contingentibus, & actionibus liberis. Hoc enim temerarium eſt, ſtultum & impoſſibile.

Vers. 20. Naturas animalium (tam cicurum & domeſticorum, quàm ferorum & agreſtium) et iras bestiarum, vim ventorum, et cogitationes hominum, differentias virgultorum, et virtutes radicum) *Iras*, græcè *θυμοὺς*, id eſt animos, iras, furores, qualis ſcilicet cujuſque feræ ſit ira, quibuſque rebus irritetur, uti elephanti irritantur viſo ſanguine, bubali viſo colore rubro & purpura. Unde nuper bubalus Romæ furibundus incurrit in Pontificem purpuratum, eumque confeciſſet, niſi aulicus quidam medium ſe interjeciſſet, ſuaque morte mortem Pontificis redemiſſet.

C Minùs rectè Vatabl. cum Cantacuzeno vertit, *affectus*, exponitque de cicuratione ferarum: eſto Salomon ex plena cognitione naturæ iræ ferarum, potuerit quoque noſſe modum eas placandi & cicurandi. Sicut elephanti bilem infringi hauſto hordei ſucco, ſcribit Plinius lib. 8. cap. 7. hordeum enim refrigerat: unde medici febricitantibus hordeatum præſcribunt. Hinc morale hoc dogma elicit Seneca epiſt. 85. *Sapiens eſt artifex domandi mala: dolor, egeſtas, ignominia, carcer, exilium, & cetera horrenda, cùm ad hunc pervenere manſueta ſunt.*

Denique per *Φύσεις*, id eſt naturas animalium, intellige naturales differentias ſingulorum, proprietates, qualitates, indoles, inſtinctus, opportunitates ad hominum uſus, aliaque id genus. Nam ut ait S. Baſil. hom. 9. Hexam. *Animalia ſingula diverſis proprietatibus inter ſeſe variiſque non mediocriter diſtinguuntur. Eſt enim bos quidem conſtans ſtrenuſque aſinus autem piger: equus libidine incenditur, petitque impetuosè femellam: lupus miteſcere nequit: vulpes inſidioſa eſt, & ad dolos natura concinnandos ſagax: cervus timidus, laborioſa formica: canis gratioſus eſt, & initia ſemel amicitiæ tenax ac memor: ſimul enim animalia ſingula cum ſua peculiari* D *natura creata ſunt. Und cum leone animoſitas, & ad incandeſcentiam ira propenſio illa aſſignata eſt, vita ſolitaria, expers ſocietatis ad ea, quæ genus ſubeunt idem.*

Vim ventorum) Græcè *πνευμάτων βίας*, id eſt *ſpirituum violentias*, impetuſque violentos, quod tam de ventis, quàm de dæmonibus accipi poteſt. Dæmonum enim major eſt vis & impetus, quàm ventorum; ideoque niſi Deus eos infringeret, nullus hominum eorum tentationi & impulſui reſiſtere poſſet. Unde Salomon dicitur ſcripſiſſe exorciſmos ad reprimendos & expellendos dæmones: multò magis cognovit Salomon ventorum vim & indolem, unde ſcilicet eorum ſit ortus, motus, & violentia, occaſus, frigus, calor, humor, ſiccitas, ſalubritas vel morbida qualitas, quæ tanto ſtudio rimantur Phyſici, & probabilia duntaxat afferunt. Porrò quanta ſit ventorum vis, liquet ex tempeſtatibus, quas in mari; & terræ motibus, quos in orbe cient. Unde Poeta:

Qua data porta ruunt, & terras turbine perflant.

Hinc à priſcis ſapientibus Dei majeſtas occulta hoc hieroglyphico repræſentabantur. Exhibebatur in tabula vir poplitibus ſe excipiens, erectis in cælum oculis, vel pronus in faciem, adſpirantium ventorum ſtrepitum perhorreſcens, cum hoc verſiculo:

Ἀνέμων πνεόντων τὴν ἠχὼ προσκύνει, hoc eſt,

Flantium ventorum ſonum adora.

Iamblichus interpretatur q. d. Deum cùm minimè videre poſſis, at certè per res creatas ſparſum, & in iis tacito quodam horrore ſpirantem debes venerari. Porrò D. Dionyſius Cæleſtis hierarch. c. 15. Deum venti nomine commodè deſignari oſtendit, propter naturalem vim movendi atque animandi, & celerem inſuperabilem diſceſſum, & nobiliorum principiorum atque finium incognitas atque inviſibiles latebras. Ita noſter Cauſin. lib. 1. Parab. hiſtor. cap. 24. Vide dicta Amos 4. 13.

Cogitationes hominum) Solus Deus certò cognoſcit & pervidet ſecretas cordis cogitationes & volitiones. Angeli ergo & homines ſapientes eas tantùm conjectant ex ſignis phyſiognomicis ſimilibuſque conjecturis, juxta illud: *Quomodo in aquis reſplendent vultus proſpicientium, ſic corda hominum manifeſta ſunt prudentibus.* Prov. 27. 19. Et illud: *Ex viſu cognoſcitur vir, & ab occurſu faciei cognoſcitur ſenſatus*, Eccli. 19. 26. Vide utrobique dicta, & Ariſtot. in Phyſiognomia. Sic litigantibus de prole meretricibus Salomon ſolerter conjecit ex amore materno, quænam eſſet vera prolis mater, 3. Reg. 3. 16. & ex poſtulatione Adoniæ petentis ſibi dari uxorem Abiſag, quæ Davidem ſenem calefecerat, conjecit Adoniam affectare Davidis regnum, 3. Reg. 3. v. 22. Noſter à Caſtro per *cogitationes*, græcè *διαλογισμοὺς* accipit non ſingulorum hominum mentis cogitata, ſed univerſim communes dialogiſmos, diſcurſus, ſive ratiocinationes hominum.

Differentias virgultorum (græcè, *φυτῶν*, id eſt *plantarum*; S. Ambroſ. lib. 2. de Abraham c. 7. legit, *herbarum*; lib. verò de Salomon. capit. 1. legit, *arborum*) et virtutes radicum) Salomon enim *diſputavit ſuper lignis, à cedro quæ eſt in Libano, uſque ad hyſſopum quæ egreditur de pariete: & diſſeruit de jumentis, & volucribus, & reptilibus, & piſcibus.* 3. Reg. 4. 33. Vide Pinedam li. 3. de Rebus Salomonis c. 23. ubi docet Salomonem medicinæ & magiæ naturalis fuiſſe peritiſſimum, id eſt exactiſſimè rerum naturas, vires, proprietates, ſympathias, antipathias calluiſſe, prætereaque divinare atque efficere potuiſſe mirifica quædam, quæ rerum cauſas ignorantibus, aut præſtigioſa, aut miraculo proxima viderentur: quæ eſt ipſa magiæ naturalis propria ratio; & quæ nomine abſconditorum & improviſorum rectè poſſumus interpretari. Vide de his Euſeb. 4. de Præpar. cap. 1.

Et quæcumque sunt absconsa et improvisa, didici, omnium enim artifex docuit me sapientia) Vers. 21. Videtur Noſter legiſſe, *ἀφανῆ* id eſt *obſcura, improviſa*: jam contrariè legunt *ἐμφανῆ*, id eſt *manifeſta & perſpicua*, ut vertit Cantacuzenus, Vatabl. & Janſen. Aut potiùs *ἐμφανῆ* vocantur ea, quæ ſubitò vel inopinatò incidunt, & ex improviſo apparent, ut præviderí ac provideri nequiverint, ac proinde cauſas habent occultas, ut opponantur abſconſis, quæ tam quoad ſubſtantiam, quàm quoad cauſam latent & ſunt abſcondita. Talia *ἐμφανῆ* ſunt fulgur illicò apparens & diſparens, parelii, hiatus, ceteraque aeris phænomena: item terræ motus, maris exundationes, procellæ, tempeſtates, turbines, &c. Huc pertinet vis magnetis (licèt id neget Guilielm. Gilbertus Angliæ medicus lib. 1. de Magnete cap. 1. ejuſque cognitionem ſibi velut primo inventori vanè arroget) virtutes gemmarum, lapidum, herbarum, ambræ, ſuccinorum, &c. quas cognitas fuiſſe Salomoni non eſt dubium. ita Lyran. Cervantius & alii. Abulenſis verò in lib. 3. Reg. c. 3. quæſt. 9. per *improviſa* accipit ſomnia, ex quibus medicus & phyſicus conjicere poteſt, qualis ſit complexio & humorum temperies in corpore.

Ex dictis rectè colligit noſter à Caſtro, Deum bonorum largitorem affluentiùs & abundantiùs donare, quàm poſtuletur: ſiquidem Salomoni ſapientiam ad gubernandum poſtulanti: adjecit ſcientiam omnium rerum naturalium tam affluenter, ut ſolo primo parente fuerit hac in parte inferior. Nam in primis largitus eſt ſummam eloquentiam, ſcientiam de moribus, omnes artes, philoſophiam naturalem, aſtrologiam, chronologiam, hiſtoriam naturalem, logicam, & demum alia quæcumque

noſci poſſunt. Audi S. Ambroſ. in c. 30. Proverb. ſub ini-A tium: *Tam locuples poſſeſſor ſapientiæ Salomon, cùm omnia cognoviſſet, quæ in arcanis abditarum diſpoſitionum tenebantur abſconſa, noverat mundanæ diſpoſitionis introitum, qualiter eſſet hoc cælum omne quod cernimus abdita ſublimitate ſuſpenſum*, & cetera de elementis, quæ ſuperiùs recitavi, ac ſubdit: *Quod principium rerum, quis finis, & quæ ſunt media. Quem iterum diviſiones & mutationes temporum non latebant, qui comprehenderat qualiter ſibi annorum mutua viciſſitudo redeunte orbe ſuccederet: quæ cauſa varios ſtellarum ageret curſus, præcedendo ſe nonnumquam, aut ſubitò ſubſequendo: unde earum eſſet ortus, aut obitus: & alia multa, quæ ſapientia docente cognoverat.*

OMNIUM ENIM ARTIFEX DOCUIT ME SAPIENTIA) Per artem enim, ideam & induſtriam ſapientiæ divinæ creata ſunt omnia, æquè ac conſervantur & gubernantur, juxta illud Proverb. 8. 30. *Quando appendebat fundamenta terræ, cum eo eram cuncta componens*, &c.

Porro *ſapientia* hæc, tam creata & Salomoni infuſa accipi poteſt, quàm increata, quæ eſt in Deo, ſive ea ſit eſſentialis, & tribus perſonis Sanctæ Trinitatis communis, B ſive notionalis & ſoli Verbo, ſive Filio, propria, de qua intellexit S. Auguſt. lib. 4. de Trinit. cap. 20. & S. Ambroſ. lib. de Incarnat. Domin. Sacram. in fine, Gregorius Bæticus lib. de Fide contra Arrianos, Origen. lib. 1. Periarchon ca. 2. & alii veteres, qui hinc probant Filium non eſſe creaturam, ſed creatorem, ideoque Deum: imò ſic explicat Concil. Sardicenſe Epiſtola ad omnes Epiſcopos, dicens: *Nullus noſtrum negat Filium genitum ante omnia, opificem Archangelorum, & mundi, & humani generis; quoniam ait, Omnium artifex ſapientia docuit me*, juxta illud Joan. 1. *Omnia per ipſum facta ſunt*. Quia enim Filius à Patre generatur & procedit per intellectum, ut verbum mentis; hinc ei appropriatur ars, idea, ſcientia, ſapientia, quodque ipſe ſit artifex & principium creaturarum, ut docet D. Thom. 1. p. q. 45. art. 8.

Igitur *ſapientia* hic generaliſſimè accipitur abſtrahitque, & communis eſt creatæ & increatæ, ideoque hæc applicari poſſunt, tum increatæ, ſive eſſentiali, ſive notionali; tum creatæ, ſive participatæ. Unde ſubinde Sapiens ab increata ad creatam tranſit, idque maximè facit initio cap. 9. ubi C eam ſibi à Deo communicari & infundi efflagitat: hæc enim nequit alia eſſe, quàm donum creatum.

Sapientia hic artem complectitur.

Hinc rurſum *ſapientia* hic ampliſſimè ſumitur pro quavis cognitione rerum, tam cæleſtium & divinarum, quàm agendarum ex virtute & præſcripto prudentiæ, atque efficiendarum per artem. Inducitur enim hic ſapientia, uti idea, ars & artifex omnium rerum naturalium, artificialium, & moralium: quare non ſolùm omnem ſcientiam, omnem ethicam, ſed & artem quamlibet complectitur. Unde v. 24 ait: *Omnibus enim mobilibus mobilior eſt ſapientia: attingit autem ubique propter ſuam munditiam*. Sic quoque ſapientia ſumitur Proverb. 8. 22. & ſeqq. ubi dicitur per ſapientiam creatos eſſe cælos, elementa, ceteraque omnia, ac per eamdem regi.

Denique hæc ſapientia v. 23. dicitur habere *omnem virtutem*, id eſt vim & potentiam, quòd ſcilicet omnia poſſit, ſitque omnipotens, item quòd omnes ſpiritus capiat, & omnia proſpiciat & attingat ubique: quæ propriè competunt ſapientiæ increatæ; participativè tamen tribuuntur creatæ: hæc enim poteſt dici omnipotens, quia hanc Deus D creationi & creaturis omnibus applicat, indit & communicat. Omnia enim in ſapientia fecit, & nihil eſt in cujus ſapienti creatione, ordine, & diſpoſitione non reluceat mira Dei ſapientia.

Verùm enim verò propriè & genuinè loquitur hic Salomon de ſapientia increata & eſſentiali, quæ commune eſt attributum divinitatis, ſive Dei, ac proinde commune tribus perſonis SS. Trinitatis: huic enim propriè competunt dotes jam recenſitæ, de quo S. Auguſt. lib. 7. de Trinitate c. 2. & 3. per hanc enim Deus & creavit mundum, & eum conſervat, & providet ac proſpicit omnibus rebus, dum divinis ſedibus aſſiſtit. in hac eſt ſpiritus intelligens, hoc eſt, hæc divina ſapientia ſpiritum cælitus demittit in ſui amatores, qui mentem eorum excitat ad intelligendum, ſanctitate dedicat, atque cetera donat ac præſtat, quæ hominum ſaluti & divinæ gloriæ conducentia ſunt. Hæc autem omnia cùm Deus homini tribuat, & non tantùm Filius, aut Spiritus ſanctus, cumque aptiùs de divino ſapientiæ attributo exponantur, quæ artifex omnium eſt & ſedium divinarum aſſiſtrix, quæ Filio & Spiritui ſancto non aptè conveniunt; meritò de ea hæc explicanda ſunt, ex qua omnia ornamenta & chariſmata ſibi tribui poſtulabat Salomon, ac ſuo exemplo nos poſtulare docet. Ita à Caſtro, imò S. Auguſt. lib. 4. de Geneſi ad litt. c. 12. & lib. de Natura boni cap. 28. & lib. 1. de Incarn. Verbi c. 13.

Pulchram & piam de artifice omnium ſapientia contemplationem habet noſter Alvarez de Paz tom. 3. l. 3. p. 3. decade 3. contempl. 22.

EST ENIM IN ILLA SPIRITUS INTELLIGENTIÆ, SANCTUS, UNICUS, MULTIPLEX, SUBTILIS, DISERTUS, MOBILIS, INCOINQUINATUS, CERTUS, SUAVIS, AMANS BONUM, ACUTUS, QUEM NIHIL VETAT, BENEFACIENS) Effundit ſe hic Sapiens in ſapientiæ laudes per 26. epitheta & elogia, ut cunctis hominibus ejus deſiderium & ſtudium excitet, utque oſtendat meritò eam eſſe omnium artificem, meritoque ſe ab ea potuiſſe omnia doceri. Vers. 22

Multi hæc intelligunt de Spiritu ſancto, qui eſt tertia in SS. Trinitate perſona, voluntque hic Spiritus ſancti proprietates & attributa recenſeri. Hic enim eſt in Sapientia increata & ingenita, putà in Verbo & Filio, ut in ſui origine: procedit enim & ſpiratur à Filio, ac ſapientiam ſuis amicis affluenter largitur, 1. Corinth. 12. 11. Joan. 14. 26. & c. 16. 13. Nam veteres per ſapientiam hic accipiunt Filium, ut dixi: & rectè. Ita S. Ambroſ. lib. 3. de Spiritu S. ca. 19. & 23. S. Gregor. hom. 5. in Ezech. S. Auguſt. epiſt. 102. S. Bernard. ſerm. 3. de Pentecoſte, qui hinc probant Spiritus ſancti divinitatem, doteſque divinas, S. Bonavent. Cantuar. Lyran. Hugo, Holcot, Dionyſ. & alii multi. Imò Cantacuzenus aſſerit auctorem clariùs multò, quàm ceteros omnes Prophetas, qui ipſum vel præceſſerunt, vel conſecuti ſunt, de Spiritu ſancto verba feciſſe: Lyranus & Holcot addunt exponi modum, quo directus ſit auctor in ſupernaturali contemplatione, nempe per Spiritum ſanctum à ſapientia communicatum.

Spiritus ſanctus enim indit ſuis ſpiritum, id eſt impulſum, ad amandum verum & ſummum bonum, quod eſt ipſe Deus, idque per multiplicia officia & varias virtutes, quæ ſequentibus epithetis deſignantur. Denique Nazianz. orat. 44. ſimilia, imò eadem epitheta dat Spiritui ſancto: *Erat igitur*, inquit, *ſemper perceptibilis, non particeps; perficiens, non ab alio perfectus; explens, non expletus, ſanctificans, non ſanctificatus; deificans, non deificatus, ipſe ſemper & ſecum & cum iis, quibus adjunctus eſt, idem & æqualis: invisibilis, temporis expers, nullo loco incluſus, immutabilis qualitate, quantitate, forma & tactu carens, ſeipſum movens, ac ſempiternum motum habens, arbitrii ſui per ſe potens, omnipotens (tametſi ad primam cauſam, ut omnia ea, quæ unigeniti ſunt, ita etiam, quæ Spiritus ſancti ſunt, referantur) vita & vivificus, lux & lucis largitor, bonitas ipſa & fons bonitatis, Spiritus rectus, principalis, dominans, mittens, ſegregans, templum ſibi extruens, viam præmonſtrans, arbitratu ſuo operans, gratiaſque dividens, ſpiritus adoptionis, veritatis, ſapientiæ, prudentiæ, ſcientiæ, pietatis, conſilii, fortitudinis, timoris.*

Spiritus S. dotes.

Secundò, ſi ſapientiam creatam hic accipias (uti poſſe accipi paulò antè dixi) pariter hæc epitheta competunt ſpiritui ejus creato: in ſapientia enim creata eſt ſpiritus intelligentiæ, id eſt intelligentia creata, hoc eſt, aſpirata vel inſpirata à Deo: hoc enim ſignificat τὸ *ſpiritus*, cùm dicitur ſpiritus intelligentiæ, ſpiritus ſapientiæ, ſpiritus conſilii, ſpiritus pietatis, ſpiritus timoris Domini: nimirum hæc dona & virtutes à Deo aſpiratas eſſe Chriſto & Sanctis, quæ eos inſtar ſpiritus & venti impellunt ad timorem, conſilium intelligentiam, & per hæc ad ipſum. Deum (ad Deum enim impellit ſapientia, omniſque ſapientiæ vis & ſpiritus) ut patet Iſaiæ 11. & Exodi 28. 3. & c. 31. v. 3. Vide ibi dicta.

Tertiò planè, propriè & genuinè: ſicut ſapientia hic increata eſſentialis intelligitur propria Deo, & communia tribus perſonis SS. Trinitatis; ſic & ſpiritus: ipſa enim eſt ſpiritus, id eſt ſpiritalis dos & attributum Dei, hominemque ut ſpiritus impellit ad ſui, id eſt ad Dei, cognitionem & amorem. Ita S. Auguſt. lib. 4. de Geneſi ad litt. c. 12. & lib. de Natura boni c. 28. & lib. 1. de Incarn. Verbi c. 13.

EST ENIM IN ILLA SPIRITUS INTELLIGENTIÆ) Græcè πνεῦμα νοερόν, id eſt *ſpiritus intelligens*. Unde

à S.

Digitized by Google

à S. Dionyſ. Areop. & à S. Gregor. Nazianz. angeli vocantur *νοεραὶ φύσεις*, id eſt intellectuales naturæ, quæ videlicet ſunt intelligentiæ abſtractæ, hoc eſt, à materia ſeiunctæ, & incorporeæ, puræque mentes & ſpiritus intelligentes. Et ſic nonnulli cenſent ſapientiam, quæ eſt attributum Dei, æquè ac Spiritum ſanctum, hic vocari *ſpiritum intelligentiæ*, eò quòd ſit immaterialis, incorporeus, ſpiritalis & intelligens.

Meliùs S. Greg. Nazianz. orat. 5. de Theolog. *Spiritum intellectilem*, ut ipſe vocat, interpretatur ſpiritum ſapientiſſimum. Unde Vatabl. vertit, *eſt enim in illa ſpiritus ſagax:* S. Ambroſ. in Symbol. c. 7. *ſpiritus, Domini intelligens*, S. Gregor. hom. 5. in Ezech. *ſpiritus intellectus*.

Tertiò & pleniſſimè, ſapientia Dei vocatur *ſpiritus intelligentiæ*, vel *intelligens*, tum quia intelligit cuncta, ac magna vi intelligendi & penetrandi omnia uſque ad fundum, prædita eſt; tum quia angelis & hominibus tribuit vim intelligendi, juxta illud Job 32. 8. *Inſpiratio Omnipotentis dat intelligentiam*. Ita S. Auguſt. locis jam citatis. Nam ut ait Plinius libr. 2. c. 7. *Deus totus eſt oculus, totus viſus, totus auditus*. Igitur per *ſpiritum intelligentiæ*, quem ſapientia Dei increata intelligentiſſima, imò ipſa intelligentia in abſtracto nobis aſpirat, accipias impulſum & amorem intelligendi & cognoſcendi ea quæ ſalutis ſunt, quæ ſcilicet Deo placita ſunt, & ſpirituali profectui neceſſaria vel utilia. Nam diligere, & ſollicitum eſſe ut intelligas, quæ Dei & virtutis ſunt, initium eſt ſalutis, quo qui caret, incapax eſt gratiæ & gloriæ. Hoc eſt quod Salomonem ſecutus Siracides ait Eccl. 4. 12. *Sapientia filiis ſuis vitam inſpirat*, ſive inſufflat. Simile eſt illud Virgili 6. Æneid.

Magnam cui mentem animumq;
Delius inſpirat vates.

Symbol. S. Bonavent. *Spiritus intelligentiæ*, inquit, *eſt in ſapientia*, id eſt in Chriſto, ſecundum humanitatem in eo habitando, ſecundùm divinitatem ab illo emanando.

Tropol. hæc omnia ſapientiæ attributa charitati & perfectioni virtutum (quæ ſumma eſt ſapientia) accommodat noſter Alvarez de Paz lib. 4. de Dignit. perfect. p. 1. cap. 1. & 4.

SANCTUS) Hinc multi, uti dixi, hæc accipiunt de Spiritu ſancto, qui in ſe per eſſentiam & originem, ſive vim proceſſionis (procedit enim ut amor Patris & Filii, qui eſt puriſſimus & ſanctiſſimus) ſanctus eſt, & ſanctificat angelos æquè ac homines. Verùm cùm cetera omnia proprie accipiantur de ipſa ſapientia, quæ propria eſt Deo, & communis tribus perſonis SS. Trinitatis, hoc quoque *ſancti* epitheton Deo divinæque ſapientiæ attribuendum eſt. q. d. Sapientia divina, ipſeque Deus, eſt ſpiritus ſummè intelligens & perſpicax, ſed ita, ut ſimul ſit ſanctus. Vana enim eſt ſapientia & intelligentia, quæ ſanctitate deſtituitur, finis enim intelligentiæ eſt ſanctitas, ut bonum virtutis, quod intelligis, ſanctè ames, & pia voluntate complectaris, opereque exequaris.

Sanctitas quis?

Porro *ſanctitas:* inquit S. Dionyſius de Divin. nomin. c. 12. *eſt ab omni ſcelere libera, & omninò perfecta, & omni ex parte immaculata puritas*. Sanctitas ergo eſt amor Dei: Deus enim eſt ſumma puritas; ipſe enim eſt lex æterna rerum agendarum, quæ eſt obiectum & regula ſanctitatis, idque non per qualitatem aliquam advenientem, ſed per ipſam ſuam eſſentiam & ſubſtantiam. Unde Seraphini ei jugiter acclamant: *Sanctus, ſanctus, ſanctus Dominus Deus ſabaoth: plena eſt omnis terra gloria ejus*, Iſaiæ 6. & Pſaltes pſal. 144. *Juſtus Dominus*, inquit, *in omnibus viis ſuis, & ſanctus in omnibus operibus ſuis*. Hinc ſequitur, ut, ſi creatura fieri velit ſancta, debeat per amorem jungi Deo; ac quo magis illi jungitur, eo magis ſanctificari: ſic enim magis recedit & ſeparatur à rebus & affectibus terrenis, quæ eam inquinant, juxta illud Levit. 11. 44. *Sancti eſtote, quia ego ſanctus ſum*. Qui ergo ſanctitatem optat, à creaturis ſe ſequeſtret, & in fundum animæ, ubi Deus quaſi in templo ſuo habitat, ſe recipiat, ut ibi procul à rerum externarum ſtrepitu, in ſilentio cum Deo ſuo verſetur, ipſum amet, colat & adoret.

Simili modo ſapientia & doctrina creata, ſi vera ſit & divinæ imitatrix, omnem ſuam ſpeculationem & intelligentiam ad ſanctitatem ſuam, æquè ac alienam, velut ad ſcopum & finem referat oportet; quare ipſa doctos facit ſanctos. Quocirca Deus hunc ſuum ſapientiæ ſpiritum intelligentem & ſanctum, communicavit S. Patribus & Eccleſiæ Doctoribus, uti S. Athanaſio; S. Baſilio, S. Nazianzeno, S. Chryſoſtomo, S. Hieronymo, S. Ambroſi, S. Gregorio, S. Bernardo, ac deinde S. Thomæ Aquinati, qui tam ſanctus fuit, quàm doctus & intelligens, indeque dictus eſt Doctor Angelicus; & S. Bonaventuræ, qui charitatis ardorem ſapientiæ coniunxit, ac lectorem tam amore Dei accendit, quàm cognitione rerum divinarum illuminat, indeque dictus eſt Doctor Seraphicus. Hi duo ſui ævi fuere quaſi oculi, imò ſoles. Verè Picus Mirandul. in Apol. poſt initium: Eſt, inquit, in Joanne Scoto ingenium vegetum atque diſcuſſum; in S. Thoma ſolidum & æquale, ideoque moderatum, compoſitum, ad omnemque honeſtatem, virtutem & ſanctitatem comparatum.

UNICUS) *μονογενής*, id eſt *Unigenitus*, ut vertit S. Hieron. in ca. 16. Ezech. quod propriè Verbo ſive Filio, qui eſt Sapientia à Deo Patre genita, competit: vel *unigenus*, ſive unius generis, qualis eſt ſapientia divina communis toti SS. Trinitati. q. d. Sapientia increata Dei eſt unius generis, tum quia in ſe unica eſt & ſimpliciſſima, utpote eadem cum divinitate. ita Lyran. tum quia in ſuis actibus & operationibus unum eumdemque tenorem, normam & regulam communem ſervat, nimirum legem æternam, atque unum eumdemque finem ſpectat, ſcilicet Dei honorem & gloriam. Eadem tamen eſt multiplex ob immenſitatem perfectionis, quæ in ſe licèt una & ſimplex, virtute tamen continet omnes omnium creaturarum, etiam poſſibilium perfectiones, quæ numero ſunt infinitæ, ideoque ad multas imò innumeras ſpecies, actus & opera ſe extendit, & quaſi partitur ipſum genus ſapientiæ. Omnes enim ſpecies & effectus ſapientiæ, in uno genere & ratione communi ſapientiæ conveniunt, atque in univerſali dictamine ac legibus communibus ſapientiæ coeunt, juxta illud 1. Corint. 12. v. 4. *Diviſiones gratiarum ſunt, idem autem Spiritus. Et diviſiones miniſtrationum ſunt, idem autem Dominus. Et diviſiones operationum ſunt, idem verò Deus, qui operatur omnia in omnibus*. Vide ibi dicta. Si daretur una gemma puriſſima atque pulcherrima, quæ ſimul eſſet adamas, & carbunculus, & ſmaragdus, & ſapphirus, & topazius, & cetera quæ in opibus computantur, quàm pretioſa eſſet & admiranda? O igitur ſubſtantia ſimpliciſſima, quæ omnia es, quàm nobis diligenda, & ſuper omnia æſtimanda exiſtis! Tu es ſapientia, tu bonitas, tu juſtitia, tu omnis alia vera perfectio.

Idem imitatur ſapientia creata, infuſa & participata. Nam, ut ait noſter à Caſtro, ſicut divina ſapientia una cùm ſit, tam diverſas virtutes & opera ad unam Dei gloriam omnia in mundo operatur ac refert: ita hic ſpiritus ex illa profectus, omnia hominis munia & omnia officia unius generis efficit, dum unum omnibus finem præſtituit, ad hoc ea omnia dirigens, ut voluntati divinæ ſubſerviant, eamque tamquàm regulam ſequantur; & uno amoris vinculo omnia colligantur, & tamquam pretioſo aureo exornantur; atque ex hac parte habet ſpiritus ſapientiæ, ut ſit pacificus: nam ita S. Jacobus cap. 3. v. 17. vocavit ſapientiam, quæ de ſurſum eſt, pacificam, & S. Paulus ad Epheſ. 4. 3. ſcribit: *Solliciti ſervare unitatem ſpiritus in vinculo pacis: unum corpus, & unus ſpiritus, ſicut vocati eſtis in una ſpe vocationis veſtræ: unus Dominus, una fides, unum baptiſma: unus Deus & pater omnium, qui eſt ſuper omnes, per omnia, & in omnibus nobis*. Sic quoque S. Bonavent. Gloſſa, Lyran. & Hugo.

Tropol. Richard. de S. Victor. in Cant. ca. 33. Spiritus Dei, inquit, unicus eſt & multiplex, quia cùm unus ſit, diverſis tamen modis mentes viſitat & afficit. Nunc animam timoribus & deſideriis præparat, nunc jam paratam ſuis donis promovere non ceſſat. Non ſemper uno affectu, ſed diverſis animam tangit, prout ſecundùm ſtatum & diſpoſitionem ſuam neceſſe eſt. Unde nunc ad ſalutarem compunctionem, nunc ad amorem, nunc ad gratiarum actionem, nunc ad deſideria & exercitationem alicujus virtutis accendit; modò cor tangit, modo ſemetipſum abſcondit, & iterum ut opus perficiat adinvenit. Si non aperiamus, ad januam expectat; & aliquando quidem efficaciùs pulſat, aliquando verò ob culpam noſtram juſto judicio ceſſat.

MULTIPLEX) Græcè *πολυμερής*, id eſt multimembris, multarum partium, multis conſtans partibus, ut mundum vocat Ariſtot. Gregor. Nazianz. orat. 5. de Theo-

logia hunc locum referens de Spiritu ſancto, *multiplex* explicat, *agendi facultate varius* ac multiplex, vel quod, unus cùm ſit, per ſingulas mundi partes ſe quaſi per ramos diffundat & multiplicet, ac varios ſapientiæ modos in eis efficiendis ac conſervandis operetur; vel potiùs propter varias gratias diverſaque dona, & multiplicia officia, quæ unus cum ſit, exercet, ſive in Eccleſia univerſa, ſive in hominibus ſingulis.

Hac de cauſa Spiritus ſanctus deſcendens in Apoſtolos in Pentecoſtes, apparuit ſupra eos in ſpecie linguarum diſpertitarum, ſive flammæ diſſectæ, ut multiplicitatem donorum, quam eis indebebat, repræſentaret. *Multiplex*, ait S. Ambroſ. in Symbol. cap. 7. *appellatur eò quòd multa in ſe habeat, & per ea omnia unius eſt, nec in aliquid eorum, quæ operatur ipſe mutatur, ſicut imago ex annulo, quæ in ceram tranſit, & annulum non relinquit.* Audi & S. Auguſt epiſt. 102. ad Evodium: *Legitur quidem & ſpiritus ſapientiæ multiplex, ſed rectè dicitur etiam ſimplex. Multiplex enim, quoniam multa ſunt, quæ habet: ſimplex autem, quia non aliud quàm quod habet, eſt. Sicut dictus eſt Filius habere vitam in ſemetipſo, & eadem vita ipſe eſt: homo autem Verbo acceſſit, non Verbum in hominem convertibiliter acceſſit: atque ita & Filius Dei ſimul cum homine ſuſcepto dicitur unde idem Filius Dei incommutabilis eſt atque coæternus Patri, ſed in Verbo ſolo: & ſepultus eſt Filius Dei, ſed in carne ſola.* q. d. Chriſtus, quà Deus, unicus eſt & immutabilis; quà homo, multiplex, mutabilis & paſſibilis.

Audi & S. Bernardum ſerm. 3. de Pentecoſte hæc adaptantem Spiritui ſancto: *Verè multiplex Spiritus, qui tam multipliciter filiis hominum inſpiratur, ut non ſit qui ſe abſcondat à calore ejus. Siquidem conceditur eis ad uſum, ad miraculum, ad ſalutem, ad auxilium, ad ſolatium, ad fervorem. Ad uſum quidem vitæ, bonis & malis, dignis pariter & indignis communia bona abundantiſſimè tribuens; ita ut videatur hic diſcretionis limitem non tenere. Ingratus, qui in his quoque beneficium Spiritus non agnoſcit. Ad miraculum, in ſignis & prodigiis, in variis virtutibus, quas per quorumlibet manus operetur: ipſe eſt antiqua miracula ſuſcitans, ut ex præſentibus fidem aſtruat præteritorum. Sed quia nonnullis hanc quoque gratiam ſine propria utilitate largitur, tertia infunditur ad ſalutem, cùm in toto corde noſtro revertimur ad Dominum Deum noſtrum. Porrò ad auxilium datur, cùm in omni colluctatione adjuvat infirmitatem noſtram. Nam cùm teſtimonium perhibet ſpiritui noſtro, quòd filii Dei ſumus, ea inſpiratio eſt ad conſolationem. Datur etiam ad fervorem, cùm in cordibus perfectorum vehementius ſpirans validum ignem caritatis accendit, ut non ſolùm in ſpe filiorum Dei, ſed etiam in tribulationibus glorientur contumeliam gloriam reputantes, opprobrium gaudium, deſpectionem exaltationem.*

Denique B. Petrus Damiani lib. de *Dominus vobiſcum*, cap. 6. *Unus eſt Spiritus*, inquit, *in majeſtatis eſſentia, multiplex per diverſa charismatum dona, quæ dat Eccleſiæ ſanctæ, quam replet, ut & in univerſitate ſit una, & in ſuis partibus ſit tota.* Unde colligit, licet Eccleſia perſonarum ſit multiplicitate (adde quoque, rituum nonnullorum) diverſa; in unum tamen eſſe ſancti Spiritus igne conflatam, atque ideo etſi per corporalem ſitum partibus videatur dividi, unitatis tamen intimæ ſacramentum nullatenus à ſua valere integritate corrumpi.

Subtilis] Græcè λεπτὸν, id eſt tenuis, gracilis, macilentus, rarus & extenuatus, quia omnia pervadit & penetrat (unde S. Ambroſ. lib. 3. de Spiritu S. c. 6. legit, *penetrabilis*) etiam profunda Dei, 1. Corinth. 2. 10. Hoc eſt, quod ait Apoſt. Heb. 4. 12. *Vivus eſt ſermo Dei, & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti, & pertingens uſque ad diviſionem animæ ac ſpiritus compagum quoque ac medullarum, & diſcretor cogitationum: & intentionum cordis.*

Subtilitatis origo.

Appoſitè poſt *ſanctus* ſubiungit, *ſubtilis*: quia ſicut aer purus, æquè ac cibus levis & ſubtilis generat ingenium ſubtile, ut docent medici: ſic pariter ſanctitas, id eſt ſecretio à rebus terrenis, facit hominem ſubtilem, ſpiritalem & divinum. Nam ut vulgò dicitur: *Pinguis venter non gigni ſenſum tenuem*. Tritum eſt illud Horatii libr. 2. Serm. ſatyra 2.

Corpus onuſtum
Heſternis vitiis, animum quoque prægravat ipſum,
Atque affigit humo divinæ particulam auræ.

Sic Gellius lib. 4. cap. 19. ex Medicis docet pueros cibo ſomnoque largiore utentes fieri craſſos & obtuſos.

Hunc ſubtilitatis ſpiritum in ſpeculativis, ſapientia præ

A aliis communicavit Joanni Scoto Ordinis S. Franciſci, qui illum ut ſuum in Theologia & Philoſophia magiſtrum colit & ſequitur. Unde vulgò vocatur *Doctor ſubtilis*; à Scaligero exercit. 324. vocatur *lima veritatis*; ab aliis, *cos ingeniorum, philoſophorum phœnix, & inter philoſophos quidam Deus*; ab aliis, *ſubtilitatis miraculum, arcanorum Apollo. Seraphicæ Religionis columna, Sorbonæ gloria.* Dubitat Cardanus lib. 16. de Subtilit. Quis ſubtilior, an Ariſtoteles, an Euclides, an Scotus? Porrò hæc ſubtilitas partim ei naturalis fuit à ſubtilitate ingenii, qua excelluit, partim ſupernaturalis, opuſque gratiæ & Spiritus ſancti, cujus ipſe, utpote Religioſus, fuit inſtrumentum & organum. Unde Joannes Major in 4. diſtinct. 38. q. 10. eum vocat humillimum, Apoſtolicum, pauperrimum, imò Summo Pontificatu dignum. Et D. Bernard. de Soris in report. impreſſa Pariſiis anno 1517. ita de eo canit:

Scoti elogia.

Scotus adeſt fidei lampas, Chriſtiq; Sibylla,
Interpreſq; Dei, caſtrum inſuperabile veri;
Scriba Jovis, mundiq; oculus, conviva Tonantis,
Ingenii claro penetravit acumine cuncta.

B Porro ſubtilitas hæc rebus intenta verborum elegantiam reſpuit. Unde Picus Mirandul. epiſt. ad Hermolaum, Scotum cum Lucretio comparans: *Eſt*, inquit, *huic* (Scoto) *os inſipidum, illi* (Lucretio) *mens deſipiens: hic infantiſſimus dicendo ſentit ea quæ laudari dicendo ſatis non poſſunt: ille fando eloquentiſſimus loquitur nefanda.* Cùm argueretur à quodam de ſtudio contradicendi, quòd ubique ſeſe opponeret D. Thomæ Doctori ſancto, ſubtiliter reſpondit: ſi Doctor eſt, diſputet mecum; ſi ſanctus eſt, oret pro me. Ego enim ſtudio veritatis, non contradictionis, cum illo diſputo. Sicut enim ex colliſione lapidum exilit ignis, ſic ex confricatione ingeniorum per diſputationes ſubtiles, elicitur & emicat veritas. Cos ergo ſubtilis ingenii, eſt contradicentis argumentatio.

Sanctior eſt ſubtilitas in practicis, quæ mille modos & praxes virtutum, quibus indies magis placeat Deo, magnoſque meritorum cumulos coacervet, ſubtiliter excogitat & adinvenit: qualem videre eſt in Vitis Sanctorum; ut qui eas legit, facilè eamdem addiſcat & uſurpet. Hæc maximè C ſita eſt in ſubtili intentione cujuſque operis, ut ſcilicet quodque opus optimo fine, putà propter amorem & honorem Dei, fiat: cui ſi addas alias aliarum virtutum intentiones & fines, v. g. ſi comedas, ſtudeas, labores, ambules, ores, ut honores & ames Deum, inſuper ut abſtinentiam, patientiam & pœnitentiam exerceas, ut proximo prodeſſe valeas, ſimileſque ob fines, ſubtiliter & facillime virtutes, earumque merita mirè adaugebis. Summa ſubtilitas ſanctitatis eſt, multa magnaque agere & pati pro amore Dei.

Subtilitas ſanctæ actionis, e intentio.

Hic multi interſerunt aliud epitheton Spiritui ſapientiæ, ſcil. *modeſtus*. Ita S. Bonavent. Hugo, Gloſſa & Holcot. Verùm hoc non habent Græca, nec Romana, nec cetera Latina correctiora.

Disertus] Græcè τρανὸν, id eſt Primò, clarus, planus perſpicuus & diſertus; Vatabl. *illuſtris*. Ratio à priori eſt, quòd qui bene res intelligit & comprehendit, facilè & copioſè eas eloqui poteſt, itaque eſt diſertus: ſapientia *linguas infantium facit τρανάς*, id eſt *diſertas*, ut dicitur cap. 10. v. 21. juxta illud pſal. 44. *Diffuſa eſt gratia in labiis tuis*. Et illud pſal. 8. *Ex ore infantium & lactentium perfeciſti laudem.* uti fecit in ore S. Agnetis, S. Priſcæ, S. Viti, S. Celſi, aliorumque puerorum & puellarum, qui tyrannis pro caſtitate & fide reſtiterunt uſque ad mortem & martyrium; itaque ſapienter & diſerte eis reſponderunt, ut fecerint eos obmuteſcere. Hoc eſt, quod ſuis promiſit Chriſtus dicens: *Cùm autem tradent vos, nolite cogitare quomodo aut quid loquamini. Non enim vos eſtis qui loquimini, ſed Spiritus Patris veſtri, qui loquitur in vobis*, Matth. 10. 19. Sic Nazianz. orat. 2. huc alludens Spiritum ſanctum vocat τρανὸν, id eſt perſpicuum & diſertum, imo τρανωτικὸν πάντων, id eſt illuſtratem omnia: quia quidquid in nobis eſt luminis, id habemus ex illuſtratione Spiritus ſancti; & quia omnia nobis explicat & illuſtrat, ut eadem alios clarè docere & efficaciter perſuadere valeamus, juxta illud quod Iſajas c. 35. 6. prædixit, quod *aperta erit lingua mutorum*, ut Apoſtolorum, qui Actuum 2. 4. Spiritu ſancto edocti *cœperunt loqui variis linguis magnalia Dei, prout Spiritus ſanctus dabat eloqui illis*. Ex Actuum 6. 10. Judæi diſputantes cum Stephano non poterant reſiſtere ſapientiæ, & Spiritui qui loquebatur.

Secundo, τρανὸν verti poteſt, *integer, ſolidus, adultus, verus*,

verus, ita Complut. & Cantacuzenus, qui idipſum ſic exponit, q. d. Spiritus ſanctus eſt indiſſolubiliter magnus, integer, perfectus, atque omnis magnitudinis, amplitudinis, integritatis & perfectionis effector, omnem rerum earumdem coagmentationem continendi vim habens, & magnarum rerum efficaciſſimarum cauſa. Igitur Spiritus ſanctus eſt integer, ſolidus, adultus, id eſt vividus, vegetus, vigoroſus & efficax in operando.

Mobilis] Græce εὐκίνητον (quæ vox in Græco præponitur τῷ τρανὸν, id eſt *diſertus*) id eſt *bene mobilis*, uti vertit S. Ambroſ. lib. 3. de Spiritu ſancto ca. 19. (licèt nonnulli codices S. Ambroſ. habeant, *bonus mobilis*, ſed perperam) Vatabl. vertit, *vigetus*.

Spiritus eſt mobilis. Primò. Jam Primo, noſter Lorinus opinatur, ſapientiam & Spiritum ſanctum dici mobilem, eò quod facile e nobis moveri, id eſt precibus flecti & perſuaderi, poteſt.

Secundò. Secundo, alii τὸ *mobilis* referuntur ad τὸ *diſertus*, quod præcellit. q. d. Sapientia & ſpiritus ſanctus faciunt ſui compotes diſertos, ut linguam habeant mobilem & volubilem ad diſerte loquendum & diſſerendum; at non ita, ut properando verba præcipitent, ſicut faciunt nonnulli concionatores populares, ut ſui admirationem concitent: in quos acriter invehitur Seneca epiſt. 40. *Hæc popularis oratio*, inquit, *nihil habet veri, movere vult turbam, & inconſultas aures impetu rapere, tractandam ſe non præbet, auferiur. Quomodo autem regere poteſt, quæ regi non poteſt? Quid? quòd hæc oratio, quæ ſanandis mentibus adhibetur, deſcendere in nos debet. Remedia non proſunt niſi immoreatur. Multum præterea habet inanitatis & vani: plus ſonat, quàm valet. Leniendæ ſunt, quæ me exterreat; compeſcenda, quæ me irritant; diſcutienda, quæ fallunt, inhibenda luxuria, corripienda avaritia. Quid horum raptim poteſt fieri? quis medicus ægros in tranſitu curat? Quid? quòd ne voluptatem quidem ullam habet talis verborum ſine delectu ruentium ſtrepitus.*

Tertiò. Tertiò & genuinè q. d. Sapientia & Spiritus ſanctus eſt mobilis, id eſt agilis, motivus & efficax, tum in ſe, quia ſcilicet in omnes partes facilè ſe movet, atque ad omnia negotia facilè occurrit ac præſtò adeſt, ut ritè gerantur. Sapientia enim citò ſuggerit ſana conſilia, præſertim ubi periculum, vel opus difficile ingruit, juxta illud Boetii de Deo lib. 3. de Conſol. metro 9.

Stabiliſq; manens dat cuncta moveri.

Tum quia ſui compotes facit agiles, alacres & expeditos ad omne bonum, juxta illud Ezech. 1. 20. *Quocumque ibat ſpiritus, illuc eunte ſpiritu, & rotæ pariter elevabantur, ſequentes eum: ſpiritus enim vitæ erat in rotis.* Et illud Pauli Rom. 8. 14. *Quicumque ſpiritu Dei aguntur, ii ſunt filii Dei.* Hinc Spiritus ſanctus deſcendit in Apoſtolos ſpecie ſpiritus, id eſt venti vehementis, ut ſignificaret ſe eos impellere ad opera heroica, & ad vehementiam efficaciamque concionandi, cui nemo reſiſtere poſſet. *Neſcit tarda molimina Spiritus ſancti gratia*, ait S. Ambroſ. in illud cap. 1. S. Lucæ: *Abiit* (Maria) *in montana cum feſtinatione.*

Denique S. Gregor. hom. 5. in Ezech. ſtabilem cum mobili conciliat. *Omnipotentis ergo Spiritus*, inquit, *ut ubique præſentia ſignaretur, ſimul & mobilis & ſtabilis dicitur, quia ubique etiam neſcientibus occurrit. Tenens ergo omnia ſtabilis; præſentem ſe omnibus exhibens, mobilis appellatur.*

Rurſum ſtabilis eſt in promiſſis, ut ſit impoſſibile mentiri eum; mobilis in iis præſtandis: ſtabilis, nos contra mala ſtabiliendo; mobilis, bona communicando: ſtabilis, in contemplatione; mobilis, in actione: mobilis, in via; ſtabilis, in patria.

Incoinquinatus] ἀμόλυντον, id eſt incontaminatus, immaculatus, impollutus, uti legit S. Ambroſius, carens omni labe & macula, omnibus ſordibus & tenebris. Deus enim eſt mera ac pura lux, & tenebræ in eo non ſunt ullæ, 1. Joan. 1. 5. Nam, ut ait S. Ambroſ. lib. de Spiritu ſancto cap. 19. & in Symbol. c. 7. *Sicut lumen tenebras non recipit, ſic & Spiritus ſanctus per naturam habet, ut omnium ſordium incapax ſit: ſed & omnium ſordium*, ut ait Cantacuz. *expiandarum vim habet, nihilq; vel eſſe, vel permanere inquinatum patitur, ac ſine ulla invidentia cunctis rebus illuceſcit, cunctaſq; maculas delet.*

Hinc ſymbolum ſapientiæ & ſapientis eſt apis, quæ puriſſima eſt, puros amat, impuros fugit, adeoque feminas veneri operam dantes invadit & aculeis configit, uti dixi Proverb. 6. 6. Præclarè S. Gregor. Nazianz. in Carmin. *Pro viribus tuis*, inquit, *teipſum luſtrato, vita ſplendida renovato. Sic enim Deum mentis intelligentia comprehenſum percipies. Nec fruſtra vulgò dicitur, Deum ad templum ſuum accurrere. Quippe purus cùm ſit, non niſi purus homo poteſt ipſius habitaculum eſſe.* Hinc illud Cant. 4. 11. *Favus diſtillans labia tua*, quia, ut explicat Richard. Victor. *Labia devotæ animæ ſpiritualis dulcedinis liquore fluunt, & aliis ad ædificationem hanc fundunt. Hunc favum congerunt de diverſis Script. floribus: hos perquirit, his inſidet, de his ſuavitatem ſpiritualis dulcedinis extrahit, ſcientiam inflantem ſegregat & contemnit, ædificationem potiùs perquirit, ſuaveolentes ſententias, non pompoſam eloquentiam eligit.* Et Petrus Collenſis l. 1. epiſt. 11. *Diſcurre*, ait, *per amœniſſimos Script. campos, lege quaſi apis, & reconde in alveolo memoriæ ſuaviſſimi odoris flores, caſtitatis lilium, olivam charitatis, patientiæ roſam, uvas ſpiritualium chariſmatum.* Vide quæ de ape dixi Proverb. 6. 6.

Certus] Græcè, σαφὴς, id eſt *manifeſtus*, ait S. Ambroſ. perſpicuus, indubitatus; Vatabl. *evident*; Noſter, *certus*, ut nec ipſe erret, nec in errorem inducat ſeſe habentem. Differt ergo à τρανὸν, quòd σαφὴς ſit certus de veritate, ut in ſentiendo non erret; τρανὸν verò ſit conſpicuus & diſertus in eloquendo, ut alios edoceat. Hinc Philoponus l. 1. Poſter. ſub finem, à σαφὴς cenſet dici σοφίαν, id eſt ſapientiam, quaſi σαφίαν, quia res divinæ circa quas verſatur, per ſe ac natura ſua ſunt certiſſimæ & manifeſtæ. Hinc S. Ludovicus rex Franciæ moriturus inter alia documenta, quæ Philippo filio reliquit, hoc interſerit: *Si quid poſſideas rei alienæ, etiamſi id acceperis à majoribus tuis, incunctanter reſtituas juſto poſſeſſori, ubi certò id tibi conſtiterit. Sin autem dubia res eſt, cura ut viri ſapientes accuratè & ſine mora inquirant.* Ita Gaguinus lib. 7. de Geſtis Francorum.

Et S. Thomas Aquinas in epiſt. qua cuidam petenti præſcribit modum acquirendi ſcientiam & ſapientiam: *Tardiloquum*, inquit, *te eſſe jubeo: conſcientiæ puritatem amplectere: orationi vacare ne deſinas: omnibus amabilem te exhibe: nihil penitus quære de factis aliorum*, &c. *ea quæ agis & audis, fac ut intelligas de dubiis te certifices.* Intellige quoad fieri poteſt. Nam multa in hac vita ſunt obſcura & probabilia dumtaxat, in quibus certitudo & evidentia haberi nequit. Quare ſæpè in agibilibus probabilem dumtaxat opinionem ſequi debemus: ſed hæc in praxi certa eſt. Cùm enim nequimus habere evidentiam, certum eſt in praxi licere ſequi ſententiam probabilem dumtaxat. Addit Cervantius: Sepia, inquit, dicebatur Ariſt. philoſophorum princeps & coryphæus, qui velut affuſo atramento celabat aliquando veritatem, de quo Sap. 1. 11. eſt illud, *ſermo obſcurus*. at Spiritus hic ſanctus, & qui eo edocti ſunt, uti doctrinam certam abſque errorum aut dubitationum nebulis; veram, abſque falſitatis tenebris; ſinceram, abſque hypocriſis dolis; claram, abſque caligine ignorationis, hauriunt; ita ex participatione hujus ſpiritus docentis, certi, veri, ſinceri & perclari ſunt. Hinc à Chriſto Spiritus ſanctus vocatur Spiritus veritatis, Joan. 14. 17.

Aliqui *certus* exponunt firmus, fidelis, conſtans in promiſſis, propoſitis, dictis & factis.

Suavis] Græcè, ἀπήμαντον, id eſt *illæſus*; S. Ambroſius, *inviolabilis*, alii, *incolumis & incolumes reddens*; alii, *proſper*; Vatabl. *innocuus*, qui nocere nequit, & cui noceri non poteſt. Sic & Cantacuzenus: quod Noſter profundè vertit, *ſuavis*. q. d. Adeò bonus & benignus eſt ſpiritus ſapientiæ, ipſeque Spiritus ſanctus, ut non tantùm nemini noceat, ſed & omnibus prodeſſe ſtudeat. Adeò enim ſuavis eſt, ut omnes incolumes ſervare, fovere, ſolari, erigere & promovere ſatagat. Unde vocatur *Paracletus*, id eſt conſolator, taleſq; efficit Sanctos, præſertim qui animarum lucro ſtudent. Sic ab Ethnicis ſuis Jupiter dicebatur Apemius (quæ vox alludit ad ἀπήμαντος) qui triſtes noxas pellit à foribus, ſeu qui damna & calamitates avertit: de quo Pauſan. in Attic. dicens: *In Hymeto Pluvii Jovis ara, in Parthenete Jupiter ex ære; eſt etiam ara ibidem alia, ad quam Jovis, quem modò Pluvium modò Apemion, id eſt innoxium, appellant, rem divinam faciunt*, &c. Atque hujus ſuavitatis ſpecie, colore & imitatione induti viſuntur hoc Spiritu præditi. Eſt enim, ait hoc loco Holcot, *facies domini, famulus, magiſtri ſpeculum, diſcipulus, regni moderator, rex*: ita & ſuaves de familia ſunt Spiritus ſancti, qui & ipſe ſuaviſſimus eſt, ac ſuorum ingenia, mores, ſermones ſuavitate condit eximia, ut non niſi mel & nectar vultu & ore ſpirare ac fundere videantur, juxta illud Pauli: *Exhibeamus noſmetipſos ſicut Dei miniſtros, in multa patien-*

ſientia, &c. *in longanimitate, in ſuavitate, in Spiritu ſancto,* A *in charitate non ficta.* 2. Corinth. 6. 6. Et: *Si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos, qui ſpirituales eſtis, hujuſmodi inſtruite in ſpiritu lenitatis, conſiderans teipſum, ne & tu tenteris. Alter alterius onera portate, & ſic adimplebitis legem Chriſti,* Galat. 6. 1. Hinc Spiritus ſanctus dicitur oſculum & ſuavium Dei, & ut S. Bernard. ait ſerm. 1. de Spiritu ſancto. *Dulciſſimum quod eſt in Deo,* juxta illud Cant. 1. *Oſculetur me oſculo oris ſui.* Hinc & ſapientia de ſe dicit: *Spiritus meus ſuper mel dulcis.* Eccli. 24. 27. Et Sap. c. 12. 1. *O quàm bonus & ſuavis eſt Domine ſpiritus tuus in omnibus!* Nimirum.

Spiritus ſanctus oſculum Dei

Omne tulit punctum qui miſcuit utile dulci.

Hinc Deus apparuit Eliæ in ſpiritu leni: *Non,* inquit, *in ſpiritu Dominus, non in commotione Dominus, non in igne Dominus,* ſed in ſibilo auræ tenuis. 3. Reg. 19. 11.

Amans bonum] Græcè, φιλάγαθον; Vatabl. *boni ſtudioſus,* ut ſcilicet hominem in virtute omnique bono promoveat. *Charitas* enim (quæ eſt comes ſapientiæ & Spiritus ſancti) *non gaudet ſuper iniquitate, congaudet autem veritati: omnia credit omnia ſperat, omnia ſuſtinet.* 1. Corinth. 13. B

Porrò φίλ☉ & φιλάγαθ☉, inquit Cervantius, Primò, eſt ſtudioſus boni; Secundò, amicitiæ fœdere ſociatus cum bono; Tertiò, placitus, gratus, familiaris, charus; Quartò, oſculans & ſuavians; Quintò, philtro amoris ad ſe rapiens.

Acutus) ὀξὺ quod nonnulli accipiunt pro ὠκὺ, id eſt velox: quod ſecutus Cantacuzenus explicat q. d. Sapientia & Spiritus ſanctus ubiq; præſtò eſt, velociter invocantibus ſe ſiſtit, imò eorum orationem prævenit & prævertit, uti dixit cap. 6. 14. Perperam Gloſſa. Hugo & Bonav. pro *acutus* legunt, *actum,* nectuntque precedenti epitheto, hoc modo: *Amans bonum, actum,* vel *actus,* uti alii legunt, in genitivo.

Spiritus ſapientiæ acutus. Primò.

Dicitur Spiritus ſapientiæ *acutus,* non hebes vel obtuſus. Primò, quòd inſtar acus habeat acumen intelligendi & penetrandi omnia, etiam oculta, arcana & obſcura, ſitq; perſpicaciſſimus. Secundò, quòd intellectus apicem exacuat, faciatque de qualibet re acutè diſſerere, atque in dicendo & C diſſerendo æquè ac in agendo ſit argutus, ſolers, callidus & vaſer. Addit Cantacuzenus, quòd in rebus minimis, quæ ob exiguitatem dividi nequeunt, totus perfectè ac penitus adſit. Tertiò, quòd inſtar gladii acuti reſecet malum à bono, vitium à virtute, fucum à veritate, imperfectum à perfecto amorem proprium ab amore divino, ut mentis intentionem acuat & rectificet. Quartò, quòd voluntatis aciem exacuat ad bonum, quod melius eſt & perfectum, totis viribus ambiendum. Quintò, quòd ſui ſapore guſtuque acuto intimos animæ ſenſus penetret, pungat & feriat: ſicut acetum acore ſuo ſaporem ciborum exacuit, ac palatum pungit feritque; itaque orexin & appetitum excitat, & quaſi ſtomachum acuit, juxta illud Plinii epiſt. 123. *Ut cum ſi cœnam tibi facerem, dulcibus cibis acres acutoſq; miſcerem, ut obtuſus ille & oblitus ſtomachus his excitaretur.* Tale acetum menti ingerit ſapientia, cùm illam de erroribus & defectibus ſuis, vel interius per inſpirationem, vel exteriùs per acrem mordacemque Superioris reprehenſionem caſtigat. Talis fuit S. Joannes Baptiſta, & Chriſtus Dominus: unde de eo cecinit Iſajas c. 49. 2. *Poſuit os meum quaſi gladium acu-* D *tum: in umbra manus ſuæ protexit me, & poſuit me ſicut ſagittam electam: in pharetra ſua abſcondit me.* Sextò, *acutus,* id eſt acer, bilioſus, acerbus, iracundus, indignans. Sic enim ira vocatur acuta. Iram autem Sancti induunt, cùm zelantur pro Dei honore, ut ejus offenſas avertant. Ita enim eſt eos virtutis & zeli. Sic Actor. 17. 16. dicitur: *Paulus autem cùm Athenis eos expectaret, incitabatur ſpiritus ejus in ipſo, videns idololatriæ deditam civitatem;* græcè παρωξύνετο, id eſt *acuebatur, inflammabatur, irritabatur ſpiritus ejus in ipſo, videns idololatram civitatem exiſtentem.*

Secundò. Tertiò. Quartò. Quintò. Sextò.

Quem nihil vetat) Græcè, ἀκώλυτον, cujus prima & optima verſio Vulgari interpretis eſt, *quem nihil vetat;* Secunda Complut. Dionyſ. Holcot & aliorum, *qui nil vel neminem vetat,* Tertia S. Ambroſ. lib. de Incarn. *providens, poſſibilis;* Quarta Vatabl. *prohiberi neſcius;* Quinti Janſen. Pagnini, Montan. *expeditus;* Sexta Cantacuz. *cujus potentiæ reſiſti non poteſt;* Septima, ad verbum ex Græco, *quem nihil reprimit, prohibet, avertit, arcet,* quo minùs pergat in eo, quod ſemel cœpit.

Igitur, quod in multis Vulgatæ exemplaribus olim legebatur: *Quem nihil vetat benefacere,* rectè ex Græco & correctioribus Vulgatæ exemplaribus correxerunt Romani: *Quem nihil vetat, benefaciens: benefaciens* enim eſt aliud epithetum, de quo mox.

Senſus eſt q. d. Sapientiæ divinæ, æquè ac Spiritus ſancti, tanta eſt providentia & potentia, ut nullus eam remorari, prohibere, inhibere, ſiſtere vel impedire valeat; ſed ipſa potiùs omnes & omnia ſibi obſiſtentia impediat, ſiſtat, diſpellat & diſſuciat. Eſt mioſis. Unde S. Ambroſius legit, *providens, poſſibilis.* Et Cantacuzenus: Ejus, inquit, potentiæ reſiſti non poteſt, permeat corpora, animas, mentes: non impeditur cujuſquam duritia aut repulſa, *nec eſt qui ſe abſcondat à calore ejus,* pſal. 18. 7. Nulla eſt tanta malitia, quæ vincat ſapientiæ bonitatem, ut dicitur hoc cap. v. ult. Sic Saulus illi reſiſtere nequivit, ſed ab ea audivit: *Durum eſt tibi contra ſtimulum calcitrare,* ideoque ex Saulo factus eſt Paulus, Act. 9. Nullum cor, quantumvis durum, gratiæ Dei efficaci reſiſtit: ideo enim datur, ut cordis durities auferatur, ait S. Auguſt. Unde noſter à Caſtro ἀκώλυτον exponit, *expeditus, cui agenti nihil obſtat prohiberi neſcius, nullius imperio addictus, qui non poſſit prohiberi:* ita enim vi ſua pervadit omnia, ut impedimenta quæque perrumpat. Gregor. Nazianz. explicuit *minimè impeditus,* hoc eſt, *liberam habens poteſtatem.*

Benefaciens) Græcè, εὐεργετικόν, id eſt *beneficus;* Pagnin. & Montan. *pronus, celer & velox ad beneficia præſtanda,* benè, ritè, rectè, faciliter, feliciter, aptè, præclarè faciens, operans, benefaciens; S. Ambroſius, *munificus,* qui liberalis eſt in ſuos, eoſq; pariter facit liberales. *Dat omnibus affluenter, nec improperat,* Jacob. 1. 5. Sic Chriſtus *pertranſiit benefaciendo, & ſanando omnes oppreſſos à diabolo.* Actor. 10. 38. Bonum enim eſt ſui diffuſivum. Hinc Deus, quia ſummè bonus, ſummè pariter ſe ſuaq; etiam impiis & ingratis communicat, uti docet S. Dionyſ. de Divin. nomin. in Bono. Proprium ergo Dei & divinitatis opus eſt, benefacere. Hinc illud epiſt. 3. Joan. v. 11. *Qui benefacit, ex Deo eſt.* Et illud Pauli, imò Chriſti: *Beatius, eſt magis dare, quàm accipere,* Actor. 20. 35. Et illud Nazianz. orat. de cura pauperum, *Eſto calamitoſo Deus:* nulla enim alia dote magis homo accedit ad Deum, quàm beneficentia, ut docet ibidem Nazianz. & S. Leo ſerm. 40. Deus enim eſt immenſus beneficentiæ ſol, radios bonitatis ſuæ in omnes & omnia diffundens, Græcum εὐεργετικόν propriè idem eſt, quod *benefactivus;* ita ſcilicet ut non tantum per ſe benefaciat, ſed & aliis omnibus benefaciendi facultatem ſimul & voluntatem aſpiret, adeoque quòd beneficiis ejus ritè utamur, id ex ipſomet, tamquam ex uberrimo fonte, hauriamus: cumque ſuis bonis & donis eximiè aliquem auget, id eo conſilio facit, ait S. Leo ſerm. 40. ut illa per divitis manum in alios derivet; ut cùm aquas in theſaurum ſive arcam congregamus, id facimus, ut inde per euripos in multorum domus derivemus. Reges, Imperatores, Pontifices unum aut alterum ſeligunt, cujus manu fiant eleemoſynæ: at Deus tot ei muneri præficit, quot ſua bona diſtribuit. Quocirca veteres, teſte Euſebio lib. 1. de Præparat. & Plinio lib. 2. c. 7. beneficos velut vivas Dei imagines, & ſimulachra divino numine imbuta, venerabantur, quin & reges vocabantur Evergetæ, id eſt benefici, ut ait Chriſtus Lucæ 22. 25.

Beneficentia proximè accedimus ad Deum.

Humanus, benignus, stabilis, certus, securus, omnem habens virtutem, omnia prospiciens, et qui capiat omnes spiritus: intelligibilis, mundus, subtilis) Vers. 23.

Humanus, benignus) Græcè eſt una vox φιλάνθρωπον, id eſt hominum amator: unde φιλανθρωπία à Paulo ad Titum 3. 4. vocatur inſignis ille Chriſti amor in homines, quo ſe eorum cauſa hominem fecit, id eſt hominum cognatum & fratrem. *Humanus* ergo idem eſt, quod amans homines, ita ut totus eorum ſaluti incumbat. Sapientia enim divina hominis cauſa totum mundum creavit, angelos illi cuſtodes dedit; quin & Verbum in carnem, ac Spiritum ſanctum in Apoſtolos ceteroſque fideles miſit, ac innumera eis dona contulit, & iodies confert. Hinc Philippus Solitarius l. 3. Dioptræ c. 3. & 5. notat Deum nuſquam dici φιλάγγελον, ſicut dicitur φιλάνθρωπ☉. Nam *nuſquam angelos apprehendit, ſed ſemen Abrahæ,* ait Apoſt. Hebr. 2. 16. Quocirca S. Chryſoſt. Deum magis amaſſe homines, quàm angelos docet homil. 21. in Geneſ. imò magis in dies amat, præſertim cùm ſeipſum in Euchariſtia hominibus in epu-

epulum proponit: ibi enim *divini ſui erga homines amoris thesauros in homines effundit*, ut ait Trident. ſeſſ. 13. imò S. Joan. c. 13. *Cùm dilexiſſet ſuos*, inquit, *qui erant in mundo in finem* (tum vitæ, tum amoris, id eſt extremo amore) *dilexit eos*.

STABILIS) Tum quia ſpiritus ſapientiæ, æquè ac Spiritus ſanctus, idem ſemper eſt ſibiq; conſtat, & eſt immutabilis: tum quia fidelis eſt, & quæ promiſit infallibiliter præſtat: tum quia animas, quas inhabitat, facit in bonis propoſitis & operibus ſtabiles, conſtantes & perſeverantes, ut in iis confirmentur, ſintque ſanctæ & ſanctæ.

CERTUS) Græcè ἀσφαλὴς id eſt firmus, munitus, tutus ab omni hoſte, adverſitate, periculo, ideoque ſecurus, ut ſequitur. S. Ambroſ. vertit, *integer*, S. Bonavent. *conſtans in bono*. *Certus* ergo hic aliud ſignificat, quàm paulò antè: ibi enim græcè eſt σαφὴς, id eſt manifeſtus, perſpicuus, evidens: hic verò eſt ἀσφαλὴς, id eſt tutus, cautus, carens periculo, integer, benè munitus & cuſtoditus, certus ſe nihil detrimenti paſſurum; item minimè titubans fallente pedis veſtigio, haud periculoſus, qui titubare aut falli neſcit, qui fruſtrari vel fruſtrare nequit, ſed firmus certuſque eſt in omnibus, cui te tuaque omnia indubitanter credere poſſis; cùm homines etiam ſapientes & potentes ſæpè titubent, vacillent, lapſent, ceſpitent. Gentiles Neptuno maris Deo cognomen dedere Aſphalii, id eſt tuti & ſecuri, ob navium in portubus tutam à tempeſtatibus fidamq; ſtationem, eique juxta portum templum erexere, teſte Pauſania l. 3. & 7. Verùm hoc Aſphalii cognomen, non niſi Sapientiæ Dei & Spiritui ſancto competit.

SECURUS) Græcè ἀμέριμνον, id eſt *ſine cura*; S. Ambroſius, *ſine ſollicitudine*, tranquillus, quietus, eò quòd tutus ſit & bene munitus, uti præceſſit, ac ſuos ſecuros, tranquillos ac lætos præſtet. Nam *ſecura mens, quaſi juge convivium*, Proverb. 15. 15. Sancti ergo in quibuſvis periculis, tentationibus & tribulationibus ſecure dormiunt in providentia & cura Spiritus ſancti, ſicut infans dormit in ſinu matris, juxta illud S. Petri epiſt. 1. c. 5. 7. *Omnem ſollicitudinem veſtram projicientes in eum, quoniam ipſi cura eſt de vobis*. Hinc *juſtus* Spiritu ſancto rectus & protectus, *quaſi leo confidens* in quibuſvis terriculamentis *abſque terrore erit*, Proverb. 28. 1. nec timet, ſed gaudet vitam præſentem perdere, ut beatam & æternam mereatur. Matth. 10. 28. Vide Iſajam c. 4. 6. & c. 32. 18. & c. 48. 22.

OMNEM HABENS VIRTUTEM) Græcè παντοδύναμον, id eſt *omnipotens*, vel *qui omnia poteſt*, uti legit S. Ambroſius; vel *omnipotentia præditus*, uti vertit idem S. Ambroſ. lib. 3. de Spiritu ſancto. q. d. Sapientia Dei omnia poteſt, adeoque ſuos facit quaſi omnipotentes, juxta illud Pauli: *Omnia poſſum in eo, qui me confortat*. Philip. 4. 13. quia *ſi Deus pro nobis, quis contra nos?* Roman. 8. 31. Sapientia enim Dei & Spiritus ſanctus poteſt omnia creare, æquè ac gubernare, tam quæ naturæ ſunt, quàm quæ gratiæ; tam quæ artis ſunt, quàm quæ virtutis; tam quæ juris, poteſtatis & dominii ſunt, quàm quæ medicinæ & ſanitatis. Omnibus enim morbis tam corporis, quam animi ſaluberrima & efficaciſſima exhibet pharmaca. Deniq; poteſt armare validiſſimos exercitus angelorum, hominum, animalium & creaturarum omnium contra impios hoſtes ſuos, uti dixit in fine cap. 5. Unde Apoſtolos induit virtute ex alto, Lucæ 24. 49. ut omnes principes, populos, philoſophos, omnes mundi delicias æquè ac terrores, omnia tormentorum & martyrum ſupplicia forti animo adirent, & ſuperarent.

Hanc ſapientiæ divinæ vim veteres Mythologi, & Hieroglyphici repræſentarunt per haſtam Palladis. Audi Pierium Hierog. 42. cap. 19. Quòd Palladem armatam ubique conſpiciamus, indicat arma parum proficere, niſi quæ per ſapientiam adminiſtrantur: nam ſtulto præcipitique ingenio imperatores quot & quantas & ſibi & reipublicæ calamitates attraxerint, ut alia diſſimulem, clades illæ inſignes ad Trebiam, ad Traſimenum, ad Cannas acceptæ facilè oſtenderunt. Porrò autem haſta in manu Palladis, ingenii vim atque promptitudinem oſtendit. Unde apud Martianum legas:

Haſta etiam vibrans penetrabile monſtrat acumen.

Hoc eſt quod canit Pſaltes pſal. 32. 6. *Verbo Domini cæli firmati ſunt, & ſpiritu oris ejus omnis virtus eorum*, ubi per Spiritum S. Baſil. & Cyrillus intelligunt Spiritum ſanctum.

OMNIA PROSPICIENS) Vatabl. *omnia perſpiciens*; græcè, παντεπίσκοπον, id eſt; *qui omnia ſpectat*, vel *ſpeculator eſt omnium*, uti locis citatis legit S. Ambroſius; vel *luſtrans omnia*, uti legit S. Gregorius; vel ad verbum *omnium Epiſcopus*, id eſt inſpector, q. d. Dei ſapientia & providentia, æquè ac Spiritus ſanctus agit totius mundi Epiſcopum: nam inſtar Epiſcopi ex altiſſima æternitatis ſuæ ſpecula omnia inſpicit & circumſpicit, etiam ſecreta cordium, omnia ſcrutatur & viſitat, utrum ſuo munere ritè fungantur. Rurſum omnibus proſpicit & providet de rebus neceſſariis & utilibus. ita Cantacuz. Deniq; ſingulis inſpirat curam & providentiam futurorum, ut quiſq; ſuæ ſaluti & futuræ felicitati proſpiciat. Nam *circumſpicimus præſentia, proſpicimus futura*, ut ait Donatus. Idem ergo faciat Epiſcopus in ſua diœceſi, rex in ſuo regno, Dux in ſuo ducatu, magiſtratus in ſua civitate, pater familias in ſua domo, ac fidelis quiſque in ſua anima. Sic quiſq; in ſuo officio & gradu imitabitur Dei ſapientiam. Unde S. Auguſt. tract. 51. in Joannem fidelem quemque, etiam laicum alloquens: *Cùm ergo*, inquit, *auditis fratres Dominum dicentem: Ubi ego ſum, illic & miniſter meus erit; nolite tantummodo bonos Epiſcopos & clericos cogitare: etiam vos pro modulo veſtro miniſtrate Chriſto, bene vivendo, eleemoſynas faciendo, nomen doctrinamq; ejus quibus potueritis prædicando: ut unuſquiſque, etiam paterfamilias, hoc nomine agnoſcat, paternum affectum ſuæ familiæ ſe debere pro Chriſto; & pro vita æterna ſuos omnes admoneat, doceat, hortetur, corripiat, impendat benevolentiam, exerceat diſciplinam: ita in domo ſua Eccleſiaſticum, & quodammodo Epiſcopale implebit officium miniſtrans Chriſto, ut in æternum ſit cum ipſo.*

Huc alludens Eccleſia Sabbato poſt Pentecoſten, ita orat & obſecrat: *Spiritum ſanctum, Domine, quæſumus, benignus infunde, cujus & ſapientia conditi ſumus, & providentia gubernamur*. Nam ut ait S. Chryſoſt. ſerm. 1. de Spiritu ſancto: *Ipſe eſt ſpiritalis mentium noſtrarum ſol, interni noſtri hominis lumen, lucifer in pectoris cælo.*

ET QUI CAPIAT OMNES SPIRITUS: INTELLIGIBILIS, MUNDUS, SUBTILIS) Ita Roman. Verùm Græca hæc omnia legunt in genitivo, qui Latinè vertitur per accuſativum, referuntque ad unum idemque ſpiritus ſapientiæ officium: ſic enim habent: *Et qui omnes capiat ſpiritus intelligibiles* (Vatabl. *rationales*) *mundos, ſubtiliſſimos*; itaque legit Nazianz. orat. 37. cùm ait: *Per omnes ſpiritus penetrans, intellectiles puros, tenuiſſimos* (*hoc eſt per angelicas, ut opinor, capias*) *quemadmodum & per Propheticos & Apoſtolicos*. Et S. Ambroſius, *Es per omnia*, ait, *penetrans ſpirituum intelligibilium*.

Sic quoque legunt nonnulla Biblia Latina, ac S. Bonavent. Rabanus. Vatabl. Clarius, Janſen. ac Cantacuzenus, qui per tria ultima ſpirituum epitheta cenſet denotari tres angelorum hierarchias: quibus dominatur Spiritus ſanctus. q. d. Spiritus ſanctus capit: id eſt perficit (ideoque in eis degit & reſidet) ſpiritus intelligibiles, id eſt angelos perfectiſſima intelligentia præditos, quales ſunt omnes primæ hierarchiæ, putà Cherubim, Seraphim & Throni: item omnes ſpiritus mundos, id eſt omnes angelos ſecundæ hierarchiæ, putà Dominationes Principatus & Poteſtates, qui ob puritatem affectuum liberi ſunt ab omni animi paſſione & perturbatione, ideoque idonei ad regendum & imperandum. Denique Spiritus ſanctus capit omnes ſpiritus ſubtiliſſimos, id eſt omnes angelos tertiæ hierarchiæ, quales ſunt Virtutes, Archangeli & Angeli, qui quia ſunt ſpiritus ſubtiliſſimi, hinc nobis ſunt inviſibiles. Favet huic lectioni, quòd ipſe ſpiritus ſapientiæ paulò antè vocatus ſit νοερὸν, id eſt *intelligens*, item incoinquinatus, id eſt *mundus*, denique *ſubtilis*. Ergo id non videtur repetendum hoc loco, ſed legendum in plurali, *intelligibiles, mundos, ſubtiles*, ac referendum ad ſpiritus creatos, quales ſunt angeli.

Verùm pleraque exemplaria Latina conſtanter legunt in nominativo, *intelligibilis, mundus, ſubtilis*, itaque legit Editio à Romanis correcta. Concludens enim Sapiens repetit & inculcat tria præcipua ſapientiæ divinæ, & Spiritus ſancti epitheta, quæ cauſa ſunt, cur ipſe capiat omnes ſpiritus. Facilis eſt lapſus ex ο in ω, ut pro νοερὸν ſcriptum ſit νοερῶν, pro καθαρὸν καθαρῶν; pro λεπτότατον λεπτοτάτων, hoc eſt, pro *intelligibilis* ſcriptum ſit, *intelligibiles*, pro *mundus, mundos*; pro *ſubtilis ſubtiles*.

Senſus ergo eſt q. d. Spiritus ſapientiæ, æquè ac Spiritus S. *capit*, id eſt intimè permeat, penetrat, occupat, continet & complectitur omnes ſpiritus, tum hominum, tum angelorum, eò quòd ipſe ſummè ſit intelligens, mundus & ſubti-

ſubtilis, imò ſit ipſa increata immenſaque intelligentia, munditia (ſive puritas) & ſubtilitas, ideoque omnis omnium ſpirituum creatorum, putà hominum & angelorum, intelligentia, munditia & ſubtilitas ab eo ceu perenni fonte dimanat & profluit uti paulò antè dxi. Hoſce ergo omnes ipſe in ſe capit & continet. Primò, quia omnes eorum dotes & perfectiones, non tantùm eminenter, ſed & formaliter in ſe continet; verùm infinities pleniùs & perfectiùs, quàm ſint in hominibus & angelis, utpote creaturis ſuis, quas ipſe ut creator in infinitum ſuperat & tranſcendit. Secundò, quia omnes eorum ſecretiſſimas cogitationes, volitiones, intentiones ſcrutatur & pervidet. Tertiò, quia omnes purgat, illuminat & perficit: intellectum eorum ſua luce illuſtrando, & voluntatem amore inflammando; itaq; illas ceteraſque animæ potentias agit & impellit ad omne bonum. Denique ipſe dat omnibus eſſentiam & proprietates, imò quidquid habent, ſive id ſit naturale, ſive ſupernaturale. Inſuper eis communicat vim penetrandi & capiendi ſpiritus quoslibet, indendo eis donum diſcretionis ſpirituum, per quod ſecretas cordium intentiones perſpiciant & diſcernant.

Sapientia capit omne ſpiritus. Primò. Secundò. Tertiò. Quartò.

Porro Spiritus hic dicitur *intelligibilis*, græcè *νοερὸν*, id eſt summa vi intelligendi præditus, omniaque intelligens, & à nobis intelligi faciens. *Mundus*, quia omnis non tantùm peccati & labis, ſed & materiæ eſt expers, puriſſimuſque eſt ſpiritus. ita S. Bonavent. Item quia omnes hominum ſordes, vitia & ſcelera expurgat & mundat per gratiam; æquè ac morbos, miſerias & mortem expurgabit & mundabit per gloriam. ita Hugo. Denique *mundus*, quia ipſe eſt lux puriſſima & ſplendidiſſima. *Subtilis*, ob cauſam ſuperiùs recenſitam.

Denique nonnulli per *ſpiritus* accipiunt dona Spiritus ſancti: hæc enim, ut ſua, Spiritus ſanctus in ſe continet, & à ſe electis & dilectis prout vult diſpertit & communicat. Cùm ergo deitas, uti docet S. Cyrillus in Concilio Epheſino, omni loco, menſura, circumſcriptione, magnitudine ſuperior, à nullo capi comprehendiq; poſſit, imò omnia capiat & comprehendat, id attributum ſapientiæ infert & confirmat ipſius deitatem.

Propriè, ut dixi v. 21. & 22. hæc omnia epitheta competunt ſapientiæ divinæ, quæ divinitatis eſt attributum commune toti SS. Trinitati, quæque Deo eſt quaſi idea, ars & artifex omnium agendorum, tam in naturalibus, quàm in moralibus & ſupernaturalibus: unde concludens ſubdit: *Omnibus enim mobilibus mobilior eſt ſapientia*. Eadem tamen rectè tribuuntur Filio, qui eſt Sapientia Patris genita, uti docent S. Ambroſ. S. Auguſt. S. Nazianz. Chryſoſt. Baſilius, & alii: ac Spiritui ſancto, qui eſſentialiter non differt, imò idem eſt cum ſapientia divina, ait Cantacuzenus & Hugo: Spiritus ſanctus enim proprie eſt *Spiritus intelligentiæ*, *ſanctus*, ut dixit v. 22.

Nota. Græcè eſt *διὰ πάντων χωρῶν πνευμάτων*, quod Primò, Noſter vertit, *qui capiat omnes ſpiritus*; Syrus, *& omnes ſpiritus tenet*; Arabicus, *pertranſiens per ſpiritus caſtos*; Secundò, S. Ambroſius, *per omnia penetrans ſpirituum*; Tertiò, Vatabl. *omneſq; ſpiritus penetrans*; Quartò, Pagnin. & Mont. *ad omnes capax ſpiritus*; Quintò, Janſen. *per omnes procedens ſpiritus*; Sextò, Lorin. *per omnes penetrans ſpiritus*, Septimo, Octavò & Nonò Caotac. *per omnes pervadit ſpiritus*, *perficit & peragit*, *quos omnes infinitis partibus ſuperat*. Undecimò, alii vertunt, *continens omnes ſpiritus*, ſicut locus continet locatum; Duodecimò, *comprehendens*, *perſpiciens & intelligens omnes ſpiritus*; vel paſſivè *comprehenſus perſpectus*, *intellectus ab omnibus ſpiritibus*: Decimotertio, *uniens omnes ſpiritus*; Decimoquartò, *proficiſcens per omnes ſpiritus*. Hæc omnia enim ſignificat *χωρεῖν*. Igitur ſpiritus ſapientiæ Dei, ac Spiritus ſanctus omnes ſpiritus, etiamſi ſapientiſſimi ſint & aſtutiſſimi, comprehendit in aſtutia ſua, eorum excellentias in ſe continet, eos ſua manu ut ſapientia, ſic & potentia tenet, omnia illorum penetrans & pervadens, imo & perficiens & uniens, & novem hierarchicos ordines ad unius curiæ cæleſtis concentum redigens, eos ſubiectos tenens: & quamvis velut in phalangas & exercitus diſtributi ſint militiæ cæleſtis, Luc. 2. & eorum quilibet æquivaleat integro exercitui, juxta illud pſal. 33. *Immittet*, hebr. חֹנֶה *chone*, id eſt, *caſtra metabitur angelus Domini in circuitu timentium eum*; tamen ſingulos & omnes capit, id eſt tenet, occupat & comprehendit ſpiritus ſapientiæ Dei, ipſeque Spiritus ſanctus.

Vers 24. OMNIBVS ENIM MOBILIBVS MOBILIOR EST SAPIENTIA: ATTINGIT AVTEM VBIQVE

A PROPTER SVAM MVNDITIAM) Græcè *πάσης γὰρ κινήσεως κινητικώτερον σοφία*, id eſt *omni motu magis mobilius quid eſt ſapientia*. q. d. Sapientia vi & celeritate motus ſui vincit omnem motum, quantumvis celerem & violentum: ſapientia in movendo & operando efficacior & velocior eſt quovis motu & actione, ac quovis movente & agente. Unde S. Fulgent. in reſponſ. 6. ad Arrianos legit, *omnium mobilitantium mobilior eſt ſapientia*; & S. Auguſt. lib. 4. de Geneſ. ad litter. c. 12. *motus ejus* (ſapientiæ) *agilior & celerior eſt omnibus motibus*, etiam angelorum & cælorum, adeoque motu primi mobilis. Coniunctio cauſalis *enim* dat cauſam, cur ſpiritus ſapientiæ permeet ac penetret ſpiritus hominum & angelorum, quantumvis puros & ſubtiles, quia videlicet celerrimè, imò in inſtanti, pervadit omnia, non minùs quàm ſpiritus (ventus vel aer) ſubtiliſſimus & tenuiſſimus penetrat intima quæque domus; & ſol ſua luce abdita quæque ingreditur & illuſtrat: nam à ſapientia habent quòd intelligant & ſapiant.

Ita hunc locum explicat S. Gregor. Nazianz. orat. 37. quæ eſt 5. de Theolog. *Per omnes*, inquit, *ſpiritus penetrans*, B *intelligentes*, *puros*, *tenuiſſimos* (*hoc eſt per angelicas, ut opinor, virtutes*) *quemadmodum & per Propheticos & Apoſtolicos*, *eodem temporis momento*, *nec tamen in iiſdem locis* (*alii enim eorum alibi fuſi ac ſparſi erant*:) *quod quidem perſpicuè oſtendit*, *eum nullius loci circumſcriptione coerceri*. Quæ verba explicans Elias Cretenſis hic ait: *Quamquam enim Prophetæ & Apoſtoli diſperſi eſſent*, *alii alibi, nec in eiſdem locis degerent*; *tamen eodem temporis momento Spiritus ſanctus omnibus aderat*, *in aliis prophetiæ munus efficiens*, *in aliis infinitas rerum divinarum indicationes*. Cito hic Nazianz. ex verſione Bilii, ne mireris lector verba hic Nazianz. diverſa ab iis, quæ ex alia verſione citavi initio verſus præcedentis.

Obiicit S. Thom. 1. p. q. 9. art. 1. ad 2. Sapientia prima & increata eſt ipſe Deus: Deus autem eſt immutabilis & immobilis; quomodo ergo ſapientia hic dicitur *mobilior omnibus mobilibus*? Reſpondet, *quòd ſapientia dicitur mobilis eſſe ſimilitudinariè*: *ſecundùm quod ſuam ſimilitudinem diffundit uſque ad ultima rerum*: *nihil enim eſſe poteſt quod non procedat à divina ſapientia per quamdam imitationem*, *ſicut à primo* C *principio effectivo & formali*, *prout etiam artificiata procedunt à ſapientia artificis*. *Sic igitur in quantum ſimilitudo divinæ ſapientiæ gradatim procedit à ſupremis*, *quæ magis participant de ejus ſimilitudine*, *uſque ad infima rerum*, *quæ minùs participant*, *dicitur eſſe quidam proceſſus & motus divinæ ſapientiæ in res*: *ſicut ſi dicamus ſolem procedere uſque ad terram*, *in quantum radius luminis ejus uſque ad terram pertingit*. *Et hoc modo exponit Dion. c. 1 cæl. hierarch. dicens*, *quòd omnis proceſſus divinæ manifeſtationis venit ad nos Patre luminum moto*.

Moraliter, ſapientia Dei ac Spiritus ſanctus ſuos, quos poſſident, faciunt mobiles, agiles & celeres ad omne bonum, juxta illud pſal. 103. 4. & Hebr. 1. 7. *Qui facit angelos ſuos ſpiritus*, *& miniſtros ſuos ſicut flammam ignis*. Et illud Cant. 2. 8. *Ecce iſte venit ſaliens in montibus*, *tranſiliens colles*. Sic B. Virgo plena Verbo & Spiritu ſancto *abiit in montana cum feſtinatione*, Lucæ 1. Sic Magdalena, Petrus & Joannes cucurrerunt ad ſepulchrum, Joan. 20. 4. Sic Abraham cum Sara & famulo cucurrit ad excipiendos hoſpites, Geneſ. 18. Nam *nullus piger eſt in domo ſapientis*, ait S. D Ambroſ. lib. 1. de Abraham c. 5.

ATTINGIT AVTEM VBIQVE PROPTER SVAM MVNDITIAM) Græca addunt, *καὶ χωρεῖ διὰ πάντων*, id eſt *penetrat & pervadit omnia*. Ita Vatabl. quia ſapienter omnia efficit, diſponit, conſervat, ordinat, alit, fovet, vivificat, gubernat: hi enim ſunt actus providentiæ, quæ eſt pars ſapientiæ Dei. Vel, ut Pagnin. & Arias, *capax eſt per omnia*, vel *capit omnia*, quaſi locus & fundus rerum omnium. Vide dicta in fine verſus præcedentis.

Munditiam Primò, cum S. Bonavent. intelligas abſtractionem ab omni materiæ fæce: Secundò, cum Lyran. Rikel. Holcot ſeparationem ab omni defectu, atque permixtione indigna actu illo puro: Tertiò, *munditiam* cum Carenſi capias pro luce ſcientiæ: Quarto, cum Lorino pro ſimplicitate naturæ puriſſimæ inſtar lucis, in qua nullæ tenebræ, 1. Joan. 1. 5.

Cauſa ergo cur ſapientia omnibus mobilibus ſit mobilior, omniaque attingat & penetret, eſt ejus omnimoda munditia & puritas: hæc enim parit ſubtilitatem ſummam, quæ omnia penetrat & pervadit: ſicut vapor (hoc enim exem-

Cauſa agilitatis eſt munditia, indeq; ſubtilitas.

plum

Google

plum ſubdit Sapiens) ſua ſubtilitate penetrat aquam, terram, aerem & cælum; idem facit ventus: & ſicut anima, quia ſubtilis, inſinuat ſe in omnia corporis membra; ac angelus quia ſpiritualis, omnia corpora pervadit. Denique ſicut ſol, inquit à Caſtro, cum in cælo ſit, progredi dicitur uſque ad terram, quouſque ad illam ejus radii perveniant, & luce ſua omnia permeat etiam loca ſordida, nec tantillum maculatur, ita quatenus divinæ ſapientiæ ſimilitudo gradatim progreditur per effecta à ſupremis ad infima, dicitur moveri & omnia pervadere, nec tamen in aliquo à rebus ſordidis, in quibus ipſa quoque relucet, inquinatur propter ſuam puritatem. Quod perſpicuum fit in peccatis permittendis, e quibus quàm ſapienter multa eruat bona, multa hominibus commoda, & Deo multam pariat gloriam divina ſapientia, certius eſt, quàm ut à me oporteat explicari. Dei enim ſapientia, quæ non eſt aliud quàm ipſe Deus, nihil habet materiæ, nihil fæcis, nihil miſtionis, nihil potentiæ, ut habent angeli, ſed eſt actus puriſſimus, ideoque nullis locis, vel limitibus terminatur, ſed omnia ſubit, & per omnia ſeſe expandit. Unde Damaſcen l. 1. de Fide c. 8. docet Dei eſſentiam cuncta implere, continere, complecti, præhabere, pervadere ſine ullius ſordis vel labis contagione; imò omni loco & ſubſtantia, quam implet, eſſe longè ſublimiorem & celſiorem, ideoque ab omnibus eſſe ſemotam, ſecretam & ſeparatam. Hinc Holcot elicit, Deum in omni creatura poſſe adorari, cum in ea realiter exiſtat, eamque contineat & conſervet, velut ejus anima & ſpiritus: at ob periculum vel ſuſpicionem idololatriæ id non expedire; quare Deum tantùm adorandum eſſe iis in rebus, quæ vel à Deo, vel ab Eccleſia ex inſtituto proponuntur ad hoc, ut in iis adoretur. Vide Bellarm. li. 1. & 2. de cultu Sanctorum, & Gabr. Vaſquez lib. 2 de Adorat. diſp. 1.

VERS. 25. VAPOR EST ENIM VIRTUTIS DEI, ET EMANATIO QUÆDAM EST CLARITATIS OMNIPOTENTIS DEI SINCERA: ET IDEO NIHIL INQUINATUM (S. Ambroſ. lib. 3. de Spiritu ſancto cap. 19. vertit, *maculoſum*) IN EAM INCURRIT] Pro *vapor* Syrus vertit, *exhalatio*; Arabicus, *facies*.

Probat quod ſapientia ſit munda, omniaque penetret per munditiam, id eſt munditiſſimam ſubtilitatem, ex eo quòd ipſa ſit quaſi vapor virtutis Dei, & emanatio claritatis Dei, qua occaſione ſimul demonſtrat ſapientiæ originem, quòd ſcilicet origo ejus ſit Deus, æquè ac naturam, dignitatem & majeſtatem, quòd ſcilicet ſit divina.

Loquitur propriè, uti jam ſæpiùs monui, de ſapientia, quæ eſt attributum Dei & deitatis, ideoque communis eſt tribus perſonis SS. Trinitatis. Hæc ergo eſt *vapor*, id eſt ſimilis vapori, inſtar vaporis, *virtutis*, græcè δυνάμεως, id eſt *potentiæ Dei*, quem ſcilicet potentis Dei ex ſe quaſi exhalat & exſpirat, quaſi vigorem ſuum, ait Origen. 1. Periarchon c. 2. & ex eo S. Auguſt. vel quiſquis eſt auctor l. 1. de Incarnat. Verbi c. 13. qui proinde ibidem pro *vapor* vertit, *vigor*. Talis enim eſt vapor Dei, nimirum vigoroſus & efficax, cùm vapor creaturæ nil ſit, niſi fumus evaneſcens. Unde Eccleſ. 1. 1. pro *vanitas vanitatum, & omnia vanitas*; Aquila vertit, *vapor vaporum, & omnia vapor*. Sapientia ergo propriè non eſt vapor exhalans ex Deo, cum in Deo nullus ſit vapor, nulla exhalatio, nullum accidens, ſed omnia ſint unum idemq; cum Deo Deique eſſentia: vocatur tamen *vapor* anthropopathôs noſtro modo concipiendi, quo concipimus res divinas ex analogia rerum, quas videmus in creaturis. Unde ſicut in homine ſapientia eſt qualitas & accidens, quod oritur ex anima accedente doctrina & ſtudio: ſic concipimus pariter in Deo deitatem eſſe quaſi ſubſtantiam; ſapientiam verò eſſe quaſi qualitatem & proprietatem ex deitate manantem, & quaſi evaporatam exhalatamque. *Sapientia Dei eſt quaſi vapor.* *Primò.* Vapor autem notat Primo, ſapientiam ejuſdem cum Deo eſſe ſubſtantiæ: vapor enim ejuſdem naturæ eſt cum re, è qua evaporatur, ut docet Ariſtot. ſect. 13. probl. & de Senſu & ſenſili cap. 2. *Secundò.* Secundò, eamdem à Deo oriri ſine commiſtione corporum, ſine fæce & labe, eſſeque planè puram & mundam, ſic enim oritur vapor è corpore. *Tertiò.* Tertiò, eamdem eſſe mobilem, ſubtilem & ſublimen: talis enim eſt vapor, qui proinde è terra ſurſum in cælum aſcendit. *Quartò.* Quartò, eamdem eſſe vividam & vigoroſam, ac in ſe habere quidquid eſt præſtans in Deo: ſic enim vapor præſertim ex rebus odoratis vel diſtillatis (quocirca Eccli. c. 24. 20. ſapientia ſe comparat vapori & odori balſami, cinnamomi, ac libani, id eſt thuris) totum earum ſuccum haurit & imbibit: unde mirè redolet, eſtq; fragrantiſſimus. Hinc ait, quòd ſapientia ſit *vapor potentiæ Dei*, q. d. Sapientia totam omnipotentiæ divinæ vim, ex qua quaſi exhalat, haurit & imbibit. Senſus ergo eſt, *vapor eſt virtutis Dei*, &c. q. d. Sapientia eſt quiddam ſubtile & odoratum, quod à Deo efflatur, hominemque divino quodam vapore & odore recreat, ut oleat Deum, ejuſque vita & ſermo ſpirent quid divinum.

Primò, ergo ſapientia Dei in ſe eſt quaſi vapor. Ita S. Auguſt. loco jam citato, & Origen. 1. Periarchon c. 2.

Secundò, eadem eſt quaſi vapor, quatenus à Deo, Deique potentia & potenti operatione in creaturas emanat & exhalat. Probat enim id, quod dixit ſapientiam omnem habere virtutem, omniaque attingere & pervadere. q. d. ait noſter à Caſtro: Sicut ex aquarum expiratione, ut ait Cicero li. 2. de Natura Deorum, ſolis calore oritur vapor, ſive tenuis quædam exhalatio, quæ deinde in terram defluens illam fœcundat: ita ex omnipotentia Dei operante in rebus omnibus, eaſque producente, ſtatim ſubtiliſſima ac puriſſima prodit ſapientia, quæ res omnes Dei potentia factas diſtinguit, ornat, & pulchras facit, intelligenti cognoſcendas, & miris modis fœcundas. Supponit igitur potentiam Dei omnia operantis ſapientia, ut rem ſpecioſam ſpecies, & ut diſpoſitio orationis inventionem, & ut orbis inviſi conditionem, ipſe ornatus ejus, ac diſpoſitio & diſtinctio: & ut ex proportione partium corporis & mundi prodit pulchritudo & ſpecies; ita ex operibus Dei omnipotentiæ prodit ſapientiæ ejus pulchritudo, inſtar vaporis cujuſdam.

Idipſum à Salomone didicit Plato, qui ſapientiam cenſuit eſſe vaporem, ſive calorem & ignem cæleſtem ac divinum. Unde in Protagora fingit Prometheum virum prudentiſſimum (ἀπὸ τῆς προμηθείας, id eſt à providentia, nuncupatum) ignem è cælo furatum, quo homines in terra informes ex luto factos fictoſque calefaceret, animaret, vivificaret, ut jam cæleſtes, imò divinæ conſortes naturæ, effecti vitam ſapienter, id eſt juſtè ſancteque, traducerent. Ignis enim hic eſt ſapientia. Addit deinde Jovem è cælo Mercurium in terram miſiſſe, ut hominibus inderet pudorem & juſtitiam, utpote quæ ſint civitatum ornamenta & vincula, ac injurias arceant, & amicitias concilient. Et Plutarch. lib. de Iſide, negat hominem vel majus munus accipere poſſe, vel Deum majus dare, quàm veritatem: hanc enim propriam eſſe Deo, reliqua velut non ſibi propria & peculiaria, Deum hominibus elargiri; inſuper nec argentum & aurum Deo beatitudinem, nec tonitru & fulminem vim afferre, ſed utrumque ei tribuere ſcientiam & prudentiam.

Tertiò, Patres per ſapientiam accipiunt genitam, putà Filium: huic enim competunt analogiæ vaporis jam dictæ. *Filius eſt quaſi vapor Patris.* Unde Dionyſ. Sicut, ait vapor elevatur ab aqua virtute ſolis; ſic ab omnipotente Patre procedit Filius. Audi Euſeb. l. 4. de Demonſtr. c. 3. *Unius ergo Patris unum eſſe filium oportet. Nam ſi fragrantiæ genus unum ex aliqua ſubjectâ re proficiſcatur, unum quoque & eumdem, qui in omnes diffundatur, ſuavem odorem, non diverſos & plures fateri par eſt. Cùm igitur primum illud ſolumq; bonum, qui eſt omnium regnator Deus, divinam vitalemq; fragrantiam, quæ animo & cogitatione dumtaxat apprehendi poteſt produxit, unam hanc fas eſt intelligere, plures nefas. Quid enim eſſe poteſt, quod quidem ab hac diverſum ſit, quæ in omnibus Patri ſimilis eſt, quod non ſubmiſſius ſit ac deterius? quod neutiquam nobis in Filii theologia introducendum. Vapor enim eſt virtutis Dei, ac defluentia mera gloriæ omnipotentis. Nam ex beneolenti corpore, verbi gratia ex unguento aliquo, aut etiam ex floribus atque odoramentis, quæ de terra naſcuntur, beneolens quidam flatus, præter illud primum ſubjectum corpus, in omne quod extrinſecus ambit, profunditur: ac dum latiùs refunditur, ipſum quoque aerem complet. Non ſanè privatione aliqua, aut diminutione, aut ſectione, aut diviſione ejus, quod primùm ſubjectum eſt, corporis; ſed illo manente in propria ſede, & eamdem penes ſe conſervante naturam, fragrantiamq; illam procreante, nihilo deterius priore, ipſum quoque quod procreatur beneolens & fragrans genus* (hoc eſt generatio, ſeu genitum & filius, juxta id Act. 17. 28. 29. *Ipſius enim & genus ſumus: genus ergo cùm ſimus Dei.* &c.) *cùm propriam habeat ſedem atque naturam, hac ipſa, quàm maximè fieri poteſt, id quod ſimillimum ſit naturæ procreantis, imitatur.*

Hinc rurſum per *vaporem* accipias halitum, qui ex ore efflatur. Unde Nannius vertit, *ſiquidem à divina virtute efflatur,*

Digitized by Google

efflatur, juxta id, quod de ſe ait ſapientia Eccl.2.4. *Ego ex ore Altiſſimi prodivi, primogenita ante omnem creaturam.* Filius enim eſt Verbum illud bonum, quod ore ſuo eructavit Pater æternus.

A

Deniq; ſubtiliter Origen.1.Periarch. c. 2. & ex eo S. Auguſt. vel potiùs S.Auguſtini aſſectator vel affectator, l. 1. de Incarn.Verbi c.13. hæc omnia exponens de Sapientia genita, id eſt Filio, ſic diſſerit: *Ait autem ſapientiam vaporem eſſe non gloriæ omnipotentis, neque æternæ lucis, neque inoperationis Patris, nec bonitatis ejus. Neque enim conveniens erat alicui horum aſſcribi vaporem: ſed cum omni proprietate ait, virtutis Dei vaporem eſſe ſapientiam. Intelligenda eſt ergo virtus Dei, qua viget, qua omnia viſibilia & inviſibilia, vel inſtituit, vel continet, vel gubernat, quia ad omnia ſufficiens eſt, quorum providentiam gerit, quia velut unita omnibus adeſt. Hujus ergo totius virtutis tantæ & tam immenſæ vapor, &, ut ita dixerim, vigor ipſe in propria ſubſiſtentia effectus, quamvis ex ipſa virtute velut voluntas ex mente procedat; tamen & ipſa voluntas Dei nihilominus Dei virtus efficitur. Efficitur ergo virtus altera in ſua proprietate ſubſiſtens, ut ait ſermo Scripturæ: Vapor quidam primæ & ingenitæ virtutis Dei.*

B

Addit deinde Filium eſſe coæternum Patri, ſicut vapor coævus eſt rei natura ſua evaporanti, atque concludit: *Secundùm Apoſtolum verò dicentem, quia Chriſtus Dei virtus eſt*, 1. *Corinth.*1. *jam non ſolùm vapor virtutis Dei, ſed virtus ex virtute dicenda eſt.*

Myſticè vapor charitatis eſt B. Virgo.

Myſticè & participativè, hæc adaptes B. Virgini, quæ vapor eſt charitatis, & candor puritatis divinæ. Unde S. Ildefonſus orat.1.de Aſſumpt. *Vnde, quæſo*, ait, *vos filii imitamini ſignaculum fidei veſtræ, Mariam, quam velut ignis ferrum, Spiritus ſanctus totam decoxit, incanduit & ignuit; ita ut in ea Spiritus ſancti flamma tantùm videatur, nec ſentiatur, niſi tantùm ignis amoris Dei.* Et S.Bernard. ſerm. in illud, *Signum magnum*: *Longe*, inquit, *aliter Maria meruit non velut ſummatim tangi, ſed operiri magis undique, & tamquam ipſo igne concludi* (ſcilicet, igne amoris Dei, de hoc enim ſermo eſt) *candidiſſimus ſanè & calidiſſimus hujus mulieris amictus, cujus omnia tam excellenter irradiata noſcuntur, ut nihil in ea non dico tenebroſum, vel minùs lucidum ſed ne tepidum quidem, aut non ferventiſſimum liceat ſuſpicari.* Idem in ſerm.cui titulus. *Laus Mariæ*: *In circuitu ejus*, ait, *acies validas ſpiritualium virtutum ſuo ſe invicem ordine tuentium* (*ſiquidem ordinatione tua perſeverat dies*) *ſed & innumerabilium beatorum ſpirituum militiam, ad miniſterium tantæ principis delegatam fuiſſe nullatenus ambigimus; utpote qui cuſtodirent lectulum Salomonis gratiſſimum, ac providerent ne præparatum æterno regi hoſpitium alienus hoſpes invaderet.* S. Bernardo ſuccinit S. Anſelmus in lib.de Excellentia Virginis c. 3. *Nulli*, inquit, *dubium caſtiſſimum corpus, & ſanctiſſimam animam, funditus ab omni fuiſſe macula peccati jugi angelorum cuſtodia protectam, utpote aulam, quam ſuus & omnium creator Deus corporaliter inhabitaturus erat, & ex qua hominem in ſuæ perſonæ unitatem ineffabili, fuerat operatione ſuſcepturus.*

C

VERS. 25. ET EMANATIO QUÆDAM EST OMNIPOTENTIS CLARITATIS DEI SINCERA] Græcè *καὶ ἀπόῤῥοια τῆς τοῦ παντοκράτορος δόξης εἰλικρινὴς*, id eſt *limpidus omnipotentis gloriæ rivus*. Ita Nannius: *ἀπόῤῥοια* enim eſt fluxus, effluentia, defluvium, flumen, rivus, qui ex fonte vel ſcaturigine manat, ſcaturit & defluit: *ἀποῤῥέω* enim eſt fluo, defluo, profluo. Vatabl. *ſincerè promanat à majeſtate Omnipotentis*; S. Anſelm. tract. de Spiritu ſancto legit, *manatio omnipotentis gloriæ*. Noſter pro *gloria* hic & alibi vertit, *claritatem*. Utraque enim ſignificat claram & glorioſam majeſtatem Dei. Unde Arabicus vertit, *& gloria continens omnia*; Syrus, *& ſtabilitas*, vel *firmitas in gloria ejus*.

D

Comparavit ſapientiam vapori à re vapida exhalanti, nunc comparat eam rivo, vel flumini ex fonte mananti & profluenti. Idem facit Eccleſ.c.24. 35. ubi ſapientiam comparat quatuor fluminibus paradiſi, ſcilicet Tigri, Euphrati, Phiſon, & Geon.& v.40. ait: *Ego ſapientia effudi flumina: ego quaſi trames aquæ immenſæ de fluvio: ego quaſi fluvii dioryx, & ſicut aquæductus exivi de paradiſo. Dixi: Rigabo hortum meum plantationum, & inebriabo prati mei fructum: & ecce factus eſt mihi trames abundans, & fluvius meus appropinquavit ad mare. Quoniam doctrinam, quaſi antelucanum illumino omnibus, & enarrabo illam uſque ad longinquum: penetrabo omnes inferiores partes terræ, & inſpiciam omnes dormientes, & illuminabo omnes ſperantes in Domino.*

Sapientia eſt q; rivus Dei.

Porrò, quòd ſapientia manet & profluat ex Deo ſicut aqua limpida è fonte, notat Primò, ſapientiæ identitatem in ſubſtantia cum Deo: aqua enim manans ex fonte ejuſdem ſubſtantiæ eſt cum aqua ipſius fontis. Rurſum ſapientiæ puritatem: quid enim purius & limpidius aqua, quæ omne impurum abluit? Tertiò, *τὸ emanatio omnipotentis Dei*, ſignificat ſapientiam eſſe omnipotentem æquè ac Deum. Audi ex Origen.1. Periarch. c. 2. S. Auguſt.de Incarn. Verbi cap.13. qui per ſapientiam accipit Filium: *Sed quoniam gloriam dixit eſſe omnipotentis, cujus gloria aporrhœa dicitur, id eſt ſapientia, hoc intelligi datur, quòd etiam in omnipotentia gloriæ ſocietatem habeat ſapientia, per quam Deus Omnipotens dicitur. Per ſapientiam, quæ eſt Chriſtus, tenet Deus omnium potentatum, non ſolùm dominantis auctoritatem, verùm etiam ſubiectorum ſpontaneum famulatum.* Et poſt nonnulla: *Deus Pater omnipotens eſt, eò quòd potentatum omnium teneat, id eſt cæli & terræ, maris, & omnium quæ in eis ſunt. Harum autem potentatum gerit per Verbum ſuum, quia in nomine Jeſu omne genufleclitur cæleſtium, terreſtrium & infernorum. Et ſi omne genufleclitur Jeſu, ſine dubio Jeſus eſt omnipotens, cui ſubiecta ſunt omnia. Et ipſe eſt, qui potentatum agit in omnibus, & per quem ſubiecta Patri ſunt omnia. Per ſapientiam namque, id eſt verbo & oratione; non vi & neceſſitate ſubiecta ſunt. Et ideo in eo ipſo, quòd obtinet omnia gloria ſua eſt: & hæc eſt omnipotentiæ puriſſima ac limpidiſſima gloria, cùm oratione ſapientia, non vi ac neceſſitate cuncta ſubiecta ſunt.*

Primò. *Secundò.* *Tertiò.*

SINCERA] *εἰλικρινὴς*, id eſt vera, non fucata; ſincera, non ficta; pura, liquida, perſpicua, aperta, manifeſta, & ad radios ſolis (qui *ἥλιος* dicitur) examinata, comparata & probata. q. d. Sapientia eſt emanatio, ſeu defluxus omnipotentis gloriæ ſincerus, ſive puriſſimus: nam defluit vel emanat ſapientia, quaſi rivus puriſſimus ex puriſſimo fonte gloriæ, aut majeſtatis Dei: quomodo enim non pura prodiret ex fonte tam puro? idcirco nihil polluti in eam cadit; propter ſuam puritatem, ut dictum fuerat. Origenes & Auguſtinus dictis locis de Filio Dei & hoc intelligunt nam Dei Filius aporrhœa eſt gloriæ puriſſimæ ac limpidiſſimæ omnipotentis Dei, quia emanat omnipotens ab omnipotente, & glorioſus à glorioſo, non gloria mutabili ac caduca, ſed puriſſima ac limpidiſſima, quæ ex bono prodit immutabili, & quod Deo convenit natura ſua. Audi S.Auguſt. *Puriſſima verò ac limpidiſſima gloria ſapientiæ, ſatis convenienter dictum eſt ad dictionem ejus gloriæ, quæ non pura, nec ſincera gloria dicitur. Omnis enim natura, quæ convertibilis & commutabilis eſt, etiamſi glorificetur in operibus juſtitiæ, vel ſapientiæ, per hoc ipſum, quòd accidentem habet juſtitiam vel ſapientiam, & quod accidit etiam diſcedere poteſt; gloria ejus ſincera ac limpida dici non poteſt: Sapientia verò Dei, quæ eſt unigenitus Filius, quoniam in omnibus inconvertibilis eſt, & incommutabilis, & ſubſtantiale omne bonum in eo eſt, quod utique mutari ac converti numquam poteſt, idcirco pura ac ſincera gloria ejus prædicatur.*

Denique Pineda lib.3. de Rebus Salomonis c. 26. per ſapientiam accipit Theologiam Salomoni à Deo cum ſcientiis naturalibus inditam, ac eidem hæc omnia pulchrè adaptat: *Vapor*, inquit, *eſt virtutis Dei*, q. d. Cùm ipſa virtus, & magnitudo potentiæ Dei non poſſit homini communicari & infundi; hinc ex illa magnitudine ſuprema efflatur quiddam tenue, quiddam ſubtile & odoratum, quod divinum eſt, & Deum olet. Eo cùm perfunditur homo, id eſt cùm Theologia imbuitur, divino quodam vapore & odore recreatur. Potentiam Dei tunc ſi non habet homo, tamen illam olet, tamen cognoſcit, tamen percipitur, tamen repræſentat, tamen divinus habetur. Eſt item *emanatio quædam claritatis omnipotentis Dei ſincera*, q. d. Limpidus eſt omnipotentis gloriæ rivus; quod dictum eſt, tum propter hanc ſinceritatem, tum propter id quod ſequitur: *Nihil inquinatum in illam incurrit*. Quod idem eſt ac ſi diceret: *Nihil inquinamenti in illam illabitur*. Crediderim dictum cum alluſione quadam ad Nilum, qui neque clarus limpiduſvè emanat, ſed ex obſcuriſſima ſcaturigine erumpens; neque defluit albus & illuſtris, ſed atratus & turbidus. Hæc Pineda.

CANDOR EST ENIM LUCIS ÆTERNÆ, ET SPECULUM SINE MACULA DEI MAJESTATIS, ET IMAGO BONITATIS ILLIUS] Syrus, *ſplendor eſt lucis ſapientia, & incorruptibile ſpeculum gloriæ omnibus* VERS. 26.

ſer-

ſervis Dei, & forma gratiæ illius; Arabicus, *quia ipſa eſt* A *ſplendor lucis perpetuæ, & ſpeculum operis Dei, in quo non eſt macula*. q.d. Sapientia eſt radius divini Numinis, quaſi luminis & ſolis increati. Nota. Pro *candor* græcè eſt ἀπαύγασμα, id eſt ſplendor, fulgor, explendeſcentia: unde pro *candor* multi vertunt, *ſplendor*. Ita S. Ambroſ. lib. 1. de Fide c. 4. Concil. Tolet. XI. imò ita vertit Uulgatus Interpres Hebr 13. Senſus eſt q. d. Sapientia eſt candor, id eſt ſplendor Dei & deitatis, quæ eſt lux æterna & increata, hoc eſt, majeſtas immensè lucida & glorioſa. Sicut ergo à ſole manat radius & ſplendor: ſic à Deo & deitate manat ſapientia, quæ inſtar radii divini reſplendet. Rurſum ſicut puriſſimum, quod ex luce ſolis prodit, eſt candor ſeu ſplendor, qui omnia penetrat abſque eo quòd ab ulla re inquinetur aut obſcuretur: ita ex luce ſolis intelligibilis Dei prodit puriſſima ſapientia omnia illuſtrans, omnia ut ſplendor penetrans, atque ita elucet in omnibus, ut nihil ſit quod eam coinquinet, aut obſcuret.

Sapientia eſt candor, id eſt ſplendor.

Audi S. Aug. li. 4. de Trinitate c. 20. *Candor lucis æternæ quid aliud eſt, quàm lux lucis æternæ? Candor quippe lucis quid niſi lux eſt, & ideo coæternæ luci, de qua lux eſt? Maluit autem* B *dicere, Candor lucis, quàm Lux lucis* (interpres Latinus nempe) *ne obſcurior putaretur iſta quæ manat, quàm illa de qua manat. Ac ne minor videatur lux quæ genuit, dictum eſt, Candor eſt lucis; nec enim major ex minore manat.*

Philo lib. 1. de Monarchia: *Sicut lux à nullo illuſtratur, ſed ſeipſa oſtendit: ſic Deus qui nullis hominum operibus illuſtrari poteſt, divina ſua eſſentia ſolus ſeipſum illuſtrat.* Thalaſſius ad Paulinum presb. *Quod lux eſt videntibus & viſis, hoc Deus eſt intelligentibus & intellectis.* Plato in Alcib. *Sicut ſpecula evidentiora ſunt, quàm oculi pupilla, & puriora: ſic quoque Deus optima animæ noſtræ parte purius quidpiam ac ſplendidius eſt.* S. Baſil. in c. 1. S. Joannis Deum comparat ſoli cujus pulchritudinem & fulgorem omnes mirantur, ſed ſi quis penitiùs eum intueri velit, non tantum minùs eum videbit, ſed & oculorum aciem perdet, atque excæcabitur.

Loquitur propriè de ſapientia eſſentiali, quæ eſt attributum Dei commune tribus perſonis. Comitanter tamen loquitur de ſapientia notionali, quæ eſt Verbum ſive Filius, uti docent paſſim Patres, imò Apoſt. Hebr. 1. 3 Filius enim procedit à Patre ſicut ſplendor vel radius à ſole: unde C ſplendor, qui eſt ejuſdem ſubſtantiæ cum luce ſolis, illique coævus, & ab ea inſeparabili, ac indeficiens, notat Filium eſſe conſubſtantialem & coæternum Patri, ab eoque inſeparabilem, ac deficere non poſſe, uti docet S. Chryſoſt. in epiſt. ad Hebræos cap. 1. 3. S. Auguſt. tract. 20. in Joan. Damaſc. lib. 1 de Fide cap. 9. & S. Baſil. lib. 2. contra Eunom. quem audi: *Totum Patrem in ſeipſo Filius habet, ut imago genita, & ſplendor majeſtatis Dei ex tota ejus majeſtate reſplendens: & abſurdum eſt majeſtatem Dei non habere ſplendorem, & non unà cum Deo ſemper fuiſſe.* Hinc in Symbolo Niceno Filius vocatur *lumen de lumine, Deus de Deo*. Hæc ſimilitudo ſplendoris & ſapientiæ per multa ſimilis eſt, at non per omnia: nam ſplendor eſt accidens ſolis, ſapientia verò eſt eſſentia Dei. Rurſum ſplendor eſt numero diverſus (imò, ut aliqui volunt, etiam ſpecie & eſſentia differt) à luce ſolis: at ſapientia eadem numero eſt cum deitate. Ad hæc ſplendor ſolis augetur, minuitur, hebetatur & obtunditur per nubes aliaque corpora opaca: at ſapientia Dei augeri, minui vel obtundi nequit, ſed in eodem ſemper tenore perdu- D rat.

Porrò Filius propriè eſt ſplendor Patris, quà Deus, participativè etiam, quà homo. In humanitate enim Chriſti reſplendet gloria deitatis: quia *in ipſo* (Chriſto quà homo eſt) *inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter*, ut ait Apoſt. Coloſ. 2. 9. Unde Honorius III. c. *Sanè cùm olim*, de celebr. Miſſarum jubet Euchariſtiam deferri præeunte lumine: quia ipſa eſt candor lucis æternæ. Et Julius III. in bulla erectionis Confratern. S. Sepulchri conſtit. 38. *Cùm*, inquit, *in altaris miniſterio immoletur Dominus noſter Jeſus Chriſtus Dei Filius, qui candor eſt lucis æternæ, congruit hoc non in noctis tenebris fieri, ſed in luce, putà in aurora, vel clara iam luce.* Vide dicta Hebr. 1. 3.

Sapiens hic oſtendit nobilitatem ſapientiæ ex ejus origine, quæ eſt ipſe Deus, atque ex ejus ſumma cum Deo conjunctione; unde Primò, comparavit eam vapori exhalanti e re calida; Secundò, rivo mananti è fonte; Tertiò, huic ſplendori, quem ſol emittit: Deus Pater enim eſt quaſi lux & ſol ſplendorem emittens, uti docet S. Dionyſius c. 4. de A Divin. nomin. Quartò, ſpeculo ſine macula; Quintò, imagini.

Huc alludens noſter Lyricus, doctè & eleganter de divina Sapientia ita canit:

Diva terrarum pelagique præſes,
Pura ſinceri ſoboles ſereni,
Mentis arcanum jubar, & coruſcæ
Filia lucis.

Par Patri natum ſine matre Numen,
Candor aſpecti ſine nube veri,
Ingeni proles, genialis almi
Pectoris ardor.

O ſacer mundi lepor, ò decoræ
Fabra naturæ facies, paternæ
Mentis exemplum, liquidi ſerenus
Luminis imber.

Patris interpres, ſimiliſque voci,
Nata ſecundo Genitoris ore,
Vera virtutum, generoſa pulchri
Mater honeſti.

Cælibis Patris generata partu,
Cælibus matris generanda partu,
Lumen, & verum ſemel elocuti
Copia veri.

Tropol. candor notat ſapientiam, & ſapientes eſſe candidos, ſinceros, ſecuros, veraces, fidos; non ſuſpicaces, fictos, dubios, fallaces. Nam ut ait Seneca epiſt. 3. *Multi fallere docuerunt, dum timent falli, nihilque magis cavendum eſt, quàm ut diffidere videaris.* Et nonnullis interjectis: *Nulli fidem adhibere unum idemque vitium eſt, atque omnibus credere.*

Sapientes ſunt candidi.

Audi S. Bernard. ſerm. 17. in Cantica: *Sapientia*, inquit, *ambiguum & obſcurum non admittit. Peſſimæ matris ignorantiæ peſſimæ duæ filiæ ſunt, falſitas, & dubietas; illa miſerior, iſta miſerabilior; pernicioſior illa, iſta moleſtior, cùm loquitur Spiritus cedit utraque, & eſt non ſolum veritas, ſed certa veritas: eſt enim veritatis ille ſpiritus (cui contraria eſt falſitas) & ſapientiæ, quæ cùm ſit candor vitæ æternæ* (explicuit Bernard. effectum æternæ lucis, nempe quòd ſit vita participata ex æternæ vitæ fonte, juxta illud Joan. 1. *In ipſo vita* C *erat, & vita erat lux hominum, &c.*) *& ubique attingat propter munditiam ſuam obſcurum ambigui non admittit.*

Idipſum per viſum experta eſt S. Gertrudis. Nam ut habet Vita ejus l. 2. c. 22. vidit ipſa Deum, inſtar ſpeculi ſolaris, radios in animam ſuam vibrare: *Cùm*, inquit, *ò Domine applicuiſſes mihi in veritate tuam faciem aptatiſſimam, afferendo tecum copiam totæ beatitudinis, ego ex divinis tuis oculis perſenſi per oculos meos ingredi in intima mea lucem quamdam incomprehenſibiliter ſuavem, quæ penetrando omnia mea viſcera, videbatur operari in ſingulis membris meis virtutem quamdam ſupra modum admirabilem. Videbatur enim exhaurire medullas oſſium meorum, ac deinde ipſa oſſa cum carne annihilare, ſic ut tota ſubſtantia animæ meæ non videretur eſſe aliud, quàm ſplendor ille divinus, qui totam animam ejuſque ſinus oberrans, illi inæſtimabilem & jucundiſſimam afferebat ſerenitatem.*

Exemplū.

Hujus candoris, æquè ac ſapientiæ exemplum ſingulare fuit ipſe S. Bernardus, qui candorem internum candore externo vultus, veſtium, ſermonum, geſtuum, actionum repræſentabat: unde eumdem candidis virtutum omnium D coloribus ita depingit Auctor Vitæ ejus lib. 3. cap. 1. *Primum maximumque miraculum quod exhibuit, ipſe fuit: ſerenus vultu, modeſtus habitu, circumſpectus in verbis, in opere timoratus, in ſacra meditatione aſſiduus, in oratione devotus, &, ſicut alios ipſe monebat, crebra ſiquidem experientia perſuaſus, de omni re magis fidens orationi, quàm induſtriæ propriæ vel labori. Magnanimus in fide, longanimis in ſpe, profuſus in charitate, ſummus in humilitate, præcipuus pietate. In conſiliis providus, in negotiis efficax, nunquam tamen minor quàm in otio otioſus. Jucundus ad opprobria, ad obſequia verecundus. Suavis moribus, meritis ſanctus, miraculis glorioſus, affluens denique ſapientia & virtute, & gratia apud Deum & homines.* Et poſt nonnulla: *Apparebat in carne ejus gratia quædam, ſpiritualis tamen potiùs, quàm carnalis: in vultu claritas præfulgebat, non terrena utique, ſed cæleſtis: in oculis angelica quædam puritas, & columbina ſimplicitas radiabat. Tanta erat interioris ejus hominis pulchritudo, ut evidentibus quibuſdam indiciis foras erumperet, & de cumulo internæ puritatis & gratiæ, copiosè perfuſus homo quoque exterior videretur.*

ET SPECVLVM SINE MACVLA DEI MAJESTATIS) Pro *majeſtatis* græcè eſt, ἐνεργείας, id eſt energiæ, efficaciæ, inoperationis, in qua relucet majeſtas & magnificentia Dei. Unde Origen. & ex eo S. Auguſt. de Incarn. Verbi c. 13. legit, *& ſpeculum immaculatum inoperationis*, vel *virtutis Dei*. q. d. Sapientia divina eſt ſpeculum ſine macula, id eſt læviſſimum, terſiſſimum, puriſſimum, limpidiſſimum, clarè repræſentans Dei eſſentiam & majeſtatem, ejuſque vim & energiam, in quo ſcilicet clarè intuemur vim operantem, energiam & efficacitatem Dei: quia ipſa ſapientia exerit & palam facit vim efficacem, qua Deus operatur omnia in hoc mundo, quæ, niſi ſapientiæ præſtò eſſet, omnino in opus non prodirent, ac ita efficacitas potentiæ Dei operantis non oſtenderetur.

Rurſum idipſum de Verbo & Filio interpretatur Orig. li. 1. Periar. c. 2. & eum ſequens S. Auguſt. loco jam citato. Filius enim producitur & gignitur per intellectum Patris, tanquam verbum mentis, ideoque perfecta ſpecies, ſive ſpeculum, in quo relucet res intellecta & cognita. Audi Origen. & Auguſt. *Sed & ſpeculum immaculatum paternæ operationis Dei nominatur ſapientia eſſe. Ergo inoperatio vir-* B *tutis Dei quæ ſit priùs intelligenda eſt: quæ eſt vigor quidam, ut ita dixerim, per quem inoperatur Pater vel cùm creat, vel cũ providet, vel cùm judicat, vel cum ſingula quæque in tempore ſuo diſponit atque diſpenſat. Sicut enim in ſpeculo omnibus motibus atque omnibus actibus, quibus is qui ſpeculum intuetur movetur vel agit, iiſdem ipſis etiam ea imago, quæ per ſpeculum deformatur, actibus vel motibus commovetur vel agit, in nullo prorſus declinans. ita etiam ſapientia de ſe vult intelligi, cùm ſpeculum immaculatum paternæ virtutis inoperationiſque Dei nominatur: ſicut & Dominus Jeſus Chriſtus, qui Sapientia Dei eſt, de ſemetipſo pronunciat dicens: Quia opera quæ facit Pater, hæc etiam & Filius, facit ſimiliter. Et iterum dicit: Quoniam non poteſt Filius à ſemetipſo facere quidquam, niſi quod viderit Patrem facientem. Quoniam ergo in nullo prorſus Filius à Patre virtute operum immutatur ac differt, nec aliud eſt opus Filii, quàm Patris; ſed unus atque idem, ut ita dicam, motus in omnibus eſt; idcirco eum ſpeculum immaculatum nominavit, ac per hoc nulla diſſimilitudo Filii intelligatur à Patre, cùm in Euangelio Filius ſimilia facere non dicatur, ſed eadem ſimiliter facere.*

C Denique ſapientia divina in B. Virgine & Sanctis exercens divinas operationes, facit ut ipſi ſint ſpecula, in quibus reſplendeat Dei puritas, charitas, ſanctitas, majeſtas. Ita S. Bonav. & Holcot, qui hæc adaptat humanitati Chriſti: Chriſtus enim quà homo, fuit, inquit, planum ſpeculum planè docendo; concavum humiliter moriendo; convexum potenter reſurgendo. In concavo ima ſummaque ordine apparent inverſa, & ignis à radiis illic alliſis excitari ſolet: quid magis inverſum & paradoxum, quàm Deum naſci, pati, crucifigi, mori? Unde in hac meditatione exardeſcit ignis, pſal. 38. 4. Apud Rhodiginum l. 15. c. 12. Apuleius ſcribit à *Socrate frequenter ad ſpecula miſſos diſcipulos, ut eis edocti caverent, ne pulchritudinem corporis morum turpitudine dehoneſtarent*. Et Pythagoras *in ſpeculo ſe non ad lucernæ lumen, ſed illuſtri ſole contemplari jubebat*, id eſt conſerre ſeſe cum doctiſſimis.

At ſapientia jubet fideles intueri hæc vitæ Chriſti, B. Virginis & Sanctorum ſpecula, iiſque mores ſuos conferre, & quoad fieri poteſt adæquare, ut & ipſi aliis ſimilia in ſeſe exhibeant ſanctitatis ſpecula. Denique caſtitas eſt ſpeculum, D in quo relucet ipſa in creatura Deus.

ET IMAGO BONITATIS ILLIVS) q. d. Sapientia Dei adeò bona & benefica eſt, ut ſit clara imago repræſentans bonitatem Dei. Dices: Eadem repræſentat nobis potentiam, providentiam, juſtitiam Dei: cur ergo dixit *bonitatis* potiùs quàm juſtitiæ, vel potentiæ? Reſpond. Quia Deo velut ſummo bono propria eſt bonitas, ac bonitas eſt cauſa, cur ſe & ſua communicet creaturis, eaque tam liberaliter effundat. Sicut ergo imago exprimit vultum ejus, cujus eſt imago; ſic ſapientia divina in res creatas effuſa & diffuſa clarè repræſentat divinam bonitatem, quæ cauſa & ratio, cur Deus ſe communicet, & in omnes res creatas diffundat; dans eis quòd ſint, ac ſimul quòd bonæ & ſpecioſæ ſint.

Rurſum Patres nomen imaginis attribuunt Filio. *Ipſe enim eſt imago Dei inviſibilis*, Coloſ. 1. 15. *& figura* [græcè *character*] *ſubſtantiæ ejus*, Hebr. 1. 3. Vide ibi dicta: quare Dei Patris bonitatem perfectè exprimit, imò eadem cum eo bonitatem habet, ait S. Auguſt. loco jam citato; atque ex immenſa bonitate Pater ſe totum communicat Filio, ac proinde bonitatis illius imago eſt Filius. Porrò hic notantur tres Verbi dotes eique principi conſectandæ, ſcilicet ſapientia, potentia, bonitas, quæ quaſi ſorores ſe invicem comitantur. Hinc Poetæ pinxerunt ſapientiæ deam, putà Palladem ſive Minervam, γλαυκῶπιν, id eſt cæſiis oculis, armatam, & inventricem olivæ & olei: cæſii enim oculi cæruleum cæli puriſſimi colorem referentes, notant perſpicacem ſapientiam, arma potentiam, oliva bonitatem & beneficentiam.

Tres dotes principis

Inſuper ſapientia Dei facit homines bonos, imò eodem gradu, quo facit eos ſapientes, facit pariter bonos, id eſt Dei amicos & Deiformes, ac divinæ bonitatis imitatores, adeò ut videantur eſſe dii quidam terreſtres, Dei cæleſtis dotes & virtutes in ſe exprimentes, ac viva quædam Dei in terris ſimulachra. *Unde & inoperatione Patris*, ait S. Auguſt. de Incarn. c. 18. *quæ eſſe præſtat omnibus clarior ac magnificentior invenitur, cùm unuſquiſque per participationem Chriſti ſecundùm id quod ſapientia eſt, & ſecundùm id quod ſcientia eſt, & ſanctificatio eſt, proficit, & in altiores perfectum gradus venit: & per hoc, quòd participatione Spiritus ſancti ſanctificatus eſt quis purior ac ſincerior effectus, digniùs recipit ſapientiam ac ſcientiæ gratiam, ut depulſis omnibus expurgatiſque pollutionis atque ignorantiæ maculis, tantum profectum ſinceritatis ac puritatis accipiat, ut hoc quod accepit à Deo ut eſſet, tale ſit quale Deo dignum eſt; eò quòd ut eſſet utique purè præſtitit, ac tam perfectè, ut tam dignum ſit id quod eſt, quàm eſt ille, qui id eſſe fecit. Ita namque & virtutem ſemper eſſe, atque in æternum manere, percipiet à Deo id is, qui talis eſt, qualem eum voluit eſſe ille, qui fecit.* Ita S. Aug. vel quiſquis eſt Auctor, nam phraſis arguit non eſſe hoc opus S. Auguſt. ſed alicujus ejus diſcipuli, qui ejus ſtylum affectarit, uti rectè obſervarunt Doctores Lovanienſes in cenſura hujus libri. Adde, Auctorem hunc pleraque, quæ ex eo jam citavi, penè ad verbum deſcripſiſſe ex Origine li. 1. Periarcho cap. 2. ubi videbit, qui utrumque leget & conferet.

Denique Pineda l. 3. de Rebus Salomonis c. 26 per ſapientiam accipit Theologiam Salomoni à Deo infuſam: Hæc enim, inquit ipſe, eſt candor & ſplendor lucis æternæ putà Theologiæ Dei & Beatorum: ac ſpeculum ſine macula Dei majeſtatis. Sicut enim in ſpeculum incurrunt res objectæ, ut videri videatur illarum imago; ita ſanè in mente humana, præſertim ſi limpidam ſe Deo & ſapientiæ præbeat, Deus ſe conſpiciendum præbet, illius majeſtas, potentia, virtus, & reliqua divinæ naturæ attributa: *& imago bonitatis illius*, non ſolùm quòd Theologia de Dei bonitate diſſerat, ſed quòd videatur poſtulare, ut, ſicut ſapiẽtia in Deo eſt cum ſuprema ſanctitate conjuncta, ita etiam eadem ſapientia cum ſanctitate conjuncta ſit in hominis animo, & divinam bonitatem atque ſanctitatem referat. Propterea enim comparatur eum *flumine*, cum *rivulo*, cum *emanatione*, ut ſignificetur ita ſapientia exire ex immenſo illo ſapientiæ & divinitatis pelago, ut quamvis ſpatietur per hominis animum, & per latiſſimos rerum cognoſcendarum & creaturarum omnium campos, at tandem oporteat ortum ſuum repetere, & in Deũ primum ſapientiæ fontem deſinere. Hoc ſi non fiat, ſi ſapiens aliquis deſipiat, ſi Deum non quærat, non colat, mirum non minùs, quàm cùm *Jordanis converſus eſt retrorſum*. Pari enim ratione de Salomone ſtulteſcente dictum eſt; Reg. 11. 9. *iratus eſt Dominus Salomoni, quòd averſa eſſet* (retrorſum converſa) *mens ejus à Domino Deo Iſrael.*

Theologia eſt ſpeculum Dei.

Myſticè, hæc omnia ſapientiæ mira & magnifica elogia adaptes B. Virgini. Ipſa enim poſt Chriſtum, & per Chriſtum, præ omnibus hominibus & angelis eſt *vapor virtutis Dei, & emanatio quædam claritatis omnipotentis Dei, & ſincera*. Ipſa eſt *candor lucis æternæ, & ſpeculum ſine macula Dei majeſtatis, & imago bonitatis illius*. Ipſa habet omnem virtutem, omnia proſpicit, & capit omnes ſpiritus intelligibiles, etiam Cherubim & Seraphim: ipſa enim eſt mare ſapientiæ, & abyſſus puritatis, bonitatis ac gratiarum omnium: imò Patres aiunt gratiam, & conſequenter gloriam, ejus eſſe quaſi infinitam. Sicut enim dos & dignitas maternitatis Dei eſt quaſi infinita: ſic pariter velut infinitam ipſa poſcit gratiam & gloriam. Nam ut ait S. Thomas 3. par. qu. 7. art. 10. in matre Dei fuit gratia tali dignitati proportionata. Audi Patres. S. Epiphan. orat. de laudibus Virginis: *Gratia*, inquit, *ſanctæ Virginis eſt immenſa*. Divus Anſelmus in libro de Excellentia Virginis cap. 8. *Immenſitatem*, inquit, *gratiæ tuæ, & gloriæ tuæ conſiderare cupienti ò Virgo, ſenſus deficit, lingua fatiſcit*. Damaſcen. orat. 2. de dormitione Virginis: *Virgo*, inquit,

Gratia B. Virginis quaſi infinita.

vitæ

vitæ theſaurus, gratiæ abyſſus immenſa. Luculentiſſimè D. Bonavent. in Speculo c.5. *Immenſa*, inquit, *fuit gratia, qua Virgo fuit plena: immenſum enim vas non poteſt eſſe plenum, niſi immenſum ſit illud, quo eſt plenum: Mariæ autem vas immenſiſſimum fuit, ex quo illum, qui cælo major fuit continere potuit.* Et poſt nonnulla: *Tu ergo immenſiſſima capacior es cælis: quia quem cæli capere non poterant*, &c. *tu capacior es mundo: quia quem totus non capit orbis*, &c. *Si ergo Maria tam capaciſſima fuit ventre, quantò magis mente; & ſi capacitas tam immenſa fuit, oportuit quidem ut illa gratia, quæ tantam implere potuit capacitatem eſſet immenſa.* B. Petrus Damiani ſerm. de Nativit. Virginis: *Gloria*, ait, *quæ tam ex hoc mundo tranſeuntem excepit, principium ignorat, ne-*

Quo ſenſu? *ſcit finem.* Verùm hæc omnia cum grano ſalis accipe. Nam ſicut maternitas Dei eſt dos & dignitas entitativè & abſolutè finita; utpotè quæ in puram meramque creaturam cadit, cujus capacitas limitata eſt & finita, nec doni abſolutè infiniti capax: ſic pariter abſolutè finita eſt gratia & gloria, quæ huic maternitati congruè reſpondet & debetur. Dicitur ergo illa à Patribus immenſa & infinita, non abſolutè, ſed ſecundùm quid, putà objectivè & reſpectivè.

Reſp. Primò. Primò, quia reſpicit objectum infinitum, putà Deum: per illum enim Beata Virgo verè eſt mater Dei, ſicut viſio Dei, licèt in ſe ſit qualitas finita, tamen reſpectu objecti putà Dei, in quod tendit, dicitur infinita, ut docet S. Thom. 1. p. q. 25. art. 6. ad 4.

Secundò. Secundò, reſpectu intellectus noſtri, quia illum ſuperat copia gratiæ & gloriæ Virginis, ut eam mente definitè concipere & adæquare, ac planè comprehendere nequeamus: hoc enim per hyperbolem homines dicunt eſſe infinitum, quod ipſi comprehendere & definire, ſive definitè aſſignare nequeunt.

Tertiò. Tertiò, quia reſpectu hominum & angelorum eſt infinita. Omnes enim homines & angeli à Deo in tanta naturæ & gratiæ præcellentia creati, & plures qui creari poſſunt, nullo modo accedunt ad dignitatem & præcellentiam maternitatis & matris Dei, ac conſequenter nec ad ejus gratiam & gloriam: Deus enim angelis & hominibus admetitur eam gratiæ menſuram, quam eorum capacitas & lex Dei ordinaria poſtulat: quare ea menſura illis confert gratiam, ut ſemper gratiæ plurimum donandum ſuperſit, cujus adhuc eorum natura capax eſt.

Quartò. Accedit, quòd juxta inſignes Philoſophos ac Theologos, qui gradus intenſionis gratiæ, & cujuslibet habitus ac potentiæ cenſent non eſſe homogeneos, ſed heterogeneos; ita ut v. g. gradus ſecundus intenſionis gratiæ ſit alterius rationis & generis à primo, & tertius alterius à ſecundo, & ſic conſequenter; planè dicendum eſt, quòd ſi ulli data eſt gratia & gratiæ gradus heterogenei, hoc eſt, diverſæ & altioris rationis à noſtris, illos datos eſſe B. Virgini; quia ejus maternitas eſt heterogenea & altioris ordinis, quàm omnis alia creata dignitas & quia actus ejus fuere intenſiſſimi & excellentiſſimi. Quod ſi verum eſt, ſequitur, quòd, licet infiniti à Deo crearentur angeli cum ſuis donis & gratiis; numquam tamen accederent ad gratiam B. Virginis. Ipſa enim numero graduum gratiæ longè ſuperat ſingulos angelos creatos & creabiles, cumque hi gradus ponantur heterogenei, inferiores omnes licet plurimum & plurimi, numquam accedunt ad dignitatem & excellentiam ſuperiorum, utpote altioris ordinis, alteriuſque naturæ; ſicut æs licet plurimum, numquam accedit ad dignitatem auri. Ponamus ergo v. g. ſummos angelos ſingulos habere gratiam ut 50. B. Virginem verò ut mille; quinquageſimus primus ejus gradus gratiæ cùm ſit altioris ordinis, dignitate ſuperabit omnes gradus gratiæ omnium angelorum, utpote qui non tranſcendunt 50. ac proinde inferioris ſunt ordinis, conditionis & naturæ. Multò magis eoſdem ſuperabit 52. gradus gratiæ B. Virginis, ac magis 53. 54. ceterique deinceps: quia quo ſuperiores ſunt, eo nobiliores pariter ſunt & perfectiores, ac proinde altioris ſunt ordinis, magiſque ſuperant gradus ſe inferiores, quàm hi ſuperent alios ſibi ſubjectos; ſicut angeli primæ hierarchiæ magis ſuperent alios ſibi ſubjectos; ſicut angeli primæ hierarchiæ magis ſuperant angelos ſecundæ hierarchiæ, quàm hi ſuperent angelos tertiæ: quis quo quis magis accedit ad Deum, eo altiùs aſſurgit magiſque perficitur & quaſi dilatatur. Id clarum eſt in cælis, qui quo ſuperiores ſunt, eo majorem habent peripheriam, capacitatem & magnitudinem.

Hinc colligas Primò, in B. Virgine eſſe plenitudinem gratiæ ſingulari ſenſu & modo, quatenus creaturæ capacitas prædicto modo, juxta legem Dei ordinariam expleta eſt. *Plenitudo gratiæ Virgine quanta.* Id voluit S. Cyprian. ſerm. de Nativit. Chriſti dicens: *Matri Dei plenitudo gratiæ debetur.* Et Sophronius ſer. de Aſſumpt. *Ceteris datur gratia per partes. Mariæ verò tota ſe infudit gratiæ plenitudo:* quæ verba uſurpant S. Bernard. Bonav. Damian. & alii. Secundò, de Virgine, ait S. Anſelm. *Decens erat, ut Virgo ea puritate niteret, qua major ſub Deo nequit intelligi:* ſub Deo accipe Chriſtum: unde S. Bernard. *Jure ergo Maria ſole perhibetur amicta, quia profundiſſimam Dei ſapientiam, ultrà quàm credi poteſt, penetravit abyſſum, ut quantum ſine perſonali unione creaturæ conditio patitur, luci illi inacceſſibili videatur immerſa.* Et S. Ambroſius, quem citat Dionyſ. Carthuſ. *Incomprehenſibilis*, inquit, *incomprehenſibiliter operabatur in matre.* Ratio à priori eſt dignitas, tum maternitatis, tum mediatricis. *Ratio à priori.* Mater enim Dei jure ſuo à Chriſto conſtituta eſt mediatrix Dei & hominum omnium: quare gratiam non ſingularem ſibi ſoli, ſed univerſalem velut capitis in omnes fideles refundendam accipit. Docet hoc S. Anſelmus lib. de Excellentia Virginis c. 9. *Quis igitur*, inquit, *illa perpendens æſtimare queat qua laude digna ſit, quæ tantorum beneficiorum ſola præ cunctis effici debuit mediatrix?* Et paulò anteriùs: *Pura*, inquit, *ſanctitas, & ſanctiſſima puritas, piiſſimi pectoris ejus, omnem omnis creaturæ puritatem ſanctitatemque tranſcendens, incomparabili puritate hoc promeruit, ut reparatrix perditi orbis digniſſimè fieret.* Et S. Laurent. Juſtin. ſerm. de Annunc. *Magna profectò*, inquit, *fuit Mariæ gratia, exuberans atque completa, quæ cælis dedit gloriam, gaudium præſtitit angelis, ſæculo pacem refudit, fide docuit gentes, vitiiſque finem impoſuit.* *Quomodo non eſt Maria juxta Gabrielis oraculum, plena gratia, quæ effecta eſt paradiſi ſcala, cæli janua, interventrix mundi, Dei atque hominum veriſſima mediatrix?* Et S. Bonav. in Speculo: *Omnia flumina*, inquit, *intrant in mare, dum omnia chariſmata Sanctorum intrant in Mariam; flumen gratiæ Apoſtolorum intrat in Mariam*, &c. ac deinde ubi percurrit omnes Sanctorum conditiones: *Quid mirum*, inquit *ſi omnis gratia in Mariam confluxit, per quam tanta gratia ad omnes defluxit? ait enim Beatus Auguſtinus: Gratiæ es plena Maria, quam apud Deum invenisti, & per totum mundum effundere meruiſti.* Audi & Sophron. ſerm. de Aſſumpt. *Talibus*, inquit, *decebat Virginem oppignorari muneribus, ut eſſet gratia plena quæ dedit cælis gloriam, terris Deum, pacemque refudit, fidem gentibus finem vitiis, ordinem vitæ, ac moribus diſciplinam. Quid mirum ſi laſſitum & gloriam plenam & ſuperplenam habet in regno, quæ gratiam plenam & ſuperplenam habet in exilio? Quid certè mirum, ſi tam in cælo, quàm in terris ejus plenitudo ſuper omnem creaturam ſit, de cujus plenitudine omnis natura vireſcit?* Plura hac de re collegi Eccli. 24. & Proverb. 31. v. 10. & ſequentibus.

Vers. 27. ET CUM SIT UNA, OMNIA POTEST; ET IN SE PERMANENS OMNIA INNOVAT, ET PER NATIONES IN ANIMAS SANCTAS SE TRANSFERT, AMICOS DEI ET PROPHETAS CONSTITUIT) Sapientia Dei in ſe eſt unica, ſed in viribus officiis & actibus multiplex, quia poteſt, imò facit omnia. Nam ſine ſapientia nihil fit à Deo. Hoc eſt quod dixit v. 23. *Omnem habens virtutem.* Ipſa ergo eſt παντοδύναμος, id eſt omnipotens, ac una & indiviſa in ſe exiſtens infinitorum vim & perfectionem in ſe continet: quare una ſufficiens eſt omnibus producendis, continendis, conſervandis, gubernandis.

ET IN SE PERMANENS ſtabilis, immobilis & immutabilis, OMNIA INNOVAT) quia nova ſemper operatur, ac novos effectus ſemper producit, tum in natura, tum in gratia. Sic in vere novos producit flores, in æſtate novas ſegetes, in autumno novos fructus, in hieme novas nives, pluvias & glacies: ſic innovat omnes hominum gradus & ſtatus, novos homines veteribus ſuggerendo, ac deformatos veteres mores per novos viros religioſos corrigendo ac reformando.

ET PER NATIONES IN ANIMAS SANCTAS SE TRANSFERT) Pro *nationes* græcè eſt γενεὰς, id eſt *generationes*, hoc eſt Primò, ætates & ſæcula. q. d. Sapientia per ſingula ſæcula communicavit ſe ſanctis animabus, à ſe electis & dilectis. Nullum fuit ſæculum ſapientiæ & ſanctitatis expers, ſed in quolibet fuere ſemper aliqui viri ſapientes & ſancti, amici Dei & Prophetæ, à Deo ſelecti & conſecrati. Unde Vatabl. vertit, &

viſſitudinibus ætatum in animas ſanctas ſe transfe- A *rens.*

Secundò,per *generationes* accipias cum Noſtro hominum genera & nationes, qui io terra naſcuntur. q. d. Nulla eſt natio, in qua ſapientia non habuerit vel habeat aliquos ſui diſcipulos, amicos & Prophetas, tum propriè dictos, qui ſcilicet futura & ſecreta pronuncient; vel per catachreſin, *Prophetas*, id eſt viros eximiè ſapientes & ſanctos: tales enim olim erant Prophetæ. Deus enim non eſt acceptor ætatum, perſonarum, vel gentium, *ſed in omni gente, qui timet eum, & operatur juſtitiam, acceptus eſt illi*, Actor. 10. 35. Hos ergo Deus conſtituit, græcè κατασκευάζει: id eſt Primò, ædificat & extruit, tamquam regias baſilicas, & animata Dei templa: Secundò, inſtruit, adornat, concinnat, tamquam ſacra Dei oracula: Tertiò, docet, præparat, dirigit, quaſi orbis doctores, ad eum docendum & convertendum: Quartò, munit & armat contra omnes hominum dæmonumque inſultus: Quintò, probat, confirmat, aſtruit, ſtabilit virtutibus & miraculis, quaſi certis ſuis ſigillis.

Vers. 28. Neminem enim diligit Deus, niſi eum, qui cum ſapientia inhabitat) tamquam cum uxore & ſponſa: nam græcè eſt συνοικῶν σοφίᾳ, id eſt connubio junctus ſapientiæ: συνοίκησις enim, id eſt cohabitatio, vocatus conjugium, quia in eo cohabitant maritus & uxor. Unde cap. ſeq. v. 2. ait: *Quæſivi ſponſam mihi eam aſſumere*. Pro quo S. Ambroſ. lib. de Viduis legit, *propoſui ergo hanc mihi adducere in conjugium*.

Per ſapientiam hic & omnibus hiſce Salomonis libris, practicam intellige, putà prudentiam, virtutem, ſanctitatem, charitatem: cum hac enim, imò in hac, inhabitat ſapientia & Spiritus ſanctus: *Deus* enim *charitas eſt, & qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo*, 1. Joan. 4. 16. Et: *Si quis diligit me, ſermonem meum ſervabit, & Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & manſionem apud eum faciemus*, Joan. 14. 23. τὸ *inhabitat* ſignificat ſapientem, id eſt ſanctum, familiariter & aſſiduè verſari cum ſapientia, id eſt ſanctitate, charitate & Deo.

Vers. 29. Est enim hæc ſpecioſior (Ita Roman. & Græca: malè ergo aliqui legunt, *pretioſior*) sole, et super omnem diſpoſitionem stellarum luci comparata invenitur prior) Pro *ſpecioſior*, græcè eſt εὐπρεπεστέρα, id eſt formoſior, ornatior, modeſtior, elegantior, magis compoſita, decora, exculta, præclara & præſtans. Dat cauſam, cur Deus adeò diligat ſapientiam, ut nullum diligat niſi propter illam, putà non niſi illa præditum. Cauſa eſt ſapientiæ pretium, excellentia, ſpecies, pulchritudo & claritas, quæ tanta eſt, ut vincat jubar ſolis & omnem diſpoſitionem ſtellarum, quæ fulgent ut totidem gemmæ; adeoque ſuperet & præcedat lucem, tum ſtellarum, tum cujuslibet rei, imò primigeniam illam initio mundi ante ſolem & ſtellas à Deo creatam & coacervatam, ex qua deinde in partes diviſa ſol & ſtellæ formatæ ſunt, uti dixi Geneſ. 1. Sol enim, ſtellæ, & lux illa primigenia fuere ſplendor creatus, finitus, materialis, corporeus, mutabilis & occaſui obnoxius: at verò ſapientiæ ſplendor eſt increatus, infinitus, immaterialis, incorporeus, immutabilis, æternus, divinus.

Hujus ſententiæ & præcedentis elegans extat ſolis & aquilæ apologus, ſale ſapientiæ conditus, apud Cyrillum lib. D 1. Apologorum moralium c. 2. cujus titulus eſt: *Nihil ſibi homo eſt ſine ſapientia. In lucidioris aeris*, inquit, *ſublimitatem aquila conſcendens, ſolis fixo contuitu ejus mira venuſtate inſpecta, mox eum tali quæſtione pulſavit, dixitq; Tu quid es, ô vas admirabile, tam decorum? At ille reſpondit, Neſcio. Tunc illa magis mirata, nimirum quòd in lucis fonte hujus ignorantiæ tenebras inveniſſet, adjunxit: Quomodo eſt hoc, quòd in ſplendoribus tuis cetera videantur, & tui tu neſcius te non vides? cui dixit: Quippe ſapientiæ non ſum expers. Sola enim illa ſui gaudent notitia, quæ ſunt in ſeipſa converſiva. Ad hoc aquila ſic arguens dixit: Quomodo igitur perdita eſt tibi tantæ luciditatis glorioſitas? tantæ pretioſitatis dignitas, tantæ virtualitatis cauſalitas, ac tantæ ſoliditatis perpetuitas? Ex quo namque te ignoras, tu tibi nihil es; nihil ſiquidem prudentia eſt fatuo, rutilantia cæco, & eloquentia ſurdo. Tunc Titan reſpondit: Etſi nihil mihi ſum, tamen ei ſum, cujus ſunt omnia, quod eſt quoddam maximum vas ſapientiæ. Ipſe enim ſapiens, cùm ſolus ſe cognoſcendo ſit ſuus, cunctorum etiam, quæ ſibi non ſunt, intellectu carentium, ſapientia conſtitutus eſt domi-* A *nus*. Rationem claram mox ſubiicit, aitque: *Homo enim participio ſapientiæ ejuſdem* (Gen. 1. 28.) *ex divina imagine decoratus, ab ipſo primordio univerſis rebus mundi viſibilibus eſt præfectus. Nimirum ideo, quia ſapientis ſunt omnia, cui non prævalet metallorum gemmarumque validitas; quin etiam illi ſubſidiaria divitiarum ſervit poteſtas. Quamobrem* (Proverb. 3. 15.) *pretioſior eſt ſapientia cunctis opibus, & omnia, quæ deſiderantur, ei non valent comparari. Quibus auditis, mox illa dilectione ſapientiæ inflammata, petiuit à ſole, ut quid ea ſapientia eſſet, luce definitionis oſtenderet. Cui libenter annuens, inquit, Sapientia quidem eſt, illa mentis veritas, qua ſummum, quod eſt Deus, fide recta conſpicitur, & caſta dilectione tenetur. Hæc enim qui dotatus eſt, jam mundi eſt dominus, & poſſeſſor eſt ſuus. Quibus diligenter notatis, in propria gaudens illa reverſa eſt*.

Apologus humilis Sapientiæ.

Et super omnem diſpoſitionem (græcè θέσιν, id eſt theſin, poſitionem, ſitum, collocationem, ordinationem) stellarum) Primò, à Caſtro exponit q. d. Sapientia ſupra omnem ſtellarum ſitum eſt poſita: celſitudine ſuperat ſtellas & cælos, quia ſedet cum Deo in al- B tiſſimo divinitatis ejus ſolio. Secundò, meliùs idem & alii explicant. q. d. Sapientia ſua ſplendore, ordine, ſpecie, diſpoſitione vincit omnem omnium ſtellarum ſplendorem, ordinem, ſpeciem, diſpoſitionem. Unde Vatablus vertit, *& omnem aſtrorum ſeriem ſuperat, lucique comparata potior deprehenditur*. Nominat *diſpoſitionem ſtellarum*, quia in earum ſitu & diſpoſitione mirus eſt ordo, miraque pulchritudo, adeò ut aſtrorum velut caſtrorum acies ſit ordinata. Unde vocatur *militia cæli*, & exercitus Dei ſabaoth, Judic. cap. 5. v. 20. Iſaiæ 24. 21. Deuter. 17. 3. Rurſum ſtellæ diſpoſitæ ſunt io cælo, ut lumina & oculi in capite: unde à Poetis vocantur cæli aut Jovis oculi.

Luci comparata invenitur prior) *Prior*, tum tempore, id eſt anterior, quia ſapientia ab æterno fuit in Deo, illique eſt coæva, cùm lux initio mundi & temporis ſit creata; tum dignitate & præſtantia. Unde Vatabl. vertit, *potior*. De pulchritudine ſolis, ſtellarum, lucis dixi Geneſ. 1. & Eccli. 43. v. 1. & ſeqq. Hunc ſenſum exigit ratio, quam ſubjungit. Porrò τὸ *& ſuper omnem diſpoſitionem ſtellarum*, pendet & nectitur cum eo quod ſequitur, *Luci* C *comparata invenitur prior*. q. d. Si ultra ordinem lucemque ſtellarum, ſapientiam compares primigeniæ luci, inſtar ſolis totum mundum illuminantis in ipſo mundi initio, utique ſapientia illa luce invenietur prior, tum tempore, tum dignitate. q. d. Si non tantùm ſtellis, ſed & luci, quæ io mundo fuit prima & maxima, ſapientiam conferas, illa invenitur prior & potior.

Illi enim succedit nox, sapientiam autem non vincit (græcè κατισχύει, id eſt prævalet, ſuperat, circumvenit, contendit, coercet) malitia) Dat cauſam, cur ſapientia ſit prior, id eſt potior & præſtantior luce, non ſolùm ſolis & ſtellarum, ſed & primigenia mundi, eò quòd illa inſtar ſolis ſe movens & gyrans per noſtrum hemiſphærium, veſpere occumberet, & tranſiret ad alterum adverſumque mundi hemiſphærium, itaque ei ſuccederet nox, ipſaque lux verteretur io tenebras. At ſapientia ſemper ſibi conſtat, nec ipſa io inſipientiam, aut malitiam verti poteſt, nec ab ea vinci. Loquitur propriè de ſapientia increata Dei: hæc enim adeò potens eſt & provida, ut nulla malitia vinci poſſit, ſed potiùs ipſa omnem malitiam hominum & dæmonum, omnem quoque rerum malitia, id eſt duritiem & difficultatem, vincat ſibique ſubjuget. Comitanter tamen & conſequenter loquitur de ſapientia participata & homini infuſa. Eſto enim ipſa recedat ab homine, qui à ſapientia & ſanctitate deficit, tranſitque ad inſipientiam & malitiam; tamen ipſa io ſe, putà io ſuo fonte, manet illæſa & intacta apud Deum. Rurſum ipſa homini invito & nolenti eripi nequit: quare quamdiu homo eam retinere uult, vinci nequit à malitia. Vers. 30.

Hinc patet per ſapientiam intelligi prudentiam, juſtitiam & ſanctitatem: nam illi opponit malitiam: hæc enim eſt practica, & ſumma inſipientia.

Pro *malitia* græcè eſt, κακία, id eſt malitia tam culpæ, quàm pœnæ, putà tam iniquitas, quàm adverſitas & calamitas, q. d. Nec culpa, nec pœna vel afflictio ulla vincit ſapientiam Dei. Poteſt quoque abſtractum ſumi pro concreto. q. d. Malitia, id eſt mali & impii perſequentes pios, non poſſunt vincere eorum ſapientiam & virtutem, quamdiu eam ſponte non deſeruut. Hinc ali-

Sapientiā non vincit malitia: quæ?

aliqui legunt, *in ſapientiam autem non incidit malitia.*

Exempli. Exemplum dat S. Bernardus hom. 2. ſuper *miſſus eſt*, Adam & Euam, Chriſtum & Mariam: illos enim utpote inſipientes vicit malitia ſerpentis & ſuperbiæ; hi vero utpote ſapientes vicere tam illorum inſipientiam, quàm ſerpentis malitiam: *Quid dicebas*, inquit, *ô Adam: Mulier quam dediſti mihi, dedit mihi de ligno, & comedi? Verba malitiæ ſunt hæc, quibus magis augeas, quàm deleas culpam. Verumtamen ſapientia vicit malitiam, eam occaſionem veniæ, quam à te Deus interrogando elicere tentavit, ſed non potuit in theſauro* B *indeficientis ſuæ pietatis inveniens. Redditur nempe femina pro femina, prudens pro fatua, humilis pro ſuperba, quæ pro ligno mortis guſtum tibi porrigat vitæ, & pro venenoſo cibo illo amaritudinis dulcedinem pariat fructus æterni. Muta ergo iniquæ excuſationis verbum in vocem gratiarum actionis, & dic: Domine mulier quam dediſti mihi, dedit mihi de ligno vitæ, & comedi, & dulce factum eſt ſuper mel ori meo, quia in ipſo vivificaſti me.*

Idem ſermon. de ſeptem donis Spiritus ſancti, *Sapientia,* C inquit, *vincit malitiam, dum ſatanam conterit Dei virtus & Dei ſapientia Chriſtus*, & cetera, quæ commodiùs cap.

Cauſa. ſequenti v. 1. recitabo. Idem ſerm. 85. in Cant. dat cauſam: *Virtus*, inquit, *eſt vigor animi immobiliter ſtanti cum ratione. Vel virtus eſt vigor animi, quod in ſe eſt, omnia ad rationem cogens vel dirigens.* Et poſt plura ſubiungit: *Et ſi quis ſapientiam virtutis amorem diffinieris, non à vera deviare videbitur. Ubi autem amor eſt, labor non eſt, ſed ſapor. Et fortè ſapientia à ſapore nominatur, quòd virtuti accedens* D *quoddam veluti condimentum ſapidam reddat, quæ per ſe inſulſa quodammodo & aſpera videbatur. Nec duxerim reprehendendum, ſi quis ſapientiam ſaporem boni diffiniat. Hunc ſaporem perdidimus ab ipſo penè exortu generis noſtri. Ex quo cordis palatum, ſenſu carnis prævalente, infecit virus ſerpentis antiqui, cœpit animæ non ſapere bonum, ac ſapor noxius ſubintrare.* Cauſam ſubdit: *Quia ſerpentis*

A *malitia mulieris inſipientiam circumvenit. Sed unde malitia viſa eſt viciſſe ad tempus, inde ſe victam dolet in æternum. Nam ecce denuo ſapientia mulieris cor & corpus implevit, ut qui per feminam deformati in inſipientiam ſumus, per feminam reformemur ad ſapientiam. Et nunc aſſiduè ſapientia vincit malitiam in meatibus ad quas intraverit, ſaporem mali quem illa invenit ſapore exterminans meliori. Intrans ſapientia dum ſenſum carnis infatuat, purificat intellectum cordis, palatum ſanat, & reparat.*

B Porrò S. Bonavent. in Speculo cap. 3. *Quidam*, inquit, *legunt hic Prior, quidem Purior. Utrumq; Mariæ ſtellæ noſtræ competit. Maria enim eſt prior, id eſt potior, ſive dignior: Maria etiam purior eſt ſole & ſtellis & luce; quia tam dignitate, quàm puritate ſolem & ſtellas & omnem lucem ſuperat corporalem, imò etiam ſpiritualem, id eſt angelicam creaturam, de qua dicitur: Diviſit Deus lucem à tenebris, id eſt angelos ſtantes à cadentibus. Hac atque luce angelis prior & purior eſt Maria: prior dignitate, & purior ſanctitate. Unde* C *Anſelmus exclamans ait. O benedicta ſuper mulieres, quæ angelos vincis puritate, Sanctos ſuperas pietate!* Hæc Bonav. Quocirca S. Ephrem oratione de Deipara, agens de ea: *O omnibus*, inquit, *ſuperis exercitibus glorioſior, omnium Sanctorum ac virginum corona ob fulgorem inacceſſæ, omnium princeps, omnium dux, ſacratiſſima puella. Per te reconciliati ſumus Deo meo.*

Tropol. lux, imò ſol, ſuos patitur defectus: modò enim exultat ut gigas fulgida radiorum cæſarie coronatus; modò D verò laborat ut Hercules, cæca caligine circumfuſus: at ſapientia, id eſt virtus, invicta inter adverſa quælibet, ſibique ſimilis perſtat. Audi Tertull. l. de Spectat. c. 29. *Vis & pugilatus & luctatus? præſtò ſunt non parva, ſed multa. Aſpice impudicitiam devictam à caſtitate; perfidiam cæſam à fide; ſævitiam à miſericordia contuſam; petulantiam à modeſtia obumbratam; & tales ſunt apud nos agones, in quibus ipſi coronamur. Vis autem & ſanguinis aliquid? habes Chriſti.*

CAPUT OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

***P**ergit commendare ſapientiam, eiuſque dotes & commoda maxima plurimaq; recenſere, ob quæ Salomon ſe eam in ſponſam delegiſſe, & ſummis votis expetiiſſe aſſerit.*

1\. ATtingit ergo à fine uſque ad finem fortiter, & diſponit omnia ſuaviter. 2. Hanc amavi, & exquiſivi à juventute mea, & quæſivi ſponſam mihi eam aſſumere, & amator factus ſum formæ illius. 3. Generoſitatem illius glorificat, contubernium habens Dei: ſed & omnium Dominus dilexit illam. 4. doctrix enim eſt diſciplinæ Dei, & electrix operum illius. 5. Et ſi divitiæ appetuntur in vita, quid ſapientiæ locupletius quæ operatur omnia? 6. Si autem ſenſus operatur: quis horum, quæ ſunt, magis quàm illa eſt artifex? 7. Et ſi juſtitiam quis diligit: labores hujus magnas habens virtutes: ſobrietatem enim, & prudentiam docet, & juſtitiam, & virtutem, quibus utilius nihil eſt in vita hominibus. 8. Et ſi multitudinem ſcientiæ deſiderat quis, ſcit præterita, & de futuris æſtimat: ſcit verſutias ſermonum, & diſſolutionis argumentorum; ſigna & monſtra ſcit antequam fiant, & eventus temporum & ſæculorum. 9. Propoſui ergo hanc adducere mihi ad convivendum: ſciens quoniam mecum communicabit de bonis, & erit allocutio cogitationis, & tædii mei. 10. Habebo propter hanc claritatem ad turbas, & honorem apud ſeniores juvenis: 11. & acutus inveniar in judicio, & in conſpectu potentium admirabilis ero, & facies principum mirabuntur me. 12. tacentem me ſuſtinebunt, & loquentem me reſpicient, & ſermocinante me plura, manus ori ſui imponent. 13. Præterea habebo per hanc, immortalitatem; & memoriam æternam his, qui poſt me futuri ſunt, relinquam. 14. Diſponam populos; & nationes mihi erunt ſubditæ. 15. Timebunt me audientes reges horrendi: in multitudine videbor bonus, & in bello fortis. 16. Intrans in domum meam, conquieſcam cum illa; non enim habet amaritudinem converſatio illius, nec tædium convictus illius, ſed lætitiam & gaudium. 17. Hæc cogitans apud me, & commemorans in corde meo; quoniam immortalitas eſt in cognitione ſapientiæ. 18. & in amicitia illius delectatio bona, & in operibus manuum illius honeſtas ſine defectione, & in certamine loquelæ illius ſapientia, & præclaritas in communicatione ſermonum ipſius: circuibam quærens, ut mihi illam aſſumerem. 19. Puer autem eram ingenioſus, & ſortitus ſum animam bonam. 20. Et cùm eſſem magis bonus, veni ad corpus incoinquinatum. 21. Et ut ſcivi quoniam aliter non poſſem eſſe continens, niſi Deus det, & hoc ipſum erat ſapientiæ, ſcire cujus eſſet hoc donum: adii Dominum, & deprecatus ſum illum, & dixi ex totis præcordiis meis.

VERS. 1. ATTINGIT ERGO A FINE USQUE AD FINEM FORTITER, ET DISPONIT OMNIA SUAVITER) Syrus, *extendit enim animam ſuam à finibus uſque ad fines verè, & diſponitur cum omnibus ſuaviter;* Arabicus,

& extenditur à fine deſerti, & uſque ad finem ejus feliciter, A *& gubernat omnia cum bonitate.* οὖν *ergo* innuit hæc à præcedentibus pendere & educi. Græca habent δὲ, id eſt *autem*: proſequitur enim cœpta ſapientiæ elogia. Hæ particulæ ſæpè commutantur: nam δὲ, id eſt *autem*, ſæpè capitur pro οὖν, id eſt *ergo*: & οὖν ſive *ergo*, ſæpe non illativum eſt, ſed inchoativum, & continuativum ſententiæ. Unde S. Bernard. Hugo, Pagnin. & alii caput hoc octavum inchoant ab ultimis verbis cap. 7. *Sapientiam autem non vincit malitia.* Vatabl. verò & Cantacuzenus omnia hæc referunt ad finem cap. 7. & c. 8. inchoant à v. 2. *Hanc amavi*, &c. Senſus ergo eſt q. d. Sapientia, ut dixi cap. 7. eſt emanatio claritatis omnipotentis Dei, omnia poteſt, omnia penetrat, omnia capit, eſtque invincibilis: *Attingit ergo à fine uſque ad finem fortiter*, &c. Pro *attingit* græcè eſt διατείνει, id eſt protendit ſe, extendit, porrigit S. Auguſt. 2. d. de Trinit. cap. 14. vertit, *pertendit*; Tigor. *pertingit*; Budæus in Comment. linguæ Græcæ legit, διαπνεῖ, id eſt *perſpirat*. Unde Vatabl. vertit, *perſpirat ab extremo uſque ad extremum firmiter, & adminiſtrat omnia commodè*: ſapientia enim eſt quaſi ſpiritus perſpirans B omnia *à fine uſque ad finem*, græcè, ἀπὸ πέρατος εἰς πέρας, id eſt *ab extrema uſque ad extremum*. Quæres quænam ſint hæc duo extrema?

Sapientia attingit à fine ad finem. Primò. Reſpondetur Primò, eſſe duo extrema mundi. q. d. Sapientia pervadit omnia à ſummo cælorum uſque ad imum terræ, putà à peripheria mundi uſque ad centrum ſive à *convexo cælorum uſque ad medium terræ centrum*, ait Adrianus Pont. l. 3. de Imag. & ut ait S. Bernard. *à ſummo cælo uſque ad inferiores partes terræ. Attingit autem fortiter, non quidem mobili diſcurſione, vel locali diffuſione, vel ſubiectæ creaturæ tantùm officiali adminiſtratione: ſed ſubſtantiali quadam & ubique præſenti fortitudine, qua utique univerſa potentiſſimè movet, ordinat, & adminiſtrat: Et hæc omnia nulla ſui cogitur facere neceſſitate. nec enim aliqua in his laborat difficultate, ſed diſponit omnia ſuaviter, placida voluntate.* Huculque S. Bernard. tract. de Gratia & lib. arb. poſt medium.

Unde S. Auguſt. epiſt. 57. ad Dardanum quæſt. 1. ex hoc loco probat ſapientiam divinam, ſive Deum, eſſe ubique. Additque: *Sed ſic eſt Deus per cuncta diffuſus, ut non ſit* C *qualitas mundi, ſed ſubſtantia creatrix mundi ſine labore regens, & ſine onere continens mundum.* Hoc profundè meditans & admirans S. Bernard. l. 5. de Conſid. exclamat? *O ſapientia potens attingens ubique fortiter! O potentia ſapiens diſponens omnia ſuaviter! Res una, effectus multiplex, operationes diverſæ. Et illa una res eſt longitudo propter æternitatem, latitudo propter charitatem, ſublimitas propter majeſtatem, profunditas propter ſapientiam.*

Secundò. Secundò, duo hæc extrema ſunt nobiliſſima & viliſſima creatura. q. d. Sapientia pertingit à ſummo & *maximo angelo uſque ad infimum vermiculum*, ait S. Bernard. de Gratia & lib. arb. omnia conſervans, vivificans, dirigens, gubernans. Et S. Dionyſ. c. 7. de Divin. nom. diſputans de ſapientia divina: *Ratio quoque*, loquit, *Deus dicitur in ſanctis Litteris, non ſolùm quia rationis, & ſenſus, & ſapientiæ indultor eſt, ſed quia & omnium cauſas in ſe uniformiter antè complexus eſt: & quia per omnia pergit penetrans, vel ſcriptum eſt, uſque ad omnium finem, pertingens à ſummis ſubſtantiis uſque ad imas*, &c. *idcirco & in omnibus Deus agnoſcitur, & ſeorſum ab omnibus, & ex omnibus quidem,* D *ut dixi, ipſa* (ſapientia Dei) *noſcenda eſt: & ipſa eſt, juxta Scripturæ fidem effectrix omnium, & ſemper cuncta coaptàs, ipſiuſque omnium indiſſolubilis convenientiæ atque ordinis cauſa, ſemper priorum fines ſubſequentium initiis iungens, unamque mundi conſpirationem & congruentiam decentiſſimè moliens.*

Tertiò. Tertiò, S. Bernard. de Gratia & lib. arbit. *Sapientia attingit à fine ad finem*, hoc eſt, inquit, *ab ortu creaturæ ad finem, quem ei deſtinavit ipſe, ſive in quem urget natura, vel accelerat gratia, vel concedit cauſa.* Rorſum attingit à principio operis ſui (& cujuſque rei) uſque ad finem. q. d. Nil inchoatum à ſe relinquit imperfectum, ſed quæcumque inchoat perficit, & conſtanter ad finem à ſe intentum perducit. Duo enim ſunt extrema operis, ſcilicet principium & finis. Ad S. Bernard. accedit S. Auguſt 4. de Trinit. c. 14. *Diabolo*, inquit, *inſidiante & furente nititur ad ſalutem fidelium ſuorum excellentiſſima, ſeu celſiſſima Sapientia Dei, à fine ſuperiore, quod eſt initium ſpiritualis creaturæ, uſque ad finem inferiorem, quod eſt mors corporis, pertendens fortiter, & diſponens omnia ſuaviter.*

Allegor. Allegor. Sapientia Dei attingit à fine ad finem in Chriſto: per incarnationem enim juncta ſunt duo extrema, ſcilicet ſummum & imum, putà Deus & homo coeuntes in eamdem hypoſtaſin & perſonam. Ita S. Auguſt. loco jam citato, & epiſt. 3. ad Voluſ. opus enim incarnationis fuit opus ſummæ ſapientiæ, ſummæ fortitudinis & potentiæ, ſummæ quoque ſuavitatis & miſericordiæ, uti oſtendit S. Thom. 3. p. q. 1. art. 1.

Symbolicè. Symbol. S. Bonav. per duos fines accipit Patrem & Spiritum ſanctum: *Secunda perſona*, inquit, *quæ dicitur Sapientia. attingit à Patre uſque ad Spiritum ſanctum, per identitatem ſubſtantiæ: fortiter ob Patrem, cui attribuitur potentia; ſuaviter propter Spiritum ſanctum, cui bonitas.*

Tropolog. Primò. Tropol. S. Bernard de Gratia & lib. arb. hæc adaptat libero arbitrio: *Sic ergo*, inquit, *liberum arbitrium ſuo conetur præeſſe corpori, ut præeſt ſapientia orbi, attingens & ipſum à fine uſque ad finem fortiter, imperans ſcilicet ſingulis ſenſibus & artubus, tam potenter, quatenus non ſinat regnare peccatum in ſuo mortali corpore*, Rom. 6. *& ſic vendicet antiquam dignitatem & libertatem excuſſa ſervitute peccati; curetq; hæc agere non minùs ſuaviter, quàm fortiter, hoc eſt, non ex triſtitia aut neceſſitate, ſed prompta & alacri voluntate: hilarem enim datorem diligit Deus; atque ita per omnia imitabitur ſapientiam, dum & vitiis reſiſtit fortiter, & in conſcientia requieſcit ſuaviter. Verùm cujus ad talia provocamur exemplo, indigemus auxilio.*

Secundò. Rurſum idem S. Bernard. hæc adaptat charitati. Sic enim ſcribit ſerm. 50. in illud Cant. 2. *Ordinavit in me charitatem. O ſapientia*, inquit, *qua attingit à fine uſque ad finem fortiter, in inſtituendis & continendis rebus; & diſponis omnia ſuaviter, in beandis & ordinandis affectibus, dirige actus noſtros, prout noſtra temporalis neceſſitas poſcit; & diſpone, prout tua veritas æterna requirit.*

Tertiò. Inſuper idem S. Bernard. ſerm. de ſeptem donis Spiritus Sancti, iis hæc accomodat: ſic enim ait: *Sapientia vincit malitiam, dum ſatanã conterit Dei virtus & Dei ſapientia Chriſtus. Attingit ergo à fine ad finem fortiter, in cælo quidem, deiiciendo ſuperbum, in mundo, ſuperando malignum; in inferno, ſpoliando avarum. Et diſponis omnia ſuaviter; in cælo ſtãtes angelos confirmando; in mundo, venumdatos redimendo; in inferno, captivos liberando. Aut ſi meliùs places, accipiamus hoc modo: Ordinata procedit acie adverſus ſeptem peccati gradus Spiritus ſeptiformis. Et primus contra negligentiam timor exurgit, nimirum ipſe eſt, quo concutitur anima, diſcutitur conſcientia, excutitur ſopor lethalis, incutitur ſolicitudo. Denique qui timet Deum, nihil negligit, ſed veretur omnia opera ſua.* Et pluribus interiectis: *Attingit ergo à fine uſque ad finem fortiter ſapientia victrix, eradicando ſingula vitia, ſingulaſq; inſerendo virtutes. Excutitur ſiquidẽ negligentia, ut timoris ſpiritus repleat mentem; abiicitur curioſitas, ut ſuccedat pietas; experientia mali fugatur, apponiturq; ſcientia. Sic & concupiſcentiæ prævalet fortitudo, & conſilium conſuetudinem amputat, & intellectus vigens contemptum amovet, & deſperante omnino malitia ſapientia regnat. Qua quidem triumphante, de cetero miſeram illam animam, quam perniciosè negligentia ſoporaverat, peius excitaverat curioſitas, attraxerat experientia, tenuerat concupiſcentia, ligaverat conſuetudo, contemptus in carcerem traxerat, malitia jugulaverat; timor ſuſcitat, pietas blandè demulcet, ſcientia quid actum ſit indicans dolorem apponit, quod ſuum eſt fortitudo erigit, conſilium ſolvit, intellectus educit de carcere, ſapientia menſam ponit, refocillat eſurientem, & ſalutaribus reparat alimentis.*

Quartò. Denique idem S. Bernard. de Gratia & lib. arbit. hæc adaptat Chriſto ejuſq; gratiæ, quæ omnes animæ fines & vires peccato deformatas, ſibi conformando reformat: *Et revera*, inquit, *cui potiùs id operis congruebat, quàm Dei Filio, qui cùm ſit ſplendor gloriæ, & figura ſubſtantiæ Patris, portans verbo univerſa, ex utroque facilè munitus apparuit, & unde reformaret deformem, & unde debilem confortaret, dum & de ſplendore figuræ fugans tenebras vitiorum redderet ſapientẽ, & ex virtute verbi contra tyrannidem dæmonum potentem efficeret? Venit ergo ipſa forma, cui conformandum erat liberũ arbitrium, quia ut priſtinam reciperet formam, ex illa erat reformandum, ex qua fuerat & formatum. Forma autem ſapientia eſt, conformatio, ut faciat imago in corpore, quod forma facit in orbe.*

FORTITER) Græcè, ἐρρωμένως, id eſt validè, robuſtè, valenter, firmiter, animosè, conſtanter; Vatabl. *penitus*: *ſolo* enim,

enim, vel ῥώννυμι, idem eſt quod roboro, valido, confirmo: unde ῥώμη eſt robur, vis, potentia, ſanitas, valentia. Inde & urbis Romæ nomen, quam Solinus initio Polyhiſt. *Valentiam* priùs fuiſſe dictam Latinis tradit, licet alii Romam derivent à *ruma*, id eſt mamma lupæ, quam Remus, qui & Romus, ejuſque fratres Romulus ſuxerunt.

Noſter Antonius Fernandius in Viſion. viſione 6. cenſet eſſe metaphoram à communibus rerum menſoribus, qui ad normam exigentes rerum magnitudines, quæ quibus locis conveniant antè ſciunt; nequa ſit in ipſa rerum diſpoſitione perturbatio: attingit ergo Deus à fine uſque ad finem fortiter, id eſt exacta præſcientia metitur res omnes, quid poſſint, quid exigant, unde & quouſque ſufficiant. Hinc verò ſequitur, quòd diſponat omnia ſuaviter, ſibi invicem rebus & earum locis apprime reſpondentibus. Attingit item fortiter, quia ubi creaturæ vires deficiunt, ipſe ſufficit, ut eò quò unit pertingat.

Fortitudo & ſuavitas providentiæ. Rurſum fortitudo ſapientiæ, providentiæ & gratiæ Dei cernitur in hoc, quòd ipſe ſuam voluntatem certiſſimè impleat, & finem intentum obtineat; ſuavitas verò in eo, *Primò.* quòd noſtram libertatem non lædat, nec naturæ conditionem invertat: non enim cogit liberum arbitrium, ſed ſuaviter alliciendo mulcendoque ei bonum ſuadet & perſuadet. Ita Nyſſen. aut potiùs Nemeſius libr. 7. Philoſ. c. 1. Theodor. Epitome divin. decret. c. de providentia, Damaſcen. 2. de Fide cap. 29.

Eadem ſuavitas cernitur in rebus naturalibus, nulli enim Deus vim affert, nihil contra cujuſquam rei naturam facit, ſed ſolùm ut poſcit cujuſque rei natura. Eſt enim divina providentia (ut ſcribit S. Dionyſ. cap. 4. de Divin. nom. p. 4.) *cujuſque naturæ conſervatrix, eis quæ per ſe moventur, & libero aguntur arbitrio, convenienter providens, omnibuſque & ſingulis propriè, ut omnium ſingulorumque natura capit, pro modo cujuſque providentiſſimas bonitates impartiens.*

Secundò. Ad hæc, divinæ providentiæ ſuavitas in eo ſe oſtendit, quòd per viciniora ac faciliora media res ad ſuos fines deducat, uti patet intuenti omnia elementa & elementaria. ita S. Chryſoſt. in S. Matth. cap. 3. Sic Paulus à Deo ignoto Athenienſium, ſumpſit exordium differendi de Deo vero & noto, Actor. 17. 23 uti ibidem notat S. Chryſoſtomus.

Tertiò. Inſuper inſuperabilis ſapientiæ & providentiæ divinæ omnia gubernantis fortitudo in eo elucet, quòd rebus etiam ſummè contrariis ad deſtinatos providentiæ ſuæ fines utatur, ut venditione Joſeph ad ejus principatum, paſſione & cruce Chriſti ad ejus gloriam & hominum ſalutem, perſecutione tyrannorum ad Martyrum coronas & triumphos, peccatis hominum ad oſtendendam ſuam, vel clementiam in condonando, vel juſtitiam in puniendo. Nam ut ſapienter æquè ac eleganter ait Boetius libr. 4. de Conſol. proſa 6. *Sola eſt divina vis, cui mala quoque bona ſint, cum eis competenter utendo alicujus boni effectum eliciat. Ordo enim quidam cuncta complectitur, ut quod ab aſſignata ordinis ratione diſceſſerit, hoc idem licèt in alium, tamen in ordinem relabatur: ne quid in regno providentiæ liceat temeritati.*

Sic eùm Deus peccatorem à ſuis concupiſcentiis adducit ad pœnitentiam, aut hominem vocat ad Religionem, ad apoſtolatum, ad martyrium, &c. non facit id violenter, ſed ſuaviter: immittit enim priùs menti pias affectiones, velleitates, deſideria pœnitentiæ, Religionis, apoſtolatus, martyrii, quibus homo illa aveat ambiatque, ac poſtulet à Deo dicatque cum Saulo in actu ipſo perſecutionis: *Domine quid me vis facere?* Actor. 9. Id in ſe expertus S. Auguſtin. ita gratias agendo exultat lib. 9. Confeſſ. cap. 1. *Domine ego ſervus tuus, ego ſervus tuus, & filius ancillæ tuæ. Dirupiſti vincula mea, tibi ſacrificabo hoſtiam laudis. Laudet te cor meum & lingua mea, & omnia oſſa mea dicant: Domine quis ſimilis tibi? Dicant, & reſponde mihi, & dic animæ meæ, Salus tua ego ſum.* Et poſt pauca: *Quàm ſuave mihi ſubitò factum eſt carere ſuavitatibus nugarum, & quas amittere metus fuerat, jam dimittere gaudium erat. Ejiciebas enim eas à me, tu vera & ſumma ſuavitas, ejiciebas, & intrabas pro eis omni voluptate dulcior, ſed non carni & ſanguini: omni luce clarior, ſed omni ſecreto interior: omni honore ſublimior, ſed non ſublimibus in ſe. Jam liber erat animus meus à curis mordacibus ambiendi, & acquirendi, & volutandi, atque ſcalpendi ſcabiem libidinum, & garriebam*

A *tibi claritati meæ, & divitiis meis, & ſaluti meæ, Domino Deo meo.*

Disponit] Græcè, διοικεῖ, id eſt gubernat, adminiſtrat, diſpenſat, tuetur, diſponit totum mundum, ſicut paterfamilias domum: οἶκος enim eſt domus. Mundus autem eſt parva domus magni Dei, quam œconomicè regit ut paterfamilias.

Suaviter) Græcè, χρηστῶς, id eſt, ut Pagnin. *utiliter*; Vatabl. *commodè*; item *benigne, dulciter, ſuaviter*. Unde Chriſtiani à Gentibus vocabantur Chriſtiani, quaſi commodi, utiles, ſuaves. Huc alludens S. Juſtinus Apol. 2. pro Chriſtianis: *Chriſtiani eſſe accuſantur*, inquit, *atque utile & commodum odiſſe, iniquum eſt.* Sapientia ergo Dei diſponit omnia utiliter, commodè, ſuaviter: quia ut ait S. Auguſt. libr. 7. Civit. c. 30. *ſic adminiſtrat omnia quæ creavit, ut etiam ipſa proprios* (juxta formam ſibi inditam) *exercere & agere motus ſinat*, imò jubeat & efficiat; adeò ut nulla res in univerſo reperiatur; quæ in eo non utiliter B ſuo officio fungatur, & univerſo commoda ſit, dum unaquæque res, quantumvis minima, fines ſibi præſtitutos à natura adipiſci conetur.

Efficax ergo eſt cauſa prima, putà Deus, ſed ſeſe attemperat cauſis ſecundis. Unde S. Dionyſ. de Divin. nomin. cap. 4. arguens eos, qui dicebant oportuiſſe nos à Deo ad ad virtutem cogi: atqui, inquit, *non eſt providentiæ divinæ violare naturam, ſed ea eſt naturæ cujuſque conſervatrix: eis quæ per ſe moventur, & libero aguntur arbitrio, convenienter providens, omnibuſque & ſingulis propriè, ut omnium ſingulorumque natura capit, pro modo cujuſque providentiſſimam bonitatem impartiens*, &c. & cap. 7. ait *Deum in Scriptura vocari logon, non ſolùm quia rationis & mentis, ſapientiæque auctor eſt; ſed etiam quia cauſas omnium uniformiter in ſe anticipat, & quoniam ſingula tranſeundo pervadit uſque ad omnium finem, quemadmodum tradunt eloquia.*

Æquæ, imò magis ſuaviter Dei ſapientia, putà Chriſtus, diſponit & diſpenſat res ſupernaturales, ut patet in incarnatione ejuſdem, paſſione & morte, de qua rectè S. Bernard. ſerm. 1. in die ſancto Paſchæ: *Vicit*, inquit, *plane ſapientia malitiam; attigens à fine uſque ad finem fortiter;* C *& ſuaviter univerſa diſponens ſed pro me fortiter, ſuaviter mihi.* Et in Euchariſtia; hæc enim eſt *cibus fortium; & ſuavitas mentium.* Unde typus ejus fuit manna habens omnem ſaporis ſuavitatem, juxta illud pſalm. 25. 5. *Paraſti in conſpectu meo menſam, adverſus eos qui tribulant me. Impinguaſti in oleo caput meum, & calix meus inebrians quàm præclarus eſt!* Et illud Zachar. 9. 17. *Quid enim bonum ejus eſt, & quid pulchrum ejus, niſi frumentum electorum, & vinum germinans virgines?* Vide ibi dicta. Idem patet in donis & habitibus gratiæ creatis, hæc enim Deus homini infundit, ut per ea facilè & ſuaviter operetur actus ſupernaturales, qui per ſe homini ſunt difficiles, imò viribus naturæ impoſſibiles. Audi S. Thomam 1. 2. q. 110. a. 2. Deus creaturis naturalibus ſic providet, ut non ſolùm moveat eas ad actus naturales, ſed etiam largiatur eis formas & virtutes quaſdam, quæ ſunt principia actuum, ut ſecundùm ſeipſas inclinentur ad hujuſmodi motus, Et ſic motus, quibus à Deo moventur, fiunt creaturis connaturales & faciles; ſecundùm illud Sap. 8. *Et diſponit omnia* D *ſuaviter.* Multò igitur magis illis, quos movet ad conſequendum bonum ſupernaturale æternum, infundit aliquas formas ſeu qualitates ſupernaturales, ſecundùm quas ſuaviter & promptè ab ipſo moveantur ad bonum æternum conſequendum. Et ſic donum gratiæ qualitas quædam eſt Eadem ratione probat dandum eſſe habitum charitatis 2. 2. qu. 23. art. 2. Habitus enim gratiæ & virtutum faciunt, ut earum actus homini ſint faciles, ſuaves & jucundi, ideoque eos homini Deus infundit.

Tropol. hanc ſapientiæ divinæ in gubernando univerſo *Gubernandi modus ſit fortis & ſuavis.* ideam & formam imitentur reges, principes, Prælati, rectores, &c. ut fortitudinem ſuavitate condiant: unde nonnulli hoc ſibi lemma ſumpſerunt: *Suaviter & fortiter*: fortitudo enim dat efficaciam gubernationi, ſuavitas facilitatem & durationem. Nullum enim coactum & violentum, eſt perpetuum. Quare in regendo timori miſcendus eſt amor: ſi enim ſolus ſit timor, aget homines, non ut homines, ſed ut jumenta & bruta: homines enim magis ducuntur amore, quàm timore, & amor non ſolùm ſuavior, ſed & fortior eſt timore. Nam omnia vincit amor. Huc facit illud: *Blandum imperium imperioſum*,

ſum , quia quæcumque blandè imperat, fortiter impetrat .

Rurſum regimen ſuave æquè ac forte & durabile poſcit, ut rectores ſeſe accommodent ſubditorum ingeniis, talentis, dotibus & propenſionibus quoad fieri poteſt : nam *nihil invita facies diceſve Minerva*. Sic ſapientia Dei accommodat ſe conditioni cauſarum ſecundarum , dum cum neceſſariis neceſſariò , cum contingentibus contingenter, cum liberis liberè, cum audacibus audacter, cum timidis timidè, cum infirmis infirmè, cum validis validè concurrit & operatur. Superior ergo imitetur Chriſtum , qui fuit leo improbis & obſtinatis, agnus verò probis & obſequentibus . Hoc documentum ſuis inculcavit noſter S. Ignatius.

Huc facit illud cap. 12. 18. *Tu autem Domine cum tranquillitate judicas , & cum magna reverentia diſponis nos* . Et illud pſalm. 24. 10. *Univerſæ viæ Domini , miſericordia & veritas* . Unde S. Baſil. epiſt. 165. ad Euſtath. profitetur ſe experientia , multarum tribulationum didiciſſe, quòd Deus res noſtras ſuavi ſua providentia longè meliùs diſponat , quàm nos optare poſſimus . Idem de ſeipſo aſſerit S. Ephrem tract. de Sui reprehenſ. cujus mirabile providentiæ divinæ exemplum fusè recenſui Geneſ. 42. 18.

VERS. 2. HANC AMAVI , ET EXQUISIVI A JUVENTUTE MEA , ET QUÆSIVI SPONSAM MIHI EAM ASSUMERE , ET AMATOR FACTUS SUM FORMÆ ILLIUS) Græcè κάλλους, id eſt ſpeciei & pulchritudinis illius ; S. Hieron. in cap. 42. Ezech. legit , *quæſivi ſponſam ducere mihi , & amator fui decoris ejus* ; S. Ambroſ. libr. de Viduis , *propoſui hanc adducere mihi in conjugium*; S. Hilarius in pſal. 127. *quæſivi ſapientiam ſponſam accipere mihi ipſi* Huc facit illud Iſaiæ 61. 10. *Induit me Dominus veſtimentis ſalutis , & indumento juſtitiæ circumdedit me , quaſi ſponſum decoratum corona, & quaſi ſponſam ornatam monilibus ſuis*.

A JUVENTUTE MEA) A puero enim mater Salomonis ei inſtillavit deſiderium ſapientiæ, id eſt probæ ſanctæque vitæ, ut patet Proverb. 31. 1. præſertim cùm Davide patre defuncto illi in regnum ſucceſſit annum agens circiter 18. Tunc enim ille videns magnam ſapientiam requiri ad regendum tantum populum , eam à Deo poſtulavit & impetravit, 3. Reg. 3. 10. Significat veterem ſapientiæ amorem, ideoque profundum, radicatum & robuſtum. Nam feminæ quæ ſponſæ viris teneris ab annis conſueſcunt, tenerè diligi ſolent : eoque teneriori amore earum ii tenentur, quo à teneriori ætate conjuges connixere, adoleſcente amore cum ætate : & quo antiquior amor, eo major eſſe ſolet, nobilior, robuſtior & præſtantior, inſtar arboris & vini, quibus vetuſtas confert dignitatem, & veluti generis ſplendorem, gliſcente in dies flamma ex conſuetudine mutua, quaſi ex fomite adiecto. Hinc illud Proverb. 5. 18. *Lætare cum muliere adoleſcentiæ tuæ ; cerva chariſſima , & gratiſſimus hinnulus : ubera ejus inebrient te in omni tempore , in amore ejus delectare jugiter*.

ET QUÆSIVI SPONSAM) Hinc opinatur Pineda lib. 2. de Rebus Salomonis cap. 1. ſub finem, Salomonem ambiiſſe ſapientiam, quaſi ſponſam, eamque à Deo impetraſſe, antequam ambiret filiam Pharaonis, eamque ſibi deſponderet. Verum hoc valdè incertum eſt, præſertim quia lib. 3. Regum *c*. 3. v. 1. priùs narratur eum duxiſſe filiam Pharaonis: deinde v. 10. ſubjungitur ejus oratio, & impetratio ſapientiæ. Adde, Salomonem ante regnum iniiſſe conjugium cum Naama, ex eaque genuiſſe Roboam: Roboam enim agens 41. annum, patri Salomoni anno 40. regni morienti in regno ſucceſſit. 3. Regum cap. 11. v. 43. & c. 14. v. 21. ergo uno anno ante regnum ſuum genuit eum Salomon. Sapientia igitur ſponſam ſeſe offert, non tantùm virginibus, ſed & conjugibus, iiſque magis neceſſaria eſt ad regendum uxores, filios & familiam. Ipſa enim eſt ſponſa alterius & altioris ordinis, ſcilicet ſpiritualis , non carnalis.

Sapientia eſt nympha multipliciter.

SPONSAM) Græcè νύμφην, id eſt *nympham*. ita græcè dicitur ſponſa, quaſi νέαν vel νῦν φαινομένην , id eſt *novè*, vel *nunc apparens*, id eſt nova nupta , quæ cùm priùs ut virgo ſe abſconderet, jam nupta in publicum prodit , ſeſeque palam oſtendit, ita Rhodig. lib. 21. c. 26. ex Euſtathio. Ita Salomoni nova è cœlo, velut ſidus divinum illuxit & apparuit ſapientia . Rurſum Nymphas antiqui aquarum deas eſſe putaverunt , quaſi lympharum numina : veteres enim nympham dicebant , quam nos mutatione unius litteræ lympham , id eſt aquam . Quandoque nymphæ dicuntur Muſæ , quòd aqua currendo muſicos ſonos efficiat . Hinc nymphæ perhibentur fuiſſe virgines puriſſimæ. Talis nympha & muſa præ omnibus , imò ſola ex omnibus eſt ſapientia . Nymphæ quoque dicuntur apes caſtæ , cùm primùm formam cœperint habere , teſte Plinio lib. 11. c. 6. Apis cæleſtis eſt ſapientia , fundens mel divinum.

Sponſa hebr. vocatur כלה *calla*, id eſt perfecta , conſummata ab omni pulchritudine & ornatu , quo ſponſæ præ ceteris decorantur præſtant & amantur, adeò ut quaſi reginæ coronis ornentur & coronent : hinc Græcum κάλλος , id eſt pulchritudo , quæ pariter omnes in ſui amorem καλεῖ, id eſt vocat , allicit & rapit , ut ait S. Dionyſ. de Divin. nom. cap. 4. Quid pulchrius ſapientia, quæ eſt *calla* , id eſt perfecta , completa , ſuiſque numeris omnibus abſoluta , ut ne hilum deſideres , ſive animi , ſive corporis dotes in ſponſa conſideres. Solent decem præ ceteris in ſponſa dotes laudari & ſpectari , quas hoc verſu & ſequentibus ex ordine ſapientiæ attribuit Salomon . Prima eſt , ut amori ſimul & venerationi ſit . Secunda , ut amœnitate floreat . Tertia, ut ſplendeat nobilitate generis . Quarta , ut vigeat ſapientiæ dignitate . Quinta , ut circumfluat divitiarum opulentia Sexta , ut præmineat ſanctitate . Septima , ut virtutum varietate diſtinguatur . Octava, ut ſingulari prudentiæ majeſtate nobilitetur . Nona , ut ingenii ac morum placida ſuavitate dulceſcat . Decima , ut philoſophum , ſeu ſapientem cupidum ſui omnigena rerum varietate delectet . Atque has omnes dotes, quarum guſtum aliquem in ſuperioribus dedit , nunc Sapiens ſponſæ attribuit, eam amabilem pariter & venerabilem docens, pulchram, nobilem, ſapientem , divitem , ſanctam , optimam , præditam quadruplici virtute , eximiè ſingulariterque prudentem , & cum qua in conſortium adducta vita tranſigi poſſit omni ſuavitate & voluptate perfuſa . Quæ ſuo ordine novem primis verſiculis (exceptis quinto & ſexto, qui divitiis dantur) atque ſingula ſingulis continentur. Quibus tantæ ſponſæ dotibus, atque omnis generis bonis inde profectis , quæ mox deſcribit , quaſi adiectis igniculis inflammatum ſe juvenem , peneque puerum , illius deſiderio aſſerit , ut eam intimis à Deo precibus efflagitarit & impetrarit . ita Cervantius.

Sapientia eſt ſponſa: cur?

Vox *ſponſa* ſignificat ſummum Salomonis erga ſapientiam amorem, teneritudinem, deſiderium, & delectationem . Rurſum ſummam , intimamque & ſecretam cum ea conjunctionem , converſationem , familiaritatem , unionem , ut cum ea fieret non caro una , ſed ſpiritus unus , juxta illud : *Qui autem adhæret Domino , unus ſpiritus eſt* , 1. Corinth. 6. 17. Et illud Jerem. 3. 4. *A modo voca me : Pater meus , dux virginitatis meæ tu es*. Et illud: *Deſpondi vos uni viro virginem caſtam exhibere Chriſto* , 2. Corinth. 11. Vide ibi dicta.

Hinc S. Dionyſ. c. 4. de Divin. nomin. ante finem ait , *amoris charitatis nomen eſſe divinius . Scribit autem & D. Ignatius : Meus amor cruci affixus eſt ; & in primis Scripturæ ſanctæ inſtitutionibus invenies quamdam hæc dicentem de divina Sapientia : Amator factus ſum pulchritudinis ejus .* hæc Dionyſ. Et inferius dicit amorem unire, & facere ecſtaſin : *Atque hoc amoris verbum*, inquit, *vim habet faciendi unum , & colligandi, præſtantique modo res inter ſe miſcendi , quæ in pulchro & bono, propter pulchrum ac bonum antè conſtitit , atque ex bono ac pulchro pulchri bonique cauſa manat, continetque paria communi inter ſe conjunctione , & ſuperiora ad inferiorum procurationem impellit , inferioraque cum ſuperioribus converſione corroborat . Dimovet etiam de ſtatu divinus amor , nec ſuos eſſe amantes patitur , ſed eorum etiam , quæ amantur : quod declarant & ſuperiora , quæ inferiorum ſunt eis conſulendo , & paria mutua inter ſe cohærentia , & inferiora diviniore ad ſuperiora converſatione . Itaque Paulus ille magnus iam divino amore captus , præditusque ejus vi , quæ hominem è ſtatu ſuo dimovet , divino ore : Vivo autem , inquit , iam non ego , vivit verò in me Chriſtus , ut verus amator , & à mentis , quemadmodum ipſe ait , ſtatu dimotus : Deo degit non ſuam vitam , ſed amantis tamquam valdè diligendam .*

Myſt. B. Virgo eſt ſponſa.

Myſticè hæc omnia adaptes B. Virgini , quæ eſt *calla* ,

hoc

hoc eſt perfectiſſima *muſa muſarū, & nympha nympharū*, præſertim colentibus, amantibus, & invocantibus ipſam, quam proinde, ut alios omittam, ſibi per annulum deſpondit S. Edmundus Cantuarienſis Epiſcopus. Audi auctorem Vitæ ejus c. 4. *Ut autē cura ejus* (caſtitatis) *conſervandæ major ei ineſſet, de conſilio cujuſdam ſacerdotis coram imagine perpetuæ Virginis ſanctiſſimæ matris Dei, caſtitatis nuncupavit votum, & illi ſingulari & incomparabili Virgini ſe commendans, eam ſibi ſponſam delegit: atque, ut fœdus cum illa initum prorſus firmum & ſtabile fore declararet, novo quodam modo eam annulo ſuo, tanquam arrhabone, ſibi deſpondit, annulum illum, quem ea de cauſa fecerat, ejus imaginis digito inſigens, in quo etiam inſcripta erat Angelica ſalutatio.* Fructum eximium ſubiicit: *Atque ex eo tempore, ut ipſe in ſuo obitu confeſſus eſt, quoties illum clementiſſimæ Virginis imploravit opem, illa in tentatione exitum, in perſecutione ſolatium, in afflictione remedium, in dolore gaudium ei celeriter impetravit. Habuit verò etiam in digito ſuo annulum, cum quo poſt mortem, ut ſolent Pontifices, ſepultus eſt, cui itidem cunctis admirantibus Angelica ſalutatio inſculpta fuit, ut beatiſſima Virgo ipſum ſuum ſponſum & habere & agnoſcere dignaretur.* Extat hæc Vita apud Surium die 20. Novembris.

Exemplū S. Edmundi.

Et amator factus ſum formæ illius) Eſt hæc ſecunda dos ſponſæ Salomonis, puta ſapientiæ, ſcilicet forma & pulchritudo, quæ magnum eſt amoris illicium. De hac dictum eſt cap. 7. v. 29. *Eſt enim hæc ſpecioſior ſole.* Loquitur de ſapientia eſſentiali communi tribus perſonis, comitanter tamen de notionali quoque, putà de Chriſto, qui quà Deus, eſt imago, id eſt pulchritudo Patris; quà homo, pulchritudo creaturæ juxta illud: *Specioſus forma præ filiis hominum*, pſalm. 44. Idem à Salomone didicere Plato & Philoſophi. Plato enim in Phædro ait: Primum pulchrum omnia pulchra facit: pulchritudo autem hanc dignitatem habet, ut omnium rerum ſit illuſtriſſima, ideoque ſummè amabilis. Sapientiæ verò forma, tanquam facies, ſi oculis cerneretur, mirabiles ſui excitaret amores, imò ardores. Idem de virtute ait Cicero lib. 1. Offic. Ariſtot. quem citat Eugubinus in pſal. 44. *Deus*, inquit, *eſt potentia fortiſſimus, vita immortalis, virtute optimus, pulchritudine ſpecioſiſſimus.* Vide S. Dionyſ. cap. 4 de Divin. nom. p. 1. & S. Auguſt. lib. 2. contra Academ. c. 3. & 1. Retract. 1. ubi ait φιλοσοφίαν eſſe φιλοκαλίαν, hoc eſt, amorem ſapientiæ eſſe amorem pulchritudinis.

Pulchrè in hæc verba pieque ſcribit Theophilus Alex. epiſt. 1. Paſchali: *In ſacris*, inquit, *voluminibus Scripturæ, nivea membra ſapientiæ preſſit figentes oſculis, in ejus hæreamus amplexibus, & ſi Dominus conceſſerit viventes cum ea, in illius perſeuerantes amore cantamus, Sap. 8. 2. Amator fui pulchritudinis ejus. Quotquot enim Scripturas ſanctas diligentiùs legunt, & per picta ſermonum cæleſtium prata diſcurrunt, hac beatitudine perfruentur*, &c. Vis exempla? Accipe.

Exemplū S. Agnetis

S. Agnes præfecti Romani filium ſe ambientem reſpuens, ſe illi deſponſam dicebat, cujus pulchritudinem ſol & luna mirantur. Idem, ſi non verbis, certè reipſa dixere ceteræ S. Virgines & Martyres. Unde illud S. Ignatii: *Amor meus crucifixus eſt*, cujus meminit S. Dionyſ. cap. 4. de Divin. nomin. uti paulò ante dixi.

S. Laurentii Juſtin.

Hac forma ſapientiæ illectus ſanctus Laurentius Juſtinianus, primus Patriarcha Venetiarum, eam ſibi in ſponſam accepit annum agens undevigeſimum. Sic enim ipſa de ſe ſcribit in Faſciculo amoris: *Eram veſtri ſimilis, quærens æſtuanti deſiderio pacem in rebus extrinſecis, nec inveniebam. Tandem quædam virgo ſole ſplendidior mihi apparuit, cujus nomen ignorabam. Hæc propiùs accedens venuſto vultu, placidoque affatu: O juvenis, ait, dilecte, cur effundis cor tuum, & pacem ſectando per multa variaris? quod quæris, penes me eſt: quod concupiſti, tibi polliceor, ſi tamen me in ſponſam habere volueris. Cùm verò nomen ipſius, & genus, & dignitatem ſcire peroptarem, ſe ait ſapientiam Dei eſſe, quæ propter hominum reformationem humanam formam ſuſcepit. Aſſenſi igitur, & dato pacis oſculo læta receſſit.*

D. Henrici Suſonis.

Ita D. Henricus Suſo, qui ſub annum Domini 1350. doctrina, ſanctitate & miraculis claruit, ac mirus ſapientiæ fuit amator, unde & Miniſter æternæ ſapientiæ eſt cognominatus, cùm hæc Sapientis verba: *Quæſivi eam mihi in ſponſam aſſumere, & amator factus ſum formæ illius*, ad menſam legi audiret, tanto ejus amore exarſit, ut ſpiritale cum ea connubium contraxerit. Audi Auctorem Vitæ ejus cap. 4. *Dum his flagraret deſideriis, ſapientia tali ſe huma-te ſe illi viſendam præbuit. Longè ſuper ipſum ferebatur in columna nubis reſidens in throno eburneo, micans inſtar luciferi, & tamquam ſol lucens in virtute ſua: corona eius erat æternitas, amictus felicitas, ſermo ſuavitas, complexus omnis boni ſatietas. Propè erat & longè aberat, ſublimis & humilis, præſens & occulta; familiarem ſe præbebat, nec tamen apprehendi poterat: excelſis cæli faſtigiis erat altior, & abyſſo profundior: attingebat à fine uſque ad finem fortiter, & diſponebat omnia ſuaviter. Dum eleganeis puellæ ſpecie teneri videbatur, mox pulcherrimi juvenis præ ſe ferebat imaginem. Nonnumquam ceu artium omnium peritiſſimam ſe præbebat amicam, cunctis amabilem. Itaque dulciſſimè ad eum ſe convertens, & comiter non tamen ſine divina quadam majeſtate illi arridens, benignè his eum verbis affata eſt: Præbe fili cor tuum mihi. Tum verò veſtigiis illius advolutus, medullitùs ac humillimè illi gratias egit.* Et nonnullis interiectis: *Interim nonnumquam animæ illius ſeſe communicabat ipſe propemodū totius boni fons & profluvium, in quo ſimul reperit quidquid pulchrum, amabile vel deſiderabile eſſet: ſiquidem id illic modo ineffabili exiſtebat. Hinc quamdam contraxit conſuetudinem, ut quoties cantiones amatorias dici vel cantari audiſſet, corde & animo ad ſuaviſſimam amicam ſuam, ex qua quidquid eſt amabile procedit, abſtracto quodam intuitu ſeſe confeſtim intrò reciperet, ſive introrſus raperetur. Neque ſanè dici poſſit, quoties gratiſſimam illam amicam lachrymantibus oculis, & in immenſum expanſo cordis ſinu circumplexus ſit, & ſuo pectori ſuaviter adſtrinxerit.*

Sapientiæ forma.

Porrò ὁ *amator* intellige per excellentiam. Amor enim formæ eſt ardens & violentus, ut videre eſt in amaſiis feminarum, qui earum amore dicunt aguntque admiranda, ut ſtulteſcere & inſanire videantur; ac patiuntur quælibet dura, ut iis potiantur. Multò ardentior in Salomone & Sanctis eſt ſapientiæ & ſanctitatis divinæ amor, juxta illud Cantic. 8. *Fortis eſt ut mors dilectio, dura ſicut infernus æmulatio.* Hinc ἔρως, id eſt amor, alludit ad Ἄρης id eſt Mars, quòd amor ſit Martius, & polleat fortitudine Martia, inſtar ferri edomet omnia, prælia quælibet non reformidet, ſed ineat; dura quæcumque fortiter ſuſtineat, vulnera infligat & ſuſcipiat, juxta illud Cant. 2. 5. *Amore langueo*; Symmach. *vulnerata dilectione ego ſum.* Studioſus ergo ſapientiæ, pro ea omnia difficilia capeſſat, & omnia dura generoſè ſuſtineat.

Vers. 3.

Generositatem (S. Hilar. in pſalm. 127. vertit, *honeſtatem*, id eſt honorem, decus, præſtantiam, nobilitatem) illius glorificat, contubernium habens Dei: sed et omnium Dominus dilexit illam) Tertia, poſt amabilitatem & pulchritudinem eſt hæc ſapientiæ dos, ſcilicet nobilitas, & generoſitas, *illius* non eſt in Græco: unde ſic aliqui explicant q. d. Sapientia eſt generoſa, ideoque generoſitatem diſcipulis ſuis commendat, imò *glorificat*, id eſt miris laudibus & encomiis extollit, jubetque omnibus, ut ſint animo non abiecto, vili & depreſſo, ſed excelſo, nobili & generoſo, ac magna magno animo aggrediantur, ut ab heroicis operibus generoſi & heroes eſſe ac nominari poſſint. Cauſa eſt, quòd ipſa contubernium habeat Dei, id eſt Deo ſit familiaris, cum eoque aſſiduè converſetur: quare à Deo generoſo diſcit generoſitatem, ut generoſa & divina meditetur & moliatur. Hinc & ſuis jubet aſſiduè per orationem & meditationem verſari & ambulare cum Deo, inſtar Henoch, & Noë, ut ab eo diſcant terrena omnia calcare, ac cæleſtia ambire, nec niſi divina cogitare, deſiderare, operari; uti fecere omnes Apoſtoli, Martyres, ſancti Doctores, ſanctæ Virgines, &c. Unde S. Hieron. *Virtus*, inquit, *poſcit animi robur Socraticum*, imò Herculeum; quin & Chriſtus: *Regnum cælorum*, inquit, *vim patitur, & violenti rapiunt illud*, Matth. 11. Huc facit illud Senecæ epiſt. 112. *At ille, qui philoſophiam in remedium ſuum exercuit, ingens fit animo, plenus fiduciæ, inexuperabilis & major adeunti. Quod in magnis evenit montibus, quorum proceritas minùs apparet longè intuentibus: cùm acceſſeris, tunc manifeſtum fit, quòd in arduo ſumma ſint. Talis eſt, mi Lucili, verus, & rebus non artificiis philoſophus. In edito ſtat admirabilis, celſus, magnitudinis veræ non exurgit in plantas, nec ſummis ambulat digitis, eorum more qui mendacio ſtaturam adiuvant, longioreſq; quàm ſunt videri volunt. Contentus eſt magnitudine ſua. Quid ni contentus ſit eò uſque creviſſe, quò manum fortuna non porrigit? Ergo & ſupra humana eſt. Par ſibi in omni ſtatu rerum, ſive ſecundo curſu vita procedit, ſive fluctuatur per adverſa & difficilia.*

Sapientiæ generoſitas. Primò

Digitized by Google

Græca ad verbum ſic habent, *εὐγένειαν δοξάζει συμβίωσιν Θεοῦ ἔχουσα*, quod Primò, Janſen. ſic vertit & explicat: Sapientia *putat eſſe nobilitatem habere conuictum cum Deo*: *δοξάζει* enim, tam putare, quàm glorificare ſignificat: unde *δόξα* tam opinionem quam gloriam denotat: & participium *ἔχουσα*, id eſt *habens*, more Græco ponitur pro infinitivo *habere*.

Secundò. Secundò, alii q. d. Sapientia *generoſitatem glorificat*, hoc eſt nobilitatem illuſtrat, putà familiam generoſam & nobilem, illuſtriorem & glorioſiorem reddit, uti patet in Platona, Ariſtotele, Cicerone, quos ſapientia humana celebres & glorioſos effecit: multò magis id patet in S. Auguſtino, Hieronymo, Chryſoſtomo, Baſilio, S. Thoma Aquinate, ceteriſque Eccleſiæ Doctoribus, quos ſapientia divina apud omnes gentes per omnia ſæcula nobilitavit. Nobilitas enim generis eſt externa, utpote excita ab avis & proavis: nobilitas verò ſapientiæ & virtutis eſt interna & propria, utpote proprio labore & ſtudio parta. Unde Cicero gloriatur: *Ego*, inquit, *mea virtute meis majoribus præluxi.* Verùm hos ſenſus elidit *Τὸ illius*, quod addidit Noſter, & ſolerter in Græco ſubintellexit. Unde

Tertiò. Tertiò, nonnulli *τὸ illius* referunt ad ſtudioſum ſapientiæ. q. d. Sapientia ſui ſtudioſos, qui contubernium & converſationem habent cum Deo, velut nobiles & generoſos glorificat, id eſt illuſtres & glorioſos reddit, uti reddidit Moſen, qui ex conſortio Dei radios, & quaſi cornua lucis faciei ſuæ affixa accepit, Exodi 34. 30. Verùm græcè eſt femininum *ἔχουσα*, id eſt *habens*, quod proinde ad virum ſtudioſum ſapientiæ referri nequit: ſic enim dicendum eſſet maſculinè *ἔχων*.

Quartò. Quartò, alii *τὸ illius* referunt ad *τὸ formæ*, quod præceſſit. q. d. Sapientiæ formam ſive pulchritudinem, quæ ipſius eſt decor, ornatus, nobilitas & generoſitas, illuſtrat & glorificat contubernium Dei: pulchritudo enim ſapientiæ valdè exornatur ex eo, quod ipſa habeat conſortium & familiaritatem cum Deo. Unde Arabicus vertit, *pulchritudo ejus nobilitas, concedens conjunctionem vel conjugium Dei*; vice verſa Syrus vertit, *& gaudium, & laus, & gloria Dei in participatione ejus*. Conjuges enim ſe invicem amant & glorificant.

Quintò. genuinè. Quintò & germanè, *τὸ illius* refert ad ſapientiam, de qua omnis eſt hic ſermo. q. d. Inde patet, quanta ſit ſapientiæ generoſitas & nobilitas, quod ſcilicet ipſa habeat contubernium, vel, ut græcè eſt, *συμβίωσιν*, id eſt convictum, hoc eſt ſummam conſuetudinem & familiaritatem cum Deo, cum eoque commoretur, colloquatur, epuletur, diſſuavietur, quodque Deus intimè illam amet & diligat. Generoſitatem ergo, id eſt nobilitatem, ejus illuſtrat & glorificat ipſe conuictus Dei. Aut, ut alii; q. d. Sapientia habens contubernium, ſeu conuictum cum Deo, celebrat eum & glorificat tamquam ſummam generoſitatem & nobilitatem. Aut potius q. d. Sapientiæ generoſum genus nobilemque proſapiam, quòd ſcilicet ſit orta ex Deo, illuſtrat & glorificat, quòd eadem velut contubernalis & ſponſa Dei cum eo intimè converſetur, convivat, in eodemque cum eo thalamo & menſa degat, velut ei par & æqualis. Græcum enim *συμβίωσις*, id eſt convictus, tribui ſolet conjugibus, quorum jugis eſt convictus, ſummaque converſatio, par & æqualis amor. Sapientia ergo inducitur hic quaſi filia & ſimul ſponſa Dei, ideoque duplici hoc titulo nobiliſſima & illuſtriſſima.

Sic myſticè B. Virgo glorificatur, quòd ipſa ſit genitrix filia, ſponſa Dei; genitrix Dei Filii, filia Dei Patris, ſponſa Spiritus ſancti. Græcum enim *εὐγένεια*, id eſt generoſitas, nobilitas, à *γένος*, æquè ac Latinum generoſitas à genere, generiſque nobilitatem nomen accepit, uti docet Tiraquellus de Nobilitate c. 2. n. 47. & ſeq. Nobilis enim dicitur, quaſi noſcibilis, vel notus ex genere, putà ex avis & atavis nobilibus, & ex virtute notis. Sic S. Hilarius in pſalm. 127. ex hoc loco ſapientiam *nobilem ſponſam* appellat. Ipſa ergo eſt eugenia, id eſt nobilitas æquè, ac *συμβίωσις*, id eſt convictrix & conjunx Dei. Eſt enim integra nobilitatis ſapientiæ ratio, quòd ipſa habeat tantam cùm Deo conſuetudinem, ut non ſolùm ex eo ſit orta, ſed & cum eo conjunctiſſimè vivat, eoque potiatur familiariter, ceu ſponſa ſponſo; & quòd Deus viciſſim eam intimè diligat, ex utroque enim vera ſummaq; nobilitas oritur. Multi enim ſunt filii & filiæ regum, quæ non in menſa parentum, ſed à nutricibus aluntur; unde vix vident, vix norunt parentes, nihilque apud eos poſſunt. At ſapientia ita eſt filia Dei, ut ſimul ſit contubernalis & conviva Dei, jugiterque menſæ & thalamo ejus aſſideat: plurimum ergo apud eum poteſt. Eſt hic ingens ſtimulus ad ſapientiæ ſtudium, quòd per eam ſiamus generoſi, nobiles, contubernales & familiares Dei, ac intimè à Deo diligamur. Canoniſtarum ſententia eſt, nobiles ſi fiant Religioſi, perdere nobilitatem, utpote jam mundo & ſæculo mortuos. Unde lib. 5. Decret. titulo 34. de purgat. canonica cap. 1. *Nobilis*, Gloſſa ait: *Propter crimen perditur nomen dignitatis, ſicut per monachatum amittit quis nobilitatem.* Verum rectè Tiraquellus lib. de Nobilitate c. 26. id explicat, ut per nobilitatem intelligantur nobiles honores, tituli & ditiones, uti ſunt regnum, Ducatus, Comitatus, Baronatus: horum enim incapax eſt Religioſus, per votum paupertatis; idem tamen ſervat priſtinam nobilitatem, quæ ſita eſt in jure ſanguinis, quòd ſcilicet prognatus ſit ex parentibus nobilibus, Comitibus, Ducibus, Regibus: hæc enim eſt indelebilis, utpote unà cũ natura in nativitate accepta. Religioſus ergo nobilitatem ſuam amittit, ſed alia diviniore auget & duplicat, dum ditiones & regna terræ contemnens, unique vacans Deo, illius fit familiaris & intimus, uti hic docet Sapiens. *An Religioſus perdat nobilitatem.*

Myſticè, Chriſtus eſt generoſiſſimus. Myſticè S. Bonavent. Gloſſa & Hugo: Filius Dei, inquiunt, qui eſt Sapientia Patris, nobilitatem & generoſitatem habet ex ſuo genere & generatione, quòd ſcilicet ſit genitus à Deo Patre. Unde idem habet contubernium, id eſt æqualitatem intimamque conjunctionem cum Patre: illi enim eſt *ὁμοούσιος* & conſubſtantialis: unde tam ſuum, quàm Patris genus glorificat, adeoque in omnibus Patris gloriam quærit & propagare ſatagit; ideoque factus eſt homo, crucemque & mortem ſubiit. Quare Deus Pater Filium, quà Deum, amat amore ſimpliciter infinito; quà hominem, amore tanto, qui ſuperet amorem omnium creaturarum ſimul ſumptarum. Nam humanitatem Chriſti aſſumpſit ad unionem hypoſtaticam cum Verbo: quæ eſt dignitas & gratia tanta, ut longè tranſcendat omnes dignitates & gratias omnibus creaturis communicatas, etiam unitas & ſimul ſumptas. Chriſtum ſecutus Paulus, magnus Dei Chriſtique amator & convictor: *Vivo*, inquit, *ego, jam non ego, vivit verò in me Chriſtus*, Gal. 2. 20. Quare Deus illum præ ceteris dilexit, eumque ſuæ gloriæ præconem, & doctorem Gentium effecit.

Generoſitas B. Virginis. Symbol. hæc facilè adaptes B. Virgini, cujus nobilitas, & generoſitas tanta fuit, ut ex ea genus duxerit, carnemq; ſumpſerit, ipſe Dei Filius: cum quo ipſa corporaliter jugem habuit *συμβίωσιν*, id eſt convictum, meruitque ipſam Dei Sapientiam ex ſe incarnatam jugiter videre, & audire, ejuſque ignitis ſermonibus, velut amoris radiis accendi. De quo S. Bernard. hom. 1. ſuper Miſſus eſt: *Maria*, inquit, *matrem ſe agnoſcens, majeſtatem illam, cui angeli cum reverentia ſerviunt, cum fiducia ſuum nuncupat filium, dicens: Fili, quid feciſti nobis ſic?* Et mox: *Et erat ſubditus illis, quis? quibus? Deus, cui angeli ſubditi ſunt, cui principatus & poteſtates obediunt, ſubditus erat Mariæ, nec tantùm Mariæ, ſed etiam Joſepho propter Mariam. Mirare ſive filii benigniſſimam dignationem, ſive matris excellentiſſimam dignitatem: utrimque ſtupor, utrimque miraculum; & quod Deus feminæ obtemperet, humilitas ſine exemplo; & quòd Deo femina principetur, ſublimitas ſine ſocio.* Quò etiam ſpectaſſe videtur S. Ildefonſus ſerm. 1. de Aſſumptione, ubi cùm plurima, quæ Deipara Chriſto exhibuit obſequia, numeraſſet, ſubjicit: *Ergo qui cuncta paſcit, cæleſtia & terreſtria ſimul regit, hunc ſacratiſſima Virgo lacte carnis aluit & nutrivit: ad cujus deinde nutum univerſi reguntur, ſub ejus diſciplina vel arbitrio infans Deus verſatur.* Et mox: *B. Virgo gladio paſſionis Chriſti vulnerata eſt in anima. O ſanctiſſima omnium feminarum, quæ eum Deo tale tantumq; contubernium habuit in terris; & ecce hodie exaltatur apud eum, quem genuit, ut permaneat ſine fine glorioſa in cælis.* Et S. Epiphan. hæreſi 78. *Erat*, inquit, *Maria affectatrix Jeſu, eum ipſo ſemper exiſtens.* S. Auguſtinus item lib. de Aſſumpt. (vel quiſquis eſt Auctor) cap. 7. tom. 9. *Abſque dubio*, inquit, *omni opere miniſtratrix extitit, quæ hunc in utero geſſit, partuque profuſum aluit & fovit, in præſepio reclinauit, & à facie Herodis in Ægyptum fugiens abſcondit, & omnem infantiam eius matris affectu ita proſecuta eſt, ut uſque ad crucem, in qua filium jam virum perfectum vidit pendentem, ab eius indubitanter miniſterio non receſſerit: conſecuta non ſolùm greſſibus pedum, tanquam pro amore filii; verum etiam imitatione morum, tanquam pro reverentia Dei. Maria ergo miniſtra Chriſti ſpiritualium operum qualitatibus ſicut devotiſſima extitit, ita abſque dubio religio-*

ligionis ſide, & veræ credulitatis charitate ſecutrix fuit. S. Bernard. ſerm. cui titulus, *Signum magnum: Toties Maria filium audivit non modò turbis loquentem in parabolis, ſed & diſcipulis ſeorſum regni Dei myſteria revelantem: vidit miracula facientem, vidit deinde in cruce pendentem: vidit expirantem, vidit reſurgentem, vidit aſcendentem.*

Vers. 4. DOCTRIX ENIM EST DISCIPLINÆ DEI, ET ELECTRIX OPERUM ILLIUS) Pro *doctrix* græcè eſt μύστις, id eſt *myſtis*, id eſt ſecretorum Dei conſcia, & quaſi ſecretaria, eorumdemque revelatrix & doctrix, quæ ſcilicet novit arcana Dei, & quibus vult ea revelat. Rurſus *myſtis*, id eſt ſacerdotiſſa & initiatrix, quę ſcilicet alios ſacris initiat, ac ſacerdotes & Prophetas (eſt enim ipſa prophetis, æquè ac myſtis) conſtituit, ut dixit cap. 7. 27. Secreta enim, ſacra præſertim, non niſi ſacerdotibus creduntur, & committuntur. Unde Vatabl. vertit, *ſcientia Dei ſacerdos eſt & operum ejus antiſtes*; Nannius, *eſt enim ſacerdos Dei*, id eſt myſteriorum Dei conſcia & cultrix; Janſen. *eſt enim arcanorum Dei perita*; Budæus; *initiatrix, dux, interpres*; Cantacuzenus, *reſidens in conſilio Dei, & penitus quæ ad illum ſpectant noſcens*, juxta illud Proverb. 8. 12. *Ego ſapientia habito in conſilio, & eruditis interſum cogitationibus.* μύστης enim vocatur myſteriorum conſcius, qui ea velut arcana celat, & non niſi dignis revelat, ita dictus ἀπὸ τοῦ μύειν τὸ στόμα, id eſt ab obſignando ore, quòd os habeat clauſum, & quaſi obſeratum. Sicut ergo ſacerdos & myſtes myſteria celat, & quæ divina ſunt pro dignitate tractat: ita & ſapientia, ac ſapiens ſapientiæ beneficio initiatus, Deum dignè colit & ſanctè tractat ſancta; quin & alios ad hoc idoneos eadem docet, Deumque dignè & ſanctè colere docet. Simili phraſi ait Celſus Juriſconſultus, *Jus eſt ars boni & æqui, cujus merito nos quis Sacerdotes appellet: juſtitiam namque colimus, boni & æqui notitiam profitemur*: hæc autem ſacra ſunt; ergo ejus profeſſores ſunt quaſi ſacerdotes. Dat cauſam ejus quod dixit: *Sed & omnium Dominus dilexit illam*; quia ſapientia eſt quaſi quædam ſacerdos, & myſtica magiſtra ſanctæ Dei diſciplinæ & ſcientiæ, Deum hominibus declarat, & manifeſtat: nam ſi, ut dicitur Daniel. 12. 3. *qui docti fuerint, fulgebunt quaſi ſplendor firmamenti, & qui ad juſtitiam erudiunt multos quaſi ſtellæ in perpetuas æternitates.* quantò magis quæ omnes erudit, & Dei amicos C facit? ita à Caſtro. Rurſum q. d. Deus diligit ſapientiam: nam ex eo quòd eam amet, fecit eam ſuam myſtin; id eſt myſteriorum omnium & ſecretorum conſciam, juxta illud Chriſti: *Jam non dicam vos ſervos*, &c. *ſed amicos, quia omnia quæcumque audivi* à *Patre meo, nota feci vobis*, Joan. 15. 15. ſummum enim amoris & amicitiæ ſignum eſt, communicare alicui ſua ſecreta. Adhæc fecit eam ſuam myſtin, vel myſtida, id eſt doctricem ſuorum myſteriorum, ac antiſtitem ſuorum ſacrorum, ac electricem operum ſuorum: præfecit ergo eam, tam doctrinæ & ſacris, quàm operibus ſuis; ut quidquid illa eligit, hoc Deus operetur; quod illa negligit, hoc Deus pariter negligat & non operetur. Utrumque autem ſummi amoris eſt indicium.

Sapientia eſt myſtes & ſacerdos.

Eſt hæc quarta dos ſponſæ noſtræ, putà ſapientiæ, quòd ſcilicet ipſa ſit ſacerdos & myſtis, id eſt doctrix *diſciplinæ*, græcè ἐπιστήμης, id eſt *ſcientiæ, Dei*, quòd ſcilicet inſtruat, & doceat nos ſcientiam Sanctorum, qua Deum cognoſcamus, colamus, amemus ea fide, religione, & pietate, qua tantam majeſtatem decet. Id præſtitit Chriſtus, qui eſt D ſapientia incarnata, ac ſummus myſtes, ſacerdos & pontifex in æternum ſecundùm ordinem Melchiſedec: unde de illo ait S. Joannes c. 1. 18 *Deum nemo vidit umquam: unigenitus qui eſt in ſinu Patris, ipſe enarravit*; qui proinde Iſaiæ 9. 6. vocatur *magni conſilii angelus*, id eſt nuncius, juxta Septuag. Unde & Chriſtus Joan. 7. 16. *Mea doctrina*, inquit, *non eſt mea, ſed ejus qui me miſit*. Denique ipſe novos myſtas, novos ſacerdotes, novos legis Euangelicæ doctores, putà Apoſtolos & diſcipulos, inſtituit, inſtruxit, conſecravit, ac per totum orbem miſit & in dies mittit.

Theologia nobilitat multipliciter.

Symbolicè noſter Pineda lib. 3. de Rebus Salomonis c. 26. num. 3. per ſapientiam accipiens Theologiam, hæc elogia eidem adaptat: Theologia, inquit, Theologum nobilitat; facitque illuſtrem. Primò, quia ipſa nobilitatem ſupremam inter omnes ſcientias obtinet. Secundò, aſſiduè converſatur cum Deo, de quo diſſerit. Tertiò, conſcia eſt myſteriorum Dei. Quartò, divina docet. Quintò, tantum excellit ſcientias naturales, quantum ſacerdos laicos. Sextò, tam familiaris eſt Deo, quàm huic ſacerdos. A Septimò, quia Cantacuz. in id. *Hanc amavi: ex Theologiæ adytis & penetralibus, animum Salomonis contendiſſe ad hujuſmodi amoris afflationem* affirmat.

ET ELECTRIX OPERUM ILLIUS) Græcè, αἱρετίς, id eſt *electrix*: pro quo Anaſtaſius Nicenus in Sacr. Script. quæſt 78. (extat tom. 6. Biblioth. SS. Patrum) Cantacuzenus & Budæus in Comment. linguæ Græcè, legunt εὑρετίς, id eſt *inventrix operum illius*. Sicut enim canis venaticus olfacit, & olfactu invenit capitque leporem: ſic ſapientia ſolerter indagat, & invenit mille agendi operandique modos & rationes. Unde Vatabl. vertit, *antiſtes operum ejus* q. d. Sapientia Dei, tum eſſentialis, tum notionalis, qua Pater æternus produxit Filium, artificiosè invenit omnia Dei opera: nam ad miram ejus inventionem pertinet ornatus, varietas, ſummaque pulchritudo operum Dei. Ipſa ergo, quaſi ſagacitate quadam admiranda in nihilo olfecit, invenitque opera Dei, quæ cum ipſo extra nihilum produxit. Secundò, tantam tamque mirabilem varietatem rerum commentatione & cogitatione adinvenit. Tertiò, veluti caſu id fecit, hoc eſt, B citra laborem & fatigationem. Quartò, quantum ad opera gratiæ, id fecit inventione crucis. Joan. 3. & Sacramentorum, Euchariſtiæ præſertim, Joan. c. 6. & 13. ac ſanctitatis animarum, quaſi pulchrarum pretioſarumq; margaritarum; item reſurrectionis, & exaltationis ſui corporis veri, & myſtici, non ſine labore, ſudore, cruore, nece.

Sapientia inventrix operũ Dei multiformiter.

Verùm alii paſſim legunt αἱρετίς, id eſt *electrix*, q. d. Sapientia præeſt omnibus Dei operibus, quare ex variis quæ ſeſe offerunt, meliora ſeligit: licèt enim duplex ſapientiæ, quatenus prudentiam tangit, munus ſit, ſcilicet Primò, per eubuliam, id eſt conſultationem & conſilium, inquirere & invenire; Secundò, per ſyneſin, id eſt judicium, commodiora & meliora ex iis ſeligere, teſte Ariſtotele 6. Ethicor. c. 5. tamen hoc illo potius & præſtantius eſt. Unde S. Hilar. in pſal. 127. vertit, *in labore utilium operum valida*. q. d. Sapientia in mediis ad finem utilibus eligit magis valida & efficacia. Noſter Pineda lib. 3. de Rebus Salomonis c. 3. n. 6. vertit, *ponderatrix*. q. d. Sapientia creaturas Dei pro dignitate tractat, eligit optima, negligit viliora: rurſum æquiſſima rationis trutina, cujuſque C merita atque dignitatem ponderat & examinat, ac cuique id, quod exigit vel meretur, aſſignat. Sic Chriſtus ex tot millionibus hominum, ex mera gratia duodecim Apoſtolos elegit, qui converterent totum orbem. Sic & hodie eligit viros Apoſtolicos ad infidelium & hæreticorum converſionem, illiſq; gratias & dotes ad tantum opus neceſſarias, vel opportunas liberaliter attribuit & aſſignat.

ET SI DIVITIÆ APPETUNTUR IN VITA, QUID SAPIENTIA LOCUPLETIUS, QUÆ OPERATUR OMNIA?) Græcè. *& ſi opes ſunt appetibilis poſſeſſio in vita*, &c. opes enim ab omnibus appetuntur ad victum & veſtitum, & ad vitam honeſtè & ſplendidè tranſigendam: ipſe ergo ſunt fulcra & nervi vitæ, bacula & viaticum viæ: tanto ergo ſunt in amore divitiæ, quanto quæ earum ſubſidio præſente floret, vigente præſtat; abſcedente verò languet, flacceſcit, decidit vita. Senſus ergo eſt q. d. Sapientia ipſa divitias operatur, & eſt quaſi ſcaturigo auri, argenti & gemmarum; qui illam poſſederit, omnes divitias poſſidebit. Confert ſapientiam cum rebus omnibus, & ab ea docet omnes, etſi præſtantiſſimas, ſuperari, quòd illa ſola habeat D eorum omnium uſum. ita à Caſtro. Vers. 5.

Eſt hæc quinta dos ſponſæ, putà ſapientiæ, quòd ſit opulenta, opeſque ſapienti afferat, ex eo quòd *operatur omnia*, hoc eſt Primò, quòd ſit operoſa, non deſes & otioſa, ſuoſque ſtimulet ad laborandum, nec ſinat otiari: labor autem parit opes, otium verò inopiam, juxta illud: *Egeſtatem operata eſt manus remiſſa, manus autem fortium divitias parat*, Proverb. 10. 4. Secundò, *operatur omnia*, id eſt prudens, ſolers, induſtria, efficax in operando: ſcit enim omnia ea opera ſeligere, quæ plus lucri afferant, nec deſiſtit donec lucrum, quod optat, aſſequatur. Tertiò, *omnia operatur*: quæ in mundo ſunt, nimirum Deus, & ſapientia divina, ergo & opes, primùm ſpirituales, deinde corporales, juxta illud Chriſti: *Quærite primùm regnum Dei, & hæc omnia adiicientur vobis*, Matth. 6. & illud Iſaiæ cap. 33. *Divitiæ ſalutis, ſapientia, & ſcientia.* Vide dicta c. 7. v. 8. & ſeq. & Prov. 8. v. 18. Exemplo ſit Salomon, cui Deus ſapientiam poſtulanti cum ea opes tantas dedit, quantas nemo umquam regum habuit, 2. Paral. 1. 12. Hinc alchimiſtæ cenſet Salomonem peritum fuiſſe artis chimicæ, quæ alia metalla in

An Salomon archimiſta?

au-

Græca ad verbum ſic habent, *εὐγένειαν δοξάζει συμβίωσιν Θεοῦ ἔχουσα*, quod Primò, Janſen. ſic vertit & explicat: Sapientia *putat eſſe nobilitatem habere conuictum cum Deo*: *δοξάζει* enim, tam putare, quàm glorificare ſignificat: unde *δόξα* tam opinionem quam gloriam denotat: & participium *ἔχουσα*, id eſt *habens*, more Græco ponitur pro infinitivo *habere*.

Secundò. Secundò, alii q. d. Sapientia *generoſitatem glorificat*, hoc eſt nobilitatem illuſtrat, putà familiam generoſam & nobilem, illuſtriorem & glorioſiorem reddit, uti patet in Platone, Ariſtotele, Cicerone, quos ſapientia humana celebres & glorioſos effecit: multò magis id patet in S. Auguſtino, Hieronymo, Chryſoſtomo, Baſilio, S. Thoma Aquinate, cæteriſque Eccleſiæ Doctoribus, quos ſapientia divina apud omnes gentes per omnia ſæcula nobilitavit. Nobilitas enim generis eſt externa, utpote excita ab avis & proavis: nobilitas verò ſapientiæ & virtutis eſt interna & propria, utpote proprio labore & ſtudio parta. Unde Cicero gloriatur: *Ego*, inquit, *mea virtute meis majoribus præluxi.* Verùm hos ſenſus elidit *Tò illius*, quod addidit Noſter, & ſolerter in Græco ſubintellexit. Unde

Tertiò. Tertiò, nonnulli *τὸ illius* referunt ad ſtudioſum ſapientiæ. q. d. Sapientia ſui ſtudioſos, qui contubernium & converſationem habent cum Deo, velut nobiles & generoſos glorificat, id eſt illuſtres & glorioſos reddit, uti reddidit Moſen, qui ex conſortio Dei radicos, & quaſi cornua lucis faciei ſuæ affixa accepit, Exodi 34. 30. Verùm græcè eſt femininum *ἔχουσα*, id eſt *habens*, quod proinde ad virum ſtudioſum ſapientiæ referri nequit: ſic enim dicendum eſſet maſculinè *ἔχων*.

Quartò. Quartò, alii *τὸ illius* referunt ad *τὸ formæ*, quod præceſſit. q. d. Sapientiæ formam ſive pulchritudinem, quæ ipſius eſt decor, ornatus, nobilitas & generoſitas, illuſtrat & glorificat contubernium Dei: pulchritudo enim ſapientiæ valdè exornatur ex eo, quod ipſa habeat conſortium & familiaritatem cum Deo. Unde Arabicus vertit, *pulchritudo ejus nobilitat, concedens conjunctionem* vel *conjugium Dei*; vice verſa Syrus vertit, *& gaudium, & laus, & gloria Dei in participatione ejus*. Conjuges enim ſe invicem amant & glorificant.

Quintò. genuinè. Quintò & germanè, *τὸ illius* refert ad ſapientiam, de qua omnis eſt hic ſermo. q. d. Inde patet, quanta ſit ſapientiæ generoſitas & nobilitas, quòd ſcilicet ipſa habeat contubernium, vel, ut græcè eſt, *συμβίωσιν*, id eſt convictum, hoc eſt ſummam conſuetudinem & familiaritatem cum Deo, cum eoque commoretur, colloquatur, epuletur, diſſuavietur, quodque Deus intimè illam amet & diligat. Generoſitatem ergo, id eſt nobilitatem, ejus illuſtrat & glorificat ipſe convictus Dei. Aut, ut alii; q. d. Sapientia habens contubernium, ſeu convictum cum Deo, celebrat eum & glorificat tamquam ſummam generoſitatem & nobilitatem. Aut potiùs q. d. Sapientiæ generoſum genus nobilemque proſapiam, quòd ſcilicet ſit orta ex Deo, illuſtrat & glorificat, quòd eadem velut contubernalis & ſponſa Dei cum eo intimè converſetur, convivat, in eodemque cum eo thalamo & menſa degat, velut ei par & æqualis. Græcum enim *συμβίωσις*, id eſt convictus, tribui ſolet conjugibus, quorum jugis eſt convictus, ſummaque converſatio, par & æqualis amor. Sapientia ergo inducitur hic quaſi filia & ſimul ſponſa Dei, ideoque duplici hoc titulo nobiliſſima & illuſtriſſima.

Sic myſticè B. Virgo glorificatur, quòd ipſa ſit genitrix filia, ſponſa Dei; genitrix Dei Filii, filia Dei Patris, ſponſa Spiritus ſancti. Græcum enim *εὐγένεια*, id eſt generoſitas, nobilitas, à *γένος*, æquè ac Latinum generoſitas à genere, generiſque nobilitatem nomen accepit, uti docet Tiraquellus de Nobilitate c. 2. n. 47. & ſeq. Nobilis enim dicitur, quaſi noſcibilis, vel notus ex genere, putà ex avis & atavis nobilibus, & ex virtute notis. Sic S. Hilarius in pſalm. 127. ex hoc loco ſapientiam *nobilem ſponſam* appellat. Ipſa ergo eſt eugenia, id eſt nobilitas æquè, ac *συμβίωσις*, id eſt convictrix & conjunx Dei. Eſt enim integra nobilitatis ſapientiæ ratio, quòd ipſa habeat tantam cum Deo conſuetudinem, ut non ſolùm ex eo ſit orta, ſed & cum eo conjunctiſſimè vivat, eoque potiatur familiariter, ceu ſponſa ſponſo; & quòd Deus viciſſim eam intimè diligat, ex utroque enim vera ſummaq; nobilitas oritur. Multi enim ſunt filii & filiæ regum, quæ non in menſa parentum, ſed à nutricibus aluntur; unde vix vident, vix norunt parentes, nihilque apud eos poſſunt. At ſapientia ita eſt filia Dei, ut ſimul ſit contubernalis & conviva Dei, jugiterque menſæ & thalamo ejus aſſideat: plurimum ergo apud eum poteſt. Eſt hic ingens ſtimulus ad ſapientiæ ſtudium, quòd per eam fiamus generoſi, nobiles, contubernales & familiares Dei, ac intimè à Deo diligamur. Canoniſtarum ſententia eſt, nobiles ſi fiant Religioſi, perdere nobilitatem, utpote jam mundo & ſæculo mortuos. Unde lib. 5. Decret. titulo 34. de purgat. canonica cap. 1. *Nobilis*, Gloſſa ait: *Propter crimen perditur nomen dignitatis, ſicut per monachatum amittit quis nobilitatem*. Verum rectè Tiraquellus lib. de Nobilitate c. 26. id explicat, ut per nobilitatem intelligantur nobiles honores, tituli & ditiones, uti ſunt regnum, Ducatus, Comitatus, Baronatus: horum enim incapax eſt Religioſus, per votum paupertatis; idem tamen ſervat priſtinam nobilitatem, quæ ſita eſt in jure ſanguinis, quòd ſcilicet prognatus ſit ex parentibus nobilibus, Comitibus, Ducibus. Regibus: hæc enim eſt indelebilis, utpote unà cum natura in nativitate accepta. Religioſus ergo nobilitatem ſuam amittit, ſed alia diviniore auget & duplicat, dum ditiones & regna terræ contemnens, unique vacans Deo, illius ſit familiaris & intimus, uti hic docet Sapiens.

An Religioſus perdat nobilitatem.

Myſticè S. Bonavent. Gloſſ. & Hugo: Filius Dei, inquiunt, qui eſt Sapientia Patris, nobilitatem & generoſitatem habet ex ſuo genere & generatione, quòd ſcilicet ſit genitus à Deo Patre. Unde idem habet contubernium, id eſt æqualitatem intimamque conjunctionem cum Patre: illi enim eſt *ὁμόσιος* & conſubſtantialis: unde tam ſuum, quàm Patris genus glorificat, adeoque in omnibus Patris gloriam quærit & propagare ſatagit; ideoque factus eſt homo, crucemque & mortem ſubiit. Quare Deus Pater Filium, quà Deum, amat amore ſimpliciter infinito; quà hominem, amore tanto, qui ſuperet amorem omnium creaturarum ſimul ſumptarum. Nam humanitatem Chriſti aſſumpſit ad unionem hypoſtaticam cum Verbo: quæ eſt dignitas & gratia tanta, ut longè tranſcendat omnes dignitates & gratias omnibus creaturis communicatas, etiam unitas & ſimul ſumptas. Chriſtum ſecutus Paulus, magnus Dei Chriſtique amator & convictor: *Vivo*, inquit, *ego*, *jam non ego*; *vivit verò in me Chriſtus*, Gal. 2. 20. Quare Deus illum præ ceteris dilexit, eumque ſuæ gloriæ præconem, & doctorem Gentium effecit.

Myſticè, Chriſtus eſt generoſiſſimus.

Symbol. hæc facilè adaptes B. Virgini, cujus nobilitas & generoſitas tanta fuit, ut ex ea genuaduxerit, carnemq; ſumpſerit, ipſa Dei Filius: cum quo ipſa corporaliter jugem habuit *συμβίωσιν*, id eſt convictum, meruitque ipſam Dei Sapientiam ex ſe incarnatam jugiter videre, & audire, ejuſque ignitis ſermonibus, velut amoris radiis accendi. De quo S. Bernard. hom. 1. ſuper Miſſus eſt: *Maria*, inquit, *matrem ſe agnoſcens, maieſtatem illam, cui angeli cum reverentia ſerviunt, cum fiducia ſuum nuncupat filium, dicens: Fili, quid feciſti nobis ſic?* Et mox: *Et erat ſubditus illis, quis? quibus? Deus, cui angeli ſubditi ſunt, cui principatus & poteſtates obediunt, ſubditus erat Mariæ, nec tantùm Mariæ, ſed etiam Joſepho propter Mariam. Mirare ſive filii benigniſſimam dignationem, ſive matris excellentiſſimam dignitatem: utrimque ſtupor, utrimque miraculum; & quod Deus feminæ obtemperet, humilitas ſine exemplo; & quòd Deo femina principetur, ſublimitas ſine ſocio.* Quò etiam ſpectaſſe videtur S. Ildefonſus ſerm. 1. de Aſſumptione, ubi cùm plurima, quæ Deipara Chriſto exhibuit obſequia, numeraſſet, ſubjicit: *Ergo qui cuncta paſcit, cæleſtia & terreſtria ſimul regit, hunc ſacratiſſima Virgo lacte carnis aluit & nutrivit: ad cujus deinde nutum univerſi reguntur, ſub ejus diſciplina vel arbitrio infans Deus verſatur.* Et mox: *B. Virgo gladio paſſionis Chriſti vulnerata eſt in anima. O ſanctiſſima omnium feminarum, quæ cum Deo tale tantumq; contubernium habuit in terris; & ecce hodie exaltatur apud eum, quem genuit, ut permaneat ſine fine glorioſa in cælis.* Et S. Epiphan. hæreſi 78. *Erat*, inquit, *Maria affectatrix Jeſu, cum ipſo ſemper exiſtens*. S. Auguſtinus item lib. de Aſſumpt. (vel quiſquis eſt Auctor) cap. 7. tom. 9. *Abſque dubio*, inquit, *omni opere miniſtratrix extitit, quæ hunc in utero geſſit, partuque profuſum aluit & fovit, in præſepio reclinavit, & à facie Herodis in Ægyptum fugiens abſcondit, & omnem infantiam ejus matris affectu ita proſecuta eſt, ut uſque ad crucem, in qua filium jam virum perfectum vidit pendentem, ab ejus indubitanter miniſterio non receſſerit: conſecuta non ſolùm greſſibus pedum, tamquam pro amore filii; verùm etiam imitatione morum, tamquam pro reverentia Dei. Maria ergo miniſtra Chriſti ſpiritualium operum qualitatibus ſicut devotiſſima extitit, ita abſque dubio re-*

Generoſitas B. Virginis.

ligionis fide, & veræ credulitatis charitate ſecutrix fuit. S. A Bernard. ſerm. cui titulus, *Signum magnum: Toties Maria filium audivit non modò turbis loquentem in parabolis, ſed & diſcipulis ſeorſum regni Dei myſteria revelantem: vidit miracula facientem, vidit deinde in cruce pendentem: vidit expirantem, vidit reſurgentem, vidit aſcendentem.*

VERS. 4.

Sapientia eſt myſtes & ſacerdos.

DOCTRIX ENIM EST DISCIPLINÆ DEI, ET ELECTRIX OPERUM ILLIUS) Pro *doctrix* græcè eſt μύστις, id eſt *myſtis*, id eſt ſecretorum Dei conſcia, & quaſi ſecretaria, eorumdemque revelatrix & doctrix, quæ ſcilicet novit arcanã Dei, & quibus vult ea revelat. Rursũ *myſtis*, id eſt ſacerdotiſſa & initiatrix, quę ſcilicet alios ſacris initiat, ac ſacerdotes & Prophetas (eſt enim ipſa prophetis, æquè ac myſtis) conſtituit, ut dixit cap. 7. 27. Secreta enim, ſacra præſertim, non niſi ſacerdotibus creduntur, & committuntur. Unde Vatabl. vertit, *ſcientia Dei ſacerdos eſt & operum ejus antiſtes*; Nannius, *eſt enim ſacerdos Dei*, id eſt myſteriorum Dei conſcia & cultrix; Janſen. *eſt enim arcanorum Dei perita*; Budæus, *initiatrix, dux, interpres*; Cantacuzenus, *reſidens in conſilio Dei, & penitus quæ ad illum ſpectant noſcens*, juxta illud Proverb. 8. 12. *Ego ſapien-* B *tia habito in conſilio, & eruditis interſum cogitationibus.* μύστης enim vocatur myſteriorum conſcius, qui ea velut arcana celat, & non niſi dignis revelat, ita dictus ἀπὸ τοῦ μύειν τὸ στόμα, id eſt ab obſignando ore, quod os habeat clauſum, & quaſi obſeratum. Sicut ergo ſacerdos & myſtes myſteria celat, & quæ divina ſunt pro dignitate tractat: ita & ſapientia, ac ſapiens ſapientiæ beneficio initiatus, Deum dignè colit & ſanctè tractat ſancta; quin & alios ad hoc idoneos eadem docet, Deumque dignè & ſanctè colere docet. Simili phraſi ait Celſus Juriſconſultus, *Jus eſt ars boni & æqui, cujus merito nos quis Sacerdotes appellet: juſtitiam namque colimus, boni & æqui notitiam profitemur*: hæc autem ſacra ſunt; ergo ejus profeſſores ſunt quaſi ſacerdotes. Dat cauſam ejus quod dixit: *Sed & omnium Dominus dilexit illam*; quia ſapientia eſt quaſi quædam ſacerdos, & myſtica magiſtra ſanctæ Dei diſciplinæ & ſcientiæ, Deum hominibus declarat, & manifeſtat: nam ſi, ut dicitur Daniel. 12. 3. *qui docti fuerint, fulgebunt quaſi ſplendor firmamenti, & qui ad juſtitiam erudiunt multos quaſi ſtellæ in perpetuas æternitates*, quantò magis quæ omnes erudit, & Dei amicos C facit? ita à Caſtro. Rurſum q. d. Deus diligit ſapientiam: nam ex eo quòd eam amet, fecit eam ſuam myſtin; id eſt myſteriorum omnium & ſecretorum conſciam, juxta illud Chriſti: *Jam non dicam vos ſervos*, &c. *ſed amicos, quia omnia quæcumque audivi à Patre meo, nota feci vobis*, Joan. 15. 15. ſummum enim amoris & amicitiæ ſignum eſt, communicare alicui ſua ſecreta. Adhæc fecit eam ſuam myſtin, vel myſtida, id eſt doctricem ſuorum myſteriorum, ac antiſtitem ſuorum ſacrorum, ac electricem operum ſuorum: præfecit ergo eam, tam doctrinæ & ſacris, quàm operibus ſuis; ut quidquid illa eligit, hoc Deus operetur; quod illa negligit, hoc Deus pariter negligat & non operetur. Utrumque autem ſummi amoris eſt indicium.

Eſt hæc quarta dos ſponſæ noſtræ, putà ſapientiæ, quòd ſcilicet ipſa ſit ſacerdos & myſtis, id eſt doctrix *diſciplinæ*, græcè ἐπιστήμης, id eſt *ſcientiæ*, *Dei*, quòd ſcilicet inſtruat, & doceat nos ſcientiam Sanctorum, qua Deum cognoſcamus, colamus, amemus ea fide, religione, & pietate, qua tantam majeſtatem decet. Id præſtitit Chriſtus, qui eſt D ſapientia incarnata, ac ſummus myſtes, ſacerdos & pontifex in æternum ſecundùm ordinem Melchiſedec: unde de illo ait S. Joannes c. 1. 18 *Deum nemo vidit umquam: unigenitus qui eſt in ſinu Patris, ipſe enarravit*; qui proinde Iſajæ 9. 6. vocatur *magni conſilii angelus*, id eſt nuncius, juxta Septuag. Unde & Chriſtus Joan. 7. 16. *Mea doctrina*, inquit, *non eſt mea, ſed ejus qui me miſit*. Denique ipſe novos myſtas, novos ſacerdotes, novos legis Euangelicæ doctores, putà Apoſtolos & diſcipulos, inſtituit, inſtruxit, conſecravit, ac per totum orbem miſit & in dies mittit.

Theologia nobilitat multipliciter.

Symbolicè noſter Pineda lib. 3. de Rebus Salomonis c. 26. num. 3. per ſapientiam accipiens Theologiam, hæc elogia eidem adaptat: Theologia, inquit, Theologum nobilitat; facitque illuſtrem. Primò, quia ipſa nobilitatem ſupremam inter omnes ſcientias obtinet. Secundò, aſſiduè converſatur cum Deo, de quo diſſerit. Tertiò, conſcia eſt myſteriorum Dei. Quartò, divina docet. Quintò, tantum excellit ſcientias naturales, quantum ſacerdos laicos. Sextò, tam familiaris eſt Deo, quàm huic ſacerdos. A Septimò, quia Cantacuz. in id. *Hanc amavi: ex Theologiæ adytis & penetralibus, animum Salomonis contendiſſe ad hujuſmodi amoris afflationem* affirmat.

ET ELECTRIX OPERUM ILLIUS) Græcè, αἱρετίς, id eſt *electrix*: pro quo Anaſtaſius Nicenus in Sacr. Script. quæſt. 78. (extat tom. 6. Biblioth. SS. Patrum) Cantacuzenus & Budæus in Comment. linguæ Græcè, legunt εὑρετίς, id eſt *inventrix operum illius*. Sicut enim canis venaticus olfacit, & olfactu invenit capitque leporem: ſic ſapientia ſolerter indagat, & invenit mille agendi operandique modos & rationes. Unde Varabl. vertit, *antiſtes operum ejus* q. d. Sapientia Dei, tum eſſentialis, tum notionalis, qua Pater æternus produxit Filium, artificioſè invenit omnia Dei opera: nam ad miram ejus inventionem pertinet ornatus, varietas, ſummaque pulchritudo operum Dei. Ipſa ergo, quaſi ſagacitate quadam admiranda in nihilo olfecit, invenitque opera Dei, quæ cum ipſo extra nihilum produxit. Secundò, tantam tamque mirabilem varietatem rerum commentatione & cogitatione adinvenit. Tertiò, veluti caſu id fecit, hoc eſt, citra laborem & fatigationem. Quartò, quantum ad opera gratiæ, id fecit inventione crucis. Joan. 3. & Sacramentorum, Euchariſtiæ præſertim, Joan. c. 6. & 13. ac ſanctitatis animarum, quaſi pulchrarum pretioſarumq; margaritarum; item reſurrectionis, & exaltationis ſui corporis vari, & myſtici, non ſine labore, ſudore, cruore, nece.

Sapientia inventrix operũ Dei multiformiter.

Verùm alii paſſim legunt αἱρετίς, id eſt *electrix*, q. d. Sapientia præeſt omnibus Dei operibus, quare ex variis quæ ſeſe offerunt, meliora ſeligit: licèt enim duplex ſapientiæ, quatenus prudentiam tangit, munus ſit, ſcilicet Primò, per eubuliam, id eſt conſultationem & conſilium, inquirere & invenire; Secundò, per ſyneſin, id eſt judicium, commodiora & meliora ex iis ſeligere, teſte Ariſtotele 6. Ethicor. c. 5. tamen hoc illo potius & præſtantius eſt. Unde S. Hilar. in pſal. 127. vertit, *in labore utilium operum valida*. q. d. Sapientia in mediis ad finem utilibus eligit magis valida & efficacia. Noſter Pineda lib. 3. de Rebus Salomonis c. 3. n. 6. vertit, *ponderatrix*. q. d. Sapientia creaturas Dei pro dignitate tractat, eligit optima, negligit viliora: rurſum æquiſſima rationis trutina, cujuſque merita atque dignitatem ponderat & examinat, ac cuique id, quod exigit vel meretur, aſſignat. Sic Chriſtus ex tot millionibus hominum, ex mera gratia duodecim Apoſtolos elegit, qui converterent totum orbem. Sic & hodie eligit viros Apoſtolicos ad infidelium & hæreticorum converſionem, illiſq; gratias & dotes ad tantum opus neceſſarias, vel opportunas liberaliter attribuit & aſſignat.

ET SI DIVITIÆ APPETUNTUR IN VITA, QUID SAPIENTIA LOCUPLETIUS, QUÆ OPERATUR OMNIA?) Græcè. *& ſi opes ſunt appetibilis poſſeſſio in vita*, &c. opes enim ab omnibus appetuntur ad victum & veſtitum, & ad vitam honeſtè & ſplendidè tranſigendam: ipſæ ergo ſunt fulcra & nervi vitæ, bacula & viaticum viæ: tanto ergo ſunt in amore divitiæ, quanto quæ earum ſubſidio præſente floret, vigente præſtat; abſente verò languet, flaceſcit, decidit vita. Senſus ergo eſt q. d. Sapientia ipſa divitias operatur, & eſt quaſi ſcaturigo auri, argenti & gemmarum; qui illam poſſederit, omnes divitias poſſidebit. Confert ſapientiam cum rebus omnibus, & ab ea docet omnes, etſi præſtantiſſimas, ſuperari, quòd illa ſola habeat eorum omnium uſum. ita à Caſtro.

VERS. 5.

Eſt hæc quinta dos ſponſæ, putà ſapientiæ, quòd ſit opulenta, opeſque ſapienti afferat, ex eo quòd *operatur omnia*, hoc eſt Primò, quòd ſit operoſa, non deſes & otioſa, ſuoſque ſtimulet ad laborandum, nec ſinat otiari: labor autem parit opes, otium verò inopiam, juxta illud: *Egeſtatem operata eſt manus remiſſa, manus autem fortium divitias parat*, Proverb. 10. 4. Secundò, *operatur omnia*, id eſt prudes, ſolers, induſtria, efficax in operando: ſcit enim omnia ea opera ſeligere, quæ plus lucri afferant, nec deſiſtit donec lucrum, quod optat, aſſequatur. Tertio, *omnia operatur*: quæ in mundo ſunt, nimirum Deus, & ſapientia divina, ergo & opes, primùm ſpirituales, deinde corporales, juxta illud Chriſti: *Quærite primùm regnum Dei, & hæc omnia adjicientur vobis*, Matth. 6. & illud Iſaiæ cap. 33. *Divitiæ ſalutis, ſapientia, & ſcientia*. Vide dicta c. 7. v. 8. & ſeq. & Prov. 8. v. 18. Exemplo ſit Salomon, cui Deus ſapientiam poſtulanti cum ea opes tantas dedit, quantas nemo umquam regum habuit, 2. Paral. 1. 12. Hinc alchimiſtæ cenſet Salomonem peritum fuiſſe artis chimicæ, quæ alia metalla in au-

An Salomon archimiſta?

Digitized by Google

aurum tranſmutat, indeq; tantas opes ſibi paraſſe: illam artem Salomonis ævo in uſu fuiſſe colliguot ex illo pſalm. 118. v.119. *Prævaricantes reputavit omnes peccatores terræ:* ubi pro *prævaricantes* hebr. eſt סִיגִים *ſigim*, quod S.Hieron. vertit, *ſcorius*; Auguſtinus verò Nebienſis Epiſcopus vertit, *alchimias*.

Reſp. negativè. Verùm errant; cum quia nulla eſt ars, quæ metalla poſſit in aurum, cujus forma eſt nobiliſſima, tranſmutare; tum quia etiam ſi id poſſet præſtare ars, tamen tantos ad id requirit ſumptus, ut quicumque ea utuntur, depauperentur, & ex opulentis fiant inopes, ut conſtat experientia. Unde Joannes XXII. c. *Spondent*, in Extravag. l. 5. de crimine falſo: *Spondent*, inquit, *quas non exhibent divitias pauperes alchimiſtæ; pariter qui ſe ſapientes exiſtimant, in foveã incidunt quam fecerunt*. Et nonnullis interiectis: *Alchimiſtæ verbis diſſimilant falſitatem, ut tandem quod non eſt in rerum natura, eſſe verum aurum vel argentum, ſophiſtica tranſmutatione confingant*. Hinc nonnulli artem chimicam vocant chamicam, id eſt inventam à Cham filio Noë impio, quem putant fuiſſe eumdem cum Zoroaſtre mago. Plura hac de re vide apud noſtrum Delrio lib. 1. Diſquiſ. Magic. cap. 5. Pererium de Magia, Conimbr. lib.2. Phyſic. cap. 7. Pinedam lib. 4. de Rebus Salomon. cap. 21. Sapientia ergo alias veraſque artes & modos diteſcendi docuit Salomonem, nimirum mittendo claſſes in Ophir, effodiendo aurum & argentum è venis terræ auriferis, quas ipſe ſua ſapientia deprehendit, indicendo veſtigalia majora, agros & vineas totius regni ſolertiùs excolendo, mercimonia quæſtuoſa inſtituendo, atque omnibus ex rebus ſagaciter captando lucrum.

Vers. 6. Si autem sensus operatur: quis horum, quæ sunt, magis quam illa est artifex?) Græcè, τεχνίτις, id eſt opifex, faber, artifex, qui artificioſa adinvenit & operatur. Pro *ſenſus* græce eſt, Φρόνησις, id eſt prudentia, intelligentia, induſtria.

Jam Primò, per φρόνησιν, ſive ſenſum, aliqui accipiunt ipſam ſapientiam. Unde Vatab. vertit, *& ſi opifex omnium eſt ſapientia, quid illa in rerum natura eſt artificioſius?*

Secundò & potiùs, alii per φρόνησιν, id eſt prudentiam, vel ſenſum, accipiunt artem & induſtriam operandi: ſic prudentia pro arte capitur Exodi 28.3. ita Janſen. Loquitur, inquit, de prudentia artificum & operariorum, cum qua comparat ſapientiam Dei, docens eam magis eſſe induſtriam, quàm prudentiam artis. q.d. Si per artes mechanicas multa fiunt artificioſè, quanto artificioſior eſt ſapientia, quæ omnes artes adinvenit, & plures adinvenire poteſt? omnis enim ars, omniſque induſtria manat à ſapientia, ejuſque eſt quaſi pars, vel ſpecies, ut dixi cap.7. 21. Inducitur hic ſapientia ut ſponſa. Mirè autem ornat ſponſam, quòd ſit artificioſa, ac manibus elaboret opera magnæ artis & induſtriæ, uti ſunt acupicturæ & phrygionica, iiſque conficiat pulcherrima & pretioſiſſima virorum ac mulierum ornamenta, juxta illud quod de muliere ſapiente & ſtrenua dicitur Proverb. 31. 13. *Operata eſt conſilio manuum ſuarum. Manum ſuam miſit ad fortia, & digiti ejus apprehenderunt fuſum. Stragulatam veſtem fecit ſibi: byſſus & purpura indumentum ejus*, &c. Ita à Caſtro, Lorinus, Janſen. Cervantius & Pineda lib.3. de Rebus Salomonis cap. 3. n.6. & alii.

Sexta eſt hæc ſponſæ, putà ſapientiæ, dos, ſcilicet quòd mira ſit artifex; omnia enim artificia & artificioſa opera ſapientiæ divinæ, à qua humana dimanat, ſunt aſcribenda: quare ipſa eſt inventrix & origo omnium artium. Loquitur toto hoc capite, æquè ac præcedenti, de ſapientia abſtractè & genericè, quatenus ipſa idea eſt & effectrix omnium, tam naturalium, quàm artificialium & moralium, ideoq; artes omnes æquè ac virtutes complectitur, uti ſuperiùs monui, & idipſum hic locus evincit.

Et si justitiam quis diligit: labores
Vers. 7. hujus magnas habent virtutes: sobrietatem enim, et prudentiam docet, et justitiam, et virtutem, quibus utilius nihil est in vita hominibus) Græcè eſt, *labores hujus ſunt virtutes*; & ita legit Clemens Alexan. li. 6. Strom. quod verò Clemens addit: *Temperantia enim & prudentia docet juſtitiam, & magni excelſiq; animi virtutem, quibus nihil eſt in vita hominibus utilius*, quoad priorem partem diſſonat à Græco & à Vulgata, ut patet intuenti, ac proinde mendoſo S. Script. codice uſus videtur. Senſus eſt q.d. Sapientiæ labor conſiſtit in arduo, putà in exercenda, comparanda, & augenda virtute qualibet, ac præſertim in agendo & patiendo dura & ardua, juxta illud: *Agere fortia Romanum eſt, pati fortia Chriſtianum*. Hinc ἀρετὴ, id eſt virtus, alludit ad Ἄρης, id eſt Mars, quòd virtus ſit Martia, & fortes heroicoſque animos requirat.

Ab arte tranſit ad prudentiam & virtutum, putà à factiva ad activam, docetque ſapientiam eſſe matrem omnium virtutum, æquè ac artium, quæ eſt ſeptima dos ſapientiæ. Nominat dumtaxat quatuor virtutes principales, quæ primò quod ſciam, à S.Ambroſ. lib. 5. in Lucam, vocatæ ſunt cardinales, quaſi cardines ceterarum omnium: omnes enim aliæ ad has quatuor, velut ad ſuos fontes & capita, revocantur, atque in his velut cardinibus honeſtas omnis noſtra revoluitur. Juſtitiam ergo, quæ hic primo loco ponitur, generalem intellige, quæ eſt complexio virtutum omnium, cujus partes ſive ſpecies primariæ ſunt ſobrietas, prudentia, juſtitia ſpecialis, & virtus, græcè ἀνδρεία, id eſt fortitudo. Quocirca ex hoc loco Theologi colligunt quatuor eſſe virtutes cardinales, ſcilicet prudentiam, juſtitiam, fortitudinem, & temperantiam, quæ ſubinde naturales ſunt & per actus naturales acquiſitæ, uti fuere in Philoſophis: aliquando verò ſupernaturales, & à Deo in juſtificatione cum fide, ſpe & charitate fidelibus infuſæ, eò quòd ad finem ſupernaturalem dirigantur, uti docet D. Thom. 1. 2. q. 63. art. 3. imò Conc. Trid. ſeſſ.6. cap. 7.

Sobrietatem) Græcè σωφροσύνην, quæ vox propriè temperantiam in uſu tam cibi, quàm veneris ceterarumque voluptatum aliquo ſenſu ſenſibilium, indeque ſapientiam & prudentiam ſignificat (unde interpres Anaſtaſii Niceni quæſt.78. in Script. vertit hoc loco, *ſapientiam, & prudentiam docet*: ſed parùm appoſitè, ut patet) hanc enim parit temperantia, quæ proinde dicta eſt σωφροσύνη, quaſi σώζουσα τὴν φρόνησιν, id eſt ſervans prudentiam vel ſapientiam: unde & σώφρων dicitur temperans, quaſi σαόφρων, hoc eſt σῶς σῶν τὴν φρένα, id eſt ſanus mente. Temperantia enim eſt mentis ſanitas. Ex adverſo Euripides in Hecuba teſte Ariſtot. 2. Rhetor. c. 24. aptè dixit Venerem vocari Ἀφροδίτην, quòd ἀφροσύνης, id eſt inſipientiæ & amentiæ, ſit parens. S. Auguſt. lib. 1. de Moribus Eccleſ. c. 16. legens, *ſobrietatem ſapientia docet*, per *ſobrietatem* accipit veritatem contemplationis; ſed meritò idipſum retractat lib. 1. Retract. cap. 7. ubi docet legendum eſſe, *ſobrietatem, & prudentiam docet*, uti habent Græca & Noſter.

Prudentiam) φρόνησιν paulò antè vocavit artem, hic verò vocat *prudentiam*, quæ eſt antiſtes & auriga virtutum, ut aiebat S. Antonius, teſte S. Athanaſio in ejus Vita, quin & Socrates omnes virtutes vocabat prudentias. Vide Ariſtot. 6. Ethic. cap. 5. & ſeq. & S. Thom. 1.2. q.57. & 2.2. q.47. & ſeq.

Virtutem) Græcè ἀνδρεῖαν, id eſt fortitudinem, ſive virilitatem, ἀπὸ τοῦ ἀνδρὸς, id eſt à viro: fortitudo enim eſt virorum, non feminarum, ac virile requirit robur, quale inter feminas quoque præſtitere viragines. Fortitudo autem, partim eſt activa, qualis eſt militum, qui ardua in bello aggrediuntur; partim & potiùs paſſiva, qualis eſt patientium & Martyrum, qui dura & atrocia forti & invicto animo ſuſtinent: unde ejus partes potentiales vel integrales ſunt, fiducia, magnanimitas, ſecuritas, magnificentia, patientia, longanimitas, perſeverantia, conſtantia, ait D. Thom. 2.2. q. 123. & ſeq. quem vide.

Omittit hic Sapiens tres virtutes Theologicas, fidem, ſpem, charitatem, quarum pariter mater eſt ſapientia, unde ejus alluſione S. Sophia, id eſt ſapientia, mater, & Martyr, tribus filiabus ſuis harum trium virtutum nomina indidit, vocavitque eas, Fidem, Spem, Charitatem, ac una cum eis nobile martyrium obiit, uti videre eſt in earum Vita, quæ extat apud Surium 1. Auguſti. Omittit autem eas Sapiens, quia agit hic de virtutibus moralibus dumtaxat, quæ conſiſtunt in operibus & laboribus externis. Hi enim ſunt ſapientiæ *labores*, qui, ut ipſe ait hoc verſu, *magnas habent virtutes*: *bonorum* autem *laborum glorioſus eſt fructus*, uti dixit cap. 3. 15.

Et si multitudinem (perperam Hugo & Idacius lib. 3. contra Varimadum legunt, *ſimilitudinem*) Vers. 8.
scientiæ desiderat quis, scit præterita, et de futuris æstimat: scit versutias sermonum et dissolutiones argumentorum: signa et monstra scit antequam fiant

FIANT, ET EVENTVS TEMPORUM ET SÆCULORUM) Clarè Vatabl. ex Græco vertit, *ſi quis item multarum rerum peritiam deſiderat, hæc antiqua novit, & futura conjectat: hæc ſermonum ſtrophas callet, & ænigmatum explicationes: ſigna & prodigia præſagit, eventuſque tempeſtivitatum & temporum.*

Contulit ſapientiam cum artibus & virtutibus, iiſque omnibus eam prætulit, nunc eam confert & præfert ſcientiis quibuslibet, imo illas omnes à ſapientia eminenter contineri, ac nimiam ſciendi curioſitatem ab ea temperari aſſeverat. Eſt ergo hæc dos nona ſapientiæ. Unde Clemens Alex. lib. 6. Strom. citato toto hoc verſu, concludit; *Vides fontem diſciplinarum manere à ſapientia.*

Pro *multitudinem ſcientiæ*, græcè eſt πολυπειρίαν, id eſt *multorum experientiam*; Vatal. *multam peritiam*. hanc enim gignit experientia. Unde Plato lib. 7. de Legibus, πολυπειρίαν & πολυμαθίαν, quaſi matrem & filiam aſſociavit. Et Salluſtius in Jugurta aſſerit, nil eſſe ſapientius experientia. Quocirca Philoſophi à rerum experientia cœperunt philoſophari, & rerum cauſas indagare.

Hiſtoriæ commoda. SCIT PRÆTERITA) Græce, τὰ ἀρχαῖα, id eſt B *antiqua*. q. d. Sapientia novit hiſtorias antiquas & diu præteritas. *Hiſtoria enim eſt teſtis temporum, lux veritatis, vita memoriæ, magiſtra vitæ, nuncia vetuſtatis*, ait Cicero lib. 2. de Oratore. Et S. Gregor. Nazianz. ad Nicobulum: *Hiſtoria*, inquit, *eſt conglobata quædam ac velut coacervata ſapientia, hominumque multorum mens in unum collecta. Jucundum & ſecurum eſt ex alienis eventibus, vel lætis, vel triſtibus: diſcere quid ſibi in ſimili caſu agendum ſit. Salubre eſt*, ait Livius initio lib. 1. *omnis te exempli documenta in illuſtri poſita monumento intueri ut inde ſibi tuæque reipublicæ, quod imiteris, capias. Inde fœdum inceptu, fœdum exitu quod vites.* Quocirca Baſilius Imper. ita præſcribit Leoni filio cap. 56. *Per veteres*, inquit, *hiſtorias ire ne recuſa: ibi enim reperies ſine labore, quæ alii cum labore collegerunt; atque illinc haurias, & bonorum virtutes, & improborum vitia; varias humanæ vitæ mutationes, & rerum in ea converſiones, mundi hujus inſtabilitatem, & imperiorum præcipites caſus: & ut verbo complectar, malorum facinorum pœnas, & bonorum præmia, quorum illa fugies, ne in divinæ juſtitiæ manus incidas, hæc amplecteris, ut præmiis, quæ ea comitantur, potiaris.* C

DE FUTURIS ÆSTIMAT) Græcè, εἰκάζει, id eſt aſſimilat, comparat: conjecta, vivam formam exhibet, repræſentat. Ex præteritorum enim experientia, vel cognitione hiſtorica fit conjectura prudens de eventu futurorum. ita Cantacuz. Prudentes enim comparando, præterita ſimilia cum futuris, facilè de eorum exitu conjiciunt: eorum enim formam & vivam imaginem repræſentant præterita. Unde Idacius li. 3. contra Varimadum vertit, *de futuris præſaga eſt*; Clem. 6. Strom. *conjicit futura*; Anaſtaſ. Nicen. qu. 78. *futura exquirit*; Pagnin. *futura imaginatur*: ergo præter *effata ſapientum*, qui anticipatione ſapientiæ futura ſagaciter prævident, ac ſalubriter præcinunt, *fata reliqua fatua ſunt delirantium pronunciata*.

SCIT VERSUTIAS SERMONUM) Græcè, στροφὰς, à στρέφω (id eſt verto, verſo, verſutè ago, torqueo, circumago) ſicut verſutiæ dicuntur à verto vel verſo, quòd per eas plana res vertatur in obſcurum & alienum ſermonem, ſive per acutas & ſubtiles ſententias, quales ſunt parabolæ, ut patet Eccli. 39. verſ. 9. & 2. Reg. 14. 20. ſive per verba doloſè & fraudulenter ad ſavellandum compoſita, quales D fuere quæſtiones captioſæ à Phariſæis Chriſto propoſitæ, ut eum caperent in ſermone; ſed à Chriſto per ſapientiam deprehenſæ & diſſolutæ, Matth. 22. 15. & ſeq. Talia quoque ſunt ſophiſmata ſophiſtarum, præſertim hæreticorum, quæ diſſolvit & reſolvit Dialectica: unde ejus cognitionem ſapienti commendat auctoritate & exemplo Chriſti & Pauli, S. Auguſt. lib. 1. contra Creſconium cap. 10. & ſeq.

Audi Clementem Roman. lib. 1. Conſtit. c. 6. ubi lectorem à lectione Gentilium ad lectionem S. Script. traducit: *Nam*, inquit, *in lege Dei deſideras? ſive enim hiſtorias legere cupis, habes libros de Regibus; ſive ſophiſtica, id eſt quæ argutè ad ſapientiam referuntur, & Poetica, habes Prophetas, Job, Proverbia, in quibus plus acuminis, quàm in omni poeſi & ſapientia ſophiſtarum reperies, quòd is, qui ſolus ſapiens eſt, illa effatus eſt.* Ubi per ſophiſticam intelligit Dialecticam, qua ſophiſtæ ad ſophiſmata contexenda abutebantur.

DISSOLUTIONES ARGUMENTORUM) ingenioſorum, occultorum & argutorum: unde græcè eſt *ænigmatum*, id eſt quæſtionum obſcurarum, & difficilium explicatu, *ſolutiones*: ænigma enim eſt gryphus ſive ſcirpus, id eſt ſermo nodoſus & involutus, ſive, ut Valla interpretatur, allegoria obſcurior, quam divinare magis quàm interpretari oporteat, qualis eſt illa Samſonis de favo mellis in ore leonis invento: *De comedente exivit cibus, & de forti egreſſa eſt dulcedo*, Judic. 14. Vide dicta Proverb. 1. 6. Hinc 3. Reg. 10. *Regina Saba audita fama Salomonis venit tentare eum in ænigmatibus: & docuit eam Salomon omnia verba, quæ propoſuerat; non fuit ſermo, qui regem poſſet latere, & non reſponderet ei.* Et Joſephus ænigmatum certamen à Salomone cum Hiram rege Tyri initum narrat lib. 8. cap. 2. *Quæſtiones ænigmaticas Tyrius rex ad Salomonem tranſmiſit. At ille callens hujuſmodi rerum ac prudentiſſimus, nihil inexplicatum relinquebat, ſed omnia ratione pervincens apertiſſimè declarabat.* Et Eccleſ. cap. 47. 16. *Terram*, inquit, *retexit anima tua, & repleſti in comparationibus ænigmata.*

SIGNA ET MONSTRA (græce, τέρατα, id eſt prodigia) SCIT ANTEQUAM FIANT) q. d. Sapientia præſagit futuras eclipſes, æſtus, frigora, pluvias, ventos, tempeſtates, ſterilitatem, fertilitatem, peſtem, morbos, &c. ex matheſi, & ſignis meteorologicis ac prognoſticis. ita Cantacuzenus. *Prodigia* dicuntur monſtra, quòd futura præmonſtrent. Audi Ciceronem lib. 2. de Natura deorum: *Prædeſtinationes, prædictiones & præſenſiones rerum futurarum, quid aliud declarant hominibus, niſi ea quæ ſunt oſtendi, monſtrari, portendi, prædici?* &c. *ex quo illa oſtenta, monſtra, portenta & prodigia dicuntur.* Prodigium autem, ait Servius in 3. Æneid. eſt, quod *in longum tempus dirigit ſignificationum*; ita dictum *quaſi porrò adigendum*, ait Nonius Marcel.

EVENTUS TEMPORUM ET SÆCULORUM) Græcè, καιρῶν καὶ χρόνων, id eſt opportunitatum & temporum. q. d. Sapientia ſolerter prævidet & proſpicit futuras rerum opportunitates, commodaque tempora ex ſignis præviis, præſertim meteorologicis jam dictis: unde iis ad ſuum & reipubl. bonum prudenter & fructuosè utitur.

PROPOSUI ERGO HANC ADDUCERE MIHI AD CONVIVENDUM: SCIENS QUONIAM MECUM COMMUNICABIT DE BONIS, ET ERIT ALLOCUTIO COGITATIONIS ET TÆDII MEI) *Vers. 9.* Perperam Lyran. Dionyſ. & Gloſſa legunt, *ad convivandum*: legendum enim, *ad convivendum*. Nam græcè eſt πρὸς συμβίωσιν, id eſt *ad convictum*, hoc eſt, ad contubernium, ad familiarem converſationem S. Ambroſ. lib. de Viduis legit, *propoſui ergo adducere eam mihi in conjugium*. Conjunx enim eſt perpetuus conviva ſuæ conjugi. Nam S. Ambroſius eo loco magis videtur ad hunc v. reſpicere, quàm ad v. v.

COMMUNICABIT DE BONIS) Græcè, ἔσται σύμβουλος ἀγαθῶν, id eſt erit conſultrix bonorum, quæ ſcilicet mihi bona dabat conſilia, ait Vatabl. vel potiùs *erit communicatrix bonorum*: Symbola enim vocantur collationes, v. g. convivia, in quibus quiſque convivarum ſuum confert epulum in commune ſymbolum, de quibus Proverb. 23. 21.

ET ERIT ALLOCUTIO COGITATIONIS (græcè φροντίδων, id eſt *curarum*: cogitatio enim ex etymo eſt mentis agitatio, collectio, coactio, ait S. Auguſtinus 10. Confeſſ. 11. Hinc *cogitatio* in Script. ſæpè notat anxiam mentis intra ſe fluctuantis diſceptationem, ut patet Matth. 21. 25. & c. 15. 19. Lucæ 1. 29. & alibi) ET TÆDII MEI) *Allocutio*, id eſt conſolatio: blanda enim allocutio eſt conſolatio afflicti. Græcè παραίνεσις, id eſt *exhortatio*, *conſolatio*, *admonitio*, ut vertit Janſen. *moderatio*, ut Clarius; *lenimentum*, ut Vatabl. *alleviatio*, ut Gloſſa. Eſt hæc decima dos ſponſæ, putà ſapientiæ quòd ſponſo ſuo communicet ſua bona, ejuſque ſolicitudines, labores, dolores & mœrores, ſuavi prudentique alloquio & conſilio leniat & ſoletur: ad hoc enim uxor data eſt viro, ut ſit ei in adjutorium vitæ, tam miſeræ & calamitoſæ, Geneſ. 2. Hinc illud Oſee 2. 14. *Ducam eam in ſolitudinem, & loquar ad cor ejus*, id eſt blandè conſolabor eam. Adde ex Agreſt Grammat. *Ut loqui eſt hominis, eloqui oratoris, obloqui obtrectatoris ſic alloqui eſt ſuadentis, vel hortantis, vel blandientis.* Hoc eſt illud celebre: *Laborantis viſitatio* (& magis allocutio) *laboris eſt ſublevatio*. Id videre eſt in ægris & agricolis. Audi S. Gregor. lib. 5. Moral. cap. 5. *Laborantem conſolari, eſt pariter in labore perſiſtere: quia ſublevatio eſt laboris, viſitatio collaborantis: ſicut cùm in itinere comes jungitur, via quidem non abſtrahitur, ſed tamen de ſocietate comitis levatur labor itineris:*

nerit: juxta illud, *Comes facundus in via pro vehiculo eſt*. Talis eſt ſapientia.

Tædii mei) Græcè λύπης, id eſt triſtitiæ, doloris, mœroris mei. Idipſum expertum ſe fatetur Severinus Boetius in carcere, ſcribens libros de Conſolatione philoſophica, æquè ac Thomas Morus in carcere Anglicano commentans in Paſſionem Chriſti. Idem experiuntur omnes ſapientiæ ſtudioſi. Si tantam voluptatis dulcedinem, ait Cervantius, ob amorem ſapientiæ ex Ciceronis Hortenſio hauſiſſe ſe fatetur S. Auguſtinus lib. 3. Confeſſ. cap. 4. *ut faſtidium ac tædium ex aliarum rerum ſtudio, unius philoſophiæ amore levaret*: quam Cicero 2. Offic. vocat *oblectationem animi, requiem curarum, non modò à ſolicitudine abducentem, ſed contra omnes fortunæ impetus ſtrenuè armantem*, & lib. 12. epiſt. fam. in 23. & Tuſc. 5. *vitæ tranquillitatem largientem*; quanto, quæſo, id omne præſtantiùs præſtat, non ſtudium adumbratæ ſapientiæ, quæ eſt philoſophia, ſed ſophia ipſa, ſuo contubernali, & ſponſo, ſeipſa & allocutione ſua? Et quàm bellè hæc omnia conveniunt in eamdem increatam, incarnatam, in Euchariſtia nos ad ſuum contubernium, convictum, coniugium, convivium, communionem, conſilia, munera, communicationem bonorum omnium, allocutionem invitantem, & admittentem cupidum ſui.

Vers. 10. Habebo propter hanc, claritatem ad turbas, et honorem apud seniores juvenis) Pro *claritatem* græcè eſt δόξαν, id eſt gloriam, ſplendorem, majeſtatem. Pro *honorem* græcè eſt, τιμὴν, id eſt honorem, pretium, exiſtimationem inclytam. Decem ſponſæ dotibus hucuſque recenſitis, deinceps quatuor alias adjungit.

Undecima ſapientiæ dos hæc eſt, quòd ſponſo, licet juveni, conciliet gloriam apud populum, & honorem apud ſenes. Exemplo ſit Salomon, toto orbe, per omnia ſæcula, ob ſapientiæ famam celebris & glorioſus. Sic Plato in Sophiſta ait, ſapientem eſſe divinum ac diis ſimillimum, ideoque ſummis honoribus decorandum.

Juvenis) Multi id referunt ad ſequentia, *Et acutus inveniar*. Verùm obſtat τὸ *&*. Quare Romani ceterique emendatiores referunt ad τὸ *ſeniores*, quod præceſſit. q. d. Sapientia facit, ut ſapiens, licèt ætate juvenis, honoretur, non tantùm à juvenibus ſibi coævis, ſed etiam à ſenibus à quibus licèt ſuperetur ætate, eoſdem tamen ſuperat ſapientia, uti contigit Salomoni, Job, Danieli, Joanni Baptiſtæ, Chriſto & Apoſtolis. Ita Cantacuz. Vatablus, Oſorius, Clarius, Janſen. à Caſtro & alii.

Myſticè, ſapiens, id eſt virtute pollens, vocat ſe juvenem, eſto ſenex ſit, quia in virtute nunquam flacceſcit, in fervore numquam tepeſcit, numquam in bonis operibus fit imbecillior, ſed dum quotidie proficere ſatagit, & robuſtior in bono fieri, floridam ſapientiæ juventam retinet & conſervat: juxta illud, *Ibunt de virtute in virtutem: videbitur Deus deorum in Sion*. pſ. 83. 8.

Vers. 11. Et acutus inveniar in judicio, et in conspectu potentium (græcè, δυναστῶν, q. d. Dynaſtarum) admirabilis ero, et facies principum admirabuntur (Arias, *ſtupebunt*) me) Ultima hæc pars deeſt in Græco. Sapientia enim facit homines acutos, ut rectè de re qualibet in judicio, ſive forenſi, ſive privato judicent, ipſumque punctum difficultatis ſagaciter tangant & acutè reſolvant, uti fecit Salomon in judicio meretricum 3. Reg. 3. De quo appoſitè S. Ambroſ. 2. Offic. c. 8. *Propterea ſcriptum*, ait, *Audivit omnis Iſrael judicium quod judicavit rex; & timuerunt regem, videntes ſapientiam Dei eſſe in eo ad faciendum judicium. Nec immeritò*, inquit, *æſtimatus eſt intellectus Dei eſſe in eo in quo occulta ſunt Dei. Quid autem occultius, quàm internorum viſcerū teſtimonia, in quæ ſapientis intellectus, velut quidam pietatis deſcendit arbiter, & velut quamdam genitalis alui vocem eruit, qua maternus patuit affectus?* & cap. 10. *Juſtum & ſapientem* appellat *Salomonem in hoc judicio, juſtæ cenſuræ & callidæ inventionis pleno*. & lib. 3. de Spiritu ſancto capit. 7. *non niſi Spiritus ſancti munere Salomonem potuiſſe*, dicit, *fœminarum latentem conſcientiam penetrare, idq; gladio ſpiritus acutiſſimo*. Addit Joſephus: *Ex illa die populus velut divina mente prædito obtemperabat*.

Admirabilis ero) Id eſt me meamque ſapientiam mirabuntur & obſtupeſcent, ideoq; hianti ore excipient & venerabuntur potentes & dynaſtæ. *Gloria ſumma*, ait Cicero 2. Offic. *conſtat ex tribus his, ſi diligit multitudo, ſi fidem habet, ſi cum admiratione quadam nos honore dignos putat*. Græcè eſt θαυμασθήσομαι, id eſt admirationi ero, admirationem mei concitabo, portentoſus ero, inſtar cæleſtis iridis, quæ ab admiratione hominum, tantam ejus colorum varietatem & ſpeciem admirantium, Græcis dicta eſt *Thaumantias*; quaſi *admiranda*. Sicut enim iris ex reverberatione radiorum ſolis ſuam formam haurit admirabilem: ſic ego ex irradiatione ſapientiæ divinæ hauriam omnem meum judicii & ingenii ſplendorem, quem omnes admirabuntur. Quare Severus Sulpitius lib. 1. Sac. hiſt. in Salomone ſic ait: *Ita in admiratione ingenii prudentiæque ejus reges vicinarum gentium amicitiam ab eo fœduſq; petiere, parati imperata facere*. Longè veriora ſunt hæc in Chriſto, qui eſt Sapientia incarnata, cujus ſapientiam obſtupuerunt turbæ, juxta illud: *Omnis enim populus ſuſpenſus erat, audiens illum*, Lucæ 19. 48. græcè, *pendebat ſuſpenſo animo*; Syrus, *pendens erat ab eo ad audiendum eum*. Et miniſtri ad eum capiendum miſſi, rogati à Scribis, cur eum non adducerent, reſponderunt: *Numquam ſic locutus eſt homo, ſicut hic homo*, Joan. 7. 46.

Hac ingenii & acuminis dote inter omnes Patres & Doctores Eccleſiæ, velut aquila excelluit S. Auguſtinus, cui proinde jure meritoque hæc elogia aſſignat S. Proſper lib. 3. de Vita contempl. cap. 31. *Sanctus Auguſtinus Epiſcopus, acer ingenio, ſuavis eloquio, ſæcularis literaturæ peritus, in Eccleſiaſticis laboribus operoſus, in quotidianis diſputationibus clarus, in omni ſua actione compoſitus, in expoſitione ſua fidei noſtræ Catholicus, in quæſtionibus ſolvendis acutus, in revincendis hæreticis circumſpectus, & in explicandis Scripturis Canonicis cautus*. Et Concil. Tolet. VIII. c. 2. anno Domini 653. *Sanctiſſimus Auguſtinus*, inquit, *veſtigationis acumine cautus, inveniendi arte præcipuus, aſſerendi copia profluus, eloquentiæ flore venuſtus, ſapientiæ fructu fœcundus*.

Tacentem me sustinebunt (expectabunt ut loquar) et loquentem me respicient, (græcè, *loquenti attendet*, id eſt ore & oculis intenti in me, loquentem audient) et sermocinante me plura (diutiùs me perorante) manus ori suo imponent) Vers. 12. ſilentium ſibi indicentes me attentè aſcultabunt, præ voluptate & admiratione mearum ſententiarum. Audi Cantacuzenum hæc paraphraſticè explicantem: *Ero coram dynaſtis in admiratione, dum ad meam ſolertiam induſtriamq; reſpicient, rerum ingenioſam interpretationem, & promptam quæſtionum facilemq; declarationem. Me tacente præſtolabuntur, & me loquente attendent, neque tumultuabuntur, vel dum me ipſe colligo, ac tacitus ad memoriam revoco, quæ ſunt mihi dicenda, vel dum pergo dicere, reſq; illis gratiſſimas ac jucundiſſimas porrigo: quòd ſi contigerit, ut in his quoque ſim longior, diligenter tamen ad ea, quæ dicentur attendent, & ne hiſcent quidem: quin etiamſi adhuc longiùs ferantur impetu quodam, ſibi ipſi ora obſtruent admota manu*. Sic Ænea perorante, Dido ejuſque aſſeclæ admirantes *conticuere omnes, intentiq; ora tenebant*, ait Virgil. Æneid. 2. Magna enim vis eſt in ore, oculis & vultu dicentis, ait Plutarch. opuſc. de Auditu, atque in ipſa actione & pronuntiatione, quæ oculis magis, quàm auribus percipitur: unde intentos in ſe rapit auditorum aſpectus. Quocirca, ut ait Cicero in Oratore, prima pars & laus oratoris eſt pronuntiatio: unde idem in Catilin. 4. *Video*, ait, *in me omnium veſtrum ora atq; oculos eſſe converſos*. Sapiens enim orator debet conari, ut vel rerum novitate & inſolentia, & gratia & energia dicendi; vel materiæ gravitate, jucunditate & pondere ſuſpenſos & intentos in ſe detineat auditorum animos; ſic enim eos faciet ſibi benevolos & attentos. Talis erat Job, qui de ſe perorante ait cap. 29. 9. *Principes ceſſabant loqui, & digitum ſuperponebant ori ſuo*, &c. *Auris audiens beatificabat me, & oculus videns teſtimonium reddebat mihi*, annuendo & applaudendo. Et Paulus, cujus facundiam & energiam dicendi ſtupentes Lycaonii, eum quaſi Deum cælo lapſum vocabant Mercurium, Act. 14. Et S. Maurilius, qui indicio columbæ deſignatus Epiſcopus Andegavenſis, & à S. Martino conſecratus, ſanctitate & miraculis crebris illuſtris, omnium in ſe ora aureſque rapiebat. Unde erat *ſermone ſilens, & ſilentio loquens, nihilq; eius jucunditate ſeverius & ſeveritate jucundius*, ait Fortunatus in ejus Vita.

Præterea habebo per hanc, immortalitatem: et memoriam æternam his, qui post me futuri sunt, relinquam) Vers. 13. uti de facto Salomon reliquit. *Immortalitatem*, græcè ἀθανα-

ἀθανασίαν, accipe tum nominis & famæ, tum vitæ æternæ, q.d. Nanciſcar per ſapientiam vitam immortalem apud Deum, & memoriam æternam apud homines, juxta illud pſ. 111. 7. *In memoria æterna erit juſtus*. Sic de Joſia rege ait Eccleſ. c. 49. 1. *Memoria Joſiæ in compoſitione odoris facta opus pigmentarii. In omni ore quaſi mel indulcabitur ejus memoria, & ut muſica in convivio vini*. Mirè enim recreat & animat ſapientem, quòd memoria ejus erit laudi & exemplo apud poſteros; immortalitas enim nominis magnum eſt mortalitatis vitæ lenimentum: imò Cicero Tuſcul. 1. inde colligit animæ immortalitatem. Anima enim non deſideraret memoriam æternam, niſi ipſa eſſet æterna, ut ſentire poſſet, quid de ea dicturi ſint poſteri: quid enim ad illam pertinerent laudes hominum, ſi nullus illarum in ea foret ſenſus? Eſt hæc duodecima dos ſponſæ, id eſt ſapientiæ, ſcilicet immortalitas vitæ æquè ac famæ.

VERS. 14. DISPONAM POPULOS, ET NATIONES MIHI ERUNT SUBDITÆ) Eſt hæc decima tertia dos ſapientiæ, quòd doceat ſapienter regere populos & ſubditos quoslibet. Per *populos* accipe Iſraelitas; per *nationes*, græcè ἔθνη, id eſt gentes, accipe Idumæos, Moabitas, Ammonitas, ceteraſq; vicinas gentes Salomoni ſubditas, 3. Reg. 4. 24.

DISPONAM) Græcè, διοικήσω, id eſt adminiſtrabo, œconomicè regam, gubernabo, ordinabo. ordinatè collocabo, per ordines digeram, cuique ſuum locum, munus, officium & gradum aſſignabo. Optima enim gubernandi ratio eſt, ſi omnes ordine ſuo collocentur, & omnia ordine ſuo gerantur. S. Auguſt. libr. de Opere monach. cap. 18. ait: *Ipſa eſt optima gubernatio, ut omnia ſuis temporibus* (ſub quibus ceteras intelligit circumſtantias perſonarum, ætatum, virium, locorum) *diſtributa gerantur ex ordine* (*qui*, ut idem ait lib. 1. c. 10. ex duobus libris, quod de Ordine ſcripſit, *eſt per quem aguntur omnia quæ Deus conſtituit*) *ne animum humanum turbulentis implicationibus involuta perturbent*.

Vide dicta Proverb. 8. 15. ad illa: *Per me reges regnant, & legum conditores juſta decernunt*. Vide & Clement. Alex. in Apologia, ubi Amphionis & Orphei incantationes, orationes ſapientiæ & eloquentiæ pleniſſimas fuiſſe ait, quarum vi homines, qui antea ſub humana figura ſpeciem ferinam belluinis moribus gerebant, ad contentum politicæ diſciplinæ redacti ſunt; quibus præfert, ut lucem ombris, ut veritatem mendacio, Chriſtum Dominum, quem *ſanctum, & cæleſtem animarum incantatorem* appellat; Anaſtaſ. verò Sinaita lib. 4. Hexam eumdem *lyram cæleſtem* nuncupat. Denique ex hoc v. 14. Pineda lib. 3. de Rebus Salomonis c. 34. colligit Salomonem regem regum, ſapientiæ beneficio, non ſolùm exteris, ſed & ſuis jus dixiſſe, judicando, decidendo lites, & cuique jus ſuum attribuendo; idque per ſe; non tantùm per judices à ſe conſtitutos.

VERS. 15. TIMEBUNT ME AUDIENTES REGES HORRENDI: IN MULTITUDINE VIDEBOR BONUS, ET IN BELLO FORTIS) Sapientia enim ſubditis eſt manſueta, ac rebellibus, & hoſtibus, præſertim tyrannis, horrendis & formidabilibus, eſt terribilis, & horrenda, juxta illud Virgil. 6. Æneid. de arte regnandi:

Hæ tibi erunt artes, &c.
Parcere ſubjectis, & debellare ſuperbos.

Sic Moſes metum & horrorem incuſſit Pharaoni, Exodi 7. & ſeq. Joſue Chananæis c. 2. 10. Daniel c. 226. Nabuchodonoſori; Joannes Baptiſta Herodi, Marci 6. 20. Hinc, & ſponſa, puta Eccleſia, vocatur *pulchra ut luna, electa ut ſol, terribilis ut caſtrorum acies ordinata*. Cant. 6. 9. Nam, ut ait Nyſſen. orat. 13. in Cant. *Eccleſiæ fabricatio ad inſtar fabricationis eſt mundi*. Ex Can. 7. *Quid videbis in Sulamite, niſi choros caſtrorum?*

BONUS) Id eſt benevolus, benificus, clemens, liberalis. Hæc ergo ſunt duæ præcipuæ principis dotes, ſcilicet beneficentia & fortitudo, juxta illud Homeri: *Utrumque, rex eſt bonus, & fortis miles*; quod aſſiduè in ore habebat Alex. Magnus, teſte Plutarcho in Moral. rex enim in pace bonus & pacificus ſit oportet, in bello verò fortis. Huc facit illud Plutarchi lib. Ad principem ineruditum, & lib. *cum principe philoſophandum*: *Succenſet Deus tonnitrua & fulmina, radiorumq; projectus minitantibus: qui verò recta ratione præditi, honeſtate humanitateq; ipſum referre conantur, hos ſtudio eorum delectatus, auget, ſuaq; eos æquitate, juſtitia, veritate ac manſuetudine imperiti, quibus nihil eſt diuturnius*. Vide Dionem orat 2. de regno, & orat. 49. quæ incipit, *Humanis & eruditis hominibus, neque jucundum magiſtra*-

Princeps ſit benignus & fortis.

Gnomæ.

A *tum gerere, neque difficile*. Ex Ariſt. in Quæſt. Politic. ubi ait: *Princeps inimicis formidoloſus eſt, ſi armis & exercitu, multoq; veluti ad bellum apparatu inſtructus fuerit; ea tamen omnia diutiùs, ceu vana, priùs quàm his utatur, detineat. Nam & Deus ipſe antequam majeſtatis ſuæ trepidationem incutiat, inducias quaſdam præbet*. Quòd ſi id non juvet, tum demum ſua in reos jacula & fulmina contorquet. Audi ex Legibus Viſigothorum lib. 1. tit. 2. cap. 6. ſanctionem: *Ex inſtitutione morum, ex manſuetudine principum, eaq; ex diſpoſitione legum oriente, & concordia fit civium, & triumphus hoſtium; atque ſi bonus princeps interna regens, & externa conquirens, dum ſuam pacem poſſidet, & alienam litem abrumpit, celebratur in civibus rector, & in hoſtibus victor*. Audi & Senecam Tragœdum In Octavia colloquentem cum Nerone: N. *Ferrum tuetur principem*. S. *Meliùs fides* N. *Decet timeri Cæſarem*. S. *At plus diligi*. N. *Metuant neceſſe eſt*. S. *Quidquid exprimitur grave eſt*. N. *Juſſiſq; noſtris pareant*. S. *Juſta impera*. Et Iſocratem orat. 2. ad Nicoclem: *Bellicoſus ſit ſcientia rei militaris & apparatu, ſed pacificus, ut* B *nequid præter jus & æquum concupiſcat ſibiq; vendicet*. Et Muſonius apud Stobæum ſerm. 48. *Commodum eſt principi*, inquit, *ut ſubditis amandis potiùs, quàm metuendus ſit*.

INTRANS IN DOMUM MEAM, CONQUIESCAM CUM ILLA: NON ENIM HABET AMARITUDINEM CONVERSATIO ILLIUS, NEC TÆDIUM CONVICTUS ILLIUS, SED LÆTITIAM ET GAUDIUM) Vatabl. *nihil enim habet amaritudinis ejus commercium, nec quidquam doloris convictus ejus, ſed lætitiam & gaudium*; cum ex adverſo hominum, licèt amiciſſimorum, convictus & nimia familiaritas, ſæpè pariat tædium, imò aculeum afferat ſtimuletque ad iram vel triſtitiam.

Eſt hæc decima quarta ſapientiæ laus, quod ſapienti, à publicis privatiſque negotiis animum ad ſapientiam ſevocanti, illa afferat ipſi pacem & lætitiam, ac tædia & mœrores ex negotiis contracta, leniat vel abſtergat. Ita læto ſemper animo æquè ac vultu apparuere. S. Antonius, S. Romualdus, S. Franciſcus, S. Dominicus, S. Ignatius, ac priſci Eſſæi, Anachoretæ & Religioſi, ſapientiæ & con- C templationi dediti. Vide S Baſilium de Conſtit. monaſt. c. 13. & 14.

Cauſa hujus pacis & gaudii eſt prima, ſerenitas & ſanctitas bonæ conſcientiæ: *Secura enim mens eſt quaſi juge convivium* Proverb. 15. Secunda, amor & confidentia in Deum. Tertia, ſpes futuræ gloriæ, quæ omnes vitæ ſanctæ, licèt aſperæ, labores & dolores abſorbet. Huc facit illud Eccl. 15. v. 6. *Jucunditatem & exultationem theſaurizabit ſuper illum*. Et illud ſapientiæ de ſeipſa: *Spiritus enim meus ſuper mel dulcis, & hæreditas mea ſuper mel & favum* Eccl. 24. 27. Diſcant à ſapientia viri ſapientes in converſatione non eſſe tetrici, auſteri, abſtracti, duri; ſed amœni, hilares, jucundi, faciles, obſequentes, ut omnibus libenter aures præbeant, eorumque poſtulatis benevolè, quoad poſſunt, ſatisfaciant.

Denique ex τῷ *non habet amaritudinem converſatio illius, nec tædium convictus illius*, D. Thomas 1. 2. q. 35. art. 5. probat delectationem contemplationis eſſe meram ac purã, nec ullam habere triſtitiam ſibi oppoſitam. Experiuntur hoc Aſcetæ, qui jugiter cum Deo, cum Chriſto, cum B. D Virgine, cum angelis & Sanctis verſantur: hi enim in terreſtri quaſi degunt paradiſo, & quaſi terreſtres angeli, cęleſtium delicias in carne prelibant, juxta illud: *Quam magna multitudo dulcedinis tuæ Domine, quam abſcondiſti timentibus te!* pſ. 30. 20. & illud: *Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ, & torrente voluptatis tuæ potabis eos*, pſ. 36. 9.

HÆC COGITANS APUD ME, ET COMMEMORANS (græcè φροντίσας, id eſt *curans*, hoc eſt cum cura ſtudioſè & ſollicitè conſiderans) IN CORDE MEO: QUONIAM IMMORTALITAS EST IN COGNATIONE SAPIENTIÆ) Ita legendum cum Græcis & Roman. Perperam ergò Hugo & Dionyſ. imò S. Fulg. lib. 3. ad Monimum c. 6. legũt, *quoniam immortalitas eſt in cogitatione ſapientiæ*; & alii, *in cognitione ſapientiæ*: quam lectionem ſecutus Idacius Clarus l. 3. contra Varimad. ut probet Filium eſſe Patri æqualem & coævum, *id clariùs affirmari* inquit à Salomone c. 8. *his verbis*: *Immortalitas eſt in cognitione ſapientiæ, & amicitiæ illius delectatio bona: item in operibus manuum ſapientiæ honeſtas ſine defectione, & in certamine ſermonum ejus immortalitas, & vita æterna in communicatione verborum ejus claritas perpetua*. Ubi pariter addit τὸ *perpetua* & τὸ *immortalitas*, quorum neutrum eſt in Græco, ſed VERS. 17.

ipſe τὸ *immortalitas* hoc v. 17. poſitum, in ceteris, quæ ſe- A quuntur v.18. repetendum cenſuit.

Senſus eſt q.d. Ego Salomon ſtudioſè conſiderans ſapientiam eſſe immortalem, & eamdem immortalitatem communicare ſuis cognatis, id eſt ſuis filiis & ſponſis, qui eam arctè aſſociare & quaſi deſpondere ſatagunt; facereq; ut ſibi cognati, id eſt coniuncti, affines & devincti, ſint immortales; hac de cauſa ardenter concupivi eam mihi aſſumere in matrem, imò in ſororem & ſponſam, juxta illud Proverb. 7. 4. *Dic ſapientiæ, Soror mea es: & prudentiam voca amicam tuam.* Græcè ſunt aoriſti, λογισάμενος καὶ φροντίσας, id eſt cùm reputaſſem, & ſollicitè cogitaſſem, quòd ſapientia immortales faciat eos, qui ſecum cognationem vel affinitatem contrahunt, qui ſcilicet eam ſibi devincire, & deſpondere ſatagunt, juxta illud c. 15. 3. *Scire juſtitiam & virtutem tuam, radix eſt immortalitatis.* Repetit id, quod dixit v. 13. *Præterea habebo per hanc, immortalitatem, & memoriam æternam,* &c. Huc alludens Thalaſſius centuria 4. n. 56. *Lignum vitæ,* ait, *eſt ſcientia Dei, cujus purus particeps, permanet immortalis.*

Vers. 18. ET IN AMICITIA ILLIUS DELECTATIO BONA, B ET IN OPERIBUS MANUUM ILLIUS HONESTAS SINE DEFECTIONE, ET IN CERTAMINE LOQUELÆ ILLIUS SAPIENTIA, ET PRÆCLARITAS IN COMMUNICATIONE SERMONUM IPSIUS: CIRCUIBAM QUÆRENS, UT MIHI ILLAM ASSUMEREM) Hæc quoque ſuperiùs recenſuit, ſed hic repetit per conglomerationem, ut ſapientiæ dotes inculcet, & omnes ad ejus ſtudium magis accendat.

DELECTATIO BONA) id eſt honeſta, non turpis; item *bona,* id eſt *jucunda,* ut vertit Vatabl. juxta illud: *Ecce quàm bonum, & quàm jucundum habitare fratres in unum.*

HONESTAS SINE DEFECTIONE) Id eſt opulentia inexhauſta, divitiæ indeficientes, ſive perennes, ut vertit Vatabl. Vide dicta v. 11. & 14. & Prov. 3. 16. ad illa: *Longitudo dierum in dextera illius, & in ſiniſtra illius divitiæ & gloria.*

IN CERTAMINE LOQUELÆ ILLIUS SAPIENTIA) Græcè ἐν συγγυμνασίᾳ ὁμιλίας αὐτῆς φρόνησις, id eſt, *in coexercitatione converſationis illius prudentia:* Vatabl. *in uſu colloquii* (ὁμιλία enim, id eſt colloquium, dicitur ab C ὁμοῦ λαλεῖν, id eſt à ſimulloquendo) *illius prudentia.* q. d. ait Janſen. Per hoc, quòd quis exercetur cum ea colloquendo, diſſerendo & converſando, acquiritur ſapientia & prudentia: ſicut qui cum viris doctis in gymnaſiis colloquuntur & diſputant, eorum doctrinam expiſcantur & hauriũt: & ſicut in diſputationibus ſcholaſticis, ubi argumentans rationibus certat cum defendente, acuitur ingenium & veritas eluceſcit. Unde Eccl. 51. 25. dicitur: *Colluctata eſt anima mea in illa.* Hinc manarunt Collationes Patrum, de quibus Caſſianus, Climacus & alii in Vitis Patrum, in quibus mutua collocutione, & quaſi diſſertatione de virtutibus, Aſcetæ eaſdem ſibi ſuiſque diſcipulis validiùs & ardentiùs imprimebant. Quamquam hic, non tam doceatur quomodo acquiratur ſapientia, quàm quid fructus & commodi illa acquiſita præſtet, nimirum illam efficere, ut noſtri ſermones, diſcurſus, dialogiſmi, diſputationes ſint ſapientes, ac ſapientiam ubique ſpirent, omnibusque aſpirent, uti faciebant Patres in ſuis Collationibus.

PRÆCLARITAS (græcè εὔκλεια, id eſt celebritas, no- D men, laus, claritas famæ, ſplendor: unde κλυτὸς eſt inclutus, celebris, præclarus, ſplendidus) IN COMMUNICATIONE SERMONUM IPSIUS) q. d. ait noſter Lorinus: Bene audit ubique ſapiens, ejuſque verba tamquam axiomata, apophtegmata & gnomæ audiuntur, circumferuntur, laudantur. Dum communicat ſermones, inde præclarè celebratur: vel enim decus lauſque habetur, cum illo conferre & colloqui. Anagog. id longè verius erit apud Beatos in cælo. Huc facit illud Daniel. 12. v. 3. *Qui autem docti fuerint, fulgebunt quaſi ſplendor firmamenti; & qui ad juſtitiam erudiunt multos, quaſi ſtellæ in perpetuas æternitates.* Minùs rectè Lyran. Dionyſ. & Hugo *præclaritatem* exponunt claritatem & elegantiam ſermonis. q. d. Sapiens clarè & eleganter ſermones ſuos eloquitur.

CIRCUIBAM) Hæc vox notat ingens & aſſiduum in Salomone ſapientiæ deſiderium: ſic enim ſponſus circuit, ut ſponſam quam ambit naniſcatur. Porrò circuivit ipſe, ait Cantacuzenus, *dum diu multumq; elaboraret, dum ſe in omnibus honeſtis actionibus exerceret, dum omnes, qui ſapientia virtuteq; præditi eſſent, alios obſervaret atque ſuſpiceret, alios etiam in magiſtrorum ac pædagogorum haberet loco, ac prorſus in hoc ſtudium totus incumberet.*

UT MIHI ILLAM ASSUMEREM) in ſponſam & contubernalem, ut dixit v. 2. Confert enim ſapientiam cum ſponſa carnali, eamque illi præfert. Primo, quòd hæc ſæpè mortem marito afferat, uti attulit Eva Adamo, & Dalila Samſoni: at ſapientia immortalitatem conciliat ſibi devincto & coniuncto, & quaſi cognato. Secundò, in amicitia ceterarum nuptarum, ſæpè eſt delectatio turpis: at in ſapientia eſt honeſtiſſima. Rurſum, ceteræ maritis ſæpè exhibent curas, moleſtias, tædia, jurgia: at hæc jugem ſponſo præſtat delectationem, eamque bonam, id eſt jucundam & eximiam. Tertiò, aliæ ſponſæ, ait Cervantius, deſidia languent, otioque torpent, ac deſluunt in deliciis totæ, ſæpè illis nulla cura rerum domeſticarum, non filiorũ filiarumve, non famularum, non item eorum quæ ad victum, quæ ad cultum pertinent, quæ ad opes conſervandas, nedum augendas; magni theſauri vix ſufficere poſſunt earum veſtibus, monilibus, cupediis: at *in operibus,* ſive *ex laboribus manuum illius* (ſapientiæ) *divitiæ, theſauri indeficientes,* & hos non minori virtute ipſa ſuis manibus, quaſi aureis adamantiniſque mœnibus tuetur, *honeſtas ſine defectione.* Quartò, *in certamine loquelæ:* ceterarum enim uxorum contubernio, colloquio, uſu, conſuetudine & congreſſu, in palæſtra ipſa coniugali, planè virile robur ingeniumque viri langueſcit: unde ſuſcipiendi admirandique ſunt illi, tametſi pauci, qui uxorati unà liberis atque libris ſtrenuè vacaverunt; eis tamen cælibes & numero & ſapientia longè fuere & ſunt majores: at *in certamine loquela* ſponſæ hujus cæleſtis, *ſapientia* atque prudentia florent vigentque. Quintò, ex collatione ſermonum cum aliis femineis coniugibus, & earumdem conſortio & ſocietate, vir velut ignis cinere obducitur & obſcuratur: quid enim è femina & muliere, niſi femineum & molle? Sit exemplo Salomon ipſe 3. Reg. 11. cujus opulentiæ, potentiæ & magnificentiæ ſplendores inaurare non valuerunt, quæ deauravit ſocietas feminarum contubernalium, ait Cervantius. *At præclaritas eſt in communicatione ſermonum ſapientiæ,* coniugis omnium puriſſimæ, quam proinde ſibi in ſponſam aſſumere ſategit Salomon.

Sapientia præſtat aliis ſponſis. *Primò.* *Secundò.* *Tertiò.* *Quartò.* *Quintò.*

Hæc omnia myſticè ritè adaptes B. Virgini, quæ fuit ſponſa ſancti Joſephi, eſtque etiamnum quaſi ſponſa omnium fidelium & piorum.

PUER AUTEM ERAM INGENIOSUS, ET SORTITUS SUM ANIMAM BONAM) Syrus, *puer eram lucidus,* vel *clarus;* Arabicus, *puer eram ſubtilis, ſolers acutus.* Oſtendit ſe ex natura & indole bona ac ingenioſa capacem fuiſſe ſapientiæ. q. d. Cùm eſſem bonæ indolis & ingenii, facilè intelligebam quanta eſſet dignitas ſapientiæ, quanta eius commoda jam à me recenſita: quare cùm illa propenſiùs optarem; cognoſcerem tamen me illa viribus meis non poſſe aſſequi, adii Dominum, eumque ut illa mihi largiretur deprecatus ſum. Sapienter Tert. *Deus,* ait, *ita naturam diſpoſuit, ut ea gratiæ aptiſſimum fundamentum exiſterit.* Vide S. Aug. l. 22. contra Fauſtum c. 70. Vers. 19.

INGENIOSUS) Id eſt boni, magni, acuti & acris ingenii ad res intelligendas & diiudicandas. Unde Cicero lib. 5. de Finib. *Prioris generis,* ait, *eſt docilitas & memoria, quæ ferè omnia appellantur uno ingenii nomine; eaſq; virtutes qui habeat, ingenioſi vocantur.* Et S. Iſidor. lib. 10. Etymol. litt. I. *Ingenioſus dictus,* inquit, *quòd intus habet vim gignendi quamlibet artem.* Et S. Auguſt. lib. 10. de Trinit. cap. 11. *In his,* inquit, *memoria, intelligentia, voluntate inſpici ſolent etiam ingenia parvulorum, cuiuſmodi præferant indolem. Quanto quippe tenaciùs & faciliùs puer meminit, quantoque citiùs intelligit, & ſtudet ardentiùs, tanto eſt laudabilioris ingenii.*

Sub ingenio ergo hìc judicium, memoriam & voluntatem intellige. His enim quatuor excelluit Salomon, cùm alioqui ſæpè pollentes ingenio, non polleant judicio, & vice verſa. ingenii enim parens eſt temperies calida, judicii frigida. Ingenium lumen eſt animi: ſed hujus ipſius luminis lumen, & oculus oculi eſt judicium. In ingenioſum cadit ſubinde error mentis, & ſtultitia, numquam in judicioſum. Malim hebes haberi, quod vitium pugnat cum ingenio, quàm inſipiens & ſtultus, quod adverſatur judicio. Audi Maximum Tyrium diſſertatione 34. *Plerumq; id evenit homini, ut quo facundior eſt ingenio,*

eo

Digitized by Google

eo minus valeat judicio. At Salomon ingenio excelluit æquè ac judicio, ut patet 3. Regum 3. & ſeq

Pro *ingenioſus*, græce eſt εὐφυής, quæ vox tria ſignificat. Primo, eum qui induſtrius eſt ac amœni & acris ingenii, uti jam explicui; Secundò, eum qui bonæ eſt indole, ac natura ad virtutem propenſus: εὐφυὴς enim idem eſt, quod bene natus, natura habilis, beneformatus, benè à natura compoſitus, ingenioſus, id eſt naturali quadam ingenii dexteritate ad omnia comparatus: nam Φύσις eſt indoles, putà naturalis ingenii animique bonitas: φύω enim eſt gigno, produco, planto; in lucem edo. Unde φύσις eſt natura, potentia rei innata, ingenium, indoles, vis nativa, naturæ habitus & mores. Ingenium enim propriè à Latinis vocatur natura cuique ingenita, à gignendo; ea verò in pueris indoles dicitur, eſtque non ſolùm probitatis, ſed induſtriæ quoque judiciique index.

Ingenii genus quis?

Unde S. Iſidor. lib. 10. Etymol. cap. 11. ſub finem *genium* derivat ex eo, *quòd vim habeat omnium rerum gerendarum, ſeu à gignendis liberis: & unde & geniales lecti dicebantur, qui novo marito ſternebantur*. Et Feſtus: *Geniales deos*, inquit, *dixerunt aquam, terram, ignem, aerem: ea enim ſunt ſemina rerum. Genium appellabant deum, qui vim obtineret rerum omnium gerendarum: Auſuſtius: Genius, inquit, eſt deorum filius, & parens hominum; ex quo homines gignuntur; & propterea genius meus nominatur quòd me genuit. Alii genium eſſe putarunt uniuſcujuſque loci deum.* Et Nonius Marcellus cap. 4. *Ingenium*, inquit, *eſt naturalis ſapientia. Salluſt. Catilinæ bello: Ingenium nemo ſine corpore exercebat. Ingenium veteris dixerunt & ſua ſponte, vel natura.* Nævius *Lycurgo: Vos, qui regalis corporis cuſtodiam agitis, ita actutum in frondiferos luces; ingenium arbuſta vincta ſunt, non obſcuritus. Salluſt. Hiſtor. lib. 3. Caſtriſque collatis, pugna tamen ingenio loci prohibebatur. Virgil. Geor. lib. 2. Nunc locus arvorum ingeniis, quæ robora, Quis color.* Hoc ſignificatum ſecutus Petrus Nannius hoc loco vertit, *puer eram dexteræ indolis*; Vatabl. *dextero ingenio præditus*.

Tertiò, εὐφυὴς, teſte Heſychio, eſt arbor, natura aut ingenium vireſcens, bene germinans, copioſè ſuccreſcens. Id enim huic loco convenit. q. d. Salomonis natura inſtar boni ſoli, radiis cæleſtis ſolis, putà gratiæ Dei, calefacta, probitatis & ſapientiæ ſemina probe concipiebat, concepta conſovebat, confota explicabat, & increſcentia in dies promovebat: quare majora in dies ſuæ bonæ indolis & ingenii documenta edebat, inſtar Chriſti, qui proficiebat ætate, ſapientia & gratia apud Deum & homines, Lucæ 2. ita à Caſtro & Pineda libr. 1. de Rebus Salomonis, cap. 18. *Ut dii immortales*, ait Seneca epiſt. 96 *nullam didicere virtutem, cum omni editi: & pars naturæ eorum eſt, eſſe bonos: ita quidam ex hominibus egregiam ſortiti indolem in ea quæ tradi ſolent perveniunt ſine longo magiſterio, & honeſta complectuntur, cùm primùm audierint.*

Denique Ariſtotel. 3. Ethicorum cap. 9. Is, inquit, eſt εὐφυὴς, cui eſt quid innatum bene, qui ſit bene à natura formatus & propenſus, quemadmodum enim arbor vireſcens, & copioſe ſuccreſcens & germinans, ac coaleſcens dicitur εὐφυὴς φυτὸν: ita ingenium amœnum & acre, quod vireſcit, germinat, & coaleſcit in virtute, & in his quæ cum virtute & ſapientia conjuncta ſunt, dicitur bene à natura inſtitutum, & ad bonum proclive.

SORTITUS SUM, hoc eſt, inquit Pineda loco jam citato, non voluntate, non merito meo, ſed Dei nutu, qui velut ſors in manu noſtra non eſt. accepi ANIMAM BONAM) *Solent*, inquit S. Auguſt. lib. 10. de Geneſ. ad litt. c. 18. *quæ ſorte dantur, divinitus dari*. Et inferiùs: *Ad auferendam ſuſpicionem præcedentium meritorum, ſortis nomen acceſſit.* Vera hæc omnia, ſi ſortis nomen preſsè accipiatur: nam, ſi ex uſu ſacri ſermonis, ſors non ſonat illud fortuitum, ſed aliquid proprium & velut hereditarium. Mihi, inquit, attribuit ſupremus rerum arbiter Deus optimam corporis & animæ portionem, præclaram quaſi hereditatem & ſortem poſſeſſionis meæ.

ANIMAM BONAM) Id eſt bonæ indolis, ad bonum omne propenſam, bonitate naturali, moderatione affectionum, & candore morum præditam. Ita Dionyſ. Pineda, Janſen Lorinus, à Caſtro & alii.

Minùs rectè Hugo ingenium naturæ, animam bonam gratiæ attribuit: ſic & Bonavent. qui id probat ex voce ſortis: & Lyran. qui animam bonam aſſignat puritati affectus, quem hauſit Salomon ex inſtitutione Nathan, qui propterea cognomen ei impoſuit, *Amabilis Domino*, 2. Reg. 12. 25. Et Holcot, qui putat voce *puer* (puer enim dicitur à puritate) notari munditiem corporis: voce *ingenioſus*, peritiam intellectus: per τὸ *ſortitus ſum animam bonam*, innui gratiam ſupernaturalem. Et Hugo Ætherianus lib. de Regreſſu animarum c. 32. ait, Salomonem ſortitum eſſe animam bonam, per datam ſibi ſapientiæ abundantiam, per quam factus ſit magis bonus.

Peius alii cenſentes animam eſſe ex traduce, id eſt animam filii ſeminari & traduci ab anima parentis, ſicut lumen unius candelæ traducitur & accenditur ab alia candela, ſic exponunt q. d. *Puer ingenioſus*, græcè εὐφυὴς, id eſt bonæ naturæ & indolis, quia à natura & indole bona animæ parentis mei ſortitus ſum, & accepi pariter animam bonam, juxta illud Lucani lib. 5.

Indole ſi dignum Latia, ſi ſanguine priſco
Robur ineſt animis.

Horum ſententiam recenſens, & cum dubio ſequens S. Auguſt. lib. 10. de Geneſ. ad litt. cap. 17. *Puer autem eram ingenioſus*, inquit, *idipſum explicans, quibus cauſis ingenioſus eſſet, continuò ſubjungit, Et ſortitus ſum animam bonam, videlicet ex paterno ingenio vel corporali temperamento. Denique cùm eſſem, inquit, magis bonus, veni ad corpus incoinquinatum; quòd ſi mater num intelligatur, ne hoc quidem, quod dictum eſt Veni ad corpus, huic opinioni refragabitur, cùm ex anima & corpore paterno veniſſe ad maternum corpus, accipitur, incoinquinatum videlicet, vel à cruore menſtruo: dicuntur enim ex hoc ingenia gravari; vel à contaminatione adulterina*, quæ ſæpè obeſt moribus filiorum, & ſuam pruriginem in illos transfundit. Verùm tradux animarum ab Eccleſia jam velut error damnatus eſt. Docet enim illa omnes hominum animas à Deo creari infundendo, & creando infundi: atque error iſte hic ſatis refellitur ex eo quod ſubditur: *Et cùm eſſe magis bonus, veni ad corpus incoinquinatum*, quæ verba innuit animam priorem fuiſſe corpore non tempore, ſed natura, priuſque habuiſſe ſuam bonitatem, de qua dixit, *Sortitus ſum animam bonam*, ac deinde veniſſe in corpus incoinquinatum; non igitur à ſemine corporeo, nec per ſemen parentis tranſfuſa eſt anima patris in corpus filii.

Præclarè Seneca libr. 4. de Benef. cap. 6. *Inſita ſunt nobis*, inquit, *omnium ætatum omniumque artium ſemina, magiſterque ex occulto Deus producit ingenia.*

Myſtice S. Auguſt. ibidem c. 18. hæc omnia accipit de Chriſto, qui verus fuit Salomon, id eſt pacificus & pax noſtra: *Quid ingenioſius*, inquit, *illo puero, cuius in annis duodecim ſeniores ſapientiam mirabantur?* Et inferiùs: *Et quid incoinquinatius illo utero Virginis, cujus caro etiamſi de peccati propagatione venit, non tamen de peccati propagine concepit?* Et pluribus interjectis: *Et fortaſſe ideo ait, Sortitus ſum animam bonam: ſi tamen hoc de illo oportet intelligi, quia ſolent, quæ ſorte dantur, divinitus dari: aut quod fideliter dicendum eſt, ne vel illa anima aliquibus operibus præcedentibus ad tantum apicem ſubvecta putaretur, ut cum ea Verbum caro fieret, & habitaret in nobis: ad auferendam ſuſpicionem præcedentium meritorum, ſortis nomen acceſſit.* Et S. Cyprian. libr. Teſtim. contra Judæos c. de Nativ. Chriſti: *Quis*, inquit, *ante nativitatem erat bonus? & quis venit in corpus incoinquinatum & impollutum?* niſi ſolus Chriſtus, utpote inſtar roris in Virginem illapſus, in eaque conceptus ex Spiritu ſancto.

ET CUM ESSEM MAGIS BONUS, VENI AD CORPUS INCOINQUINATUM) Syrus, *propter gratiam meam veni in corpus purum*; Arabicus, *cùm eſſem bonus, intravi in corpus illius*, ſcilicet ſapientiæ. Hinc Origeniſtæ docebant animam extitiſſe ante corpus, & pro meritis vel demeritis detrudi ac venire in corpus purum, vel maculatum. Verùm hic eſt error jam olim ab Eccleſia damnatus. Vers. 20.

Interpretes Orthodoxi hic ſe torquent & variè exponunt. S. Bonaventura: *Cùm eſſem magis bonus*, inquit, per gratiam ſupernaturalem, quàm eſſem priùs ex induſtria naturali. Holcot: *Cum eſſem magis bonus*, nempe, quàm ingenioſus, & magis in me emineret bonitas moralis, quàm bonitas naturalis ingenii (*veni ad corpus incoinquinatum*) id eſt proficiendo attigi perfectionem virtutum moralium, ita ut ſervarem corpus incoinquinatum à paſſionibus vitiorum. Carthuſianus: *Cùm eſſem magis bonus*, proficiendo in virtutibus, *veni ad corpus incoinquinatum*, conſervans me ab impuritate.

Verùm nihil horum ſatisfacit, nihil hoc loco germanum eſt & oppoſitum.

Græcè eſt, μᾶλλον δὲ, id eſt *magis verè*, vel *imò potiùs*, *eſſem bonus*, ut ſit correctio; unde Vatabl. vertit, *imò bonus ipſe cùm eſſem, corpus incontaminatum adeptus ſum*; Oſorius, *aut ut rectiùs dicam, cùm ipſe natura bonus eſſem*, nimirum ſecundùm animam, *nactus ſum corpus immaculatum*: aut μᾶλλον δὲ, id eſt *ampliùs*, vel *inſuper*. q. d. Cùm eſſem bonus, ſcilicet quoad animam, quam ſortitus ſum bonam à Deo, ampliùs vel inſuper veni ad corpus incoinquinatum: bonæ enim animæ, bonum corporis temperamentum proportionaliter reſpondet, ideoque naturaliter quaſi debetur, ac reipſa à Deo datur. ita Nannius, Vatabl. & Janſenius, quem audi: μᾶλλον δὲ videtur poſitum hìc, uti & ſæpè alibi, pro *vel potiùs*, ut ſit quodammodo corrigentis quod dixerat, & ſit ſenſus: *Aut potiùs cùm eſſem bonus, veni, id eſt deveni, ad corpus coinquinatum. Dixerat: Puer eram ingenioſus, & ſortitus ſum animam bonam. Ex quibus verbis cùm intelligi poſſet, eum ſignificaſſe ſe ſuo ingenio conſecutum animam bonam, idcirco veluti corrigit illum ſermonem, dicens: Aut potiùs cùm eſſem bonus, vel quia eram bonus perveni ad corpus incoinquinatum. Significans animæ bonitatem, quam ex Dei munere habuit, fuiſſe cauſam munditiæ corporis, non contrà corporis dotibus animæ bonitatem eſſe paratam, & animæ bonitatem præceſſiſſe, non ſecutam eſſe.*

Alii, quibus favet S. Auguſt. 10. de Geneſi ad litt. c. 17. vertunt, *ut eſſem bonus, veni ad corpus incoinquinatum*. Hæc expoſitio ſatis Græco textui reſpondet, at non Latino Vulgato; habet enim: *Et cùm eſſem magis bonus, veni ad corpus incoinquinatum*: quæ verba licet aliqui, ut ſenſui jam dato accommodent, exponant per trajectionem τοῦ *magis*. q. d. *Et magis*, id eſt inſuper, *cùm eſſem bonus, veni ad corpus incoinquinatum*, atque dent exemplum Prov. 30. 31. *Nec eſt rex qui reſiſtat ei*, hoc eſt, *& rex, nec eſt qui reſiſtat ei*, uti hæc verba tranſponendo exponunt Lyran. Dionyſ. & Janſen. rex enim eſt quartum animal inter ea, quæ bene gradiuntur; tamen trajectio hæc dura videtur & violenta.

Vulgatæ ergo verſioni duplex dari poteſt ſenſus magis appoſitus & concionus.

Prior eſt, q. d. Sortitus ſum animam bonam, nec tantùm animam bonam, ſed & corpus bonum. Quare cùm magis eſſem bonus, id eſt cùm à Deo deſtinatus eſſem ad majorem plenamque bonitatem, ut eſſem magis magiſque bonus, id eſt melior, imò completè, per omnia ſcilicet, tam quoad corpus, quàm quoad animam bonus, *veni ad corpus incoinquinatum*. Unde græcè eſt, *magis autem bonus exiſtens, veni ad corpus incoinquinatum*, id eſt melior, imò perfectè bonus extitit, cùm anima in ſe bona, venit pariter ad corpus bonum & incoinquinatum: corpus enim bonum addidit, & perfecit animæ bonitatem: hæc enim ex corpore bono ſuæ bonitatis complementum accepit: nam animæ officina eſt corpus; per illud enim ipſa operatur omnia ſua. Quocirca ego Salomon, cùm quoad animam eſſem bonus, ex Dei creatione & dono, ejuſdem munere adeptus ſum corpus optimè temperatum, & cum anima mirificè congruens, ſcilicet affectibus moderatum, & animæ conforme ac obediens: hoc enim vocat hìc incoinquinatum; paſſiones enim turbant & inquinant animam. Unde aliqui vertunt, *quia conſequebar majorem bonitatem, veni ad corpus incoinquinatum*.

Poſterior, q. d. *Cùm eſſem magis bonus*, id eſt cùm magis magiſque in bonitate creſcerem, cùm indies in bonitate per actus virtutum proficerem, cùm majora in dies probitatis & præclaræ indolis indicia ederem, cùm adoleſcerem animo æquè ac ſapientiæ ſtudio, *veni ad corpus incoinquinatum*, id eſt tunc conſecutus ſum corporis munditiem & donum caſtitatis, primò virginalis, deinde conjugalis, in eaque aſſiduè profeci & crevi: nam cùm ſcirem hoc eſſe donum Dei, illud inſtanter toto corde à Deo expetii, ut ſequitur, & impetravi. Hic ſenſus eſt accommodus, eumque multis probat & explicat noſter à Caſtro, cujus verba paucis comprehenſa hunc dant ſenſum, q. d. Ego quidem, cùm à puero bona indole præditus fuiſſem, bonaque mente & ad virtutem propenſa, imò quo magis bene eram inſtitutus, eo magis crevi in corpus immaculatum, illud impollutum conſervans: nam bona illa indoles, qua me Deus ſua miſeratione donavit, me inducebat ad conſervandum corpus meum incoinquinatum uſque ad ætatem nubilem: ut ita aptior fierem ad poſtulandam impetrandamque ſapientiam, quæ non habitat in corpore ſubdito peccatis. Id fecit Salomon juvenis: nam ſenex corpus ſuum & animam libidinibus inquinavit.

Myſticè: Verbum in incarnatione aſſumpſit animam bonam, imò optimam, ac, ut illa omni ex parte eſſet in bonitate completa, adaptavit ei corpus optimum, id eſt puriſſimum & perfectiſſimum: Verbum enim mediante anima aſſumpſit corpus; quare priùs natura (non priùs tempore) aſſumpſit animam, quàm corpus, ut docet D. Thom. 3. p. 6. art. 3.

An anima una ſit per ſe melior altera?

Ex hac gnome multi probabiliter colligunt, animas humanas, licet omnes ejuſdem ſint ſpeciei, non tamen in naturæ dignitate eſſe pares, ſed unam alia eſſe meliorem & perfectiorem eſſentialiter: intra tamen latitudinem ejuſdem ſpeciei; atque animam Chriſti nobiliſſimam eſſe præ animabus omnium hominum: non autem à corpore ſolo meliùs organizato, hanc animæ & indolis diverſitatem provenire, uti volunt Durandus, D. Soto, Soncinas, Henricus à Gandavo, Toletus, & noſtri Conimbricenſes in libr. 2. de Anima cap. 1. quæſt. 5. ac Philippus Solitarius in Dioptra cap. 2. & ſeq. ubi docet eam, quæ in hominibus eſt, functionum diverſitatem, oriri non ex anima, ſed ex varia corporis criſi ſeu temperamento: ſicut imber idem, aliud operatur in olea, aliud in vitæ, & ſic de aliis: & ſicut ſol idem, nunc illuminat magis, nunc minùs, ſi liber ſit à nube vel caligine, aut iis obductus: & ſicut eadem aqua per varios cuniculos, hic amara, alibi dulcis eſt.

Reſp. aſſerm.

Verùm Salomon videtur hìc contrarium ſignificare. Ait enim ſe ſortitum eſſe animam bonam præ ceteris, id eſt ceteris meliorem à Deo inditam accepiſſe. Rurſum ingenioſum ait ſe fuiſſe ex anima bona & ingenioſa. Unde ex Græco εὐφυὴς, ſic vertas, *puer eram bonæ indolis*, (& id eſt *quia*) *ſortitus ſum animam bonam*. Nec dicas hanc animæ bonitatem illi à corpore proveniſſe; ſubdit enim: *Et cùm eſſem magis bonus, veni ad corpus incoinquinatum*. q. d. Priùs natura in me fuit bona indoles ex anima bona, deinde ea perfecta fuit per corporis bonitatem & puritatem, cùm in corpus hoc anima ingreſſa eſt.

Probatur Primò.

Ratio eſt Prima, quia, ſi in corpore humano unum alio eſt melius & perfectius, ergo idem longè magis dicendum in anima. Unde S. Thomas 1. p. quæſt. 85. art. 7. in corp. *Manifeſtum eſt*, ait, *quòd quanto corpus eſt meliùs diſpoſitum, tanto meliorem ſortitur animam*: tum quia Deus animas attemperat corpori; ergo in nobilius corpus nobiliorem animam infundit: tum quia ſic corpus habet hanc graduum latitudinem, pulchramque varietatem; ergo multò magis eamdem habet anima, quæ longè corpore eſt præſtantior & ſublimior.

Secundò.

Secunda, quia in angelis ejuſdem chori & ſpeciei, unus, v. g. ſummus, angelus, eſt præſtantior alio, v. g. ultimo: id autem provenit ex anima, ut ita dicam, angeli; non autem à corpore, utpote quo carent ergo idem dicendum de anima hominis, quæ eſt naturæ intellectualis & angelicæ. Licèt enim D. Thomas opinetur omnes angelos inter ſe ſpecie differre, tamen alii paſſim aliter ſentiunt, docentque in eadem ſpecie plures eſſe angelos ſola differentia individuali diſcretos. Ita cenſent Alenſis, Albertus, Bonavent. Scotus, Gabriel, Durandus, Marſilius, Molina, Vaſquez & Suarez lib. 1. de Angelis c. 15.

Tertiò.

Tertia, quia in geminis, v. g. in Eſau & Jacob, ubi idem eſt ſemen, ſæpè eſt diverſiſſima indoles: ergo illa provenit ex anima diſpare.

Quartò.

Quarta, quia animas feminarum diſpares eſſe ab animabus virorum, imò initio diſpares fuiſſe in creatione Adami & Evæ, nemo negarit. Et quis dicere audeat Judam habuiſſe animam tam nobilem, quàm habuit Chriſtus.

Quintò.

Quinta, id ipſum arguere videtur tanta ingeniorum, indolis, ſtudiorum, inclinationum varietas & propenſio. Videmus enim alios ad ſtudium philoſophicum & theologicum, alios ad medicinam, alios ad eloquentiam, alios ad matheſin eſſe propenſos & aptos; ad alias verò ſcientias ineptos, imò averſos: alios ad ſpeculationem ferri, alios ad praxim: alios ad miſericordiam proclives, alios ad ſeveritatem & rigorem: alios ad caſtitatem, alios ad libidinem: in aliis ſummam eſſe memoriam, ſed parum acuminis & ingenii; aliis magnum eſſe acumen ingenii, ſed parum judicii & memoriæ: quæ omnia non videntur à ſolo corpore provenire.

Sextò.

Denique ſi aurum auro præſtat, bos bovi, aqua aquæ, terra terræ, lapis lapidi, cur non & anima una præſtantior ſit altera; præſertim cùm anima ſpiritalis ſit, ideoque elevatior & magis illuminata. Accedit articulus Academiæ

Pari-

Pariſienſis, quem recitat Henricos Gandaven. quodlib. 3. q. 5. & Duraod. in 2.d. 32. q. 5. qui ſic habet: *Si quis dicit omnes animas ab origine eſſe æquales errat; quoniam alias anima Chriſti non eſſet perfectior, quàm anima Judæ*. Ita docent Magiſter Sententiarum io 2. diſtlnct. 32. & ibidem S.Bonav. Albertus, Richard. Joaooes Major, Capreolus, Ægidius, Ferrar. l.1. contra Gentes c.3. Cajetao. 1. p.q.85. a.7. Abulenſ. io cap.15. Matth.q.656 ac Petrus Nannius, Janſen.& Vatabl. hic, atque favet S.Auguſt. l. 4. contra Julian. c.3. dum ait: *Cujus* (Dei) *occulto judicio, nec iniuſto, alii fatui, alii tardiſſimi ingenii & ad intelligendum quodammodo plumbei, alii oblivioſi, alii acuti memoreſve naſcuntur, alii utroque munere præditi*, &c.

Corpus incoinquinatum tripliciter. Corpus incoinquinatum) Id eſt Primò, caſtum & purum; Secundò, carens labe, vitio & imperfectione, quæ oocere ingenio aut indoli poſſet; ſed perfectum, bene conſtitutum, bonæ habitudinis, idoneum frugibus ſapientiæ virtutiſq; ſecundùm aptam ſymmetriam & proportionem, ut regi aptariq; facilè poſſet ab anima, Tertiò, per catachreſim & metalepſin, *corpus incoinquinatū* eſt corpus integrum, perfectum, pulchrum elegans, formoſum æquè ac vegetum, validum, nervoſum, robuſtum, ideoque pulchra validaque ſpoolà, putà ſapientia, dignum. Nam

gratior eſt pulchro veniens de corpore virtus.

Caſtitas facit formoſos. Caſtitas enim, quæ ſapientiæ eſt ſoror, valdè promovet ſpeciem, decus & formam, æquè ac robur corporis. Hinc ſimilis eſt amianto (quæ vox hìc eſt in Græco) lapidi, qui igne non læditur, illique reſiſtit, & ioteger in igne perdurat, teſte Plioio lib. 36. c.19.

Huc facit illud Boetii l.4. de Conſol. proſa 6. *Sacri hominis corpus*, inquit, *virtutes ædificarunt*. Et oonnullis interjectis: *Eſt alius cunctis virtutibus abſolutus ſanctuſq; ac Deo proximus: hunc contingi quibuslibet adverſis, neſas providentia judicat; adeò ut ne corporis quidem morbis agitari ſinat*. Hinc & Plato dialog. 6. initio, & uberiùs io fine dial. 3. Heroas vocat diis genitos, eorumque conflandis corporibus materiam non noſtratem, ſed humana oobiliorem, & quaſi lapſam è cęlo aſſignat: iiſque non inquinatam communi fæcæ mortalium, ſed fictum ex puriſſimo divinitatis auro mentem afflat. Ut enim idem in Opificio muodi philoſophatur: Ex anima lectiſſima, ſimul & corpore prę-C ſtantiſſimo, raritatis excellentia paribus, oritur in homine primùm admirabilis ille concentus & harmonia valetudinis optimè temperatæ, & pulchritudinis auguſte, quæ ſeparari non poſſunt: tum exquiſita ſolertia ſeoſuum, & affectionū moderata tranquillitas: tum etiam ad iotelligenda divina, & ad humana tractanda, miræ celeritatis & capacitatis ingenium: & ex his ingenuus ac caſtus philoſophiæ & Muſarū amor, ſine quo nec aliquis poteſt eſſe pulcher, nec bonus. His autem ſi proba educatio & doctrinæ lumen acceſſerit, extolli ait altius humana dignitate faſtigium, hominemque divinæ muſicæ participem, ad commune generis humani bonum bonarum artium choros in terris, & virtutum omnium choreas ioſtituere. hæc Plato. Corpus ergo iotegerrimum eſt vivum Dei templum, divina fundens oracula.

Et ut scivi (ex inſpiratione ſapientiæ, ut ſequi-

VERS. 21. tur, putà Dei) QUONIAM ALITER NON POSSEM ESSE (græcè, *aliter non ero*) CONTINENS, NISI DEUS DET, ET HOC IPSUM ERAT SAPIENTIÆ, SCIRE CUJUS ESSET HOC DONUM: ADII DOMINUM, ET DEPRECATUS SUM ILLUM EX TOTIS PRÆ-D CORDIIS MEIS) Pro *continens* græcè eſt, *ἐγκρατής*, quod

Continens tria ſignificat. tria ſignificat, Primò, voti compotem; Secundò, caſtum; Tertiò, continentem: quæ tria huic loco congruunt.

Primò. Primò ergo & genuinè, ſenſus eſt, q. d. Ut cognovi, quòd non poſſem eſſe continens, id eſt compos voti, potens, & in poteſtate habens ſapientiam, ut ſcilicet obtinerem illam adeò deſideratam; niſi Deus eamdem mihi daret, ipſum adii & pro ea deprecatus ſum. Totum enim Salomonis votum erat de ſapientia conſequenda, ut patet ex dictis. Unde & c. ſeq. orans & hoc votum ſuum explicans, non niſi ſapientiam à Deo poſtulat. Ita Nannius, Vatabl. Janſen. Caotacuz. Oſorius, à Caſtro, Emao. Sà, Lorin. & ceteri. *Continens* enim idem, eſt, quod tenens, compos, poſſidens. q. d. Cùm ſcirem me meis viribus non poſſe obtinere ſapientiam, nec obtentam retinere, nec retentâ bene uti, niſi per Dei gratiam, hanc imploravi. Sic Eccl.6. 28. dicitur: *Et continens factus ejus*, id eſt tenens vel poſſidens ſapientiam, *ne derelinquas eam*. Et c.15. v.1. *Et qui continens eſt juſtitiæ*, hoc eſt compos juſtitiæ, vel qui adeptus fuerit juſtitiam, *apprehendet illam*, ſapientiam, Et c.27. 33. *Ira & furor, utraque execrabilia ſunt, & vir peccator continens erit illorum*, id eſt compos aut particeps illorum erit, vel illis obnoxius. Hinc Arabicus hoc loco vertit, *& cùm cognoviſſe me non alio modo tenerem illam, ſi Deus non dediſſet mibi*.

Secundò. Secundò, *continens*, idem eſt, quod caſtus, qui ſe continet & refrænat à libidine, cujus ſtimuli ſunt vehementiſſimi. Salomon eoim poſtulare videtur caſtitatem, quaſi individuam ſapientiæ comitem, metuens oe per libidinem, ad quam natura propendebat, perderet ſapientiam, uti in ſenio eam perdidit: quod hic præſagire videtur. Pertinet ergo τὸ *continens* ad id, qood præceſſit, *Veni ad corpus incoinquinatum*: illud enim in puritate ſua continere & conſervare ſatagebat. *Continens* igitur idem eſt, quod in poteſtate tenens, frænaos & coercens venereas corporis voluptates, earumque domitor, victor & dominus (hoc enim eſt *ἐγκρατής*) quod fit virtute caſtitatis. ita Gloſſa, Dionyſ. Holcot, Hugo Æther. de Regreſſu animarum cap. 32. ac Tertull. de Veland. virginib. c.13. & S.Auguſt. lib.6. Confeſſ. c.11. & epiſt.89.q.2. ubi ex hoc loco docet, continentiā non eſſe virium liberi arbitrii, ſed gratiæ Dei: *Cùm ſcirem*, inquit, *quòd nemo eſſe poteſt continens, niſi Deus det. Jubet ergo Deus continentiam, & dat continentiam. Jubet per legē dat per gratiam: jubet per literam, dat per ſpiritum*. Et epiſt. 143 ad Julianam matrem Demetriadis, cui virginitatis propoſitum gratulatur, ſed monet hoc eſſe inſigne donum Dei, ideoque ab eo intimis precibus lachrymiſque poſtulandum. Idem docet Proſper contra Collat. c. 36. Continentia ergo hic ſignificat caſtitatem, non ſolùm virginalem, ſed & vidualem & coniugalem. Triplex enim hæc caſtitas eſt donum Dei, imò coniugalis ſæpè majus eſt donum, quàm virginalis. Experientia anim libidinis in coniugio, vehemēs eſt ſtimulus ac tentatio ad eam extra coniugium ex ſpecioſioribus corporibus captandam. Salomon enim cùm poſtulavit hanc continentiam & ſapientiam, jam erat maritus, adeoque jam genuerat Roboam, uti ſuperiùs oſtendi. Ita Bellarm. lib. 2. de Monachis cap.31. & lib. 5. de Gratia & lib. arb. c. 7.

Rurſum loquitur hìc Salomon, non ſolum de actu cootinentiæ ſive caſtitatis, ſed etiam de habitu, ſive ille ſit acquiſitus, ſive iofuſus: omnes enim habitus, licèt acquiſiti ſunt dona Dei, qui eſt auctor omnium bonorum naturaliū. Minùs rectę ergo Scholaſtici nonnulli, ex hoc loco probant præter virtutes acquiſitas, dari virtutes morales à Deo infuſas. Etſi enim id verius ſit; tamen oon ſatis ſolidè ex hoc loco & ſimilibus probatur. Ita Gabriel Vaſquez 1. 2. diſp. 86. n. 12. Magis tamen loquitur hìc Sapiens de actu contineotiæ, qoi quotidie homini exercendus eſt, inter tot tamque graves libidinis occaſiones & tentationes: ad quas ſuperandas noo ſufficit natura, nec habitus naturalis, ſed opus eſt peculiari gratia Dei, eaque frequenti & potenti, uti docet S. Aug. locis jam citatis, qui ex hoc loco idipſū probat.

Superbia mater libidinis, humilitas caſtitatis. Gnomæ. Moraliter bìc diſce, quòd humilitatis humiliſq; orationis præmium eſt caſtitas, ſicut ſuperbiæ condigna caſtigatio eſt luxuria, uti docet S. Gregor. 26. Moral. 13. *Nam multis*, inquit, *ſæpè luxuriæ ſeminarium ſuperbia fuit; quia dum eos ſpiritus quaſi in altum erexit, caro in intimis merſit. Hi enim ſecretò priùs elevantur, ſed poſtmodum publicè corruunt: quia dum occultis intumeſcunt motibus cordis, apertis cadunt lapſibus corporis*. Humilitas ergo & cuſtos pudicitiæ. Quocirca S. Ignatius epiſt. ad Philipp. *Qui caſtus eſt, vel continens*, inquit, *non extollatur, ne perdat mercedem ſuā*. S. Hier. epiſt. ad Demetriadem: *Non ſolùm putes tuum eſſe, quod tuū eſt, ſed earum, quæ ſuam in ſe expreſſere pudicitiam* (matris atque aviæ) *& honorabiliū nuptiarū, cubiliſq; immaculati pretioſiſſimū germinavere te florem, qui perfectos afferet fructus ſi humiliaveris te ſub potenti manu Dei*. S. Auguſt. ſerm.53. de Verbis Domini: *Audeo dicere: ſuperbis continentibus expedit cadere, ut in eo ipſo, in quo ſe extollunt, humilientur*. S. Fulgent. epiſt. 3. ad Probam, de virgin. cap.18. *Ut integra permaneat Deo dicata Virginitas, ſicut cuſtoditur integritas corporis, multò amplius cuſtodienda eſt humilitas cordis. Si qua enim verè virgo eſt Chriſti, non poteſt Chriſto niſi humilitate coniungi*, &c. S.Bernard. hom.1. ſuper Miſſus eſt: *Pulchra permixtio virginitatis & humilitatis; nec mediocriter placet Deo illa anima, in qua & humilitas commendat virginitatem, & virginitas exornat humilitatem*. Et paulò poſt: *Ut placeret virginitas, humilitas procul dubio fecit. Quid dicis virgo ſuperba? Maria virginem ſe oblita gloriatur de humilitate, & tu negligendo humilitatem, blandiris tibi de virginita-*

Digitized by Google

ginitate? Reſpexit humilitatem ancillæ, &c. *Expedit tibi virginem non eſſe, quàm de virginitate inſoleſcere.* Rurſum Caſſianus libr. 2. de inſtitut. ren. c. 18. *Sicut*, ait, *ſine humilitate caſtitas obtineri non poteſt, ita ſine caſtitate ſcientia obtineri nequit*; utriuſque ergo, imò omnis virtutis, omniſque boni centrum eſt humilitas, humiliſq; oratio. Unde S. Chryſoſt. apud Antonium in Meliſſa p. 1. c. 46. *Oratione*, inquit, *acquiritur converſatio Dei, ſeiungitur autem à Deo, qui non ſe coniunxerit ei per orationem. Qui verò ſeparatur à Deo, illum prorſus neceſſe eſt adverſario coniungi. Oratio cuſtodia eſt temperantiæ, virginitatis ſigillum, iræ caſtigatio, ſuperbiæ moderatio, animæ memoris iniuriarum expiatio, invidię demolitio, pacis confirmatio.*

Exempla. Vis exempla? Accipe. Abbas Serenus apud Caſſian. collat. 7. c. 2. cum pro perfecta caſtitate impetranda *iugi ſupplicationi ac lacrymis indefeſſus inſiſteret, adveniens ad eum angelus in viſione nocturna, eiuſq; velut aperiens uterum, quandam ignitam carnis ſtrumam de eius viſceribus avellens, ac proiiciens, ſuiſq; omnia ut fuerant locis inteſtina reſtituens: Ecce, inquit incentiva carnis tuæ abſciſſa ſunt, & obtinuiſſe te noveris hodierna die perpetuam corporis puritatem, quam fideliter popoſciſti.*

S. Thomas Aquinas iuvenis tentatus à ſcorto, à fratribus ſubmiſſo, titione illud fugavit, moxque orans pro dono caſtitatis, vidit angelum zona ſibi renes ſtringentem, dicentemque: *Accipe cingulum caſtitatis*, ac deinceps per omnem vitam ſenſu libidinis caruit, uti habet ejus Vita.

S. Cæcilia cilicio armata, cum gemitu orans cum Pſalte pſ. 118. *Fiat Domine cor meum immaculatum in iuſtificationibus tuis, ut non confundar*, caſtitatem angelicam, eiuſq; cuſtodem angelum meruit obtinere; quin & eamdem Valeriano ſponſo, Tiburtio ejus fratri, multiſq; aliis aſpiravit, ac velut apis argumentoſa virginum mella favoſque cõtexuit.

Simile exemplum de Abbate Moſe recenſet Palladius in Lauſiaca cap. 22. de Pacone cap. 29. Vide S. Auguſt. de S. Virg. c. 39.

Illuſtre recenſque exemplum extat in Vita S. Elzearii Comitis Arriani c. 36. Hic enim cum ſponſa ſua Dalphina in flore ætatis, ipſo feſto S. Magdalenæ poſt Synaxim flexis genibus, junctiſque ſuper Miſſale manibus, perpetuam Deo vovit virginitatem, hac forma: *Domine Jeſu Chriſte, à quo omne bonum & donum proficiſcitur, ego peccator fragilis & infirmus, ſine tuo ſpeciali dono non poſſum caſtè & continenter vivere: ſed de tuo ſingulari adiutorio confidens, voveo, & promitto tibi, & ſanctiſſimæ matri tuæ, atque omnibus Sanctis, toto tempore vitæ meæ me caſtè victurum, & virginitatẽ ſervaturum, quam huc uſque tua benignitate in me cuſtodiuiſti. Atque huius promiſſionis exequendæ cauſa paratus ſum quaſcumque afflictiones & pœnas, atque etiam mortem ipſam perpeti.* Denique S. Virgo Dalphina conſimili modo virginitatis votum, quod iam antè ſecreto fecerat, publicè repetivit. Subiunxit D. Garſenda eius nutrix, illud S. Urbani Pontif. de ſancta Cæcilia: *Domine Jeſu Chriſte ſeminator caſti conſilii, ſuſcipe ſeminum fructus, quos in Dalphina virgine ſeminaſti.*

Porrò mirè ad caſtitatem iuvat implorare opem B. Virginis: hanc enim ſtatuit virginum reginam & caſtitatis præſidem: unde Eccleſia eam invocans ſupplicat: *Nos culpis ſolutos, mites fac & caſtos: vitam præſta puram.*

Tertiò. Tertiò, *continens* hic non ſolùm caſtum, ſed & à quolibet alio vitio continentem & abſtinentem ſignificat. Unde Syrus vertit, *agnovi autem, quòd non poſſem domare animam meam.* Continentia enim generalis eſt virtus, quæ, ut docet Ariſt. toto l. 7. Ethic. iram, gulam, ſuperbiam, avaritiam, acidiam, omnemq; aliam pravam mentis affectionem, ſive concupiſcentiam, coercet & refrænat, facitque ut homo in ſuis actionibus ſit moderatus, modumque debitum in omnibus teneat. Hujuſmodi autem moderatio eſt vera ſapientia, quã ſequenti petit oratione. Unde dicit de ſapientia 10. *Deducet me in operibus meis ſobriè*, id eſt temperatè & moderatè, ita ſcilicet, ut in omnibus modum teneam. Hinc Lyran. benè exponit: *Non poſſem eſſe continens à vitiis.* Et S. Aug. lib. 10. Confeſſ. c. 29 locum hunc tractans, *continentiam* interpretatur abſtinentiam ab omnibus vitiis: ſic enim Deum alloquitur & obſecrat: *Et tota ſpes mea non niſi in magna valdè miſericordia tua. Da quod jubes, & jube quod vis. Imperas nobis continentiam. Et cùm ſcirem, ait quidam, quia nemo poteſt eſſe continens, niſi Deus det, & hoc ipſum erat ſapiẽtiæ, ſcire cuius eſſet hoc donum. Per continentiam quippe colligimur & redigimur in unum, à quo in multa defluximus. Minus enim te amat, qui tecum aliquid amat, quod non propter ſe amat. O amor, qui ſemper ardes & numquam extingueris, charitas Deus meus, accende me. Continentiam jubes, da quod jubes, & jube quod vis. Jubes certè, ut contineam à concupiſcentia carnis, & concupiſcentia oculorum, & ambitione ſæculi; juſſiſti à concubitu, & de ipſo coniugio melius aliquid quam conceſſiſti, monuiſti.* Similia habet lib. 4. contra Julian. c. 3. & lib. de Peccat. merit. cap. 5. & l. de Continentia c. 1. Porro Ariſtot. l. 7. Ethic. diſtinguit continentiam à temperantia, quòd hæc plena & perfecta ſit virtus; illa verò inchoata dumtaxat, eò quòd adhuc verſetur in lucta & pugna vitii contrarii, ac cum rebellione, & quaſi ſeditione paſſionum confligat. Verùm Salomon hæc duo non diſtinguit, ſed continentem vocat temperantem & moderatum in omnibus.

Et hoc ipsum erat sapientiæ, scire cujus esset hoc donum) Ita lege cum Roman. & Græcis: quare minus rectè alii legunt, *& hoc ipſum erat ſumma ſapientia*; alii, *ſapientiæ*. Pro *ſapientia*, græcè eſt, φρόνησις, id eſt prudentia, intelligentia, ſapientia. Pro *donum* græce eſt χάρις, id eſt *gratia*; caſtitas enim eſt donum gratiæ Dei, idque unum è maximis, ob ejus difficultatem, & tentationes carnis aſſiduas & periculoſiſſimas. Quàm hoc verum ſit docet S. Auguſt. qui in concubinatu & hæreſi exiſtens, putabat continentiam à concubitu ſibi eſſe impoſſibilem, eo quod illam quæreret in viribus liberi arbitrii. Sic enim ait lib. 6. Confeſſ. c. 11. *Propriarum virium credebam eſſe continentiam, quarum mihi non eram conſcius, cum tam ſtultus eſſem, ut neſcirem, ſicut ſcriptum eſt, neminem poſſe eſſe continentem, niſi tu dederis. Utique dares, ſi gemitu interno pulſarem aures tuas, & fide ſolida in te iactarem curã meã.* Unde idem converſus jam ſapientior factus, epiſt. 143. *Nõ tantùm*, inquit, *in hoc nos adiuvat Deus ſua gratia, ut amando agamus, quod diſcendo jam ſcimus; ſed ut ſciamus, quid agendum ſit. Ita ut nemo poſſit eſſe continens, niſi Deus det, & neque hoc ipſum ſciens.* Quin & Caſſian. collat. 12. c. 4. *Sciens*, inquit, *impuriſſimæ colluvionis aſpergine ſe protinus maculãdum, ſi vel paululum quid ab eo protectio divina diſceſſerit, ac proinde pro perpetuitate eius, eam omni contritione & humilitate cordis indefeſſis eſt orationibus excubandum.*

Hinc & S. Auguſt. eadem epiſt. 143. docet, non tantùm in fidelibus, ſed etiam in Gentilibus, continentiam eſſe donum gratiæ Dei, affertque exemplum Polemonis, qui audiens Xenocratem de abſtinentia diſſerentem, ex ebrioſo factus eſt ſobrius.

Ex totis præcordiis meis) Græcè, *ex toto corde meo*, id eſt ex toto cordis mentiſq; affectu, gemitu, deſiderio & ſuſpirio, additis quoque jejuniis, vigiliis, chameunia, id eſt humi cubatione (hæc enim carnem macerãt, orationem acuunt, & ad caſtitatem diſponunt) ait Cantacuzenus. Qui ſic ſeriò, ardenter, & quaſi toto corde petunt à Deo donum caſtitatis, impetrant: qui vero frigidè, dubiè & dimidio dumtaxat corde petunt, non impetrant, quia impetrare nolunt. Talis ante converſionem erat S. Auguſt. quem audi lib. 8. Confeſſ. cap. 7. *At ego adoleſcens miſer valdè, miſer in exordio ipſius adoleſcentiæ, etiam petieram à te caſtitatem, & dixeram: Da mihi caſtitatem, & continentiam; ſed noli modò* (en cor non integrum, duplicẽ animum, inconſtantem in viis ſuis, non directum à Deo) *timebam enim, ne me citò exaudires, & citò ſanares à morbo concupiſcentiæ, quam malebam expleri, quàm extingui.*

Hæc oratio Salomonis eſt illa de qua 3. Reg. 3. Ex hoc loco diſcimus, eum multis antè diebus in deſiderio habuiſſe ac in votis ſapientiam, eamque à Deo poſtulaſſe: unde in nocte dormienti in Gabaon, volens Deus votis eius ſatisfacere, juſſit ut peteret quod vellet: & poſtulavit ſapientiam, ut ſæpè aliàs poſtulaverat, ac data eſt illi tam eximia, ut præiret omne genus hominum, ut ait S. Hieron. in 12. Eccleſ. (etſi in cap. 2. eiuſdem libri dicat. Salomonem non fuiſſe ſapientiorem Abraham, Moſe & cæteris Sanctis, ſed iis qui fuerunt ante ſe in Jeruſalem (quia *poſtulavit in fide, nihil hæſitans, & poſtulavit à Deo, qui dat omnibus affluenter, & non improperat*, ut dixit c. 1. ſuæ Canonicæ S. Iacobus. ita à Caſtro.

C A-

by Google

CAPVT NONVM.

SYNOPSIS CAPITIS

ORatio Salomonis pro impetranda ſapientia, cuilibet religioſo & ſapientiæ ſtudioſo, præſertim Prælato & principi, uſurpanda. Eſt enim oratio hæc piis affectibus, æquè ac rationibus efficaciſſimis plena, docens ſapientiam eſſe neceſſariam, tam ad ſe, quàm ad populum ſapienter regendum, eo quòd ipſa norit omnia, ac ſi ea homo ignorans & imbecillus nihil efficiat, quod feliciter ſuccedat. Videtur hæc eſſe illa oratio qua Salomon impetravit ſapientiam, de qua 3. Regum 3. 9. Ex hac oratione D. Henricus Suſo ſub annum Domini 1350. confecit Horas de æterna Sapientia, eius ſtudioſis perutiles æquè ac pias. Extant inter opera eius, & in Hortulis animæ.

1. DEus patrum meorum, & Domine miſericordiæ, qui feciſti omnia verbo tuo, 2. & ſapientia tua conſtituiſti hominem, ut dominaretur creaturæ, quæ à te facta eſt, 3. ut diſponat orbem terrarum in æquitate & juſtitia, & in directione cordis judicium judicet: 4. da mihi ſedium tuarum aſſiſtricem ſapientiam, & noli me reprobare à pueris tuis; 5. quoniam ſervus tuus ſum ego, & filius ancillæ tuæ, homo infirmus, & exigui temporis, & minor ad intellectum judicii & legum. 6. Nam & ſi quis erat conſummatus inter filios hominum, ſi ab illo abfuerit ſapientia tua, in nihilum computabitur. 7. Tu elegiſti me regem populo tuo, & judicem filiorum tuorum, & filiarum: 8. & dixiſti me ædificare templum in monte ſancto tuo, & in civitate habitationis tuæ altare, ſimilitudinem tabernaculi ſancti tui, quod præparaſti ab initio; 9. & tecum ſapientia tua, quæ novit opera tua, quæ & affuit tunc cum orbem terrarum faceres, & ſciebat quid eſſet placitum oculis tuis, & quid directum in præceptis tuis. 10. Mitte illam de cœlis ſanctis tuis, & à ſede magnitudinis tuæ, ut mecum ſit & mecum laboret, ut ſciam quid acceptum ſit apud te; 11. ſcit enim illa omnia & intelligit, & deducet in operibus meis ſobriè, & cuſtodiet me in ſua potentia, 12. Et erunt accepta opera mea, & diſponam populum tuum juſtè, & ero dignus ſedium patris mei. 13. Quis enim hominum poterit ſcire conſilium Dei? aut quis poterit cogitare quid velit Deus? 14. Cogitationes enim mortalium timidæ, & incertæ providentiæ noſtræ. 15. Corpus enim, quod corrumpitur, aggravat animam, & terrena inhabitatio deprimit ſenſum multa cogitantem. 16. Et difficilè æſtimamus quæ in terra ſunt; & quæ in proſpectu ſunt, invenimus cum labore. Quæ autem in cœlis ſunt quis inveſtigabit? 17. Senſum autem tuum quis ſciet, niſi tu dederis ſapientiam, & miſeris ſpiritum ſanctum tuum de altiſſimis; 18. & ſic correctæ ſint ſemitæ eorum qui ſunt in terris, & quæ tibi placent didicerint homines? 19. Nam per ſapientiam ſanati ſunt quicumque placuerunt tibi Domine à principio.

VERS. 1. DEUS PATRUM MEORUM, ET DOMINE MISERICORDIÆ, QUI FECISTI OMNIA VERBO TUO) τὸ *meorum* non eſt in Græco: Holcot legit, *noſtrorum*, putà Davidis & Patriarcharum, præſertim Abrahæ, Iſaac & Jacob, qui totius Iſraelis, id eſt populi fidelis & religioſi, fuere patres, eumque optimè & ſapientiſſimè rexerunt; qua in re ipſe illos imitari cùm velit, jure idem ſapientiæ donum ab eodem auctore Deo poſtulat. Rurſum hi ob fidem & ſanctitatem Deo fuere chariſſimi, adeo ut Deus eorum nomine glorietur, eoque vocari & invocari voluerit, dicens ad Moſen & Hebræos Exodi 3. 15. *Dominus Deus patrum veſtrorum, Deus Abraham, Deus Iſaac, & Deus Jacob miſit me ad vos; hoc nomen mihi eſt in æternum, & hoc memoriale meum in generationem & generationem*. Atque ſic Deus humano generi ſuum nomen elargitus eſt, auctore Philone in libro de Abrahamo, ut habentes refugium ad preces & ſupplicationes, à ſpe bona non excluderentur, tribus illis patribus ob Dei oculos præmiſſis, quod meliùs facit nunc nomen Jeſu Chriſti Domini noſtri, quo noſtras omnes preces claudimus & obſignamus. Nam majorum merita, & præcipue Sanctorum, Deo proponere B
ad poſtulandum quidpiam, conſuevere probi in primis viri. Ita Cantacuzenus, à Caſtro, Pinada & alii: Deus enim patrum, eſt pariter Deus filiorum, quos ipſe patribus dedit, ut filius propter patrum merita, ſe æquè ac patribus Deum propitium exhibeat; præſertim quia id olim ipſe promiſerat patribus, ut cùm dixit Abrahæ. *Statuam pactum meum inter me & te, & inter ſemen tuum poſt te in generationibus ſuis fœdere ſempiterno: ut ſim Deus tuus, & ſeminis tui poſt te*, Geneſ. 17. 7. Et: *Benedicam tibi, & multiplicabo ſemen tuum ſicut ſtellas cœli*, &c. *& benedicentur in ſemine tuo omnes gentes*, Geneſ. 22. 17.

DOMINE MISERICORDIÆ) Vatabl. *beneficentiæ*, Pagnin. *pietatis*, id eſt ſummè beneficus, pius, miſericors & miſerator, qui peccatum homicidii & adulterii patri meo Davidi, & matri meæ Bethſabee miſericorditer remiſiſti, ait Lyran. Unde Lucifer Calar. legit, *Domine miſericordiarum*. Hoc titulo gaudet Deus, eoque invocatus po- C
ſtulata audit & exaudit. Miſericordiæ enim proprium opus eſt, miſerorum miſereri, eiſque opem ferre; atque omnes indigent Dei miſericordia, ut eam velut ſibi patrocinantem coram Deo allegare poſſint & debeant. Sic pauperes, ut ſtipem emendicent à divitibus, ſolent eorum miſericordiam & liberalitatem allegare & dilaudare. Emphaſim habet τὸ *Domine*. q. d. Tu es Dominus, ac dominaris infinitæ tuæ miſericordiæ, æquè ac immenſæ miſeriæ noſtræ: illam ergo velut ditiſſimus & liberaliſſimus Dominus in nos eroga, ut miſeriæ tantæ ſuccurras: abyſſus enim miſeriæ noſtræ. Tu enim es primus & ſummus omnium eleemoſynarius, imò *tu es pater miſericordiarū, & Deus totius conſolationis*, 2. Cor. 1. 3.

Rurſum, Deus propriè dicitur *Dominus miſericordiæ*, quia dominium ſuum oſtendit miſerendo potiùs, quàm puniendo, vel aliud quid agendo, juxta id quod orat Eccleſia: *Deus, qui omnipotentiam tuam parcendo maximè & miſerando manifeſtas*; patiens enim & clemens eſt potens iræ, animique ſui & rerum omnium, uti oſtendi Proverb. 16. 32. ad illa: *Melior eſt patiens viro forti*.

QUI FECISTI) Conciliat ſibi hoc verſu Dei benevolentiam tribus Dei attributis, ſcilicet Primò, allegando Dei amorem & fidelitatem, quòd ſcilicet, ſit Deus patrum ſuorum, eiſque promiſerit ſe eorum poſteris benedicturum, id eſt benefacturum: rogat ergo, ut idipſum nunc fideliter, ac reipſa poſteris egentibus & invocantibus præſtet, ac amorem, quo proſequitur patres, teſtetur & extendat in filios. Secundò, allegando Dei miſericordiam, ut eam ſibi miſero, eam poſcenti more ſuo exhibeat. Tertiò, allegando Dei potentiam, quòd ſcilicet omnia verbo ſuo fecerit & crearit, ac proinde ei perfacile ſit, rem hanc petenti annuere. Docet ergo nos hiſce tribus titulis ſtringere, & quaſi cogere Deum ad præſtandum id, quod petimus: vult enim efficaci ardentique oratione & deſiderio ſtringi & quaſi cogi Deus à nobis.

VERBO TUO) Solo juſſu tuo, putà in mente dicendo: Fiat lux, fiant luminaria, &c. Geneſ. 1. Myſticè, Verbo, id eſt Filio, tuo: per hunc enim Deus Pater fecit omnia. Itaque *verbum* notat tum facilitatem, tum ſapientiam, qua Deus cuncta creavit. Vide dicta Geneſ. 1. Verbum denique, id eſt Filium Dei, tacitè doctorem ſibi poſcit Salomon, qui per incarnationem futurus erat doctor Iſraelis, & gentium omnium. Unde 3. Reg. 3. 9. cùm apparuit Deus Salomoni, non Patrem, ſed Filium apparuiſſe cen-

ſet

ſet Pineda & alii. Imò Concil. Sirmienſe, docet in omnibus Dei apparitionibus veteris Teſtamenti, Filium duntaxat apparuiſſe, ut ſuæ incarnationi, qua viſibilis hominibus appariturus erat, præluderet.

Præclarè S. Baſilius lib. 1. contra Eunomium: *Nonne*, inquit, *cùm de Deo audimus, quòd in ſapientiæ omnia fecit, conditricem tunc ejus artem docemur? cùm verò quòd aparuit manum ſuam, & implet omne animal benedictione pſal. 144. providentiam ejus, quæ per omnia tranſit? cùm verò, quòd poſuit tenebræ latibulum ſuum pſal. 27. 12. inviſibilis naturæ ejus admonemur? Cùm rurſus è perſona ipſius Dei dicitur Malach. 3. 6. Ego ſum, & alteratus non ſum, identitatem æternam, incommutabilitatemque divinæ ſubſtantiæ diſcimus?* Quio & Plato: Bonus, inquit, eſt Deus: omnia ergo ſibi ſimilima fieri voluit: nam bonus nullius umquam rei invidia tangitur. Et Seneca lib. 4. de Beneſ. *Non mentiar, ſi dixero neminem non amare beneficia ſua, cui non cauſa ſit iterum dandi beneficii, ſemel dediſſe. Cui initio non fuiſſet ratio præſtandi, aliquid ei præſtamus, quia præſtitimus.*

Vers. 2. ET SAPIENTIA TUA CONSTITVISTI HOMINEM, VT DOMINARETVR CREATVRÆ, QVÆ A TE FACTA EST) Græcè, *creaturis à te factis*. Incipit jam urgere Deum rationibus ad ſapientiam ſibi communicandam, ut officio regnandi ſibi à Deo impoſito, rectè perſungatur. Unde ablativus *ſapientia tua* poteſt referri, tum ad Deum, qui ſapienter hominem creavit velut mundi regem & dominum, ut illum regeret: tum potiùs ad hominem, quem Deus ſapientia imbuit, ut ſapienter mundum gubernaret: id enim magis ſervit Salomonis propoſito, quo Deum ſtimulat ad ſapientiam ſibi dandam, velut ſibi debitam ad ſapienter regendum. Unde pro *conſtituiſti*, græcè eſt, *κατασκευάσας*, id eſt reformaſti, adornaſti, concinnaſti, docuiſti, inſtruxiſti rebus neceſſariis, ſicut vas (hoc enim græcè dicitur *σκεῦος*) aliquod plenè per omnia formatur, concinnatur, adornatur, ut ſit elaboratum, perfectum & expolitum ad ſuos uſus. Sic enim Deus in hominis corpus ex limo plaſmatum, infudit animam rationalem, eique ſapientiam indidit, ut homo eſſet perfectus, & idoneus ad regendum orbem.

Prima ergo eſt hæc ratio, q. d. Domine, qui ineffabili tua ſapientia Adamum creaſti velut regem mundi, ut dominaretur ceteris creaturis; ne illæ ratione æquè ac rectore deſtitutæ, inter ſe confligerent, aut carerent debita ſubordinatione, diſpoſitione & gubernatione, ideoque Adamum, ut idipſum præſtaret, ſapientia tua ipſi indita adornaſti & inſtruxiſti: quæſo te, ut eamdem mihi quoque indas & communices: me enim conſtituiſti regem Iſraelis, id eſt populi fidelis & Eccleſiæ tuæ: ut ergo munus regium mihi à te impoſitum ritè obeam, ſapientiam ad hoc debitam & neceſſariam mihi elargire: ego enim ſum filius hæres Adæ; ac non ſolùm urbis tuæ ſanctæ, putà Hieroſolymæ, ſed & quodammodo orbis totius à te conſtitutus ſum rector; tum quia me deſtinaſti orbis magiſtrum, ut rerum omnium naturas perſcuter & hominibus explicem: tum quia me urbis tuæ ſapientis & ſanctæ regem deſignaſti, ut ex me orbis totus veri regis ideam, verumque regendi exemplar hauriat & capiat. Quocirca Salomon Adæ in ſapientia, æquè ac jure regnandi fuit par vel ſuppar. Facilius enim fuit Adæ in juſtitia originali, regere creaturas ratione carentes ad nutum obedientes, quàm Salomoni poſt ipſum regere Hebræos duræ cervicis, & concupiſcentiis ſuis addictos. Unde apud interpretes problema eſt, utrius ſapientia fuerit major, Adæ, an Salomonis? & adhuc ſub judice lis eſt, aliis Adæ, aliis Salomoni primas ſapientiæ aſſignantibus.

Vers. 3. UT DISPONAT ORBEM TERRARVM IN ÆQVITATE (græcè, *ἐν ὁσιότητι*, id eſt *in ſanctitate*) ET IN JVSTITIA, ET IN DIRECTIONE CORDIS JVDICIVM JVDICET) *Diſponat*, id eſt gubernet: gubernatoris enim eſt omnia ſuis locis, ordinibus, gradibus, temporibus, modis & conditionibus ordinare & diſponere. Simile eſt v. 12. Unde græcè eſt *διέπῃ*, id eſt diſpenſet, adminiſtret, curet, præſit, moderetur, regat: hinc Deus ab Ariſtotele (ſi tamen is eſt auctor) lib. de Mundo, vocatur *ὁ τὰ σύμπαντα διέπων*, id eſt omnia adminiſtrans, diſponens, gubernans. Talis fuit Adam velut Dei vicarius in terra, juxta illud Geneſ. 1. 26. *Faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram, &* dominetur ſeu *præſit piſcibus maris, & volatilibus cæli, & beſtiis, univerſæque terræ, omnique reptili, quod movetur in terra.* Hoc eſt, faciamus A hominem præditum libero arbitrio, ratione & ſapientia, in quo ſit nobis ſimilis, ut gubernet mundum in ſanctitate & juſtitia, hoc eſt in cultu & religione veri Dei, & in conſervatione juſtitiæ erga alios homines.

ET IN DIRECTIONE CORDIS JUDICIUM JUDICET) Græcè, *ἐν εὐθύτητι ψυχῆς* id eſt *in rectitudine animæ*, vel, ut Lucifer pro S. Athanaſ. legit, *animi*: per quam S. Bonavent. & Hugo intelligunt rectam intentionem, Holcot clementiam, Lyran. dictamen rectæ rationis. Meliùs Oſorius animi æquitatem & rectitudinem accipit. q. d. Adam conſtitutus eſt à Deo rector mundi, ut animo æquo & recto, ac ab omni ſiniſtro affectu, paſſione, perſonarum acceptione libero, in neutram partem propendendo, juſtum ſuum judicium exerceret, & jus ſuum cuique diceret ac tribueret: rectitudo enim hæc adverſatur obliquitati, qua quis ob metum vel favorem deflectit à recta juſtitiæ norma & regula, cujus fons & origo eſt lex æterna in mente Dei: qui proinde judici in mente aſſiduè cogitandus eſt, ut rectè judicet, juxta conſilium Joſaphat regis 2. Paral. 19. 6. Unde Job c. 34. 14. *Si dixerit*, B inquit, *ad eum cor ſuum, ſpiritum illius & flatum ad ſe trahet*. Addit noſter Lorinus, rectitudinem vel directionem cordis, poſſe ſignificare promptitudinem, facilitatem, ac quaſi explanationem & levitatem aſperitati, hæſitationi & obſcuritati contrariam. Multi enim in judicando ſunt obſcuri, implexi, hæſitantes, tardi, aſperi, cùm judex debeat eſſe clarus, reſolutus, expeditus, planus, æquus & facilis.

Hinc Tropolog. infert Cantacuzenus: Ille, inquit, erit perfectus rex, qui ex prima mundi adminiſtratione & regno homini à Deo commeodato, rationem addiſcit gubernandi *in æquitate*, id eſt ſanctè quoad ſe *in juſtitia*, quoad cognoſcendas aliorum naturas & neceſſitates, ad reddendum unicuique quod ſuum eſt, inſtar Adami cognoſcentis ſingula, & dominantis in omnia & *in directione cordis*, ſe omniaque ſua conferentis in veri Dei religionem & cultum: hoc enim affert *cor rectum*. Rectus enim illud totum, quantum quantum eſt, dirigit in Deum.

DA MIHI SEDIVM TVARVM ASSISTRICEM SAPIENTIAM) Syrus, *da mihi ſapientiam à conſpectu* Vers. 4.
C *ſedis tuæ*, Arabicus *da mihi ſapientiam eorum qui frequentant te*; græcè *δός μοι τὴν τῶν σῶν θρόνων πάρεδρον σοφίαν*, id eſt, *da mihi tuorum thronorum paredram*, id eſt *aſſidentem, ſapientiam*. Cantacuzenus per *thronos* accipit tertium ordinem angelorum primæ hierarchiæ, qui vocantur Throni: his enim inſidet Deus poſt Seraphim & Cherubim, juxta illud pſal. 79. 2. *Qui ſedes ſuper Cherubim, manifeſtare coram Ephraim*. Magis ad litteram per *thronos* accipias ſedes regales: reges enim ſedent in thronis regiis: unde iiſdem metaphoricè ſedere dicitur Deus, qui eſt Rex regum & Dominus dominantium. quo ſignificatur ſumma & eminentiſſima Dei poteſtas & dominium in omnes reges & principes, imò in omnes angelos, totumque orbem.

ASSISTRICEM) Græcè, *πάρεδρον*. Alludit ad aſſeſſores Juriſperitos, qui ex veteri more dantur judicibus junioribus vel imperitioribus, ut ex eorum admonitu ſententiam rectam dicant: hi enim vocabantur *πάρεδροι*, deinde *συγκάθεδροι*, teſte Ulpiano ff. de excuſ. lib. 10. & Modeſtino ff. de offic. Aſſeſſ. li. 1. niſi malis allodi ad angelos vel genios paredros: ſic enim reges habent ſuos Archange- *Paredri judices qui?*
D los paredros, qui eos in regendo dirigant. Unde Michael Archangelus erat paredrus Hebræorum, alius Archangelus erat paredrus Græcorum, alius Perſarum, Daniel 10. Sic & Socrati ſuus fuit genius paredrus, id eſt angelus vel dæmon, cujus conſilio omnia agebat, teſte Platone, & Laertio in ejus Vita. Sic magi habent paredros dæmones, qui eis arcana revelant. Sic S. Irenæus lib. 1. cap. 9. & 20. docet, Simonem Magum & Narcum habuiſſe genios paredros, qui utique non alii erant, quàm dæmones familiares: qualem etiam ſe habuiſſe aſſeruit Lutherus lib. de Miſſa angulari, & Zuinglius libr. de Supplemento Eucharíſtiæ, & Calvinus epiſt. ad Bucerum. A Bucero enim monitus ipſe, ut convitiis abſtineret, reſpondit, hunc ſui non ingenii, ſed genii eſſe morbum. Vide Fevardentium in Irenæum loco jam citato, ubi variis ex antiquitate exemplis docet, quòd, ſicut Eccleſiæ paredrus adeſt Spiritus ſanctus & ſapientia, ſic hæreſiarchis paredrus aſſideat dæmon.

Eſt proſopopœia. Sapientiæ enim hic datur perſona, quaſi angeli vel conſiliarii, qui Deo aſſiſtat, ut ſapienter

omnia

omnia diſponat, ac ab eo mittatur in terram, præſertim ad reges & principes, ut eos dirigat doceatque ſapienter munus ſuum obire, ac ſubditos regere, Proverb. 1. 20. Job 28. 12.

Sic Poetæ fingunt Jovi aſſidere *θέμισται Δίκην*, id eſt æquitatem & juſtitiam, quam velut virginem integram, aſſerunt eſſe deam judiciorum præſidem, quòd lites dirimat & decidat. Unde Ariſtot. lib. de Mundo: Deus, ait, è veſtigio comitem habet juſtitiæ præſidem, quam *Δίκην* nominant, divinæ legis vindicem, ſimul ac quidquam ſanctionum ejus prætermiſſum eſt.

Orat ergo Salomon dicitque: Da Domine, ut ſapientia, quæ tibi quaſi ſummo omnium gubernatori aſſiſtit, mihi quoque regi conſilii indigo aſſiſtat, tam in regendo, quàm in jure dicendo: nam ſine ſapientiæ conſilio, reges nihil agere, nihil decernere debent. Da igitur mihi illam velut *πάρεδρον*, imò *πρόεδρον*, id eſt præſidem & antiſtitem, quæ mecum in ſolio regali ſedeat, imò ſola illud occupet: lubens enim omne illud ipſi cedam, ut juxta eam conſidentem: ego velut diſcipulus aſtem. Continuè ergo mihi adſit, adſideat & præſideat, nec umquam à meo latere diſcedat, ut ejus magiſterio erudiat, & diſcam quid dicere, quid diſcernere, quid judicare debeam: illi enim velut magiſtræ in diſciplinam me dedo, ipſi ut reginæ me ſubdo: illa ergo ceu regina à dextris mihi aſſiſtat, meque in omnibus regat & dirigat, necubi errem aut cæſpitem.

Et noli me reprobare a pueris tuis) *Puer* in Scriptura vel filium, vel ſervum ſignificat, electum & dilectum. Senſus ergo eſt q. d. Noli me reiicere ex numero filiorum & famulorum tuorum, quos velut tibi dilectos, tua ſapientia donaſti & dotaſti. nam ego ſum tibi filius familias, natus ex ancilla tua, ut ſequitur. Jam Pri-

Pueri triplices. *Primò.* mò, Cantacuzenus per pueros accipit angelos, præſertim ſupremos Deo aſſiſtentes, putà Cherubinos (qui à ſcientia & ſapientia nomen acceperunt) & Seraphinos, qui à Deo lumen accipiunt, quo alios inferiores illuminent. Hi enim ſunt proximi Deo, quaſi primi ejus familiæ pueri, id eſt filii vel famuli. Simili enim modo optat Salomon pro tanto regis munere, inſtar angeli Cherubini & Seraphini Deo familiariſſimus eſſe, & lumen ab illo accipere,

Secundò. quod in ſibi ſubditos & populares refundat. Secundò, & magis ad litteram, per pueros accipias patres & patriarchas divinorum ſcientia præſtantes, putà Abraham, Iſaac, Jacob, Davidem, &c. cum quibus etiam ut annumeretur velut filius & heres, ac ſapientiæ dono inſi-

Tertiò. gniatur, Salomon obſecrat. Tertiò, alii appoſitè per pueros accipiunt reges, judices & principes, qui familiares Dei eſſe videntur, & quaſi à ſecretis, à conſiliis, quibuſcum providentiæ ſuæ arcana communicat, juxta illud pſal. 81. 1. *Deus ſtetit in ſynagoga deorum* (hebr. *elohim*, id eſt principium & judicium) *in medio autem deos diiudicat*. Principes ergo & judices ſunt pueri è familia *elohim*, id eſt Dei omnia judicantis & gubernantis: ut ſenſus ſit q. d. Soles, ò Domine Deus, regibus aſſiſtricem tuam communicare ſapientiam, uti Davidi patri meo communicaſti: noli ergo mihi ejus filio & heredi pariterque regi eam denegare, ne ineptus ſim qui Iſraelem regam, ac regio munere & nomine indignus inveniar. Noli ergo me gradu hoc, ordine & poteſtate movere: noli me eiicere, abdicare, ac veluti cenſura notare, præterire, & inter ejectos præteritoſque cenſere: hoc enim eſt *ἀποδοκιμάζειν*. unde Senatores, qui ob inſipientiam culpamve ſenatu ſubmovebantur, vocabantur *ἀποδεδοκιμασμένοι*, teſte Feſto & Budæo in Comment. linguæ Græcæ part. 68. Orat ergo, ne ex regum ſapientum albo reprobetur & eradatur ob imperitiam, ignorantiam vel inſipientiam, velut indignus & rejectaneus, juxta illud Iſaiæ 32. 5. *Non vocabitur ultrà is, qui inſipiens eſt, Princeps; neque fraudulentus appellabitur, Major: ſtultus enim fatua loquetur*, &c.

Tropol. *Noli me reprobare à pueris tuis*, id eſt ne ſinas me labi in peccatum, ut privet tua gratia ac ſtatu graduque filiorum Dei, fiamque ſervus & mancipium diaboli, ac fomes mortis & gehennæ. Ita noſter Alvarez de Paz, de Vita ſpirituali li. 1. p. 1. c. 7. Quid eſt, inquit, Noli me reprobare à pueris; niſi noli permittere, ut à ſapientia derelictus, quæ omnis bonitatis eſt fons, ſervi & amici tui, ò Domine, dignitatem amittam? Nam ſine ſapientia, id eſt ſine luce divinitus indita, nec peccatum agnoſco, unde nec deteſtor; nec virtutis decorem video, unde nec amo, nec

A ſequor, nec amplector. Non eſt autem aliquis ſervus tuus & amicus tuus, ſine odio peccatorum, & ſine amore virtutum.

Quoniam servus tuus sum ego, et filius ancillæ tuæ) Putà Bethſabee, quæ poſt adulterium cum Davide pœnitens probam vitam duxit, nec tantùm ſapientiæ, ſed & prophetiæ ſpiritu à Deo dotata fuit, uti oſtendi Proverb. 31. 1. Uſurpat verba patris ſui Davidis pſal. 115. 6. Rurſum & potiùs per *τὸ ancillæ* inſinuat ſuam infirmitatem, & ſapientiæ neceſſitatem. q. d. Ego ſum filus *ancillæ tuæ*, id eſt mulieris miſeræ, ex qua tamquam ex fonte quidquid infirmitatis, aut imbecillitatis, vel ignorantiæ eſt in me, profectum eſt. Nam ut dixit Job c. 14. 1. *Homo natus de muliere, brevi vivens tempore, repletur multis miſeriis*. Unde ſtatim ſubditur: *Homo infirmus, & exigui temporis*. Vers. 5.

Secunda eſt hæc ratio, qua Salomon urget, & jure ſervitutis obſtringit Deum ad dandam ſibi ſapientiam. q. d. Ego in familia tua dego, & inter domeſticos tuos cenſeor, imò quaſi verna in tui obſequio & ſervitute natus ſum,

B quaſi fidelium parentum te colentium fidelis filius, vetuſque tui cultor, ſed ancillæ miſeræ miſer filius. Tua ergo intereſt, ut ego ſervus tuus ſapiam, & ſapienter negotia mihi à te commiſſa adminiſtrem. Heri enim honor, utilitas & lucrum, pendet ex ſervi ſapientia & induſtria, ſi ſcilicet ſolerter res ejus obeat, adminiſtret & peragat. Unde Officium ſervi allegans David orat: *Servus tuus ſum ego, da mihi intellectum, ut ſciam teſtimonia tua*, pſal. 118 125. Heri enim eſt ſervo de neceſſariis providere: provide ergo mihi de ſapientia neceſſaria ad regendum.

Porrò Salomon in hac oratione ita ſe amatorem ſapientiæ cupidum prodit, ut eam tamen jam magna ex parte videatur conſecutus (hæ enim rationes ejus ſapientiſſimæ ſunt) perinde ac is, qui amorem Dei à Deo ardentiſſimis votis efflagitat, amoris divini jam compos eſt. Is enim in eo inhabitans, ipſum ad tam ardentem poſtulationem extimulat, ſummè deſiderans, ut indies magnis incrementis augeatur & inardeſcat.

Tropolog. rex & princeps, qui ſervit Deo, ſubditorum quoque ſe ſervum agnoſcat, ut eorum commodis ſerviat:

C qui enim ſerviunt Deo, ſerviunt & proximo propter Deum. Hinc Pontifex vocat ſe ſervum ſervorum Dei.

Allegor. Chriſtus quatenus homo, eſt ſervus Dei, Iſaiæ 49. 5. & filius B. Virginis, quæ ſe vocat ancillam Dei, Lucæ 1. ita Gloſſa Interlin.

Homo infirmus, et exigui temporis, et minor ad intellectum judicii et legum] *Infirmus*, græcè *ἀσθενὴς*, id eſt debilis viribus, tum corporis, tum animi, præſertim judicii, ingenii, fortitudinis & conſtantiæ ad reſiſtendum potentibus pauperes opprimentibus, ac ad ferendum tot tantaque regni onera.

Et exigui temporis] Tum quia Salomon juvenis, ſub annum ætatis viceſimum iniit regnum, cùm ſapientiam à Deo poſtulavit, uti hic poſtulat. Unde ipſe pro ea orans ait 3. Reg. 3. 7. *Ego autem ſum puer parvulus, & ignorans egreſſum & introitum meum*, hoc eſt, quid agam, quomodo rem ordiar, quomodo finiam neſcio: modicam enim & pauci temporis habeo experientiam, & conſequenter modicum prudentiæ & ſapientiæ; hanc enim parit ex-

D perientia: tum quia vita mea brevis eſt, ideoque non ſufficit ad addiſcendam ſapientiam tam variam & multiplicem, quæ requiritur ad gubernandum, juxta illud Hippocratis: *Ars longa, vita brevis*. Unde Tigurina vertit, *brevique tempore duraturus, & minor ad intellectum judicii & legum*; Vatabl. *adeoque junior, quàm ut juſtitiam legeſque poſſim intelligere*. Rurſum & potiùs *minor*, græcè *ἐλάττων*, id eſt *minùs ſufficiens, & ſuccumbens intelligentis judicii & legum*, id eſt imbecilior, quàm ut judicia & leges poſſim intelligere, quibus regem inſtructum eſſe oportet. Regem enim Iſrael oportebat noſſe omnes leges Dei, morales, cæremoniales, & præſertim judiciales (juxta has enim judicare debebat) uti jubet Deus Deuter. 17. 18. & Joſue 1. 8. Adde his leges municipales, & jus conſuetudinum, ac ſimilia, quorum rex & judex peritus eſſe debet. Porrò leges à Deo Judæis in Pentateucho ſancitas, dividunt Hebræi in affirmativas, eaſque numerant 218. & negativas, eaſque numerant 265. teſte R. Moſe in Duce dubiorum c. 56. & 57.

Eſt hæc tertia ratio urgens Deum ad dandam ſapientiam, petita ex humili confeſſione propriæ infirmitatis, indigen-

digentiæ & neceſſitatis. Confitetur enim ſuam ignoran- A tiam, ut ſapientiam nanciſcatur. Nam *oratio humiliantis ſe penetrat nubes*, Eccli. 35.21.

Moraliter Cantacuzenus cenſet, dici hominem infirmum, & minorem ad intellectum judicii & legum; quoniam ex quo ſemel legem tranſgreſſus eſt, tum ad ſervandam legem, tum ad exigendam legis obſervationem i obecillus & inefficax eſt: ergo ſapientia, quæ legem ſervare docet, eadem ipſa bene imperare docet; quæ à ſubditis legem exigit, priùs illam exigi ab ipſo exactore, cui priùs imperat facienda, quàm ſubditis.

Vers. 6. ET SI QVIS ERIT CONSUMMATUS INTER FILIO HOMINUM, SI AB ILLO ABFUERIT SAPIENTIA TUA, IN NIHILUM COMPUTABITUR) Eſt hæc quarta ratio petita à neceſſitate ſapientiæ, q. d. Sapientia adeò homini, præſertim principi, neceſſaria eſt, ut, licèt ſit vir, imò ſenex omnibus corporis animique dotibus inſtructus; ſi tamen careat ſapientia, nullius ſit pretii, & nihili æſtimandus; quantò magis ergo mihi, qui juvenis ſum infirmus, inexpertus, omniumque indigus, opus eſt ſapientia? Huic affinis eſt gnome cap. 13.1. *Vani ſunt omnes* B *homines, in quibus non ſubeſt ſcientia Dei*. Qui enim Deum practicè noſcit, hic verè ſapiens eſt, verè magnus, verè beatus, licèt cetera neſciat: qui verò Deum practicè neſcit, nihil ſcit, etiamſi cetera ſciat. Unde illud.

Qui Jeſum neſcit, ſapit, etſi cetera neſcit:
Qui Jeſum neſcit, nil ſcit, ſi cetera noſcit.

Vers. 7. TU ELEGISTI ME REGEM POPULO TUO, ET JUDICEM FILIORUM TUORUM, ET FILIARUM) Quinta & potiſſima eſt hæc ratio, quòd Salomon à Deo electus ſit rex non Gentilium, ſed Iſraelis, id eſt populi ſapientis, fidelis & religioſi: quare regem populo longè ſapientiorem, fideliorem & religioſiorem eſſe oportebat, ut populum in ſapientia, fide & religione promoveret; alioqui grave ſcandalum illi daturus, & grave ſupplicium in Dei judicio ſubditurus. Hinc patet Salomonem à Deo electum eſſe in regem, ut Davidi in regno ſuccederet, idque ſatis inſinuatur 1. Paral. 29.1. quare licet ætate eſſet minor, prælatum tamen fuiſſe Adoniæ ceteriſque fratribus natu majoribus, ideoque unum ipſum è populo Dei electo fuiſſe electiſſimum: unus enim ex omnibus electus fuit in regem C populi à Deo ſelecti & dilecti, quem proinde Deus hic vocat ſuos filios & filias. quo ſignificat eum ipſos regere debere non ut tyrannum, nec tam ut regem, quàm ut patrem, & patrem filiorum Dei, hoc eſt magno amore, cura & reverentia. Quocirca ex hac electione Salomon Deum urget ad dandam ſibi ſapientiam. q. d. Tu Domine me elegiſti in regem Iſraelis, tuum ergo eſt dare mihi ſapientiam ad hoc regimen non tantùm neceſſariam, ſed & utilem commodamque. Hinc rurſum patet hunc librum eſſe Salomonis, eo modo & ſenſu, quo in procemio expoſui.

Moral. hic diſce, fidelis & Chriſtiani eſſe regere Iſraelem, id eſt populum Dei, ut in Dei lege, cultu, obſequio eum contineat & promoveat, dirigatque ad veram ſalutem, & felicitatem æternam. Huius rei cauſa voluit Deus Salomonem ædificare ſibi templum, ut in eo coleretur, ut ſequitur, adeoque templi fabrica præcipuum fuit Salomonis opus, ob quod Deus eum videtur regem creaſſe. Regum ergo fidelium eſt primò religionem, deinde iuſtitiam & rempubl. curare & ſtabilire. Huius enim baſis & columen D eſt religio & pietas. Ita fecere Conſtantinus Magnus, Theodoſius, Carolus Magnus, &c. qui proinde feliciſſimi & glorioſiſſimi evaſere.

Regum Angliæ priſca pietas. Exempla. Ut alios taceam, hac in re enituit olim Angliæ regum devotio qui Regnum Angliæ Eccleſiæ & Pontifici Romano ſubiecerunt, ac tributarium effecerunt. Ita ad Leonem IV. Pont. ſanctitate illuſtrem, qui vita functus eſt anno Domini 855. ex Anglia venit Agelolphus rex cum filio, regnumque ſuum Romanæ Eccleſiæ, ſingulis familiis nummo aureo in ſingulos annos impoſito, tributarium fecit. Ita Platina, Baron. & alii.

S. Richardus Angliæ rex, dimiſſo regno, ac filiis apud S. Bonifacium Moguntiæ relictis, vili veſtitu incognitus peregrinatus eſt, Romamque contendit; ſed in itinere morbo correptus, Lucæ vita functus, ad cæleſte regnum migravit anno Domini 771. ac miraculis claruit. Ita rex patriæ exul factus, mundi ſpretor, & ſui contemptor, regiam coronam pro æterna vita depoſuit, ac purpuram cum ſacco commutavit. Filii eius fuere S. Willibaldus, qui deinde creatus eſt Epiſcopus Eiſtatenſis, & alter Winibaldus electus Abbas Heidenhemenſis: filia verò Walpurga facta monialis, creata eſt Abbatiſſa, atque omnes ob præclare geſta Sanctorum catalogo aſcripti ſunt. Ita habet ejus Vita, & Arnoldus Wion in Ligno vitæ li. 4. Philip. Ferrar. in Catalogo Sanctorum Italiæ, & alii.

Edouardus III. Angliæ rex, adeò in Deum & Eccleſiam Rom. pius extitit, ut cæleſte à Deo privilegium acceperit, illudque velut hereditarium ad poſteros Angliæ reges tranſmiſerit, nimirum ut manuum tactu ſanent ſtrumas, annuliſque certo ritu conſecratis, membrorum ſtupori medeantur, teſte Polydoro Virgilio lib. 8.

Denique Anglia pios reges in Sanctorum catalogum aſcriptos, numerat duos Eduardos, Edmondum Martyrem, duos Ethelbertos, Oſvaldum, Chenelmum & Richardum jam recenſitum. Qui præſens Angliæ ſchiſma ſpectat, an non jure exclamet: *O domus antiqua, quàm diſpare dominio dominaris?* Conſiderent hæc Angli, & poſtliminio ad avitam patrum fidem, pietatem, felicitatem, & gloriam revertantur. Legant ampla duodecim privilegia, olim Angliæ regibus Catholicis à Deo conceſſa, quibus jam per hæreſim privati ſunt, apud Thomam Bozium de Signis Eccleſiæ ſigno 92. lib. 21.

ET DIXISTI ME ÆDIFICARE TEMPLUM IN MONTE SANCTO TUO, ET IN CIVITATE HABITATIONIS TUÆ ALTARE, SIMILITUDINEM TABERNACULI SANCTI TUI, QUOD PRÆPARASTI AB INITIO) Sexta eſt hæc ratio, quòd Salomon à Deo juſſus ſit ædificare ipſi templum, juxta ideam à Deo Moſi in fabrica tabernaculi præſcriptam: ejus ergo ſymmetriæ, id eſt proportiones & dimenſiones, per omnia fuere divinæ: quare ad hoc fabricandum magna opus erat ſapientia. *Montem ſanctum* vocat montem Moria, quem ſanctificavit Abraham, offerendo in eo filium Iſaac; & poſtea Chriſtus, dum in ejus colle, putà in Calvaria, ſeipſum Deo obtulit ad noſtram redemptionem & ſanctificationem. Vide dicta Geneſ. 22.14. Vers. 8.

SIMILITUDINEM (græcè, *μίμημα*, id eſt imitationem) TABERNACULI SANCTI TUI, QUOD PRÆPARASTI (id eſt priùs paraſti, & jam antè fabricaſti) AB C INITIO) Synagogæ inſtitutæ, quando ſcilicet per Moſen populum hunc ex Ægypto reduxiſti, tibique in Eccleſiam ſelegiſti. q. d. Juſſiſti me ædificare templum adinſtar tabernaculi, quod Moſes fabricavit, juxta ideam ipſi à te in monte Sina oſtenſam, Exodi 25. & ſeq. Tabernaculi duæ erant partes, Sanctum & Sanctum ſanctorum. In Sancto erat altare thymiamatis, candelabrum ſeptem calamis & lucernis lucens, & menſa panum propoſitionis. In Sancto ſanctorum erat arca teſtamenti (in qua erant tabulæ decalogi digito Dei inſcriptæ, virga Aaron, & juxta eam manna) cum Cherubim, & propitiatorio. Ante Sanctum ſub dio erat altare holocauſtorum, in quo Deo mactabantur victimæ. Unde præ ceteris meminit hic altaris, quia illud erat præcipuum templi decus & inſtrumentum ad ſacrificandum colendumque Deum. Porrò altare Moſi in tabernaculo habebat quinque cubitos in longitudine, & totidem in latitudine. Verùm Salomon pro toto Iſraele, imò pro exteris è toto orbe religionis ergò ad templum confluentibus, majus & capacius altare erexit, ſervata tamen proportione altaris tabernaculi. D Nam ut dicitur 2. Paral. 4. v. 1. *Fecit altare æneum viginti cubitorum longitudinis, & viginti cubitorum latitudinis, & decem cubitorum altitudinis*. Vide dicta Exodi 25. & ſeq. Porrò templum erat domus Dei, & imago cæli, in quo Deus colebatur aſſiduis victimis & thure, ſive thymiamate: idem erat imago regni ſacri & divini; in templo enim Deus, velut in ſuo regno, regnabat, omniaque ſuis legibus & cæremoniis dirigebat ad ſui cultum, & populi religionem. Quare juſſit Deus Salomoni fabricare templum, ut ex eo acciperet ideam regnandi. Nam in templo omnia erant ſuis locis, ordinibus, gradibus concinne & religioſè diſpoſita; ac pontifex velut vicerex Dei, imperabat tot millibus ſacerdotum & Levitarum, atque laicis omnibus ad templum venientibus: adeò ut aſpicere Levitarum & ſacerdotum ordines idem eſſet, ac cernere militum ſacrorum aciem optimè ordinatam. Hinc in templo ſumma erat quies, ſumma pax, ſumma unio, quæ omnia in regno imitari & procurare debet rex. Vide noſtrum Vilalpandum tom. 2. de Templo pa. 2. li. 5. diſp. 2. ca. 29. 30. & 31. ubi docet templum habuiſſe

Tabernaculi partes & vaſa.

ſimili-

Digitized by Google

ſimilitudinem tabernacoli & caſtrametationis populi, idem quoque ad ſimilitudinem mundi, cæli, & hominis extructum fuiſſe.

Vers. 9. Et tecum sapientia toa, quæ novit opera tua, quæ et affuit tunc cum orbem terrarum faceres, et sciebat quid esset placitum oculis tuis, & quid directum in præceptis tuis) Tò *tua* non eſt in Græco. Nonnulli hanc gnomen abſolutè ſine nexu, ut per ſe conſiſtentem accipiunt. q. d. Ac tecum, ò Domine ab olitanis temporibus erat ſapientia, quæ novit opera tua, & tibi adfuit cùm orbem creares, uti ipſa de ſe profitetur Proverb. 8. 27. *Quando præparabat cælos, aderam*, &c. *cum eo eram cuncta componens;* Hebr. אמון *amon*, id eſt eram apud Deum, quaſi alumnus & outritius creaturarum, eas alendo, fovendo, gubernando. Illam ergo mitte è cælis ad me, ut mihi pariter ſit *amon*, id eſt nutritius & rector.

Verùm aptiùs Græcoque conſonantiùs, alii hanc gnomen nectunt præcedenti, putà fabricæ tabernaculi, q. d. Tu Domine olim fabricaſti tabernaculum per Moyſem, & nonc templum per me Salomonem, ac tecum idipſum fabricavit ſapientia tua: hæc enim tibi ſuggeſſit ideam, & exemplar pulcherrimum tabernaculi & templi, juxta quam ædificares illud. Hæc enim *novit opera tua*, id eſt operum tuorum rationem, formam, diſpoſitionem, æquè ac ſcopum & finem. Unde eadem tibi *affuit tunc, cùm orbem terrarum faceres*. Meminit fabricæ orbis, quia hæc fuit idea fabricæ templi: mundus enim eſt imago templi; ac templum viciſſim eſt quaſi parvus mundus: unde illud c. 18. 24. *In veſte poderis*, &c. *totus erat orbis terrarum*. Hinc ſicut templum, ſic & mundus eſt domus auguſta Dei, &, ut Philo ait, *Mundus eſt templum ſanctum Domini*. Rurſum, ſicut ſapientia primitus condiderat & diſpoſuerat mundum quaſi regnum, in quo Adam ſive homo, velut rex, omnibus creaturis dominaretur ſobriè, modeſtè, ſanctè, juſtè & religioſè, uti dixit v. 3. Sic eadem hìc deſignat & diſponit templum, ſive Eccleſiam Iſrael velut regnum, in quo regnet Salomon pacificè, piè & juſtè. Quare eamdem ſapientiam ad perficiendam templi fabricam, æquè ac de regni regimen jure ſibi depoſcit Salomon, præſertim cùm eamdem olim Deus indiderit Beſeleel, & C Ooliab architectis ad fabricandum tabernaculum, Exodi 31. 2.

Et sciebat, id eſt olim ſapientia ſciebat, cùm orbem conderet, & etiamnum ſcit, quid set placitum oculis tuis, & quid oirectum; græcè, *ἰϑὲς*, id eſt rectum, in præceptis tuis] Id eſt, quid rectiſſimè velis, decernas, jubeas & præcipias. q. d. Da ergo & mihi hanc ſapientiam, ut ſciam quid tibi ſit placitum gratumque, quidque directè voluntati tuæ, legi & præceptis concordet, & conſonet, ut idipſum tum in fabricando templo, tum in adminiſtrando regno exactè ſequar & exequar. Pro *placitum* græcè eſt *ἀρεστὸν*, unde Gallicum *arreſt*, id eſt decretum Curiæ, ſive placitum. Significat ſapientiam habere abſolutiſſimam cognitionem voluntatis divinæ, atque conſiliorum & præceptorum ejus, quæ vel nobis dedit, vel rebus à ſe factis indidit.

Vers. 10. Mitte illam oe cælis sanctis tuis, & a sede magnituoinis tuæ) Græcè, *& à throno gloriæ tuæ mitte illam*. Tò enim *mitte* repetit, ot ardorem deſiderii ſignificet. Anthropopathôs hæc dicuntur: Deus e-D nim cùm ſit puriſſimus ſpiritus, non eget throno, nec in eo ſedere poteſt, cùm hoc ſit corporum. *Thronus gloriæ* ergo vocatur locus, putà celſitudo cæli empyrei, ubi Deus Beatis gloriam ſuam oſtendit & communicat. Inducitur ergo hic ſapientia ut perſona ſapientiſſima, quæ throno Dei aſſiſtat, illique ſuggerat omnia quæ agenda ſunt, ac deinde eadem ſapientiſſimè exequatur. Eamdem ſibi mitti poſtulat Salomon, ut throno ſuo in terris aſſiſtat ſecum, ſeque in regendo dirigat, ut ſciat quid agendum ſit, ac deinde idipſum ſapienter ſecum exequatur. Sapientiæ enim duæ ſunt partes: Prima, prudenter rem mente concipere & deſignare: Secunda, rem ſapienter conceptam ſapienter exequi & peragere. His omnibus ſignificat ſe obſecrare, ut Deus increata ſua ſapientia ſibi aſſiſtat, ejuſque rivulum & radium, ſcilicet ſapientiam creatam, menti ſuæ aſpiret & indat, ut prudenter omnia proſpiciat, ordinet & perficiat, tum quæ ad templi fabricam, tum quæ ad populi gubernationem ſpectant: certus nihil operari ſine illa, ac per illam omnia referre ad Dei gloriam, ac ſuam populique ſalutem.

Symbolicè, petit Salomon ſibi mitti Filium, cui ceu Verbo attribuitur ſapientia, ut eam ſe doceat. ita D. Th. 1. p. q. 43 a. 5. Nam *mitti perſonam divinam*, inquit, *ad aliquem per inviſibilem gratiam, ſignificat novum modum inhabitandi illius perſonæ, & originem ejus ab alia*, quòd ſcilicet Filius oriatur, & gignatur à Patre. Vide ibidem Scholaſt. & Magiſtrum l. 1. Sentent. diſt. 14. & ſeq. Deus Pater enim per Filium ſapientiam, gratiam, omneque bonum nobis elargitur. Hac de cauſa Eccleſia omnes ſuas orationes & Collectas ad Deum Patrem concludit hac forma: *Per Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum*, &c. Cujus conſuetudinis origo antiquiſſima eſt, ut patet ex Canone Miſſæ cujus auctor perhibetur S. Petrus: in eo enim omnes orationes clauduntur hoc modo: *Per Chriſtum Dominum noſtrum*. Idem videre eſt in Liturgia S. Jacobi, & S. Marci, licèt non tam crebrò quàm in Canone. Initium & radix hujus formulæ, fuit illud dictum Chriſti: *Petite in nomine meo & accipietis*. Et: *Si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis*, Joan. 16. 23. & ſequent. Unde Chri-B ſti præceptum ſecutus S. Paulus ita ſancit Hebr. 13. 15. *Per ipſum ergo offeramus hoſtiam laudis ſemper Deo, id eſt, fructum labiorum confitentium nomini ejus*. Et alibi paſſim docet Chriſtum eſſe noſtrum mediatorem apud Patrem, intercedere pro nobis, &c. unde ipſe crebrò & alternis ſæpè verſibus interponit & ingeminat nomen *Jeſu Chriſti*. Idem fecit S. Petrus ceterique Apoſtoli. Poſtea verò, cùm Pelagius hæreſiarcha tempore S Auguſt. gratiæ Chriſti detraheret, Eccleſia ut illum confutaret, omnes planè orationes concludit: *Per Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum*, &c. itaque fecit S. Gregorius, qui plurimas Officii Eccleſiaſtici Collectas compoſuit; ut patet ex ejus Antiphonario. Plura vide apud Amalarium, Walafridum, Durandum, & ceteros qui de Officiis Eccleſ. ſcripſere.

Subtiliter S. Bonavent. *Sapientia increata*, inquit, *dicitur eſſe in ſinu Patris, gigni ex utero, ex ore procedere: primum, propter occultationem: ſecundum, propter conſubſtantialitatem: tertium, propter manifeſtationem: at de cælo mitti, propter illuminationem: ſedere in anima, propter tranquillitatem*.

Ut mecum sit, et mecum laboret, ut sciam quid acceptum sit apud te) & ubi ſcivero exequar. Græcè, *ἵνα συμπαροῦσα μοι κοπιάσῃ*, id eſt, *ut ſimul præſens vel aſſiſtens mihi laboret*, id eſt *mecum laboret*, vel *collaboret*, ut legit Cantacuzenus Sapientia enim & gratia Dei, non ſola operatur bonum opus, ut vult Calvinus, ſed ſimul cum mente & libero arbitrio hominis, cui illa cooperatur. A gratia enim habet opus, quòd ſit ſanctum gratumque Deo; à libero verò arbitrio, quòd ſit humanum & liberum. Unde huc alludens Paulus: *Abundantius*, ait, *omnibus laboravi, non ego autem* (ſolus) *ſed gratia Dei mecū*, 1. Corinth. 15. 10. hoc eſt, ut explicat S. Aug. l. de Gratia & libero arbitrio c. 15. *Non autem ego, ſed gratia Dei mecū, id eſt non ſola, ſed gratia Dei mecum, ac per hoc nec gratia Dei ſola, nec ipſe ſolus, ſed gratia Dei cum illo*.

Græcum *κοπιάσῃ*, ſignificat laborem cum moleſtia & fatigatione: per hanc enim homini paranda eſt virtus: & ſervorum (qualem ſe eſſe faſſus eſt v. 5.) eſt aſſiduè laborare pro hero. Petit ergo ſapientiam, quæ ſecum non ſolùm laboret, ſed & laborare doceat, ac labori præſit, illumque urgeat & exigat. Unde noſter Pineda lib. 3. de Rebus Salomonis cap. 6. num. 3. cenſet eſſe metaphoram ab exactoribus, qui ſervis laborantibus aſſiſtunt, opus exigunt, & in laborando inſtant, nec ſinunt ſervos aut dormire, aut ſegniter agere. Ait itaque, Nec me permittas torpeſcere aut dormitare in regio munere exercendo; quippe qui regnant, Dei munus & opus faciunt. Exigat igitur à me ſapientia mei laboris penſum, inſtet; & ſicut ego, quippe rex, in medio ſum populi inſtar exactoris, & epiſcopi inſpectantis ſubditos, atque urgentis ut opus peragant, itaque videor cum illis laborare: ita cùm *ſervus ſim ego tuus*, laboranti mihi, ut opus tuum peragam, adhibe exactricem, aſſiſtricem, inſpectatricem ſapientiam. Sapientia ergo eſt velut rex aut regina apum, quæ aſſiduè alveare obit & circumit, ut omnes apes urgeat ad laborem aſſiduum, ut ſcilicet favos quaſi domos continuè extruant, in iiſque mella conficiant, & condant. Eadem facit, ut labor ſuum ſortiatur effectum & fructum. Nam ſapientia adiuvante & dirigente, quis labor non felix, aut non fructuoſus fuerit? Eadem cum la- *Laboranti collaborat ſapientia.*

borante collaborans, magnum illi præbet ſolatium æque A ac auxilium. Quis enim laborem ſubterfugiat, cui ſecum humerum ſubiicit, & quaſi ſuccollat Deus? *Magna corona eſt communionem habere cum Deo.* ait S. Chryſoſt. hom. 11. in epiſt. ad Rom. & S. Hieron. epiſt. ad Heliodorum, eum impellens ad vitam Religioſam: *Paupertatem*, inquit, *times? ſed beatos Chriſtus pauperes appellat. Labore terreris? at nemo athleta ſine ſudore coronatur. De cibo cogitas? ſed fides famem non timet. Super nudam metuis humum exeſa jejuniis membra colligere? ſed Dominus tecum jacet.* q.d. Hæc una Dei ſocietas, ut ceteræ abſint conſolationes, quidquid tibi laborioſum accidere poteſt, demulcebit. Et S. Ambroſ. lib. 2. de Abraham: *Exercitata*, inquit, *mens, non aquilarum præfert imagines, nec dracones, ſed in cruce Chriſti, & in Jeſu nomine progreditur ad prælium, hoc ſigno fortis, hoc vexillo fidelis.*

Vers. 11. SCIT ENIM ILLA OMNIA, ET INTELLIGIT, ET DEDUCET ME IN OPERIBUS MEIS SOBRIE, ET CUSTODIET ME IN SUA POTENTIA) Græce, *in ſua gloria*, id eſt glorioſa potentia: nam ut ait Saluſt. proœmio in Catilinam: *In maximo imperio, maxima eſt gloria.* q. B d. Sapientia me cuſtodiet per ſuam potentem gloriam & majeſtatem, ut gloriam ſibi comparet vel ex meis actionibus, vel ex mei gubernatione & cuſtodia, ut ſcilicet Deus glorioſus appareat in ſuo miniſtro.

Tria officia ſapientiæ. Tria hic munia ſapientiæ notat, eaque ſibi dari depoſcit. Primum eſt, ſcientia & intelligentia rerum agendarum, ſive per virtutem, ſive per artem, putà architectonicæ & fabricæ templi. Secundum, in exequendo & operando, prudentia, diſcretio, regula, norma & modus: quem ſignificat τὸ *ſobriè*, græce σωφρόνως, id eſt moderatè, diſcretè, ſapienter, prudenter; poſtulat ergo auream mediocritatem, quæ omnium actionum noſtrarum debet eſſe norma: hæc enim modum præſcribit operationi, ne remiſſiùs aut ardentiùs quis operi incumbat, quàm recta ratio flagitat. Tertium eſt, actionis & operis cuſtodia, ne ab hoſte vel alia cauſa impediatur: hanc enim præſtat pervigil ſapientiæ providentia, inſeque potentia, quæ omnia impedimenta ſolerter prævidet, & potenter diſcutit.

Vers. 12. ET ERUNT ACCEPTA (Deo & hominibus) OPERA MEA, ET DISPONAM (moderabor, adminiſtrabo, gu- C bernabo, ut dixi v. 3. græcè, διακρινῶ, id eſt dijudicabo, hoc eſt, jus ſuum cuique tribuam: eſt enim hoc verbum forenſe & judiciale) POPULUM TUUM JUSTE, ET ERO DIGNUS SEDIUM (græcè, *thronorum*) PATRIS MEI.) Sedes ſive throni in plurali, notant multas provincias & judiciorum tribunalia, quibus per ſuos judices & præfectos præſidebat Salomon. Optat ergo illa omnia à ſapientia dirigi, quia omnium ei cura ex officio incumbebat, ut imitetur Davidem patrem ſuum, qui ſapienter & ſanctè Iſraelem totum gubernarat. Nam ſæpe filii à parentum, præſertim principum, virtute & moribus degenerant, cujus rei cauſam dedi in Proverbiis. Unde illud: *Heroum filii noxæ.* Et illud Homeri Odyſſea 2.

Principum filii degeneres.

Pauci enim filii ſimiles patri ſiunt.
Plures peiores, pauci autem patre meliores.

Auguſtus Cæſar, Juliæ filiæ & neptis dedecora; quaſi vomicas peroſus, teſte Sveton, exclamabat:

O utinam cælebs vixiſſem, orbuſque periſſem!

Plutarch. in Apophth. Lacon. narrat Damatriam filium, qui in bello inerter ſe geſſerat, occidiſſe cùm diceret: *Ne- D quaquam convenire, ut ex fortiſſimis parentibus natus filius ignavus, ſuperſtes eſſet.* Idem fecit ſimili filio altera Lacæna, de qua hoc apud eumdem extat epigramma:

Germen iners abeas ad tartara, teque peroſus
Eurotas, cervis nec det aquam timidis.
Ignavus catulus, mala ſors hinc vade ſub orcum:
I Sparta indignus, quem nec ego peperi.

Vers. 13. QUIS ENIM HOMINUM POTERIT SCIRE CONSILIUM DEI? AUT QUIS POTERIT COGITARE QUID VELIT DEUS?) Septima eſt hæc ratio petita à celſitudine Dei. q.d. Rex à Deo conſtitutus eſt ejus in terris vicarius & interpres: quare ex Dei voluntate & mente populum regat oportet. At quomodo illam adeò arcanam expicabitur & reſciet, niſi internuncia ejus ſapientia? Illam ergo ò Domine mitte ad me. Ad hanc gnomen alluſit, imò eam quaſi citavit S. Paulus Rom. 11. 14. dicens: *Quis enim cognovit ſenſum Domini? aut quis conſiliarius ejus fuit?* Et 1. Corinth. 2. 16. *Quis enim cognovit ſenſum Domini?* Hinc Moſes in omnibus dubiis populi regimen concernentibus, confugiebat ad tabernaculum, ibique Deum conſulebat, & ab eo reſponſa accipiebat. Idem à Deo jubetur facere Joſue per pontificem Eleazarum, Numer. 27. v. 21. Utrumque imitentur Principes & Prælati, ut in rebus perplexis Deum per orationem conſulant.

Pulchrè hunc locum perurget S. Cyprian. de Singular. cleric. docetque Dei conſilium & voluntatem, unicam eſſe juſtitiæ normam, juſtique regiminis formam. Sic enim ait: *Cujus* (Dei) *ita ſunt mandata ſervanda, ut, ſi aliquid juſſerit, quod ſecundum homines injuſtum eſſe videatur, juſtum credatur & fiat; & ſi juſtum juſſerit, juſtum reputetur & fiat, cum ſine juſtitia non poteſt eſſe, quod mandat, qui potens eſt injuſtitiam juſtificando vocare juſtitiam, & juſtitiam reprobando injuſtitiam probare tranſverſam, cujus voluntas eſt ſola & vera juſtitia.* Rationem ſubdit: *Si enim totum quod gerimus, ad hoc tantummodo gerimus, ut Domino placeamus; profectò hoc ſolum erit juſtum, quidquid voluerit, & juſſerit, & probaverit Deus, cui placere geſtimus. Nam cum ſervi non poſſint à ſemetipſis ſcire quid ſuis dominis placeat, niſi dominorum ſequantur imperia: & utique homines hominum ſimilium ſibi non valeant utilitates agnoſcere, niſi acceperint quod obſervent. Multò magis mortales neſciunt immortalis Dei juſtitiam comprehendere, niſi ipſe juſtitiarum ſuarum dignetur judicia demonſtrare, ſicut Salomon approbat, dicens: Quis enim hominum poterit ſcire conſilium Dei? aut quis poterit cogitare quid velit Deus? Cogitationes enim mortalium timidæ; & incertæ providentiæ noſtræ.*

Dei voluntas norma juſtitiæ.

COGITATIONES ENIM MORTALIUM TIMIDÆ, ET INCERTÆ PROVIDENTIÆ NOSTRÆ) Syrus, *cogitationes enim mortalium imbecillæ, neque firmæ ſunt conceptiones eorum*; Arabicus, *cogitationes mortalium ſunt timores, & conceptiones*, vel *viſiones, eorum periculoſæ*. Probat homines præſertim reges, debere niti conſilio ſapientiæ & providentiæ Dei, eamque aſſiduè implorare, ex eo quòd hominum cogitationes; græcè λογισμοὶ, id eſt ratiocinationes, diſcurſus & conſilia ſint timida; græce δειλοὶ, id eſt miſera, timida, debilia, ignava, ut metuant de rei ſucceſſu, ideoque tarde & ſegniter eam aggrediantur & proſequantur, imò non audeant ardua tentare & moliri, præſertim quia neſciunt, an Deus id velit & gratum habeat, ut conatus noſtros ſecundet & proſperet. Vers. 14.

ET INCERTÆ PROVIDENTIÆ NOSTRÆ) Putamus enim noſtris ratiunculis & conſiliis invenire media ad rem conficiendam appoſita, & in executione invenimus ea debilia, infirma, defectuoſa, fallacia, ac in infelicem exitum deſinere: quare conſulere debemus Dei providentiam, utpote ſecuram & certam, ab eaque toti pendere. Græcè ἐπισφαλεῖς αἱ ἐπίνοιαι ἡμῶν, id eſt *fallaces noſtræ opiniones*, ut vertit Vatabl. quia nil ferè certò ſcimus, ſed tantùm opinamur; alii, *periculoſæ adinventiones noſtræ*, alii, *inſtabiles conceptiones noſtræ*; alii, *periculo ſubjacent excogitata à nobis conſilia*: tum quia pendent à circumſtantiis plurimis & ſæpè ignotis; tum quia mille caſibus & modis impediri evertiq; poſſunt; tum quia in diſcurſu ſæpè hallucinamur, & paralogizamus ex mentis debilitate & cæcitate. Hinc interpres S. Chryſoſt. in pſal. 143. vertit, *rationes hominum timidæ, & labiles inventiones eorum.* Octava eſt hæc ratio, petita ab infirmitate, ignorantia & improvidentia hominis: hæc enim directione ſapientiæ & providentiæ Dei indiget. Unde prudenter Joſaphat rex, *Cùm ignoremus*, ait, *quid agere debeamus, hoc ſolùm habemus reſidui, ut oculos noſtros dirigamus ad te*, 2. Paral. 20. 21.

CORPUS ENIM, QUOD CORRUMPITUR, AGGRAVAT ANIMAM, ET TERRENA INHABITATIO DEPRIMIT SENSUM MULTA COGITANTEM) Syrus, *corpus enim corruptionis gravius eſt anima*, vel *grave eſt adverſus animam*; Arabicus, *corpus corruptibile onerat animam, & terrenum habitaculum valdè aggravat intellectum multiplicis ſollicitudinis*, vel *anxietatis*; græcè, *corpus enim corruptibile degravat animam* (incorruptibilem) *& terrenum habitaculum, deprimit mentem* πολυφρόντιδα, id eſt *multarum curarum, multa curantem*, ut legit S. Auguſt. lib. 2. contra Julian. Pelag. & multis curis æſtuantem. Dat cauſam, cur cogitationes hominum ſint timidæ, & incertæ providentiæ, quia ſcilicet corpus degravat mentem, ut non videat verum ſpirituale, ſed tantùm umbras corporeas, quæ ſæpè fallaces ſunt, oculumque intuentis fallunt & decipiunt. Audi S. Bernard. ſermon. de Septuageſ. *Sanè non ſimpliciter corpus, ſed corpus quod corrumpitur, aggravat, immunem ab hoc gravamine primi parentis animam* Vers. 15.

Digitized by Google

mam noveris extitiſſe, donec adhuc corpus gereret incorraptum. Nimirum in libertate poſuit eum Deus, ut inter ſumma & infima verſans, & in illa excederet ſine difficultate & ad hæc ſine illecebra aut neceſſitate deſcenderet; illa penetrans naturali vivacitate & puritate mentis: hæc auctoritate dijudicans præſidentis. Denique adducta ſunt animalia ad Adam, ut videret quid vocaret ea: non ipſe aliqua curioſitate ductus eſt, ut videret ea. Non ſic in nobis libera ratio, ſed undique ei luctandum eſt. Sic enim & ab infimis viſco quodam captiva tenetur, & à ſummis indigna repellitur: ut nec ab his ſine dolore poſſit avelli, nec ad illa ſine magno gemitu, vel rarò queat admitti.

Pro *deprimit* græcè eſt βρίθει (quaſi βορίζει, à βορὰ, id eſt cibus) id eſt præ gravedine cibi vel potus, quaſi dormitat corpus, & mentem pariter dormitare facit, ut cæcutiat, & quaſi ſomnians phantaſmata confundat, ut unum pro alio, falſum pro vero, dubium pro certo, fucatum pro ſincero imaginetur, eligat & amplectatur. Sic enim prorſus experimur mentem, dum ſpeculari vult verum, præſertim cæleſte & divinum, degravari gravitate & pondere corporis, ac velut in ſomno variis phantaſiis falſis & erroneis agitari, quibus offuſcata dum credit & fidem adhibet, quaſi neſciens & ſopita decipitur, & in errorem inducitur, uti videmus fieri in phreneticis, & ebriis ac dormientibus: hi enim quod imaginantur & ſomniant, licèt inſulſum & ſtultum, verum tamen & prudens putant. Idem prorſus accidit homini vigilanti, præſertim curis & cupiditatibus æſtuanti. Cupiditates enim phantaſiam ita afficiunt & imbuunt, ut quod illæ cupiunt, hoc phantaſiæ pulchrum, verum & eligendum videatur. Hinc ſæpè bonus dormitat Homerus, mens ſcilicet alioqui ſapiens obnubilatur, confunditur, hallucinatur & errat: videt enim rem quaſi per nebulam & fumum vaporum, qui è ſtomacho aſcendant ad cerebrum, illudque miris phantaſmatibus imbuunt, quibus res prorſus alia videtur, quàm in ſeipſa ſit: nam pro vera rei ſpecie phantaſiæ, indeque menti (quæ tota pendet à phantaſia) obtruditur fictum falſumque phantaſma, pro vera ratione ſophiſma, pro vero ſyllogiſmo paralogiſmus, pro certa ſcientia opinio apparens, ſed fallax: quo fit ut homines ſubinde, dum maximè ſibi ſapere videntur, tum maximè decipiant.

Corpus obnubilat mentem: cur?

TERRENA INHABITATIO; græcè γεῶδες σκῆνος, id eſt terreum tabernaculum. ita vocat corpus: in eo enim, quaſi in tabernaculo modico tempore habitat anima, quia in eo peregrina eſt tenditque ad cœlum, unde originem accepit. corpus verò, quia terreum, & ex terra factum, animam cæleſtem ad terrena DEPRIMIT) *Senſum*, id eſt mentem, πολυφρόντιδα, id eſt multarum curarum vocat, multaſque res meditantem, & multis curis agitatam, anxiam & ſollicitam, qualis eſt regum & principum, quæ proinde hinc curis preſſa, inde corporis pondere degravata, ponderi & errori ſuccumbat oportet, ni ſapientiæ & gratiæ divinæ præſidio eligatur & fulciatur; quam proinde aſſiduè implorandam docet Salomon. Huc alludens S. Paulus 2. Cor. 5. 1. *Scimus*, ait, *quoniam ſi terreſtris domus noſtra hujus habitationis diſſolvatur, quòd ædificationem ex Deo habemus, domum non manufactam, æternam in cælis: nam & in hoc ingemiſcimus, habitationem noſtram, quæ de cœlo eſt, ſuperindui cupientes.* Vide ibi dicta. Hinc & Plato in Cratylo cenſet corpus dici σῶμα, quaſi σῆμα, id eſt ſepulchrum, tamquam in eo anima, ejuſque vis quaſi in tumulo ſepulta jaceat. Unde philoſophus ille miseram animæ ſuæ ſortem miſerans, *Animula*, inquit, *ſenſitivum cadaver geſtas*. Porrò multiplex eſt analogia corporis & tabernaculi: nam inſtar tabernaculi corpus noſtrum pelle tegitur, contra externas injurias cæli: nervis ceu funiculis diſtenditur: oſſa velut malus aliave armamenta ſuſtentant illud: clavorum inſtar, quibus figatur firmeturque, videntur pedes: avellitur morte hoc tabernaculum: corrugatur cutis, laxantur nervi, nutant pedes. Ita Pineda in Job cap. 18. v. 14.

Ratio Prima. Corpus ergo aggravat animam & mentem, quia eam uni rei, putà veritati & Deo, intentam, deorſum abſtrahit ad res corporeas & ſenſibiles, eamque diſtrahit per varias imaginationes & phantaſmata, quibus phantaſia inſtar equi vagi in campo pabulum carpentis aſſiduè oberrat. Unde S. Auguſt. 10. Confeſſ. c. 40. ad uniendam cum Deo mentem ſuſpirans: *Neque in his omnibus*, ait *quæ percurro, conſulens te, invenio tutum locum animæ meæ, niſi in te, quo colligantur ſparſa mea, nec à te quidquam recedat ex me. Et aliquando intromittis me in affectum multùm inuſitatum introrſus, ad neſcio quam dulcedinem; quæ ſi perficiatur in me, neſcio quid erit, quod vita iſta non erit. Sed recido in hæc ærumnoſis ponderibus, & reſorbeor ſolitis & teneor, & multum fleo, ſed multum teneor. Tantum conſuetudinis ſarcina degravat. Hìc eſſe valeo, nec volo; illìc volo, nec valeo. Miſer utrobique.* Et Nazianz. in Carm. 9.

Nunc, ait, *cùm collecta eſt ratio, jamque ipſe ſenecta*
Ad metam acceſsi, miſer heu, velut ebrius erro,
Ac ſæva obliquus pugna me deprimit anguis,
Et rectè conſulto rapit furtimque palamque;
Interdum mea mens ad regem fertur olympi:
Interdum in mundum devexo corpore vergit,
A quo animæ graviter læſa eſt pars maxima noſtræ.

Vide Caſſian. collat. 13. c. 7.

Secunda. Secundò, quia corpus mentis aciem ſua gravitate hebetat & obtundit, eamque ſibi quaſi ſimilem, craſſam, gravem & oneroſam efficit, juxta illud Virg. 6. Æneid.

Noxia corpora tardant.
Terreniſque hebetant artus, moribundaque membra.

Tertia. Tertio, quia eam fatigat & delaſſat, ut diu non poſſit continuare ſpeculationem, orationem, meditationem: ſicut lorica & arma Saulis degravabant & laſſabant Davidem, ut non poſſet progredi.

Quarta. Quartò, quia eam ſuis phantaſmatibus obnubilat, illudit & decipit, uti initio dixi. Ad hæc corpus animæ quaſi vincula & compedes injicit, ne ſurſum avolare poſſit.

Quinta. Quintò, quia cum mente appetitum & voluntatem ad bona ſpiritualia anhelantem, deprimit ad amanda ſectandaque bona corporea, terrena & caduca. Unde Apoſt. gemens ſuſpirat: *Video aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ, & captivantem me in lege peccati, quæ eſt in membris meis. Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus?* Rom. 7. 23. Et ſponſa amore ſponſi languens, ad eum ſuſpirat, *donec aſpiret dies* beatæ æternitatis, *& inclinentur umbræ* corporis & miſeræ mortalitatis, Cant. 2. 17. Et Job c. 7. 20. *Factus ſum*, inquit, *mihimetipſi gravis*. Vide S. Proſperum epiſt. ad Demetriad. non longè à fine, ubi docet, tentationes homini oboriri à corpore, ejuſque concupiſcentia degravante, ſed eas vinci à charitate mentem ad Deum ſublevante. Hinc videmus longè majorem partem hominum, per omnem pene vitam occupari circa corpus, ut illi de victu, veſtitu, ceteriſque commodis & voluptatibus provideant, ita ut parum & rarò de anima, ejuſque æterna ſalute cogitent.

Gnome. Quocirca ex hac gnome S. Cyprian. de Singular. Cleric. probat cavenda eſſe feminarum conſortia, ne iis Clerici cohabitent: *Tunc ergo*, inquit, *cavenda ſunt feminæ participia, quando geritur carnalium curarum continua unanimiter frequentia: quoniam inter curas ſuas caro ſemper incitamenta cupidinis provocat, & illic parit fomenta peccandi, ubi pertractans commoda ſua, temporalis vitæ cogitationibus ſenſerit paululum relaxari, ſicut Salomon aſſerit dicens: Deprimit terrena cogitatio ſenſum multa cogitantem.* Nam ut ſolerter advertit S. Bernard. ſerm. 81. in Cant. *Peccato factum eſt, ut corpus quod corrumpitur aggravet animam, ſed amore, non mole. Nam quòd ſurgere anima per ſe jam non poteſt, quæ per ſe cadere potuit, voluntas in cauſa eſt, quæ corrupti corporis vitiato ac vitioſo amore langueſcens & jacens, amorem juſtitiæ pariter non admittit.* Deinde quomodo voluntas hæc fiat neceſſitas, pulchrè declarat: *Ita neſcio quo pravo & miro modo ipſa ſibi voluntas, peccato quidem in deterius mutata neceſſitatem facit: ut nec neceſſitas, cum voluntaria ſit, excuſare valeat voluntatem, nec voluntas, cum ſit illecta, excludere neceſſitatem. Eſt enim neceſſitas hæc quodammodo voluntaria. Eſt favorabilis vis quædam premendo blandiens, ac blandiendo premens: unde ſeſe rea voluntas, ubi ſemel peccato conſenſerit, nec excutere jam per ſe, nec excuſare tamen ullatenus de ratione queat. Inde querula illa vox, velut gementis ſub onere neceſſitatis hujus: Domine, inquit, vim patior, reſponde pro me.*

Hac de cauſa appoſitè S. Gregor. Nazienz. corpus vocat echeneidem, ſive Remoram: ſicut enim hic piſcis exiguus affigens ſe navibus, earum curſum remoratur & ſiſtit: ita & corpus animam. Sic enim canit in Præceptis ad Virgines:

Nec vitæ ipſa tuæ immittas echeneida carnem,
Quæ velut injecta properantem compede puppim
Detinet, ac tantam cogit ſubſiſtere molem.

Unde ſuadet arctandam eſſe mentem & amorem: ſicut enim arctata aqua in exiguo canali ſurſum exilit,

Digitized by Google

ita arctata mens exilit ad Chriſtum :

Non ſecus, inquit, *ipſe tuum qui ſic arctatur, amorem*
Te iubeo ad Chriſtum ſublato tollere fluctu.

Porrò Remora eſt piſcis magnitudine cubiti, fuſco colore, ſimilis anguillæ, ait Oppianus lib. 1. de Piſcibus. Addit Plutarch. in Sympoſ. decade 2. cap. 7. Remoram retardare navim, quia auget ejus humiditatem : ſic corpus animam facit humidam, ideoque gravem & cæcam : nam anima ſicca eſt ſapientiſſima. Anima ergo in corpore velut in ergaſtulo incluſa tenetur, membris ejus quaſi compedibus prægravatur. Eſt animæ corpus pro nebula, quæ illam cæleſtia clarè videre non ſinit. Eſt ei pro illecebra, quæ ad malum & vetitum pertrahit. Eſt ei pro catena, quæ affectuum pennis vix ad ſublimia volare permittit. Unde ſuſpirat Pſaltes : *Quis dabit mihi pennas ſicut columbæ, & volabo, & requieſcam?*

Denique audi S. Bernard. ſerm. 3. de Aſcenſ. *Nos autem in regione iſta ſumus, ubi plurimum eſt malitiæ, ſapientiæ parum, quia corpus quod corrumpitur, aggravat animam, & deprimit terrena inhabitatio ſenſum multa cogitantem.* Per
B
ſenſum hic arbitror intellectum deſignari, qui tunc verè deprimitur, cum multa cogitat, cum non colligit ſe circa illam unam & unicam meditationem, quæ concipitur de civitate illa, cujus participatio ejus in idipſum. Hujuſmodi intellectum oportet deprimi, & diſtrahi per multa multis & multiplicibus modis. Animam verò hic æſtimo dici affectiones, quæ corrupto corpore diverſis paſſionibus afficiuntur, quæ mitigari numquam poſſunt; ne dicam ſanari, donec voluntas unum quærat, & tendat ad unum. Duo ergo ſunt, quæ in nobis purganda ſunt, intellectus ut noverit; affectus, ut velit. Subiicit deinde exempla Eliæ & Henoch : *Felices & verè felices illi duo viri, Elias & Henoch, quibus omnes materiæ & occaſiones ablatæ ſunt, quæ eorum intellectum impediant aut affectum, quia ſoli Deo viventes, nec noverunt niſi Deum, nec cupiunt niſi Deum Denique & de Henoch legitur, Quia raptus eſt, ne malitia mutaret intellectum ejus, aut ne fictio deciperet animam ejus : intellectus noſter turbatus erat, ne dicam cæcatus, affectus inquinatus erat, & multum inquinatus; ſed Chriſtus intellectum illuminat, Spiritus ſanctus affectum purgat.*

Ratio à Tripl. QVOD CORRUMPITUR) Dat cauſam, cur cor-
C
pus aggravet animam, quia ſcilicet eſt corruptibile. Nam
Prima. Primo, quod eſt corruptibile, hoc eſt materiale & terreſtre (res enim immateriales & cæleſtes ſunt incorruptibiles) ideoque grave & ponderoſum, ſicut terra eſt gravis & ponde-
Secunda. roſa. Secundò, quia corpus corruptibile & terreſtre in dies corrumpitur, & in terram, ex qua formatum eſt, devergit, & in eam ceu matrem & originem ſuam redire geſtit : unde ſecum animam deprimit, ut in terrena de-
Tertia. vergat & propendeat. Tertiò, quia corpus corruptibile hominem occupat, ut corruptioni ejus continuò occurrat, itaque à cæleſtibus avocat. Corpus enim dum famet, cogit hominem cibum ſumere, ut fami ſuccurrat; dum ſitit, cogit hominem bibere; dum fatigatur, cogit hominem quieſcere; dum friget, cogit calefacere; dum dormitat, cogit dormire, &c. Hæ ſunt neceſſitates corporis, quibus anima invita ſervire cogitur. Unde pro iis orandum cum Pſalte : *De neceſſitatibus meis eripe me*, pſalm. 24. 17. Clarum hoc eſt in ægrotis, qui toti ſunt in corpore curando, ejuſque valetudine recuperanda, ut nec ſtudere, nec meditari, nec laborare, nec quid aliud agere valeant.
D
Imò & in ſanis : hi enim tertiam ferè diei itaque partem, adormiendo tranſigunt : duas reliquias diei partes ſæpè labori manuali, prandio, cænæ, recreationi confabulationi, &c. impendunt, ut via dimidiam horam inveniant, quam dent orationi & Deo. Hinc Origeniſtæ & Pythagorici cenſuerunt, animam à Deo creatam perfectam ante corpus, ſed ob peccata á ſe admiſſa detruſam in corpus quaſi in carcerem, ut ſcelerum pœnas lueret. Manichæi verò, inquit S. Auguſt. lib. de Hæreſibus, in 46. *etſi utuntur conjugibus, conceptum tamen generationemque devitant, ne divina ſubſtantia, quæ in eos per alimenta ingreditur, vinculis carnei ligetur in prole.* Verùm hæ ſunt Manis maniæ & veſaniæ.

ET DIFFICILE ÆSTIMAMUS (græcè, *εἰκάζομεν*, id eſt imaginamur, conjectamus) QVÆ IN TERRA SUNT : ET QVÆ IN PROSPECTU [græcè, *quæ in manibus*) SUNT INVENIMUS CUM LABORE. QVÆ AUTEM IN CÆLIS SUNT, QVIS INVESTIGABIT?] Vers. 16.
Græcè ἐξιχνίασε, id eſt *inveſtigavit*. q. d. Nemo inveſtigavit, nemo etiam inveſtigabit per ſe, ſine duce ſapientia. Cantacuzenus per *εἰκάζομεν*, id eſt *imaginamur*, cenſet notari ſenſus, tum externos, tum internos, per quos à rebus ſenſibilibus hauriuntur imagines, id eſt ſpecies, quæ menti imprimuntur, ut res cognoſcat, non uti ſunt in ſe ſuaque eſſentia, ſed per ſpecies quaſi per colores, quibus res veſtiuntur, depinguntur & quaſi colorantur: quare naturas & ſubſtantias rerum non cognoſcimus, ſed tantùm externas earum formas & picturas. Omnia hæc oſtendunt, quomodo corpus degravet animam & mentem.

SENSUM AUTEM TUUM QVIS SCIET, NISI TU DEDERIS SAPIENTIAM, ET MISERIS SPIRITUM SANCTUM TVUM DE ALTISSIMIS?) Pro *ſciet*, Vers. 17.
græcè eſt præteritum *ſcivit*; S.Cyprian. de Singular. Cleric. legit, *ſcit*: per præteritum enim cetera tempora denotat, putà præſens & futurum. Hinc & S. Hieron. in c.12. Zachar. pro *dederis* & *miſeris* legit, *dediſti* & *miſiſti*. Pro *ſenſum*, græcè eſt βουλὴν, id eſt conſilium, mentem, voluntatem. Spiritus ſanctus, tum creatum hic ſumi poteſt, putà gratia & charitas; tum increatus, putà tertia perſona Sanctæ Trinitatis. Huic enim appropriatur illuminatio & ſanctificatio : unde Eccleſia eum invocans ait :

Accende lumen ſenſibus,
Infunde amorem cordibus,
Infirma noſtri corporis
Virtute firmans perpeti.

ET SIC (malè Lyran. & Dioniſ. legunt, *ſi*) CORRECTÆ SINT SEMITÆ EORUM QVI SUNT IN TERRIS, ET QVÆ TIBI PLACENT DIDICERINT HOMINES?) Vers. 18.
Notat duplicem effectum ſapientiæ & Spiritus ſancti. Primus eſt, quòd doceat ea, quæ ſunt grata Deo. Secundùs, quòd ad ea opere explendum, gratiam roburque ſuggerat, per quam mentes reformat, & mores corrigit. Pro *correctæ*, S.Cyprianus de Singular. Cleric. legit, *directæ*.

NAM PER SAPIENTIAM SANATI SUNT QVICUMQVE TIBI PLACUERUNT A PRINCIPIO) Vers. 19.
Hæc ultima verba deſunt in Græco. Pro *ſanati ſunt*, græcè eſt, *ἐσώθησαν* id eſt ſervati vel ſalvati ſunt, hoc eſt, liberati ſunt à periculis mortis, tum corporis, tum animæ. Unde horum exempla deinceps recenſet uſque ad finem libri. Quocirca ab hoc verſu caput decimum inchoant nonnulli. Simili modo Sapientem imitatus S.Paulus Hebr.11.toto capite probat omnes, qui ab origine mundi ſaluati ſunt, per fidem fuiſſe ſalvatos.

TER-

TERTIA PARS LIBRI

In qua ſapientiæ, ejuſque fructuum exempla, è patrum hiſtoria recenſet, quibus ſapientiæ præſtantiam ac dotes hactenus recenſitas confirmat.

CAPVT DECIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Salutem, quam per ſapientiam adepti ſunt Adam, Noe, Abraham, Lot, Iacob, Ioſeph, Moſes, Hebræi tranſeuntes mare rubrum, merſis in eo Ægyptiis commemorat.

1 HÆc illum, qui primus formatus eſt à Deo pater orbis terrarum, cùm ſolus eſſet creatus, cu-
ſtodivit, 2. & eduxiſti illum à delicto ſuo, & dedit illi virtutem continendi omnia. 3. Ab
hac ut receſſit injuſtus in ira ſua, per iram homicidii fraterni deperiit. 4. Propter quem,
cùm aqua deleret terram, ſanavit iterùm ſapientia, per contemptibile lignum juſtum
gubernans. 5. Hæc in conſenſu nequitiæ cum ſe nationes contuliſſent, ſcivit juſtum,
& conſervavit ſine querela Deo, & in filii miſericordiam fortem cuſtodivit. 6. Hæc juſtum à percunti-
bus impiis liberavit fugientem, deſcendente igne in pentapolim: 7. quibus in teſtimonium nequitiæ
fumigabunda conſtat deſerta terra, & incerto tempore fructus habentes arbores, & incredibilis animæ
memoria ſtans figmentum ſalis. 8. Sapientiam enim prætereuntes, non tantùm in hoc lapſi ſunt ut igno-
rarent bona, ſed & inſipientiæ ſuæ reliquerunt hominibus memoriam, ut in his, quæ peccaverunt,
nec latere potuiſſent. 9. Sapientia autem hos, qui ſe obſervant, à doloribus liberavit. 10. Hæc
profugum iræ fratris juſtum deduxit per vias rectas, & oſtendit illi regnum Dei, & dedit illi ſcientiam
ſanctorum: honeſtavit illum in laboribus, & complevit labores illius. 11. In fraude circumvenien-
tium illum affuit illi, & honeſtum fecit illum. 12. Cuſtodivit illum ab inimicis, & à ſeductoribus tu-
tavit illum, & certamen forte dedit illi ut vinceret, & ſciret quoniam omnium potentior eſt ſapientia.
13. Hæc venditum juſtum non dereliquit, ſed à peccatoribus liberavit eum: deſcenditque cum illo
in foveam. 14. & in vinculis non dereliquit illum, donec afferret illi ſceptrum regni, & potentiam
adverſus eos, qui eum deprimebant: & mendaces oſtendit, qui maculaverunt illum, & dedit illi
claritatem æternam. 15. Hæc populum juſtum, & ſemen ſine querela, liberavit à nationibus, quæ
illum deprimebant. 16. Intravit in animam ſervi Dei, & ſtetit contra reges horrendos in portentis &
ſignis. 17. Et reddidit juſtis mercedem laborum ſuorum, & deduxit illos in via mirabili: & fuit illis
in velamento diei, & in luce ſtellarum per noctem: 18. tranſtulit illos per mare rubrum, & tranſ-
vexit illos per aquam nimiam. 19. Inimicos autem illorum demerſit in mare, & ab altitudine infero-
rum eduxit illos. Ideò juſti tulerunt ſpolia impiorum, 20. & decantaverunt Domine nomen ſanctum
tuum, & victricem manum tuam laudaverunt pariter: 21. quoniam ſapientia aperuit os mutorum,
& linguas infantium fecit diſertas.

Vers. 1. HÆC ILLUM, QUI PRIMUS FORMATUS EST A DEO PATER ORBIS TERRARUM, CUM SOLUS ESSET CREATUS, CUSTODIVIT) *Hæc*, ſcilicet ſapientia, de qua hic omnis eſt ſermo; græcè, *hæc protoplaſtum mundi patrem, ſolumque creatum conſervavit*. Sapientia Adamum, qui primò ſolus à Deo fuit creatus & plaſmatus, ut eſſet pater omnium hominum totius mundi, cuſtodivit, ne quo caſu læderetur aut interiret, præſertim ne à feris, ſerpentibus, venenatis herbis, fulminibus & procellis, vel à dæmonibus occideretur, itaque tota hominum ſtirpes extingueretur, ſed ut viveret vegetus, ſanuſque perſeverat ad annum ætatis 930. itaque genus humanum per multos filios & filias, ac nepotes & neptes propagaret. Adam vocatur *protoplaſtus*, quia corpus ejus à Deo ex luto plaſmatum & efformatum eſt, ſicut à figulo finguntur & formantur vaſa & ſimulachra ex luto & creta: ac deinde Deus in plaſma, ſive corpus hoc, animam inſpiravit & infudit, itaque factus eſt homo in animam viventem, id eſt animal vivens, homoque rationalis. Vide dicta Geneſ. 1. & 2. Unde homines Deo fictori & factori ſuo obmurmurantes, quòd alios ſe non formarit, nec alio meliore modo & conditione eos finxerit, ut aliam ſortem, ſtatum & gradum eis daret, redarguens Iſaias cap. 29. 16. *Perverſa*, ait, *eſt*

A *hæc cogitatio: quaſi ſi lutum contra figulum cogitet, & dicat opus factori ſuo, Non me feciſti me; & figmentum dicat fictori ſuo, intelligis*. Quò alludens S. Paulus Rom. 9. 20. *O homo*, inquit, *tu quis es, qui reſpondeas Deo? Numquid dicit figmentum ei, qui ſe finxit: Quid me feciſti ſic? An non habet poteſtatem figulus luti, ex eadem maſſa facere aliud quidem vas in honorem, aliud verò in contumeliam?* Clarè verò & fusè Jeremias c. 18. 6. *Ait Dominus: Ecce ſicut lutum in manu figuli, ſic vos in manu mea domus Iſrael.* Et v. 11. *Ecce ego fingo contra vos malum*. Deus ergo eſt noſtri corporis, conditionis & ſortis plaſtes, ſive figulus; lutum eſt terra & limus; plaſma ſive figmentum eſt corpus noſtrum. Vide dicta locis jam citatis. Idem à Moſe didicere Plato & Philoſophi. unde Ariſtophanes: πλάσματα, inquit, πηλοῦ ἄνθρωπος, hoc eſt, *plaſma, ſive figmentum luti eſt homo*. Et Lucianus in Prometheo ait, Minervam, quæ eſt dea ſapientiæ, finxiſſe hominem implendo ſpiritu lutum, & plaſmata, hoc eſt ſimulachra, ſua è luto effecta a-
B nimando. & Cicero pro Murena de Catone juniore ait: *Finxit te ipſa natura ad honeſtatem, gravitatem, temperantiam, magnitudinem animi, juſtitiam, ad omnes denique virtutes magnum hominem & excelſum*.

A DEO) Concurrentibus tamen ad materiam præparandā angelis, uti dixi Geneſ. 1. & 2. τὸ *à Deo* jam deeſt in Græco.

PATER ORBIS TERRARUM) Id eſt, pater omnium terrigenarum, hoc eſt omnium hominum, qui ex terra

ſormati, terræ deſtinati ſunt incolæ & domini, ideoque A propter eos terra, totuſque hic mundus corporeus à Deo productus eſt. Denique tam Adam, quàm quiſque homo ex eo prognatus, eſt mundi imago, imò microcoſmus, id eſt parvus mundus. Porrò hæretici Paterniani, inquit S. Auguſt. lib. de Hæreſibus in 85. inferiores partes humani corporis, non à Deo, ſed à diabolo factas opinantur, & omnium ex illis partibus flagitiorum licentiam tribuentes, impuriſſimè vivunt. Hos etiam Venuſtianos quidam vocant. Verùm hæc eſt hæreſis venerea.

Ad litteram ergo *pater orbis terrarum* fuit Adam, à quo omnes terrigenæ prognati ſunt. Myſticè eſt Chriſtus, à quo omnes terrigenæ redempti & regenerati ſunt. Rurſum, patres tales ſunt Apoſtoli & viri Apoſtolici, qui orbem ad Chriſtum converterunt. Ab uno exemplo diſce omnes. Inter eos in Pentapoli Italiæ, urbeque Fanenſi (ita dicta à priſco Fortunæ fano) eminuit S. Paternianus anno Domini 300. ſub Diocletiano Imperat. qui patre Ovinio Paterno Conſule Romano genitus, Diocletiani ſævitiam fugiens, angeli Raphaelis ductu, velut alter Tobias, in ſilvam remotam conceſſit, ibique cum multis aſ- B ſeclis monaſticen exercuit, ſuumque ductorem æmulatus, vixit puriſſimè inſtar angeli, ac creatus Abbas miram virtutum fragrantiam per totam illam Italiæ oram ſparſit: atque inter alia fortitudinis facinora, diabolum ſpecie puellæ profugæ ſe ad nefas ſollicitantem, manum igni ardenti imponens, velut fulgur in diabolum intorquens, eum fudit fugavitque. Inſuper, dum rerum inopia cum monachis laboraret, patritius Senogallienſis ab angelo monitùs, jumenta cibis onuſta ad eoſdem miſit, quæ, cùm locus eſſet incognitus, angelo duce rectà ad ipſum deducta ſunt. Miraculis perpluribus claruit, claudis greſſum, cæcis viſum, energumenis libertatem ſanitatemque reſtituit. Creatus Fanenſis Epiſcopus, quà verbo, quà exemplo, ac præſertim incenſa in omnes charitate, velut pater omnium, ſolari ſingulos, hortari, inſtruere & ad ſalutem traducere ſategit. Erat enim fide eximius, ſpe magnanimus, charitate flagrans, ſapientia plenus, in eleemoſynis largus, humilitate mitis, juſtitia ſeverus, ſanctitate ſingularis. Hinc factum ut omnes ei acclamarent: *Pater noſter es tu*, juxta illud Eliſei ad Eliam: *Pater mi, currus* C *Iſrael, & auriga ejus*, 4. Reg. 2. Quibus in laboribus pietatiſque officiis cùm 42. annos ſanctiſſimè exegiſſet, ab angelo mortis tempus modumque edoctus, magno omnibus relicto ſui deſiderio, glorioſus ad Deum migravit die 13. Novembris, corpore ſuavem exhalante odorem. Quocirca è cælo paternum in ſuos Fanenſes conſervans affectum, perſæpè factiones civium diſſipavit, inimicitias ſuſtulit, pacem redintegravit, cædes impedivit, peſtem famemque depulit: quin & hoſtes profligavit, ac nominatim cùm Urbinates Fanum obſidione cinxiſſent anno Domini 1517. habitu pontificali vultuque auguſto, ſpectandum ſe exhibens, civibus animos addidit, hoſteſque terrore perculit & in fugam egit; perinde ac S. Jacobus ſæpiùs Hiſpaniam, S. Ambroſius Mediolanum à Conrado Imp. obſeſſum, S. Benedictus Nurſiam, S. Fauſtinus & Jovita Brixiam, ab hoſtium incurſu defenderunt & propugnarunt. Sacrum ejus corpus ſepulchro ejus reſerato anno Domini 1551. ſub Julio III. Pont. poſt mille ducentos annos, repertum eſt integrum, vultu hilari & angelico; perinde ac ſi recenter ſepulturæ fuiſſet traditum, miram D undique fragrantiam ſpargens, cujus odore multi ægri ſanitati reſtituti ſunt. Quocirca Fanenſes imagini ejus hoc epigramma ſupplices poſuere:

O Pater, ò cuſtos, noſtris qui raptus ab oris,
Invitus viſus cedere, manè redis.

Cùm enim ſacrum ejus corpus Foroſempronienſes pio furto ſuſtuliſſent, illudque tota nocte curru Forum Sempronii verſus vexiſſent, manè tamen eodem loco unde ſublatum fuerat, inventum eſt. Ejus templum auxit & decoravit Juſtinianus Imp. ad quod cùm more ſuo devotionis ergò contendit agricola, Argillam flumen ſicco pede pertranſiit. Hæc ex publicis Fanenſium tabulis accepi, ac ingenti imagine expreſſa, Romæque excuſa & approbata conſpexi. Baſilica Sancti perampliis, tum prædiis, tum privilegiis, dotata fuit à Zacharia aliiſque ſummis Pontificibus, ac à Frederico Imper. diruta, reſtituta ab Innocentio IV. Pontif. Jure ergo S. Paternianus Italiæ, imò orbis terrarum, pater ſpiritalis & cæleſtis nuncupari poteſt.

S. Paternianus pater orbis & orbis.

Cum solus esset) Adam enim primò ſolus à Deo formatus eſt, deinde ex coſta ejus fabricata eſt Eva, ut ex ea filios procrearet & genus humanum propagaret, quæ proinde dicta eſt mater viventium; præſertim quia ex ea naſcitura erat B. Virgo, quæ Chriſtum auctorem vitæ erat paritura: Chriſtum enim ex femina, putà ex B. Virgine, Evæ filia, natus eſt ſine opera viri, ex virtute Spiritus ſancti.

Custodivit) Adamum cuſtodem paradiſi, tum quoad corpus, ne quo caſu læderetur aut moreretur, uti dixi; tum quoad animam, ne peccaret in ſtatu innocentiæ, antequam deciperetur ab uxore; ac, poſtquam ab ea deceptus peccavit, & innocentiam ac juſtitiam originalem deperdidit, cuſtodivit eum ne planè interiret & damnaretur, ſed gratiam & pœnitentiam ei ſuggeſſit, qua à peccato reſurgeret & ſalvaretur. Unde ſequitur. Vers. 2.

Et eduxit illum a delicto suo) Complut. legunt, ἐξείλετο, id eſt exemit, extulit, alii, ἐξέτεινεν, id eſt extendit vel extraxit, aſſeruit, aut vindicavit eum à delicto & lapſu ſuo; Syrus, *liberavit eum à caſu animæ illius*; Arabicus, *& redemit eum à ſeductione ejus*. Hinc patet Adam pœnituiſſe de ſuo inobedientiæ, qua pomum à Deo vetitum comedit, peccato, ideoque illud ipſi fuiſſe remiſſum. imò veteres ex communi Eccleſiæ traditione & conſenſu tradunt, Adamum eſſe ſalvatum: quare temerarium eſt id negare, & favet hic Sapientiæ locus. Hæc omnia docet S. Auguſt. epiſt. 99. ad Evodium, ubi ſic ait: *De illo primo homine patre generis humani, quòd Chriſtus, cùm deſcendit ad inferos, inde, eum liberavit, Eccleſia ferè tota conſentit: quod eam non inaniter crediviſſe credendum eſt, undecumque hoc traditum ſit, etiamſi Canonicarum Scripturarum hic expreſſa non proferatur auctoritas.* Idem tradit S. Irenæus lib. 3. c. 34. Epiphan. hæreſi 46. S. Hilar. in pſal. 119. & Canone 8. in Mat. S. Hier. in pſal. 98. & in c. 20. Mat. Nazianz. orat. in S. Cyprian. S. Athanaſ. ſerm. de cruce, S. Baſil. Exhortat. ad baptiſmum, Origen. in c. 5. ad Roman. S. Thom. lib. 4 contra Gentes cap. 52. & 53. Hugo Victor. in Geneſ. cap. 3. qui id probat ex illis Dei verbis: *Inimicitias ponam inter te & mulierem*, &c. Geneſ. 3. 15. ac ceteri omnes excepto Ruperto in c. 3. Geneſ. cap. 31. cui aſſentiuntur veteres hæretici, ut Tatianus, Saturninus, Severus, Marcion, Valentinus, qui dixerunt Adamum eſſe damnatum, teſte S. Epiphan. hæreſi 46. & aliis. Addit S. Auguſt. lib. 2. de Peccat. merit. c. 34. (& refertur de Pœnitent. diſt. 1. capit. 83. *Sicut pravi homines*) quem ſequitur S. Anſelm. lib. *cur Deus homo* cap. 16. de utroque parente, hoc eſt de Eva æquè ac Adamo, meritò id credi. Probat idipſum Iren. lib. 3. capit. 37. & Tertul. lib. de Pœnitentia in fine, ex eo quòd confeſſi ſint peccatum, quodque induerint ſe perizomatis & foliis ficulneis, quaſi ſacco & cilicio in ſignum pœnitentiæ. Et S. Ambroſ. aſſerit Adam poſt culpam ſtatim ejectum de paradiſo, ſeparatum à deliciis, & ut ageret pœnitentiam, veſtitum tunicam pelliceam, non ſericam. S. Chryſoſtomus idipſum probat ex ſingulari amore, quo Deus ipſe convenit lapſum & erexit. S. Gregorius lib. 6. epiſt. 31. ad Eulogium, ſcribit Adæ animam in peccato mortuam, non à ſubſtantia vivendi, ſed à qualitate vivendi; tamen poſtmodum per pœnitentiam ad vitam rediiſſe. Leo IX. cap. *Hi duo*, de conſecr. diſt. 1. reddit rationem, cur *Gloria in excelſis* & *halleluja* in Septuageſima intermittantur? Quia, inquit, peccavit primus homo: cur in Paſchate repetantur? Quoniam Chriſto reſurgente reſurrexit ille lapſus protoplaſtus. S. Epiphanius quoque hæreſi 46. *Caſtigatione*, ait, *non vulgari plexus eſt, & è regione paradiſi in exilium actus, quò memor eſſet bonæ vitæ per pœnitentiam in memoriam revocatæ.* Quin & Hebræorum ſententia eſt, in ſuo diuturniſſimo exilio Adam ſe conſolatum pſal. 92. *Dominus regnavit, decorem indutus eſt*, &c. à ſe compoſito.

Adam eſt ſalvatus.

Hæc eſt traditio Eccleſiæ.

& Eva.

Rationes.

Denique communis eſt Patrum ſententia, Adamum in monte Calvariæ eſſe ſepultum, ut qui primus peccati fuerat auctor, primus vim ſanguinis Chriſti in eodem crucifixi ſentiens ſalvaretur. Ita cenſet S. Athanaſ. Orig. Baſil. Chryſoſt. Epiphan. Tertul. Cyprian. Auguſt. Ambroſ. Hieron. & alii, quos citat noſter Pererius lib. 7. in Geneſ. cap. 46. Porrò quod obiicit Ruper. Adamum opponi Chriſto Roman. 5. & alibi, quòd Adam peccati, mortis & damnationis fuerit auctor; Chriſtus verò gratiæ, vitæ & felicitatis æternæ, verum eſt quoad initia Adæ quando peccavit, non quoad ſequentia, & præſertim exi-

Adam ſepultus in Calvariæ monte.

exitum vitæ, quando per gratiam Chriſti illi promiſſi & ex illo naſcituri, pœnitens veniam & ſalutem conſecutus eſt. Decebat enim Deum, qui eum crearet, non ſinere opus ſuum, putà protoplaſtum, perdi, ſed eum à lapſu elevare, renovare & quaſi ricreare. Decebat quoque Chriſtum, qui genus humanum redimere venerat, ut generis humani caput & patriarcham, ideoque ſuum quoque patrem, redimeret & ſalvaret: *Ut eum ſalvatur homo*, inquit S. Irenæus lib. 3. c. 34. *oporteat eum, qui prior formatus eſt homo*.

Reſurrexit cum Chriſto. Unde Adamum à Chriſto deſcendente in limbum ex eo fuiſſe eductum, ac cum Chriſto reſurrexiſſe, docent Origen. tract. 35. in Matth. S. Athanaſ. orat. de Paſſione, S. Auguſt. q. 161. in Geneſ. S. Macarius hom. 11. Vide Bellarm. lib. 3. de Amiſſione gratiæ & ſtatu peccati cap. ult. & Pererium l. 7. in Geneſ. Narratur in hiſtoria Paſſionis Chriſti, ſub nomine Nicodemi, Chriſtum in inferno, id eſt in limbo, manum Adam tenuiſſe & dixiſſe: *Pax tibi in omnibus filiis tuis juſtis meis*; Adamum verò reſpondiſſe Chriſti genibus advolutum cum lacrymis & voce magna (tamen nondum receperat corpus, imò non certò conſtat adhuc, an receperit) *Exaltabo te Domine, quoniã ſuſcepiſti me, nec delectaſti inimicos meos ſuper me. Domine Deus meus, clamavi ad te, & ſanaſti me: eduxiſti ab inferis animam meam, ſalvaſti me à deſcendentibus in lacum*, pſ. 29. 1. & ſeq. Verùm hic Nicodemi liber eſt apocryphus. Complut. & Regii, nec non Hugo, Lyran. Dionyſ. hic addunt: *Et eduxit illum de limo terræ*. Verùm idipſum delent Græci & Roman. Probabiliter ſuſpicatur Franc. Lucas in Notis hic, verba hæc hoc modo irrepſiſſe. Quiſpiam, inquit, pro illis verbis, *Et eduxit illum à delicto ſuo*, ſuppoſuit, *& eduxit illum de limo terræ*: conveniunt enim litteris *delicto* & *de limo*. & in aliquibus libris legitur tantùm: *Et eduxit illum de limo terræ*. Poſtea retulit alius utrumque in textum, nempe id quod jam dixi, & illud: *Et eduxit illum à delicto ſuo*.

Et dedit illi virtutem continendi) Syrus & Arabicus, *tenendi*) omnia (ſcilicet ſuo dominio & imperio: nam græcè eſt κρατῆσαι πάντων, id eſt *dominandi omnibus*, ſicut rex dominans omnibus omnia continet arbitrio: Deus enim Adæ dedit poteſtatem in omnia animalia ceteraque terrena, juxta illud Geneſ. 1. 28. *Dominamini piſcibus maris, & volatilibus cæli, & univerſis animantibus, quæ moventur ſuper terram*. quæ poteſtas homini poſt peccatum reddita & renovata eſt, licet non ea plenitudine, & perfectione, qua data fuerat primitus Adæ, dum Deus poſt diluvium dixit Noe & filiis ejus: *Terror veſter ac tremor ſit ſuper cuncta animalia terræ, & ſuper omnes volucres cæli, cum univerſis quæ moventur ſuper terram; omnes piſces maris manui veſtræ traditi ſunt*.

Tropol. Deus dedit Adæ robur & vires κρατῆσαι, id eſt ſuperandi omnia vitæ pericula, adverſa & tentamenta, quæ poſt peccatum eum undique invaſerunt & quaſi circumvallarunt, ad illa enim vincenda, Deus illi gratiam & fortitudinem ſuggeſſit.

Quare immerito Rupertus loco jam citato, auctorem hujus libri erraſſe dicit, eò quòd Adæ tribuat virtutem continendi omnia, quæ ſoli Chriſto competit, ideoque librum hunc eſſe apocryphum. Iam enim ex decreto Concilii Trid. conſtat, hunc librum eſſe Canonicum.

Vers. 3. Ab hac ut receſſit iniuſtus in ira ſua, per iram homicidii fraterni (male aliqui legunt, *fraternitatis*; & alii, *fraternitas*) deperiit) Græcè, *ab hac* (ſapientia) *apoſtatans iniuſtus* (Cain) ἀδελφοκτόνοις συναπώλετο θυμοῖς, id eſt *fratricidalibus ſimul deperiit furoribus*, indignationibus & furiis, quia ſcilicet ira & furor Cain duos perdidit, nimirum Abelum cæde, & ipſum Cainum ſcelere, inquit Nannius: dum enim Cain Abeli corpus transfodit, ſuam ipſius animam confodit. Hinc Philo lib. *quòd deterius potiori inſidietur*: *Inſurrexit*, ait, *Cain in Abelem fratrem ſuum, & interfecit ipſum: Prima quidem ſpecie Abelem occiſum ſubindicat; ſin autem diligentiùs rem expendas, ipſum Cain, à ſeipſo; proinde ſic legendum: Inſurrexit Cain, & occidit ſeipſum*, &c. Ita ipſe more ſuo ſymbolice, non genuinè ad litteram. Nam Cain mox à cæde Abel cœpit cum jugi tremore & pavore, velut furiis agitatus, huc illucque vagari, omnibuſque fuit abominabilis & execrabilis, ut tradunt Hebræi. Unde videtur Cain in ſcelere perſeveraſſe impœnitens, ac ex uno in aliud corruiſſe, ideoque periiſſe, eſſeque damnatus. Addunt Paulus Burgenſis, Dionyſ. & Oleaſter in Geneſ. cap. 4. Cainum merſum eſſe diluvio tempore Noe. Verùm hoc eſt improbabile. Sic enim Cain vivere debuiſſet plus mille & ſexcentis annis: tot enim fluxere ab Adam & Cain uſque ad diluvium. Illud tamen verum eſt poſteros Cain patris ſui homicidium imitantes, omnes periiſſe diluvio, ac proinde Cainum pariter eo periiſſe, quia eo tota ipſius proſapia periit & extincta eſt: imò Cain ſuo ſcelere totum orbem perdidit diluvio, uti dicetur v. 4. Senſus ergo eſt q. d. Cain recedens à ſapientia per iram, ex invidia in Abelum fratrem concinatam; quia ſcilicet reſpexit Dominus ad Abel & ad munera ejus ad Cain autem & ad munera ejus non reſpexit; furore quo fratrem interfecit & ipſe periit, dum fraternæ charitatis jura violavit, & prior ipſe mortem peccato in orbem inductam intulit fratri, quàm ipſa natura. Itaque deſtitutus à ſapientia fratrem interfecit, & ipſe in graviſſimum barathrum decidit fratricidii.

Oſtendit ſapientiæ neceſſitatem & dignitatem à contrario, putà ex damnis inſipientiæ: impii enim deſtituti ſapientia, velut luce & duce, in graviſſima ſcelera corruerunt: cujus rei exemplum eſt Cain primogenitus Adæ, qui per ſummam ſtultitiam fratrem ſuum Abel, non alia de cauſa occidit, quàm quòd Deus ejus innocentiæ & ſacrificio fuerit delectatus, & ut ait Joannes ſua epiſt. 1. c. 3. 12. *Quoniam opera ejus maligna erant, fratris autem juſta*. Unde Paulus ad Hebr. 11. 4. *Fide*, ait, *plurimam hoſtiam Abel, quàm Cain, obtulit Deo, per quam teſtimonium conſecutus eſt eſſe juſtus teſtimonium perhibente muneribus ejus Deo; & per illam defunctus adhuc loquitur*. Refertur hæc hiſtoria fratricidii Cain Geneſis 4. cap. Sicut ergo Romulus Romæ conditor, Remum occidens fratricida fuit: ſic & primus Adæ filius, & primus urbis Henoch in orbe conditor, perempto Abele fratricida extitit. Addit Cantacuzenus, Cainum ſimili nece punitum; occiſum enim eſſe eum caſu à Lamech nepote ſuo in venatione, cùm Lamech cæcutienti Tubalcain filius Cainum ſub herbis latitantem pro fera oſtendiſſet, ideoque & ipſum Tubalcain à patre Lamech indignante interfectum. Verùm hæc habent parum probabilitatis, uti oſtendi Geneſ. 4. 23. Vide de ſcelerata vita Cain Joſephum 1. Antiq. cap. 3. de infelici verò morte S. Ambroſ. lib. 2. de Cain, c. 9. & 10. & S. Aug. ſerm. 104. de Temp.

Propter quem (Cain.) cum aqua deleret terram, ſanavit iterum ſapientia, per contemptibile lignum juſtum gubernans) Græcè, *propter quem dimerſam diluvio terram ſapientia iterum ſervavit, cum juſtum exiguo ligno gubernaſſet*; Origen. tom. 20. in Joannem, *vili ligno juſtum gubernans*; alii, *per vile lignum juſti gubernatio*. Græcè enim eſt εὐτελοῦς, id eſt ſimplex, vile, tenue lignum, quod tanto diluvio, & aquarum vi moli que per ſe reſiſtere non poterat, ideoque *contemptibile*, ut vertit Noſter, præſertim quia homines illius ævi contemnebant arcæ fabricam, ac Noe ejus fabricatorem velut delirum deridebant. Ita S. Bonavent. & Lyran. Græca hic variant: nonnulla enim legunt, δι' ὃν, id eſt *propter quem*, ſcilicet Cain; alia δι' ὃ, id eſt *propter quod*; ſcilicet ſcelus parricidii ſive fratricidii Cain. Eodem ergo redit utraq; lectio. Senſus eſt q. d. Impius homicida, imo fratricida Cain, ſuo exemplo poſteros ad idem ſcelus, ceteraque quælibet impulit: quo factum eſt, ut Deus tot tantaque eorum ſcelera peroſus, impiam gentem totumque orbem diluvio merſerit. Verum ſapientiam iuſtum piumque Noe tunc ſervavit in arca, ut ipſe eſſet ſeminarium humanæ poſteritatis, ne illa diluvio tota interiret, ſed per ejus filios & nepotes ſervaretur & propagaretur. vide dicta Geneſ. 6. & ſeq. Hinc Origen. in Joannem tomo 20. paulò poſt initium: *Quòd verò*, inquit, *diluvium ſeminis Cain delendi cauſa factum fuerit, Sapientiæ liber Salomoni inſcriptus his verbis docet: Recedens autem ab ipſa (ſapientia) iniuſtus in ira ſua periit, cum animis fratricidis, per quam mundatam terram rurſus ſervavit ſapientia, vili ligno juſtum gubernans*. Eſt hoc tertium exemplum, idque geminum. Per antitheſin enim bifariam oſtendit quanta ſit utilitas ſapientiæ: nam orbem perdidit inſipientia & impietas Caini & poſterorum ejus gigantum, inducendo diluvium; hunc ſervavit & reſtauravit ſapientia & juſtitia Noe per arcam: unde nonnulli cum Janſenio, illud Geneſ. 4. 15. de Caino dictum, *Septuplum punietur*, ſic intelligunt, q. d. Deus differet Caini punitionem uſque in ſeptimam generationem: tunc enim Caini poſteri menſuram peccatorum ejus implebunt, qua impleta Deus toti Vers. 4.

orbi

orbi inducet diluvium, ut eo impios cum impietate ſubmergat. Cain ergo fuit dux, pater & princeps impiorum, ob quos Deus immiſit diluvium. Audi Joſeph. l.1. Antiq. ca.3. *Ceterùm tantum abfuit, ut hac caſtigatione in melius vitam mutaverit, at peior etiam ſit factus, ſuis voluptatibus vel cum aliorum injuria indulgens, & facultates domeſticas per vim ac rapinas accumulans, accitis undecumque latrociniorum & nequitiæ ſociis, magiſter illis ad facinoroſam vitam eſt effectus. Ad hæc ſimplicem hactenus vivendi rationem, excogitatis menſuris & ponderibus immutavit, priſtinamque ſinceritatem & generoſitatem ignaram talium artium, in novam quandam verſutiam depravavit.* Et poſt pauca: *Superſtite etiam tum Adamo Caini ſoboles ſceleratiſſima evaſit, dum poſterior quiſque, fit deterior, nec ſolùm imitatur priorum vitia, ſed & ſuperat.*

Nota τὸ *ſanavit*, q.d. Cain cum poſteris, per diluvium uulnus pene lethale & irreparabile inflixit toti orbi, totique humano generi; ſed ſapientia huic vulneri manum medicam adhibuit, illudque ſanavit ſervando Noe per contemptibile lignum, id eſt per vilem & exilem arcæ fabricam, ut ille eſſet pater novi mundi & ſæculi, ac orbem penè deletum obrutumque ſuis ruinis & cineribus, velut phœnicem redivivum ſuſcitaret. Hoc eſt, quod de Noe inter ejus elogia recenſet Eccleſiaſt. c.44.17. *Noe inventus eſt perfectus, juſtus, & in tempore iracundiæ factus eſt reconciliatio. Teſtamenta ſæculi poſita ſunt apud illum, ne deleri poſſit diluvio omnis caro.* Et Paulus ad Hebr. 11.7. *Fide Noe, reſponſo accepto de iis quæ adhuc non videbantur, metuens aptavit arcam in ſalutem domus ſuæ, per quam damnavit mundum, & juſtitiæ, quæ per fidem eſt, heres eſt inſtitutus.* vide ibi dicta.

Porro S. Ambroſius lib. 1. Offic. cap. 25. Noe à quatuor virtutibus cardinalibus celebrat: *Noe*, inquit, *quàm ſapiens, qui tantam fabricavit arcam? quàm juſtus, qui ad ſemen omnium reſervatus ſolus ex omnibus, & præteritæ generationis ſuperſtes eſt factus; & auctor futuræ, mundo potiùs & univerſis quàm ſibi natus? quàm fortis, ut diluvium vinceret? quàm temperatus ut diluvium toleraret? quando introiret, qua moderatione degeret, quando corvum, quando columbam dimitteret: quando reciperet, revertentes, quando exeundi opportunitatem agnoſceret.*

Nota Secundo, τὸ *gubernans*. Noe enim arcæ undique tectæ erat incluſus, totuſque pendebat à Dei providentia & gubernatione: quare non alius potuit eſſe arcæ nauclerus & gubernator, quàm Deus. Audi S. Chryſoſt. hom. 21. in Geneſ. *An non*, inquit, *arcam hinc & illinc moveri, & non ſubmergi à tanta aquarum, vi, cùm nullus eſſet gubernator, ſupernæ erat gratiæ? Non enim dicere potes, quòd fuerit ad modum navis, ut arte quadam illius iter dirigi potuerit* (velis vel remis,) *Arca erat undæque clauſa & munita, & propter præceptum conditoris, non ſolùm eam lædere non potuit aquarum impetus, ſed ſublimior illis facta inhabitantes admodum ſecuros fecit.* Similia habet S. Auguſt. lib. 15. de Civit. cap. 27. & S. Ambroſ. lib. de Arca & Noe cap. 21. Simile exemplum ſenis naufragi, quem in navi fluctibus in varias oras jactatum, mira providentia gubernavit Chriſtus, narrat S. Paulinus epiſt. ad Macarium.

Tropol. ſimili cura Chriſtus juſtum & electum quemlibet gubernat, ut per tot hujus vitæ procellas ſalvus enatet, vel enaviget ad portum ſalutis. Quare juſtus dicat cum Poeta:

Per tot diſcrimina rerum.
Tendimus in cælum, ſedes ubi fata quietas
Oſtendant nobis.

Denique Nota τὸ *iterum*, q.d. Adam primò perdidit orbem, dum peccavit, ac peccatum in omnes poſteros tranſmiſit: merebatur enim ipſe cum omnibus poſteris à Deo perdidi & occidi, ſed ſapientiæ divinæ bonitas eum à peccato eduxit, ac poſteris de Chriſto ſalvatore providit. Secundò, Cain cum poſteria orbem perdidit diluvio, ſed iterum eum ſalvavit ſapientia, per Noe diluvium ſuperans, & orbem reſtaurans.

VERS. 5. HÆC ET IN CONSENSV NEQVITIÆ (aliqui legunt, *ſuperbiæ*) CUM SE NATIONES CONTVLISSENT (alii legunt, *extuliſſent*; aliqui, *confudiſſent*) SCIVIT IUSTVM, ET CONSERVAVIT SINE QVERELA DEO, ET IN FILII MISERICORDIA FORTEM CVSTODIVIT) Pro ἔγνω, id eſt ſcivit, aliqui legunt εὗρε, id eſt invenit. Pro *ſine querela* græcè eſt, ἄμεμπτον, id eſt *inculpatum*, idque *Deo*, qui ſcilicet adeò erat integer vitæ ſceleriſque purus, ut ne Deus quidem in eo aliquod crimen notare & culpare poſſet. Pro *cum ſe nationes contuliſſent*, græce eſt, ἐθνῶν συγχυθέντων, id eſt cùm *in ſe gentes confudiſſent*, id eſt communicaſſent, conjunxiſſent, conſpiraſſent, ſcilicet ad ædificandam turrim Babel duce & inſtigatore Nemrod, primo orbis rege & tyranno, ut ſcilicet hac turri altiſſima à diluvio, ſi quando rurſus ingrueret, ſe defenderent, ut uult Joſephus; aut potiùs, ut Nemrod ſuperbus ibi regni & tyrannidis ſuæ arcem locaret, ex qua in omnes dominari, omneſque ſibi ſubiectos continere & coercere poſſet, ait Hugo Victor. in Geneſ. imò ex qua ipſe in cælum conſcindere, ac contra Deum ſe defendere poſſet, uti indicat S. Auguſt. lib. 16. de Civit. c.4. Unde Poetæ, fabulati ſunt, Titanes cum Jove pugnantes montes montibus impoſuiſſe, ut in cælum conſcenderent, juxta illud Virgilii 1. Georg.

Ter ſunt conati imponere Pelio Oſſam:
Ter pater extructos diſiecit fulmine montes.

Tunc Deus *ſcivit*, id eſt cognovit, amavit & conſervavit, *juſtum ſine querela*, ut ſuperbiæ, atheiſmo & tyrannidi Nemrod & fabrorum turris Babel, non conſentiret, ſed in Dei fide & cultu fidelis perſiſteret: unde Deus illum unum ſibi delegit, cùm reliquos omnes averſatus, illorum linguas confudit, itaque fabricam Babel impedivit, fabroſque per totum orbem diſperſit; lingua ergo puniti ſunt, quia lingua peccarunt. Nam ut ait S. Auguſt. lib. 16. de Civit. cap. 4. *Quoniam dominatio imperantis in lingua eſt, ibi damnata eſt ſuperbia, ut non intelligeretur jubens homini, qui noluit intelligere, ut obediret Deo. Sic illa conſpiratio diſſoluta eſt.*

Quæres; quis fuit hic juſtus. Nonnulli putant fuiſſe Heber: illius enim ævo facta eſt fabrica turris Babel: unde ipſe filium tunc natum vocavit *Phaleg*, id eſt *diviſio*, eò quod tunc à Deo fabrorum Babel confuſæ & diviſæ ſint linguæ. Hinc S. Auguſt. li.16. de Civit. c.11. docet Heber immunem fuiſſe ab impietate fabrorum horum, & conſequenter à confuſione linguarum, ideoque ipſum cum vera Dei fide & pietate priſtinam linguam retinuiſſe, quæ proinde ab Heber dicta ſit Hebræa.

Verum quod ſequitur, *Et filii miſericordiæ fortem cuſtodivit*, clare notat Abraham, non Heber. Quare nonnulli putant hic notari bellum Abrahæ, quod geſſit contra quatuor reges totidem gentium, cùm iis cæſis liberavit Lot, Geneſ. 14.

Meliùs alii referunt ad vocationem Abrahæ, quando omnibus Gentibus ad idololatriam deflectentibus, Deus eum evocavit Ur Chaldæum in Chanaan, ut ibi ſibi ſoli ſerviret. Hæc Gentium à Deo apoſtaſia, & defectio ad idola, cœpit in fabrica turris Babel, quæ facta eſt ſub annum centeſimum, vel potiùs centeſimum ſeptuageſimum, à diluvio, ac deinde in dies crevit & propagata eſt uſque ad Abraham, qui natus eſt anno 292. à diluvio: quare alludit hic ad fabricam Babel, ſed per eam deſignat ævum idololatriæ, quæ tunc cœpit & duravit per multa ſæcula, à qua Deus Abraham ejuſque poſteros evocavit, & ſibi in populum fidelem, ſuamque Eccleſiam & Synagogam ſeparavit. Alludit enim ad illud Geneſ. 15.7. *Ego ſum Dominus, qui eduxi te de Ur Chaldæorum.* Vide Judith c. 5. v. 7. Unde colligas, Abrahamum numquam coluiſſe idola, licèt id opinetur S. Chryſoſt. ſed ſemper Deum verum, uti pluribus oſtendi Geneſ. 11. v. 26.

Addunt Hebræi in *Seder olam*, fabricam turris Babel factam eſſe ultimo anno vitæ Phaleg. qui fuit annus à diluvio trecenteſimus & quadrageſimus (vixit enim Phaleg 239. annis, Geneſ. 11. 18.) quo anno Abraham, utpote natus anno 292. à diluvio, jam erat 48. annorum: quare ajunt Abraham æque ac Noe, qui tum adhuc vivebat, interfuiſſe fabricæ turris Babel: Heber enim indidiſſe filio nomen Phaleg ſpiritu prophetico, quo prævidebat ſub finem vitæ ejus fabricandam turrim Babel, ideoque dividendas linguas. hæc Hebræi. Verùm verius eſt turrim Babel fabricatam anno centeſimo, ut uult S. Auguſt. vel potiùs anno centeſimo ſeptuageſimo, à diluvio, ob rationes quas attuli Geneſ. 10. 25. quare fabrica hæc 122. annis præceſſit nativitatem Abrahæ.

ET IN FILII MISERICORDIA FORTEM CVSTODIVIT) Ita legendum cum Roman. & Græcis. Quare minus rectè Complut. legunt, *& in filiis miſericordiam fortem cuſtodivit*; alii, *& in filiis miſericordiæ fortem cuſtodivit*. q.d. Deus poſtquam confuſione linguarum puniviſſet impios fabros Babel, aſcivit ſibi Abraham, ſuamque gratiam & miſericordiam in ejus poſteros firmam ſtabilemque conſervavit, ita Lyran. Hugo, Holcot, & Dionyſ. *Sapientia roboravit Abrahamum.*

Ve-

Digitized by Google

Verùm legendum eſt cum Romanis, *in filii miſericordia*; græcè, *ἐπὶ τέκνου σπλάγχνοις*, id eſt *in filii viſceribus*, quod nonnulli ſic exponunt q. d. Deus Abrahamum eo affectu complexus eſt, quo pater ſolet filium proſequi: Deus ob intimum & viſceralem erga Abraham, quaſi filium ſuum, amorem fecit eum reſiſtere peccatoribus undequaque circumfuſis, eumque ad ſceleris communionem tentatibus: unde Vatabl. vertit, *& ut erga filium animam, ſconſervavit ceſſantem*. Sic Apoſt. ait Philip. 1. 8. *Teſtis mihi eſt Deus quomodo cupiam vos in viſceribus Jeſu Chriſti*, quòd ſcilicet vos diligam eo affectu, quo Chriſtus vos *in viſceribus*, id eſt intimè, diligit.

Secundò & genuinè, q. d. Deus Deique ſapientia effecit, ut Abraham fortiter vinceret viſceralem amorem & commiſerationem erga filium ſuum Iſaac, quando Deo jubente eum immolare voluit, Geneſ. 22. vide ibi dicta. Abraham enim ex intimis viſceribus diligebat Iſaac: unde ſumma commiſeratione commota ſunt ejus viſcera, cùm juſſus eſt eum mactare: ſed fortitudo obedientiæ & amoris divini vicit omnem amorem & miſerationem humanam, etiam filii unigeniti, qualis erat Iſaac. Magno enim animi robore opus fuit Abrahæ, ut immolaret filium unicum per miraculum natum, totamque ſuam ſpem poſteritatis. Deus enim promiſerat Abrahæ propagandam ejus poſteritatem per Iſaac, ex eoque naſciturum Chriſtum. Quare Abraham *contra ſpem* naturæ *in ſpem* gratiæ & promiſſionis divinæ *credidit*, ſcilicet ex Iſaac à ſe immolato naſcituram ſibi prolem à Deo promiſſam: credebat enim Deum Iſaac à morte ſuſcitaturum, Rom. 4. 18. Hebr. 11. 19. An non hæc fuit magna fortitudo fidei & obedientiæ? Hinc Abraham à S. Ambroſio vocatur *pater fidei, pater omnium credentium, princeps familiæ gentium & generationis Domini, pater electionis & piæ confeſſionis*. Unde Philo libr. de Abraham, ejus virtutem & robur longè extollit ſuper omnes Gentiles, qui ſe aut ſuos amore parentum vel patriæ morti obtulerunt, aut devoverunt, uti fecere Codrus rex Athenarum, Menœceus, Ariſtogiton, Iphigenia, Leonidas, Epaminondas, Junius Brutus, & Decii, Hi enim, partim ex vanæ gloriæ ſtudio, partim inviti & coacti, ad graviora mala cavenda id fecerunt. At Abraham non coactus, ſed ſponte & ultrò, unius Dei amore, ut ejus voluntati ſatisfaceret, ſuum Iſaac propria manu jugulare, mactare & concremare Deo deſtinabat. Quocirca vere de Bruto primo Romæ conſule, filios, eò quòd cum Tarquiniis contra rempubl. conſpiraſſent, ad mortem condemnante cecinit Virgil. 6. Æneid.

Vicit amor patriæ, laudumque immenſa cupido.
Infelix, utcumque ferent ea fata minores.

Secùs fuit in Abraham, qui vicit amorem filii robore amoris divini. Unde mira ejus ex miſericordia & fortitudine harmonia digna eſt, quæ magnis laudibus celebretur: nam filium ſine miſericordia jugulare, tyrannicum eſſet, imò & belluinum: ſine obedientia illæſum cuſtodire impium eſſet & penitus injuſtum: utrumque verò conjungere, & cum miſericordia erga filium, obedientiam erga Deum conciliare, fortis ac generoſi animi indicium ſingulare. Qua de cauſa Deus hanc Abrahæ in obediendo fortitudinem quaſi admiratus, cum juramento ei promiſit, Geneſ. 22. 18. *Benedicentur in ſemine tuo omnes gentes terræ, quia feciſti hanc rem, & non pepercisti filio tuo unigenito propter me*. Quocirca S. Ambroſ. lib. 2. de Cain & Abel c. 1. de hac oblationis Abrahæ fortitudine ſic ſcribit: *Quem* (Iſaac) *ſacrificii modo obtulit pater nullius motu paſſionis inflexus humanæ, mundam offerens Deo hoſtiam, vacuamque fortitudinis, & corporeæ cupiditatis immunem, cùm ipſa pietas patris devotioni cederet immolantis*: q. d. Devotio Abrahæ erga Deum vicit pietatem erga filium Iſaac, ut eum pro Deo immolare deſtinaret. Idem lib. 1. Offic. c. 25. *Adverte*, ait, *hic omnes virtutes in uno facto. Fuit ſapientiæ, Deo credere, nec filii gratiam anteferre auctoris præcepto: fuit juſtitiæ, acceptum reddere: fuit fortitudinis, appetitum ratione cohibere. Ducebat hoſtiam pater, interrogabat filius: tentabatur affectus patrius, ſed non vincebatur. Repetebat filius appellationem paternam, compungebat paterna viſcera, ſed non minuebat devotionem. Accedit & quarta virtus temperantia. Tenebat juſtus & pietatis modum, & executionis ordinem. Denique dum ſacrificio neceſſaria vehit, dum ignem adolet, dum filium ligat, dum gladium educit, hoc immolandi ordine meruit ut filium reſervaret*. Et S. Auguſt. ſerm. 73. de Tempor. *Hilariùs*, inquit, *accingebatur, qui nec timorem facinoris formidavit, nec implere quod juſſus eſt degener animus dubitavit: ſpes illa futura tot gentium, jubetur occidi paterna manu. Devotus pater eo voto ſuſcepit parricidium, quo ſuſceperat filium: nec refert utrùm impendat, aut perdat, dum quoquo modo quod acceperat reddat. O Domine piiſſime, quem ſcis patri dilectum, quid imperas victimandum?* Et poſt nonnulla: *Videte fratres Abraham patientia fortem, devotione conſtantem, non cum aliqua feræ luctantem, ſed cum natura pugnantem. Devotio dicebat, Percute: pietas clamabat, Parce. Illa revocabat, iſta provocabat. Filius tunc moriturus jacebat, erigit dexteram feriturus*.

Paulò aliter vertit Syrus, *& Abraham filium miſericordiarum* (id eſt ſummè miſericordem) *cuſtodivit*. Deus enim miſericordes tuetur & cuſtodit. Unde Arabicus, *& cuſtodivit eum in clementia*, vel *pietate illius in filium ſuum*. q. d. Deus Abraham ob pietatem in filium, quem tenerrimè amabat, cuſtodivit, ut, dum juſſu Dei vellet eum immolare, cùm tamen actu non immolaret, ſicque & filium patri, & patrem filio à morte ſervavit & cuſtodivit, dum per angelum ſtitit ejus manum & gladium, ac præceptum de immolando filio revocavit.

Allegor. *in viſceribus filii*, id eſt per viſcera Chriſti Abrahæ filii: ejus enim meritis, ejus miſericordia viſcerali præſtitum eſt Abrahæ, ut ſuum Iſaac Chriſti antitypum, Deo fortiter immolare vellet. Ita à Caſtro. Eſt hoc quartum ſapientiæ exemplum editum in Abraham, ſequitur quintum editum in Lot & Pentapolitis.

Vers. 6. HÆC JUSTUM (LOT) A PEREUNTIBUS IMPIIS LIBERAVIT FUGIENTEM, DESCENDENTE IGNE IN PENTAPOLIM] Celebrat liberationem Lot, qua, dum igne ſulphureo, & quaſi fulmineo ſiderata conflagraret Pentapolis ob ejus ſcelera, præſertim libidinis contra naturam, ipſe caſtus juſtuſque, per angelos hoc incendio edoctus & liberatus eſt. Pentapolis vocabatur illa regio, quia erant in ea quinque civitates, ſcilicet Sodoma, Gomorrha, Adama, Seboim & Segor, licet ultimæ Segor parcitum ſit à Deo, ob preces Lot in eam confugientis. Jam tota Pentapolis verſa eſt in mare ſalſum ſive mortuum, quod à bituminis copia vocatur lacus Aſphaltites. Vide dicta Geneſ. 19. *Pentapolis* ergo græcè idem eſt, quod latinè *quinque urbes*, ſive regio complectens quinque urbes. Porrò Pentapoles in variis orbis partibus fuere variæ. Prima hæc fuit in Palæſtina, cujus quinque urbes infanda libidine infames, ideoque cælesti igne crematæ, fuere jam nominatæ. Secunda fuit in Africa, de qua Plinius lib. 5. cap. 5. in qua celebrarunt Concilium anno Domini 411. Epiſcopi quinque urbium, ſcilicet Berenices, Arſinoes, Ptolemaidis, Apolloniæ & Cyrenes. Tertio, Ptolemæus lib. 5. aliam Pentapolim ponit cujus quinque urbes recenſet, Laodiceam, Antiochiam, Amaſeam, Ptolemaidem, Palmiram. Quartò, in Concilio Epheſino invenitur Zenobius Epiſcopus Barræ civitatis in Pentapoli. Quintò, Italiæ Pentapolis fuit in Umbria, putà in Gallis Senonum, ſive agro Gallico ad mare Adriaticum, teſtibus Reginone, Paulo Diacono, Nicephoro ac Sigonio libro de Regno Italiæ, cujus quinque urbes ſunt, Ancona, Senogallia, Fanum, Piſaurum, Ariminum. Et quia Fanum erat meditullium ceterarum quatuor; hinc ea in urbe erat ſupremum tribunal hujus Pentapolis, quæ proinde dicta eſt *Urbs juris*, pro quo corruptè nonnulli legunt *viris*, cujus Epiſcopi ſanctitate celebres, ideoque tutelares fuere S. Paternianus anno Domini 300. S. Euſebius anno Domini 500. ſub Symmacho Pontif. S. Fortunatus anno Domini 592. S. Urſus anno Domini 625. cujus feſtum Fanenſes celebrant 15. Maii: quod dum ſpernit agricola nomine Leo, monituſque ſuperbè obſtreperet: *Si ille eſt Urſus, ego ſum Leo* (vel, ut alii veriùs, *ego ſum canis*) terra dehiſcente, vivus cum bobus & aratro abſorptus eſt: voraginis veſtigium in hodiernum diem extat in villa dicta *de Bellochi*.

Pentapoles variæ.

DESCENDENTE IGNE] Ut Pentapolitæ, qui arſerant libidine, ardentes igne, utque terra adeò nequam crema retur, ne quod malum ſemen in ea reſtaret, quod fructum perverſum germinaret. Unde Origen. in Joann. tom. 20. citans hunc locum. Sodomæ conflagrationem magis tribuit bonitati, quàm iræ Dei: *At certè*, ait, *Dei boni officium fuit Sodomorum terram delere, & quidquid relictum fuiſſet ex ea humiditatis, areſaciendo, ne impoſterum oriretur vitis Sodomorum, neque malleolus Gomorrhæ, neque*

que uva iræ, neque botrus amaritudinis, ac ne vinum quidem, furor draconum, & venenum aſpidum inſanabile. Simile quiddam dices etiam de Ægyptiis, de quibus dictum eſt: Occidit in grandine vineas eorum, & moros eorum in pruina. Boni enim Dei eſt interficere vineas Ægyptiorum, & moros impiorum.

VERS. 19. QUIBUS IN TESTIMONIUM NEQUITIÆ FUMIGABUNDA CONSTAT DESERTA TERRA, ET INCERTO TEMPORE FRUCTUS HABENTES ARBORES, ET INCREDIBILIS ANIMÆ MEMORIA STANS FIGMENTUM SALIS) Tria profert impiorum Pentapolitanorum nequitiæ, æquè ac divinæ in eos vindictæ teſtimonia, quæ permanſerunt & permanent uſque in hodiernum diem, ut divinam in impios iram mortalibus teſtentur, eoſque à ſceleribus abſterreant. Primum eſt: *terra deſerta* fumigans: hic enim fumus judicii Dei in ſe acti, putà incendii, quo conflagravit Pentapolis, index eſt, ac ſymbolum incendii infernalis, quo ardent Sodomitæ ceterique impii. Senſus ergo eſt q. d. In Pentapolitanorum ſceleris vindictam & teſtimonium *conſtat*, id eſt, extat terra eorum in ſolitudinem redacta, quæ etiamnum fumigat, quaſi ignis è cælo pluvii, quo deflagravit, reliquias adhuc ſervans. B Exhalat enim continuum fumum & ſulphur, ut ait Philo libr. de Abraham: Exhalat, inquam, tum mare Mortuum, ſive lacus Aſphaltites, tum terra illi adiacens & vicina, uti mox oſtendam. Unde Borchardus lib. 1. Hiſtor. c. 5. & 6. *Mare Mortuum*, ait, *ſemper eſt fumans & tenebroſum, quaſi os inferni, ſicut oculis meis aſpexi, ob tetrum vaporem inde fumantem, qui quocumque deferente vento pertingit, cuncta ſterile facit.* Pentapolis ergo eſt umbra & imago gehennæ. Spectate eam pæderaſtæ, ac in ea, quod vos manet ſupplicium intuemini. Diſcite munditiam moniti, ac horrere Tonantem.

Secundum eſt, *incerto tempore fructus habentes arbores*; græcè, ἀτελέσιν ὥραις καρποφοροῦντα φυτὰ, id eſt *imperfectis tempeſtatibus fructus ferentes plantæ*. ὧραι ἀτελεῖς dicuntur tempora frugum inchoata, numquam perfecta. Plantæ ergo Pentapoleos ita ſemper ſe habent, ac ſi numquam eſſet certum tempeſtivumque maturis frugibus tempus, id eſt ferunt fructus, qui numquam ad maturitatem perveniunt. Terra enim à Deo maledicta vim maturandi non habet: C unde aliqui vertunt, *imperfecta maturitate fructus ferentes plantæ*: ὥρα enim ſignificat tempeſtivitatem maturitatis, ſive tempus maturandis frugibus à natura deſtinatum, quod in Pentapoli ſemper eſt imperfectum, id eſt intempeſtivum & immaturum, ideoque ſemper producit fructus immaturos, imperfectos, ac necdum plenè formatos. Unde Origen. tomo 20. in Joannem habet, *& plantæ intempeſtivum fructum ferentes*. Sic & Vatabl. Noſter vertit, *incerto tempore*, quia nullum certum tempus eſt, quo in Pentapoli fructus matureſcant, uti fit in aliis regionibus, quia ſemper ſunt immaturi: fructus ergo incerti temporis, ſunt intempeſtivi, & immaturi. Nam fructus, qui certo & à natura ſtatuto tempore, v. g. in autumno, non matureſcunt, numquam matureſcunt. Ad maturationem enim requiritur calor, ſed temperatus; calore caret hiems, temperie æſtas: quare hiems fructus maturare nequit: æſtas verò eos non maturat, ſed adurit. Unde Arabicus, *& plantæ ejus fructificabunt in temporibus fructus imperfectus* Syrus, *& arbores quæ ſunt intra eas civitates fructus non faciunt*. Nota, Pentapolim, D quæ olim erat amœniſſima & fertiliſſima, ut vocaretur paradiſus Dei, poſt ſcelera & ultionem Dei verſam eſſe, partim in lacum Aſphaltitem ſive mare Mortuum, partim in terram exuſtam, in qua, ut ait Joſeph. l. 5. de Bello c. 5. *Adhuc divini ignis reliquias, & oppidorum quinque videre licet imagines, & renaſcentes in fructibus cineres, qui colore quidem ſunt edulibus ſimiles, carpentium verò manibus in fumum diſſolvuntur & cinerem*. Idem tradit Solinus Polyhiſt. c. 37. & Tacitus lib. 5. Hiſt. ac Tertull. in Carmine de Sodoma, & S. Aug. 21. Civit. c. 8. Denique Janſenius ex Græco clarè vertit, *& imperfecta* vel *inconſummata pulchritudine & maturitate fructificantes arbores*: ὥρα enim hic, inquit, non tam tempus ſignificat, quàm pulchritudinem & maturitatem; unde ὡραῖος, id eſt pulcher vel maturus.

Tertium eſt, *incredibilis* (græcè ἀπιστούσης, id eſt *incredulæ*) *animæ memoria*; græcè μνημεῖον, id eſt monumentum, *ſtans figmentum ſalis*; græcè στήλη, id eſt *columna ſalis*, vel ſimulacrum ſalis, aut titulus ſalis, uti ſunt lapides titulares, qui in memoriam perſonæ vel rei alicujus eriguntur. Deſignat uxorem Lot, quæ cum eo fugiens è Sodoma, ac A contra præceptum angeli curioſè reſpiciens retrò, ut conflagrantem Sodomam aſpiceret, ob incredulitatem & inobedientiam verſa eſt in ſtatuam ſalis, metallici ſcilicet, quod imbribus reſiſtit, & ſoliditate ſua ædificiis eſt utile, teſte Plinio. Vocatur *incredula*, quia non credidit quidquam referre ad incolumitatem & ſalutem ſuam, ſi reſpiceret retro, nec ne. Juſſerat autem Deus per angelum, ne retrò reſpiceret, tum ad obedientiam ejus exercendam, tum ut citiùs fugeret à Sodoma, tum ut omnem miſericordiam, communionem & memoriam impiiſſimorum Sodomitarum ei adimeret. Hinc liquet, ſtatuam hanc ſuperfuiſſe tempore Salomonis, imò Joſephus eam ſe vidiſſe docet lib. 1. Antiqu. quin & etiamnum eam extare inter Engaddi & mare Mortuum docent oculati teſtes Borchardus, Bredenbachius, Saligniacus, & ex iis Adrichomius in Deſcriptione terræ ſanctæ. Addit Tertul. in Carmine de Sodoma, duo de ſtatua hac rara & inaudita:

1. *Quin etiam ſi quis mutilaverit advena formam,*
Protinus ex ſeſe ſuggeſta vulnera complet.

B 2. *Dicitur & vivens alio jam corpore ſexus,*
Murificos ſolita diſpungere ſanguine menſes.

q. d. Patitur menſtrua more mulierum. Sapienter S. Proſp. lib. 1. de Prædict. & promiſ. c. 16. *Hæc ſalis ſtatua*, inquit, *ſuo exemplo fatuos condivit, in propoſito ſancto, quò tendunt proficientes, noxia curioſitate retro non debere reſpicere*. Eamdem cauſam cur in ſal potiùs, quàm in quid aliud ſit verſa, dat Rupert. Et S. Auguſt. ſerm. 29. de Verbis Domini ſecundùm Lucam: *Nihil ergo*, inquit, *tam inimicum ſpei quàm retro reſpicere, id eſt, in eis rebus quæ præterlabuntur & tranſeunt, ſpem ponere; ſed in his quæ nondum datæ ſunt, ſed dandæ quandoque, quæ numquam tranſibunt, non ſperare. Quando autem ſcatet tentationibus mundus velut pluvia Sodomæ ſulphurea, metuendum eſt exemplum uxoris Lot. Retrò enim reſpexit, ibi remanſit. In ſalem converſa eſt, ut prudentes condiret exempla.* Deinde ſpem comparans ovo, ex quo ſperatur pullus, qui nondum eſt: *Ovo tuo*, inquit, *ſcorpium time: vide, quia de cauda percutit, quam retrò habet. Non ergo perimat ſcorpius ovum tuum, mundus iſte ſpem tuam*, &c. *ut retrò reſpicias, id eſt, ut in rebus præſentibus ſpem ponas, &* C *ab eo quod promiſit Chriſtus, & nondum dedit, ſed, quia fidelis eſt, dabit, avertas animum tuum*. Plura de Pentapolis ſtrage dixi Geneſ. 19.

SAPIENTIAM ENIM PRÆTEREUNTES, NON TANTUM IN HOC LAPSI SUNT UT IGNORARENT BONA, SED ET INSIPIENTIÆ SUÆ RELIQUERUNT HOMINIBUS MEMORIAM, UT IN HIS QUÆ PECCAVERUNT, NEC LATERE POTUISSENT) id eſt poſſent. Pro *prætereuntes* græcè eſt, παροδεύσαντες, id eſt extra viam excedentes, exorbitantes, ſcilicet à ſapientia. Pro *lapſi ſunt* græcè eſt, ἐβλάβησαν, id eſt læſi ſunt, damnum incurrerunt, in detrimentum lapſi ſunt. *Ut ignorarent bona*, græcè καλὰ, id eſt honeſta, item utilia & jucunda honeſtis annexa. Senſus eſt q. d. Impii Pentapolitæ ceterique eis ſimiles, ſua inſipientia duplex ſibi damnum acceſſiverunt. Prius, quòd vera bona virtutis, ac conſequentis ex ea felicitatis & gloriæ, ignorarint, ideoque in ſcelera Deique vindictam acerrimam inciderint. Poſterius eſt, publicum dedecus & infamia, quòd ſcilicet eorum ſcelera latere non poſſint, ſed ſtatuta ſint in publicum toti mundo paradigma & D exemplum, per monumenta vindictæ, quæ Deus ſupereſſe totique orbi oſtentare voluit, ut eorum exemplo ceteri ſapiant, ac Deum timeant, & ab ejus offenſa ſe coerceant.

SAPIENTIA AUTEM HOS, QUI SE OBSERVANT, A DOLORIBUS (græcè, *à laboribus*, ſed labores poſt lapſum hominis ſunt doloroſi, æquè ac dolores laborioſi) LIBERAVIT) Pro *qui ſe obſervant* græcè eſt, θεραπεύοντας αὐτὴν, id eſt religioſè illam colentes & venerantes. Unde à S. Dionyſ. de Eccleſ. hierarc. Religioſi & monachi vocantur θεραπευταὶ, quaſi religioſi Dei unius cultores, totique ejus obſequio addicti. Sapientia enim ſacra eſt, utpote divina, imò idem cum Deo ſacrum ergo & divinum cultum ſibi depoſcit. Eſt antitheſis, q. d. Sapientia ſuos deſertores, v. g. Sodomitas, caſtigavit; ac ſuos cultores, ut Lot, ab ærumnis maliſque liberavit.

Huc uſque protulit exempla Cainitarum, qui ſuis ſceleribus diluvii cauſa extitere; & Pentapolitarum, qui ſuis libidinibus incendium è cælis ſe provocarunt, quæ ſunt exempla vindictæ, quam exercuit ſapientia in ſui contemptores. Deinceps vero profert exempla proborum, qui ſapientiæ

obte-

obſequentes & devoti, per eam à malis liberati ſunt, ac bonis ditati. Primus eorum eſt Jacob, de quo ſubdit:

Vers. 27. Hæc profugum iræ (ab ira, ob iram) fratris justum deduxit per vias rectas, et ostendit illi regnum Dei, et dedit illi scientiam sanctorum: honestavit illum in laboribus, & complevit labores illius) q. d. Sapientia Jacobum fugientem iram fratris, dum ſcilicet fugeret fratrem Eſau, ſibi ob præceptam patris Iſaac benedictionem infenſum & iratum, rectè deduxit ad pacem & felicitatem. Deduxit enim eum ad domum Laban avunculi ſui, ubi & opibus, & uxoribus, & prolibus locupletatus eſt. Quare fecit ut Jacob tantum iter, quantum eſt ex Chanaam in Meſopotamiam, ubi habitabat Laban, per tot pericula, anfractus, difficultates & inſidias, quas illi parabat Eſau, illæſus & ſecurus peragere: nam *ſemitis*, ut habent Græca, *rectis*, id eſt ſecuris, tutis, facilibus, expeditis, deduxit eum ad ſuos amicos & cognatos, juxta id quod ei pollicitus erat Deus: *Et ero cuſtos tuus quocumq; perrexeris, & reducam te in terram hanc: nec dimittam niſi complevero univerſa quæ dixi*, Geneſ. 28. 15. Vox ergo *deduxit per vias rectas*, ſignificat ſingularem & continuam Dei curam & providentiam, quæ Jacobum per vias omnes tam difficiles & periculoſas, nec ubi laberetur, caperetur, &c. ſalvum, vegetum & lætum perduxit ad ſuos; perinde ac mater deducit infantem, & pædagogus diſcipulum, per vias lutoſas & ſalebroſas tutum & incolumem.

Quocirca S. Ambroſ. l. 2. Offic. c. 25. Jacobum ab omnibus quatuor virtutibus cardinalibus dilaudat: *Quid*, inquit, *ſapientius ſancto Jacobo, qui Deum vidit facie ad faciem, & meruit benedictionem? Quid juſtius, qui ea quæ acquiſierat, oblatis muneribus cum fratre diviſit? Quid fortius, qui cum Deo luctatus eſt? Quid modeſtius, qui modeſtiam ita & locis & temporibus deferebat, ut filiæ injuriam mallet prætexere conjugio, quàm vindicare; eò quòd inter alienos poſitus amori potiùs conſulendum, quàm odia colligenda cenſebat?*

Tropolog. S. Bernard. ſerm. in hæc Sapient. verba: *Juſtum deduxit Dominus*, inquit, *& non alius, quia ipſius eſt de via iniquitatis ad viam veritatis reducere, & deducere per eam. Per vias inquit, rectas. Viæ Domini, viæ rectæ, viæ pulchræ, viæ plenæ, viæ planæ. Rectæ ſine errore, quia ducunt ad vitam. Pulchræ ſine ſorde, quia docent munditiam. Plenæ multitudine, quia totus jam mundus eſt intra Chriſti ſagenam. Planæ ſine difficultate, quia donant ſuavitatem: jugum enim ejus ſuave eſt, & onus ejus leve.*

Et ostendit illi regnum Dei) Cùm ſcilicet Jacob, ut dicitur Geneſ. 28. 12. *vidit in ſomnis ſcalam ſtantem ſuper terram, & cacumen illius tangens cælum: angelos quoque aſcendentes & deſcendentes per eam, & Dominum innixum ſcalæ dicentem ſibi*, &c. *Benedicentur in te & in ſemine tuo cunctæ tribus terræ, & ero cuſtos tuus quocumque perrexeris.* Qua viſione ſignificabatur Deum curare res Jacob, eumque ſingulari ſua providentia per angelos ducturum in Meſopotamiam, indeque ſalvum reducturum in Chanaam. *Regnum Dei* ergo vocat cælum, in quo ſcalæ innixus conſiſtebat Deus: Deus enim in cælo regnat, regitq; omnia cælo ſubjecta per angelos. Scala ergo hæc erat ſymbolum regnantis & regentis omnia Dei. Unde rurſum *oſtendit illi regnum*, id eſt regimen Dei. q. d. Oſtendit ei modum regendi Dei, quo ſcilicet Deus è cælo ſua providentia, per angelos euntes & redeuntes, ſubjectum hunc mundum regit & adminiſtrat. Hinc Jacob ait: *Quàm terribilis eſt locus iſte! non eſt hic aliud, niſi domus Dei, & porta cæli.* Unde & locum vocavit *Bethel*, id eſt domus Dei. Quocirca nonnulli putant tunc Jacobo à Deo revelatam fuiſſe ſuam prædeſtinationem, & electionem ad cæleſtem gloriam. Vide dicta Geneſ. 28. Hinc Arabicus vertit, *fecit illum hereditare regnum Dei.*

Allegor. S. Auguſt. ſerm. 79. de Temp. *Scala*, inquit, *ad cælos attingens, crucis figuram habuit. Dominus innixus ſcalæ, Chriſtus crucifixus oſtenditur. Angeli aſcendentes & deſcendentes per eam, Apoſtoli & Apoſtolici viri, & omnes doctores Eccleſiarum intelliguntur: aſcendentes, quando perfectis perfecta prædicant; deſcendentes, quando parvulis & imperitis ſimplicia quæ intelligere poſſint, inſinuant.*

Tropolog. S. Bernard. loco jam citato: *Et oſtendit illi regnum Dei. Regnum*, ait, *Dei conceditur, promittitur, oſtenditur, percipitur. Conceditur in prædeſtinatione, promittitur in vocatione, oſtenditur in juſtificatione, in glorificatione percipitur. Unde eſt illud: Venite benedicti Patris mei, percipite regnum Dei. Sic enim ait Apoſtolus: Quos prædeſtinavit, hos & vocavit; & quos vocavit, illos & juſtificavit; quos autem juſtificavit, illos & magnificavit. In prædeſtinatione eſt gratia, in vocatione potentia, in juſtificatione lætitia, in magnificatione eſt gloria.*

Et dedit illi scientiam (græcè γνῶσιν, id eſt cognitionem) sanctorum) in neutro genere, id eſt rerum ſanctarum; vel *ſanctorum*, ſcilicet myſteriorum Dei: Jacob enim in illa viſione ſcalæ, quaſi in raptu mentis illuminatus à Deo, multa cognovit divina myſteria, præſertim Dei providentiam, quam habet erga ſuos, concernentia. Unde tunc ei, id eſt poſteris ejus, à Deo promiſſa eſt poſſeſſio terræ Chanaam, filiorum ac nepotum propagatio, imò Chriſtus ex ſemine ejus naſciturus, qui benedicturus erat omnes gentes, ut patet Geneſ. 28. 13. Quare Jacob hac revelatione excitatus fuit ad pietatem, ſanctitatem, atque ad Deũ toto corde amandum & colendum. Unde ibidem altare Deo erexit, illique votum decimarum nuncupavit, ac locum ungendo oleo Deo conſecravit, vocavitque *Bethel*, id B eſt domus Dei, ubi proinde poſteri Deum magna veneratione coluerunt. Hinc Syrus vertit, *dedit illi ſcientiam veritatis*, id eſt veræ juſtitiæ, religionis & ſanctitatis.

Moral. diſce *ſcientiam ſanctorum* eſſe ſcientiam practicã, qua quis ſtudet Deo per omnia ſervire & placere. Hæc enim eſt ſcientia, non mundanorum, non politicorum, non etiam philoſophorum, nec Theologorum, ſed *ſanctorum*, quam primitus docuit Joannes Baptiſta, qui à Deo miſſus eſt, *ut converteret corda patrum in filios, & incredulos ad prudentiam juſtorum, parare Domino plebem perfectam*, Lucæ 1. 17. *Scientia ſanctorum quæ?* Audi S. Bernard. loco jam citato: *Scientia ſanctorum eſt, hic temporaliter cruciari, & delectari in æternum. Et in contrarium ſcientia malorum relabitur. Alia eſt ſcientia mundi, quæ docet vanitatem, & alia ſcientia carnis, quæ docet voluptatem. Illa tamquam pater, iſta tamquam mater nobis eſt. Sicut enim mater filio ſuo ſemper optat quietem, & omnem prorſus laborem claudit à filio ſuo: ſic caro incraſſata, impinguata, dilatata recalcitrat, nec minimis ſaltem digitis patitur ſe contingi. Et ſicut pater vult filium ſuum huc illucq; diſcurrere, ut addiſcat unde aliquando magnificetur: ſic & mundus* C *vult hominem multis laboribus intricari, ut habeat unde ſuperbiat, unde infletur, & deſipiat de vanitate in idipſum.*

Honestavit illum in laboribus) Græcè, εὐπόρησεν αὐτὸν ἐν μόχθοις, id eſt, *ditavit eum in ærumnis*, vel *per ærumnas*, & moleſtos labores, quos Jacob per quatuordecim annos ſubivit paſcẽdo greges Laban, ut Rachele uxore poteretur: ſed per hos labores valdè ditatus eſt ovibus æquè ac prolibus, uberemque proventum honoris æquè ac ſobolis adeptus eſt. Sic ſæpè *honeſtas* in Script. ſumitur pro opulentia. *Honeſtas* enim dicitur, quaſi *honoris ſtatus*, ut ajunt Juriſconſulti; honorem autem conciliant opes: divites enim ab omnibus coluntur & honorantur.

Et complevit labores illius] Græcè, ἐπλήθυνε, id eſt, *multiplicavit*, hoc eſt, multiplici mercede & fructu compenſavit labores illius, dum ſcilicet greges Jacob præ gregibus Laban, copioſa fœtura & proventu adauxit & multiplicavit. Sic igitur Deus labores Jacobi, qui primis annis ſteriles & fructu vacui videbantur, poſteriori tempore magnis ovium opumque incrementis cumulavit, Geneſ. 30. 43. & c. 31. 9.

D Tropolog. & myſticè, Eccleſia in officio Eccleſ. hæc adaptat ſanctis Confeſſoribus & Martyribus, Unde S. Bonavent. cenſet hic notari inſignia ſex beneficia, quæ Deus juſtis & Sanctis confert. *Sex dona juſtorum.* Primum eſt, juſtificare; id notat vox *juſtum*: Secundum, deducere in profectu converſationis: Tertium, oſtendere regnum in gratia vel ſecreto contemplationis: Quartum, dare ſcientiam Sanctorum, inſtruendo in agnitione divinæ voluntatis: Quintum, honeſtatem laboribus, ditando meritis: Sextum, complere labores, tribuendo præmium cum perſeverantis.

Accedit S. Bernardo loco jam citato: *Et complevit*, inquit, *labores illius, vel illic in perſeverantia, ut uſque ad finem juſtitiam non relinquat; vel illic in gloria, ut gaudeat in æternum. Felix utraque complectio, cùm & hic moritur juſtus plenus dierum, & illic oritur in plenitudine dierum: utrobiq; plenus, & hic gratia, & illic gloria, quia gratiam & gloriam dabit Dominus.* Beatus ergo eſt is, cui Deus multiplicat labores & dolores; ſic enim & multiplicat eorum fructus ac coronas.

In

VERS. 11. IN FRAVDE CIRCVMVENIENTIVM ILLVM A AFFVIT ILLI) Græcè, *ἐν πλεονεξίᾳ κατισχυόντων αὐτὸν παρέστη*, id eſt, *in avaritia iniqua & fraudulenta* (Complut. *in ſuperioritate*) *invaleſcentium*, vel *prævalentium*, *illi aſtitit*. *πλεονεξία* enim eſt plus habendi acquirendique cupiditas immodica, avaritia, quæ ſibi partem juſto majorem præcidit, improba alieni cupiditas, & vitium ejus, qui in omni re præcipuum quippiam habere uult, ita dicta à *πλέον ἔχειν*, id eſt à plus habendo, quàm jus poſtulet aut permittat, cum ſcilicet quis fraudatis aliis, plus ſibi uſurpat, quàm par eſt. Unde à Cicerone vocatur *fraudatio & circumſcriptio*. Sic Laban hic fuit fraudator & circumſcriptor Jacobi. Senſus enim eſt q. d. Cùm Jacob à Laban ſocero, & filiis ſerviſque ejus per avaritiam & fraudem opprimeretur, ſapientia & Deus affuit Jacobo, fecitque ut fraus hæc in ejus bonum cederet, eumque locupletaret. Unde ſequitur, *Et honeſtum fecit* (græcè, *ἐπλούτισεν*, id eſt ditavit) *illum*. Hiſtoria narratur Geneſ. 31. v. 6. & ſeq. Vide ibi dicta.

VERS. 12. CVSTODIVIT ILLVM AB INIMICIS, ET A SEDVCTORIBVS (græcè, *ἀπὸ ἐνεδρευόντων*, id eſt inſidia- B toribus (TVTAVIT ILLVM) Scilicet à Laban ſocero, qui Jacob fugientem cum uxoribus ac filiis inſecutus eſt: dixit enim illi Deus in ſomniis, *Cave ne loquaris contra Jacob quidquam durius*. Ab Eſau quoque, qui illi inſidiebatur; tum etiam à Chananæis, à quibus in magno periculo fuit, ne penitus cum univerſa familia deleretur, cum Simeon & Levi filii ejus furore perciti, ob ſororem Dinam à Sichem violatam, Sichimitas omnes crudeliſſimè occiderunt, Geneſ. 34. à quibus periculis ſapientia eum tutata eſt.

ET CERTAMEN FORTE DEDIT ILLI UT VINCERET, ET SCIRET QVONIAM OMNIUM POTENTIOR EST SAPIENTIA) Syrus, *& in forti certamine juſtificavit eum*; Arabicus, *& gubernavit illum ingruente ei forti certamine*, *ut ſciat quòd bonus cultus* (id eſt pietas & devotio] *factus eſt fortior omnibus rebus*; græcè, *ἀγῶνα ἰσχυρὸν ἐβράβευσεν αὐτῷ*, id eſt, *agonem durum ſubire & vincere dedit illi*; Vatabl. *obeundum ei arduum certamen conſtituit*. Ubi nota *τὸ ἐβράβευσεν*, q.d. Sapientia & Deus, quaſi brabeuta, inſtituit, & propoſuit Jacobo, quaſi agoniſtæ & certatori duram luctam & certamen, æquè ac con- C digna certaminis victoriæque præmia & bravia; dum ſcilicet eum objecit avaritiæ Laban, atque iræ & perſecutioni Eſau, ac Chananæorum, ceterorumque hoſtium, dum objecit ei angelum, cum quo luctans & vincens, ab eo benedictionem omnium bonorum fertilem accepit, ac glorioſum nomen adeptus eſt: nam colluctatus ejus angelus, ſinens ſe ab eo vinci, nuncupavit eum *Iſrael*, id eſt *prævalens* vel *dominaut Deo*. Geneſ. 32. 28. vide ibi dicta. Deus ergo Jacobo ceteriſque ſuis athletis, ac præſertim Martyribus, durum obiicit agonem & certamen, hoc fine, ut vincant, & victores coronentur, qua de cauſa idem ipſe vires ei ſuggerit ad vincendum. Hoc enim ſignificat *τὸ vinceret*. q. d. Ideo Deus fortia & dura ſuis obiicit certamina, ut quo durior eſt lucta, eo glorioſior ſit eorum victoria, ac illuſtriores coronæ & trophæa. Audi S. Bernard. ſerm. de S. Martino, celebrantem hanc ejus vocem: *Domine, ſi adhuc populo tuo ſum neceſſarius*, *Nou recuſo laborem, fiat voluntas tua*: illa enim admirans exclamat: *O verè ſanctiſſimam animam, ô inæſtimabilem charitatem, ô obedientiam ſingularem! Bonum certamen certaſti, curſum conſummaſti, fidem* D *ſervaſti, de reliquo ſupereſt tibi corona juſtitiæ, quam reddet tibi Dominus hodie juſtus judex: & adhuc dicis*, *Non recuſo laborem, fiat voluntas tua*. Deinde ipſum comparat cum Abraham: *Obtuliſti planè Iſaac, unicum illum, quem diligis; quod in te eſt jugulaſti, immolaſti ſingulare gaudium tuum pia devotione, paratus iterum redire in pericula, innovare certamina, denuo ſubire laborem, ſuſtinere tribulationem, prolongare tentationem, deinde differri adhuc ab illa tanta felicitate, & diu deſiderata ſocietate ſpirituum beatorum, atque in hujus mortalitatis ærumnas ab ipſo introitu gloriæ revocari: poſtremò* (*quod maximum eſt*) *à Chriſto tuo peregrinari diutiùs, ſi modò ipſe voluiſſet*.

Idem ſerm. de S. Clemente, qui proximè ſequitur ſic ait: *Beato Clementi certamen forte dedit, ut vinceret, & diſceret quoniam omnium potentior eſt ſapientia. Veſtrum autem certamen quale eſt, fratres mei? Quotidie vobis ſuggeritur in cordibus veſtris: Frange Ordinem tuum, murmura, detrahe, age remiſſiùs, infirmitatem ſimula, reſponde ei qui fortè duriùs locutus eſt, ut ſatisfacias deſiderio tuo: nec dicitur cuiquam: Niſi hæc feceris, morieris: ſed ut multum, cum difficultate & labore reſiſtes animo tuo: & quis ſuſtineret tanta? Hæc enim intus audire, hæc reſpondere conſuevimus exhortantibus nos, aut foris homini aut intus Spiritui ſancto. Si ergo in hujuſmodi certamine periclitamur, ſi vix reſiſtimus, ſi interdum etiam ſuccumbimus, quid in illo tam gravi certamine faceremus? ſi junceis fragilibus cedit infirmitas noſtra, quomodo telis reſiſteret? Videtis quomodo ad nihilum redacti ſumus, & ſicut ſolent mulieres aut parvuli pugnantes laudamus alios pugnare ipſi non poſſumus*. Conſidera, quàm forte certamen objerit S. Laurentius in craticula, S. Vincentius in eculeo, S. Sebaſtianus in ſcopo, S. Agnes in rogo.

Myſticè, certamen forte eſt, quo homo vitia debellat, concupiſcentiam ſubjugat, imò ſuos affectus ac ſeipſum ſuperat, itaque virtutem ipſam, quin & Deum quaſi vincit, ſibique devincit. Magnum eſt hoc certamen, quo homo Deum inſuperabilem ſuperat, ideo tamen ſuperat, quia ipſe uult ſuperari, atque à luctante & laborante poſſideri.

ET SCIRET QVONIAM OMNIUM POTENTIOR EST SAPIENTIA) Pro *ſapientia* græcè eſt *εὐσέβεια*, id eſt pietas, religio, Dei cultus, devotio, ut vertit Arabicus. q. d. Deus forte certamen dedit Jacobo, ut ipſe ex eo diſceret, quòd omnibus certaminibus, inſtis & hoſtibus fortior ſit Dei cultus & religio: hæc enim Deum ſibi devincit & obligat, ut religioſum ſui cultorem faciat in omni certamine ſuperiorem, victorem & triumphatorem. Hinc liquet, quid toto hoc libro per *ſapientiam* intelligatur, nimirum *εὐσέβεια*, id eſt verus Dei cultus, per vera officia hominis fidelis Deum timentis, amantis & colentis, qui omnia, quæ Deus jubet, vel ſibi grata fore ſignificat, illico magno ardore amplectitur & exequitur, uti dixi initio libri, ac ſæpè aliàs toto operis decurſu. Intellige hæc de ſapientia creata, quæ homini tribuitur. Nam increata in Deo eſt ipſa ejus immenſa ſapientia & ſanctitas, à nobis ſumma reverentia & pietate colenda & veneranda, quæ idea eſt & artifex rerum omnium, tum naturalium, tum moralium, tum ſupernaturalium, uti dixi cap. 7.

HÆC VENDITUM JUSTUM NON DERELIQUIT, SED A PECCATORIBUS LIBERAVIT EVM, DESCENDITQVE CVM ILLO IN FOVEAM) VERS. 13. Tranſit à Jacobo patre ad filium Joſeph, quem à fratribus venditum ſapientia cuſtodivit & evexit ad principatum Ægypti. *Peccatores* vocat fratres ejus, qui ex invidia eum occidere cogitabant, ſed ad præces Judæ eum vendiderunt Iſmaelitis. Græcè eſt *ἐξ ἁμαρτίας*, id eſt *à peccato*, ſcilicet adulterii, liberavit ſapientia Joſephum: ad hoc enim illecta ejus pulchritudine ſollicitabat eum hera, uxor Putipharis; ſed ſapientia tantam illi dedit caſtitatem & conſtantiam, ut reſponderet: *Quomodo ego poſſum hoc malum facere, & peccare in Deum meum?* Geneſ. 39. 9. Hinc S. Ambroſ. lib. de Joſeph c. 1. *Jure*, inquit, *mirandus* (Joſeph) *qui hoc fecit ante Evangelium, ut læſus parcere, appetitus ignoſceret, venditus non referret injuriam, ſed gratiam pro contumelia ſolveret: quod poſt Evangelium omnes didicimus, & ſervare non poſſumus*. Et c. 5. *Ille dominus, qui amantis non excepit faces, qui lenocinantis vincula non ſenſit, quem nulla mortis formido perterruit; qui maluit liber criminis mori, quàm potentiæ criminoſæ eligere conſortium. Ille liber, qui turpe credidit vocem gratiæ non referre*. Et poſt nonnulla: *Itaque veſtem exuit, crimen excuſſit, & relictis quibus tenebatur exuviis, ſpoliatus quidem, ſed non nudus aufugit, qui erat tectior indumento pudoris*. Suſpicatur noſter Lorinus, notari hic peccatum pæderaſtiæ, ad quod fratres Joſephum, ob inſignem ejus formam, ſollicitarint: unde ipſe eos apud patrem accuſavit de crimine peſſimo, Geneſ. 37. 2. vide ibi dicta. Verè S. Aug. ſerm. 83. de Temp. *Magnus*, inquit, *planè vir* (Joſeph) *qui venditus ſervire tunc neſcit, ingenuam adamatus non redamavit, rogatus non acquievit, apprehenſus aufugit*.

DESCENDITQUE CUM ILLO IN FOVEAM) Græcè, *in lacum*, id eſt in ciſternam, in quam fratres eum projecerant, inquit Hugo. Rurſus *in lacum*, id eſt in carcerem, in quem herus Putiphar eum, ab uxore accuſatum de adulterio, conjecit: unde per epexegeſin mox explicans ſubdit: *Et in vinculis non dereliquit illum*. Ita paſſim interpretes. Sic Ieremias à Iudæis in lacum conjectus eſt, quaſi in carcerem, Ierem. 37. 15. & cap. 38. v. 6. & ſeq. Diſce hic non

time-

timere carceres, cruces, ærumnas quaſlibet pro Deo, quia Deus ad illas tecum, deſcendit, illas tecum ſubit & ſuperat, juxta illud: *Cum ipſo ſum in tribulatione*, pſal. 90. Et, *Si ambulavero in medio umbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es*, pſalm. 22. Et illud: *Deus in medio ejus, non commovebitur*, pſal. 45. 6. ubi S. Auguſt. *Sæviat*, inquit, *mare, conturbentur montes, Deus in medio ejus, non commovebitur*. Vide S. Bernard. epiſt. 42. ubi inter alia ait: *Ipſam denique ſi neceſſe eſt intrare gehennam, ſecurus medias penetrans flammas læta decantet conſcientia; Et ſi ambulavero in medio umbræ mortis, non timebo mala quoniam tu mecum es.*

Vers. 14. ET IN VINCULIS NON DERELIQUIT ILLUM, DONEC AFFERRET ILLI SCEPTRUM REGNI, ET POTENTIAM ADVERSUS EOS QUI EUM DEPRIMEBANT: ET MENDACES OSTENDIT, QUI MACULAVERUNT ILLUM, ET DEDIT ILLI CLARITATEM ÆTERNAM] Vide hic potentiam & beneficentiam ſapientiæ, quæ Joſepho vincula convertit in ſceptra, compedes in ſtolam byſſinam, catenas in torquem aureum, carcerem in ſolium regium. Pro *ſceptrum* græcè eſt *ſceptra*, quæ vox notat multiplex & omnigenum Joſephi imperium in Ægypto: Pharao enim eum evexit, ut eſſet omnium quoad omnia in tota ſua ditione gubernator & princeps, adeoque regis quaſi rector & rex: quare etſi non regio nomine, regia tamen dignitate & poteſtate eum ornavit. Nam, ut dicitur Geneſ. 41. 42. *tulit annulum de manu ſua, & dedit eum in manu ejus, veſtivitque eum ſtola byſſina, & collo torquem auream circumpoſuit, fecitque eum aſcendere ſuper currum ſuum ſecundum, clamante præcone, ut omnes coram eo genu flecterent, & præpoſitum eſſe ſcirent univerſæ terræ Ægypti.*

Labor eſt via ad gloriam. Moraliter, diſce ex Ioſepho labores & cruces, certam eſſe viam ad gloriam & regnum. dum ergo in iis verſaris, eoſque ſuperas, certus eſto de victoria, triumpho & gloria, quam tibi adornat Chriſtus, qui in te, & pro te certat & vincit. Audi S. Bernard. ſerm. 47. in Cant. *Utrumque es mihi Domine Jeſu, & ſpeculum patiendi, & præmium patientis*, ſeu, ut paulò ante dixerat: *Pugnantis forma, & gloria triumphantis. Tu doces manus meas ad prælium, exemplo virtutis tuæ: tu caput meum poſt victoriam tuæ coronas præſentia majeſtatis: ſive quia pugnantem: te ſpecto, ſive quia te expecto non ſolùm coronantem, ſed etiam coronam. in utroque mirabiliter tibi me allicis, uterque funis vehementiſſimus ad trahendam.* Et S. Ambroſ. lib. de Joſeph c. 5. *Non turbentur*, inquit, *innocentes, cùm falſis criminibus appetuntur, cùm oppreſſa juſtitia traduntur in carcerem. Viſitat Deus & in carcere ſuos, & ideo ibi eſt plus auxilii, ubi eſt plus periculi. Sed quid mirum, ſi viſitat Deus in carcere poſitos, qui ſeipſum in ſuis in carcere incluſum memoravit? In carcere, inquit, eram, & non veniſtis ad me*, Matth. 25. v. 43. Et Philo de Joſeph: *Jam locus*, inquit, *non tam carcer erat, quàm diſciplinæ meditatorium.* Unde S. Cyprian. lib. 4. epiſtol. 1. ad Martyres ex veteri editione: *O beatum*, inquit, *carcerem quem illuſtravit veſtra præſentia! O tenebræ ſole ipſe lucidiores, ubi conſtituta ſunt Dei templa?* Quin & Seneca Conſol. ad Albinam *Carcerem*, ait, *intravit Socrates, ignominiam ipſi loco detracturus: neque enim poterat carcer videri, in quo Socrates erat.*

ET POTENTIAM ADVERSUS EOS QUI EUM DEPRIMEBANT) Græcè καὶ ἐξουσίαν τυραννούντων αὐτοῦ, id eſt, *& potentiam eorum*, id eſt, in eos, *qui eam tyrannicè exercebant contra ipſum*. Τὸ enim τυραννούντων duo ſignificat: Primum, *qui dominabantur ei*; Secundum, *qui tyrannizabant eum*, id eſt qui tyrannidem in eum exercebant, qui tyrannicè eum opprimebant: Joſeph enim factus Ægypti princeps à fratribus, qui eum tyrannicè vendiderant, adoratus eſt. Idem heram ſuam & heram Putipharem (ſi adhuc in vivis erant) ejuſque famulos & adminiſtros, qui eum de adulterio accuſarant & in carcerem compegerant, ſibi ſubjectos habuit.

ET MENDACES OSTENDIT, QUI MACULAVERUNT ILLUM) Græcè, τοὺς μωμησαμένους αὐτόν, id eſt qui eum accuſarant, criminati erant, falſoque adulterii inſimularant. Horum enim falſitatem & mendacium oſtendit. Primò, per inſignem caſtitatem & ſanctimoniam Joſephi, quæ adeò in vultu, geſtibus & actibus omnibus elucebat, ut videretur angelus quidam terreſtris. Secundò, per donum prophetiæ, ob quod à Pharaone evectus eſt ad principatum: hoc enim donum non niſi caſtis datur. Tertiò, aliis indiciis & ſignis, quæ tacet Script. Putiphar cognovit uxoris mendacem accuſationem, & Joſephi innocentiam. Fortè etiam ipſa uxor virtutem Joſephi admirata, vel coacta à Deo, facti pœnitens crimen & criminationem ſuam falſam confeſſa eſt, uti aliàs ſæpè accidit, Deo cogente falſos accuſatores, præſertim in crimine fornicationis, falſitatem ſuam aperire & confiteri, cujus rei paſſim extant exempla in Vita S. Marinæ, S. Eugeniæ, S. Irenes Luſitanæ, &c.

ET DEDIT ILLI CLARITATEM (græcè, δόξαν, id eſt gloriam ÆTERNAM) Joſeph enim in Ægypto ac per totum orbem tantum nomen obtinuit, ut vocaretur Salvator mundi, Geneſ. 41. v. 45. Ejuſdem virtus & gloria etiamnum perennat, & perennabit in omne ævum. Anagog. gloriam felicitatis æternæ in cœlo adeptus eſt Joſeph. Ita S. Bonavent. qui & Tropol. in ſex juſtis huc uſque recenſitis, notat ſex tentationum ſpecies & modos, à quibus eripit ſapientia, juxta illud Job 5. 19. *In ſex tribulationibus liberabit te, & in ſeptima non tanget te malum.* Adam vel Eva ſunt à diabolo liberati: Noe à fomite, quo corrupta erat omnis caro: Abraham ab interna ſuperbia, cujus exemplum turris ædificatores præbebant: Lot ab externo pravo exemplo, & improba ſollicitatione Sodomitarum: Jacob à dolis ac inimicitiis: Joſeph ab adverſitatibus mundi. Rurſum notat inimicum triplicem, diabolum, carnem, mundum, quos adumbrabant tres hoſtes Salomonis, variis nos modis adoriri. Nam diabolus aggreſſus eſt primos parentes viſibiliter; Abraham inviſibiliter. Carnis tentatio ſecundùm naturalem uſum objecta eſt Noe; Lot contra naturam. Mundus fraudibus egit cum Jacob; vi atque ſævitia cum Joſeph.

Huc uſque exempla ſapientiæ recenſuit ex Geneſi, quod ſequitur petitum eſt ex Exodo.

HÆC POPULUM JUSTUM, ET SEMEN SINE QUERELA (græcè, ἄμεμπτον id eſt irreprehenſibile, inculpatum) LIBERAVIT A NATIONIBUS, QUÆ ILLUM OPPRIMEBANT Græcè, θλιβόντων id eſt *affligebant*, tribulabant, ſtringebant, elidebant. q. d. Sapientia liberavit Iſrael, putà Hebræos, ex Aegypto duce Moſe, cùm Aegyptii eumdem opprimerent. Lege Exodi cap. 1. & ſeq. Hebræos vocat *populum juſtum*; græcè ὅσιον, id eſt *ſanctum* & inculpatum: Primò, ob Dei vocationem & electionem; quia Deus Hebræos ex omnibus gentibus ſelegerat ſibi in populum, id eſt in Synagogam & Eccleſiam, ut ab eo ſacrificiis & legibus à ſe ſancitis coleretur. *Sanctum* ergo, id eſt fidelem & Dei cultui deputatum: item *ſanctum*, id eſt ſanctorum patriarcharum ſtirpem & poſteritatem. Nam *ſi delibatio ſancta eſt & maſſa; & radix ſancta, & rami*, inquit Apoſt. Rom. 11. 16. Sic Apoſtolus initio Epiſtol. Romanos, Corinthios, Epheſios, &c. vocat ſanctos, quia vocati erant ad Dei fidem, cultum & ſanctitatem. Unde & Eccleſia dicitur ſancta. Secundò, quia inter priſcos primoſque Hebræos multi erant ſancti, ut Abraham, Iſaac, Jacob, Joſeph, Moſes, Joſue, & ceteri, qui à Pharaone opprimebantur. Oppreſſio enim facit ſanctos, cogitque ad Deum confugere: unde non leguntur Hebræi in Geneſi & Exodo coluiſſe idola, uſque ad exitum ex Aegypto, cùm in Sina abſente Moſe fabricarunt, & adorarunt vitulum aureum, Exodi 32. Sic Eccleſia dicitur ſancta, quia multi in ea ſunt ſancti, etſi plures ſint impii. A potiori enim & digniori parte res denominatur.

INTRAVIT IN ANIMAM SERVI DEI (Moyſis) ET STETIT CONTRA REGES HORRENDOS IN PORTENTIS ET SIGNIS) Græcè, *reſtitit regibus terribilibus per miracula & ſigna*. *Reges* vocat regem Pharaonem, qui unus licèt, ſuo tamen faſtu, tyrannide, dolo & fraude multiplici, erat inſtar multorum. Sic de David unum Goliath necante cecinerunt: *Percuſſit Saul mille, & David decem millia*. 1. Reg. 18. 7. Et Nicetas in orat. 40. Nazianz. *Adverſus ſpiritualem Goliath ſtrenuè ac fortiter pugna*, inquit, *atque multiplices illius vires & machinas, velut chiliadas quaſdam & myriadas in partem redige*. Eſt enallage frequens Hebræis, præſertim poetis. Notat decem plagas Pharaoni & Ægypto inflictas à Deo per Moyſen, quibus eum coegit dimittere Hebræos. vide dicta Exodi 7. & ſeq. Deus enim animam Moyſi poſſidebat, per eumque omnia loquebatur, jubebat & operabatur tam mira & portentoſa. Vers. 16.

ET REDDIDIT JUSTIS (Hebræis, fidelibus Dei cultoribus) MERCEDEM LABORUM SUORUM] Servierant Hebræi Ægyptiis in operibus agriculturæ & fabricis, ſed debita mercede eos defraudarant Ægyptii: hanc ergo

jubente Deo ſibi recompenſarunt Hebræi, ſpoliando Ægyptios: quare hoc ſpolium, non tam ſpolium fuit, quàm juſta debitaque laborum & injuriarum merces. Acceperunt enim mutuo vaſa aurea & argentea, veſtes aliasque res pretioſas ab Ægyptiis, quas numquam reddiderunt, ſed exeuntes ex Ægypto ſecum ea detulerunt. vide dicta Exodi 12. 36.

ET DEDUXIT ILLOS IN VIA MIRABILI, & FUIT ILLIS IN VELAMENTO DIEI, ET IN LUCE (græcè, εἰς φλόγα, id eſt *in flammam*) STELLARUM PER NOCTEM) Syrus, *& deduxit eos per mare rubrum terribile, & deambulare eos fecit per aquas fortes, & fuit illis in tabernaculum per diem, & pro luce ſtellarum in nocte*; Arabicus, *& deduxit eos per viam mirabilem, & facta eſt illis in die lux, & noctu pro ortu ſtellarum ſplendor.* Notat iter Hebræorum per deſertum in Chanaan, quod ſanè fuit mirabile multis

Miracula Dei in deſerto. titulis. Deus enim omnes Hebræos, quorum numerus aſcendebat ad tres milliones, ſive tricies centena millia hominum, per 40. annos aluit in deſerto arido & ſterili cibo cæleſti, putà manna, ac aqua è petra ſcaturiente potavit, atque veſtes omnium ſervavit incorruptas, imò fecit, ut veſtes cum pueris creſcerent; conſervavit eos ab omni injuria aeris, & incurſu hoſtium; dedit eis columnam ignis & nubis, quæ velut dux iter præiret, ducente eam angelo, putà S. Michaele, qui olim Synagogæ, nunc Eccleſiæ

Miracula columnæ. eſt cuſtos & præſes. Undequocumque movebatur columna, eò iter intendebant caſtra Hebræorum: ubicumque verò conſiſtebat columna, ibi caſtra figebant & ipſi. Porrò hæc columna per diem opaca erat ut nubes, ut Hebræos protegeret à radiis & æſtu ſolis; per noctem verò ſplendida ut lux, ut in tenebris lumen eis præberet. Fuit ergo eis *in velamento diei*; græcè, *in velamentum per diem*, quia columna hæc, cùm iter agerent, per diem expandebat ſe, ut ait Nyſſenus, & quaſi aliam nubem, quæ tota Hebræorum caſtra obumbraret, & contra radios ſolis obvelaret, ex ſe ſpargebat: noctu verò contrahebat ſe, lucebat ut ſtella, imo ut ſtellarum congeries & multitudo. Unde fuit eis *in luce*, id eſt pro luce, & ſplendore, *ſtellarum*, vel, ut græcè eſt, *in flammam ſiderum*: coruſcabat ergo hæc flamma in columna, ſicut lux flammea Heſperi, aut ſicut ſax flammea in Pharo, ut à totis Hebræorum caſtris eminus videri poſſet quod difficile fuiſſet in igne; ignis enim obſcurius & hebetiùs lucet. vide dicta Exodi 13. v. 21. & Num. 9. 15. & ſeq.

Myſticè, mira eſt Dei via, modus & ratio, qua electos ſuos in hujus vitæ deſerto, per tot caſus, inſidias, pericula, hoſtes, ærumnas, labores tentationes, cruces, martyria deducit ad terram viventium eis promiſſam in cælis. Hujus itineris dux eſt columna ignis & nubis, id eſt Spiritus ſanctus, qui Sanctos in dubiis illuminat, ut lux; in adverſis & ardore tentationis obumbrat, refrigerat & protegit, ut nubes; in tempore & frigore puſillanimitatis accendit & inflammat, ut ignis & flamma. Conſideret quiſque juſtus & religioſus modos & vias, quibus per omnem vitam Dei ſapientia & providentia eum in via juſtitiæ deduxit, ſervavit, promovit; & mirat agnoſcet, admirabitur & obſtupeſcet, immenſaſque Deo gratias aget. Id faciunt Beati in cælo, ubi clarè vident pericula plurima ſalutis in quæ incurrerunt, quæque Dei providentia ſalvi & incolumes evaſerunt, ideoque perennes Deo laudes canunt.

TRANSTULIT (græcè διεβίβασεν, id eſt traiecit, tranſmiſit, traduxit) ILLOS PER MARE RUBRUM,
Vers. 18. & TRANSVEXIT ILLOS PER AQUAM NIMIAM) Loquitur de tranſitu Hebræorum per mare rubrum, non quòd ipſi ſupra aquas maris ambularint, ut vult R. Samuel Marochianus libr. de Adventu Meſſiæ c. 15. ſed quòd Deus per Moyſem virga percutiens mare rubrum illud diviſerit; ita ut per ſiccum ejus alueum illæſi tranſirent. Hiſtoria narratur Exodi cap. 14. Unde Vatabl. vertit, *dedit eis tranſitum per mare rubrum, & per aquas plurimas traduxit eos.*

INIMICOS AUTEM ILLORUM DEMERSIT IN
Vers. 19. MARE) Dum, poſtquam mare ſicco pede tranſiiſſent Hebræi, Deus aquas maris in ſuum alueum revoluit, iiſque inſequentes Ægyptios cum Pharaone obruit & ſubmerſit, Exod. 14.

ET AB ALTITUDINE INFERORUM EDUXIT ILLOS) Vatabl. vertit, *undis autem obruit hoſtes eorum, & imas profundi ſcatebras in eos emiſit*; meliùs alii, *ex profunditate abyſſi ebullire*, id eſt æſtu maris impellente aſcendere, *fecit illos.* quod Hugo, Lyran. Dionyſ. & alii intelligunt de Hebræis. q. d. Deus Hebræos deſcendentes in alueum ſiccum maris rubri quaſi in abyſſum, inde eos incolumes aſcendere fecit & eduxit. Simili enim modo ait Eccleſiaſt. c. 51. 7. ſe eductum à Deo *de altitudine ventris inferi.* Meliùs Cantacuzenus, Janſen. & alii exponunt de Ægyptiis. q. d. Deus Pharaonem & Ægyptios in mare rubrum quaſi in abyſſum & voraginem profundiſſimam jam demerſos & ſuffocatos, rurſum æſtu maris in ſuperficiem ejus egurgitavit, & velut deſpumavit in littus, ut ibi eorum arma & ſpolia diriperent Hebræi, uti dixi Exodi 14. 31. & hic ſequitur. Hoc enim ſignificat Græcum ἀνέβρασεν, id eſt efferbuit, exæſtuavit, æſtuando expulit, æſtu & agitatione ejecit, egurgitavit: unde ἀναβράσεις vocantur æſtuaria, hoc eſt ſinus, ſive concavitates marinis aquis ex inundatione pelagi refertæ, per quas in mediterranea inſtar fluviorum navigantes aſcendunt ad vicina, præſertim oppida. Idem accidiſſe teſtatur Joſephus lib. 2. Antiquit. c. ult. & Philo l. de Vita Moyſis, nimirum Ægyptios mari rubro merſos, vi ventorum & fluctuum ejectos in littus, ut de eorum cæde victores exultarent Hebræi, eorumque ſpolia diriperent. Hoc eſt quod ſubdit:

IDEO JUSTI (fideles Hebræi) TULERUNT SPOLIA IMPIORUM] Ægyptiorum jam mari rubro merſorum, & vi fluctuum in littus ejectorum. Unde Joſephus l. 2. cap. ult. aſſerit, altera poſt ſubmerſionem die, cùm æſtus & ventus arma Ægyptiorum in littus expuliſſet, Moyſen ea collegiſſe, & in Hebræos viritim diſtribuiſſe. Hic impletum eſt illud Proverb. 13. 22. *Cuſtoditur juſto ſubſtantia peccatoris.* Ex hoc loco probat S. Auguſtinus epiſt. 48. ad Bonifacium, hæreticos juſtè poſſe puniri privatione bonorum, eaque tranſcribi ad fideles Orthodoxos.

ET DECANTAVERUNT DOMINE NOMEN SANCTUM TUUM, ET VICTRICEM MANUM TUAM Vers. 20.
LAUDAVERUNT PARITER) Græcè eſt ὕμνησαν, id eſt hymnum cecinerunt. Pro *victricem*, græcè eſt ὑπέρμαχον, id eſt ſuperpugnacem, id eſt pugnaciſſimam, fortiſſimam, bellicoſiſſimam. Pro *pariter*, græcè eſt ὁμοθυμαδὸν, id eſt uno animo, uno ore, communi omnium conſenſu, unanimi omnium voce & conſonantia; unanimiter concinentibus omnibus, viris, mulieribus & pueris. Cecinerunt enim Deo carmen euchariſticum, quo triumphantes Deum victoriæ tantæ de Pharaone merſo auctorem, omnes unanimiter collaudarunt, viri quidem omnes præeunte & præcinente Moyſe, feminæ verò præcinente Maria ſorore Moyſis: *Cantemus Domino, glorioſè enim magnificatus eſt: equum & aſcenſorem dejecit in mare*, &c. Exodi 15. 1. & ſeq.

QUONIAM SAPIENTIA APERUIT OS MUTO- Vers. 21.
RUM, ET LINGUAS INFANTIUM FECIT (græcè, ἔθηκε, id eſt *poſuit*) DISERTAS) q. d. Sapientia Hebræorum, qui priùs obſeſſi à Pharaone præ metu videbantur muti, & infantes elingues, ac hiſcere non audebant, merſis Ægyptiis, animos laxavit, oraq; reſolvit, ut epinicion jam liberè, diſertè & alacriter Deo canerent. Rurſum nihil obſtat, inquit noſter à Caſtro, verba *mutorum* & *infantium* propriè accipere, ac affirmare pueros balbutientes & adhuc infantes, ſimul cum parentibus & ceteris viris ac feminis, laudes quoque ceciniſſe gratulatorias, cùm infantium maximè loquelis delectetur Deus: nam *ex ore infantium & lactentium perfecit laudes, propter inimicos ſuos & ultores*, pſ. 8. Sic & Dionyſ. Carthuſ. opinatur forſitan aliquos naturaliter mutos, tunc ſupernaturaliter loquendi canendique uſum recepiſſe, ac in nonnullis infantibus anticipatum fuiſſe linguæ uſum.

Myſticè, Eccleſia in officio Eccleſiaſt. totum hoc caput adaptat Confeſſoribus & Martyribus, ac appoſito ſenſu de iiſdem illud explicat Dionyſ. Carthuſ. & interpolatè Hugo.

CA-

CAPVT VNDECIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PRoſequitur ſapientia paternam providentiam erga Hebræos poſt exitum ex Aegypto, ac eamdem per antitheſin comparat cum vindicta, quam eadem ſapientia inflixit Aegyptiis; Vnde Primò, celebrat miraculum aquarum è petra juſſu Dei ſcaturientium, ad levandam ſitim Hebræorum, illudque opponit miraculo, quo Deus aquas Aegypti vertet in ſanguinem, ad potandum puniendumque Aegyptios qui pueros Hebræorum occiderant. Secundò, v. 19. docet Deum puniviſſe Aegyptios per viles beſtias, ut ranas, muſcas, ſerpentes, quos antea ipſi coluerunt quaſi deos, ut eorum ſuperbiam caſtigaret, & ſuam potentiam oſtenderet. Denique v. 1. oſtendit miram Dei clementiam, qui cùm ſua omnipotentia potuiſſet ſolo nutu afflare & annihilare Aegyptios, modicè tamen per exilia & vilia animalia eos caſtigaret, ut converterentur ad pœnitentiam, & veniam impetrarent? Omnia enim, *inquit*, in menſura, & numero, & pondere diſpoſuiſti.

1 DIrexit opera eorum in manibus prophetæ ſancti. 2. Iter fecerunt per deſerta, quæ non habitaban-
tur: & in locis deſertis fixerunt caſas. 3. Steterunt contra hoſtes, & de inimicis ſe vindicaverunt.
4. Sitierunt, & invocaverunt te, & data eſt illis aqua de petra altiſſima, & requies ſitis de lapide duro.
5. Per quæ enim pœnas paſſi ſunt inimici illorum, à defectione potus ſui, & in eis, cùm abundarent filii
Iſrael, lætati ſunt; 6. Per hæc, cùm illis deeſſent, benè cum illis actum eſt. 7. Nam pro fonte quidem
ſempiterni fluminis, humanum ſanguinem dediſti injuſtis. 8. Qui cum minuerentur in traductione infan-
tium occiſorum, dediſti illis abundantem aquam inſperatè, 9. Oſtendens per ſitim, quæ tunc fuit, quem-
admodum tuos exaltares, & adverſarios illorum necares. 10. Cum enim tentati ſunt, & quidem cum
miſericordia diſciplinam accipientes, ſcierunt quemadmodum cum ira judicati impii tormenta paterentur.
11. Hos quidem tamquam pater monens probaſti, illos autem tamquam durus rex interrogans con-
demnaſti. 12. Abſentes enim & præſentes ſimiliter torquebantur. 13. Duplex enim illos acceperat tædium
& gemitus cum memoria præteritorum. 14. Cùm enim audirent per ſua tormenta benè ſecum agi, com-
memorati ſunt Dominum, admirantes in finem exitus. 15. Quem enim in expoſitione prava projectum
deriſerunt, in finem eventus mirati ſunt, non ſimiliter juſtis ſitientes. 16. pro cogitationibus autem inſen-
ſatis iniquitatis illorum, quòd quidam errantes colebant mutos ſerpentes, & beſtias ſupervacuas immiſiſti
illis multitudinem mutorum animalium in vindictam: 17. Vt ſcirent, quia per quæ peccat quis, per hæc
& torquetur. 18. Non enim impoſſibilis erat omnipotens manus tua, quæ creavit orbem terrarum ex
materia invisa, immittere illis multitudinem urſorum, aut audaces leones. 19. Aut novi generis ira ple-
nas ignotas beſtias, aut vaporem igneum ſpirantes, aut fumi odorem proferentes, aut horrendas ab oculis
ſcintillas emittentes: 20. Quarum non ſolùm læſura poterat illos exterminare, ſed & aſpectus per timorem
occidere. 21. Sed & ſine his uno ſpiritu poterant occidi perſecutionem paſſi ab ipſis factis ſuis, & diſperſi
per ſpiritum virtutis tuæ, ſed omnia in menſura, & numero, & pondere diſpoſuiſti. 22. Multum enim
valere, tibi ſoli ſupererat ſemper, & virtuti brachii tui quis reſiſtet? Quoniam tamquam momentum ſta-
teræ, ſic eſt ante te orbis terrarum, & tamquam gutta roris antelucani, quæ deſcendit in terram. 24. Sed
miſereris omnium, quia omnia potes, & diſſimulas peccata hominum propter pœnitentiam. 25. Diligis
enim omnia quæ ſunt, & nihil odiſti eorum quæ feciſti, nec enim odiens aliquid conſtituiſti, aut feciſti.
26. Quomodo autem poſſet aliquid permanere, niſi tu voluiſſes? aut quod à te vocatum non eſſet, con-
ſervaretur? 27. parcis autem omnibus, quoniam tua ſunt Domine, qui amas animas.

Vers. 1. DIREXIT OPERA EORUM IN MANIBUS PROPHETÆ SANCTI] Moſis. Pro *direxit* græcè *εὐόδωσεν*, id eſt bene direxit, bona via duxit, proſperavit fecit ut felices exitus haberent opera & itinera Hebræorum in deſerto, per ſpatium quadraginta annorum. *In manibus*, id eſt per ductum, actionem, directionem, & gubernationem Moſis, ac, ut verbo dicam, per Moſen velut Dei miniſtrum & inſtrumentum. Manus enim eſt inſtrumentum inſtrumentorum, unde in Script. cauſam inſtrumentalem deſignat. Sic in Prophetis ſæpè dicitur; *Factum eſt verbum Domini in manu Aggæi Prophetæ, Iſaiæ, Zachariæ, &c.* id eſt, per Aggæum, Iſajam, Zachariam, qui erant manus, id eſt inſtrumentum putà os, Dei. Prophetia enim propriè fit ore, non manu. *In manu* ergo, hoc eſt opera & miniſterio. Moſis Deus Hebræos feliciter gubernavit, & deducit per vaſtas Arabiæ ſolitudines, ut in deſerto arido abundarent cibo, potu, veſte, cæteriſque rebus neceſſariis. Sic in manu Iudæ Machabæi *directa eſt ſalus*, id eſt opera & ductu Iudæ parta eſt Hebræis victoria, 1. Machab. 3. 6. Salus enim populi pendet à duce, rege, principe bono & ſapiente. Sic ſalus Hebræorum conſiſtebat in Moſe, utpote propheta, eoque ſancto. Felices reſpubl. & regna, quæ reges habent ſanctos & ſapientes, quales plures hoc ævo habemus, per quos proindè Deus populos eis ſubditos benedicit, hæreſes profligat, fidem orthodoxam reſtituit, Eccleſiæ jura & fines propagat. Illi ſit laus & gloria. Porrò, quomodo ſapientia direxit opera Hebræorum, explicat dum ſubdit:

Vers. 2. ITER FECERUNT PER DESERTA QUÆ NON HABITABANTUR, ET IN LOCIS DESERTIS FIXERUNT (malè multi legunt, *fecerunt*) CASAS] Græcè, *ἐν ἀβάτοις ἔπηξαν σκηνάς*, id eſt *inviis fixerunt tentoria*, putà in Arabia deſerta, cujus proinde incolæ, eò quòd non in domibus, ſed in tentoriis habitant, dicti ſunt Scenitæ, teſte Plinio l. 6. 18. & Nomades, eò quod paſcant greges, indeque victitent.

Alludit ad Deuter. 32. 10. *Invenit eam in terra deſerta, in loco horroris & vaſtæ ſolitudinis.* Ubi Septuag. vertunt, *αὐτάρκησεν*, id eſt *ſufficientia*, vel *neceſſaria tribuit ei in deſerto, in ſiti æſtus, in terra inaquoſa*, id eſt aquis carente & arida, *in ſiti æſtus*, id eſt ſiti æſtuoſa, ſiticuloſa, & calore ſolis æſtuanta & exuſta; Aquila, *ἐν γῇ ἀοικήτῳ ἀνθρώποις φαγερῷ*, id eſt *in terra inculta, inhabitabili, horroris plena.*

Vers. 3. STETERUNT CONTRA HOSTES, ET

DE INIMICIS SE VINDICAVERUNT) Hebræi enim in deſerto, duce Deo, hoſtes permultos iter ſuum impedientes repulerunt & proſtraverunt, quales fuere Amalecitæ, Exodi 17. Arad. rex Chananæus, Numer. 21.1. Moabitæ, Numer. 25. Madianitæ, Numer. 31. 2. Sehon rex Heſebon, & Og rex Baſan, Deuter. 2. 32. & cap. 3. v. 1. & ſimiles.

Vers. 4. SITIERUNT, ET INVOCAVERUNT TE, ET DATA EST ILLIS AQUA DE PETRA ALTISSIMA, ET REQUIES SITIS DE LAPIDE DURO) Pro *altiſſima* græcè eſt ἀκροτόμου, id eſt *abrupta*, q. d. *ab alto ſecta*, ideoque *dura*, ut alii vertunt. Alludit ad Deuter. 8. 15. ubi Noſter vertit, *de petra duriſſima*; Septuag. verò, quos more ſuo ſequitur Sapiens, vertunt, ἀκροτόμου: erat enim hæc petra ſita in alto monte Oreb, qui eſt jugum montis Sinai, Exodi 17. v. 6. Quare non eſt neceſſum dicere, Noſtrum pro ἀκροτόμου legiſſe, ἀκροτάτου, id eſt *altiſſima*, licèt id opinetur Janſen. *Requies ſitis*; græcè ἴαμα δίψης, id eſt, *remedium* vel *curatio ſitis* (nam ſicut cibus famis, ſic aqua ſitis remedium & levamen eſt) *de lapide duro*. Notat miraculum petræ, quæ per Moſen percuſſa, Hebræis in deſerto ſitientibus largiſſimas fudit aquas, eaſque lympidiſſimas & dulciſſimas, ait Joſephus idque bis; ſemel in Raphidim & Oreb, Exodi 17. altera vice in Cades, Numer. 20. 11. Tradunt Hebræi, & ex eis Cantacuzenus, petram hanc currui impoſitam vectamque, comitatam fuiſſe Hebræos per deſertum quocumque pergerent, ac ubique jugi ſuæ aquæ profluvio eos potaſſe, idque videtur innuere Apoſt. 1. Corinth. 10. 4. *Bibebant autem de ſpirituali conſequente eos petra*; idque ibidem dicere videtur S. Chryſoſt. Ambroſiaſter, Photius apud Oecumen. & S. Thom. qui vel petram ipſam, vel certè rivum aquarum ex petra ſcaturientem Hebræos ſecutum innuont. Verùm id fabuloſum videtur, & alius eſt Apoſtoli ſenſus, ut ibidem oſtendi. Æquè fabuloſum eſt, quod iidem tradunt, Hebræis datas aquas propter merita Mariæ ſororis Moſis; columnam nubis quæ præiret caſtra, propter merita Aaronis; manna verò propter merita Moſis: quare poſt mortem Aaronis evanuiſſe columnam; poſt mortem Moſis defeciſſe manna: id enim falſum eſſe liquet ex hiſtoria Moſis in Pentateucho, uti ibidem oſtendi.

Vers. 5. PER QUAE ENIM POENAS PASSI SUNT INI-
MICI ILLORUM, A DEFECTIONE POTUS SUI,
ET IN EIS, CUM ABUNDARENT FILII ISRAEL,
Vers. 6. LAETATI SUNT; PER HAEC, CUM ILLIS DEES-
SENT, BENE CUM ILLIS ACTUM EST) Senſus eſt q. d. Sicut in Ægypto Ægyptii per aquas omnes à Moſe verſas in ſanguinem, ſiti cruciati ſunt; Hebræi verò aquas habentes puras, eaſque bibentes, lætati ſunt: ita & poſt exitum ex Ægypto, cùm iiſdem Hebræis deeſſent aquæ in deſerto, bene cum illis actum eſt, dum petra à Moſe percuſſa largiſſimas eis profudit aquas. quare per quæ puniti ſunt Ægyptii, per hæc Hebræi beneficio affecti ſunt: aquæ enim ſanguineæ cruciantes Ægyptios, cùm puræ & largæ datæ ſunt Hebræis, eoſdem mirè recrearunt in deſerto, uti eoſdem antè recrearant in Ægypto. Hunc eſſe ſenſum liquet ex ſequent. & ex Græco, qui ſic habet, *per quæ enim cruciati ſunt inimici illorum per hæc ipſi indigentes beneficium acceperunt*. Noſter verò, ut priùs homiſtichium pleniùs explicaret, addidit: *A defectione potus ſui, & in eis, cùm abundarent filii Iſrael, lætati ſunt*. vide hiſtoriam exodi 7. Igitur *Tò cùm abundarent*, intellige, Hebræi in Ægypto aquis puris & potabilibus, quibus carebant Ægyptii, utpote aquis verſis in ſanguinem. Licet noſter à Caſtro id intelligat de Hebræis aqua è petra elicita à Moſe potatis, non in Ægypto, ſed in deſerto. Sed priùs aptius eſt magiſque reſpondet Græcis, qui totum priorem verſum accipiont de plaga aquarum verſarum in ſanguinem, quæ contigit in Ægypto, non in deſerto, juxta ſenſum jam aſſignatum.

Ægypti ſanguinolenti ſanguine potati.

Vers. 7. NAM PRO FONTE QUIDEM SEMPITERNI (græcè, ἀεννάου, id eſt perennis, jugiter fluentis) FLUMINIS (Nili) HUMANUM SANGUINEM DEDISTI INJUSTIS) q. d. Pro aquis Nili dediſti Aegyptiis bibere humanum ſanguinem, dum aquas Nili vertiſti in ſanguinem, Exodi 7. 19. Græcè eſt, αἵματι λυθρώδει, id eſt *ſanguine cruento*, ſanioſo, tabido, turbati, ſcilicet Aegyptii Malè Iſidor. Clarius legens, λυτρώδει, vertit, A *redemptorio ſanguine*, explicatque de ſanguine agni paſchalis, qui illitus poſtibus domorum Hebræorum, eas ſervavit intactas ab angelo percutiente primogenita Aegyptiorum; aut de aquis Nili verſis in ſanguinem: hic enim ſanguis ſignum erat, Deum velle ulciſci innocentem ſanguinem infantium Hebræorum occiſorum ab Aegyptiis, ideoque velle eos ex Aegypto liberare, & educere.

QUI CUM MINUERENTUR IN TRADUCTIONE INFANTIUM OCCISORUM, DEDISTI ILLIS ABUNDANTEM AQUAM INSPERATE) q. d. Vers. 8.
Cùm Aegyptii ob aquas verſas in ſanguinem, indeque conſequentem ſitim, viribus, vita & numero minuerentur (multos enim necabat, vel ſitis, vel potus aquæ ſanguine corruptæ, teſte Philone & Joſepho) idque juſtè, utpote in *traductione*, græcè εἰς ἔλεγχον, id eſt ob correptionem & ultionem infanticidii Hebraici. Aquis enim ſanguineis meritò puniti ſunt Aegyptii, qui eas ſanguine, & morte infantium Hebræorum macularant. Tunc *dediſti illis*, ſcilicet Hebræis in deſerto ſiti laborantibus, *abundantem aquam*, ſcaturientem ex B petra.

Græca ſignificantiùs habent, εἰς ἔλεγχον νηπιοκτόνου διατάγματος, id eſt *ad redargutionem* vel *exprobrationem infanticidalis edicti*. Aquæ enim ſanguineæ reipſa exprobrabant Aegyptiis infanticidia Hebræorum. Unde Vatabl. vertit, *ad exprobrandum illis de occidendis infantibus edictum*. Hinc patet nonnullos perperam *Tò qui cùm minuerentur*, referre ad Hebræos. q. d. Cùm Hebræi ob infanticidia ſuarum prolium minuerentur numero. Ex Græco enim liquet referendum eſſe ad Aegyptios eo ſenſu, quem dedi. Ita Cantacuzenus, Olorius. Vatabl. Janſen. Clarius à Caſtro & alii. vide dicta Exodi 7. 20.

Porrò Interpres noſter Græca non ad verbum, ſed ad ſenſum fideliter & clarè reddidit: Græca enim ad verbum ſic habent, *pro quidem fonte perennis fluminis ſanguine cruento perturbati, in correptionem infanticidalis præcepti, dediſti illis abundantem aquam inſperatò*. Ubi *Tò* ταραχθέντες, id eſt *perturbati*, per hebraiſmum (Hebræi enim carent caſibus: unde uno caſu & terminatione exprimunt omnes) idem eſt, quod *perturbatis*, vel, cùm perturbarentur & conſternarentur Aegyptii, quod No- C ſter vertit, *cùm minuerentur*, animo ſcilicet, atquè ac viribus, vita & numero.

OSTENDENS PER SITIM, QUAE TUNC FUIT, QUEMADMODUM TUOS EXALTARES, ET ADVERSARIOS ILLORUM NECARES] Græcè ἐκόλασας, id eſt *caſtigaſti*, dum ſcilicet eos morte mulctaſti. Vers. 9.
q. d. Feciſti ut Hebræi in deſerto ſentientes ſitim, ex eaque cognoſcentes quantum malum ſit ſitis, inde diſcerent quàm in eos beneficus fueris, ò Domine, dum eos aqua è petra miraculosè potaſti & exaltaſti; hoſtes verò eorum, putà Ægyptios, ſiti & aquis ſanguineis necaſti. Aegyptii enim carent pluvia, quia Aegyptus fœcundatur exundatione & oblimatione Nili. Quocirca Aegyptii Nilum pro deo ſuo habebant, teſte S. Athanaſ. orat. contra idola, & Plinio lib. 8. cap. 46. Vnde illa vetus Nili ſalutatio: *Jupiter Ægypti Nile*, de qua Rhodigius lib. 27. cap. 6. quare ingens Aegyptiis fuit pœna, cùm Nilus, qui priùs eis dabat meſſem, & vitam, jam ſanguine vitiatus eis afferret ſterilitatem, & mortem.

Porrò *Tò necares* idem eſt, quod *necaſſes*, & ſi opus D fuiſſet deinceps necaturus fuiſſet: nex enim Aegyptiorum per ſitim, annum & ampliùs anteceſſit ſcaturiginem aquæ è petra datæ Hebræis in deſerto. Sapiens enim pulchra antitheſi oſtendit providentiam Dei benignam in pios, & ultricem in impios, per eamdem aquam, licet diverſo tempore exhibitam.

CUM ENIM TENTATI SUNT: ET QUIDEM CUM MISERICORDIA DISCIPLINAM ACCIPIENTES, SCIERUNT QUEMADMODUM CUM IRA JUDICATI IMPII TORMENTA PATERENTUR] Exaggerat quod dixit. q. d. Cùm Hebræi tentati & afflicti ſunt per modici temporis ſitim, per eamque miſericorditer à Deo caſtigati in deſerto, ex ea didicerunt quanta ira Deus in Aegyptios exarſerit, utpote quos longa ſiti afflixit, & tandem enecavit, quaſi dicat. Ideò Deus piis cruces immittit modicas & breves, ut ipſi diſcant illas æquo animo ferre, cùm eas compa- Vers. 10
rant

Digitized by Google

rant cum crucibus longè maioribus, quibus Deus impios torquet, eiſque animam & vitam extorquet: quare de ſua ſorte non querantur, ſed ea contenti Deo gratias agant, nec impiis invideant, ſed potiùs condoleant. unde explicans ſubdit:

VERS. 11. HOS QUIDEM (pios Hebræos) TAMQUAM PATER MONENS PROBASTI: ILLOS AUTEM (impios Ægyptios) TAMQUAM DURUS REX INTERROGANS, ideſt examinans per quæſtionem & torturam ſitis, CONDEMNASTI] Græca vertunt, *condemnans interrogaſti*, vel ad damnationem examinaſti, & in quæſtione exagitaſti: hoc eſt, de Aegyptiis quæſtionem habuiſti, eos ſitis cruciatu, quaſi tormento adhibito torſiſti vel examinaſti: aqua enim ſanguinea & ſitis fuit quaſi tortura, qua Aegyptios torſit, & examinavit Deus. q. d. Quare vos, infantes Hebræorum in aquas projeciſtis? cur eos aqua merſiſtis & necaſtis? cur ſanguine innocenti aquas fœdaſtis? Fœdaſtis illas, fœdatas nunc bibite; cruciaſtis eos aquis, nunc eiſdem cruciamini & vos; aquis illos necaſtis, nunc & aquæ vos necent, & innocentum necem vindicent.

VERS. 12. ABSENTES ENIM ET PRÆSENTES SIMILITER TORQUEBANTUR] quaſi dicat, Aegyptii ſive abſentes ab Hebræis, ſive iis mixti, & præſentes, eadem ſiti torquebantur. Ex eodem enim Nilo, vel fonte, aquas ſanguineas & impotabiles hauriebant Aegyptii, ex quo Hebræi puras & lympidas, ait Joſeph. 2. Antiq. cap. 13. ita Cantacuzenus. Aut potiùs q. d. Aegyptii ab Hebræis jam Aegypto egreſſis, & in deſerto aquam è petra bibentibus abſentes, æquè ac illis in Aegypto adhuc degentibus præſentes cruciati ſunt. Modum cruciatus explicat in ſequentibus. Hunc verum eſſe ſenſum patebit ex eo quod ſequitur: *Et gemitus cum memoria præteritorum*. Et: *Non ſimiliter iuſtis ſitientes.* ita Janſen. Lorinus, à Caſtro. Quartò, minùs appoſitè Lyran. exponit q. d. Aegyptii, ſive præſentes Pharaoni, ſive ab eo abſentes. Et Holcot, ſive præſentes eſſent aquis, ſive abſentes, ſiti torquebantur. Et Hugo, qui hæc accipit de Chananæis & Amalecitis.

VERS. 13. DUPLEX ENIM ILLOS ACCEPERAT TÆDIUM, ET GEMITUS CUM MEMORIA PRÆTERITORUM.) Primus enim dolor Aegyptiorum erat ſitis quòd non poſſent bibere aquas cruentas & ſanioſas. Secundus erat dolor invidiæ, quo cruciabantur videntes Hebræos ex eodem fonte haurire aquas lympidas, ex quo ipſi hauriebant tabidas. Accedebat *memoriam præteritorum*, qua Aegyptii memores præteritarum plagarum à Moſe ſibi immiſſarum, à quibus intacti fuerant Hebræi, hac memoria per plagam ſitis renovata cruciabantur. Ita Cantacuzenus & Olotius.

Aut potiùs conformiter ad ſenſum ſecundo loco verſu præcedenti aſſignatum, primus dolor Aegyptiorum erat, quo ipſi ex invidia, alieoa, Hebræorum hoſtium ſuorum ſcilicet, felicitate, audita miraculoſa aquæ è petra eis ſcaturientis copia, cruciabantur. Secundus dolor erat ex malis propriis ſcilicet ſitis, & aliarum plagarum, quas propter Hebræos paſſi erant: quæ licèt jam tranſiiſſent, illarum tamen effectus, & memoria eos adhuc torquebat: multi enim per ſitim macie, & morbis confecti ægrè trahebant animam, alii per ſitim afflictos vel extinctos lugebant ſuos fratres, filios, parentes, uxores, amicos, &c.

Minus rectè Lyran. hæc de Hebræis accipit, q. d. Hebræi duplici dolore cruciabantur; Primò, ex tolerantia præſentis calamitatis ſub Pharaone; Secundò, ex memoria præteritæ felicitatis ſub Joſepho. Nam ut ait Boetius: *Infeliciſſimum infortunii genus eſt fuiſſe felicem.*

ET GEMITUS CUM MEMORIA PRÆTERITORUM) Ita legunt codices Latini, Græcique Romæ correcti; Complut. legunt, καὶ στεναγμὸς μνειῶν τῶν παρελθόντων, ideſt *& gemitus memoriarum præteritorum*; Vaticanus, μνειῶν τῶν παρελθόντων, ideſt *memoriarum præteritarum*; Janſenius verò mallet legi, μνείων cum accentu acuto, indeque verti, *& gemitus memor præteritorum*. Verùm omnia eodem redeunt, dantque ſenſum, quem paulò ante aſſignavi.

VERS. 14. CUM ENIM AUDIRENT PER SUA TORMENTA BENE SECUM AGI, COMMEMORATI SUNT DOMINUM) Id eſt *cum illis* (hoc enim ſignificat Græcum αὐτοῖς) unde Græca ſic habent, *cùm enim audirent* A *per propria tormenta illos* (Hebræos) *beneficio affectos, ſenſerunt Dominum*. Sic ſæpè alibi pronomen reciprocum ſumitur pro abſoluto, & vice verſa, ut Lucæ 1. 51. *Diſperſit ſuperbos mente cordis ſui*, ideſt *eorum*, ut patet ex Græco. Senſus eſt. q. d. Cùm Aegyptii intelligerent ſuas plagas & calamitates verti & cedere in bonum & felicitatem Hebræorum, quos perſequebantur, ſcilicet ſe aquarum penuria cruciatos; hebræos verò aquarum copia donatos, *commemorati ſunt Dominum*, id eſt compulſi & coacti agnoverunt Deum Hebræorum, ejuſque vires & potentiam confeſſi ſunt: unde græcè, *ſenſerunt Dominum mirantes in finem exitus*, ideſt *eventus*, ut ſequitur. q. d. Aegyptii admirati ſunt tragicum ſuæ pertinaciæ finem & exitum, putà ſuam ſuorumque cladem & ſtragem: indeque agnoverunt omnipotentem Dei manum & vindictam; ſed ſerò: agnoverunt enim eaſdem res, v. g. aquas, ſibi eſſe noxias & exitiales; hebræis verò commodas & vitales; quare Deum pugnare pro hebræis, ac propter eos ſe oppugnare, imo expugnare ſenſerunt.

QUEM ENIM IN EXPOSITIONE PRAVA PRO- VERS. 15.
B JECTUM DERISERUNT, IN FINEM EVENTUS MIRATI SUNT, NON SIMILITER JUSTIS SITIENTES] Ita Græca & Roman. Perperam ergo Complut. Regii & alii pro *ſitientes* legunt, *faciens*, q. d. Deus non ſimiliter fecit Aegyptiis & hebræis, quia illos ſiti enecavit, hos aqua è petra potavit. Verum corrigendum eſt *ſitientes*. Senſus eſt q. d. Aegyptii *Dominum*, putà Deum, quem anteà, cùm ſervorum ejus, ſcilicet hebræorum, infantes in Nilo exponi & ſubmergi cogerent, projecerant, id eſt abjecerant, nihili æſtimarant, imò deriſerant; græcè ἀπειπόντες ἐχλεύασαν, ideſt *negaverant ſubſannantes*; hunc *in finem eventus*, ideſt, ut græcè, *in fine vel exitum eventuum*, cùm ſcilicet tandem acrem ejus per tot plagas vindictam experirentur, admirati ſunt, *non ſimiliter iuſtis ſitientes*, q. d. Eò quòd alium in ſua ſiti experti ſint Deum, quàm hebræi; nam hi aquam divinitus acceperunt; illi pro aqua ſanguinem impotabilem hauſerunt. ita Janſen.

Secundò, preſſiùs *Tò quem* referas ad Moſen. q. d. Aegypti Moſen, quem infantem exponi coegerant, & ut abjectum riſerant; hunc tandem mirati ſunt in exi-
C tu, quo hebræos eduxit ex Aegypto: tunc enim ejus plagas, quas Deo auctore ipſis inflixit, ſenſerunt, ac præſertim cùm ab eo aquis ſanguineis & ſiti percuſſi ſunt; hebræi verò minimè. Videtur notare inſidias Aegyptiorum, quibus coactus eſt Moſes aulam regiam Pharaonis deſerere, & fugere in Madian ne interficeretur, ut referunt Joſephus lib. 2. Antiq. cap. 5. & Philo lib de Profugis, & lib. 1. de Vita Moſis, & Paulus ad hebr. 11. 24. *Fide*, inquit, *Moſes grandis factus negavit ſe eſſe filium filiæ Pharaonis, magis eligens affligi cum populo Dei, quam temporalis peccati habere jucunditatem, majores divitias æſtimans theſauro Aegyptiorum improperium Chriſti*. Quo verbo indicat improperatum fuiſſe Moſi, ac riſu & ſannis exceptum ex Aegypto profligatum. ita Lyran. Dionyſ. Lorinus, à Caſtro & alii.

Minus rectè Lyran. exponit de hebræis, q. d. hebræi Moſen, quem initio ut imbecillem riſerant, poſtea plagas inferentem Aegypto mirati ſunt. Huc uſque de plaga ſitis; ſequuntur aliæ per beſtiolas Ægyptiis immiſſæ.

PRO COGITATIONIBUS AUTEM INSENSATIS INIQUITATIS ILLORUM, QUÒD QUIDAM VERS. 16.
D ERRANTES COLEBANT MULTOS SERPENTES, ET BESTIAS SUPERVACUAS, IMMISISTI ILLIS MULTITUDINEM MULTORUM ANIMALIUM IN VINDICTAM] q. d. Quia Ægyptii fuere ſuperſtitioſiſſimi, ideoque pro diis coluere beſtias varias: hinc Deus ad caſtigandam hanc eorum ſuperſtitionem & idololatriam, per Moſen immiſit in eos beſtiolas varii generis, quæ eos cruciarent. Secunda enim plaga Ægypti fuit innumera multitudo ranarum, Exodi 8. 2. Tertia fuit ſciniphum, Exodi 8. 16. Quarta fuit muſcarum, Exodi 8. 21. Octava fuit locuſtarum, Exodi 10. 4. vide ibi dicta.

Pro *iniquitatis*, perperam aliqui legunt, *iniquitates*, adduntq; *prodeunt*. ita Gloſſa Interlin. vel *ſtructæ ſunt*. ita Hugo pro *mutas*, græcè eſt ἄλογα, ideſt expertes ſermonis, ideſt mutos; vel expertes rationis, ideſt irrationales: λόγος enim, & ſermonem, & rationem ſignificat: atque an-

animalia, quæ carent ratione, carent & ſermone: ſermone: ſermo enim eſt index rationis & mentis.

Pro *beſtias ſupervacuas*, græcè eſt κνώδαλα ἀνωφελῆ, ideſt beſtiolas viles: κνώδαλα enim ſignificat animalia omnis generis, tam terreſtria, quàm aquatica & aerea: dicta ſunt κνώδαλα ἀπὸ κυνῶν ἁλίσκεσθαι, ideſt quod canibus capiantur, ait Ariſtophanes in Veſpis. unde Homerus Odyſſ. δ.

Κνώδαλα ὅσσα περ ἤπειρος τρέφει, ἠδὲ θάλασσα.

hoc eſt, *beſtias quas terra nutrit vel mare*. Significat Ægyptios omnis generis animalia coluiſſe. Nam, ut ait S. Bonavent. ſub ſpecie ſerpentis colebant Aeſculapium. Jovem ſub arietis, Mercurium ſub canis, Apim ſub bovis. Propriè tamen κνώδαλα, ait Nannius hic in c. 16. 1. ſunt marina ſive aquatilia animalia, ita dicta à κινεῖσθαι ἐν ἁλί, ideſt quòd moveantur in mari. Sub quibus Sapiens intelligit ranas, muſcas, ſcarabæos, aliaque finitimæ naturæ. Nicander in Theriacis κνώδαλα pro inſectis & reptilibus uſurpat: Oppianus verò certum ſerpentum genus facit, ſub quo has ſpecies conſtituit, αἱμοῤῥοΐδας, quibus à ſanguinis fluxu nomen eſt: κεράστας, quorum corniculata capita: τριχαρθήρας, à defluvio capillorum dictos: & τειχωρύν, quòd parietem perfodiant.

Ægyptii coluerunt ſerpentes. Porrò Aegyptios pro diis coluiſſe ex terreſtribus animantibus leones, cynocephalos, canes, feles, lupos, ſerpentes & aſpides, tradunt Philo in lib. de Decalogo, Tertull. in Apolog. c. 24. Cyprian. lib. ad Demetrian. n. 5. & Athenagoras in Apolog. pro Chriſtianis; ex aquaticis crocodilos & piſces alios; è volucribus ibides & accipitres, eodem Philone authore liquet. Hinc illud Virgilii lib. 8. Aeneid. de Aegypto:

Omnigenumque Deum monſtra, & latrator Anubis.

Hac de cauſa Chriſtus infans fugiens Herodem, delatus fuit in Aegyptum, ut ejus deos everteret, ac de eis triumpharet: unde eo ingrediente idola Aegypti corruerunt, uti prædixerat Iſaias c. 19. 1. *Ingredietur Aegyptum*, inquit, *& commovebuntur ſimulacra Aegypti*. vide ibi dicta. At verò nuſquam legimus Aegyptios adoraſſe ranas, ſcinipbes, muſcas, locuſtas, quas Deus per Moſen eis immiſit. Cùm ergo ait Sapiens, eos per mutas beſtias punitos, quia mutas beſtias adoraverunt, intellige beſtias eaſdem in genere, non in ſpecie. Denique Aegyptios non tantùm canem, arietem, vulturem, ſed & ſcarabæum coluiſſe quaſi numen, docet Euſeb. lib. 3. de Præparatione c. 2.

VERS. 17. UT SCIRENT, QUIA PER QUAE PECCAT QUIS, PER HAEC ET TORQUATUR] Syrus, *retribuetur*; Arabicus, *ut ſciant quòd iis rebus, quibus homo peccat, crucietur*. q.d. Quia Aegyptii beſtias coluerunt, hinc per viles beſtias, non ejuſdem, ſed alterius ſpeciei puniti ſunt. Cauſam ſubdit Sapiens v. ſequenti. Huic gnomæ ſuccenturiantur leges talionis latæ, tum à Deo, tum à principibus. Notum eſt illud Dei mox à diluvio: *Quicumq; effuderit ſanguinem humanum, fundetur ſanguis illius*, Geneſ. 9. 6. Et illud Chriſti: *Omnes qui acceperint gladium, gladio peribunt*, Matth. 26. 52. & illud Iſaiæ c. 33. 1. *Væ qui prædaris, nonne & ipſe prædaberis? & qui ſpernis, nonne & ipſe ſperneris?* Et illud Habacuc c. 2. 8. *Quia tu* (ò Babylon) *ſpoliaſti gentes multas, ſpoliabunt te omnes qui reliqui fuerint de populis*. Denique; *qua menſura menſi fueritis, remetietur vobis*, Lucæ 6.

Ipſa ſit na. ut uma. Moraliter hic diſce, quodlibet vitium ſibiipſi eſſe ſupplicium, ſuumque ſibi afferre tormentum. Sic gula parit crapulam, vigiliam, dolores capitis, & ſtomachi, quibus ipſa punitur. Hinc dives Epulo lingua in igne gehennæ punitus eſt, quia lingua peccarat. Libido parit luem veneream, pluresque morbos, quibus ipſa plectitur. Avaritia parit mille curas, ſollicitudines, ærumnas, dolores quibus ipſa mulctatur. Superbia parit innumeros angores animi, quòd honoribus quos ambit non potiatur, ſed potiùs ubique humilietur & deprimatur. Ira parit mille animi tumultus & fremitus, qui iratum aſſiduè lancinant & lacerant. Acedia parit inopiam, famem, nuditatem, quibus ipſa caſtigatur. Invidia invidum magis torquet, quàm æmulum: nam inſtar viperæ invidi viſcera dolore, & angore rodit, & corrodit. Quare verè rectèque S. Auguſt. *Juſſiſti Domine & ita eſt, ut ſibi pœna ſit omnis inordinatus animus*. Et S. Chryſoſt. in pſal. 3. *Unde eſt fons peccati*, inquit, *illinc plaga ſupplicii*.

[illegible]abbini viros quinque recenſent, qui iis in rebus A quibus excelluerunt, & fortè ſuperbierunt, puniti ſunt. Primus eſt Samſon, qui in ſuo robore; Secundus Saul, qui in collo altiori; Tertius Abſalon, qui in coma denſa & venuſta, unde ex ea ſuſpenſus interiit; Quartus Sedecias rex, qui in oculis bellis, ideoque excæcatus eſt; Quintus Aſa rex, qui in pedibus, unde pedum languore percuſſus eſt, 3. Regum 15. 23. ita ipſi. *Plerumque ea in quibus peccamus, fiunt flagella peccantium*, ait Rupert. in c. 2. Joannis, ac vitia juſtè fiunt ſupplicia. Pulchro emblemate idipſum repræſentant nonnulli, qui pingunt equum, ſtimulat inſidens Cupido, fugere, ſed alligatum caudæ ſuæ lapidem molarem poſt ſe reptare, de quo carmen.

Ut fugit, & ſemper ſequitur ſua damna caballus,
Qui trahit heu ſcabra pondera dura molæ:
Sic fugies, ſemperque miſer ſua damna ſequetur,
Qui fugit ultorem poſt ſua terga Deum.

NON ENIM IMPOSSIBILIS ERAT OMNIPOTENS MANUS TUA, QUAE CREAVIT ORBEM TERRARUM EX MATERIA INVISA, IMMITTERE ILLIS MULTITUDINEM URSORUM, B AUT AUDACES LEONES] *Impoſſibilis*, ideſt *impotens*; οὐ γὰρ ἠπόρει, ideſt *non aporiabatur*, ideſt non anguſtabatur, non arctabatur. VERS. 18.

Pro *materia inviſa*, græcè eſt ἀμόρφου, ideſt *informi*, uti legit S. Auguſt. de Fide & ſymbolo c. 2. Syrus, *ignota*. Alludit ad Gen. 1. 2. *Terra autem erat inanis & vacua*; ubi Septuag. vertunt, *inviſibilis & incompoſita*; Aquila & Theodotion, *inane & nihil*. Unde Primò, Eugubinus ibidem ait, mundum creatum eſſe ex materia inviſa, ideſt ex nihilo; nihil enim eſt inviſum, quia quod non eſt, videri nequit. *Mundus factus ex materia inviſa: quæ? Reſp. Primò.*

Secundò, Seleuciani & Hermiani hæretici, teſte S. Auguſt. & Epiphanio lib. de Hæreſibus, hinc opinati ſunt materiam primam ab æterno Deo coextitiſſe, ex qua ipſe in tempore mundum formarit indendo materiæ formam, vel potiùs formas, quas jam habet. Verùm hæc eſt hæreſis. *Secundò.*

Tertiò, Philo libr. de Mundi opificio, per *materiam inviſam* accipit ideam ex qua factus eſt mundus: hæc enim inviſibilis præextitit in mundo intelligibili, putà in mente Dei. Verum hoc ſymbolicum eſt & myſticum. *Tertiò.*

C Quarto, alii dicunt præpoſitionem *ex* ſignificare ordinem non temporis, ſed naturæ. Materia enim priùs natura creata eſt à Deo, quàm forma: materia enim eſt ſubiectum, cui inhæret forma q. d. *Manus tua*, Domine, creavit orbem terrarum conſtantem ex informi materia, quam eadem manus tua priùs natura condidit, ut ex ea totum orbem formaret. Verùm hoc ſubtilius eſt, & extra propoſitum: Deus enim non eduxit formam mundi ex ejus materia, ſed ſimul tam tempore, quàm natura materiam & formam ex nihilo creavit, univitq; Adde, etſi materia in genere cauſæ materialis prior ſit forma, tamen viciſſim forma in genere cauſæ formalis prior eſt materia: forma enim dat eſſe rei, ac proinde materiæ dat certam naturam & ſpeciem. *Quartò.*

Dico ergo Deum creaſſe κόσμον, id eſt mundum, non quoad ſubſtantiam, ſed quoad ejus ornatum (hunc enim ſignificat κόσμος) & ſpecies *ex materia inviſa*, id eſt informi. Aſſignat enim Sapiens hic cauſam materialem non creationis mundi, ſed rerum, & ſpecierum creatarum. Nam primo mundi die, Deus ex nihilo creavit hæc tria, cælum, terram & abyſſum, ideſt copiam immenſam aquarum, ſed rudia & informia; deinde ſequentibus D ſex diebus ex iis velut ex materia inviſa, ideſt rudi & informi chaos, omnes mundi res ſpecies formavit, ornavit & figuravit. Græcum enim κτίζω, quod Noſter vertit, *creare*, ſignificat generatim fabricare, condere, formare. *Quintò genuine.*

Quare, per *materiam inviſam*, non intelligit Sapiens materiam primam omni omnino forma carentem (hujus enim nec in Geneſi, nec alibi ulla fit mentio) ſed corpora ſimplicia, quæ inviſa erant propter tenebras, quæ erant ſuper faciem abyſſi, ac ob carentiam decoris & ornatus ſui. Unde eadem dicuntur informia, quòd carerent forma non ſubſtantiali, ſed accidentali.

Primo ergo mundi die cælum, & terra creata ſunt rudia & informia, ideſt inornata, ac deinde ſuis formis accidentalibus, putà luce, motu, ſole, luna, ſtellis, omnique alio ornatu, reliquis diebus decorata, pulchra facta ſũt, & ſpectabilia. Sic Apoſt. ad Hebr. 11. 3. ait nõ creata, ſed *aptata eſſe*

eſſe ſasula verbo Dei, at ex inviſibilibus viſibilia fierent, A quia primo mundi die, antequam lux fieret, terra non erat aſpectabilis, omni etiam ornatu carebat, nec enim eam veſtiebant herbæ & plantæ, non homines & animalia incolebant, aquis quoque cooperta erat, quare nec videri poterat, nec videri digna erat. Ita paſſim Patres & interpretes in Geneſ. 1. v. 2.

AUDACES LEONES) Interpres Origenis 4. Periarch. c. penult. vertit, *feroces leones*. Ferocia enim fecit eos audaces.

AUT NOVI GENERIS IRA PLENAS (græcè,
Vers. 19. νεοκτίστῳ θυμῷ, id eſt recenti, vel recens creato furore plenas: non enim erat opus Deo ad hanc vindictam novas creare beſtias, ſed ſuffeciſſet jam creatis novam indere ſævitiam & furorem) IGNOTAS BESTIAS, AUT VAPOREM IGNIUM SPIRANTES, AUT FUMI ODOREM PROFERENTES, AUT HORENDAS AB OCULIS SCINTILLAS
Vers. 20. EMITTENTES: QUARUM NON SOLUM LÆSURA POTERAT ILLOS EXTERMINARE, SED ET ASPECTUS PER TIMOREM OCCIDERE) Pro *vaporem ignium ſpirantes*, græcè, πυρπνόον φυσῶντας ἄσθμα, id eſt *ignivomum*, vel *flammivomum*, *ſpirantes anhelitum*, uti ſpirantur ſerpen- B tes igniti flatuque ardentes, à Deo immiſſi in Hebræos murmurantes, Numer. 21. 6. Deuter. 8, 15. Hinc piſces dicti Phyſeteres quaſi flatores, quos Strabo lib. 15. ſcribit, fluctum maximum & accumulatum, ac caliginem reflationibus excitare, ut navigantes ea, quæ præ oculis habent, cernere nequeant.

FUMI ODOREM PROFERENTES) Græcè, βρόμον λικμωμένον (alii legunt λικμωμένους) καπνοῦ, id eſt *ſonitus ventilati fumi*, id eſt ſpirantes cum ſonitu, fremitu & ſtridore fumum, reciprocatu anhelitus ventilatum. Ita Nannius & Ianſen. juxta illud Ovidii 7. Metamorph.

Aeripides tauri vulcanum naribus efflant.

Et de Leviathan ſive balena ait Job ca. 41. 9. & ſeq. *Sternutatio ejus ſplendor ignis, & oculi ejus ut palpebræ diluculi*. Tales eſſe balenas in Norvvegia ſcribit Olaus Magnus l. 21. c. 5. Tales ergo beſtiæ fremunt, & cum fremitu fumum expirant, utroque terribiles, ut audientes & intuentes percellant & penè exaniment.

HORRENDAS AB OCULIS SCINTILLAS EMITTENTES] C Græcè ἀστράπτοντας, id eſt fulgurantes, quaſi fulgura & fulgetra vibrantes, nam ex oculis emicans ardor indicat internum furorem, à quo promanat.

SED ET SINE HIS UNO SPIRITU POTERANT OCCI-
Vers. 21. DI, PERSECUTIONEM PASSI AB IPSIS FACTIS SUIS, ET DISPERSI PER SPIRITUM VIRTUTIS TUÆ; SED OMNIA IN MENSURA, ET NUMERO, ET PONDERE DISPOSUISTI) q. d. Quinimò poterat Deus ſine urſis, leonibus aliiſque beſtiis, uno ſpiritu, id eſt uno flatu, imò uno verbo ſoloque juſſu & nutu ſuo, afflare & occidere Ægyptios; ſed iram tuam moderatus es Domine, quia omnia certa quadam ratione, moderatione & æquitate moderaris, temperas & menſuras.

Pulchrè pieque Rupert. lib. 1. in Exod. cap. 34. *Grande*, inquit, *ſpectaculum Deus univerſo orbi præſtitit, cum ſuperbiam Aegyptiorum, non de leonibus & urſis, ſed de ranis domuit & muſcis*. Et rurſus cap. 58. *Ecce*, inquit, *quales inſtruxit acies, quibus ex ordinibus ſua castra implevit Dominus pugnando pro Iſrael: ranæ, ciniphes* D *muſcæ atque locuſtæ fuerant caſtrorum ejus acies, & ex ejuſmodi cohortibus totas contra fortes Aegyptios compoſuit legiones, ſinguli milites ſecundum ſe breves quidem & infirmi, verùm pro exercitibus Pharaonis ſatis valentes, duce imperio Dei. Nempè quod multis hominum exercitus facere non potuiſſet, iſtæ phalanges locuſtarum ſtrenuè peregere militiæ.*

UNO SPIRITU) Cantacuzenus, per *ſpiritum* accipit ventum validum, verbi gratia preſterem vel ecnephiam, qui domos, arbores, turres ſternit, imò evellit & aliò transfert. Alii angelum, hic enim in caſtris Sennacherib una nocte cecidit 185. millia Aſſyriorum, 4. Reg. 19. 35. Simplicius accipias flatum vel anhelitum, hic enim magis ſignificat Dei vim & potentiam; qua tam facilè poterat Ægyptios omnes necare, quàm facilè homo reſpirat. Sic enim ait Job cap 4. 8. *Vide eos, qui operantur iniquitatem, & ſeminant dolores, & metunt eos, flante Deo periſſe, & ſpiritu iræ ejus eſſe conſumptos.*

PERSECUTIONE PASSI AB IPSIS FACTIS SUIS) Græcè, ὑπὸ τῆς δίκης διωχθέντες, id eſt *à judicio*, vel *à cauſa criminali* (qua eorum ſcelera à judice cognoſcuntur, damnantur & plectuntur. Unde Noſter vertit, *ab ipſis factis ſuis*) *impulſi* vel *propulſati*, quaſi dicat. Poterant Ægyptii occidi à Deo ſolo halitu, ſola voce, ſola ſententia, ſicut judex perſequitur, condemnat & occidit reum ſua ſententia, qua eum ob malefacta morti addicit; ſed judex hanc ſententiam phyſicè ineſficacem ad occidendum exequitur per carnificem, qui reum plectit: Dei verò ſententia non eget executore vel carnifice; quia per ſeipſam efficax eſt, & ultionem reipſa peragit. Nam Dei dicere, eſt facere. Unde *verbo Dei cæli firmati ſunt, & ſpiritu oris ejus omnis virtus eorum*. Sic Sanct. Auguſtin. lib. 2. contra epiſt. Petiliani cap. 19. illi conquirenti, quòd Catholici perſequerentur Donatiſtas reſpondet, non Catholicos, ſed male facta & ſcelera Donatiſtarum perſequi ipſos velut auctores.

ET DISPERSI PER SPIRITUM VIRTUTIS TUÆ) λικμηθέντες, id eſt agitati quaſi ventilabro, quaſi dicat. Poterat Deus ſolo flatu ſuæ potentiæ, velut vanno vel ventilabro, Ægyptius diſpergere, id eſt diſpellere, diſiicere, perdere, ſicut diſiiciuntur paleæ cùm eventilantur, ut tenues vaneſcant iu auras. Simili tropo ait Ieremias cap. 15. 7. *Et diſpergam eos*, ait Deus, *ventilabro in portis terræ, interfeci & diſperdidi populum meum*. Et Iſaia capit. 41. 16. *Ventilabis eos, & ventus tollet, & turbo diſperget eos*. Et Zachar. cap. 1. 19. *Hæc ſunt cornua, quæ ventilaverunt Judam & Iſrael*. Et Daniel. capit. 8. 4. *Vidi arietem cornibus ventilantem contra Occidentem.*

SED OMNIA IN MENSURA, ET NUMERO, ET PONDERE DISPOSUISTI) Loquitur propriè de pœnis Ægyptiis à Deo inflictis, earumque congrua moderatione. Unde Syrus vertit, *omnia in menſura noxia, & in ordine, & in pondere induxiſti in eos*; Arabicus, *quoniam omnia ordinaſti cum numero, & potentia & menſura*, vel *pondere*, id eſt ſumma æquitate & ratione diſpoſuiſti omnia, ac admenſus es pœnas. Ægyptiis juxta tuam non potentiam, ſed ſapientiam & æquitatem. Eſt metaphora ab humanis negotiationibus, in quibus æquitas & juſtitia ſervatur in menſurando, numerando & ponderando. Senſus ergo eſt, quaſi dicat. Ideo Deus Ægyptiis immiſit non leones & urſos, qui eos laniarent, ſed muſcas & ranas, quæ eos dumtaxat vexarent; quia non volebat eos occidere, ſed moderatè caſtigare & emendare, juxta illud Iſaiæ 28. 17. *Ponam judicium in pondere, & juſtitiam in menſura*. Punire in menſura, ait S. Bonavent. hic, eſt punire non plus, quàm exigat culpæ quantitas: in numero non plus, quàm multiplicitas, in pondere, non plus quàm peccati ferat conditio ſive qualitas. Huc pertinet ſententia in Baltaſſarem lata: *Mane, tekel, phares*, Daniel. 5. 25. vide ibi dicta. Hinc Sanct. Michael judicii divini circa animas adminiſter, pingitur cum gladio & ſtatera, quaſi meritorum & demeritorum, præmiorum & ſuppliciorum libripês, qui omnia ad amuſſim librat & adæquat.

Huc facit exemplum blaſphemi, qui, ut narrat Nicephorus lib. 1. cap 20. armatus Deum provocabat ad duellum: immiſit ei Deus exilem muſcam, quæ per galeæ foramen ita aſſiduè eum exagitavit, ut cum ea luctando feſſus victuſque, ſuam amentiam confiteretur. Nam, ut ait Philo lib. 1. de Vita Moſis: *Hominis cum bella gerere volunt auxilia ſibi conſciſcunt potentiſſima, quibus infirmitatem ſuppleant: Deus verò omnipotens & nullius egens, ſi quando vult tanquam inſtrumentis quibuſdam uti ad exigenda ſupplicia non valida eligit, ſed vilia parvaque atque ita noxios plectit: quod tunc etiam Aegyptiis accidit.*

Verùm hæc ſententia generalis, non ſolùm in pœnis & præmiis, ſed in omni omnino re locum habet, ac veriſſima eſt, at quo modo & ſenſu?

Primò S. Auguſt. lib. 4. de Geneſi ad litteram c. 3. 4. 5. hæc tria applicat ipſi Deo, per eaque accipit ideas divinas, juxta quas omnia juſtè apteque fecit & diſpoſuit. Deus enim eſt prima & increata menſura omnia menſurans, & numerus omnia numerans, et pondus omnia ponderans, unde ab eo omnes creaturæ ſuam menſuram numerum & pondus mutuantur & hauriunt. Hæc enim eſt cujuſcumque rei menſura, numerus, & pondus, quæ ideæ ſuæ in mente Dei reſpondet, *Omnia in menſura, numero & pondere. Primò.*

quam-

quamque illi Deus ſua ſapientia, & providentia admentiri decrevit. Audi Sanct. Auguſt. Dialogo quæſt. ad Oroſium quæſt. 39. *Numerus, & menſura, & pondus ipſe Deus eſt: ipſe eſt numerus ſine numero, a quo eſt omnis numerus: ipſe eſt menſura ſine menſura, a quo eſt omnis menſura: ipſe eſt pondus ſine pondere, à quo eſt omne pondus. Omnia ergo in numero, & menſura, & pondere diſpoſuit tamquam ſi diceret: Omnia in ſe diſpoſuit.*

Idem S. Auguſt. (vel quiſquis eſt auctor) lib. Sententiarum unius, & viginti c. 18. menſuram attribuit Patri, numerum Filio (qui eſt numero ſecunda perſona) pondus Spiritui ſancto, qui & Amor dicitur. S. Bonaven. per menſuram ſumit clementiam Spiritus ſancti omnia conſervantis: per numerum ſapientiam Filii ordinantis, per pondus potentiam Patris operantis.

Huc accedit S. Bernard. ſerm. 1. de Septuag. ubi aſſerit Deum in hac vita omnia diſpoſuiſſe in menſura, numero & pondere; in futura verò, putà in cæleſti beatitudine, ſine menſura, numero & pondere: quia ibi omne bonum noſtrum erit Deus, qui quaquaverſum eſt immenſus, etſi idem ipſe, ibi quoque juſta & certa menſura meritis cujuſque commenſa, ſingulis Beatis ſe ſuamq; gloriam communicabit. Quocirca S. Bernard ibidem, cæleſtem Patrem alloquens, ait: *In te nec pondus ullique, nec menſura, ſed ſacietas eſt & affluentia ſumma, ſed nec habes numerum*, ſcilicet qualem habent res terrenæ, ſed alium cæleſtem dignum Deo & Beatis.

Secundò. Secundò, idem S. Bernard. ſerm. 51. inter parvos, menſuram attribuit loco & tempori) cuique rei attributo & admenſo; numerum, partibus rei corporeæ, aut varietati & mutabilitati rei incorporeæ; pondus, dignitati rei.

Tertiò. Tertiò, auctor Hypognoſticon (apud S. Auguſtin. tom. 7.) lib. 6. cap. 4. per menſuram accipit rei qualitatem, per numerum quantitatem, per pondus rationem perequatam.

Quarto. Quartò, magis appoſitè S. Auguſt. lib. 4. de Geneſi ad litteram c. 3. *Menſura*, ait, *omni rei modum præfigit, & numerus omni rei ſpeciem præbet, & pondus omnem rem ad quietem & ſtabilitatem trahit.* Igitur Deus diſpoſuit omnia in menſura, numero & pondere, id eſt in modo, ſpecie & ordine. Idem Auguſt. lib. de Natura boni cap. 3. *Hæc tria*, ait, *modus, ſpecies & ordo, tamquam generalia bona ſunt in rebus à Deo factis: & ita hæc tria ubi magna ſũt, magna bona ſunt: ubi parva, parva bona ſunt: ubi nulla nullum bonum eſt*. S. Auguſt. ſequitur S. Thomas 1. p. qu. 5. art. 5. ubi docet omnem rem, ſive omne bonum habere menſuram, quæ cuilibet rei certum modum ex determinatione ſuorum principiorum, ſive cauſarum, tam efficientium, quàm materialium, præſcribit & præſtat: habere numerum, qui cuique rei ſuam formam & ſpeciem præbeat: habere pondus, id eſt inclinationem ad ſuos actus ſuumque finem, ac proinde hoc pondus rem ipſam ad ſuam quietem & ſtabilitatem trahere. Idem quæſt. 43. art. 7. *Menſura*, ait, *refertur ad ſubſtantiam rei limitatam ſuis principiis, numerus ad ſpeciem, & pondus ad ordinem*, indeque evincit in qualibet re eſſe veſtigium, ſive repræſentationem S. Trinitatis. Nam *ſecundum quod res eſt quædam ſubſtantia creata*, inquit, *repræſentat cauſam & principium, & ſic demonſtrat perſonam Patris, qui eſt principium, non de principio. Secundùm autem quod habet quamdam formam & ſpeciem, repræſentat Verbum, ſecundùm quod forma artificiati eſt ex conceptione artificis. Secundum autem, quod habet ordinem, repræſentat Spiritum ſanctum, in quantum eſt amor, quia ordo effectus ad aliquid alterum, eſt ex voluntate creantis.*

Ratio à priori. Rationem à priori dat Plato dialog. de natura, quòd fas non erat, niſi pulcherrimum facere eum, qui eſt optimus, pulchritudo autem conſiſtit in juſta ratione & proportione, putà in menſura, numero & ordine.

Gnoma. Huic gnomæ antiſtropha eſt illa 4. Eſdræ 4. 36. *In ſtatera ponderavit ſæculum, & menſura menſuravit tempora, & numero numeravit tempora.* Omnia ergo planè ſuis conſtant numeris, appenduntur ponderibus, menſuris diſcreta ſubſiſtunt. Pythagoras omnia quæ fiunt, numeris conſtare aſſeruit, ex eorumque harmonia & concentu univerſa generari. Eſt autem numerus, ait, extenſio atque actus ſeminalium rationum in unitate regnantium, numerus præterea eſt in divina mente conſiſtens, à quo & ex quo omnia componuntur & permanent, ordine quodam indiſſolubili invicem diſtributa. Pythagoram magiſtrum ſecuti Pythagoricè cenſuerunt, omnia fieri per numeros: hoſce enim rebus omnibus dare harmoniam & concentum pulcherrimum: Deum ergo mundum hunc numeroſa & ſummè concinna proportione adminiſtrare inſtar citharœdi, qui citharam ad numeros ſcitiſſimè pulſet, ac ſuaviſſimum efficiat harmoniam & melodiam. Et Plato in Timæo docet mundum factum eſſe per cubum ternarii, id eſt per 27. in quo numero omnis harmonia & conſonantia conſiſtit: nam ter tria faciunt novem, ter novem faciunt 27. ex quo Valentinus hæreticus ſuos triginta Æones quaſi numina accepiſſe videtur, de quibus Tertull. lib. contra Valentinum. Virgil. verò lib. 12. Æneid. de bilance fatorum Æneæ & Turni, ita canit:

> *Juppiter ipſe duas æquato examine lances*
> *Suſtinet, & fata imponit diverſa duorum,*
> *Quem damnet labor, & quo vergat pondere letum.*

Igitur, ut rem in ſummam genuinè, clarè & metho-
B dicè colligam: Deus primò diſpoſuit omnia *in menſura*, dum fecit ut res quælibet habeat ſuam quantitatem & menſuram, in longitudine, latitudine & craſſitie, v. g. ut homo habeat menſuram ſex pedum in altitudine, ſeſquipedem in latitudine, pedem in craſſitie; ut hæc arbor tantam habeat menſuram altitudinis, alia aliam; ut cæli ſint tam magni, non majores, nec minores &c.

In numero] ut verbi gratia, cæli ſint undecim, non plures: elementa ſint quatuor, non plura, nec pauciora, tot ſint ſpecies animalium, piſcium, avium, ſerpentium, totq; ſingularum individua, non plura, nec pauciora; tot angeli, tot homines; tot electi, tot reprobi, tot metalla, tot arbores, tot flores, tot arenæ, non plures.

In pondere] ut quodque habeat ſuam gravitatem, locum & ordinem, v. g. ut terra ſit ponderoſiſſima, ideoque ima, deinde ſuper eam ſit aqua, ſuper aquam ſit aer, ſuper aerem ſint cæli ſuo quippe ordine & gradu. Rurſum ut quodque habeat ſuum pondus, id eſt inclinationem, & propenſionem, impulſum, impetum.
C Vide Valeſ. S. Philoſ. c. 70.

Secundò, dum fecit, ut res quælibet in entitate, ſive genere entis & rerum, ſuam habeat entitatis menſuram, numerum & pondus.

Tertiò, dum fecit ut eadem habeat in ſuis potentiis, qualitatibus, accidentibus, dotibus, actibus. Creavit enim Deus ſubſtantias, non nudas, ſed veſtitas accidentibus ſibi propriis, & congruis ad ſuas operationes, atque omnes inter ſe velut chordas diſcordes in cithara ita coordinavit, ut concordem harmoniam efficiant. Vide quàm aurum ſit fulvum, quàm gemmæ coruſcent, quàm lilia albicent, quàm roſæ purpuraſcant, quàm aves ſuis coloribus & plumis ſint diſtinctæ. Hinc Hugo Cardinalis hoc loco ex Rabano interpretatur de veritate, judicio, juſtitia; quoniam Deus rebus dedit verum eſſe, diſtinctionem ſine confuſione, debitam cuique perfectionem. Holcot hæc tria exponit, limitatam perfectionem, tam in eſſentia, quàm in potentia; diſtantiam certam à Deo quomodo numeri ab unitate diſtant: ſunt enim eſſentiæ ſicut numeri, naturalem appetitum ad id, in quo natura
D perficitur, quod eſt rei cujuſque pondus.

Denique huc facit illud S. Bernardi ſerm. 3. in Pentecoſte: *Tria in magno hujus mundi opere cogitare debemus, videlicet quid ſit, quomodo ſit, ad quid ſit conſtitutus. Et in eſſe quidem, rerũ inæſtimabilis potentia commendatur, quòd tam multa, tam magna, tam multipliciter, tam magnificè ſunt creata. Sanè in modo ipſo ſapiẽtia ſingularis elucet, quòd hæc quidem ſurſum, hæc verò deorſum, hæc in medio ordinatiſſimè ſint locata. Si verò ad quid factus ſit mediteris, occurrit tam utilis benignitas, tam benigna utilitas, quæ etiã ingratiſſimos quoſque multitudine & magnitudine beneficiorum poſſit obruere. Potentiſſimè ſiquidem ex nihilo omnia, ſapientiſſimè pulchra, benigniſſime utilia ſunt creata.*

Moraliter, diſce à Deo Deique providentia ordinem, modum & modeſtiam. Deus enim tam appoſitè ſingula *Moral. de ordine & modeſtia.*
inter ſe ordinavit, ut inter ea ſummus ſit ordo, decor, concordia, harmonia, quies & modeſtia, juxta illud: *Concentum cæli quis dormire faciet?* Job. 38. 37. Inter aves vide pavonem caudam ſuam ocellatam explicantem, & tot gemmis, quot oculis diſtinctum, unde ſimul

incel-

inceſſum pavonis, qui lentus eſt, maturus & modeſtus: hic docet te in tua ſapientia & dotibus non exultare, ſed modeſtiam præ te ferrè. Verè quidam dixit: Religioſus ſit turtur in cella, accipiter in ſchola, in menſa paſſer, ut communia comedat; in ambulacro pavo, ut quietè incedat, ne quem turbet vel excitet. Univerſum ergo eſt ſpeculum & typus modeſtiæ, adeoque modeſtia originem habet à Deo, qui per eſſentiam modeſtiſſimus & quietiſſimus eſt. Unde S. Ambroſ. 1. Offic. c. 18. *Dives*, ait, *eſt modeſtia, quia portio Dei eſt*. Mundus ergo totus quietus, ſilens & modeſtus inclamat nobis ſtudium quietis, ſilentii & modeſtiæ. Rurſum hic ordo & quies eſt ſepes & munimentum ſingularum creaturarum, ut everti aut lædi nequeant. Sic modeſtia eſt ſepes, munimentum, cuſtodia & tutela omnium virtutum internarum. Inſuper hic ordo & compoſitio eſt decor creaturarum. Vide ut aves ſuis plumis decorè veſtiantur & muniantur; poma, pyra, nuces, &c. ſuis corticibus, animalia ſua pelle & pilis: tua veſtis, tuus color, tuus decor, tuus cuſtos & tutor eſt modeſtia.

Porrò, ſicut creaturæ omnes & ſingulæ, non in una parte & actione dumtaxat, ſed in omnibus & ſingulis ſunt ritè ordinatæ & compoſitæ; ita & tua modeſtia extendere ſe debet ad totum corpus, ut omnes ejus partes, motus, actiones, geſtus ad modeſtiam fingat & componat, juxta monitum S. Petri epiſt. 1. ca. 1. 15. *Secundum eum, qui vocavit vos ſanctum, & ipſi in omni converſatione ſancti ſitis*. Et illud ſponſi de ſponſa: *Quàm pulchri ſunt greſſus tui in calceamentis filia principis*. Cant. 7. 1. Intuere reginam in publicum procedentem: vide quàm ſit compoſita, quàm ornata, quàm modeſta: nihil in ea invenies incompoſitum: ita & corpus tuum per modeſtiam compone. In Vita S. Mechtildis legimus, eam ita modeſtam & ſilentem fuiſſe, ut videretur eſſe muta; & ſi cum ea loquereris, putares te cum angelo loqui.

Hoc eſt quod ait Eccleſiaſt. 27. 12. *Sanctus in ſapientia ſua manet ſicut ſol, ſtultus ſicut luna mutatur*. Sicut ergo ſol quaquaverſum per ſuos radios ſuum decorem oſtendit, ac per nubem tranſparet, & in ea parelium quaſi alium ſolem efficit, ita quiſquis es fidelis, præſertim Religioſus vel ſacerdos, animam ſapientiæ & virtutis ſole illuſtra, ut ille in omnibus tuis moribus & actibus, quaſi parelius tranſpareat & reſplendeat. Eſto quaſi quidam in terra obambulans ſol, imò Deus, & quaſi ſanctus in carne angelus. Tale fuit Verbum incarnatum, quod radios divinitatis per humanitatem evibravit. Unde S. Hieron. in cap. 9. 9. Matthæi, agens de ejus vocatione & ſequela Chriſti, *Certè*, inquit, *fulgor ipſe & majeſtas divinitatis occulta, quæ etiam in humana Chriſti facie relucebat, ex primo ad ſe videntes trahere poterat aſpectu*. Et in cap. 21. dans cauſam, cur nemo reſtiterit Chriſto, cum flagello ejecit vendentes è templo, menſas evertit, aliaque fecit quæ infinitus non feciſſet exercitus: *Igneum enim quiddam* inquit, *atque ſidereum radiabat ex oculis ejus, & divinitatis majeſtas lucebat in facie*. Tu, ò ſacerdos, tu, ò fidelis, habes Chriſtum in anima tua per gratiam habitantē, tu ſæpè, imò quotidie, Chriſtum in Eucbariſtia recipis: oſtende ergo Chriſtum habitare in anima tua, ſicut habitavit in humanitate à ſe aſſumpta: fulgor virtutis ejus in tuo vultu, in tuis verbis, in tuis moribus, in tua modeſtia reſplendeat: *An neſcitis*, inquit Apoſtolus, *quia membra veſtra templum ſunt Spiritus ſancti*, &c. *& non eſtis veſtri? Empti eſtis pretio magno: glorificate & portate Deum in corpore veſtro*, 1. Corinth. 6. Eſto ergo templum Dei; tua mens ſit Sanctum ſanctorum, tuum corpus ſit Sanctum ſpiritus ſancti, ut in eo ſit altare thymiamatis, putà devotionis & divinæ laudis, candelabrum ſcientiæ & doctrinæ, menſa benignitatis & beneficentiæ. Ita tulit Chriſtum in ſuo utero B. Virgo Deipara, ac proinde in ejus oculis, voce, membris, totoque corpore effulgurabat ejus majeſtas, ſanctitas, puritas, modeſtia, devotio, *ut ipſa corporis ſpecies ſimulacrum fuerit mentis, figura probitatis*, ait S. Ambroſ. lib. 2. de Virgin. Narrat Dionyſ. Carthuſ. in ca. 3. de Divin. nomin. ſancti Dionyſii Areopagitæ, hunc è Græcia in Judæam veniſſe; ibique B. Virginem conveniſſe, ac tanta claritate fulgentem ejus vultum conſpexiſſe, ut præ nimio ſtupore deficiens in terram ceciderit, dixeritque, *Niſi ratione naturali & fide cognoviſſem unicum eſſe Deum hanc ipſam Virginem pro dea haberem*.

Hac de cauſa juſſerat olim Deus pontifici ingreſſuro in templum ſub pœna mortis, ut veſtiret ſe tunica hyacinthina, ex qua infernè circumquaq; dependerent tintinnabula 72. *Ut audiatur ſonitus*, inquit, *quando ingreditur & egreditur ſanctuarium in conſpectu Domini, & non moriatur*, Exodi 28. 35. Cauſam dat S. Hieron. de Veſtibus pontif. *Ut greſſus*, inquit, *pontificis, & motus, & univerſa vocalia ſint, Veritatem mente concipiat, & toto eam habitu reſonet & ornatu, ut quidquid agit, quidquid loquitur, doctrina ſit populorum*. Omnia ergo ſua membra, omnes actiones & ſermones, geſtus & motus, in menſura, numero & ordine diſponat, ut in ſuo microcoſmo referat & referat & repræſentet microcoſmum, imò auctorem macrocoſmi Deum æternum & Sanctum ſanctorum.

MULTUM ENIM VALERE TIBI SOLI SUPERERAT (minùs rectè Complut. legunt, *ſuperat*, id eſt ſupereſt & reſtat, licèt eòdem redeat ſenſus) SEMPER: ET VIRTUTI BRACHII TUI QUIS RESISTET? Vers. 22. Græcè, *multum viribus pollere tibi adeſt ſemper, & robori brachii tui quis contra ſtabit?* Vatabl. *etenim ampla* (alii, *magnifica*) *penes te poteſtas ſemper eſt*, &c. Brachium datum Deo anthropopathῶs, ac ſymbolum eſt Dei potentiæ, fortitudinis & roboris invicti, imò omnia vincentis & ſternentis.

QUONIAM TAMQUAM MOMENTUM STATERÆ, SIC EST ANTE TE ORBIS TERRARUM Vers. 23. (græcè non eſt τὸ *terrarum*, ſed tantùm *totus mundus*) ET TAMQUAM GUTTA RORIS ANTELUCANI (gr. ὀρθρινή, id eſt matutini, quæ manè ante lucem ex frigore nocturno condenſata conſtrictaque, radiis ſolis refractis repeſcens, liquatur, ac rotulenta delabitur in terram) QUÆ DESCENDIT IN TERRAM] Vatabl. *humi delapſa*. Sic & Syrus: Arabicus verò, *& omnis orbis terrarum coram te, tamquam depreſſio lingulæ bilancis*, &c. *Momentum* ergo eſt minima inclinatio, depreſſio, nutus aut devergentia bilancis ad imum vergentis. Græcè enim eſt ῥοπὴ ἐκ πλαστίγγων, id eſt vergentia vel inclinatio ex lancibus vel trutinis, quæ ſcilicet cùm ſemper agitentur, ſemper hinc una pars præ alia magis minusve eſt pendula, una enim elevata, altera inclinatur, dependet & deprimitur. Probat Deum multum valere, id eſt eſſe robuſtum & potentem, ex eo quòd totum orbem, omneſque ejus vires manu contineat velut ſtateram. Senſus ergo eſt q. d. Sicut propenſio & inclinatio lancis res minima eſt & minimi momenti, ſic etiam minimus eſt mundus univerſus reſpectu Dei. Secundò, ſicut inſtabilis & tranſiens eſt lancis inclinatio, ſic & mundus tranſit & præterit coram Deo. Tertiò, ſicut lans & jugo ſive librili ſuſpenſa, minimo motu & quaſi atomo tenentis eam poteſt agitari, & in adverſam partem inclinari: ſic & mundus totus eſt in manu Dei per omnia, ut quocumque Deus vult, eò mundus illico inclinetur, vergat & propendeat. Sicut ergo libripens regit dirigitque lances; ſic Deus librat regitque mundum, omneſq; homines, angelos, ceteraque quæ in mundo ſunt. Simile eſt de gutta roris, quæ ante lucem deſcendit, & ſtatim ortu ſolis ſiccatur, ſorbetur enim vel à terra, vel à ſole, & evaneſcit: talis planè eſt orbis coram Deo. Si enim Deus ab orbe retraheret ſuum concurſum, quo eum ſuſtentat, illico orbis in nihilum ſuum relaberetur. vide dicta Iſaiæ 40. v. 12. 15. 17. ubi ait: *Ecce gentes quaſi ſtilla ſitulæ, & quaſi momentum ſtateræ reputatæ ſunt*. Addit S. Ambroſius in pſal. 1. ſtateram hanc notare, Deum omnia cum juſtitia condidiſſe, atque in nobis divinæ juſtitiæ tantùm eſſe momentum.

Orbis coram Deo eſt quaſi gutta.

Ite nunc reges & principes ad hoc ſtateræ momentum ite & in ſceptris veſtris ſi lubet ſuperbite, regna regnis adjicite, imperium Aſiæ & Europæ ambite. Heu quid agitis? pro momento belligeratis, in puncto luditis, guttam immenſa cupiditate ſititis. Ite mortales, terræ & terrenis velut talpæ inhiate, prædia ampla concupiſcite, palatia æternitati figite, opes opibus, honores honoribus accumulate. Quid tantis vitæ totius impendiis molimini? Ut punctum hoc terræ in millies millena puncta partiamini, ut puncti centies milleſimam partem occupetis. Quin Dei favorem & gratiam ambitis? ille digito claudit & librat totum hunc terræ cælique globum; ille mille mundos; imò milliones mundorum longe hoc perfectiores in inſtanti condere poteſt. Ille in ſe continet opes, honores, voluptates infinities majores,

quàm

quàm totus hic mundus oſteniet. Ille in ſe ſperantes facit omnipotentes, ait Sanctus Bernard. Ille ſe amantes efficit ſelices, & beat æterna gloria. Ille vaſtiſſimum cæli empyrei ambitum imò totius orbis dominium vobis promittit; cur ergo momentum immenſitati, guttam mari, inſtans æternitati antefertis? O quàm magnus es, *Deus immenſus.* Domine, in cujus conſpectu totus orbis eſt inſtar momenti & guttæ? *Domine, Dominus noſter, quam admirabile eſt* *Pſal. 8.* *nomen tuum in univerſa terra! Quoniam elevata eſt ma*- *Pſal. 18.* *gnificentia tua ſuper cælos. Cæli enarrant gloriam Dei, &* *Pſal. 144* *opera manuum ejus annunciat firmamentum. Magnus Do*- *Baruch. 3* *minus, & laudabilis nimis, & magnitudinis ejus non eſt finis. Magnus eſt, & non habet finem, excelſus & immen*- *Gnome.* *ſus*. Nam, ut ait S. Greg. Nazianz. orat. in Natalitia, loquens de Deo: *Univerſum eſſe in ſeipſo, numquam inceptũ, numquam deſiturum complexus continet, tamquam infinitum quoddam et interminatum eſſentiæ pelagus*. Et in Car. *In te omnia permanent, ad te confertim feſtinant omnia.* Et S. Dionyſius de Divin. nomin. c. 5. *Deus*, ait, *non quovis modo eſt ens, ſed ſimpliciter & incircumſcriptè totum eſſe in ſe pariter complexus & anticipans.* Et S. Cyprian. li. quòd idola non ſunt dii: *Mundi unus eſt rector, qui univerſa, quæ* B *ſunt, verbo jubet, ratione diſpenſat, virtute conſummat. Hic nec videri poteſt, viſu clarior eſt: nec comprehendi, tactu purior eſt: nec æſtimari, ſenſu maior eſt: & ideo ſic eum dignè æſtimamus, dum inæſtimabilem dicimus.*

Vidit, imò à Salomone didicit, idipſum Plato, & ex eo Seneca, qui Præfat. l. 1. Natur. quæſt. *Cum te*, inquit, *in illa verè magna ſuſtuleris, quoties videbis exercitus ſubrectis ire vexillis, & quaſi magnum aliquid agatur, equitem modò ulteriora explorantem, modò a lateribus affuſum, libebit dicere: It nigrum campis agmen. Formicarum iſte diſcurſus eſt in anguſto laborantium. Quid illis & nobis intereſt, niſi exigui menſura corpuſculi? Punctum eſt illud, in quo navigatis, in quo bellatis, in quo regna diſponitis, minima etiam, cum illis utrimq; oceanus occurrit. Surſum ingentia ſpatia ſunt, in quorum poſſeſſionem animus admittitur: at ita ſi minimum ſecum ex corpore tulit, ſi ſordidum omne deterſit, & expeditus leviſque ac contentus modico emicuit.* Et nonnullis interjectis: *Quid eſt Deus? Mens univerſi. Quid eſt Deus? quod vides totum, & quod non vides totum. Si demum magnitudo ſua illi redditur, qua nihil majus excogitari poteſt. Si ſolus eſt omnia, opus ſuum & extra & intra* C *tenet.*

Vers. 14. Sed miſereris omnium (hominum græcè enim eſt πάντας, quod eſt maſculinum, non neutrum) quia omnia potes, et diſſimulas peccata hominum propter poenitentiam) q. d. Cùm poſſes perdere Aegyptios ceteroſque peccatores, ex eo quòd totum orbem velut momentum ſtateræ manu contineas; tamen iis pepercisti & parcis, quia miſericors es, & miſereris omnium: tua enim miſericordia æquatur tuæ omnipotentiæ, imò ea veſtitur & armatur, quare per eam fit immenſa & omnipotens: quocirca per eam diſſimulas peccata hominum, hoc fine, ut ipſi pœnitentiam agant, itaque eos in gratiam recipias, ac viſcera miſericordiæ in eos effundas.

Omnipotentia eſt cauſa ſummæ miſericordiæ. Nota illationem, non dicit, *miſereris omnium* quia miſericors es; ſed, *quia omnia potes*, ideſt quia omnipotens es. Ratio eſt Prima, quia Deus ex eo quòd omnipotens eſt, omnia quaſi nihilum, ideoque indigna ſua ira & indignatione reputat, juxta illud Poetæ. *Primo.*

Dignum te Cæſaris ira
Nullus honor faciet.

Sic leo latratus canis non æſtimat dignos ira ſua. Secun- *Secundo,* da, quia iram poſſe cohibere, & peccantibus poſſe parcere, excelſi & generoſi eſt animi, & qui non impotens, ſit ſui, ſed potens maximè ad ſibi, quidquid tandem acciderit, imperandum: quo fit ut hæc in Deo excellens natura, ejus animi magnitudinem & omnipotentiam declaret. Unde S. Fulgent. epiſt. 7. ad Venantium cap. 4. *Deus*, ait, *multus eſt ad ignoſcendum: in hoc multo nihil deeſt, in quo eſt omnipotens miſericordia, & omnipotentia miſericors: tanta eſt autem benignitas omnipotentiæ, & omnipotentia benignitatis in Deo, ut nihil ſit quod nolit, aut non poſſit, relaxare converſo.* Denique idem canit Eccleſia cùm dicit: *Deus qui omnipotentiam tuam parcendo maximè, & miſerando manifeſtas.* vide & Senecam libro de Ira, & in Sapiente: *Sapiens*, inquit, *injuria ſuperior eſt*. Hinc Cato alapa percuſſus negavit ad ſe injuriam perveniſſe. Idem Seneca lib. 1. de Clementia cap. 3. *Nullum*, ait, *ex omnibus clementia magis, quam regem, & principem decet. Iſta enim virtutes magnis viris decori gloriaque ſunt, ſi illis ſalutaris potentia eſt, peſtifera vis eſt valere ad nocendum*. Tertiò, *miſereris*, id eſt condonas peccatori *Tertiò,* pœnam, & culpam propter pœnitentiam, ut ſequitur, *quia potes omnia*: quia condonare peccata opus eſt ſummæ potentiæ, ac majoris, quàm ſit creare cælum, & terram, ob rationes, quas cum Sanctus Chryſoſt. & S. Auguſt. affert Sanctus Tomas 1. 2. pag. 114. art. 9. Sic judex poteſt, imò tenetur punire reum, ſed non poteſt ei culpam indulgere. hoc enim eſt regis aut ſummi principis. Ergo majoris potentiæ eſt miſereri, quàm punire: hoc enim rex inferioribus committit, illud quaſi opus regium ſibi reſervat. Huc facit illud Sancti Fulgentii epiſt. 7. cap. 13. Si miſericors eſt Deus, univerſa poteſt peccata dimittere. Non eſt perfecta bonitas, à qua non omnis malitia vincitur. Quartò, & optimè, *miſereris omnium*, ſcilicet creaturarum dando ea quibus indigent, *quia omnia potes*. q. d. Quia tu, qui ditiſſimus es, & potentiſſimus, potes ſupplere & ditare omnium creaturarum indigentiam & miſeriam: tu enim in omnibus potes omnia; aut potiùs, quaſi dicat. Licèt poſſis perdere orbem terrarum ſolo nutu, ut præceſſit; tamen id non facis; ſed miſereris, ideſt eum, & peccatores in eo conſervas, quia potes omnia, uti creare, ita, & in ſuo eſſe miſericorditer conſervare. Nam ut ait verſ. 27. *Parcis omnibus, quoniam tua ſunt Domine*. Hoc eſt quod ait c. 12. 16. *Et ob hoc quod omnium Dominus es, omnibus te parcere facis*. ita à Caſtro. Dei enim miſericordia eſt omnipotens, tam in miſerendo, quàm in operando. nulla enim tanta eſt miſeria, quam curare non valeat velitque Dei miſericordia. Quare ſicut miſeriæ hominum ſunt infinitæ: ſic pariter miſericordia Dei eſt infinita. Quocirca abyſſus miſeriæ noſtræ invocat abyſſum divinæ miſericordiæ. Ideo enim Deus permittit, vel immittit tot tantaſque miſerias hominibus, ut habeat obiectum, in quod exerat divitias miſericordiæ ſuæ. Hæc enim omnes omnium hominum & creaturarum miſerias, in immenſum ſuperat & tranſſcendit. Unde illud Pſaltis: *Miſericordia Domini plena eſt terra*: Et, *Miſerationes ejus ſuper omnia opera ejus.*

C Et diſſimulas peccata hominum propter poenitentiam) Græcè *in*, vel *ad*, *pœnitentiam*, quaſi dicat. Deus diſſimulat, & punire differt peccata hominum hoc fine, ut ipſi culpam agnoſcant, & pœnitentiam agant, juxta illud Rom. 2. 4. *An divitias bonitatis ejus, & patientiæ, & longanimitatis contemnis: ignoras quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit* ideſt adducere cupit & conatur. Et illud Iſaiæ 30. 18. *Expectat Dominus ut miſereatur veſtri*. ita Cantacuzenus, Vatabl. Oſorius & Ianſen.

Quarè minùs genuinè multi ſic explicant, q. d. *Diſſimulas*, ideſt condonas peccata hominum propter pœnitentiam, quam ipſi egerunt vel agunt.

Hinc S. Thomas 3. p. q. 86. art. 1. docet erroneam eſſe opinionem illorum, qui ſentiunt aliquem in hac vita pœnitentiam agere, & mores ſuos emendare non poſſe.

Porrò pœnitentia non eſt nuda reſipiſcentia, & morum mutatio, ut volunt Lutherus, Beza & Eraſmus in c. 3. S. Matthæi, & 1. Corinth. 7 & Calvinus libr. 3. Inſtit. cap. 3. §. 5. ſed & dolor, contritio, & deteſtatio peccatorum commiſſorum, eorumque punitio, caſtigatio & ſatis-D factio. Quare iidem perperam etymon pœnitentiæ dant, *Pœnitētiæ natura et etymon,* ut dicatur à *pone*, ideſt poſt vel poſterius, quaſi *pœnitere*, idem ſit, quod *poſterius conſilium tenere*; cùm Patres, & priſci Latini *pœnitentiam* à *pœna* derivent, ut idem ſit, quod *pœna tenentia*, ut ait S. Auguſt. lib. de Vera, & falſa pœnitentia c. 19. & S. Iſidor. lib. 3. Etymol cap. ult. Unde Auſonius epig. 22. de occaſione & pœnitentia, eam ita loquentem inducit.

Sum dea, quæ facti non factique exigo pœnas,
Vt te pœniteat, ſic metanœa vocor.

Et Lactant. lib. 6. c. 24. *Reſipiſcit*, inquit, *ac mentem ſuam quaſi ab inſania recipit, quem errati piget, caſtigatque ſeipſum dementiæ; & confirmat animum ſuum ad rectius vivendum*. vide Bellarm. lib. 1. de Pœnit. cap. 7.

Diligis enim omnia, quae ſunt (omnes *Vers. 15.* res à te creatas. quæ à te ſuum eſſe acceperunt: peccatum autem Deo ita exoſum, non eſt res à Deo creata, ſed ab

homi-

homine facta: unde explicans ſubdit) ET NIHIL ODISTI EORUM, QUÆ FECISTI: NEC ENIM ODIENS ALIQUID CONSTITUISTI AUT FECISTI) Græcè, κατεσκεύασας, id eſt præparaſti & ordinate compoſuiſti. Septuag. Romæ correcti habent, *neque enim odio habens aliquid conſtituiſſes*: & ſic legit S. Auguſtinus. q.d. Misereris omnium, quia omnia diligis velut opera tua; ergo illa odio proſequi nequis: condidiſti enim ea ex amore: ideo enim ea feciſti, ut tuam bonitatem eis oſtenderes, tuumque eſſe eis communicares. Hinc Geneſ. 1. dicitur: *Vidit Deus cuncta quæ fecerat, & erant valdè bona*. Nam ut docet S. Thomas 1. p. q. 20. a. 2. amor noſter amat res, quia bonæ ſunt; Deus verò amat res, non quia bonæ ſunt, ſed ut eas faciat bonas: amor enim ipſius eſt cauſa bonitatis rerum. Pro *odiſti* græcè eſt βδελύττῃ, id eſt abominaris, averſaris, execraris. Apage ergo Calvine, qui doces Deum reprobos creaſſe ad damnationem & gehennam, ideoque ad peccatum, quo mererentur gehennam. Facis ergo Deum auctorem peccati, ac proinde Deus tuus, non alius quàm diabolus ſit oportet. Diabolus enim eſt auctor omnis mali; ſicut ex adverſo Deus omnis boni eſt fons & origo. Et ſi Deus odit & in gehenna caſtigat peccatum, quomodo illud facit? *nihil* enim *odiſti Domine eorum, quæ feciſti*: &, ut ait S. Fulgent. *Deus non eſt illorum auctor, quorum eſt ultor*. Quare Deus diligit omnes homines, quà homines ſunt; odit verò nonnullos, quà peccatores ſunt: quia ſcilicet peccata, quæ ipſe odit, inſtigante diabolo perpetrarunt. Odit ergo opus noſtrum, quod peccando fecimus nos, amat verò opus ſuum, quod ipſe fecit, ſcilicet naturam & gratiam, ait S. Auguſt. tract. 110. in Joannem.

Ex hoc loco & ſimilibus patet, in Deo verum & propriè dictum eſſe actum amoris, quo non tantùm amat ſeipſum, ſed & omnia creata, præſertim angelos, animas & homines ſanctos. Dices, Ergo actus amoris, quo Deus amat creaturas, cùm ſit liber, & poſſit abeſſe à Deo, addit aliquid ad actum amoris, quo Deus amat ſeipſum; imò ille actus huic accedit; ergo Deo ejuſque actui poteſt aliquid addi, quod eſt abſurdum, cùm omnia, quæ ſunt in Deo, ſint idem cum Deo & Dei eſſentia infinita, cui nihil addi poteſt.

Reſpondetur, exteriùs tantùm addi actui Dei objectum, putà creaturam, quæ amatur; interiùs verò nihil addi actui Dei, quo amat ſeipſum. Hic enim cùm ſit infinitus, puriſſimus, ſimpliciſſimus, perfectiſſimus, ſine ulla ſui mutatione, vel additione, extendit ſe ad amandum creaturas, cùm eas vult amare, ideoque eas creat & beat. Actus enim ille eſt velut pelagus immenſum, quod creaturam velut guttam abſorbet ſine ullo ſui incremento. Nam ut dixit v. 23. *Tamquam momentum ſtateræ, ſic eſt ante te orbis terrarum, & tamquam gutta roris antelucani*. Quocirca, uti profundè & clarè præ aliis explicat Illuſtriſſimus Dominus Auguſtinus Oregius, Sanctiſſimi Domini Noſtri Urbani Octavi Eleemoſynarius, æquè ac Theologus, tract. 1. de Deo uno cap. 14. q. 1. Si Deus ab æterno voluiſſet amare & creare, quæ de facto noluit; & vice verſa noluiſſet, quæ voluit, in Deo nulla fuiſſet futura mutatio. Nam per eumdem indivisibilem ſuæ voluntatis actum, qui eſt divina ſubſtantia, æquivalens infinitis volendi aut nolendi actibus, voluiſſet quæ noluit, & noluiſſet quæ voluit. Non enim ex eo quod voluntatis divinæ mutetur objectum ſecundarium, ad quod liberè terminatur, ſequitur mutari Deum, ſed ſat eſt mutari creaturas. Et ſicut non mutatur Deus ex eo, quod coexiſtat per ſui immenſitatem iis rebus, quibus antea non coexiſtebat: ita pariter non intelligitur mutari Deus, ſi intelligatur voluiſſe ab æterno eſſe ea, quæ non ſunt: vel non eſſe, quæ ſunt. Ob infinitam enim perfectionem actus divini intellectus & voluntatis, poteſt Deus unico ſimpliciſſimo & indiviſiſſimo actu, intelligere ab æterno habituras exiſtentiam res omnes, quæ ſunt eam habituræ in quacumque temporis differentia; & per eumdem etiam actum cognoſcit, non habituras exiſtentiam res, quæ non exiſtent. Ita per eumdem ſimpliciſſimum actum vult ea exiſtere, quibus decrevit dare exiſtentiam, & non vult exiſtere ea, quæ non decrevit producere, ſed voluit remanere tantùm intra numerum rerum poſſibilium. Non intelligeretur ergo mutari Deus, ſi ab æterno intelligeretur voluiſſe, quæ noluit; & quæ voluit, noluiſſe: ſicut uno eodemque actu vult ea, quæ vult, & non A vult ea quæ reprobat, & quibus decrevit non dare exiſtentiam.

Vers. 26. QUOMODO AUTEM POSSET ALIQUID PERMANERE, NISI TU VOLUISSES? AUT QUOD A TE VOCATUM NON ESSET, CONSERVARETUR?) *Vocatum*, id eſt creatum, & voce Dei ex nihilo in rerum naturam & exiſtentiam evocatum: Dei enim dicere eſt facere, Dei vocare eſt creare. *Dixit enim, & facta ſunt* omnia. ita S. Athanaſ. ſerm. 3. contra Arrianos. Simili phraſi Apoſtol. Rom. 4. 17. ait de Deo: *Qui vivificat mortuos, & vocat ea quæ non ſunt, tamquam ea quæ ſunt*, dum ex non entibus facit entia, & ex non exiſtentibus exiſtentia: non entia enim ita parent Deo, ſicut entia: quare ſi à Deo vocentur, illico ſe ſiſtunt & exiſtunt. Probat Deum diligere opera ſua, etiam homines peccatores, v.g. Aegyptios, quia illos & illa conſervat. Nam ſine Dei concurſu illa ſuſtentante permanere non poſſent, ſed illico redirent in nihilum, ex quo à Deo evocata & creata ſunt. Conſervatio ergo hominum & creaturarum eſt quaſi continuatio primæ creationis, & quaſi continua eorum creatio. B Sicut ergo Deus primitùs illa creavit ex amore, ſic eadem conſervat ex amore.

Porrò, ut eruditè notat noſter Leſſius lib. 10. de Attributis divin. cap. 3. hæc creaturarum à Deo conſervatio, licèt unica ſit & unius modi; quadruplici tamen modo concipi poteſt: Primò, per modum ſuſtentationis, quaſi creatura Deo, veluti firmiſſimo fundamento & fundo, ſit innixa, & ipſe eam infernè quaſi ſuſtineat, ne in centrum ſui nihili recidat. Sic S. Dionyſius de Divin. nom. cap. 10. Deum vocat ſedem omnipotentem, fundum, fundamentum omnium. Et S. Gregorius 2. Moral. c. 12. ait Deum eſſe infra omnia, & ſubtus creaturam ſuſtentare. Secundò, per modum ſuſpenſionis: Deus enim creaturam ex abyſſo nihili quaſi trahit ſurſum verſus ſeipſum ad eſſe, & ad ſpeciem certam, & in ea illam quaſi ſuſpenſam tenet, ne in ſuam abyſſum, unde educta eſt, recidat. Tertiò, per modum influxus & ſubminiſtrationis. Sic D. Auguſtinus lib. 4. de Geneſi ad litt. cap. 12. & S. Dionyſius ſuprà, conſervationem vocant operationem, largitionem indeſinentem, ſubminiſtrationem eſſe & naturæ. Idem ſigni- C ficatur cùm Deus dicitur omnium eſſe, omnium vita. Quartò, per modum connexionis & conſtrictionis. Sicut enim res fluxa, niſi aſſiduè conſtringatur & connectatur ſuis partibus, ſtatim diffluit & diſſolvitur: ita niſi Deus interiùs conſtringat & connectat particulas omnes minimas, aut totalitatis rei, ipſa tota in nihilum ſolvetur. Hoc ſignificant Patres cùm dicunt, Deum omnia continere & conſtringere.

Vers. 27. PARCIS AUTEM OMNIBUS: QUONIAM TUA SUNT DOMINE, QUI AMAS ANIMAS) Syrus, *quia tua ſunt Domine omnia, diligis animas*, propter quas cetera omnia creaſti. Hæc eſt altera ratio, quare Deus Aegyptios ceteroſque peccatores non illico occidat, ſed moderatè caſtiget ut reſipiſcant & ſalventur; quia ſcilicet res omnes, ac præſertim animæ, ſunt poſſeſſio & peculium Dei: quia enim Deus omnes creavit hinc in omnes velut res ſuas plenum habet proprietatis dominium, omneſque ut ſui juris ex æquo poſſidet. Nam, ut ſapienter ait Cantacuzenus, boni heri & poſſeſſoris eſt, ita res ſuas procurare, ut iis parcat, nec temerè eas per- D dat, aut inutiliter ſine fructu prodigat & conſumat. Quare ſi nos, in quibus viget concupiſcentia & luxus, res noſtra non prodigimus ſine utilitate & commodo, quanto magis omnium procurator, & qui omnia providet procuratque Deus, qui omnes capillos noſtros in numerato habet, curabit res noſtras, non tantùm ut ſint, ſed & ut bene riteque, conſtitutæ ſint?

Unde Nota. Pro τοῦ *Domine, qui amas animas*, græcè ſignificantius eſt, δέσποτα φιλόψυχε, id eſt, *Domine animarum adamator*: Deus enim animas, ut ceteris omnibus creaturis nobiliores & pretioſiores, ſingulariter amat & diligit: ipſe enim proprio ore animam homini inſpiravit, eamque ad ſuam imaginem ſibi ſimillimam condidit, Geneſ. 2. 7. ipſe propter animas, putà propter homines, totum mundum, & omnia quæ in eo ſunt, creavit; ac ne animæ lapſæ in peccatum perirent, Chriſtum in carnem & in crucem miſit. Vide ergo, ô homo, quàm animam tuam diligere, ejuſque ſalutem curare debeas, ac deinde animas quoq; ceterorum hominum, quas ita dilexit Deus, quaſque Chriſtus pretioſo ſuo ſanguine redemit:

nimi-

nimirum hæc fuit φιλανθρωπία, id eſt, eximius ille amor Dei in homines, quem adeò celebrat & inculcat Apoſtolus ad Titum cap. 3. v. 4. Hoc eſt, quod Deus per Ezechielem proclamat. c. 18. 4. *Ecce omnes animæ, meæ ſunt, ut anima patris, ita & anima filii mea eſt.* Hinc rectè colligas, Deum cuique animæ dare auxilium ſufficiens ad ſalutem.

Rurſum, tu *Domine amas animas*, id eſt vitas, etiam Ægyptiorum ceterorumque impiorum, ideoque eos non ſtatim occidis, ſed moderatè caſtigas, ut reſipiſcant & mortem evadant, ac vitam aſſequantur, præſentem longævam, futuram verò æternam. Idipſum illuſtri viſione Chriſtus demonſtravit Carpo, quam recenſet S. Dionyſ. epiſt. 8. ad Demophilum.

GAPVT DVODECIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PRoſequitur idem argumentum Dei bonitatis & clementiæ, quomodo ſcilicet Deus impios Chananæos illico non perdiderit, ſed modicè caſtigarit, & ad pœnitentiam invitarit, ut hoc exemplo ceteris peccatoribus ſpem veniæ daret, eoſq; ad pœnitentiam & morum correctionem alliceret.

1. O Quàm bonus & ſuavis eſt Domine ſpiritus tuus in omnibus! 2. Ideoque eos, qui exerrant, partibus corripis: & de quibus peccant, admones & alloqueris: ut relicta malitia, credant in te Domine. 3. Illos enim antiquos inhabitatores terræ ſanctæ tuæ, quos exhorruiſti, 4. quoniam odibilia opera tibi faciebant per medicamina, & ſacrificia injuſta, 5. & filiorum ſuorum necatores ſine miſericordia, & comeſtores viſcerum hominum, & devoratores ſanguinis à medio ſacramento tuo, 6. & auctores parentes animarum inauxiliatarum, perdere voluiſti per manus parentum noſtrorum, 7. ut dignam perciperent peregrinationem puerorum Dei, quæ tibi omnium charior eſt terra. 8. Sed & his tamquam hominibus pepercisti, & miſiſti anteceſſores exercitus tui veſpas, ut illos paulatim exterminarent. 9. Non quia impotens eras in bello ſubiicere impios juſtis, aut beſtiis ſævis, aut verbo duro ſimul exterminare: 10. ſed partibus judicans dabas locum pœnitentiæ, non ignorans, quoniam nequam eſt natio eorum, & naturalis malitia ipſorum, & quoniam non poterat mutari cogitatio illorum in perpetuum. 11. Semen enim erat maledictum ab initio: nec timens aliquam, veniam dabas peccatis illorum. 12. Quis enim dicet tibi: Quid feciſti? aut quis ſtabit contra judicium tuum? aut quis in conſpectu tuo veniet vindex iniquorum hominum? aut quis tibi imputabit, ſi perierint nationes, quas tu feciſti? 13. Non enim eſt alius Deus quàm tu, cui cura eſt de omnibus, ut oſtendas quoniam non injuſtè judicas judicium. 14. Neque rex neque tyrannus in conſpectu tuo inquirent de his quos perdidiſti. 15. Cùm ergo ſis juſtus, juſtè omnia diſponis, ipſum quoque qui non debet puniri, condemnare, exterum æſtimas à tua virtute. 16. Virtus enim tua juſtitiæ initium eſt: & ob hoc quòd omnium Dominus es, omnibus te parcere facis. 17. Virtutem enim oſtendis tu, qui non crederis eſſe in virtute conſummatus, & horum, qui te neſciunt, audaciam traducis. 18. Tu autem dominator virtutis, cum tranquillitate judicas, & cum magna reverentia diſponis nos; ſubeſt enim tibi, cùm volueris, poſſe. 19. Docuiſti autem populum tuum per talia opera, quoniam oportet juſtum eſſe & humanum, & bonæ ſpei feciſti filios tuos, quoniam judicans das locum in peccatis pœnitentiæ. 20. Si enim inimicos ſervorum tuorũ, & debitos morti, cum tanta cruciaſti attentione, dans tempus & locum, per quæ poſſent mutari à malitia, 21. cum quanta diligentia judicaſti filios tuos, quorum parentibus juramenta & conventiones dediſti bonarum promiſſionum? 22. Cùm ergo das nobis diſciplinam, inimicos noſtros multipliciter flagellas, ut bonitatem tuam cogitemus judicantes; & cùm de nobis judicatur, ſperemus miſericordiam tuam. 23. Unde & illis, qui in vita ſua inſenſatè, & injuſtè vixerunt, per hæc, quæ coluerunt, dediſti ſumma tormenta. 24. Etenim in erroris via diutiùs erraverunt deos æſtimantes hæc, quæ in animalibus ſunt ſupervacua, infantium inſenſatorum more viventes. 25. Propter hoc tamquam pueris inſenſatis judicium in deriſum dediſti. 26. Qui autem ludibriis & increpationibus non ſunt correcti, dignum Dei judicium experti ſunt. 27. In quibus enim patientes indignabantur, per hæc quos putabant deos, in ipſis cùm exterminarentur videntes, illum, quem olim negabant ſe noſſe, verum Deum agnoverunt: propter quod & finis condemnationis eorum venit ſuper illos.

VERS. 1. O QUAM BONUS ET SUAVIS EST DOMINE SPIRITUS TUUS IN OMNIſOS?) ſcilicet rebus creandis, conſervandis, alendis, gubernandis; ac præſertim in hominibus, tam in decernendis pœnis, quàm in aſſignandis præmiis hujus vitæ, quin & futuræ: nam Deus præmiat Beatos in cælo ultra meritum, & damnatos in inferno cruciat citra demeritum: merentur enim illi ampliùs torqueri. Syrus, *quoniam ſpiritus tuus bonus inhabitans eſt in omnibus*; Arabicus, *quoniam ſpiritus tuus bonus eſt in omnibus*; græcè, *nam incorruptibilis ſpiritus tuus eſt in omnibus*, omnia ſcilicet conſervans, etiam impios, ſed ita ut ab eis non vitietur, nec polluatur. *Incorruptibilis* ergo eſt,

Spiritus Dei incorruptibilis quintupliciter.

tum quia ab ira, nec à vindicta aliave paſſione vinci & corrumpi ſe ſinit, ſed ingenitam in omnes bonitatem & ſuavitatem jugiter cuſtodit, ut vertit Noſter: tum quia res à ſe factas, etiam homines impios, non perdit, nec corrumpit, ſed conſervat, ac ad pœnitentiam & ſalutem invitat: tum quia ſceleribus hominum, quos creat, alit & conſervat, non maculatur, nec corrumpitur: tum quia res corruptas, ac præſertim homines peccato perditos, per pœnitentiam reficit & reſtaurat.

Spiritum Dei accipe, communem tribus perſonis S. Trinitatis. q. d. O Domine, quàm in omnibus rebus etiam impiis, oſtendis te ſuavem & benignum ex ingenito tibi ſuavitatis & benignitatis ſpiritu. Tu enim es φιλόψυχος, id eſt ſingularis animarum amator, uti paulò antè dixit. Ea autem talis *in omnibus*, quia omnes afflas & impellis ad bonum, omnibus inſpiras pietatem, omnes incitas ad virtutem, ad pœnitentiam & ad odium vitiorum. Poteſt quoque accipi ſpiritus notionalis, putà Spiritus ſanctus: huic enim, utpote per amorem procedenti à Patre & Filio, appropriatur bonitas & ſuavitas. Unde ex eo quòd Spiritus hic vocatur *incorruptibilis*, probat S. Athanaſ. epiſt. ad Serapionem, Spiritum ſanctum eſſe Deum.

Tropol. Methodius in Catena Job cap. 27. per ſpiritum incorruptibilem, accipit conſcientiam incorruptam, quam Deus cuique indit, quæ facit, ut de Deo, etiam cùm peccata punit, rectè ſentiamus, nec ejus ſeveritatem, ſed noſtram malitiam accuſemus.

Spiritus hic ſuavitatis & bonitatis connaturalis eſt Deo, ideoque illi commenſus, infinitus & immenſus, ac proinde infinito honore colendus, & infinito amore, ſi fieri poſſet, redamandus æquè ac imitandus. Præclarè S. Leo ſerm. 10. de Quadrageſima: *Si dilectio Deus eſt*, ait, *nullum*

debet

debet habere terminum charitas, quia nullo poteſt claudi fine A ſed tantùm illarum partem aliquam, quæ ceteris ſtatuatur
divinitas. B. Laurentius Juſtinianus ſerm. de S. Andrea: *Eſt inquieta res amor, non contenta limitibus, ſingularitatem non patiens, numquam dormitans, ſemper operans, evidentiſſimus per ſe manifeſtam indicius quæ neſcit medium perſonarum*, &c. Amor enim transformat hominem in Deum. Nam, ut ait S. Gregor. Nyſſenus orat. de pueris præmaturè mortuis: *Homo à Deo factus eſt, ut eſſet divinæ virtutis animatum quoddam ſimulacrum.*

Dulcedo Dei mira.

Has delicias ſuavitatis divinæ guſtavit Pſaltes dicens: *Quàm magna multitudo dulcedinis tuæ Domine quam abſcondiſti timentibus te!* pſalm. 30. 20. Et ſponſa, cùm iis ebria exclamabat: *Fulcite me floribus, ſtipate me malis, quia amore langueo*, Cant. 2. Et S. Magdalena, cùm pœnitens & amans ſuaviſſimas funderet compunctionis lacrymas. Eaſdem ſentiunt verè pœnitentes & compuncti. Noſter. S. Franciſcus Xaverius in mediis perſecutionis, ærumnis & laboribus Indicis, iis ita abundabat, ut cor ejus non caperet. unde hæ ejus erant voces: *Satis eſt Domine, ſatis eſt.*

Dei dulcedo omnia amara dulcorat.

Hanc ſpiritus divini ſuavitatem ſenſerat S. Auguſt. un- B de in Soliloquiis cap. 22. ita cum eo diſſuaviatur: *Renuit conſolari anima mea, ut digna habeatur tuis conſolationibus æternis: quia juſtum eſt ut amittat te, quicumque in aliquo alio magis conſolari eligit, quàm in te. Et obſecro ſumma veritas te per te, non permittas me in aliqua conſolatione vana conſolari quàm in te, ſed peto ut omnia mihi amareſcant, ut tu ſolus dulcis appareas animæ meæ, qui es dulcedo inæſtimabilis, per quam cuncta amara dulcorantur. Tua enim dulcedo Stephano lapides torrentis dulcoravit, tua dulcedo craticulam B. Laurentio dulcem fecit, Pro tua dulcedine ibant Apoſtoli gaudentes à conſpectu concilii, quoniam digni habiti ſunt pro nomine tuo contumeliam pati. Ibat Andreas ſecurus ad crucem & gaudens, quoniam ad tuam dulcedinem properabat. Hæc enim tua dulcedo ipſos Apoſtolorum principes ſic replevit, ut pro ipſa crucis patibulum unus eligeret, alter quoque caput ſentienti gladio ſupponere non timeret. Pro hac emenda Bartholomæus proprium pellem dedit. Pro hac quoque guſtanda veneni poculum intrepidus Joannes potavit. Hanc verò ut guſtavit Petrus, omnium inferiorum oblitus, clamavit quaſi ebrius, dicens: Domine bonum eſt nos hic eſſe faciamus hic tria tabernacula.* C Unde concludit: *Hæc eſt enim illa beatitudo, Domine Deus noſter, quam expectamus daturum te nobis, pro qua tibi Domine continuè militamus, pro qua tibi mortificamur tota die, ut in tua vita vivamus.*

Matth. 17.

Regula diſcretionis ſpirituum.

Rurſum, ex hac gnome diſce regulam diſcretionis ſpirituum, qua ſcilicet diſcernas ſpiritum tuum & cujuſque alterius, an bonus ſit, an malus. Vis ſcire quo agatis ſpiritu præſertim in corripiendo & caſtigando, vide an id quod agit facias ſuaviter, an durè; benignè, an rigidè; leniter, an aſprè; modeſtè, an imperiosè. Si prius invenias, ſcito eſſe ſpiritum Dei: ſi poſterius, eſſe ſpiritum mundi vel diaboli. Spiritus ſanctus enim in homine ſuavitatem & dulcorem quemdam ſibi ſimilem efficit, tam in dicendo, monendo, imperando, quàm in agendo & operando; ſpiritus verò mundi, duritiem & aſperitatem: nam Spiritus ſanctus eſt ſuavis, benignus, lenis, modeſtus: ſpiritus verò mundi eſt durus, rigidus, aſper, imperioſus. Unde Apoſt. Galat. 6. 1. *Fratres*, inquit, *etſi præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos, qui ſpirituales* D *eſtis, hujuſmodi inſtruite in ſpiritu lenitatis.* Et S. Petrus ep. 1. c. 3. 4. Chriſti ſpiritum ita deſcribit, eumque in Chriſtianis depoſcit: *Qui abſconditus eſt cordis homo*, inquit, *in incorruptibilitate quieti & modeſti ſpiritus, qui eſt in conſpectu Dei locuples.* Vide utrobique dicta.

VERS. 2. IDEOQVE EOS, QVI EXERRANT, PARTIBVS (malè legit Hugo *patribus*, q. d. Qui à patrum doctrina aberrant) CORRIPIS, ET DE QVIBVS PECCANT, ADMONES ET ALLOQVERIS) Lucifer pro S. Athanaſ. *admones alloqueris*, leniter caſtigat, ut non tam caſtigare, quàm eos admonere, & ſuaviter alloqui, id eſt conſolari, videaris (VT RELICTA MALITIA, CREDANT IN TE DOMINE) *Credant*, id eſt, te agnoſcant, colant, ament, revereantur, & per omnia obediant. Qui enim verè credit Deum eſſe Deum, illumque apprehendit & æſtimat pro dignitate, uti par eſt, hic utrique eum reveretur, amat & colit. ita S. Bonavent. Lyran. Hugo & alii.

Porrò aliter Dioniſ. Errantes, inquit, *corripis partibus*, id eſt per partes, dum non ſimul omnes è medio tollis, A ſed tantùm illarum partem aliquam, quæ ceteris ſtatuatur in exemplum.

Vatabl. pro διὸ, id eſt *ideo*, per diæreſin legit δι' ὃ, id eſt *per quem*, ſcilicet πνεῦμα, id eſt *ſpiritum*. q.d. Per ſpiritum tuum ſuaviter corripis & admones eos, qui errant & peccant. Spiritus tuus ſuavius cauſa eſt & adminiſter moderatæ pœnæ, qua paulatim caſtigat impios.

Vox *alloqueris* notat internam Dei inſpirationem & locutionem; qua ipſe in animis peccatorum loquitur, & in memoriam reducit, quanta & quàm gravia peccata commiſerint, quorum ipſi non recordantur, ideoque ſe poſſe, & ex juſtitia debere, eos acriter punire ac perdere pro meritis; ſed ex clementia malle ſe moderatè caſtigare, ut reſipiſcant & ſalventur: quod ſi id facere negligant, majora, imò æterna, eos manere ſupplicia, aliaque his ſimilia ſalubriter inſpirat, quæ eos ad pœnitentiam moveant, qualia amicus amico ſuggereret, ut ejus bono conſulat.

(ILLOS ENIM ANTIQVOS INHABITATORES TERRÆ SANCTÆ TUÆ, QVOS EXHORRVISTI) VERS. 3.
Græcè μισήσας, id eſt, *odio habens*, vel *cùm odio habuiſſe*. Pendent hæc & ſequentia à verbo *perdere voluiſti* v. d. Significat Chananæos incolas Paleſtinæ ob enormia eorum ſcelera, à Deo per Joſue & Hebræos fuiſſe ejectos & exciſos.

QVONIAM ODIBILIA OPERA TIBI FACIE- VERS. 4.
BAT PER MEDICAMINA) Græcè διὰ φαρμακειῶν, id eſt *per veneficia*, per quæ tum venena propriè dicta accipe, q.d. Chananæi veneno homines necabant, uti etiamnum faciunt nulli Barbari apud Indos; tum incantationes & maleficia, quibus ſagi & magi ope dæmonis incantant, perdunt & occidunt homines, animalia, ſegetes, &c. q. d. Deus perdidit Chananæos, quia dedit erant veneficiis & maleficiis, erantque magi & malefici: hæc enim ſcelera præ ceteris exoſa ſunt Deo.

ET SACRIFICIA INJUSTA) Græcè, ἀνοσίους, id eſt non ſancta, non pia, ſed impia & ſceleſta. Talis ſunt, quæ fiunt diabolo vel idolis in injuriam veri Dei. item quæ fiunt ex victimis hominum, ut ſequitur; aut ex rebus obſcenis & impuris, qualia erant ſacrificia Veneris, Priapi, Bacchi, &c.

C Pro *ſacrificia* græcè eſt, τελετὰς, quæ vox Secundò, ſignificare poteſt initiationes aut ſacra, quibus quis initiatus ſit, aut alios initiet. q. d. Chananæi erant ſacerdotes ſacris impiis initiati, & alios iiſdem initiantes & conſecrantes.

ET FILIORUM SVORUM NECANTES SINE VERS. 5.
MISERICORDIA, ET COMESTORES VISCERVM NOMINUM, ET DEVORATORES SANGVINIS A MEDIO SACRAMENTO TUO, ET AUCTORES PA-
RENTES ANIMARVM INAVXILIATARVM PER- VERS. 6.
DERE VOLUISTI PER MANVS PARENTUM NOSTRORVM) Pergit recenſere ſcelera Chananæorum, ob quæ Deus eos diſperdidit. Primum eſt, quod filios ſuos necarent ſine miſericordia, præſertim dum eos immolabant idolis.

Secundum, quòd homines hominumque viſcera comederent; per *viſcera* non ſola exta, ſed & carnem omnem intellige, juxta illud Virgilii:

Et ſolida imponit taurorum viſcera flammis.

D Unde viſceratio priſcis erat carnis crudæ diſtributio, quæ fieri ſolebat in feſtis ſolemnibus, vel in funere excellentis perſonæ. Hinc libr. 8. Livius refert, populo viſcerationem datum à M. Flavio in funere matris. Itaque Chananæi turpiùs in hoc delinquebant, quod viſcerationum dabant carnium, non aliarum animantium, ſed humanarum, & fortaſſe filiorum, quos immolabant: quo quid immanius & horribilius? ita à Caſtro.

Tertium, quòd vorarent ſanguinem *à medio ſacramento tuo*; græcè, ἐκ μέσου μυστηρίου σου, id eſt *interpoſito juramento tuo*. q. d. Chananæi cùm fœderibus, aliiſque contractibus & rebus interponerent juramentum, illud ſanciebant potu ſanguinis humani, uti etiamnum Barbari nonnulli faciunt; atque olim fecit Catilina in ſua conjuratione contra patriam, putà Romam, uti aſſerit Cicero in Catilin.

Aut potiùs *à medio ſacramento*, id eſt ſacrificio, *tuo*. q.d. Chananæi cùm Deo, qui tu ſolus es Domine, ſacrificarent homines, quin & filios, ſacrificium illud conſummabant epulo ſive convivio, in quo carne & ſanguine humano oblatis & ſacrificatis veſcebantur: hæc ergo tollebant de

medio ſacramento, id eſt ſacrificio, uti etiamnum faciunt Braſilii; atque olim Gentiles Saturno filios ſuos devoranti, humana hoſtia, imò filiis ſuis immolatis, ſacrificaſſe notiſſimum eſt ex Plutarcho, Euſebio, Clemente Alex. Cyrillo, & aliis; uti & iſtud, ſacrificantes ſcilicet de ſacrificiis ſuis comediſſe. Sanè Chananæos, & illorum exemplo Hebræos filios ſuos immolaſſe Moloch, liquet, 4. Reg. 23. 10. pſalm. 105. 37. Levit. 18. 21. & 27. ubi fuſè hac de re egi. Senſus ergo eſt q. d. Non ſatis erat Chananæis mactare filios per parricidium, ſed & eorum mactatione voluerunt litare Deo, eumque placare & venerari per ſacrilegium: quæ ſumma erat Dei injuria & blaſphemia. Hac enim immolatione ſignificabant Deo placere hæc parricidia, imo per ea Deum coli velle, cùm hoc diaboli ſit proprium, qui non niſi ſceleribus paſcitur & colitur.

Poſſet quoque devoratio ſanguinis non ſolius humani, ſed cujuſuis animalis immolati, putà bovini, ovini, caprini, accipi. Sanguinem enim quemlibet bibere, nota & cauſa eſt crudelitatis, Unde Judæis Deus vetuit eſum ſanguinis, juſſitque ſanguinem omnem ſibi ſoli libari & effundi. Sanguis ergo Deo debitus erat & ſacer, quia anima & vita ſita eſt in ſanguine. Sicut ergo anima Deo quaſi ſacra eſt, ſic & ſanguis. Vide dicta Geneſ. 9. 4. Levit. 7. 26. & Deuter. 12. 23. & ſeq. Quare τὸ *à medio ſacramento tuo*, exponi poſſet, *à media ſacra lege tua*. q. d. Hi voratores ſanguinis, ſanguinem tibi ex lege tua ſacrum & ſanctum, ſacrilegè ſibi ſurripuerunt & potaverunt. Quocirca in Græco elegans & nervoſa eſt antitheſis, θοίναν αἵματος id eſt convivium vel convivas ſanguinis: θοίνη enim dicitur hoc epulum à θεὸς & οἶνος, quòd in feſtis deorum largiùs vinum bibere ſolerent, ait Athen. lib 2. q. d. In θοίνῃ, id eſt in convivio ſacro, fit Dei epulum ex vino: at hoc Chananæorum fiebat ex ſanguine. Erat ergo convivium non vini, ſed ſanguinis, ideoque cruentum, horrendum, ac Deo inviſum & exoſum.

Lectio varia. Prima. Nota. Codices Græci hic mirè variant. Primò enim Janſen. legit, μύςας ἐκμιάνου θιασωμοῦ σου, id eſt myſtes & ſacerdotes execrandi cultus tui, quo ſcilicet Chananæi in colebant humana victima & ſanguine. Aut ἐκμιάνα, μύςας θιάσου σου (ut habet Aldina editio) ſicut τὸ ἐκμιάνα referatur ad αἵματος. q. d. Execrandis ſanguinis erant devoratores; deinde ſubdatur μύςας θιάσου σου, id eſt *& quoque erant myſtæ*, id eſt occultatores & ſuppreſſores, veri *cultus tui*, quem ipſi acceperant à Noe, Abraham, ceteriſque patribus, qui olim ibidem verum Deum vera religione coluerant.

Secundo: Secundò, Petrus Nannius legit, καὶ σπλαγχνοφάγων ἀνθρωπίνων σαρκῶν θοίναν, id eſt, *& inteſtina vorare* ſoliti erant, nimirum *humanarum carnium epulas*. Deinde, καὶ αἵματος ἐκμυζῶν, id eſt, *& ſanguinem abligurierunt*. Mox μύςας θιάσου, id eſt *& ſacrificos ſive flamines thiaſi*. Eſt autem thiaſus propriè chorus bacchantium, ſive Mænadum; dictus θίασος, ἀπὸ τὸ θεῖα ᾄδειν, id eſt *divina cantare*; aut ἀπὸ τὸ θεῖν, id eſt *à currendo*: currebant enim quaſi lymphatici. *Thiaſus quid?* Hinc θιάσαι & χορεῦσαι, id eſt choros ducere, ſaltare, tripudiare. Unde Virgil. ecloga 5. in Bacchide:

Inſtituit Daphnis thiaſos inducere Baccho.

Erat ergo thiaſus ſaltatio, chorea & pompa, quæ Baccho in ſacrificio exhibebatur: item convivium ſacrum, & convivantium cœtus. Unde Clemens Alex. orat. Protrept. thiaſum vocat inſanum, putà thyrſum Bacchicum. Hinc & Romani in editione Græca, in Notis annotant quoſdam legere hìc, ἐκ μέσου μύςας θιάσου, id eſt *myſtas è medio initiatos thiaſo*, id eſt choro bacchantium, ſicque legit Cantacuzenus.

Tertia. Tertiò, alii pro θιάσου σου legunt θειασμὸν, id eſt, furorem divinum, quo aguntur fanatici, quem Plato ἐνθουσιασμὸν vocat. Unde Vatablus legit, μύςας θειασμῶν, vertitque, *& ſacerdotes divini furoris*, vel *ſacerdotes fanaticos*. Nam θειάζειν eſt numine afflari, nec compotem eſſe ſui: unde θειασμὸς eſt afflatus, divinatio, convivium.

Quarto. Quartò, Vaticanus codex correxit, ἐκ μέσου μυςαθείας σου, q. d. *E medio ſacramenti tui*, vel *arcani divini tui*, ut vox μυςαθείας novata (nam alibi non invenitur, & Auctor hujus libri plura alia novat) & conflata ſit ex μύςης & θεῖας, qu. d. Arcanum divinum. Sic videtur legiſſe Vulgatus interpres, niſi malis ipſum legiſſe, ἐν μέσου μυςοθειασμοῦ σου, id eſt, *ex medio myſtico cultu*, id eſt ſacramento, vel ſacrificio, *suo*.

Quare alienum & coactum videtur, quod Lyran. Hugo, à Caſtro & nonnulli alii cenſent, per *ſacramentum* accipi terram ſanctam, eamque vocari *medium*, quia ſita erat in medio climate terræ habitabilis. q. d. Hos omnes idolorum cultores voluiſti perdere è medio ſacramenti tui, id eſt è medio terræ, in qua tua ſacramenta conſtituiſti, arcana tua, aut cultum tuum; nempe è medio cultorum tuorum: non enim decens erat, ut in medio tot impiorum pius populus moraretur, aut inter tot execranda ſacra cultus Dei verus exerceretur. Unde Complut. & Regii verba tranſponunt, ſicque legunt, *& devoratores ſanguinis, & auctores parentes animarum inauxiliatarum perdere voluiſti à medio ſacramento suo*, id eſt à media terra ſancta.

Minùs quoque propoſito ſatisfacit, quod ſuſpicatur noſter Lorinus, μυςαθείας poſitum videri pro μυςαδείας. μυςαδὰς autem à Phavorino vocatur collegium, ſocietas ſive cœtus vatum, hancque à Noſtro vocari *ſacramentum*, quaſi ſacrilegi hi Chananæi fuerint, *ex medio ſacramenti*, id eſt ſodalitii ſacri Deo, hoc eſt ſacerdotum, qui ritè quondam coluiſſent Deum, ſed ab iis defeciſſent ad idola, & deos Gentium, eorumque ſacra ſacerdotia, & fana profana.

ET AUCTORES PARENTES ANIMARUM INAUXILIATARUM PERDERE VOLUISTI) *Auctores*, ſcilicet cædis & necis filiorum: hos enim paulò ante vocavit, *filiorum ſuorum necatores*, idque ſignificat Græcum αὐθέντας, quod Gaza, Budæus, aliique vertunt αὐτόχειρα, id eſt eum, qui ſua manu ſibi aut ſuis manus infert, & mortem conſciſcit. Sic enim Euripides, Æſchylus, aliique priſci hanc vocem uſurpant; ſed poſteriore ævo vox αὐθέντης uſurpata fuit pro auctore, imo ab ea derivant nomen *auctor*, licet Servius in illud libr. 12. Æneid. *Auctor ergo audiendi*, *auctor* derivet ab *augeo*. Unde αὐθεντέω eſt approbo, auctoritatem addo; & αὐθεντία eſt poteſtas, auctoritas; & αὐθεντικῶς, id eſt *authenticè*, idem eſt, quod cum auctoritate, vel auctore certo. Prò γονεῖς, id eſt *parentes*. Vatabl. legit φονεῖς, id eſt *occiſores*; ſed omnia exemplaria habent γονεῖς. Verumtamen eſt, quod apud Chananæos γονεῖς erant φονεῖς, id eſt parentes erant filiorum cæſores, ideoque non tam parentes, quàm perditores. Rurſum, pro αὐθέντας Cantacuzenus legit, λυθέντας, id eſt *ſolutos*, quippe qui vincula naturæ, inquit, perruperint, ut genitures eſſe deſinere viderentur, quorum erant interfectores.

Senſus eſt q. d. Apud Chananæos ipſimet parentes, qui filios ſuos inauxiliatos, id eſt quibus nemo alius auxiliabatur) quis enim auxiliaretur filiis, quos parentes ipſi ſacrificabant, qui in eos ſummum jus & poteſtatem habebant?) jure naturæ, imò jure paterno, maximè tutari, & à nece vindicare debuerant, cùm & urſi, pardi, ceteræque beſtiæ pro catulis tuendis uſque ad mortem depugnent: hi, inquam, illos ipſos filios ſuos, ſua manu mactabant & immolabant. Ita Romani in ſuis Notis, Janſenius, & Nannius, qui pro ἀβοηθήτων, id eſt *inauxiliatorum*, legit, βουθυτῶν, id eſt *mactatorum inſtar boum*, vel taurorum. Proles vocat *animas* ſynecdochicè & metonymicè, quia parvuli à parentibus tenerè diliguntur, quaſi ipſorū forent animulæ, ideoque barbari & pluſquam ferini ſunt, qui eas necant, præſertim inauxiliatas & omni ope deſtitutas. Unus fuit S. Franciſcus Xaverius, qui Bernardum Japonium hoſpitis ſui in Japone filium à patre paupere, quòd eum alere non poſſet, neci deſtinatum eripuit, aluit, inſtruxit, & in Societatem Jeſu admiſſum, Romam ad S. Ignatium tranſmiſit: bis ergo Bernardi pater, quòd vitam tam corpori, quàm animæ dederit. At quis dabit nobis plures Xaverios?

PERDERE VOLUISTI PER MANUS PARENTUM NOSTRORUM). per manus Joſue & Judicum, qui eum ſecuti ſunt.

VERS. 7. UT DIGNAM PERCIPERENT PEREGRINATIONEM PUERORUM DEI, QUÆ TIBI OMNIUM CHARIOR EST TERRA) Primò, Lyran. per modicam verborum methatheſin, id eſt tranſpoſitionem, ſic exponit q. d. Patres noſtri, putà Joſue & Hæbræi, expulere Chananæos, ut ipſi locum expulſorum occuparent, ac perciperent *peregrinationem*; græcè ἀποικίαν, id eſt coloniam, *puerorum*, id eſt ſervorum & filiorum. *Dei*, putà Abrahæ, Iſaac & Jacob in terra Chanaan, *quæ tibi omnium charior*, id eſt

cha-

Digitized by Google

chariſſima, *eſt*. in illa enim peregrinati ſunt Abraham, Iſaac & Jacob: unde eamdem Deus ipſis, id eſt eorum poſteris, promiſit, ideoque eamdem, expulſis Chananæis, Hebræis per Joſue donavit & tradidit.

Secundò, q. d Ideo expuliſti impios Chananeos, ot eorum *terra*, id eſt terræ & regiones, quæ tibi ceteris erant chariores, perciperent novam dignamque ſe peregrinationem, hoc eſt peregrinorum & advenarum coloniam; coloniam, inquam, filiorum Dei, id eſt fidelium & piorum Iſraelitarum. Hunc ſenſum exigunt Græca, quæ habent verbum ſingulare, *ut dignam reciperet coloniam filiorum Dei, quæ tibi omnium pretioſiſſima*, vel *honoratiſſima eſt terra*. Ita vocatur Judæa propter Dei electionem & benedictionem, quia Deus eam elegerat, ut in ea conderet ſibi templum, in quo habitaret, æquè ac Synagogam ſive cœtum populi fidelis, à quo ritibus & ſacrificiis à ſe ſancitis legitimè coleretur. Denique, quia in ea naſciturus, prædicaturus & moriturus erat Chriſtus, itaque genus humanum redempturus, æquè ac B. Virgo, Apoſtoli, ceterique primi fideles, ob quæ tarra iſta tot ſanctorum hominum, totque ſacrorum myſteriorum ferax, meritò Sancta voca- B tur.

Quare impertinens eſt Hugonis & aliorum interpretatio qui τὸ *perciperent* interpretaotur *intelligerent*. q. d. Ut intelligerent Chananæi, æquè ac Hebræi, Chananæos indignos eſſe hac terra, utpote impios & idololatras; Hebræos verò illa eſſe dignos, utpote pios & veros verique Dei cultores.

Vers. 8. Sed et his (Chananæis impiis) tamquam hominibus pepercisti, ut non ſtatim eos perderes & occideres per Joſue & Hebræos, ſed priùs leniter caſtigaſti, quaſi admonens eos vocanſque ad pœnitentiam; et (idcirco) misisti antecessores exercitus tui vespas, ut illos paulatim exterminarent (quaſi dicat In Chananæos præmiſiſti veſpras & crabrones ante adventum Joſue & Hebræorum, tum ut Chananæis dares tempus pœnitentiæ; tum ut, ſi pœnitere nollent, eos ita attereres, ut facilè uinci & occidi poſſent per ſuccedentes Joſue & Hebræos. Has veſpras ſe præmiſſurum Moſi promiſerat C Deus exodi 23. 28. vide ibi dicta. Notat ibidem Oleaſter. Hebr. צרעה *tſira*, id eſt veſpa vel crabro, derivari à צרע *tſara*, id eſt leproſus fuit, quòd veſpæ hæ cum lepra cognationem habuerint, vel in colore, vel in odore, vel potiùs quòd moleſtæ eſſent leproſis: eſſeque muſcas magno longoque corpore deſerta colentes, vario colore, ſimiles leproſis, jumentis infeſtas, atque ab apibus parum differre. Aut potiùs, ot alii, quòd acrem figant aculeum, eoque ita carnem pungant, ut eam leproſo ſimilem efficiant.

Crabronis etymon. Hinc & latinè vocantur *crabrones*, vel *cabrones*, *à cabo*, id eſt caballo, ait Iſidor. lib. 12. Etymol. c. ult. quòd ex caballi carne putida naſcantur, ſicut de taoris & bobus naſcuntur apes, de mulis fuci, de aſinis veſpæ Undæ & veſpæ & crabrones carne veſcuntur, teſta Ariſtot. & Plinio. Scaliger tamen Comment. in Varronem, & ex eo Aldrovandus malunt à *cracio*, id eſt gracilis ſum. Ennio dici *Craber* & *Crabro*. Sicut σωμαῖδες graciles dicuntur apud veteres Comicos: hinc crabrones græcè vocantur σφῆκες, quia gracili ſunt corpore, & circa ventrem quaſi in cuneum contracto. Addit Plinius lib. 11. cap. 53. crabrones D comedere ſerpentes & viperas, ideoque morſus eorum eſſe venenatos. Adde, eos ira & furore fervere, eamque bombo æſtuante & ſuſurro, quaſi indignante furenteque ſignificare, ideoque maximè audaces eſſe, agiles, celeres, pertinaces, ac figere aculeum peſtilentiſſimum. Hinc adagium: *Noli irritare crabrones*. Novem enim crabrones ſufficiunt ut ſuis aculeis equum occidant. Audi Plinium libr. 11. c. 21. *Ictus eorum haud temere ſine febri eſt. Authores ſunt ter novenis punctis interfici hominem*. Denique crabrones ſunt veſpis ſimiles, ſed majores, alati, ſpiculiſque armati; Galli *Frelons* vocant, Belgæ *Horſelen*, Itali *Calauroni*. Hiſpani *Tavarros*, Germani *Horlits*; Septuag. & ex iis Sapiens hic vocat σφῆκας; Chald. Exodi 23. nuncupat parvas aviculas, quæ oculos Chananæorum impeterent: Crabrones enim majores apibus, ſimiles ſunt parvis avibus.

Porrò, crabrones Deum in Chananæos præmiſiſſe, teſtatur Joſue c. 24. 12. dicens: *Miſique ante vos crabrones, & ejeci eos de locis ſuis*, &c.

Crabronis iræ exempla. Simili modo S. Jacobus Niſibites, Saporem Perſarum regem abegit ab obſidione Niſibis, immiſſa divinitus in ejus exercitum infinita multitudine culicum & ſciniphum, qui in equorum hominumque oculos, aures, nares, ora involantes, eos penè ad inſaniam adigebant, itaque fugere compulerunt, uti narrat Theodoret. in Philotheo, ſive in Hiſtor. Patrum ca. 1. Vide hic rurſum, ut ſuperbiam & ferociam hominum ſternat Deus per viles & exiles veſpas & crabrones. In Italia, aliiſque locis, nonnulli montes ſunt inculti & inhabitabiles, ob copiam & inſultus veſparum.

Cùm Amuretes Turcarum rex Albam Græcam oppugnaret, oppidam teſte Bonfinio libr. 4. dec. 3. præter alia, etiam apum examina in Turcas mittebant, ut aculeis petiri graviter angerentur. Immò Henrici Imper. dux, obſeſſus à Giſelberto Lothariogiæ rege (lego *Duce*) irrumpentes equitas, objectis apum alvearibus inhibuit, quarum aculeis in furorem verſi equi ſeſſores, ut ait Vitichindus lib. 1. Geſt. Sax. vel excuſſere, vel ad pugnandum inutiles reddidere. Anno ſalutis 1512. auſpiciis Emmanuelis Luſitaniæ regis, Lupus Barrigs in Mauritaniæ oppidum Xiamaticenſe, quod appellant *Tornli*, impetum fecit, referente Oſorio lib. 8. Rerum Emman. hoſtes cùm ſe in ultimum diſcrimen adductos cernerent, alvearia apum innumerabilia, quibus abundabant, incenſa in mœnibus dimiſere; Luſitani & alveariorum flammis ambuſti, & apum aculeis ſtimulati, oppugnationem deſerere coacti ſunt.

Non quia impotens eras in bello subiicere impios justis, aut bestiis sævis, aut verbo (malè Dionyſ. legit, *bello*) duro simul exterminare) Græcè, *non impotens in inſtitutione aciei*, vel *in acie inſtructa* (Vatab. *dimicatione prælii*) *impios ſua manum*, vel *poteſtatem juſtorum tradere, aut feris truculentis, aut verbo ſevero ſimul abolere*. Vers. 9.
q. d. immiſiſti Chananæos veſpas, non quòd majora in eos vibrare non poſſes: poteras enim prælio eos conterere, leonibus, pardis, urſis obiicere, imò unico verbo id eſt nutu & juſſu, diſperdere & delere. Malè Pelicanus pro *verbo*, vertit, *peſte*: licèt enim Hebr. *dabar*, id eſt verbum, ſi aliis punctis legas *deber*, ſignificet peſtem; tamen Græ- C cum λόγος non peſtem, ſed verbum dumtaxat ſignificat. Hic autem liber primitus ſcriptus eſt græcè, non hebraicè. Adde hic notari facilitatem potentiæ divinæ, qua non peſte, nec beſtiis, nec aciebus, ſed ſolo verbo poterat eos annihilare. Idem dicit de Ægyptiis per ranas, ſciniphes & locuſtas à Deo caſtigatis cap. præced. v. 18.

Sed partibus judicans dabas locum pœnitentiæ, non ignorans quoniam nequam est natio eorum, et naturalis malitia ipsorum, et quoniam non poterat mutari cogitatio illorum in perpetuum. Semen enim erat maledictum ab initio: nec timens aliquem, veniam dabas peccatis illorum) q. d. Potuit Deus impios Chananæos omnes ſimul diſperdere, ſed noluit, ut *partibus*, id eſt per partes paulatim (hoc enim eſt Græcum κατὰ βραχὺ) eos *judicans*, id eſt puniens & caſtigans per veſpas, daret eis *locum*, occaſionem & tempus *pœnitentiæ*. Porrò, tanta fuit Dei clementia, ut Chananæorum improbitate unici ſe non permiſerit, D ut, licèt ſciret eos ita ingenita ſibi perverſitate perverſaque indole depravatos, atque à ſua prima origine impios errores, velut cum lacte ſuxiſſe, nec non domeſticis malis exemplis inſtitutiſque aluiſſe, ſed & ob diuturnam peccandi conſuetudinem, ſic eſſe morbum illum in eorum animis confirmatum, ut ſanari nullo modo propter contumaciam tantam poſſet; denique adeò dira execratione devinctum, ut omnem reſpuerent diſciplinam: licèt, inquam, hæc omnia probè noſſet; tamen tanta fuit in eos Dei benignitas, ut noluerit eos illico exterminare, ſed per veſpas caſtigare, ac per partes merita ſupplicia in eos immittere, non quòd aliquem timens, vel alicujus perſonam reſpiciens, eis veniam daret; ſed ut oſtenderet immenſam ſuam in eos clementiam, ac ex parte ſua faceret quidquid opus erat, quod eos ad pœnitentiam allicere poſſet. Vers. 10. Vers. 11.

Nequam est natio eorum) Græcè, prava γένεσις, id eſt generatio, origo, proſapia, natales parentes ac avi eorum; ac ſimilis generationi educatio & inſtitutio. Erant enim Chananæi poſteri Cham, ejuſque filii Chanaan, quaſi corvini corvorum pulli, ac impiorum parentum impii filii. Aut generatio vel *natio*,

ſignificat totam Chananæorum ſtirpem & gentem, quæ in Cham & Chanaan progenitoribus fuit corrupta, & in corruptione hac continue propagata.

Et naturalis (græce, *ἔμφυτος*, id eſt ingenita, inſita, innata) malitia ipsorum) non quòd aliqua natura à Deo creata ſit mala, ut calumniabantur Manichæi, & nuper Illyricus Lutheranus: ſed *naturalis*, tum quia in eam natura hominum, peccato originali depravata, eſt proclivis & prona; tum quia eam à ſuis parentibus imbiberant, & longa conſuetudine, quaſi in naturam convertant. Ita S. Auguſt. libr. 2. de Nuptiis & concup. ca. 8. qui hinc contra Pelagianos probat peccatum originale.

Hinc tales dicuntur alienari à Deo, ſive peccare à vulva, & errare ab utero, pſalm. 57. 4. quia vix nati dedunt ſe ſceleribus, ex prava complexione, & ex vitioſa educatione parentum, & ex aſſidua conſuetudine peccandi. Conſuetudo enim eſt altera natura.

Non poterat mutari cogitatio illorum in perpetuum) Id eſt, ut græce, *ὅ μὴ ἀλλαγῇ*, id eſt *quòd nequaquam mutaretur*, nec facilè mutari poſſet ita radicata, & quaſi ingenita improbitas; abſolutè tamen mutari poterat. Cur enim alioqui dediſſet eis Deus locum pœnitentiæ, ut dixit v. 10. ſi non poterant mutari & pœnitere?

Nil ergo habent hic hæretici contra liberum arbitrium, aut ii qui cenſent obduratos & obſtinatos in malo carere auxilio ſufficienti, ut cor ſuum emolliant & ſenſim convertantur, pro rigida hac ſua ſententia.

Semen enim erat maledictum ab initio) non tam in Adam per peccatum originale omnibus poſteris ab eo ingeneratum, uti explicat S. Auguſt. loco jam citato: ſic enim omnes homines in Adamo fuere maledicti, cùm hic ſoli Chananæi vocentur *ſemen maledictum*; quàm in parentibus ſuis Cham & Chanaan. His enim Noe pater ab eis irriſus, maledixit dicens Gen. 9. 25. *Maledictus Chanaan* (cum patre ſuo Cham, qui Noe parentem ſuum ex temulentia incauta nudatum illuſit) *ſervus ſervorum erit fratribus ſuis*. Qua maledictione non ſoli Cham, ſed filio ejus Chanaam & Chananæis ex eo naſcituris, ac impietatem & ſcelera ejus imitaturis maledixit. vide dicta Geneſ. 9. 25. Hæc maledictio etiamnum durat: unde videmus Æthiopes & Mauros, quos vulgo Nigros vocant, qui ex Cham prognati ſunt, magna ex parte eſſe mancipia, eſſeque obtuſioris ingenii, & viloris præ ceteris ſervis conditionis.

Nec timens aliquem, veniam dabas) q.d. Solent timidi judices & principes judicia pervertere vel ſuſpendere, ex timore ne damnatus, ejuſve cognati & amici damnantem damno ſimili vel majore afficiant. At Deus hanc impunitatem & dilationem pœnæ non tribuit Chananæis, eo quòd aliquid timeret vel revereretur, cùm ipſe omnibus ſit terribilis & reverendus, juxta illud Job c. 22. 4. *Numquid timens arguet te, & veniet tecum in judicium?* Deus enim non eſt ſicut homo & tyrannus, qui, ut ait Tragicus, *Timet timentes, metus in auctorem redit*.

Rurſum ſic exponam q. d. Tu Domine nullius rei timore adduci potuiſti, ut Chananæis veniam dares: quare licèt ſupplicium differres, ut eos ad pœnitentiam alliceres, tamen cum eos impœnitentes & obſtinatos vidiſti, plenè & planè illud eis irrogaſti, eoſque omnino diſperdidiſti. Hic ſenſus verior videtur: illum enim exigunt ea, quæ ſequuntur.

Vers. 12. Quis enim dicet tibi: Quid fecisti? aut quis stabit contra judicium tuum? aut quis in conspectu tuo veniet vindex iniquorum hominum? aut quis tibi imputabit, si perierint nationes, quas tu fecisti?) Probat quod dixit: *Nec timens aliquem, veniam dabas peccatis illorum*, ſcilicet quod Deus nullius timore pepercerit Chananæis, ſed ad tempus ſupplicium diſtulerit, ut pœniterent; quod cùm facere nollent, omnino eos delevit per Joſue & Hebræos. Hac de cauſa quatuor rationes & modos timoris aſſignat, quibus judices timidi ſolent judicium pervertere, ac reis veniam dare, illaſque omnes à Deo removet, ut ejus judicium rectum, forte & incorruptibile oſtendat: quia, ut ſolerter advertit Holcot, declinant judices à juſtitiæ rigore, aut propter ſuperiorum judicium revocationes, aut propter interpoſitas appellationes, aut propter futuras viſitationes, aut propter ſequentes perſecutiones. Deus eſt judex ſupremus, ut non ſit qui cognoſcere valeat & revocare ſententias ejus, vel ad alium appellare, vel irritare decreta, vel ob pœnas, quas de noxiis ſumpſerit, intentare quid moleſtum.

Quis enim dicet tibi: Quid fecisti?) Quis quaſi te ſuperior rationem factorum à te repoſcet? Omnes enim & omnia tu feciſti, imo ex nihilo creaſti: *Numquid dicet lutum figulo ſuo: Quid facis?* Iſaiæ 45. 9. Quare omnes & omnia dicant oportet cum eodem Iſaia cap. 64. 8. *Et nunc Domine, pater noſter es tu, nos verò lutum: & fictor noſter tu, & opera manuum tuarum omnes nos*. Nullus ergo te eſt ſuperior, ſed omnes ſubditos tibi ſeſe fateantur, planeque ſubſternant oportet.

Quis stabit contra judicium tuum?) Græcè, *aut quis reſiſtet*, vel *opponet ſe judicio tuo*, quo damnaveris vel deleveris Chananæos, ut ab eo ad alium judicem appellare audeat?

Aut quis in conspectu tuo veniet vindex iniquorum hominum?) Græca hoc membrum ſequenti poſtponunt, ſicque illud efferunt: *ἢ τίς εἰς κατὰ στάσιν* (male Aldina editio habet *κατάστασιν*, id eſt *in conſtitutionem*) *σοι ἐλεύσεται ἔκδικος κατὰ ἀδίκων ἀνθρώπων*, id eſt, ut habet editio Roman. *aut quis ad ſtandum contra te veniet vindex pro iniquis hominibus?* Minùs rectè Vatabl. *aut quiſnam contra te vindex injuſtorum hominum intercedat?* Meliùs Janſen. *quis veniet tibi in oppoſitionem & reſiſtentiam, ut vindictam ſumat de te pro iis malis, quæ impiis intuliſti?* Agitur enim hic non de mediatore vel interceſſore, ſed de ultore, defenſore & vindice; hic enim vocatur *ἔκδικος*: unde & Latinis *Ecdici* vocabantur Tribuni plebis, qui plebis cauſam contra vim & injuriam optimatum tuebantur pleno jure & poteſtate, teſte Cicerone libr. 13. epiſt. 56. & Budæo in Pandect. At nullus talis Ecdico, nullus Tribunus plebis Chananæis, ceteriſque impiis contra Deum dari poteſt.

Aut quis tibi imputabit, si perierint nationes, quas tu fecisti?) Græcè *τίς δὲ ἐγκαλέσει σοι*, id eſt *quis verò accuſabit te*, aut *in crimen vocabit*, quòd perdideris Chananæos, quorum jure creationis plenus ſummuſque vitæ & necis es dominus; jure verò legiſlatoris ſcelerum ipſorum ſupremus es judex & vindex. Quare ſi Deus omnes angelos & homines ſanctos beatoſque qui in cælo ſunt; vellet addicere æternis gehennæ tormentis, nullam illis aliiſve faceret injuriam vel injuſtitiam; quia faceret creator de creaturis ſuis, quod figulus facit de vaſis ſuis luteis. Sed hoc non eſſet conforme ejus bonitati, æquitati & clementiæ, quæ ſummè eſt *φιλάνθρωπος* & *φιλόψυχος*, ubi dixit c. præcedenti v. ult. imò tormenta illa propriè pœnæ rationem habere non poſſent, nec Deus diceretur punire beatos, ſed cruciare dumtaxat & affligere: pœna enim eſſe nequit, ubi non eſt culpa. Pœna enim & culpa ſunt correlativa. Unde pœna eſt culpæ pœna, ſive punitio; viciſſim culpa omnis pœnæ eſt meritoria: omnis enim culpa meretur condignè pro ſua quantitate puniri & caſtigari, ac vice verſa pœna omnis condignam & commenſam ſibi culpam exigit & præſupponit.

Non enim est alius Deus quam tu, cui cura est de omnibus, ut ostendas quoniam non injuste judicas judicium) Vers. 13. q. d. Nullus enim eſt te ſuperior, qui te in judicium vocet. Hic enim ſuperior deberet eſſe alius Deus, iſque te major: quod fieri nequit. Græcè, *non enim eſt Deus præter te, qui curam habes omnium, ut oſtendas quòd rectè judicaſti*. Nota. Cùm ait: *Cui cura eſt de omnibus*, probat alium nullum eſſe Deum, ex eo quod nullus alius curam habeat omnium. Hæc enim cura ſoli Deo competit: hic enim ſolus omnium habet providentiam. Quare providentia, ſive numen, eſt de ratione & eſſentia Dei ac divinitatis. Unde qui providentiam Deo adimit, adimit ei quoque divinitatem. Hinc Vatabl. vertit, *neque enim præter te Deus eſt alius, qui curam agat omnium, quo te demonſtras non injuſtè judicare*. Quia enim Deus ſummam omnium habet curam & providentiam, hinc impoſſibile eſt, ut injuſtè judicet, ut ſcilicet innocentem condemnet & puniat, nocentem verò abſolvat & præmiet. Hinc colligendum relinquit, Deum à nemine poſſe reprehendi vel injuſtitiæ accuſari, quòd Chananæos ſimileſque impios puniat & diſperdat, eò quòd ipſe omnium habeat curam, ac proinde omnium ſit pater & proviſor, æquè ac juſtiſſimus judex & vindex.

Ne-

Vers. 14. Neque rex neque tyrannus in conſpectu tuo inquirent de his quos perdidiſti) Græca ſignificantiùs habent *ἀντοφθαλμῆσαι*, id eſt, ex adverſo obtueri, vultum vultui opponere, fixè oculos in alterum intendere, ut ei ſe opponat vel litem moveat, velut illi iratus & indignans, uti ſolent in judicio litigantes ſe mutuo, ac judicem, facie obverſa torvaque aſpicere & intueri, q. d. Nullus rex, ſive legitimus, ſive illegitimus & tyrannus, audebit te tuumque judicium ex adverſo intueri, ut contra illud ſe opponat ac rationem expoſcat, cur Chananæos ceteroſque impios perdideris & perdas. Unde Vatabl. vertit, *neque rex aut tyrannus pro iis, quos punieras* (hoc enim eſt *ἐκόλασας*) *oculos contra te attollere audeat*.

Vers. 15. Cum ergo ſis juſtus, juſte omnia diſponis) Græcè *διέπεις*, id eſt regis, moderaris: Vatabl. *gubernas*, Notat S. Thom. 1. p. q. 21. art. 1. in Deo non eſſe juſtitiam commutativam, quia non poteſt commutare aliquid cum quoquam, quod prior ipſe non dederit, juxta illud Rom. 11. *Quis prior dedit illi, & retribuetur ei?* ſed diſtributivam. Nam ut ait S. Dionyſ. c. 8. de Div. nomin. B *Oportet videre in hoc veram Dei eſſe juſtitiam quòd omnibus tribuit propria, ſecundùm uniuſcujuſque exiſtentium dignitatem, & uniuſcujuſque naturam in proprio ſalvat ordine, & virtute*. Idem S. Thom. 1. 2. q. 61. art. 5. *Fortitudo Dei*, inquit, *eſt ejus immutabilitas, juſtitia verò Dei eſt obſervatio legis æternæ in ſuis operationibus*.

Ipſum quoque, qui non debet puniri, condemnare, exterum æſtimas a tua virtute) Ita corrigendum legendumque cum Romanis & Græcis. Perperam ergo multi codices contrariè habent, *ipſum quoque, qui non debet puniri, condemnas, & exterum æſtimas à tua virtute*, idque variè explicant. S. Greg. 3. Moral. cap. 11. myſticè explicat de Chriſto, q. d. Chriſtus quæ non rapuit exoluit; & eum Pater puniendo, cuncta rectè diſpoſuit, ac juſtificavit peccatores. quorum ille injuſtitiæ damna ſuſtinuit. Alii ad litteram exponunt q. d. Deus ſubinde eos, qui judicio hominum videntur juſti, nec puniendi, punit & condemnat, quia occulta in eis peccata videt, quæ homines non vident. Alii q. d. Deus ſubinde caſtigat eos, qui peccatis ſuis id non meruerunt, C ut eos majori gratia & gloria donet, uti fecit S. Job. ita Lyran. Alii hinc probant peccatum originale, q. d. Deus parvulos, qui non debent puniri ob propria peccata, quæ nulla commiſerunt, condemnat & reprobat ob peccatum originale, quod contraxerunt ex Adamo. Idem de adultis reprobis ex hoc loco & ſimilibus cenſent Durand. Gregor. Marſil. & alii, quos recenſet & refutat Vaſq. 1. p. diſp. 95. art. 7. num. 3. & 37. Hi hunc locum ſic exponunt q. d. Deus ante omnem prævisionem meritorum vel demeritorum, damnandos reprobavit, id eſt excluſit à ſuo regno & gloria cæleſti. Verùm hæc non ſolùm dura, ſed & huic loco impertinentia, imò aliena & violenta ſunt. Totus enim hic locus commendat æquitatem, & clementiam Dei.

Deus innocentem damnare nequit.

Longè durius, imò planè barbarum & tyrannicum eſt, quod ex hoc loco probare contendit Calvinus lib. 3. Inſtit. cap. 21. & ſequent. ſcilicet Deum ante omnem peccatorum prævisionem, eos qui damnandi ſunt, poſitivè deſtinaſſe ad pœnas gehennæ æternas. Hoc enim non Dei foret opus, ſed diaboli. Longè ſeciùs, Deique immenſa bonitate di-D gniùs S. Paulus 1. Timoth. 2. 4. *Deus*, inquit, *omnes homines vult ſalvos fieri & ad agnitionem veritatis venire*. Probat id ex Deo & Chriſto, dum ſubdit: *Unus enim Deus, unus & mediator Dei & hominum homo Chriſtus Jeſus, qui dedit redemptionem ſemetipſum pro omnibus*. q. d. Chriſtus pro omnibus hominibus redimendis natus & crucifixus eſt; ergo vult omnes ſalvos fieri, quantum eſt ex parte ſua. Et S. Aug. ep. 106. docet Deum ante peccatum neminem reprobare vel damnare: hoc enim eſſe iniquum. Audi eum: *Hæc maſſa* (poſterorum Adæ) *ſi eſſet ita media, ut quemadmodum nihil boni, ita nec mali aliquid mereretur, non fruſtra videretur iniquitas, ut ex ea fierent vaſa in contumeliam*. Et inferiùs: *Quemquam verò, immeritum & nulli obnoxium peccato ſi Deus damnare creditur, alienus ab iniquitate non creditur*.

Quocirca S. Aug. lib. 83. quæſt. q. 53. expuncto *non*, ſic legit, *eum quoque qui debet puniri, condemnas*, &c. ſic enim in S. Auguſt. reſtituerunt Doctores Lovan. cùm priùs legeretur addito *non*. Verùm cum Romanis & Græcis planè A legendum eſt contrariè: *ipſum quoque, qui non debet puniri, condemnare, exterum æſtimas à ſua virtute*, id eſt, potentiâ, ut habent Græca, vel robore, q. d. Eſto ſis potentiſſimus, ò Domine, & robuſtiſſimus; tamen potentia tua non uteris ad plectendum innocentes, imò eos plectere exterum & alienum æſtimas à tuo robore: tuum enim robur & potentia eſt æquiſſima & juſtiſſima, æquè ac benigniſſima adeoque omnipotentia tua in re idem eſt cum tua bonitate & clementia. Multi enim homines, ut videantur potentes, innoxios vexant; ſed hæc potentia eſt tyrannis, magnaque animi impotentia: Dei autem potentia vera eſt potentia, quia vera eſt æquitas veraque juſtitia.

Unde Concil. Arauſicanum can. 3. *Injuſtitiam*, ait, *Deo dare convincitur, quæ mortem, quæ eſt pœna peccati, ſine peccato* (Adæ & originali) *quod eſt meritum mortis, ad nos tranſire dicit*. Injuſtitiam intellige, poſita jam lege ac pacto Dei cum Adamo, quo illi ejuſque poſteris, ſi in juſtitia perſeveraret, promiſit gratiam, gloriam & vitam perennem; alioqui abſolutè jure creationis poterat Deus Adamum non peccantem, & in juſtitia perſiſtentem, cum poſteris omnibus morti addicere, uti dixi v. 12.

Porrò, ſicut alienum eſt à Dei potentia condemnare innocentem, ſic & alienum eſt à Dei ſapientia ignorare innocentem: quemcumque ergo ipſe condemnat, ille certò nocens eſt. Secus fit apud homines, ubi judices ob ignorantiam, ſæpè per tormenta cogunt innocentes ſe confiteri nocentes, ac confeſſos condemnant. Quam humanæ ignorantiæ miſeriam deplorans S. Auguſt. lib. 19. de Civit. cap. 19. *Cùm quæritur*, inquit, *utrùm ſit nocens, cruciatur, & innocens pro incerto ſcelere luit certiſſimas pœnas: non quia illud commiſiſſe detegitur, ſed quia non commiſiſſe neſcitur; ac per hoc ignorantia judicis, plerumque eſt calamitas innocentis*.

Virtus enim tua juſtitiæ initium eſt: & ob hoc quod omnium Dominus es, omnibus te parcere facis) Sic & Syrus. Arabicus verò, *& dominatio tua efficit in omnibus, ut propitieris omnibus*. Pro *virtus* græcè eſt *ἰσχὺς*, id eſt vis, robur, fortitudo; quare perperam Holcot, Hugo, & alii, per *virtutem* accipiunt pietatem & miſericordiam. Lyran. verò explicat q. d. Deus per omnipotentiam ſuam juſtificat impium. Nam, ut ait S. Auguſt. majus opus eſt juſtificare impium, quàm creare cælum & terram. Verùm hac de re hic non agitur. Dat enim cauſam, cur inſontem, qui non debet puniri, condemnare, exterum ſit à Dei virtute & potentia; quia ſcilicet in hominibus & animalibus, fortitudo ſæpè eſt initium injuſtitiæ & tyrannidis, ut opprimant debiles & pauperes; at in Deo fortitudo eſt principium, imò principatus (utrumque enim ſignificat Græcè *ἀρχὴ*) juſtitiæ & clementiæ, ut ſequitur. Ratio eſt, Prima, quòd in Deo potentia juncta mixtaque ſit juſtitiæ, æquitati & clementiæ, ita ut una ſine altera eſſe nequeat, ſed ubi una eſt, alteram quoque adſint oportet: unde una alterius eſt quaſi initium, quia illam ſecum adducit; in hominibus verò, qui multum habent cupiditatis, & modicum roboris ac potentiæ, ideoque dominandi & fines imperii extendendi ſunt avidi, potentia ſæpè excludit juſtitiam & clementiam, ideoque ferina eſt & tyrannica, & idcirco impotens, invalida, & parum durans. Vers. 15.

Secunda, quòd potentia in Deo noſtro modo concipiendi, oriatur ex ipſa divinitate, quæ perfectiſſima eſt & ſanctiſſima, ac rectæ rationi, virtuti & legi æternæ ſummè conformis: quare talis quoque ejus potentia ſit oportet, ideoque optima, piiſſima & æquiſſima, ac omnis juſtitiæ initium & fundamentum. Adde, quòd in Deo potentia ſit ſumma & immenſa, ut ei nil addi poſſit, niſi ut eam oſtendat, & communicet creaturis per æquitatem & beneficentiam: quare ejus fons eſt, principium & origo. Deus ergo ſummè beneficus eſt, quia ſummè plenus, ſummeque potens; ſicut flumen exundat agroſque fecundat, quia ſummè plenum eſt & validum. Hanc rationem dat Sapiens v. ſequenti.

Tertia, quia vera potentia eſt magnanima & generoſa: magnanimi autem ſunt æqui & clementes: quare ſumma potentia eſt ſummè æqua & clemens, imò eſt ſumma æquitas & clementia. Hoc eſt quod ſubdit: *Et ob hoc, quòd omnium Dominus es, omnibus te parcere facis*. q. d. Tua poteſtas, ſummumque omnium dominium te impellit, ut omnibus parcas, & in omnes ſis beneficus & clemens, quia, ut ait Gloſſa interlin. *qui præeſt po-*

tentia, miteſcit natura; ut quo major eſt, eo ſit clementior, quæ eſt virtus boni principis, nempe ut & dominus ſit ſubditorum & pater, ſicut Chriſtus dixit Matth. 11.25. *Confiteor tibi, Pater, Domine cœli & terræ*; nam potentiam domini liberè opprimere potentis, patris affectus frænat ac temperat. Unde priſcos Romanos quaſi leoninos, tum robore, tum clementia laudat S. Aug. l. 5. de Civ. c. 12. quorum hoc erat axioma teſte Virgilio 6. Æneid.

Parcere ſubiectis, & debellare ſuperbos.

Vide Senecam libr. de Clementia, ubi vocem Neronis initio regni extollit, qui cùm ſubſcriberet ſententiæ rei capite plectendi, exclamavit: *Utinam neſcirem litteras*. Vera ergo potentia debet niti juſtitia, ut duret, juxta illud: *Juſtitia firmatur ſolium*. Proverb. 16. 12. Potentia igitur carens juſtitia, impotentia eſt, eòque perit, uti patet in tyrannis. Vide dicta cap. præcedenti v. 24. ad illa: *Miſereris omnium, quia omnia potes*.

Moraliter, diſcant à Deo pugnaces & duellatores, qui quòd viribus & arte digladiandi pollent, obvios quoslibet provocant ad duellum vires ſuas metiri æquitate, & juſtitia, ne leones & tigrides potiùs eſſe videantur, quàm B homines: tigrides enim jus ſuum metiuntur robore. Quocirca juſto Dei judicio provocantes ad duellum, ſæpe in duello ſuccumbunt & vincuntur ab infirmioribus. Provocati verò ad duellum reſpondeant, quòd Auguſtus Cæſar Antonio ad id provocanti reſpondit: *Antonio ſi perire velit, ſat multas ad interitum eſſe vias*. ita Plutarchus in Antonio.

Vers. 57. VIRTVTEM (ἰσχὺν, id eſt robur, potentiam) ENIM OSTENDIS TV, QVI NON CREDERIS ESSE IN VIRTVTE (δυνάμεως, id eſt *potentia*) CONSVMMATVS, ET HORVM, QVI TE NESCIVNT, AVDACIAM TRADVCIS) q. d. Vires tuas & robur, ò Domine, oſtendis & exeris in eos, qui non credunt te eſſe in potentia conſummatum, eſſeque omnipotentem, quales fuere infideles impiique Sodomitæ, Ægyptii, Chananæi, qui tuum brachium irritare, teque quaſi ad duellum provocare auſi ſunt: unde eorum audacem temeritatem *traducis*, punis & caſtigas. Nam, ut paulo ante dixi, vera fortitudo eſt, *parcere ſubiectis, & debellare ſuperbos*, ut illi ſcilicet coacti tuum robur & manum omnipotentem agnoſcant, colant & reverean-C tur. Unde Syrus & Arabicus vertunt, *& tu dominator omnium virtutes demonſtraſti, & non crediderunt; tantummodo virtutibus conſummationis eos, quos agnoſcis, potenter redarguis*.

ET HORVM, QVI TE NESCIVNT, AVDACIAM TRADVCIS) Compiut. Regii, aliique codices habent, *& hos, qui te neſciunt, in audacia traducis*; græcè, ἐξελέγχεις, id eſt arguis, punis, caſtigas; Lyran. Hugo, & alii legunt, *in audaciam traducis*. q. d. Infideles, qui te neſciunt, ſinis audaciores fieri, & in audacia obfirmas, ut audacter ex uno ſcelere in aliud corruant. Verum *traducis*, idem eſt, quod corripis & flagellas, uti jam dixi. Græca contrariè habent, *& in ſcientibus audaciam redarguis*. Unde & S. Auguſt. lib. 83. quæſt. 53. legit, *ſed in iis, qui ſciunt, audaciam traducis*; Vatabl. *& contumacia præditos redarguis*; Syrus & Arabicus, *eos quos agnoſcis potenter redarguis*. Verùm in Græco excidiſſe videtur negatio μὴ, id eſt *non*, quam legit Noſter, ideoque vertit, *qui te non ſciunt*, id eſt *neſciunt*. Utraque tamen lectio conciliari poteſt: impii enim ſciunt Deum Deique potentiam ſpeculativè, at non practicè, D quia eam non ſatis ſunt experti, ideoque non timent, nec verentur: quare Deus eorum hanc audaciam traducit, id eſt acriter corripit & plectit, ut eam timere diſcant, uti de Philoſophis, *qui cùm cognoviſſent Deum, non ſicut Deum glorificaverunt*, docet Apoſt. Rom. 1. Ubi Nota, Deum maximè ſolere in audaces & inſolentes ſævire, quales fuere Pharao, Ægyptii & Chananæi, ut eorum ſuperbiam, inſolentiam & audaciam retundat & frangat, faciatque humiles, modeſtos & ſibi reverenter ſubditos. Unde aliqui quod eſt in Græco, *qui ſciunt audaciam*, exponunt, *eos qui ſunt audaces*, corripis & plectis.

Vers. 58. TV AVTEM DOMINATOR VIRTVTIS, CVM TRANQVILLITATE IVDICAS, ET CVM MAGNA REVERENTIA DISPONIS NOS, SVBEST ENIM TIBI, CVM VOLVERIS, POSSE) Deus dicitur *dominator virtutis*, hoc eſt Primò, qui dominator ſuæ potentiæ, ut vertit Vatabl. æquè ac animo, ac ſuæ iræ & zeli ſapientiſſimus eſt moderator. Unde græcè eſt, δεσπόζων ἰσχύος, id eſt dominans roboris ut potentiæ. Secundò, per hebraiſmum, q. d. Dominator potentiſſime & robuſtiſſime. S. Auguſt. loco citato legit, *tu autem Dominus virtutum*, id eſt exercituum, qui ſcilicet angelis, cœlis, elementis, omnibuſque creaturis dominaris, eaſque cùm vis in aciem contra hoſtes tuos educis. Tu enim ſub tua poteſtate omnem aliorum potentiam contines, ne limites excedat cohibes, ac pro libito laxas & remittis. Senſus eſt q. d. Etſi quandoque potentiam tuam in eos, qui eam non credunt, exeras, ut te dominatorem virtutis, id eſt potentiſſimum, oſtendas; tamen id facis non ex paſſione iræ, ſed cum tranquillitate animi, juſtitiæ ſtudioſi, ideoque cum *magna reverentia*, id eſt moderatione, velut reveritus nos, diſponis & gubernas nos, ut omnes intelligant te non juxta potentiam & iram, ſed juxta æquitatem & clementiam punire peccatores: ſi enim juxta potentiam plecteres, illico omnes diſperderes & annihilares. *Subeſt* (πάρεστι, id eſt *adeſt*) *enim tibi, cùm volueris, poſſe*, ut quidquid velis, poſſis & opere perficias. Potentia enim tua adæquatur tuæ voluntati: unde tanta eſt, quanta eſt voluntas tua.

Margin: Deus dominator virtutis, dupliciter.

CVM TRANQVILLITATE (Arabicus, *cum ſimplicitate*) IVDICAS) Græcè, ἐν ἐπιεικείᾳ, id eſt in epikia, cum manſuetudine, & æquitate, non pro poteſtate, vel ira; cum moderatione & temperamento, non pro rigore juſtitiæ; quia dum peccatores punis, non exeris omnes tuas vires, nec indulges iræ, nec ſcelera pro gravitate & merito caſtigas; ſed juſtitiam clementia temperas, puniſque citra condignum, ideoque *cùm tranquillitate judicas*, ut ſolerter vertit Noſter. Licet ergo Deus ſit zelator juſtitiæ, tamen zelus hic, qui in nobis perturbationem affert, in Deo ſummam habet pacem & tranquillitatem ob ejus eminentem, tum ſanctitatem, tum omnipotentiam. *Subeſt enim tibi cùm volueris, poſſe*.

ET CVM MAGNA REVERENTIA DISPONIS NOS) Dionyſius *reverentiam* non hominum, ſed Dei accipit. q. d. Deus magnificè gubernat, uti decet ejus majeſtatem omni reverentia dignam. Secundò, Salvianus lib. 2. de Providentia, reverentiam hominum accipit. q. d. Deus reſpicit culmen dignitatis humanæ, illudque honore proſequitur & quaſi reveretur.

Margin: Reveretur quaſi Deus homines quomodo?

Verùm dico, Græcè eſt μετὰ πολλῆς φειδοῦς, id eſt *cum multa parcitate*, parcendi ſtudio, parſimonia, indulgentia, venia, miſericordia gubernas nos, parcens culpæ & pœnæ, ſi non in totum certè magna ex parte, perinde ac ſi nos revereri. Eſt catachreſis. Sic parens cùm caſtigat filiū tenerè dilectum, reverenter id facit & coactus: unde manus ei tremunt, ac poſt verbera eas retrahit & cohibet. Sic pædagogus, qui regis filium regni hæredem flagellat, cum tranquillitate & reverentia id facit, ut muneri ſibi à patre rege iniuncto ſatisfaciat. Sic & tu Domine quaſi reverenter nos punis, quia ut filios tuos aſpicis, & *in virga virorum* (Hebr. אנשים *anaſcim*, id eſt infirmorum, debilium, id eſt debili & languida caſtigatione) arguis, atque in plagis filiorum hominum, 2. Reg. 7. 14. Et ſicut, qui lavat purgatque vitrum, cautè id facit, ne vitrum rei cuipiam illidat & frangat: & ſicut figulus delicatè tractat purgatque vaſa lutea, ne ea rumpat. Sic & Deus cautè nos tribulationis ſale fricat, ut ſordes defricet, non ut corpus luteum rumpat. ita Cantacuzenus. Hinc Syrus vertit, *& cum omni pietate vel benignitate gubernas nos*; Arabicus, *multa pietate moderaris nos*. Reverentia ergo, ut vertit Noſter, eſt pietas, benignitas, moderatio, indulgentia, uti notant Romani in notis ad Græcam verſionem.

SVBEST ENIM TIBI, CVM VOLVERIS, POSSE) Arabicus, *& cùm volueris, potentia apud te eſt*; Syrus *ſi volueris, parata eſt virtus*; Vatabl. *nempe tibi cùm vis, potentia præſto eſt*. q. d. Non caſtigas illico ſcelera, nec condignè pro meritis, quia id potes quando & quomodo vis: cùm enim volueris, nullus effugiet tuas vires & manus. Notat S. Bonavent. potentiam præcedere voluntatem, dici hic tamen vice versa, *ſubeſt tibi, cùm volueris, poſſe*: quia licèt potentia præcedat in eſſendo: voluntas tamen præit in agendo, quia applicat potentiam ad agendum; Deo enim tam facile eſt poſſe, quàm velle. Rurſum hæc omnipotentia in Deo eſt ratio, quare zelo vindictæ, dum ſcelera caſtigat, non perturbetur, ſed cum tranquillitate judicet & puniat: *Subeſt enim tibi, cùm volueris, poſſe*. q. d. Ideo nō turbaris, ſi adverſum te aut adverſus tuos aliqui inſurgant, ſed quoad congruit, hominum audacias tranquillus

ex-

Digitized by Google

expectas. Cùm autem tempus eſt obſiſtendi, & medelam tuis afferendi, & iniquos puniendi, ita reſiſtis & punis exteriùs, ut in ſumma pace maneas, & interiùs, nullo motu, à quo longiſſimè abes, indignationis efferveas. Catellus adverſus leonem oblatrat, hic vero quietus tranſit, quia prorſus nullum malum ab eo ſibi inferri timet; at cùm oportet manum levat, & quaſi nihil agens illum diſcerpit. Sic univerſi hoſtes tui & ſervorum tuorum, nullius momenti catelli ſunt, quos velut irridens, eos abſque ulla perturbatione compeſcis. Reſpicis terram, & facis eam tremere; tangis montes, & fumigant. & per Jeremiam ais: *Numquid me ad iracundiam provocant?* quaſi dicat: Non, *ſed ſemetipſos in confuſione vultus ſui*, Jerem. 7. 16. ita noſter Alvarez de Paz tomo 3. contemplat. 29. de pace Dei.

Rectores modeſtè regant. Moraliter, diſcant, hic à Deo principes, judices, Superiores modum regendi, judicandi, puniendi. Si enim Deus cum tranquillitate judicat, & cum magna reverentia diſponit nos, cum quanta homines, qui ejuſdem naturæ & conditionis ſunt, cum ſubditis & reis idipſum facere par eſt? uti ſubdit Sapiens. Quare graviter errant, qui ex imo in ſummum honoris gradum evecti inſoleſcunt, ac ſuperbi inſolenter poteſtate ſua ad aliorum perniciem utuntur & abutuntur: quo fit, ut omnium odia, ac non rarò ruinam, imò necem ſibi adſiſcant. Audiant Auſon. Exhort. ad modeſtiam:

Fortunam reverenter habe, quicumque repente
Dives ab exilu progrediere loco.

Præclare S. Auguſt. libr. 1. Confeſſ. cap. 4. Deum principem, judicem & vindicem ita pingit: *Amas, nec æſtuas; zelas, & ſecurus es; pœnitet te, & non doles: iraſceris, & tranquillus es.* Homo ergo cum ſit imago Dei, debet eſſe & imitago Dei, ut ejus ſanctitatem, beneficentiam & perfectionem imitetur, juxta illud: *Eſtote vos perfecti, ſicut & Pater veſter cæleſtis perfectus eſt*, Matth. 5. 48. & illud: *Serve nequam, &c. nonne oportuit & te miſereri conſervi tui, ſicut & ego tui miſertus ſum?* Matth. 18. 33. S. Auguſt. in pſal. 102. Deum ita loquentem inducit: *Non mihi placent peccata, ſed longanimitate quæro rectè facta. Si punirem peccatores, non invenirem confeſſores.*

Exempla. Hoc ſapiebat Theodoſius junior Imper. qui rogatus, cur eos à quibus lædebatur, ſupplicio capitis non mulctaret? *Utinam*, inquit, *mihi liceret & mortuos ad vitam revocare.* Rodulphus Imper. cùm poſt morum mutationem clementior ſuis fuiſſet, quàm ab initio imperii, objurgatus ob id: *Severum*, inquit, *& immitem fuiſſe me aliquando pœnituit, lenem & placabilem numquam.* ita Æneas Sylvius lib. 2. Comment. de geſtis Alfonſi. Alfonſus Aragonum rex cùm argueretur aliquando, quòd nimis mitis ac lenis eſſet erga ſuos, ut qui nonnumquam etiam iis, qui vel graviter in ipſum deliquiſſent, ignoſceret: *Malo*, inquit, *multos mea clementia ſervare, quàm paucos mea, ſeveritate perdere Hominis ſanè clementia eſt, belvarum autem feritas. Quare principem in privatis injuriis facilem ad ignoſcendum, in iis autem quæ lædunt rempubl. ſeverum eſſe oportet, ita tamen ut non hominem, ſed crimen ipſum inſectari & punire videatur.* ita Panorm. lib. 2. de Geſtis Alfonſi, qui & lib. 3. has ejus cæleſtes voces recenſet. *Per juſtitiam bonis gratus ſum, per clementiam malis; nihil enim ita adverſariorum animos flectit, quàm lenitatis & placabilitatis nomen.*

B. Franc. Borja Dux Gandiæ, & viceręx Cataloniæ, cùm ex officio ſontes plectere cogeretur, illacrymabat, ac ut piè morerentur ſatagebat: pro plexorum animabus verò triginta Miſſarum ſacrificia in ſingula capita offerri curabat. Idem factus Societatis Jeſu Generalis, delinquentium pœnas magna ex parte in ſe recipiebat, & cruciatu corporis ſui expiabat. Idem à Salomone didicere philoſophi, quorum axiomata refert Anton. in Meliſſa, Plutarch. in Apophth. & alii, ut Demonactis: *Non eſſe iraſcendum hominibus, ſed vitiis. Nam hominis eſt peccare, Dei verò aut hominis Deo proximi peccata emendare.* Antigonis regis Macedon. *Clementia plus poteſt, quàm violentia.* Cato ſenior admonebat eos, qui potentes eſſent, ut parcè uterentur ſua poteſtate, quò ſemper uti poſſent, ſentiens clementia & comitate potentiam fieri diuturnam, ferocia brevem. Cùm Cæſar rerum potitus, Pompeii ſtatuas dejectas honorificè repoſuiſſet: *Cæſar*, inquit Cicero, *dum Pompeii ſtatuas reponit, ſuas ſtabilit*, ſentiens illum hoc non in Pompeii gratiam facere, ſed ut ſibi clementiæ ſimulatione favorem apud cives conciliaret, atque hoc pacto ſuum regnum conſtabiliter. Plutarch. in Roman. apopht.

Gnomæ.

Trajanus Imper. cùm à ſuis nimiæ lenitatis argueretur, *talem ſe Imperatorem eſſe privatis* reſpondit, *quales ſibi eſſe Imperator privatos optaret.* Ejus ſucceſſor Adrianus: *Principibus*, inquit, *in privatis offenſis debet eſſe ſatis, potuiſſe ulciſci.* Alexander Severus Imper. cùm ejus improbrantes humanitatem & clementiam Mammæa mater, uxorque Memmia, ſæpè dicerent: *Molliorem tibi poteſtatem & contemptibiliorem imperii feciſti*, reſpondit; *Sed ſecuriorem & diuturniorem.* ita Vit. Cæſar. Thyrræum Pittaci filium Cumis faber quidam ærarius impacta ſecuri occidit; Cumani homicidam vinctum miſerunt ad Pittacum, ut de eo ſupplicium ſumeret. At ille cognita cauſa dimiſit hominem, dicens, *ignoſcentiam eſſe potiorem pœnitentia*, ſentiens utilius eſſe condonare, quàm meminiſſe injuriæ & ulciſci. Sunt qui referant homicidam ab Alcæo fuiſſe dimiſſum, cum hoc elogio, *Melius eſt ignoſcere, quàm punire.* ita Laert. libr. 1.

Porrò eadem pax & tranquillitas non in ſola punitione, ſed in omnibus actionibus adhibenda eſt, præſertim ubi multæ occupationes hominis animum diſtrahunt & perturbant. Tunc enim viri ſapientes & ſpiritales omnem ſpem in Deo defigentes, omnia ordinate, quietè & tranquille peragunt. Audi S. Gregor. 18. Moral. cap. 25. vel juxta aliam edit. 29. Explicans enim illud Job. 28. *Et mare. Non eſt mecum. Cùm occupationes*, inquit, *extrinſecus perſtrepunt, intrinſecus in amore pacatiſſima quies tenetur; atque occupationem tumultus exteriùs perſtrepentes diſpenſat interiùs præſidens judex ratio & tranquillo moderamine ea quæ circa ſe ſunt minùs tranquilla diſponit. Sicut enim vigor mentis frænandis præeſt motibus carnis, ſic ſæpè ſuper impoſitos tumultus occupationis bene regit amor, quietis: quia exteriores curæ, ſi perverſo amore non appetuntur, non confuſo, ſed ordinato animo miniſtrari queunt.*

Magniagunt omnia pacificè.

Qua ratione.

Docuisti autem populum tuum per talia opera, quoniam oportet justum esse et humanum, et bonæ spei fecisti filios tuos: quoniam judicans das locum in peccatis poenitentiæ) q. d. Tum hoc Domine clementiæ in Ægyptios & Chananæos, exemplo docuiſti fideles tuos, juſtitiæ miſcere humanitatem & beneficentiam: item ſpem eis dediſti veniæ, ut, cùm peccarent, ſi de peccatis verè pœniteant, iterum eos ſis in gratiam recepturus: hanc enim uti Chananæis obtuliſti, ita multo magis ſervis & filiis tuis offers; quia tu Domine es pater miſericordiarum, & Deus totius conſolationis, 2. Corint. 1. Vers. 19.

Oportet justum esse et humanum) τὸ & non copulat, ſed auget, valetque *etiam quoque*: nam græcè eſt, *δεῖ τὸν δίκαιον εἶναι φιλάνθρωπον*, id eſt *decet eum, qui juſtus eſt, eſſe quoque humanum*, imò philanthropum: juſtitia enim humana eſt; quæ verò inhumana & ſæva eſt, potiùs crudelitas & ſævitia eſt, quàm juſtitia: hinc ſummum jus, ſumma eſt injuria. *Noli eſſe juſtus multùm*, ait Eccleſ. c. 7. 17. *Miſericors & miſerator, & juſtus Dominus*, pſal. 111. 4. *Miſericordia & veritas obviaverunt ſibi, juſtitia & pax oſculatæ ſunt*, pſalm. 84. 1. Debet ergo juſtitia miſceri benignitate, ut neque nimia ſeveritate ſubditos exacerbet, neque nimia lenitate & laxitate diſciplinam ſolvat, uti docet S. Gregor. 20. Moral. cap. 8.

Bonæ spei (bene ſperare) fecisti filios tuos) *εὐέλπιδας ἐποίησας τοὺς υἱούς σου*, id eſt *bene ſperantes effeciſti, quoniam das in peccatis pœnitentiam*; Vatabl. *bona ſpe filios tuos imbuis, qui locum concedis pœnitentiæ peccatorum. Filios* vocat Hebræos, quia fideles & veri Dei cultores, ac vocatos ad Dei hereditatem, putà ad ejus gratiam & gloriam. *Quoniam judicans*, id eſt puniens, *das locum in peccatis pœnitentiæ.* q. d. Ita punis, imò ideo punis, ut peccantes moveas ad pœnitentiam: qua re magnam nobis das ſpem veniæ, ut, ſi peccamus, de ea non deſperemus, ſed pœniteamus, & confidenter tuam indulgentiam imploremus. ita S. Bonav. Aut ſimpliciùs q. d. Cùm judicas, id eſt ſententiam fers in aliquem, eumque ob peccata ad meritam pœnam condemnas, non illicò illam executioni mandas, pœnamque ei decretam infligis, ſed longanimis eam differs, ut reus imo damnatus pœniteat, pœnamque pœnitens & ſupplex evadat. ita à Caſtro.

Si enim inimicos servorum tuorum, et debitos morti, cum tanta cruciasti attentione, dans tempus Vers. 20

et

VERS. 21. ET LOCUM, PER QUÆ POSSENT MUTARI A MALITIA; CUM QUANTA DILIGENTIA JUDICASTI FILIOS TUOS, QUORUM PARENTIBUS JURAMENTA ET CONVENTIONES DEDISTI BONARUM PROMISSIONUM?) Eſt argumentum à minori ad majus, aut potiùs à minùs veriſimili ad magis veriſimile. q. d. Si Chananæos hoſtes ſervorum tuorum, putà Hebræorum, *debitos morti*, id eſt morti obnoxios, mortis reos, morti addictos, ob ſuas ſcelerum culpas & debita, cum tanta cruciaſti *attentione*; græcè προσοχῆς, id eſt circumſpectione, cautione, moderatione, provida cura & attentione, ne modum excederes in puniendo: utque modicas ejus pœnas eaſque ſenſim infligeres, quæ non tam læderent eos, quàm provocarent ad pœnitentiam, itaque tam mentem à malitia, quàm corpus à plagis liberarent, ac ſanitati reſtituerent; *cum quanta diligentia*; græcè, ἀκριβείας, id eſt ſollicita, exacta, exquiſita conſideratione, animadverſione, cautione, cura & ſtudio; unde Vatabl. vertit, *ſollicitudine*; alii vertunt, *tenacitate & parcitate* ſic enim tenaces & parcos vocamus ſollicitos, & attentos ad rem, *judicaſti*, id eſt, *rexiſti*, ut vertit Vatabl. *gubernaſti*: item peccantes caſtigaſti, puniviſti; *filios tuos*, fideles Hebræos, *quorum parentibus*, Abrahæ, Iſaac & Jacob, *juramenta & conventiones dediſti bonarum promiſſionum*, id eſt promiſiſti & pactus es cum juramento, te poſteris eorum daturum terram promiſſam lacte & melle manentem, omnemque tuam benedictionem? Id feciſſe Deum patet ex hiſtoria Exodi, Numer. & Deuter. unde Vatabl. vertit, *quanta ſollicitudine rexiſti filios tuos, quorum patribus bonas promiſſiones jurejurando pactionibuſque firmaſti?*

Ad τῇ *attentione*, Græci Vaticani addunt δεήσεως, id eſt *deprecatione*, &, ut nonnulli Latini codices legunt *obteſtatione*, item *parſimonia & indigentiæ*, quaſi Deus ex nimia clementia indigeret careretque ſuppliciis, quibus eos afficeret: quo figuratè ſignificatur, Deum ultum ſe de Chananæis cum tanta attentione, quantam diximus; & cum tanta obteſtatione, petendo ab illis, & obteſtando, niſi ſibi conſulerent, tandem perituras; & cum tanta parſimonia, moderatione, indigentia, ac ſi Deus illis indigeret, ac propterea nollet eos perdere. Quod oſtendit ſummam Dei noſtri ſuſtinentiam ac clementiam. Eſt catachreſis & charientiſmus. Hinc illud Apoſtoli: *Pro Chriſto ergo legatione fungimur, tanquam Deo exhortante per nos, obſecramus pro Chriſto, reconciliamini Deo.* 2. Corinth. 5. 20. Vide & obſtupeſce dignationem, demiſſionem & clementiam Dei noſtri, qui quaſi injuriam fecerit, non acceperit, obſecrat peccatores, ut ad ſe ſalutemque ſuam redire velint.

VERS. 22. CUM ERGO DAS NOBIS DISCIPLINAM, INIMICOS NOSTROS MULTIPLICITER FLAGELLAS, UT BONITATEM TUAM COGITEMUS JUDICANTES: ET CUM DE NOBIS JUDICATUR, SPERAMUS MISERICORDIAM TUAM) quaſi dicat Cùm tu Domine, peccantes velut pueros (hoc enim eſt παιδεύων) tuos virga diſciplinæ caſtigas, ut emendes, tunc noſtros inimicos, quales fuere Chananæi ceteræque gentes idololatræ, multis magniſque ſuppliciis flagellas, ut cogitemus, & judicantes diſcernamus, quanta ſit bonitas tua in nos, ac ſævitia tua in hoſtes noſtros idololatras; eaque de cauſa cùm rurſum peccantes à te judicamur, id eſt corripimur & caſtigamur, ſperemus ſimilem à te clementiam & miſericordiam, ideoque tibi nos humiliter corde contritio ſubdamus, ac conſtanter adhæreamus, nec ad idola deoſque Gentium declinemus: ſi enim id fecerimus, cum ipſis longe graviùs à te flagellabimur. Hæc enim eò ſpectant, ut Dei cultum, & idolorum ac gentium idololatrarum odium in Hebræis, ad idola proclivibus, ſtabiliat, ut patet ex ſequent.

MULTIPLICITER] Græcè, ἐν μυριότητι, id eſt in multis millibus, in myriadibus: μύρια enim ſunt decem millia. Unde myrias ſignificat innumeram & quaſi infinitam multitudinem. Dices, Quomodo ergo ſuperiùs laudavit Dei clementiam, quòd Chananæos paucis modiciſque plagis caſtigaret? Reſp. Initio fuere illæ paucæ & modicæ, ut invitaret eos ad pœnitentiam; at, ubi illi impœnitentes in ſuis ſceleribus ſe obfirmarunt, Deus plagas plagis addidit ſine fine, donec eos contereret.

UT BONITATEM TUAM COGITEMUS JUDICANTES) Pro *cogitemus*, græcè eſt μεριμνῶμεν, id eſt ſimus ſolliciti, ne ſcilicet bonitatem tuam graviùs offendamus, & ab ea excidamus, itaque per bonitatem iram & ſævitiam tuam cum impiis Chananæis incurramus; ſed eam juſto rationis veritatiſque judicio judicantes, appendentes & æſtimantes, eidem firmiter agglutinemur, ut, cùm iterùm ob delicta quæpiam à te judicati, id eſt puniri, fuerimus, *ſperemus*, græcè, *expectemus*, priſtinam in nos *miſericordiam tuam*, ad eamque confidenter recurramus, ut illam implorantes delictorum veniam & gratiam conſequamur. Hic maximè genuinus & ſimpliciſſimus eſt ſenſus. Huc pertinet expoſitio Cantacuzeni, q. d. *Ut cogitemus judicantes*, id eſt, ut aſſiduè meditantes bonitatem Dei, judicemus nos ipſi, ac prudenter æſtimus quot quantaque ſimus à Deo bona conſecuti. Et Dionyſ. q. d. Ut prudenter diſcernamus correctionem noſtram à reproborum perditione; quare flagella Dei in piis generant ſpem, in impiis deſperationem.

Secundò, tamen appoſitè Nannius. Janſen. Vatabl. à Caſtro, & alii ſic exponunt. q. d. Ideo nos leviter ut pueros virga diſciplinæ judicas, id eſt punis & caſtigas, ut nos pariter judicantes, id eſt eùm judicia exercemus, alioſque judicamus & caſtigamus, hujus tuæ lenitatis & bonitatis ſimus memores, eamque imitemur, ac ſeveritatem lenitate temperemus, nec rigidi ſimus reorum cenſores & judices, ſed benigni correctores. Sic enim viciſſim à te vel ab aliis *judicati*, id eſt cenſi reprehenſi, puniti, moderationem & miſericordiam tuam nobis ſperare poterimus, juxta illud Chriſti: *Nolite judicare* (ſeverè & rigidè) *& non judicabimini in quo enim judicio judicaveritis, judicabimini; & in qua menſura menſi fueritis, remetietur vobis*, Matth. 7. 1. Huc accedunt S. Bonavent. Lyran. & Hugo, qui cenſent nos hic moneri docerique, ut, cùm alios judicamus & punimus, faciamus hoc modeſtè; ſicut Deus modeſtè nos punivit, & punit, juxta illud Apoſtoli Epheſ. 4. ult. *Eſtote autem invicem benigni, miſericordes, donantes invicem, ſicut & Deus in Chriſto donavit vobis*, id eſt condonavit omnia peccata per merita & gratiam Chriſti.

UNDE ET ILLIS, QUI IN VITA SUA INSENSATE ET INJUSTE VIXERUNT, PER HÆC, QUÆ COLUERUNT, DEDISTI SUMMA TORMENTA) Græcè, *quamobrem eos, qui in inſipientia vitæ vixerunt injuſte, per proprias cruciaſti* vel *torſiſti, abominationes*, id eſt per res abominandas, quas ſcilicet ipſi coluerunt ut deos; Vatabl. *quocirca & injuſtos in ſtolida vita verſatos homines, per ſuas ipſorum impuritates excruciaviſti.* q. d. Chananæos impios acriter torſiſti per viles beſtiolas, putà veſpas & crabrones, quas vel quarum ſimiles ipſi pro diis coluerant, itaque numina reorum vertiſti eis in ſupplicia & fulmina. Notum eſt in Script. *abominationes* vocari idola & idololatriam, utpote res ſummè abominandas & execrandas. Redit enim ad oſtendendum atroces pœnas, quibus Deus idololatras afflixit ob nefas idololatriæ, quod proinde ſequent. ca. exaggerat multiſque inſectatur. Sic cap. 11. v. 16. dixit Ægyptios punitos per ſerpentes quos coluerant ut deos, *ut ſcirent, quia per quæ peccat quis, per hæc & torquetur.* VERS. 23.

ETENIM IN ERRORIS VIA DIUTIUS ERRAVERUNT, DEOS ÆSTIMANTES HÆC, QUÆ IN ANIMALIBUS SUNT SUPERVACUA, INFANTIUM INSENSATORUM MORE VIVENTES] Græcè, ψευσθέντες, id eſt decepti, ludificati more infantium. Perperam pro *animalibus*, Complut. legunt, *animabus*; & alii, *manibus*. q. d. Chananæi lignea idola manibus reſecta, coluerunt. Græcè enim eſt ζώοις, id eſt *animalibus*. Senſus eſt q. d. Chananæi per idola errando & vagando, eò amentiæ progreſſi ſunt, ut *animalia ſupervacua*; græcè, τὰ ἐχθρῶν ἄτιμα, id eſt *hoſtium vilia*, hoc eſt, apud hoſtes vilia & infamia, tum quia hoſtilia, tum quia in ſe vilia & ſpurca, velut numina adorarint, quaſi infantiſſimi & ſtolidiſſimi pueri, qui cum araneis, veſpis, apibus, bufonibus, aliiſque beſtiis vilibus & mortiferis ludunt, ideoque ab eis punguntur, & ſubinde necantur. Sic enim Chananæi coluere Beelzebub, id eſt Deum muſcam; habebat enim caput muſcæ; crocodilos ſeles, cynocephalos & canes, qui homines mordent, lacerant, necant, vorant, ideoque ea vocavit ἐχθρὰ, id eſt hoſtilia; & ἄτιμα, id eſt vilia, inhonora, fœda, infamia. VERS. 23.

Nota Græcè eſt, τῆς πλάνης ὁδῶν μακρότερον ἐπλανήθησαν, id eſt *longiùs errarunt, quàm erant erroris viæ*; hoc eſt, longiùs, ipſas etjam erroris vias egreſſi, errarunt quàm videbatur fieri poſſe, ut homo erraret. Eſt hyperbole. Sic ait Virgil. 6. Æneid.

Extra

Extra anni ſoliique vias, ubi cælifer Atlas
Axem humero torquet, ſtellis ardentibus aptum.

Sic valde ſtultum vocamus ſtultiorem ipſa ſtultitia, valdè ſapientem ſapientiorem ipſa ſapientia, per hyperbolen. ita Janſen. à caſtro, & alii. Verùm Noſter, æquè ac Nannius. Vatablus & alii ſubaudiendo præpoſitionem κατὰ, vel ἐπὶ, ſimpliciùs vertunt, *in erroris via diutiùs erraverunt*.

VERS. 25. PROPTER HOC TAMQUAM PUERIS INSENSATIS JUDICIUM IN DERISUM DEDISTI) Græcè, *propter hoc velut pueris ratione carentibus judicium*, ſive *pœnam*, *in ludibrium miſiſti*. In Græco eſt pulchra paronomaſia: παῖς enim, id eſt puer, dicitur quaſi παίζων, id eſt ludens: ἐμπαίζω eſt illudo, ludifico; ἐμπαιγμὸς (quæ vox hic in Græco eſt) ludificatio; ἐμπαιγμα lodificamentum, quo alicui illudimus. q. d. Quia Chananæi velut pueri, pueriles & beſtiolas pro diis coluerunt; hinc eoſdem quaſi pueros per eaſdem, putà per veſpas & crabrones, quaſi puerilibus & ridiculis pœnis, ſed acribus, caſtigaſti & quaſi ludificaſti.

VERS. 26. QUI AUTEM LUDIBRIIS ET INCREPATIONIBUS (id eſt, *ludibriis increpationis*, ut habent Græca. Eſt B hendiadys.) NON SUNT CORRECTI (græcè, μὴ νουθετηθέντες, id eſt *non ſunt admoniti*, non ſunt hac admonitione emendati) DIGNUM DEI JUDICIUM EXPERTI SUNT) Græce, *experientur*, id eſt experti ſunt. Loquitur, enim de Chananæis præteritis. q. d. Chananæis, præteritis. q. d. Chananæi, qui ludicris veſparum pœnis non ſunt emendati; hi durum judicium, id eſt ſupplicium, ſubierunt, cùm à Joſue & Hebræis funditus ſunt exciſi, & ad internecionem deleti. Pro *ludibriis*, græcè eſt παιγνίοις. παίγνιον autem eſt ludicrum, luſus, ludibrium, uti ſunt aviculæ, apes, moſcæ, ranæ, quibus ludunt pueri: iiſdem enim quaſi ridiculis & puerilibus nugis, Deus caſtigavit Ægyptios & Chananæos. His opponit *dignum Dei judicium*, id eſt ſerium graveque ſupplicium mortis & exterminii totius gentis Chananæorum, quo Deus toti mundo ſuam in puniendo omnipotentiam, æquè ac juſtam iram & vindictam oſtendit.

VERS. 27. IN QUIBUS ENIM PATIENTES INDIGNABANTUR (multi codices addunt, imò præponunt, *in his enim quæ patiebantur, moleſtè ferebant*. quæ verba videntur addita ex alia verſione: unde Romani ea delent; idem enim A dicunt & repetunt) PER HÆC QUOS PUTABANT DEOS, IN IPSIS CUM EXTERMINARENTUR VIDENTES, ILLUM, QUEM OLIM NEGABANT SE NOSSE, VERUM DEUM AGNOVERUNT: PROPTER QUOD ET FINIS CONDEMNATIONIS EORUM VENIT SUPER ILLOS] q. d. Chananæi, dum paterentur acres morſus veſparum & vilium beſtiolarum, indignabantur quòd per illas, quas, vel quarum ſimiles, ut deos coluerant, exterminarentur: quare *videntes* & ſentientes, id eſt animadvertentes, Deum Hebræorum, quem olim negabant ſe noſſe, has plagas ſibi infligere, eum ut verum Deum agnoſcere coacti ſunt, ut patet Judith. 5. 20. Joſue 2. 9. ſed ſero, & invitè ac coactè, quocirca æquum fuit, ut extrema clade plecterentur, quare *finis condemnationis*, id eſt extrema damnatio excidium & exterminium, *venit ſuper eos*, cùm ſcilicet à Joſue & Hebræis per bella funditus ſunt aboliti. Alii hæc referunt ad Ægyptios, qui à Moſe merſi ſunt in mari rubro. Sed de Ægyptiis egit c. 11. hoc verò cap. 12. agit de Chananæis. ita S. Bonavent. Dionyſ. & alii.

Pro *patientes* Complut & Regii legunt, *impatientes*. Utrumque verum, patientes enim corpore, fiebant impatientes animo, Unde ex Complut, ſic clarè vertit Janſen. *nam cùm in his, in quibus patientes indigebantur, in his ſcilicet quos putabant eſſe deos, quando per ea puniebantur, ſenſiſſent eum quem olim negabant ſe noſſe, tunc verum agnoverunt Deum*. Significare vult, Pharaonem cum ſuis, qui priùs dicebat: *Neſcio Dominum, & Iſrael non dimittam*, priuſquam ranis & muſcis, quas pro diis colebant, eos Deus afflixiſſet non ſine magna illorum indignatione, qui ægrè ferebant, ſe ſuis diis affligi, & à rebus tam levibus; tum demum agnoviſſe Dominum, ita ut diceret: *Peccavi Dominus juſtus, & ego & populus meus impii. Orate Dominum*, &c. Verùm jam dixi, hic agi propriè de Chananæis. Si quis tamen per complexionem cum Cantacuzeno, hæc tam de Ægyptiis, quàm de Chananæis accipi malit, non repugnabo: nam in ſequentib. de utriuſque miſtim loquitur.

Pro *venit*, multi legunt, *veniet*, ſcilicet in die judicii, *finis condemnationis* reproborum, qui damnabuntur & detrudentur in gehennam. Verùm græcè eſt, ἐπῆλθε, id eſt C *venit*, in præterito. Loquitur enim de tranſacto Chananæorum excidio.

CAPUT DECIMUMTERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Occaſione Ægyptiorum & Chananæorum, quos Deus ob ſcelera præſertim idololatriæ excidit, incipit tractare de idololatria, hæc enim maximè primæ veritati & principio ſapientiæ, quod eſt agnoſcere, timere & colere Deum verum, quaſi ex diametro repugnat. Triplicem autem idololatriæ ſpeciem aſſignat: Primam, qua animalia viva colebant pro diis: Secundam, qua elementa & corpora cæleſtia: Tertiam, qua imagines & idola; ac de his omnibus miſtim pertractat per quatuor capita. Igitur hoc cap. inſectatur eos, qui ex creaturis non agnoverc creatorem, ſed creaturam quaſi creatorem coluerunt à verſ. 1. ad verſ. 10. inde ad finem capitis graviùs increpat eos, qui idola lignea, lapidea, ſeſtacea ab artifice efformata ut deos adorant, invocant, de futuris conſulunt, eorumque opem implorant.

1 VAni autem ſunt omnes homines, in quibus non ſubeſt ſcientia Dei: & de his quæ videntur bona, non potuerunt intelligere eum qui eſt, neque operibus attendentes agnoverunt quis eſſet artifex: 2. Sed aut ignem, aut ſpiritum, aut citatum aerem, aut gyrum ſtellarum, aut nimiam aquam, aut ſolem & lunam, rectores orbis terrarum deos putarunt. 3. Quorum ſi ſpecie delectati, deos putaverunt: ſciant quanto his dominator eorum ſpecioſior eſt. ſpeciei enim generator hæc omnia conſtituit. 4. Aut ſi virtutem & opera eorum mirati ſunt, intelligant ab illis, quoniam qui hæc fecit, fortior eſt illis: 5. à magnitudine enim ſpeciei & creaturæ, cognoſcibiliter poterit creator horum videri. 6. ſed tamen adhuc in his minor eſt querela. Et hi enim fortaſſe errant, Deum quærentes, & volentes invenire. 7. Etenim cùm in operibus illius converſentur, inquirunt: & perſuaſum habent quoniam bona ſunt quæ videntur. 8. Iterùm autem nec his debet ignoſci. 9. Si enim tantum potuerunt ſcire, ut poſſent æſtimare ſeculum: quomodo hujus Dominum non faciliùs invenerunt? 10. Infelices autem ſunt & inter mortuos ſpes illorum eſt, qui appellaverunt deos opera manuum hominum, aurum & argentum, artis inventionem, & ſimilitudines animalium, aut lapidem inutilem opus manus antiquæ. 11. Aut ſiquis artifex faber de ſilva lignum rectum ſecuerit; & hujus doctè eradat omnem corticem, & arte ſua uſus, diligenter fabricet vas utile in converſationem vitæ, 12. reliquiis autem ejus operis, ad præparationem eſcæ abutatur. 13. & reliquum horum, quod ad nullos uſus facit, lignum curvum, & vorticibus plenum, ſculpat diligenter per vacuitatem ſuam, & per ſcientiam ſuæ artis figuret illud, & aſſimilet

illud

illud imagini hominis, 14. aut alicui ex animalibus illud comparet, perliniens rubrica, & rubicundum faciens fuco colorem illius, & omnem maculam, quæ in illo eſt, perliniens: 15. & faciat ei dignam habitationem, & in pariete ponens illud, & confirmans ferro, 16. ne fortè cadat, proſpiciens illi, ſciens quoniam non poteſt adjuvare ſe: imago enim eſt, & opus eſt illi adjutorium, 17. Et de ſubſtantia ſua, & de filiis ſuis, & de nuptiis votum faciens inquirit. Non erubeſcit loqui cum illo, qui ſine anima eſt: 18. & pro ſanitate quidem infirmum deprecatur, & pro vita rogat mortuum, & in adjutorium inutilem invocat: 19. & pro itinere petit ab eo, qui ambulare non poteſt & de acquirendo & de operando, & de omnium rerum eventu petit ab eo, qui in omnibus eſt inutilis.

VERS. 1. VANI AVTEM SVNT OMNES HOMINES; IN A QVIBVS NON SVBEST SCIENTIA DEI: ET DE HIS QVÆ VIDENTVR BONA, NON POTVERVNT INTELLIGERE EVM QVI EST, NEQVE OPERIBVS ATTENDENTES AGNOVERVNT QVIS ESSET ARTIFEX] Hoc eſt thema totius capitis & trium ſequentium, nimirum oſtendere, tum vanitatem idololatrarum, Philoſophorum ceterorumque hominum, qui creaturis fruuntur; tum oppoſitam veritate fidelium Dei cultorum, qui Deum agnoſcere, colere & amare ſatagunt: hæc enim vera eſt ſapientia, cùm prior ſit vana, imò mera vanitas & inſipientia. Græcè, *vani enim* vel *ſtulti* (utrumque enim ſignificat *μάταιοι*, unde Italorum *matti*, id eſt ſtulti) *ſunt omnes homines natura, in quibus fuit ignorantia Dei*. *Natura*, græcè *φύσει*, id eſt naturali indole, propenſione, corruptione; item per ſe, ſponte ſua. Sicut enim omnis res creata, quatenus ex nihilo creata eſt à Deo, vana eſt, & ad ſui nihilum vergens & propendens: ſic & homo, præſertim poſt lapſum Adæ, quo natura humana corrupta eſt, mortique obnoxia effecta. Ex hoc enim lapſu B enata eſt in homine concupiſcentia, quæ eum ad res vanas, noxias & mortiferas inclinat, atque ignoratio Dei rerumque divinarum, quæ ad ſalutem & felicitatem ducunt; ex qua prognata eſt multitudo idolorum, hæreſum, errorum & ſcelerum. Syrus, *vani ſunt homines, qui non agnoſcunt Deum*; Arabicus, *quoniam omnes homines, in quibus eſt defectus ſcientiæ, verè vani ſunt*. τὸ *quoniam*, vel, ut græcè eſt, *μὲν γάρ*, id eſt *ſiquidem, etenim*, dat cauſam, cur Chananæi in tot tantaque ſcelera prolapſi ſint, tamque graviter à Deo puniti: quia ſcilicet Deum verum non agnoverunt, nec reveriti ſunt.

Vani ſunt qui non noverunt Deum.

Scientiam Dei intellige non tantùm ſpeculativam, ſed & practicam conjunctam cum Dei cultu, timore, obedientia, & amore. Vani ergo & ſtulti fuerunt idololatræ, qui Deum ignorantes, idolum coluerunt & colunt. Vaniores & ſtultiores fuere Philoſophi, qui cùm Deum per ſcientiam naturalem cognoviſſent, eum tamen non ut Deum ea pietate & puritate, qua par erat, coluerunt & glorificaverunt, quos proinde acriter caſti- C gat Apoſt. Rom. 1. Vaniſſimi & ſtultiſſimi ſunt fideles, qui cùm Deum per fidem cognoſcant, certamque ex ea habeant ſpem æternæ felicitatis, eum tamen ejuſque legem ſpernunt, ut illicitis ſuis voluptatibus perfruantur. Hi enim verbis Deum confitentur, ſed factis negant: quare quo majorem habent Dei cognitionem, eo majorem malitiam, ideoque majorem damnationem ſibi accerſunt. Nam *ſervus, qui cognovit voluntatem domini ſui, & non fecit*, &c. *vapulabit multis*, Lucæ 12. 47. vide dicta Eccleſ. 1. 2. ad illa: *Vanitas vanitatum, & omnia vanitas, præter amare Deum, & illi ſoli ſervire*. Hoc eſt, quod queritur Iſajas cap. 5. 13. *Propterea captivus ductus eſt populus meus, quia non habuit ſcientiam*. Et Oſee cap. 4. 6. *Conticuit populus meus, eò quòd non habuerit ſcientiam: quia tu ſcientiam repuliſti, repellam te, ne ſacerdotio fungaris mihi*. Et Baruch. cap. 3. 28. *Et quoniam non habuerunt ſapientiam, interierunt propter ſuam inſipientiam*. Huc facit illud alibi à me citatum, ſed huic loco proprium, ideoque iterandum:

Qui Chriſtum noſcit, ſat ſcit ſi cetera neſcit:
Qui Chriſtum, neſcit nil ſcit ſi cetera noſcit.

Talis fuit S. Paulus qui 1. Corinth. 2. 2. *Non enim*, inquit, *judicavi me ſcire aliquid inter vos, niſi Jeſum Chriſtum, & hunc crucifixum*. Et S. Gregor. Nazianz. qui in carm. de beatitudinibus ita canit:

A *Felix à mundo abſtractus, qui vivit eremo*
In rigida, & mentem tollit ad aſtra ſuam.
Felix qui multis junctus non plurima verſans
Diſtrahitur, pectus ſed dedit omne Deo.

Igitur, ſicut uter vel follis vino vacuus, ſed vento turgidus, vanus eſt, quia nil in ſe habet ſolidi; ſic philoſophus, orator, Theologus Dei practica cognitione, gratia & amore deſtitutus, & inani ſcientiæ vento faſtuque inflatus, vanus eſt & ſtultus; bulla eſt vento tumida, quæ mox ab aere difflabitur; pappus eſt, cujus villus mox aura diſpergeret: vapor eſt, fumus eſt, qui mox tenues vaneſcet in auras.

O æterna veritas, & vera charitas, & chara æternitas! Tu es Deus meus, ad te ſuſpiro die ac nocte, ait S. Auguſt. lib. 7. Confeſſ. Et S. Bernard. moriens apparens Guilielmo de Monte Peſſulano dixit, ſe in montem Libanum (in cælum) aſcendere, addiditque: *Nulla hic ſcientia, nulla veri cognitio; ſurſum ſcientiæ plenitudo, ſurſum vera notitia veritatis*. ita habet ejus Vita.

B Quin & Philo lib. de Temulentia: Sicut ſol, ait, exortu ſuo ſtellas abſcondit, tanto ſuo ſplendore perfuſis noſtris oculis; ita quoties animæ oculi ſincero, puro fulgidiſſimoque luciferi Dei, ſenſibili ſplendore irradiantur, nihil aliud poſſunt inſpicere. Affulgens enim ejus qui eſt, cognitio nihil non illuſtrat; ut etiam quæ ſunt per ſe ſplendidiſſima, collatione hac obſcurentur.

Denique S. Juſtinus initio Dialog. contra Tryph. docet, veram philoſophiam & ſapientiam conſiſtere in Dei cognitione & cultu, eamque fruſtra ſe quæſiviſſe apud Platonicos, Stoicos, Epicureos, ceteroſque Philoſophos, ac tandem admonitu cujuſdam Sancti inveniſſe in S. Script. putà in libris Apoſtolorum & Prophetarum.

ET DE HIS QVÆ VIDENTVR (perperam in Regiis contrariè legitur, *quæ non videntur*) BONA, NON POTVERVNT INTELLIGERE EVM QVI EST.) Græcè, *& de bonis viſibilibus non valuerunt cognoſcere τὸν ὄντα*, id eſt *exiſtentem*. Deus enim græcè dicitur τὸ ὄν, id eſt *ipſum ens*, in genere neutro; vel ὁ ὤν id eſt C *qui eſt*, in genere maſculino: quia Deus eſt primum, ſummum, increatum, æternum, immenſum ens, quod per ſe exiſtit, & à ſeipſo ſuum eſſe habet, in quo eſt omnium entium rerumque plenitudo & perfectio, vel formaliter, vel eminenter: denique à quo omnia & ſingula totum ſuum eſſe accipiunt. quare ipſe eſt eſſendi oceanus, & eſſentiæ pelagus infinitum. Porrò ait, *Ex his quæ videntur bona*, id eſt ex entibus viſibilibus, quæ à Deo creata ſunt bona. *Vidit enim Deus cuncta quæ fecerat, & erant valdè bona*, Geneſ. 1. Bonum enim & ens convertuntur. Bonum enim eſt paſſio & proprietas entis: quare quantum eſt ens, tantum eſt & bonum: unde Deus, qui eſt ſummum ens, pariter eſt ſummum bonum. Senſus eſt q. d. Idololatræ non valuerunt ex entibus boniſque finitis cognoſcere ens & bonum infinitum, à quo illa omne ſuum eſſe omnemque bonitatem hauſerunt; *non valuerunt*, quia non voluerunt: *excæcavit enim illos malitia eorum*, ut dixit c. 2. 21 quia ſcilicet magis amarunt tenebras, quàm lucem: vanitati enim & vanis concupiſcentiis addicti, noluerunt aperire oculos D Soli juſtitiæ, putà Deo, ut eum agnoſcerent ſanctoque colerent. Nam eos ex creaturis potuiſſe & debuiſſe agnoſcere creatorem, clarè aſſerit v. 5. Deus enim eſt ſuum & aliorum omnium eſſe: ſi ergo tuum & aliorum eſſe cognoſcas, atque oculos ad ejus auctorem velis attollere, illico cognoſces & Deum, à quo tuum & aliorum eſſe magis dependet, quàm à teipſo, & à tua eſſentia: niſi enim Deus hanc continuè conſervaret, illico ipſa in nihilum

Digitized by Google

hilum ſuum rueret & rediret. Quare ſi rogeteris, *Quis es*, A *tu?* reſpondeas cum S. Joanne Baptiſta: *Ego ſum, qui non ſum*. Sicut Deus à Moſe rogatus: Quis es Domine? vice verſa reſpondit: *Ego ſum qui ſum*.

Nomen Dei eſt ens. Nota. Proprium Dei nomen eſt *ens*, vel *qui eſt*, unde illud Deo dederunt Prophetæ, Apoſtoli & Theologi, æquè ac Philoſophi. Prophetæ, ut Moſes, qui interrogans Deum quo nomine vocaretur, ab eo audivit: *Ego ſum qui ſum*, ſive *Ego ſum Jehova*, id eſt, *qui eſt* Exodi 3. 14. & c. 6. 3. vide ibi dicta. *Gnomæ Prophetarum.* Job c. 14. 4. *Quis poteſt facere mundum de immundo conceptum ſemine? nonne tu qui ſolus es?* David pſal. 101. 28. *Tu autem idem ipſe es*. Jerem. ca. 51. 19. *Qui fecit omnia, ipſe eſt, & Iſrael ſceptrum hereditatis ejus, Dominus exercituum nomen ejus*. S. Joannes Apoc. 1. 8. *Qui eſt, & qui erat, & qui venturus eſt*. Eſther. cap. 14. 11. *Ne tradas Domine ſceptrum tuum*, inquit, *his, qui non ſunt*, id eſt idolis & idololatris. Solus enim Deus propriè pleneque eſt; idola verò & res ceteræ potiùs non ſunt, quàm ſunt; tum quia ex ſe non ſunt, & quod ſunt à Deo acceperunt; tum quia peccati malitia eſt quodammodo infra nihil, ideoque primus ejus auctor diabolus, vocatur *is* B *qui non eſt*, & peccatores vocantur *ſocii ejus qui non eſt*, Job 18. 15. Unde Ezechiel c. 28. 19. loquens de ſuperbo rege Tyri, qui erat typus diaboli: *Nihili*, inquit, *factus es, & non eris in perpetuum*.

Theologorum. Theologi, ut S. Juſtin. initio Dialogi contra Tryphon. qui Deum ita definit: *Quod in eodem ſimilique habitu ac ſtatu ſemper eſt ceteriſque omnibus cauſa eſt cur ſint, id Deus eſt.* S. Greg. Naz. jambico 15. *Quid eſt Deus? Eſt*, inquit, *ens, primum omnium & ſummum bonum. Quid eſt angelus? prima Dei creatura. Quid dæmon? devians à bono. Quid eſt materia? formarum baſis. Quid forma? materiæ decor. Quid cælum? rerum caducarum & firmarum limes. Quid aſtra? flamma, circuli curſum tenens. Quid ævum? quod abſque tempore aſſiduè fluit. Quid tempus? menſura motus, quem ſol facit. Quid homo? figmentum & imago nobilis Dei. Quid vita? nexus carnis & mentis. Quid mors? utriuſque divulſio. Quid mens? viſus interior nullum terminum habens. Quid voluntas? motus mentis. Quid ratio? quæ verum veſtigat. Quid ſermo? qui idipſum eloquitur. Quid liberum arbitrium? velle moveri quò libet.* hæc Naz. S. Anſ. in C Proſolog. c. 22. pleniùs & profundiùs de Dei eſſe & eſſentia philoſophatur, quem audi: *Tu ſolus Dominus es quod es, & tu es qui es. Nam quod aliud eſt in toto, & aliud in partibus: & in quo aliquid eſt mutabile, non omnino eſt quod eſt: & quod incepit à non eſſe, & poteſt cogitari non eſſe; & niſi per aliud ſubſiſtat, redit in non eſſe; & quod habet fuiſſe, quod jam non eſt; & futurum eſſe, quod nondum eſt, id non eſt propriè & abſolutè. Tu verò es quod es, quia quidquid aliquando, aut aliquo modo es, hoc totus & ſemper es? & tu es, qui propriè & ſimpliciter es, quia nec habes fuiſſe aut futurum eſſe, ſed tantùm preſens eſſe, nec potes cogitari aliquando non eſſe*, &c.

Hinc Evagrius apud Socratem lib. 6. Tripart. cap. 21. ait Deum non poſſe definiri, eò quòd non habeat genus, aut differentiam, aut ſpeciem, ſed ſit plenitudo entis omniumque generum, ſpecierum, & rerum. Attalus Martyr apud Euſeb. 6. Hiſtor. cap. 3. à tyranno rogatus, *quod nomen Deus haberet? Qui plures ſunt*, inquit, *nominibus diſcernuntur, qui autem unus eſt, non indiget nomine*.

Philoſophorum. Philoſophi, ut Plato, qui in Timæo Deum vocat *τὸ ὄν*, D id eſt ipſum ens. Ariſtot. libr. 8. Phyſic. Deum nuncupat primum ens, cauſam primam, primum movens, quod cetera omnia movet. Unde idem moriturus dicitur ſic Deum invocaſſe: *Nudus in hunc mundum veni, miſer vixi, dubius morior, quò venturus ſim neſcio: attamen tu ens entium, cauſa cauſarum, miſerere mei*.

Thales Mileſius rogatus, quid in rerum natura eſſet vetuſtiſſimum? reſpondit: Deus, quia numquam eſſe cœpit. Idem rogatur, *quid eſſet Deus?* reſpondit: *Quod principio & fine caret*; vel, *Quod ſemper eſt*. teſte Laertio lib. 1. in ejus Vita.

Apulejus lib. de Mundo: *Quid eſt Deus? Quod*, inquit, *in triremi eſt gubernator, in curru rector, præcentor in choris, dux in urbe, imperator in exercitu, hoc eſt in mundo Deus*.

Alexander Magnus, cùm in Ammonis templo à vate dictus eſſet Jovis filius: *Nihil*, inquit, *mirum: nam Jupiter omnium quidem natura pater eſt, ſed ex his optimos quoſque peculiariter ſuos facit*.

Pythagoras, teſte Philoſopho lib. 1. de Cælo: *Ipſa tria*, ait, *omnia ſunt: ipſum verò ter eſt ipſum*, ſive *id quod omnis ex parte eſt*. Unde aliqui ſuſpicantur eum S. Trinitatem cognoviſſe, ſaltem per umbra & obſcurè.

Orpheus Deum vocavit principium, medium, & finem univerſi. Principium, inquam, ut omnia producentem: medium, ut producta ad ſe trahentem: finem autem, ut perficientem ad ſeipſum redeuntia.

Triſmegiſtus Dialog. 5. loquens de Deo: *Nihil*, ait, *eſt in omni natura, quid ille ipſe non ſit. Eſt ille ſiquidem, quæ ſunt: eſt ea etiam, quæ minimè ſunt: quæ quidem ſunt, deduxit in lucem; quæ verò non ſunt, occulit in ſeipſo.* Hinc Svidas aſſerit Hermam, ſive Mercurium, Ægyptiorum ſapientiſſimum, qui Moſi fuit pænè coævus, dictum eſſe Triſmegiſtum, quòd de ſancta Trinitate divino quodam ſpiritu locutus ſit, dicens: *Et erat lumen intellectuale, & erat ſemper mens luminoſa, & ſpiritus omnia continens. Extra hanc non eſt Deus, non angelus, non ſubſtantia ulla alia: omnium enim eſt dominus, & pater, & Deus, & fons; & vita, & poteſtas, & lumen, & mens, & ſpiritus, & omnia in ipſo, & ſub ipſum ſunt*; licèt alii per hæc, ipſum dumtaxat attributa deitatis notaſſe velint. Verius Clemens Alex. lib. 6. Strom. eum Triſmegiſtum, id eſt ter maximum, cognominatum ait, quod maximus eſſet rex, philoſophus & ſacerdos.

NEQUE OPERIBUS ATTENDENTES AGNOVERUNT, QUIS (qualis, & quantus) ESSET ARTIFEX) *Quis* ſcilicet cælos, ſtellas, elementa, omniaque quæ in mundo ſunt ex nihilo crearit, tamque artificioſè quoad omnia efformarit; quis eadem tanto ordine diſpoſuerit, tantaque concordia conſociarit, quis illa ipſa continue conſervet, foveat, augeat, propaget, uti pulchrè docet Nazianz. orat. 34. quæ eſt ſecunda de Theolog. qui & appoſite Deum comparat citharœdo, in domo citharam ſcitè pulſanti, cujus melodiam foris audis, ejuſque peritiam miraris, ſed perſonam non vides. Sic enim Deus hunc mundum quaſi citharam harmonicè movet, ac ſuaviſſimum ex omnium quæ in eo ſunt conſonantia concentum efficit, quem omnes ſtupent, ejuſque auctorem admirantur, ſed perſonam intueri nequeunt.

SED AUT IGNEM, AUT SPIRITUM, AUT CITATUM AEREM, AUT GYROM STELLARUM, AUT NIMIAM AQUAM, AUT SOLEM ET LUNAM, RECTORES ORBIS TERRARUM DEOS PUTAVERUNT) Idololatria veterum in eo ſita fuit, quòd ſolem, cælumque & alias creaturas coluerint pro creatore: cujus origo & ratio fuit. Prima, quòd nihil eſſe crederent præter viſibilem hunc mundum. Quare negabant eſſe Deum, qui eſſet ſpiritus inviſibilis. Ita Plato in Cratylo, quem citat Euſeb. lib. 3. de Præpar. cap. 1. *Vetuſtiſſimos Græcorum*, inquit, *cælum, ſtellas, ſolem & lunam, quæ nunc etiam multi barbarorum colunt, deos putaviſſe manifeſtum eſt*. Sic & *Sadducæi dicunt non eſſe reſurrectionem, neque angelum, neque ſpiritum*, ait S. Lucas Actor. 23. 8. Putabant enim nihil eſſe ultra ea, quæ oculis cernimus; ac quod non eſt ſpectabile, non eſſe in rerum natura, uti etiamnum putant athei, ac homines craſſi & animales. Secunda cauſa fuit pulchritudo, utilitas, vis & efficacia creaturarum, ut ſolis, cæli, ſiderum, aquæ, ignis, terræ: hæc enim illexit rudes homines ad ea colendum & invocandum, quòd iis indigere ſe ſentirent, earumque vim & opem experirentur. Ita Euſeb. libr. 3 de Præpar. c. 2. Acceſſit, & errorem adiuvit Philoſophorum myſtica Theologia, & Poetarum elegantes fabulæ, qui ignem vocavere Vulcanum, ſpiritum æthereum Jovem, aerem Junonem, aquam Tethym vel Neptunum, terram Cererem, ſolem & lunam Phœbum & Dianam. Sic & ſtellis nomina deorum dederunt, eiſque mundi dominium aſſignarunt: inde ortus error, ut alii cælum, alii ſolem, alii aerem, alii ignem, alii terram, alii aquam, alii quid aliud mundi & rerum omnium primum principium ponerent & crederent, teſte Ariſt. lib. 1. Phyſic. Inde eadem ſuperſtitioſo rudique vulgo pro diis habita, & ut numina adorata fuere, uti docet S. Auguſt. lib. 4. de Civit. c. 10. & Euſeb. lib. 3. de Præpar. cap. 2. quem audi: *Aegyptii Oſirim & Iſim ſolem & lunam eſſe ajunt, Jovem ſpiritum qui per omnia tranſeat, Vulcanum ignem, terram Cererem, Oceanum humiditatem, ac Nilum fluvium eſſerunt, cui deorum genera-*

Vers. 2

Cauſa idololatriæ. Prima.

Secunda.

Google

nerationem attribuunt : aerem Minervam appellarunt : quos quandoque deos, aera dico, aquam, ignem, terram & ſpiritum per univerſum orbem tranſire contendunt, & in varias formas hominum atque animalium commutari, quorum cognomines apud ſe homines floruiſſe, Solem, Saturnum, Opim, prætereà Jovem, Junonem, Vulcanum & Veſtam. quæ omnia Manethus latiùs ſcripſit : compendioſiùs autem Diodorus his verbis : Oſiris & Iſis ſol & luna ſecundùm Aegyptios ſunt, à quibus trinis temporibus, vere, æſtate ac hieme, invıſibili modo circumductis mundus gubernatur, & omnia naſcuntur, aluntur & augentur.

Hæc Euſeb. ex Diodoro, idemque confirmat ex Plutarcho : ſubiicit deinde ex Porphyrio : *Aquam deinde atque ignem apprimè venerantur, & in omnibus ſacris adhibent, quia maximè ſalutis humanæ cauſa hæc elementa ſunt.* Denique ita concludit : *Ita generoſa Græcorum ac Aegyptiorum Theologia ad ſublimiora nos perducere fabularum allegoriis pollicita, ad corpora rurſus deduxit : nec aliud quàm ignem & aquam, & partes mundi colere adhortata eſt. Quomodo igitur Salvatoris noſtri Evangelium* B *mirabile non eſt, quo ſolis & lunæ, totiuſque mundi creatorem decenti fide colere; nec elementa corporum, nec viſibilia quædam, ſed eum, qui per hæc invıſibiliter cognoſcitur, creantem intellectum ſolum admirari, ſolumque adorare didicimus? qui per omnia penetrans, cùm ſit incorporalis, ſolo intellectu percipitur : imò verò ineffabilis, & incomprehenſibilis eſt. Panditur autem atque perſpicitur per ea, quæ facit, quæ producit gubernat, conſervat, omnibus invıſibiliter aſſiſtens, non cæleſtibus ſolùm, verùm etiam terreſtribus, magnificentiam operum ſuorum per hæc oſtendens, quæ illi deos putarunt.*

Elogia ergo & nimiæ laudes, ac quaſi adulationes Poetarum, quibus ipſi res creatas quaſi divinas ac deos celebrarunt, rude vulgus impulit, ut eas deos crederet & adoraret, uti docet Lactant. libr. 1. cap. 10. & 11.

SPIRITUM) Aerem ſubtiliorem, aut ventum : ventos enim quaſi deos cultos fuiſſe docet Seneca lib. 4. Natur. quæſt. c. 17. Hinc Æolus ventorum deus & rector. Denique Plato cenſuit Deum eſſe ſpiritum & animam mundi. C Unde Virgilius.

> *Spiritus intus alit, totamque infuſa per artus*
> *Mens agitat molem, & magno ſe corpore miſcet.*

Et alius.

> *Juppiter eſt quodcumque vides.*

Adorabant ergo ſolem, lunam, ſtellas, elementa, velut corpus & membra Dei. Audi S. Auguſt. lib. 4. de Civit. cap. 11. *Ipſe in æthere ſit Jupiter ipſe in aere Juno, ipſe in mari Neptunus : in inferioribus etiam maris ipſe Salacia, in terra Pluto, in terra inferiore Proſerpina; in focis domeſticis Veſta, in fabrorum fornace Vulcanus; in ſideribus ſol, luna & ſtella; in divinantibus Apollo, in merce Mercurius, in Jano initiator, in Termino terminator; Saturnus in tempore, Mars & Bellona in bellis, Liber in vineis, Ceres in frumentis, Diana in ſylvis, Minerva in ingeniis.*

AUT CITATUM AEREM) Græcè, *ταχινὸν ἀέρα*, id eſt celerem mobilemque aerem, quæ dicta eſt Juno : nam ex *ἀὴρ*, id eſt aer, fit *ἥρα*, id eſt Juno. Unde Macrob. lib. 1. in Somn. Scipion cap 17. *Juno*, inquit, *aerea* D *cognominata eſt, quòd ipſa aer putaretur, & aeris arbitra.* Ratio eſt, quòd Anaximenes, aliique plures cenſuerint omnium rerum principem eſſe aerem, ſicut Thales cenſuit eſſe aquam, Heraclitus ignem, Democritus atomos, Pythagoras numeros, teſte Ariſtotele l. 1. Phyſicorum.

AUT GYRUM STELLARUM) Id eſt ſtellas Zodiaci, hic enim eſt gyrus & circulus, ac quaſi zona & cingulum cæli. ita Lyran. Hugo, Dion. & alii. Hæ enim ſtellæ, ac præſertim ſol obiens Zodiacum, fruges, fructus, omneſque res in terra producunt. unde *ζωδιακὸς*, dicitur à *ζωὴ*, id eſt vita, quòd motu ſuo vitam rebus ſublunaribus conferat. Hinc conſtellationes Zodiaci præcipuè ſunt duodecim, quæ & ſigna vocantur, quia animalium quamdam habent ſimilitudinem, de quibus carmen :

Stellæ pro diis habitæ cur?

> *Sunt aries, taurus, gemini, cancer, leo, virgo,*
> *Libraque ſcorpius, arcitenens, caper, amphora, piſces.*

Secundò, planiùs & pleniùs per *gyrum ſtellarum* accipe A conſtellationes, quæ ex multis particularibus ſtellis integrantur, itaque quaſi gyrum ſtellarum conficiunt, aut potiùs orbem ſtelliferum, ſive cælum ſtellarum, putà cælum octavum, ſcilicet firmamentum : hoc enim tot tantiſque ſtellis, velut pyropis aut ignibus, diſtinctum & variegatum, multi cenſuerunt eſſe Numen & Deum. Unde in Scriptur. vocatur *militia cæli*, quam adorarunt ipſi quoque Judæi, ut patet 4. Reg. 23. 5. ita S. Bonavent. Olorius, & alii. Hinc Planetis dedere nomina deorum : ſummum enim Planetam vocavere Saturnum, ſecundum Jovem, tertium Martem, quartum Phœbum, quintum Dianam, ſextum Venerem, ſeptimum Mercurium. Ita S. Auguſt. lib. 7. de Civit. cap. 15. & 16. *Apollinem*, inquit, *quamvis divinatorem & medicum velint, tamen ut in aliqua parte mundi ſtatuerent, ipſum etiam ſolem eſſe dixerunt : Dianamque germanam ejus ſimiliter lunam, & viis præſidere : unde & virginem volunt, quòd via nihil pariat : & ideo ambos ſagittas habere, quòd ipſa duo ſidera de cælo radios terras uſque pertendant. Vulcanum volunt ignem mundi, Neptunum aquas mundi, Ditem patrem, hoc eſt Orcum, terrenam & infimam partem mundi : Liberum & Cererem præponunt ſeminibus, vel illum maſculinis, illam femininis : vel illum liquoris, illam verò ariditati ſeminum. Et hoc utique totum refertur ad mundum, id eſt ad Jovem, qui propterea dictus eſt progenitor genitrixque quòd omnia ſemina ex ſe emitteret, & in ſe reciperet.* Subiicit Minervam eſſe ſummum ætherem, Veſtam eſſe ignem mundi leviorem, Cererem eſſe terram.

AUT NIMIAM AQUAM) Græcè, *βίαιον ὕδωρ*, id eſt *violentam aquam*, putà mare fluctibus agitatum, exundans omniaque obruens. Hinc Thales cenſuit, aquam eſſe rerum omnium principium, imò cælos, aves, piſces, animalia, &c. facta eſſe ex aquis, ſive ex abyſſo primigenia, plurimorum eſt ſententia, uti oſtendi Gen. 1. ſub initium. Hinc & *aqua* dicitur, quaſi *à qua omnia*. Porrò, aquam nomine Tethyos vel Neptuni, ut deum coluere Perſæ & Germani, ſed maximè Ægyptii, qui Nilum ſuum, utpote agros exundatione ſua irrigantem & fœcundantem, velut Deum coluerunt, teſte S. Athanaſ. orat. contra Gentes. Unde Claudianus epigr. 6.

> *Aegyptus ſine nube ferax, imbreſque ſerenos*
> *Sola tenet, ſecura poli, non indiga venti,*
> *Gaudet aquis, quas ipſe vehit, Niloque redundat.*

AUT SOLEM ET LUNAM) Græcè, *φωστῆρας οὐρανοῦ*, id eſt *luminaria cæli*, quorum unum, ſcilicet ſol, præeſt diei; alterum, ſcilicet luna, nocti, Geneſ. 1. Horum enim præ ſtellis ſpecies & fulgor dementes hominum mentes rapuit, ut deos eſſe cenſerent. Hinc Perſæ ſolem coluerunt nomine Mithræ, Ægyptii nomine Oſiris, & lunam nomine Iſidis; alii nomine Phœbi & Dianæ; alii nomine Apollinis & Lucinæ. Unde & Plinius lib. 2. cap. 6. & 7. de Deo dubitans! *Si quis*, inquit, *ſit Deus, non alius erit quàm ſol.*

RECTORES ORBIS TERRARUM) Græcè, *πρυτάνεις*. Ita Athenis vocabantur primi magiſtratus, qui civilia & ſacra procurabant. *Rectores orbis* ergo vocat deos mundi gubernatores, quibus Gentiles tribuebant ſummam potentiam, providentiam & divinitatem, Deo uni & vero propriam.

QUORUM SI SPECIE DELECTATI, DEOS PUTA- D VERUNT; SCIANT QUANTO HIS DOMINATOR EO- VERS. 3.
RUM SPECIOSIOR EST. SPECIEI ENIM GENERATOR HÆC OMNIA CONSTITUIT. AUT SI VIRTUTEM ET OPERA EORUM MIRATI SUNT, INTELLIGANT AB ILLIS, QUONIAM QUI HÆC FECIT, FOR- VERS. 4.
TIOR EST ILLIS) Pro *ſpecioſior*, græcè eſt *βελτίων*, id eſt *melior*; S. Cyprian. libr. 3. Teſti. cap. 59. *pretioſior*. Pro *generator*, græcè eſt *γενεσιάρχης*, id eſt *generationis auctor* vel *princeps*. Unde ad verbum vertas, *nam pulchritudinis geneſiarcha creavit ea. Geneſiarcha*, id eſt auctor, ſive prima origo, vel princeps pulchritudinis generandæ.

Mundus græcè dictus eſt *κόσμος*, id eſt *ornatus*, à ſui ſpecie & pulchritudine. Unde Lactantius lib. 1. de Ira Dei cap. 10 *Opus mundi*, ait, *quo nihil poteſt eſſe, nec diſpoſitius ad ordinem, nec aptius ad utilitatem, nec ornatius ad pulchritudinem, nec majus ad molem.* Unde dicta Geneſ. 1. Verùm errarunt Gentiles, quòd in hac creaturarum ſpecie defixi conſtiterint, nec aſſurrexerint ad rimandum earùm opificem & creatorem. Scire enim poterant

& de-

& debebant, quòd creaturæ ſeipſas producere & creare nequiverint, ac proinde quòd creatæ ſint ab alio, putà à Deo. Unde S. Athanaſ. lib. de Incarn. *Mirum eſt*, inquit, *quòd nihil ex rebus creatis errabat in Numine intelligendo, præter ſolum hominem: non ſol, non luna, non cælum, non aſtra, non aqua, non æther immutant ſuum ordinem, ſed agnoſcentes ſuum opificem & principem, Rationem, Verbum Dei, eo tenore permanent, quo condita ſunt. Soli autem homines averſi ab illa bona ſtatione veritatis, iiſque, quæ non erant, effectis, Dei honorem, ac eius cognitionem dæmonibus, & hominibus in lapide effigiatis dedicaverunt.* A

Deus pulchritudo immenſa. Hinc S. Dionyſ. de Divin. nomin. cap. 1. ait, Deum eſſe pulchrum, & per omnia pulchrum, & ſupremè pulchrũ, & ſemper eodem modo pulchrum, & univerſi pulchri principalem pulchritudinem in ſeipſo ante omnia habere, ac proinde ipſum eſſe fontem omnis pulchritudinis, & cauſam omnium pulchrorum quæ in mundo ſunt. Et Boetius lib. 3. de Conſol. metr. 9.

Tu cuncta ſuperno
Ducis ab exemplo, pulchrum pulcherrimus ipſe
Mundum mente gerens, ſimilique in imagine formans. B

Unde & Plato epiſt. 2. ad Dionyſ. regem, Deum nuncupat cauſam pulchrorum omnium. Platonem de more ſequitur Philo lib. de Opificio mundi. Quocirca patheticè exclamat S. Auguſt. lib. 10. Confeſſ. c. 27. *Serò te amavi pulchritudo tam antiqua & tam nova: ſerò te amavi: & ecce intus eras, & ego foris: & ibi te quærebam, & in iſta formoſa, quæ feciſti, deformis irruebam.* Idem in Soliloquiis c. 31. *Circumibam*, inquit, *omnia quærens te, & propter omnia derelinquens me. Interrogavi terram ſi eſſet Deus meus, & dixit mihi, quòd non, & omnia quæ in ea ſunt, hoc idem confeſſa ſunt. Interrogavi mare & abyſſos & reptilia, quæ in eis ſunt, & reſponderunt: Non ſumus Deus tuus, quære ſuper nos eum. Interrogavi ſtabilẽ aerem, & inquit univerſus aer cum omnibus incolis ſuis: Fallitur Anaximenes, non ſum ego Deus tuus. Interrogavi cælum, ſolem, lunam & ſtellas: Neque nos ſumus Deus tuus, inquiunt. Et dixi omnibus his, qui circumſtant fores carnis meæ: Dicite mihi de Deo meo, quod vos noſcitis, dicite mihi aliquid de illo. Et clamaverunt omnes voce grandi, ipſe fecit nos. Interrogavi proinde mundi molem: Dic mihi ſi es Deus meus, an non? Et reſpondit voce forti: Non ſum, inquit, ego, ſed per ipſum ſum ego, quem quæris in me, ipſe fecit me; ſuper me quære eum, qui regit me, qui fecit te. Interrogatio creaturarum, profunda eſt conſideratio ipſarum: reſponſio earum, atteſtatio ipſarum de Deo, quoniã omnia clamant, Deus nos fecit, quoniam, ut ait Apoſtolus: Inviſibilia Dei per ea, quæ facta ſunt, à creatura mundi intellecta conſpiciuntur.* Et poſt nonnulla. *Tu Domine principium omnium atque finis, qui es ante primordia ſæculorum, & ante omnes ſæculorum origines. Tu es Deus meus, & Dominus omnium bonorum, quæ creaſti, & apud te omnium ſtabilium ſunt cauſæ, & omnium mutabilium apud te immutabiles ſtant & manent origines, & omnium rationalium & irrationalium atque temporalium ſempiterna vivunt ratione.* Eadem habet lib. 10. Confeſſ. cap. 6. ubi & addit: *Domine amo te. Percuſſiſti cor meum verbo tuo, & amavi te; ſed & cælum, & terra, & omnia, quæ in eis ſunt, ecce mihi undique dicunt, ut te amem, nec ceſſant dicere omnibus, ut ſint inexcuſabiles. Altius autem tu miſereberis, cui miſertus eris; & miſericordiam præſtabis, cui miſericors fueris. Alioquin cælum & terra ſurdis loquuntur laudes tuas.* C

SI VIRTUTEM ET OPERA EORUM MIRATI SUNT] Græcè, εἰ δὲ δύναμιν καὶ ἐνέργειαν ἐκπλαγέντες, id eſt, *ſi potentia & efficacia percuſſi ſunt: intelligant ab ipſis, quoniam qui hæc conſtituit fortia, fortior eſt illis.* q. d. Similiter vim agendi in ſole, cælis, ſtellis, igne, herbis, plantis, ventis, procellis, fulminibus, &c. idololatræ admirantur, ideoque ea colunt; multò magis mirentur & colant omnipotentiam Dei, qui has vires creaturis indidit, ſed ita ut ſibi longè maiores reſervarit, unde & alias creaturas iis quas creavit, longè efficaciores & fortiores creare poteſt: ac vires, quas iam creatis dedit, ad libitum revocat & adimit, uti igni ademit vim urendi tres pueros fideles in fornace Babylonica, leonibus ademit ferociam ne nocerent Danieli cap. 6. ſoli, lunę & cælis ademit motum & curſum, cùm ea ſtetit ad imperium Ioſue c. 10. 13. mari ademit ſuam continuationem & alveum, cùm illud diviſit ad imperium Moſis, ut Hebræi ſicco pede tranſirent, Exodi 14. D

Triſmegiſtus in Pimandro Deum comparans agricolæ: *Aſpice*, inquit, *agricultorem ſemina in terra gremium diffundentem, alibi quidem triticum, hordeum alibi alibi vero reliqui generis ſemina. Aſpice eundem vites, maluſque et ficus repaſtinantem atque amputantem. Eodem modo Deus ipſe, in cælum quidem ſerit immortalitatem, in terram verò mutationem, in totum denique mundum vitam ac motum.* Lactantius lib. 7. c. 3. *Si Deus*, inquit, *fecit mundum, fuit ergo ſine mundo; ſi regit, utique ſicut mens corpus regit; ſed tamquam dominus domum, navimque gubernator, auriga currum; nec tamen miſti ſunt iis rebus, quas regunt.*

A MAGNITUDINE ENIM SPECIEI ET CREATURÆ COGNOSCIBILITER POTERIT CREATOR HORUM VIDERI] Græca hic variant: Vaticana enim habent, *à magnitudine enim ſpeciei*, vel *pulchritudinis creaturarum*; Complut. & Regia, *ex magnitudine enim, & pulchritudine, & creaturis*; S. Chryſoſt. hom. 4. in Geneſ. *ex magnitudine & ſpeciei creaturarum, univerſi conditor decenter conſideratur*; S. Gregor. 26 Mor. c. 28. *per magnitudinem creaturæ & ſpeciem poteſt intelligibiliter creator videri.* Pro *cognoſcibiliter*, græcè eſt ἀναλόγως, id eſt analogicè, ſive per analogiam, comparationem, proportionem, collationem, illationem. Senſus ergo eſt q. d. Ex magnitudine pulchritudinis & molis, virtutiſq; creaturarum, analogicè cognoſci poteſt, quanta ſit magnitudo, tam pulchritudinis, quàm immenſitatis, perfectionis & omnipotentiæ ipſius creatoris: tum quia ex effectu cognoſcimus cauſam, ac *ex operibus agnoſcitur opifex*, ait S. Athanaſ. libr. 1. contra Gentes: tum quia, ſi tanta eſt pulchritudo, quantitas, perfectio & potentia in angelis, ſole, cælis, aliiſque creaturis finitis & limitatis, quanta debet eſſe in creatore infinito & quaquaverſum illimitato, qui cælum & terram implet ſua eſſentia, præſentia & potentia, imò ſupra cælum per ſpatia illa vacua ſua immenſitate in immenſum ſe extendit? Hæc enim eſt analogia, & comparatio analogica creaturæ cum creatore. Hinc Dei magnitudo, maieſtas, potentia, ceteraque attributa abſolutè ſunt infinita, ita ut eis nil addi poſſit; adeò ut totus mundus ne vel hilum Deo adiiciat, ſed Deus ſolus tantus eſt, quantus eſt Deus cum mundo coniunctus. quia Deus eſt immenſus planè & infinitus: infinito autem nil addi poteſt. Sicut ergo umbra ſolis ſoli nil addit lucis, ſic nec mundus quidquam bonitatis vel perfectionis addit Deo. Mundus enim eſt umbra Dei. Vers. 5.

Mundus eſt umbra Dei. Alia ſimilitudine idipſum declarat S. Juſtin. in Reſp. ad Orthodox. *Sicut*, ait, *quod unum vel unitas eſt numeri principium, nil confert ad eius perfectionem; nam & cùm non eſſet numeri principium, perfectum erat, & factum principium numeri, non auctum eſt: ſic Deus ante creationem erat perfectus, & poſt creationem non eſt auctus. Nihil ergo eorum, quæ ex creatione ſunt, Deum auget.* *Deus eſt quaſi unitas in numero.*

Quocirca ex hac Sapientis gnome, & ex illa Apoſtoli Rom. 1. 20. *Inviſibilia enim ipſius per ea, quæ facta ſunt, intellecta conſpiciuntur*, certum eſt viribus naturæ cognoſci poſſe Deum eſſe, eſſeque unum. Vide rationes naturales, quibus idipſum probat Damaſc. lib. 1. de Fide c. 5. Richar. de S. Victor. lib. 1. & 2. de Trinit. S. Thomas lib. 1. contra Gentes cap. 42. Hoc eſt, quod ait S. Dionyſ. c. 7. Divin. nom. Deum conſpici ex ordinatiſſima creaturarum omnium diſpoſitione. Idem epiſt. ad Titum: Mundi fabrica, ait, divinarum rerum, quæ non videntur, eſt integumentum. Et Plato in Sympoſ. aſſerit ex pulchritudine rerum creatarum pulchritudinem quamdam admirandam divinitatis cerni. Nam *cæli enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius annunciat firmamentum*, pſal. 18. 1. Et: *Plena eſt omnis terra gloria eius*, Iſaiæ 6. 3. Unde huc alludens Apoſtolus Rom. 1. 20. ait: *Inviſibilia enim ipſius* (Dei) *à creatura mundi per ea, quæ facta ſunt, intellecta, conſpiciuntur, ſempiterna quoque eius virtus & divinitas*, ubi plura hac de re annotavi.

Vide Theodoret. ſerm. 1 & 2. de Providentia, S. Proſperum lib. 2. de Vocat. Gentium cap. 4. S. Ambroſ. & Baſilium in Hexamer. Vide & Iob c. 38. & ſeq. ubi Deus ex magnitudine terræ, maris, nubium, pluviarum, tonitruorum, fulminum, Behemot, id eſt elephanti, ac Leviathan, id eſt ceti, ſive balenæ, &c. ſuam magnificentiam arguit; imò S. Iob ad oculum repræſentat.

Philoſophorum de Deo uno gno- Porrò S. Cyrillus lib. 1. contra Iulianum, haſce de Deo uno & vero recitat Gentilium Philoſophorum & Poetarum ſententias. Orphei: *Unus eſt, per ſe exiſtens, unus pro-*

ma: Orphei, *progenies omnia facta ſunt. Ipſe autem in illis melior eſt. Neque illum quis intuitus eſt ex mortalibus, ipſe verò omnes videt. Et poſt alia iterum: Ipſe enim firmatus eſt in æreo cælo, aureo in throno, ſuper terram autem pedibus vadit. Manumque dexteram ad fines Oceani undequaque extendit: tremunt enim in circuitu monteſque magni, & flumina, civitates, profundumque iucundi maris.*

Pythagoræ, Pythagoræ: *Deus quidem unus & ipſe non, ut quidam ſuſpicantur, extra mundi gubernationem, ſed in ipſo totus in toto circulo, omnes generationes cõſiderat, contemperatio exiſtens omnium ſæculorum, & lux ſuarum virtutum & operum, principium omnium, lumen in cælo & pater omnium, mens & animatio omnium, circulorum omnium motio.*

Platonis, Platonis: *Nam patrem & factorem univerſi huius inveniſſe, arduum opus eſt; & inventum omnibus enunciare, impoſſibile.* Rurſum, inquit, ſenſit Plato *de uno Deo, nomen quidem illi nullum congruere, neque humanam cogitationẽ poſſe comprehendere: ſed appellationes quæ de eo dicuntur, à poſterioribus eſſe, abuſiveque de ipſo dici. Quod ſi omnino aliquid, nominibus quibus utimur, de eo dicere audendum, magis appellationem unius, & boni ei tribuendam: nam illud* B *inſinuat circa ipſum ſimplicitatem, atque per hoc ſufficientiam: nullo enim opus habet, nec partibus, nec ſubſtantia, nec virtutibus, nec efficacius, ſed eſt omnium bonorum auctor. Boni autem vocabulum commẽdat nobis, quòd ab ipſo omne quod bonum eſt, dum alii pro virili imitantur illius, ſi ita licet dicere, proprietatem, perque illam ſalutem accipiunt.*

Triſmegiſti, Mercurii Triſmegiſti, ſive Hermetis ter maximi: *Deũ intelligere quidem difficile, eloqui autem impoſſibile, ſi cui etiam intelligere poſſibile. Incorporeum enim corpore ſignificare impoſſibile, & perfectum imperfecto comprehendere non poſſibile, & ſempiternum conferre cum momentaneo difficile. Nam hoc quidem ſemper eſt, illud autem prætergreditur: & hoc quidem verum eſt, illud ſub apparentia adumbratur: quantum igitur infirmius à fortiore, & minus à meliore diſtat, tantum etiam à divino & immortali mortale. Proinde ſi quis incorporeus oculus egrediatur à corpore ad contemplationem pulchri, & ſubvolet ac contempletur non figuram, nõ corpus, non ſpecies intueri quærens, ſed illud potius quod omnia facere poteſt, quod quietum, quod tranquillum, quod ſolidum, quod inconvertibile, quod ipſum omnia & ſolum, quod* C *unum, quod ipſum ex ſeipſo, quod ipſum in ſeipſo, quod ſibi ipſi ſimile; quod neque alii ſimile eſt, neque ſibi diſſimile. Et iterum ille: Itaque de illo uno & ſolo bono intelligens, nihil impoſſibile dixeris. Omnis enim virtus ipſe eſt: neq; in aliquo ipſum cogites eſſe, neque iterum quaſi extra aliquem. Ipſe enim eſt qui ſine termino omnium eſt terminus; et qui à nullo comprehenditur, omnia in ſe comprehendit. Quoniam quod diſcrimen eſt corporum ad incorporea, & genitorum ad ingenitum, & neceſſitati ſubditorum ad liberè exiſtens, vel terrenorum ad cæleſtia, & corruptibiliũ ad ſempiterna? non quod aliud quidem liberè exiſtat, aliud autem neceſſitati ſubditum. Quæ autem infra imperfecta ſunt, corruptibilia ſunt.*

Sophoclis Sophoclis: *Unus veriſſime unus eſt Deus, qui cælum ordinavit, & terram ingentem, pontique iucundam undam, & ventorum vim. Plerique autem mortales corde errantes, extruimus in animarum iacturam deorum imagines ex lapidibus & lignis, vel ex auro fabricatis, vel elephantinis figuris, ſacrificiaque illis & ferias otioſas apparantes, eos colere arbitramur.*

Xenophõtis. Xenophontis: *Igitur manifeſtum quòd magnus ſit & po-* D *tens, omniaq; concutiat & confirmet; ignotum autem qualis ſit figura: neque enim videtur eſſe lucidiſſimus ſol, neque hic videtur permittere, ut ipſe cernatur: ſed ſi quis imprudenter eum ſpectet, oculis privatur.*

Moraliter hic diſce à creaturis aſſurgere ad creatorem, ac in ſingulis Deum intueri. In iis enim Deus ſuam pulchritudinem expreſſit, vel potiùs adumbravit, uti ſol ſeipſum exprimit in parelio. Lege Bellarm. lib. de Aſcenſu mentis in Deum. Hinc mundus hic S. Antonio, S. Benedicto, S. Bernardo, ceteriſque Anachoretis fuit volumen deitatis, in quo ſcilicet ipſi Deum Deique magnificentiã legerunt & contemplati ſunt. Præclarè S. Auguſt. in pſ. 26 *Circuivi*, inquit, *& immolavi in tabernaculo eius hoſtiam iubilationis. Immolamus hoſtiam iubilationis, immolamus hoſtiam lætitiæ, hoſtiam gratulationis, hoſtiam gratiarum actionis, quæ verbis explicari non poteſt. immolamus autem ubi? In ipſo tabernaculo eius, in ſancta Eccleſia. Quid ergo immolamus? Abundantiſſimum et inenarrabile gaudium, nullis verbis, voce ineffabili. Hæc eſt hoſtia iubilationis. Unde* A *quæſita, unde inventa eſt? Circumeundo, inquit, circuivi & immolavi in tabernaculo eius hoſtiã iubilationis. Circumeat animus tuus per univerſam creaturam, undique tibi clamabit creatura, Deus me fecit. Quidquid te delectaverit in arte, artificem commendat, magiſque ſi circumeas univerſa, conſideratio concipit artificis laudem. Vides cælos, magna opera Dei ſunt. Vides terram, Deus fecit, ſemina innumera, diverſitates germinum, multitudinem animalium, Circui adhuc cælos uſque ad terram, nihil relinquas. Undique tibi omnia reſonant conditorem. Et ipſæ ſpecies creaturarum voces ſunt quædam creatorem laudantium. Quis autem explicet laudibus univerſam creaturam? quis illam explitet laudibus? quis dignè laudet cælum & terram, mare & omnia quæ in eis ſunt?* Et poſt nonnulla: *Quis dignè laudet Angelos, Sedes, Dominationes, Principatus & Poteſtates? quis dignè laudet hoc ipſum, quod in nobis viget vegetans corpus, movens membra, ſenſus exercens, & memoria tam multa complectens, intellectu tam multa diſcernens, quis dignè laudet? at ſi in iſtis creaturis Dei ſic laborat humanus ſermo, in creatore quid agit, niſi ſola reſtat ſermone deficiente iubilatio?* B *Circuivi, & immolavi in tabernaculo eius hoſtiam iubilationis.* Idem ſerm. 143. de Tempore: *Interroga*, inquit, *pulchritudinem terræ, interrogabo pulchritudinem maris, interroga pulchritudinem dilatati & diffuſi aeris, interroga pulchritudinem cæli, interroga ordinem ſiderum, interroga ſolem fulgore ſuo diem clarificantem, interroga lunam fulgore ſuo ſequentis noctis tenebras temperantem, interroga animalia, quæ moventur in aquis, in terris, quæ volant in aere, latentes animas, perſpicua corpora, viſibilia regenda, inviſibiles regentes: interroga iſta. Reſpondent tibi omnia: Ecce, vide, pulchra ſumus: pulchritudo eorum confeſſio eorum eſt. Iſta pulchra mutabilia quis fecit, niſi incommutabilis pulcher in ſeipſo?*

Quid ergo eſt *mundus? eſt liber divinitatis*, ait Triſmegiſtus ac S. Baſil. hom 11. in Hexam. & S. Chryſoſt. in pſal. 148. Quid eſt *ſæculum? eſt ſpeculum divinorum*, ait idem Triſmegiſtus; imo S. Paulus 1. Corinth. 13. in quo reſplendet divina maieſtas. Quid eſt mundus? eſt *lyra* vel *cithara* ſuavem edens divinæ providentiæ concentum, cuius lyricen vel citharœdus eſt Deus. Ita S. Athanaſ. orat. con- C tra idola, & S. Auguſt. 10. Confeſſ. c. 6. Quid eſt orbis? eſt *pictura* pulcherrimè variegata (inſtar campi, qui eſt quaſi tapes floribus herbiſque variè coloratus) cuius Apelles & pictor eſt Deus. Ita S. Athanaſius & S. Auguſt. locis iam citatis. Quid eſt orbis terræ? *eſt mundi totius templum*, ait Triſmegiſtus apud S. Auguſt. lib. 8. de Civit. cap. 23. Quid eſt mundus? eſt coloſſus, eſt baſilica, imò civitas pulcherrima, cuius artifex & conditor eſt Deus, Hebr. 11. 10. Quocirca S. Baſil. orat. de S. Iulitta ait: *Nox tibi nova prædicandi Numinis argumenta ſubiiciat. Cum cælum ſuſpicis, & in ſiderum pulchritudinem intueris; rerum aſpectabiliũ Dominum roga, & optimum huius univerſitatis opificem Deum venerare.* S. Paulin. epiſt. 4 ad Sever. *Omnia ſub ſole vanitas. Proinde ſuper ſolem veritas. Ita qui in veritate conſiſtunt, etſi intra mundum vivant habitatione corporea, tamen ſupra mundum ſunt converſatione cæleſti, & aſtrorum choros, vel cælorum polos evolantes ſpiritu ſcandunt & ſuper vadunt, celſioreſque elementis agunt*, &c. B. Laurent. Iuſtin. ſerm. de S. Martino. *Oculis aſpiciebat in cælum, ubi cordis ſui repoſitum ſciebat eſſe theſaurum. Eſt enim Chriſtus* D *Dominus humilium theſaurus, pauperumque divitiæ. O Iſrael, quam magna eſt domus Dei, & ingens locus poſſeſſionis eius!* Baruch. 3. 24. Si terram & terrena calcas, punctum cælo vaſtiſſimo commutas. Quanta verò eſt ſumma illa Dei cælo præſidentis magnitudo & maieſtas? Si totum cor ei dedas, totum das quod potes, ſed reipſa parum das. Etiamſi Deo mille dares corda, etiamſi immenſis animis & ardoribus Seraphicis illi ſervires, etiamſi mille millionibus annorum ad ſudorem pro eo laborares: quid hæc ſunt ad Deum? quid ad tantum charitatis & magnificentiæ profluvium?

SED TAMEN ADHUC (*adhuc*, non eſt in Græco) IN HIS MINOR EST QUERELA. ET HI ENIM FOR- Vers. 6.
TASSE ERRANT, DEUM QUÆRENTES, ET VOLENTES INVENIRE. ETENIM CUM IN OPE- Vers. 7.
RIBUS ILLIUS CONVERSENTUR, INQUIRUNT: ET PERSUASUM HABENT, QUONIAM BONA SUNT QUÆ VIDENTUR] Pro *querela*, gracè eſt μεμψις, id eſt reprehenſio, culpa.

A prima ſpecie idololatriæ eorum, qui coluerunt ſolem,

Digitized by Google

lem, lunam, aliaſque creaturas, progreditur ad ſecundam ſpeciem eorum, qui coluerunt idola, id eſt ſtatuas arte hominis ſactas, hancque illa deteriorem & graviorem oſtendit, vt præ hac illa veniabilis & venia quodammodo digna, vel certè miniùs indigna videatur. Senſus eſt, q. d. Solicolæ, cælicolę ceterique aliquam creaturam divino honore colentes, minùs culpandi videntur præ illis, qui idola fecerunt & adorarunt. Fortè enim ipſi idcirco in cultu ſolis alteriuſve creaturæ errarunt, quòd, cùm Deum quærerent & vellent invenire, ſolem ſtellas aliaſque res creatas ob eximiam pulchritudinem conſiderantes, illis inhæſerint, nec ad Deum, quem oculis videre non poterant, mentem ſuſtulerint: quare ſoli aliiſque rebus eximiè pulchris, quibus nil pulchrius aſpiciebant, divinitatem tribuebant.

Nota τὸ *fortaſſe*, non referri ad *errant* præciſè: certum eſt enim eos errare in cultu & adoratione creaturarum, ſed ad τὸ *errant Deum quærentes*. q. d. Fortè hi aliqua ratione à gravitate ſceleris idololatriæ, ſi non in totum, ſaltem in parte excuſari poſſunt; quòd fortuitus eorum fuerit error: cùm enim quærerent Deum, fortuitò incurrerunt in ſpecioſas creaturas, cumq; alium Deum non reperirent nec aſpicerent, illas pro diis habuerunt Dionyſ. Ianſen. Cantacuzen. & alij. Vnde ait, *Cùm in operibus illius converſentur*, id eſt, cùm occupent ſe operibus Dei conſiderandis, *perſuaſum habent*; græcè, πείθονται τῇ ὄψει, id eſt *perſuadeatur aſpectu*, credunt oculis, *quoniam bona*; græcè, *pulcra, ſunt, quæ videntur*. q. d. Lenocinio oculorum decepti pulchras has creaturas coluerunt, cùm pulchrius nil cernerent, nec deum pulcherrimum oculis contueri poſſent.

VERS. 8. ITERVM AVTEM NEC HIS DEBET IGNOSCI.
VERS. 9. SI ENIM TANTVM POTVERVNT SCIRE, VT POSSENT ÆSTIMARE SÆCVLVM; QVOMODO HVIVS DOMINVM NON FACILIVS INVENERVNT?) Eſt Correctio. Nequis enim, ex quòd ex[...] ſolicularum, &c. culpam eos culpa liberet, idcirco hic eorum errorem arguit, ac venia dignum negat. q. d. Ne hac quidem excuſatione ſtudij, & intentione quærendi Deum veniam merentur quia ex ſæculo, id eſt ex mundo, hoc eſt ex mundi creatoris, facilè potuerunt & debuerunt aſcendere ad opificem, & agnoſcere creatorem: vnde ad eum debuerunt oculos mentis attollere. Pulchra claraque ratione & ſimilitudine idipſum demonſtrat Triſmegiſtus Dialogo 5. *Etenim cùm ſtatuam & imaginem abſque ſabro et pictore fieri nullas aſſerere audeat, miram mundi huius conſtructionem ſine conditore conſtitiſſe putabimus? ô cæcum hominis ſomnium impium! ò profundis obrutum ignorantia tenebris! cave, cave, o fili mi Tati, ne umquam artificiâ prives artifice.*

ÆSTIMARE SÆCVLVM) Græcè στοχάσασθαι, id eſt Primò, obſervare, conſulere, & ſagacitate tua penetrare naturam huius mundi; Secundò, coniectare & coniectura aſſequi, ac per effectus & ſigna cognoſcere *ſæculum*, id eſt mundum, ac res naturales, quæ ſunt à Deo creatæ in mundo; Tertiò collimare, in ſcopum intendere, ac mundi indolem, dotes & proprietates, velut album collimatori propoſitum, acie menti figere. Sic enim Ariſtot. & Philoſophi tota mentis intentione naturas elementorũ, animaliũ aliarumq; rerum phyſicarum ſcrutati, eaſdẽ intellexerunt & comprehenderunt; ſed ibi defixi ad opificem & creatorem Deum oculos non ſuſtulerunt, ideoq; *evanuerunt in cogitationibus ſuis*, vt ait Apoſt. Rom. 1. Idem hodie videre eſt in multis Philoſophis, Aſtrologis, Mathematicis, mercatoribus, artificibus: adeoque maior pars hominum creaturæ alicui inhæret, & obliuiſcitur Creatoris: quæ magna & ſummè miſeranda eſt mortalium vanitas & cæcitas.

VERS. 10. INFELICES (ταλαίπωροι, id eſt miſeri, ærumnoſi, calamitoſi) AVTEM SVNT, ET INTER MORTVOS SPES ILLORVM EST, QVI APPELLAVERVNT DEOS OPERA MANVM HOMINVM, AVRVM ET ARGENTVM, ARTIS INVENTIONEM, ET SIMILITVDINES ANIMALIVM; AVT LAPIDEM INVTILEM OPVS MANVS ANTIQVÆ) q. d. Idololatris iis, qui colunt ſolem, lunam, aliaſue res creatas, longè miſeriores ſunt infeliciores idololatræ illi qui colunt idola & ſimulacra ex auro, lapide, ligno, argilla ab artifice humana arte efformata: quia illi colunt opera Dei; hi verò opera hominum, putà ſabrorum, figulorum, pictorum, &c. Ita S. Athanaſ. orat. contra idola, qui & addit, quòd ſabri non poſſunt fabricare deos, ſed fabriles dumtaxat ſtatuas, eaſque inanimas, quas animare & vivificare nequeunt, multò minus deificare. Deus autem inanima poteſt animare, humana deificare, & ex hominibus deos efficere, juxta illud: *Ego dixi, Dii eſtis, & filii Excelſi omnes*, pſal. 81. 6. imò Deus hominem uniens Verbo in Chriſto, illum verè Deum effecit. *Nimis enim ſtultum eſt credere, deos, quos fecerunt homines, plus valere apud eos, quos fecit Deus, quam valeat ipſi homines quos idem ipſe fecit Deus*, ait S. Auguſt. lib. 8. de Civit. cap. 24.

INTER MORTUOS SPES ILLORUM EST] Græcè, *in mortuis ſpes illorum ſunt*, hoc eſt Primò, q. d. Hi idolatræ in idolis inanimis & mortuis ſpes ſuas defigunt, ac deos non vivos, ſed inſenſiles invocant. Hinc Secundò, Vatabl. vertit, *mortua eſt ſpes illorum*, id eſt carent omni ſpe, quia illam defixerunt in idolis mortuis, quæ eos juvare, imò audire nequeunt; quare ſpes eorum eſt deſperata, ideoque non eſt ſpes, ſed deſperatio. Tertiò, q. d. Adeo ſunt deſperati, ut quaſi in numero damnatorum, qui omnem ſalutis ſpem abiecerunt, eſſe videantur. Aut q. d. Sicut mortui non habent ſpem vitæ: ſic idololatrę non habent ſpem ſalutis; ſed ſicut illorum vita, ſic horum ſalus eſt deſperata, quia carent fide & cognitione Dei, à quo ſolo ſalvari poſſunt. Quartò, q. d. Non ſperant, hoc eſt, non expectant niſi mortem & damnationem, ut inter mortuos & damnatos deputentur; hoc enim & nil aliud eos manet & expectat. Ex adverſo de fidelibus & juſtis dixit c. 3. 4. *Spes illorum immortalitate plena eſt.* Omnes hi ſenſus veri ſunt & appoſiti, ſed primus planior & ſimplicior videtur. Hoc eſt quod canit Pſaltes: *Similes illis fiant qui faciunt ea, & omnes qui confidunt in eis*, pſal. 113.

Idololatrarũ ſpes inter mortuos. *Primò.* *Secundò.* *Tertiò.* *Quartò.*

AURUM ET ARGENTUM (putà aurea & argentea ſimulacra, ſtatuas ex auro & argento fabricatas, ſtatuas, inquam, inanimas deorum, imò hominum defunctorum) DEOS APPELLAVERUNT] Fovit juvitque errorem & ſuperſtitionem diabolus, qui, ut ex Triſmegiſto docet S. Auguſt. lib. 7. de Civit. c. 6 & lib. 8. cap. 23. & ſeq. in ſimulacra ſe inſinuans, per illa loquebatur, dabatque reſponſa & oracula; unde illa velut numina à populo conſulta & culta ſunt. Sed Auguſt. *At ille* (Triſmegiſtus) *viſibilia & contrectabilia ſimulacra velut corpora deorum eſſe aſſerit. Ineſſe autem his quoſdam ſpiritus invitatos qui valeant aliquid ſive ad nocendum, ſive ad deſideria eorum nonnulla complenda, à quibus eis divini honores & cultus obſequia deferuntur. Hos ergo ſpiritus inviſibiles per artem quamdã, viſibilibus rebus corporalis materiæ copulare, ut ſint quaſi animata corpora illis ſpiritibus dicata & ſubdita ſimulacra; hoc eſſe dicit deos facere, eamque magnam & mirabilem deos faciendi accepiſſe homines poteſtatem.*

Nota hic Gentilium ſapientiſſimos, qualis fuit Triſmegiſtus, cenſuiſſe idola eſſe corpora & membra deorum, putà dæmonum, itaque ea adoraſſe, ſicut nos adoramus humanitatem & corpus Chriſti. Porrò, quis, quantus & quàm antiquus fuerit hic Triſmegiſtus, ita declarat idem S. Auguſt. l. 18. c. 39 *Nam quod attinet ad philoſophiam, quæ ſe docere aliquid profitetur, unde fiant homines beati, circa tempora Mercurii, quem Triſmegiſtum vocaverunt, in illis terris eiuſmodi ſtudia claruerunt longe quidem ante ſapientes vel philoſophos Græciæ; ſed tamen poſt Abraham Iſaac, Jacob & Joſeph nimirum etiam poſt ipſum Moyſen. Eo quippe tempore quo Moyſes natus eſt, fuiſſe reperitur. Atlas ille magnus aſtrologus, Promethei frater, maternus avus Mercurii maioris, cuius nepos fuit Triſmegiſtus ille Mercurius.* *Triſmegiſti ætas.*

ARTIS INVENTIONEM] ἐνθυμήματος, id eſt meditationem, excogitationem, fabricationem, hoc eſt, opus ingenioſa arte excogitatum & elaboratum. Refert hæc ad *aurum & argentum* per appoſitionem. q. d. *Aurum & argentum arte fabricatum* &c. *deos appellavere*. Sic & S. Paulus idolum vocat *ſculpturam artis & cogitationis hominis*, id eſt ſimulacrũ ab homine artificioſè excogitatũ & ſculptum, Actor. 17. 29. S. Aug. verò aptè idola vocat phantaſmata hominum: nam libro de Vera relig. c. 37. cùm dixiſſet alios adorare ſolem, alios lunam, alios ſtellas, ſubiicit: *Sed inter hos illi ſibi videantur religioſiſſimi qui univerſam ſimul creaturam, id eſt mundum totum cum omnibus quæ in eo ſunt, & vitam qua ſpiratur & animatur, quam quidam corpoream, quidam incorpoream eſſe crediderant.*

Hoc ergo totum ſimul vnum Deum magnum eſſe arbitrãtur, cuius partes ſint cetera. Non enim vniuerſa creatura auctorẽ conditoremque nouerunt. Inde eſt quod in ſimulacra præcipitantur, & ab operibus Dei vſque in opera ſua demerguntur, quæ tamen ad huc viſibilia ſunt. Eſt enim alius deterior & inferior cultus ſimulacrorũ quo phantaſmata ſua colunt, & quidquid anima errante cum ſuperbia vel tumore cogitando imaginati fuerunt, religionis nomine obſeruant.

Quocirca appoſitè idem S. Auguſt. quæſt. 29. in Ioſua ait, myſtica & maxima idola eſſe phantaſmata cordis & cupiditatis noſtræ, cùm quis ſcilicet ſectatur & colit honores, opes, delicias, quas ſibi imaginatur, & vt ſummum bonum repræſentat: quæ proinde planè demolianda & eradicanda eſſe aſſerit.

AVT LAPIDEM INVTILEM) q.d. Non tãtum aurea & argentea ſimulacra, ſed & lapidea ex inutili & vili lapide efformata, *deos appellauerunt*, vti etiamnum Romæ videmus priſcorũ deorum viuos in marmore vultus.

OPVS MANVS ANTIQVI.) Simulacro enim venerationem auxit, quòd eſſet opus antiquum antiqui artificis: ſicut etiamnum Romæ & alibi priſcę, Romanorum ſtatuę, ob vetuſtatem maioris ſunt pretij. Acceſſit vetularum & vulgi ſuperſtitio, credentium ſimulacra poſt certam annorum periodum miram ſortiri virtutem: de qua vide Guilielm. Pariſienſ. lib. de Legibus c. 23. & Delrium in Magic.

Porrò primi ex Gentilibus Chriſtiani in odium idololatriæ tunc graſſantis, vt longiſſimè ab idolis priſtinis ſe receſſiſſe teſtarentur, nullis imaginibus, præſertim Dei, vtebantur in templis, vnde à Gentilibus vocabantur athei: quam calumniam refellunt S. Iuſtinus, Arnobius. Athanaſ. Auguſt. Tertull. & alij. qui apologias pro Chriſtianis contra Gentes ſcripſere. At cùm per Conſtantinum idololatria ſublata fuit, vt iam non foret recidiuæ in illam periculum, fideles induxere imagines Chriſti, B. Virginis, & Sanctorum in templa, vti Romæ vetuſtiſſimas, tum in templis, tum in cryptis conſpicimus, quarum vſum probauit Eccleſia, ſanctumque definiuit in Synodo VII. Generali, qui fuit Nicena II. & Tridẽt. ſeſſ. 25. ſub initium. Imagines enim ſunt rudium libri, in quibus legunt geſta Chriſti & Sanctorum, vt illa imitentur, & illos venerentur.

Hactenus de ſimulacris ex auro, argento, lapide fabricatis, nunc ſubiicit ſimilia ex ligno fabrefacta, quæ crebriora ſunt, ac eorum vilitatem & indignitatem demonſtrat. ait ergo.

VERS. 12. AVT SI QVIS ARTIFEX FABER DE SILVA LIGNVM RECTVM SECVERIT, ET HVIVS DOCTE ERADAT OMNEM CORTICEM, ET ARTE SVA VSVS, DILIGENTER FABRICET VAS VTILE ET CONVERSATIONEM VITÆ, RELI-

VERS. 13. QVIIS AVTEM EIVS OPERIS, AD PRÆPARATIONEM ESCÆ ABVTATVR) *Aut ſi quis*, repete ex v. præced. *appellauerunt deos opera manuum hominum*, putà ſimulacra, vti ex auro, argento & lapide, ſic & ex ligno fabricata, quorum vanitatem vanamque ſuperſtitionem graphicę hoc verſu & ſequenti depingit: quod ſcilicet faber lignarius ſecans arborem, illamque decorticans, ex illa fabricet arcam, menſam, feneſtram, aliudve inſtrumentum vtile ad communes vſus huius vitæ: ex eius verò reliquis reiectamentis, partim accendat ignem, quo eſcam coquat; partim faciat idolum, hoc eſt effigiem hominis vel animalis, quam perpolitam in templo collocet, clauiſque ferreis aræ affigat, ne labatur & corruat. Eodem planè modo idolorum fabricam depingit & ſubſannat Baruch toto cap. 6. Ierem. c. 10. & Iſaias c. 44. 9. & ſeq. quos hic Sapiens imitari videtur. Quare quæ ibi dixi, hic non repetam, ideoque paucis, quæ ſequuntur perſtringam.

ARTIFEX FABER) Græcè, ὑλοτόμος τέκτων, id eſt *materia cæſor*, faber materiarius vel lignarius, qui materiam parat ad aliquod opus. At verbum ὑλοτομεῖν, idem eſt, quod ſilvam cædens: ſilva enim dat arbores quaſi materiam fabris ad opera fabrilia: ὕλη enim eſt ſilva, indeq; materia: Latini enim ſæpè Græcam aſpirationem vertunt in litteram S: vt pro ὑπὲρ dicunt *ſuper*, pro ὗς dicunt *ſus*, pro ὕλη dicunt *ſilva*; vnde ὕλη ſignificat quamlibet materiam, ſed præ omnibus cæduam. Senſus eſt q. d. Mechanicus & vilis faber fabricauit idolum: ipſe ergo præſtantior eſt idolo, quia opifex præſtat ſuo opere, & anima præditus præſtat idolo inanimo: vnde puderet fabrum adorare idolum à ſe factum, quia ſcit idolum omnem formam & pulchritudinem à ſe accepiſſe quare cùm ipſe non ſit Deus, multo minus idolum eſſe Deum, cùm ipſe deos fabricare nequeat.

LIGNVM RECTVM) Græcè, εὐκίνητον φυτὸν, id eſt plantam vel arborem, quæ facilè colliqueſcit (τήκω enim eſt liquo, mollio, tabefacio) reſoluitur, putreſcit, corrumpitur. Alij legunt εὔτυκτον, id eſt facilem factu, elaboratam eleganter; Vaticani legunt εὐκίνητον, id eſt bene mobilem, quòd facilè obediat manui artificis; non enim à quercu ſolet exſcindi ſimulacrum. Alij εὐγενῆ, id eſt bene genitam, rectè natam & formatam.

Noſter appoſitè vertit, *rectum*, quia quæ recta ſunt facilius formantur, vnde dicuntur εὐθυτενῆ δένδρα, *arbores quarum vena & fibra recte fluunt*. Hinc Complut. vertunt, *rectum*; Vatab. *eximium* alij, *accommodatum aptum, tractabile*: Cantacuzanus exponit idoneum, rectum, agile.

Pro *diligenter*, græcè eſt εὐπρεπῶς, id eſt decenter, decorè, concinnè, eleganter. Pro *vtile* perperàm Lyran. Hugo, Dionyſ. legunt, *inutile*.

IN CONVERSATIONEM VITÆ) Græcè, εἰς ὑπηρεσίαν ζωῆς, id eſt *in miniſterium vitæ*.

Pro *reliquiis*, græcè eſt, ἀποβλήματα, id eſt reſciſſamenta, reiectamenta, reſidua à ligno reſecta. Græca ergo ſic habent, *reiectamenta vero operis in præparationem eſcæ expendens ſatiatus eſt*. Exaggerat vilitatem materiæ idolorum: ſiquidem ex eodem ligno conficitur idolum, ex cuius ramentis, ſeu ramis, cibus coquitur, qui recreatur & ſaturetur.

ABVTATVR id eſt vtatur. Sic Cicero Action. 3. in Verrem, & lib. 9. epiſt. 6. ait, ſe tempore & vacatione, quàm ſibi reſpub. concedebat, abuti, id eſt vti, ad ſtudium. Sic Iuriſconſulti dicunt, nos vti rebus, quæ vſu non conſumuntur, abuti verò iis quæ vſu conſumuntur, qualia hic ſunt ligna, quibus ignis ad coquendum accenditur. Vnde Cato de Re ruſtica c. 76 ait *Donec omnem caſeum cum melle abuſus eris*, id eſt conſumpſeris Rurſum abuti apud Ciceronem & alios claſſicos eſt abundè vel copioſe vti, ſicut lignis multis ad ignem culinæ copioſè vtimur, ideoque abutimur.

ET RELIQVVM HORVM, QVOD AD NVLLOS VSVS FACIT, LIGNVM CVRVVM, ET VORTICIBVS PLENVM, SCVLPAT DILIGENTER PER VACVITATEM SVAM, ET PER SCIENTIAM SVÆ ARTIS FIGVRET ILLVD, ET ASSIMILET ILLVD IMAGINI HOMINIS) VERS. 13.
Pingit hic fabrum lignarium ſculpentem ſimulacrum, ſiue idolum, vt oſtendat illud nil habere numinis, ſed merum eſſe figmentum cogitationis & operationis artificis, ad illius arbitrium & libitum fabrefactum. Singula pęnè verba habent emphaſim, & peculiarem idoli vilitatem denotant. Vnde ait Primò: *Reliquum horum*, græcè, τὸ δὲ ἐξ αὐτῶν ἀπόβλημα, id eſt *eorum reiectamentum*, q. d. Id eſt quod ex lignis reiicitur, quaſi ſegmentum ineptum ad formandum vas, & ad ſtruendum *ignem*, hoc fecit ſimulacrum & idolum. Secundò, *quod ad nullus vſus facit*. q. d. Inutile ad omnia. Tertiò, *curuum*, græcè, σκολιὸν, id eſt tortuoſum; obliquum, diſtortum. Quartò, *vorticibus plenum*; græcè, ὄζοις συμπεφυκός, id eſt cum nodis natum, nodoſum, ramoſum: ὄζος enim eſt nodus, indeque ramus enaſcens. Noſter nodos vocat *vortices* vel, vt Vatican. habet, *vertices*) idem enim ſunt *vortex* & *vertex*) quòd in ſeipſos vertantur & contorqueantur inſtar rotationis & vertiginis, vti faciunt vortices aquarum, iuxta illud Ouidij lib. 4. de Ponto: *Crebro vertice tortus Halys*. Lignum enim enode planum eſt, pulchrum & facile elaboratu; nodoſum vero, aſperum, deforme & difficile. Quintò, quòd illud *ſculpat diligẽter per vacuitatem ſuam*; græcè, ἐν ἐπιμελείᾳ ἀργίας αὐτοῦ, id eſt in diligentia, cura, induſtria otij ſui. *Vacuitas* ergo hic non lignũ excauatum, vt vult Lyran. nec vacuũ & inanem laborem, vt vult S. Bonauent. nec vacuũ cerebro ſiue amentẽ, vt vult Dion. ſed otium ſignificat. q. d. Lignum idoli adeò rude, eſt, vt à fabro magno ſtudio, cura & arte ſculpi polirique debeat; ſed ipſe aliis rebus ad familiæ ſuſtentationẽ neceſſariis occupatus, idipſum ſcalpit ſculpitque tantum per otium, cùm ſcilicet ab aliis operibus magis vrgentibus otiatur. idolum

ergo

Digitized by Google

ergo eſt opus otij, ideoque neglectum, impertinens & nullius momenti. Sextò addit, quod *per ſcientiam ſuæ artis figuret illud*, græcè, ἐν ἐμπειρίᾳ συνέσεως, id eſt *in experientia intellectus*, hoc eſt, per experientiam, qua crebrò ſculpendo, ſcientiam & artem affabrè ſculpendi ſibi comparavit. Igitur Idolum ignorans & carens mente, indiget ſcientia, mente & arte hominis ſculpentis, cuiuſque eſt opus & figmentum: hic enim dat illi ſuam formam & figuram, omneque decus; at divinitatem, quam non habet, ei tribuere nequit. Septimò, *aſſimilet illud imagini hominis*. q. d. Idolum adeò non eſt Deus, vt ne quidem ſit homo vivens, ſed imago tantùm mortua hominis vivi ab homine efficta. Ergo non verus, ſed fictus pictuſque eſt Deus. Vnde Horatius illud ridens lib. 1. Serm. ſatyra 8.

Cum faber incertus ſcamnum faceretne Priapum, Maluit eſſe deum.

Pleraque ergo idola habuere ſpeciem hominis, quia deos omnes conſtat fuiſſe homines: homines enim inſignes ob fortitudinem, imperium, beneficentia, aut beneficium reip. præſtitum, à populo relati ſunt inter deos. Audi Tertull. de Idolol. c. 15. *Recogitemus omnem idolatriam in homines eſſe culturam, cum ipſos deos nationum homines retro fuiſſe apud ſuos conſtet.* Idem docet S. Aug. toto cap. 26. l. 8. de Civit. & S. Cyprian. lib. *quod idola non ſint dij*, Conſtat Saturnum, Iovem, Minervam Mercurium, Cererem, Venerem fuiſſe homines, uti fusè docet Tertull. Apolog. 11. ubi pariter oſtendit, quod iidem fuerint ſcelerati.

Porrò tam operosè Sapiens æquè ac Prophetæ, vanitatem idolorum vilitatemque deſcribunt, quia primitus idolatria conſiſtebat in adoratione deorum in templis vacuis, ſine vllis eorum ſimulacris, tumque parcior & rarior erat: poſtea verò cùm deorum fabrefacta ſunt ſimulacra, eaque eleganter ſculpta, depicta, & auro gemmiſque ornata; tunc illa, utpote oculis conſpicua, paſſim ab omnibus coli cœpere, itaq; valdè per idola crevit idololatria, vt docet Tertull. lib. de Idololatria c. 3. Vnde & S. Aug. l. 4. de Civit. c. 30. ait Ciceronem riſiſſe idola & idololatras; & c. 31. aſſerit Varronem Romanorum doctiſſimum cenſuiſſe, Deum non eſſe idolum, ſed *animam motu & ratione mundum gubernantem*. ac mox de eodem ſubiicit: *Dicit etiam antiquos Romanos plusquam annos centum & ſeptuaginta deos ſine ſimulacro coluiſſe. Quod ſi adhuc inquit, manſiſſet, caſtius dij obſervarentur. Cuius ſententiæ ſuæ teſtem adhibet inter cetera etiam gentem Iudæam, nec dubitat eum locum ita concludere, ut dicat: Qui prima ſimulacra deorum populis poſuerunt, eos civitatibus ſuis & metum dempſiſſe, & errorem addidiſſe, prudenter exiſtimans deos facile poſſe in ſimulacrorum ſtoliditate contemni. Quod vero non ait, errorem tradiderunt, ſed, addiderunt, iam vtique fuiſſe etiam ſine ſimulacris intelligi vult errorem.* Idem teſtatur Plutarch. in Vita Numæ Pompilij ſecundi Romanorum regis, qui Romulo ſucceſſit. *Hic*, inquit *Romanos prohibuit exiſtimare imaginem Dei aut hominis ſpeciem, aut animalis habere formã. Nec fuit apud eos neque ficta Dei prius ſpecies, ſed in prioribus centum & ſeptuaginta annis, templa quidem ædificabant, ſacraq; ſugaria erigebant, ſimulacrum vero corporeum nullum dicabant. Perinde atque nefas eſſet deterioribus meliora aſſimilare, neque aliter atq; intelligentia Deus percipi poſſet.* Idem docet Clemens Alexandr. libr 1. Stromat. Euſeb. & alij. Poſt Numam ergo Tarquinius Priſcus, vanitate & ſtultitia Græcarum ſuperſtitionum Getruſcarumq; domi imbutus Romanos edocuit ſimulacra diis ponere. unde ipſe Capitolium ædificavit, illudque Iovi dedicavit.

Imò priſci Gentiles prima ſimulacra deorum fecerunt abſque effigie hominis vel animalis, in rudi trunco, vel informi ligno, maximè dum ea figerent ad diſcriminandos ditionumque terminos. Vide Lucanus lib. 3.

Simulacraque mœſta deorum
Arte carent, cæſiſque extant informia truncis.

Poſtea deo Termino faciem hominis dedere, ſed truncam ſine manibus, brachiis, pedibus, &c. vti adhuc videre eſt Romæ in priſcis Termini imaginibus. Denique creſcente arte æquè ac ſuperſtitione, deos pinxerunt & ſculpſerunt plena & perfecta effigie hominis, eamque coloribus, purpura, coronis aureis, ſceptra ornaruot, vt eam venerabilem rudibus efficerent: atque tum idololatria adeò increvit, vt idola etiam plateas, forum, balnea, ſtabula & domos replerent, vti teſtatur Tertull. lib. de Spectac. cap. 8. vnde addit: *Totum ſæculum Satanas & angeli ſuis repleverunt.*

AVT ALICVI EX ANIMALIBVS ILLVD COMPARET, PERLINIENS RVBRICA, ET RVBICVNDVM FACIENS FVCO COLOREM ILLIVS, ET OMNEM MACVLAM, QVÆ IN ILLO EST, PERLINIENS] Crevit ſuperſtitio idololatriæ, vt idola fingerent effigie non hominis, ſed animalis cuiuſpiam, eiuſque vilis & abiecti (hoc enim eſt Græcum εὐτελεῖ) putà canis, felis, ſimiæ, muſcæ, qualis erat Beelzabub. Vers. 14.

PERLINIENS RVBRICA] Græcè μίλτῳ, id eſt *minio*, ſicut priſci librorum vel capitum titulos rubeo colore notabant, qui inde rubricæ ſunt dicti. Priſca ergo idola tingebantur rubeo colore, velut purpureo & igneo: purpura enim eſt veſtis regum; ignis vero index divinitatis, vt ſignificarét deos eſſe reges vniverſi, fulminaque & ignes vibrare. Porro hunc colorem vocat *fucum*, quia eo obducentes ſtatuam idoli, tegebant omnes eius maculas, fœdos colores & ſordes: vt ſubdit Sapiens; quod erat facere fucum populo. Fucus enim vocatur vnguentum, vel pigmentum, quo mulieres tinguntur & colorantur, vt pallorem luridum, ac vitia corporis obtegant quare fuco rubrum, vel roſeum colorem faciei inducunt. Vnde Comicus:

Nam iſtæc veteres, quaſi vnguentis vnctitant
Vetulæ, edentulæ, quæ vitia corporis fuco occulcant.

Denique fucus quolibet colore fieri poteſt. Totum hunc locũ à v. 11. clarè & eleganter vertit Vat. hoc modo *Aut cũ quis faber materiarius ex una arboris ſuccisa, omnem circa corticem ſcitè deſtrinxit, & inde vas ejus vitæ profuturu artificiosè pulchreq; fabricavit: opificij vero recrementis apparando cibo conſumptis ſatiatus, reſiduum indè nullius vſus ineptum ſumpſit truncum ramiſque nodoſum, per otium ſculpſit diligenter, & vacans peritè formavit, adeoque hominis figuravit effigie, aut animalis cuiuſpiam vilis ſimulacrum effinxit. Deinde minium & fucum illinendo, conciliavit ei ruborem, & omnem in eo maculam obduxit.*

ET FACIAT EI DIGNAM HABITATIONEM, Vers. 15
ET IN PARIETE PONENS ILLVD, ET CONFIRMANS FERRO, NE FORTE CADAT, PROSPI- Vers. 16
CIENS ILLI, SCIENS QVONIAM NON POTEST ADIVVARE SE: IMAGO ENIM EST, ET OPVS EST ILLI ADIVTORIVM] q. d. Deinde idolo quaſi numini extruit ſacellum, altare, templum, aut potius ædiculam, tabernaculum, vel thecam, cui includatur, vti Demetrius argentarius faciebat ædiculas argenteas Dianæ, Act. 19. 24. primitius enim non erant templa. nam primus Salomon Hebræis templum erexit, imo Xerxes Magorum conſilio templa combuſſit; quod, vt ſcribit Cicero libr. 2. de Legibus, mundus totus eſſet templum, nec domibus includendi forent dij, ſed ipſis omnia patentia deberent eſſe ac libera, ideoque oraturi altos montes conſcendebant, idola ergo domeſtica in ſuorum cubiculis, puta in Lararijs vel Oratorijs collocabant (omnia enim hæc ſpectant ad vilitatem idolorum demonſtrandam, ibique in pariete illa collocabant, ac clavis affigebant firmabantque, providentes illis ne caderent, quia ſciebant illa non poſſe ſeipſa ſuſtinere, ſed ope aliena indigere, eo quod idolum non aliud ſit, quàm imago imbecilla, quæ opus habet alterius auxilio, & ſuſtentaculo. Idem idolis improperat Ierem. ca. 10. 4. *Clavis*, inquit, *& malleis compegit, vt non diſſolvatur*, &c. *portata tollentur, quia incedere non valent.* Et Bar. c. 6. 26. *Si ceciderint*, ait, *a ſemetipſis non conſurgunt: neque ſi quis eum ſtatuerit rectũ, per ſemetipſum ſtabit.* Verè S. Aug. ſer. 29. de Verbis Domini: *Deus aureus*, ait, *et Deus ligneus ad pretiũ diſpares ſunt: at habere oculos, & non videre pares ſunt.*

ET DE SVBSTANTIA SVA, ET DE FILIIS SVIS, ET DE NVPTIIS VOTVM FACIENS INQVIRIT. NON ERVBESCIT LOQVI CVM ILLO, QVI SINE ANIMA EST] Græcè, *Tandem pro poſſeſſionibus, & pro nuptiis ſuis, & pro liberis illis* προσευχόμενος, id eſt, *orans*, vel *vota nuncupans*, *inanimo verba facere non erubeſcit*, ita Vatabl. Quare τὸ *inquirit*, non eſt in Græco, ſed ſubauditur & ſententiæ vim adauget q. d. Quænam eſt illa veſania, vt idolo ligneo & ſtupido vota faciant ad hoc, vt felices ſortiantur nuptias, liberos & poſſeſſiones, ab eoque inquirant, Vers. 17

num eas aſſecuturi ſunt, an non; cùm idolum inanime, nec loqui, nec audire, nec intelligire, multò minus prophetare valeat. Vide Baruch cap. 6. 33. & ſeq. Porrò Hebreos, Gentiles, & Chriſtianos, cùm quid à Deo vel ab idolis, poſtularent, ſolitos precibus addere vota, ut facilius rem impetrarent, notiſſimum eſt. Audi Valer. Max. lib. 1. cap. 1. *Priſco etiam inſtituto rebus divinis opera datur: cum aliquid commendandum eſt, precatione: cum expoſcendum, voto: cum ſolvendum, gratulatione: cum inquirendum, vel extis, vel ſortibus: impetrito, cum peragendum ſolemni ritu ſacrificio: quo etiam oſtentorum, ac fulgurum denunciationes procurantur.*

VERS. 18. ET PRO SANITATE QVIDEM INFIRMUM DEPRECATUR, ET PRO VITA ROGAT MORTUUM, ET IN ADIUTORIUM INUTILEM INVOCAT.

VERS. 19. ET PRO ITINERE PETIT AB EO, QVI AMBULARE NON POTEST; ET DE ACQVIRENDO, ET DE OPERANDO, ET DE OMNIUM RERUM EVENTV PETIT AB EO, QVI IN OMNIBUS EST INUTILIS] *Infirmum*, non ægrum; ſed invalidum & impotentem: hoc enim eſt ἀσθενῆ. *Mortuum*, id eſt, anima & vita deſtitutum. Eſt catachreſis. Propriè enim *mortuus* dicitur, qui aliquando vixit, vitæque eſt capax: idolum autem vitæ eſt incapax. *Inutilem* græcè, ἀπειρότατον, id eſt, inexpertiſſimum, ignariſſimum, & ignaviſſimum, utpote, qui numquam potuerit experiri, & per experientiam aliquid cognoſcere. Petrus Nannius legit ἀπορώτατον, id eſt, egentiſſimum, & ope conſilioque deſtitutiſſimum, ut totus ſermo per Antitheſes decurrat. q. d. Pro ope invocat opis indigum, & ut Vatabl. vertit, *extreme inopem*. Noſter videtur legiſſe ἀχρηστότατον, id eſt, *inutilem*; aut ἀναπηρότατον, id eſt, ſummè cæcum, mutilum, & mancum; aut ἀπηρότατον, id eſt, pera & crumena extremè deſtitutum, hoc eſt, pauperrimum.

ET PRO ITINERE PETIT AB EO, QVI AMBULARE NON POTEST.] Vatabl. Pro *itinere, atiendo ne gradum quidem facere valenti ſupplicat*. q. d. Idololatra, ut felix habeat iter, invocat dolum velut ducem itineris, qui nec pedem quidem movere poteſt, iuxta illud: *Pedes habent, & non ambulabunt*, pſal. 113. Sic Romani Deam itineris *Iter ducam* & *Domiducam* vocabant & invocabant; Feſſi verò Deam *Feſſoniam*, teſte S. Auguſt. 7. de Ciuit, cap. 3.

DE ACQVIRENDO] &c. Græca clarè & eleganter habent, *pro quæſtu, opificij ſucceſſu, manuumque dexteritate & proſpero ſucceſſu, ignaviſſimum manibus rogat gnavitatem, agendi facilitatem, dexteritatem, potentiam, & efficaciam*: hæc enim omnia ſignificat εὐοδίωσιν, vel, ut alij legunt, εὐθύμησιν cui pulchrè opponit ἀδρανέστατον, id eſt, ignaviſſimum, imbecilliſſimum, impotentiſſimum idolum. Porrò pro acquiſitione opum & quæſtu, Gentiles invocabant Deum Plutum (πλοῦτος enim eſt pecunia) ſive ditem, quaſi divitem. Sic pecuniæ præerat Dea Pecunia, æri Æſculanus, argento Argentinus; cur non & auro Aurinus? ait S. Auguſt. 4. de Civit. ca. 21. qui & lib. 7. cap. 12. ait, Iouem ipſum vocatum Pecuniam: *Pecunia enim obediunt omnia*. Ruſum Arnobius libr. 4. contra Gentes vocat Deos Lucrios lucro præpoſitos. Vide dicta Eccleſ. 10. 19. Pro opere verò, operiſque ſucceſſu invocabant Mercurium, Minervam, & Vulcanum.

Calvini Ex dictis patet turpiſſimè errare Calvinum, qui lib. 1. inſtit. cap. 11. §. 9. & 10. aſſerit Gentiles non fuiſſe tam ſtupidos, ut lapides & ligna adorarent. Quare ſapientem & Prophetas, cùm idola eorum reprehendunt; reprehendere id, quod Chriſtiani iam faciunt, videlicet quòd Deum in ligno & lapide, id eſt, in lignea vel lapidea imagine carnaliter venerantur, falſiſſimum eſſe patet ex *Refellitur.* toto hoc loco, & clariùs ex cap. 6. Baruch, & Iſaiæ ca. 44. & Ierem. 10. & pſal. 113. Hi enim Prophetæ fusè & operosè ex vilitate materiæ, artificij, ſculpturæ, &c. toti ſunt in eo, ut rudi populo eximant opinionem Deitatis idoli, & perſuadeant in idolo nil eſſe Numinis, nil divinitatis. Unde Baruch poſt ſingula argumenta, crebrò iterando infert & concludit: *Unde vobis notum ſit, quia non ſunt dij*. Ex quibus clariſſimum eſt, Gentiles ipſa idola lapidea & lignea, velut deos & numina coluiſſe. Idem clariſſimè docent omnes patres, qui contra idola ſcripſerunt, ut Tertull. S. Iuſtin. S. Athanaſ. S. Cyprian. Athenagoras, Arnobius Felix Minutius, S. Auguſt. & alij, qui paſſim rident Gentiles, quòd lapides & ligna pro diis colant.

Idem diſertis verbis, quæ ex S. Auguſt. recitavi v. 10. docet Mercurius Triſmegiſtus, ſummus & antiquiſſimus Gentilium Philoſophus & Theologus.

Neque mirum homines ſimplices tam ſtupidos fuiſſe, ut idola adorarent, quia etiamnum tales eſſe ſcimus in Iapone & Indiis: Nam error hic tot ſæculorum uſu roboratus, atque oraculis, quæ dæmones per idola loquentes reddebant, aliiſque eorum geſtibus & ludificationibus circa idolum factis; quibus illa animata, imò divina eſſe populo perſuadere conabantur, confirmatus quaſi de manu in manum tradebatur poſteris: uti & alia non minùs ſtupenda ipſorum infamia crimina, quæ proinde ipſi licita putabant, ſicut legimus apud Laertium, Plutarch. & alios.

Vbi Nota Gentiles ſagaciores & doctiores, uti aſſerit Triſmegiſtus apud S. Auguſt. libr. 8. de Civit. c. 23. exiſtimaſſe, *quoſdam quidem deos, ſcilicet idola fieri manibus hominum unde & plurima eſſe & eiuſdem Dei v. 3. Ioan*; ſed idola hæc eſſe corpus Dei: Deum verò eſſe ſpiritum incluſum in idolo, quaſi ipſius animam, quem ſpiritum alij putabant eſſe animam hominis mortui, cui idolum erigebant: alij dæmonem, ſive ab idoloplaſtes invocatum, ſive ſponte ſe hominum ſuperſtitioni & idolis inſerentem, uti loco citato ait Triſmegiſtus; alij verò eſſe animam univerſi, aut animam ſolis, lunæ, terræ, &c. vti refert Euſeb. lib. 3. de Præpar. cap. 3. & S. Auguſt. 7. de Civit. cap. 5. & ſeq. Plura vide apud Gyraldum de diis Gentium Syntagm. 1.

Porrò, quibus, quantiſque artibus & actibus dæmones ludificarint Paganos, ut idolorum animæ eſſe crederentur, declarat S. Cyprian. lib. de Idolol. non longè à principio: *Hi ergo ſpiritus, inquit, ſub ſtatuis atque imaginibus conſecratis delitescunt: hi afflatu ſuo vatum pectora inſpirant, extorum fibras animant, avium volatus gubernant, ſortes regunt, oracula efficiunt, falſa veris ſemper involvunt: nam & falluntur & fallunt: vitam turbant, ſomnos inquietant; irrepentes etiam in corporibus occulte mentes terrent, membra diſtorquent, valetudinem frangunt, morbis laceſſunt, ut ad cultum ſui cogant, ut nidore altarium & rogis pecorum ſaginati remiſſis, quæ conſtrinxerant, curaſſe videantur. Hæc eſt de illis medela, cum illorum ceſſat iniuria: nec aliud illis ſtudium eſt quam a Deo homines avocare, & ad ſuperſtitionem ſui ab intellectu veræ religionis avertere, cum ſint ipſi pœnales quærere ſibi ad pœnam comites, quos ad crimen ſuum fecerint erroris participes.*

Dices: Sapientiores Gentilium agnoverunt Deum verum, eumque in idolo coluerunt, ſicut Chriſtiani eum colunt in imagine: Atqui illi reprehenduntur hic ut idololatræ, ergo & Chriſtiani. Reſp. Vix invenies aliquem, qui Deum verum coluerit in idolo. nam qui Deum verum agnoverunt, ſpreverunt & riſerunt idola, ut Socrates, Platos, Ariſtoteles, Cicero, Lucretius; aliqui tamen ex metu populi, ne occiderentur, uti occiſus fuit Socrates quaſi deorum contemptor, ea publicè coluerunt, non ſponte, ſed quaſi coacti, cum privatim & ſecretò ea aſpernarentur, & unum Deum creatorem omnium colerent. *An in idolo adorarint Deu.* Sed demũ nonnullos in idolo Deum verum adoraſſe, illi errarunt in eo, quòd putarent idolum eſſe corpus Dei, uti jam dixi eoque Deum delectari, ſeſeque in eo includere & occultare; aut certè Deum idolo eſſe ſimilem, vel habere ſimilia membra humana, vitulina, ſerpentina: ideo enim hæc membra idolo dabant; & variis varia, ac conſequenter Deo vero aſſingebant corpus, membra, aliaque, quæ falſa ſunt; ſicque conſequenter colebant Deum non verum, qui purus eſt ſpiritus, ſed corporeum & falſum. Denique cenſebant idolum eſſe aliquid Dei, ac proinde habere aliquid virtutis divinæ, aliquid numinis, aliquid divinitatis, quidquid illud eſſet. Quid enim illud eſſet in particulari, ipſi nec exprimere, nec intelligere, nec capere poterant.

Nil tale habent Chriſtiani: nec enim in imagine, etiam Dei, aliquid numinis, aut ſpiritus & vitæ, aut corporeæ ſimilitudinis collocant, ſed nudam repræſentationem Dei, eamque analogicam, quatenus ſcilicet res & imago corporalis ſpiritualem repræſentare poteſt, quæ propria & nuda eſt ratio imaginis, ſcilicet repræſentare ſuum prototypum: ac proinde rectè Theologi ex S. Baſilio & Damaſceno docent, honorem imaginis natura ſua referri ad prototypum. Porrò imagines hominum viſibilium, putà Chriſti & Sanctorum crebræ ſunt

apud

Digitized by Google

apud Chriſtianos; Dei verò inviſibilis pauex, ne rude A vulgus cenſeat Deum habere corpus imagini ſimile. Quocirca non eſt pingendus Deus, niſi eo modo & forma, qua ipſe in S.Script. legitur Sanctis, ut Abrahæ, Moſi & Prophetis apparuiſſe, ac rudibus explicandum eſt, quid ſibi illa forma velit; Deum enim eſſe incorporeum, omnique forma & figura carere, uti docet Synodus VII. Act.3. & ſeq.

Denique, ſi qui ſapientum Deum verum in idolo, ut in mera imagine coluerunt, propriè hic non taxantur, nec peccarunt formali & propriè dicta idololatria; ſed peccarunt, tùm peccato ſcandali, quod ſuo exemplo populum in idololatria ſua confirmarint, tum peccato profeſſionis falſæ fidei & idololatriæ: participando enim cum idololatris in communi, & publico cultu idoli profitebantur exteriùs fidem & cultum idoli, etiamſi interiùs non idolum, ſed Deum in idolo; ut in imagine adorarent. Adde idolum eſſe imaginem non veri Dei, ſed falſi: nec enim cuique licet Deo vero imaginem dare, quam ipſe illi affinxit; ſed quam Deus & Eccleſia approbant. Quare qui idolum colit, Deum non verum, ſed falſum colit, quem ſcilicet idoloplaſtæ & idololatræ ſibi finxerunt, & formarunt, neglecto Deo vero creatore cæli & terræ. Quicumque ergo idolum colit, Deum falſum colit, & idololatra eſt. Unde & pleraque idola tam deformia & horrida ſunt, ut ipſa ſui forma & ſpecie dæmonis ſimulacra eſſe videantur. Atra enim ſunt inſtar Æthiopum, capite bovino, vultu ſævo & minaci, oculis ingentibus & ſcintillantibus, fronte taurina, & ſubinde cornuta, naſo thraſonico, labris craſſis & porcinis; rictus oris eſt diductus velut canis ringentis, os patulum, & hians inſtar lupi, idemque ingens & concavum inſtar furni, ut ſcilicet in eo faciliùs dæmon voces articulatas formaret, quibus reſponſa & oracula ederet. Qualia Romæ præſertim in Vaticano permulta conſpicimus.

Myſticè, hæc omnia adaptes hæreſi, & cuivis cupiditati. Idolum enim hæretico eſt hæreſis, ſuperbo honor, avaro aurum, guloſo venter, luxurioſo venus, acedioſo ſomnus, iracundo vindicta, invido livor, uti docet S.Auguſt. S.Gregor. & ceteri Doctores, imò S.Paulus Philip.3.19. & Epheſ.5.5.

CAPUT DECIMUMQUARTUM.

SINOPSIS CAPITIS.

PReſequitur invectivam in idola, eamque inchoat ab exemplo navigantium, qui inſipienter nave vilius idolum, invocant, qua occaſione navis inventionem per arcam Noe Deo auctori tribuit & celebrat. Inde v. 14. idolorum initium & originem, ac propagationem, & incrementa aſſignat. Denique v. 23. ſacrilega idololatrarum ſacrificia, imò parricidia, adulteria, furta, periuria recenſet, ac idololatriam omnium ſcelerum eſſe fontem, imò cloacam aſſeverat.

1. ITerùm alius navigare cogitans, & per feros fluctus iter facere incipiens, ligno portante ſe, fragilius lignum invocat. 2. Illud enim cupiditas acquirendi excogitavit, et artifex ſapientia fabricavit ſua. 3. Tua autem, Pater, providentia gubernat: quoniam dediſti et in mari viam, et inter fluctus ſemitam firmiſſimam. 4. oſtendens quoniam potens es ex omnibus ſalvare, etiam ſi ſine arte aliquis adeat mare. 5. Sed ut non eſſent vacua ſapientiæ tuæ opera: propter hoc etiam et exiguo ligno credunt homines animas ſuas, et tranſeuntes mare per ratem liberati ſunt; 6. ſed et ab initio cum perirent ſuperbi gigantes, ſpes orbis terrarum ad ratem confugiens, remiſit ſæculo ſemen nativitatis, quæ manu tua erat gubernata. 7. Benedictum eſt enim lignum, per quod fit iuſtitia. 8. Per manus autem quod fit idolum maledictum eſt et ipſum, et qui fecit illud: quia ille quidem operatus eſt: illud autem cùm eſſet fragile, deus cognominatus eſt. 9. Similiter autem odio ſunt Deo, impius et impietas eius. 10. Etenim quod factum eſt cum illo, qui fecit, tormenta patietur. 11. Propter hoc et in idolis nationum non erit reſpectus: quoniam creaturæ Dei in odium factæ ſunt, et in tentationem animabus hominum, et in muſcipulam pedibus inſipientium. 12. Initium enim fornicatio eſt exquiſitio idolorum: et adinventio illorum corruptio vitæ eſt. 13. neque enim erant ab initio, neque erunt in perpetuum. 14. Supervacuitas enim hominum advenit in orbem terrarum: et ideò brevis illorum finis eſt inventus. 15. Acerbo enim luctu dolens pater, citò ſibi rapti filii fecit imaginem: et illum, qui tunc quaſi homo mortuus fuerat, nunc tamquam deum colere cœpit, et conſtituit inter ſervos ſuos ſacra et ſacrificia. 16. Deinde interveniente tempore, convaleſcente iniqua conſuetudine, hic error tamquam lex cuſtoditus eſt, et tyrannorum imperio colebantur figmenta. 17. Et hos quos in palàm homines honorare non poterant, propter hoc quòd longè eſſent, e longinquo figura eorum allata; evidentem imaginem regis, quem honorare volebant, fecerunt: ut illum, qui aberat, tamquam præſentem colerent ſua ſollicitudine. 18. Provexit autem ad horum culturam, et hos qui ignorabant, artificis eximia diligentia. 19. Ille enim volens placere illi, qui ſe aſſumpſit: elaboravit arte ſua, ut ſimilitudinem in melius figuraret. 20. Multitudo autem hominum abducta per ſpeciem operis, eum, qui ante tempus tamquam homo honoratus fuerat, nunc deum æſtimaverunt. 21. Et hæc fuit vitæ humanæ deceptio: quoniam aut affectui, aut regibus deſervientes homines, incommunicabile nomen lapidibus et lignis impoſuerunt. 22. Et non ſuffecerat erraſſe eos circa Dei ſcientiam, ſed et in magno viventes inſcientiæ bello, tot et tam magna mala pacem appellant. 23. Aut enim filios ſuos ſacrificantes, aut obſcura ſacrificia facientes, aut inſaniæ plenas vigilias habentes, 24. neque vitam, neque nuptias mundas iam cuſtodiunt, ſed alius alium per invidiam occidit, aut adulterans contriſtat: 25. et omnia commiſta ſunt, ſanguis, homicidium, furtum et fictio, corruptio et infidelitas, turbatio et periurium, tumultus bonorum, 26. Dei immemoratio, animarum inquinatio, nativitatis immutatio, nuptiarum inconſtantia, inordinatio mœchiæ et impudicitiæ. 27. Infandorum enim idolorum cultura omnis mali cauſa eſt, et initium, et finis. 28. Aut enim dum lætantur, inſaniunt: aut certè vaticinantur falſa, aut vivunt iniuſtè, aut peierant citò. 29. Dum enim confidunt in idolis, quæ ſine anima ſunt, malè iurantes noceri ſe non ſperant. 30. Vtraque ergo illis evenient dignè, quoniam malè ſenſerunt de Deo, attendentes idolis, et iuraverunt iniuſtè, in dolo contemnentes iuſtitiam. 31. Non enim iuratorum virtus, ſed peccantium pœna perambulat ſemper iniuſtorum prævaricationem.

Vers. 1. ITERUM ALIUS NAVIGARE COGITANS, ET

A

PER FEROS FLUCTUS ITER FACERE INCIPIENS, LIGNO PORTANTE SE, FRAGILIUS

Vers. 2. LIGNUM INVOCAT. ILLUD ENIM CUPIDITAS ACQUIRENDI EXCOGITAVIT, ET ARTIFEX SAPIENTIA FABRICAVIT SUA] Græcè, *rurſus quis ad navigandum ſe comparans, & feros pertranſiturus fluctus, navigio ipſum portante, putrius lignum inclamat. Nam illud quidem lucrorum cupiditas excogitavit, artifex autem ſapientia confecit: tua vero, pater, providentia gubernat.* In Græco enim non eſt *τὸ ſapientia ſua*, ſed tantum *artifex ſapientia*, quæ dicitur fabricaſſe navim, quam in mari Dei providentia gubernat. In Latino eſt *τὸ ſapientia ſua*. q. d. Artifex, putà faber, per ſapientiam ſuam fabricavit navim: Senſus eſt, q. d. Vide & diſce hic novam idololatrarum dementiam. Ecce tibi nautæ navim conſtruunt ex lignis ſolidis, & artificioſè compactis, ut ſævis maris fluctibus, ventis, & procellis reſiſtat: hi autem pro felici navigatione invocant idolum ex viliore ligno, uti oſtendi cap. præced. v. 13. & ſeq. confectum: Nautarum enim Deus & idolum eſt Neptu-

B

Navigantium patroni. nus, item Caſtor & Pollux, Actor. 28. 11. Sicut Chriſtianorum in mari periclitantium non dij, ſed apud Deum advocati ſunt B. Virgo, S. Paulus, S. Clemens, S. Nicolaus, S. Selmus, S. Franciſcus Xaverius, uti dixi Actor. 28. 11. Ut quid ergo Neptunum è ligno vili & putri fabricatum colunt? cur non potius navim ſuam è ligno forti & pulchro ritè compactam invocant? illam enim cupiditas lucri per tranſvectionem mercium, quæ navi fit, conquirendi ingenioſè excogitavit, & artifex, putà faber lignarius per ſuam ſapientiam, id eſt, ingenium, & artem induſtriè, affabreque fabricavit; ideoque robuſtiorem æquè ac elegantiorem, quàm ſint idola effecit. Unde Propertius libr. 3. de Navi & Naufragio.

Ergo ſollicitæ, inquit, *tu cauſa pecunia vitae es:*
Per te immaturum mortis adimus iter.
Natura inſidiam Pontum ſubſtravit avaris.

Navis inventor quis? Gentiles navis inventionem tribuunt Iaſoni & Argonautis, navigantibus Colchos ad rapiendum vellus aureum, utpote antiquiſſimis. Ita Plinius lib. 3. c. 26. Tertull. lib. de Corona militis ca. 8. tribuit Minervæ; Clemens

C

Alex. 1. Strom. Atlanti, alij Danao, alij Neptuno, alij Prometheo, qui Moſi fuit coævus, uti ſuperius dixi ex S. Auguſt. alij Phœnicibus, alij Cretenſibus; diverſis enim in locis diverſi ejuſdem rei potuerunt eſſe auctores. Verùm hiis omnibus anterior fuit arca Noe, Geneſ. 6. Hæc ergo prima, quod ſciamus, fuit orbis navis; etſi ante eam homines navigaſſe in ratibus, truncis arborum excavatis, uti etiamnum faciunt Indi, & Scaphis ſit veriſimile. Vide Plinium lib. 7. ca. 56. & Polydorum, Virgil. lib. 3. de Invent. cap. 15.

Præ ceteris ponit exemplum navigantium, quia hi ob aſſidua vitæ pericula proni ſunt ad invocandos deos. Nam, ut ait Pſaltes, pſal. 106. 26. *Aſcendunt uſque ad cælos, & deſcendunt uſque ad abyſſos: anima eorum in malis tabeſcebat. Turbati ſunt, & moti ſunt, ſicut ebrius, & omnis ſapientia eorum devorata eſt. Et clamaverunt ad Dominum cum tribularentur*, &c. Unde illud vulgo tritum: *Qui neſcit orare, navigét mare*. Vide Jonæ c. 1. Hinc Ca-

Tres Catonis dolores. to, teſte Plutarch. de tribus dolebat, Primò, quod in hac vita tam incerti & brevi, vel unus dies ſine fructu

D

illi effluxiſſet. Secundo quod ſecretum ſuum credidiſſet mulieri. Tertio, quod navigio feciſſet iter, quo terreſtri via poterat pervenire. Eadem hæc tria vota Ariſtoteli tribuit Antonius in Meliſſa part. 1. ſerm. 17. & Alexandro Magno Stobæus; ſed loco primi ponunt, quod unum diem inteſtatus manſiſſet.

TUA AUTEM PATER PROVIDENTIA (multi addunt, *cuncta*, ſed illud delent Rom. & Græci) GU-

Vers. 3. BERNAT, ſcilicet lignum, hoc eſt, navim jam dictam: QUONIAM DEDISTI ET IN MARI VIAM, ET INTER FLUCTUS SEMITAM FIRMISSIMAM.

Vers. 4. OSTENDENS QUONIAM POTENS ES EX OMNIBUS SALVARE, ETIAMSI SINE ARTE ALIQUIS ADEAT MARE] Pro, *ſine arte*, uti legunt Rom. & Græci, perperam alij legunt, *ſine rate*, licèt eòdem redeat ſenſus: per *artem* enim, nauticam intelligit, in qua primæ fuere rates. Noſter a Caſtro, providentiam hanc Dei reſtringit ad Hebræos, quos Deus ſine navi per mare rubrum à ſe diviſum ſicco pede deduxit. Melius alij attribuunt navi, de qua ſermo præceſſit. q. d. Fruſtra nautæ invocant ſua idola, puta Neptunum, & Caſtores: tua enim providentia, o Domine, qui es pater omnium, navim in mediis fluctibus, æquè ac cetera cuncta, gubernat & dirigit; quæ tanta tamque potens eſt, ut etiam Hebræis in mari rubro ſine navibus patefecerit viam, ut inter ejus altiſſimas aquas & fluctus per ſemitam firmiſſimam, græcè [illegible], id eſt, tutam, ſecuram, putà per ſiccum maris alveum illæſi tranſirent: quo miraculo oſtendiſti te poſſe homines ex omnibus maris periculis ſalvare, perque illud dare iter pervium eùm volueris, etiamſi quis ſine arte & rate illud adierit. Unde S. Chryſoſt. hom. 11. in Geneſ. obſtupeſcit Dei ſapientiam & providentiam, quæ docet nautas & naucleros tempus, viam, & diverticula in vaſtiſſimo æquore, ut ſciant in qua plaga mundi verſentur, quam viam inire, quæ diverticula capeſſere debeant.

Moraliter, hic diſce quanta quamque ſingularis ſit Dei providentia, quæ ſingulas naves, & navigantes in medio mari gubernat, ac pari ratione ſingulos homines, animalia, plantas, & creaturas alias; adeoque totum mundum regit & gubernat. Mundus enim eſt quaſi navicula, cujus nauclerus eſt Deus, uti docet Ariſtot. (vel quiſquis eſt auctor) lib. de Mundo. Exemplum admirabile Senis cujuſdam naufragi, cui nomen Valgius, vel Victor, qui in navi ſociis atque carinæ retinaculis amiſſis, per varias regiones undis maris iactatus, mira Dei providentia ſervatus eſt, narrat S. Paulinus epiſt. ad Macarium. Simili modo in ceteris navigantibus vaſtum, cæcum, & procelloſum mare in navi tam exigua & invalida ſingularis elucet Dei cura & providentia. Navigantes enim vix tribus palmis (quibus navis eminet mari) diſtant à morte. Unde Juven. ſatyr. 14.

I nunc, ait, *& ventis animam committe, dolato*
Confiſus ligno, digitis a morte remotus
Quatuor, aut ſeptem, ſi ſit latiſſima teda,

id eſt, pinus, ex qua fit navis. Et Ovidij libr. 2. de Ponto.

Nam propè tam lethum, quam propè cernit aquam.

Sic & Anacharſis apud Laert. ait, navigantes quatuor digitis, quibus craſſa eſt navis, diſtare à morte.

Errores circa providentiam. Primò. Errarunt ergo Primò, Epicurus, Heraclitus, & Democritus concedentes quidem Deum, ſed ei adimentes providentiam, eo quòd putarent omnia evenire ex neceſſitate naturæ, teſte Lactantio lib. 1. de Ira Dei c. 9. & 10.

Secundò. Secundo, erravit Cicero, qui eandem Deo ademit, ſed alio ex capite, quod ſcilicet adimeret Deo cognitionem futurorum contingentium, putans illam repugnare libero hominis arbitrio, teſte S. Auguſt. lib. 5. de Civit. c. 9.

Tertio. Tertio, errarunt alij, qui ſingulas res tendere cenſuerunt à ſuis cauſis, non à Dei providentia: Deum enim movere primum mobile, cetera vero ab illa moveri, uti ait Ariſtot. 12. Metaphyſ. cap. 2. textu 37. Unde hunc errorem Ariſtoteli tribuunt Nazianz. orat. 1. de Theolog. Clemens VIII. Stromat. Ambroſ. lib. 1. Offic. cap. 13. & alij: Videbatur enim Ariſtoteli indignum Deo curare res ſingulares etiam minimas, ut culices, pulices, &c.

Quartò. Quarto, errarunt illi, qui dixerunt Deum per ſe curare res univerſales, & incorruptibiles; particulares vero & corruptibiles curare per intermedios genios, ſive angelos; quem errorem Platoni tribuit Nyſſen. lib. 8. Philoſ. cap. 3. & 4. Plato tamen libr. 10. de Legibus fuſè oſtendit Deum curare res minimas: perfectiſſimus enim artifex, inquit (qualis eſt Deus) etiam minimorum in arte cognitionem curamque habet.

Hos errores recenſent, & confutant S. Chryſoſt. libris ſex, & Salvianus libris octo de Providentia, S. Ambroſ. 1. Offic. c. 13. S. Auguſt. libr. 5. de Civit. ca. 9. & 10. S. Thomas li. 3. contra Gentes cap. 71. & ſequent. ac Sapiens hoc loco.

Gnomæ Patrum de providentia. Porrò huic Sapientis gnomæ conſonant omnium patrum, & probatorum Philoſoph. ſententiæ. S. Baſil. in Hexam. hom. 7. *Nihil eſt prorſus*, ait, *quod ſub providentiam Dei non cadat: nihil eſt omninò, quod a Deo neglectum ſit: omnia explorat, omnia conſpicit oculus ille pervigil: omnibus adeſt, facultatem ſalutis cuique præſtat.* S. Hieron. in caput Ieremiæ 9. *Omnia*, inquit, *Dei providentia atque juſtitia gubernantur*. Et in Matth. 7. *Si parva & vilia animalia abſque Deo auctore non decidunt*,

& in

& in omnibus eſt providentia, & quæ in his periturа ſunt A *ſine Dei voluntate non pereunt; vos qui æterni eſtis non debetis timere, quòd abſque Dei vivatis providentia*. S. Ambr. 1. Offic. libro cap. 13. *Quidam putant*, inquit, *Dei providentiam uſque ad lunam deſcendere. Et quis operator negligat operis ſui curam? quis deſerat & deſtituat, quod ipſe condendum putavit? Si iniuria eſt regere, nonne eſt maior iniuria feciſſe? cum aliquid non feciſſe nulla iniuſtitia ſit; non curare, quod feceris, ſumma inclementia. Revera, ſi in Deo vivimus, movemur, & ſumus, ipſumque per terras meare, per tractus maris, cælumque profundum aiunt; quare optimam illius dignitatem, nempe providentiam ab eo auferendam eſſe arbitratur?* S. Auguſt. lib. 3. Confeſſ. c. 11. *O tu bone omnipotens*, inquit, *qui ſic curas unumquemque noſtrum, tanquam ſolum cures, & ſic omnes tanquam ſingulos*. Et lib. 5. de Geneſi ad literam. c. ult. *Quid abſurdius & inſulſius ſentiri poteſt, quidque dementius? quam putare nullum eſſe divinæ providentiæ iudicium de moribus hominum, qui curat etiam minutiſſima animalia, dracones, abyſſos grandines, nives, imbres, & tempeſtates, quæ faciunt verbum ejus*. pſal. 148. S. Chry- B ſoſt. in pſal. 124. *Deo*, inquit, *multa debemus, quod nos fecerit, quòd tales creaverit, quod factos regit & continet, & quòd quotidie tam privatim, quam communiter providet, noſtrique curam gerit, idque clam, & aperte, nobiſque ſcientibus & neſcientibus*.

Gnoma philoſophorum. Huc accedunt gnomæ philoſophorum. Triſmegiſtus: Deus, inquit, eſt factor & proviſor omnium: unde hac de re lib. Scribens eum indigitat *Pimander*, id eſt, Paſtor hominum, qui ſcilicet homines regit, ſicut Paſtor oves. Orpheus de Deo ſic ait: *Omnia intus inſpicis, omnia intus audis, omniaque diſtribuis*. Sed quomodo fieri poteſt, ut Deus ſit, agat verò nihil? Si enim Deus eſt aget aliquid præclarum, inquit Cicero, nihil autem eſt præclarius mundi adminiſtratione. Mundus ergo & à Deo conditus eſt, & Dei adminiſtratione gubernatur: unde in calce libri primi de Natura Deorum: *Si maximè talis eſt Deus*, inquit, *ut nulla gratia, nulla hominum charitate teneatur, valeat: quoniam nihil propitius homini facere poteſt*. Stultè igitur dictum eſt a *Lucretio*:

Nec bene pro meritis capitur, nec tangitur ira.

Lactant. lib. 5. cap. 2. Democritus omnia fortuitò regi, ac fato dicebat; cuius ſententiæ confirmator eſt Epicurus, ſed & antea Protagoras, qui deos in dubium vocavis, & poſtea Diagoras, nonnullique alij, qui non putaverunt deos, quos tamen ceteri philoſophi, ac maximè Stoici retuderunt dicentes, nec fieri mundum ſine divina ratione potuiſſe, nec conſtare, niſi ſumma ratione regeretur. Euripides in epiſt. ad Sophoclem, quòd tempeſtate non perierit, in Dei providentiam ret[illegible]. Maro Æneid. 6. Elyſios campos decantat. Phocylide ait: *Si tu male iudicaveris, te Deus poſtea iudicabit*. Hippocrates pluribus Gentium diis ſacra decrevit, ſupplicationes varias inſtituit. Theophraſtus in Metaphyſicis, omnia divinæ providentiæ retulit: Deum divinum eſſe principium ait, per quod omnia ſunt & permanens. Ammonius librum de Interpretatione expoſiturus, exoptat ſibi divinitus provideri. Ariſtoteles 1. Ethicor. ait felicitatem Deorum muneri acceptam referri debere. In 5 verò Ethic. precibus poſtulandum cenſuit, ut quæ ſimpliciter bona ſunt; iis ipſis etiam, qui optant, eſſent bona; Iuſti, quod eſt à lege, partem eſſe ſacrificia facere; unde poſt paululum, divina decreta humanis præſtantiora ſanxit. In 10. Ethic. ait hominem, qui mentem excoleret, Deo eſſe amiciſſimum.

VERS. 5. SED UT NON ESSENT VACUA SAPIENTIÆ TUÆ OPERA: PROPTER HOC ETIAM ET EXIGUO LIGNO CREDUNT HOMINES ANIMAS SUAS, ET TRANSEUNTES MARE PER RATEM LIBERATI SUNT] Dat cauſam, cur Deus, qui ſine navi poterat homines per aquas transferre, uti tranſtulit Hebræos, voluerit uſum navis & navigandi introducere, ſcilicet, ut inſulani cum ceteris hominibus haberent commercium familiare.

Græcè eſt elegans paranomaſia, *ne eſſent Sapientiæ tuæ ἀεργὰ ἔργα*, id eſt, *otioſa negotia* & inutilia opera, quæ ſcilicet in inſulis & tranſmarinis regionibus creaſti, formaſti, collocaſti; idcircò navis & navigandi uſum hominibus inſpiraſti, ut quæ in inſulis ſunt pretioſa, ibique quaſi deliteſcunt, per naves ad nos adveherentur, A ac viciſſim nos noſtra, quibus carent inſulani, ad eos tranſveheremus, itaque eſſet mutua mercium & bonorum communicatio. Hoc ſine, & hac de cauſa, exiguo ligno, id eſt, navigio credunt homines animas, id eſt, vitas ſuas, ſperantes ſe per illud tua providentia duce incolumes navigaturos, ac maris pericula ſuperaturos: unde per eamdem plerique tranſeuntes mare, per ratem liberati ſunt ab hiſce periculis, & in dies liberantur. ita Lyran. Holcot, Dionyſ. & alij. Secundò, Oſorius, Ianſen. & à Caſtro, veriùs & ad ſequentia conformiùs explicant de arte navigandi, & naves conficiendi, in qua maximè elucet divina ſapientia. q. d. Voluiſti ò Domine, hoc fieri per navigationem, ne opera tua eſſent otioſa, homineſque inertia languerent, ſed potiùs laborarent, & induſtriam adhiberent in fabricandis navibus, & ſcientia navigandi, & ſiderum obſervatione, ac marium littorum, inſularum, & tranſmarinarum regionum luſtratione. Huc facit illud Senecæ in Medea Act. 2.

Audax nimium, qui freta primus
Rate tam fragili perfida rupit;
B *Terraſque ſuas poſt terga videns,*
Animam levibus credidit auris;
Dubioque ſecans æquora curſu,
Potuit tenui fidere ligno,
Inter vitæ mortiſque vias,
Nimium gracili limite ducto,

Pittacus rogatus, quid fidum eſſet? reſpondit, terram. Quid infidum? mare. Plato aſſiduè monebat fugiendum eſſe mare, perinde ac improbitatis magiſtrum. Laudamus ille Homericus nihil miſerius eſſe dicebat, quàm virum fortem ponto exagitari. Anacharſis dubitabat, an navigantes inter vivos vel mortuos eſſent referendi, teſte Laertio lib. 1. ca. 6. Callimachus dicebat iucundiſſimum eſſe mare, ſed ſi quis è terra illud contemplaretur; quem imitatus Horatius ait, *Gnoma de navigationis periculis.*

Neptunum procul a terra ſpectare furentem.

Eadem myſticè dicas de mundo, qui eſt mare magnum mille habens tentationum, tribulationum, periculorum, calamitatum fluctus ſyrtes, & æſtus.

TRANSEUNTES MARE] Græcè, κλύδωνα, id eſt C tempeſtatem, fluctus, procellam, hoc eſt mare fluctibus & procellis æſtuans.

PER RATEM] Pro *ratem*, græcè eſt σχεδίας, id eſt, navis ex tempore facta, ac tumultuario & ſubitario opere compacta, quales fuere primæ naves, quæ non erant aliud niſi rates, id eſt, arbores, ſudes vel trabes colligatæ. Cantacuzenus hæc accipit de cymba, quæ naufragio facto, ex reſiduis navis partibus tumultuariè à naufragis compingitur, ut per illam periculum evadant, & quaſi enatent.

SED ET AB INITIO CUM PERIRENT SUPERBI GIGANTES, SPES ORBIS TERRARUM AD RATEM CONFUGIENS, REMISIT SÆCULO SEMEN NATIVITATIS, QUÆ MANU TUA ERAT GUBERNATA] Perperam pro *ſpes*, ut habent Romani & Græci, nonnulli legunt *ſpem*. Probat uſum & utilitatem navis ex arca, per quam Noe cum tribus filiis, & totidem uxoribus, evaſit diluvium immiſſum orbis ob ſcelera, præſertim ob faſtum & tyrannidem gigantum, idque ductu Dei. Arcam enim gubernare non D poterat Noe, utpote arcæ undique clauſæ incluſus; ſed ſolus Deus, qui id more ſuo faciebat miniſterio angelorum. Arca ergo fuit prima ratis, id eſt, navis mundi, cognita ſaltem & publica. Unde Joſeph. libr. 1. Antiqu. ca. 3. arcam appellat navim. Noe enim longè anteceſſit Iaſonem, Argonautas, Danaum, Neptunum, ceteroſque omnes, quibus Gentiles navis & nauticæ artis inventionem tribuunt. Porrò Noe vocatur *ſpes orbis terrarum*, quia ceteris omnibus aquis diluvij merſis, ipſe ſolus cum ſuis filiis in arca ſervatus eſt, ut poſt diluvium genus humanum generando propagaret, ne illud intercideret & interiret. Sic Aſcanius Æneæ filius à Virgil. 12. Æneid. vocatur *ſpes altera Romæ*. Et pater filium unicum vocat ſpem baculumque ſenectutis ſuæ, Tobiæ 5. 13. Noe ergo *remiſit ſæculo ſemen nativitatis*, græcè, *reliquit mundo σπέρμα γενέσεως* id eſt *ſemen genitale*, vel *generationis*. Tres enim ejus filij fuere quaſi tria ſemina, ex quibus ſuccrevit tota propago, & poſteritas hominum. Fuit ergo Noe Ianus bifrons, ac novi ſæculi parens, æquè ac primus navis & nauticæ artis inventor. Vide dicta Geneſ. 6.

VERS. 6.

BENE-

BENEDICTUM (Vatabl. *Felix*) EST ENIM LI- A GNUM, PER QUOD FIT IUSTITIA] Syros, *benedictum eſt lignum, ex quo apparet* vel *videtur iuſtus*; Arabicus, *quoniam benedicta trabs per quam fit iuſtitia*.

Benedictum lignum, quod? Reſp. Primò. Primò aliqui apud Janſen. per *lignum* accipiunt furcam vel patibulum, quo fit iuſtiſia de ſontibus: fures enim & latrones in eo ſuſpenduntur publicè, ut quicumque eos vident, metu ſimilis ſuſpendij contineant ſe à furtis & latrociniis; quod eſt magnum reipubl. bonum & benedictio.

Secundò. Secundò, alij hæc accipiunt de navi qualibet, qua quis rectè utitur ad iuſta mercimonia, & commoda reipublicæ. De navi enim eſt hic omnis ſermo. Per navim ergo fit iuſtitia, id eſt, exercetur iuſta mercatura.

Tertiò, genuinè. Tertiò, & genuinè, per *lignum* accipias arcam Noe. q. d. Benedicta ſit arca, per quam iuſtè condemnati ſunt ſcelerati gigantes, totuſque mundus, ac ſervatus fuit iuſtus piuſque Noe: impij enim ex arca eliminati, & quaſi profligati periere diluvio, ex quo pius Noe per arcam enatavit. Opponit ligneam arcam ligneis idolis, quòd hæc neminem à diluvio aliove malo liberaverint, B aut ſervare potuerint; à quo tamen Noe, totamque poſteritatis ſpem, & ſemen liberavit arca: illa ergo ſit benedicta, idola verò maledicta, ut ſequitur. Unde S. Ambroſius in pſal. 118. ſerm. 8. legit: *Benedictum lignum, quod fit per iuſtitiam; maledictum autem lignum, quod fit per manuum hominum*, quale eſt idolum. Verùm rectè Romani in editione S. Ambroſ. id correxerunt, ut legatur: *Benedictum lignum, per quod fit iuſtitia*, uti habet editio Vulgata & Græca. Ita enim legiſſe S. Ambroſ. ex verbis, quæ ſubiicis, liquet.

Addunt aliqui iuſtitiam per arcam eſſe factam, eò quòd Sem fuerit idem cum Melchiſedec, qui ex etymo fuit rex iuſtitiæ, ac ex diluvio evadens fuit publicus ductor ac doctor iuſtitiæ. Verùm Melchiſedec alius fuit à Sem, longeque eo poſterior, ut oſtenditur Geneſ. 14.

Myſticè benedicta eſt crux Chriſti. Myſticè, *benedictum lignum, per quod facta eſt iuſtitia*, iuſtaque ſatisfactio pro peccato Adæ, & peccatis totius mundi, eſt crux Chriſti, quam proinde repræſentavit arca Noe: hæc enim crux idola & idololatriam deſtruxi; unde iis hic opponitur; atque gratiam, iuſtitiam, & ſa- C lutem omnibus in Chriſtum crucifixum ritè credentibus, contulit. Unde S. Chryſoſt. Orat. de Feſto crucis legit, *benedicite lignum, per quod fit iuſtitia*; S. German de Exaltat. Crucis legit, *benedicite lignum, per quod fit ſalus*; Leontius. qui floruit anno Chriſti 620. Orat. de cruce Chriſti; *At Salomon ait: Benedictum eſt lignum, per quod ſalus comparatur*; Anonymus apud Gretſerum tom. 2. de Cruce legit, *benedictum ſit lignum, per quod facta eſt ſalus in medio terræ*. Sic & S. Bonavent. Holcot, Hugo, Dionyſ. hic per *lignum* accipiunt crucem Chriſti, æquè ac S. Auguſt. 15. de Civit. 26. Clemens Alex. 6. Strom. c. 4. Cyrillus Jeroſol. Catech. 19. & plures alij, Chriſtus ergo in cruce noſtram maledictionem in ſe ſuſcepit, & expiavit, ac convertit in benedictionem: iuxta illud Galat. 3. 13. *Chriſtus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum; quia ſcriptum eſt: Maledictus omnis, qui pendet in ligno; ut in Gentibus benedictio Abrahæ fieret in Chriſto Jeſu, ut pollicitationem ſpiritus accipiamus per fidem*. Vide ibi dicta. Porrò S. Ambroſ. loco ſam citato, acutè per *iuſtitiam* accipit miſericordiam: *Benedictum*, D ait, *lignum, per quod fit iuſtitia*, id eſt, miſericordia: hanc enim Chriſtus in cruce exercuit, dum ſuo cruore nos abluit, nobiſque veniam impetravit. Additque miſericordiam vocari *iuſtitiam*, quia Deus *ſciens ſecundùm corporis fragilitatem corruptelæ patere hominem, quaſi iuſtus, fragili lubricaque natura delicta conceſſit*, præſertim in poſteris Adæ, qui peccatum non fecerunt, ſed ex Adamo dumtaxat naſcendo contraxerunt: *In illum* (Adamum) inquit, *iuſtæ ſeveritatis præceſſit ſententia, quia ſcire voluit, quod ſcire non profuit. Nobis autem, qui hereditario vinculo tenemur aſtricti, qui in hac carne ſumus, quæ priorum iudicio detrita iam atque aſſuefacta peccatis, non poterat emergere, quaſi iuſtus indulſit. Juſtè enim ignovit heredi, qui præiudicio laborabat auctoris. Eſt ergo iuſta miſericordia.*

Denique, per lignum crucis facta eſt iuſtitia, id eſt, iuſtum ſacrificium pro peccato, quod ex æqualitate iuſtitiæ, ob dignitatem victimæ immolatæ, putà Chriſti crucifixi Filij Dei, ſatisfaceret offenſæ Dei, ac honorem illi per peccatum ablatum reſtitoeret, dum Chriſtus moriendo in cruce eius rei cauſa, infinitam reverentiam, cultumque Deo exhibuit. Sicut enim offenſa Dei facta peccato Adæ, ceterorumque hominum, ob perſonam, & maieſtatem immenſam Dei, quæ offenditur, fuit infinita; ſic pariter infinita eſt perſona Chriſti, que ſe in victimam Deo obtulit ad huic offenſæ ſatisfaciendum. Adde, infinita humiliatio Verbi, qua ſe humiliavit deſcendens in carnem & crucem, ut peccata expiaret, ex æquo reſpondit infinitæ vilitati, contemptui, & iniuriæ, quam Adam ſuperbiens peccando Deo irrogavit, imò eam longè ſuperavit. Ex adverſo idolum eſt lignum, per quod fit ſumma iniuſtitia, & iniuria Deo, dum divinitas Deo adimitur, & tranſcribitur in idolum, ac aræ, templa, religio, cultus, ſacrificia uno Deo debita transferuntur ad idolum. Benedictum ergo eſt lignum crucis, per quod fit ſumma iuſtitia: maledictum verò lignum idoli, per quod fit ſumma iniuria Deo.

PER MANUS AUTEM, QUOD FIT IDOLUM, MALEDICTUM EST ET IPSUM, ET QUI FECIT ILLUD: QUIA ILLE QUIDEM OPERATUS EST, ILLUD AUTEM CUM ESSET FRAGILE DEUS COGNOMINATUS EST] S. Ambroſ. legit: *Maledictum autem lignum, quod fit per manum hominum*. Græcè: *At manufactum* (lignum manu artificis fabrefactum, putà idolum) *maledictum ipſum, & qui fecit illud: quoniam hic quidem effecit: illud vero Deus nominatus eſt, cum eſſet corruptibile*. Vatabl. *Felix enim lignum, per quod iuſtitia exercetur; manufactum autem infelix eſt, tam ipſum, quà eiuſdem fabricator. Hic ut operis auctor: illud, ut nomen Dei, cum corruptioni obnoxium ſit, adeptum.* Senſus eſt: q. d. Benedictum ſit lignum arcæ, per quod ſalvatus eſt iuſtus Noe: iniuſti vero gigantes merſi diluvio; æquè ac lignum crucis Chriſti, per quod iuſtificatus & ſalvatus eſt mundus: quare omnes illud benedicant, laudent, venerentur. At maledictum ſit lignum idoli, æquè ac eiuſdem fabricator: ut omnes utrumque deteſtentur & execrentur: idolū quidem ut ſummè Deo iniurium, ac hominibus exitiale, cùm illos alliciat ad idololatriam, quæ ſummum eſt flagitium: fabricator, quia opus tam Deo iniurium, & hominibus noxium fabricatus eſt. Notat S. Thom. 2. 2. q. 76. art. 2. propriè non benedici vel maledici creaturæ alicui niſi rationali, irrationali verò dumtaxat in ordine ad rationalem. Idolum ergo irrationale maledicitur, quatenus rationali homini eſt occaſio idololatriæ. Rurſus quatenus idoli maledictio refertur & cadit in dæmonem, qui idolo inſidet, & præſidet. Dæmon enim maledictionis, id eſt, damnationis æternæ & execrationis Dei, Angelorum & hominum ob ſuam malitiam eſt reus, illique addictus, & obnoxius. — Vers. 8.

Myſticè, benedicta eſt crux, id eſt, mortificatio carnis & cupiditatis, per quam fit iuſtitia; quia per illam caro ſubditur ſpiritui, cui ex iuſtitia ſubiici debet. Maledictum vero lignum ſcientiæ boni & mali, quod Evam & Adamum illexit ad inobedientiam, gulam, ſummamque Dei iniuriam, & offenſam. Similiter maledicta radix, & arbor concupiſcentiæ, quæ iniuſtè ſe oponit rationi & ſpiritui, ut illi dominetur cui ſervire debet.

SIMILITER AUTEM ODIO SUNT DEO, IMPIUS ET IMPIETAS EIUS] Græcè: *Nam ex æquo inviſi ſunt Deo impius & eiuſdem impietas*. Ita Vatabl. Dat cauſam, cur idoloplaſtes, æquè ac idolum, ſit Deo inviſus: quia ſcilicet tam exoſus eſt Deo impius, quàm impietas. Impius autem eſt idoloplaſtes, qui idolum velut impietatem, id eſt, impiæ idololatriæ obiectum & cauſam fabricatus eſt. Porrò impietas formaliter & materialiter inviſa eſt Deo; impius vero formaliter tantùm, quatenus ſcilicet impius eſt, inviſus eſt Deo; non vero materialiter: Nam impius quatenus Dei creatura & ſubſtantia eſt, putà homo, vel angelus à Deo amatur & diligitur, quia ut pulchrè ait S. Hieron. (vel quiſquis eſt auctor) epiſt. 6. ad amicum ægrotum tomo 9. *Amat Deus hominem, ut artifex fabricam: ſed odit mala opera, quibus fabrica urgetur in lapſum, & cogitur in labinam* (quæ eſt labi in lapſum & ruinam) *& qui mala opera odit, malorum operum non poteſt amare factorem, ſicut Salomon ſapientiſſimus protulit: Odio ſunt*, inquit, *Deo impius & impietas eius*, talis enim eſt opifex, quale eſt opus: quare ſi opus ſit piū Deoque gratum, opifex ejus pariter erit pius Deoque gratus: ſi opus ſit impiū, Deoque inviſū, opifex — Vers. 9.

pariter,

pariter, & ut Græca habent, *ἐν ἴσῳ*, id eſt in æquali, ex æquo, æqualiter erit impius, Deoque inviſus. Præclarè S. Cyrill. Alex. hom. 12. *Rebus creatis*, inquit, *Conditoris ſui gloriam impertiri nihil aliud eſt, quam Conditorem ipſum in rerum creatarum ordinem referre.*

VERS. 10. ETENIM QVOD FACTUM EST, CUM ILLO, QVI FECIT, TORMENTA PATIETUR] Græcè, *κολασθήσεται*, id eſt, *punitur*. At quomodo idolum inanime tormenta pati poteſt? Reſp. Primò Cantacuzenus, quia idolum, & idololatria puniuntur non in ſe, ſed in ipſo idololatra, dum iſtà Deo in gehenna cruciatur: ſicut furtum, & homicidium punitur in fure, & homicidia, qui ſuſpenditur. Secundò, Lyranus reſpondet idolum puniri, dum dæmon ejus præſes, & per illud reſponſans in inferno punitur, & uritur. Tertio, idola Saturni, Iovis, Martis, Veneris torquentur, dum ipſe Saturnus, Iupiter, Mars, Venus in gehenna cruciantur & ardent: hi enim idololatriæ & ſcelerum hominibus fuere auctores. Quartò, ipſum idolum punitur, dum à fidelibus conſpuitur, deiicitur, frangitur, deſtruitur, comburitur, uti fecere primi Chriſtiani & Martyres.

VERS. 11. PROPTER HOC ET IN IDOLIS NATIONUM NON ERIT RESPECTUS: QVONIAM CREATURÆ DEI IN ODIUM FACTÆ SUNT, ET IN TENTATIONEM ANIMABUS HOMINUM, ET IN MUSCIPULAM PEDIBUS INSIPIENTIUM] Græca iam contrariè habent: *Quapropter & in ſimulacra gentium ἐπισκοπὴ ἔσται*, id eſt, *inſpectio, inquiſitio, viſitatio, punitio erit*. Vatabl. *In ſimulacra inquiretur*. Noſter videtur legiſſe negationem *οὐκ*, id eſt, *non erit inſpectio vel reſpectus*. Sed eodem redit ſenſus, q. d. Deus non reſpiciet dignitatē idoli, quod ſcilicet ab idololatris colatur ut Numen: quare illi non parcet, ſed illud puniet, diruet, comburet velut lignum vile, & flammis ad dictum. Aut q. d. Tempore Chriſti cùm gentes ab idolis ad Deum verum convertentur, tunc non amplius reſpicient nec reverebuntur, aut colent idola; ſed ea vilipendent & confringent. Tunc ergo nullus reſpectus, nullus honor, nulla reverentia deferetur idolis. Quare alienus videtur ſenſus S. Bonavent. Lyran. & Dionyſ. qui exponunt, q. d. Deus idola, id eſt, dæmones puniet æternis ignibus: quocirca amplius ad eos non reſpiciet, ut miſereatur & parcat: quia ſicut culpa eorum eſt irremiſſibilis, ſic & pœna interminabilis.

QVONIAM CREATURÆ DEI IN ODIUM FACTÆ SUNT] Græcè, *εἰς βδέλυγμα*, id eſt, *in abominationem*. q. d. aurum, argentum, æs, lignum, quæ ſunt inter creaturas Dei præcipuæ, magiſque in uſu hominum, ab impiis converſa ſunt in abominationem, dum ſcilicet ex iis fabricarunt abominanda idola aurea, argentea, ærea, lapidea, quibus attribuerunt divinitatem, ac ſacrificia & honores divinos cum ſumma Dei iniuria, & Creatoris contumelia: unde propter ea pariter idoloplaſtæ & idololatræ incurrerunt in odium Dei, angelorum & hominum rectè ſentientium. Quocirca Græca habent: *Quoniam in creatura Dei ad abominationem facta ſunt*, ſcilicet ipſa idola. q. d. ceteræ omnes creaturæ ſunt bonæ, & à Deo benedictæ, at ſola in iis idola ſunt maledicta, & abominanda, tum Deo, tum Angelis & hominibus. Addit Cantacuzenus etiam ſibiipſis & propriæ naturæ, eò quòd aurum, argentum, lignum per abuſum idololatriæ, qua ex eis fabricata, & culta ſunt idola, degenerarint à ſuo fine, qui eſt Deo creatori ſuo ſervire, ac deinde hominibus ad ſalutē eorū opitulari, quo factum eſt, ut non tantùm Deo, ſed & hominibus ſint in abominatione. Unde Syrus vertit: *Et fecerunt ea in immunditiam*. Arabicus: *Quia facta in creatura contemptio*. Vatab. *Quoniam in opificio Dei ad nefas deformata ſunt.*

Minùs genuinè ergo Lyran. & Dionyſ. per creaturas accipiunt dæmones, qui, inquiunt, ſecundùm bonam naturam creaturæ ſunt Dei, ideoque bonæ: at per propriæ voluntatis perverſitatem facti ſunt in odium, quia ſeipſos fecerunt Deo odibiles, & eos, quos tentando ſuperant, ac ad idololatriam pelliciunt, Deo faciunt exoſos. Minùs quoque aptè Hugo per creaturas accipit homines, qui faciunt, vel colunt idola.

ET IN TENTATIONEM ANIMABUS HOMINUM] Græcè, *in ſcandala animabus*. Syrus: *In offendiculum vel offenſam animarum hominum*. Arabicus; *Seduxerunt animas hominum*, dum idola pulchritudine & pretioſo ornatu ſuo, rudium animas pellexerunt in ſuperſtitionem, & idololatriam.

ET IN MVSCIPVLAM PEDIBVS INSIPIENTIVM] Sicut enim mures inſipientes capiūtur muſcipulā, dum illecti nidore caſei eam apertam ſubeunt, ſed lignum quod illam ſuſtinet (ſcandalum dicitur: vnde nomen ſcandali translatum ad quoduis offendiculum) tactu caſei incautè evertentes, à muſcipula in ſe rivoluta concluduntur, & opprimuntur: ſic pariter homines pulchritudine idolorum, æquè ac dulcedine vini; Veneris, honorum illecti, illam ambiunt illaque ſe inebriant; itaque mentem, & Dei gratiam, ac ſalutem, vitamque præſentem & æternam ſibi adimunt. *Creatura ſunt muſcipula ſtultis.*

Pro *in muſcipulam*, græcè eſt, *in laqueum*. Vatab. *Ad pedes inſipientium illaqueandos*; Syrus, *Retia pedibus ſtultorum*; alij *in deciptulam* vel *tendiculam* Loquitur propriè de ſpecie auri, argenti, colorum, & ornatus idolorum, qua illecti rudes & inſipientes homines ea deos eſſe cenſuerunt, & vt Numina coluerunt, indeque in fornicationem, omniaque ſcelera prolapſi ſunt, vt patet ex ratione, quam ſubdit. Generatim tamen hęc ſententia de qualibet creatura ad quod libet illiciente accipi poteſt. Ita enim videmus homines poſt lapſum, ab auro illici ad auaritiam & furtum, à vino delicato ad ebrietatem & crapulam, à dignitatibus ad ambitionem & faſtum, à ſcientia ad curioſitatem & ſuperbia, à ſpecie mulierum ad luxuriam, &c. Vnde S. Antonius teſte S. Athanaſi. vidit totum mundum plenum laqueis; cumque rogaret Dominum, *quis illos euadet?* audivit *humilitas*. Hoc eſt quod ait Iob c. 18. 8. *Immiſit impius in rete pedes ſuos; & in maculis eius ambulat: tenebitur planta illius laqueo, &c. abſcondita eſt in terra pedica eius & deciptula eius ſuper ſemitam.* Et S. Auguſt. in Soliloquiis ca. 16. *Inimicus*, inquit, *vt occidat, ſemper vigilat ſine ſomno, & nos, vt cuſtodiamus nos, nolumus euigilare a ſomno. Ecce tetendit ante pedes noſtros laqueos infinitos, et omnes vias noſtras variis repleuit deciptulis ad capiendas animas noſtras. Et quis effugiet? laqueos poſuit in divitiis, laqueos poſuit in paupertate, laqueos tetendit in cibo, in potu, in voluptate, in ſomno, & in vigilia; laqueos poſuit in verbo, & in opere, & in omni via noſtra. Sed tu Domine libera nos de laqueo venantium & a verbo aſpero, vt confiteamur tibi dicentes: Benedictus Dominus, qui non dedit nos in captionem dentibus eorum. Anima noſtra ſicut paſſer erepta eſt de laqueo venantium. Laqueus contritus eſt, & nos liberati ſumus.* Subdit deinde laqueos hoſtendi in tenebris; vnde vt eos videat & caveat, poſcit lumen à Deo: *Et tu quidem Domine lux mea, illumina oculos meos, ut videam lumen, & ambulem in lumine tuo, & non impingam in laqueos eius. Quis enim euadet laqueos iſtos multos, niſi videat eos? Et quis videbit eos, niſi quem illuminaveris lumine tuo? Ipſe enim pater tenebrarum laqueos ſuos abſcondit in tenebris ſuis, vt capiantur in eis omnes, qui ſunt in tenebris ſuis, qui ſunt filij tenebrarum harum, non videntes lumen tuum, in quo qui ambulat non timebit: qui enim ambulat in die non offendit; qui autem in nocte ambulat, offendit, quia lux non eſt in eo.*

Appoſitè S. Thomas 1. p. q. 65. art. 1. ad 3. notat creaturas natura ſua ducere homines ad creatorem, quod verò ab eo abducant, ducantque ad malum, & ruinam, id fieri non creaturarum vitio, ſed culpa eorum, qui inſipienter eis vtuntur. Idem 1. 2. q. 79. art. 1. ad 2. Cùm dicitur: *tentationem*, TO IN, inquit, *non ponitur cauſaliter, ſed conſecutive. Non enim Deus fecit creaturas ad malum hominum, ſed hoc conſecutum eſt propter inſipientiam hominum. Vnde ſubditur: & in muſcipulam pedibus inſipientium: qui ſcilicet per ſuam inſipientiam utuntur creaturis ad aliud, quam ad quod factæ ſunt.*

VERS. 12 INITIVM ENIM FORNICATIONIS EST EXQVISITIO (græcè *ἐπίνοια*, id eſt, excogitatio) IDOLORVM, ET ADINVENTIO ILLORVM CORRVPTIO VITÆ EST] Dat cauſam, cur dixerit *creatura*, putà aurea argentea, & lignea idola *facta ſunt in odium & in tentationem animabus hominum*, quia ſcilicet idola eiſdem ſunt initium & cauſa fornicationis, ac corruptionis morum totius vitæ. Idololatria enim invexit libidines, ebrietates, & omnem ſcelerum colluuiem. Hugo: Holcot, Dionyſ. & alij per fornicationem intelligunt idololatriam; hæc enim eſt miſtica fornicatio, qua anima relicto Deo ſponſo, idolis & dæmonibus, quaſi adul-

adulteris adorando ſe ſubſternit. Hinc idola vocantur A *Baalim*, id eſt, mariti, ſed adulterini. Unde Prophetæ paſſim idololatriam vocant fornicationem vel adulterium, ut Ezechiel c. 16. 26. Jerem. cap. 2. 16. Oſee 2. 5. Nahum 3. 4. &c. Sic ſenſus eſt, q. d. Exquiſitio & fabricatio idolorum, eſt cura fornicationis, id eſt, idololatriæ: ad hanc enim invitant, & alliciunt idola.

Idololatria eſt cauſa omnis ſceleris.

Verùm hic ſenſus tum alienus videtur, tum exilis: qui enim neſcit idola allicere ad idololatriam; Malim ergo fornicationem propriè accipere, præſertim quia ei iungitur corruptio vitæ, id eſt, morum omnium licentia & vitiatio, quæ communiter fornicationis ſolet eſſe comes, imò proles & filia. Senſus ergo eſt, q. d. Idola & idololatria eſt initium & cauſa fornicationis (ſub qua ceteras libidinis ſpecies accipe per Synecdochen) indeque omnes probos honeſtæ vitæ mores depravat & corrumpit. Fornicatio enim ſecum inducit commeſſationes, ebrietates, rixas, pugnas cædes, omnemque criminum catervam.

Cauſa Prima.

Cauſa eſt Prima, quòd idololatria ſit ſumma Apoſtaſia & receſſus à Deo, qui eſt ipſa ſanctitas & puritas, ac tranſitus ad dæmonem, qui eſt quaſi ipſa impuritas & B pravitas. Dæmon enim obſtinatus in malo ob odium, quo proſequitur Deum & homines, qui ſunt Dei imagines, ac deſtinati ad gloriam cæleſtem, ex qua ipſe excidit, per invidiam furit, ut homines ad omne nefas, præſertim ad libidinem, in quam ſcit eum ex natura corrupta ſummè eſſe proclivem, pertrahat: quare ſicut Deus caſtitate coli vult, ſic dæmon libidine, ut patet ex ſacris Priapi, Veneris, &c. Hinc ſicut veros fideles videmus puritatis ſtudioſos & caſtos: ſic idololatras & hæreticos cernimus inceſtos: quare cum quis labitur in luxuriam, gradum facit ad hæreſim.

Secunda.

Secunda, quòd nemo caſtus eſſe poſſit ſine peculiari & continuo adiutorio gratiæ Dei. Gratia autem eſt comes fidei: Fide ergo deſtituti carent pariter & gratia caſtitatis: Deus enim gratiam hanc tam ſingularem ferè, non niſi fidelibus ſanctiſque impertitur.

Tertià.

Tertia, qua, ut ait Ambroſiaſter in cap. 1. ad Roman. idololatræ *Deum incurioſum colentes, atque per hoc negligendum, magis hebetati ſunt, & ad omnia mala admittenda facti promptiores*; quia magnum frænum ſcele- C rum hominibus eſt metus Numinis, putà veri Dei, ne ab eo pro meritis caſtigentur: quo per idololatriam ablato, laxant idololatræ fræna cupiditatibus ruuntque in omnia dedecora. Non enim timent idola lignea & muta, nec ab eis vindictum expectant. Hoc eſt quod ait Apoſt. *Deſperantes* (deſtituti fide & ſpe) *tradiderunt ſemetipſos impudicitiæ in operationem omnis immunditiæ*. Ephes. 4. 17.

Quartò.

Quarta, quia idololatræ colunt Jovem, Priapum, Venerem, &c. qui fuerunt homines impuriſſimi, ac adulteriis & libidinibus infames; quare putant ſibi non tantum licere, ſed decori eſſe, ſi adulterentur & luxurientur, ut deos ſuos imitentur. Unde ille Adoleſcens apud Comicum: *Ego*, inquit, *non faciam quod Jupiter fecit?* uti fuſius narrat S. Auguſt. lib. 2. de Civit. c. 7. Hinc S. Athanaſ. Orat. contra Idola, docet inſtitutam eſſe idololatriam *deſiderio eorum, qui ſtupris & propudiis pleni in figmentis repræſentantur*. Fabulæ enim, comœdiæ, & tragœdiæ Poetarum plenæ ſunt hiſce Jovis, Martis, Veneris, &c. libidinibus, qui eas, quaſi Deorum facinora decantant, & celebrant, Quocirca turpiſſimam Deorum vitam cultores D idolorum imitandam ſibi propoſuerunt. Addit S. Athanaſ. originem idolorum inveſtigans: *Ferè omnes civitates omnibus libidinibus ſcatent ob immanitatem morum, quam in ſuis diis conſpiciant. Neque eſt in hoc genere Deorum, quem caſtum appelles. Olim certe Phœniſſæ mulieres ante idola proſtituebantur, dedicantes numinibus ſuum quæſtum, perſuaſæ meretricatu ea propitiari, ac proſperitatem rerum inde naſci*. Idem factitarunt mulieres Babyloniæ, Perſicæ, Armeniacæ & aliæ, ut dixi Baruch 6. 42. Proſequitur S. Athan. *Viri quoque abdicato ſexu, nec ſe amplius mares eſſe ferentes, mulierum naturam affectaverunt, tamquam ita honorifica grataque matri Deorum facturi eſſent; omnes autem in turpiſſimis vivunt, & certamen inter ſe pravitatis ſuſcipere videntur, & ut dixit S. Paulus: Mulieres eorum mutaverunt uſum*. Lege S. Paulum. Roman. 1.

Notum eſt Iſidis Sacerdotes fuiſſe impiiſſimos. Scitum eſt Paulinam matronam caſtam à Decio mundo appetitam, cùm eam pellicere non poſſet, per Sacerdotes Iſidis

A ei perſuaſiſſe Deum Anubidem ea frui velle; itaque pro Anubide Decium ſe ſubſtituiſſe, eaque abuſum eſſe. Rem narrat Ioſeph. lib. 18. Antiq. 4. & Hegeſip. lib. 2. cap. 4.

Hinc Balaam Moabitis hoc conſilium dedit vincendi Hebræos, ſcilicet, ut ſpecioſas virgines ad caſtra Hebræorum ſubmitterent, quæ eos ad fornicationem ſimul, & cultum Beelphegor pellicerent; Itaque factum, ut patet numer. 25. uti ibidem oſtendi.

Symbolicè, idolum eſt phantaſma ſpecioſæ virginis vel meretricis, quod hominem adigit ad fornicationem. Homines enim carnales, qui oculos iaciunt in formam feminarũ, eã velut idolũ ſibi imprimunt, quod adeò verſant & adamant, ut de alia recogitare nequeant; quare eum eo fornicantur mente aſſiduè, ac corpore, cum fœmina potiri poſſunt: quocirca amaſias, quaſi deas quaſdam ſuſpiciunt, colunt, & venerantur. Qui ergo caſtus manere cupit, claudat oculos, & idola hæc à mente excludat, ut dicat S. Iob. cap. 31. 1. *Pepigi fœdus cum oculis meis, ut ne cogitarem quidem de virgine*. Hinc facit, quod ait S. Iſidor. lib. 2. de Summo bono cap. 39. & citatur 32. qu. 7. cap. 15. *Non ſolum*. *Non ſolum*, inquit, *de commiſſa fornicatione peccatum regnat in homine, ſed ſi adhuc delectetur atque animum teneat, procul dubio regnat. Fornicatio carnis, adulterium eſt. Fornicatio animi, idolorum eſt ſervitus. Eſt autem ſpiritualis fornicatio, de qua Dominus ait: Omnis qui viderit mulierem ad concupiſcendã eam, iam mœchatus eſt eam in corde ſuo*. Matth. 5. 28. Idem applices cuilibet alteri phantaſmati, iræ, vindictæ, gulæ, ſuperbiæ, avaritiæ, quod iracundus, goloſus, ſuperbus, avarus, velut, idolum colit, ut illud opere expleat, eiuſque uſu & voluptate fruatur. Vide S. Cyprianum. Prolog. de Cardin. operis pulchrè de his concupiſcentiæ idolis diſſerentem.

NEQVE ENIM ERANT AB INITIO, NEQVE ERUNT IN PERPETUUM.] Probat idola eſſe corruptionem vitæ, quia primitùs cum Deus naturam inſtituit vitamque homini dedit, non erant idola; quare illa non ſunt conformia, ſed difformia naturæ, vitæque hominum, illamque corrumpunt: quapropter ipſa quoque non erunt in perpetuum, ſed ut corruptelæ totius vitæ corrumpentur, deſtruentur & peribunt; præſertim prædicante contra illa Paulo, & Apoſtolis. Demonſtrat idololatriam eſſe inventum hominum, non autem inſtitutionem naturæ, vel eius auctoris Dei, quia id quod hominem detorquet à Deo, & hominis naturam corrumpit, Deo congruere, ac naturę conforme eſſe nequit. Porrò idola ſaltem publica non fuiſſe ante diluvium multi ſentiunt, idq; tum ob recentem creationis & creatoris mundi memoriam, tum, quia eo tempore nullus erat rex vel tyrannus, qui ad idolorum cultum plebem cogeret, ſed quiſque pro ſuo vivebat arbitratu, ita affirmat S. Clemens Roman. lib. 1. Recognit. & libr. 4. Sob finem, Epiphan. Præfat. lib. de Hæreſib. & in initio Panarij, Damaſcen. initio lib. de Hæreſib. ac ceteri, qui originem idololatriæ ſæculo diluvium ſecuto aſſignant, inter quos præcipuus eſt, S. Cyrillus libr. 1. & 3. contra Iulian. VERS. 13.

An idola fuerint ante diluvium?

Intellige hoc de idololatria, quæ ſit nota ex S. Script. vel aliis hiſtoriis, uti ſeipſum explicat S. Cyrillus, & ceteri. Nec enim Scriptura, nec ulla hiſtoria clarè aſſerit, idololatrim fuiſſe ante diluvium. Nam ex ſignis & coniecturis valde probabiliter conijcere licet contrarium, ſcilicet idololatriam fuiſſe ante diluvium, imò fuiſſe cauſam diluvij; idque diſertè docet Tertull. libr. de Idololatria. Et probatur Primò, quia Geneſ. 6. dicitur *Omnis caro corruperat viam ſuam*. Hæc autem corruptio naturaliter inducit Atheiſmum & idololatriam, uti poſt diluvium induxit. Hinc Serenus Abbas apud Caſſianum Collat. 8. c. 21. docet filios Dei, id eſt, filios Seth, cùm ingreſſi ſunt ad filias hominum, id eſt, filias Cain addixiſſe ſe maleficiis, ſuperſtitionibus, & dæmones coluiſſe; qui cùm non ſint viſibiles, veriſimile eſt in ſimulacro & idolo ſe hominibus videndos & colendos præbuiſſe, uti fecerunt apud Gentiles poſt diluvium; & etiamnum faciunt apud Indos. Similia narrat Serenus de Cham filio Noè. Secundò, quia Gigantes, propter quos Deus induxit diluvium, fuere impiiſſimi, imò Athei & Theomachi, uti de ſuis Titanibus, quos Gigantes fuiſſe non eſt dubium, narrant Poetę Gigantes enim cum Numen Deumque ſpernerent, ac ſuo robore, & faſtu omnes opprimerent] ſibique ſubiicerent, videntur voluiſſe haberi

&co-

Digitized by Google

& coli tamquam dij, uti fecit Mazentius ille dicens apud Virgilium:

Dextra mihi Deus eſt, & telum quod miſſile libro.

Porrò memoria Creatoris Dei & creationis mundi citò, diuque ante diluvium ex animis impiorum evanuit, uti iam dicta demonſtrant. Adde diluvium tardè, putà poſt 1500. annos à creatione mundi contigiſſe. Hinc & Hebræi in Bereſcit Rabba, id eſt Geneſi magna ad cap. 4. Geneſ. v. 17. tradunt tempore Enos, qui fuit nepos Adæ ex Seth filio, homines illius ævi abiuraſſe fidem unius Dei, tuncque idololatriam incepiſſe, ideoque ſe illi oppoſuiſſe Enos, ac cæpiſſe invocare nomen Domini, ſcilicet proprio & publico cultu: licèt alij aliter ſentiant.

Vers. 14. SUPERVACUITAS (græcè κενοδοξία, id eſt, inanitas, vana gloria, & ambitio, *hæc*, idolorum ſcilicet & idololatriæ) ADINVENIT IN ORBEM TERRARUM] q. d. per vanitatem & ambitionem hominum ingreſſa eſt in orbem terrarum idololatria; ipſa enim non eſt aliud, quàm mera vanitas & ambitio, ideoque citò peribit & evaneſcet. Nam homines ambitioſi honores divinos ſibi appetentes, idolum in mundum invexerunt. Prò *advenit*, ut habent Rom. & Græca, alij legunt *adinvenit*, ſed eodem redit ſenſus. Vnde alii legentes κενοδοξίᾳ, in ablativo vertunt: *Vana gloria vel ambitione idola ingreſſa ſunt in mundum.* Ita S. Athanaſ. orat. contra Idola, & Vatab. *Quippe hominum ambitione*, inquit, *in mundum introducta ſunt.* Quamuis autem ambitio prima fuerit homini cauſa idola effingendi, eiſque ſacrificandi; tamen invidia diaboli, odiumque quo Deum hominesque proſequitur, ut ſcribit Tertull. in lib. de idololatria, hunc ignem accendit & auxit.

ET IDEO ABREVIS ILLORUM FINIS EST INVENTUS] Pro *inventus*, græcè eſt, ἐπενοήθη, id eſt excogitatus, deſtinatus eſt, ſcilicet à Deo. Ita Clarius. Vatabl. & alij. Unde & S. Athanaſ. legit: *Et ideo compendiaria eorum conſummatio excogitata eſt.* q. d. Sicut vanitas vanaque ambitio excogitavit idola, ita Deus ex adverſo huic vanitati & malo coercendo ſtatim excogitavit remedium, quo illa ſenſim attereret & conſumeret, nimirum vocando Abraham ad ſui cultum, ac in ejus familia & gente erigendo Synagogam, veramque unius Dei fidem & religionem, quæ ex diametro idololatriæ obſiſteret, donec eã deleret per Chriſtum & Apoſtolos. Alioqui enim conſtat idololatriam diu duraſſe ſcilicet uſque ad Chriſtum per tria penè millia annorum, niſi quis dicat hic eſſe prophetiam de re proximè futura, ſi ſpectes tempus auctoris, qui hæc ſcripſit, ut τὸ *inventus ſit*, propheticè capiatur pro *invenietur*. q. d. Brevi finis idololatriæ invenietur aderitque: inſtat enim adventus Meſſiæ, qui eam abolebit. Hic enim liber Scriptus videtur ſub tempora Ptolomæi Philadelphi & Septuag. interpretum, ducentis annis ante Chriſtum, qui ſubvertit idola.

Porrò Petrus Nannius pro διὰ τοῦτο, legens διὰ τὸ, ſic vertit & explicat, q. d. Propter brevitatem vitæ hominum, excogitata ſunt idola, ſeu imagines mortuorum, ut ſcilicet brevitatem vitæ ſuorum longævitate memoriæ eorumdem, per imagines & idola compenſarent. Verùm Codices plærique omnes habent διὰ τοῦτο, non διὰ τό.

Vers. 15. ACERBO ENIM LUCTU DOLENS PATER CITO SIBI RAPTI FILII FECIT IMAGINEM: ET ILLUM, QUI TUNC QUASI HOMO MORTUUS FUERAT, NUNC TAMQUAM DEUM COLERE COEPIT, ET CONSTITUIT INTER SERVOS SUOS SACRA ET SACRIFICIA) *Sacra* intellige feſta, templa, altaria, thura aliaſque ſacros culturæ modos & ritus. Ita Dionyſ. Pro *acerbo* græcè eſt, ἀώρῳ: ἄωρον autem vocatur id quod in fructibus eſt intempeſtivum, ideoque acerbum, utpote immaturum, quod calore ſolis non eſt coctum, ſed adhuc acerbum manet: trãsfertur ad vitæ incommoda, & mala, & ad hominis celerẽ deceſſum, ut patet cap. 10. v. 7. Luctus ergo acerbus ſeu intempeſtiuus dicitur, quòd filius ante tempus raptus lugeretur. *Sacra*, græcè, *myſteria & ſacrificia*, hoc eſt, cæremonias & ritus, & quidquid ad cultũ pertinet paravit, ſacrificiaque conſtituit. Hinc Arabicus vertit: *Quia genitor propter dolorem ſuum ingemiſcit gemitu infinito, propter ſubitam ablationem filij ſui: exempla fecit illi ſimulacrũ, & homines permanentes ab initio venerati ſunt tamquã Deum.*

Obſcurius Syrus: *Sacrificium enim mœſtitiæ ſumpſit pater cum tremore animantium, atque filius ejus tolletur, quia fecit formam hominis, tunc mortuus eſt, & fecit nunc eum comparationem Dei. Et dedit iis qui ſub manu ſua ſunt myſteria miniſterij.*

Probat idola non ſemper fuiſſe, ſed eſſe nuperrimum hominis inventum, ex eo quòd illa adinventa ſint à parentibus, ad leniendum dolorem conceptum ex præpropera morte filiorum vel charorum, quòd ſcilicet ut eorum memoriam ſibi ad aliquale ſolatium conſervarent, fecerint eorum imagines, eaſque velut idola cum ſuis coluerint. Amor enim parentum in filios eſt cæcus & amens, ut filiorum aſpectu, cultu & laude non ſatientur, donec divinos honores eis tribuant: O magna generis humani calamitas? Amoris ſigna tranſtulit in incitamenta peccati, & quod primò charitati ſerviebat, fecit ut tantæ Dei iniuriæ deſerviret. Triplex ergo nefas imprudenter & ſacrilegè commiſit. Primum, quòd filij imaginem velut idolum ad doloris lenimentum aſſervarit, cùm eo potiùs dolorem auxerit. Nam per imaginem redeunt filij memoria, renovabatur patri dolor de ejus morte: ac quoties eam aſpiciebat, toties velut ictu cultri cor ejus perfodiebat. Nimirum ignorabat, quòd dolorũ & miſeriarum medicina ſola ſit oblivio. Secundum, quòd amore & honore filij excluſerit amorem & honorem Dei, ac idolum filio quaſi Dei æmulum, ſummam ejus iniuriam conſtituerit, atque à ſuis per ſacra & ſacrificia, coli voluerit. Tertium, quòd poſteris fuerit cauſa idololatriæ, omniumque ſcelerum, quæ ex illa oriri nata ſunt. Quocirca Olympias Alexandrum Magnum filium, cùm ſe Jove natum venditaret, feſtivè caſtigavit. *Nam cùm is*, inquit Gellius lib. 13. cap. 4. *ad matrem ita ſcripſiſſet: Rex Alexander Jovis Ammonis filius Olympiadi matri ſalutẽ, dicit Olympias ei reſcripſit ad hanc ſententiã. Amabo, inquit fili mi quieſcas, neq; deferas me, neq; criminere adverſũ Junonẽ. Malum mihi prorſum illa magnũ dabit, cũ tu me litteris tuis pellicẽ illi eſſe confiteris. Ea mulieris ſcitæ atq; prudentis erga ferocem filiũ comitas, ſenſim & comiter admonuiſſe eum viſa eſt, deponendam eſſe opinionem vanam, quã ille ingentibus victoriis & adulantium blandimentis, & rebus ſupra fidem proſperis imbiberat, genitum eſſe ſeſe de Jove.*

Gravis eſt hic & obſcura quæſtio de origine idolorum idololatriæ; à quo ſcilicet, quando, & quomodo inceperint? Calvin. libr. 1. Inſtit. cap 11. §. 8. ex hoc loco contendit librum hunc non eſſe Canonicum, & auctorem falſi inſimulat, eò quod Rachel, inquit, legatur furata idola patris ſui. Geneſ. 31. 19. quæ tamen non erant imagines mortuorum: illud autem contigit, antequam in conſecrandis imaginibus mortuorum conſuetudo invaleſceret. Verùm utrumque Calvino eſt probãdum; utrumque enim eſt falſum: Priùs, quia idola Rachelis vocantur Hebr. *teraphim*, quæ ſimulacra ſunt hominis vel hominem repræſentantia, ut patet 1. Reg. 19. 13. ubi Michol pro Davide marito ſuo, qui à ſervis Saulis quærebatur ad necem, ut eos ſimilitudine corporis humani falleret, in lecto ſuppoſuit *theraphim*, id eſt, ſimulacrum hominis, ac proinde David ſimile. Poſterius quoque falſum eſt, quia longè ante Rachelem Ninus Primus rex Aſſyriorum, cujus anno regni 43. natus eſt Abraham auus Jacobi, cujus uxor fuit Rachel; Ninus, inquam, Belo Patri ſuo vita functo poſuit imaginem, & idolum ad adorandum, uti mox oſtendam. Porrò Calvinum refellit S. Athanaſ. lib. contra idola, qui hanc de origine idolorum Sapientis ſententiam diſertis verbis citat & probat, atquè ac ceteri doctores & interpretes, atque tota Eccleſia, quæ hunc librum ut canonicum, & à Spiritu ſancto dictatum recepit, ac in Concil. Trident. ſeſſ. 4. talem eſſe definivit. — *Quando cœperunt idola?*

Pro reſolutione quæſtionis, ſuppono idololatriam poſſe eſſe ſine idolis, imò fuiſſe ante idola, ſcilicet cùm dij ſine ſimulacris, aut ſolis templis, & ædibus vacuis colerentur ut diſertè docet Tertull. initio lib. de idololatria, & Plutarch. in vita Numæ docet ex illius præcepto annis 170. ab Urbe condita nullam in templis Romæ imaginem, neque pictam, neque fictam fuiſſe conſpectam. Idem habet Dion. Halicar. addens Tarquinium Priſcum docuiſſe Romanos ſimulacra diis ponere. Hoc enim vult Varro apud Auguſt. 4. de Civit. 31. — *Idololatria fuit ante idola.*

Dico Primò, idololatria videtur ſtatim cœpiſſe à diluvio, non tamen idola. Probatur Primò: quia Nemrod — *Idololatria cœ-*

pit more a diluuio.

rod filius Chus, filij Chā, filij Noë Gen. 10. ſuperba tyran-A nide populum ſollicitavit, ut ſā Deo deficeret ad ſe. Ita Ioſeph. Antiquit. libr. 4. & S. Auguſt. 16. de Civit. 4. & paſſim alij conſentiunt, eum auctorem fuiſſe, & præfectum ædificandæ turris Babel contra Deum. unde ipſe cum ſuis punitus eſt à Deo, quando ut ait S. Auguſt. lib. 16. de Civit. c. 11. Solus Heber tunc cum ſuis, quaſi Dei populus priſtinam linguam, putà Hebræam æquè ac fidem & pietatem retinuit: Nemrod vero cum reliquis ſibi obſequentibus vtraque fuit ſpoliatus. Addit Hugo de S. Victor. in Geneſ. cap. 10. Nemrod homines ad idololatriam induxiſſe, ut ignem quaſi Deum colerent, quem errorem poſtea Chaldæi ſunt ſecuti. Vnde Abraham liberatus dicitur de Vr, id eſt, de igne Chaldæorum. 2. Eſdræ. 9. v. 7. Secundò, quia Cham filius Noë homo peſſimus, artis Magicæ fuit auctor (Magi autem dæmonem colunt.) Ita Caſſian. Col. 8. 21. & Beroſus Annianus & alij, qui Beroſus docet eum inde Zoroaſtrem dictum, eiuſque peſtifera dogmata ſecutos Ægyptios, qui illum ſibi fecerunt inter deos Saturnum adoleſcentiorem. Favet ratio, nam videmus peſſimos mores, quales fuerunt B Cham & poſterorum, ferè in infidelitatem, hæreſim, aut atheiſmum degenerare.

Ninus Primus idolum patri erexit.

Dico Secundò: Ninus Primus rex Aſſyriorum, primus pariter idolum celebre Beli patris ſui mortui, qui aut Nemord fuit, aut eius ſucceſſor, publica regis auctoritate ſub annum trecenteſimum poſt diluvium propoſuit, illudque aſylum rei conſtituit. Ita S. Ambroſ. in c. 1. ad Rom. S. Cyrill. libr. 3. contra Iulian. non longè ante finem, S. Hieron. in Oſee 2. Euſeb. in chronico & alij paſſim, indeq; priſca idola dicta ſunt Bel, Baal, Baalim, Belial, Beelphegor, Beelzebub & plurima talia; ſignificat autem *bel*, vel *baal*, Hebraicè Dominum, quomodo nos Deum Dominum vocamus. Antonomaſticè. Vide dicta Geneſ. 10. v. 10. Quare quod Græci teſte S. Cyrillo libr. 1. contra Iulian. volunt Cecropem eorum regem primum finxiſſe ſimulacrum, idque nominaſſe Iovem ſummum Deorum, res illi ſtatuiſſe, & bovem immolaſſe, vel falſum eſt, vel intelligendum primum fuiſſe in Græcia. Sic & quod. S. Hieron. Proœmio in epiſt. ad Titum, ac Didymus lib. Exegeſis aſſerunt, à Cretenſium C rege Meliſſo cœpiſſe idololatriam, Diodor. & Euſeb. à Phrygibus, Lactant. lib. 2. de Falſa religionem à Chananæis; quia eorum conditor Chanaan ab auo Noë maledictus, primus à veri Dei cultu ad ſimulacra deſecit. Hæc, inquam, vel falſa ſunt, vel intelligenda ſic, quòd ſuis in locis & provinciis dumtaxat fuerint primi idololatriæ auctores. Sic Atlantides Africæ populi primum apud ſe regnaſſe Deum *οὐρανὸν*, id eſt, *cœlum* falſò gloriabantur. Phœnicibus verò æquè falſò Theologiæ & religionis initium arrogat Sanchuniathon Berytius apud Euſeb. lib. 1. præpar. Hinc pariter liquet errare Hebræos, qui teſte Iſidoro lib. 8. Etymol. ca. 11. tradunt primum idoli factorem fuiſſe Iſmaelem, quia & idolo nomen Iſmael fuiſſe.

Dico Tertiò, ante hoc Nini idolum celebre & univerſale, fuerunt alia privata, imò & publica; ſed non tam univerſalia, quàm Nini. Patet, nam Ninus fuit coævus Abrahæ. Abraham enim eſt natus anno 43. Nini. Ita Euſeb. S. Hieron. Auguſt. Cyrill. Beda, Iſidor. Ante Abraham autem fuiſſe idola patet, quia Thare pa- D ter eius & reliqui Chaldæi erant idololatræ, ut habet communis Hebræorum traditio, & pater Ioſue ult. v. 2. Rurſum Epiphanius initio lib. 1. de Hæreſib. atque ex eo & Philone Suidas Verbo *Sarug*, docent idololatriā in cultu imaginum ſive picturarum cœpiſſe à Sarug, qui avus fuit Thare, & Septimus à Noë. A Sarug ergo videtur cœpiſſe idololatria imaginum, non tamen ſtatuarum.

Sarug Auctor imaginum

Dico Quartò, cauſa & initium idolorum fuit fabrica imaginum defunctorum. Fecerunt enim idola, ut filiorum, aut maiorum, aut regum, aut inventorum artium, aut benificorum, & amicorum memoria ſervaretur. Tales ergo homines defuncti habiti ſunt dij, cùm ipſi quaſi in cælū recepti colerentur, pro quibus deinde ſe in terris dæmonia colenda ſuppoſuerunt, & ſibi ſacrificari à deceptis & perditis hominibus flagitarunt, inquit Auguſtin. 22. contra Fauſtum 17. Cyprian. initio libr. de Idol. Vanitate. Herod. libr. 1. Tertull. Apolog. cap. 11. Euſeb. 7. Præp. 7. Lactant. l. 1. c. 17. Idem de Sarug docet Suidas ſuprà. *Hæc*, inquit S. Cyprianus *eſſe*, *Alexander Magnus inſigni volumine ad matrem ſuam ſcribit, metu ſuæ poteſtatis ſibi proditum de diis hominibus, à ſacerdote ſecretum, quod maiorum, & regum memoria ſervata ſit inde colendi & ſacrificandi ritus inoleverit.* Hinc & à ſepulchris regū & clarorum virorum templorum originem deducit. Euſebius lib. 2. de Præpar. cap. 8. Lactt. & Clemens Alex. in Protreptico: *Superſtitio:* inquit, *templa, condere perſuaſit: quæ enim prius hominum ſepulchra fuerunt, magnificentius condita templorum appellatione vocata ſunt.* Sic & apud Chriſtianos tēpla erigebantur ad ſepulchra martyrum, indeque martyria vocabantur, uti dixi Apocal. 6. 9.

Hac de cauſa S. Auguſt. 18. de Civit. 5. docet, Serapidis ſimulacrum digito ad os admoto, indicare ſolitum, ut taceretur Serapidem fuiſſe hominem, imò & pœnam mortis conſtitutam iis, qui Serapidem hominem fuiſſe dicerent, cùm tamen verè hominem fuiſſe conſtaret. Ritum apotheoſeos Cæſarum, ſive relationis Cæſarum in Deos habet Herodia li. 4. initio. Neque aliud vult hic Sapiens. Tantum enim vult dicere, ex nimio affectu & dolore ſuorum initium ſumpſiſſe idololatriam, quod B apud varias gentes diverſimodè factum; apud quoſdam patre extruente imaginem filij, apud alios filio patris, apud alios marito uxoris, apud alijs defunctis, ut inſinuat Sapiens v. 21. idolum ergo finxit defunctorum amor, & ambitio, provexit adulatio & metus principum; firmavit fraus dæmonum, ſplendor idolorum, tot ſeculorum error & uſus.

Primum idolum poſuit pater filio

Dico Quintò, magis obuium & proclive eſt, ut filio pater, quàm ut filius patri aut alteri imaginem & idolum erigat; ac conſequenter idolum filij, vel primum, vel inter prima fuiſſe videtur. Probatur Primò, quia huc inclinant verba Sapientis, cui nihil ei antiquitate contrarium aſſeri poteſt, & alia ex parte omnino eſt veriſimile, auctorem huius libri virum ubique pium, doctum, & gravem traditione accepiſſe hanc ſuam ſententiam. Secundò; quia patres magis amant filios maximè teneros, quàm filij ament patres: ergo procliuiùs amor & dolor parentum, ijs excuſſit imagines erigendas filijs defunctis, quàm contra; maximè cùm patres per filios quaſi ſemper eſſe & vivere cupiant, non contra. C Probatur Tertio, exemplis. Nam Lactant. lib. 1. de falſa relig. cap. 15. ex Cicerone docet, ipſum Tulliolam ſuam filiam defunctam, deam facere conatum erecto illi ſimulacro, idque imitatione veterum; ergo veterum hic mos fuit. Rurſum Fulgent. lib. 1. de Dijs gentium initio c. de idolo, ex Diophante lacædemonio antiquiſſimum habet exemplum idoli, quod Synophanes Ægyptius ſpendidus filio demortuo erexit; additque inde idolum dictum quaſi *εἶδος ὀδύνης*, id eſt, ſpecies doloris: hic autem in morte filiorum acerbiſſimus eſt.

Prob. Primò.

Secundò

Tertiò.

Synophanes primus filio idolum fecit.

Huc accedit Noſter Hier. Pradus in cap. 8. Ezechiel. ſub finem, ubi Primò aſſerit, hunc Synophanem fuiſſe primum (quod etiam eſſerit Holcot) idololatram, eſſeque eum, quem hic notat Sapiens, & hinc Heb. idola dici *atſabim, aven*, id eſt dolores, labores. Secūdò Ægyptios auctores idololatriæ extitiſſe. Tertiò, hunc filium videri eſſe Adonidem: *εἶδος ὀδύνης*, enim corruptum videtur in nomen Adonis. Vnde Stephanus lib. de Vrbibus: Amatus, inquit, fuit urbs Cypri vetuſtiſſima, in qua Adonis Oſiris colebatur, qui cùm Ægyptius eſſet, D Cyprij & Phœnices perpetuum ſibi fecerunt, Tertiò, Epiphan. initio lib. de Hereſib. & ex eo Suidas voce *Abraham* docet Thare, qui auum habuit Sarug & Abraham filium, primum ante Saturnum, Iovem, Rheam, ac Iunonem, & alios deos, ſtatuas ex luto arte figulari, id eſt, idola ſtatuarum feciſſe, illumque eſſe primum; cuius filium ſcilicet, Aram Script. meminit ante patrem eſſe defunctum, quaſi innuat, id ideo factum, quod Thare primus filio defuncto idolum erexerit, ideoque à filio Abrahamo de idolorum cultu graviſſimè ſ reprehenſum. Et ſanè ſi Thare primus ſtatuas idololatricas finxit mortuis, non dubium, quin vel maximè filio Aram, & parvulo defuncto, ſi quem talem habuit, finxerit: quæ ſi vera ſunt, videtur hic Sapiens notare hunc Thare, quod primus ſtatuam filio defuncto erexerit. Nam Sapiens hic de imagine ſtatuæ loqui videtur. Vnde v. 17. Græcè vocat *γλυπτὰ*, id eſt, ſculpta: & v. 21. lapides & ligna. Si tamen ad imagines pictas Sarug quis hæc referat non repugno, ſed vellem auctorem priſcum, qui Sarug imagines filio defuncto primum erexiſſe disertè affe-

Tertiò.

Aui Thare.

rat

Digitized by Google

rat. Quare quod Iulius Higinius lib. 1. Fabularum c. 274. ait, Dædalum Eupolami filium primum Deorum ſimulacra feciſſe, accipiendum eſt inter Græcos, vel Athenienſes: nã ante hunc fuerunt Chaldæi, Thare & Sarug.

Denique Victor Maſſilienſis docet, Nemrod doloris gratia ſtatuam poſuiſſe filio, quem unicum amiſerat, ac ad eam ſacra feciſſe, hoſtias immolaſſe, & idololatriæ auctorem extitiſſe. Huc accedit noſter Sebaſt. Barradius tom. 4. in Evang. part. 503. qui opinatur, Ninum, vel quem alium primum filio ſuo, qui ab avo vocatus ſit Belus vel Baal, idolum publicum conſtituiſſe; nec enim de privato, ſed de publico idolo loqui hic ſapientem Idem opinatur Gulliel. Pariſienſis libr. de Legibus c. 23.

Verùm Euſeb. S. Aug. Cyrill. & ceteri docent Ninum Belo patri ſuo, non filio primum idolum poſuiſſe.

Porrò, quod Lactantius lib. 1. Inſtit. c. ult. ex Theophilo & Thalo ait, Belum Saturno qui ſator fuit Deorum tempore fuiſſe æqualem, & utrumque uno tempore adoleviſſe, ceteri paſſim confutant. Saturnus enim & Jupiter longè poſteriores fuere Belo, Nemrod, Nino & Abrahamo, Saturnus enim in Creta regnavit, ac inde fugatus à Jove filio, in Italia & Latio, centum annis ante bellum Troianum, quod contigit ſub tempora Samſonis, qui multis ſeculis, non tantùm Belo & Abrahamo, ſed & Moſe fuit poſterior, teſte Euſeb. in Chron. Unde Epiphan. Præfat. lib. 1. contra Hæreſes ſic ait: *Poſtea* (poſt Thare & Abram) *deificarunt, aut infelices tyrannos, aut praſtigiatores ſpectra orbi terrarum exhibentes, monumenta ipſorum venerantes, & longo tempore poſtea, Saturnum, & Jovem, Rheamque ac Junonem, & alios deinceps.* Accedit, quod Saturnus & Jupiter ſint Latina nomina, Latini autem Babyloniis, Aſſyriis, & Hebræis, qualis fuit Nemrod & Bel ſive Belus, longè fuere poſteriores: Dicitur enim Latinè Jupiter, quaſi iuvans pater: Saturnus, quaſi ſatur annis, teſte Cicerone libr. 2. de Natura Deorum. Quin & Lactant. ipſe loco citato: *Agamemnon*, inquit, *qui geſſit bellum Troicum* (Troianum) *Jovis abnepos fuit, & Achilles Ajaxque pronepotes, & Ulyſſes eodem gradu proximus fuit.* Ergo non diu ante bellum Troianum vixit Jupiter, cùm Bel ſive Belus multis ſeculis ante illud extiterit. Bellum enim Troianum extitit paucis annis ante Samſonem. Imò Noſter Salianus in Annal. Troiam captam aſſerit anno ultimo Abialon Judicis Iſrael, cui ſucceſſit Abdon iudicans Iſrael octo annis, deinde Samſon. Unde Euſeb. in Chronico à Nativitate Abrahæ, qui natus eſt anno Nini (qui Belo ſucceſſit) uſque ad captam Troiam numerat annos 825. a nativitate verò Moyſis ad captam Troiã numerat annos 310.

Saturnus Jupiter quando vixerint?

Error indè accidit, quòd cùm Latini ſuum Jovem & Saturnum cẽſerent eſſe primos & antiquiſſimos Deorum, ac talem pariter apud Aſſyrios audirent eſſe Belum, indè concluſerint Belum fuiſſe eundem, vel certè coævum Saturno, cùm Belus longè anterior fuerit, æquè ac Aſſyrij anteriores fuere Latinis. Indè rurſum factum, ut nonnulli nomen Jovis extenderint ad Belum, eique dederint nomen Jupiter Belus, ac Beli patrem vocent Saturnum: ſed nimirum nominibus abutuntur, & hic abuſus parit confuſionem Deorum & temporum. Audi S. Cyprian. initio libr. de Idololatria: *Antrum Jovis in Creta viſitur, & ſepulchrum ejus oſtenditur, & ab eo Saturnum fugatum eſſe manifeſtum eſt: indè Latium de latebra eius nomen accepit. Hic litteras imprimere, hic ſignare nummos in Italia primus inſtituit, inde ærarium. Saturni vocatur, & ruſticitatis hic cultor fuit, inde falcem ferens pingitur: hunc fugatum hoſpitio Ianus exceperat, de cujus nomine Janiculum dictum eſt, & menſis Januarius inſtitutus eſt. Ipſe bifrons exprimitur, quòd in medio conſtitutus, annum incipientem pariter et recedentem ſpectare videatur.*

Denique Saturnus fugiens Jovem regnavit in Italia, cui ſucceſſit filius Picus, poſt quem Faunus, qui fuit pater Latini, Æneæ ſoceri. Hinc collige, quàm parum abfuerit Deorum ætas à Troiano ſeculo, inquit Geneprar. in Chronol. Æneas enim capta Troia fugit in Italiam. Tunc ergo ſimul floruere præcipui dij, id eſt, homines inter deos relati à Græcis & Latinis, qui fuere numero duodecim, quos Ennius his duobus verſibus complexus eſt:

Dij Græcorum & Latinorũ vixere ſub tempora belli Troiani.

Juno, Veſta, Minerva, Ceres, Diana, Venus, Mars.
Mercurius, Jupiter, Neptunus, Vulcanus, Apollo;

Saturnum & Bacchum addit Euſeb. libr. 4. de Præpar.

A Horum ſepulchra olim extabant in Græcia & Latio, ac præſertim Jovis in Gnoſo urbe Cretæ. Ita Euſeb. Clemens, Lactant. S. Cyrillus, & alij iam citati. Porrò multi ex his fuere filij Saturni, qui proinde Sator Deorum vocatur. Saturnus enim ex Rhea ſive Ope genuit Jovem, Cererem, Junonem Neptunum, Plutonem, &c. teſte Lactant. lib. 1. c. 14. ex Ennio.

Denique S. Thom. 2. 2. qu. 94. ex hoc capite colligit quatuor cauſas & origines idololatriæ. Prima, fuit nimius amor vel timor. Homines enim nimiè filium, patrem aut principem amantes, vel nimis venerantes honorem divinum ei impenderunt. Secunda, fuit pulchritudo imaginis, qua naturaliter delectantur & capiuntur homines. Tertia, fuit ignoratio Dei, quia enim Deum alium non inveniebant, hinc creaturis divinitatem attribuerunt. Quarta, fuit fraus dæmonum, qui in idolis coli cupientes per ea dabant reſponſa, vel mira quædam patrabant.

DEINDE INTERVENIENTE TEMPORE, CON- Vers. 16.
VALESCENTE INIQVA CONSVETUDINE, HIC
B ERROR TAMQVAM LEX CUSTODITUS EST,
ET TYRANNORUM IMPERIO COLEBANTUR
FIGMENTA] *Pro iniqua*, ut habent Græca & Rom. perperam nonnulli legunt *antiqua*. Tò *hic error* non eſt in Græco, qui ſic habet: & *impia conſuetudo quaſi lex cuſtodita eſt*, ſcilicet ab impiis: nam pij ſciunt impiam conſuetudinem numquam præſcribere, nec ulla temporum longitudine roborari, ut vicem legis obtineat. Pro *figmenta* græcè eſt, γλυπτὰ, id eſt, *ſculpta*, ſcilicet idola. Prima enim idola fuerunt ſculptilia, putà imagines Regum aliorumve hominum, in auro ære, ligno exſculpta. Significat ergo prima idola domi fuiſſe culta ad libitum. ſed idololatriam hanc privatam roboratam fuiſſe publica conſuetudine & regum imperio, ut iam ampliùs libera non eſſet, ſed conſuetudine quaſi lege ſancita, & tyrannorum vi coacta. Sic Ninus coegit ſuos adorare idolum Beli patris ſui. Sic Nabuchodonoſor ſtatuam ſibi erigens in ea ſe adorari iuſſit, Daniel. 3. Sic Nero, Decius, Diocletianus, ceterique Imper. coegerunt idola Jovis, Apollinis Martis, &c. adorari, ideoque Chriſtia-
C nos id facere recuſantes ferro & flamma perſecuti ſunt per trecentos annos, à Chriſto ſcilicet uſque ad Conſtantinum, tumque multa centena martyrum millia glorioſa de tyrannis, æquè ac idolis virtutum trophæa retulere.

Cauſa idololatriæ. Errima.

ET HOS, QVOS IN PALAM NOMINES HO- Vers. 17.
NORARE NON POTERANT, PROPTER HOC
QVOD LONGE ESSENT, E LONGINQVO FI-
GURA EORUM ALLATA, EVIDENTEM IMA-
GINEM REGIS, QVEM HONORARE VOLE-
BANT, FECERUNT, UT ILLUM QVI ABERAT,
TAMQVAM PRÆSENTEM COLERENT SVA SO-
LICITUDINE] Græcè: *Ut abſenti tamquam præſenti adularentur ſtudioſè.* Hæc eſt altera cauſa idoli & idololatriæ, ſcilicet adulatio: multi enim ut regibus alijſque potentibus adularentur, eorumque gratiam aucuparentur, fecerunt eorum imaginem *evidentem*, græcè ἐμφανῆ, id eſt, claram, manifeſtam, & ad vivum expreſſam, eamque ut Numen colere cœperunt.

Secunda.

Audi S. Cyprian. initio tract. de Idololatria: *Deos non*
D *eſſe, quos colit vulgus; hinc notum eſt. Reges olim fuerunt, qui ob regalem memoriam coli apud ſuos, poſtmodum etiam in morte cœperunt. Indè illis inſtituta templa: indè ad defunctorum vultus per imaginem detinendos expreſſa ſimulacra: quibus & immolabant hoſtias, & dies feſtos dando honores celebrabant: indè poſteris facta ſunt ſacra, quæ primis fuerant aſſumpta ſolatia. Et videamus an ſtet hæc apud ſingulos veritas, Melicertes & Leucothea præcipitantur in maria, & fiunt poſtmodum maris numina. Caſtor & Pollux alternis moriuntur, ut vivant. Æſculapius ut in Deum ſurgat, fulminatur. Hercules ut hominẽ exuat, Oeteis ignibus concrematur. Apollo Admeti pecus pavit. Laomedonti muros Neptun. inſtituit, nec mercedẽ operis infelix ſtructor accepit.*

PROVEXIT AUTEM AD HORUM CULTURAM Vers. 18.
ET HOC, QVI IGNORABANT, ARTIFICIS
EXIMIA DILIGENTIA. ILLE ENIM VOLENS Vers. 19.
PLACERE ILLI, QVI SE ASSUMPSIT, ELA-
BORAVIT ARTE SVA, UT SIMILITUDINEM
IN MELIUS FIGURARET, MULTITUDO AU- Vers. 20.
TEM HOMINUM ABDUCTA PER SPECIEM

OPERIS, EVM QVI ANTE TEMPVS TAMQVAM A HOMO HONORATVS FVERAT, NVNC DEVM ÆSTIMAVERVNT.] Tertia, eſt hæc cauſa idololatriæ, ſcilicet induſtria artificis inſigne, pulchrumque idolum efformantis. Hæc enim pulchritudo idoli hebetes & rudes allexit ad eius contemplationem, admirationem & adorationem.

Tertiò.

Prò *eximia diligentia*, græcè eſt, φιλοτιμία, id eſt amor honoris, ambitio, putà ambitioſa, & ut Vatabl. ait, affectata diligentia artificis, qui ut ab imperitante, vel hero, ceteriſque ex arte laudem, ac eximij artificis nomen & decus conſequeretur, ſtudioſè & ambitioſè ſimulacrum elaboravit, uti faciebat Apelles, qui proinde rogatus, cur tam moroſè, lentè, & exactè pingeret? reſpondit, *pingo æternitati*.

Pro eo *qui ſe aſſumpſit*, &c. græcè eſt: *ille enim volens placere* κρατοῦντι, id eſt, *dominanti*, putà Principi, qui idolum formandum dedit; Ita Vatabl. Ianſen. Oſorius: aut potiùs κρατοῦντι, id eſt ſuo hero & domino, qui illum quaſi prehendit, & pretio ad formandum Principis idolum conduxit. Agitur enim de eo, qui Principi ab- B ſenti adulans, eius imaginem quàm elegantiſſimam confici curat. Vnde Noſter ſolerter vertit, *& qui ſe aſſumpſit*. Ita Lyran. Hugo, Dionyſ. & alij.

ELABORAVIT] Græcè ἐξεβιάσατο, id eſt, vi per artem effecit, vel ſumma vi artis incubuit, ſummam vim & contentionem in elaborando adhibuit, toto conatu efformauit. Ita Nannius: *Vt ſimilitudinem in melius figuraret*. Græce: *elaborauit arte ſimilitudinem in pulchrius*, vel ad maiorem pulchritudinem & venuſtatem, id eſt, quàm pulcherrimè & elegantiſſimè effinxit, in eaque omnem vim artis ac facultatis adhibuit, & quaſi extremum potentiæ exercuit.

MULTITUDO AUTEM ABDUCTA] Græcè ἐφελκόμενον, id eſt, attracta, illecta. Vnde Ianſen. cenſet legendum *allecta*. Sed Romani ſignificantius legunt *abducta*, id eſt, illecta, ſeducta, decepta *per ſpeciem operis*, græcè *per gratiam operis*, *eum qui ante tempus*, græcè πρὸ ὀλίγου, id eſt, ante modicum tempus, ſive paulò ante, *tamquam homo honoratus fuerat*, *nunc Deum æſtimaverunt*, græcè σέβασμα ἐλογίσαντο, id eſt, *rem cultu* C *dignam*, putà Numen *reputarunt*. Vnde Vatab. vertit: *Vulgus autem opificij venuſtate illectum quem nuper ut hominem honorarat, nunc Numen exiſtimauit*.

VERS.21. ET HÆC FVIT VITÆ HVMANÆ DECEPTIO: QVONIAM AVT AFFECTVI, AVT REGIBVS DESERVIENTES HOMINES, INCOMMVNICABILE NOMEN LAPIDIBVS ET LIGNIS IMPOSVERVNT] Græcè: *Et hoc fuit vitæ* εἰς ἔνεδρον, id eſt, *in inſidias*, hoc eſt, *inſidioſum*, ſcilicet ad capiendos rudes homines elegantia idoli, ut illud numen eſſe crederent, itaque agerentur in ruinam & exitium vitæ, tum præſentis, tum æternæ: Pro *affectui aut regibus*, græcè eſt, ἢ συμφορᾷ ἢ τυραννίδι, id eſt, *aut calamitati aut tyrannidi: calamitati*, hoc eſt affectui exorto ex calamitate filij aut cognati, vel parentis amiſſi & mortui. Refricat enim quod dixit v. 15. *Acerbo enim luctu dolens pater, citò ſibi rapti filij fecit imaginem*.

INCOMMUNICABILE NOMEN LIGNIS ET LAPIDIBVS IMPOSVERVNT) q.d. Nomen *Iehova*, id eſt, Dei, ſoli Deo vero proprium, tribuerunt ligneis & lapideis idolis, quæ vocarunt deos iiſque divinitatem aſcripſerunt, quę ſumma fuit ſtoliditas, æquè ac Dei veri iniuria. D

Tropol. idem facit peccator, dum creaturam Creatori anteponit, ut in eaq; omnem ſuum amorem figat, in eoque felicitatem & ultimum ſuum finem conſtituat. Talis enim ſuas opes, honores, veneres, delicias, &c. velut ſua idola & numina, colit; quare illis quaſi divinitatem tribuit, eamque Creatori adimit, cum ſumma eius offenſa. Nam ipſe ait: *Ego Dominus, hoc eſt nomen meum, gloriam meam alteri non dabo, & laudem meam ſculptilibus*, Iſaiæ 42. 8. Quocirca cum te creatura quæpiam ſui ſpecie velut idolum ad idololatriam, putà ad peccatum allicit, animoſè illi reſiſte ac reſponde, quod Martyres tyrannis reſpōderunt. Tres pueri Hebræi Nabuchodonoſori ad ſuam ſtatuā adorandam urgenti, minantique fornacem Babylonicam generoſè replicarunt: *Nō oportet nos de hac re reſpondere tibi: Ecce enim Deus noſter, quem colimus poteſt nos eripere de camino ignis ardentis, & de manibus tuis, ô rex, liberare. Quod ſi noluerit notum ſit tibi rex, quia Deos tuos non colimus, & ſtatuam auream, quam erexiſti non adoramus*. Dixerunt & præſtiterunt; ideoque in mediis ignibus Deo tutante illæſi, Euchariſticum ei cecinerunt. Daniel. 3. vide ibi dicta.

Tentationi, id eſt, idolo reſiſtendum.

Exempla

S. Marius, eiuſque filij Audifax & Habacuc. Perſæ & Martyres generoſi, cùm idola irridentes. Romæ per urbē colligatis manibus circūducerunt præcone clamāte: *Deos nolite blaſphemare*, exclamarunt: *Non ſunt Dij, ſed dæmones, qui & vos perdent & principem veſtrum*. ita habent Acta S. Valentini apud Surium die 14. Februarij.

S. Publia matrona nobiliſſima & præſtantiſſima (quam Græci in Menolog. aſſerunt fuiſſe matrem ſancti Chryſoſt. & inſinuat Theod.) audiens illac tranſire Iulianum Apoſtatam idolorum patronum, ut eum rideret, cum ſuo Virginum choro cecinit: *Simulacra gentium argentum & aurum, opera manuum hominum. Similes illis qui faciunt ea, & omnes, qui confidunt in eis*; cumque Iulianus indignans iuberet eas tacere, Publia cum ſuis maiori alachritate idem occinuit. Quare tyrannus præcepit eam alapis cædi & cruentari. Verùm illa contumeliam hanc pro ſummo honore ducens domum revertitur, & tyrannum ut ſolebat ſpiritualibus cantilenis perſtringit, ait Theodor. lib. 3.

Trinitas Martyrū & virginum ſub Diocletiano fuere S. Menodora, Metrodora, & Nymphodora ſorores, & quaſi tria virginitatis dona, quarum dei idolis ęquè ac tormentis triumphum colit Eccleſia die 10. Septembris. Menodora dum per duas horas à quatuor lictoribus cæderetur, Præcone clamante: *Deos cole, iiſque ſacrifica*, Intrepide reſpondit: *An non vides, quòd me totam Deo meo ſacrificavi? quænam enim eſt meo ſanguini utilitas, dum deſcendo in interitum, ſi non enim prius meo ſponſo ſacrificavero?* Quare virgis oſſa conterebantur, & confringebantur toſcæ martyri, quæ magna voce clamans: *Domine Ieſu Chriſte mea exaltatio, meus amor, ad te, ſpem meam, confugio, accipe in pace animam meam*, purpureum in eius manus emiſit ſpiritum. Metrodora idola irridens, & Deos velut dæmones ſubſannans, per duas horas lampadibus uſtulata, & ferreis vectibus contrita C ſororem ſecuta, Martyr aſcendit ad ſponſum. Nymphodora iuſſa idolis ſacrificare, dum ferreis ungulis diſcerperetur, *Ego* inquit, *me Domino ſacrificavi, propter quem pati eſt voluptas, & mori lucrum*. quare vectibus ferreis pariter confracta, victrix euolavit ad Chriſtum. Felices nymphæ, quæ Angelorū vitam æmulantes, imò ſuperantes duplicem virginitatis & Martyrij laureā meruerunt, atq; angelorum manibus in cælitum choros translatæ triumphant. Vita earum extat apud Surium die 10. Septembris.

ET (Græcè εἶτα, id eſt, *deinde*) NON SVFFECERAT ERRASSE EOS CIRCA DEI SCIENTIAM (Græcè γνῶσιν, id eſt, *cognitionem*) SED ET IN MAGNO VIVENTES INSCIENTIÆ (Græcè ἀγνοίας, id eſt, *ignorantiæ*) BELLO TOT ET TAM MAGNA MALA PACEM APPELLANT) q. d. Ad tam pernicioſum de Deo errorem accedit quidam quaſi errorum circa mores, & vitiorum exercitus, qui tamen obcæcatis idololatris pacatus tranquilliuſque videtur ſtatus, & in tanto ſcelerum diſſidio, tumultu, rixa, & pugna, velut in iucunda pace conquieſcunt. ita Lorinus. VERS.22.

Quæres, quodnam ſit hic magnum inſcientiæ bellum. Reſpondent Primò nonnulli eſſe bellum, quod idololatrę velut novi Titanes inſipienter gerunt cum Deo, dum idolis & Lucifero adhęret, atq; ſub eius ſignis contra Deū militant. Verùm hoc bellum paulò ante expreſſit dicens: *Et non ſuffecerat eos erraſſe circa Dei ſcientiam*, cui iam addit & quaſi opponit, quod *in magno inſcientiæ bello* vixerint. Vnde alij accipiunt bellum, quod idololatræ Creatori repugnātes ſuſceperunt cum omnibus eius creaturis: hæ enim pro Creatore ſuo ſtantes contra omnes eius hoſtes, quales ſunt idololatræ, depugnant. Idololatra enim (& myſticè peccator quilibet) laceſſens & provocans Deum, hoc ipſo laceſſit & quaſi ad duellum provocat omnes eius creaturas. Nam, ut ait Sap. 5. 21. *Pugnabit cum illo* (Deo) *orbis terrarum contra inſenſatos*.

Inſcientię bellum quod? Reſp: Primò.

Secundò, alij bellum inſcientiæ ſive ignorantiæ interpretantur quod idololatræ indicunt ipſi veritati & ſapiētiæ, dum idololatriam veri Dei cultui, ſuperſtitionem reli-

Secundò.

religioni, ſalſitatem veritati, hæreſim fidei, dæmonem Deo anteponunt.

Tertiò genuinè. Tertiò, & genuinè, inſcientia ſive ignorantia hoc loco non ſpeculativa, ſed ethica & practica accipitur, idemque eſt, quod inſipientia, imprudentia, error in vita & moribus, vitium, malitia, ſcelus. Bellum ergo ignorantiæ eſt illud, quo vitium cum virtute, æquè ac cum oppoſito ſibi vitio confligit. Nam prodigalitas v. g. confligit cum liberalitate, ęquè ac cum avaritia; ſuperbia confligit cum humilitate, æquè ac cum puſillanimitate; gula confligit cum temperantia, æquè ac cum nimia abſtinentia, &c. conflictus hoſce ſingularum virtutum & vitiorum graphicè depingit S. Auguſt. libr. de Conflict. virt. & vitior. & Prudentius in Pſychomachia. Senſus ergo eſt, q. d. Impij idololatræ ex idololatria & errore, quo idola Deo vero prętulerunt, inciderunt in alios errores practicos circa res agibiles, putà in vitia omnia, ſcilicet in ſacrilegia, in invidiam, in adulteria, in periuria, &c. quę explicando ſubijcit, ac præſertim in parricidia & homicidia, quibus præterita pietate naturali & iuſtitia, impijs ſe cædibus maculaverunt, imò filios proprios ſacrilegè idolis mactarunt & ſacrificarunt. In ſequentibus enim hoc bellum explicans enarrat ſcelera, quæ cum infidelitate & idololatria, & iam cum hæreſi & ſecta Politicorum Atheorumque coniuncta ſunt, aut inde conſequuntur! *Hæretici* enim ut ait S. Hieron. in c. 1. Michææ *quotidie quod colant reperiunt, ac idola* (errorum) *ſibi artifices manu & curioſa mente confingunt*. Bellum ergo hoc idololatrarum eſt, quo contra omne ius & fas naturæ, proprios filios Moloc & Saturno immolarunt; item quo alienos thoros invaſerunt, ac vicinorum uxores per adulteria vitiarunt; quo bona proximorum rapuerunt, aut per artes & fraudes occuparunt, quo denique in omnem iniuſtitiam, libidinem, cupiditatem, impietatem ſe proiecerunt, utpote idolum mutum & ligneum, eiuſque Numen & vindictam non metuentes. Atque hac ratione tam Deum, quàm angelos ac homines contra ſe concitarunt, ut in perpetuis odiis, litibus, rixis, periculis vitam degant; Et tamen tam cæci & ſtolidi ſunt, ut in his tam ſecurè vivant, ac ſi in plena pace omniumque amicitia degerent. Cantacuzenus τὸ *pace appellant* explicat, quòd idololatræ Deos ſuos pacificos inſcriberent ac celebrarent, ut amicitiæ pacisque præſides, ut penates ac gentilitios ὁμογνίους καὶ φιλίους, id eſt, conſanguineos & amicos, quæ Iovis erant Epitheta.

Tropol. bellum ignorantiæ eſt, quo cupiditas cæca confligit cum charitate, ſenſus cum ratione, caro cum ſpiritu, amor mundi cum amore Dei. ita Hugo: Concupiſcentiæ enim ſunt quaſi quidam tyranni, qui regi ſuo, putà menti, rebellant, ác contra rationis arcem bellum movent, ideoque perpetuas in anima cient tumultus, rixas, ſeditiones, conflictus, uti experiuntur illi, qui eas edomare nolunt aut non poſſunt: & tamen adeò cæci ſunt, ut eos non animaduertant, non agnoſcant, ſed ſe in pace & hilaritate iucundam agere vitam æſtiment. vide S. Auguſt. vel quiſquis eſt Auctor libr. de Conflictu virtutum & vitiorum.

Symbolicè, ignorantiæ bellum eſt, quo ſtudioſi ſcientiæ contendunt & deſudant, ut veritatem tot tenebris, tot nebulis, tot opinionibus, tot erroribus quaſi hoſtibus circumſeptam, iis profligatis eruant & in lucem educant. Hinc videmus, quanto labore & conatu pueri ad ſcientias enitantur. Notum eſt bellum Grammaticale, æquè ac Logicale.

Vers. 23. AUT ENIM FILIOS SVOS SACRIFICANTES, AUT OBSCURA SACRIFICIA FACIENTES, AUT
Vers. 24. INSANIÆ PLENAS VIGILIAS HABENTES, NEQUE VITAM (vitæ caſtitatem & honeſtatem) NEQUE NUPTIAS MUNDAS IAM CUSTODIUNT, SED ALIUS ALIUM PER INVIDIAM OCCIDIT, AUT ADULTERANS CONTRISTAT] Gręcè: *Aut enim ſacrificia quibus filios occidunt* (Vatabl. *per parricidia liberorum*) *aut ſecreta myſteria, aut inſanas ex aliis ritibus vel legibus commeſſationes* (Vatabl. *bacchationes*. Alij: *Agentes bacchanalia*. Notat Bacchanaliorum & bacchantium inſanias & ritus) *agitantes neque vitam iam, neque connubia conſervant pura, ſed alter alterum, aut inſidians occidit, aut adulterans triſtitia afficit*. Ecce hoc eſt ignorantiæ idolatrarũ bellum, quod proximis, imò filiis, ipſique naturæ movent per parricidia, homicidia, adulteria, &c. ſine ullo Numinis (utpote quod putant eſſe ligneum & inanime; tale enim eſt idolum) metu. Per *obſcura ſacrificia* notat clandeſtina, lucifuga & nocturna ſacra Veneri, Bacchi, Priapi, Cybeles, Iſidis, Proſerpinæ, &c. quæ plena erant libidinibus & obſcenitatibus, ideoque in occultis, umbroſis, vel ſubterraneis locis, ſæpè etiam noctu tantùm agebantur, de quibus 2. Machab. 6. 4. Reg. 17. 7. Joſephus libr. 18. Antiquit. cap. 4. Tertull. Apolog. cap. 15. S. Auguſtin. lib. 6. de Civit. cap. 7. Gyraldus de Diis gentium. Hinc appoſitè græcè vocantur, μυστήρια ἀπὸ τοῦ μύσους, quòd ſint abominanda, inquit Clemens Alex. in Protrept. adeoque μυστήρια, eorum ſunt πορνεῖα, id eſt, proſtibula & lupanaria, putà ſcortationes & obſcenitates. Nam ut ait Apoſt. Epheſ. 5. 12. *Quæ in occulto fiunt ab ipſis, turpe eſt & dicere*. Hoc eſt quod ait Minutius felix in Octavio: *Ubi autem magis à ſacerdotibus, quam inter aras & delubra conducuntur ſtupra, tractantur lenocinia, adulteria meditantur? Frequentius denique in adituorum cellulis, quam in ipſis lupanaribus flagrans libido defungitur*. Delphis etiam publicæ, ſive meretricię Veneris templum primus Solon erexit, ut ſcribit Philemon apud Atheneum libr. 13 cap. 9. in quo domiciliis proſtitutæ feminæ quæſtum faciebant. Hinc Juvenalis ſatyra 9.

—— *Nam quo non proſtat femina templo?*

Talia ſunt hodie Anabaptiſtarum nocturno & lucernalia ſacra, in quibus extincto lumine promiſcui fiunt concubitus.

Cauſa fuit, quòd Jupiter, Venus, Bacchus, Priapus, &c. Dii gentium fuerint homines impuriſſimi, ideoque gentes putabant eos colendos omni gula & luxuria, utpote iis gratiſſima, ut ſuperiùs dixi. Unde Cantacuzenus v. 24. de ipſis Diis accipiens. Nam Dii, inquit, vitam non cuſtodiunt mundam, ſeu βίους, id eſt, vitas, propter βίας, id eſt, violentias & impetus, inquit, quos tradunt fabulæ filiorum in parentes, fratrumque inter ſe, propter vincula abſurda & reliquas inſidias, non nuptias, propter impudicitiam, quæ Diis affingitur, ac turpes amores & illegitimas cum filiabus, matribus, ſororibus, commiſtiones atque mutuos immanes complexus βίος, ergo Deorum fuit βίας, id eſt, vita eorum fuit vis & violentia, ideoque impura & ſcelerata.

ET OMNIA COMMISTA SUNT, SANGUIS, Vers. 25.
HOMICIDIUM, FURTUM ET FICTIO, CORRUPTIO ET INFIDELITAS, TURBATIO ET PERIURIUM, TUMULTUS BONORUM; DEI
IMMEMORATIO, ANIMARUM INQUINATIO, Vers. 26.
NATIVITATIS IMMUTATIO, NUPTIARUM INCONSTANTIA, INORDINATIO MOECCHIÆ ET IMPUDICITIÆ] Græcè: *Omnia* (alij *omnes*) *autem mixtim*, vel *promiſcuè habet ſanguis & cædes, furtum ac fraus, corruptela, infidelitas, turbulenti motus, periurium, tumultus bonorum; Gratiæ oblivio, animarum inquinatio, generationis immutatio, nuptiarum inordinatio, adulterium & impudicitia*. Vatabl. *Omnia demum occupat ſine diſcrimine ſanguis & cædes, furtum & dolus*, &c. Clarè Cantacuzenus: *Omnia ſimul*, inquit, *apud idololatras mala ſunt permiſta*, vel mixtim ſequuntur ex idololatria. Coacervat crimina, quæ ex idololatria prodeunt: quorum primum eſt, Sanguis & homicidium: hęc duo enim penè idem ſunt, ſed ad Auxeſin additur *ſanguis*, quòd in homicidio fiat fœda & horrida ſanguinis effuſio. *Sanguis* ergo idem eſt, quod ſanguinis effuſio. *Fictio*, græcè δόλος, id eſt, dolus & fraus. q. d. Omnia apud Infideles & idololatras plena ſunt inſidiis & fraudibus. *Corruptio*, id eſt, corrupta concupiſcentia, ait S. Bonavent. corrupta fides ſive fidelitas, ait Dionyſius alij *corruptio*, id eſt, defloratio virginum. Meliùs Vatabl. *Corrutela*, tum quæ in iudiciis, tum quæ in mercibus, contractibus, commerciis, ceteriſque rebus fit q. d. Omnia apud idololatras ſunt plena corruptelis. *Infidelitas* eſt violatio fidei ſive perfidia. *Turbatio* græcè τάραχος, id eſt, tumultus. q. d. Apud infideles omnia abundant turbis, tumultibus, diſſenſionibus, ſeditionibus. *Tumultus bonorum*, eſt bonarum rerum perturbatio & confuſio; vel bonorum hominum vexatio, dum contra fideles, & pios tumultuãtur infideles & impij. *Dei immemoratio*, q. d. Non ſunt memores Dei, occupat eos Dei oblivio Græca iam habent: χάριτος ἀμνηστία, id eſt, *gratiæ vel beneficiorum oblivio*. Ita Vatabl. Ingratus enim eſt, teſte Seneca, qui benefi-

eium non reddit; ingratior, qui obliuiſcitur; in gratiſ- A ſimus, qui accepiſſe ſe negat, quod accepit. Vnde Franc. Lucas in notis hic pro eo quod in Vulgata legitur *Dei* legendum ſuſpicatur *doni immemoratio*. Verùm Romani ceterique Codices habent *Dei* non *doni*, idque genuinum eſſe contendit & Nannius, linguæ Græcæ Publicus olim Lovanij Profeſſor.

ANIMARVM INQVINATIO] Per gulam, crapulam, & libidinem S. Bonav. intelligit, inter nos luxuriæ motus, & delectationes moroſas. *Nativitatis* græcè γενέσεως, id eſt, generationis actuiq; generandi *immutatio*, per præpoſteram libidinem, ſive cum maſculis, ſive cum feminis vel etiam beſtiis; vti Iupiter ſuum habuit Ganymedem, Traianus Hadrianum, Hadrianus Antinoum, teſte Spartiano. Vatabl verò vertit, *alienatio progeniei*, cum ſcilicet proles genita patri non vero, ſed falſo & alieno aſſcribitur, vti faciunt adulteræ. *Nuptiarum inconſtantia*, Græcè ἀταξία id eſt, inordinatio, dum ſcilicet infidelis uxorem repudiat, & aliam aliamque ducit, vt ſingulis annis imò menſibus nouum ineat coniugium, idque temporarium dumtaxat, vti faciunt nonnulli Æ- B thiopes; aut dum vxores ſuas aliis viris concedunt, vti fecit Cato; aut cum uxoribus aliorum ſuas permutant, aliiſque modis ſimilibus.

INORDINATIO MOECHIÆ ET IMPVDICITIÆ] Græcè: *mœchia & laſcivia*, id eſt, omne genus impudicitiæ. *Inordinatio* addit Emphaſim *mœchia*, notatque Mœchiæ addi inceſtum, ſacrilegium, aliudve ſcelus: impudicitiæ verò addi varios, novoſque luxurioſos oſculandi & contrectandi modos.

VERS. 27. INFANDORVM ENIM IDOLORVM CVLTVRA, OMNIS MALI CAVSA EST, ET INITIVM, ET FINIS.) *Infandorum*, græcè ἀνωνύμων, id eſt, innominatorum, hoc eſt, execrandorum, adeò ut nec nominari debeant: *infandorum* ergo idem eſt, quod non fandorũ, de quibus velut anathematibus fari non licet.

Eſt Epiphonema generatim complectens, quod particulatim iam recenſuit, ſcilicet idololatriam eſſe cauſam omnium ſcelerum; initium, & finem. Cauſam, quia omnia ſcelera naſci ſolent ex infidelitate & idololatria, ac Numinis vindicis contemptu, uti iam oſtendi. Simi- C li ſenſu ait Apoſtolus: *Radix omnium malorum eſt cupiditas* Græcè φιλαργυρία, id eſt avaritia. 1. Timoth. 6. 10.

Idololatria cauſa omnium ſcelerum.

INITIVM ET FINEM) *Initium* idem eſt, quod cauſa vel occaſio. Simili ſenſu ait Eccleſ. cap. 10. 15. *Initium omnis peccati eſt ſuperbia*, quia ex ſuperbia velut ex matre naſci, & oriri ſolet quodlibet peccatũ; ſic & ex idololatria. Ex ea ergo velut initio & fonte ſcaturit omne malum, & viciſſim in illam ceu in finem & terminum deſinit. q. d. Omnia mala nata ſunt oriri ex idololatria, ac viciſſim in illa terminantur & deſinunt. Ita Dion. Qui enim libidinibus aliiſq; ſceleribus ſeſe opplent, tandem fiunt infideles, idololatræ, & Athei: ut enim ſine ſcrupulo & metu numinis, Deique vindictæ ſuis cupiditatibus indulgeant, excutiunt fidem Dei eiuſq; providentiæ iuxta illud: *Dixit inſipiens in corde ſuo: Non eſt Deus*. Sic hodiè videmus homines carnales & ſceleratos fieri hæreticos, ac tandem Atheos, eò quòd in hæreſi nil veræ fidei, ſed mera eius figmenta inveniunt. Vide Stanislaum Reſcium de Atheiſmis hæreticorum. Ita S. Thom. 2. 2. qu. 94. art. 4. ad 1. *dicitur*, inquit, *idololatria eſſe cauſa, ini-* D *tium, & finis omnis peccati: quia non eſt aliquod genus peccati, quod interdum idololatria non producat, vel expreſſe inducendo per modum cauſæ, vel occaſionem præbendo per modum initij, vel per modum finis, in quantum peccata aliqua aſſumebantur in cultum idolorum, ſicut occiſiones hominum, & mutilationes membrorum, & alia huiuſmodi. Et tamen aliqua peccata poſſunt idololatriam præcedere, quæ ad ipſam hominem diſponunt.* Audi Tertull. initio lib. de Idololatria: *Principale crimen generis humani, ſummus ſæculi reatus, tota cauſa iudicij, idololatria.* Subdit deindè in idololatria ineſſe crimen homicidii, adulterij, ſtupri. *Idololatres*, inquit, *idem homicida eſt. Quæris quem occiderit? ſi quid ad elogij ambitionem facit, non extraneum, nec inimicum, ſed ſeipſum. Quibus inſidiis? erroris ſui. Quo telo? offenſa Dei. Quot plagis? quotquot idololatriis. Qui negat idololatrem periſſe is negabit idololatrem homicidium feciſſe. Proinde adulterium, & ſtuprum in eodem recognoſcas: nam qui falſis Deis ſervit, ſine dubio adulter eſt veritatis; quia omne falſum adulterium eſt. Sic & in ſtupro mergitur. Quis enim immundis ſpiritibus operatus, non conſpurcatus & conſtupratus incedit; Atque adeò Scripturæ ſanctæ ſtupri vocabulo utuntur in idololatriæ exprobatione. Fraudis conditio ea eſt opinor ſi quis alienum rapiat, aut alij debitum denegat, & utiq; erga hominẽ admiſſa fraus maximi criminis nomen eſt. At enim idololatria Deo fraudem facit, honores illi ſuos denegans, & conferens aliis, ut fraudi etiam contumeliam coniungat.* Ac poſt nonnulla eidem ineſſe alia ſcelera, ita docet: *In illa & concupiſcentia ſæculi. Quæ enim idololatriæ ſolemnitas ſine ambitione cultus & ornatus? In illa laſcivia & ebrietates, cum plurimum victus, & ventris, & libidinis cauſa frequentantur. In illa iniuſtitia. Quid enim iniuſtius ea, quæ iuſtitiæ patrem neſcit? In illa etiam vanitas cùm tota eius ratio vana ſit: in illa mendacium, cum tota ſubſtantia eius mendax ſit. Ita fit ut omnia in idololatria, & in omnibus idololatria deprehendatur.*

Tropol. idẽ dicas de idolo avari, quod eſt phantaſma auri; ac ſuperbi, quod eſt phãtaſma excellentiæ; ac luxurioſi, quod eſt phantaſma amaſiæ; ac guloſi, quod eſt phantaſma epularũ & vinorũ. Dum enim quiſque hoc ſuum phantaſma velut idolũ amat & colit, ut illo fruatur, ruit in omnia ſcelera. Vt ergo illa caveas, idolũ hoc tuum, quod in mente & phantaſia tibi fabricaſti, evelle, contere & confringe. *Tropol.*

AVT ENIM DVM LÆTANTVR INSANIVNT, AVT CERTE VATICINANTVR FALSA, AVT VIVVNT INIVSTE, AVT PEIERANT CITO) VERS. 28

Oſtendit ex idololatria naſci quælibet ſcelera, ac præcipua enumerat. q. d. idololatræ effundunt ſe in ineptas lætitias, bacchantur, & inſaniunt; aut fingunt oracula, quibus ſe ſuoſque ad vitæ licentiam & luxuriam impellunt; aut viuunt iniuſtè aliorum opes diripiendo, fraudando, perdendoq́; aut temerè citoque peierant. Cauſam.

DVM ENIM CONFIDVNT IN IDOLIS, QVÆ SINE ANIMA SVNT, MALE IVRANTES NOCERI SE NON SPERANT) id eſt, lædendos ſe non timent. Sic Virgil. *At ſperate* (id eſt, timete) *Deos memores fandi atque nefandi*. q. d. idololatræ, ideo cito peierant ruuntque in quævis ſcelera, quia non timent ſuos deos, puta ſua idola, utpote inanima & lapidea vel lignea, quæ iniuriam ſibi per periurium aliaque ſcelera factam non ſentiunt, ideoq; ulciſci nequeunt: Sicut ergo *primus in Orbe Deos fecit timor*, ita ex adverſo, audax Deorum vel Numinis contemptus, principium & cauſa eſt periurij omniſque nequitiæ. VERS. 29.

VTRAQVE ERGO ILLIS EVENIENT DIGNE, QVONIAM MALE SENSERVNT DE DEO, ATTENDENTES IDOLIS, ET IVRAVERVNT INIVSTE, IN DOLO CONTEMNENTES IVSTITIAM] *Vtraque*, id eſt, utrorumque retributio, ſcilicet idololatriæ, & periurij condigna pœna & ſupplicium obueniet idololatris. Græcè eſt: ἀμφότερα δὲ αὐτοὺς μετελεύσεται τὰ δίκαια, id eſt, *utraque illis evenient iuſta*, ſcilicet *ſupplicia*. *Aut utraque ipſos punient iuſtè*. μετέρχομαι enim ſubinde idem eſt, quod κολάζω, id eſt, punio. ita Lexicographus ex Syneſio, & Thucydide Vatican. vertunt: *Vtraque autem illos inſequentur iura*. Omnia hæc eòdem redeunt. Senſus ergo eſt q. d. Vtraque) utriuſque criminis, ſcilicet idololatriæ & periurij) iuſta vindicta eos invadet, aut pœnam de illis ſumet. Vtraque ſupplicij iuſta cauſa, ratioque eos corripiet, iuſq; ſuum exequetur: Vtrumque hoc ad ſupplicium illis imputabitur, & quod de Deo malè ſenſerunt, & quod peierauerunt. In Græco plurale eſt *utraque iuſta comprehendent eos*, videlicet ſupplicia; vel quia duo hæc ſcelera illos pœnis ſubiicient. Pro *iuſtitiam*, græcè eſt, ὁσιότητος, id eſt, ſanctitatem, puta religionem iuramenti: hoc enim ſanctum eſt & ſanctè ſervandum, ideòq; nuncupatur Sacramentum. Licèt enim idololatra iuret per idolũ, quod non eſt Deus, ac proindè in reipſa non iuret nec peieret, tamen ex mente ſua, qua credit idolum eſſe verum Deum, iurat & peierat. Error enim idololatriæ, quo quis idola ſua putat veros eſſe deos efficit, ut peierando ſacrilegus habeatur & iniuſtus, ait S. Auguſt. epiſt. 154. ad Publicolam & habetur 22. quæſt. 1. cap. *Movet*. VERS. 30

NON ENIM IVRATORVM VIRTVS (græcè δύναμις, id eſt, *potentia*) SED PECCANTIVM POENA PERAMBVLAT SEMPER INIVSTORVM PRÆVARICATIONEM] Pro *iuratorum*, græcè eſt, ὀμνυμένων, quod eſt vocis mediæ, tamque activè VERS. 31

verti

verti poteſt *jurantium*, uti legunt Complut. & Regii, quàm paſſivè *juratorum*, id eſt, idolorum, per quæ juratur, idque huic loco aptiùs convenit. q. d. Eſto, idola, per quæ jurant idololatræ nullam habeant virtutem, id eſt, vim & potentiam puniendi eorum periuria, ideoque ipſi etiam idololatræ & periuri ea contemnant, ſciantque imbecilla eſſe & invalida ad ſe caſtigandum, tamen *peccantium*, præſertim idololatrarum & periurorum, pœna à Deo iis intentata *perambulat*, puniens *injuſtorum prævaricationem*, ſcilicet idololatriam & periurium, qua tum falsò, tum per falſos deos jurantes duplicem Deo vero iniuriam faciunt. Primò, quòd Deo vero opponant, & præponant idola & deos falſos. Secundò, quòd per ea, quæ æſtimant Deum eſſe verum, falsò jurent & peierent: jurant enim & peierant per ea, perinde, ac ſi per Deum verum jurarent, eumque in teſtem falſi vocarent; quæ inſignis eſt Dei veri iniuria & contumelia.

Pro *pœna* græcè eſt, δίκη, id eſt, cauſa forenſis, quæ apud judicem agitur, lis, actio, judicium, jus, ſententia, pœna, item juſta vindicta. Unde Δίκη à Poetis fingitur eſſe Dea judiciorum, inde dicta, quòd juſtè lites dirimat, & ſontes B puniat: Hinc dicitur eſſe virgo, quia juſtitia & vindicta pura debet eſſe, & integra, unde Heſiodus: *Virgo juſtitiæ*, inquit, *prognata eſt Jove*. Hoc ultimum ſignificatum huic loco eſt aptiſſimum, q. d. δίκη, id eſt, vindicta divina per idololatras, periuros, & ſceleſtos perambulat, ut eos comprehendat ac pro meritis feriat & plectat, ſicut prætor forum perambulat, ut fures capiat & ſuſpendat; Hinc Deus dixit Caino fratricidæ: *Nonne ſi bene egeris recipies, ſin autem malè ſtatim in foribus peccatum aderit?* id eſt, peccati ultio, velut lictor te perſequetur & plectet. Unde Vatabl. hoc loco vertit: *Non enim eorum* (idolorum) *per quos juratum eſt potentia, ſed ultrix peccatorum juſtitia, pravè factorum pœnas ab injuſtis ſemper exigit*. Sic & Cantacuzenus, Janſen. & alii. Hine pro *perambulat*, græcè eſt, ἐπέρχεται, id eſt, ut Budæus in Comment. linguæ Græcæ p. 99. percurſat, invadit, infeſtat, populatur, in jus rapit, judicat & ulciſcitur.

Deus vindicat periuria. Porrò ſolet vindicta Dei maximè perſequi periuros, utpote læſi Numinis & Nominis divini reos. Hinc qui S. Antonium in teſtem invocando falſum jurant, ſolent C ab eo ſacro igne feriri. Olim in cauſa dubia reos mittebant ad Oratorium s. Stephani, ut ſe juramento de crimine objecto purgarent; ac ſi peierabant, illico cælitus caſtigabantur. Idem de Oratorio s. Martini ſcribit Gregor. Turon. lib. 8. Hiſtor. cap. 16. ubi inter alia narrat, *Ad Oratoria Sanctorum.* incendiarium quemdam incendium à ſe commiſſum negantem, & peierantem in æde ſancti Martini, ultricibus è cælo flammis fuiſſe abſumptum. Idem fiebat in Oratorio s. Proceſſi & Martiniani, de quibus ait s. Gregor. hom. 32. in Evang. *Ad extincta eorum corpora viventes ægri veniunt & ſanantur, periuri veniunt & a dæmonio vexantur*. Et in Oratorio ſancti Felicis Nolenſis, ad cuius Eccleſiam s. Auguſt. uti ipſe refert epiſt. 137. ad Hippon. miſit Bonifacium presbyterum de crimine accuſatum, ut ſe ibi per juramentum purgaret; & ſi reus eſſet, per ſolitam Dei vindictam ſe proderet. Additque s. Auguſt. *Nos novimus Mediolani apud memoriam Sanctorum, ubi mirabiliter & terribiliter dæmones confitentur, furem quemdam, qui ad ejus locum venerat, ut falſum jurando deciperet, compulſum fuiſſe confiteri furtum, & quod abſtulerat reddere*. Tale quoque fuit Oratorium s. Apollinaris Ravennæ, ubi

A Maximus de ſimoniæ crimine per juramentum ſe purgavit, teſte s. Gregor. lib. 7. epiſt. 7. & ſeq. ac ſuper omnes Baſilica s. Petri, ſuprà cujus corpus juramento ſe purgare ſolebant Epiſcopi ſceleris accuſati, teſte s. Gregor. lib. 2. epiſt. 23. Et lib. 11. epiſt. 8. Idem experti ſunt gentiles per idola ſua jurantes: unde Heſiodus in Ergis libr. 2. v. 38.

Quintas (dies cujuſque menſis) ait, *vitato, quia difficiles*
& graves.
In quinta enim aiunt furias obambulare
Juramentum vindicantes, quod contentio genuit demum
periuris.

Et Tibullus:

Ah miſer, & ſi quis primò periuria celat,
Magna tamen tacitis pœna venit pedibus.

Exempla Vis exempla? Accipe. Cleomenes, cum Argivis ſeptem dierum pepigerat inducias addito jureiurando, nocte dein tertia eos invaſit multoſque occidit dicens, ſe pactū de diebus non de noctibus. Ultio eum ſecuta eſt. Nam & urbe, cuius gratia violarat conventa, fruſtratus eſt, eò B quòd mulieres detractis è templis Deorum armis illum ultæ ſunt; perinde quaſi diis ipſis, quos contempſerat pœnas de ipſo ſumentibus. Poſtremò verſus in dementiam, ipſe ſibi gladiolo quodam fodit & incidit corpus à talis uſque ad loca vitalia, itaque vitam finiit ridens & ore diducto. Ageſilaus barbaros qui juriſiurandi religionem violaſſent laudare, ac probare ſolebat dicens: illos nulla re magis Deos ſibi infeſtos reddere, quàm ſi Sacroſanctū juſiurandum temerè violarent. Ita Ælia. lib. 14. de Varia hiſt. Pericles Athenienſis amico roganti, ut pro ſe falſum diceret teſtimonium, cui adiunctum erat juſiurandum, hoc eſt periurium reſpondit: ſe quidem amicum eſſe, ſed uſque ad aram; ſentiens alioquin uſque gratificandum amicis, ſed citra juramenti violationem. Denique s. Auguſt. libr. 1. de Civit. c. 15. celebrat nobiliſſimum exemplum M. Attilii Reguli, qui captivus apud Carthaginenſes ab iis miſſus eſt Romam, ut ageret cum Senatu de commutandis utrimque captivis, priùs præſtito per Deos juramento, ni id impetraret ſe ad eos rediturum. Cumque id non impetraret; imo ipſemet Senatui hanc commutationem C diſſuaderet, ut iuramenti fidem ſervaret, ad Carthaginenſes rediit, etiamſi ſciret ſe ab iis excarnificandum, uti & factum eſt. Addit s. Auguſt. alterum de Saguntinis in Hiſpania exemplum, qui ut fidem Romanis juratam ſervarent, vivi cremari maluerunt, quàm urbem dedere Carthaginenſibus.

Ex hiſce omnibus, diſce quanta reverentia nomini divino ſit adhibenda, quamque veraciter; parcè & circumſpectè Deus ſit nominandus & in teſtem invocandus. Quod enim nomini divino defertur, hoc Deo ipſi cuius eſt nomen defertur. Unde Jerem. cap. 10. 6. *Non eſt*, inquit, *ſimilis tui Domine: magnus es tu, & magnum nomen tuum in fortitudine. Quis non timebit te ò rex gentium?* Et Daniel cap. 3. 52. *Benedictus es Domine Deus patrum noſtrorum, et laudabilis & glorioſus & ſuperexaltatus in ſæcula; & benedictum nomen gloriæ tuæ, ſanctum & laudabile & ſuperexaltatum in omnibus ſæculis*. Et Eccleſ. cap. 39. 19. *Benedicite Dominum in operibus ſuis, date nomini ejus magnificentiam*. Et Pſaltes: *Benedictus Dominus Deus Iſrael, qui facit mirabilia ſolus, & benedictum nomen maieſtatis eius in æternum, & replebitur maieſtate eius omnis terra, fiat*. pſal. 71. 18.

CAPUT DECIMUMQUINTUM.

SINOPSIS CAPITIS.

Proſequitur inſectari idola & eorum figulos, ſive idoloplaſtes. Igitur initio gratias agit Deo, quòd Iſraelitas ab idololatria puros caſtoſque in ſua fide & cultu conſervarit; Deinde vanitatem, & fallaciam idolorum ex ipſis eorum figulis coarguit.

1. TU autem Deus noſter, ſuavis & verus es, patiens, & in miſericordia diſponens omnia. 2. Etenim ſi peccaverimus, tui ſumus, ſcientes magnitudinem tuam: & ſi non peccaverimus, ſcimus quoniam apud te ſumus computati. 3. Noſſe enim te, conſummata juſtitia eſt: & ſcire iuſtitiam, & virtutem tuam, radix eſt immortalitatis. 4. Non enim in errorem induxit nos hominum malæ artis excogitatio, nec umbra picturæ labor ſine fructu, effigies ſculpta per varios colores, 5. cuius aſpectus inſenſato dat concupiſcentiam, & diligit mortuæ imaginis effigiem ſine anima. 6. Malorum amatores, digni ſunt qui ſpem habeant in ta-

in talibus, & qui faciunt illos, & qui diligunt, & qui colunt, 7. Sed & figulus mollem terram premens, laborioſè fingit ad uſus noſtros unumquodque vas, & de eodem luto fingit quæ munda ſunt in uſum vaſa, & ſimiliter quæ his ſunt contraria; horum autem vaſorum quis ſit uſus, judex eſt figulus. 8. Et cum labore vano deum fingit de eodem luto, ille qui paulò antè de terra factus fuerat, & poſt paulum reducit ſe unde acceptus eſt, repetitus animæ debitum quam habebat. 9. Sed cura eſt illi, non quia laboraturus eſt nec quoniam brevis illi vita eſt, ſed concertatur aurificibus & argentariis: ſed & ærarios imitatur, & gloriam præfert, quoniam res ſupervacuas fingit. 10. Cinis eſt enim cor eius, & terra ſupervacua ſpes illius, & luto vilior vita eius: 11. quoniam ignoravit qui ſe finxit, & qui inſpiravit illi animam quæ operatur, & qui ſufflavit ei ſpiritum vitalem. 12. Sed & æſtimaverunt luſum eſſe vitam noſtram, & converſationem vitæ compoſitam ad lucrum, & oportere undecumque etiam ex malo acquirere. 13. Hic enim ſcit ſe ſuper omnes delinquere, qui ex terræ materia fragilia vaſa, & ſculptilia fingit. 14. Omnes enim inſipientes, & infelices ſuprà modum animæ ſuperbi, ſunt inimici populi tui, & imperantes illi: 15. quoniam omnia idola nationum deos æſtimaverunt, quibus neque oculorum uſus eſt ad videndum, neque nares ad percipiendum ſpiritum, neque aures ad audiendum, neque digiti manuum ad tractandum, ſed & pedes eorum pigri ad ambulandum. 16. homo enim fecit illos: & qui ſpiritum mutuatus eſt, is finxit illos. Nemo enim ſibi ſimilem homo poterit deum fingere. 17. Cùm enim ſit mortalis, mortuum fingit manibus iniquis. Melior enim eſt ipſe his quos colit, quia ipſe quidem vixit, cùm eſſet mortalis, illi autem numquam. 18. Sed & animalia miſerrima colunt: inſenſata enim compara his illis ſunt deteriora. 19. Sed nec aſpectu aliquis ex his animalibus bona poteſt conſpicere. Effugerunt autem Dei laudem, & benedictionem eius.

Vers. 1. TU AUTEM DEUS NOSTER SUAVIS ET VERUS ES, PATIENS ET IN MISERICORDIA DISPONENS OMNIA] Vatabl. *Tu autem Deus noſter benignus es & verus, & longa patientia* (vel lenitate) *miſericordiaque gubernas omnia.* Pro *ſuavis*, græcè eſt, χρηστός, id eſt, bonus, benignus, probus, humanus, facilis ad gratificandum, commodus, clemens; item utilis, fructuoſus, officioſus, egregius, ſtrenuus. Talis fuit χρηστός, id eſt, Chriſtus noſter, qui proinde à Gentilibus vocabatur χρηστός, id eſt, Chreſtus, & Chriſtiani, vocabantur Chreſtiani, qui erant benigni & benefici omnibus. Senſus eſt, q.d. Idololatræ colunt Deos inutiles, imò maleficos: tales enim ſunt dæmones, qui à magis invocati exilem opem præſtant, ut eiſdem maiorem noxam, tum in corpore, tum in animo inferant. At Deus noſter eſt utiliſſimus, æquè ac benevolentiſſimus & beneficentiſſimus, qui nos omnibus bonis cumulat. Gratulamur ergo nobis de tali Deo Optimo Maximo, quodque nos à Diis peſſimis liberarit. Ita Cantacuzenus, qui notat eſſe Antitheſin inter Deum & idola, qualem aſſignavi.

TU AUTEM DEUS NOSTER] Non ſola creatione; ſic enim & idolatrarum & infidelium es Deus; ſed & vocatione, religione, & cultu: ad tui enim fidem & cultum nos Iſraelitas ex omnibus gentibus vocaſti, & tibi ſelegiſti.

VERUS] q.d. Idola ſunt dii falſi, ideoque mendaces & fallaces: unde conſulti fallunt, & quæ promittunt, opere non præſtant. At Deus noſter eſt Deus verus, ideoque verax & fidelis, Unde falli vel fallere nequit, ſed quæcumque dicit veriſſima ſunt, & quæcumque pollicetur fideliſſimè adimplet.

PATIENS] Græcè μακρόθυμος, id eſt, longanimis, longa patientia multaque tolerantia pollens, ut non ſtatim ad iram concitetis & ad vindictam proſilias, brutaque jactes fulmina, ſed patienter offenſas toleres, ut hac patientia & miſericordia provoces peccantes ad pœnitentiam, uti ſuperiùs dictum eſt. Unde ſequitur: *Etenim ſi peccaverimus*, &c. Longanimitati enim opponitur præceps ira, impatientia, & vindicta, qua pleni ſunt dæmones, ideoque furunt, & leves ſui neglectus graviter ulciſcuntur, ac idololatras & magos, minùs ſibi obſequentes pellimè excipiunt & mulctant.

Nota hic quatuor dotes Dei in gubernando; Primam, benignitatem & ſuavitatem; Secundam, veritatem & fidelitatem; Tertiam, longanimitatem & patientiã; Quartam, miſericordiam & clementiam. Haſce a Deo diſcant & poſcant reges, rectores, & gubernatores.

Vers. 2. ETENIM SI PECCAVERIMUS, TUI SUMUS, SCIENTES MAGNITUDINEM TUAM] Græcè, τὸ κράτος, id eſt, robur, vim & *potentiam tuam*, uti legit S. Auguſtin. lib. de Fide, & operib. cap. 22. qua ſcilicet potes nos punire; cùm idola id facere nequeant, ut dixit in fine cap. præcedentis, qua quoque potes nobis peccata condonare, ut oſtendas te in gratia & miſericordia non minùs, ac in vi & robore eſſe potentem, magnificum, liberalem & divitem, uti Apoſt. ait Rom. 10. 12. & alibi: ſummæ enim potentiæ eſt peccata remittere, uti ſuperiùs oſtendi. Senſus ergo eſt; Primò, q.d. Idololatræ intrepidè peierant & peccant, quia non timent idola ſua muta & bruta; ſciunt enim illa non poſſe ulciſci periurium, aliaque ſcelera: at nos fideles tui, ò Domine, ſi ex fragilitate peccaverimus, ſive venialiter, ſive etiam lethaliter, profitemur ingenuè, quòd non poſſimus te effugere, ut putabant idololatræ effugere ſe poſſe Deos ſuos; quia tui ſumus, tuoque Domino ſubiecti. Et ſcimus Summam tuam potentiam, qua nos punire potes quocumque tandem fugerimus, aliter quàm idola imbecilla & impotentia. Nam ut ait David pſalm. 138. 8. *Si aſcendero in cælum, tu illic es; ſi deſcendero in infernum ades; ſi ſumpſero pennas meas diluculo, & habitavero in extremis maris: etenim illuc manus tua deducet me, & tenebit dextera tua. Et ſi peccaverimus, tui ſumus*, quoniam ſcilicet bonum & magnum Deum habemus qui velit atque poſſit pœnitentium peccata ſanare; non qui nequaquam audeat permanentes in malignitate diſperdere. Unde ſubdit: *Scientes potentiam tuam*, cui ſe ſubtrahere nequeat aut occultare peccator. Ita S. Auguſt. loco jam citato, qui proindè rectè monet peccatorem non debere ſibi blandiri de ſecuritate, cogitando ſe eſſe Dei.

Moraliter: *ſi peccaverimus tui ſumus*. Tui per pœnitentiam, confeſſionem, caſtigationem; tui per contritionem & charitatem, uti tua fuit S. Magdalena, de qua S. Paulin. epiſt. 4. ad Severum: *Non unguentum in illa Dominus, ſed charitatem dilexit, qua prudenter impudens & piè improba, ſine opprobrii & repulſa metu, extraneam ſibi domum Phariſæi non invitata, illa ut petulans penetravit, qua rapitur regnum cælorum: & tantùm verbi cæleſtis eſuriens, non ad opes illius, ſed ad pedes Chriſti cucurrit, ſeque in illis abluit & cibavit; atque ipſos ſibi pedes ſacrarium, ut ita dixerim, & altare conſtituit; In quibus libavit fletu, litavit unguento, ſacrificavit affectu.* Pœnitens ergo eſt Dei, quia per contritionem amat Deum, illique ſe dicat & conſecrat. Unde viciſſim à Deo in gratiam, amorem, & favorem priſtinum recipitur. Sic de gentibus à Diis ad Deum per Chriſtum convertendis, ait Iſaias cap. 44. 5. *Iſte dicet: Domini ego ſum; & ille vocabit in nomine Jacob: & hic ſcribet manu ſua, Domino.* Et David pſal. 118. 94. *Tuus ego ſum, ſalvum me fac, quoniam juſtificationes tuas exquiſivi.*

ET SI NON PECCAVERIMUS, SCIMUS QUONIAM APUD TE SUMUS COMPUTATI] S. Auguſt. legit *deputati*, Græcè, *tui cenſemur*, hoc eſt, ſi non peccemus magis tibi chari, magiſque tibi cordi & curæ ſumus. Tu enim juſtos & innocentes quaſi amicos, imò filios tibi dilectiſſimos præ toto mundo amas, protegis, dirigis, promoves ad ſalutem & gloriam omneque bonum. Si ergo peccemus, tui ſumus per potentiam, quia in manus potentis iuſtitiæ tuæ incurrimus: ſi non peccemus, tui ſumus per gratiam & adoptionem. Sive ergo peccemus, ſive non peccemus: tui ſumus: tu enim es Dominus Deus noſter cuius manus effugere non poſſumus, ſed in eas incidimus quidquid agamus. Legit Vulgata in Græco εἰ, id eſt, *ſi*, iam illud deeſt in Græco, qui proinde ſic habet: *Non peccabimus autem, cum ſciamus nos tibi æſtimatos*, vel tibi curæ &

ræ & in pretio eſſe. Hoc enim maximè quemlibet noſtrũ à peccato avocare deb.t, quòd ſciamus nos Deo curæ, charos, & in pretio eſſe, ac à Deo inchoatè ſaltem prædeſtinatos, ut ſimus ſui filii & heredes, ac coheredes Chriſti: Deus anim omnes fideles & juſtos deſtinavit ad gloriam, itaque inchoatè eos prædeſtinavit. Ita S. Auguſt. de Fide & Oper. cap. 22. qui legit in præterito: *Non peccavimus*, uti correxerunt Lovanienſes, licèt contextus exigera videatur, *non peccabimus*, ut habent Græca. Quis enim cogitans ſe in Dei amicitiam, familiam & familiaritatem adſcriptum peccare audeat, ut tantum bonum pro vili cupiditate vendat & prodigat? Quis feriò reputans, ſe à Deo electum & vocatum ad tantam gratiam & gloriam, non contendat totis viribus dignè vocationa tanta vivere, ut dignum ſe cæli civem & angelorum ſocium exhibeat? *Quis dignè cogitans habitationem apud Deum, in qua omnes prædeſtinatione ſunt deputati, qui ſecundùm propoſitum vocati ſunt, non conatur ita vivere, ut tali habitationi congruat?* ait S. Auguſt. loco citato. Secundò, & magis genuinè noſter à Caſtro: Videtur, inquit, Salomon loqui de populi electione præ aliis populis (non de prædeſtinatione) de qua Moyſes Deuteron. 32. 8. *Quando dividebat Altiſſimus gentes, quando ſeparabat filios Adam, conſtituit terminos populorum juxta numerum filiorum Iſrael. Pars autem Domini populus eius: Jacob funiculus hereditatis eius.* Hæc igitur cognitio & perſuaſio, quòd ſumus de numero populi Dei, & quod ſumus adſcripti in Catalogum fidelium eius, maximè nos continet aut continere debet in omni pudore ac timore, ne peccemus, & eò magis quò magis in eius familiaritatem inſinuamur.

Favet Græcum λελογίσμεθα, id eſt, tuis rationibus aſcripti ſumus, tuo computui aſſignati, tibi computati: λογίζομαι, enim eſt verbum arithmeticum, & Mercatorum computus deſignat.

Vers.3. NOSSE ENIM TE, CONSUMMATA JUSTITIA EST: ET SCIRE JUSTITIAM ET VIRTUTEM TUAM, RADIX EST IMMORTALITATIS] Tò *juſtitiam* non eſt in Græco, ſed tantùm, τὸ κράτος, id eſt, *virtutem*, id eſt vim, robur & efficaciam; Syrus: *Juſtitiæ perfectio eſt, ut quis agnoſcat te, & ut quis ſciat veritatem tuam radicem immortalitatis*; Arabicus: *Quia cognitio in te eſt juſtitia perfecta, & cognitio potentia tua radix eſt privationis mortis.* *Noſſe te*, ſcilicet non tantùm ſpeculativè, uti cognovere Philoſophi, ſed & practicè, uti noſſe Deum decet & par eſt, ut ſcilicet notitia Dei pariat affectum & amorem Dei: in hoc enim amore, ſive charitate ſita eſt perfecta juſtitia: *& ſcire juſtitiam & virtutem*, id eſt, potentiam tuam, *radix*, id eſt, principium *eſt immortalitatis*: hæc enim ſcientia, qua ſcimus Deum eſſe juſtum & omnipotentem, ideoque poſſe & velle omnia ſcelera pro meritis punire, ingenerat nobis ſanctum Dei timorem, qui nos facit abſtinere ab omni peccato, quod eſt mortis omniſque corruptionis origo, ideoque inducit omnem virtutem, quæ eſt radix immortalitatis, felicitatis, & gloriæ æternæ. Porrò ſcientia hæc, ſive notitia Dei habetur per fidem. Unde Apoſtolus paſſim ait, nos per fidem juſtificatos & ſalvatos, quia fide inchoatur curſus ad juſtitiam, ſalutem, & immortalitatem. Roman. 1. 17. & c. 3. 28. & c. 5. 1. &c. Vide ibi dicta.

Noſſe Deum eſt perfecta juſtitia. Qua ratione?

Denique Tò *noſſe enim* dat cauſam præcedentium, cur ſcilicet profeſſus ſit ſuam de Deo notitiam & fidem, dicens v. 1. *Tu autem Deus noſter ſuavis & verus es*, &c. Et v. 2. *Scientes magnitudinem tuam*; Sed propriè & potiſſimè dat cauſam eius, quod immediatè præceſſit, *Et ſi non peccaverimus, ſcimus quoniam apud te ſumus computati*; vel ut Græca habent: *Non peccabimus autem, ut qui ſciamus nos tibi æſtimatos, vel tibi curæ eſſe.* Scientia enim potentiæ & providentiæ Dei cauſa eſt, quæ facit nos ſedulo cavere omne peccatum, ac extimulat, ut toto niſu ſtudeamus juſtitiæ, ad hoc ut Deo placeamus, & ab eo immortalitatem beatam aſſequamur. Vide dicta cap. 13. 1. & Proverb. 1. v. 7. Senſus ergo eſt, q. d. Confeſſio illa fidei noſtræ, qua paulò antè profeſſi ſumus te ſummè benignum, patientem, potentem, miſericordem, ac ut talem toto corde amamus & colimus, ideoque viciſſim à te amamur, velut toti tui, tibique arctiſſimo fidei, religionis & charitatis vinculo copulati; hæc, inquam, eſt noſtra perfecta juſtitia, ex qua velut radice, pullulat fructus immortalitatis & felicitatis æternæ. Sic Chriſtus ait Joannis 17. 3. *Hæc eſt vita æterna* (id eſt, via ad vitam æternam, eiuſque quaſi principium & inchoatio) *ut cognoſcant* (per fidem) *te ſolum verum Deũ, & quem miſiſti Jeſum Chriſtum. Fides enim eſt ſubſtantia rerum ſperandarum, argumentum non apparentium.* Hebr. 11. 1. Vide ibi dicta.

Tropol. B. Laurentius Juſtinianus Patriarcha Venet. dictitabat: *Veram hominis ſcientiam eſſe ſcire hæc duo, ſcilicet Deum eſſe omnia, & ſe nihil.* Ita habet eius vita. Ex hac enim ſcientia & fide ſequitur diffidentia ſui & confidentia in Deum: indè odium ſui & amor Dei, quæ eſt conſummata juſtitia, conſiſtens in tribus virtutibus Theologicis, putà in eximia fide, ſpe, & charitate.

Hinc S. Joannes Apocal. 15. 2. Vidit ſanctos futuros in fine mundi, viſis ſeptem noviſſimis orbis plagis, in quibus conſummabitur ira Dei, obſtupeſcere, eoſque concinentes & exclamantes audivit: *Magna & mirabilia ſunt opera tua Domine Deus omnipotens: juſta & vera ſunt via tuæ rex ſeculorum. Quis non timebit te Domine & magnificabit nomen tuum? quoniam tu ſolus pius es: Quoniam omnes gentes venient, & adorabunt in conſpectu tuo, quoniam judicia tua manifeſta ſunt.* Similes eorum voces ſunt poſt excidium Babylonis c. 18. 8. & ſeq. & c. 11. v. 17. & c. 14. v. 7.

Antiſtropha Salomoni eſt gnome Jeremiæ cap. 9. v. 3. *Non glorietur Sapiens in ſapientia ſua, & non glorietur fortis in fortitudine ſua, & non glorietur dives in divitiis ſuis, ſed in hoc glorietur ſcire & noſſe me.*

Anagog. Noſſe Deum per viſionem beatificam eſt perfecta juſtitia, perfecta, inquam, in gratia & gloria, ideoque confirmata, ut in æternum beatus nulla tentatione, nullo caſu ab ea excidere queat. Ita Hugo, qui tamen minùs rectè addit, per Deum intelligi Patrem. q. d. Deum filium agnovimus in incarnatione, Spiritum ſanctum in Pentecoſte, dum apparuit in linguis ignes. Item in baptiſmo Chriſti, dum apparuit in ſpecie columbæ: at Deum patrem ſimili ſymbolo non cognovimus in hac vita, ſed cognoſcemus in futura: unde tunc erit perfecta Dei cognitio, amor, & juſtitia. Hoc enim alienum eſt à mente & ſcopo ſapientis: hoc etiam non eſt verum. Nam Pater apparuit in veteri Teſtamento, æquè ac filius, ac Spiritus ſanctus; cùm tres Angeli apparuerunt Abrahæ repræſentantes tres perſonas divinas. Item in Baptiſmo Chriſti, vox Patris intonuit: *Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi complacui.* Matth. 3. 17. Eadem vox Patris audita eſt in transfiguratione Chriſti Matth. 17.

NON ENIM IN ERROREM INDUXIT NOS HOMINUM MALÆ ARTIS EXCOGITATIO, NEC UMBRA PICTURÆ, LABOR SINE FRUCTU, EFFIGIES SCULPTA PER VARIOS COLORES] Vers.4.
Gratias habet Deo, quòd non fuerit ipſe quoque in eorũ numero, qui falſa numina venerantur, ac fictis decipiuntur imaginibus: Sed loquitur Sapiens in perſona totius Iſraelis ſive populi fidelis, pii, juſti, & ſancti. Etſi enim multi, imò longè maior pars in Iſraele eſſet injuſta, & in ſtatu peccati mortalis; tamen totus populus vocatur juſtus & ſanctus, tum, quia vocatus erat à Deo ad juſtitiam; tum, quia populus hic erat proſapia & poſteritas Abrahæ, Iſaac, & Jacob, qui verè erant ſancti. Erant ergo Sancti, id eſt, Sanctorum Patriarcharum filii: tum denique quia multi in populo erant juſti. Simili ſenſu dicitur Eccleſia ſancta, & Apoſtolus omnes fideles initio Epiſtolarum ſuarum vocat ſanctos, ut ibi dixi.

MALÆ ARTIS EXCOGITATIO] Putà ars ſculptoria & pictoria pulchrorum ſimulacrorum & idolorũ, quæ mala dicitur, quia allicit ed ea colendum & adorandum, Græcè κακότεχνος ἐπίνοια, id eſt, malevola, malefica, maligna; item doloſa, adulterina, pernicioſa, & ad exitium hominum comparata, artis Sculptoriæ idolorum adinventio. Vatabl. *Inſidioſum inventum.* Janſen. *Maligna adinventio*, quia ſcilicet per elegantiam ſculpturæ idolorum, rudes incitantur ad idola velut Numina colendum. Noſter à Caſtro, κακότεχνοι, ad verbum ex etymo vertit, *malum texens*, malum moliens, aut mali artifax, *excogitatio*, q. d. Inter cetara beneficia, quibus cumulaſti populum tuum, illud eximium eſt, quòd à fallacibus ac pernicioſis hominum inventis conſervaſti eum, qui contra Dei legem multa excogitant, multaque conſtituunt.

NEC UMBRA PICTURÆ] Legit interpres cum Complut. Regiis aliis per Diaſtolen duabus dictionibus, σκιὰ γραφῶν, id eſt, *umbra picturæ*. Jam Vaticani per Syſtolen legunt planiùs & clariùs una dictione, σκιαγράφων, id eſt, *adumbrantium*, idque nectunt ſequenti *labor ſine fructu*.

ſtu. q. d. Non decepit nos pictorum, qui pingendo res adumbrant & aſſimilant, labor infructuoſus. Sed eodem redit ſenſus. Vocatur umbra picturæ ipſa adumbrata, vel umbroſa, idque. Primò, quia origo picturæ eſt umbra: nam prima naturalis corporis effigies ſive imago, eſt ipſa eius umbra: unde ex umbra didicerunt homines pingere, & pingendo adumbrare. Quocirca Quintil. lib. 10. *Non eſſet, ait, pictura, niſi quæ lineas extremas umbræ, quam corpora in ſole feciſſent, circumſcriberet*. Hinc primæ picturæ fuerunt meræ linearum corporis depicti delineationes, ſive circumſcriptiones. Adi Plinium lib. 35. cap. 3. *Græci*, inquit, *alii Sicyone, alii apud Corinthios repertam* (picturam) *affirmant, omnes umbra hominis lineis circumducta. Itaque talem primam fuiſſe* (qualem etiamnum Romæ in priſcis operibus cernimus) *ſecundam ſingulis coloribus & monochromaton*, id eſt, unicolorem *dictam*. Tertia ſucceſſit ex variis coloribus & polychromatos, id eſt, multicolor. Pergit Plinius: *Inventam linearum dicunt à Philocle Ægyptio, vel Cleanthe Corinthio, &c. Primus invenit colorare teſta (ut ferunt) trita Cleophantus Corinthius*. Idem lib. 35. cap. 5 *Utraque* (ſcilicet ars ſtatuaria & pictoria) *cum Phidia cœ*-B *pit 83. Olympiade, poſt annos circiter* 332. ex quo cœpit ars ſculptoria, vel ſcalptoria in marmore.

Origo picturæ fuit umbra. Secundò, quia in pictura magnæ artis eſt bene pingere umbras: per illas enim repræſentantur rerum altitudines, profunditates, montes & valles, diſtantiæ & intervalla. Sanè vidi Romæ per umbras in parietibus alternatas, ita ad vivum hæc repræſentari, ut quemlibet intuentem dubium redderent, an verè in pariete foret iſta eminentia & profunditas, an verò per picturam & artem tantùm eſſet efficta & adumbrata. Unde ipſa pictura vocatur adumbratio, & pingere adumbrare, ac σκιαγράφοι, appellantur, qui lineamenta umbraſque inducunt, quibus ea quæ plana ſunt, in pictura eminere videantur.

EFFIGIES SCULPTA PER VARIOS COLORES] Pro *effigies*, græcè eſt, εἶδος, id eſt, forma, ſpecies, figura. Unde diminutivum εἴδωλον, id eſt, idolum, q. d. diminuta figura, exilis forma, ſpecies parva & contracta, Deiculus, parvus, Deus, exiguum Numen.

Pro *ſculpta*, græcè eſt, σπιλωθὲν, id eſt, maculata, id eſt, variegata variis coloribus. Maculæ enim vocantur, tum C notæ, quibus pictores ſolent imagines & picturas diſtinguere, & illuſtrare: tum colorum variegationes. Unde Seneca epiſt. 116. *Delectant nos*, inquit, *ingentium maculæ columnarum*, Adde, Sapiens hac voce ſuggillat idola quaſi coloribus, non tam depicta, quàm maculata & ſordidata ſint, ut ea in odium adducat: tum quia colores ipſi in ſe ſordidi ſunt & maculoſi: tum, quia ſi Deum ſpectes, utique idola hæc Dei coloribus depicta, maculata dici debent. Deum enim, qui merus eſt ſpiritus, ideoque coloris expers, terreſtribus, fœdiſque coloribus picturæ inficiunt & maculant, adeoque Deum exhibent non ſpiritalem, ſed corporeum & coloratum. Noſter profundiùs, σπιλωθὲν, vertit *ſculpta*, tum ut innuat priſca idola fuiſſe ſtatuas affabrè exſcolptas, quæ deinde variis coloribus pingebantur, tum quia ipſa coloratio & pictura per Catachreſin vocatur Sculptura. pictor enim pingendo rem variis coloribus, nunc albicantibus & claris, nunc nigricantibus & obſcuris, præſertim dum iis rerum eminentias vel profunditates, ſive montes & valles repræſentat (unde & Græcum σπίλος, non tantùm maculas, ſed & D eminentias reſque eminentes, uti ſunt rupes, ſcopuli, inſulæ in mari, ſignificat) rem ipſam quaſi exſculpit, uti videre eſt in vitris affabrè expictis. Hinc idola quælibet etiam expicta dumtaxat, vocantur ſculptilia in Script. ut Exodi 20. 4. *Non facies tibi ſculptile*, id eſt, idolum. pſal. 105 19. *& adoraverunt ſculptile*, Iſaiæ 42. 17. *Qui confidunt in ſculptili*, & paſſim apud Prophetas.

PER VARIOS COLORES] Græcè χρώμασι διηλλαγμένοις, id eſt coloribus variis & diſtinctis, variè diſpoſitis & diſtributis; mira enim in idolis colorum variegatio, rudis populi oculos in admirationem, indeque in cultum & venerationem rapiebat. Unde ſequitur:

VERS. 5. CUJUS ASPECTUS INSENSATO DAT CONCUPISCENTIAM, ET DILIGIT MORTUÆ IMAGINIS EFFIGIEM SINE ANIMA] Græcè ἄπνουν, id eſt, ſine ſpiritu & reſpiratione, id eſt, inanimem & mortuam.

CUJUS) Scilicet effigiei ſculptæ, hoc eſt, idoli. Græca habent in plurali ὧν, id eſt, *quorum*, ſcilicet colorum A aſpectus, eodem ſenſu. Pro concupiſcentia græcè eſt, εἰς ὄρεξιν, id eſt, in appetitum, in orexin, in concupiſcentiam. Ita Complut. & Regii; licet Vaticani legant, εἰς ὄνειδος, id eſt, in opprobrium. q. d. aſpectus & cultus idolorum colentibus vertitur in probrum. Senſus vulgatæ eſt. q. d. Effigies idoli coloribus variegata & ornata, irritat rudium concupiſcentiam & appetitum, ut ſimulacrum tam elegans pulchreque coloratum adament, colant & venerentur.

Secundò, appoſitè ad Græca Noſter Pineda in Job. c. 40. v. 16. n. 4. per concupiſcentiam accipit libidinem. q. d. Dæmones in idolo latentes, homines idolum, forma maſculi aut feminæ pulchræ depictum & coloratum, intuentes, excitant ad turpem concupiſcentiam luxuriæ, ut etiam turpi amore diligant ipſam idoli imaginem mortuam & inanimem, uti Pygmalio rex Cypri, teſte Arnobio libr. 6. contra Gentes, idolum Veneris adamabat ut feminam, ac cum eo, quaſi cum femina amplexus, oſcula, alioſque libidinoſos geſtus tactuſque exercebat. Simile alterius exemplum narrat Plinius lib. 36. c. 5. Hinc idololatria in Script. vocatur fornicatio, non ſolum myſtica, ſed & realis, quia juxta templa idolorum erant fornices & meretrices, cum quibus advenæ ſcortabantur. Sicque Pineda explicat illud Job. cap. 40. 16. *ſub umbra dormit*, id eſt, ſub idolo, inquit, latet dæmon, qui proinde vocatur Baal, id eſt, maritus excitans ad turpem ſui amorem, unde pro *diligit*, græcè eſt, ποθεῖ, id eſt, deſiderat, concupiſcat.

MALORUM AMATORES, DIGNI SUNT (Addunt. Lyran. Hugo, Dionyſ. *morte*, ſed τὸ *morte* dele cum Roman. & Græcis) QUI SPEM HABEANT IN TALIBUS (perperam aliqui legunt *in tabulis*) ET QUI FACIUNT ILLOS, ET QUI DILIGUNT (Græcè ποθοῦντες, id eſt, qui deſiderant) ET QUI COLUNT. q. d. Juſta idololatrarum mala, imò peſſima idola amantium pœna eſt, ipſa idololatria, quòd ſcilicet in diis, hoc eſt, in idolis mutis & brutis, imò diabolicis, ideoque exitialibus, & nocentiſſimis, ſpem ſuam ponant; utpote à quibus nihil boni ſperare poſſint, ſed omne malum, idololatrarum, inquam, omnium, tam eorum, qui Deos illos faciunt & fabricant, quàm qui eoſdem amant & colunt. Vatabl. *Malorum* C *amatores, taleſque ſpes habere digni talium opifices, amatores, cultores*. Lucas Brugenſis in Notis explicat. q. d. Malitiæ omnis uberrimum fontem amant & ii, qui faciunt idola, & ii qui fieri colique deſiderant, & ii qui colunt, ac proinde digni ſunt, qui vanas atque inanes ſpes in illis habeant. Noſter verò à Caſtro ſic. *Malorum amatores*, hoc eſt capti amore ſtudioque idolorum, & digni qui vanam in illis habeant ſpem, hi ſunt, tam qui ea faciunt, quàm qui deſiderant, vel amant, vel colunt. Omnia hæc eodem redeunt. VERS. 6.

SED ET FIGULUS MOLLEM TERRAM PREMENS, LABORIOSE FINGIT AD USUS NOSTROS UNUMQUODQUE VAS, ET DE EODEM LUTO FINGIT, QUÆ MUNDA SUNT IN USUM VASA, ET SIMILITER QUÆ HIS CONTRARIA: HORUM AUTEM VASORUM QUIS SIT USUS, JUDEX EST FIGULUS] Pendet hic verſus à ſequenti v. 8. *Et cum labore*, &c. Oſtendit inanitatem & vilitatem idoli ea vilitate materiæ & artificis, putà figuli. q. d. Videte, imò manibus tangite quàm idola ſint vilia & lutea, D imò merum lutum. En tibi figulus ex eodem luto vaſa facit alia munda & pulchra, v. g. patinas, quibus cibi inferantur in menſam; alia contraria, putà ſordida & ſpurca, v. g. matulas ad excipiendum urinam, quod Paulus Rom. 9. ait, *ex eadem maſſa facere aliud quidem vas in honorem, aliud verò in contumeliam*; atque huius diſcretionis & diverſitatis judex, moderator, & arbiter eſt figulus, qui judicat & eligit hanc luti partem ad formandum ex ea patinas, illam verò ad formandas matulas, aliaque vaſa ad alios uſus, prout ipſi libuerit & viſum fuerit: Atqui figulus ut ſubdit v. 8. ſimili modo ex eodem luto fingit idolum, judicatque & eligit ad hoc partem luti, quæ ipſi aptior videtur. Ergo idolum ſi materiam ſpectes planè ſimile, imò idem eſt cum materia patinarum & matularum, quæ viliſſima eſt, putà lutum; ſin artificem ſpectes, idem eſt figulus, qui idolum, & qui matulam fingit. Quàm ergo vilis eſt figulus & vile lutum, tam pariter vile eſt opus eius, putà idolum ab eo plaſmatum. Quare rectè Arnob. libr. 6. contra Gentes, Idololatras hoc argumento velut telo pungit & perimit: *Quænam eſt ergo ratio*, inquit, VERS. 7. *Figuli cauſa idololatriæ.*

Digitized by Google

quit, *ut ſi omnia hæc corpora intacta atque infecta permanſerint, careant vi numinis atque auctoritate cæleſti, ea formas ſi accipiant hominum, ſi auriculas, naſos, buccas, labra, oculos, cilia, continuò dii fiant, & in ordinem cælitum referantur, & cenſum? Novitatis aliquid fictio corporibus his addit, ut adiectione ipſa cogamini, aliquid eis credere divinitatis maieſtatiſque collatum?* &c.

Præ cæteris idolis aureis & æreis meminit Luteorum, tum quia hæc plurima erant, & à pauperibus paſſim parvo pretio comparabantur; tum quia luteorum viliſſima eſt materia, ſordidiſſima plaſmatio, ſordidiſſimus artifex; qui tamen plenum in ea habet dominium & imperium, ut mira facilitate ex luto molli formet & fingat illa ea forma & figura, qua ipſi libitum fuerit; quæ omnia vilitatem ſummam idolorum coarguunt. Unde ſubdit.

Vers.8. ET CUM LABORE VANO DEUM FINGIT DE EODEM LUTO ILLE, QUI PAOLÒ ANTE DE TERRA FACTUS FUERAT, ET POST PUSILLUM REDUCIT SE, UNDE ACCEPTUS EST, REPETITUS ANIMÆ DEBITUM, QUAM HABEBAT] q. d. Quæ inſania eſt luteum idolum a figulo ex eodem luto, B quo patinæ & matulæ ſunt formatæ, effectum cenſere eſſe Deum, cùm & ipſe figulus ſit homo mortalis ex ſimili luto & terra à Deo in Adamo protoplaſto formatus & plaſmatus, ac mox in eandem terram moriens ſit rediturus, cùm Deus animam, quam dedit, ab eo repetet. Nec enim homo, qualis eſt figulus, poteſt formare Deum, nec mortalis immortalem, nec luteus cæleſtem: qua ratione enim figulus ſtatuis luteis à ſe plaſmatis Numen inſpiret, & divinitatem tribuat?

Solerter Hugo advertit, juſtum congruumque Dei judicium, & vindictam, qua fit ut figulus, & idololatra, qui de terra factus animam, id eſt, rationem ſequi noluit, quæ Deum dictabat colendum, & propter quam ſimilis erat ipſi, viliorem ipſi partem, nempe terrenum corpus auſcultando, luteum quoque adoret, proprio corpori ſimilem, Deum. Idem myſticè faciunt guloſi, luxurioſi ceterique peccatores. Pro *labore vano*, græcè eſt, κακόμοχθος, quod Oſorius vertit: *Operarius laborioſus & impius*; alii, *malè laborans*; Vatabl. *peſſimè locans operam*.

REDUCIT SE] q. d. Figulus brevi moriens redibit C in terram, ex qua corpus eius formatum eſt, *repetitus animæ debitum*, moriendi ſcilicèt, ſeu è corpore diſcedendi: nempè cùm Deus ab animis repetit debitum migrandi è corpore, & ad ſe redeundi, ut debitorum, id eſt, culparum commiſſarum, ac præſertim idololatriæ & idolorum à ſe fictorum, rationem exactam Deo vero repoſcenti reddat. q. d. Quàm vanum & ſtultum eſt credere, quòd figulus fingat Deum, qui à Deo ſuum eſſe accipit, brevique illud Deo datori reſtituit, ac rationem illius bene vel male expenſi reddet? Hinc Mor. diſce animam & vitam non eſſe noſtram, ſed Dei, qui illius Dominus eius uſum dumtaxat nobis conceſſit, eamque quaſi mutuo dedit, ut illa ſcilicet utamur ad Dei voluntatem & laudem; quod ſi abutamur ad idolum quodpiam honoris, ſuperbiæ, avaritiæ, aut luxuriæ nobis effingendum, eam in judicio à nobis rationem ſui dati, vel potiùs mutui repoſcit, eiuſque abuſum æternis ignibus puniet, juxta parabolam talentorum. Matth.25.15. tunc abutens audiet à Chriſto judice illud: *Stultè hac nocte animam tuam repetunt à te; quæ autem paraſti cujus erunt?* Lucæ 12. 20. Deus ergo eſt creditor, D homo debitor, debitum eſt anima eiuſque culpæ: mors eſt debitum naturæ, gehenna eſt debitum culpæ: quare qui peccat, fructum facit morti ſecundæ, id eſt, fructificat gehennæ, ait S. Ambroſius in cap.7. Roman. Simili modo terra ab hominibus morientibus repetit debitum corporis ex ſe accepti, juxta illud Eccleſ. 12.7. *Revertatur pulvis in terram ſuam unde erat, & ſpiritus redeat ad Deum, qui dedit illum.* Vide ibi dicta. Hinc S. Ambroſius lib. de Bono mortis cap 10. Probat animæ immortalitatem: *Numquid dixit*, inquit, *moriatur in te anima tua. Non: ſed repoſcatur à te; Quæ data eſt, repoſcitur, vel repetunt à te. Repetitur enim anima, non interimitur. Quod repetitur manet, quod interimitur non manet.*

Vers.10. SED CURA EST ILLI, NON QUIA LABORATURUS EST, NEC QUONIAM BREVIS ILLI VITA EST, SED CONCERTATUR AURIFICIBUS ET ARGENTARIIS, SED ET ÆRARIOS IMITATUR, ET GLORIAM PRÆFERT, QUONIAM RES SUPERVACUAS FINGIT] Proſequitur oſtendere A dementiam figuli, ſive idoloplaſtæ. q. d. Figulus fingens idolum luteum, nec labori parcit nec vitæ. Nam non curat nec cogitat laborem, qui ei magnus ſubeundus eſt, ut ſingula membra idoli, inſtar membrorum hominis diſtinctè, perfectè & eleganter efformet. Rurſum, non curat nec cogitat, quod ei brevis vita ſuperſit, quæ rebus utilioribus & ſaluti æternæ procurandæ erat impendenda, ſed lucrum dumtaxat ſpectat & honorem, ut audiat: Ecce hic eſt inſignis idoloplaſtes. Quare ambitioſè certat cum aurificibus, argentariis, & ærariis, ut æquè perfectè, imò perfectiùs idola effingat ex luto, quàm illi ex auro, argento, & ære. Contendit ergo in arte & forma æquare vel ſuperare illos, eſto in materia ab iiſdem ſuperetur. Juvenalis ridet Ægyptios, quod allia & porros pro diis colerent, aitque:

O Sanctas gentes, quibus hæc naſcuntur in hortis Numina.

Simili modo rideas idoloplaſtas, iiſque dicas:

O ſanctos plaſtos, qui lutea numina plaſmant;
O ſanctas palmas, queis condere numina fas eſt,
O divos digitos, qui poſſunt fingere divos.

NON QUIA LABORATURUS EST] Labor hic à variis variè accipitur. Primò, & genuinè pro eo, quo figulus operosè laborat in formando idolo, ſinguliſque eius partibus & membris, iiſque conſervandis ne rumpantur vel frangantur, uti jam dixi. Secundò, quo laborat morbo, quem ex nimio plaſmandi laboro diurno & nocturno contrahit. Unde Petrus Nannius hic: *Laboraturus*, inquit, id eſt, *ægrotaturus*. Κάμνοντες enim vocantur ægri vel mortui. q. d. Figulus intentus lucro, & gloriæ nimio labore ſe conficit, perdit & interimit. Tertiò, quo laborabit in morte, cùm repetetur ab eo animæ debitum, & in gehenna, ubi ardebit ob ſua idola, quæ finxit. Ita Janſen.

CONCERTATUR] Græcè ἀντερείδεται, id eſt, contra adverſarium vel æmulum contendit, certat, pugnat, ut artis ſuæ excellentia plus lucri & gloriæ referat.

GLORIAM PRÆFERT, QUONIAM RES SUPERVACUAS FINGIT] Id eſt, ut Græcè. *Gloriam æſtimat, quòd* κίβδηλα, id eſt, *adulterina fingit*; Vatabl. *Gloriæ ſibi ducit, quòd fingat impoſturas*, alii, *quod fingat adulteria*, id eſt, res adulteratas & falſatas, putà idola, quæ non ſunt numina, ſed numinum figmenta & portenta, ideoque ſunt dii adulterini & falſati, hoc eſt adumbrati, picti, ficti, & falſi. Græcum enim κίβδηλον, ſignificat rem adulteratam, ementitam, fictam, & propriè dicitur de nummis ſubæratis, cùm ſcilicet aureis æs miſcitur, quòd eos vitiat & adulterat: Simili enim modo idolum eſt Deus, non verus, ſed ementitus & adulteratus. Quocirca Tertul. libr. de Idolol. cap.7. aſſerit, Chriſtianos artifices, qui lucri cauſa ſimulacra fingunt idololatris, eiiciendos eſſe ab Eccleſia, imò manus eis eſſe amputandas: *Tota die*, inquit, *ad hanc partem zelus fidei perorabit, ingemens Chriſtianum ab Idolis in Eccleſiam venire, de adverſaria officina in domum Dei venire, attollere ad Deum patrem manus matres idolorum: his manibus adorare, quæ foris adverſus Deum adorantur; eas manus admovere corpori Domini, quæ dæmoniis corpora conferunt. Nec hoc ſufficit. Parum, ſit ſi ab aliis manibus accipiant, quod contaminant: ſed etiam ipſæ tradunt aliis, quod contaminaverunt. Adleguntur in ordinem Eccleſiaſticum artifices idolorum. Pro ſcelus! ſemel Judæi Chriſto manus intulerunt; iſti quotidie corpus eius laceſſunt; O manus præcidendæ? Viderint jam, an per ſimilitudinem dictum ſit: ſi te manus tua ſcandalizat, amputa eam. Quæ magis amputanda, quam in quibus Domini corpus ſcandalizatur?*

Hac de cauſa S. Claudius, Nicoſtratus, Symphorianus, Caſtorius & Simplicius, ſub Diocletiano Imper. glorioſum obiere martyrium, quod cùm eſſent ſummi Sculptores, nullo modo adduci potuerunt, ut idolorum ſtatuas facerent; & ad ſolis ſimulachrum ducti, ut illud venerarentur, numquam commiſſuros ſe dixerunt, ut adorarent opera manuum hominum. Quamobrem in carcerem coniecti, Scorpionibus cæſi, demum vivi plumbeis loculis incluſi in flumen deiecti, corpora ſolo, animas cælo reſignarunt, ac glorioſum de idolis triumphum egerunt. Celebrat Eccleſia illorum diem natalem in Octava omnium Sanctorum, ac reliquias eorum veneramur Romæ in Eccleſia Sanctorum quatuor Coronatorum.

CINIS EST ENIM COR EJUS, ET TERRA SUPERVACUAS SPES ILLIUS, ET LUTO VILIOR VITA EJUS] Vatabl. *Pulvis eſt cor illius: ſpes* Vers.10.

item

item terra vilior, & argilla abiectior vita illius. Loquitur non de idolo, ſed de idoloplaſta ſive idoli figulo, q. d. Figulus fiogens idola, in quibus gloriatur, & jactat ſuam artem plaſmandi, fingit res *ſupervacuas*, id eſt, viles falſas & fictas, quia totum *cor*, id eſt, cogitatiooem & curam defigit in luto & cioere, ut ſcilicet ex luto formet vaſa & idola lotea, eaque deinde io fornace coquat urendo ligna, quæ abeunt in cinerem, qoare totus luteus & cinereus eſt, præſertim quia ipſe quoque in morte in pulverem & cinerem redibit, juxta illud Adæ ejuſque poſteris Intentatum à Deo: *In pulverem reverteris.* Geneſ.3.19. Sapieos crebrò idem hic aliis verbis, iiſque obſcuris inculcat, ot idolorum odiom lectoribus imprimat, uti faciunt Coocionatores, cum vitium aliquod prædominans in populo inſectantur. Cogor ego Auctorem ioterpretando aſſectari, idemque explicando repetere: ne ergo quis me πολλολογίας accuſet.

Pro *cinis*, græcè eſt, σποδὸς, at non ſimplex, qoi τέφρα dicitur, ſed ſordidus; & in quo extincti carbones permixti ſunt, & aliarum rerum reliquiæ, putà fragmenta teſtarum, quæ igne ardentiore io fornace ſæpè diſſiliunt, & franguntur. In his ergo eſt totum *cor*, id eſt cogitatio, & occupatio figuli, ut ipſe totiùs cineri & luto immerſus, vitam inter cineres non humanam & vitalem, ſed cineream & funebrem agere videatur. Ita Lyrao. Cinis inquit, eſt cor figuli per affectionem, quia ut ait S. Auguſt. Diligis terram, terra es: diligis cælum, cælum es: Diligis Deum, quid dicam? divinus, imò Deus es: amor enim transformat amantem in amatum; anima enim magis eſt ubi amat, quàm obi animat. Idem S. Auguſt. lib. 2. de Serm. Domini in Monte cap. 9. *Quemadmodum*, inquit, *terra appellatus eſt peccator, cum ei dictum eſt: Terra es, & in terram ibis: ſic cælum juſtis è contrario dici poteſt: Juſtis enim dicitur. Templum Dei ſanctum eſt, quod eſtis vos. Quapropter ſi in templo ſuo habitat Deus, & ſancti templum eius ſunt; rectè dicitur, qui in cælis es, qui es in ſanctis: Et accommodatiſſima iſta ſimilitudo eſt, ut ſpiritaliter tantùm intereſſe videatur inter juſtos & peccatores, quantum corporaliter inter cælum & terram. Cuius rei ſignificandæ gratia, cum ad orationes ſtamus, ad Orientem convertimur, unde cælum ſurgit: non tamquam ibi ſit Deus, & quaſi cæteras mundi partes deſeruerit, qui ubique præſens eſt, non locorum ſpatiis, ſed maieſtate potentiæ; ſed ut admoneatur animus ad naturam excellentiorem ſe convertere, id eſt, ad Dominum, cùm ipſum corpus eius quod eſt terrenum ad corpus excellentius, id eſt, ad corpus cæleſte convertitur.* Et poſt nonoulla: *Ut cum aliquando cognoverint dignitatem animæ; cæleſte etiam corpus excidere, magis eum quæras in anima, quam in corpore etiam cæleſti.*

TERRA SUPERVACUAS SPES ILLIUS EST] Id eſt, terram vilem ſperat, putà vile lucrum, vile aurum & argentum: hæc enim oil aliud ſunt, quàm terra alba & rubra, ait S. Bernard. græcè eſt: *Terra vilior ſpes illius, & luto abiectior vita eius*, quia ſpem ſitam habet in luteo idolo, quod ideò terra ipſa vilius eſt: nam terra uti à Deo creata eſt, manet id quod eſt: at idolom habet id, quod non eſt; exiſtimatur enim Deus, cùm minime ſit. Unde & abiectiùs figulus vivit, quàm eſt ipſa terra ſeu lutum idoli, quia luto ſe ſubiicit, ut ſervum Domino, & ut creaturam creatori ſuo. Denique Syrus vertit: *Terra ſpes eius, & luteum improperii habitaculum illius.* Figulus enim perpetim tractat lutum, ut in eo velut domo ſua habitare videatur.

Tropolog. Tropol. notentur hic tria primaria vitia. Cinis enim, qui ex igne gignitur, notat iram & ſuperbiam: terra, quæ producit fruges & opes, avaritiam: lutum, quod inficit & maculat, gulam & luxuriam. Avari enim idolum eſt aurum, ſuperbi honor, gulæ & luxoriæ vina & veneres: ſed hæc omnia lutea, id eſt, vilia & fragilia ſunt, ac in terram cineremque cum ipſo homine abeunt, juxta illud Job 30.19. *Comparatus ſum luto, & aſſimilatus ſum favillæ & cineri.* Calor eoim oaturalis velut ignis hominis radicale humidum depaſcitur. Quocirca moritur homo, corpuſque abit io cinerem & terram. Unde cap. 2.3. dixit: *qua* (ſcintilla) *extincta cinis erit corpus noſtrum*, quaſi cremium ex igoe reſiduum. Vide ibi dicta.

Vers. 11. QUONIAM IGNORAVIT QUI SE FINXIT, ET QUI INSPIRAVIT ILLI ANIMAM, QUÆ OPERATUR, ET QUI INSUFFLAVIT EI SPIRITUM VITALEM] Græcè: *Quoniam enim, qui ſe finxit, neſcivit, & qui inſpiravit illi vegetam animam, qui inſufflavit ſpiritum vitalem.* q. d. Figulus totum cor habet in idolo quod fingit, quia adeò cæcus eſt, ut ignoret Deum verum, qui ſe finxit, imò ex oihilo creavit, quique illi inſpiravit animam, quæ ſemper aliquid operatur, ac ſpiritum vitalem ei inflavit. Dat rationem, cur dixerit, quòd cor figuli ſit cinis, ideoque ipſe ſit terra vilior & luto abiectior, quia ſcilicet luto ſe ſubiicit quaſi ſuo idolo: non enim cognoſcit Deum verum, vitæ ſuæ & omnium bonorum auctorem & datorem. Pro *quæ operatur* græcè eſt, ἐνεργοῦσαν, id eſt, operantem, vegetam, efficacem, quæ non eſt otioſa & caſſa, ſed ſemper eſt in actu & ſemper agit aliqoid, quod eius vim & vigorem vitalem demonſtrat: quàm proinde Cicero Tuſcul. 1. contiouatam quamdam & perennem motionem ouncupat. Aoima enim eſt vitæ & vitalis operatioois, quæ ex vita jugiter manat, fons & origo. Sicut eoim fons ſemper ſcaturiens numquam quieſcit aut ſiſtit; ſic & anima nomquam quieſcit, ſed ſemper corpus vegetat, membra vivificat, cerebrum animat, ac in ſingulas partes corporis per ſpiritus vitales & animales, vegetationem, vitam, ſenſum & motum influit; cuius rei iodex eſt pulſus, qui in perpetua eſt agitatione & motu quamdiu homo vivit; qui ſi ceſſet, homo moritur. Item *ſpiritus vitalis*, id eſt, vis reſpirandi, & reſpiratio continua per omnem vitam, qua deſinente homo extinguitor & deſinit. Quare perperam nonnulli ex hoc loco cenſoeruot in homine plures eſſe animas, ſcilicet duas aut tres, nimirum vegetativam, ſenſitivam, & rationalem. Una eoim eſt in homine anima rationalis, ſed virtote triplex; ipſa enim ſola obit omnia munia, quæ in plantis obit anima vegetativa, & in animalibus anima ſenſitiva, & in angelis anima, ut ita dicam, rationalis. Ipſa ergo vegetat hominem ut creſcat; Ipſa videt, audit, ſentit; ipſa intelligit & ratiocinatur. Poſſet quoque per ſpiritum vitalem accipi ipſa aoima: hæc enim dicitur anima, quatenus corpus animat & vivificat, eadem dicitur Spiritus; tum, quia ipſa eſt ſpiritalis & incorporea; tum, quia homini tribuit vim reſpirandi; tum, quia ſpiritus vitales & animales capiti, totique corpori producit & ſubminiſtrat.

SED ET ÆSTIMAVERUNT LUSUM ESSE VITAM NOSTRAM, ET CONVERSATIONEM VITÆ COMPOSITAM AD LUCRUM, ET OPORTERE UNDECUMQUE ETIAM EX MALO ACQUIRARE] Vers. 12. Vatabl. *Verum iſti ludicram vitam noſtram exiſtimant, & curſum ætatis lucroſam nundinationem, ut qui dicant undecumque, etiam ex malo rem faciendam*; Syrus: *& reputaverunt habitaculum vitæ ſuæ riſum, & habitaculum ſuum tamquam tempus & venditionem mercatoris, & omnis mercatura eius in malo*; Arabicus: *Et cenſuerunt ætatem noſtram lucrum ad induendum* (vel *lucrum confuſionis, & quia dicunt ſe indigere, hinc lucrantur ex malo.* Aſſignat radicem mali, putà cur figuli fiogaot idola, quia ſcilicet cenſent omoia, quæ in vita hac geruotur, non eſſe res ſerias, à quibus pendeat ſalus & æterna hominis felicitas, ſed ludicras, qoibus homines ceu pueri ſuis pupis modico tempore, quo vivunt, ludant; ideoque idola quaſi pupas fingunt, ut iis quaſi Diis ludicris, ludant & illudant hominibus, eorumque opes & burſas, ſive per fas, ſive per neſas emungant, dum figmenta hæc ſua ludicraque idola carò quibuslibet vendunt. Pro *luſum* eoim græcè eſt, παίγνιον, id eſt, ludicrum, loſus, ludibrium, ac præſertim delectamenta, quibus luduot poeri, uti ſont imagunculæ & effigies, præſertim quas ipſi formant ex terra vel luto: à παίζω enim, id eſt, ludo dicitur παῖς, id eſt, puer, quaſi luſor; & παίγνιον, id eſt, res ludicra, qua puer ludit: vel certè à παῖς, dicitur à παίζω, id eſt, ludo, jocor ioſtar pueri. Perperam pro *luſum* nonoulli legunt *luxum*. Unde Lyran. per luſum accipit luxum, putà delectatiooem carnalem. Hugo verò per luſum accipit deriſum, quo impii pios derideot. Dionyſ. autem q. d. Idololatræ & impii ſectantur bona hujus vitæ, quæ ludicra ſunt, negligunt verò bona futuræ vitæ, quæ vera ſuot & ſolida. Verùm ſenſus genuinus eſt, quem initio dedi, cui adde, luſu hoc notari Atheiſmum. q. d. Idoloplaſtæ ludunt ſuis idolis iiſque diteſcunt, quia putant hanc vitam merum eſſe luſum, nec eius ut rei ſeriæ rationem exigendam à Deo. Luſus enim merus eſt luſus, nec ad alium finem refertur, ait Ariſtot. 10. Ethic. cap. 6. Sic & hi putant vitam hanc non referri ad futuram,

ram, ſed ea finita animam cum corpore interire: quare ſecurè epulantur, ludunt, ſcortantur, &c. uti dixit cap. 2.

Hinc S. Thomas 2. 2. qu. 168. art. 2. ad 2. cenſet hoc loco redargui eos, qui immoderati & nimij ſunt in luſu, ut in eo ſummum bonum & felicitatem conſtituere videantur, quos ipſe redarguit ex dicto Ciceron. libr. 1. de Officiis dicentis: *Non ita generati à natura ſumus, ut ad ludum & iocum facti eſſe videamur, ſed ad ſeveritatem potius & ad quædam ſtudia graviora atque maiora* (idem aſſerit Ariſt. libr. 10. Ethic. cap. 6.) & ex illo S. Chryſoſt. h. 6. in Matth. *Non dat Deus ludere* (luſu nimio vel vetito) *ſed diabolus. Audi quid ludentes paſſi ſunt. Sedit populus manducare & bibere & ſurrexerunt ludere*, cùm adorarunt vitulum aureum. Exodi 32. Quocirca s. Thomas, ibidem aſſignat virtutem Eutrapeliam, cuius Officium eſt moderari iocos & ludos, ut nec nimij ſint, nec nimis parci; quo fit ut homo, nec nimis levis & ludicrus, nec nimis ſerius, ſtoicus & tetricus, ſed feſtivè gravis, & graviter feſtivus evadat: citatque illud Ciceronis l. 1. de Officiis: Ludo & ioco uti quidem licet, ſed ſicut ſomno, & quietè, cetera tunc, cùm gravibus ſeriiſque rebus ſatisfecerimus, iuxta illud Catonis:

Eutrapelia ludorum.

Luſus ut ſomno utendũ.

Interpone tuis interdum gaudia curis,
Vt poſſis animo quemuis ſufferre laborem.

Memini in Belgio nonnullos ad leniendum dolorem ex publicis calamitatibus conceptum, inſtituiſſe ſocietatem ludi, & ioci cuius hoc axioma, & hæc norma erat: *Nec nimis iocoſus ſis, nec nimis gravis. Nec nimis ſape, nec nimis deſipe.* Sapienter Clemens Alex. libr. 3. Pædag. cap. 11. *Non ſapit*, inquit, *cui luſus habetur proſerto.* Vnde Ierem. c. 15. 7. *Non ſedi*, inquit, *in conſilio ludentium.* Et Tobias cap. 3. 17. *Numquam*, ait, *cum ludentibus miſcui me, neque cum his, qui in levitate ambulant participem me præbui.* Ludit mundus cum ſuis amatoribus, ſicut meretrix cum ſuis amaſiis, quos deludit & expilat: perinde ac felis ludit cum mure. Sic Iſmaël luſit cum Iſaac eum perſequendo, ideoque domo patris Abrahæ iuſſu Dei expulſus eſt. Gen. 21. 10.

Luſitaniæ etymon & antiquitas.

Denique luſus Bacchi fuit ſocius, à quo Luſitaniam nomen accepiſſe aſſerit Plinius libr. 3. cap. 1. *Varro*, inquit, *tradit luſum liberi patris ac Lyſam cum eo bacchantem, nomen dediſſe Luſitaniæ, & Pana perfectum eius vniverſa.* Luſus autem apud Celtiberos regnavit eo tempore, quo Pharao merſus eſt in mari rubro. Ita Beroſus li. 5. Vide hic antiquitatem Luſitaniæ, quæ tempore Moyſis & Pharaonis à Luſo rege nomen accepit.

Vita eſt ludus.

Symbolicè, vita noſtra luſus eſt puerorum, comœdia eſt, tragœdia eſt, ſed videat quiſque, ut in eo perſonam ſuam decenter agat, & luſum hunc ſapienter ludat, quia ab illo pendet cuiuſque ſalus & felicitas perpetua. Iacimus enim aleam de tota æternitate, eaque vel feliciſſima vel miſerrima, idque irrevocabiliter. Hinc Epictètus Enchir. 23. Tota vita noſtra, inquit, mimus eſt, ſcena & fabula. Idem dixit Auguſtus Cæſar moriturus, teſte Suetonio.

Gnoma.

Plato vitam noſtram, præſertim adoleſcentiam iam liberam, comparabat ludo teſſerarum, vel ludo aleæ, ubi & iaciendum eſt, quod ſit commodum, & iactu quod cecidit, rectè uſurpandum; ac iacere quidem hanc aleam non eſſe in noſtra poteſtate, ſed Dei, fati, aut fortunæ. Si verò rectè ſapimus penes nos eſſe, quæ fortuna obtulit convenienter accipere, & ſuo quodque diſponere loco, ubi & propria maxime conducant, & quæ præter voluntatem eveniunt minimè offendant: alioquin ij, qui nulla arte adhibita, nulla prudentia vitam degunt, cùm res ſecundæ afflant, ſortem ſuam extollunt, cùm adverſæ, deiiciunt. Itaque in utraque fortuna turbantur & numquam quieti ſunt, quomodo ægrotos videmus neque calorem ferre poſſe, neque frigus. Platonem ſecutus Plutarch. li. de Animi tranq. confert hominis vitam ludo teſſerarum: quid iactu cadat, inquit, non eſt in nobis ſitum; at quod cecidit rectè diſponere, in nobis eſt: ſic eventus in nobis non eſt: quod evenit id in bonum vertere, noſtri muneris eſt. Syneſius libr. 1. de Providentia: *Sicut*, ait, *in Scena tragædus, quamcumque ei perſonam fabulæ choragus imponit, hanc eum bellè agere poſtulat: Ita Deus nobis & fortuna diverſa vitæ genera, quaſi perſonas quaſdam in hac ingenti mundi fabula induit, neque unius conditio, quam alterius quidquam eſt vel melior vel deterior. Eam unuſquiſque gerit ut poteſt. Poteſt autem vir bonus omni loco ſe rectè gerere, ſive mendicum ille, ſive regem agat. Neque de perſona altercari ſolet. Nam & in tragædo ridiculum fuerit, hanc illum refugere aut alteram eligere. In aniculæ enim perſona, ſi placeat corollas & præconia conſequitur: contra verò ſi in regia ſe turpiter det, exploditur & exſibilatur, non etiam numquam lapidibus petitur.* S. Chryſoſtom. hom. 47. ad Populum: *Vita nit, præſens, ludus eſt, imo quid peius; futura verò non ludicra. Quid enim à pueris differimus ludentibus & domos ædificantibus, nos ſplendidas erigentes domos? Quid autem à prandentibus illis nos delicatè viventes? Nihil, niſi quod cum pœna hæc facimus. Si verò nondum rerum veritatem conſpicimus mirandum non eſt: nondum enim viri facti ſumus: cùm autem facti fuerimus, ſciemus quod hæc ſunt puerilia; quoniam & illa viri evadentes dimittimus. Cum autem pueri ſumus ſeria eſſe putamus & teſtas & lutum coagmentantes, non minus magna erigentibus ſepta ſolliciti ſumus, verumtamen ſtatim pereunt & collabuntur: & neque ſi ſtarent vſquam nobis utilia forent, ſicut nec iſta ſplendidæ domus. Cæli namque civem admittere non poſſunt.* Subdit deinde cælites hos hominum in terra ludos ridere: *Neque cæleſtem habens patriam, in his morari ſuſtineret: ſed quemadmodum nos hæc pedibus deſtruimus, ita & ille iudicio ſubuertit: Et ſicut nos pueros in ſubverſione lugentes ridemus, ſic & cælites nos hæc ingemiſcentes non tantum rident, verum & deflent: quoniam & miſericordia ſunt ipſorum viſcera, & hinc multum eſt damnum. Efficiamur ergo viri. Quouſque ſolo reptamus, in lapidibus & lignis attonitum ſapientes? Quouſque ludimus et utinam tantum luderemus. Nunc autem & noſtram prodidimus ſalutem. Et ſicut pueruli cum in his ſtudiis agunt, litteris neglectis multa ſuſtinent verbera; ſic & nos in his omne ſtudium impendentes, dum ſpirituales exigemus diſciplinas, tunc per opera, nec quas præſtemus habebimus, extremam, dabimus ultionem nec ullus erit qui nos eruat, ſive pater, ſive frater.* Eadem habet hom. 24. in Matth. Idem epiſtol. 6. *Non eſt, inquit, theatralibus ſcenis præſens vita diſſimilis. Nam ut illic ille imperatoris, hic iudicis, alter & militis implet officium; ubi autem conſecuta nox fuerit, nec imperator agnoſcitur imperator, nec iudex qui fuerit, iudex videtur, nec miles poſtea, qui prius miles: ita unuſquiſque noſtrum in illius ſæculi die, non perſonas, ſed rebus atque actibus competentem accipiet dignitatem.* Ludite mortales, luſu non vitiorum, ſed virtutum. Ludit avarus ſuis nummis, dum per uſuras, fraudes, fas & nefas eos coaceruat. Ludit ambitioſus ſuis officiis & honoribus, quos illicitis artibus ſibi comparat. Ludit guloſus ſuis epulis, luxurioſus ſuis mulierculis, ſed luſum hunc triſtis excipit Cataſtrophe, plauſum hunc funeſtus ſequitur planctus, dum à luſu itur ad luctum, à iocis ad focos gehennæ: nec meminit cæleſtis moniti: *Vdo, Vdo ceſſa ludo, luſum ſatis udo*, niſi dum finito vitæ luſu, poſt mortem cum Vdone Magdeburgenſi ad tartara damnatur, orbi fit ludus, & ludibrium dæmonum. Itàne vili nummo, exili honore, ſpurca feminæ larva iacitur alea gehennæ, prodigitur beata cæli gloria, luditur, inquam, immenſa & interminabilis Æternitas? ò ſtupor ò mens amens, ò cor vecors: quam ſapientius, ſanius, iucundius & feliciùs ludunt, qui humilitate, charitate, patientia, ceteriſque virtutum officiis ludunt, ut ea debeant læti & ludibundi ob certam ſpem æternæ felicitatis? Quàm bene luſum vitæ ſuæ luſit s. Paulus dicens: *Spectaculum facti ſumus mundo, angelis, & hominibus. Nos ſtulti propter Chriſtum.* &c. 1. Cor. 4. 9. Quàm bene eundem luſere s. Athanaſius. s. Chryſoſt. s. Antonius, s. Franciſcus, ceterique Sancti? Quàm bene ſuam perſonam egere in hac vitæ comœdia & fabula?

ET CONVERSATIONEM VITÆ COMPOSITAM AD LUCRUM] Græcè, τὸν βίον πανηγυρισμὸν ἐπικερδῆ id eſt, vitam ſeu vivendi modum, eſſe nundinas paratas ad lucrum, vel nundinationem quæſtuoſam, unde Syrus vertit, *Venditionem mercatoris*, id eſt, mercatum. Sic Pythagoras, teſte Cicerone Tuſcul. 5. dixit, vitam hominum ſimilem nundinis, quæ in publicis ludis totiu Græciæ concurſu celebrabantur, ad quos confluebant omnes, hi ut emerent, illi ut venderent. Senſus eſt, q. d. Idoloplaſtæ non aliud cogitant, quàm lucrum. Formant ergo idola, ut ea vendant; itaque opes coacervent; nec enim alias opes ſpirituales norunt, nec futuram vitam cogitant aut credunt. Simili modo s. Gregor. Nazian. in Tetraſtichis dixit, vitam

Vita eſt nundinatio.

hanc eſſe mercatum ſpiritualem, in qua cuilibet emere A liceat merces virtutum, quibus vivat in futuro ſæculo: Finita enim in morte vita, quaſi finitis nundinis, nonnulli fas eſſe quippiam amplius comparare. Sed audi Nazianz.

Hanc eſſe vitam nundinas credas velim;
Negotiari ſiſcias, lucrum feces,
Caduca mutans commodis perennibus;
Poſt tempus illud alterum non ſuppetet.

ET OPORTERE UNDECUMQUE ETIAM EX MALO ACQUIRERE] Græcè πορίζειν, id eſt, quæſtum facere. q. d. Idoloplaſtes totus lucro intentus illud capiat ex malo, putà ex idolis, quæ fingit, quæque quaſi numina carius vendit; quàm aut materia aut opera eius mereatur. Sic rudè & cupidum vulgus hodie ſoli lucro intentum, illud ex qualibet re, etiam mala aucupatur. Auari enim in quæſtu ſummum bonum conſtituunt, ideoque lucrum ſibi proponunt quaſi Deum.

Veſpaſianus Imper. ad rem attentiùs ex rebus etiam ſordidis, uti ex urina captabat vectigal & lucrum: Cùm nonnulli obiicerent hoc vectigal eſſe ſordidum, reſpon- B dit: *Lotium fætet, at aurum non fætet, ex qualibet enim re bonus & ſuauis eſt odor lucri.* Honeſtiùs & cordatiùs Chilon apud Laertium l. 1. c. 4. *Lucrum*, ait, *ſcelere partum, damnum eſt, non lucrum.*

VERS. 13. HIC ENIM SCIT SE SUPER OMNES DELINQUERE, QUI EX TERRÆ MATERIA FRAGILIA VASA ET SCULPTILIA FINGIT] Probat quod dixit, idoloplaſten *ex malo acquirere*, ex eo quod ipſe ſciat ſe non poſſe ex luto, ex quo fingit matulas & patinas, formare & fingere Deos. Quare præ ceteris idololatris & idolorum opificibus, putà argentariis, aurariis & ærariis peccat, quod illi ſæpè ignorantia laborent, ac ex argento, auro ære fabricent idola; in quæ proinde pronius, ſe inſinuat ſuperbus dæmon, quæ deinde ad alios quoque uſus ſervire poſſunt, putà ad repræſentandos reges, vel homines virtute præcellentes, aut ſi confringantur, aurum, argentum & æs, in pauperes erogari poteſt: idolum vero luteum ad nihil valet, niſi ut confractum conteratur pedibus. Vilitas ergo & fragilitas terræ ac luti, figulum idoli de ſua impietate convin- C cit, ſi nolit prorſus cæcutire & inſanire. Scit enim figulus Deus ſuos eſſe fictiles; ſcit pariter illud vulgò tritum: *Figuli opes, fictiles divitiæ*: ſcit enim opes ſuas conſiſtere in vaſis figulinis, quæ proinde cum iis facilè confringantur & pereant. Quæ res ipſum admonet, ne pro lucro tam fragili tantum iduli nefas committat & fabricet.

VERS. 14. OMNES ENIM INSIPIENTES, ET INFELICES SUPRA MODUM ANIMÆ SUPERBI, SUNT INIMICI POPULI TUI, ET IMPERANTES ILLI] Perperam Biblia Benedicta habent, *impetrantes illi.* Senſus eſt q. d. Idololatræ hoſtes populi tui, v. g. Ægyptij, Ammonitæ, Philiſthæi, &c. Sunt ſuperbi, inſipientes & infelices, *ſupra modum anima*, id eſt, ut græcè, eſt, *ſuper omni anima*, ſive præ omni anima, id eſt, præ omni homine, quia ceteri homines eſto ſint idololatræ, non tamen Deum Deique veri cultores, putà Iſraelitas perſequuntur, uti faciunt Ægyptij & Philiſtini, qui proinde graviſſimè in hac vita vel in futura à Deo punientur. Græcè eſt, *ſuper animas infantium*, vel ut Vatican. *infantis vecordis*. Nil enim inſipientius anima infantis D quæ etſi ſit rationalis quoad potentiam, *ratione*, tamen ob organorum debilitatem uti nequit; ſed infans prorſus eſt inſipiens, & quoad actum irrationalis inſtar bruti. Τὸ ergo *omnes* non poteſt referri ad τὸ *anima*, cum anima ſit femininum; Pro *omnes* verò ſit πάντες, quod eſt maſculinum.

Magis propriè & preſsè S. Bonavent. Lyran. & Dionyſ. hoſtes inquiunt, Iſraelitarum dicuntur *ſuperbi ſupra modum animæ*, id eſt, pluſquam anima cuiuſpiam poſſit præſumere & ſeſe extollere, iuxta illud Iſaiæ 16. 6. *Superbia eius* (Moab) *& arrogantia eius, & indignatio eius pluſquam fortitudo eius* Hoc enim videtur innuere τὸ *ſupra modum animæ*, etſi in Græco ſit *ſuper animas infantium*, q. d. Præſumentes ſuprà id quod valent concipere, uti faciunt pueri ſtulti & inſipientes. Rurſum Vatabl. per infantes accipit ſtultos. Vnde vertit: *Stultorum animis miſeriores ſunt omnes populi tui inimici, qui eum potentia premunt, eo quod omnia ſimulatra gentium pro Diis habeant.* Pro *omnes enim*, græcè eſt, πάντες δὲ, id eſt, *omnes verò*, Sed hæ particulæ ſæpè inter ſe commutantur, ac δὲ ſumitur pro γὰρ, id eſt, *enim*, & vice verſa, uti ſuperiùs oſtendi. Occurrit enim tacitæ obiectioni, q. d. Ne mihi idola & idololatras inſectanti obiicias, hoſtes Iſraelis eſſe ſapientes & felices, idque per idola & Deos ſuos, quos colunt & invocant, eò quòd ipſi iam dominentur imperentque populo Dei, putà Iſraelitu. Dico enim illos præ ceteris Gentibus eſſe inſipientes & infelices, quia colunt muta & ſtupida idola, non tantum ſua, ſed & quarumlibet gentium quantumvis fœda & ſpurca, quo quid inſipientius, vel infelicius? Nam ne Hebræi ex vicinia Ægyptiorum, eorum idololatria inficerentur, præſertim cùm eos viderent rerum dominos ſibi imperare, hinc contra eos inſurgit Sapiens, ac ſequent. cap. eorum inſipientiam & infelicitatem demonſtrat. Eadem de cauſa Baruch cap. 6. detonat in idola Babyloniorum, ut Iudæos in Babylonicam captivitatem ituros ab iis colendis avertat. Pro *imperantes* perperam. Lyran. Hugo, & alij legunt *improperantes*, græcè enim eſt, καταδυναστεύοντες αὐτοῦ, id eſt, *po*- B *tentia & vi opprimentes illum*, ſcilicet populum Dei. Huc facit oratio Eſther cap. 14. v. 7. & ſeq. *Et nunc non eis* (perſu hoſtibus noſtris) *ſufficit, quod duriſſima nos opprimunt ſervitute ſed robur manuum ſuarum idolorum potentia deputantes, volunt tua mutare promiſſa, ut aperiant ora Gentium, & laudent idolorum fortitudinem*, &c. Id Gorionides narrans ſic Eſther facit loquentem: Ecce ipſi non dicunt te (ò Deus) nos in ſuas manus tradidiſſe, ſed idolis acceptum hoc ipſum ferunt, eaque adorant dicentes. Vos in manus noſtras Iudæos dediſtis.

Ex hoc loco liquet, Salomonem non eſſe Auctorem huius libri. Nam eius æuo nullæ gentes dominabantur Iſraeli, ſed potiùs Iſrael per Salamonem dominabatur ceteris gentibus, præſertim vicinioribus. Quare videtur liber hic Scriptus ſub tempora Septuag. interpretum, quando Ptolomæus Lagi pater Philadelphi, ac Ægyptij idololatræ imperabant Iudææ, uti dixi in Proœmio. Vnde cap. ſeq. Ægyptios inſectari pergit. Quod enim Lyran. cenſet auctorem libri eſſe Philonem Iudæum, qui poſt Chriſtum vixit ſub Caio Caligula Cæſa- C re, qui Caius miſit ſtatuam ſuam per totum orbem, quin & Ieroſolymam, ut in ea à Iudæis ceteriſque gentibus adoraretur, ac Iudæi id facere renuentibus multas faceſſivit moleſtias, qua de cauſa ad eum à Iudæi miſſus Philo repulſam tulit. Hoc, inquam, parum veriſimile videtur. Quis enim credat hominem Iudæum iam abrogato Iudaiſmo, infidelem & perfidum, eſſe auctorem libri canonici ſancti & ſacri?

QUONIAM OMNIA IDOLA NATIONUM DEOS ÆSTIMAVERUNT, QUIBUS NEQUE OCULORUM USUS EST AD VIDENDUM, NEQUE NARES AD PERCIPIENDUM SPIRITUM, NEQUE AURIS AD AUDIENDUM, NEQUE DIGITI MANUUM AD TRACTANDUM, SED ET PEDES EORUM PIGRI AD AMBULANDUM] Græcè, ἀργοί, id eſt otioſi, inefficaces, inepti ad ambulandum. Pro *uſus*, ut habent Græca & Roman. perperam aliqui legunt *viſus*, & ſi idem ſit ſenſus. Alludit ad pſal. 113. 4. & pſal. 134. 16. Verba ex ſe clara ſunt & patent ex dictis. S. Cyprian. lib. 3. Teſtim. cap. 59. pro *digiti manuum*, legit *digi*- D *ti in manibus*. Senſus eſt q. d. Ægyptij omnium gentium Deos coluerunt, putà idola, quæ nec veros digitos, nec veros pedes, nec veras manus habent, ſed ſunt ſicut ſtipites & trunci, quibus, ſi ipſi eorum figuli ſimiles fierent, homines eſſe deſinerent. Hinc patet Ægyptios utpote valde ſuperſtitioſos, non tantùm ſuos, ſed & aliarum gentium Deos coluiſſe. idem poſt eos facere Romani, ut Deos gentium ſibi haberent propitios, itàque per eos gentes omnes ſibi ſubiugarent. Sapienter S. Auguſt. lib. 1. de Civit. cap. 2. *Nec ideo Troia*, inquit, *periit, quia Minervam perdidit. Quid enim prius ipſa Minerva perdiderat, ut periret? An fortè cuſtodes ſuos? hoc ſanè verum eſt. Illis quippe interemptis potuit auferri. Neque enim homines à ſimulacro, ſed ſimulacrum ab hominibus ſervabatur. Quomodo ergo colebatur, ut patriam cuſtodiret & cives, quæ ſuos non voluit cuſtodire cuſtodes.* VERS. 15.

HOMO ENIM FECIT ILLOS, ET QUI SPIRITUM MUTUATUS EST IS FINXIT ILLOS] q. d. Idoloplaſtes ex luto fecit idola, idemque, qui ſpiritũ à Deo mutuo dumtaxat accepit, ut illum ei in morte red- VERS. 16.

dat

by Google

reddat & reſignet, hinc finxit Deos illos luteos: ergo A
illi non ſunt veri Dij, ſed ficti.

NEMO ENIM SIBI SIMILEM HOMO POTERIT DEUM FINGERE] Græcè πλάσαι, id eſt, formare inſtar figuli, q. d. Nullus idoloplaſtes poteſt idolo ſuo ſpiritum inſerere ſimilem illi, quem ipſe à Deo accepit. Quare non poteſt ſibi ſimilem Deum formare, id eſt, non poteſt formare idolum, quod habeat animam animæ ſuæ ſimilem, putà non poteſt facere idolum animatum & rationale, q. d. Idoli faber & figulus non poteſt efficere, ut ſuus Deus, putà idolum, ſit homo vivus ſibi ſimilis; ergo multò minus poteſt efficere, ut idolum ſit Deus & Numen: Si enim non poteſt illi animam, quam habet inſerere; multò minus poterit & afflare Deitatem, quam non habet. Græca hic variant & mendoſa ſunt. Quare ſtandum vulgatæ, quæ optimè ſenſum reddit.

Vers. 17. CUM ENIM SIT MORTALIS MORTUUM FINGIT MANIBUS INIQUIS. MELIOR ENIM EST IPSE HIS QUOS COLIT, QUIA IPSE QUIDEM VIXIT, CUM ESSET MORTALIS, ILLI B
AUTEM NUNQUAM] q. d. Idoloplaſtes non poteſt ſibi ſimilem, putà vivum fingere idolum ſive Deum, quia cùm ſit mortalis, non poteſt fingere, dareque idolo animam immortalem (huius enim creator eſt ſolus Deus, immortalis) quare ipſe idolum inanime, & quaſi mortuum fingat oportet, qua de cauſa nefarius eſt, & iniquis manibus nefas operatur: *Melior eſt enim ipſe his quos colit*, Græcè σεβασμάτων αὐτοῦ, id eſt, ſuis culturis, putà ſuis idolis & diis, quos ipſe ut fabricavit, ſic & adorat & colit: idola enim nunquam habuerunt animam & vitam, quam habet, vel habuit ipſe eorum opifex: animatus autem animaque præditus, longè te inanimi melior & præſtantior eſt. Quid ergo magis nefarium, & iniquum, æquè ac ſtultum, quàm ut opifex effigiem à ſe factam & inanimem, ideoque ſe vivo longè deteriorem extollat ſuper ſe, faciatque ſuum Deum, ac ut totalem ſupplex invocet & adoret? Unde S. Cyprian. loco citato pro *melior enim* planiùs legit *melior autem*; quia ut iam dixi hæ particulæ *enim autem* inter ſe commutantur. Noſter tamen profundiùs vertit *enim*, quia dat cauſam, C
cur dixerit idoloplaſtem facere Deum *manibus iniquis*: Cauſa enim eſt, quod iniquum ſit, ut homo vivus adoret rem mortuam ſe longè viliorem, infirmiorem, & invalidiorem, atque ut opifex adoret opus ſuum, cui ipſe dedit eſſe.

Vers. 18. SED ET ANIMALIA MISERRIMA COLUNT. INSENSATA ENIM COMPARATA HIS ILLIS SUNT DETERIORA] Pro *miſerrima*, græcè ἐχθρότατα, id eſt, inimiciſſima, odioſiſſima, infeſtiſſima, ut ſerpentes, feles, canes, crocodilos, mures & vermes, quos coluerunt Ægyptij, qui tamen hominibus ſunt ſummè noxij & infeſti, ideoque miſerrimi: Miſerrimum enim eſt animal, quod homini, qui ſuus eſt herus æquè ac finis, cui proinde obedire & ſervire debet, eſt rebelle & infeſtum, utpote à ſuo fine & ſcopo, ad quem conditum eſt à Deo creatore, planè aberrans & devium. Lyran. pro *miſerrima* legit *miſerrimi*, idque licet minùs genuinè tamen appoſitè. q. d. Miſerrima animalia pro diis coluerunt Ægyptii, ideoq; miſerrimi & ipſi effecti ſunt. D
Talis enim evadit quiſque, qualis eſt Deus, quem colit.

INSENSATA ENIM COMPARATA HIS, ILLIS SUNT DETERIORA] Lyran. pro *miſerrima*, quod præceſſit legens *miſerrimi*, ſic explicat q. d. *Inſenſata* animalia *comparata his*, ſcilicet hominibus, ſunt ipſis hominibus *deteriora*, ut reddat rationem, cur dixerit miſerrimos eſſe, qui colunt animalia, quia ſcilicet inſenſata ſunt hominibus ſe colentibus, utpote ſenſu & ratione præditis deteriora. Alii explicant q. d. *Inſenſata*, putà lignea & lapidea idola *comparata his*, nempe animalibus, *ſunt ipſis deteriora*, q. d. ligneum idolum eſt deterius animali bruto: Si ergo brutum non eſt Deus, multò minùs idolum ligneum eſt Deus.

Verùm hæc parerga ſunt, & à Græco diſſonantia. Græcus enim ſic habet: Ἀνοίᾳ γὰρ συγκρινόμενα τοῖς ἄλλοις, ἐστὶ χείρονα, id eſt, *dementia enim comparata aliis, ſunt deteriora*. Unde & nonnulli Codices Vulgatæ pro *illis* habent *aliis*: Ἄνοια Græcè propriè eſt nomen ſubſtantivum ſingularis numeri, ſignificans dementiam, amentiam, furorem: Verùm Auctor huius libri, qui ſubinde verba Græca novat noveque accipit (uti Superiùs vidimus) videtur ἄνοια accipere adiectivè in plurali & in genere neutro, ut ſit idem quod ἄνοητα, id eſt, amentia vel *inſenſata*. Senſus ergo eſt, q. d. Quæcumque animalia inſenſata vel amentia, ſi cum his comparentur, quæ colunt Ægyptii, inveniemus hæc illis deteriora hoc eſt; animalia ab Ægyptiis culta, cùm, ſi aliis comparentur, amentia inter rationalia ſint habenda, hinc illis deteriora ſunt; nam cùm omnia expertia rationis ſint, illa alia magis cum mente humana conſonant, quoniam benigna ſunt, hominique utilia: hæc vero ſunt illi inimica, quòd venefica ſint, & illi infeſtiſſima, ut mireris qua colant homines hæc obliti humanitatis. Ita Cantacuzenus, Olorius, Emanuel Sa, & Chriſtophorus à Caſtro.

Rurſum, ſi ſubſtantivè & propriè Græcum ἀνοίᾳ, translato accentu ex antepenultima in penultimam accipias in caſu dativo, qui Græcis ſervit pro Latino Ablativo, ut ἀνοίᾳ, ſit idem, quod *cum amentia*, per amentiam, propter amentiam, amenter, ſtultè & *inſenſatè*, uti nonnulli in Vulgata legunt pro *inſenſata*, ſic ſenſus erit, q. d. Hæc animalia infeſtiſſima, quæ colunt Ægyptii, amentia hac, ſeu propter hanc amentiam, qua capti Ægyptii cultum eis exhibent, comparata cum ceteris animalibus, eis ſunt deteriora, quòd illa Deo placeant, cùm uſibus humanis deſerviant, ad quos ſunt creata; hæc verò execranda, cùm uſu ſibi indebito uſurpatæ divinitatis accommodata ſint. Hinc Vatabl. vertit: *Ut quæ aliis comparata, deteriora ſint propter hanc dementiam*, Ægyptiorum ſcilicet, qui animalia tam vilia, & exitialia præ aliis animalibus ſalutiferis pro Diis colunt, ideoque ea coram Deo deteriora, eoque magis exoſa, utpote quaſi divinitatis æmula efficiunt. Dementia enim fuit crocodilos & ſerpentes comparatos cum equis, bobus, & aliis animalibus, ob hoc pro Diis eligere, quòd deteriora ſint & magis homini inimica. Hæc enim eſt demens & inſana comparatio & electio. Unde nonnulli legunt *inſenſatè*, id eſt, inſanè *comparata*, ut dixi.

Addit Cantacuzenus, Ægyptios pro diis coluiſſe muſcas & vermes ex putri materia prognatos, ideoque naturæ quaſi errata ac peccata, quos proinde initio mundi Deus cum ceteris animalibus non creaverit, nec bonos nominaverit nec eis benedixerit dicens: *Creſcite & multiplicamini*. Hæc enim ſunt animalia planè inſenſata, & ceteris omnibus deteriora. Verùm quid de horum generatione, vel creatione ſentiendum dixi. Geneſ. 1.

SED NEC ASPECTU ALIQUIS EX HIS ANIMALIBUS BONA POTEST CONSPICERE. EFFUGERUNT AUTEM DEI LAUDEM, ET BENEDICTIONEM EJUS] Pro *conſpicere* Codex Montis Amiati legit *concupiſcere*. Pro *aliquis* nonnulli manuſcripti legunt *aliquid*, q. d. animalia nil boni poſſunt conſpicere. *Tamquam bona*, id eſt, tamquam pulchra: Hoc enim eſt, Hebr. טוב *tob* & Græcum καλὰ. q. d. Nemo Aegyptiorum crocodilos & ſerpentes colentium, illorum aſpectu delectatur, ſed potiùs exhorret & abominatur ea ut turpia, deformia, & horribilia. Quis ergo credat illos eſſe Deos, qui ſunt pulcherrimi & ſuaviſſimi? aut quod eòdem redit, q. d. Sed nec, ſi quis aſpiciat aliqua ex his animalibus, bona ea vel pulchra poteſt conſpicere: nulla enim prædita deprehendit pulchritudine, ut propter eam ſint amanda & colenda, ſed potiùs videt ea tetra & horrida, ideoque averſanda & explodenda, Græcè eſt: *Neque catenus ut deſiderentur tamquam in conſpectu animalium bona ſunt*, id eſt, crocodili & ſerpentes inter cetera animalia bona, pulchra, & ſpecioſa, non ſunt boni, deſiderabiles & delectabiles conſpectu; ergo multò minùs boni ſunt cultu, ut colantur ſcilicet quaſi Dii. Vers. 19.

Aliter Cantacuzenus, q. d. Deus initio mundi non creavit muſcas & vermes, quos colunt Aegyptii. Unde cùm Deus omnia à ſe creata vidit eſſe bona Geneſ. 1. inter hæc bona non vidit nec numeravit muſcas & vermes. Addit Vatabl. ex Græco animalia, quæ colebant Aegyptii, putà crocodilos à ceteris animalibus, ut fœdos & tetros vitari ac horreri; q. d. ergo multò magis iidem ab hominibus non colendi ſunt, ſed vitandi & cum horrore averſandi, ne animalibus ſtupidiores eſſe videantur. Sic enim vertit Vatablus.

Quæque nec animalibus quidem videantur pulchra, ut eorum deſiderio tangantur.

EFFUGERUNT AUTEM DEI LAUDEM, ET BENEDICTIONEM EJUS] *Effugerunt*, non Aegyptii idolalatræ, ſed animalia, ut crocodili & ſerpentes ab iis pro Diis culti: Gracè enim eſt, ἐξέφυγε, id eſt, *effugit* in numero ſingulari, quod Græca Syntaxi eleganter concordat cum neutro plurali ζῶα, id eſt, animalia. q. d. Animalia quæ colunt Aegyptii, aliena ſunt à Dei laude & benedictione. Colunt enim ipſi ſerpentes: ſerpenti autem jam olim Deus maledixit, eò quod ſeduxerit Evam dicens: *Quia feciſti hoc, maledictus eris ſuper terram.* Geneſ. 3. Senſus eſt, q. d. Aegyptii pro Diis colunt ſerpentes, non tantùm exitiales & horridos, ſed & à Deo maledictos. Quid ergo boni ab iis ſperare poſſunt? Sunt enim ſerpentes exoſi Deo hominibus, & animalibus omnibus, ideoque fugiunt lucem, ac hominum, & animalium æquè, ac Dei aſpectum, atque in tenebras & latebras ſeſe abdunt. Hoc notat τὸ *effugerunt*. Ita Oſorius, Janſen. Sa, & alii. Rurſum effugerunt Dei laudem, quia coguntur ab idololatris ea colentibus negare quodammodo Deo laudem & benedictionem, quam res omnes creatæ reddunt Creatori ſuo.

Secundò, Noſter Lorinus ſignificantiùs. q. d. Animalia ab Ægyptiis culta *effugerunt*, id eſt, effugaverunt à ſe Dei laudem & benedictionem, cùm ipſamet ſibi Dei laudem uſurpaverunt, quando eis delata eſt ab illis, qui mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in ſimilitudinem imaginis, non tantùm corruptibilis hominis, ſed & volucrum, & quadrupedum, & ſerpentum. Rom. 1. 23.

CAPUT DECIMUMSEXTUM.

SINOPSIS CAPITIS.

Capite 12. & 13. docuit veram ſapientiam (quæ hujus libri eſt obiectum & argumentum, unde & ei nomen dedit) conſiſtere in Dei veri fide & cultu, quare ei ex diametro repugnare cultum idolorum, ideoque ad idola digreſſus, eorum vanitatem & perfidiam à c. 13. huc uſque operoſe demonſtravit; nunc redit ad c. 12. ubi oſtendit quanta beneficia Iſraëlitæ per Dei unius, quem colebant, providentiam & beneficentiam ſint adepti, Aegyptii vero colentes crocodilos, ſerpentes, aliaque animalia, per eadem, vel illorum ſimilia ſint puniti. Idem ergo argumentum hic repetit & proſequitur, docetque Aegyptios idololatras per beſtias, quas colebant eſſe exterminatos: Hebræos verò Deum colentes in deſerto liberatos a ſerpentibus, cæleſti eſca, puta manna, & Coturnicibus fuiſſe paſtos.

1. PRopter hæc, & per his ſimilia paſſi ſunt dignè tormenta, & per multitudinem beſtiarum exterminati ſunt. 2. Pro quibus tormentis benè diſpoſuiſti pupulum tuum, quibus dediſti concupiſcentiam delectamenti, ſui novum ſaporem, eſcam parans eis ortygometram: 3. ut illi quidem concupiſcentes eſcam propter ea, quæ illis oſtenſa & miſſa ſunt, etiam à neceſſaria concupiſcentia averterentur. Hi autem in brevi inopes facti, novam guſtaverunt eſcam. 4. Oportebat enim illis ſine excuſatione quidem ſupervenire interitum exercentibus tyrannidem: his autem tantum oſtendere quemadmodum inimici eorum exterminabantur. 5. Etenim cùm illis ſupervenit ſæva beſtiarum ira, morſibus perverſorum colubrorum exterminabantur. 6. Sed non in perpetuum ira tua permanſit, ſed ad correptionem in brevi turbati ſunt, ſignum habentes ſalutis ad commemorationem mandati legis tuæ. 7. Qui enim converſus eſt, non per hoc, quod videbat, ſanabatur, ſed per te omnium ſalvatorem: 8. in hoc autem oſtendiſti inimicis noſtris, quia tu es, qui liberas ab omni malo. 9. Illos enim locuſtarum & muſcarum occiderunt morſus, & non eſt inventa ſanitas animæ illorum: quia digni erant ab huiuſmodi exterminari. 10. Filios autem tuos, nec draconum venenatorum vicerunt dentes: miſericordia enim tua adveniens ſanabat illos. 11. In memoria enim ſermonum tuorum examinabantur, & velociter ſalvabantur, ne in altam incidentes oblivionem, non poſſent tuo uti adiutorio. 12. Etenim neque herba, neque malagma ſanavit eos, ſed tuus, Domine, ſermo, qui ſanat omnia. 13. Tu es enim, Domine, qui vitæ & mortis habes poteſtatem, & deducis ad portas mortis, & reducis: 14. homo autem occidit quidem per malitiam, & cùm exierit ſpiritus, non revertetur, nec revocabit animam quæ recepta eſt: 15. ſed tuam manum effugere impoſſibile eſt. 16. Negantes enim te noſſe impii, per fortitudinem brachii tui flagellati ſunt: novis aquis, & grandinibus, & pluviis perſecutionem paſſi & per ignem conſumpti. 17. Quod enim mirabile erat in aqua, quæ omnia extinguit, plus ignis valebat: vindex eſt enim orbis juſtorum. 18. Quodam enim tempore, manſuetabatur ignis, ne comburerentur quæ ad impios miſſa erant animalia: ſed ut ipſi videntes ſcirent, quoniam Dei iudicio patiuntur perſecutionem. 19. Et quodam tempore in aqua ſupra virtutem ignis exardeſcebat undique, ut iniquæ terræ nationem exterminaret. 20. Pro quibus angelorum eſca nutriviſti populum tuum, & paratum panem de cælo præſtitiſti illis ſine labore, omne delectamentum in ſe habentem, & omnis ſaporis ſuavitatem. 21. Subſtantia enim tua dulcedinem tuam, quam in filios habes, oſtendebat: & deſerviens uniuſcujuſque voluntati, ad quod quiſque volebat, convertebatur. 22. Nix autem et glacies ſuſtinebant vim ignis, et non tabeſcebant: ut ſcirent quoniam fructus inimicorum exterminabat ignis ardens in grandine et pluvia coruſcans. 23. Hic autem iterùm ut nutrirentur juſti, etiam ſuæ virtutis oblitus eſt. 24. Creatura enim tibi Factori deſerviens, exardeſcit in tormentum adverſus iniuſtos: et lenior fit ad benefaciendum pro his, qui in te confidunt. 25. Propter hoc et tunc in omnia transfigurata, omnium nutrici gratiæ tuæ deſerviebat, ad voluntatem eorum, qui à te deſiderabant: 26. ut ſcirent filii tui, quos dilexiſti Domine, quoniam non nativitatis fructus paſcunt homines, ſed ſermo tuus hos, qui in te crediderint, conſervat. 27. Quod enim ab igne non poterat exterminari, ſtatim ab exiguo radio ſolis calefactum tabeſcebat: 28. ut notum omnibus eſſet, quoniam oportet prævenire ſolem ad benedictionem tuam, et ad ortum lucis te adorare. 29. Ingrati enim ſpes tamquam hybernalis glacies tabeſcet, et diſperiet tamquam aqua ſupervacua.

VERS. 1. PROPTER HÆC (Græcè διὰ τοῦτο, id eſt *propter hoc*, ſcilicet ſcelus idololatriæ, vel *propter hanc cauſam*) ET PER HIS SIMILIA PASSI SUNT DIGNE TORMENTA, ET PER MULTITUDINEM BESTIARUM EXTERMINATI SUNT] Ita Legendum cum Roman. & Græcis. Malè ergo multi Codices omiſſo

Google

omiſſo τὸ *per* legunt, *propter hæc & his ſimilia*. Nec enim ſenſus eſt: q. d. Propter hæc & ſimilia ſcelera puniti ſunt Ægyptii, ſed q. d. Propter hæc animalia, quæ quaſi Deos coluerunt Ægyptii, *&*, id eſt, *etiam*, vel pariter *per* animalia his quæ coluerunt *ſimilia*, putà per ranas, ſciniphes, locuſtas, &c. *digne*, id eſt, juſtè & congruè *tormenta paſſi ſunt & exterminati*, nam quia beſtias coluerunt, hinc beſtias ultrices ſenſerunt: *quia per quæ peccat quis, per hæc & torquetur*, ut dixit cap. 11. 17. Hæc enim eſt lex talionis peccato decreta à juſta Dei providentia & vendita. Redit ad plagas Ægypto ob idololatriam per Moyſem inflictas, de quibus actum eſt capite 11. & 12.

Pro *exterminati ſunt*, græcè eſt, ἐβασανίσθησαν, id eſt, *cruciati ſunt*, ſcilicet extremè uſque ad mortem & exterminium. Eodem ſenſu ſæpè in hoc libro hæc vox Græca ſumitur, ideoque ab interprete noſtro vertitur *exterminati ſunt*.

Vers. 2.

PRO QUIBUS TORMENTIS BENE DISPOSUISTI (Græcè εὐηργέτησας, id eſt, beneficio affeciſti. Vide dicta cap. 3. v. 5.) POPULUM TUUM, QUIBUS DEDISTI CONCUPISCENTIAM DELECTAMENTI SUI NOVUM SAPOREM, ESCAM PARANS EIS ORTYGOMETRAM] q. d. Tu Domine Ægyptios idololatras hoſtes tuos puniviſti ranis, locuſtis, muſcis, &c. hæc enim animalia implebant totum Ægyptum, omneſque cibos, & aquas inficiebant & conſpurcabant, ut nec eſurientes comedere, nec ſitientes bibere quidquam poſſent ſine ingenti horrore & nauſea: at populo tuo, putà Hebræis in deſerto, non ſolùm manna in eſcam dediſti, ſed & cùm carnes concupiſcerent dediſti eis concupiſcentiam delectamenti, & rem concupitam & delitioſam, putà delitias carnium, quas concupierant, putà ortygometram, id eſt, copiam coturnicum. Unde græcè eſt: *Quibus in concupiſcentiam appetitus peregrinum guſtum* (ſaporem) *præparaſti ortygometram*. Vatabl. *Cùm avida ipſius appetentia, cibum novi ſaporis paraviſti coturnicem, ſive ortygometram*. Itaque ſenſus eſt, dediſti ac præparaſti cibum avidè appetentibus, pro cibo novi & adhuc ab ipſis anteà non deguſtati ſaporis, ortygometram ſive coturnicem. Peccarunt Hebræi gula & murmure, dum pluente è cælo manna, illud velut levem & tenuem cibum faſtidientes, murmurarunt contra Moyſem, & petierunt ſolidas craſſaſque carnes. Sed Deus gulæ eorum induſit, ac per ventum impulit exercitum coturnicum in Caſtra Hebræorum, ut eas caperent, coquerant, & comederent, idque fecit quotidie per ſpatium unius menſis: quo facto punivit eorum gulam & murmur plaga, qua pleroſque occidit. Unde locus vocatus eſt *ſepulchra concupiſcentiæ*. Num. 11. 34. unde

Tropolog. S. Auguſt. tract. 73. in Ioannem, ſapienter æquè ac eleganter docet, iræ Dei ſignum eſſe, ſi concupiſcentiæ noſtræ ſua vota concedat, miſericordiæ verò ſi neget: Sic enim ait: *Dicit Jacobus Apoſtolus cap. 4. Petitis & non accipitis, eò quod malè petatis, ut in concupiſcentiis veſtris inſumatis. Malè ergo uſurus eo quod vult accipere, Deo potius miſerante non accipit. Proinde ſi hoc ab illo petitur unde homo lædatur exauditus, magis metuendum eſt, ne quod poſſet non dare propitius, det iratus. An non vidimus Iſraelitas malo ſuo impetraſſe, quod culpabili concupiſcentia petierant? Concupierant enim carnibus veſci, quibus pluebatur manna de cælo. Faſtidiebant quippe, quod habebant, & quod non habebant impudenter petebant: quaſi non melius peterent, non ut cibus qui deerat indecenti deſiderio præſtaretur, ſed ut ille, qui aderat ſanato faſtidio ſumeretur. Quando enim nos delectant mala & non delectant bona, rogare potius debemus Deum, ut delectent bona, quam ut concedantur mala.*

NOVUM SAPOREM] Carnium, putà coturnicum, quia manna levius Hebræis ampliùs non ſapiebat. Rurſum novus ſapor non ſolùm eſt is, quem nondum ſis expertus, ſed etiam pretioſus & jucundus. Sic vocatur canticum novum, id eſt, pulchrum & jucundum; vinum novum; mandatum novum, ut diligamus invicem: novum, hoc eſt, eximium & ſuaviſſimum. Ita Noſter Lorinus. Adde cùm Deus eſcas alicui mittit ſolere dignas ſe, id eſt, non communes & vulgares, ſed præſtantes & eximias mittere, ideoque novum ſaporem eis indere, ut ceteris eſcis ſimilibus longè ſuaviores & ſapidiores videantur. Sic vinum, quod ex aqua Chriſtus fecit in Cana Galilææ fuit optimum & ſapidiſſimum Ioannis 2. 10. Exemplum planè ſimile eſt in Vita S. Columb. c. 29. S. Columbanus enim Theodoricum regem Francorum reprehendens ob concubinatum, ab eo pulſus in exilium, cùm ſociis fame laboravit: *Sed quamvis alimonia deeſſet, manebat intemerata atque inconcuſſa fides, quæ neceſſarias res a Domino impetraret. Cumque jam triduana media laborarent, tanta avium copia eis oblata eſt, quanta Iſraelitarum caſtra coturnicibus advolantibus operuit, ita ut omnem locum illum aves impleret. Intellexit autem vir Dei ob ſuam ſuorumque neceſſitatem has dapes exhiberi; quippe quæ non niſi illo, quo ipſe degebat loco invenirentur. Jubet ergo primum ſuos laudes & gratias agere conditori, ac deinde dapes capere. Erat profectò mirum illud & ſtupendum miraculum; Capiebantur aves ut juſſerat pater, nec illæ pennigero inſtructæ volatu ſe ſubducebant, ſed triduo permanſit illud manna avium. Quarto deinde die quidam Pontifex ex vicinis urbibus, frumenti copiam divino inſtinctu beato Columbano tranſmiſit. Mox igitur ut advenit frumentum, aves illæ Deo jubente omnes avolarunt. Porrò Euſtaſio, qui id temporis ſub viri Dei obedientia cum alüs erat, referente cognovimus, neminem tum inter ipſos fuiſſe, qui ſe ante illud tempus ejuſmodi aves vidiſſe meminiſſet: Earum autem talis erat ſapor, ut dapes regias vinceret*. Huculque vitæ Auctor.

Eſca à Deo miſſa ſapidiores ſunt. Exẽpla.

ORTYGOMETRAM] Ὄρτυγες, Græcè vocantur coturnices ab Ortygia Inſula, quæ eſt in Græcia, ubi primùm viſæ ſunt, ait Iſidor. lib. 12. Etymol. c. 7. ſed quid ſibi vult τὸ parelcon *metram*? Primò Janſen. *metram* cenſet deduci à μέτρον, id eſt, menſura, quòd ortygometra ceterarum coturnicum in volando, dum loca mutant ſit menſura & moderatrix. Verùm μέτρον, ſcribitur per ε breve, μήτρα, verò per η longum.

Ortygometra quæ?

Dico, igitur *metram* deduci à μήτρα, id eſt, matrix, vel μήτηρ, id eſt, mater: Ortygometra ergo eſt coturnicum matrix, ſive rex aliis coturnicibus major & nigrior, qui agmen coturnicum præit & ducit, quem proinde ceteræ ut ducem ſequuntur non aliter, quàm apes ſuum regem. ita Plinius lib. 10. 23. & Ariſtot. libr. 8. Hiſtor Animal. cap. 12. Heſychius, Gaza, & alii. Sub Ortygometra ergo velut ſub duce totum coturnicum exercitum accipe, ut patet Numer. 11. 31. ubi Noſter Hebr. שלו *ſcalen*, vertit *coturnices*; Septuag. verò Ortygometram. Septuag. de more ſequitur hic Sapiens. Hinc Ortygometram Itali vocant, *il re delle quaglie*. Galli, *le roy ou mere des cailles*. Ita Aldrovandus in Coturnice.

Addit Petrus Nannius hoc loco. Video ait, illud parelcon *metra* adiungi quibuſdam animalibus, quando grandiora in eo genere deſignantur, ut echinometra, id eſt, Echinus maior & ſpinoſior, de quo Plinius lib. 9. c. 31. Leonimetra, id eſt, Leo grandior, de quo Geſnerus in Leone: Sic ortygometra eſt coturnix maior & craſſior: veriſimile enim eſt coturnices illas miraculoſas miſſas ad Hebræos, quaſi Dei opus, fuiſſe aliis maiores, pinguiores, ſuaviores, excellentiores. Plura de tota hac hiſtoria dixi Exodi 16. v. 12. & Num. 11. v. 31.

UT ILLI QUIDEM CONCUPISCENTES ESCAM PROPTER EA, QUÆ ILLIS OSTENSA ET MISSA SUNT, ETIAM A NECESSARIA CONCUPISCENTIA AVERTERENTUR: HI AUTEM IN BREVI INOPES FACTI, NOVAM GUSTAVERUNT ESCAM] Pergit oſtendere diſparitatem eſcæ Ægyptiorum & Hebræorum. q. d. in Ægyptios immiſiſti ranas, muſcas, locuſtas, &c. Hebræis verò dediſti manna & ortygometram, ut *illi*, ſcilicet Ægyptii, cùm per famem concupiſcerent eſcam, *propter ea*, ſcilicet animalia jam dicta, *quæ illis oſtenſa*; id eſt, exhibita & *miſſa ſunt* in pœnam, ut eſcas eorum fœdarent & conſpurcarent, hac fœditate & ſpurcitie nauſeantes *etiam à neceſſaria concupiſcentia*, id eſt, à cibo concupito & neceſſario averterentur, eumque faſtidirent & exhorreſcerent, itaque fame & inedia contabeſcerent. *Hi autem*, Hebræi ſcilicet, *in brevi inopes facti*, Græcè *ad breve tempus*, *penuria affecti*, putà modico tempore famem experti, *novam guſtaverunt eſcam*, putà ortygometram, quæ novo gratoque ſapore mirè eos recreavit. q. d. Ægyptii ob immiſſas ranas, moſcas, ſciniphes, quæ in menſas ciboſque turmatim irruebant, eoſque inficiebant, non ſolùm iis non ſunt ſatiati, ſed & neceſſarii cibi appetitum amiſerunt, ad eumque nauſearunt: at

Hebræi novi & cæleſti cibi, putà coturnicum delicatiſſimorum miſſu novam orexin ſenſerunt, novamque novi ſaporis in edendo ſuavitatem perceperunt. Vide dicta Exodi 8. 3. Coturnices enim ſunt præpinguis & optimi ſaporis ac ceteris pinguiores & ſapidiores fuere hæ à Deo Hebræis miſſæ.

Pro δειχθεῖσαν, id eſt, *oſtenſam*, ſcilicet τροφὴν, id eſt *eſcam*, cùm nimirum pro cibis Deus Ægyptiis ranas quaſi eſcas oſtendit & exhibuit. Vatican. nervoſius legit, εἰδεχθειᾶν, id eſt, *deformitatem odioſam & deteſtabilem*, ſcilicet ranarum, & ciborum, quos ranæ fœdebant: propter hanc enim Ægyptij etiam neceſſariorum ciborum concupiſcentiam, & appetitum omnem averſati ſunt: Eſto enim urgeret eos fames, tamen ciborum ſpurcities tantam eis nauſeam ingerebat, ut omnes abominarentur, ideoque inedia enecarentur. Ita Cantacuzenus, Lyran. Dionyſ. & alij: Quare minùs genuinè S. Bonavent. & Hugo, priorem huius verſus partem accipiunt, non de Ægyptiis, ſed de Hebræis, q. d. Deus dedit Hebræis novam eſcam, ſcilicet ortygometram, ut per eam, concupiſcientiam ciborum, quibus in Ægypto aſſueverant, illis adimeret. Nam eſt Antitheſis manifeſta cùm ait: *Hi autem*, ſcilicet Hebræi, quos opponit Ægyptiis, de quibus iam locutus erat.

Vers. 4. OPORTEBAT ENIM ILLIS SINE EXCVSATIONE QVIDEM SVPERVENIRE INTERITVM EXERCENTIBVS TYRANIDEM: HIS AVTEM TANTVM OSTENDERE QVEMADMODVM INIMICI EORVM EXTERMINABANTVR] Græcè ἐβασανίζοντο, id eſt, *cruciabantur*, de quo dixi v. 1. Senſus eſt q. d. Deus immiſit Ægyptiis ranas aliaque noxia animalia, quæ eos per faſtidium ciborum, indeque per famem & defectum neceſſariis alimenti perderent, eoquod tyrannicè opprimerent Hebræos: Hebræis verò modica fame cruciatis dedit pingues & ſapidas conturnices, ut ex modica ſua fame metirentur longam & internecinam famem Ægyptiorum, quam ſcilicet illa ipſos torſerit, dum multos eorum exanimavit: indeque recrearentur, ac Dei erga ſe providentiam agnoſcerent, ſcirentque ſe Deo curæ cordi que eſſe, imò Deum pro ſe contra Ægyptios ceteroſque hoſtes pugnaſſe, & pugnare.

SINE EXCVSATIONE] Id eſt, inexcuſabilem, inevitabilem, indeprecabilem. (Hoc enim ſignificat Græcum ἀπαραίτητον, item ſeverum, crudelem, ſæuum, quod huic quoque loco congruit) ut loquitur Gellius l. 6. c. 16. *Interitum*, Græcè ἔνδειαν, id eſt, *penuriam*, ſcilicet cibi, quæ cauſat mortem & interitum.

Vers. 5. ETENIM CVM ILLIS SVPERVENIT SÆVA BESTIARVM IRA, MORSIBVS PERVERSORVM COLVBRORVM EXTERMINABANTVR.

Vers. 6. SED NON IN PERPETVVM IRA TVA PERMANSIT, SED AD CORREPTIONEM IN BREVI TVRBATI SVNT, SIGNVM HABENTES SALVTIS, AD COMMEMORATIONEM MANDATI LEGIS TVÆ.

Vers. 7. QVI ENIM CONVERSVS EST, NON PER HOC QVOD VIDEBAT SANABATVR, SED PER TE OMNIVM SALVATOREM] *Sæva beſtiarum ira*, eſt furor ſerpentum, quos Deus immiſit Hebræis ob murmur.

Alio exemplo oſtendit, quàm diſpari pœna Deus punierit Hebræos & Ægyptios. Ægyptios enim per ranas, locuſtas, ſciniphes inevitabiliter occidit & perdidit, Hebræis verò contra immiſſos ſerpentes remedium aſſignavit. Cum enim Hebræi in deſerto, ob itineris laborem murmurarent contra Deum & Moyſen, Deus in murmurantes miſit ſerpentes ignitos, qui ſuo morſu multos occiderunt; ſed ceteris eorum exemplo perculſis & pœnitentibus, orante Moyſe Deus illico contra morſum aſſignavit remedium, iubens à Moyſe erigi ſerpentem æneum, quem qui aſpiciebant ſanabantur. Numer. 21. v. 4. & ſequent. Vide ibi dicta, nec enim ea hic repetere opus eſt. Non ergo voluit Deus perdere Hebræos hac plaga, uti perdidit Ægyptios, ſed modica caſtigatione ad officium & pœnitentiam revocare, ac paucorum ſupplicio ſua iuſſa publicamque diſciplinam ſancire.

Appoſitè in murmurantes immiſit ſerpentes, quia murmurans, & detractor in occulto ſibilat quaſi ſerpens, ac virus peſtiferum maledicentię lingua ſua peſtifera audientibus afflat, iuxta illud Eccleſ. 10. 11. *Si mordeat ſerpens in ſilentio, nihilominus habet, qui occulte detrahit*. Vide ibi dicta. Pro *perverſorum*, græco eſt, ἰωδῶν, id eſt, *venenoſorum*.

AD CORREPTIONEM] εἰς νουθεσίαν, id eſt *in admonitionem*, ut hac pœna monerentur, ne murmurarent, ſed Deo & Moyſi patienter, & conſtanter obſequerentur.

SIGNVM (Græcè *ſymbolum*) HABENTES SALVTIS] Notat ſerpentem æneum iuſſu Dei à Moyſe erectum, ad ſanandum ſerpentum morſus. Hic enim ſerpens vocatur ſignum & ſymbolum, quia ipſe, utpote æneus & inanimis, non poterat eſſe cauſa ſanitatis eamque conferre: unde eius tantùm erat ſignum, quo qui utebantur morſi à ſerpentibus ignitis, id eſt, ſuo morſu urentibus, ſcilicet eum aſpiciendo, hi illico à Deo ſanabantur. Hoc eſt, quod ſubdit: *Qui enim converſus eſt*, id eſt, qui faciem obvertit ſerpenti æneo, eum intuendo, *non per hoc quod videbat*, id eſt, non per ſerpentem *ſanabatur*, *ſed per te omnium ſalvatorem*. Hic ergo ſerpens ſignum erat *ſalutis*, idque *ad commemorationem mandati legis tuæ*, ut ſcilicet per illud Hebræi memores fierent, & recordarentur divinę clementię in pœnitentes ac vindictæ, in rebbeles & legi inobedientes. Secundò, ſic exponas q.d. Sicut obedientes mandato Dei iubentis aſpicere ſerpentem æneum, ſi vellent ſalutem adipiſci, ſanabantur; ita ex hoc ipſo ſcire poterant, & debebant, non poſſe ſe à cruciatibus, & ab infligendis malis eripi, niſi aſpicerent in legem, & eius mandatis parerent, vel niſi divinis præceptis ampliùs non obloquerentur, ſed aſſueſcerent parere Dei miniſtris: aut certè ſe non poſſe ſanitatem comparare, niſi aſpicerent in auctorem legis, & à malis liberatorem Chriſtum, quia *ſicut Moyſes exaltavit ſerpentem in deſerto, ita oportet exaltare filium hominis ut omnis qui credit in ipſum non pereat, ſed habeat vitam æternam*. Ioan. 3. *Serpentis æreis typus.*

Allegoricè, hic ſerpens quoad figuram ſimilis ſerpentibus veris & vivis, ſed carens illorum veneno ſignificabat Chriſtum innocentem æſtimatum tamen noxium & ſceleratum, pro nobis crucifixum, unde æneus erat, ut ſignificaret divinitatem & æternitatem Chriſti; item crucis Chriſti claritatem, inſtar æris tinnuli toto orbe reſonantem. Ita S. Auguſtin. Theodoſius Nyſſen. imò Chriſtus ipſe Ioannis 3. 14. cuius verba iam recitavi. Quocirca Cæſarius Arelatenſis hom. 4. de Paſcate: *Medela*, inquit, *ſi volumus etiam modo nobis completur, quando peccatum ipſius peccati cognitione curatur, & crimen criminis confeſſione aboletur: Ac ſic homo quando dicit cum Propheta, quoniam iniquitates meas ego cognoſco, & peccatum meum contra me* (coram me) *eſt ſemper, quando bene reſpicit peccatum ſuum, ſanat morſum ſerpentis, per ſerpentis aſpectum*. *Allegoricè.*

Porrò veri Ophitæ, id eſt, ſerpentini (ὄφις, enim eſt ſerpens) fuere priſci Hæretici, qui ex eo quod Geneſ. 3. dicitur ſerpens fuiſſe callidiſſimus, ac ſeducendo Euam ſcientiæ boni & mali occaſionem dediſſe, ſerpentem colebant ut Deum, eumque Chriſto anteferebant dictitantes, quod ipſa ſapientia facta ſit ſerpens: Quocirca Moſen illius potentiam & majeſtatē admiratū, imaginem eius feciſſe ſerpentem æneum, quem quicumque morſus à ſerpente aſpiceret ſanaretur: imò Chriſtum ſerpentis huius vim ęmulatum, illi ſe comparaſſe dicendo: *Sicut Moyſes exaltavit ſerpentem in deſerto, ita exaltari oportet filium hominis*. Ioannis 3. Vide Iræneum lib. 1. contra hæreſ. cap. 36. Epiphan. hæreſ. 37. Tertull. Auguſt. & alios in hæreſi Ophitarum. *Ophitæ, id eſt cultores ſerpentis.*

IN HOC AVTEM OSTENDISTI INIMICIS NOSTRIS, QVIA TV ES QVI LIBERAS AB OMNI MALO] Pro *oſtendiſti*, græcè eſt, ἔπεισας, id eſt, *perſuaſiſti*. Impij enim & pervicaces, quales erant Ægyptij, non credunt verbis, ſed cedunt plagis & verberibus aſſiduè iteratis, ut vel inuiti coactique credant te Deum ſervatorem, tuos liberare à malo, hoſtes vero eorum perdere. Pergit exaggerare Dei ſeveritatem, & vindictam in Ægyptios, eiuſque clementiam in Hebræos. Æqualis enim beneficentiæ eſt, liberare à malo & morte, ac conferre bonum & vitam. Vers. 8.

VERS. 9. ILLOS ENIM (*Ægyptios*) LOCUSTARUM ET MUSCARUM OCCIDERUNT MORSUS, ET NON EST INVENTA SANITAS ANIMÆ (vitæ) ILLORUM QVIA DIGNI ERANT AB HUIUSMODI EXTERMINARI] Refricat plagam locuſtarum & muſcarum, Pharaoni & Ægypto à Deo per Moyſem inflictam. Exodi 8. 24. & cap. 10. 6. Vide ibi dicta.

VERS. 10. FILIOS AUTEM TVOS, NEC DRACONUM VENENATORUM VICERUNT DENTES: MISERICORDIA ENIM TVA ADVENIENS SANABAT ILLOS] q. d. Hebræos verò, qui tui erant cultores, ideoque filij dilectiſſimi, morſi à ſerpentibus, morſus hoſce excuſſerunt aſpiciendo ſerpentem æneum, quem tua miſericordia ad ſanandum eos ſuggeſſit. Hebræos vocat filios, tum ob profeſſionem veræ religionis & cultus Dei, tum quia morſu ſerpentum pœnitentes de murmure ad iuſtitiam ſe diſponebant, eamque reipſa obtinebant, quicumque verum contritionis actum eliciebant.

Dracones vocantur ſerpentes maiores, annoſiores, B ideoque ſæviores, adeò ut cum elephantis depugnent, teſte Plinio libr. 8. cap. 11. Tales fuere, qui momordere Hebræos murmurantes. Unde Philoſtratus libr. 3. de Vita Apollonij Thyanæi cap. 2. narrat dracones ignitos montem mari rubro (iuxta quod caſtra metabantur Hebræi imminentem occupare, ac horrendè ſibilare, ut eminùs, audientes percellantur.

Pro *adveniens* græcè eſt, ἀντιπαρῆλθε, id eſt, *ex adverſo advenit*, tua miſericordia, *occurrit*, *oppoſuitque* ſe plagis lethiferis à ſerpentibus inflictis, eaſque diſcuſſit & ſanavit. Rurſum ἀντιπαρῆλθε, id eſt, *interceſſit*, *opem tulit*, *in diſcrimine venit in auxilium* contra dracones, ne ita morderent ut interimerent; aut ſi momordiſſent, tua miſeratio præſentaneum eis aſſignavit remedium ſerpentem æneum, cuius intuitu ſanabantur.

VERS. 11. IN MEMORIA ENIM SERMONUM TVORUM EXAMINABANTUR, ET VELOCITER SALVABANTUR, NE IN ALTAM INCIDENTES OBLIVIONEM, NON POSSENT TVO UTI ADIUTO- C RIO] Pro *in memoria* perperam Hugo, Dionyſ. & Holcot. legunt *immemoria*, id eſt oblivio. q. d. Ob immemoriam, id eſt, oblivionem ſermonum tuorum Hebræi pœnis examinabantur, & cruciabantur. *In memoria*, græcè ὑπόμνησιν, id eſt, in monitionem, in recordationẽ in memoriã, ut ſcilicet ſermonũ tuorũ obliti, eorumdẽ rurſum recordarentur, eſſentque memores, pœnis *examinabantur* & excitabantur. *Examinabantur*, ita legendum cum Rom. non *exterminabantur*, uti legunt nonnulli, vel *exanimabantur*. uti legunt alij. Græcè eſt, ἐνεκεντρίζοντο, id eſt, *extimulabantur*, quod eòdem redit, quò noſtrum *examinabantur*, Oblivionis enim additur examen & interrogatio, quaſi ſtimulus ad recordationem rei oblitæ; tardis verò & pigris, ut bobus & aſinis ſubditur ſtimulus ad diligentiam & velocitatem, ut celerius incedant, Complut. verò & Cantacuzenus, ἐγκεντρίζοντο, vertunt *inſerebantur*, ſicut ramus unus arboris alteri inſeritur & inoculatur. Simili enim modo Deus memoriam legis ab Hebræis, quaſi ablatam & oblitam, per pœnas eis reſti- D tuit & rurſus inſervit. Senſus eſt, q. d. Hebræi immemores tuæ obedientiæ & tuorum præceptorum, per morſus ſerpentum excitabantur, ut eorumdem recordarentur. Hi enim morſus velut aculei & ſtimuli, quibus pungebantur, excitabant eos ab oblivionis ſomno & ſterno. *Vexatio* enim *dat intellectum*.

NE IN ALTAM (Græcè βαθεῖαν, id eſt, profundam: ſic alibi ſæpè profunda vocantur alta, quia alta ſunt non ſurſum, ſed deorſum) INCIDENTES OBLIVIONEM (tuarum promiſſionum & præceptorum) NON POSSENT TVO UTI ADIUTORIO] Græcè: ἵνα μὴ ἀπερίσπαστοι γένωνται τῆς σῆς εὐεργεσίας, id eſt, *ne immobiles*, *vel irretractibiles*, *aut potius irretrahibiles fierent tuo beneficio*, qui ſcilicet eo retrahi non poſſent, quod noſter clarè vertit: *non poſſent uti tuo adiutorio*. Fortè etiam Noſter, inquit Ianſen. legit, ἀνυπερίσπαστοι, id eſt, *indefenſi*, qui ſcilicet clypeo beneficentiæ tuæ Domine non tegerentur, nec à malorum incurſu defenderentur. Senſus eſt, q. d. Morſu ſerpentum, ac miraculoſa eorum per A ſerpentem æneum ſanatione, excitaſti Domine Hebræos, ut recordarentur tui tuæque legis, ne in altam eius oblivionem incidentes, non poſſent vel præteritis, vel futuris tuis beneficiis ad frugem revocari, itaque deſperata foret eorum ſalus, ut non poſſent amplius uti tuo adiutorio. Alta enim Dei legiſque divinæ oblivio inducit impœnitentiam, obdurationem, & deſperationem ſalutis; quo fit ut Deus tales deſerat, ſuumq; adiutorium ab eis ſubtrahat. Hinc à peccatis, & morte ac gehenna, in quam proni ruunt, retrahi nequeunt: nam *impius cum in profundum venerit peccatorum contemnit*. Proverb. 18. 3.

Secundò, exponi poſſet q. d. Ne obliti Dei, ideoque viciſſim à Deo oblivioni traditi, velut iam proſcripti & perditi, ulteriùs Dei auxilium experiri non poſſent, quomodo de mortuis dicitur: *Sicut vulnerati dormientes in ſepulchris, quorum non es memor amplius, & ipſi de manu tua repulſi ſunt*. pſalm. 87. 6.

Tertio, Cantacuzenus explicat, q. d. Ne immemores non poſſent cogitare de tuis beneficiis, & ab eorum cogitatione detraherentur, nec ab eis traherentur ad eorum, Deique benefactoris cogitationem & recordationem.

Quartò, alij q. d. Ne tui obliti, non poſſent tuo ampliùs uti adiutorio, id eſt, beneficio, quo eos ſanaſti. Deus enim non ſanabat percuſſos à ſerpentibus, niſi qui hoc ſtimulo excitati oblivionem excutiebant, & ad Deum pœnitentes opis cauſa recurrebant: impœnitentes enim indigni erant Dei adiutorio.

Quintò, Noſter à Caſtro, appoſitè & connexè: his verbis, inquit, redditur ratio novi beneficij. contenti in adverbio *velociter ſalvabantur*. Non enim Deus contentus erat eo beneficio, quod filiis ſuis conferebat, ut ſcilicet ſtimulati venirent in memoriam mandatorum tranſgreſſorum; nec diu differebat, uti poterat, ſanitatem; ſed hoc etiam uberius addebat, ne ſanitas differretur multis ac diuturnis medicamentis adhibitis; ut adhibere ſolent homines, & differre in multos dies curationem & ſanitatem, ſed ſtatim, celeriter, uno aſpectu ænei ſerpentis ſanabantur: cuius rei hæc erat ratio, ne ſi diu ſanitas differretur, obliviosi facti legis Dei, difficilè poſtea retraherentur ab ea oblivione, beneficio ſanitatis, quæ ab eis tunc non Deo, ſed medicamentis aſcriberetur. Huic expoſitioni favet ratio, quam ſubiungit.

Phyſicè rurſum ſic exponi poſſet q. d. Velociter ſanati ſunt à morſu ſerpentum, i. e ſi lentè tardeque ſanarentur, ardens (erant enim ſerpentes igniti & urentes) virus ſerpentum cerebrum invaderet, eoſque ageret in phreneſim, maniam, & furorem, ſicut morſi à canibus rabidis, niſi ſtatim plagæ occurratur, agentur in rabiem. Acti enim in phreneſim fuiſſent incurabiles: Inſani enim ſerpentem æneum aſpicere non volviſſent, ſaoi aſpicere non valviſſent præſertim quia aſpectus hic debebat fieri ab homine libero, & de murmure ſuo pœnitente, ac veniam opemque Dei poſcente, quod facere nequiviſſent phrenetici: unde tunc in altam remedij & curæ ſui ipſius oblivionem incidentes, non potuiſſent uti Dei adiutorio, putà ſerpente æneo dato ſibi ad mali remedium.

Ex omnibus hiſce explicationibus prima videtur planiſſima, cui ſi addas utramque ultimam evadent illa plena & perfecta. q.d. *In memoria*, vel ut Græca habent: *In memoriam ſermonum tuorum examinabantur*, hoc eſt, ut murmurantes Hebræi fierent memores tuorum præceptorum & obedientiæ tibi, ò Domine, debitæ, morſibus ſerpentum, quaſi examine quodam tuo pungente *ſtimulabantur* ut habent Græca; ſed & pœnitentes *velociter ſanabantur*, ut agnoſcerent ſcirentque hanc ſerpentum plagam à te, & murmurantibus immitti, & à pœnitentibus revocari. Si enim diutiùs ſanitatem diſtuliſſes, cogitaſſent hanc ſerpentum pœnam, vel à te non immiſſam, ſed caſu ex loci natura accediſſe; vel à te non ſanatam, ſed ab æneo ſerpente, aut aeris temperie aliove caſu; aut certè ignitio ſerpentum veneno ſubitò cerebrum penetrante, in phreneſim acti, in oblivionem ſui, rerumque omnium incidiſſent, nec ab utraque revocari, aut tuo ampliùs auxilio & ſerpentis ænei beneficio uti potuiſſent, utpote rationis iam per phreneſim impotes, deliri, & inſani.

ET I-

Hebræi novi & cæleſti cibi, putà coturnicum delicatiſſi- A morum miſſu novam orexin ſenſerunt, novamque novi ſaporis in edendo ſuavitatem perceperunt. Vide dicta Exodi 8. 3. Coturnices enim ſunt præpinguis & optimi ſaporis ac ceteris pinguiores & ſapidiores fuere hæ à Deo Hebræis miſſæ.

Pro δειχθεῖσαν, id eſt, *oſtenſam*, ſcilicet τροφὴν, id eſt *eſcam*, cùm nimirum pro cibis Deus Ægyptiis ranas quaſi eſcas oſtendit & exhibuit. Vatican. nervoſius legit, εἰδεχθεῖς, id eſt, *deformitatem odioſam & deteſtabilem*, ſcilicet ranarum, & ciborum, quos ranæ fœdebant: propter hanc enim Ægyptij etiam neceſſariorum ciborum concupiſcentiam, & appetitum omnem averſati ſunt: Eſto enim urgeret eos fames, tamen ciborum ſpurcities tantam eis nauſeam ingerebat, ut omnes abominarentur, ideoque inedia enecarentur. Ita Cantacuzenus, Lyran. Dionyſ. & alij: Quare minùs genuinè S. Bonavent. & Hugo, priorem huius verſus partem accipiunt, non de Ægyptiis, ſed de Hebræis, q. d. Deus dedit Hebræis novam eſcam, ſcilicet ortygometram, ut per eam, concupiſcientiam ci- B borum, quibus in Ægypto aſſueverant, illis adimeret. Nam eſt Antitheſis manifeſta cùm ait: *Hi autem*, ſcilicet Hebræi, quos opponit Ægyptiis, de quibus iam locutus erat.

Vers. 4. Oportebat enim illis sine excvsatione qvidem svpervenire interitvm exercentibvs tyranidem: his avtem tantvm ostendere qvemadmodvm inimici eorvm exterminabantvr] Græcè ἐβασανίζοντο, id eſt, *cruciabantur*, de quo dixi v. 1. Senſus eſt q. d. Deus immiſit Ægyptiis ranas aliaque noxia animalia, quæ eos per faſtidium ciborum, indeque per famem & defectum neceſſariis alimenti perderent, eo quod tyrannicè opprimerent Hebræos: Hebræis verò modica fame cruciatis dedit pingues & ſapidas coturnices, ut ex modica ſua fame metirentur longam & internecinam famem Ægyptiorum, quàm ſcilicet illa ipſos torſerit, dum multos eorum exanimavit: indeque recrearentur, ac Dei erga ſe providentiam agnoſcerent, ſcirentque ſe Deo curæ C cordi que eſſe, imò Deum pro ſe contra Ægyptios ceteroſque hoſtes pugnaſſe, & pugnare.

Sine excvsatione] Id eſt, inexcuſabilem, inevitabilem, indeprecabilem. (Hoc enim ſignificat Græcum ἀπαραίτητον, item ſeverum, crudelem, ſævum, quod huic quoque loco congruit) ut loquitur Gellius l. 6. c. 16. *Interitum*, Græcè ἔνδειαν, id eſt, *penuriam*, ſcilicet cibi, quæ cauſat mortem & interitum.

Vers. 5. Etenim cvm illis svpervenit sæva bestiarvm ira, morsibvs perversorvm colvbrorvm exterminabantvr.

Vers. 6. Sed non in perpetvvm ira tva permansit, sed ad correptionem in brevi tvrbati svnt, signvm habentes salvtis, ad commemorationem mandati legis tvæ.

Vers. 7. Qvi enim convrsvs est, non per hoc qvod videbat sanabatvr, sed per te omnivm salvatorem] *Sæva beſtiarum ira*, D eſt furor ſerpentum, quos Deus immiſit Hebræis ob murmur.

Alio exemplo oſtendit, quàm diſpari pœna Deus punierit Hebræos & Ægyptios. Ægyptios enim per ranas, locuſtas, ſciniphes inevitabiliter occidit & perdidit, Hebræis verò contra immiſſos ſerpentes remedium aſſignavit. Cum enim Hebræi in deſerto, ob itineris laborem murmurarent contra Deum & Moyſen, Deus in murmurantes miſit ſerpentes ignitos, qui ſuo morſu multos occiderunt; ſed ceteris eorum exemplo perculſis & pœnitentibus, orante Moyſe Deus illico contra morſum aſſignavit remedium, iubens à Moyſe erigi ſerpentem æneum, quem qui aſpiciebant ſanabantur. Numer. 21. v. 4. & ſequent. Vide ibi dicta, nec enim ea hic repetere opus eſt. Non ergo voluit Deus perdere Hebræos hac plaga, uti perdidit Ægyptios, ſed modica caſtigatione ad officium & pœnitentiam revocare, ac paucorum ſupplicio ſua iuſſa publicamque diſciplinam ſancire.

Appoſitè in murmurantes immiſit ſerpentes, quia murmurans, & detractor in occulto ſibilat quaſi ſerpens, ac virus peſtiferum maledicentię lingua ſua peſtifera audientibus afflat, iuxta illud Eccleſ. 10. 11. *Si mordeat ſerpens in ſilentio, nihilominus habet, qui occulte detrahit*. Vide ibi dicta. Pro *perverſorum*, græco eſt, σκολιῶν, id eſt, *tortuoſorum*.

Ad corrvptionem] νουθεσίαν, id eſt *in admonitionem*, ut hac pœna monerentur, ne murmurarent, ſed Deo & Moyſi patienter, & conſtanter obſequerentur.

Signvm (Græcè *ſymbolum*) habentes salvtis] Notat ſerpentem æneum iuſſu Dei à Moyſe erectum, ad ſanandum ſerpentum morſus. Hic enim ſerpens vocatur ſignum & ſymbolum, quia ipſe, utpote æneus & inanimis, non poterat eſſe cauſa ſanitatis eamque conferre: unde eius tantùm erat ſignum, quo qui utebantur morſi à ſerpentibus ignitis, id eſt, ſuo morſu urentibus, ſcilicet eum aſpiciendo, hi illico à Deo ſanabantur. Hoc eſt, quòd ſubdit: *Qui enim converſus eſt*, id eſt, qui faciem obvertit ſerpenti æneo, eum intuendo, *non per hoc quod videbat*, id eſt, non per ſerpentem *ſanabatur, ſed per te omnium ſalvatorem*. Hic ergo ſerpens ſignum erat *ſalutis*, idque *ad commemorationem mandati legis tuæ*, ut ſcilicet per illud Hebræi memores fierent, & recordarentur divinę clementię in pœnitentes ac vindictæ, in rebbeles & legi inobedientes. Secundo, ſic expones q.d. Sicut obedientes mandato Dei iubentis aſpicere ſerpentem æneum, ſi vellent ſalutem adipiſci, ſanabantur; ita ex hoc ipſo ſcire poterant, & debebant, non poſſe ſe à cruciatibus, & ab infligendis malis eripi, niſi aſpicerent in legem, & eius mandatis parerent, vel niſi divinis præceptis ampliùs non obloquerentur, ſed aſſueſcerent parere Dei miniſtris: aut certè ſe non poſſe ſanitatem comparare, niſi aſpicerent in auctorem legis, & à malis liberatorem Chriſtum, quia *ſicut Moyſes exaltavit ſerpentem in deſerto, ita oportet exaltare filium hominis ut omnis qui credit in ipſum non pereat, ſed habeat vitam æternam*. Ioan. 3. *Serpentis æreí typus.*

Allegoricè, hic ſerpens quoad figuram ſimilis ſerpen- *Allegoricè.* C tibus veris & vivis, ſed carens illorum veneno ſignificabat Chriſtum innocentem æſtimatum tamen noxium & ſceleratum, pro nobis crucifixum, unde æneus erat, ut ſignificaret divinitatem & æternitatem Chriſti; item crucis Chriſti claritatem, inſtar æris tinnuli toto orbe reſonantem. Ita S. Auguſtin. Theodoſius Nyſſen. imò Chriſtus ipſe Ioannis 3. 14. cuius verba iam recitavi. Quocirca Cæſarius Arelatenſis hom. 4. de Paſcate: *Medela*, inquit, *ſi volumus etiam modo nobis completur, quando peccatum ipſius peccati cognitione curatur, & crimen criminis confeſſione abolétur: Ac ſic homo quando dicit cum Propheta, quoniam iniquitates meas ego cognoſco, & peccatum meum contra me* (coram me) *eſt ſemper, quando bene reſpicit peccatum ſuum, ſanat morſum ſerpentis, per ſerpentis aſpectum.*

Porrò veri Ophitæ, id eſt, ſerpentini (ὄφις, enim eſt ſerpens) fuere priſci Hæretici, qui ex eo quod Geneſ. 3. dicitur ſerpens fuiſſe callidiſſimus, ac ſeducendo Evam ſcientiæ boni & mali occaſionem dediſſe, ſerpentem colebant ut Deum, eumque Chriſto anteferebant dictitantes, quod ipſa ſapientia facta ſit ſerpens: Quocirca Moſen illius potentiam & maieſtatē admiratū, imaginem eius feciſſe ſerpentem æneum, quem quicumque morſus à ſerpente aſpiceret ſanaretur: imò Chriſtum ſerpentis huius vim ęmulatum, illi ſe comparaſſe dicendo: *Sicut Moyſes exaltavit ſerpentem in deſerto, ita exaltari oportet filium hominis*. Ioannis 3. Vide Irænẹum lib. 1. contra hæreſ. cap. 36. Epiphan. hæreſ. 37. Tertull. Auguſt. & alios in hæreſi Ophitarum. *Ophitæ, id eſt cultores ſerpentis.*

In hoc avtem ostendisti inimicis nostris, qvia tv es qvi liberas ab omni malo] Pro *oſtendiſti*, græcè eſt, ἔπεισας, id eſt, *perſuaſiſti*. Impij enim & pervicaces, quales erant Ægyptij, non credunt verbis, ſed cedunt plagis & verberibus aſſiduè iteratis, ut vel inviti coactique credant te Deum ſervatorem, tuos liberare à malo, hoſtes vero eorum perdere. Pergit exaggerare Dei ſeveritatem, & vindictam in Ægyptios, eiuſque clementiam in Hebræos. Æqualis enim beneficentiæ eſt, liberare à malo & morte, ac conferre bonum & vitam. Vers. 8.

Il-

VERS. 9. ILLOS ENIM (Ægyptios) LOCUSTARUM ET MUSCARUM OCCIDERUNT MORSUS, ET NON EST INVENTA SANITAS ANIMÆ (vitæ) ILLORUM QVIA DIGNI ERANT AB HUIUSMODI EXTERMINARI] Refricat plagam locuſtarum & muſcarum, Pharaoni & Ægypto à Deo per Moyſem inflictam. Exodi 8. 24. & cap. 10. 6. Vide ibi dicta.

VERS. 10. FILIOS AUTEM TVOS, NEC DRACONUM VENENATORUM VICERUNT DENTES: MISERICORDIA ENIM TVA ADVENIENS SANABAT ILLOS] q. d. Hebræos verò, qui tui erant cultores, ideoque filij dilectiſſimi, morſi à ſerpentibus, morſus hoſce excuſſerunt aſpiciendo ſerpentem æneum, quem tua miſericordia ad ſanandum eos ſuggeſſit. Hebræos vocat filios, tum ob profeſſionem veræ religionis & cultus Dei, tum quia morſu ſerpentum pœnitentes de murmure ad iuſtitiam ſe diſponebant, eamque reipſa obtinebant, quicumque verum contritionis actum eliciebant.

Dracones vocantur ſerpentes maiores, annoſiores, ideoque ſæviores, adeò ut cum elephantis depugnent, teſte Plinio libr. 8. cap. 11. Tales fuere, qui momordere Hebræos murmurantes. Unde Philoſtratus libr. 3. de Vita Apollonij Thyanæi cap. 2. narrat dracones ignitos montem mari rubro (iuxta quod caſtra metabantur Hebræi) imminentem occupare, ac horrendè ſibilare, ut eminùs, audientes percellantur.

Pro *adveniens* græcè eſt, ἀντιπαρῆλθε, id eſt, *ex adverſo advenit*, tua miſericordia, *occurrit*, *oppoſuitque* ſe plagis lethiferis à ſerpentibus inflictis, eaſque diſcuſſit & ſanavit. Rurſum ἀντιπαρῆλθε, id eſt, *interceſſit*, *opem tulit*, *in diſcrimine venit in auxilium* contra dracones, ne ita morderent ut interimerent; aut ſi momordiſſent, tua miſeratio præſentaneum eis aſſignavit remedium ſerpentem æneum, cuius intuitu ſanabantur.

VERS. 11. IN MEMORIA ENIM SERMONUM TVORUM EXAMINABANTUR, ET VELOCITER SALVABANTUR, NE IN ALTAM INCIDENTES OBLIVIONEM, NON POSSENT TVO UTI ADIUTORIO] Pro *in memoria* perperam Hugo, Dionyſ. & Holcot. legunt *immemoria*, id eſt oblivio. q. d. Ob immemoriam, id eſt, oblivionem ſermonum tuorum Hebræi pœnis examinabantur, & cruciabantur. *In memoria*, græcè εἰς ὑπόμνησιν, id eſt, in monitionem, in recordationē in memoriā, ut ſcilicet ſermonū tuorū obliti, eorumdē rurſum recordarentur, eſſentque memores, pœnis *examinabantur* & excitabantur. *Examinabantur*, ita legendum cum Rom. non *exterminabantur*, uti legunt nonnulli, vel *exanimabantur*. uti legunt alij. Græcè eſt, ἐξεκεντρίζοντο, id eſt, *extimulabantur*, quod eòdem redit, quò noſtrum *examinabantur*, Oblivionis enim additur examen & interrogatio, quaſi ſtimulus ad recordationem rei oblitæ; tardis verò & pigris, ut bobus & aſinis ſubditur ſtimulus ad diligentiam & velocitatem, ut celerius incedant, Complut. verò & Cantacuzenus, ἐξενεκεντρίζοντο, vertunt *inſerebantur*, ſicut ramus unus arboris alteri inſeritur & inoculatur. Simili enim modo Deus memoriam legis ab Hebræis, quaſi ablatam & oblitam, per pœnas eis reſtituit & rurſus inſervit. Senſus eſt, q. d. Hebræi immemores tuæ obedientiæ & tuorum præceptorum, per morſus ſerpentum excitabantur, ut eorumdem recordarentur. Hi enim morſus velut aculei & ſtimuli, quibus pungebantur, excitabant eos ab oblivionis ſomno & veterno. *Vexatio* enim *dat intellectum*.

NE IN ALTAM (Græcè βαθεῖαν, id eſt, profundam: ſic alibi ſæpè profunda vocantur alta, quia alta ſunt non ſurſum, ſed deorſum) INCIDENTES OBLIVIONEM (tuarum promiſſionum & præceptorum) NON POSSENT TVO UTI ADIUTORIO] Græcè: ἵνα μὴ ἀπερίσπαστοι γένωνται τῆς σῆς εὐεργεσίας, id eſt, *ne immobiles, vel irretractibiles, aut potius irretrahibiles fierent tuo beneficio*, qui ſcilicet eo retrahi non poſſent, quod noſter clarè vertit: *non poſſent uti tuo adiutorio*. Fortè etiam Noſter, inquit Ianſen. legit, ἀνυπερασπίστοι, id eſt, *indefenſi*, qui ſcilicet clypeo beneficentiæ tuæ Domine non tegerentur, nec à malorum incurſu defenderentur. Senſus eſt, q. d. Morſu ſerpentum, ac miraculoſa eorum per ſerpentem æneum ſanatione, excitaſti Domine Hebræos, ut recordarentur tui tuæque legis, ne in altam eius oblivionem incidentes, non poſſent vel præteritis, vel futuris tuis beneficiis ad frugem revocari, itaque deſperata foret eorum ſalus, ut non poſſent ampliùs uti tuo adiutorio. Alta enim Dei legiſque divinæ oblivio inducit impœnitentiam, obdurationem, & deſperationem ſalutis; quo fit ut Deus tales deſerat, ſuumq; adiutorium ab eis ſubtrahat. Hinc a peccatis, & morte ac gehenna, in quam proni ruunt, retrahi nequeunt: nam *impius cum in profundum venerit peccatorum contemnit*. Proverb. 18. 3.

Secundò, exponi poſſet q. d. Ne obliti Dei, ideoque viciſſim à Deo oblivioni traditi, velut iam proſcripti & perditi, ulteriùs Dei auxilium experiri non poſſent, quomodo de mortuis dicitur: *Sicut vulnerati dormientes in ſepulchris, quorum non es memor ampliùs, & ipſi de manu tua repulſi ſunt*. pſalm. 87. 6.

Tertiò, Cantacuzenus explicat, q. d. Ne immemores non poſſent cogitare de tuis beneficiis, & ab eorum cogitatione detraherentur, nec ab eis traherentur ad eorum, Deique benefactoris cogitationem & recordationem.

Quartò, alij q. d. Ne tui obliti, non poſſent tuo ampliùs uti adiutorio, id eſt, beneficio, quo eos ſanaſti. Deus enim non ſanabat percuſſos à ſerpentibus, niſi qui hoc ſtimulo excitati oblivionem excutiebant, & ad Deum pœnitentes opis cauſa recurrebant: impœnitentes enim indigni erant Dei adiutorio.

Quintò, Noſter à Caſtro, appoſitè & connexè: his verbis, inquit, redditur ratio novi beneficij, contenti in adverbio *velociter ſanabantur*. Non enim Deus contentus erat eo beneficio, quod filiis ſuis conferebat, ut ſcilicet ſtimulati venirent in memoriam mandatorum tranſgreſſorum; nec diu differebat, uti poterat, ſanitatem; ſed hoc etiam uberius addebat, ne ſanitas differretur multis ac diuturnis medicamentis adhibitis; ut adhibere ſolent homines, & differre in multos dies curationem & ſanitatem, ſed ſtatim, celeriter, uno aſpectu ænei ſerpentis ſanabantur: cuius rei hæc erat ratio, ne ſi diu ſanitas differretur, obliviosi facti legis Dei, difficilè poſtea retraherentur ab ea oblivione, beneficio ſanitatis, quæ ab eis tunc non Deo, ſed medicamentis aſcriberetur. Huic expoſitioni favet ratio, quam ſubiungit.

Phyſicè rurſum ſic exponi poſſet q. d. Velociter ſanati ſunt à morſu ſerpentum, ne ſi lentè tardeque ſanarentur, ardens (erant enim ſerpentes igniti & urentes) virus ſerpentum cerebrum invaderet, eoſque ageret in phreneſim, maniam, & furorem, ſicut morſi à canibus rabidis, niſi ſtatim plagæ occurratur, agentur in rabiem. Acti enim in phreneſim fuiſſent incurabiles: Inſani enim ſerpentem æneum aſpicere non voluiſſent, ſani aſpicere non valuiſſent præſertim quia aſpectus hic debebat fieri ab homine libero, & de murmure ſuo pœnitente, ac veniam opemque Dei poſcente, quod facere nequiviſſent phrenetici: unde tunc in altam remedij & curæ ſui ipſius oblivionem incidentes, non potuiſſent uti Dei adiutorio, putà ſerpente æneo dato ſibi ad mali remedium.

Ex omnibus hiſce explicationibus prima videtur planiſſima, cui ſi addas utramque ultimam evadent illa plena & perfecta. q.d. *In memoria*, vel ut Græca habent: *In memoriam ſermonum tuorum examinabantur*, hoc eſt, ut murmurantes Hebræi fierent memores tuorum præceptorum & obedientiæ tibi, o Domine, debitæ, morſibus ſerpentum, quaſi examine quodam tuo pungente *ſtimulabantur* ut habent Græca; ſed & pœnitentes *velociter ſanabantur*, ut agnoſcerent ſcirentque hanc ſerpentum plagam à te, & murmurantibus immitti, & à pœnitentibus revocari. Si enim diutiùs ſanitatem diſtuliſſes, cogitaſſent hanc ſerpentum pœnam, vel à te non immiſſam, ſed caſu ex loci natura accidiſſe; vel à te non ſanatam, ſed ab æneo ſerpente, aut aeris temperie aliove caſu; aut certè ignitio ſerpentum veneno ſubitò cerebrum penetrante, in phreneſim acti, in oblivionem tui, rerumque omnium incidiſſent, nec ab utraque revocari, aut tuo ampliùs auxilio & ſerpentis ænei beneficio uti potuiſſent, utpote rationis iam per phreneſim impotes, deliri, & inſani.

ET S-

Vers. 12. ETENIM NEQVE HERBA, NEQVE MALAGMA SANAVIT EOS, SED TUUS, DOMINE, SERMO, QVI SANAT OMNIA) Probat Hebræos à morſibus ſerpentum in deſerto velociter ſanatos à ſolo Deo, ut illum agnoſcerent & colerent, eo quòd in deſerto arido, & ſterili non erant herbæ medicæ, v. g. dracontea & ſerpentina, ex quibus fiunt malagmata & emplaſtra ad curandos hoſce morſus. Et eſto fuiſſent, non poterant illa velociter & ſubitò morſus curare, ſed lentè & pedetentim. Multo minùs id facere poterat ſerpens æneus: hic ergo ſignum dumtaxat erat curationis, at non cauſa. Cauſa ergo ſanationis fuit ſermo, id eſt iuſſio Dei, qui, ut unico verbo dat homini eſſe & vitam, ſic & eamdem morbo aut plaga afflictam ſolo verbo nutuque, cùm ei libitum fuerit, reſtaurat; iuxta illud: *Miſit verbum ſuum & ſanavit eos*. pſal. 106. 20.

Myſticè, verbum Dei, præſertim S. Script. curat animæ plagas & ægritudines. Nam ut ait S. Auguſt. in pſal. 36. *Omnis morbus animæ habet in Scriptura medicamentum ſuum*. Idem docet S. Chryſoſt. hom. 12. in Geneſ. Unde S. Paula quaslibet animæ ſuæ paſſiones & afflictiones, appoſitas ad eas S. Scripturæ ſententias ore mentique revoluendo ſanabat, uti refert S. Hieron. in ejus Epitaphio. Idem aſſerit S. Baſil. epiſt. 1. ad Gregor. Theol. idque exemplis confirmat. Si enim quis, inquit, tentetur luxuria, habet in Script. Ioſeph, quem pro caſtitate uſque ad carcerem depugnantem imitetur. Si morbis vexetur, habet patientiã Iob ſibi in ſpeculum propoſitam. Si iniurijs hoſtium appetatur, habet Davidem perſecutiones Saul ſuſtinentem. Si à ſubditis probris exagitetur, habet Moyſem manſuetiſſimum, quem æmuletur.

malagma quid;

MALAGMA) Græca vox eſt ſignificans medicamentum leniens, ſivè ſomentum, à μαλάττω, id eſt, mollio, mitigo, ſubigo, ſoveo. Unde Galen. li. 5. Simplic. Facult. docet malagmata eſſe pharmaca emollientia, quæ concretas durities emolliunt: hæ autem concretiones tumoreſque, inquit, fiunt maximè circa muſculorum capita atque eorum tendones. Addítque hæc pharmaca, ut quod concretum eſt commodè fundant, & ſenſim per evaporationem diſcutiant, nec admodum calida, nec admodum ſicca eſſe oportere. Talia ſunt ammoniacum, bedellium, butyrum. Porrò malagmatum diverſæ ſunt ſpecies, & diverſis partibus accommodatæ ad multiplices effectus: quædam enim digerunt materiam, quædam extrahunt, quæ ἑλκτικὰ vocantur; quædam aperiendi vim habent, ideoque ἀνοικτικὰ nuncupantur: pleraque certis membris aptantur, ut ſecori, lieni, articulis. Sunt malagmata ad ſtrumas, phymata, parotidas, ad aquam inter cutem, ad ſiſtendum ſanguinem; & id genus alia.

Inſuper medici malagmata diſtinguunt ab emplaſtris, quòd illa propriè ſint emollientia, ideoque maximè fiant ex floribus, eorumque ſurculis: Malagmata enim ſunt fomenta rei duræ, v. g. apoſtemati ſuperpoſita, ut illud emolliant: Emplaſtra verò ſunt pharmaca, quæ cutis meatus conſtipant, obſtruunt, & obturant, ideoque componuntur ex rebus metallicis contuſis, aut materia viſcoſa & tenaci, qualis eſt amygdalum, pompholix, ceruſa, calx lota, cimolia, & id genus, de quibus Galenus libr. 4. & 5. Simplic. Facult. Dicitur emplaſtrum ab ἐμπλάττω, id eſt, ſubigo, in maſſam formo, illino, infarcio, ferrumino, obſtruo, impleo.

Verùm alij Scriptores ſæpè malagma ſumunt pro quolibet emplaſtro & vice verſa, ita hic videtur ſumi. Ex dictis colligitur Deum noluiſſe coli ſerpentem æneum, ſed tantùm aſpici velut ſignum, ut omnis curationis laus & honor daretur Deo. Quare licèt Catharinus & Sanderus libr. 2. de Imag. cap. 3. putant Hebræos inclinatione capitis, & ſubmiſſione corporis venerationem exhibuiſſe ſerpenti, tamen veriùs eſt id eos non feciſſe ſerpenti, ſed Deo coram ſerpente; imò noſter Vaſquez 3. p. q. 25. diſput. 104. negat eos ſe inclinaſſe coram ſerpente, ſed nudè eum dumtaxat aſpexiſſe contendit, potuiſſe tamen illi aliquam venerationem exhiberi aſſerit S. Auguſt. lib. 2. de Trinit. cap. 10.

Vers. 13. TU ES ENIM DOMINE, QVI VITÆ ET MORTIS HABES POTESTATEM, ET DEDUCIS AD PORTAS MORTIS ET REDUCIS) q. d. Tu Domine ſanaſti Hebræos lethaliter ſerpentibus ſaucios, quia tu ſolus plenum habes ius & imperium in vitam & mortem; ac conſequenter in vivos & morientes, vel mortuos: quare ad libitum potes vitam in mortem, & mortem in vitam commutare, atque viventes ad portas, id eſt, ad limina mortis deducere, indeque ad vitam & ſanitatem reducere, uti reduxiſti Hebræos: portæ mortis enim vocantur metaphoricè certa & proxima pericula mortis, qualia afferunt lethales infirmitates, plagæ & vulnera: per has enim velut portas, ingreſſus eſt ad ipſam mortem & regionem mortuorum, putà ad ſepulchrum & infernum, ſicut per portas ingredimur in domum vel urbem. Alludit ad illud Davidis: *Qui exaltas me de portis mortis*, id eſt, qui liberas me de periculis morti proximis pſal. 9. 14. Et: *Appropinquaverunt uſque ad portas mortis, quod vulgò dicimus ad fauces mortis*. Porrò dicit *portas* in plurali, quia plurimæ ſunt viæ & modi, quibus ingredimur ad mortem. Rurſum, ſicut varij ſunt introitus ad mortem, ſic & varij diſparatique ſunt exitus. Patres enim ante Chriſtum morientes ibant ad ſinum Abrahæ, pueri ad limbum, peccatores ad infernum, iuſti veniali culpa infecti ad purgatorium, atque in ſingulis hiſce locis varij ſunt ſinus, gradus, ordines & loca pro cuiuſque merito vel demerito. Porrò ad litteram, mors hic æquè ac vita intelligitur corporalis, myſticè ſpiritalis. Spiritualiter enim vivit Deo anima per gratiam, & beatè per gloriam; moritur verò per peccatum, & damnatur ad mortem ſecundam per ſupplicia gehennæ. Unde Cantacuzenus cenſet Anagog. hic notari reſurrectionem. q. d. Deus mortis & vitæ eſt Dominus, hinc electos ſuos in reſurrectione à morte ſuſcitabit ad vitam beatam & æternam.

Portæ mortis quæ?

Antiſtropha huic gnomæ eſt illa Annæ matris Samuelis: *Dominus mortificat & vivificat, deducit ad inferos & reducit*. Et utraque anterior illa Moyſis Deuter. 32. 39. *Videte quod ego ſim ſolus, & non ſit alius Deus præter me: Ego occidam & ego vivere faciam, percutiam & ego ſanabo*. Hinc & Chriſtus dicitur habere claves mortis & inferni. Apocal. 1. Vide ibi dicta.

AD PORTAS MORTIS] Græcè ᾍδου, id eſt, *inferni*, quia olim ante Chriſtum morientes omnes ibant ad inferos, ſaltem ad limbum patrum. Unde infernus vocatur regio mortuorum, ſive quam incolunt mortui. Porrò Noſter à Caſtro per *portas inferni* accipit ipſam mortem, mors enim eſt quaſi porta, per quam ingreſſus eſt in infernum. Unde idem ſic explicat illud Chriſti Matth. 16. 18. *Et portæ inferi non prævalebunt adverſus eam*, q. d. Nullum eſt genus mortis, quod poterit confeſſionem Petri & fidem Eccleſiæ abolere, ut non ſit in Eccleſia fidelis & ſanctus, qui non libenter mortem oppetat pro ea tuenda. Verùm illius loci alius magis genuinus eſt ſenſus: Atque hic *portæ inferas*, vel ut noſter vertit *mortis*, non mortem ipſam, ſed pericula mortis & inferni ſignificant. Nec enim Hebræi à morte ipſa, ſed à periculis mortis reducti ſunt ad ſanitatem.

Vers. 14. HOMO AUTEM OCCIDIT QVIDEM PER MALITIAM (nonnulli Codices addunt *animam ſuam*, ſed id delendum cum Græcis & Romanis) ET CUM EXIERIT SPIRITUS, NON REVERTETUR, NEC REVOCABIT (malè Hugo legit *revolabit*, & Gloſſa *revelabit*) ANIMAM QVÆ RECEPTA EST] Componit, opponit & poſtponit hominem Deo, q. d. Deus habet vitæ & mortis poteſtatem. Unde ad libitum poteſt vivos morti tradere, & mortuos ad vitam revocare. At homo poteſt quidem per malitiam alterum occidere, eique vitam & ſpiritum vitalem adimere, ſed non poteſt ſpiritum poſtquam egreſſus eſt reducere, nec animam vitamque revocare, *quæ iam* a Deo *recepta*, in aliam vitam, ſuoque loco pro meritis in æternum aſſignata, iuxta illud Eccleſ. 12. 5. *ibit homo* in *domum æternitatis ſuæ*. Pro *non revertetur*, græcè eſt, οὐκ ἀναστρέψει, quod Janſen. activè vertit *non faciet reverti*, ſcilicet occiſor animam in corpus occiſi, ut reſpondeat Hebrææ coniugationi *Hiphil*, quæ verbis neutris dat ſignificationem activam.

Pro *nec revocabit* noſter fortè legit, οὐδὲ ἀνακαλέσει, iam legunt, οὐδὲ ἀναλύει; vel ut Aldina habet, οὐδὲ ἀναλύσει, quod verti poteſt *non revocabit*, ſcilicet occiſor animam occiſi; propriè tamen multi vertunt *non reſolvit*, id eſt, non extinguit animam. q. d. Occiſor occidendo reſolvit corpus, illudque ab anima ſeparat; at non poteſt reſol-

Digitized by Google

reſolvere animam: anima enim ſimplex eſt & incompoſita, ideoque incorruptibilis & æterna, juxta illud Chriſti: *Nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam autem non poſſunt occidere; ſed potius timete eum, qui poteſt & animam & corpus perdere in gehennam.*

Porro S. Hieron. in cap. 7. Daniel. & S. Ambroſ. epiſt. 21. cenſent animas morientium omnium, tam bonorum, quàm malorum ſuſcipi ab Angelis; ſed verius videtur animas bonorum ſuſcipi ab Angelis, ducique in cælum, uti anima Lazari ab iis ducta eſt in ſinum Abrahæ. Luc. 16 animas vero malorum ſuſcipi à dæmonibus, ut eas ſecum rapiant in tartara. Exempla Chryſaorii & aliorum recenſet S. Gregorius lib. 4. Dialogorum.

VERS. 15. SED TUAM MANUM EFFUGERE IMPOSSIBILE EST] q. d. Anima hominis occiſi effugit manum occiſoris, qui corpus occidere poteſt, at non animam: ſed tuam manum o Domine effugere nequit; nam ab ea recipitur, ac pro meritis, vel cælo, vel inferno addicitur; aut in corpus, ſi ita tibi placitum fuerit, reducitur ut homo reſurgat & reviviſcat; vel ſi lethaliter læſus ſit, uti fuere morſi à ſerpentibus, à te Domine ſanetur. Similiter occiſor, & quilibet impius manum tuam vindicem effugere nequit: tu enim omnium, adeoque vitæ & mortis abſolutus, es Dominus: quare ampliſſimis providentiæ tuæ brachiis omnes mundi fines, & omnia, quæ in iis ſunt amplecteris, imo tribus digitis molem terræ appendis, & velut in aere ſuſpenſam detines, ac palmo concludis. Iſaiæ 40. 12. Unde Pſaltes: *Quo ibo*, inquit, *à ſpiritu tuo? & quo à facie tua fugiam? Si aſcendero in cælum, tu illic es: ſi deſcendero in infernum, ades: ſi ſumpſero pennas meas diluculo, & habitavero in extremis terræ, etenim illuc manus tua deducet me, & tenebit me dextera tua.* pſ. 138. 7. quod ſecutus Ovidius Poeta ita canit:

Quò fugis Encelade? quaſcumque acceſſeris oras,
Sub Jove ſemper eris.

VERS. 16. NEGANTES ENIM TE NOSSE IMPII, PER FORTITUDINEM BRACHII TUI FLAGELLATI SUNT: NOVIS AQUIS, ET GRANDINIBUS, ET PLUVIIS PERSECUTIONEM PASSI (Græca addunt, ἀπαραιτήτους id eſt, *inevitabiliter*, ut ea evitare, & manum Dei effugere non poſſent) ET PER IGNEM CONSUMPTI] Probat neminem poſſe manum Dei effugere exemplo Pharaonis & Ægyptiorum, qui rebellantes Deo, immiſſa ab eo plaga ſeptima grandinis horrendæ, adeo ut non tantum herbis, ſed & homines ac animalia, quæcumque in agris erant, ſterneret, ipſius vim, potentiam, & numen agnoſcere coacti ſunt, adeo ut Pharao, qui priùs Exodi 5. 7. dixerat Moyſi: *Neſcio dominum, & Iſrael non dimittam*, poſt plagam grandinis humiliatus & reſipiſcens dixerit: *Peccavi etiam nunc, ego & populus meus impii.* Exodi 9. 27. Licet enim ibi v. 23. & 24. grando tantùm nominetur, tamen grandini mixtas fuiſſe aquas & pluviam, liquet ex hoc loco, & ex pſalm. 104. 32. *Poſuit pluvias eorum grandinem*; & ex Phil. lib. 1. de Vita Moyſis, qui grandini addit imbres, procellas, turbines, colliſiones nubium, continua fulgura, tonitrua ſpecie prodigioſa. refertque inſolitis tempeſtatibus arbuſta ſegeteſque vaſtatas periiſſe, animalia enecta non pauca partim frigore, partim grandine, lapidum in morem, partim fulmine; ſi quæ verò ſupereſſent ex animalibus, ambuſta circumtuliſſe vulnera ad terrorem videntium.

Pro *novis aquis*, græcè eſt, *novis ὑετοῖς*, id eſt, *Pluviis*. Pro *pluviis* verò, græcè eſt, ὄμβροις, id eſt, imbribus à Græco enim ὄμβρος, deductum eſt Latinum imber: novas vocat, tum quia in Ægypto vel raro, vel numquam pluere ſolet; quare novæ hæ fuerunt & inuſitatæ in Ægypto immiſſæ à Moyſe pluviæ: tum quia ingentes fuere & horrendæ, quæ ſegetes ceteraque planè proſternerent. Porrò ὑετὸς, id eſt, pluvia, differt ab ὄμβρῳ, id eſt, imbre, quòd pluvia lenior ſit, & ſubtilior, & rarior, imber verò vehementior, grandior & denſior. Unde ὄμβρος, dicitur ab ὁμοῦ ῥεῖν, id eſt, à ſimul fluendo, quòd in imbre aquæ turmatim confluant & depluant.

ET PER IGNEM CONSUMPTI] Grandini enim myſtus erat ignis, qui omnia adurebat, ut patet Exodi 9. 24. *Et grando & ignis miſta pariter ferebantur.* Et pſal. 104. 32. *Poſuit pluvias eorum grandinem, ignem comburentem in terra ipſorum.* Addit Philo, & alii, ignem hunc fuiſſe fulgura ignita, quæ ignem, id eſt, ignitas ſagittas, prunas, & carbones ardentes, mixtos procellis & tempeſtatibus in Ægyptios ejaculabantur, & evibrabant. Vide dicta Exodi 9.

QUOD ENIM MIRABILE ERAT, IN AQUA, QUÆ OMNIA EXTINGUIT, PLUS IGNIS VALEBAT: VINDEX ENIM EST ORBIS JUSTORUM. VERS. 17.

QUODAM ENIM TEMPORE MANSUETABATUR IGNIS, NE COMBURERENTUR, QUÆ AD IMPIOS MISSA ERANT, ANIMALIA: SED UT IPSI VIDENTES SCIRENT, QUONIAM DEI JUDICIO PATIUNTUR PERSECUTIONEM. VERS. 18.

ET QUODAM TEMPORE IN AQUA SUPRA VIRTUTEM IGNIS, EXARDESCEBAT UNDIQUE, UT INIQUÆ TERRÆ NATIONEM EXTERMINARET] VERS. 19. Exaggerat jam dictam grandinis plagam, ejuſque mira, & quaſi miracula commemorat, quòd ſcilicet in ea res inter ſe ſummè contrariæ, ſcilicet aqua & ignis fœderarentur, contraque impios Ægyptios conſpirarent, adeò ut cælum, omniaque elementa, putà ignis, aer, aqua, & terra in eorum perniciem coniuraſſe viderentur; Ait ergo: *Quod enim mirabile erat*, Græcè παραδοξότατον, id eſt, ſummè paradoxum, ſummè novum & mirum, ſuperans omnem opinionem, æquè ac naturæ vim, *in aqua, quæ omnia extinguit, plus ignis valebat* q. d. in plaga grandinis, aqua quæ ſolet ignem extinguere, adeo eum non extinguebat, ut ab igne vinceretur, imo ut aqua igni robur & vires adderet: in ea enim maiori vi exardeſcebat ignis, quaſi aqua velut oleo aleretur, juxta illud Tragœdi: *Alit unde flammas.* Sic in ſacrificio Eliæ, ex victima aquis perfuſa exarſit ignis. 3. Reg 18. 34. æquè ac ex ſacrificio adaquato Nehemiæ 2. Machab. 1. 20. Sic naturaliter ignes artificiales, qui vulgo Græci vocantur, aquis non reſtinguuntur, ſed potiùs aluntur; quid & calx aqua non ſopitur, ſed accenditur, quod velut naturæ miraculum obſtupeſcit S. Auguſt. lib. 21 Civit. cap. 4.

Porrò, quod ait hoc eſſe παραδοξότατον, verum eſt. Nam naturaliter omnis ignis comburit & conſumit ranas, muſcas, & cetera animalia. Quare licèt Ariſtot. Plinius, & ex iis S. Auguſt. lib. 21. de Civit. cap 4. aſſerant Salamandram vivere in igne, id tamen ſic accipi debet, quòd ob ſuum frigus & lentorem aliquamdiu reſiſtat igni, & in eo duret; nam ſi diutiùs in eo perſeveret; tandem ab eo conſumitur, uti disertè docet Galenus lib. 3. de Temper. cap. 4. Dioſcorid. l. 2 cap. 16. Albertus Magnus lib 25. de Animal. & alii: Pyrauſtæ tamen, quæ ſunt animantes alatæ, & grandioribus muſcis perſimiles, in fornacibus ardentibus naturaliter vivere degereque ſolent, ut tradit Ariſt. Plinius & alii, ſed ita, ut nec ex igne generentur, nec eo alantur. Ignis enim nullum animal gignit, inquit Ariſtot. lib. 5. Hiſtor. anim. cap. 19 Denique animalia omnia ſunt corpora non ſimplicia, ſed miſta, ideoque compoſita ex mixtione quatuor elementorum: quare ex uno ſolo elemento gigni, aliq; nequeunt. Quod ergo ſcribit S. Thomas, de virtutibus & vitiis, Chamæleontem ex aere vivere, talpam ex terra, halecem ex aqua, Salamandram ex igne, ex communi vulgi ſermone acceptum, & in rigore falſum videtur, ſed hoc ſenſu verum, quod Chamæleon modico cibo contentus, vivat ex rore & muſcis in aere volitantibus; halex ex aqua non pura, ſed terreſtribus vaporibus, aliiſque rebus mixta victitet; talpa ex radicibus terræ ſe paſcat, Salamandra in igne aliquam diu duret.

Salamandra igne conſumit.

Pyrauſtæ in igne vivunt

Chamæleon non vivit ex aere.

VINDEX ENIM EST ORBIS JUSTORUM] Dat cauſam jam dicti miri vel miraculi conſpirationis, ſcilicet aqua & ignis contra Ægyptios, quòd videlicet orbis, & quidquid in eo eſt, Deo vindici ad nutum ſubſerviat ad caſtigandum impios, qui juſtos, putà fideles Hebræos affligebant. Vide dicta cap. 5. 18.

QUODAM ENIM TEMPORE, MANSUETABATUR (Græcè ἡμεροῦτο, id eſt, manſueſcebat, miteſcebat, mitigabatur) IGNIS, NE COMBURERENTUR, QUÆ AD IMPIOS MISSA ERANT ANIMALIA] Nonnulli exponunt. q. d. Ignis cum grandine cælitus miſſus in Ægyptios, comburebat Ægyptios, at non animalia, putà ranas, locuſtas, muſcas, quas Deus iis in pœnam per Moyſem immiſerat. Verùm tempore plagæ ſeptimæ, quæ fuit grandinis, jam ante ad preces Moyſis ceſſarant plagæ præcedentes ranarum, locuſtarum, muſcarum.

Dico ergo loqui ſapientem de igne non cæleſti, ſed naturali, q. d. cum Ægyptii ignem ubique accenderent, ut eo objecto ſeſe à ranis, muſcis, ſciniphibus, & aliis beſtiis libe-

liberarent, quas Deus immittebat opera Moyſis, ut eos plecteret ac plagis afficeret; tunc nullam vim ignis in animalia illa exerebat, ſed divina virtute continebat ſeſe ne illa combureret, ut illa Dei voluntati per omnia parerent, ac Ægyptios cruciarent.

Porrò hoc mirum ſive miraculum, licet à Moyſe non ſit conſcriptum in Exodo, hic tamen à Sapiente ſuppletur & exprimitur, æquè ac de manna v. 20. quòd habuerit omnem ſaporis ſuavitatem ad libitum comedentium: quare, quin id reverà contigerit, dubitare non licet. Ita Dionyſ. Janſen. & alii: de Ægyptiorum enim plagis omnis eſt hic ſermo, de quibus etiam accipit S. Bonav. ſed hoc ſenſu, q. d. animalia Ægyptiorum, quæ erant in agris, à grandine & igne conſumebantur: quæ verò erant domi in ſtabulis, ab utroque manebant intacta. Verùm hoc non erat paradoxum, nec mirum.

Ex dictis liquet, minùs rectè Lyranum hæc accipere de Hebræis, q. d. Hebræi aſpicientes ſerpentem æneum non lædebantur ab igne, id eſt, ab ignitis ſerpentibus: longiùs quoque abire Holcot, qui per animalia accipit tres pueros ſocios Danielis, qui in fornace Babylonica illæſi ab igne manſerunt. Daniel. 3.

Sed ut ipsi (Ægyptii) videntes (muſcas & ranas igne non abſumi) scirent, quoniam Dei judicio patiuntur persecutionem] Græcè [Greek], id eſt, exagitantur, vexantur, cruciantur à ranis, muſcis, locuſtis, &c. q. d. Deus ranas & muſcas à ſe immiſſas illæſas in igne conſervabat, ut infeſtarent punirentque rebelles ſibi Ægyptios, ut ipſi id videntes agnoſcerent hoc non fieri naturæ vi, ſed Dei miraculo, ideoq; Deum timerent & colerent, eiuſque populum, putà Hebræos dimitterent.

Et quodam tempore in aqua supra virtutem ignis, exardescebat undique, ut iniquæ terræ nationem exterminaret] q. d. Ignis obſequens Deo ad puniendum Ægyptios, ſe in omnes puniendi partes modoſque verſabat. Nam parcebat ranis & muſcis vexantibus Ægyptios, uti dictum eſt v. præced. at verò in ſeptima plaga grandini miſtus ignis ſupra omnem naturæ vim exardeſcebat, ut Ægyptios eorumque ſata exterminaret. Per *nationem* nonnulli accipiunt homines & animalia, à grandine & igne percuſſa. Meliùs accipias gramina & ſegetes è terra naſcentes, quæ in agris conſumpſit grando & ignis, ſive grando ignita. Græcè enim eſt, [Greek], id eſt, genimina ſive germina, putà herbas & ſata, quæ percoſſit grando, ut Ægyptios frumenti penuria & fame affligeret. Ita Janſen. à Caſtro, & alii.

Minùs rectè Holcot accipit ignem, quo conflagravit Pentapolis, ac natio Sodomitarum exterminata & combuſta eſt.

Vers. 20. Pro quibus angelorum esca nutrivisti populum tuum, et paratum panem de cælo præstitisti illis sine labore, omne delectamentum in se habentem, et omnis saporis suavitatem.

Vers. 21. Substantia enim tua dulcedinem tuam, quam in filios habes, ostendebat: et deserviens uniuscujusque voluntati, ad quod quisque volebat, convertebatur] Pro *omnis saporis ſuavitatem*, græcè eſt, *ad omnem guſtum*, [Greek], id eſt, *accomodatum*, ſive *ut omni guſtui congrueret*.

Opponit beneficentiam Dei in pios Hebræos, maleficentiæ & vindictæ ejuſdem in impios Ægyptios, q. d. Tu Domine ſicut Ægyptios puniviſti ſterilitate & fame, vaſtando eorum ſegetes per plagam grandinis ignitæ, ſive igni commiſtæ: ſic vice verſa Hebræis in deſerto omnium rerum inopia laborantibus, dediſti manna cæleſte & ſuaviſſimum: unde manna vocat *panem angelorum*, non comedentium, ſed producentium illud ex materia, ad id in nubibus ab ipſis diſpoſita, qua de cauſa *panis cæli*, id eſt, aeris & nubium vocatur. Pſal. 77. 24. quia manna in aere ab angelis formabatur. Hinc & vocatur hic panis *ſine labore*, ſcilicet hominum inarando, ſerendo, metendo, ab angelis applicando activa paſſivis confectus.

Manna dotes octo Nota, manna hoc miraculoſum primò erat inſtar granulorum pruinæ, ſive roris conglaciati. Secundò, erat rotundum ut ſemen coriandri. Tertiò, ſapore erat melleum. Quartò, colore candidum & ſimile cryſtallo, ut habent Septuag. Quintò, illud collectum pilo, & mola tundebant, & in farinam comminuebant, ex qua tortulas aut panes faciebant, & igne coquebant, uti nos ex farina tritici facimus, & in furno coquimus. Sextò, quotidie ex cælo, id eſt, ex aere depluebat manna, excepto Sabbatho. Unde Hebræi die Veneris duplum manna colligebant, ſcilicet quod ſufficeret duobus diebus, Veneris & Sabbathi. Aliis diebus ſi quis ſervaſſet manna in craſtinum, illud ſcatebat vermibus. Septimò, quilibet ſive multum manna, ſive parum collegiſſet, cùm domum rediens illud menſurabat, reperiebat eamdem menſuram, ſcilicet Gomor, Deo occultè demente ex manna, quod hanc menſuram excedebat, vel adiiciente quod huic menſuræ deerat: quare Deus tunc eamdem menſuram manna viris, parvulis, & feminis admetiebatur, ac tantumdem comedebant parvuli, quantùm viri. Octavò, cùm ſol incaluiſſet, liquefiebat & conſumebat manna, ſicut ſorbet & conſumit rorem. Unde ante ortum ſolis illud colligere debebant. Vide dicta Exodi 16. ubi omnia, quæ ad manna ſpectant fusè & exactè pertractavi, illudq; expreſſum fuiſſe typum Euchariſtiæ, maximè quoad rem contentam & effectum, ex S. Cyrillo, Nyſſeno, Ambroſio & aliis oſtendi. Cur enim ibi dicta hic repetam?

Nota, manna vocatur *panis angelorum*, quia angelorum erat opus, & quia cibus erat delicatiſſimus & præſtantiſſimus; quæ enim angelorum ſunt, præſtantiſſima ſunt, adeoque ſi angeli cibo corporali veſcerentur, manna veſcerentur.

Allegor. manna Euchariſtiæ eſt angelorum eſca, quia idem Chriſtus, qui nos paſcit in Euchariſtia, paſcit beatque Angelos in viſione beatifica. Hinc angeli ſacerdoti celebranti reverenter aſſiſtunt & miniſtrant, uti multis exemplis oſtendi num. c. 4. in fine capitis.

Memorabile eſt quod legimus de S. Joanne Epiſcopo Ravennæ, qui cognominatus eſt Angeloptes, id eſt, Angelorum conſpector, eò quòd Angelis familiaris eſſet, nimirum illi celebranti aſſiſtiſſe Angelum, qui calicem ſanguinis Chriſti de manu Diaconi ereptum, omnibus videntibus & mirantibus, miniſtrando porrexit: unde ab Angelis in cælum receptus eſt anno Domini 432. Ita ex monumentis Eccleſiaſt. Ravennatis Hieronym. Rubeus, Philip. Ferrar. & alii. Præclarè, vereque S. Gregor. 4. Dialog. cap. 58. *Quis*, ait, *fidelium dubium habere poſſit, in ipſa immolationis hora ad ſacerdotis vocem cælos aperiri, in illo Jeſu Chriſti myſterio Angelorum choros adeſſe, ſummis ima ſociari, terrena cæleſtibus jungi, unumque ex viſibilibus atque inviſibilibus fieri?* Idem aſſerit S. Chryſoſt. lib. 3. & 6. de Sacerdotio, ac exempla affert, qualia etiam extant in Vita ipſius S. Chryſoſtomi, & S. Baſilii. *Angeloptis exemplum.*

Tropol. manna eſt oratio: hac enim ceu pane cæleſti fruuntur Angeli cæleſtes, æquè ac terreſtres, putà viri pii & ſancti: hæc quoque miram in anima efficit ſuavitatem, dum cæleſtes à Deo haurit conſolationes, inſtinctus & inſpirationes omnium virtutum. Verè S. Bernardus de Conſider. ad Eugen. *Oratio*, inquit, *fontem, id eſt, mentem, de qua oritur, purificat: deinde regit affectus, dirigit actus, corrigit exceſſus, componit mores, vitam honeſtat & ornat.* Quocirca poſt filios Iſrael reali manna nutritos, legimus nonnullos ſanctos orationi & contemplationi deditos, præſertim Anachoretas, qualis fuit Gherardus, qui ſuaſu S. Lyduinæ ſive Lyduigis ſecedens in eremum, non niſi manna quod cælitus in cellam eius impluebat, alitus eſt. Vide vitam S. Lyduinæ longiùs ante finem. Vide & noſtrum Alvarez de Pax, tract. de Oratione par. 1. cap. 6. & ſequent. ubi fusè omnes mannæ dotes orationi adaptat. *Manna eſt Oratio.*

Rurſum manna eſt ſapientia, ac S. Scriptura, præſertim pſalmi, qui affectuum omnium ſuavitatem nobis exhibent. Ita S. Ambroſ. lib. 1. Epiſt. 1. *Eſca*, ait, *& delectatio alimenti cæleſtis ſapientia eſt, qua veſcebantur in paradiſo locati, quæ erat indeficiens animæ cibus, quem vocavit manna divinus ſermo.* Et S. Gregor. 31. Moral. cap. 10. *Manna*, ait, *eſt verbum Dei, & quidquid bene voluntas ſuſcipientis appetit, hoc profectò in ore comedentis ſapit.* Et libr. 6. cap. 9. *Manna*, ait, *omne delectamentum & omnem ſaporis ſuavitatem in ſe habuit, quia divinus ſermo in omnibus congruit, & a ſeipſo non diſcrepans, qualitati audientium condeſcendit.* Et S. Auguſt. ſerm. 91. de Tempore: *Nunc ergo feſtinemus cæleſte manna ſuſcipere. Iſtud enim manna prout vult quiſque, talem ſaporem ſapit. Audi enim & Dominum dicentem his qui accedunt ad ſe: fiat tibi ſecundum fidem*

tuam

tuam. Et tu ergo, ſi verbum Dei, quod in Eccleſia prædicatur, tota fide & tota devotione ſuſcipias, fiet tibi ipſum verbum quodcumque deſideras. Verbi gratia; ſi tribularis conſolatur te dicens: Cor contritum & humiliatum Deus non deſpiciet. Si lætaris, proſpere tumulat tibi gaudia dicens: Lætaminiin Domino & exultate iuſti. Si iracundus es, mitigat te dicens: Dominus ſanat omnes languores tuos. Si paupertate conſumeris, conſolatur te dicens: Dominus erigit de terra inopem, & de ſtercore erigit pauperem. Sic ergo manna verbi Dei reddit in ore tuo ſaporem quemcumque volueris.

Denique S. Hieron in pſal. 147. *Quidquid volueris, ait, ex ſermone divino naſcitur, ſicut tradunt Iudæi, quoniam manna quando comedebant, ſecundum voluntatem uniuſcuiuſque, ſic ſapiebat in ore.*

Anagog. manna ſignificat ineffabiles regni cæleſtis delicias, quas prælibant ſancti pro iis certantes in hac vita, juxta illud: *Vincenti dabo manna abſconditum.* Apocal. 2. 17. vide ibi dicta.

OMNE DELECTAMENTUM IN SE HABENTEM, ET OMNEM SAPORIS SUAVITATEM) Alii vertunt: *Ad omnem voluntatem valentem, & ad omnem guſtum congruum, adaptatum & accommodatum.* Nam ut ſequitur, manna cuilibet ſaporem exhibebat, quem ipſe ſapere & guſtare deſiderabat. Unde Syrus vertit: *Suaviorem omni dulcedine, & guſtabiliorem præ omnibus guſtabilibus;* Arabicus: *Panem fortiorem ſuavitate* (id eſt, ſuaviorem) *& præ omnibus delectabilibus.* Unde & ca. 19. 20. manna in Græco vocatur ambroſia, quæ a Poetis dicitur eſſe ſuaviſſimus Deorum cibus.

SUBSTANTIA ENIM TUA DULCEDINEM TUAM, QUAM IN FILIOS HABES, OSTENDEBAT) Ita legendum cum Græcis & Roman. Perperam ergo multi Codices habent in accuſativo: *Subſtantiam enim tuam & dulcedinem tuam, quam in filios habes, oſtendebas.* S. Gregor. Nazianz. orat. 49. legit: *Subſtantia mea dulcedo mea eſt,* indeque probat contra Arrianos in Deo eſſe ſubſtantiam, filiumque eſſe ὁμοούσιον, id eſt, conſubſtantialem Patri: *Quæ eſt enim, inquit, ſubſtantia Dei, niſi ipſum quod Deus ſimplex, ſingulare, purum, nulla concretione permixtum, limpidum, bonum, perfectum, beatum, integrum, ſanctum, totum? An tu putas inane aliquid eſſe & vacuum, quod Deus eſt? Hoc enim dici blaſphemia eſt, ut inane putetur, per quem cuncta conſiſtunt, qui omnia verbo edidit, ratione compoſuit, virtute perficit; cujus nutu & imperio univerſa reguntur, cuncta deſerviunt. Et bene quod de Deo in lege ſcriptum eſt: Ego ſum, qui ſum. Et: Qui eſt miſit me.* Exodi 3. Intelligit ergo Nazianz. per ſubſtantiam Dei naturam, quæ eſt dulciſſima & ſuaviſſima, adeoque ipſa ſuavitas & dulcedo increata & immenſa, quæ proinde ſeipſam communicans Hebræis, ipſis dulciſſimum manna quod omnem ſaporis ſuavitatem continebat, exhibuit. Hic ſenſus valde congruit Græco: *Tua enim hypoſtaſis, id eſt, tua ſubſiſtentia, tuam in filios oſtendebat dulcedinem.* Dat enim cauſam, cur dixerit *paratum panem.* Quæret enim quis, quomodo Hebræi in deſerto arido quotidie invenerunt manna, velut paratum cibum per continuos quadraginta annos? Reſpondet cauſam fuiſſe Hypoſtaſim Dei, quod ſcilicet Deus idem ſemper ſuiq; ſimilis conſiſtens, & ſubſiſtẽs quotidie & continuò cibũ, hunc Hebræis apparabat. Huc accedunt Victor Uticenſis l. de Cath. Fide, & S. Fulgent. contra Arrian. ad 4. obiectionem, qui per *ſubſtantiam* accipiunt *filium Dei* ſuaviſſimum, qui manna hoc Hebræis parabat: unde & ejus typus ac figura erat manna, iuxta illud Joannis 6. 32. *Non Moyſes dedit vobis panem de cælo, ſed pater meus dat vobis panem de cælo verum,* quem explicans v. 35. & 51. *Ego,* inquit, *ſum panis vivus, qui de cælo deſcendi. Si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in æternum: & panis quem ego dabo, caro mea eſt, pro mundi vita.* Sic & Optatus citatus à Gloſſa, hunc locum explicat de filio Dei, qui eſt ſubſtantia Patris, ac illum figura & imagine, inquit, panis cæleſtis populo Iſrael cælitus apparet profluxiſſe. Paſſim tamen interpretes, ut Cantacuzenus, Hugo, Janſen. Vatabl. per ſubſtantiam accipiunt manna, idque non incongruè: manna enim vocatur ſubſtantia Dei, quia Dei iuſſu per angelos formabatur dabaturque Hebræis: unde paulo antè manna vocavit Angelorum eſcam, & paratum panem de cælo. Vox *ſubſtantia,* notat manna fuiſſe ſolidæ ſubſtantiæ, ita ut non deluderet palatum

Subſtantia Dei qualis?

Manna erat ſubſtantia: cur?

Hebræorum, ſicut deludit dæmon ſagas & magos, dum eis phantaſticum exhibet omnium epularum conviviũ, in quo videntur ſibi lautè comedere & bibere, ſed poſt convivium æquè inanes ſe ſentiunt, & æquè ſament & ſitiunt ac ante, uti vir quidam nobis in Belgio ad ſimile convivium à Mago invitatus, ſibi contigiſſe narrare ſolet. At manna non erat phantaſma, ſed ſubſtantia ac res verè ſubſiſtens, quæ proinde Hebræos verè paſcebat, alebat, roborabat, ut ſani, vegeti, fortes conſiſterent: quare ejus ſapor & ſuavitas pariter realis erat, & ut ita dicam, ſubſtantialis, non phantaſticus & fictus. Hine pro *ſubſtantia tua,* græcè eſt, ὑπόστασίς σου, id eſt, *ſubſtantia tua.* Senſus ergo eſt, q. d. *ſubſtantia tua,* id eſt, manna, quod erat ſubſtantia & res ſolida, à te Domine formata, *dulcedinem quam in filios habet oſtendebat,* id eſt, ſua dulcedine teſtabatur, imò repræſentabat ac re ipſa exhibebat dulcedinem amoris & benevolentiæ, qua filios, id eſt, Hebræos fideles tuos complecteris. Cauſam ſubdit modumque exponit dicens: *& deſerviens uniuſcuiuſque voluntati, ad quod quiſque volebat convertebatur.* Sic Chriſtus in Oratione Dominica. Lucæ 11. 3. docet nos petere panem quotidianum, græcè ἐπιούσιον, id eſt, eſſentialem & ſubſtantialem, id eſt, hominis ſubſtantiæ neceſſarium, pari modo manna vocatur hic ſubſtantia, id eſt, panis ſubſtantialis, quia Hebræis per 40. annos alvit & ſuſtentavit in deſerto.

Denique Oſorius per ὑπόστασιν, id eſt, ſubſtantiam, accipit conſtantiam benignitatis, bonitatis, & beneficentiæ divinæ, qua continuò per 40. annos Hebræos alvit manna: ὑπόστασις enim eſt quaſi baſis, & fundamentum ſolidum & conſtans. Pineda verò in Job cap. 22. v. 3. in Digreſſ. per ſubſtantiam accipit poteſtatem ſuſtentandi. Sic & alij perplures.

ET DESERVIENS UNIUSCUIUSQUE VOLUNTATI (Græcè ἐπιθυμίᾳ, id eſt, deſiderio, concupiſcentiæ) AD QUOD QUISQUE VOLEBAT CONVERTEBATUR] Pro *uniuſcuiuſque* græcè eſt, προσφερομένου, id eſt, oblati vel offerentis ſe, accedentis, aſſumentis, & eſitentis, quod Noſter appoſitè vertit, *uniuſcuiuſque,* ſcilicet ſumentis & comedentis manna. Pro *convertebatur,* græcè eſt, μετεκιρνᾶτο, id eſt, *tranſtemperabatur;* Sirus: *Et pro cuiuſque deſiderio miſcebatur,* ſicut cibi miſcentur & condiuntur melle, ſale, ſaccharo, aliiſque condimentis, ut ſint ſapidiores, ac ad palatum comedentis attemperentur: ac ſicut vina auſtera miſcentur & dulcorantur aqua, aut alio vino dulciori. Arabicus clarè: *Et miniſtrabat perfectionem deſiderij ſui in quocumque cibo, quem volebant.*

Ex hoc loco cenſent nonnulli manna, non tantùm ſaporem, ſed & ſubſtantiam mutaſſe ad cuiuſque libitum, ut manna in piſcem revera converteretur ei, qui vellet guſtare piſcem; in perdicem ei, qui vellet guſtare perdicem; in ovum ei, qui vellet guſtare ovum, ac ſic manna perfectè, & quaſi ex æquo repræſentaſſe Euchariſtiam, in qua fit tranſubſtantiatio panis & vini in corpus & ſanguinem Chriſti, remanentibus duntaxat ſpeciebus, ſive accidentibus panis & vini. Simili enim modo in manna cenſent remanſiſſe accidentia manna, ſed internam ſubſtantiam fuiſſe mutatam ad cuiuſque comedentes libitum & guſtum. Ita cenſent Claudius de Sainctes de Euchariſtia Repert. 7. ca. 3. Nicolaus Vilagagnon lib. 3. contra Calvin. cap. 52. Thomas Bozius lib. 13. de Notis Eccleſiæ cap. ult. Gregor. de Valentia tom. 4. diſput. 6. quæſt. 3. §. 4. Favet nonnihil S. Auguſt. libr. 3. de Trinit. cap. 1. ac S. Ambroſ. de iis, qui initian. myſt. cap. 9. ſed obſcurè & remotè. Probant ex v. 25. *Propter hoc & tunc in omnia transfigurata, omnium nutrici gratiæ tuæ deſerviebat ad voluntatem eorum, qui à te deſiderabant.*

An manna mutarit ſubſtantiam an tantùm ſaporem?

Verùm contrarium longè eſt verius, manna ſcilicet mutaſſe ſaporem dumtaxat, non autem ſubſtantiam ad libitum appetentium. Probatur Primò, quia tantùm hic dicitur manna habuiſſe in ſe omne delectamentum, & omnem ſaporis ſuavitatem, & ad hunc exhibendum appetentibus ſe convertiſſe in quoslibet ſapores, iuxta eorum appetitum.

Reſp. ſaporem tantùm mutaſſe. Probatur Primò.

Secundò, quia tranſubſtantiatio eſt miraculorum omnium ſummum, ideoque ſoli Euchariſtiæ proprium. *Secundò.*

Tertiò, quia ſic manna non fuiſſet ſimile, ſed diſſimile Euchariſtiæ: nam guſtu corporali in Euchariſtia tantùm ſapimus ſaporem panis: guſtu verò mentali tantùm *Tertiò.*

ſapi-

ſapimus corpus Chriſti: at in manna Hebræi non ſapie- A bant ſaporem manna ſolius, qui erat panis oleati & mellis, ſed piſcem, perdicem, ovum prout qoiſque volebat. Si ergo in aliam & aliam ſubſtantiam piſcis, perdicis, ovi, &c. aſſiduè ad libitum comedeotium fuiſſet converſum, diſſimile fuiſſet Eucbariſtiæ, io qua noo eſt alia ſubſtantia, quàm corporis Chriſti.

Quartò. Quartò, hæ ſubſtantiales tranſubſtantiationes in maona fuiſſent plurima & continua miracula, ſine neceſſitate & cauſa facta à Deo. Ad exhibendum enim cuique ſaporem, quem volebat, non erat neceſſum mutare ſubſtantiam, ſed accidens tantùm: ſufficiebat enim ſaporem illum manoa indere, quem quiſque appetebat.

Quintò. Quintò, quia Hebræi ad manna nauſeabant, ſuſpirantes ad cæpas & ollas carnium in Ægypto: unde dicebant: *Anima noſtra nauſeat ſuper cibo iſto leviſſimo.* Num. 11. 4. &c. 21. 5. Ergo revera eis manna non mutabatur in cæpe & carnes: Si enim ea habuiſſent, non ad ea ſuſpiraſſent. Dices, & retorquebis hoc argumentum: Idem eſt de ſapore: In manna enim ſapiebant cæpe & carnes, & tamen ad ea ſuſpirabaot. Reſp. ſuſpirabant, quia carnales erant B & guloſi, qùibus non ſufficit ſapor, ſed præter eum requirunt res ipſas ſapidas & ſolidas, putà veras carnes, veros piſces, &c.

Rurſum, ſi manna habebat dumtaxat ſpeciem externam manna, interiùs verò vertebatur in piſcem, carnem, ovum ad libitum edentium, fruſtra id fiebat. Nam edentes videbant ſpeciem externam manna, non verò internam ſubſtantiam piſcis, vel carnis ſub manna abſconditam: Sicut nos in Euchariſtia videmus ſpecies panis, at noo videmus ſub iis latentem Chriſtum, ſed fide credimus: hanc autem fidem in manoa non habebant aoimales Iodæi.

Septimò. Si dicas, manna planè & per omnia mutatum fuiſſe in piſcem, carnem, &c. etiam quoad ſpeciem externam, ita ut omnino manna deſineret tam quoad ſubſtantiam, quàm quoad ſpeciem externam, repugnat S. Script. quæ ubique aſſerit Hebræos comediſſe, vidiſſe, ſapuiſſe manna, ac manna habuiſſe omnem ſaporis ſuavitatem. Alio- C qui enim manna non potuiſſet eſſe typus Euchariſtiæ, in qua panis tranſit in corpus Chriſti, ſed remanentibus ſpeciebus panis.

Denique, ſicut Auctores contrariæ ſententiæ per mutationem manna in ſubſtantiam piſcis vel carniu, meliùs repræſentant tranſubſtantiationem in Euchariſtia, ita nos dicentes eamdem in manna manſiſſe ſubſtantiam, ſub accidentia ſaporis fuiſſe variata, meliùs per hoc demonſtramus in Euchariſtia accidentia panis & vioi manere, ac alere hominem ſine illorum ſubſtautia. Rurſum Euchariſtiam unam & eamdem omnem virtutum, rerumque cæleſtium ſaporem & guſtum communicanti pro eius deſiderio exhibere. Porrò v. 25. mox ſuo ordine explicabo.

Nota, pro *convertebatur*, græcè eſt, μετεκιρνᾶτο, id eſt, tranſtemperabatur, & miſcendo transfundebatur; Syrus, *Miſcebatur*; alii, *temperabatur*. Radix enim κιρνάω, idem eſt, quod miſceo, inficio, tempero, infundo vinum. Unde Medici κέκρατον, vocaot potum ex aceto & aqua myſtum & temperatum. Sic vinum purum & immiſtum D vocatur ἄκρατον; & ἴκρατον, quod ritè dilutum & temperatum eſt. Τὸ ergo μετεκιρνᾶτο, ſignificat modum varietatis ſaporum in manna, quod ſicut vinum, ſi aqua vel alio vino quodlibet miſceatur, quemlibet vini ſaporem exhibet. Si enim vino dulci infundas vinum acre, amarum, vel alterius ſaporis, vini dulcedinem inflectes ad acredinem, amaritiem, aliumve ſaporem: Sic pariter Deus in manna nativum eius melleum ſaporem, affuſo alio ſapore ad ſaporem piſcium vel caroium, pro deſiderio cujuſque comedentiu inflectebat. Manebat ergo nativus maona ſapor, ſed temperatus, dilutus & inflexus ad ſaporem eius rei, quam quiſque guſtare deſiderabat. Hoc enim inſinuant Hebræi murmurantes, dum dicunt: *Anima noſtra nauſeat ſuper cibo iſto leviſſimo*: ſentiebant ergo & ſapiebant levitatem & mollitiem manna, & inſuper ſaporem ciborum, quos appetebant: ac levitas illa, mollities, & dulcedo manna movebat eis nauſeam. Co-

Sapor mā na cuiq; quomodo attēperatur. gita te ſaccharum vel mel affundere piſcibus, carnibus reliquiſque cibis, & apprehendes quomodo mellea dulcedo manna ſapori piſcium, carnium reliquorumque ciborom miſta, affuſa & cootemperata fuerit, ſed eo modo itaque parcè vel largiter, ſicut Palato & deſiderio comedentium congruebat: illi enim ſuum ſaporem attemperabat manna. Atque hæc videtur fuiſſe cauſa nauſeæ & murmuris Hebraorum de manna, quòd ſcilicet, eſto in eo ſaperent omnem ſaporem, quem vellent, tamen ſimul ſaperent ſaporem mellis, qui erat nativus ipſi manna: mel enim, ſaccharum ceteraque dulcia ſi longiùs comedantur, facilè pariuot nauſeam & faſtidium. Denique manna per ſe ubique ſuum retinebat ſaporem, ſed in Palato veſcentium ſaporem, quem quiſque optabat, efficiebat, itaque ad ejus votum quaſi transformabatur, id eſt, aliam ſaporis formam & rationem ſuſcipiebat & induebat.

Manna ſapor verus non apprebēſus. Quocirca minùs verum videtur, quod cenſet Holcot hanc varietatem ſaporum: non fuiſſe in ipſo manna, ſed in Palato comedentium dumtaxat, ſecundùm apparentiam & judicium eorumdem. Sic enim fuiſſe fucatus & phantaſticus ſapor manna, non realis & ſubſtantialis, uti dixit v. 21. nec manna in ſe habuiſſet omne delectamentum & omnis ſaporis ſuavitatem, nec deſerviens cujuſque voluntati ad id, quod quiſque volebat, fuiſſet converſum; quod tamen aſſeruit v. 1. Denique ſic manna non fuiſſet appoſitus Euchariſtiæ typus, utpote quæ ſubſtantialiter nobis exhibet Chriſtum, omni gratia & delectatione ſpiritali pollentem, & eamdem ſumentibus communicantem. Ita ceteri interpretes. Cùm ergo quis Hebræus deſideraret comedere piſcem, carnem, ovum, Deus ipſi manna indebat ſaporem piſcis, carnis, ovi, quem ſaperet comedens, perinde ac ſi piſcem, carnem, ovum comederet.

Manna eſt Oratio & Euchar. Tropol. panis omne delectamentum io ſe habens, & omnis ſaporis ſuavitatem eſt oratio & contemplatio. Anagog. eſt gloria cæleſtis. Allegor. eſt Caro Chriſti in Euchariſtia. Unde S. Thomas Opuſcul. 57. in Officio Venerabilis Sacramenti ad Magnificat, hos illi aſſigoat verſus:

Gnomæ. *Panem de cælo præſtitiſti eis,*
Omne delectamentum in ſe habentem.

Et mox hanc Antiphonam: *O quàm ſuavis eſt, Domine ſpiritus tuus, qui ut dulcedinem tuam in filios demonſtrares, pane ſuaviſſimo de cælo præſtito eſurientes replens bonis, faſtidioſos divites dimittis inanes.* Et lectione 4. *Suavitatem huius Sacramenti nullus exprimere ſufficit; per quod ſpiritualis dulcedo in ſuo fonte guſtatur, & recolitur memoria illius, quam in ſua paſſione Chriſtus monſtravit excellentiſſimæ charitatis.* Ante lectionē verò hos præmittit verſus:

Cibavit eos ex adipe frumenti,
Et de petra melle ſaturavit eos.

Hinc de nonnullis ſanctis devotè communicantibus legimus, io S. Synaxi eos favum quaſi mellis guſtaſſe. Idem in Antiphona ad Magnificat io ſecundis Veſperis: *O ſacrum convivium, in quo Chriſtus ſumitur, recolitur memoria paſſionis eius, mens impletur gratia, & futura gloria nobis pignus datur.* Idem in hymno ad Laudes: *Se naſcens dedit ſocium, conveſcens in edulium, ſe moriens in pretium, ſe regnans dat in premium.* Vis exempla? accipe.

Excpla. Io Vitis Patrum lib. 6. Libello 18. de Providentia cap. 17. *Dixit Abbas Paſtor: Scriptum eſt, quemadmodum deſiderat cervus ad fontes aquarum, ita deſiderat anima mea ad te Deus: Quoniam igitur cervi in ſolitudine ſerpentes pluriмos glutiunt, & cum accenſi eorum veneno fuerint, ad aquas pervenire deſiderant: bibentes autem tentantur à fervore ſerpentini virus: ſic & monachi in ſolitudinibus habitantes accenduntur dæmonum malignorum veneno, & propterea deſiderant Dominico venire ad fontes aquarum, hoc eſt, ad corpus & ſanguinem Domini noſtri Jeſu Chriſti, ut purgentur ab omni amaritudine dæmonum malignorum.*

S. Maria Ægyptiaca cum 47. anois in eremo vitam Angelicam egiſſet, ſub mortem ſacram ſynaxin à S. Sozyma ſuſcipiens, in cælum extenſis manibus ingemiſcens, cum lachrymis præ gaudio clamabat: *Nunc dimittis Domine ancillam tuam ſecundum verbum tuum in pace: quia viderunt oculi mei ſalutare tuum,* itaqoe prælibans delicias cæleſtes, mox emoriens, ad eas tota mente hauriendas evolavit in cælum. Ita habet eius vita ſcripta ab eodem Sozyma. Simile legimus de S. Maria Magdaleoa in eius ad Chriſtum tranſitu.

Fertur S. Monica poſt ſacram ſynaxio quaſi deliciis ebria exclamaſſe: *Cor meum & caro mea exultaverunt in Deum vivum. Quid hic ago? volemus in cælum?*

S. Joan-

S. Ioannes eremita tantas in Euchariſtia ſentiebat de- A lectationes, æquè ac robur & vires, ut eam dominica dumtaxat die ſumens, nihil per totam hebdomadam aliud comederet; teſte Palladio in Lauſiaca cap. 61.

S. Franciſcus, ait S. Bonavent. in Vita ejus cap. 9. *Flagrabat ergo Sacramentum Dominici corporis fervore omnium medullarum, ſtupore admirans maximo illam chariſſimam dignationem & dignatiſſimam charitatem. Sæpè communicabat, & tam devotè, ut alios devotos efficeret, dum ad immaculati agni degustationem ſuavem, quaſi ſpiritu ebrius in mentis ut plurimum rapiebatur exceſſum.* Hinc in Chriſtum crucifixum optabat, per exceſſivi amoris incendium totaliter transformari; uti & ipſi contigit, dum per Seraphinum ſub alis ſuis crucifixum, continentem, ſacra quinque vulnerum ejus ſtigmata carni ſuæ impreſſa, raro Chriſti dono accepit.

S. Catharina Senenſis, uti in ejus vita ſcribit Raymundus ipſius confeſſarius, *videbat frequenter in manibus ſacerdotis infantem, interdum puerum grandiuſculum, quandoque fornacem ardentem, ſæpe etiam ineſtimabilis ſuavitatis odores ſentiebat. Quoties autem illud ſummum Sacra-* B *mentum vel vidiſſet, vel ſumpſiſſet novum, idemque ineffabile gaudium in ejus animo exiſtebat; ita ut non raro in ejus pectore cor exiliret, idque tam canto ſono, ut ſocia circumſtantes clariſſimè audirent: nec erat ſonus ille uſitatus, ſed valde ſingularis & præter naturæ morem: Solebat autem ſancta Virgo dicere Thomæ Confeſſario ſuo: Tantum gaudium obtinet mentem meam, ut valde admirer poſſe durare animam in corpore, addebatque: Tantum ardorem ſentio in anima mea, ut ignis materialis mihi frigere potiùs, quam urere videatur. Ex hoc autem ardore exiſtit quædã in anima mea renovatio puritatis & humilitatis, ita ut videar mihi rediiſſe ad ætatem quatuor vel quinque annorum. Tantus quoque inde in me accenditur amor fraternus, ut non ſolum libenter, ſed etiam hilariter pro quocumque proximo velim mortem oppetere.* Et nonnullis interiectis: *Cum autem ſacram Euchariſtiam ex ejus manibus perciperet, facie erat rubicunda & micante, tantaque cum devotione eam accepit, ut maximum ſtuporem & devotionem ipſi Confeſſario adferret. Ipſa verò ita fuit in Deũ abſorpta, ut toto illo die, etiam poſtquã ad ſe rediit, nullũ potuerit verbũ eloqui. Dixit autem poſtea* C *fratri Thomæ Confeſſario, cum ex ejus manibus ſumpſiſſet ſacrã Euchariſtiam, tale aliquid ſe vidiſſe, quod mentẽ ejus adeo ad ſe pertraxerit, ut alia omnia, quæ hic habeantur, veint abominanda ſtercora ipſi viſa ſint, non ſolum opes & voluptates corporis, ſed etiã conſolationes ſpirituales: cumque ipſi oranti præſtitit id Deus quod diximus, puta mentẽ inter omnia immotam, quod eſt revera munus excellens & eximium.*

Vers. 22 NIX AUTEM ET GLACIES SUSTINEBANT VIM IGNIS, ET NON TABESCEBANT: UT SCIRENT, QVONIAM FRUCTUS INIMICORUM EXTERMINABAT IGNIS ARDENS IN GRANDINE PLUVIA CORUSCANS.

Vers. 23. HIC AUTEM ITERUM, UT NUTRIRENTUR IUSTI, ETIAM SUÆ VIRTUTIS OBLITUS EST.

Vers. 24. CREATURA ENIM TIBI FACTORI DESERVIENS, EXARDESCIT IN TORMENTUM ADVERSUS INIUSTOS, ET LENTIOR FIT AD BENEFACIENDUM PRO HIS, QVI IN TE CONFIDUNT] Redit ad ſeptimam Ægyptii plagam, quæ D fuit grandinis igni, id eſt, fulminibus miſtæ, qua Deus percuſſit ſata & fruges Ægiptiorum, itaque ſterilitate & fama eos mulctavit. Sicut enim dixit v. 17. in plaga iſta ignem non fuiſſe aquis, id eſt, grandine & pluviis extinctum; Sic vice verſa hic ait ignem non liquaſſe nivem & glaciem, ſed utraque velut depoſita contrarietate naturali inter ſe fœdus iniiſſe, ac conſpiraſſe in perniciẽ Ægyptiorum. Unde Philo lib. de Vita Moyſis. *Grando*, inquit, *intermixta ignibus nec ipſa liqueſcebat, nec extinguebat fulmina ſed utraque eodem deſerebantur impetu.* Itaque *nix & glacies*, hoc loco idem ſunt, quod grando, grando enim non aliud videtur eſſe, quàm aqua vel nix conglaciata: Fortè etiam cum grandine, uti mixta fuit pluvia, ſic & nix, uti ſæpè videmus hæc tria convenire, & ſimul è cælo deſcendere; quia hæc tria ex aqua naſcuntur, & mox in aquam redunt. Unde glaciei ænigma hoc dat Sympoſius:

Ænigma glacies.

Unda fui quondam, quod me citò credo futuram:
Nunc rigidi cali duris connexa catenis,
Nec calcata pati poſſum, nec nuda teneri.

UT SCIRENT] q. d. Ut intelligerent filii Iſrael, ad quorum hæc referuntur & amplificantur utilitatem, fructus Ægyptiorum ab igne, inter grandinem & pluviam coruſcante, fuiſſe abſumptos: unde eſcis ſublatis in famem ingentem deciderunt miſeri.

IGNIS ARDENS IN GRANDINE, ET (repete cum Dionyſ. τὸ in) PLUVIA CORRUSCANS] Hoc enim erat mirum in plaga grandinis, quod in ea arderet ignis, idemque in pluvia grandini mixta coruſcaret, & effulguraret, cùm tamen natura ignis grandini, æquè ac pluviæ ex diametro repugnet, ac grandinem perimat, vel ab ea extinguatur & perimatur.

HIC AUTEM] *Hic*, ſcilicet ignis, Græcè eſt, τοῦτο neutrum, id eſt, *hoc*, quia refert πῦρ, id eſt, ignem, quod Græcis pariter eſt generis neutri. Componit & comparat ignem, quo coquebatur manna, cum igne grandine miſto, quo percuſſa eſt Ægyptus, idque appoſitè, quia manna erat inſtar roris conglaciati, ideoque ſpecie externa referebat grana grandinis, vel ſacchari. Senſus ergo eſt, B q. d. Sicut in gratiam Hebræorum feciſti, ò Domine, ut ignis cum grandine conſpirans perderet ſat Ægyptiorum; ſic vice verſa feciſti, ut ignis cum manna, quod erat inſtar grandinis, conſpirans, illud non liquaret & abſumeret, ſed coqueret & ſolidaret, ut eo velut pane à ſe coſto paſceret Hebræos. Manna enim molitum, vel piſtum formabatur in panes vel tortulas, quos igne coquebant, ut patet v. 27. & numer. 11. Manna ergo rorulentum, & inſtar grandinis conſtrictum & conglaciatum ſuſtinebat vim ignis, dum vel aquis calidis elixabatur, vel in ſartagine frigebatur, vel ſub cinere, aut in clibano furnove in panem coquebatur. Quare tunc ignis, ut τραφῶσι (alii minùs aptè legunt τραπῶσι, id eſt, *verterentur*) id eſt, *nutrirentur iuſti*, ſcilicet fideles Hebræi, *etiam ſuæ virtutis oblitus eſt*, qua ſolet liquare & abſumere grandinem & glaciem, cui ſimile erat manna, quod tamen ignis non liquabat, nec abſumebat, ſed durabat & ſolidabat.

CREATURA ENIM) Dat cauſam, cur ignis non abſumpſerit grandinem percutientem Ægyptios, nec C manna paſcens Hebræos, quia ſcilicet ignis erat creatura Dei, qui proinde ipſi ut ſuo creatori, per omnia deſervit & obedit: Quare illo iubente conſpiravit cum glacie ad torquendum iniuſtos, & in manna velut lentior leniorque factus, illud fovit coxitque, ut eo paſcerentur Hebræi, qui in Deum credebant & confidebant. Ita Noſter à Caſtro. Reddit, inquit generalem rationem duorum tam contrariorum effectuum eiuſdem ignis, qui nocuit Ægyptiis & profuit Iſraelitis: Nam creatura ſuo obſequens creatori, vim ſuam ad ejus voluntatem exerit ac remittit, operamque dat ut ſupplicio afficiat iniuſtos; iuſtos verò ſumma cum benignitate conſervet & tractet. Unde ex Græco clarè ad verbum vertas: *Creatura enim tibi effectori ſubſerviens; ἐπιτείνεται id eſt, intenditur ad pœnam adverſus iniuſtos, & ἀνίεται, id eſt, remittitur ad beneficium pro his, qui in te confidunt.*

PROPTER HOC ET TUNC IN OMNIA TRANSFIGURATA, OMNIUM NUTRICI GRATIÆ TUÆ DESERVIEBAT, AD VOLUNTATEM EORUM, QVI A TE DESIDERABANT. Vers. 25.

D UT SCIRENT FILII TUI, QVOS DILEXISTI DOMINE, QVONIAM NON NATIVITATIS FRUCTUS PASCUNT HOMINES, SED SERMO TUUS HOS, QVI IN TE CREDIDERINT CONSERVAT) Repetit & inculcat quod dixit de manna v. 21. ſcilicet ipſum ſuum ſaporem commutaſſe ad deſiderium comedentium. *Transfigurata*, ſcilicet creatura, quæ præceſſit, ſed ibi per creaturam intellexit ignem, hic verò per eam intelligi manna igne coctum. Græcè eſt, μεταλλευομένη id eſt, transformata, in aliud commutata, transfigurata. S. Auguſt. libr. 3. de Trinit. cap. 11. vertit, *ſe transfigurans*. q. d. Propter hoc, ut ſcilicet oſtenderes tuam beneficentiam in fideles Hebræos, feciſti ut creatura tua, id eſt, manna à te creatum ſe transformaret, & quaſi transfiguraret in omnia, id eſt, in omnes ſaporum formas, differentias, & ſpecies pro appetitu cuiuſque comedentes; quia manna, æquè ut ceteræ creaturæ, *nutrici gratiæ*, id eſt beneficentiæ & beneficæ providentiæ tuæ, *deſerviebat ad voluntatem eorum, qui à te deſiderabant*, ut pro voluntate & deſiderio cuiuſq; exhibe- Vers. 26.

T ret

ret eum ſaporem, quem quiſque optabat, & deſiderabat A ſibi in manna à Deo exhiberi.

Moral. nota hic creaturas iuſtis transfigurari, id eſt, aliam formam & figuram exhibere, quàm exhibeant impijs; iuſtis enim exhibent formam, vultumque ſerenum amici & benefactoris; impijs verò exhibent formam, vultumque ſeuerum inimici & ultoris. Sic mare rubrum ſalvavit Hebræos, merſit Ægyptios. Sic diluvium abſorpſit impios, ſervavit Noe. Sic ignis perdens Sodomam pepercit Lot, quia creaturæ conformant ſe ſuo creatori, qui benignum ſe oſtendit pijs, ferocem impiis.

Omnium nutrici gratiæ] Græcè τῇ παντοτρόφῳ σου δωρεᾷ, id eſt, *omnia nutrienti tuo dono*, pro quo noſter vertit *gratiæ*: δωρεὰ enim eſt donum, gratia, dos, largitio. Gratia ergo hic ſignificat gratioſam Dei voluntatem, providentiam & benificentiam, vel omne beneficium gratiæ ab illa proveniens. Quocirca S. Auguſt. in pſal. 144. & epiſt. 93. docet duplicem eſſe gratiam, unam creationis, alteram ſalvationis, ſive unam naturalem, alteram ſupernaturalem. Vide Suarez tom. 1. de B gratia Prolog. 3. cap 2. n. 2. & ca. 3. n. 5. ubi per nutricem gratiam accipit amorem gratuitum Dei, ſive ipſam Dei charitatē, quæ eſt primum Dei erga nos donum, & maximè liberale ex ſola Dei miſericordia promanans. Vnde idem s. Auguſt. de Prædeſt. Sanct. cap 15. *gratiam*, vocat, *gratuitam Dei voluntatem gratis beneficia largientem*.

Vnde aliqui hic vertunt: *Omnia almæ, vel altrici* (*almus* enim dicitur quaſi *alens*, ab alendo ait Feſtus; unde alma Ceres, alma parens, alma tellus, quia omnia alit) *tuæ benignitati deſerviebant*: hæc enim omnium eſt nutritia: quare Dei benignitate plena eſt terra, iuxta illud: *Imples omne animal benedictione*. Pſal. 144 16. Et: *Ego quaſi nutritius Ephraim, portabam eos in brachijs meis, & neſcierunt quod ſanarem eos*. Oſee 11. 3. Quocirca meritò de ingratis hominibus queritur Deus: *Filios enutrivi & exaltavi; ipſi autem ſpreverunt me*. Iſaiæ 1. 2. Et: *Obliti eſtis Deum, qui nutrivit vos, & contriſtatis nutricem veſtram Ieruſalem*. Baruch. 4. 8.

Ad voluntatem eorum, qui a te deſiderabant) Putà Hebræorum eſurientium & de- C ſiderantium cibum. Perperam nonnulli legunt: *qui à te deſiderati ſunt*, id eſt, quos deſideraſti & amaſti Græcè eſt, δεομένων, quod tam *egentium*, quam *deſiderantium* verti poteſt. Egeſtas enim facit deſiderare, & deſiderare facit orare, ut obtineas, id, quo egeſtatem leues. Audi S. Gieron. in pſal. 147. *Manna quando comedebant, ſecundum voluntatem uniuſcuiuſque, ſic ſapiebat in ore. Ac ſi dixiſſe: Qui manna comedebat, ſi deſiderabat mala ſi pirum, ſi vuam ſi panem, ſi carnes, ſecundum qualitatem & voluntatem comedentis, ita & ſapor in manna erat. Sic & in carne Chriſti, qui eſt ſermo doctrinæ, hoc eſt Scripturarum ſanctarum interpretatio, ſicut volumus, ita & cibum accipimus. Si ſanctus es, inuenis refrigerium, ſi peccator es, inuenis tormentum.*

Vltimis hiſce verbis inſinuat s. Hieron. iuſtos dumtaxat ſenſiſſe in manna hanc ſaporis varietatem ad libitum, iniuſtos vero tantùm guſtaſſe natiuum manna ſaporem, qui erat inſtar panis oleati & melliti. Idem magis disertè & expreſsè ſentiunt S. Auguſt. lib. 2. Retract. cap. 9. & 20 s. Gregor. libr. 6. Moral. cap. 9. Abulenſ. Lyran. Dio- D nyſ. & alij: Verum tam malis, quàm bonis hanc gratiam, uti & coturnicis, columnam ignis, aquam à petra, &c. fuiſſe conceſſam innuit τὸ *uniuſcuiuſque* v. 21. quod tam malos, quam bonos complectitur; itaque cenſet s. Cæſarius Arelat. hom. 7. in Paſcha, Hugo Victor. Torniellus, Lorinus, & alij, ob rationes quas recenſui Exod. 16. v. 31. Divina planè vis bonitaſque digna Deo, & niſi ſacris litteris apertè conſtaret, planè incredibilis, ut ſe Deus ad innumerabilem hominum multitudinem quotidie, imò ſingulis horis ac momentis ita attemperaret, ut in unius cibi temperamento centum ſapores diſparatos; atque ex difficillimis primarum qualitatum harmonijs toties diſpartitos in palatis Hebræorum produceret, ac in ſtomacho membriſque omnibus nutrimentum generaret.

Manna ſapiebat etiam malis id quod volebant.

Vt ſcirent filii tui (fideles Hebræi) quoniam non nativitatis fructus) Græcè γενέσεις τῶν καρπῶν, id eſt, nativitas vel generationes fructuum, hoc eſt fructus geniti & nati, ſive nativi A paſcunt hominem, ſed ſermo tuus. Græcè ῥῆμά σου, id eſt, *verbum tuum*, putà iuſſio tua, decretum tuum, *hos qui te crediderint conſervat*, dum ſcilicet viderunt ſe in deſerto ſine pane, ſolo manna cæleſti vixiſſe per 40. annos, uti Chriſtus in ſimili deſerto ieiunans & orationi vacans ſine pane vixit 40. dies, ideoque diabolo tentati, dicentique Matth. 4. 3. *Dic ut lapides iſti panes fiant*; reſpondit: *Scriptum eſt*. Deuter. 8. 3. *Non in ſolo pane vivit homo, ſed in omni verbo: quod procedit de ore Dei*, id eſt, omni re, quam iuſſerit & ordinarit Deus, ſicut iuſſit Hebræos ali manna. De manna enim loquitur Moyſes. Deuter. 8. 3. Denique non cogitanti de alio ſapore & cibo, manna exhibebat ſaporem panis oleati vel farinæ mellitæ: cogitanti verò & deſideranti alium quemlibet ſaporem, illum ipſum exhibebat. Quocirca probi, cùm ex nativo manna ſapore mellito ſentirent ſibi obrepere nauſeam, indeque murmur, illi reſiſtebant cogitando ſe in manna quiduis ſapere poſſe, ſi eius deſiderium conciperent: improbi verò & ingrati cedebant nauſeæ, ob eamque murmurabant. Vide dicta Exod. cap. 16.

Quod enim ab igne non poterat exterminari, ſtatim ab exiguo radio ſolis calefactum tabeſcebat] Vers. 27.
Cantacuzenus explicat de plaga grandinis: hæc enim igni mixta cum eo conſpirabat ad vaſtandum ſegetes Ægyptiorum, eadem tamen ſolis radijs liquabatur. Verum alij paſſim hæc accipiunt de manna; de eo enim omnis eſt hic ſermo, q. d. mirum, imò miraculum erat in manna, quòd ipſum igne coqueretur & ſolidaretur; radijs verò ſolis calefactum liquaretur, uti ijſdem naturaliter liquatur grando & glacies, cui ſimile erat manna: quare hoc poſterius non erat miraculum, licet id velit Abul. in Exodi 16. quæſt. 8. ſed prius; nam glaciem, cui ſimile erat manna, igne non liquari, cum ſole liquaretur, utique miraculum eſt: Ignis enim calidior eſt ſole. Vide dicta Exodi 16. 21. & numer. 11. 8.

Vt notum omnibus eſſet, quoniam oportet prævenire ſolem ad benedictionem tuam, et ad ortum lucis te adorare. Vers. 28.

Ingrati enim ſpes tamquam hybernalis glacies tabeſcet, et diſperiet tamquam aqua ſupervacua] Vers. 29.
q. d. quia manna ſole incaleſcente liqueſcebat; hinc ante ortum, vel ad ortum ſolis oportebat illud colligere; quare ſignificabat Deus, oportere nos prævenire ſolem ad benedictionem Dei excipiendam, & viciſſim ei per gratiarum actionem reddendam, atque ſummo manè ad ortum lucis Deum laudare, adorare, & invocare: qui enim piger & ingratus huic divinæ oblationi, qua Deus manè orantibus offert gratiam, æquè ac Hebræis manè offerebat manna, ſperet poſt ſomnum & pigritiam ſeſe Dei gratiam, cùm ſibi libebit reperturum, fallitur, ſicut Hebræi ſtertentes fallebantur, dum poſt ortum ſolis manna quærebant, nam reperiebant illud ſolis radijs liquatum & diſſolutum: liquabatur enim, ſicut glacies in hyeme ſole incaleſcente colliqueſcit & tabeſcit, id eſt, in vaporem abit & euaneſcit. Simili modo ingrati ſpes *diſperiet tamquam aqua ſupervacua*, id eſt, ut Græcè, *ſicut aqua inutilis diffluet*.

Manè excipienda oranti Dei gratia.

Ad benedictionem tuam] Benedictio hic reciproca accipitur, ſcilicet tam ipſa Dei beneficentia, qua Hebræis manè dabat manna, ac manè orantibus dat gratiam, quàm Hebræorum & noſtra, putà gratiarum actio, qua ob manna, omnemque gratiam à nobis Deo agende ſunt gratiæ. Ita Lucas Brugenſis in Notis hic, Vatab. Ianſen. Clarius, & alij. Vnde græcè eſt, ἐπ' εὐχαριστίαν: εὐχαριστία autem & gratiam & gratiarum actionem ſignificat. Hinc Venerabile Sacramentum dicitur Euchariſtia, quia ſummam gratiam, putà Chriſtum omnis gratiæ fontem continet, ideoque ſummam à nobis gratiarum actionem requirit: unde per Antitheſin ſubdit: *Ingrati enim ſpes*, &c. ubi manifeſtè εὐχαριστεῖν, id eſt, gratum opponit ἀχαρίστου, id eſt, ingrato. Porrò hac voce εὐχαριστία, prælud it & alludit ad myſticum manna legis novæ, ſcilicet ad corpus Chriſti in Euchariſtia.

Et ad ortum lucis te adorare] Græcè eſt, ἐντυγχάνειν, id eſt, occurrere (ſcilicet Deo) interpellare, orare, intercedere pro rebus tum privatis, tum publicis, q. d. Si Deus adeo diligens eſt, ut primo manè nobis

man-

Digitized by Google

manna & gratiam ſuam afferat, utique decet nos ſimili diligentia Deo occurrere, ut illius gratiam gratè excipiamus.

Ortus hic non ſignificat cæli ſitum, putà Orientem & Orientalem cæli plagam. Hebræi enim orabant converſi non ad Orientem, uti faciunt Chriſtiani, ſed reſpicientes ad Sanctum Sanctorum, quod erat ad occidentem, uti docet S. Hieron. in cap. 8. Ezech. ortus ergo hic ſolis, hicique exordium ſignificat, putà manè & auroram: tum enim colligendum erat manna, nam poſt ſolis ortum eius radiis liquabatur, ut diſcerent Hebræi non ſtertere, ſed manè ſurgere ad orationem & ad parandum cibum, nam diligentibus occurrit & ſuccurrit Deus. Vult enim jure ſuo Deus ceteris curis rebuſque anteponi, ac primitias diei ſibi dicari, ut ab eo totius diei felicem decurſum impetremus. Unde S. Athanaſ. in pſalm. 5. *Magnum*, ait, *certaminis decus, è lecto ipſo Deo ſiſtere ſeipſum, & prævenire in gratiarum actione ſolem*. Et S. Chryſoſt. in pſal. 5. ad illa: *Mane exaudies vocem meam*, ſic ait: *Ab initio diei David dabat Deo primitias. Oportet enim*, inquit, *ad gratias tibi agendas ſolem prævenire, & ante ortum lucis te interpellare. Tu autem in imperatore quidem minimè patiaris eum, qui eſt inferior, ante te adorare: nunc autem ſole oriente ipſe dormis, & cedis primo loco creaturæ, nec omnem creaturam prævenis, quæ propter te facta eſt, nec ei agis gratias, ſed cùm ſurgis manus & faciem lavas, animam autem immundam negligis*, &c.

Adorandus eſt Deus oriente ſole.

Idem ſanxit Moyſes Deuter. 6. 7. *Meditaberis in eis*, &c. *dormiens atque conſurgens*, ubi plura hac de re congeſſi. Eſto ergo ô Chriſtiane, ô Sacerdos, ô religioſè philomela auroræ, imò *eſto cicada noctium*, uti ſcribit & præſcribit S. Hieron. Euſtachio. Sicut enim aves diluculo canunt, ac philomela ſua melodia ſolem prævenit, & venientem quaſi allicit & ſalutat; ſic pariter fideles manè ſolem juſtitiæ ſuis hymnis & precibus ſalutent oportet. Id fecere Eſſæi & primi Chriſtiani, qui teſte Plinio antelucanos Chriſto canebant hymnos: quin & Judæi quotidie manè offerebant juge ſacrificium, uti etiamnum fideles manè dicunt vel audiunt miſſæ ſacrificium.

Eſto cicada noctiū.

Porrò hac de cauſa Chriſtiani orant, non tantùm manè in aurora ſub ortum ſolis, ſed etiam converſi ad eum Orientem, ſive ad Orientalem mundi plagam, idque faciunt ex Apoſtolica traditione, ut ait S. Baſil. de Spiritu ſancto cap. 27. Athanaſius, vel potiùs Anaſtaſius, Nicænus in quæſt. S. Scripturæ queſt. 18 & alii.

Cauſa prima. Primò, ut beneficium ſolis, qui ortu ſuo hominibus totique mundo lucem, hilaritatem, calorem, vitam & fœcunditatem affert, agnoſcant, Deoque gratias agant.

Secunda. Secundo, quia Oriens eſt nobilior pars mundi ab Oriente enim oritur lux & ſol, qui ſymbolum & hieroglyphicum eſt Dei. Unde & Oriens pro luce ſumitur. Han cauſam dat S. Juſtin. lib. quæſt. quæſt. 118. S. Dionyſ. de Eccleſ. Hier. p. 2. cap. 2. & S. Cyrill. Catech. 1. myſtag. Quod igitur Oriens fons velut quidam luminis haberetur, atque Occidens eſſet hieroglyphicum tenebrarum, inde etiam ea vetus fuit in Eccleſia obſervatio, ut baptiſmate initiandus, diabolo prius renunciaturus, Occidentem verſus ſtatueretur, ſicque poſitus, tertiò illa renunciantis verba proferret, idemque poſteà Chriſtum Dominum confeſſurus ad Orientem converſus, id totidem vicibus faceret. Idque non tantùm S. Dionyſius, ſed & Cyrillus teſtatur.

Tertia. Tertiò, quia paradiſus ex quo eiecti ſumus in Adamo, & ad quem ſuſpiramus ſic erat ad Orientem. Ita Damaſc. lib. 4. de Fide cap. 13. & S. Cyrill. loco jam citato, ac S. Baſil. & Nyſſen. apud Moyſem Barcepha lib. de Paradiſo par. 1. cap. 14.

Quarta. Quartò, quia Chriſtus crucifixus reſpiciebat Occidentem; nam dorſum obvertebat Jeroſolymæ & Orienti, faciem verò convertebat ad Occidentem, putà verſus Romam & Europam; dum ergo oramus converſi ad Orientem in Chriſtum crucifixum reſpicimus, illique occurrimus. Rurſum, Chriſtus aſcendens in cælum ad ortum efferebatur, ibique adoratus eſt à diſcipulis, atque ita inde venturus eſt ad judicium, uti eum ibidem aſcendentem in cælum conſpexerunt Apoſtoli, juxta illud Zachariæ 14. 4. *Stabunt pedes eius in die illa ſupra montem olivarum, qui eſt contra Jeruſalem ad Orientem*. Et illud: *Adorabimus in loco ubi ſteterunt pedes eius*. Pſal. 131. 7. Hinc & Chriſtus ipſe vocatur Oriens. Zachar. 6. 12. Haſce omnes cauſas affert S. Athanaſ. in quæſt. ad Antiochum q. 37. ſed præſertim primam: *Adoramus*, inquit, *ad Orientem, quia Deus eſt lux vera, eamque ob cauſam ad lumen converſi creatum iſtud, non creatum illud lumen, ſed eius luminis creatorem adoramus, & ex elemento omnium ſplendidiſſimo, omnium elementorum ſplendidiſſimum creatorem Deum veneramur*. Adverte tamen has quæſtiones non eſſe S. Athanaſii Alexandrini. Nam qu. 23. auctor citat s. Athanaſium Alex. & quæſt. 129. s. Gregor. Nazianz. qui s. Athanaſio fuit poſterior, imò in iiſdem citatur s. Chryſoſt. Scala Joannis Climaci, Maximus, Nicephorus. Unde liquet auctorem longè poſterioris ævi fuiſſe, ut rectè advertit Bellarm. Sixtus Senenſis, Poſſevinus & alii in Scriptor. Eccleſ.

Porrò ex hoc ritu orandi ad Orientem factum eſt, ut nonnulli rudes Chriſtiani ac Priſcillianiſtæ Hæretici ſolem Orientem adorarent, quos redarguens s. Leo ſerm. 7. de Nativitate: *De talibus*, inquit, *inſtitutis* (Priſcillianiſtarum videlicet) *illa etiam generatur impietas, ut ſol in inchoatione diurnæ lucis exurgens, à quibuſdam inſipientioribus de locis eminentioribus adoretur. Quod nonnulli etiam Chriſtiani adeò religioſè ſe facere putant, ut priuſquam ad Beati Petri Apoſtoli Baſilicam, quæ uni Deo vivo & vero eſt dedicata, perveniant, ſuperatis gradibus, quibus ad ſuggeſtum areæ ſuperioris aſcenditur, toto verſo corpore ad naſcentem ſe ſolem deflectant, & curvatis cervicibus in honorem ſe ſplendidi orbis inclinent. Quod fieri partim ignorantiæ vitio, partim paganitatis ſpiritu, multum tabeſcimus & dolemus: quia etſi quidam fortè creatorem potiùs pulchri luminis, quàm ipſum lumen, quod eſt creatura, venerantur, abſtinendum tamen eſt ab huiuſmodi ſpecie officii*. Hæc ille idcirco, ne quid commune cum Priſcillianiſtis atque Gentilibus fideles haberent. Vide Baron. tom. 1. anno Chriſti 58. nu. 86. Porrò gentiles ſolebant Diis primam horam nuntiare, quaſi iis matutinæ & primæ ſalutationes eſſent gratiſſimæ. Idem fores principum manè obſidebant, ut egredientibus obviam prodirent ac ſalutem precarentur, uti multis exemplis oſtendit Noſter Pineda in Job cap. 31. v. 36. num. 9.

Priſcillianiſtæ adorabāt ſolem Orientē.

INGRATI ENIM SPES TAMQUAM HYBERNALIS GLACIES TABESCET] s. Thom. 2. 2. qu. 107 art. 4. notat hac gnome ſignificari, quid ingratus pati mereatur, quidque juſto Dei judicio ſæpè illi accidat, ſcilicet ut ob prioris beneficii ingratitudinem, poſteriori, quod ſperat, privetur, eiuſque ſpe fruſtretur. Nam alioqui, inquit, fidelis & liberalis viri eſt benefacere etiam ingrato, niſi per beneficia fieret peior & ingratior: tunc enim ad vitandum hoc malum ceſſandum eſt à beneficio. Probat exemplo Dei, qui benefacit ingratis aſſiduè, *dum ſolem ſuum oriri facit ſuper bonos & malos, ac pluit ſuper juſtos & injuſtos*. Lucæ 6. & Matth. 6. Confirmat & ratione, quia, inquit, fidelis debet tendere ad hoc, ut de ingrato faciat gratum, quod ſi facere nequit primo beneficio, fortè faciet ſecundò, tertiò, vel quartò, citatque Senecam lib. de Benef. cap. 7. qui & cap. 5. cauſam ingratitudinis, quam tangit hic ſapiens, aſſignat dicens: *Memoriæ minimum tribuit, quiſquis ſpei plurimum*. q. d. Ideo ingrati ſunt immemores beneficii præteriti, quia toti ſunt pleni ſpe futuri; quia enim toti anhelant inhiantque novis donis, quæ aucupantur & ſperant, hinc obliviſcuntur præteritorum,

CAPUT DECIMUMSEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

CAp. 15. oſtendit veram ſapientiam conſiſtere in cultu veri Dei, inſipientiam in cultu idolorum. Id cap. 16. probavit exemplo Aegyptiorum, quibus Deus aquas in ſanguinem vertit; ac Hebræorum, quos velut ſui cultores Deus in ſiti aqua de petra potavit, ac in fame coturnicibus & manna cæleſti cibavit; nunc idipſum pro-

ſequitur & demonſtrat per aliam Aegypti plagam, ſcilicet tenebrarum, qua ordine fuit nona, in qua Hebræi fruebantur clara luce, Aegyptii vero degentes in denſis tenebris variis ſpectris, æquè ac timoribus exagitabantur. Graphicè ergo depingit tenebras Aegyptiacas, ac terrores malæ conſcientiæ.

1 MAgna ſunt enim judicia tua Domine, & inenarrabilia verba tua: propter hoc indiſciplinatæ ani-
mæ erraverunt. 2. Dum enim perſuaſum habent iniqui poſſe dominari nationi ſanctæ: vinculis
tenebrarum & longæ noctis compediti, incluſi ſub tectis, fugitivi perpetuæ providentiæ jacuerunt. 3. Et
dum putant ſe latere in obſcuris peccatis, tenebroſo oblivionis velamento diſperſi ſunt, paventes horrendè,
& cum admiratione nimia perturbati. 4. Neque enim quæ continebat illos ſpelunca, ſine timore cuſtodie-
bat: quoniam ſonitus deſcendens perturbabat illos, & perſonæ triſtes illis apparentes pavorem illis præſta-
bant. 5. Et ignis quidem nulla vis poterat illis lumen præbere, nec ſiderum limpidæ flammæ illuminare
poterant illam noctem horrendam. 6. Apparebat autem illis ſubitaneus ignis, timore plenus: & timore
perculſi illius, quæ non videbatur, faciei, æſtimabant deteriora eſſe quæ videbantur: 7. & magicæ artis
appoſiti erant deriſus, & ſapientiæ gloriæ correptio cum contumelia. 8. Illi enim qui promittebant timo-
res & perturbationes expellere ſe ab anima languente, hi cum deriſu pleni timore languebant. 9. Nam etſi
nihil illos ex monſtris perturbabat: tranſitu animalium et ſerpentium ſibilatione commoti, tremebundi
peribant: et aerem, quem nulla ratione quis effugere poſſet, negantes ſe videre. 10. Cùm ſit enim time-
da nequitia, dat teſtimonium condemnationis: ſemper enim præſumit ſæva, perturbata conſcientia.
11. Nihil enim eſt timor niſi proditio cogitationis auxiliorum. 12. Et dum ab intus minor eſt expectatio,
maiorem computat inſcientiam ejus cauſæ, de qua tormentum præſtat. 13. Illi autem qui impotentem
verè noctem, & ab infimis, et ab altiſſimis inferis ſupervenientem, eumdem ſomnum dormientes, 14. ali-
quando monſtrorum exagitabantur timore, aliquando animæ deficiebant traductione: ſubitaneus enim il-
lis et inſperatus timor ſupervenerat. 15. Deinde ſi quiſquam ex illis decidiſſet, cuſtodiebatur in carcere
ſine ferro reclusus. 16. Si enim ruſticus quis erat, aut paſtor, aut agri laborum operarius præoccupatus
eſſet, ineffugibilem ſuſtinebat neceſſitatem. 17. Una enim catena tenebrarum omnes erant colligati. Si-
ve ſpiritus ſibilans, aut inter ſpiſſos arborum ramos avium ſonus ſuavis, aut vis aquæ decurrentis nimium,
18. aut ſonus validus præcipitatarum petrarum, aut ludentium animalium curſus inviſus, aut mugientium
valida beſtiarum vox, aut reſonans de altiſſimis montibus Echo; deficientes faciebant illos præ timore.
19. Omnis enim orbis terrarum limpido illuminabatur lumine, et non impeditis operibus continebatur.
20. Solis autem illis ſuperpoſita erat gravis nox, imago tenebrarum, quæ ſuperventura illis erat. Ipſi er-
go ſibi erant graviores tenebris.

VERS. 1. MAGNA ENIM SUNT JUDICIA TUA DOMI- A NE, ET INENARRABILIA VERBA TUA: PROPTER HOC INDISCIPLINATÆ ANIMÆ ERRAVERUNT] Græcè: *Magna enim tua judicia, & narratu difficilia: propterea imperitæ animæ in errorem inductæ ſunt*, q. d. Judicia tua Domine, quibus fideles tuos Hebræos bonis, v. g. coturnicibus & manna cumulaſti, infideles verò Ægyptios malis, v. g. aquis ſanguineis cruciaſti, ſunt alta & arcana, ideoque inenarrabilia ſunt *verba*, id eſt, opera tua jam dicta, quæ verbis tuis, putà jubendo dumtaxat effeciſti, ideoque imperitæ animæ, quales erant Ægyptiorum, dum ſuperbè volunt ea ſcrutari & comprehendere, in errorem inductæ ſunt. Nam æſtimarunt hæc, vel caſu, vel natura, vel fato fieri, non libera Dei providentia & vindicta, ideoque Deo ſe oppoſuerunt, nec Hebræos, uti ipſe jubebat, voluerunt dimittere. Quocirca in graviores pœnas ab eo inflictas, putà tenebrarum, imprudentes inciderunt. Hunc eſſe ſenſum liquet ex iis, quæ ſequuntur.

VERS. 2. DUM ENIM PERSUASUM HABENT INIQUI, POSSE DOMINARI NATIONI SANCTÆ, VIN- B CULIS TENEBRARUM ET LONGÆ NOCTIS COMPEDITI, INCLUSI SUB TECTIS, FUGITIVI PERPETUÆ PROVIDENTIÆ JACUERUNT] Deſcribit novam Ægypti plagam, quæ fuit denſiſſimarum tenebrarum. q. d. Dum ioiqui Ægyptii putarunt ſe invito Deo poſſe domioari geoti ſanctæ, id eſt, populo Dei, eiuſque cultui dicato, putà Hebræis, tenebris nocturnis velut vinculis coaſtricti, domorum ſuarum tectis incluſi, velut extorres & alieni à Dei providentia, quaſi vincti & incarcerati jacuerunt. Unde Lucifer pro S. Athanaſ. legit: *Vinclis tenebrarum catenis, & longa nocte compediti*. Erant enim hæ tenebræ horribiles adeoque denſæ, ut viderentur palpabiles, idque per tres dies. Unde tunc: *Nemo vidit fratrem ſuum, nec movit ſe de loco ſuo, in quo erat: ubicumque autem habitabant filii Iſrael, lux erat*. Exodi 10.22. ubi fusè de hiſce tenebris egi: quare ibi dicta hic non repetam. Addit Philo lib. 1. de Vita Moyſis, Ægyptios hoc tenebrarum triduo adeò fuiſſe percuſſos, ut nec loqui, nec audire, nec comedere poſſent, ſed per ſilentium fame cruciatos non niſi de tenebris cogitaſſe. Sic qui habitant ſub polo arctico, continuam habent noctem ab æquinoctio verno uſque ad æquinoctium autumnale, putà à die 21. Martii uſque ad diem 23. Septembris, uti teſtatur Plinius lib. 2. cap. 7. Solinus cap. 20. & 24. S. Iſidor. lib. 1. Orig. cap. 6. Olaus Magnus in Hiſtoria Septentr. Id ad oculum in ſphæra demonſtrat Noſter Clavius.

INCLUSI SUB TECTIS] Septuag. & Philo habent *ſub lectis*, quaſi toto hoc triduo Ægyptii non auſi fuerint ſurgere è lectis: qui enim timent, in lectis totiores ſe æſtimant.

FUGITIVI PERPETUÆ PROVIDENTIÆ] Græcè φυγάδες τῆς αἰωνίου προνοίας, id eſt, *exules à perpetua providentia*. Vatabl. *ab æterna providentia profugi*. Primò, Noſter Lorinus ſic exponit, q. d. Ægyptii, cùm ſe putarent poſſe fugere Dei providentiam & vindictam, ab ea velut rei ſervique fugitivi comprehenſi, tenebrarum velut catena conſtricti, quaſi in carcerem compacti ſunt. *Fugitivi providentia quis? Resp. primò.*

Secundò, Janſen. q. d. Ægyptii in tenebris jacuerunt quaſi fugitivi, id eſt, deſtinati & exules à providentia Dei, quæ perpetuò homines per ſolem illuminet. Sic & à Caſtro: Fugitivi, inquit, hoc eſt expulſi ac profligati à Dei providentia, quæ per ſingulos dies homines viſitat ſolis claritate, qua toto illi triduo caruerunt. *Secundò.*

Tertiò, Petrus Nannius q. d. Ægyptii in tenebris fuere fugitivi, id eſt, ignari & expertes æternæ providentiæ, ac ab ejus cognitione relegati, utpote de cujus oculis & aſpectu malè ſentiebant. Negabant enim Dei veri Numen, providentiam & vindictam. Unde explicans ſubdit: *dum putant ſe latere in obſcuris peccatis*. Omnia hæc huic loco congrua & appoſita ſunt. *Tertiò.*

Hinc Tropol. Cantacuzenus: Fugitivi, inquit, perpetuæ providentiæ ſunt, qui contemnunt mandata Dei, perpetuam habentis rerum omnium providentiam.

JACUERUNT) Ita Roman. & Græca. Perperam ergo nonnulli legunt *placuerunt*; alii, *latuerunt*, in quibus proinde interpretandis fruſtra deſudant S. Bonaventura, Hugo, Lyranus, & Dionyſius.

ET DUM PUTANT SE LATERE IN OBSCURIS (Græcè ἐν κρυφίοις, id eſt, *occultis*) PECCATIS, TENEBROSO OBLIVIONIS VELAMENTO DISPERSI *VERS. 3.*

Digitized by Google

PERSI SUNT, PAVENTES HORENDE, ET CUM ADMIRATIONE NIMIA PERTURBATI] Græcè *καὶ ἰνδάλμασιν ἐκπλησσόμενοι*, id eſt, *& phantaſmatibus vel ſpectris conturbati*. Senſus eſt, q. d. Quia Ægyptii multa in tenebris ſcelera, ut ſacrificia dæmonum, ait Cantacuzenus, de quibus cap. 14. 23. perpetrabant, hinc congruè tenebris denſiſſimis puniti ſunt, q. d. eis Deus: Tenebriores eſtis, lucifugæ eſtis, tenebras ambitis, tenebras quas amaſtis accipite: Lucem fugitis, fugiat ergo pariter lux à vobis. Tenebras Ægyptiacas vocat tenebroſum λήθης, id eſt, oblivionis velamentum: quia illæ Ægyptios eorumque oculos velabant, ut invicem non viderent, ac metu perculſi ſuorum etiam parentum, filiorum, uxorum, fratrum obliviſcerentur, eùm de ſe ſuaque ſalute quiſque eſſet ſolicitus & anxius; hinc diſperſi & ſeparati ab invicem toto tenebrarum triduo manſerunt. Exodi 10. 23.

Triplex velamen.

Rurſum, hæ tenebræ velabant Ægyptios, ut à Deo per ſolis radios non aſpicerentur, utpote qui Dei ejuſque providentiæ ignorantia, velut cæcitate velatos habebant mentis oculos. Notat ergo hic triplex: Primò Dei, quo Deus ſolem ſuam velabat, ne Ægyptios aſpiceret vel ab eis aſpiceretur. Secundò Ægyptiorum, quo tenebris velatos habebant oculos. Tertiò peccati, quo Ægyptii non credentes Dei providentiam, & impunè peccantes, infidelitate & ſceleribus velabant animi oculos.

Lethe fluvius.

Porrò Petrus Nannius, τὸ λήθης, accipit ut nomen proprium, ſignificans Lethen fluvium inferni, qui eò deſcendentibus omnium rerum oblivionem inducere perhibetur: Unde vertit: *Obſcuro Lethes operculo*, quia in ſequentibus v. 13. aſſerit Sapiens noctem illam ex ᾅδου, id eſt, orci penetralibus emerſiſſe, quaſi illa caligo verè umbra mortis extiterit, & ex nebulis Lethes contexta fuerit: unde ex Græco Lethe Latini Lethum, id eſt, mortem deducunt, in qua eſt ſumma caligò & rerum omnium oblivio, tam activa, quàm paſſiva. Morientes enim obliviſcuntur omnium, & viciſſim ab omnibus oblivioni traduntur. Cenſet ergo Nannius, ſapientem hic alludere ad Lethen fluvium, quem apud inferos eſſe Poetæ tradiderunt, cujus aquas ſi quis guſtaverit, illicò omnium rerum præteritarum obliviſcitur. Hinc ἀπὸ τῆς λήθης, id eſt, ab oblivione nomen habet. Datus eſt huic fabulæ locus, quia morientibus omnium rerum oblivio ſurrexit. Conſtat autem Lethen fluvium extare in Africa circa extremum Syrtium cornu, ac Berenicem urbem alluere. ſed apud omnes fama eſt, ad ea loca ex inferna inundatione prorumpere. Unde Lucan. lib. 6.

Quem iuxta Lethes tacitus prolabitur amnis,
Infernis (ut fama) trahens oblivia venis.

Sic ſenſus erit, q. d. Ægyptii Cimmeriis hiſce tenebris adeò erant obvelati & obcæcati, ut omnium rerum obliti, ex Letheo inferni amne oblivionem ipſam potaſſe viderentur. Unde Apulenſ. in Exodi cap. 10. ait, Ægyptios ſumma caligine circumfuſos anima, memoria, & imaginatione perturbatis, nec ubi eſſet cibus, nec ubi potus, nec ubi menſa, aut ſedes, vel quid ſimile recordari potuiſſe.

DISPERSI SUNT] Non quod Ægyptii vagabundi oberrarent quærentes lucem, nam præ pavore *nemo movit ſe de loco in quo erat*. Exodi 10. 23. ſed *diſperſi ſunt*, id eſt disiuncti & ſeparati ab invicem manſerunt, ut nemo alium adire, juvare, ſolari poſſet, nec viciſſim ab eo opem vel conſolationem in tanto metu accipere. Nam *nemo vidit fratrem ſuum*. Exodi 10. 23.

PAVENTES HORRENDE] Tum ob tenebras, tum ob ſpectra, de quibus mox ob utraque enim ita erant pavida & conſternati, ut neſcirent quo ſe verterent, imò nec loqui nec hiſcere auderent, nec de cibo potu, veſte, aliave re cogitare poſſent. Ita Apulenſis in Exodi 10. q. 2.

CUM ADMIRATIONE NIMIA PERTURBATI] Græcè eſt, ἰνδάλμασιν, id eſt, ſimulacris, viſis larvis, phantaſmatibus, ſpectris conturbati: quibus ita percellebantur, ut ab iis ſenecandos putarent, ſi loco ſe moverent, ac deteriora quæque in ſingula momenta formidarent & exſpectarent. Unde *admiratione nimia*, ut vertit noſter, id eſt, ſtupore & conſternatione inſolita, *perturbati*, videbantur attoniti & mentis impotes.

Quænam fuerint hæc ſpectra in ſequenti explicat. Porrò ſpectra hæc partim pariebat pavor & ſcelerum conſcientia, hæc enim, æquè ac pavor, triſtes vehementeſque imaginationes menti obiicit, adeò ut pavidus eas ſibi auribus audire & oculis cernere videatur; partim ea immittebat eis Deus per angelos vel dæmones.

NEQUE ENIM, QUÆ CONTINEBAT ILLOS SPELUNCA, SINE TIMORE CUSTODIEBAT: QUONIAM SONITUS DESCENDENS PERTURBABAT ILLOS, ET PERSONÆ TRISTES ILLIS APPARENTES PAVOREM ILLIS PRÆSTABANT) Vatabl. *Neque enim latebra, qua continebantur, ſecuros reddebat ipſos, ſed ſonitus pavore percellens eos circumſtrepebat, larvaque triſti aſpectu truces offerebantur, alii, ſpectra triſtia mæſtis vultibus apparebant.* Pro *ſpelunca*. Græcè eſt, μυχὸς, id eſt, latebra, receſſus, penetrale, intima pars domus vel loci, quale eſt cubile & lectus, in quo attonitos iacuiſſe Ægyptios docet Philo, & Septuag. Exodi 10. 23. Adde, quivis locos abditus & obſcuras per catachreſin vocatur ſpelunca, quia ſpelunca ob ſuas cavitates, & cavernas, ſummè eſt abdita & obſcura; unde illud Poetæ: *ſpeluncis abdidit atris*, id eſt, obſcuris & profundis; profunda enim ſunt obſcura, & obſcura videntur eſſe atra & nigra. Eſt metalepſis. Non ergo Ægyptii fugerunt ad ſpeluncas propriè dictas, ut vult S. Bonavent. cùm nemo auſus fuerit ſe loco movere, uti dicitur Exodi 10. Simili ſchemate v. 3. hæc cubicula & loco Ægyptiorum, ob tenebras & pavorem vocavit carcerem. Adde initio tenebrarum ſenſim lucem adimentium & increſcentium, aliquos ex metu fugiſſe ad antra & ſpeluncas, ibique terrificis ſonis & ſpectris magis fuiſſe perculſos ob loci horrorem. Ita à Caſtro. Vers. 24.

QUONIAM SONITUS DESCENDENS PERTURBABAT EOS) Græc. *ἦχοι δὲ καταράσσοντες αὐτοὺς περιήχουν*, id eſt, ſonitus autem perturbantes eos circumſtrepebant, vel cum impetu & fragore (quales edit, aqua ex apertis fractiſque cataractis impetuosè erumpens) ipſis obſtrepebant, vel ſoni cum vehementia decedentes & percellentes ſtrepebant circum eos; hoc eſt, fragores inſtar tonitrui circumſtrepebant & terrorem incutiebant: Videbatur enim eis, quod tonitru ex alto eos feriret, quodque Deus fulmina in capita eorum vibraret.

Soni percellentes qui?

ET PERSONÆ TRISTES ILLIS APPARENTES) Græcè φάσματα, id eſt, viſiones, apparitiones, ſpectra, larvæ mæſtis deiectiſque vultibus triſtes & truces eis offerebantur, quæ phaſmata, ſive phantaſmata valde augebant terrorem tenebrarum Ægyptiorum: licèt enim hæ eſſent denſiſſimæ, ut viſionem omnem impedirent; tamen in iis ſubinde intermicabat ignis, ut ſequitur v. 7. cujus lumine ſpectra ab Ægyptiis conſpici poterant.

Spectra Ægyptiorum quæ?

Porrò perſonæ hæ & ſpectra, non ſolùm imaginaria erant, ut vult Dionyſ. & S. Bonavent qui dæmones homineſque defunctos cenſet obiectos phantaſiæ Ægyptiorum; ſed & realia, quæ oculis corporis cernebantur, non tantum noctu in ſomnis, ſed & per diem in vigilia, uti docet Apulenſ. Exodi 10. qui cenſet tenebras has vocari horribiles, propter horribiles umbrarum & larvarum viſiones. Rurſum ſpectra hæc videntur fuiſſe infantium Hebræorum, quos iniuſtè Ægyptii in Nilo merſerant; grandium quoque iuvenum & virorum, quos iidem nimiis laboribus, flagellis, & iniuriis occiderant; item dæmonum, quos in idolis ſuis variis larvis & formis colverant, uti Apin ſpecie vituli, Anubin ſpecie canis, Hammonem ſpecie arietis, &c. iuſtè ergo laruis puniti ſunt, qui infantes occidendo, animas eorum in umbras & larvas tranſire putaverunt, ac larvas dæmonum venerando adorarunt. Inſuper laruæ hæ ſæpè ab angelis vel dæmonibus effinguntur, ſubinde tamen ſunt ipſæ animæ defunctorum exiſtentes in purgatorio vel inferno, quæ à Deo ſinuntur egredi & apparere vivis, ad eorum vel admonitionem vel caſtigationem uti dixi cap. 2. v. 1. ad illa: *Non eſt qui agnitus ſit reverſus ab inferis*. Denique umbræ & ſpiritus, qui apparent, maximè ſolent eſſe eorum, qui fuere tyranni, violenti, pauperum oppreſſores, in parentes impii, aut crudeliter occiſi, aut miſerè in fraudem inducti & ſeducti, uti multis exemplis deprehenſum eſt. Vide noſtrum Delrio in Magicis, & Thyreum in viſionibus.

Animæ apparentes quorum?

Nota, hic multa ſupplet Sapiens, quæ Moyſes tacuit in Exodo. Primò, enim harum larvarum Moyſes non meminit. Secundò, v. 16. ait Sapiens, ignem in tenebris intermicantem perſtrinxiſſe & perculiſſe Aegyptios, de quo

Multa ſupplet hic ſapiens.

quo altum eſt in Exodo ſilentium. Tertiò, v. 9. ait ſibilos ſerpentum, & ſtrepitus fremituſque beſtiarum, de quibus nil habet Moyſes) mirè exterruiſſe Aegyptios in denſis tenebris pavidos, præſertim cùm earum rerum cauſam ignorarent, ut v. 13. habent Græca. Unde per catachreſin tenebras haſce v. 2, & 18. vocat catenam: adeò enim per eas terrebantur, ut nemo ſe loco movere auderet: perinde ac ſi catena fuiſſet vinctus. Timor enim homines & animalia ita obſtupefacit, ut movere ſe nequeant, ſed quaſi ſtupefacti & attoniti conſiſtant immobiles, quia in timore calor & ſpiritus animales, qui motus ſunt cauſa, recipiunt ſe à cerebro ad cor, ut illud velut ſedem roborent & muniant: quare cerebrum iis ad motum & ſenſum, uti vix poteſt. Porrò eò maior Hebræis erat conſolatio & gaudium quòd eodem tempore in clariſſima luce degerant, ut dicitur v. 13.

Timor facit ſtupidos. Cur?

Vers. 5. ET IGNIS QUIDEM NULLA VIS POTERAT ILLIS LUMEN PRÆBERE, NEC SIDERUM LIMPIDÆ FLAMMÆ ILLUMINARE POTERANT ILLAM NOCTEM HORRENDAM) Græcè *στυγνὴν*, id eſt, triſtem, moleſtam, mœſtam, odioſam, terribilem, tum ob denſitatem tenebrarum earumque continuationem per tres dies, tum propter ſpectra horrenda tenebris ſeſe immiſcentia. Aben Ezra & Caiet. in Exodi 10, per ignem accipiunt lucem cæleſtem ſolis & ſtellarum, de quibus ſequitur, q. d. Ægyptiis lucem dare non poterat ſol, luna, & ſtellæ; eiſdem tamen domi lucem præbebant candelæ & lucernæ, ad quas edere, bibere, operari, & ambulare poterant. Verùm hoc contortum & violentum eſt. Quare propriè accipiendus eſt ignis, uti accipiunt cæteri interpretes, q. d. adeò denſæ Ægyptiis erant tenebræ, ut nullæ faces, nullæ tedæ, nullæ lucernæ, nulli ignes ſua vi, græcè *βία*, id eſt, violentia (ignis enim vis eſt violenta, & violenter omnia illuminat & inflammat) poſſet eas diſpellere vel illuminare, cùm quia Deus eis concurſum ſuum, qui neceſſarius eſt ad agendum & illuminandum, ſubtrahebat, tum quia, ut ait Philo lib. 1. de Vita Moyſis: *Ignis, quo quotidie utimur, ſplendor vel aere turbato extinguebatur, vel vincebatur à craſſiſſimis tenebris, ita ut ſalvis oculis, ſummè neceſſarium videndi ſenſum, tamquam exoculati requirerent.* Ubi nota, omnis lux terreſtris eſt mixta igni, imò ex eo prodit velut ejus dos & proprietas: quare lux candelæ, lucernæ, facis, &c. revera ignis eſt lucidus, ſive lucens. Idem multi ſentiunt de luce cæleſti ſolis & ſtellarum, uti dixi Eccleſ. 43. 3. unde ſapiens hic vocat limpidas ſiderum flammas.

NEQUE STELLARUM) q. d. Uti nullus ignis terreſtris, ſic nulla lux cæleſtis Ægyptiis lucem dare poterat, ob cauſas jam dictas. Unde pro *neque poterant*, græcè eſt, *ὑπέμενον*, id eſt, *non ſuſtinebant, non audebant*, ſcilicet contra Deum niti, & tam arduum opus aggredi, ut tam denſas tenebras ab eo inductas diſpellere præſumerent. Creatura enim creatori obniti & reluctari non audet, nec valet. Unde Philo: *Serenæ*, inquit, *die repentè effuſæ ſunt tenebræ, continuis denſiſque nubibus cælum ſubtexentibus, & nimia conſtipatione interclusis radiis ſiderum ut dies nil differet à nocturna caligine tantus enim fuit horror, id eſt, denſitas aeris caliginoſi, ut non admitteret lumen ſiderum propter horrendam craſſitiem.* Iuſtè Ægyptij omni luce cæleſti privantur, qui lucem divinæ cognitionis in Moyſe & Hebræis extinguere ſatagebant, uti docet cap. 18. 4.

Allegor. hæ tenebræ Ægyptiacæ viva erant imago, adeoque præludium tenebrarum inferni. Ita Hugo. Tropol. verò ſignificabant cæcitatem mentis in malo obſtinatæ, ait Origen. in Exodi 10. v. 23. quam nec ignis beneficiorum Dei, nec focus gehennæ, nec flammæ concionum, nec ſidera inſpirationum diſcutere, aut illuminare valent. Pro *limpidæ flammæ*, græcè eſt, *ἔκλαμπροι φλόγες*, id eſt, *ſplendidæ* fulgidæ, illuſtres *flammæ*, ita vocat radios ſolis & ſtellarum, quia flammarum habent ſpeciem æquè ac vim illuminandi & calefaciendi; unde Plato cum ſuis cenſuit ſtellas verè eſſe ignes, quē ſecutus Poeta:

> *Vos*, inquit, *æterni ignes* (id eſt ſidera) *& non violabile numen*
> *Teſtor.*

Vers. 6. APPAREBAT AUTEM ILLIS SUBITANEUS IGNIS TIMORE PLENUS: ET TIMORE PERCULSI ILLIUS, QUÆ NON VIDEBATUR FACIEI; ÆSTIMABANT DETERIORA ESSE QUÆ VIDEBANTUR] Ita Græca & Roman. Perperam ergo multi in fine legunt negativè, *quæ non videbantur*. Senſus eſt, q. d. Cùm nullus ignis terreſtris, nec ulla lux ſtellarum Ægyptiis poſſet dare lucem, quæ eis voluptatem facultatemque comedendi, ambulandi, & operandi afferret; Deus tamen immittebat eis intermicantes ignes quaſi fulgetra, non ad voluptatem, ſed ad terrorem, ſcilicet ad hoc ut ſpectra horrenda, quæ ipſe ſubmittebat, ignis hujus luce videre & ſpectare poſſent. Unde *timore perculſi eius, quæ non videbatur*, ſcilicet plenè & perfectè (utpote impedientibus tenebris) *faciei*, putà ſpectrorum, *æſtimabant deteriora eſſe, quæ videbantur*. q. d. Cùm ſpectra hæc imperfectè, & quaſi dimidiatè tantùm, ſe, ſuaſque facies oſtentarent Ægyptiis, ipſi ſpectra hæc, quæ videbant, æſtimabant in ſe eſſe deteriora, quàm oculis videbantur; putabant enim aliqua peiora, quæ non videbant quaſi abſcondita latere ſub iis, quæ videbant. Id faciebat horror & metus: hic enim ſemper deteriora, quàm à parte rei ſint, apprehendit, metuit & auguratur, uti videre eſt in meticuloſis & hydrophobis, qui phlegmate frigido abundantes umbras, imò omnia tuta timent, v. g. ne domus ruat, ne flumen eos abripiat, ne quod animal eos invadat & lanet, &c.

Pro *apparebat autem illis ſubitaneus ignis*, græcè eſt, *διεφαίνετο δ' αὐτοῖς μόνον αὐτομάτη πυρά*, id eſt, *apparebat autem illis ſolis* vel *ſolùm ſpontanea pyra*: ubi ſingula verba habent Emphaſin, & novam terroris cauſam ingerunt. Primò enim, *διεφαίνετο*, id eſt, apparebat, interlucebat, intermicabat, tranſlucebat, ſignificat ignem hunc obiter & in tranſcurſu inter tenebras emicuiſſe, inſtar coruſcationis & fulguris & mox diſparuiſſe, ac poſt modicum ſubitò & inopinatò rurſus coruſcaſſe; itaque hac ſui oſtentatione & diſparitione continuum Ægyptiis pavorem incuſſiſſe. Fulgura enim & fulgetra mirè homines percellunt. Rurſum ignem hunc non è longinquo uti fulgura, ſed è vicino apparuiſſe, ita ut Ægyptiorum propè afflaret oculos, ac penè adureret.

Secundò, *τὸ ſolum* notat Ægyptios ſolos hæc vidiſſe, non Hebræos; rurſum nil niſi fulgura cum ſpectris Ægyptios aſpexiſſe, quoad reliqua verò fuiſſe denſiſſimas tenebras, quæ omnia ſimul juncta terrorem augebant: Nam, & fulgura in tenebris magis exhorreſcimus, quàm in lumine.

Tertiò, τὸ *αὐτομάτη*, ſignificat coruſcationem hanc fuiſſe fortuitam, ſpontaneam, caſualem, improviſam, ſine prævia cauſa vel impulſu. Improviſa autem mala magis terrefaciunt: præviſa enim tela minùs feriunt.

Quartò, *πυρά* ſignificat ingentem fuiſſe hunc ignem, adeò ut pyram, id eſt, ingentem acervum ignium colluſcentium efficerent, quæ eis omnium rerum incendium comminabatur. Pyra enim hæc erat fulminea, adeoque non aliud, quàm conglobata fulmina eſſe videbatur. Unde meritò metuebant, ne fulminibus hiſce afflarentur & necarentur, ſicut fulmine afflatus fuit Simeon Stilitæ vir miræ orationis, teſte Joanne Moſco in Prato ſpirituali c. 57.

ET TIMORE PERCULSI EJUS, QUÆ NON VIDEBATUR, FACIEI, ÆSTIMABANT DETERIORA ESSE, QUÆ VIDEBANTUR] Pro *faciei*, græcè eſt, *ὄψεως*, id eſt, *viſionis*, hoc eſt rei viſæ, putà ignis qui videbatur, & facierum ſive ſpectrorum, quæ per ignem videbantur. Unde Græca ad verbum habent: *Exterriti verò non viſa* (plenè ſcilicet & perfectè) *illa viſione putabant peiora, quæ cernebantur*, q. d. magis terrebantur Ægyptii ex eo, quod ignem & ſpectra non plena, ſed ſub obſcura facie & ſuperficie viderent: unde putabant ea deteriora & horribiliora eſſe, quàm revera erant, quia imaginabantur ſub viſis occultari alia majora, quæ ſeſe videnda non præberent, è quibus ſibi damna graviſſima, imò mortem & exitium imminere paventes augurabantur, maximè verò timebant, ne larvæ & ſpectra eos invaderent & enecarent. Unde Cantacuzenus exponit, eos ignem hæc ſpectra oſtendentem ita exhorruiſſe, ut mallent eſſe in denſis tenebris, quàm in luce tam formidabili, totque ſpectris horrenda.

Nota τὸ *eius, quæ non videbatur faciei*. Solent enim umbræ & ſpectra faciem habere umbroſam, atram, obſcuram, ac ſæpè veſte aut velo obtectam inſtar lugentium: imò ſubinde non niſi per tenuem umbram ſeſe videnda exhibent, quin & ſine umbra, ſive facie & ſpecie, ſolo motu, ſtrepitu, aut voce ſe auditui obiiciunt, ita ut non videantur

deantur ſed audiantur dumtaxat, uti ſeſe exhibuit umbra Samuelis videndam Pythoniſſæ, ſed audiendam dumtaxat Sauli. 1. Reg. 28. 14.

Vers. 7. Et magicæ artis appositi erant derisus, et sapientiæ gloriæ correptio cum contumelia] Græcè μαγικῆς δὲ κατέκειντο ἐμπαίγματα τέχνης, id eſt, *magicæ autem artis ludibria iacebant*, vel ſignificantiùs *appoſita erant* q. d. Non tantùm magicæ magorum Pharaonis artes ad auertendas tenebras, ceteraſque plagas à Deo per Moyſem Ægypto inflictas *iacebant*, id eſt, infirmæ erant & invalidæ ad eas auertendas, ſed & in deriſum appoſitæ & expoſitæ ſunt; ac in ludibrium abierunt. Deus enim irriſit magiam Ægyptiorum hoc tenebrarum timore, & hiſce earum ſpectris, quæ magi omni ſua arte & dæmonum ope, nec à ſe nec ab aliis depellere potuerunt; quare ipſe Pharao, ceterique Ægyptij magos velut impotentes & fallaces obiurgarunt, & irriſerunt, teſte Ioſepho libr. 2. Antiq. ca. 5. vel iuxta aliam ſectionẽ 13. ipſique magi cum ceteris Ægyptiis in tenebris hiſce & ſpectris trepidationem & pavorem, quem diſſimulare & tegere non valebant, præ ſe ferentes, ridiculos ſeſe præbuerunt cuivis aſpicienti, vtpote qui ſuperbè iactaſſent ſe per magiam omnia Moyſis opera thaumaturga, inſtar telarum araneæ diſcuſſuros, ita ſe explicat. Sapiens dum ſubdit: *Illi enim qui promittebant timores expellere ſe ab anima languente, hi cum deriſu pleni timore languebant*. Quocirca hic propriè non agitur de tertia Ægypti plaga, quæ fuit Sciniphum, licèt id nonnulli velint, in qua victi magi, cùm eas inſtar Moyſis producere non poſſent, ſuam imbecillitatem confiteri coacti exclamarunt: *Digitus Dei eſt hic*. Exodi 7. v. 19. ſed agitur hic de nona plaga tenebrarum & ſpectrorum, quæ mirum non ſolùm Ægyptiis, ſed & magis ipſis incuſſit terrorem, itaque ipſos cum magia deridiculos oſtendit, omnibuſque riſu & cachinno exſibilandos propoſuit. Igitur ex hoc loco conſtat magos Pharaonis, licet tertio ſciniphum ſigno à Moyſe victos, non ceſſaſſe tamen Moyſi obſiſtere, ideoque in nona hac tenebrarum plaga, cùm per magiam eam diſcutere vellent nec poſſent, ridendos ſeſe omnibus exhibuiſſe, qua in re Magiæ ſuæ pœnas dederunt. Ita Cantacuzenus.

Huc accedit Vatabl. qui vertit: *Interim ludibria artis magicæ iacebant cum calumnia per iactantiam ſapientiæ contumelioſa*. Et Ianſen. qui ſic explicat, q. d. Illæ magorum illuſiones, quibus patrando eadem mira, quæ patrabat Moyſes, illudebant Pharaoni ceteriſque Ægyptiis contra Moyſem, iam iacebant, id eſt, victæ ſuccumbebant nec poterant Moyſi reſiſtere. Id ſignificant Græca. Hic ſenſus verus eſt, at non adæquat, nec exhaurit fundum Script. quæ inſuper aſſerit, artes magorum cum magis abiiſſe in deriſum & ludibrium.

Secundò, Noſter à Caſtro appoſitè ſic exponit, q. d. Appoſiti erant deriſus, id eſt, ludibria, illuſiones & præſtigiæ aderant, laruæ enim & ſpectra ludificabant, & perſtringebant oculos magorum & Ægyptiorum, ut putarent ſe videre horrenda, quæ revera non videbãtur hiſce ergo ludibris oculi magorum, inani & falſa ſpecie rerum capti tenebantur, idque congrua talionis pœna, ut ſcilicet hiſce ſpectris illuderentur illi, qui ſuis impoſturis alios deluſerant, ac præſtigiis præſtringerentur ipſi præſtigiatores. Digreditur hic Holcot lect. 189. ut oſtendat magicis artibus addictos rideri, non tantùm à Deo, angelis, & hominibus, ſed & ab ipſis ſuis dæmonibus.

Et sapientiæ gloriæ correptio cum contumelia] id eſt, contumelioſa *correptio*, vel redargutio *gloriæ*, id eſt, gloriationis *ſapientiæ*, id eſt, de ſapientia, repete *appoſita erat*, q. d. Magi gloriabantur & iactabant ſe potentiores eſſe, quàm erat Moyſes & Deus Hebræorum: dictitabant enim ſe noſſe magiam, id eſt, artem magis arcanam & mirificam, quã non norat Moyſes: ſed Deus per Moyſem hanc inanem & ſuperbam gloriationem magorum corripuit, & redarguit cum eorum dedecore & contumelia, dum eis tantum per tenebras & ſpectra terrorem incuſſit, ut expalleſcerent & contremiſcerent; à quo omni ſua arte magica ſe liberare, & expedire non valuerunt: quare ſuo malo didicerunt omnem ſuam magiam nil valere contra Dei virtutem; nec ſuas artes poſſe amoliri ſupplicium, quo premebantur. Hunc eſſe ſenſum, liquet ex Græco, qui habet: καὶ τῆς ἐπὶ φρονήσει ἀλαζονείας ἔλεγχος ἐφυβριστος, quod Complut. vertunt: *Et in prudentia iactantia correptio contumelioſa*. Vaticani: *Et iactantia de ſapientia* (Ianſen. *de prudentia*) *erat correptio cum contumelia*. Clarè Clarius: *Et arrogantis iactantia correptio cum contumelia*. Nam *ubi fuerit ſuperbia, ibi erit & contumelia ubi autem eſt humilitas, ibi & ſapientia*. Proverb. 11. 2.

Pro *correptio*. græcè eſt, ἔλεγχος, id eſt, redargutio ſtringens, ratio convincens, demonſtratio oſtendens vitium & falſitatem; Pavor enim & tremor magorum ad oculum eos redarguebat, eorumque infirmitatem & fallaciam omnibus oſtendebat.

Illi enim, qui promittebant timores et perturbationes expellere se ab anima languente, hi cum derisu pleni timore languebant] Græcè: *Hi ridiculo timore languebant*; alij, *Hi eodem timoris morbo ridiculè afficiebantur*; Vatabl. *Iidem ridicula formidine laborabant*. Minus rectè Cantacuzenus vertit: *ridicula religione*, vel potius *reverentia* (hanc enim ſignificat εὐλάβεια) *laborabant*: q. d. Magi, ut ſuam infirmitatem tegerent, dicebant ſe religione & iuſſu ſuorum Deorum prohiberi, ne obſiſterent Moyſi. Hoc enim dicere erat ridiculum, cum Moyſes vnius veri Dei cultor Ægyptios cum omnibus ſuis Diis ad certamen provocaret, & per tot plagas oppugnaret, ac expugnaret. Senſus ergo eſt, q. d. Magi promittentes ſe tenebras cum ſpectris, indeque natos timores penitus depulſuros, hi ipſi iiſdem timoribus percellebantur, ut pavidi, anxij, pallidi, tremuli, neſcirent quò ſe verterent. Vocat *ridiculum timorem*, quia timebant umbras & ſpectra rerum, quæ revera non erant, nec re ipſa extabant, uti pueri percelluntur inani umbrarum metu, iuxta illud pſal. 52. 6. *ibi trepidaverunt timore, ubi non erat timor*. Vers. 8.

Nam etsi nihil illos ex monstris perturbabat, transitu animalium et serpentium sibilatione commoti, tremebundi peribant, et aerem, quem nulla ratione quis effugere posset, negantes se videre] Pro *nihil ex monſtris*, Noſter cum Regiis legit, οὐδὲν τερατῶδες, id eſt, *nihil monſtroſum*: ſed Complut. & Vatican. legunt, οὐδὲν θορυβῶδες, id eſt, *nihil turbulentum* vel terrificum; unde vertunt: *Et ſi nihil illos terrificum terruiſſet*: Senſus eodem redit, q. d. Etſi à parte rei eſſet monſtroſum vel terrificũ, quod Aegyptiis terrorem incuteret, tamen cùm in tenebris audirent voces, & ſonitus animalium tranſeuntium ad quærendum pabulum, ac præſertim ſerpentium præ fame & tenebris ſibilantium, trepidantes penè exanimabantur; adeo ut nec aerem inevitabilem, quem ſcilicet nemo vitare poteſt, vellent vel auderent reſpicere, ſed eum velut monſtris ſpectriſque plenum horridumque refugerent, optantes in antris abdi & claudi. Qui enim timore percelluntur, fugiunt videre & videri, adeòque cælum, aerem, & terram oculis aſpicere metuunt & horrent. Eſt metonymia & catachreſis. Aer enim, quia ſubtiliſſimus, propriè aſpici & videri nequit; dicuntur tamen timidi eius aſpectum refugere; tum quia ea, quæ in aere viſibiliter fiunt, uti ſpectra & monſtra, videre nolunt; tum quia aerem ipſum vitare cupiunt, anguloſque & latebras quærunt, quibus ſe à rebus terrificis, quæ in aere fiunt, ſubducant & abſcondant. Vers. 9.

Vers. 10. Cum enim sit timida nequitia, dat testimonium condemnationis] S. Gregor. 27. Moral. cap. 18. legit *condemnationis*. Complut. & Vatican. *condemnata*; alij. *Data eſt in omnium condemnationem* alij, pro μαρτυρεῖ, id eſt, *dat teſtimonium*, legentes μάρτυρι, id eſt, *teſte*, vertunt: *propria teſte condemnata*. Græca enim addunt, ἰδίως, vel ἰδίῳ, id eſt, *propriè* vel *proprio* quo caret vulgata. Omnia hæc eodem redeunt, ac ſignificant nequitiam, id eſt, prauam ſceleratamque conſcientiam eſſe timidam pauidamq; ac timere ultionem pœnaſque ſcelerum etiam ubi nullæ ſunt eò quod ipſa agnoſcat, ſibique teſtificetur ſe eſſe ream, ac obnoxiam condemnationi, ideoque mereri pœnas, quas timet & expaveſcit. Ipſa ergo nequam conſcientia, velut teſtis & iudex hominem condemnat. Nam tacita confeſſione mutaque voce clamat, ac reo occlamat; tu talia & tanta ſcelera perpetraſti; ergo mereris talia

& tan-

& tanta ſupplicia, quæ ſine dubio Deus tibi ierogabit, & fortè nunc in hiſce, tenebris & teeroribus irrogare deſtinavit. Hinc Syrus vertit: *Quoniam malitia eorum teſtatur de illis, & condemnat eos; quia fecerunt mala.* Arabicus: *Quia malum eſt proprietas fraudis, quæ teſtatur illi, & iudicat de eo.*

Huic gnomæ affines ſunt illæ: *Nocens metuit pœnam, innocens nec caſum. Nec ſpina bonos lædit, vel mus improbum. Mali principij malus finis. Nocens ſe iudice nunquam abſolvitur.* Moral. diſce hic quanta ſit vis conſcientiæ, utpote quæ hominem beatum vel miſerum efficiat.

Gnoma timoris impiorū.

Audi S. Ambroſ. libr. I. Offic. *Non*, inquit, *ſecundum forenſem abundantiam æſtimanda eſt beatitudo ſingulorum, ſed ſecundum interiorem conſcientiam, quæ innocentium & flagitioſorum merita diſcernit, vera atque incorrupta pœnarum præmiorumque arbitra.* Et uberiùs D. Chryſoſt. hom. I. in epiſt. ad Rom. *Animi*, inquit, *tranquillitatem & lætitiam non principatus magnitudo, non pecuniarum copia, non potentia tumor, non corporis fortitudo, non menſa ſumptuoſa, non veſtitum ornatus, non aliud quidquam rerum humanarum afferre conſuevit, præterquam conſcientia bona, quam certè qui puram habet, ut pannoſus ſit, ut cum fame luctetur, tamen tranquillior beatiorque eſt iis, qui inter delicias degunt.* Quocirca meritò exclamat Auctor ſerm. 10. ad featres in Eremo apud S. Aug. *O conſcientia ſancta, in terra adhuc es, & in cælis habitas? Gaude ò anima ſancta, ſancta conſcientia decorata, gaude cæleſti & æterna gloria.* Vis exempla? accipe. S. Auguſt. lib. ad Secundinum Manich. cap. I. *Senti*, ait, *de Auguſtino quidquid libet, ſola me conſcientia in oculis Dei non accuſet.* S. Gregor. Nazianz. Orat. 27. *In omnibus*, inquit, *rebus conſiliarij loco rationem, Deique iuſtificationes habeo, a quibus plerumque etiam nullo accuſante convincor, & rursùs condemnantibus multis abſolvor.* S. Bernard. ad Eugen. *Quid*, inquit, *in terra quietius & ſecurius bona conſcientia? Damna rerum non metuit, non verborum contumelias, non corporis cruciatus, quæ & ipſa morte magis erigitur quam deprimitur.* Denique S. Iob cap. 16. 20. bonæ conſcientiæ teſtimonio in tot afflictionibus exultat: *Ecce*, inquit, *in cælo teſtis meus, & conſcius meus in excelſis.*

SEMPER ENIM PRÆSUMIT SÆVA (Græcè χαλεποὶ, id eſt, gravia, moleſta, ſæva, difficilia, aſpera, aceeba, dura & dira) PERTURBATA CONSCIENTIA] Nonnulli Codices addunt: *Frequenter enim præoccupant peſſima redarguente conſcientia*, ſed id delent Roman. & Græca. Videtur enim eſſe alia verſio, vel certè explicatio ſententiæ iam dictæ. Arabicus vertit: *Et ille* (impius) *accipit ſemper res difficiles & perverſas. Præſumit*, ſcilicet *timida nequitia*, quæ præceſſit: hæc enim perturbatur & terretur à conſcientia propria. Nam *conſcientia*, hic eſt ablativi caſus. Græcè eſt, συνεχομένη τῇ συνειδήσει, id eſt, contenta intra conſcientiam, vel latens in conſcientia, aut coniuncta conſcientiæ, cuius vocem & teſtimonium ſibi iugiter occlamãs nequitia, & nequam effugere nequit. Alij legunt, συνερχομένη, q. d. Malitia præſumit ſæva, quæ malæ conſcientiæ congerunt & conveniunt. Alij nervoſiùs legunt, συναγχομένη τῇ συνειδήσει, id eſt, nequitia conſtricta, coarctata, vel compreſſa à conſcientia; ſicut reus conſtringitur laqueo, dum ſtrangulatur & ſuffocatur: Simili enim modo conſcientia nequitiam & hominem nequam coarctat, angit & ſtrangulat: ἄγχω enim idem eſt quod ſtrangulo, ſtringo, obſtricta gula coërceo, obtorto collo in vincula duco, præfoco, ango, conſtringo fauces ſive guttur. Hoc noſter ſecutus vertit: *perturbata à conſcientia*, q. d. Nequitia & homo nequam ubique pavidus, ſemper timet ſibi imminere ſcelerum pœnas, quia conſtringitur pavoribus conſcientiæ, quæ illum ſuæ nequitiæ arguit, & ad pœnam condemnat. Conſcientia enim velut tortor nequitiam & hominem nequam, quaſi reum mille timoribus, angoribus, mœroribus, ſuſpicionibus ceu laqueis conſtringit, coarctat, anguſtat, ſtrangulat ſuffocat.

Conſcientia ſtrangulat reum.

Pro *præſumit*, græcè eſt, προείληφε, id eſt, aſſumit, ad ſe ſumit, ſibi velut reo applicat, ſibi repræſentat: item adiungit & auget, ut mala ingruentia maiora ſuſpicetur eſſe quam revera ſint.

Noſter videtur legiſſe, προείληφε, id eſt, præſumit, præoccupat, antevertit, præſagit, præcognoſcit, prævidit, anticipat animo & mente ſupplicium peiùs, quàm reipſa inferatur & ingruat. Nam ut ait Plutarch. lib. de Tranquill. animi: *Facinoroſa conſcientia in anima inſtar eſt ulceris in corpore, utpote, quæ pœnitentiam relinquat lancinantem iugiter, pervellentemque animam.* Et in libro de Sera Numinis vindicta: *Malitia*, inquit, *continuum aſſiduoque ipſam torquentem ac affligentem geſtat dolorem: quemadmodum enim flagitioſus quiſque ultimo affligendus ſupplicio, corpore ſuo propriam fert crucem, ita improbitas ex ſe ipſa ſupplicium ſibi ſtruit, &c.*

Moraliter, quàm mala conſcientia ſit timida & pavida graphicè deſcribit Iob. cap. 15. 21. dicens: *Sonitus terroris ſemper in auribus illius, & cum pax ſit, ille ſemper inſidias ſuſpicatur: Non credit, quod reverti poſſit de tenebris ad lucem, circumſpectans undique gladium.* Et Salamon: *Fugit impius nemine perſequente.* Prou. 28. 1. & S. Cyrill. lib. 11. in Ioan. cap. 32. *Magna quædam res conſcientia certa ſtimulus eſt, qui quando perperam aliquid agimus, etiam nullo præſente ingenti nos metu exagitat.* S. Ambroſius verò li. 1. Offic. c. 12. *Peccator* inquit, *quamvis foris abundet & delicijs diffluat, odoribus fragret, in amaritudine animæ vitam exigit. Vita facinoroſi, ut ſomnium, aperuit oculos, tranſivit requies eius evanuit delectatio, licet ipſa, quæ videtur, etiam dum vivunt, impiorũ requies inferno ſit: viventes enim in infernum deſcendunt. Vides convivium peccatoris? interroga conſcientiam eius, nonne gravius fœtet omnibus ſepulchris? Intueris lætitiam eius, opum abundantiam? introſpice ulcera, & vibices animæ eius, cordiſque mœſtitudinẽ*, alibi: *Nihil eſt, quod tam ſummo dolori ſit, quam ſi unuſquiſque poſitus ſub captivitate peccati, recordetur unde lapſus ſit. Ita gravis culpa eſt conſcientia, ut ſine iudice ſe puniat, & velare ſe cupiat, & tamen apud Deum nuda ſit.* Elegantiſſimè autẽ S. Chryſ. hom. I. de Lazaro, de divitis conſcientia ita loquitur: *Explica mihi iſtius conſcientiam, & videbis intus gravem peccatorum tumultum, ingem metum, tempeſtatem, turbationem. Videbis velut in curia mentem ad thronum conſcientiæ conſcendiſſe regalem, & tamquam iudicem quempiam ſedentem, & cogitationes loco carnificum adhibentem, in equuleo ſuſpendentem, lateraque conſcientiæ radentem ungulis, pro commiſſis vehementem inclamantem, cùm nemo ſciat, niſi quod ſolus Deus hæc videre noverit.* Rem verò exemplo illuſtrans, ſic proſequitur: *Etenim qui committit adulterium, etiam ſi millies fuerit dives etiamſi nullum habeat accuſatorem, non deſinit tamen intus ſe ipſum accuſare, & voluptas quidem temporaria eſt, dolor verò perpetuus. Timor undique ac tremor, ſuſpicio & anxietas, angulos metuit, umbras ipſas formidat ſuos ipſos famulos conſcios, inſcios, illam ipſam, quam corrupit, & virum, quem affecit contumelia obambulat amarũ accuſatorem circumferens conſcientiam, cum ſit ſuo ipſius iudicio damnatus, nec vel ad breve tẽpus poſſit reſpirare. Idẽ patiuntur & qui rapinã exercent, & qui fraude lucrum faciunt, hoc & ebrioſi, & ſumma quotquot in peccatis vivunt.* Porrò S. Auguſtinus in pſalm. 45. *Inter omnes*, inquit, *tribulationes humanæ animæ nulla eſt maior tribulatio, quam conſcientia delictorum.* Idem in pſal. 36. conc. 2. *Quiſque*, ait, *malus eſt, male ſecum eſt, torqueatur neceſſe eſt, ſibi ipſi tormentum eſt: ipſe enim eſt pœna ſua, quem torquet conſcientia ſua. Fugit ab inimico quò potuerit, a ſe quo fugiet?* Denique Seneca licet Ethnicus: *Bona*, inquit, *conſcientia prodire vult & conſpici, ipſas nequitia tenebras timet. Prima, & maxima peccantium pœna eſt. peccaſſe, nec ullum ſcelus impunitum eſt, quoniam ſceleris in ſcelere ſupplicium eſt. Proprium eſt nocentium trepidare.* Hæc ipſe epiſt. 27.

Mor. mala conſcientia eſt timida Gnoma.

Exempla ſunt in Adam & Eua, qui poſt peccatum audientes vocem Dei ambulantis per paradiſum, pauidi abſconderunt ſe. Genel. 3. In Cain, qui occiſo Abele urgente conſcientia: *Omnis*, inquit, *qui invenerit me, occidet me.* Gen. 4. 14. In fratribus Ioſeph, qui ab eo durè accepti: *Meritò*, inquit, *hæc patimur, quia peccavimus in fratrem noſtrum.* Gen. 42. 21. Vide Senecam in Oreſte, cuius furias ipſe graphicè depingit. Et Ciceronem pro Roſcio Amerino, ubi ſceleratorum & ſcelerum furias graphicè pingit, flammas & faces deſcribit. Ex adverſo *charitas* (quã parit probitas probaque conſcientia) *foras mittit timorem* 1. Ioan. 4. 18. Et: *Fugit impius nemine perſequente: iuſtus autem quaſi leo confidens abſque terrore erit.* Proverb. 28. 1. vide ibi dicta. Nam ut ait S. Gregor. l. 12. Moral. cap. 21. *Nil ſimplici corde felicius, quia quod innocentiam erga alios exhibet, nihil eſt quod pati ab aliis formidet. Habet enim quaſi arcem quamdam fortitudinis, ſimplicitatem ſuam.*

Exempla

Nec

Nec ſuſpectus eſt pati, quod ſe feciſſe nõ meminit. Unde benè per Salomonē dicitur: In timore Domini fiducia fortitudinis. Qui & rursũ ait. Secura mens quaſi iuge conviviũ. Quaſi enim continuatio refectionis eſt ipſa tranquillitas ſecuritatis.

Verè S. Ambroſ. in pſalm. 39. *Quis*, ait, *puritate pectoris dulcior fructus? Quis cibus ſuavior quam is, quem animus bene ſibi conſcius, & mens innocentiæ epulatur. Hinc illud: Secura mens quaſi iuge convivium* Proverb. 15. 15. vide ibi dicta. Nihil ergo timidius peccatore, nihil audacius iuſto. Cauſæ ſunt tres.

Cauſa Prima: Prima, quòd concupiſcentia & paſſiones animi, quæ peccata creant, animum emolliant & effeminent. Earumdem verò victoria, quæ fit per virtutem, animum fortem, virilemque efficiat.

Secunda. Secunda, quòd conſcientiæ ſtimuli mentem peccatoris iugiter lancinent, rodant, eiuſque vigorem exedant: iuſto verò virtus ipſa, quam exercet, & conſcientiæ probitas animos addant.

Tertia: Tertia, quod peccator à gratia Dei deſeratur, iuſtus verò eadem polleat; gratia autem Dei eſt omnipotens: nam per eam omnia fieri poſſunt, quantumvis ardua, ſine illa verò nil boni effici poteſt; unde iuſtus eſt magnanimus & confidens, peccator autem puſillanimis & timidus inſtar muris.

VERS. 11. NIHIL ENIM EST TIMOR NISI (Nonnulli Codices hic interſerunt, *præſumptionis adiutorium*. Vatabl. *temeritatis adiumentum*; ſed hæc delent Rom. & Græcus) PRODITIO COGITATIONIS AUXILIORUM] Τὸ *cogitationis*, in vulgata poteſt referri ad τὸ *proditio*, q. d. Timor non eſt aliud, quàm proditio & perditio cogitationũ & mentis, quæ ſi libera eſſet à timore excogitare poſſet plura auxilia quibus rem, quam timet, depelleret, iam autem plena timore id præſtare nequit. Græca tamen τὸ *cogitationis*, referunt ad τὸ *auxiliorum*. Sic enim habent: *Nil enim aliud eſt timor, niſi auxiliorum è cogitatione vel ratione proficiſcentium proditio.* Sed eòdem redit ſenſus. Timor enim ideò prodit & perdit hæc ſui auxilia & remedia, quia perdit & adimit homini cogitationē & rationem, ne poſſit auxilia hæc excogitare. Metus enim adimit ligatque mentem, motum, memoriam, & linguam.

Pavidi ſtupeſcunt. Unde pavidi fiunt mentis inopes, immobiles, immemores, elingues, ut nec intelligere, nec movere ſe nec recordari, nec loqui valeant, ſed corpore & animo quaſi obſtupeſcant.

Cauſa. Cauſam dat Ariſtot. in Problm. ſect. 27. quòd in metu ſpiritus & calor confugiant ad roborandum cor: Unde extremæ partes frigent & rigent. Hinc pallor in facie, tremor in manibus & labris, ſtupor in capite & pedibus, algor in cute rigor in lingua.

Probat quod dixit, timidam eſſe nequitiam ideoque ſæva ſemper præſumere ex ejus rei cauſa, quæ eſt, quod timor adeo malum quod timet apprehendat & metuat, ut illi quaſi victus ſuccumbat, ſeſeque dedat: quare de ejus auxiliis & remediis adinveniendis cogitare nequit, ſed eorum quaſi eſt proditor & perditor. Eſt metaphora ſumpta à militibus timidis in arce obſeſſis, qui ex timore arcem hoſti obſidenti produnt & dedunt. Simili enim modo timor arcem rationis & mentis, quæ varios malum, quod timetur, evadendi modos & vias excogitare poſſet, ita debilitat, ſtringit & ligat, ut eam prodat tradatque hoſti, putà malo quod timetur, ac deſperationi, quo fit, ut peſſima quæque ſibi imminere auguretur, eaque vitatu eſſe impoſſibilia ſibi perſuadeat. Timor enim rationi & menti ſubeſſe, ac ab ea ſe regi & moderari ſinere debuerat, quare fidem illi debitam fallit, imò illam prodit, dum illi conſilium & fiduciam adimit, illamque facit ſui impotem, pavidam, anxiam & deſperantem. Quocirca hæc timoris proditio in re non eſt aliud, quàm inopia conſilii ac cogitationum defectio & deſertio, quòd ſcilicet homo per trepidationem æſtumque timoris ita abripiatur, ut prodatur, id eſt, deſeratur à cogitationibus mediorum & auxiliorum, quibus poſſet malum, quod metuit evadere. Unde nonnulli ex Græco vertunt: *Nihil eſt metus, niſi defectus vel deſperatio excogitandi conſilii*. Sic enim milites timidi, dum ducem deſerunt eum hoſti produnt & tradunt. Hinc & prodere Latinis ſubinde idem eſt, quod abiicere, deſerere, dimittere, repellere. Prodere enim idem eſt, quod porrò dare, id eſt, proiicere, propellere, excludere, ait Servius. Unde Vergil. lib. 1. Æneid.

Navibus (infandum) amiſſis unius ob iram
Prodimur, atque Italis longe diſiungimur oris.

Prodimur ergo idem eſt, quod *diſiungimur*. Sic quoque hic accipi patet ex v. 14. ubi ait *animæ deficiebant traductione*; Græcè προδοσίᾳ, id eſt, *proditione*.

Mor. de noxa timoris: Gnoma. Moral. hic diſce quantum malum ſit timor, utpote qui hominem prodat & perdat. Unde *ſemper in prælio iis maximum eſt periculum, qui maximè timent*, audacia pro muro habetur, ait Saluſt. de Coniur. Catil. *Quodcumque addidit ſubſidio, id corrumpitur timore fugientium*, ait Cæſar libr. de Bello Civili; *Plerumque in ſummo periculo timor miſericordiam non accipit* ait idem libr. 7. *Hac natura eſt magnis timoribus, ut quod eveniſ deterius credant* ait Tacit. Annal. libr. 15. *In periculis Reipublicæ, qui ſingulatim pertimeſcunt in timore potius, quam in virtute opprimentur*, ait Jul. Capit. in Max. & Balbino. *Timor mentem agens attonitam non ſinit utiliora decernere*, ait Procop. de Bell. Perſ. libr. 2. *Montium vertices hoſtium ſpeciem præbent, animo ſemel timore oppreſſo*, ait G. Pachym hiſt. libr. 4. *Timidi & ignavi ad deſperationem formidine properant*, ait Tacitus lib. 2. Hiſtor. *Qui natus eſt eiuſmodi, ut metuat omnia, etiamſi mus ſtrepitum edat, belluarum ſimili quadam ignavia timidus habendus eſt, & qui muſcipulam vi morbi timeat*, ait Ariſtot. 3. Ethic. cap. 7. *Sine animi præſentia ars contra periculum nihil prodeſt Timor enim memoriam exeuit: & ars amittitur animo languefacto*, ait Thucidides lib. 2. *Principum timiditas, maxima eſt cauſa cædium: fiducia ſui, placidos eos & manſuetos, & à ſuſpicionibus vacuos reddit. Ita ferarum quoque, quæ acicurationi ſunt alieniſſimæ, timidæ ſunt & omni ſtrepitu terrentur: generoſæ autem non aſpernantur huiuſmodi blandam tractationem, quæ propter fiduciam ſui facilius aliis ſe committunt*, ait Idem in Artaxerxe: *Heſitabunda & formidoloſa peritia, egregium aliquid audere haud quaquam conſuevit*, ait Procop. de Bello Goth. libr. 2. *Timiditas eſt corruptio legitimi iudicii de rebus metuendis, aut non metuendis, ſive ignorantia terribilium & non terribilium, & neutrorum*, ait Hierocles lib. de Juſtitia. Pavidi enim minora mala timent, ut maiora non apprehendunt, nec timent: quare dum fugiunt minora, incidunt in maiora. Sic peccator timens amittere opes, famam, vitam, peierat ſceleraque patrat, quibus cælum & æternam felicitatem amittit. Sapiens vero & conſtans timenda timet, non timenda non timet. Timenda vero timet eo modo & moderatione, qua oportet & recta ratio dictat.

Aliter Lyran. proditio, inquit, hic idem eſt, quod oſtenſio & manifeſtatio. Timor enim in facie efficiens palloré, prodit, id eſt, manifeſtat cogitationem auxilii, quia ſignificat quod timens auxilium deſiderat, & cogitat de illo. Verum hoc frigidius eſt. Porrò Syrus aliò abit: *Quid*, ait, *eſt timor, niſi conſummatio malitiæ, & adiutor cogitationis, quæ eſt interius?* Vicinius Arabicus: *Quia timor* ait, *non eſt aliud, niſi formido tormentorum propter cogitationē*.

Myſticè Hugo: Impius, inquit, timens non cogitat de auxilio Dei; ſi enim hoc cogitaret utique diceret. *In Deo ſperavi, non timebo quid faciat mihi homo*. Pſal. 55. 12. *Et: In Domino ſperans non infirmabor*. Pſal. 25. 1.

ET DUM INTUS MINOR EST EXPECTATIO, MAIOREM COMPUTAT INSCIENTIAM EIUS CAUSÆ, DE QUA TORMENTUM PRÆSTAT] VERS. 12. *De qua*, ſcilicet nequitia, ſive malitia ſupplicium, quaſi meritum culpæ fructum, & ſtipendium ſibi producit & exhibet: Pro *inſcientiam*, alii legunt per Diaſtolen, *in ſcientiam*, id eſt, propter ſcientiam; alii, *conſcientiam*, alii, *potentiam*. Qui *inſcientiam* legunt, hunc non ineptum dant ſenſum, q. d. dum in timore internè minor eſt expectatio mali eventus ſecundùm ſe, hanc tamen animus meticuloſus maiorem æſtimat, quòd novit anxiè conſiderat cauſam, de qua tormentum ſibi præſtat, id eſt, torquetur, pavet, angitur, ex eaque coniectat eventus peſſimus, & peiores, quàm eventuri ſint eoſque ſibi fingit. Verùm legendum eſt per Syſtolen *inſcientiam*. Græcè enim eſt, ἄγνοιαν, id eſt *ignorantiam*. Senſus eſt, q. d. Quia timor eſt proditio, & defectio excogitandi contra malũ, quod timetur auxilii, hinc dum intus in mente timentis minor eſt expectatio auxilii, fit ut magis apprehendatur malum quod timetur, præſertim dum ejus cauſa neſcitur & ignoratur. Ignorantia enim cauſæ metum auget, eumque maiorem efficit. Timidus enim metuit, ne in cauſa, quam non ſatis perſpectam habet, multi effectus peſſimi & moleſtiſſimi lateant, quos ipſe excepturus ſit. Unde S. Chryſoſt. hom. de Patientia Job docet ignorantiam cauſæ, quæ pœnam affert valde augere calamitatem.

tatem. Sic hoc loco Ægyptii ignorabant cauſam tenebrarum, ſpectrorum, mugitus animalium & ſibili ſerpentium, ideoque putantes in ea deteriora latere, multò graviora & duriora ſibi imminere formidabant. Hinc Vaticani vertunt: *maiorem computant inſcientiam* (id eſt, ignorantiam) *præbentis tormentum cauſa*.

Poſſet quoque verti in ablativo: *Maiorem putant ignorantiam præbente tormentum cauſa*, q. d. Dum minor eſt expectatio evadendi malum quod timetur, tunc qui timet maiorem putat ignorantiam, hoc eſt maius ſuſpicatur eſſe malum ignoratum, quod futurum ſibique obventurum metuit, dum ipſum cruciat cauſa. Ideo enim magis timet malum imminens ignoratum, quia tam in ſe habet cauſam cruciatus, quam plurium malorum à ſe ignoratorum, pari modo cauſam fore metuit & auguratur. Animus enim meticuloſus nil niſi triſtia, quæ metum augeant ſuſpicari poteſt.

Quocirca Ægyptii in denſiſſimis tenebris poſiti, & horridis ſpectris ac ignibus intermicantibus perculſi, nil niſi funeſtum, ominoſum, minax & horrendum cogitare poterant. Unde Ioſephus addit: *Illo*, inquit, *metu imminente, ne fortè penitus ab ea caligine abſorberentur*: Fortè etiam antiquum chaos, & mundi confuſionem & diſſolutionem quandam formidabant, quaſi mundus eſſet periturus, & in primævum chaos ſuum rediturus. Sciebant enim Deum ſibi eſſe infeſtiſſimum, ac proinde ab eo omnia irarum & dirarum fulmina pavidi expectabant.

Perperam Vatabl. pro ἀγνώτων, legit ἀγνείας, ab ἁγνὸς, quod ſignificat donū incorruptum, qui à juſto dimoveri nulla ratione poteſt, adeoque implacabilem; unde vertit: *Cum intus reſidens exigua ſpes magis reputat cauſæ cruciatum, moventis implacabilitatem*, vel *potentiorem imaginatur implacabilitatem*. Nam omnes Codices legunt, ἀγνώτων non ἀγνείας: neque ἁγνεία Græcis ſignificat implacabilitatem, ſed puritatem & ſanctimoniam.

MINOR EST EXPECTATIO] Auxiliorum. Ita paſſim interpretes, licèt Nannius, Clarius, & Janſen. minorem accipiant expectationem futuri mali: Nam inquiunt pro *minor*, græcè eſt, ἥττων, id eſt, inferior, victa, & oppreſſa eſt expectatio, ſive ſpes in timidis & pavidu per deſperationem. Græcè eſt, elegans Paronomaſia: timor, inquit, eſt προδοσία, id eſt, proditio auxiliorum, ideoque in eo minor eſt, προσδοκία, id eſt, expectatio & ſpes evadendi.

CAUSÆ DE QUA TORMENTUM PRÆSTAT] Quæ ſcilicet timido tormentum præbet; ut habent Græca, ſive ob quam timidus ſe torquet & cruciat. Cauſa impiis timidis tormentum præſtans eſt triplex. Prima, eſt propria culpa, putà ſcelerum multitudo, gravitas & magnitudo, quam impius non ſatis perſpicit, ſed majorem, quàm ipſe ſciat eſſe metuit. Ad hæc majus tormentum eſt pati ob culpam, quàm pati ob juſtitiam & innocentiam, ob hanc etiam pati & occidi eſt decus & gloria martyrii. Secunda, eſt quæ impium caſtigat & punit: ſicut Ægyptios hic cruciabant tenebræ & ſpectra, quarum vim, numerum & quantitatem ipſi perſpicere non poterant. Tertia, eſt Dei ira & vindicta, quæ multò minùs ab impiis perſpicitur: quocirca ſemper metuunt, ne illa irrogato ſupplicio non contenta, alia & alia graviora infligat.

Tres cauſæ metus impiorū. Prima. — *Secunda.* — *Tertia.*

Porrò Syrus hic aliò prorſus abit; ſic enim vertit: *Et quod minus eſt eo* (timore) *abſcondit, & ipſe eſt præſtantior eo quod ignotum eſt*, quæ obſcura ſunt & œdipo indigent.

VERS. 13. ILLI AUTEM, QUI IMPOTENTEM (perperam nonnulli per diaſtolen legunt, *in potentem*, græcè enim eſt, ἀδύνατον, id eſt, *impotentem*. Vide Franc. Lucam hic varias vitiataſque lectiones recenſentem) VERE NOCTEM, ET AB INFIMIS, ET AB ALTISSIMIS INFERIS SUPERVENIENTEM, EUMDEM SOMNUM DORMIENTES.

VERS. 14. ALIQUANDO MONSTRORUM EXAGITABANTUR TIMORE, ALIQUANDO ANIMÆ DEFICIEBANT TRADUCTIONE: SUBITANEUS ENIM ILLIS ET INSPERATUS TIMOR SUPERVENERAT] Græcè: *Illi autem impotentem verè noctem, ac ex impotentis Orci ſpeluncis advenientem, eodem ſomno dormientes, tum monſtris phantaſmatum agitabantur, tum animæ diſſolvebantur defectione, ſubitus enim nec expectatus timor eis ſupervenerat.*

Noctem impotentem vocat triduanas & denſiſſimas tenebras Ægypti, quæ fecerunt, ut Ægyptiis continua & triduana eſſet nox. Sed cur vocatur *impotens?* Primò, Janſen. *impotens*, inquit, paſſivè, id eſt, tolerari non potens, intolerabilis: *impotens* ergo, ſupple, *toleratu*.

Impotens vox. Primò.

Secundò, *impotens* nox activè dicitur, quæ ſuperari & illuminari non poteſt, putà ineluctabilis. Aut rurſum paſſivè nox *impotens*, id eſt, invalida & devicta, quæ ſcilicet tenebras per radios ſolis vincere & diſpellere non poterat, ſed ab iis planè vincebatur. *Secundò.*

Tertiò, *impotens*, id eſt, debilis & infirma nox dicitur metonymicè ab effectu, inquit à Caſtro, quòd Ægyptios impotentes & invalidos redderet ad quodvis opus humanum, vel tenebrarum caligine impeditos, vel metu debilitatos inſtar eorum, qui ſomno compediti nihil operantur. Nam propterea dixit Ægyptios per totam illam noctem eumdem ſomnum dormiſſe. Eadem ratione orcum ſeu infernum vocat impotentem, quòd ſuos hoſpites reddat impotentes & imbecilles ad quodvis opus. *Tertiò.*

Quartò, & nervoſiùs, nox dicitur *impotens*, id eſt, nimis potens, nimia, immoderata, quæ ſcilicet ſua vi toti Ægypto denſiſſimam & inſuperabilem caliginem inducebat, quæque Ægyptios potentiſſimè & validiſſimè per tenebras, larvas, ſpectra, famem, ſitim, pavorem, & angorem cruciabat, nullamque eis dabat requiem vel ſomnum, uti faciunt aliæ noctes. *Quartò. genuinè.*

Denique dicitur *impotens* nox, ait Cantacuzenus, quia quaſi exorta videbatur ex profundiſſimis ſpeluncis inferni impotentis, qui non poteſt ullum modum imponere malis, quibus afficit eos, quos in ſe continet, nec cruciamenta moderari ac temperare, ſed cæco quodam impetu omnes excruciat. Itaque meritò nox illa impotens filia Orci impotentis putabatur: Orcus enim vocatur obſcuritas inferorum, ac infernus ipſe, ejuſque præſes Lucifer, qui nullius miſeratur, juxta illud Horatii lib. 3. Carm. *Quintò.*

Victima nil miſerantis Orci.

Impotens enim idem eſt, quod nimis potens, ait Donatus. Sic vocatur, impotens dominatus, vel tyrannus, id eſt, nimis potens & imperioſus; unde Quintilianus: *Decemviri*, inquit, *quorum principatus erat immoderatus, a Livio impotentes Domini nuncupantur.* Et Cicero Philip. 5. *Advolabat*, inquit, *ad urbem a Brunduſio homo impotentiſſimus; ardens odio, animo hoſtili in omnes cives cum exercitu Antonius.* Et rurſum: *Impotens, iracundus, contumelioſus, ſuperbus.* Sic vocatur amor, animus, lætitia impotens, at motus animi impotentes, id eſt, prævalidi, quos homo frenare nequit, ſed potiùs ipſi potentes homini dominantur, ac ad id quod appetunt proſequendum, velut equum ſtimulis ardenter adigunt, coguntque.

Quare nimiū frigidè nonnulli noctem impotentem interpretantur inanem; quia inquiunt non erant veræ tenebræ, cùm toto reliquo orbe eſſet dies, & Hebræis eſſet clara lux; verùm Ægyptiis a Deo obcæcatis videbantur eſſe tenebræ. Hoc enim falſum eſt: Erant enim veræ & meræ ſummæque tenebræ, uti oſtendi Exodi 10.

ET AB INFIMIS, ET AB ALTISSIMIS (id eſt, profundiſſimis) INFERIS SUPERVENIENTEM] Græcè: *Et ex impotentis Orci ſpeluncis advenientem.* q. d. Nox hæc & caligo erat ſumma & quaſi infernalis. Nota, Script. ſicut lucem noſtram tribuit cælo, ſic tenebras inferno; tum quia infernus eſt regio & matrix tenebrarum, ſicut cælum lucis; perinde ac dicitur regio ferax auri, argenti, &c. tum quia à dæmonibus inferni præſidibus hæ Ægypti tenebræ, per denſationem aeris & vaporum ex imo terræ eductorum, producebantur. Potiſſima tamen tenebrarum cauſa fuit Deus, ſubtrahens concurſum ſuum ſoli & luci, ne lumen ſpargeret in Ægyptios. Simili phraſi dicimus Æthnam, Veſuvium, Heclam, alioſque montes flammivomos, eſſe os, oſtium, feneſtras inferni. Sic Virgil. infernum pingit. 6. Æneid. dicens: *Infernus regio tenebrarum.*

Umbrarum hic locus eſt, ſomni, noctiſque ſoporæ.

EUMDEM SOMNUM DORMIENTES] Quia licet Ægyptii in tenebris pavidi eſſent vigiles, tamen quaſi dormientes, attoniti & ſopiti ab omni operatione vacabant, & vanis ſomniis, monſtris, Græcè phantaſmatibus, viſis & ſpectris conturbabantur. Hic ergo erat idem quaſi ſomnus inſomnis omnium. Rurſum idem, id eſt, ſimilis nocti impotenti, erat ſomnus impotens omnium.

INSPERATUS (id eſt, inexpectatus, inopinatus, improviſus) TIMOR SUPERVENERAT] & irruerat in Ægyptios.

De-

DEFICIEBANT] Græcè παρελύοντο, id eſt, diſſolve- A bantur, & fiebant quaſi paralytici, animo magis quam corpore. Nam à παραλύω, dicitur Paralyſis, id eſt, diſſolutio nervorum, membrorum, & virium, quæ inſtar ceræ liquefactæ liquantur & diffluunt.

TRADUCTIONE ANIMÆ] Græcè eſt, προδοσίας, id eſt, proditione, uti paulò antè v. 11. vertit Noſter; hoc eſt defectu, derelictione, deſperatione, q. d. Ægyptii ex pavore quaſi deficiebant animo, & patiebantur deliquium mentis. Minùs rectè nonnulli per traductionem accipiunt ſeparationem animæ à corpore, putà mortem, & alii punitionem.

VERS. 15. DEINDE SI QUISQUAM EX ILLIS DECIDISSET, CUSTODIEBATUR IN CARCERE SINE FERRO RECLUSUS] q. d. In tantis tenebris, ſi quis Ægyptius caſu aliquo in foveam vel terram collapſus fuiſſet, præ pavore & ſtupore ſurgere, aut erigere ſe non volebat nec valebat, ſed hærebat in ea quaſi concluſus in carcere, idque *ſine ferro*, id eſt, ſine catenis & vinculis ferreis: timor enim inſtar catenæ eos colligabat & vinciebat. Græcè eſt, εἰς ἀσίδηρον εἱρκτὴν, id eſt, *in inferratum* B (ferro carentem) *carcerem incluſus*. Ita Lyran. Oroſius & alii paſſim. Hunc ſenſum exigit, quod habet Vulgata conditionatè: *Si quiſquam ex illis decidiſſet*; Pro quo Græca habent: *Si quicumque illic erat collabens, vel decidens*, ſcilicet in illas tenebrarum, ſpectrorum & terrorum anguſtias, hic in iis quaſi in carcere incluſus continebatur, ut ſe iis expedire aut loco movere non poſſet, ſed in iis immobilis conſiſteret. Unde ſequitur.

VERS. 16. SI ENIM RUSTICUS QUIS ERAT, AUT PASTOR, AUT AGRI (Græcè *in deſerto*, id eſt, loco ſolitario, qualis eſt ager, pratum, ſylva) LABORUM OPERARIUS PRÆOCCUPATUS ESSET (tenebris) INEFFUGIBILEM (id eſt, inevitabilem, quam nemo fugere, multò minùs fugare poſſet: unde Hugo legit *ineffugabilem*) SUSTINEBAT NECESSITATEM] Tenebras has tam horribiles tolerandi, ob eaſque in agro manendi, otiandi, non laborandi, formidandi: nemo enim ſe movere loco, aut domum redire audebat vel poterat, utpote in denſiſſimis tenebris conſtitutus, & quaſi incarceratus.

VERS. 17. UNA ENIM CATENA TENEBRARUM OMNES C ERANT COLLIGATI. SIVE SPIRITUS SIBILANS, AUT INTER SPISSOS ARBORUM RAMOS AVIUM SONUS SUAVIS, AUT VIS AQUÆ DECURRENTIS NIMIUM.

VERS. 18. AUT SONUS VALIDUS PRÆCIPITATARUM PETRARUM, AUT LUDENTIUM ANIMALIUM CURSUS INVISUS, AUT MUGIENTIUM VALIDA BESTIARUM VOX, AUT RESONANS DE ALTISSIMIS MONTIBUS ECHO, DEFICIENTES FACIUNT ILLOS PRÆ TIMORE) Græcè: *Si quidem omnes una tenebrarum catena conſtricti erant. Sive flatus ſibilans, ſive denſos inter ramos avium ſonus ſuavis ac numeroſus, aut murmur aquæ euntis vi; aut ſonus validus præcipitatorum ſaxorum; aut ſaltantium animalium curſus non aſpectabilis, aut ululantium immaniſſimarum ferarum vox, ſive Echo montium cavernis repercuſſa, metu illos exanimabat*. Explicat neceſſitatem jam dictam, eamque vocat *catenam tenebrarum*, quia earum horrore, pavore, & angore ita percellebantur Ægyptii, D ut velut attoniti fierent, ſtupidi & immobiles; perinde ac ſi catenis in carcere fuiſſent colligati. Cauſa à priori erat, quòd timor cauſet frigus, imò ut ait Ariſtot. 2. Rhetor. 13.

Timor frigiditas quædam eſt?

Frigus autem hominem ſtringit & quaſi ligat, ut ſe loco movere nequeat. Unde Plautus in Amphitr.

Timeo, inquit, *totus torpeo:*
Nunc ubi terrarum ſim neſcio,
Non miſer me commovere poſſum præ formidine.

Et in Truculento;

Neque vivus, neque mortuus ſum, neque quid nunc faciam ſcio,
Neque ut hinc abeam, neque ut ad hunc adeam ſcio, timore torpeo.

Myſticè, catena ſcelerum contexitur ex ſeptem vitiis capitalibus quaſi è ſeptem annulis, quorum unus trahit alium, illique innectitur, gula enim trahit luxuriam, luxuria iram, ira invidiam, invidia ſuperbiam, ſuperbia avaritiam, avaritia acediam. Ita Hugo. Aut ut S. Bonavent. Suggeſtio diaboli parit cogitationis delectationem, A delectatio conſenſum, conſenſus operis perpetrationem, hæc iterationem & pravam conſuetudinem, conſuetudo inverecundam de peccato gloriationem & jactantiam. *Catena* enim dicitur, quòd *ſe captendo teneat*: quia in ea annulus annulum capit & tenet.

SPIRITUS SIBILANS) Putà ventus vel aura tenuiter perſtrepens, aut halitus & ſtridor animalis reſpirantis. Refer hæc omnia ad finem. v. 18. *Deficientes faciebant eos ex timore*. Pavidi enim in tenebris omnia tuta timent, uſque quaſi animo deficiunt & exanimantur. Audi Senecam epiſt. 13. *Nos & venturo torquemur & præterito, multa bona noſtra nobis nocent, timoris tormentum memoria reducit, providentia anticipat, nemo tantùm præſentibus miſer eſt*, &c. *Plura ſunt quæ nos terrent, quàm premunt, & ſæpius opinione quàm re laboramus. Citò accedimus opinioni, & ſic vertimus terga, quemadmodum aliquos pulvis motus, fuga pecorum exuit caſtris, aut quos fabula aliqua ſine authore conterruit: neſcio quomodo vana perturbant. Vera enim modum ſuum habent. Veriſimile eſt aliquid futurum mali, non ſtatim verum eſt. quàm multa* B *inexpectata venerunt: quàm multa expectata numquam comparuerunt*.

AVIUM SONUS SUAVIS) Id eſt, concentus avium, præſertim philomelarum & merularum, quæ ſuaviſſimè canunt initio veris, putà ſub Paſcha, quando Hebræi egreſſi ſunt ex Ægypto, ac paulò ante hæc plaga tenebrarum contigit: illa enim & ceteris coactus fuit Pharao, & Ægyptii Hebræos miſſos facere. Pavidus enim & triſtibus omnia jucunda, omneſque melodiæ videntur mœſtæ & funeſtæ.

Pro *mugientium*, græcè eſt, ὠρυομένων, id eſt, *ululantium*, quod propriè eſt luporum, ſicut mugire boum, hinnire equorum, barrire elephantorum, grunnire porcorum, rugire leonum; quæ omnia hic per τὸ *mugientium*, Synecdochicè intelligit (unde Vatabl. vertit *rugientium*) putà quaslibet quorumlibet animalium voces & fremitus. Omnia enim animalia ad haſce tantas, tamque diuturnas tenebras percellebantur, quia iis impediebantur à quærenda præda & eſca; unde præ fame & ſiti horrendè mugiebant, & latrante ventre rugiebant: quare tot tan- C tiſque rugitibus paventes Ægyptii penè exanimabantur. Qui enim timet, percellitur, itaque trepidat, horreſcit, pallet, fugit animus, metu membra quatiuntur, quæ res efficit, ut quàm hic à metu vincitur, tam illic à fiducia deſeratur, nec ſolum viribus defectus, verùm etiam ſpe deſtitutus, Siquidem cuncta nimium formidantem, neceſſe eſt ſpe quoque deſtitui. Habet enim metus animi fractionem, & quaſi fugam: itaque meticuloſos non res ſolùm atque pericula, verùm rumores etiam ipſi incerti & vani, & roſæ, ut dicitur, ſibra perſæpè terret.

RESONANS DE ALTISSIMIS MONTIBUS ECHO) *Altiſſimis*, id eſt, profundiſſimis. Græcè enim eſt ἐκ κοιλότητος, id eſt, ex concavitate montium. Echo enim fit cùm vox cavernis repercuſſa in ſe redit, ſibique quaſi reſpondens id, quod dixit refert & repetit, ita ut rudibus & rei ignaris videatur eſſe in cavernis abſconditus vir reſponſans, & vocem repetens: quare ipſi mirantur & percelluntur. Echo ergo fit dum aer, indeque ſonus in læve concavumque corpus illiſus, velut pila repercuſſus reſilit: ob hanc enim repercuſſionem fit ſonus reſonus, ſive *reſonans*, ut aptè vertit Noſter. Reſultans enim aer voces reciprocas, id eſt, primæ ſimiles reddit. Unde Evodus lib. 4. Epigr. Echo vocat, *imitatricem ſermonis, vocis ſacem, verbi caudam*. Echo vox Græca eſt, ἠχὼ, id eſt, ſonus, Echo, reſonantia ab ἠχέω, id eſt, ſono, reſono, clango. Unde Ovidius 3. Metam. Echu Poeticè velut Nympham deſcribens, hoc ejus dat ænigma, quo ſimul inſinuat per eam cervos timore percelli, & in retia à venatoribus adigi: ſic enim canit:

Echo quid?

Eius cauſa.

Aſpicit hunc trepidos agitantem in retia cervos
Vocalis Nympha, quæ nec reticere loquenti,
Nec prior ipſa loqui didicit reſonabilis Echo.

Ænigma.

Auſonius verò Theodoſii Imperat. familiaris, Echo hoc dat ænigma:

Aeris & linguæ ſum filia, mater inanis
Indicii, vocem, quæ ſine mente gero:
Extremos pereuntee modos à fine reducens,
Ludificata ſequor verba aliena meis.
Auribus in veſtris habito penetralibus Echo,
At ſi vis ſimilem pingere, pinge ſonum.

Rudes

Rudes ergo & impii malè ſibi conſcii timent Echo, quaſi vocem ſecretam in cavernis ab angelo, aut ſententiam à Numine miſſam ad ſcelus caſtigandum. Nam ut ait Statius Thebaid. 3.

—— Invigilant animo, ſcelerisque patrati
Supplicium exercent curæ, tunc plurima verſat
Peſſimus in dubiis augur timor.

VERS. 19. OMNIS ENIM ORBIS TERRARUM LIMPIDO ILLUMINABATUR LUMINE, ET NON IMPEDITIS OPERIBUS CONTINEBATUR.

VERS. 20. SOLIS AUTEM ILLIS SUPERPOSITA ERAT GRAVIS NOX, IMAGO TENEBRARUM, QUÆ SUPERVENTURA ILLIS ERAT] q. d. Totus reliquus orbis claro ſolis reſplendebat lumine, cùm in ſola Ægypto denſiſſimæ eſſent tenebræ, imò in ipſa Ægypto apud Hebræos ſplendida erat lux, ut dicet cap. 18. 1. Sic & plaga ſeptima, quæ fuit grandinis, & quinta, quæ fuit peſtis, ac ceteræ omnes ſolos tetigere Ægyptios, nullos autem Hebræos, ut patet Exodi 9. 4. & 26. Idem teſtatur Philo & Joſephus. Pro *limpido*, græcè eſt, λαμπρᾷ, id eſt, ſplendido, nitido, fulgido.

Ex dictis liquet, non rectè Janſen. ex τὸ *omnis orbis* colligere, etiam totam Ægyptum luce ſolis fuiſſe illuſtratam, ſed eam non vidiſſe Ægyptios, eo quòd oculi eorum eſſent obcæcati. Nam à toto orbe mox excipit Ægyptios, dicens: *Solis autem illis ſuperpoſita erat gravis nox.* Adde, hæ tenebræ fuere palpabiles, ut dicitur Exodi 10. non ergo conſiſtebant in oculis Ægyptiorum, nec in ſola ſubtractione concurſus Dei, qua luci ſubtrahebat ſuam cooperationem ad illuminandum Ægyptios, ſed inſuper erant craſſa caligo, vapor & nebula à Deo inducta, uti dixi Exodi 10.

ET NON IMPEDITIS OPERIBUS CONTINEBATUR] Id eſt, deſtinabatur, occupabatur, q. d. incolæ totius orbis in luce degebant, ſeque in ſuis officiis & operibus lætè continebant & occupabant; nil enim erat, quod opera eorum impediret, cùm tenebræ impedirent Ægyptios, ne quid operari poſſent. Unde Vatabl. vertit; *&* *expeditis frequens erat operibus*, q. d. Reliqui omnes erant in luce, ideoque negotioſi, ſoli Ægyptii erant in tenebris, ideoque otioſi.

IMAGO TENEBRARUM, QUÆ SUPERVENTURA ERAT ILLIS] Tum in morte & ſepulchro, tum magis in inferno & gehenna; longa ergo illa & atra nox Ægypti erat umbra & imago mortis, qui illi imminebat in gehenna. Sic Job cap. 10. 22. Sepulchrum vocat *terram tenebroſam, & opertam mortis caligine, terram miſeriæ & tenebrarum, ubi umbra mortis & nullus ordo, ſed ſempiternus horror inhabitat.*

IPSI ERGO SIBI GRAVIORES ERANT TENEBRIS] Ob peccatorum conſcientiam, indeque mentis perturbationem, excæcationem, pavorem & angorem. Nullum enim majus eſt tormentum morſu & remorſu ſceleſtæ conſcientiæ. Igitur Ægyptii laborabant duplici caligine, ſcilicet corporis & mentis, ſed hæc illa longè erat gravior, ipſoſque magis cruciabat.

Notat hic ſapiens triplices, imò quadruplices tenebras. Primæ ſunt oculorum: ſecundæ mentis & peccati: tertiæ mortis: quartæ gehennæ. Primæ privant luce ſolis: ſecundæ privant gratia Dei: tertiæ privant vita: quartæ viſione Dei. Porrò tenebræ peccati reliquarum trium tenebrarum ſunt cauſa. Vide ergo quàm tenebroſum, horridum & horrendum ſit peccatum: Sicut enim ob tenebras Ægyptiis lux videbatur illucida, luna illunis, cæli cæci, ſol inſolens: Sic peccatoribus Deus, cælum, angeli, virtus, ſapientia omniaque bona videntur obſcura, atra, tetra, horrida. *Tenebræ quadruplices.*

Quocirca S. Auguſt. in pſal. 45. *Inter omnes, ait, tribulationes humanæ animæ nulla eſt maior tribulatio, quam conſcientia delictorum.* Et S. Ambroſ. lib. 1. Offic. cap. 12. aſſerit: *ipſam, quæ videtur, etiam dum vivunt, impiorum requiem, in inferno eſſe: Viventes cùm in infernum deſcendant.* Et S. Bernard. ſerm. 4. de Aſſumpt. B. Virg. *Infernus quidem, ait, & carcer animæ, rea conſcientia.* Hoc eſt quod Deus impiis minatur. Levit. 26. 36. *Dabo pavorem in cordibus eorum: terrebit eos ſonitus folii volantis: & ita fugient quaſi gladium: fugient nemine perſequente.* Ubi plura hac de re congeſſit.

CAPUT DECIMUMOCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PErgit componere, opponere, & præponere Hebræos Dei cultores Ægyptiis idololatris, Primò, v. 1. quòd in denſis Ægyptiorum tenebris Hebræis lux eſſet clariſſima. Secundo, v. 3. quòd Hebræi ducem viæ à Deo acceperint, columnam nubis per diem & ignis per noctem; Ægyptii verò ſine duce merſi ſint in mari rubro. Tertiò, v. 6. quòd caſis ab angelo Ægyptiorum primogenitis, Hebræi nil paſſi ſint. Quartò, v. 20. quòd cùm ob ſeditionem Core Deus immiſiſſet ignem in populum, per thurificationem & deprecationem Aaronis placari ſe permiſerit, plagamque ſtiterit, cùm Ægyptiis fuerit implacabilis, eoſque variis plagis per Moyſem attriverit, & tandem Pharaonem cum omnibus aſſeclis in mari ſuffocarit.

1. SAnctis autem tuis maxima erat lux, & horum quidem vocem audiebant, ſed figuram non videbant. Et quia non et ipſi eadem paſſi erant, magnificabant te: 2. et qui antè læſi erant, quia non lædebantur gratias agebant: et ut eſſet differentia, donum petebant. 3. Propter quod ignis ardentem columnam ducem habuerunt ignotæ viæ, et ſolem ſine læſura boni hoſpitii præſtitiſti. 4. Digni quidem illi carere luce, et pati carcerem tenebrarum, qui incluſos cuſtodiebant filios tuos, per quos incipiebat incorruptum legis lumen ſæculo dari. 5. Cùm cogitarent juſtorum occidere infantes: et uno expoſito filio, et liberato, in traductionem illorum, multitudinem filiorum abſtuliſti et pariter illos perdidiſti in aqua valida. 6. Illa enim nox antè cognita eſt à patribus noſtris, ut verè ſcientes quibus juramentis crediderunt, animæquiores eſſent. 7. Suſcepta eſt autem à populo tuo ſanitas quidem juſtorum, iniuſtorum autem exterminatio. 8. Sicut enim læſiſti adverſarios: ſic et nos provocans magnificaſti. 9. Abſconsè enim ſacrificabant juſti pueri bonorum, et juſtitiæ legem in concordia diſpoſuerunt, ſimiliter et bona et mala recepturos juſtos, patrum jam decantantes laudes. 10. Reſonabat autem inconveniens inimicorum vox, et flebilis audiebatur planctus ploratorum infantium. 11. Simili autem pœna ſervus cum domino afflictus eſt, et popularis homo regi ſimilia paſſus. 12. Similiter ergo omnes, uno nomine mortis, mortuos habebant innumerabiles. Nec enim ad ſepeliendum vivi ſufficiebant: quoniam uno momento, quæ erat præclarior natio illorum, exterminata eſt. 13. De omnibus enim non credentes propter veneficia, tunc verò primùm cùm fuit exterminium primogenitorum, ſpoponderunt populum Dei eſſe. 14. Cùm enim quietum ſilentium contineret omnia, et nox in ſuo curſu medium iter haberet, 15. omnipotens ſermo tuus de cælo à regalibus ſedibus, durus debellator in mediam exterminii terram proſilivit, 16. gladius acutus inſimulatum imperium tuum portans,

Digitized by Google

tans, & ſtans replevit omnia morte, & uſque ad cęlum attingebat ſtans io terra. 17. Tunc continuò viſus ſomniorum malorum turbaverunt illos, & timores ſupervenerunt inſperati. 18. Et alius alibi proiectus ſemivivus, propter quam moriebatur, cauſam demonſtrabat mortis. 19. Viſiones enim, quę illos turbaverunt, hęc pręmonebant, ne inſcii, quare mala patiebantur, perirent. 20. Tetigit autem tunc & iuſtos tentatio mortis, & commotio in eremo facta eſt multitudinis: ſed non diu permanſit ira tua. 21. Properans enim homo ſine querela deprecari pro populis, proferens ſervitutis ſuæ ſcutum, orationem & per incenſum deprecationem allegans, reſtitit irę, & finem impoſuit neceſſitati, oſtendens quoniam tuus eſt famulus. 22. Vicit autem turbas, non in virtute corporis nec armaturę potentia, ſed verbo illum, qui ſe vexabat, ſubiecit, iuramenta parentum, & teſtamentum commemorans. 23. Cùm enim iam acervatim cecidiſſent ſuper alterutrum mortui, interſtitit, & amputavit impetum, & diviſit illam, quę ad vivos ducebat, viam. 24. In veſte enim poderis, quam habebat, totus erat orbis terrarum: & parentum magnalia in quatuor ordinibus lapidum erant ſculpta, & magnificentia tua in diademate capitis illius ſculpta erat. 25. His autem ceſſit qui exterminabat, & hæc extimuit: erat enim ſola tentatio irę ſufficiens.

VERS. 1. SANCTIS AUTEM TUIS MAXIMA ERAT LUX, ET HORUM QUIDEM VOCEM AUDIEBANT, SED FIGURAM NON VIDEBANT; ET QUIA NON ET IPSI EADEM PASSI ERANT, MAGNIFICABANT TE] Sanctos vocat Hebræos, quia fideles ad ſanctum ſancti Dei cultum, ipſamque ſanctitatem à Deo vocati erant, eique quaſi addicti & conſecrati, juxta illud Pſalm. 103. *Facta eſt Judæa ſanctificatio eius, Iſrael poteſtas eius*. *Maxima erat lux*, non quòd major naturali foret, & miraculoſa, ſed *maxima*, comparatione Ægyptiorum, qui in denſis erant tenebris, quodque Deus, diſſipatis omnibus nebulis & nubibus, clariſſimos ſolis radios Hebræis exhibuerit. Adde, Hebræis ob diſparitatem hanc exultantibus lucem hanc fuiſſe maximam, ſicut cùm iidem per Eſther cap. 8. 16. à morte liberati ſunt, ipſis *nova lux oriri viſa eſt gaudium, honor, & tripudium*. Vide dicta Exodi 10. 23. Fuere ergo Hebræi Dei cultores filii lucis, Ægyptii verò idololatræ filii tenebrarum.

ET HORUM QUIDEM VOCEM AUDIEBANT] Addunt nonnulli *inimici*, ſed id delent Romani & Græci. Veriſimile enim eſt ex commento nonnullorum in textum irrepſiſſe. Multi enim hæc referunt ad Ægyptios, quaſi dicat, *Horum*, ſcilicet Hebræorum in luce exultantium, *vocem* jubilationis *audiebant* eorum *inimici*, ſcilicet Ægyptii, *ſed* ob tenebras, quibus involuti erant, eorum *figuram non videbant*: quare eos, *quia non & ipſi eadem*, putà eaſdem tenebras ſpectra & terrores *paſſi erãt*, quas Ægyptii patiebantur, *magnificabant te*, Græcè *beatificabant*, id aſt, beatos prædicabant. Ita S. Bonavent. Dionyſ. Cantacuzenus, & alii.

Alii tamen æquè appoſitè hæc referunt ad Hebræos, q. d. *Horum*, ſcilicet Ægyptiorum, in tenebris flebilem vocem, gemitus & ſuſpiria *audiebant* Hebræi; ſed eorum *figuram* ob caliginis denſitatem *non videbant*; quocirca ſe beatos prædicabant, & *magnificabant te*, Domine, eò quòd tenebras non paterentur, quas patiebantur Ægyptii. Uterque ſenſus verus eſt & appoſitus. Secundus tamen magis reſpondet Vulgatæ, quæ habet (*magnificabant te*. Hebræi enim exultantes magnificabant Deum, cùm Ægyptii ſuas ærumnas miſerrimè deplorarent.

Vaticanus Codex legit affirmativè: *quoniam quidem & ipſi*, ſcilicet Ægyptii *paſſi erant*. Complut. verò, & Vulgata nervoſiùs legunt negativè: *quia non & ipſi*, ſcilicet Hebræi *eadem paſſi erant*, quæ Ægyptii.

Pro *magnificabant te*, græcè eſt, [illegible], id eſt, *beatificabant*, id eſt, beatum prædicabant, tum Iſraelem, eum eius ductorem Deum. Beatitudo enim Dei in eo ſita eſt, quòd ipſe ita affluat bonorum omnium copia, ut eamdem in creaturas, præſertim homines & angelos effundat, nihilque ab eis recipere valeat, quod ſignificat Hebr. Dei nomen *Saddai*, id eſt, ſufficientia, copia, abundantia; hoc eſt, quod ait Pſaltes: *Dixi Domino: Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges*. Pſal. 15. 1. Hinc *beatius eſt magis dare, quam accipere*: Dare enim aſt Dei abundantis, accipere verò eſt hominum indigentium. Actor. 20. 35. Vide ibi dicta.

Beatitudo Dei in quo ſita?

VERS. 2. ET QUI ANTE LÆSI FUERANT, QUIA NON LÆDEBANTUR, GRATIAS AGEBANT, ET UT ESSET DIFFERENTIA DONUM PETEBANT] Rurſum nonnulli ad Hebræos, alii ad Ægyptios hæc referunt; Græcè enim eſt: *Et quia ante læſi non nocent*, *gratias agebant*, q. d. Ægyptii gratias agebant Hebræis, quòd in ſe tenebris poſitos non læſerant, cùm ab iis ante fuiſſent læſi & oppreſſi. Unde Vatabl. vertit: *Quod autem iniuria laceſſiti non læderent, gratias agebant ipſis, & inimicitiarum veniam rogabant*. Poterant enim Hebræi Ægyptiis in tenebris quaſi colligatis talionem rependere, & iniurias ſuas ulciſci, eoſque vexare & cruciare, ſi voluiſſent.

Verùm Vulgata exigit hoc accipi de Hebræis, q. d. Hebræi, qui ante læſi erant ab Ægyptiis, dum viderent ſe tenebris & plagis Ægyptiorum non tangi, nec lædi, adeoque ab ipſis Ægyptiis ampliùs lædi non poſſe, gratias agebant Deo. Et hoc ſignificat Græcum, *quia non nocent*, id eſt, quia Ægyptii Hebræis ampliùs nocere non poterant, *Et ut eſſet differentia donum petebant*, q. d. Hebræi petebant à Deo, ut hoc diſcrimen differentis providentiæ, putà caſtigationis Ægyptiorum & ſervationis Hebræorum continuaret, ac perpetuum faceret, ſcilicet ut plagæ, quæ tangebant Ægyptios, non tangerent Hebræos; hoc eſt, quòd ait Moyſes Exodi 11. 7. *Ut ſciatis quanto miracula dividat Dominus Ægyptios ab Iſrael*.

Porrò S. Bonavent. Lyran. Hugo, & Dionyſ. ſic legunt: *Ut eſſet differentia donum, te Deum* (Holcot *te Dominum*) *donum petebant*. Græcè pro *differentia* eſt, [illegible], id eſt, *differendi*, quod Vatabl. & Nannius accipiunt pro *diſſidendi*, unde vulgò differentias unius ab altero vocamus diſſidia; hinc vertit: *inimicitiarum gratiam* vel *veniam rogabant*. χάρις enim & donum & gratiam ſignificat, vel ad verbum, ut rectè ait Noſter à Caſtro: *& quòd inimicati eſſent*, ſive *quòd ſe inimice erga ipſos geſſiſſent*, aut *differentias*, hoc eſt, contentiones & inimicitias *contra ipſos exercuiſſent gratiam orabant*, putà petebant, ne ipſos Iſraelitæ ut inimicos tractarent, ut poſſent; nolebant enim Iſraelitas habere inimicos, quos metuebant. Videbant illos habere ſummam ulciſcendi facultatem, deerat tantùm voluntas, quæ in animo offenſo atque inimico ineſt. Idcirco poſtulabant hanc gratiam ab illis, ne inimicarentur, ne ſcilicet inimicitias ad ipſos axercerent, quod dixit vulgatus *ut eſſet differentia*, hoc eſt, ut longiùs ſecederent, & à ſeipſis diſcederent, poſtulabant: ſæpè enim plagis affectis, & calamitatibus propter eos afflicti, eos abire compellebant. Unde Exod. 10. 7. *Dixerunt ſervi Pharaonis ad eum; Uſquequò patiemur hoc ſcandalum? dimitte homines, ut ſacrificent Domino Deo ſuo: Nonne vides quod perierit Ægyptus?* Et c. 12. 33. *Urgebant Ægyptii populum de terra exire velociter, dicentes; Omnes moriemur*. Hæc à Caſtro, qui hiſce verbis tertium innuit ſenſum, quo differentia ſumitur pro diſtantia & diſceſſu. Ægyptii enim petebant ut Hebræi, propter quos tot plagis à Moyſe afficiebantur, à Pharaone dimitterentur, itaque Ægypto egrederentur, ac loco à ſe different, & diſtarent, nequid ampliùs ab eis paterentur. Verùm prior ſenſus planior eſt & plenior.

PROPTER QUOD IGNIS ARDENTEM COLUMNAM DUCEM HABUERUNT IGNOTÆ VIÆ, ET SOLEM SINE LÆSURA BONI HOSPITII PRÆSTITISTI] VERS. 3. Vatabl. *Quippe tu columnam igneam itineris ignoti ducem, & ad magnificam peregrinationem ſolem innocuum his exhibuiſti*.

Pro *propter quod*, græcè eſt, δι' ὧν, id eſt, *propter quæ* vel *præ quibus*, quod primò Vatab. opponit *quippe* vel *propterea quod*. Rationem reddit, inquit, cur lux ampla

Digitized by Google

ſuppeteret ſanctis, quia ſcilicet lux hæc fuit columna A ignis luciđiſſima, quæ noctu tota Hebræorum caſtra illuminabat. Verùm lux illa ampla vel maxima, de qua v. 1. Fuit tempore tenebrarum triduanarum Ægypti, iis enim opponitur; columna ignis autem data fuit Hebræis poſt egreſſum ex Ægypto; quare lux illa maxima nequit eſſe columna ignis.

Secundò & genuinè, τὸ *propter quod* referas ad id, quod proximè præceſſit, *& ut eſſet differentia, donum petebant*, q. d. Quia Hebræi luce maxima differebant, & præcellebant Ægyptios in denſa caligine poſitos, petebantque hanc differentiam & præcellentiam ſibi Dei dono continuari & perpetuari, propter hoc Deus preces eorum exaudiens, continuavit eis hanc lucis ſtatuſque differentiam, dando eis columnam ignis luciđiſſimam, quæ Hebræis noctu lucem clariſſimam præberet, quando Ægyptii nocturnis obvolvebantur tenebris: & ſic columna hæc ignis tenebris Ægypti per quamdam, prorogationem continuando opponitur.

Tertiò, Noſter à Caſtro, tertiæ *differentia* explicationi paulo antè datæ inſiſtens: Quia Ægyptii, inquit, po- B ſtulabant Iſraelitas abire, & longè à ſe recedere conſtricti anguſtia plagarum, quibus afficiebantur: propterea tu ò Domine eduxiſti eos de Ægypto, & itineris ducem te præbuiſti per columnam ignis & nubis.

Quartò, idem ἀνθ' ὧν, id eſt, *pro quibus* refert ad Hebræos, pro quibus ò Domine ducendis tuendiſque illa itineris adiumenta præbuiſti, quæ referuntur Exodi 13. 21. illis verbis: *Dominus autem præcedebat eos ad oſtendendam viam, per diem in columna nubis, & per noctem in columna ignis: ut dux eſſet itineris utroque tempore. Numquam defuit columna nubis per diem, nec columna ignis per noctem coram populo.*

Quintò, Noſter Lorinus, *propter quod*, quia ſcilicet Hebræi læſi noluerunt ſe vindicare, ac lædere Aegyptios. Aut, quia Deo grati gratas agebant gratias: Præmium, inquit, hoc fuiſſe ſcribitur, ſive benignitatis Hebræorum ſe, cùm poſſent, non ulciſcentium de Aegyptiis, quos oppreſſerant tenebræ; ſive potius grati adverſus Deum animi. Solet enim gratus animus benefactorem ad nova conferenda beneficia provocare. Simile fuit C cap. 10. 20. cùm poſt famem Aegypti ſubiungit per antitheſin: *Pro quibus angelorum eſca nutrivisti populum tuum.*

Pro *ignis ardentem*, græcè eſt una vox, πυρφλεγῆ, id eſt, ignardentum, ignitam, igniflammeam, quia ſpeciem habebat flammæ, ut frigus noctis diſpelleret ſuo calore, ſed ita moderato, ut Hebræos non ureret. Adde *ardentem* per catachreſin idem eſſe, quod ſplendentem, fulgurantem inſtar ignis. Sic vocamus caſtra ardentia, id eſt, fulgurantia. Et Virgil. 4. Æneid. *ardentem*, id eſt, ſplendentem *murice lanam*.

HABUERUNT) Hæc vox non eſt in Græco, ubi τὸ *columnam*, ceterique accuſativi pendent & reguntur à verbo *præſtitiſti*, ſed in hoc verbo intelligitur τὸ *habuerunt*. Unde noſter claritatis cauſa id expreſſit.

Columna nubis fuit ſol boni hoſpitii.

SOLEM SINE LÆSURA) id eſt, non lædentem, non urentem Græcè ἀβλαβῆ, id eſt, innocuum. Ita vocat columnam ignis per appoſitionem, q. d. Columna ignis, quæ Hebræorum dux iter eis præibat in deſerto, noctu clariſſima luce totis Hebræorum caſtris præfulge- D bat, adeo ut videretur eſſe ſol quidam nocturnus ſoliſque jubar, ita tamen ut Hebræos non torreret, nec læderet: ſol inquam *boni hoſpitii*, græcè φιλοτίμου ξενιτείας, id eſt honorificæ peregrinationis, magnifici pretioſique hoſpitii, quia ſcilicet columna hæc quaſi ſidus cæleſte, magnificè Hebræis prælucebat ad peregrinationem continuam in terram promiſſam, ac bona hoſpitia, id eſt, commodas ſtationes in deſerto per 40. annos eis indicabat. Inſuper eos per diem velut hoſpitii tectum, nube ſua tegebat contra ſolis æſtum. Nam columnæ dux, præſes, auriga & motor erat angelus, qui columnæ ignem ita noctu attemperabat, ut Hebræos illuminaret, non vero ureret, ac per diem columnæ nubem ita dilatabat, ut tota Hebræorum caſtra operiret, eaque ab æſtu ſolis velut umbraculum ſupernè protegeret. Hinc vocatur columna nubis per diem & ignis per noctem, quia per diem erat opaca ut nubes, per noctem ſplendida ut ignis. Ipſa ergo erat quaſi ſol magnificæ peregrinationis, id eſt, lux & dux magnifici exercitus Hebræorum peregrinantis in A terram ſanctam. Hic enim exercitus incedebat quaſi acies cæleſtis ordinatiſſima, & quaſi tota Eccleſia Iſraelis militans Deo, ideoque invicta, cui nil reſiſtere poterat, quin omnia ſibi ſubigeret; nam Deus per angelum columnæ præſidem eam ducebat, tegebat, regebat, ac pro ea pugnabat.

Sol ſignat dies & loca.

Alludit ad ſolem, qui uti temporum & tempeſtatem: ſic & locorum ac hoſpitiorum, commodorum vel incommodorum dat ſigna, imò velut cauſa illa ipſa efficit. Nam cùm ſol mutat in vultu ſuo colorem, mutat & temporum locorumque ſortes, ut ait Virgil. 1. Georg.

Cæruleus pluviam denuntiat, igneus Euros.
Sin maculæ incipient rutilo immiſcerier igni,
Omnia tunc pariter vento, nimbiſque videbis
Fervere. Et poſt pauca:
Lucidus orbis erit, fruſtra terrebere nimbis.
Sol tibi ſigna dabit: ſolem quis dicere falſum
Audeat? ille etiam cæcos inſtare tumultus
Sæpe monet, fraudemque & operta tumeſcere bella.
Ille etiam extincto miſeratus Cæſare Romam,
Cùm caput obſcura nitidum ferrugine texit.

Et Claudianus in fratres:

Sol qui flammiferis mundum complexus habenis,
Volvis inexhauſto redeuntia ſæcula motu,
Sparge diem meliore coma.

Hinc læta ſunt hoſpitia, ubi lucidi ſunt ſoles, triſtia & mœſta, ubi oſcuri & nubili. Sol enim luce ſua locis omnibus lætitiam & vitam aſpirat.

Uti fuit ſtella Magis dux ad Chriſtum.

Alleg. Simili modo ſtella ducens Magos ad Chriſtum, fuit eis & gentibus ſol magnificæ peregrinationis. Unde de ea cavit Prudentius:

Stella quæ ſolis rotam vincit decore & lumine.

Tropol. talis pariter eſt fides, ac illuſtratio & vocatio Spiritus ſancti, qua hunc ad martyrium illum ad religionem, iſtum ad ſacerdotium, &c. vocat & impellit. Vide dicta Exodi 13. & num. 9. 15. & ſeq.

Vers. 4. DIGNI QUIDEM ILLI CARERE LUCE, ET PATI CARCEREM TENEBRARUM, QUI INCLUSOS CUSTODIEBANT FILIOS TUOS, PER QUOS INCIPIEBAT INCORRUPTUM LEGIS LU- C MEN SÆCULO DARI] Pro *incipiebat dari*, græcè eſt, ἤμελλε δίδοσθαι, id eſt, *dandum erat*. Vatabl. *prodendum erat*; alii, *debebat dari*; alii, *per quos integerrimum legis lumen orbi erat impertiendum*. Hebræis enim à Deo data eſt lex & vera Dei religio in Sina. Exodi 19. quæ deinde ab eis toti orbi communicata eſt.

Senſus eſt, q. d. Juſtè & congruè Ægyptii puniti ſunt denſis tenebris, eò quòd ipſi Iſraelitas, per quos lux legis divinæ toto orbi ſpargenda erat, captivos detineret, itaque ſimul ipſam quaſi lucem legis incarcerare, obſcurare, & extinguere conarentur. Quocirca ob extinctum, quoad ipſis licuit, duplex lumen, primò ſcilicet externum, id Hebræis eripiendo; ſecundò internum, veræ religionis cognitionem reſpuendo; duplici caligine puniti ſunt, materiali ſcilicet in corpore, & ſpirituali in mente.

Legem vocat incorruptam; Primò, quia integra eſt, juſta, pura, ſancta, immaculata, convertens animas. Pſalm. 18. 8. Secundò, quia numquam corrumpitur, vel aboletur, ſed ſemper durat vel in ſe vel in ſuo antitypo, D quod repræſentat. Lex enim vetus ceremonialis durat in Chriſti myſteriis & Sacramentis legis novæ, quæ per veteris ceremonias fuerunt ſignificatæ & adumbratæ; Tertiò, quia ſui obſervatores ducit ad vitam incorruptibilem & felicitatem æternam.

Vers. 5. CUM COGITARENT JUSTORUM OCCIDERE INFANTES, ET UNO EXPOSITO FILIO, ET LIBERATO, IN TRADUCTIONEM ILLORUM, MULTITUDINEM FILIORUM ABSTULISTI, ET PARITER ILLOS PERDIDISTI IN AQUA VALIDA] Græcè: *Cùm decreviſſent autem ipſos ſanctorum occidere infantes, uniuſque expoſitus puer* (Moyſes) *ad caſtigationem eorum eſſet ſervatus, tu multitudine liberorum orbaſti illos, aquarumque vi ſimul omnes perdidiſti.* Pro *in traductionem*, græcè, εἰς ἔλεγχον, id eſt, in correptionem, redargutionem, caſtigationem. Senſus eſt, quaſi dicat: Cùm Pharao & Ægyptii conſilium cœpiſſent Hebræorum infantes, putà maſculos omnes mergere in Nilo, unus ex eis à matre expoſitus à Deo ſervatus eſt, putà Moyſes, qui Ægyptiorum tyrannidem caſtigaret, ac viciſſim eos multitudine filiorum privaret,

oc-

occideodo primogenitos eorum, ac deinde omnes, qui A Hebræos perſequebantur mergeret io mari rubro. Congrua eoim fuit hæc talionis pœna, ot qui Iſraelem primogeoitum Dei populum afflixerant, primogenitis ſuis mulctarentur; & qui infantes Hebræorum merſerant in Nilo, ipſi pariter mergereotur in mari rubro. Vide dicta Exodi 1. & 2. Ita Cantacuzenus. Vatabl. Janſen. & alii. Quare perperam nonnulli veteres Græcæ linguæ imperiti, per traductionem accipiunt eductionem Hebræorum ex Ægypto.

Vers. 6. Illa enim nox antecognita est a patribus nostris, at vere (Græcè *ἀσφαλῶς*, id eſt, ſecurè & certò) scientes quibus juramentis crediderunt, animæquiores essent] Græcè *ἐπευθυμήσωσι*, id eſt, lætareotur, hilareſcerent, animoſiores & fidentiores fierent. Senſus ergo eſt: quaſi dicat Nox illa Paſchalis, qua ab angelo percutiente occiſa ſunt omnia primogenita Ægyptiorum, tam in hominibus, quàm in animalibus, præviſa & prædicta fuit, tùm à Moyſe Exodi 4.22. & clariùs capite 11. verſ. 5. tùm quoad rem, putà quoad ſtragem Ægyptio- B rum & liberationem Hebræorum, licèt non quoad modum & tempus noctis, præcognita, & à Deo cum juramento promiſſa fuit Abrahæ. Geneſ. 15. v. 54. & ſequent. & Iſaac Geneſ. 26. 3. & Jacob Geneſ. 28. v. 13. & ſeq. Idque hoc fine, ut Hebræi videntes hæc Dei promiſſa impleri, ai planè crederent & confiderent, ac in eo, ejuſque ſingulari providentia læti & ſecuri acquieſcerent, non dubitantes, quin Deus ſimili modo ipſis cetera ſua promiſſa opere compleret, ac reipſa daret illis terram Chanaao poſſidendam lacte & melle manaotem, qui erat ſcopus promiſſionum Dei, & terminus peregrinationum Hebræorum.

Vers. 7. Suscepta est autem a populo tuo sanitas quidem justorum, injustorum autem exterminatio] Græcè: *Suſcepta eſt autem à populo tuo, ſalus quidem juſtorum, hoſtium verò perditio.* Explicat τὸ *animæquiores eſſent*, vel ut græcè eſt, *lætarentur*, q. d. Populus tuus vidit, & cum gaudio excepit ſalutem juſtorum, id eſt, ſuorum primogenitorum, quas ſalvaſti & illæſos cuſtodiſti ab angelo percutiente, ac ſimul vidit interitum injuſtorum, id eſt, primogenitorum Ægypti infidelium, quos idem aogelus nocte Paſchali morte percuſſit. Unde Vatabl. vertit: *populuſque tuus & ſalutem juſtorum vidit, & hoſtium interitum.* Magnum enim & duplex, imò triplex fuit Hebræorum hic gaudium, primum, quòd ſe viderent illæſos à plaga: ſecundum, quòd viderent hoſtes ſuos Ægyptios eadem lædi & occidi: tertium, quòd viderent eos occidi propter ſe, ut videlicet hac plaga perculſi victique cederent Moyſi & Deo, ac Hebræos liberos ex Ægypto abire permittereot, uti reipſa permiſerunt. Sic in Scrip. crebrò legimus, quòd quoties Deus populum ſuum ab hoſtibus liberavit, id fecerit cum hoſtium ultione & pernicie, ut hac ratione amorem curamque paternam erga populum ſuum oſtenderet, eiſque gaudium, hoſtibus verò mœrorem duplicaret & triplicaret. Ultio enim hoſtium oriebatur ex amore amicorum & filiorum, putà Hebræorum. Id videre eſt paſſim in libris Judicum, Regum. Machabæorum ceteriſque hiſtorialibus.

Paulò aliter explicat Noſter Lorinus, q. d. Concepit populus ſpem ex illis jurejurando firmatis divinis promiſſis fore, ut conſequeretur quidem ipſe ſalutem, adverſarii verò interitum; vel reipſa poſtea deprehenderunt veritatem promiſſorum, licet aliquando addubitaſſent.

Vers. 8. Sicut enim læsisti adversarios, sic et nos provocans magnificasti] Idem dicit & exaggerat. Pro *provocans*, græcè eſt, *προσκαλεσάμενος*, id eſt, advocans, convocans, provocans ſcilicet Deus per Moyſem Hebræos ad ſui cultum & amorem. Exodi 12. Pro *ſic* noſter legit, *οὕτως*, jam legunt, *τούτῳ*, id eſt, *eo*. Pro *læſiſti*, græcè, *ἐτιμωρήσω*, id eſt, caſtigaſti, puniviſti, vindicaſti iojuriam populo tuo, ideoque tibi ab Ægyptiis illatam. q. d. Sicut caſtigaſti Ægyptios populo tuo, ideoque honori tuo iniurios, ſic vice verſa eadem caſtigatione provocans, & convocans Hebræos ad tui cultum magnificaſti, id eſt, magna gloria illuſtraſti, cùm eum victis Ægyptiis glorioſè per tot ſigna, A & porteota ex Ægypto armatum eduxiſti, & triumphantem in Chanaan induxiſti. Unde ex Græco legendo, *τούτῳ*, & *ὡς*, id eſt, *ſicut*, accipiendo pro *cùm*, ſic vertas cum Vatabl. *Cùm enim inimicos noſtros ultus es, tum nos convocatos gloria illuſtraſti.* Et ſignificantiùs cum Noſtro à Caſtro: *Cùm enim puniviſti adverſario, eo vel ea ia re nos vocatos gloria affeciſti*, hoc eſt, cùm ſupplicium ſumpſiſti de inimicis, ea re nos gloria & honore affeciſti: nam in ea quidem ultione & amor Dei erga ſuos, & honos, quem illis habet, perſpicitur. Caſtigatio ergo & depreſſio inimicorum, eſt amicorum exaltatio & glorificatio. Ideo enim Deus caſtigat infideles, ut fideles ſuos exaltet & magoificet.

Absconse enim sacrificabant justi pueri bonorum, et justitiæ legem in concordia disposuerunt. Similiter et bona et mala recepturos justos, patrum jam decantantes laudes] Græcè: *Occultè enim ſacrificabant ſancti pueri bonorum, ac divinitatis legem in concordia diſpoſuerunt; eorum pariter et bonorum & periculorum participes futuros juſtos, patrum jam præcinentes laudes.* Vers. 9.

B Explicat τὸ *provocans magnificaſti*, q. d. Cùm nos ad tui cultum per Moyſem in nocte Paſchali vocares & provocares, ut nos magnificares & exaltares, nos Moyſi tibique obedientes, vocationem & provocationem tuam ſecuti ſumus. Nam juxta tuum Moyſiſque juſſum abſconsè, id eſt, clanculum ob metum Ægyptiorum, pro felici exitu ex Ægypto immolavimus & ſacrificavimus tibi agnum Paſchalem, nos inquam, qui ſumus *juſti*, id eſt, fideles tui, & *pueri bonorum*, id eſt, filii ſanctorum Patriarcharum Abrahæ, Iſaac, & Jacob; tumque *juſtitiæ legem*, græcè *divinitatis*, id eſt, *divinam legem in concordia diſpoſuimus*, id eſt, concorditer unanimi conſeoſu ſtatuimus legem Dei ſervare: *Similiter bona & mala recepturos*, ut ſcilicet ſimiliter & æqua ſorte pateremur mala & bona pro lege Dei, ac conſtaoter & unanimiter omnia adverſa, etiam exilium & mortem pro ea ſubiremus, ideoque ioter epulum agni Paſchalis decantavimus *laudes patrum*, qui pro Deo conſtaotiſſimè perſecutiones & C ærumnas quaslibet pertulerunt.

Et justitiæ Græcè *θειότητος*, id eſt, *divinitatis* legem) Quæres, quænam ſit lex divinitatis? Primò, aliqui accipiunt legem de immolando agno Paſchali à Deo ſaocitam. Ita Gloſſa, S. Bonavent. & Hugo. Secundò, alii accipiunt legem à Moyſe de præparando ſe ad exitum ex Ægypto Hebræis præſcriptam, & quamvis aliam à Deo in Sina præſcribendam. Exodi 19. Ita Lyran. Tertiò, preſſiùs Noſter à Caſtro accipit legem juſtitiæ legalis, ſive concordiæ civium, quam ſubiicit ſapiens, qua ſe omnes Hebræi coram Moyſe & Aarone ad Dei cultum, & pro eo ad omnium rerum communionem conſtriogebaot, & in egreſſu, & in profectione, & in ingreſſu terræ promiſſæ divinitatis legem vocat, quòd obedientes præcepto Dei præcipientis, ut omnes ſimul exireot, uno conſenſu ſtatuerunt & in mortem & in vitam abire, ut tamquam unus populus, & bonorum eorumdem & periculorum ſimiliter fierent participes. Sic & Janſen. ac Vatabl.

Lex divinitatis quæ? Reſp. Primò. Secundò. Tertiò.

Accedit Caotacuzenus, qui aſſerit Hebræos nocte D Paſchali inter ſacrificandum promiſiſſe ſe leges Dei, ſive quidquid Deus præciperet ſervaturos. Et Oſorius: Lex, inquit, juſtitiæ & divioitatis erat, ut vitæ officia dirigerent ad ſanctitatis legem, ſive ad rationes juſtitiæ & ſanctitatis æternas, quæ ſunt io mente & voluntate Dei. Tunc enim Hebræi ab Ægyptiis idololatris ſe ſequeſtrantes, quaſi in unum Dei populum unamque Eccleſiam militantem coeuntes, reipſa profeſſi ſunt ſe velle Deo vero ſervire, ac in illius religione cultuque quaſi ſacrameoto militari ſe obſtrinxerunt, ſcilicet ſe pro lege Dei unanimiter decertaturos uſque ad mortem. Hoc enim fuit vetus teſtameotum, ſive pactom cum Deo ab Hebræis initum, ſicut novum teſtamentum ſive pactum eſt, quod Chriſtus cum Apoſtolis & fidelibus inſtituit, præſertim in ultima cœna, illudque ſanxit ſacrificio ſui corporis Euchariſtia.

Similiter et bona et mala recepturos justos) Vatabl. *Sanctos eorumdem bonorum & periculorum ex æquo conſortes fore*, ſicut ſocii in bello promittunt & iurant ſibi fidelitatem, omniaque bona &

mala ſingulis fore communia, ut eadem pericula & ad- A verſa omnes ſubeant uſque ad mortem. Sic enim in ſancto hoc fœdere Hebræi conſpirabant, & quaſi conjurabant in Dei veri cultum & obedientiam, ac in mutuam ſocietatem, ut omnia triſtia æquè ac læta unanimiter ſubirent; quod erat divina in Eccleſia Societate conſœderari, & quaſi conteſſerari.

PATRUM JAM DECANTANTES LAUDES] Minùs rectè Lyran. legit, *Patri omnium*, id eſt, Deo. Et Bonavent. & Hugo. *Patrias laudes*. Græca enim & Romana habent *Patrum laudes*, græcè eſt, πατέρων ἤδη προαναμελπόντων αἴνους, id eſt, *Patribus iam præcinentibus laudes*, id eſt, patribus inchoantibus hymnos, quos deinde filii proſequerentur, uti factum eſt poſt tranſitum maris rubri Exodi 15.

Verùm Complut. & Vulgata legunt, προαναμέλποντες, id eſt, *præcinentes*, ubi τὸ *præ* innuit Hebræos cœpiſſe canere has laudes, antequam Ægyptii ſua lamenta ob primogenitorum cædem inchoarent: Unde Vatabl. hanc clauſulam ad ſequentia eorum lamenta referens, iiſque per antitheſin opponens, ſic vertit: *Et patribus* B *tam hymno præcinentibus inimicorum contra clamor inconditus clareſcebat, comploratioque miſerabilis puerorum exoriebatur*; idque magis patebit v: ſequenti, ubi pro *reſonabat*, græcè eſt, ἀντήχει, id eſt, ex altera parte, & quaſi ex altero choro ſonabat, & reſpondebat.

Laudes Patrum. Primò. Porrò laudes patrum accipi poſſunt Primò, laudes quibus Hebræi patres ſuos, qui hanc poſterorum ex Ægypto liberationem prædixerant, imò ſua ſanctitate meruerant, laudabant. Ita Cantacuzenus, q. d. Hebræi reſebrantes epulum agni, ut eo peracto egrederentur ex Ægypto, viſa cæde primogenitorum Ægypti, ſeque ab illa immunes exiſtere, laudabant ſuos patres Abraham, Iſaac, & Jacob, quibus hic exitus à Deo fuerat promiſſus: itaque ſe mutuò beatos prædicabant, quòd tales habuiſſent patres, qui omni laude digni eſſent. Unde ſibi mutuò congratulantes de iis, deque eorum prophetia, quam iam adimpleri cernebant, exultantes Deo Eucharisticum carmen modulabantur; *Secundò.* Secundò, per laudes patrum accipi poſſunt hymni à patribus ad Deum laudandum compoſiti, & poſteris per manus avorum tra- C diti, ut iis quoque inſtar patrum Deum laudarent; Tertiò, per laudes patrum intelligi poſſunt hymni à Moyſe & Aarone compoſiti, ut iis Hebræi inter ſacrificium *Tertiò.* epulumque agni Deum laudarent, ipſique gratias agerent, quales hymni & doxologiæ extant etiamnum, apud Hebræos in rituali Paſchæ, atque ab iis in celebratione agni Paſchalis canuntur. Unde & Chriſtus celebrato Paſcha, *hymno dicto exivit cum diſcipulis in montem Olivarum* Matth. 26.

Graphicè hic depingit ultimam plagam Ægyptiorum, putà cædem primogenitorum tam hominum, quàm animalium ceterorum, quæ planè diſcriminavit & diſpeſcuit Hebræos ab Ægyptiis. Angelus enim percuſſor tranſiens & tranſiliens domos Hebræorum, quos velut Dei populum reveritus tangere non audebat, inſiliebat in domos Ægyptiorum, eorumque primogenita omnia occidebat, indeque inſtitutum & nuncupatum eſt feſtum Paſchæ. Paſcha enim Hebr. idem eſt, quòd tranſitus vel tranſultus, ſcilicet angeli percutientis: radix enim *paſach*, ſignificat tranſire, vel potiùs tranſilire.

Angeli percutientes Romæ. Similis tranſitus & percuſſio angeli fuit Romæ ſub Agathone Papa, anno Domini 680. quo Paulus Diaconus libr. 6. de Geſtis Longobard. cap. 5. ſcribit viſibiliter multis Romæ apparviſſe bonum & malum angelum noctu per civitatem pergere, & quoties ex juſſu boni angeli malus venabulo, quod in manu ferre videbatur, oſtium domus alicujus percuteret, tot de eadem domo die ſequenti homines interirent. Tuncque per revelationem cuidam dictum eſſe, peſtem non priùs quieturam, quàm in Baſilica ſancti Petri ad vincula poneretur altare ſancti Sebaſtiani martyris: eo verò facto peſtem protinus ceſſaſſe. Hæc ille. Extat autem ibidem hactenus integrum ipſum altare, nec non ejuſdem ſancti martyris imago muſico opere expreſſa: ſed & ex hoc propagata ad poſteros religio eſt, ut peſtis tempore, voti cauſa imago ejuſdem ſancti Sebaſtiani diverſis in locis pingi ſoleret, atque in ejus memoriam altaria erigi & Eccleſias fabricari.

RESONABAT AUTEM INCONVENIENS INIMICORUM VOX, ET FLEBILIS AUDIEBATUR PLANCTUS (græcè οἰκτρά, id eſt, *miſerabilis*) PLORATORUM INFANTIUM] Pro *reſonabat*. VERS. 12 Græcè eſt, ἀντήχει (unde nomen *Echo*, id eſt, reſonantia vociſque reverberatio) id eſt, ex adverſo ſonabat, & quaſi ex altero choro, ἀντίφωνος, antiſtrophè reſponſabat: ponit enim hic quaſi duos choros ſibi reſponſantes, ſed diſſona voce & tono, ideoque ſibi adverſantes, unum Hebræorum præ gaudio incolumitatis ſuæ hymnos canentium, alterum Ægyptiorum mortem primogenitorum ſuorum miſerabiliter deplorantium. Ita Vatabl. cujus verſionem & verba iam recenſui. Hinc pro *inconveniens*, græcè eſt, ἀσύμφωνος, id eſt, inconcinnus, inconditus, diſſonus, q. d. Erant hic φωναί, non σύμφωνοι, ſed ἀσύμφωνοι, id eſt, erant ſoni non conſoni ſed diſſoni; quare miram non ſymphoniam & conſonantiam, ſed diſſonantiam efficiebant. Complorationi enim Ægyptiorum reſponſabat exultatio Hebræorum, Male autem & inconcinnè reſpondet chorus exultantium B choro complorantium, juxta illud: *Muſica in luctu importuna narratio*. Eccleſ. cap. 22. 6. Pro *audiebatur*, græcè eſt, διεφέρετο, id eſt, quaquaverſum differebatur & ſpargebatur. Pro *ploratorum*, græcè eſt, θρηνουμένων, quod aliqui vertunt activè *plorantium*, putà primogenitorum, qui plorabant cùm occiderentur ab angelo percutiente. Verùm angelus eos ſubitò occidit, nec eis tempus plorandi dedit) exceptis paucis, quos in pœnam parentum ad tempus ſemivivus reliquit, de quibus verſ. 18. (unde Exodi 12. 29. referuntur parentes duntaxat planxiſſe cædem ſuorum primogenitorum, non verò ipſi primogeniti. Quare meliùs Noſter vertit paſſivè *ploratorum*, quorum ſcilicet necem parentes deplorabant.

SIMILI AUTEM POENA SERUUS CUM DOMINO AFFLICTUS EST, ET POPULARIS HOMO REGI SIMILIA PASSUS] q. d. Strages hæc VERS. 11. primogenitorum fuit univerſalis omnibuſque communis; tam enim primogenita ſervi vel popularis, id eſt, plebei, quam domini vel regis Pharaonis occiſa ſunt ab C angelo, ut patet Exodi 12: 29. Nullus ergo, ne rex quidem ab hac plaga immunis extitit.

SIMILITER ERGO OMNES, UNO NOMINE MORTIS, MORTUOS HABEBANT INNUMERABILES. NEC ENIM AD SEPELIENDUM VIVI SUFFICIEBANT, QUONIAM UNO MOMENTO, QUÆ ERAT PRAECLARIOR NATIO ILLORUM, EXTERMINATA EST) Pro *ſimiliter*, græcè VERS. 12. eſt, ὁμοθυμαδόν, id eſt, uno animo, communi conſenſu communi voce & comploratione: Nam ut narrat Philo libr de Vita Moyſis. *Prima luce cum quiſque ſuos cariſſimos inopinata nece ſublatos videret, cum quibus ſuperiore die ſuaviter uſque ad veſperam convixerat, ut in publico luctu graviſſima comploratione impleverunt omnia. Cùm enim nemo eſſet exors ejus calamitatis, unus erat clamor omniū, unuſque luctus detinebat regionem univerſam quacumque patebat. Qui tantiſper dum intra privatos parietes ſe continebat, ſingulis aliena mala ignorantibus, privatus etiam tum videbatur. Ubi verò alii didicerunt, ex aliis geminabatur comploratio, in tantum gravante dolore publico,* D *ut nullus conſolator exiſteret: quis enim ſolaretur alterum indigens ipſe conſolatione?*

UNO NOMINE MORTIS) Hoc eſt, eodem mortis genere, putà eadem plaga inflicta ab angelo: quia enim eadem omnium Ægyptiorum erat culpa, putà oppreſſio Hebræorum, ac præſertim infantium occiſio, hinc pariter eadem omnium fuit pœna, eaque crimini congrua, putà primogenitorum cædes. Sic nomen ſumitur pro genere vel ſpecie apud Virgil. cùm ait:

> *Omnia pœnarum percurrere nomina* (id eſt, genera) *poſſem*. Et:
> —*Tibi nomina mille,*
> *Mille nocendi artes*.

Nomen pro cauſa & culpa. Rurſum nomina vocantur debita, eorumque ſyngrapha, ait Budæus; unde *nomina exigere*, eſt debita repetere apud Ciceronem. Quare *in nomine*, id eſt, in culpa & debito mortis: Nam, ut dixi, omnes Ægyptii erant rei mortis ab oppreſſionem Hebræorum. Denique propriè *uno nomine*, id eſt, eadem de cauſa, putà ob idem crimen: nomen enim ſæpè pro cauſa uſurpatur.

NEC

Digitized by Google

Nec enim ad sepeliendum vivis sufficiebant) Nulla enim erat domus, in qua non eſſet mortuus ſepeliendus, imò in eadem ſæpè erant plures primogeniti, v. g. primi filii fratrum, ſororum, ancillarum, qui omnes occidebantur ab angelo. Accedit, quòd Ægyptii in ſepeliendo, ungendo, reliquaque pompa funeris & ſepulturæ erant moroſi, longi & exquiſiti præ ceteris gentibus, ut patet Geneſ. 50. a. Inſuper angelus occidit primogenita animalium æquè ac hominum, ut patet Exodi 12. v. 5. hæc autem ſepelire debebant, ne aerem tabe inficerent.

Præclarior natio illorum) id eſt, proles honoratior: tales enim ſunt primogeniti, qui ceteris prolibus anteferuntur.

Vers. 13. De omnibus enim non credentes propter veneficia, tunc vero primum cum fuit exterminium primogenitorum, spoponderunt populum Dei esse) Græcè: *Qui enim nihil credebant propter veneficia, in primogenitorum interitu confeſſi ſunt Dei filium, populum eſſe.* Vatabl. *Nam cùm propter præſtigias omnia credere recuſarent, poſt cladem primogenitorum populum, Dei filium* (id eſt, Deo chariſſimum) *eſſe confeſſi ſunt.* Nonnulli legunt *beneficia*, ſed legendum eum Roman. & Græcis *veneficia*, quæ ſcilicet ſunt maleficorum & ſagarum beneficia. Græcè eſt, φαρμακειῶν, id eſt, incantationes, præſtigias, magicas artes, quibus Magi Pharaonem & Ægyptios ita dementarant, ut Moyſi per Deum tot plagas inferenti fidem non adhiberent, nec Hebræos eſſe populum Dei crederent.

Spoponderunt) Græcè ὡμολόγησαν, id eſt confeſſi ſunt *populum Dei eſſe*, q. d. cùm Pharao & Ægyptii antea nollent credere Moyſi & Deo, eò quòd viderent Magos ſuos ſuis veneficiis, & incantationibus quædam mira facere ſimilia iis, quæ faciebat Moyſes; poſteà tamen videntes tantam, tamque univerſalem & conformem cædem primogenitorum, adeò attoniti & perculſi fuere, ut confeſſi & palam profeſſi ſint Iſraelem eſſe populum Dei, idque adeo certò & firmiter, ut pro eo ſpondere auderent ſeque vades & ſponſores exhibere, præſertim cùm eadem nocte qua egreſſus eſt Iſrael ex Ægypto, omnia Ægypti templa, vel fulminibus, vel terræmotibus everſa ſint, uti tradunt Hebræi, & ex iis S. Hieron. epiſt. 127. ad Fabiolam. Quocirca Ægyptii Hebræos Ægypto exire non tantùm permiſerunt, ſed & urſerunt ac coegerunt.

Templa Ægypti corruere.

Vers. 14. Cum enim quietum silentium contineret omnia, et nox in suo cursu medium iter haberet.

Vers. 15. Omnipotens sermo tuus de cælo a regalibus sedibus, durus debellator in mediam exterminii terram prosilivit.

Vers. 16. Gladius acutus insimulatum imperium tuum portans, et stans replevit omnia morte, et usque ad cælum attingebat stans in terra] Syrus: *Silentium enim & quies tenebat omnia, & in media nocte factus eſt ſtupor, verbum tuum, quod omnia poteſt, de cælo venit è throno regni admirabilis, bellatores media perditione evertet ſuper terram, gladium acutum præcepto tuo, quod non accipit perſonam, attulit, & perfecit omne præceptum, atque ad cælum pervenit, & ſtetit ſuper terram;* Arabicus: *Quoniam aqua apprehendit univerſas creaturas ſilentio quietis, & æquata* (vel facta) *eſt illa nox in æquilibrio: venit verbum tuum bellipotens, terribile, omnipotens de cælis uſque ad medium inimicorum habentium regna, in perniciem eorum, ex terra, accinctum præcepto tuo imperante, carens ſimulatione, gladio terrificante.*

Pergit exaggerare ultimam Ægypti plagam, nempe cædem omnium primogenitorum, tam in animalibus, quàm in hominibus, quæ contigit nocte Paſchali, putà 14. luna ſive 14. die menſis primi, qui dicitur Niſan ſub medium noctis, uti narratur Exodi 12. v. 29.

Senſus ergo eſt, q. d. In media nocte Paſchali, cùm alta eſſet nox, indeque quies & ſilentium, cùm ſcilicet Ægyptii ſecurè altum dormirent, ecce tibi repente de cælo ſermo tuus, id eſt, iuſſio tua, ſive edictum, ſententia & mandatum tuum ſeverum & pugnax, in Ægyptum exterminio a te deſtinatam deſiliit, gladius, inquam, acutus non fictum, ſed ſincerum tuum imperium portans, qui replevit omnia cæde & morte primogenitorum omnium, adeo ut videretur è cælo porrigere ſe in totam Ægypti terram. Hunc eſſe ſenſum liquet ex ipſis Script. verbis, atque ex antecedentibus, & conſequentibus. Ad litteram ergo loquitur de ſtrage primogenitorum Aegypto inflicta à Deo per Moyſem, non de nativitate Chriſti: Illi tamen Allegor. hæc omnia accommodat Eccleſia in Officio Eccleſiaſtico Nativitatis Chriſti (& Epiphaniæ) quam proinde ſtatim poſt medium noctis, die 25. Decembris iam inchoante contigiſſe, communis eſt Doctorum & Eccleſiæ ſenſus: qua de cauſa ipſa ſtatim poſt mediam noctem miſſam inchoat in feſto nativitatis Chriſti, ex decreto S. Teleſphori Papæ in ſua epiſt. decretali cap. 2. quod & notavit Damaſus Pont. in Vita Teleſphori. Vide Suarez 3. p. q. 35. ſub finem. Idipſum ſatis colligitur ex illo Lucæ cap. 2. *Paſtores erant in regione eadem vigilantes, & cuſtodientes vigilias noctis ſuper gregem ſuum.* Nimirum noctu naſcitur Chriſtus, quia venerat noctem infidelitatis & peccatorum mundi, ſancto ſuæ nativitatis fulgore diſcutere & illuſtrare. Porrò allegoria hæc appoſita eſt & congrua. Sicut enim olim Deus ſermone, ſive verbo, id eſt, juſſu ſuo: vel verbo, id eſt, per vindicem Sapientiam, ac per filium ſuum liberavit Hebræos ex Aegypto, cædendo primogenita Aegyptiorum, atque per hanc operationem & vindictam dicitur de cælo deſcendiſſe in Aegyptum: ita pariter in nativitate Chriſti propriè verbum Dei deſcendit ad unionem hypoſtaticam cum carne, & humanitate à ſe aſſumpta in terra, putà in utero B. Virginis, ut homines liberaret per ſuam redemptionem, paſſionem, crucem & gratiam exterminando & debellando peccatum, mortem & diabolum. Ita S. Anſelm. in Elucidario, Idacius contra Varimadum, Petrus Bleſenſis ſerm. 6. de Nativit. Domini, imò Tertull. lib. 5. contra Marc. cap. 9. & 5. Auguſt. in pſalm. 109. idem probant ex illo v. 3. *Ex utero ante Luciferum*, id eſt, ante auroram *genui te.*

Nocte natus eſt Chriſtus.

Cur?

Adde incarnationem Verbi, quæ fuit quaſi prima nativitas Chriſti, qua propriè de regalibus cælorum ſedibus deſcendit in uterum beatæ Virginis factus homo, contigit nocte Paſchali, putà 25. Martii, quo die Eccleſia in tanti myſterii memoriam celebrat feſtum annuntiationis B. Virginis. Nam 25. die Martii, uti mundus olim à Deo fuit creatus, ita poſt quatuor annorum millia eodem die fuit recreatus per Verbi incarnationem, ac eiuſdem poſt 34. annos eodem die crucifixionem, & mortem. Hæc enim tria myſteria contigiſſe die 25. Martii, docui proœmio in Acta Apoſt. initio Chronotaxeos.

Chriſtus incarnatus eſt in Paſchate 25. Martii.

Hac de cauſa Priſci Rabbini in libris Cabalæ, quos citat Yſtella in Exodi cap. 18. v. 11 diſp. 2. ita ſcribunt: *In eadem die* (15. Niſan, putà in Paſchate) *redimendus eſt Iſrael in diebus Meſſiæ, ſicut redempti ſunt eadē die, de qua ſcribitur. In diebus egreſſionis tuæ oſtendam mirabilia.* Quod nota, ad Iudæos ſuorum Rabbinorum dictis revincendos. Hinc Eccleſia in benedictione cerei Paſchalis, noctis Paſchalis, hæc concinendo dat elogia, partim litteralia, partim myſtica: *Hæc enim ſunt feſta Paſchalia, in quibus verus ille agnus occiditur, cuius ſanguine poſtes fidelium conſecrantur. Hæc nox eſt, in qua primùm patres noſtros filios Iſrael eductos de Ægypto, mare rubrum ſicco veſtigio tranſire feciſti. Hæc igitur nox eſt, quæ peccatorum tenebras columnæ illuminatione purgavit. Hæc nox eſt quæ hodie per univerſum mundum in Chriſto credentes, à vitiis ſæculi & caligine peccatorum ſegregatos reddit gratiæ, ſociat ſanctitati. Hæc nox eſt, in qua deſtructis vinculis mortis, Chriſtus ab inferis victor aſcendit. Nihil enim nobis naſci profuit, niſi redimi profuiſſet.* Unde admirabunda & exultans in hæc paradoxa exclamando prorumpit: *O mira circa nos pietatis dignatio. O inæſtimabilis dilectio charitatis! ut ſervum redimeres filium tradidiſti. O certè neceſſarium Adæ peccatum! quod Chriſti morte deletum eſt. O felix culpa! quæ talem ac tantum meruit habere redemptorem. O verè beata nox! quæ ſola meruit ſcire tempus & horam, in qua Chriſtus ab Inferis reſurrexit. Hæc nox eſt, de qua ſcriptum eſt: & nox ſicut dies illuminabitur: & nox illuminatio mea in deliciis meis. Huius igitur ſanctificatio noctis fugat ſcelera, culpas lavat, & reddit innocentiam lapſis, & mœſtis lætitiam, fugat odia, concordiam parat, curvat imperia, &c. O verè beata nox! quæ ſpoliavit Ægyptios, ditavit Hebræos.*

Noctis Paſchalis Elogia.

Anagog. ex hoc cædis primogenitorum Aegypti media A Paſchali nocte peractæ typo, S. Chryſoſt. Theoph. & S. Hieron. (qui ait hanc eſſe Apoſtolicam traditionem) aſſerunt Chriſtum eodem mediæ noctis tempore venturum ad judicium, ad majorem terrorem reproborum; ut eos exterminet & deturbet in tartara. Alii tamen ſummo manè venturum putant, Nunc ſingula verba expendamus.

CUM ENIM QUIETUM SILENTIUM CONTINERET OMNIA (Ita Roman. & Græca. Alii legunt *continerent*. Utrumque verum: quies enim & ſilentium noctu occupat omnia, ac viciſſim occupatur ab omnibus) ET NOX IN SUO CURSU MEDIUM ITER HABERET] Græcè: *Et nocte in propria velocitate dimidiata*, id eſt, ſub mediam noctem vel paulò pòſt dimidium noctis. Tunc enim facta eſt ab angelo cædes primogenitorum Ægypti, Exodi 12. 29. Cauſa fuit, ut eò terribilior eſſet cædes, quò magis erat improviſa, obſcura, & nocturna, ut hoc terrore perculſi Ægyptii obſtinationem excuterent, ac miſſos facerent Hebræos. Unde Petrus Bleſenſis ſilentium hoc vocat conticinium, quod eſt tempus B mediæ noctis poſt galli cantum.

Dei ſilentia ſunt opera, Cur?

Cauſa tropologica fuit, ad arcanam divinæ majeſtatis vim & efficaciam repræſentandam. Nimirum Dei arcani & inviſibilis arcana & obſcura decet eſſe opera. Rurſum Deo loquente ſileant omnes creaturæ oportet, juxta illud: *Sileat à facie ejus omnis terra*. Habacuc 2. 22. Et: *Silete à facie Domini mei*. Sophon. 1. 7. Et: *Sileat omnis caro à facie Domini*. Zachar. 2. 13. Hinc Syrus vertit: *In media nocte factus eſt ſtupor*. Moral. hic diſce opera Dei & virorum divinorum, non ſe oſtentare ſed peragi in quiete & ſilentio. Ita generatio Chriſti divina, qua gignitur à Patre, eſt ſummè arcana: ac humana, qua conceptus & natus eſt ex B. Virgine, fuit ſecretiſſima. Quocirca Chriſtus comparatur aquis: *Siloe quæ vadunt cum ſilentio*. Iſaiæ 8. 6. ubi multa de fructu ſilentii dixi, ac plura Iſaiæ 30. 15. ad illa: *in ſpe & ſilentio erit fortitudo veſtra*. Hinc ſilentes ſunt profundi cordis: *Altiſſima flumina minimo ſono labuntur*, ait Curtius, Ex adverſo loquaces levi ſunt corde, nimirum: *In ore fatuorum cor illorum, & in corde ſapientum os illorum*. Eccleſ. 21. 29. C vide ibi dicta.

Sapientes ſilentes.

OMNIPOTENS SERMO) Græcum λόγος, & ſermonem & verbum ſignificat, puta juſſionem & ſententiam Dei, q. d. Sententia dura & aſpera lata à Deo in ſolio cæleſti, per angelum bellatorem in media nocte executioni mandata è cælo deſiliit. Ita à Caſtro.

Allegor. *Sermo* hic eſt ipſum Verbum incarnatum.

DE CÆLO) Complut. addunt *exiliens*, ſed id meritò delent Roman. & Græci, mox enim ſequitur *proſilivit*.

DURUS(ἀπότομος, id eſt, aſper, ſævus; Arabicus, *terribilis*.

DEBELLATOR) Græcè πολεμιστὴς, id eſt, *bellator*; Arabicus *bellipotens*, quia ut vertit; Syrus, *bellatores* (Pharaonem & Ægyptios) *media nocte evertit*. Juxta illud Exodi 15. 3. *Dominus conterens bella*, id eſt, bellatores inimicos. Chald. *Dominus victor bellorum*.

IN MEDIAM EXTERMINII TERRAM PROSILIVIT] Nimirum in Ægyptum extesminio à Deo addictam; græcè eſt, ὀλεθρίας, id eſt, exitialis, vel perniciosæ D terræ, ut vertit. Vatabl. ideoque exitio addictæ. Tò *proſilivit*, vel ut Vatabl. *deſiluit*, notat Dei vindicis Ægyptios invadentis velocitatem, vim, iram, impetum & efficaciam inevitabilem.

Allegoricè: Chriſtus ingenti virtutis & amoris ſaltu è cælo in terram deſiliit factus homo, juxta illud: *Ecce venit iſte ſaliens in montibus tranſiliens colles*. Cantic. 2. 8. In quæ verba commentans S. Bernard. ſerm. 53. in Cant. *En quantum ſaltum*, inquit, *dedit à ſummo cælo ad terras*. Saliit enim magno ſaltu deſuſtim è cælo in cœnum, è cœno in crucem, è cruce in infernum, inde reſiliit in terram, ac è terra in cælum.

GLADIUS ACUTUS INSIMULATUM IMPERIUM TUUM PORTANS] Græcè: *Omnipotens ſermo tuus*, &c. *gladium acutum* (putà) *inſimulatum imperium tuum portans*. ὀξὺς enim cum ſit maſculinum ad λόγος, id eſt, *ſermo* referri debet, non ad ξίφος, id eſt, *gladium*, cùm ſit generis neutri. Noſter videtur legiſſe neutrè ὀξὺ, itaque retuliſſe ad gladium: ſed eòdem redit ſenſus, q. d. Sermo tuus ò Domine fuit quaſi gladius acutus, qui *imperium tuum inſimulatum*, Græcè ἀνυπόκριτον, id eſt, non hypocriticum, non ſimulatum, non fictum, non comminatorium, ſed verum, ſincerum, apertum, certum & efficax, planeque executioni mandandum (angelus enim percutiens non finxit ſe nolle percutere, cùm revera percuteret, ſed quod fecit, hoc præ ſe tulit; nec tantùm comminatus eſt ſe velle occidere, ſed reipſa occidit) portavit & detulit in Ægyptum. Porrò gladius in Script. ſignificat quodlibet inſtrumentum, & quemlibet modum cædis, putà omnem cladem & ſtragem. Nam ut ait Varro lib. 4. de Lingua Latina. Gladius dicitur à clade, quòd ſit ad hoſtium cladem, dum eos ferit, ſecat, & necat: Nam omnis corporis dolor conſiſtit in ſectione, ſive diviſione continui: nec enim angelus cædens primogenita Ægypti uſus eſt gladio, aut eo opus habebat, ſed per ſe immediatè primogenita Ægypti ſuffocando, lacerando, aliove modo lædendo necabat. Unde dicitur acutus, quia ut ait Apoſt. Hebr. 4. *Vivus eſt ſermo Dei & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti*.

Gladius dicitur à clade.

ET STANS] Scilicet λόγος, id eſt, ſermo. Græcè enim eſt στὰς, maſculinum, quod ad λόγον maſculinum referri debet, non ad ξίφος, id eſt, gladium, quod eſt neutrum. Statio hæc irrevocabilem, & immobilem decretoriam Dei juſſionem ſignificat, æquè ac inſimulatum imperium ejuſdem auctoritatem, ait S. Bonavent.

REPLEVIT OMNIA MORTE) Nempe cæde primogenitorum Ægypti.

ET USQUE AD CÆLUM ATTINGEBAT STANS IN TERRA) Græcè: *Et cælum quidem attingebat, deſcenderat verò, vel ingrediebatur verò in terram*, q. d. Magna potens, cæleſtis atque ex cælo manans, ideoque ingens & inevitabilis erat hæc cædes & vindicta: quare eſto in terra perageretur, vim tamen ſortiebatur è cælo, imò eam inchoabat in cælo. Nam Verbum Dei mandavit angelo in cælo, ut illico in terram deſcendens percuteret primogenita Ægyptiorum: quare vim ſuam omnipotentem explicuit, tam in cælo, quàm in terra. Aliter Dionyſ. q. d. Angelus executor vindictæ divinæ, vim ſuam extendebat uſque ad cælum aerium, quouſque ſcilicet ambitus virtutis activæ ejus ſe porrigere poterat. Aliter quoque Noſter Lorinus, q. d. Vix ea dicta dedit Deus in cælo, vix increpuit ſonus in cælo juſſionis divinæ, cum reipſa peracta eſt; ſimul voluit ipſe ut primùm dixit, ilico quod imperavit factum eſt. Quod vulgò dicimus: *Dictum, factum*; Et Scripturæ de aliis divinis operibus: *Dixit & facta ſunt, ipſe mandavit & creata ſunt*, pſalm. 148. 5. Sic & à Caſtro. Notat, inquit, hac phraſi celeritatem completi Verbi Dei, quòd adeo celer fuit angelus percuſſor in percutiendis primogenitis, & complendo præcepta Dei, ut needum cælo relicto, unde mittebatur, jam terram pede calcaret & juſſum exequeretur.

Porrò Vatabl. vertit: *Et ſtans omnia morte, cælum partim attingens, partim ſolo inſiſtens, complevit*: quibus verbis innuit angelum hunc, ut Dei Domini ſui plenum in cælum & terram imperium oſtenderet, viſum à nonnullis pedem unum collocare in terra, alterum in cælo, id eſt, in aere, uti angelus viſus S. Joannis Apocal. 10. v. 2. & 6. *Poſuit pedem ſuum dextrum ſuper mare, ſiniſtrum autem ſuper terram*, &c. *& juravit per viventem in ſæcula ſæculorum quia tempus non erit amplius*.

Angelus ſtans ſupra mare & terrā.

Hoc allegoricè rectè convenit verbo incarnato, quod qua Deus cælum Deumque attingit, qua homo terræ figitur. Unde ejus typus fuit ſcala Jacob, è terra in cælum porrecta, cui innitebatur Deus: Chriſtus enim inſtar ſcalæ, quà Deus tangit cælum, quà homo terram. In ſeipſo enim junxit cælum cœno; Verbum carni, Deum homini.

Simili modo tempore ſancti Gregorii, ut ipſe refert lib. 4. Dialog. cap. 36. ſagittæ cælitus lapſæ peſtem Romæ inflixerunt, quam ipſe litaniis & publica proceſſione, deferens Imaginem B. Virginis à S. Luca depictam, ſedavit, Cùm enim ad molem Adriani (quæ exinde dicta eſt Caſtellum ſancti Angeli) procedendo perveniſſet, viſus eſt angelus in ſignum reconciliati numinis, gladium nudatum in vaginam reponere, eoque ſymbolo lues ceſſavit, uti ex priſcis monumentis refert Baron. tom. 8. anno Chriſti 590.

Angelus S. Gregorii.

Simile

Et David. Simila contigit Davidi offerenti ſacrificium ad ſedandam peſtem, ab angelo percutiente ob numeratum à Davide populum Iſraeli inflictam, 2. Reg. vlt. 16. Vidit enim Deum dicentem angelo. *Sufficit, contine manum tuam.*

VERS. 17. TUNC CONTINUO VISUS SOMNIORUM MALORUM TURBAVERUNT ILLOS, ET TIMORES SUPERVENERUNT INSPERATI.

VERS. 18. ET ALIUS ALIBI PROIECTUS SEMIVIVUS, PROPTER QVAM MORIEBATUR, CAUSAM DEMONSTRABAT MORTIS.

VERS. 19. VISIONES ENIM, QVÆ ILLOS TURBAVERUNT, PRAEMONEBBANT, NE INSCII, QVARE MALA PATIEBANTUR, PERIRENT] Noſter legit δεινῶν, id eſt, *gravium*, putà *malorum*, iam legunt δεινῶς, id eſt, *graviter*. Ex Græco clarè ſic vertas: *Tunc repente viſiones quidem ſomniorum graviter turbarunt eos, timores vero inſtiterunt inexpectati: Et alius alio abiectus ſemimortuus, quam ob cauſam moreretur oſtendebat. Nam ſomnia quæ turbauerunt eos, hoc præſignificabant, ne ignorantes, cur mala paterentur, perirent.*

Pro *proiectus*, græcè eſt, ῥιφεὶς, id eſt, iactatus, deiectus, eiaculatus magna vi & impetu: nam ῥῖψις, eſt proiectio, iactus, impetus. Significat ergo hæc vox, primogenitos nonnullos tanto impetu ab angelo fuiſſe proiectos, humique afflictos & alliſos, ut conſternati proſtratique iacerent velut exanimes & ſemimortui.

Igitur hi tres verſus ſignificant, cum cæda primogenitorum Deum immiſiſſe terrifica ſpectra in ſomnis, indeque timores & angores Ægyptijs, præſertim nonnullis primogenitis, quos non ſtatim occidit, ſed ſemivivos reliquit, eiſque in ſomnis cauſam tantæ mortis & ſtragis primogenitorum revelavit, ut ipſi eamdem parentibus indicarent, ſcilicet ſe occidi, quia ipſi oppreſſerunt. Hebræos, eorumque infantes maſculos occiderant; Hebræi enim, ſive Iſrael, erat primogenitus Dei populus: Iure ergo Ægyptij primogenitos ſuos perdiderunt, qui paulò antè primogenitum Dei populum perdiderant: Audi Moyſem. Exodi 4. 22. *Hæc dicit Dominus* (tibi ò Pharao) *filius meus primogenitus Iſrael. Dixi tibi, dimitte filium meum, ut ſerviat mihi, & noluiſti dimittere eum: ecce ergo interficiam filium tuum primogenitum.* Hunc ſenſum planè ſignificat τὸ *cauſam demonſtrabat mortis: viſiones enim, quæ illos turbaverunt, hæc præmonebant, ne inſcij, quare mala patiebantur, perirent,* ne ſcilicet ſtragem hanc tribuerent caſui, epidimiæ, peſti, alterive cauſæ naturali, ſed Deo vindici ob afflictum Iſraelem; ideoque eum liberum ex Ægypto in Chanaan abire permitterent, uti cauſa ex primogenitis ſuis cognita de facto abire permiſerunt. Hoc enim hac plaga ab eis extorquere intendebat Deus. Porrò idipſum tacet Moyſes. Exodi 12. ſed Sapiens hic ſopplet, uti alia plura, quæ vel maiorum traditione, vel Dei revelatione accepit.

Deus tũ punit cauſam revelat. Hinc moraliter diſce Deũ, cùm quem punit & plectit, ſolere non rarò eidem cauſam & culpam, ob quam eum plectit, indicare: ſicut iudex, cùm reum ad furcam condemnat, aſſignat ei furtum aliudue ſcelus ab eo commiſſum, ob quod eum condemnat, ut ipſe ceterique ſciant quodnam ſcelus puniatur, itaque illud deinceps caveant. *Exempla* Sic Antiochus morbis lethalibus afflictus, Deo indicante faſſus eſt, ſe puniri ob clades Hebræis iniuſtè illatas. 2 Machab. 9. 12. Sic Fratres Ioſeph afflictionis ſuæ cauſam Deo ſuggerente agnoverunt eſſe, quòd ipſi priùs afflixiſſent Ioſeph: *Meritò*, inquiunt, *hæc patimur, quia peccavimus in fratrem noſtrum, videntes anguſtiam animæ illius, dum deprecaretur nos, & non audivimus; idcirco venit ſuper nos hæc tribulatio.* Geneſ. 42. 21. Sic Moyſes Exodi 7. 8. & 9 iuſſu Dei Pharaoni & Ægypto infligens decem plagas, eidem revelavit cauſam, ſcilicet quòd nollet Hebræos dimittere. Sic Samuel Sauli ex Deo intentant privationem regni & vitæ, cauſam addidit, quòd Deo præcipienti diſperdere Amalecitas non obediviſſet. 1. Reg. 15. 19. & ſequent. Sic paſſim in libro Iudicum, cauſam oppreſſionis Hebræorum peractæ à Philiſthæis, Madianitis, Moabitis, &c., Deus aſſignat cultum Baal, Aſtaroth & Idolorum. Ægyptij ergo videntes primogenita ſua occidi, partim ex Moyſis prędictione, partim ex primogenitorum cùm occiderentur revelatione & confeſſione, ſciverunt ſe hac plaga puniri, eò quod ipſi primogenitum Dei populum, putà Iſraelẽ afflixiſſent & occidiſſent.

Nota τὸ *viſus ſomniorum malorum turbaverunt illos.* Nam Hippocrates lib. de Somn. docet *ſomnia nocturna diurnis exercitationibus reſpondentia eſſe bona, ſanitatemque ſignificantia, propterea quòd anima in diurnis conſilijs perſeverat, neque repletione, neque evacuatione aliqua, aut alia forinſecus allapſa re victa. Cum autem inſomnia diurnis actibus adverſantur, & de ipſis pugna oboritur, cum ſane hoc contigerit, turbationẽ in corpore ſignificat, & ſi quidem fortis fuerit, forte eſt malum; ſi verò levis, debilius.*

Præterea turbidæ imaginationes & pavores diurni turbida gignunt ſomnia nocturna, iuxta illud Senecæ in Octavia:

Quæcumque mentis cogitat infeſtus vigor,
Ea per quietem ſacer & arcanus refert
Veloxque ſenſus.

VERS. 20. TETIGIT AUTEM TUNC ET IUSTOS TENTATIO MORTIS, ET COMMOTIO IN EREMO FACTA EST MULTITUDINIS; SED NON DIU PERMANSIT IRA TUA) Pro *tunc* Noſter legit τότε, iam legunt ποτὲ, id eſt, *aliquando*. Codices Vaticani utrumque omittunt. *Tunc*, id eſt, priſco illo tempore egreſſionis Iſrael ex Ægypto, etſi diverſo. Nam tentatio hæc contigit in deſerto, diu poſt cædem primogenitorum in Ægypto.

Tertia eſt hæc antitheſis Hebræorum & Ægyptiorum, eſtque ſimul tacita occupatio. q. d. Dicet quis: ſicut Pharao & Ægyptij reſiſtentes Moyſi à Deo contriti ſunt, ſic & Hebræi, puta Core, Datan & Abiron, eorumque Symmyſtæ & ſocij; ergo par utrorumque fuit conditio, par in utroſque ira Dei. Reſpondet negando conſequentiam. Ita enim Dei exterminauit Ægyptios, ut diſperderet eos; Hebræos verò duntaxat caſtigauit, ut emendaret: unde paucorum cæde ſanxit ceterorum vitam, obedientiam & diſciplinam. Congruè tranſit à Pharaone & clade primogenitorum Ægypti ad Core, Datan & Abiron, tum quia ſicut Pharao reſtitit Moyſi, ſic & Core cum ſuis eidem ſeditioſè rebellavit; tum quia Core, Datan & Abiron erant primogeniti, ideoque prætendebant ſibi deberi Pontificatum, quem Moyſes contulerat Aaroni fratri ſuo, eò quod in lege naturæ primogeniti fuiſſent ſacerdotes; tum quia cæſi ſunt ab angelo percutiente, æquè ac primogeniti Ægyptiorum. Hiſtoria fusè narratur num. 16. nimirum cum Core, Datan & Abiron ambientes Pontificatum rebellarunt Moyſi & Aaroni, Moyſe Deum invocante, vivi à terra abſorpti deſcenderunt ad inferos: Alij pariter eis adhærẽtes numero 250. cæleſti igne afflati interierunt. Quocirca totus populus murmuravit contra Moyſem & Aaronem, dicens: vos occidiſtis populum Domini: qua de cauſa Deus ignem in populum immiſit, qui quatuordecim millia & ſeptingentos combuſſit; cumque ſerperet incendium, ut plures combureret, Aaron iuſſu Moyſis inter occiſos & vivos medium ſe ſtatuens, orans & thurificans ſtitit plagam, iramque Dei ſedavit. Vide dicta num. 16.

IUSTOS) Ita vocat Hebræos fideles, utpote Dei cultores, & ad iuſtitiam vocatos, ut ſuperius dixi.

TENTATIO MORTIS) Ergo tentatio hæc non fuit ſollicitatio ad peccatum, ſed pœna peccati, putà invaſio mortis, qua mors invaſit & corripuit iuſſu Dei Core, Datan, & Abiron cum ſocijs, ac ceteros Hebræos invadere deſtinabat: quibus tentatio hæc fuit comminatio, & diſcrimen mortis intentatum ab angelo puniente. Vnde Nannius: Tentatio, inquit, græcè πεῖρα, idem eſt quod periculum mortis. Sic enim dicimur tentari febre, catharro, calculo, id eſt, periclitari, exagitari, cruciari febre, &c. iuxta illud Horatij:

Cum latus aut renes morbo tentantur acuto,

id eſt, periclitantur, cruciantur. Triplex ergo eſt tentatur & tentatio. Dæmon enim tentat hominem, ut ad peccatum alliciat: Deus tentat, ut hominis animum, fidem, & virtutem probet: mors tentat, ut occidat & perire faciat: unde a *perire* dictum eſt *periculum*. *Tentatio mortis*, ergo eſt plaga mortifera Core cum ſocijs, & Hebræis murmurantibus à Deo immiſſa.

COMMOTIO) Græcè θραῦσις, id eſt, confractio, concuſſio, quaſſatio, quo nomine plagam hanc vocant Septuag. num. 16. & pſal. 105. 30. ita vocatur plaga immiſſa in populum ob cultum Beelphegor, quem, ſob zelo occidens Principem ducemque ſceleris, ſedavit Phinees. num. 25. 1.

PRO-

VERS. 21. PROPERANS ENIM HOMO SINE QVERELA DEPRECARI PRO POPVLIS, PROFERENS SERVITVTIS SVÆ SCVTVM ORATIONEM, ET PER INCENSUM DEPRECATIONEM ALLEGANS RESTITIT IRÆ, ET FINEM IMPOSUIT NECESSITATI, OSTENDENS QVONIAM TUVS EST FAMVLVS) Narrat modum, quo cohibita eſt plaga, ſcilicet quòd Aaron Pontifex iuſſu Moyſis orando, & thymiama offerendo reſtiterit iræ Dei, plagamque ignis ſtiterit, ne plures afflaret. *Homo ſine querela*, Græcè ἄμεμπτος, id eſt, irreprehenſibilis; quia ſcilicet Aaron inculpatè vivebat, & ſanctè Pontificis munus obibat.

DEPRECARI PRO POPULIS) Græcè προεμάχησεν, id eſt, *propugnavit*, ſicque leguot nonnulli Codices Latini. Porrò arma Pontificis ſunt, non gladij & bombardæ, ſed oratio & thymiama ut ſequitur: hiſce enim pugnat pro populo contra iram & vindictam Dei, eamque expugnat.

PROFERENS SERVITUTIS Græcè λειτουργίας, id eſt, liturgiæ, ſive publici ſui & ſacerdotalis mi- B niſterij SCUTUM] putà *orationem*; nam λήϊτος, eſt *publicua*, ἔργον *opus*: unde λειτουργεῖν & λειτουργός, eſt publicus miniſter, publicum obiens opus, putà ſacerdos ſacrificans pro toto populo.

Benedictio thuribundi.

ET PER INCENSUM DEPRECATIONEM ALLEGANS) Perperam nonoulli legunt *alligans*: *Allegans*, græcè κομίζων, id eſt, adducens, afferens, offerens & mittens ad Deum. Græcè eſt: *Et thymiamatis propitiationem* vel *placationem afferens*. Hinc petita eſt priſca thuribuli benedictio, quæ habetur io vetere ordine Rom.; ſic enim habet: *Domine Deus, qui dum filios Iſrael in deſerto murmurantes, ob rebellem ſuam audaciam, durum vaſtaret incendium, Aaron ſacerdotem tunc orantem arrepto de igne altaris thuribulo tibi incenſum ponentem exaudire, eoſque de incendio liberare dignatus es, benedic quæſumus hoc thuribulum, & præſta, ut quoties thus in eo adolebitur, votum populi tui tibi boni odoris efficias, ſitque ſugadæmonum, repulſio phantaſmatum, & immundarum abſceſſio cogitationum. Per Dominum*, &c.

RESTITIT IRÆ DEI) Græcè ἀντέστη θυμῷ id eſt, C ex adverſo ſtetit, contendit, oppoſuit ſe iræ Dei, eamque expugnavit & cohibuit. Talis ergo ſit ſacerdos, tantæque virtutis & meriti, ut iræ Dei in populum graſſanti ſeſe medium interponere & opponere, eamque cohibere valeat.

Sancti reſiſtunt iræ Dei

FINEM IMPOSVIT NECESSITATI) Græcè τῇ συμφορᾷ, id eſt calamitati & plagæ incendij. Sic Noë in *tempore iracundiæ factus eſt reconciliatio*. Eccleſ. 44. 17. quia ſcilicet ſua ſanctitate & oratione ſtitit diluvium toti orbi immiſſum. Sic s. Leo Attilam flagellum Dei ab Italia ſuis meritis auertit; s. Gregorius peſtem acerrimam ſuis litaoiis ſedavit; S. Sylveſter infidelitatem & perſecutiones decem Imperatorum compeſcuit, dum Conſtantinum Magnum ſanavit, convertit, & baptizavit. Vide qua ratione Moyſes reſtiterit iræ Dei, volentis perdere Hebræos ob adoratum vitulum aureum. Exodi 32. verſ. 10. & ſequent. Ex adverſo de falſis Phophetis graviter queritur Deus per Ezechielem cap. 13. 5. dicens: *Non aſcendiſtis ex adverſo, neque oppoſuiſtis murum pro domo Iſrael, ut ſtaretis in prælio in die Domini*. Vide ibi dicta. D

Præclarè S. Nazianz. Orat. 1. Sacerdotis dignitatem deſcribens: *Quis eſt*, inquit, *qui cum angelis ſtabit, cum Archangelis glorificabit, ad ſupernum altare ſacrificia tranſmittet, cum Chriſto ſacerdotio fungetur, figmentum inſtaurabit, imaginem exhibebit, ſuperno mundo opificem aget, & ut id quod maius eſt dicam, Deus erit alioſque Deos efficiet*.

VERS. 22. VICIT AUTEM TURBAS, NON IN VIRTUTE CORPORIS, NEC ARMATVRÆ POTENTIA, SED VERBO ILLUM, QVI SE VEXABAT, SUBIECIT, IURAMENTA PARENTUM, ET TESTAMENTUM COMMEMORANS) Græcè: *Vicit autem vaſtatorem, non viribus corporis, nec armorum efficacia, ſed verbo punientem ſubiecit, iuramenta patrum & teſtamenta commemorans*.

Pro *turbas* Noſter cum Roman. legit ὄχλον, id eſt, *turbam* vel *turbas*, iam Complut. Reg. & Vaticani leguot ὀλοθρεύοντα, id eſt, *vexatorem*, uti omoes legunt v. 25.

Primò ergo per *turbam* vel turbas accipias turbationem & tumultum populi. ſive multitudinis murmurantis cootra Moyſem ob ſtragem Core, Datan, Abiron, ac 14700. è plebe combuſtorum, q. d. Aaron ſedavit hunc tumultum populi robore, non corporis, nec armorum, ſed orationis, qua Deum flexit ad amovendum ignem & incẽdium, ob quod murmurabat & turbas movebat populus. Addit Cantacuzenus, Aaronem gravi oratione habita ad populum, eius tumultum compeſcuiſſe.

Secuodò, per turbas accipias plagam igois, quæ turbabat populnm; hanc enim vi orationis repreſſit Aaron.

Tertio, per turbas accipias angelum turbantem, id eſt punientem & vexantem populum per incendium: à ſe immiſſum: Vnde Græci habent, ὀλοθρεύοντα, id eſt, vaſtatorem; & hunc mox exprimit ſubdens, *eum qui ſe vexabat*, q. d. Aaron ſuo λόγῳ, id eſt, ſermone, quem orando ex intimo cordis affectu ad Deum effudit, cohibuit angeli vaſtationem & plagam ignis, quæ ſe, id eſt, populum ſuum vexabat & puniebat. Græcè enim eſt, κολάζοντα, id eſt, puoientem: ſic Iacob luctans cum angelo, lachrymis & oratione eum flexit & vicit, indeque dictus eſt Iſrael, id eſt, *dominus Deo*, id eſt, angelo Dei vicario. Geneſ. 32. 28. Fieri etiam poteſt, ut Aaron ardore fidei animosè ſe converterit ad angelum, ipſumq; ignẽ eique nomine Dei imperarit, ut ceſſaret a plaga. Sicut S. Michael altercans cum dæmone de corpore Moyſis, imperavit ei ſileotiũ dicens: *Imperet tibi Dominus*, ut ait Iudas in epiſt. verſ. 9. Hic angelus vel fuit boous (ſolet enim Deus per bonos exequi ſua iuſſa tam iræ & vindictæ, quam gratiæ & beneficeotiæ, ut patet paſſim ex Daniele, Zacharia, & Apocalypſi; præſertim cap. 5. & 16.) vel potiùs fuit malus & dæmõ, tum quia vocatur vaſtator, vexator, exterminator, quem Aaron devicit, ſibique ſubiecit; tum quia v. ultimò dicitur extimuiſſe Aaronem ſacerdotem; tum quia Deus dæmonibus quaſi lictoribus crebrò utitur ad puniendum impios potiùs, quàm angelis bonis, iuxta illud pſal. 77. 49. *immiſſiones per angelos malos*.

Angelus percutiens bonus ve an malus?

Moraliter hic diſce, arma ſacerdotis eſſe orationem & ſacrificium, eaque validiſſima: Vnde iis Moyſes vicit Amalec Exodi 17. Quocirca Paulus militem Chriſtianum panoplia, id eſt, omni armatura a capite ad talos obarmaos: *Galeam*, inquit, *ſalutis aſſumite, & gladium ſpiritus (quod eſt verbum Dei) per omnem orationem & obſecrationem orantes omni tempore in ſpiritu: & in ipſo vigilantes in omni inſtantia, & obſecratione pro omnibus ſanctis & pro me ut detur mihi ſermo in apertione oris mei, cum fiducia notum facere myſterium Evangelij, pro quo legatione fungor in catena, ita ut in ipſo audeam, prout oportet me loqui*. Sic s. Ambroſ. tract. de Baſilicis non tradendis, aſſerit ſua & ſacerdotis arma contra milites invadentes, eſſe preces cum lachrymis. Et S. Ephræm. ſerm. de Panoplia ſpiritali, orationem vocat arcum, quo ſagittas ignitorum deſideriorum ad Deum emmittimus, quibus hoſtes configimus. Vnde Origen. hom. 11. in Exodum, ubi orationi adaptat in quod Balac de Hebræis dixit, iuxta Septuag. 22. 4. *Nunc ablinget Synagoga hæc omnes, qui in circuitu noſtro ſicut ablingeret vitulus virentia de campo*: ita ut ablingere denotet orationem lingua formatam; per quod, ait ille, ut à maioribus accepimus, indicatur populum Dei non tam manu & armis, quàm voce & lingua pugnare, id eſt, orationem ad Deum fundendo. Huc facit illud pſal. 19. 8. *Hi in curribus, & hi in equis nos autẽ in nomine Domini Dei noſtri invocabimus*, q. d. Noſtri equites, ooſtri falcati currus, noſtra arma ſuot invocationes Dei, ac preces, quas velut ignita tela in hoſtes intorquebimus. Nil ita dæmones vincit æquè ac tentationes, atque oratio: Vnde S. Cyprian. epiſt. 57. *Incumbamus*, ait, *gemitibus aſſiduis & deprecationibus crebris. Hæc ſunt enim nobis arma cæleſtia quæ ſtare & perſeverare fortiter faciunt: hæc ſunt munimenta ſpiritualia, & tela divina, quæ protegunt*. Eſt ipſa quaſi armamentarium Eccleſiæ, ad quam accorrunt celeriter ioſti, cùm voluot adverſus vitia & peccata pugnare. Imò eſt velut generalis quædam officioa, in qua vita ſpiritualis iovenit quidquid ad *ſe conſervandã, & augendam, & tuendam opus habet*. ita noſter Lorinus. Quocirca Caſſia. Coll. 9. c. 2. *Omnis*, ait, *Monachi finis, cordiſq; perfectio ad iugem atq; indiruptam orationis perſequentiam tendit, & quantum humana fragilitas conceditur, ad immobilem tranquillitatem mentis, ac perpetuam nititur puritatem*.

Arma ſacerdotis ſunt preces.

Denique *oratio*, eſt *oris ratio*, ait S. Hieron. epiſt. 139. ad

Digitized by Google

ad Cyprian. quia ratio per oris ſermonem ſe prodit, multo magis per orationem ad Deum fuſam. Oratio enim homini à Deo pro ratione data eſt, quia quod ratio peccata obſcurata non aſſequitur, hęc oratio ad Deum fuſa nanciſcitur.

ILLUM QUI VEXABAT] Græcè τὸν κολάζοντα, id eſt punientem, torquentem, caſtigantem, putà ignem, vel potiùs angelum per ignem, *ſe* id eſt, illos, putà Hebræos: vel *ſe*, id eſt, ſuum populum, cuius plagam intimo cordis dolore per compaſſionem, ſentiebat, ſibique arrogabat Aaron Pontifex, æquè ac Paulus dicens: *Quis infirmatur & ego non infirmor; quis ſcandalizatur, & ego non uror?* 2. Corinth. 11. 29.

IURAMENTA PARENTUM, ET TESTAMENTUM Græcè διαθήκας id eſt, pactum COMMEMORANS] q. d. Aaron orans Deum pro venia allegavit pacta à Deo cum patribus, Abraham, Iſaac, & Iacob inita, quibus Deus promiſerat ſe fore eorum ac poſterorum Deum protectorem, liberatorem, proviſorem, &c. ſtrinxit ergo Deum ſuis ipſius pactis & iuramentis, quibus eum vicit, & veniam populo impetravit.

VERS. 23. CUM ENIM IAM ACERVATIM CECIDISSENT SUPER ALTERUTRUM MORTUI, INTERSTITIT, ET AMPUTAVIT IMPETUM, ET DIVISIT ILLAM, QUÆ AD VIVOS DUCEBAT, VIAM] Græcè *Acervatim enim iam mortuis iacentibus aliis ſuper alios, in medio ſtans præcidit & iram, interrupit ad vivos viam.* Sēſus patet q. d. Cùm incendium graſſaretur in populum murmurantē Aaron interſtitit, id eſt, inter incendium & incenſos ac populum reliquum adhuc vivum, medium ſe ſtitit, atque orando illud inhibuit, ne ulteriùs in populum proſerperet, itaque *diviſit* (perperam nonnulli legunt *dimiſit*) *illam, quæ ad vivos ducebat viam*, q. d. Interclusit igni viam, nē à ſuccenſis & mortuis ad vivos progrederetur: ſtitit ergo ſe medium inter vivos & mortuos, ut vivos ab igne & incenſis diſpeſceret, eoſque illæſos & intactos conſervaret. Vnde S. Hieron. in cap. 13. Ezech. ait Aaronem adverſus ignem Iſraelis populum devorantem occurriſſe, & ſtetiſſe medium, & oppoſuiſſe ſe murum pro ſalute populi.

Allegor. Aaron hic expreſſus fuit typus Chriſti mediatoris. Audi S. Ambroſium epiſt. ad Felicem Comenſem Epiſcopum, quæ in editione Romana ordine eſt 60. *Vbi Chriſtus*, inquit, *ibi omnia: ibi doctrina eius ibi peccatorum remiſſio, ibi gratia, ibi ſeparatio mortuorum ac viventium. Et Aaron quidem ſemel ſtetit in medio eorum obiiciens ſe, ne mors tranſiret ad viventiū agmina a funeribus mortuorum. Hic autem quaſi verbum ſemper ſtat in ſingulis, quem nos non videmus intra nos, ſeparans rationabiles virtutes a cadaveribus paſſionū lethalium, & peſtilentium cogitationum. Hic ſtat quaſi qui in hunc mundū venerit, ut aculeum mortis hebetaret, devoratorium eius obſtrueret, viventibus æternitatem gratia daret defunctis reſurrectionem concederet*, &c. Hinc Chriſtus in cruce medius inter cælum & terram pependit, ſeſeque inter medium ſtitit, ut velut mediator cælum terræ, id eſt, homines Deo & Angelis reconciliaret, utque ſagittas iræ Dei vibratas in homines in ſeipſo reciperet, ne ad homines pervenirent, ſed unus ipſe omnium hominum ſcelera in corpore ſuo lueret: ac viciſſim in cruce, velut in arcu brachia corporis æque ac cordis expandens, ignitas orationis & amoris ſagittas ad Deum eiacularetur, quibus cor eius vulneraret, ad gratiam hominibus largiendam.

Vbi Chriſtus ibi omnia.

Chriſtus in cruce medius. Cur?

VERS. 24. IN VESTE ENIM PODERIS, QUAM HABEBAT, TOTUS ERAT ORBIS TERRARUM: ET PARENTUM MAGNALIA IN QUATUOR ORDINIBUS LAPIDUM ERANT SCULTA ET MAGNIFICENTIA TUA IN DIADEMATE CAPITIS ILLIUS SCULPTA ERAT] Græcè: *In talari enim tunica veſtimenti erat totus mundus, & patrum gloriæ in quadruplicis ordinis lapidum ſculptura, & maieſtas tua in diademate capitis illius:* Syrus: *Quoniam veſtis eius eſt totus populus, & honor patrum erat inſculptus ſuper quatuor ordinibus lapidum, qui erant ſuper humeros eius* (vel *& gloria patrum ſuper collum eius*) *& corona maieſtatis tuæ ſuper caput eius;* Arabicus, *Quoniam totus orbis terrarum ſuper flexus veſtimentorum eius, & ſuper collum eius lapides gemmarum inſculpti.*

Pro *orbis terrarum*, græcè eſt, κόσμος, id eſt, ornatus & orbis ſive mundus, qui ab ornatu nomen accepit; nec A enim ſolam terram, ſed & totum mundum veſte ſua repræſentabat Pontifex. Minùs aptè Vatabl. vertit: *Siquidem omnigenus ornatus tunica qua induebatur inerat*. Dat enim cauſam, cur Aaron Pontifex medium ſe ſtiterit inter vivos & mortuos, curque Deus ab eo permiſerit ſe exorari, ut plagam incendij ſiſteret. Cauſa, erat, quòd Deus Aaronem conſtituerat Pontificem, id eſt, mediatorem & deprecatorem inter ſe & populum, vel ſcilicet ipſe iram Dei ſiſteret, populumque Deo reconciliaret: atque ut hoc viſibili populo ſignificaret, iuſſerat in podere, id eſt, in veſte eius Pontificia, poni ſymbola omnium elementorum, totuſque orbis, ut meminiſſet ſe eſſe mediatorem inter Deum & mundum. Rurſum iuſſerat ut in Rationali geſtaret duodecim gemmas, eiſque ſigillatim inſculpi curaret nomina duodecim tribuum Iſrael, ut hoc ſigno moneretur ſe omnes tribus in pectore, id eſt, in corde & cura geſtare, ac pro eis aſſiduè Deum deprecari debere.

PODERIS] Eſt veſtis talaris uſque ad pedes & talos demiſſa, eratque Pontifici duplex, una linea communis B omnibus ſacerdotibus, altera hyacinthina propria Pontifici, illaque hic intelligitur, ac per eam ceteræ omnes veſtes Pontificię. Eſt ſynecdoche. Ita S. Bonavent. Hugo, Holcot, & Dionyſ.

Poderis, id eſt, talaris.

Dicitur poderis, ἀπὸ τοῦ ποδὸς καὶ ἄρω, q. d. pedi adaptata, eò quod uſque ad pedes protenderetur.

Quæres, quomodo in podere, id eſt, veſte Pontificis repræſentabatur totus orbis.

Reſponderetur, poderis hoc erat tunica texta ex lana hyacinthina, ſive violacei coloris, ut Pontifex veſtem ſuam inſpiciens illa moneretur, cogitationem & vitam ſuam debere eſſe cæleſtem: hinc in fimbria habebat 72. tintinnabula, & totidem mala punica alternis inſerta. Rurſum tunicæ huic imponebatur Ephod, cui ad pectus annexum erat Rationale, in quo erant 12. gemmæ quibus inſcripta erant nomina 12. tribuum Iſrael. Porrò quinque primariæ erant veſtes Pontificis. Primò enim induebatur femoralibus lineis; Secundò tunica linea, quā zona ſuccingebant; Tertiò tunica hyacinthina cum ſimili zona; Quartò Ephod cum Rationali, Vrim & Tummim C id eſt, doctrina & veritas; Quintò tiara, cui affixa erat lamina aurea inſcriptum habens. *Sanctitas Iehovæ*. Hæc repræſentabant totum orbem. Nam Primò, femoralia linea figurabant terram, ex qua linum naſcitur. Secundò, zona figurabat oceanum, qui quaſi zona terram cingit. Tertiò, tunica hyacinthina figurabat aerem, in qua ſunt mala punica, id eſt, fulgura; & tintinnabula, id eſt, tonitrua. Quartò, Ephod variū figurabat cælum ſiderium: duo in Ephod lapides onychini erant duo hemiſpheria, vel ſol & luna; duodecim gemmæ in pectore, erant duodecim ſigna in Zodiaco. Quintò, tiara figurabat cælū empyreum, lamina tiaræ aurea habens inſcriptū nomen *Tetragrāmaton*, figurabat Deum omnibus præſidentem; idque Primò, ut hoc ſuo veſtitu & ornatu Pontifex oſtenderet, ſe creatoris mundi eſſe miniſtrum, & indicaret omnem creaturam Dei miſericordiam indigere, ipſeque pro ea tam habitu & veſte, quàm voce & mente precaretur; Secundò, ut conſiderata univerſi, quam geſtat, imagine, vitam præſtaret à natura non degenerē, ſed ſicut elementa aliaq; creata Deo per omnia obediunt, ita obediret & D ipſe. Ita Philo; Tertiò, ut operando ſacris totum mundum, quem in veſte quaſi geſtabat, deprecatorem ſecum apud Deum allegaret. Hæc omnia penè ex Ioſepho & Philone habet S. Hieron & breviſſimè ſanctus Thomas 1. 2. q. 102. art. 5. ad 9 qui & Tropologiam addit pari brevitate: Feminalia, inquit, ſignificant caſtitatem: tunica linea ſignificat vitæ univerſæ puritatem & innocentiam: zona moderationem diſcretionis: tiara rectam intentionem, & hæc communia ſunt omnibus ſacerdotibus. Pontifici verò propria erat lamina aurea cum nomine *Iehovæ*, ſignificans iugem Dei memoriam in contemplatione, quam debet habere Pontifex; Secundò Ephod, id eſt, compaſſio, qua ſuis quaſi humeris ferat infirmitates populi; Tertiò tunica hyacinthina, id eſt, converſatio cæleſtis; Quartò rationale, id eſt, cura & charitatis viſcera erga ſubditos. Vbi nota, totus mundus eſt quaſi templum quoddam ſanctiſſimum, & à Deo dignum, ut aiebat Diogenes, & Philo 2. de Monarchia, & Lactant. libr. de Ira Dei cap. 14. Hinc & Baruch. ait cap. 3. 24. *O Iſrael quam magna eſt domus Dei?* ſcilicet hic mun-

In podere erat totus orbis. Quomodo?

Reſp. Primò Secundò Tertiò Quartò. Quintò.

Tres huius rei cauſa. Primò. Secundò. Tertiò.

Tropol. orbis veſtitum Pontificus.

Mundus eſt templum Dei

mundus, in quo quaſi divini templi antiſtes ſacerdotio functurus pro univerſis creaturis, homo eſt conſtitutus: ideoque Hebræorum Pontifex in ſua veſte totum repræſentabat orbem. Pontifex ergo erat quaſi legatus totius orbis ad Deum, juxta illud Pauli: *Pro Chriſto ergo legatione fungimur, tamquam Deo exhortante per nos. Obſecramus pro Chriſto reconciliamini Deo.* 6. Corinth. 6. 20. Quin & Philo loco citato aſſerit, idcirco Pontificem totius mundi portaſſe in veſtibus imaginem, ut ſciret ſe mundi totius eſſe mediatorem, apud Deum, & orare debere, non pro neceſſariis tantùm & amicis, ſed pro toto humano genere, pro omnibus naturæ partibus, cælo atque elementis: atque gratias agere, ſupplicationeſque pro omnibus offerre omnium conditori: præterea vita, doctrina, virtutibus in ſeipſo exprimere univerſi ordinem, ornatum, concentum, ut ſit μικρόκοσμος, majoris ita mundi repræſentans in moribus imaginem, ſicut geſtat in veſtibus. *Hoc enim*, inquit Philo, *Pontifex utitur totum mundum referens ornatu mirando, vel mentis vel oculis: admonet enim Pontificem, ut conſiderata univerſa, quam geſtat imagine, vitam præſtet a natura non degenerem. Deinde, ut operando ſacris totum mundum deprecatorem alleget. Decet enim ut patris ſacerdos, filium eius mundum hunc ad preces votaque adhibeat.* Idem Philo lib. de Somniis, cenſet idcirco Pontificem in veſte geſtare ſimilitudinem cæli ac mundi, ut mundus unà cum ſacerdote operetur, & homo cum hac rerum univerſitate efficacius vota & ſacra faciat. Vide dicta Exodi 28. ubi haſce veſtes fusè ad litteram Allegor. & Tropol. explicui.

Sacerdoti orbis ſit veſtium, id eſt, virtutum.

Tropol. ſacerdos veſtire ſe debet orbe veſtium, id eſt, orbe virtutum, ut univerſis ſit ornatus, itaque earum circulo velut corona cingatur & coronetur, uti paulò antè dixi. Hinc ſacerdos & religioſus intuens habitum ſuum pullum, tonſuram, ac veſtes ſacras ab iis ſentiat ſe moveri, ut gravitatem, luctum, opum contemptum, cæleſtium deſiderium, omnemque morum compoſitionem exhibeat. Hinc Noſter Alvarez de Paz, de Vita Spirituali lib. 1. p. 3. cap. 26. In veſte Aaron, inquit, totus erat orbis terrarum, quia vir per religioſum ſtatum Deo conſecratus, debet quòd ad converſationem externam attinet, omnibus, prout fuerit poſſibile, ſe accommodare, ut omnes ad Chriſtum trahat, & ad virtutis amorem invitet. Sic veſtitus erit diſcoloribus, hoc eſt veſte quadam, quæ una cùm ſit, multarum virtutum neceſſitatem ſupplet, & earum diverſas pulchritudines defert. Sic ad exemplum Pauli omnibus omnia factus eſt, non mentientis actu (ut inquit Anſelmus) ſed compatientis affectu. Non mala aliorum fallaciter agendo, ſed aliorum omnium malis omnibus, tamquam ſi ſua eſſent, miſericordis medicinæ diligentiam procurando.

PARENTUM MAGNALIA IN QUATUOR ORDINIBUS LAPIDUM ERANT SCULPTA] Græcè: *πατέρων δόξαι ἐπὶ τετραστίχου λίθων γλυφῆς*, hoc eſt: *Patrum gloria*, ſive *decora in quatuor ordinum lapidum ſculptura*. In rationali judicii erant quatuor ordines lapidum. In primo verſu ſardius, topazius, ſmaragdus. In ſecundo carbunculus, ſapphirus, jaſpis; in tertio ligurius, achates, amethyſtus: In quarto chryſolithus, onychinus, berillus: omnes incluſi auro, & habentes nomina filiorum Iſrael, ſeu duodecim tribuum.

Magnalia patrum in rationali quomodo?

Pro *magnalia*, græcè eſt, δόξα, id eſt, gloriæ, excellentiæ, victoriæ, trophæa, nobilitatis inſignia, ſtemmata parentum, de quibus filii & poſteri jure gloriabantur. Signa ergo ſacra & Hieroglyphica Ægyptiorum inſculpta erant in ſingulis lapidibus rationalis, non verò litteræ nominum Patriarcharum, ſive tribuum fuerunt exaratæ, inquit, Noſter Hieron. Pradus initio Comment. in Ezechielem. Stemma enim Judæ erat leo, Beniamin lupus, Dan coluber, Joſeph bos, &c. quæ eis aſſignavit Jacob pater in morte, ſingulis benedicens. Geneſ. 49.

Verùm Exodi 28. 21. oſtendi non ſtemmata, ſed nomina ipſa tribuum gemmis fuiſſe inſculpta, idque hoc fine, ut Pontifex ipſo habitu & nominibus oſtenderet ſe eſſe legatum duodecim tribuum, id eſt, totius populi, ac pro eo velut mediator apud Deum intercederet & ſupplicaret. Hæc ergo, nomina vocantur δόξα, quia magnificè magnificis gemmis inſculpta erant in veſte, puta in rationali ſummi Pontificis, quæ magna erat eorum gloria, laus, & decus.

MAGNIFICANTIA TUA IN DIADEMATE CAPITIS ILLIUS SCULPTA ERAT] Vatabl. *Maieſtaſque tua in diademate capitis ipſius*; Syrus, *Et corona maieſtatis ſuper caput eius*. Tiara enim erat rotunda inſtar coronæ, q. d. Pontifex in capite geſtabat tiaram cum lamina aurea, cui inſcriptum erat *ſanctitas Jehova*, ut meminiſſet ſe Dei divinæque majeſtatis eſſe Pontificem, ac eius ſanctitatem vita & verbo debere repræſentare. Symbolicè, tiara hæc cum lamina referebat cælum empyreum, cui præſidet Deus, ex eoque omnia ſubiecta ſapienter & ſanctè moderatur; quo rurſum ſignificabatur, Pontificis, velut Dei in terra vicarii, dignitatem & poteſtatem ſuperare omnem dignitatem hominum, etiam regum & imperatorum. Vide dicta Exodi 28.

VERS. 24. HIS AUTEM CESSIT QUI EXTERMINABAT, ET HÆC EXTIMUIT] Non ignis ut vult. Lyran. πῦρ enim, id eſt, *ignis*, eſt neutrius generis, ὀλοθρεύων verò, id eſt, exterminator, maſculini; ſed angelus incendium in murmurantes Hebræos immittens, ſive bonus is fuerit, ſive potiùs malus, ut cenſent Hugo, & Holcot. Hic enim nomen Dei tetragrammaton & ineffabile, putà *Jehova*, laminæ aureæ inſculptum, ac tantam Pontificis maieſtatem, poteſtatem, orationem, & thurificationem reveritus, ceſſit, & ab incendio, plagaque ceſſavit. Reveritus ergo eſt ille exterminator ineffabile Dei nomen, cui univerſa ſe proſternit natura, ceſſit ſacerdoti ſummo deprecanti, & mundum univerſum deprecatorem alleganti, ac merita gloriamque patrum ante Dominum proponenti, ut miſereretur. Ita à Caſtro. Sic ſæpè in Script. timor ſumitur pro reverentia, & timere pro revereri. Nam verè reverentia non eſt aliud, quàm religioſus timor.

Sic Alexander Magnus iratus Judæis, cùm ei obviam prodiret Jaddo Pontifex Pontificalibus indutus, tanta maieſtate quaſi cæleſti telo ictus, ac ſacro horrore perculſus & perculſus, eum reveritus, iram in benevolentiam vertit, uti narrat Joſephus lib. 11. Antiquit. cap. 8. Idem fecit Attila Leoni Pontifici, uti habet vita S. Leonis. Vide Baron. anno Chriſti 452.

Codex Vatican. & alii legunt *extimuerunt*, quaſi plures fuerint angeli vaſtatores.

ERAT ENIM TENTATIO IRÆ SUFFICIENS] Pro *tentatio*. Græcè non eſt, πειρασμὸς, id eſt, *tentatio*, ſed πεῖρα, id eſt, *experientia* iræ ſufficiebat ad correctionem, q. d. ſatis erat Hebræis quòd experti eſſent tuam iram, ut qui plagæ & incendio ſuperarant, ſe corrigerent, & de murmure ſuo pœniterent. Tentatio ergo hic idem eſt, quod tentamentum, experimentum, periculum, aggreſſio, invaſio: hæc enim omnia ſignificat πεῖρα, q. d. ſufficiebat Hebræis periculum feciſſe, & expertos eſſe aggreſſionem iræ divinæ: mox enim illi ceſſerunt & pœnituerunt, unde noluerunt eius vim ulterius experiri, nec eius impetum uſque ad internecionem deſævientem ampliùs ſentire.

Quare perperam Lyran. contrariè explicat, q. d. tentatio ſeditionis populi ſufficiens erat ad totum cum igne perdendum, niſi Aaron ſupplex interceſſiſſet. Et Hugo, q. d. plaga ignis ſufficiebat ad delendum Hebræos. Et Holcot, q. d. timor & pavor incuſſus populo per plagam ignis, ſatis erat ad delendum murmuris crimen. Hæc enim omnia hoc loco parerga ſunt.

CAPUT

CAPUT DECIMUMNONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Pergit in antitheſi fidelium Hebræorum & infidelium Ægyptiorum; unde multa ſupplicia Ægyptiis inflicta, ac præſertim ſubmerſionem in mari rubro recenſet, iiſque apponit varia beneficia Hebræis collata, cum in Ægypto, tum in deſerto. Unde colligit, Deo elementa omnia ſervire, tam ad puniendum impios, quàm ad præmiandum pios, eique ad nutum obedire, ac tandem pro omnibus gratias agens librum concludit.

1. Impiis autem uſque in noviſſimum ſine miſericordia ira ſupervenit, præſciebat enim & futura illorum.
2. quoniam cùm ipſi permiſiſſent, ut ſe educerent, & cum magna ſolicitudine præmiſiſſent illos,
conſequebantur illos pœnitentia acti. 3. Adhuc enim inter manus habentes luctum, & deplorantes ad
monumenta mortuorum, aliam ſibi aſſumpſerunt cogitationem inſcientiæ: & quos rogantes projecerant,
hos tamquam fugitivos perſequebantur: 4. ducebat enim illos ad hunc finem digna neceſſitas: & horum,
quæ acciderant, commemorationem amittebant, ut quæ deerant tormentis, repleret punitio: 5. et po-
pulus quidem tuus mirabiliter tranſiret, illi autem novam mortem invenirent. 6. Omnis enim creatura
ad ſuum genus ab initio refigurabatur, deſerviens tuis præceptis, ut pueri tui cuſtodirentur illæſi. 7.
Nam nubes caſtra eorum obumbrabat, et ex aqua, quæ antè erat, terra arida apparuit, et in mari rubro
via ſine impedimento, et campus germinans de profundo nimio: 8. per quem omnis natio tranſivit, quæ
tegebatur tua manu, videntes tua mirabilia et monſtra. 9. Tamquam enim equi depaverunt eſcam, et
tamquam agni exultaverunt, magnificantes te Domine, qui liberaſti illos. 10. Memores enim erant ad-
huc eorum, quæ in incolatu illorum facta fuerant, quemadmodum pro natione animalium eduxit terra
muſcas, et pro piſcibus eructavit fluvius multitudinem ranarum. 11. Noviſſimè autem viderunt novam
creaturam avium, cùm adducti concupiſcentia, poſtulaverunt eſcas epulationis. 12. In allocutione enim
deſiderii, aſcendit illis de mari ortygometra: et vexationes peccatoribus ſupervenerunt, non ſine illis,
quæ antè facta erant, argumentis per vim fulminum, juſtè enim patiebantur ſecundùm ſuas nequitias.
13. Etenim deteſtabiliorem inhoſpitalitatem inſtituerunt, alii quidem ignotos non recipiebant advenas,
alii autem bonos hoſpites in ſervitutem redigebant. 14. Et non ſolùm hæc, ſed & alius quidam reſpectus
illorum erat; quoniam inviti recipiebant extraneos. 15. Qui autem cum lætitia receperunt hos, qui eiſ-
dem uſi erant juſtitiis, ſæviſſimis afflixerunt doloribus. 16. Percuſſi ſunt autem cæcitate: ſicut illi in fo-
ribus juſti, cùm ſubitaneis cooperti eſſent tenebris, unuſquiſque tranſitum oſtii ſui quærebat: 17. In ſe
enim elementa dum convertuntur, ſicut in organo qualitatis ſonus immutatur, et omnia ſuum ſonum cu-
ſtodiunt; unde æſtimari ex ipſo viſu certò poteſt. 18. Agreſtia enim in aquatica convertebantur: et,
quæcumque erant natantia, in terram tranſibant. 19. Ignis in aqua valebat ſupra ſuam virtutem, et aqua
extinguentis naturę obliviſcebatur. 20. Flammę è contrario corruptibilium animalium non vexaverunt
carnes coambulantium, nec diſſolvebant illam, quæ facilè diſſolvebatur ſicut glacies, bonam eſcam. In
omnibus enim magnificaſti populum tuum Domine, et honoraſti, et non deſpexiſti, in omni tempore, et
in omni loco aſſiſtens eis.

Vers. 1. Impiis autem uſque in noviſſimum sine miſericordia ira supervenit. Præſciebat enim et futura illorum] Græcè: *Impiis autem immiſericors indignatio inſtitit: prævidebat enim eorum & futura.* Pendent hæc à fine capitis præcedentis: pergit enim in antitheſi Hebræorum, & Ægyptiorum, q. d. Hebræi in ſeditione Core murmurantes igne puniti à Deo, mox reſipuerunt: quare paucorum ſtrage ceteri cautiores evaſerunt. Sola enim tentatio, id eſt, experientia iræ ſufficiens erat ad correctionem eorum: quare plaga ignis in eos non ad extremum deſævit, ſed tantùm modicè ad eorum probationem & emendationem. At verò impiis Ægyptiis vindicta Dei uſque ad internecionem, ſine ulla miſericordia ſupervenit: videbat enim Deus eorum pervicaciam, quòd ſcilicet eſſent incorrigibiles, nulliſque minis vel pœnis mores mutaturi eſſent; quare ad unum omnes merſit in mari rubro.

Vers. 2. Quoniam cum ipsi permisissent ut se educerent (id eſt, ut abirent ex Ægypto) et cum magna solicitudine præmisissent illos, consequabantur (Græcè ἐδίωκον, id eſt, *perſequentur*) illos pœnitentia acti] Perperam Complut. legunt *pœnitentiæ actus*, etſi eòdem redeat ſenſus. Actus enim pœnitentiæ fuit Ægyptiorum perſecutio, ut Hebræos ad ſe revocarent. Græcè: *Quoniam ipſi cùm permiſiſſent abire, atque cum ſtudio præmiſiſſent illos, pœnitentia ducti eſſent perſecuturi.* Pendet ſententia à τὸ *prævidebat*, quod præceſſit, q. d. prævidebat Deus, quòd Ægyptii, etſi ob cædem primogenitorum perculſi permitterent, imò cogerent Hebræos exire ex Ægypto, ne A ob eos graviores Dei plagas ſentirent, mox tamen pœnitudine ducti eos perſequerentur, ut reducerent in Ægyptum, uti de facto perſecuti ſunt uſque ad mare rubrum, in quo proinde Deus omnes ſubmerſit. Lege Exodi c. 14.

Adhuc enim inter manus habentes luctum, et deplorantes ad monumenta mortuorum, aliam sibi assumpserunt cogitationem inscientiæ, et quos rogantes projecerant, hos tamquam fugitivos persequebantur] q. d. Ægyptii Hebræos, quo paulò antè velut Dominos cum precibus emiſerant, hos, mox mutato conſilio velut ſervos fugitivos perſecuti ſunt. Sic ſæpè alibi eiicere ſignificat emittere. Vers. 3.

Pro *inſcientia* Græcè eſt, ἀνοίας, id eſt, ſtultitiæ amentiæ: ſtultè enim eos perſecuti ſunt, quia perſequendo merſi ſunt in mari rubro; quare fuit hæc cogitatio B *inſcientiæ*, id eſt, inſipiens, ſtultum & inſanum Ægyptiorum conſilium.

Ducebat autem illos ad hunc finem digna necessitas: et horum, quæ acciderant commemorationem amittebant, ut, quæ deerant tormentis, repleret punitio] Græcè: *Traxit autem eos digna ad hunc finem neceſſitas, & eorum, quæ acciderant oblivionem iniecit, ut quæ reſtabat tormentis adimplerent pœnam.* Vers. 4.

Commemorationem) Id eſt, memoriam; pro *ducebat*. Græcè eſt, εἷλκε, id eſt, *traxit*, q. d. Ægyptios ad hunc exitum & exitium, putà ad ſubmerſionem in mari portraxit neceſſitas divinæ ordinationis, ſeu puni-

tioni

tionis in eos à Deo decretæ, qua ſcilicet decreverat Deus A eos excæcare, ut dum inſequuntur Hebreos per mare rubrum à Deo diviſum, illius alveum ingreſſi, revolutis in eos aquis obruerentur. Et quia priorum plagarum à Moyſe Ægyptij immiſſarum memoria eos à perſequendo Hebræos revocare potuiſſet, Deus illarum oblivionem illis iniecit, ut ſic implerent menſuram ſuæ tyrannidis ſuorumque ſcelerum, qua impleta ipſe pariter repleret, id eſt, impleret cumulum pœnæ, omnes mergendo in mari, ac deinde in igne gehennæ. Vide dicta Exodi 14.

Neceſſitas exitij Ægyptiorum. Prima:

Nota ductum & tractum neceſſitatis huius, quo Ægyptij à Deo trahebantur in ſuam pernicien, non fuiſſe naturalem, antecedentem & perfectum: hic enim opponitur libertati liberoque arbitrio, ſed moralem & conſequentem, qui innititur certæ Dei præſcientiæ, qua Deus præſciebat, quod ſi ipſe Hebræos poneret in arcto putà in anguſtiis rupis & maris rubri, ut naturaliter euadere non poſſent, Ægyptij eos libere perſequerentur, ut comprehenderent, etiam per mare rubrum: quo facto, ipſi ibidem neceſſario ex vi ſui decreti, quo eos punire & mergere volebat, reipſa mergerentur & ſuffoca- B rentur.

Secunda.

Rurſum *digna neceſſitas* accipi poteſt commerita ſors, conditio quædam cum illorum ingenio & natura coniuncta, at fatalis quædam neceſſitas videri potuiſſet, ait Pineda libr. 6. de Rebus Salomonis cap. 15. num. 10. Hæc neceſſitas eſt ex parte rei, cuius culpa exigit iuſtam pœnam, ſicut prior fuit ex parte Dei eiuſque decreti ac iuſtitiæ vindicativæ, quæ quaſi neceſſario poſcit iuſtam reatus vindictam, ut iuſtitiæ ſatisfiat; prior ergo poſteriori eſt correlativa, & antiſtrophè reſpondet: nam culpa exigit pœnam à iuſtitia, & viciſſim iuſtitia pœnam iuſtam culpæ reòque infligit, ut non remaneat dedecus culpæ ſine decore pœnæ, iuſteque vindictæ: hæc enim illam adæquat, & quaſi obliterat.

Vers. 5.

Et populus quidem tuus mirabiliter transiret (Græcè: παράδοξον ὁδοιπορίαν πειράσῃ, id eſt, *paradoxum, inopinatum mirabile iter vel perfectionem tranſiret*. Vatabl. & alij legunt περάσῃ, id eſt, tentaret. Vide dicta cap. 10. 17. illi autem Ægyptij ſcilicet, novam, Græcè ξένον, id eſt, peregrinam, novam, inſolitam, mirandam) mortem inveni- C rent] ſubmerſionis in mari rubro.

Vers. 6.

Omnis enim creatura ad suum genus (id eſt, ſecundum vel iuxta genus ſuum, id eſt, ut Græcè, *in genere ſuo*) ab initio figurabatur deserviens tuis præceptis, ut pueri tui custodirentur illæsi] q. d. Omnes creaturæ, quas adhibuiſti ad puniendos Ægyptios, & ſervandos Hebræos novam induerem, figuram, & formam, ut, quæ prius extiterat talis vel talis conditionis, iam alia eſſe inciperet, & quaſi novum eſſe ab initio acciperet. Explicat id exemplis columnæ, nubis, maris, manna, & ceterorum quæ ſubiicit: omnia enim hæc in gratiam Hebræorum videbantur mutare ſuam indolem & naturam, ut Hebræis commoda, Ægyptiis verò noxia evaderent. Vnde Vatabl. vertit: *Siquidem res omnes creata, commiſſa ſibi cura ſubſervirntes in genere ſua aliam de integro figuram, ut illæſi filij tui conſervarentur, induere*. Secundū τὸ *ab initio* explicat S. Bonavent. q. d. *Creatura recuperarunt* eam conditionem, quam habuerunt in ſtatu innocentiæ, ſcilicet ut eſſent innoxiæ, nec D nocerent Adæ innocenti, v. g. aqua ſubmergendo, ignis comburendo, ſpinæ pungendo nubes obſcurando, &c. Nam pro *ab initio*, græcè eſt, πάλιν ἄνωθεν, id eſt, rurſum deſuper, ſive ex alto; vel rurſus ab integro, ſive ab initio; vel rurſus à principio, ab antiqua origine, uti erat olim in ſui initio & creationē. Hæc tria enim ſignificat ἄνωθεν. Hoc tertium ſequitur S. Bonavent. Et Noſter à Caſtro. Revocabatur, inquit, creatura ad initium creationis, quaſi de novo crearetur & reformaretur in gratiam Iſraelitarum: videbatur enim rurſus reformata à Deo, à quo ſacta fuerat in initio, *Deſerviens tuis præceptis* Græcè *propriis mandatis*, hoc eſt, ſinſerviens certis & propriis officiis, quæ Deus illi ad commodum Hebræorum demandabat.

Pro *refigurabatur*, græcè eſt, διετυποῦτο, id eſt, ad ſuum typum ſive formam revocabatur, ad primævam ſuam ideam reformabatur, de novo ſuo typo applicabatur, ut novam formam & figuram acciperet. Typus enim ſive forma rerum creatarum eſt idea, quæ eſt in mente & voluntate divina: juxta hanc enim Deus omnia creat & recreat, format & reformat.

Vers. 7.

Nam nubes castra eorum obumbrabat, et ex aqua, quæ ante erat, terra arida apparuit, et in mari rubro via sine impedimento, et campus germinans de profundo nimio] Græcè: *Nubes caſtra inumbrabat; quæ autem aqua prius fuerat, ſicca emergens terra viſa eſt: è mari rubro via non impedita, & viridem herbam ferens campus è gurgite violento*.

Deus creaturas transformat ad commodū piorum. Exempla

Exemplis oſtendit quod dixit, ſcilicet Deum in gratiam Hebræorum creaturas quaslibet transformaſſe, & commutaſſe. Primum exemplum eſt columna præiens caſtra: hæc enim formam mutabat quotidie, dum per noctem ſplenderet ut ignis ad illuminandum tota Hebræorum caſtra, per diem verò opacaretur ut nubes ad caſtra obumbrandum, & ab æſtu ſolis protegendum.

Secundum eſt, quòd *ex aqua, quæ ante erat, terra arida apparuit, & in mari rubro via ſine impedimento*. Græcè: *ex prius autem exiſtente aqua arida emerſa terra viſa eſt*, vel *ſicca emergens terra apparuit, & ex mari rubro iter expeditum*, cùm ſcilicet Deus per Moyſem virga percutientem mare rubrum, illud diviſit, ac ventum validum induxit, qui alveum ejus planè ſiccaret, atque reſectis (ſi quæ ibi erant) ſilvis, carectis, ſaxis, &c. illud complanavit, ut Hebræi, etiam pueri, & feminæ, ſicco pede, facilè, molliter, & exultanter illud tranſirent. Unde Iſaias cap. 63. 13. *Qui eduxit eos*, inquit, *per abyſſus quaſi equum in deſerto non impingentem*, q. d. Sicut equus in hippodromo, ubi omnia ad curſum æquata & cumplanata ſunt, facilè decurrit, nec uſpiam impingit: ſic Hebræi per alveum maris rubri à Deo complanatum, molliter tranſierunt. Pergit Iſaias: *Quaſi animal in campo deſcendens: Spiritus Domini ductor eius fuit: Sic adduxiſti populum tuum, ut faceres tibi nomen gloriæ*. Et Pſaltes: *Et increpuit mare rubrum, & exſiccatum eſt, & deduxit eos in abyſſis ſicut in deſerto*. Pſal. 105. 9.

Huc facit quod ait Philo libr. de Vita Moyſis fundum maris rubri antea limoſum, & lutoſum concreviſſe: *Suis minutus*, inquit, *induruit velut pavimentum conſtratum ſilice*, intellige quantum ſufficiebat ad firmandos & ſolidandos in eo greſſus, nam alioqui erat inſtar campi germinantis, ut ſequitur.

Magnum hoc fuit prodigium & beneficium, quo Moyſes virga ſua, ſive baculo ſuo ſecuit, & ſtitit aquas maris rubri in gratiam Hebræorum.

S. Sabinus Padum repulit.

Simile fecit S. Sabinus Epiſcopus Placentinus, qui Padum reſtagnantem litteris ad eum Scriptis in ſuum alveū repulit, de quo audi S. Gregor. 3. Dialog. cap. 10. *Sabinum fuiſſe aſſerunt miræ virtutis Epiſcopum. Cui dum die quadam ſuus diaconus nuntiaſſet, quod curſus ſui Padus alveum egreſſus Eccleſiæ agros occupaſſet, totaque illic loca nutriendis hominibus profutura aqua ejuſdem fluminis teneret, venerabilis vitæ Sabinus Epiſcopus reſpondit, dicens: Vade & dic ei: Mandat tibi Epiſcopus, ut te compeſcas, & ad proprium alveum redeas. Quod diaconus ejus audiens deſpexit & irriſit. Tunc vir Dei accerſito notario dictavit, dicens: Sabinus Domini noſtri Jeſu Chriſti ſervus, commonitorium Pado: Præcipio tibi in nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti; ut de alveo tuo in locis iſtis ulterius, nō exeas nec terras Eccleſiæ lædere præſumas. Atque eidē notario dicens ſubiunxit: Vade hoc ſcribe, & in aquam ejuſdem fluminis proiice. Quo facto ſancti viri præceptū ſuſcipiens, ſtatim ſe à terris Eccleſiæ fluminis aqua compeſcuit, atque ad proprium alveū reverſa, ex ire ulterius in loca eadem non præſumpſit. Qua in re Petre, quid aliud quàm inobedientium hominum durities confunditur? quando in virtute Jeſu, & elementum irrationale ſancti viri præceptis obedivit*.

S. Attala Bobium.

Simili modo S. Attala Abbas Bobienſis, cùm Belius fluvius Monaſterii molendinum alluendo ſuffoderet, Sinoaldo Diacono dixit: *Sumpto baculo, quo ſuſtentor vade ad Bobium fluvium, & facto crucis ſigno dicito illi, ut has ripas deſinat perfodere*. Quòd cùm feciſſet fluvius obediens receſſit, & ad adverſam molendini ripam curſum inflexit. Ita Surius in vita ejus, & Philipp. Ferrarius in Catalogo SS. Italiæ ad diem 10. Mart.

S Gregor. Thaumaturgus paludem.

Denique S. Gregor. Thaumat. quem S. Baſilius Moyſi comparat, paludem inter fratres cauſam diſcordiarum exſiccauit, ac Lycum fluvium pernicioſè agros inundantem ad ripam, quo ſuſtentabatur baculo, qui ſtatim virentem

rentem crevit in arborem, coercuit, ut poſtea ultra eum terminum non eſt luxerit, uti refert S. Greg. Nyſſenus in eius vita.

Ex dictis patet, Hebræos non ambulaſſe ſuper mare, ſed in fundo maris ſicco. Quare quod canit Tertull. libr. 2. contra Marc. cap. 3.

Calcavit fluctus, hoſtes demerſit in undis.

Poeticè *dictum eſt calcavit*, id eſt, ſuperavit fluctus maris jam diviſi, perinde ac ſi pedibus eos calcaſſet.

ET CAMPUS GERMINANS DE PROFUNDO NIMIO Græcè: *Et viridem herbam ferens campus e gurgite violento*, vel *ex tempeſtate vehementi*. Vatab. *Et herboſus è fluctu violento campus*. Unde Poeta:

Proſilit herboſus violento è gurgite campus;

Syrus: *Et conculcata eſt via in mari rubro, & planities plena omni herba occurrit illis*; Arabicus: *Et de gurgite profundo campus diſtinctus varietate herbarum*; Nannius: *Herbiferus campus ex undis procelloſis gigneretur*. Primò, S. Bonav. Lyran. Holcot, & Janſen. cenſet hæc figuratè dici per hyperbolen, ac tantùm ſignificare, quod via illa in mari rubro fuerit Hebræis loco campi germinantis, eò quòd cum ſumma alacritate & lætitia per eam tranſierint. Simili ſchemate Baruch lætitiam Hebræorum redeuntium è captivitate Babylonica depingens cap. 5. ait: *Obumbraverunt autem & ſylvæ, & omne lignum ſuavitatis Iſrael mandato Dei. Adducet enim Deus Iſrael cum jucunditate in lumine majeſtatis ſuæ, cum miſericordia & juſtitia, quæ eſt ex ipſo*. Vide ibi dicta.

Mare rubrum Hebræis fuit q campus fœcundus.

Secundò, magis propriè & germanè Syrus, Arabicus, & alii cenſent, alveum maris rubri vento ſiccatum apparuiſſe herboſum & floridum, inſtar campi germinantis & vernantis, ut Hebræis tranſeuntibus illud in Paſchate, quando ver eſt, quo omnia virent, florent & vernant, miram amœnitatem, odoris ſuavitatem & jucunditatem afferret. Nam in fundo maris, præſertim rubri germinat alga, herba, & flores, quin & lauri, arbores, ac ſylvæ, uti docet Plinius lib. 13. cap. 25. *Naſcuntur*, inquit, *& in mari frutices, arboreſque minores in noſtro. Rubrum enim, & totus Orientis Oceanus refertus eſt ſylvis*. Et nonnullis interiectis: *Eodem tractu inſularum ſylvas operit æſtus, quamquam altiores platanis populiſq; altiſſimis. Folia iis lauri, flos violæ & odore & colore. Bacca ut oleis, & ipſa odoris jucundi autumno naſcente, foliis numquam deciduis. Harū minores totas integit mare; maximarum cacumina exſtant, ad quæ naves religantur, & cum receſſit æſtus, & radices. Aliae quoq; arbores in ſicco ab eiſdem accepimus eodem in mari viſas; ſēper folia retinentes, fructu earum lupini ſimili*. Accedunt recentiores & novi orbis repertores, qui narrant Parium mare herbis florentibus ſic implicitum, quaſi coronatum & concatenatum eſſe, ut navigari nequeat, iiſq; adeo longis, ut à radice ad cacumen numerentur palmi ſexaginta, ac quocumque vertuntur fluctus, eodē pariter converti herbas & flores, ut fluctus herbarum potiùs & florum, quàm aquarum & maris eſſe videantur. Ita Ovet. l. 2. cap. 5. & Simon Majol. colloqu. 10. & ex iis Pineda in Job c. 26. v. 5.

In maris fundo ſunt ſylvæ.

Porrò Deus Hebræos deduxit in mari rubro ex parte & loco, qua major erat planities, ac lætiſſima herbarum viriditas, florum amœnitas, atque minor copia arborum & ſylvarum: hæ enim iter tantæ multitudinis, ac multò magis equitum & curruum Pharaonis inſequentis impedivisſent, & retardaſſent. Tacet hoc Moyſes Exodi 14. ſed multa hic ſupplet Sapiens, quæ ibi reticentur.

Denique, Sapiens hic, ſignificat Deum in gratiam Hebræorum mira patraſſe prodigia, omneſque creaturas transformaſſe, ut eis beneficæ forent ac voluptatem afferrent. Quare planè veriſimile eſt eum effeciſſe, ut tranſitus eorum per alveum maris adeò lati, qui alias fuiſſet difficilis, utpote arenoſus, lutulentus, & glaber, germinantibus herbis & floribus eis eſſet amœnus, hilaris, & jucundus, ne ut alias itineris tam longi & faſtidioſi eos tæderet. Hæc eſt ſuavis, benigna & munifica Dei noſtri erga ſuos providentia providaque cura. Ita noſtri, à Caſtro, Lorinus, & Pineda lib. 4. de Rebus Salomonis cap. 13. num. 6. Nec ad hoc opus erat miraculo. Sufficiebat enim alvei maris rubri natura & conditio, uti ex Plinio dixi.

PER QUAM OMNIS NATIO (gens Hebræorum) TRANSIVIT, QUÆ TEGEBATUR TUA MANU, VIDENTES (ſinguli è natione ſive gente hac) A TUA MIRABILIA ET MONSTRA] Græcè: *Per quem tota gens tranſierunt, qui tua manu protegebantur conſpicientes miranda portenta*, ſcilicet maris rubri diviſi diſſectique, columnæ nubis præeuntis, iter angeli medium ſeſe inter Hebræos & Ægyptios interponentis, ac in hos iaculantis fulmina, quibus currus, equos, & equites proſtravit, & merſit in mari rubro. Exodi cap. 14.

TAMQUAM ENIM EQUI DEPAVERUNT ESCAM, ET TAMQUAM AGNI EXULTAVERUNT MAGNIFICANTES TE DOMINE, QUI LIBERASTI ILLOS] Græcè: *Tamquam enim equi hinnierunt, & quaſi agni exultaverunt laudantes te Domine, qui liberaſſes ipſos*; Arabicus: *Quoniam depaſti ſunt velut equi, & exultaverunt tamquam tauri, glorificantes te ò Domine, qui liberaſti eos*. Legit Noſter cum Complut. Reg. & Vatican. ἐνεμήθησαν, id eſt, *paſti ſunt*, pro quo alij legunt ἐχρεμέτισαν, id eſt, *hinnierunt*. Senſus, eſt, q. d. Hebræi tranſeuntes mare rubrum, herbis floribuſque germinans & vernans, videntes Ægyptios in eo merſos, mirè gaviſi ſunt, & exultarunt inſtar B agnorum ſalientium, & equorum hinnientium, præſertim cùm mox à tranſitu in deſerto arido viderunt ſibi aſſiduè paratam à Deo eſcam ſuaviſſimam, ſcilicet manna & coturnices, quàm avidiſſimè & iucundiſſimè depaſti ſunt: conglomerat enim hic Sapiens beneficia & miracula à Deo præſtita Iſraeli, ideoque ab uno ſalit ad aliud, licet diverſo loco & tempore additum, nimirum à tranſitu maris rubri ſalit ad coturnices, unde eas mox nominat v. 11. & ad manna: hoc enim celebrat v. 20. Alludit ad equos depaſcentes gramina in campo, & agnos in eo exultim ludentes. Nam v. 7. herboſo campo comparavit alveum maris rubri, q. d. Tam lætè & feſtivè gaudentes & epulantes Hebræi tranſierunt alveum maris rubri, quam equi tranſeunt per campos & prata herbis florida, quæ ipſi avidè depaſcuntur, quamque agni in iiſdem gaudent & exultant. Similí enim modo Hebræi in tranſitu maris rubri herbis, floribus, rebuſque omnibus ad eorum voluptatem, guſtumque comparatis, quaſi eſcis paſti & recreati ſunt. Fortè enim piſcibus, oſtreis, pomis, & fructibus, &c. C in mari rubro inventis, & à Deo præparatis propriè paſti ſunt. Sicut enim Deus Hebræis paravit menſam in deſerto, Pſal. 77. 19. ſic & parare potuit in mari rubro.

Vers. 8

Denique per catachreſin *paſti ſunt*, id eſt, velut equi benè paſti & ſaginati exultarunt, &, ut nonnulli legunt, ἐχρεμέτισαν, id eſt, *hinnierunt*, id eſt, gaudentes & iubilantes hymnos Deo cecinerunt, ac præſertim Canticum Moyſis, quod hac de re extat Exodi cap. 15. Maximè autem notat manna & coturnices, ut dixi. Sicut enim herba in campo ab equis & agnis, utpote mitibus & lanigeris animalibus, ideoque benigni dentis, carpta & depaſta mox repullulat & renaſcitur; depaſta vero à feris, utpote venenati dentis non regerminat, ſed tabeſcit, & velut enecta à virulento dente in radice areſcit: Sic pariter Iſraeli fideli & pio collectum, & quaſi depaſtum in campo manna quotidie recreſcebat & renaſcebatur, cùm impiis & virulentis Ægyptiis omnia tabeſcerent, exareſcerent & perirent, iuxta illud Proverb. 21. 20. *Theſaurus deſiderabilis & oleum in habitaculo iuſti: & imprudens* (impius) *homo diſſipabit* (Hebr. *depaſcet*) *illud*. Senſus ergo eſt, q. d. Hebræi in vaſta ſolitudine cibo cæleſti, D putà manna paſti & lautiſſimè enutriti, exultarunt inſtar equorum & agnorum, qui in pinguiſſimis & amœniſſimis pratorum paſcuis trifolia ſibi ſapidiſſima depaſcuntur.

Porrò inſulſum eſt, quod ait Holcot: *depaverunt, id eſt, audacter & ſine pavore ſe habuerunt*. Minus rectè quoque Lyran. & Dionyſ. *depaverunt*, inquiunt, id eſt, diripuerunt arma & ſpolia Ægyptiorum merſorum in mari rubro, arma enim non erant eſca.

Denique portentum hoc diviſi maris rubri, & tranſitum Iſraelis celebrans Pſaltes pſal. 113. ſic canit: *Montes exultaverunt ſicut arietes, & colles ſicut agni ovium*, quod S. Baſil. ſic exponit: Per hyperbolen montes tripudiantes & ſaltantes inducit, ut magnitudinem gaudij Hebræorum ſignificet. Sic & Euthymius multique alij Rabbini, tamen ad litteram ut iacet accipiunt. Tradunt enim Montem Sina terræmotu concuſſam ſe vertiſſe, & curvaſſe ſuper Hebræos inſtar Tinæ, eiſque applauſiſſe, inquit R. Iſaac apud Genebrardum in pſalm. 113. &

Genebrardus: ob maris, inquit, & Iordanis exſiccationem tam ſtupendam vicini montes quaſi tripudiarunt, partim admirantes prodigium, partim gratulantes populo. Quin & Theodor. Montes, inquit, id eſt, Mons Sina cum ſuis collibus & jugis partim præ gaudio divinæ præſentiæ *geſtit*, ut legit S. Auguſt. & Roman. partim præ metu & reverentia contremuit & ſubſilit, cùm Deus in eo Iſraeli paulò poſt tranſitum maris rubri daret legem, ut patet Exodi 19. 18. *Erat*, inquit, *omnis mons terribilis*. Chald. *contremuit totus mons*. Pagnin. *Et commotus eſt mons valde*. Vatabl. *Et totus mons vehementer contremuit*. Sic & Hebræi. Unde & ſequitur in pſal. 113. *Terra mota eſt*. Aquila *parturiit*. S. Hieron. *contremiſcit*, ſcilicet ut parturiens. Hebr. enim eſt, חולי *choli*, id eſt, *inſtar parturientis contremuit*. Tropol. S. Auguſt. S. Hieron. & Caſſiodorus in pſal. 113. Cùm, inquit, converſi ſumus à vanitate ad veritatem, à creaturis ad creatorem: mare fugit, id eſt omnia ſæculi impedimenta ceſſerunt: terra, id eſt, terrenum hominis cor pœnitentia compunctum & commotum eſt: montes & colles geſtierunt, id eſt, Apoſtoli & prædicatores exultarunt converſione gentium, ſpe cœleſtis gloriæ, & reverentia Dei.

Vers. 10. MEMORES ENIM ERANT ADHUC EORUM, QUÆ IN INCOLATUM ILLORUM FACTA FUERANT, QUEMADMODUM PRO NATIONE ANIMALIUM EDUXIT TERRA MUSCAS, ET PRO PISCIBUS ERUCTAVIT FLUVIUS MULTITUDINEM RANARUM] q. d. Hebræi exultaverunt, tum quia magnificè à Deo habiti & paſti, tum quia memores erant, quanta paulò antè pro eis contra Ægyptios Deus portenta patraſſet, *in incolatu*, cùm ſcilicet adhuc incolerent Ægyptum, dum pro *natione animalium*, Græcè γενέσεως, id eſt, fœtu, ſobole vel generatione pecorum, terra produxit muſcas, ac Nilus fluvius *pro piſcibus*, Græcè, *pro aquatilibus*, dedit copiam ranarum, quæ omnes Ægyptiorum domos, menſas & lectos oppleverunt & conſpurcarunt. Vide dicta Exodi 8. cap. 1. & ſeq. Pro *incolatu*, græcè eſt, ἐν παροικίᾳ, id eſt, *in peregrinatione vel peregrinitate* ſua, putà in Ægypto, in qua peregrini erant & peregrinabantur Hebræi, juxta oraculum à Deo Abrahæ datum, Geneſ. 15. 13.

Vers. 11. NOVISSIME AUTEM VIDERUNT NOVAM CREATURAM AVIUM, CUM ADDUCTI CONCUPISCENTIA POSTULAVERUNT ESCAS EPULATIONIS.

Vers. 12. IN ALLOCUTIONE ENIM DESIDERII, ASCENDIT ILLIS DE MARI ORTYGOMETRA; ET VEXATIONES PECCATORIBUS SUPERVENERUNT, NON SINE ILLIS, QUÆ ANTE FACTA ERANT, ARGUMENTIS PER VIM FULMINUM; IUSTE ENIM PATIEBANTUR SECUNDUM SUAS NEQUITIAS] Græcè: *In noviſſimo autem viderunt & novam generationem avium, cùm concupiſcentia adducti poſtulaſſent cibos deliciarum. Nam ad conſolationem eorum aſcendit de mari ortygometra; ac ſupplicia peccatoribus ſupervenerunt, non ſine factis ſignis vi fulminum; juſte enim patiebantur ſuis nequitiis.*

NOVISSIME, Græcè ὕστερον, id eſt, deinde, poſtea. Hebr. enim אחר *acchar*, ſignificat ſequens, poſterius, quod noſter vertere ſolet *noviſſimum*. Explicat eſcam, quam depaverunt Hebræi, ſcilicet eam fuiſſe coturnices ſapidas & delicatas.

NOVAM CREATURAM] Ita vocat coturnices novè à Deo productas, & in deſertum adductas, quæ novi & exquiſiti erant ſaporis, æquè ac magnitudinis & pinguedinis. ita S. Bonau. Unde eas vocat *eſcas epulationis*, Græcè *eſcas deliciarum*, id eſt, delicatas, quæ in epulis lautioribus ſolent apponi ad epulandum delicatè & voluptuosè.

IN ALLOCUTIONE] Græcè εἰς παραμυθίαν, id eſt, *in conſolatione*. Allocutio enim itinerantis & laborantis, eſt ſolatium itineris & laboris.

ORTYGOMETRA] Ita vocatur coturnicum dux, indeque agmen, uti dixi cap. 16. 2.

VEXATIONES] τιμωρίαι, id eſt, ſupplicia, quæ irrogantur ad vindicandum τιμήν, id eſt, honorem ait Gellius libr. 9. 14. putà Dei hoc loco, quem læſerant Ægyptii, Deo & Moyſi rebellantes.

NON SINE ILLIS, QUÆ ANTEFACTA ERANT, ARGUMENTIS PER VIM FULMINUM] Ita Roman. & Græca; malè ergo nonnulli legunt, *fluminum*. Tranſit, vel potiùs redit ad ultimam plagam Ægyptiorum, qua cum Pharaone merſi ſunt in mari rubro; q. d. Ultima hæc plaga eis conflicta fuit poſt præcedentia argumenta iræ Dei, quia ſcilicet antequam Deus eos mergeret, jaculatus eſt in eos tonitrua & fulmina, quibus currus eorum, equos & equites ſubvertit, uti dixi Exodi 14. 25.

Audi Joſephum lib. 2. Antiq. cap. 7. *Ergo cùm iam univerſus exercitus introgreſſus eſſet, refunditur iterum mare, & Ægyptios fluctibus involuit, ventis etiam eodem impellentibus: acceſſerunt & imbres de cælo, & aſpera tonitrua fulguribus ſimul intermicantibus, fulmina quoque deferebantur, & nihil omnino deerat eorum, quæ ab irato Deo hominibus ad perniciem immitti ſolent.*

Aliqui cenſent hæc dici de Sodomitis: in hos enim Deus è cælo jaculatus fulmina, eos igne cæleſti ſideravit. Verùm durior eſt tantus tamque ſubitus iſte ſaltus, ut ſubitò ab Ægyptiis tranſiliat ad Sodomitas: ad eos tamen alludit. Tacitè ergo confert Ægyptios cum Sodomitis, q. d. Sicut olim Dominus *pluit ſuper Sodomam & Gomorrham ſulphur, & ignem à Domino de cælo, & ſubvertit civitates has, & omnem circa regionem*. Geneſ. 19. 24. Sic pariter in Ægyptios jaculatus eſt fulmina & ignes cæleſtes, quibus caſtra eorum ſubvertit in mari rubro, idque ob ſimiles eorum nequitias, præſertim inhoſpitalitatis, qua in ſuos hoſpites barbari erant & truculenti, uti ſequitur.

Vers. 13. ETENIM DETESTABILIOREM INHOSPITALITATEM INSTITUERUNT: ALII QUIDEM IGNOTOS NON RECIPIEBANT ADVENAS: ALII AUTEM BONOS HOSPITES IN SERVITUTEM REDIGEBANT] *Inhoſpitalitatem* accipe non negativam, ſed poſitivam: græcè enim eſt, μισοξενίαν, id eſt, odium *hoſpitalitatis & hoſpitum*. Pro *inſtituerunt*, græcè eſt, ἐπετήδευσαν, id eſt, *exercuerunt*. Pro *ignotos*, græcè eſt, ἀγνοοῦντας, id eſt, *ignorantes*, qui ſcilicet non norant ipſos, nec ab ipſis erant cogniti, q. d. qui nullum cum eis commercium habebant, unde nec in eos benefici exſtiterant. Unde Noſter aptè vertit *ignotos*. Vatabl. vertit: *Nam alii eos, qui errabant apud ſe, vel ignotos non recipiebant*; Oſorius: *Nam vel homines tantæ immanitatis ignaros recipiebant*: Pro *advenas* Noſter legit, παρόντας, jam legunt παρόντας, id eſt, *præſentes*. Pro *bonos*, græcè eſt, εὐεργέτας, id eſt, *benefactores*.

Comparativus *deteſtabiliorem* ſignificat hic comparationem inſtitui inter inhoſpitalitatem Ægyptiorum & Sodomitarum, ad quos v. præcedenti alluſit, ut dixi. Senſus ergo eſt, q. d. Sodomitæ ſibi lauti, aliis fuere crudeles, ac præſertim in hoſpites duri & ſævi. Unde Ezechiel cap. 16. 49. *Ecce*, inquit, *hæc fuit iniquitas Sodomæ ſororis tuæ, ſuperbia, ſaturitas panis, & abundantia, & otium ipſius & filiarum ejus, & manum egeno & pauperi non porrigebant*. Sed tamen magis inhoſpitales fuere Ægyptii: Nam Sodomitæ angelos hoſpites miſſos ad Lot Geneſ. 19. non receperunt hoſpitio, utpote ignotos, quia ignorabant eos eſſe angelos, ac nullum cum eis commercium habuerant, nec ullum ſciebant ab eis ſe recepiſſe beneficium. At verò Aegyptii *bonos*, Græcè *benefactores* hoſpites, putà Hebræos, à quibus multa receperant beneficia, ac imprimis à Joſeph, qui totam Aegyptum in fame aluit & ditavit Geneſ. 41. 47. & ſequent, *in ſervitutem redigebant*, iiſque quaſi mancipiis ad agros colendos, ad Nili alveos & foſſas repurgandas, ad pyramides extruendas, &c. tyrannicè abutebantur. Quocirca magis puniti fuere à Deo inhoſpitales Aegyptii, quàm Sodomitæ: hi enim ſolo igne, illi verò igne & aqua ſiderati ſunt, cùm fulminibus icti, merſi ſunt in mari rubro. Hanc comparationem planè ſignificant Græca, quæ ſic habent: *Nam & graviorem inhoſpitalitatem exercuerunt: illi enim ignotos non recipiebant præſentes: hi autem bene meritos hoſpites in ſervitutem redegerunt*: ubi τὰ *illi* opponitur τὰ *hi*: *illi*, ſcilicet Sodomitæ; *hi*, ſcilicet Aegyptii. Porrò quàm Aegyptii fuerint in hoſpites ſævi, liquet ex Buſiride Pharaone,

Digitized by Google

Buſiris hoſpites immolabat.

rabne, qui Thaſium immolavit ad arcendam Ægypti A ſterilitatem. Idem faciebat ceteris hoſpitibus, teſte Euſebio in Chron. & S. Auguſt. libr. 18. de Civit. cap. 12. *Illo*, ait, *tempore* (quo Danaus imperabat Argivis, Athenis Minos, Atticæ Erichtonius, Græciæ Dionyſius ſive Liber Pater, Hebræis Moyſes & Joſue) *vel rex, vel potius tyrannus Buſiris, ſuis Diis ſuos hoſpites immolabat, quem filium Neptuni perhibent*; qua de cauſa ab Herculo occiſus eſt. Unde & Virgil Georg 3.

—— *Quis*, ait, *aut Euriſthea durum,*
Aut illaudati (id eſt infamis) *neſcit Buſiridis aras?*

Idem patet ex crudelitate, quam Ægyptii exercuerunt in Moyſem & Hebræos hoſpites, Exodi 1. & ſequent, atque ex iis, quæ de Ægyptiis narrant Arnobius libr. 8. contra Gentes, Minutius in Octavo, Diodorus Sicul. lib. 2. cap. 4. & alii.

VERS. 14. ET NON SOLUM HÆC, SED ET ALIOS QUIDAM RESPECTUS ILLORUM ERAT, QVONIAM INVITI RECIPIEBANT EXTRANEOS.

VERS. 15. QVI AUTEM CUM LÆTITIA RECEPERUNT HOS, QVI EISDEM USI ERANT JVSTITIIS, B SÆVISSIMIS AFFLIXERUNT DOLORIBUS] Græcè: *Et non ſolùm, ſed quædam viſitatio erit illorum, quoniam odioſè recipiebant extraneos; Alii verò, quos cum feſtivitatibus acceperant, eos jam ejuſdem juris participes factos, gravibus afflixerunt laboribus.*

Pro *reſpectus*, græcè eſt, ἐπισκοπὴ, id eſt, viſitatio, inſpectio, conſideratio, reſpectus, q. d. Ægyptii non ſolùm hoſpites in ſervitutem redigebant, ſed & in eis alia culpa, & inhoſpitalitas conſideranda & reſpicienda occurrit, quòd ſcilicet *inviti*, Græcè ἀπεχθῶς, id eſt, odioſè, inimicè, invitè, tetricè *recipiebant extraneos*, cùm hoſpites hilari ore & vultu ſint recipiendi. Poteſt quoque *viſitatio* accipi pro ratione agendi, more, conſuetudine vivendi.

Aliqui hæc accipiunt de Sodomitis, ut ſit ſecunda antithesis, quòd Sodomitæ invitè receperint hoſpitè; Ægyptii verò feſtivè receptos ſævè afflixerint, ut ſequitur. Verùm nec in Græco, nec in Latino ulla hic inſinuatur antithesis. Ergo de Ægyptiis loqui pergit.

QVI AUTEM CUM LÆTITIA] Græcè μετὰ ἑορτασμάτων, id eſt, *cum feſtivitatibus*; Janſen. *Feſtivis & ſolemnibus gaudiis*; Vatabl. *Gaudiorum celebritate*; Oſorius: *Hilari fronte inter ſolennia ſacra diebus feſtis*. C

QVI EJUSDEM USI ERANT JUSTITIIS] Ita legendum non *inſtitutis*, etſi eòdem redeat ſenſus. Græcè enim eſt, δικαίων, id eſt, *juſtis* neutrè, hoc eſt, juribus, q. d. Ægyptii Hebræos, quos primitùs in gratiam Joſeph feſtivis gaudiis, ludis, & feſtis exceperant, quoſque in ſuam Rempublicam receptos ſui juris fecerant participes, ac quaſi cives civitate donarant, hos mortuo Joſeph contra omne jus & fas *ſæviſſimis afflixerunt doloribus* & laboribus, qui recenſentur initio Exodi. An non hæc ſumma erat inhoſpitalitas, ſummaque barbaries fulminibus ferienda, & aquis maris rubri ſuffocanda?

Moral. diſce hic, quàm immiſericordia, & inhoſpitalitas Deo diſpliceat, utpote propter quam inter alia ſcelera Sodomam, totamque Pentapolin igne cœleſti combuſſit, Ezech. 16. 49. ac Pharaonem cum totis caſtris fulminavit, merſitque in mari rubro. Ex adverſo miſericordia & hoſpitalitas Abrahæ ita placuit Deo, D ut meruerit angelos hoſpitio recipere, qui ei & Saræ ſterili filium Iſaac promiſerunt. Geneſ. 18. Sic & ſanctus Gregorius ob eleemoſynas & hoſpitalitatem angelum hoſpitio excepit, qui ei edixit Deum propter eam elegiſſe ipſum in Pontificem, uti habet ejus vita. Idem ſanctus Gregorius 3. Dialog. cap. 11. narrat Carbonium Populonii Epiſcopum, eò quod milites hoſpitio excepiſſet & abſcondiſſet, à Totila Gothorum rege urſis objectum, ſed urſos deflexa cervice, ſubmiſſoque humiliter capite ejus pedes lambere cœpiſſe. Quo portento permotum Totilam & Gothos, odium in amorem, & contemptum in honorem vertiſſe, ipſumque ut Sanctum magna in veneratione habuiſſe. Quocirca ſanctus Paulus Hebræos cap. 13. 2. exhortatur dicens: *Hoſpitalitatem nolite oblivisci: per hanc enim latuerunt* (alii legunt *placuerunt*) *quidam angelis hoſpitio receptis*, ubi plura hac de re annotavi. Ad eamdem omnes urget ſanctus Baſilius homil. 8. Hexam. exemplo cornicum,

S. Greg. factus Pontifex ob eleemoſynas. Carbonii hoſpitalitas remunerata:

quæ ciconias aliò avolantes ſub hyemem comitantur, & ſecurè ad hoſpitium deducunt: *Cornices*, inquit, *noſtrates velut lictores, ſatellitesque ipſas comitantur atque deducunt. Quin ut mihi videtur, & ſocias ſe offerunt, auxiliareſque adverſus aves ipſis adverſarias atque hoſtes. Cujus rei argumento ſunt illa: Primùm, quod noſtris in provinciis illo tempore nulla prorſus eo mox conſpicitur, deinde cum vulneribus redeuntes, aperta præſtitæ tutelæ judicia nobis afferunt. Quis apud ipſas hoſpitalitatis jura præſcripſit? Audiant hæc homines hi, qui nullo hoſpitio homines excipiunt, januaſque ſuas occludunt, & neque hyeme, neque noctu ſolo tegimine peregrinos, advenaſque ſuſcipiunt.*

Cornicū hoſpitalitas.

Magnus ille S. Pachomius, cùm adhuc gentilis eſſet & miles, viſa Chriſtianorum in milites tranſeuntes tam profuſa hoſpitalitate, ad Chriſti fidem converſus tantus evaſit, ut religionis fundator Regulam ab angelo accipere meruerit. Ita habet ejus vita. Ingens fuit primorum Chriſtianorum hoſpitalitas, præſertim Pontificum & civium Romanorum, ut liquet ex Annalibus Baronii, quin & etiamnum Romæ eadem viget, uti videre eſt in tot tamque copioſis hoſpitalibus, ac Epiſcoporum, ſacerdotum, religioſorum ceterorumque peregrinorum hoſpitiis, quibus præter alia plurima, ſimilis generis tota urbs referta eſt.

PERCUSSI SUNT AUTEM CÆCITATE: SICUT ILLI (Sodomitæ) IN FORIBUS JVSTI (Lot) VERS. 16.
CUM SUBITANEIS OPERTI ESSENT TENEBRIS (Græcè, ἀχανεῖ περιβληθέντες σκότει, id eſt, vaſtis, vel immenſis, vel ſtupore plenis, quæ Ægyptios reddebant perculſos & ſtupidos, vallati, vel circumdati & circumfuſi tenebris) UNUSQVISQVE TRANSITUM OSTII SUI (Græcè αὐτοῦ θυρῶν, id eſt, *oſtiorum ſuorum*) QVÆREBAT) Aliqui ut S. Bonavent. Lyran. Hugo & Ribera in Sophon. 1. numer. 81. hæc omnia accipiunt de Sodomitis, qui cùm invaderent oſtium Lot, ut hoſpites, putà angelos raperent ad ſuam libidinem, ab angelis perculſi ſunt cæcitate, ut oſtium Lot invenire nequirent; Addit Ribera ex hoc Sapientis loco liquere Sodomitas, etiam oſtia propriarum ædium reperire non potuiſſe.

Verùm meliùs alii paſſim hæc accipiunt de Ægyptiis, de quibus ſermo præceſſit: hos enim comparat Sodomitis, quòd ſicut hi cæcitate perculſi oſtium Lot invenire non poterant Geneſ. 19. 10. ſic & Ægyptii triduanis tenebris (de quibus egit cap. 17. 2. & ſeq.) involuti, oſtia ſuarum domorum, per quæ tranſire ſolebant, videre nequirent. Hoc enim planè verba ſignificant, præſertim τὸ *ſicut illi*. Pro *cæcitate*, græcè eſt, ἀορασία, id eſt, avidentia, cæcitas: fuit hæc diſpar in Sodomitis & Ægyptiis. In Sodomitis enim fuit interna, qua ſcilicet eorum oculi tenebantur & obſcurabantur, ut videntes oſtium Lot non viderent, id eſt, non agnoſcerent illud eſſe oſtium Lot, ſed putarent eſſe communem parietem, vel quid aliud. In Ægyptiis verò fuit caligo & tenebræ externæ, quæ viſum communem impediebant.

Juſtà & congruè inhoſpitales, qui hoſpites videre non poterant, privantur oculorum (quibus abutebantur) uſu & viſu.

IN SE ENIM ELEMENTA DUM CONVERTUNTUR, q. d. dum elementa inter ſe commutantur, non natura & ſubſtantia, ſed conditione & qualitate (ſubaudi *ſic ſe habent*) SICUT IN ORGANO QVALITATIS SONUS IMMUTATUR, ET OMNIA SUUM SONUM CUSTODIUNT, q. d. Sicut in Pſalterio, cithara, aliove muſico inſtrumento ſonus unius chordæ, & variatione modulationis & ſoni aliarum chordarum, aliam & aliam harmoniam, æquè ac nomen ſortitur, licet eædem ſint chordæ, idemque in ſe maneat ſingularum ſonus: ita Deo quaſi ludente, pſallente, & citharizante in elementis Ægypti, idem elementum ſuam naturam, proprietatem & ordinem retinens, junctum alteri elemento, in ejus naturam & uſum tranſire viſum eſt. *Agreſtia enim in aquatica convertebantur*, uti explicans ſubdit. Quod dixit. verſ. 6. Deum in gratiam Hebræorum vivi & conditionem naturalem elementorum immutaſſe, idipſum hic apta ſimilitudine inſtrumenti muſici declarat. Sicut enim in eo dum pulſatur, manente eodem ſono cujuſque chordæ & vocis, ex concurſu ſoni & vocis aliarum chordarum

darum mutatur harmenia & concentus: ſic pariter in ele- A mentis manente eadem cujuſque natura, Deo operante & ſingula quaſi pulſante, mutatur eorum operatio & actio, operiſque harmoniæ & concentus, qua omnia conſonabant & conſpirabant in ſalutem piorum Hebræorum, ac in perniciem impiorum Ægyptiorum.

Pro *organo*, Græcè eſt, *Pſalteria*. Organum enim eſt vox generalis ſignificans quodlibet inſtrumentum muſicum, ita dictum quaſi ἐργανον, id eſt, operatorium, putà inſtrumentum quod operosè opus, v. g. ſonum & harmoniam operatur, efficitque.

Unde æstimari ex ipso visu certo potest] Hoc eſt, ut habent Græca, *quod ex ipſa rerum factarum viſione*, vel *inſpectione perfectè licet intueri*. Patet ex ſequent.

Vers. 18. Agrestia enim in aquatica convertebantur: et quæcumque erant natantia, in terram transibant] Id eſt, ut Græcè: *Terreſtria enim in aquatilia convertebantur, & natatilia in terram tranſibant.* Nimirum Hebræi, eorum jumenta terreſtria, quæ in agris degere, arare & paſcere B ſolebant, per mare rubrum ſicco pede tranſeuntia, videbantur naturam & conditionem piſcium tranantium induiſſe: Vice verſa ranæ, quæ ſolent in aquis natare, invadentes domos, menſas & lectos Ægyptiorum, videbantur naturam & locum mutaſſe, atque ex aquaticis & natatilibus facta eſſe terreſtria. Sapienter S. Iſid. libr. Sent. cap. 9. docet, *cùm creaturarum ſtimulis, & elementaribus adverſitatibus homo verberatur, & peccati hoc exigere pœnam, ut Deo ſuperbiens homo, ea quæ infra ipſum ſunt, patiatur adverſa, juxta illud: Pugnabit cum eo orbis terrarum contra inſenſatos.*

Vers. 19. Ignis in aqua valebat supra suam virtutem, et aqua extinguentis naturæ obliviscebatur] Græcè: *Ignis in aquâ virtutem habebat, propriæ facultatis oblitus, & aqua extinctivæ naturæ obliviſcebatur*; Syrus: *Ignis inflammabatur in aquis, & non comburebat ſecundum ſuam virtutem, & aqua virtute ſua non extinguebant ignem*; Arabicus: *Et ignis potentia invaluit in aquis, & aqua abſcondit ſuam naturam*. Loquitur de igne miſto pluviæ & grandini, qui C hanc non extinguebat, nec ab ea extinguebatur, ſed velut cum ea ſororians, eam quaſi per antiperiſtaſin acuebat, intendebat, ac viciſſim ab ea acuebatur & intendebatur. Vide dicta cap. 16. 22. & Exodi 9. 23.

Potentia obedientialis activa. Ex hoc loco & ſimilibus Franc. Suarez 1. p. qu. 13. art. 1. diſput. 31. ſect. 5. & 6. probat in creaturis eſſe potentiam obedientialem, non tantùm paſſivam ad recipiendum in ſe qualitates ſupernaturales, quas Deus in iis operatur imprimitque, ut vult Gabriel Vaſquez, ſed etiam activam, ad operandum per eas effectus, qui naturales earum vires ſuperant, ſicut operatur per ignem inferni corporeum, facitque ut is agat in animas & ſpiritus dæmonum, elevando ejus activitatem naturalem comburendi corpora, ut ſupernaturaliter cruciet uratque ſpiritus. Nequè dicas cum nonnullis, ignem ibi nihil agere, ſed Deum ad præſentiam ignis per ſe totum facere urereque ſpiritus, quia Script. ait paſſim eos cruciari, torqueri, uri ipſo igne. Sic pariter à Deo elevatur intellectus beatorum ſuprà naturam, ut Deum ipſum per eſſentiam clarè videat & amet viſione & amore ſupernaturali, itaque beatur: D hæc enim viſio Dei beatifica non tantùm eſt paſſio, ſed & actio vitalis intellectus & voluntatis. Rurſum ſicut homo utitur calamo quaſi inſtrumento ad ſcribendum, adeò ut ſine eo ſcribere non poſſet, unde quo melior eſt calamus eo melior eſt Scriptura: Sic pariter creatura Deo coöperatur quaſi inſtrumentum, ad omnem ejus voluntatem & actionem ſupernaturalem. Tanta eſt creaturæ ad Deum creatorem ſubjectio & obedientia, tanta viciſſim Dei operantis potentia, & intima cum creatura qualibet præſentia & conjunctio, nimirum maior quàm ſit formæ cum materia, & animæ cum corpore. Ratio à priori igitur hujus potentiæ obedientialis eſt, Omnipotentia Dei, qua ipſe poteſt uti ſua creatura ad omnem effectum, & ſecundum omnem modum & rationem non involuentem contradictionem; ſicut per eam humanam naturam ſibi hypoſtaticè univit, ac per eam ſanavit cæcos, ſurdos, claudos, mutos, paralyticos. Sic & per Sacramenta operatur gratiam in anima ſuſcipientium illa, quam operationem S. Tomas ejuſque A aſſeclæ cenſent eſſe non tantùm moralem, ſed & phyſicam, etſi alii id negent. Hoc eſt quod ait hic Sapiens: *Ignis in aqua valebat ſupra ſuam virtutem, & aqua extinguentis naturæ obliviſcebatur*, &c. Sic etiamnum ſi Deus vellet, faceret ut ignis frigeſaceret & aqua caleſaceret. Vide dicta cap. 16. verſ. 17. & ſequentis. Unde ibidem cauſam ſubjiciens ait: *Creatura enim tibi factori deſerviens, exardeſcit in tormentum adverſus injuſtos, & lenior fit ad benefaciendum pro his qui in te confidunt. Propter hoc & tunc in omnia transfigurata, omnium nutrici gratiæ tuæ deſerviebat.*

Flammæ e contrario corruptibilium animalium non vexaverunt carnes coambulantium, nec dissolvebant illam, quæ facile dissolvebatur sicut glacies, bonam escam] Græcè: *Flammæ è contrario facilè corruptibilium animalium, non marceſcere fecerunt carnes inambulantium, neque liquabile glacialis formæ liqueſaciebat genus ambroſiæ cibi.* Vers. 20.

Primò, S. Bonavent. per flammas accipit columnam ignis & nubis, quæ Hebræos ſecum ambulantes non comburebat, ſed protegebat ab æſtu ſolis.

Secundò, alii accipiunt ſerpentes ignitos in Hebræos murmurantes à Deo immiſſos: horum enim ſerpentium corpora non urebantur ab igne in eis contento, ait Holcot: hi pariter non mordebant, nec urebant Hebræos eorumque jumenta, cùm æneum ſerpentem à Moyſe erectum inſpicerent, ait Hugo, Lyran. & Dion.

Tertiò, Oſorius flammæ, inquit, in Aegyptios immiſſæ eos lædebant, non verò cetera animalia, ut liqueret ipſas eſſe peccatorum ſupplicium, ac in homines nocentes, non in animalia innoxia immitti.

Quartò, & genuinè, q. d. Animalia à Deo in Aegyptios ad eos cruciandos immiſſa, non lædebantur ab ignibus & fulminibus in eoſdem immiſſis, ſed utraque quaſi conjurantia in Ægyptiorum excidium conſpirabant. Rurſum, cùm Ægyptii vellent igne comburere immiſſas à Deo in ſe ranas, muſcas, locuſtas in rogos C congeſtas, ignis quaſi naturæ ſuæ oblitus illis pepercit, cùm in medio ignis illæſæ inambularent, juxta illud cap. 16. 18. *Quodam etiam tempore manſuetabatur ignis, ne comburerct quæ ad impios miſſa erant animalia, ſed ut ipſi videntes ſcirent, quoniam Dei judicio patiuntur perſecutionem.* Ita Cantacuzenus, à Caſtro, Lorinus, & alii.

Nec dissolvebant illam, quæ facile dissolvebatur sicut glacies, bonam escam] q. d. Mirabile, imò miraculum erat, quòd flammæ non liquabant manna, quod ſimile erat glaciei, ſive rori concreto: nam manna piſtum & in tortas pen ſque efformatum, coquebatur & durabatur igne, uti coquuntur & durantur panes noſtri; cùm tamen idem manna ad æſtum ſolis, eo incaleſcente diſſolveretur & liquaretur inſtar glaciei. Vide dicta cap. 16. 20. Græcè eſt, εὐτηκτὸν ἔντηκτον, (minùs rectè Complut. & alii legunt, εὔτηκτον, id eſt, *facilè liquabile*, cùm illud idem ſit quod τηκτὸν) κρυσταλλοειδὲς γένος ἀμβροσίας τροφῆς, id eſt, *neque liquabile liquabant cryſtallo*, id eſt, *glaciei ſimile genus ambroſianæ eſcæ*; cryſtal- D lus enim ſimilis eſt glaciei, imò multi cenſent criſtallum non eſſe aliud, quàm glaciem induratam, indeque dici κρύσταλλον, quaſi διὰ κρύους σταλάσσομενον ὕδωρ, id eſt, *per frigus conglaciata aqua*. Unde Dionyſ. de Situ orbis ait, in mari Caſpio gigni cryſtallum: manna ergo ſimile erat cryſtallo, id eſt, glaciei, quia erat quaſi ros frigore conſtrictus, qui ardore ſolis liquabatur. *Manna ſimile cryſtallo.* Rurſum erat candidum & albicans luceniſque inſtar cryſtalli. Talis myſticè eſt Euchariſtia, cujus typus erat manna, quia continet Chriſtum, qui eſt agnus niveus omni cryſtallo candidior & lucentior, taleſque efficit eos, qui ipſum piè manducant, nimirum virgines, imò angelos, juxta illud Zachar. 9. 17. *Quod enim bonum ejus eſt, & quod pulchrum ejus, niſi frumentum electorum & vinum germinans virgines?*

Rurſum Euchariſtia homines carneos, id eſt, infirmos & quaſi aqueos, qui facilè quibuſuis fluctibus, id eſt, tentationibus cedunt & diſſolvuntur, indurat & obfirmat, inſtar cryſtalli, ut nulla tentatione liquari, aut vinci queant. *Magis Euchariſtia.*

Manna erat Ambroſia. BONAM ESCAM] Græcè γένος ἀμβροσίας τροφῆς, id A eſt, *genus Ambroſii cibi*, vel *Ambroſianæ eſcæ* id eſt, eſcæ delicatiſſimæ, cæleſtis, & divinæ. Ambroſia enim à Poetis dicitur eſſe eſca delicatiſſima, ac deliciæ Jovis & Deorum, ſicut nectar eſſe eorumdem potus. Unde Martialis.

Ambroſia Deorum eſca.

Juppiter ambroſia ſatur eſt, & nectare vivit.

Idem libr. 8. Epigr. 50. Domitiano Imper. qui Deus haberi volebat, pro epulis dat ambroſiam.

Veſcitur, inquit, omnis eques tecum, populuſque patreſque,
Et capit Ambroſias cum Duce Roma dapes.

Et Ovidius lib. 1. de ponto Eleg. 11.

Nectar & Ambroſiam, latices epulaſque Deorum.

Et Catullus Epigr. 94. ait,

Ambroſia dulci dulcius.

Nam Ibicus apud Adagingraphum ad illud, *Nectar ſpirat*, ait, ambroſiam dulcedine mel nomes ſuperare.

Ejus Etymon. Hinc dicitur *Ambroſia* ab α privativo & βροτὸς, id eſt, *mortalis*, interpoſitio μ vocalitatis gratia, eò quod mor- B tales eam non edant, vel quòd qui eam ederint immortales evadant. Quocirca *Ambroſia alendus* dicitur is, qui cæteris eminet quaſi Diis æquandus, apud Ciceronem lib. 2. de Oratore, & Ambroſius Græcè idem eſt, quod immortalis, divinus, ſuaviſſimus, & dulciſſimus: Sic ne-

Nectaris etymon. ctar dicitur à νὴ & κτείνω, quòd non eorum qui moriuntur, ſed immortalium Deorum ſit potus, aut quod νέους, id eſt juvenes, vegetos & florentes efficiat, ut ex Plinio & Dioſcoride ait Matthiolus libr. 5. c. 112.

Manna ergo vocatur Ambroſia; Primò, quia erat delicatiſſimi ſaporis; Secundò, quia erat cibus cæleſtis & divinus ab angelis confectus, iuxta illud cap. 16. 20. *Angelorum eſca nutrivisti populum tuum* Et pſal. 77. 25. *Panem Angelorum manducavit homo*; Tertiò, quia Hebræos omnes in deſerto aluit per 40. annos, eoſque fecit vegetos, fortes, & quaſi immortales per totum tempus peregrinationis ſuæ. Quocirca videntur Gentiles ab He- C bræorum ligno vitæ, vel manna mutuati ſuam Ambroſiam æquè ac *nepenthes*, ita dictum, quod quaſi νηπενθὲς, omnem luctum adimat, ac *Moly*, quod Senes iuventuti reſtituire perhibebant. Vide Plinium lib. 25. c. 4.

Ambroſia eſt Eucharistia. Allegoricè, longè verius Ambroſia eſt Euchariſtia, quia Primò, piis præbet omnem virtutem gratiarum &

Primò. conſolationem, divinarum ſuavitatum; Secundò, eſt An-

Secundò. gelorum hominumque beatorum (qui quà homines in cælo in humanitate Chriſti paſcuntur & beantur) imò Dei ipſius cibus. Quo enim paſcitur & delectatur Pater æternus, æquè ac Spiritus ſanctus, niſi contemplatione Verbi ſive Filii, in quo ſunt omnes rerum ideæ, ſpecies & deliciæ? Tertiò, quia Euchariſtia cibus eſt cæleſtis à Chriſto confectus, ac fideles facit immortales cæleſtes & divinos, imò quaſi Deos quoſdam terreſtres, quia nos transformat in Chriſtum, juxta illud: *Qui manducat meam carnem & bibit meum ſanguinem, in me manet & ego in eo.* Et: *Qui manducat hunc panem, vivet in æternum.* Joan. 6. v. 57 & 59. Quare in his verum eſt illud Heſiodi & Ariſt. libr. 3. Metaph. textu 15. cæterorumque Priſcorum Philoſophorum & Poetarum: *Mortales eſſe, qui non veſcuntur nectare & ambroſia, qui verò ii veſcuntur eſſe immortales.* Hoc enim disertè de Euchariſtia aſſerit Chriſtus loco iam citato. Quare Euchariſtia eſt Sacramentum Sacramentorum, ſacrificium ſacrificiorum, deliciæ deliciarum, miraculum miraculorum, quod quotidie patrat ſacerdos in Miſſa conſecrans, & non advertit.

IN OMNIBUS ENIM MAGNIFICASTI POPULUM TUUM DOMINE, ET HONORASTI, ET NON DESPEXISTI, IN OMNI TEMPORE, ET IN OMNI LOCO ASSISTENS EI] Eſt concluſio, qua confitetur Sapiens paternam Dei in Iſraelem providentiam, curam, patrocinium, exaltationem, cibationem per manna cæteraque beneficia, quæ celebrat; proiſque Deo gratias agit. Idem facit Moyſes. Deuter. 4. 7. Multò maiora beneficia, miracula, ſacramenta ſunt, quæ Deus præſtat Chriſtianis in Eccleſia militante, ac maxima erunt, quæ præſtabit in triumphante. Ipſi ſit honor, decus, & gloria in omnes æternitates. Amen.

Hinc patet ſapientiam, de qua toto hoc libro egit, tum regum & magiſtratuum, tum regnorum & rerumpublicarum, tum fidelis cuiuſque ſitam eſſe in Dei cultu, virtute & pietate; eamque adducere Dei favorem, beneficentiam, felicitatem omneque bonum. Unde Moyſes Moriturus Iſraelitis id inculcans. Deut. 4. 6. *Hæc*, inquit, *eſt veſtra ſapientia & intellectus coram populis, ut audientes univerſa præcepta hæc dicant: En populus ſapiens & intelligens, gens magna. Nec eſt alia natio tam grandis, quæ habeat Deos appropinquantes ſibi ſicut Deus noſter adeſt cunctis obſecrationibus noſtris. Quæ eſt enim alia gens ſic inclyta, ut habeat ceremonias juſtaque iudicia, & univerſam legem, quam ego proponam hodie ante oculos veſtros. Cuſtodi igitur temetipſum, & animam tuam ſolicitè. Ne obliviſcaris verborum, quæ viderunt oculi tui, & ne excidant de corde tuo cunctis diebus vitæ tuæ.*

00573355O

INDEX LOCORUM
SACRÆ SCRIPTURÆ,

Quæ in hoc in Sapientia Commentario tum explicantur, tum majoris elucidationis ergo afferuntur.

Prior numerus, paginam, ſecundus columnam, litteræ additæ eas, quæ columnis interpoſitæ ſunt, ſignificant: ubi ſolus numerus ponitur cum littera, ad proximè nominatam paginam referri ſignum eſt.

EX GENESI.

CAP. 1. *verſ.* 2. Terra autem erat inanis & vacua. *pag.* 262. *col.* 2. *litt.* b
Spiritus Domini ferebatur ſuper aquas. 2. a
26. Faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram, ut præſit piſcibus maris, & volatilibus cœli, *&c.* 242. 1. d
2. 17. In quocumque die comederis morte morieris. 23. 1. b.
3. 15. Inimicitias ponam inter te & mulierem. 150. 2. c
4. 14. Omnis, qui invenerit me, occidit me. 224. 2. d
5. 21. Cùm trecentis ſexaginta quinque annis vixiſſet, ambulavit cum Deo & non apparuit, quia tulit eum Deus. 67. 1. a
9. 25. Maledictus Chanaan, ſervus ſervorum erit fratribus ſuis. 172. 1. b
15. 1. Ego protector tuus, & merces tua magna nimis. 79 2. b
7. Ego Dominus, qui eduxi te de Ur Chaldæorum. 152. 2. c.
22. 17. Benedicam tibi, & multiplicabo ſemen tuum ſicut ſtellas cœli. 142 2. c
47. 9. Dies peregrinationis meæ centum triginta annorum ſunt, parvi & mali. 25. 1. a

EX EXODO.

Cap. 3. *verſ.* 14. Ego ſum qui ſum. 179. 1. a
15. Dominus Deus patrum veſtrorum, Deus Abraham, Deus Iſaac, & Deus Jacob miſit me ad vos. 141. 1. a
9. 19. Digitus Dei eſt hic. 223. 3. b
9. 24. Et grando & ignis miſta pariter ferebantur. 213. 1. d
10. 23. Nemo movit ſe de loco in quo erat. 211. 1. c
11. 7. Ut ſciatis quanto miraculo dividat Dominus Ægyptios ab Iſrael. 229. 2. b
15. 1. Cantemus Domino, glorioſè enim magnificatus eſt; equum & aſcenſorem dejecit in mare. 158. 2. c

EX LEVITICO.

Cap. 11. *verſ.* 44 Sancti eſtote, quia ego ſanctus ſum. 113. 1. d
26. 36. Dabo pavorem in cordibus eorum. 228. 2. b

EX LIB. NUMERORUM.

Cap. 21. *verſ.* 4. Anima noſtra nauſeat ſuper cibo iſto leviſſimo. 216. 1. a

EX DEUTERONOMIO.

Cap. 6. *verſ.* 7. Meditaberis in eis, *&c.* dormiens atque conſurgens. 219. 1. b
18. 18. Prophetam ſuſcitabo eis de medio fratrum ſuorum ſimilem tui. 34. 1. d
32. 10. Invenit eum in terra deſerta in loco horroris, & vaſtæ ſolitudinis. 159. 2. d

EX JOSUE.

Cap. 1. *verſ.* 7. Eſto robuſtus valdè, ut cuſtodiam omnem legem. 7. 1. d
24. 12. Miſique ante vos crabones, & ejeci eos de locis ſuis. 171. 1. d

EX LIB. I. REGUM.

Cap. 2. *verſ.* 30. Quicunque glorificaverit hie, glorificabo eum; qui aut contemnunt me, erunt ignobiles. 72. 1. d
18. 7. Percuſſit Saul mille & David decem millia. 157. 2. d

EX III. REGUM.

Cap. 3. *verſ.* 7. Ego autem ſum puer parvulus, & ignorans egreſſum & introitum meum. 143. 2. c
11. 9. Iratus eſt Dominus Salomoni, quòd averſa eſſet mens ejus à Domino Deo Iſrael. 122. 2. d
19. 10. Zelo zelatus ſum pro Domino Deo exercituum. 17. 2. c

EX I. PARALIPOMENON.

Cap. 28. *verſ.* 9. Tu autem, Salomon, fili mi, ſcito Deum patris tui, & ſervito ei corde perfecto & animo voluntario: omnia enim corda ſcrutatur Dominus & univerſas hominum cogitationes intelligit. 15. 1. c.

EX II. PARALIPOMENON.

Cap. 4. *v.* 1. Fecit altare æneum viginti cubitorum longitudinis, & viginti cubitorum latitudinis. 144. 2. c
19. 6. Videte quid faciatis: non enim hominis exercetis judicium, ſed Domini. 8. 1. b

EX LIBRO JOB.

Cap. 3. *v.* 3. Pereat dies, in qua natus ſum, & nox in qua dictum eſt: Conceptus eſt homo. 100. 2. c
5. 19. In ſex tribulationibus liberabit te, & in ſeptima non tanget te malum. 157. 2. c
7. 9. Sicut conſumitur nubes & pertranſit: ſic qui deſcenderit ad inferos non aſcendet. 19. 1. a
10. 22. Ubi umbra mortis & nullus ordo, ſed ſempiternus horror inhabitat. 21. 2. c
11. 17. Quaſi meridianus fulgor conſurget tibi ad veſperam, & cum te conſumptum putaveris, orieris ut lucifer. 44 2. d
14. 1. Homo natus de muliere, brevi vivens tempore, repletus multis miſeriis. 143. 2. a
5. Conſtituiſti terminos ejus, qui præteriri non poterunt. 19. 2. a
21. 13. Ducunt in bonis dies ſuos, & in puncto ad inferna deſcendunt. 23. 2. a
30. 19. Comparatus ſum luto, & aſſimilatus ſum favillæ & cineri. 204. 1. a
31. 1. Pepigi fœdus cum oculis meis, ut ne cogitarem quidem de virgine. 192. 2. a
12. Ignis eſt uſque ad perditionem devorans & omnia eradicans genimina. 64. 1. b

EX LIB. PSALMORUM.

Pſalm. 7. *v.* 10. Scrutans corda & renes Deus. 15. 1. a
8. Juſtus Dominus, & juſtitias dilexit, æquitatem vidit vultus ejus. 7. 1. a
13. 3. Contritio & infœlicitas in viis eorum, & viam pacis non cognoverunt. 76. 2. b
14. 3. Qui loquitur veritatem in corde ſuo. 19. 1. c
15. 5. Dominus pars hereditatis meæ & calicis mei; tu es qui reſtitues hereditatem meam mihi. 33. 1. b
18. 1. Cœli enarrant gloriam Dei. 16. 1. d
8. Lex Domini immaculata convertens animas teſtimonium Domini fidele. 90. 2. a
20. 4. Poſuiſti in capite ejus coronam de lapide pretioſo. 80. 1. c
21. 9. Speravit in Domino, eripiat eum; ſalvum faciat eum, quoniam vult eum. 38. 1. a
24. Univerſæ viæ Domini miſericordia & veritas. 128. 1. a
25. 2. Proba me Domine, & tenta me, ure renes, & cor meum. 15. 1. b
30. 20. Quàm magna multitudo dulcedinis tuæ Domine, quàm abſcondiſti timentibus te? 169. 1. a
32. 10. Dominus diſſipat conſilia gentium, reprobat autem cogitationes populorum. 11. 2. b
36. 1. Noli æmulari in malignantibus, neque zelaveris facientes iniquitatem. 30. 2. c
40. 5. Sana animam meam quia peccavi tibi. 20. 2. a
48. 12. Sepulchra eorum domus illorum in æternum. 29. 2. d
15. Sicut oves in inferno poſiti ſunt: mors depaſcet eos. 19. 2. a
50. 12. Et Spiritum ſanctum tuum ne auferas à me. 82. 2. b
52. 6. Ibi trepidaverunt timore, ubi non erat timor. 124. 2. b
62. 2. Deus, Deus meus, ad te de luce vigilo. 91 2. a
63. 8. Accedet ad cor altum & exaltabitur Deus. 13 2 b
71. 2.

Digitized by Google

71. 2. Deus judicium tuum regi da, &c. judicare pauperes in judicio. 6. 1. c
77. 7. Ut ponant in Deo ſpem ſuam & mandata ejus exquirant. 10. 2. a
77. 25. Panem Angelorum manducavit homo. 145. 1 b
81. 1. Deus ſtetit in medio deorum in medio autem deos dijudicat. 7. 2. c. 143. 1. c
89. 9. Anni noſtri ſicut araneę meditabuntur dies annorum noſtrorum in ipſis, ſeptuaginta anni. 26. 1. a
90. 15. Cùm ipſo ſum in tribulatione. 157. 1. a
93. 9. Qui plantavit aurem, non audiet? aut qui finxit oculum non conſiderat? 15. 2. b
101. 4. Defecerunt ſicut fumus dies mei. 26. 2. d
106. 1. Confitemini Domino, quoniam bonus, quoniam in ſæculum miſericordia ejus. 2. 2. a
26. Aſcendunt uſque ad cælos, & deſcendunt uſque ad abyſſos anima eorum in malis tabeſcebat. 188. 1 a
110. 10. Intellectus bonus omnibus facientibus eum. 9. 2. a
111. 4. Miſericors, & miſerator, & juſtus Dominus. 175. 2. c
7. In memoria æterna erit juſtus. 60. 2. a
118. 139. Tabeſcere me fecit zelus meus, quia obliti ſunt verba tua inimici mei. 17. 2. c
131. 7. Adorabimus in loco, ubi ſteterunt pedes ejus. 219. 2. a
138. 7. Quò ibo à ſpiritu tuo, & quo à facie tua fugiam. 15. 2. c
8. Si aſcendero in cælum, tu illic es, ſi deſcendero in infernum ades. 200. 1. b
15. Et ſubſtantia mea in inferioribus terræ. 99. 1. b
144. 16. Imples omne animal benedictione. 218. 1. b

EX PROVERBIIS.

Cap. 8. v. 12. Ego ſapientia habito in conſilio & eruditis interſum cogitationibus. 13. 2. b
15. Per me reges regnant & legum conditores juſta decernunt. 135. 1. b
10. 4. Egeſtatem operata eſt manus remiſſa, manus autem fortium divitias parat. 144. 2 a
13. 22. Cuſtoditur juſto ſubſtantia peccatores. 158. 2. b
16. 12. Juſtitia firmatur ſolium. 174. 1. à
17. 3. Sicut igne probatur argentum, & aurum camino, ita corda probat Dominus. 46. 2. d
18. 3. Impius cùm in profundum venerit peccatorum contemnit. 211. 2. a
25. 27. Scrutator majeſtatis opprimetur à gloria. 11. 2. d
29. 4. Rex juſtus erigit terram, vir avarus deſtruet eam. 6. 1. b
31. 23. Operata eſt conſilio manuum ſuarum. Manum ſuam miſit ad fortia & digiti ejus apprehenderunt fuſum. 132. 1. c

EX ECCLESIASTE.

Cap. 1. v. 2. Vanitas vanitatum, & omnia vanitas præter amare Deum, & illi ſoli ſervire. 178. 1. d
7. 17. Noli eſſe juſtus multum & noli argumentari pluſquam oportet. 9. 2. c. 175. 2 c
10. 11. Si mordeat ſerpens in ſilentio, nihil eo minus habet, qui occoltè detrahit. 210. 2. a

EX CANTICO CANTICORUM.

Cap. 1. v. 1. Oſculetur me oſculo oris ſui. 116. 2. a
3. Recti diligunt te. 7. 1. a
2. 9. En ipſe ſtat poſt parietem noſtrum reſpiciens per feneſtras, proſpiciens per cancellos. 17. 2. c
3. 2. Surgam & circuibo civitatem per vicos, & plateas quæram quem diligit anima mea. 92. 2. b
6. 4. Averte oculos tuos à me, quia ipſi me avolare fecerunt. 105. 2. b
7. 1. Quid videbis in Sulamite, niſi choros caſtrorum. 135. 1. d
8. 6. Fortis eſt ut mors dilectio, dura ſicut infernus æmulatio 129. 2. c

EX LIBRO SAPIENTIÆ.

Cap. 2. v. 16. Gloriatur patrem ſe habere Deum. 35. 1. a
18. Si enim eſt verus filius Dei ſuſcipiet illum. 34. 1. a
20. Morte turpiſſima condemnemus eum. 34. 1. a
23. Deus creavit hominem inexterminabilem invidia autem diaboli mors introivit in orbem. 24. 1. b
5. 6. Ergo erravimus à via veritatis. 30. 2. c
21. Pugnabit cum illo orbis terrarum contra inſenſatos. 108. 1. a
8. 13. Habebo immortalitatem & memoriam æternam, his qui poſt me venturi ſunt, relinquam. 107. 2. d
11. 17. Quia per quæ peccat quis per hæc & torquetur.

EX ECCLESIATICO.

Cap 1 v. 33. Fili concupiſcens ſapientiam conſerva juſtitiam & Dominus præbebit illam tibi. 6. 1. b
12. 4. Et claudent oſtia in platea in humilitate vocis molentis. 27. 2. a
15. 2. Obviabit quaſi mater honorificata, & quaſi mulier à virginitate ſuſcipiet illum. 90. 2. c
6. Iucunditatem & exultationem theſaurizabit ſuper illum. 135. 2. c.
19. 25. Ex viſo cognoſcitur vir & ab occurſu faciei cognoſcitur inſenſatus. 111. 2. b
24. 23. Ego quaſi vitis fructificavi ſuavitatem odoris, & flores mei fructus honoris & honeſtatis. 32. 1. b
39. 19. Benedicite Dominum in operibus ſuis, date nomini ejus magnificentiam. 199. 2. b
44. 14. Quorum corpora in pace ſepulta ſunt & nomen eorum vivit in generationem & generationem. 47. 2. b
47. 16. Terram retexit anima tua, & repleſti in comparationibus ænigmata. 135. 2. a

EX ISAJA.

Cap. 1. v. 24. Hæc conſolabor ſuper hoſtibus meis. 19. 1. c
2. 22. Cavete ab homine, cujus ſpiritus in naribus ejus eſt. 27. 2. c
6. 3. Sanctus, ſanctus, ſanctus Dominus Deus Sabaoth. 12 2. c
7. 9. Si non credideritis non permanebitis. 9. 2. c
28. 12. Dixiſtis enim, Percuſſimus fœdus cùm morte, & cùm inferno fecimus pactum. 22. 2. d
17. Ponam judicium in pondere, & juſtitiam in menſura. 163. 2. c
18. Delebitur fœdus veſtrum cum morte, & pactum veſtrum cùm inferno non ſtabit, flagellum cum tranſierit, eritis ei in conculcationem. 23. 2. b
40. 6. Omnis caro fœnum & omnis gloria ejus ſicut flos agri. 26. 2. a
42. 8. Ego Dominus, hoc eſt nomen meum, gloriam meam alteri non dabo, & laudem meam ſculptilibus. 196. 1. d
44. 5. Iſte dicet, Domini ego ſum, & ille vocabit in nomine Jacob, & hic ſcribit manu ſua, Domino. 200. 2. c
45. 9. Numquid dicet lutum figulo ſuo, Quid facis. 172. 2. a
51. 16. In umbra manus meæ protexi te. 43. 2. c
55. 9. Sicut exaltantur cæli à terra, ſic exaltatæ ſunt viæ meæ à viis veſtris, & cogitationes meæ à cogitationibus veſtris. 9. 2 d
57. 20. Impii autem quaſi mare fervens quod quieſcere non poteſt, & redundant fluctus ejus in conculcationem & lutum. 83. 2. c
65. 1 Quæſierunt me, qui non interrogabant; invenerunt, qui non quæſierunt me. 10. 2. c
14. Vos clamabitis præ dolore cordis, & præ contritione cordis ululabitis. 74. 1. c

EX IEREMIA.

Cap. 2. v. 20. Sub omni ligno frondoſo tu proſternebaris meretrix. 32. 2. c
10. 4. Clavis & malleis compegit, ut non diſſolvatur.
18. 11. Ecce ego fingo contra vos malum. 149. 2. a

EX BARUCH.

Cap. 3. v. 24. O Iſrael, quàm magna eſt domus tua. 237. 2. d
3. 25. Magnus eſt, & non habet finem; excelſus & immenſus. 166. 1. a
28. Et quoniam non habuerunt ſapientiam, interierunt propter ſuam inſipientiam. 178. 1. d

EX EXECHIELE.

Cap. 5. v. 13. Complebo furorem meum, & requieſcere faciam indignationem meam in eis, & conſolabor. 19. 2. d
16. 44. Sicut mater ita & filia ejus. 51. 1. d
18. 4. Ecce omnes animæ meæ ſunt, ut anima patris. ita & anima filii mea eſt. 168. 1. a

EX DANIELE.

Cap. 7. v. 10. Fluvius igneus rapiduſque egrediebatur à facie ejus. 16. 2. d

2. 7. Re-

27. Regnum autem & poteſtas, & magn tudo regni, quæ eſt ſub omne cœlum detur populum ſanct rum Altiſſimi. 94. 1.d
12. 3. Evigilabunt alii in vitam æternam, alii in opprobrium ut videant ſemper. 72. 2.b

EX OSEA.

Cap. 10. *v.* 2. Diviſum eſt cor eorum, nunc interibunt. 9.2.d
1.3. Et ego quaſi nutritius Ephraim, portambam eos in brachis meis. 42.2 d

EX MICHÆA.

Cap. 6. *v.* 8. Indicabo tibi, ò homo, quid ſit bonum, & quid Dominus requirat à te: utique facere judicium & diligere miſericordiam. 7. 1.d

EX HABACUC.

Cap. 1. *v.* 3. & 4. Factum eſt judicium & contradictio potentior, quia impius prævalet adverſus juſtum. 33. 2.c

EX SOPHONIA.

Cap. 1. *v.* 7. Silete à facie Domini mei. 234. 1.c

EX ZACHARIA.

Cap. 1. *v.* 19. Hæc ſunt cornua, quæ ventilaverunt Judam & Iſrael. 173. 2.b.
8. 2. Zelatus ſum zelo magno. 17. 2.c

EX. I. MACHABÆORUM.

Cap. 2. *v.* 27. Omnis qui zelum habet ſtatuens teſtamentum exeat poſt me. 17. 1.d

EX MATTHÆO.

Cap. 3. *v.* 17. Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi complacui. 201. 2. c
4. 3. Dic ut lapides iſti panes fiant. 218. 1. d
5. 8. Beati mundo corde quoniam ipſi Deum videbunt. 9. 2. a
48. Eſtote vos perfecti, ſicut & Pater veſter cœleſt s perfectus eſt. 175. 1.b
7. 1. Nolite judicare, & non judicabimini. 176. 2. b
11. 12. Regnum cœlorum vim patitur & violenti rapiunt illud. 119. 2.d
27. Et nemo novit Filium niſi Pater, neque Patrem quis novit, niſi Filius, & cui voluerit Filius revelare. 31. 1.d
28. Venite ad me omnes qui laboratis & oneratis eſtis & ego reficiam vos. 34. 2.c
12. 41. Viri Ninivitæ ſurgent in judicio & condemnabunt generationem hanc. 37. 2.a
15. 8. Populus hic labiis me honorat, cor autem longe eſt à me. 9. 2.a
19. De corde exeunt cogitationes malæ, falſa teſtimonia, blaſphemiæ, hæc ſunt, quæ coinquinant hominem. 19. 1.b
16. 18. Et portæ inferi non prævalebunt adverſus eam. 212 2.c
22. 18. Licètne cenſum dare Cæſeri, an non? 34. 1.d
24. 22. Et niſi breviati fuiſſent dies illi, non fieret ſalva omnis caro; ſed propter electos breviabuntur dies illi. 68. 1.c
25. 41. Ite maledicti in ignem æternum, qui paratus eſt diabolo & Angelis ejus. 16. 2.d
26. 52. Omnes, qui acceperunt gladium, gladio peribunt. 161. 1.c
27. 43. Liberet nunc, ſi vult, eum; dixit enim: Quia filius Dei ſum. 34. 1.a

EX LUCA.

Cap. 1. *verſ.* 51. Diſperſit ſuperbos mente cordi ſui. 461: 2.a
6. 7. Obſervabant autem Scribæ & Phariſæi, ſi in ſabbato curarent, ut invenirent, unde accuſarent eum, ipſe verò ſciebat cogitationes eorum. 35.2.b
11. 31. Regina Auſtri ſurget in judicio cum viris generationis hujus & condemnabit illos. 49. 2 b
12. 1. Attendite à fermento Phariſæorum quod eſt hypocriſis. 37. 2.d.
12. 20. Stultè hac nocte animam tuam repetunt à te, quæ autem paraſti cujus erunt. 203. 1. c d
18. 19. Quid me vocas bonum? nemo bonus niſi ſolus Deus. 8. 2. b
19. 48. Omnis enim populus ſuſpenſus erat audiens illum. 134. 2.a

EX JOANNE.

Cap. 3. *v.* 14. Sicut Moyſes exaltavit ſerpentem in deſerto, ita oportet exaltari filium hominis, ut omnis qui credit in ipſum, *&c.* 211. 2.b
19. Lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras, quàm lucem. 39. 2.d
3. 20. Qui malè, odit agit lucem. 35. 2.c
7. 19. Nonne Moyſes dedit vobis legem, & nemo ex vobis facit legem. 35.1.b
37. Si quis ſitit, veniam ad me & bibat. 104 1.c
8. 32. Qui facit peccatum ſervus eſt peccati. 12. 1.d
44. Vos ex patre diabolo eſtis. 35. 2.a
15. 19. Si de mundo fuiſſetis; mundus quod ſuum erat diligeret: quia verò de mundo non eſtis, propterea odit vos mundus. 35. 2.c
16. 8. Ille arguet mũdũ de peccato, & juſtitia, & de judicio 33. 2. d.

EX ACTIS APOSTOLORUM.

Cap. 2. *v.* 4. Cœperunt loqui variis linguis magnalia Dei. 114. 2.d
10. 38. Qui pertranſiit benefaciendo & ſanando omnes oppreſſos à diabolo, quoniam Deus erat cum illo. 34. 2.c
20. 35. Beatius eſt magis dare, quàm accipere. 116. 2.c

EX EPIST. AD ROMANOS.

1. 20. Inviſibilia enim ipſius per ea, quæ facta ſunt intellecta, conſpiciuntur. 181. 2.c
Sempiterna quoque ejus virtus & divinitas. 10. 2.a
2. 4. An divitias bonitatis ejus, & patientiæ, & longanimitatis contemnis? 166. 2.c
5. 3. Tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio verò ſpem. 38. 2.d
12. Per unum hominem peccatum in hunc mundum venit, & per peccatum mors. 19. 2.b

EX I. AD CORINTHIOS.

Cap. 4. *v.* 9. Spectaculum facti ſumus mundo, & Angelis, & hominibus. 103. 1. b
6. 9. An neſcitis quia membra veſtra templum ſunt Spiritus ſancti. 165. 1.c
7. 29. Tempus breve eſt, reliquum eſt, ut & qui habent uxores tanquam non habentes ſint, & qui flent tamquam non flentes, &c. præterit enim figura hujus mundi. 30. 1.a
9. 25. Qui in agone contendit ab omnibus ſe abſtinet. Et illi quidem ut corruptibilem coronam accipiunt, nos autem incorruptam. 32. 1. d
15. 41. Seminatur in corruptione, ſurget in incorruptione: ſeminatur in ignobilitate, ſurget in gloria: ſeminantur in infirmitate, ſurget in virtute: ſeminatur corpus animale, ſurget ſpiritale. 49. 1. b

EX II. AD CORINTHIOS.

Cap. 6. *v.* 9. Quaſi morientes, & ecce vivimus. 44. 1. d
8. 2. Altiſſima paupertas eorum abundavit in divitias ſimplicitatis eorum. 10. 1.a
9. 11. Ut in omnibus locupletati abundantis in omnem ſimplicitatem. 10. 1.a
11. 2. Deſpondi vos uni viro virginem caſtam exhibere Chriſto. 64. 2.b.

EX EPISTOLA AD GALATAS.

Cap. 3. *v.* 1. O inſenſati Galatæ, quis vos faſcinavit obedire veritati? 69. 2.c
3. 13. Chriſtus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum. 39.1.b
6. 1. Fratres, etſi præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos, qui ſpirituales eſtis hujuſmodi inſtruite in ſpiritu lenitatis. 169. 1.c
6. 10. Dum tempus habemus operemur bonum. 30. 1.c

EX EPIST. AD EPHESIOS.

4. 12. Ad conſummationem ſanctorum in opus miniſterii, in ædificatione me corporis Chriſti. 10. 2.c
43. Nolite contriſtare Spiritum ſanctum. 12.2.c

EX EPIST. AD PHILIPPENS.

Cap. 1. *v.* 8. Teſtos mihi eſt Deus, quomodo cupiam vos in viſceribus Jeſu Chriſti. 153. 1. 2.
2. 5. Hoc enim ſentite in vobis quod in Chriſto Jeſo, qui cùm in forma Dei eſſet, non rapinam arbitratus eſt eſſe ſe æqualem Deo, ſed ſemetipſum exinanivit formam ſervi accipiens 9.1.c

EX EPIST. AD COLOSSEN.

Cap. 2. *v.* 3. In Chriſto ſunt omnes theſauri ſapientiæ & ſcientiæ Dei abſconditi. 104. 2. b

EX II. AD TIMOTHEUM.

Cap. 2. *v.* 5. Qui certat in agone, non coronatur, niſi legitimè certaverit. 89.2.b
3. 12. Omnes, qui volunt vivere in Chriſto Jeſu, perſecutionem patientur. 35. 1.a

EX EPIST. AD TITUM.

Cap. 3. *v.* 4. Apparvit benignitas, & humanitas Salvatoris noſtri Dei. 14. 2.b

EX EPIST. AD HEBRÆOS.

Cap. 11. *v.* 1. Fides eſt ſperandarum ſubſtantia rerum argumentum non apparentium. 45. 2.b 201.2.a
11. 3. Aptata eſſe ſæcula verbo Dei, ut ex inviſibilibus viſibilia fierent. 162.2.d. 163.1.a
12. 5. Fili mi noli negligere diſciplinam Domini. 50. 2. b.

EX

EX EPIST. JACOBI.

Cap.1. v.4. Patientia autem opus perfectum habet. 33. 2. d
1. 8. Vir duplex animo inconſtans eſt in omnibus viis ſuis. 9. 2. b
1. 13. Deus enim intentator malorum eſt. 46. 2. c
3. 6. Lingua ignis eſt univerſitas iniquitatis. 27. 2. b

EX I. PETRI.

Cap.1.15. Secundum eum, qui vocavit vos, ſanctum, & ipſi in omni converſatione ſancti ſitis. 165. 1. b
1. 24. Et omni gloria hominis tamquam flos fœni. 31. 1. d

EX I. JOANNIS.

Cap.3. 12. Quoniam opera ejus maligna erant, fratris autem juſta. 165. 1. b
4. 16. Deus charitas eſt, & qui manet in charitate in Deo manet, & Deus in eo. 124. 1. b

EX EPISTOLA JUDÆ.

v. 9. Imperet tibi Dominus. 236. 2. b

EX APOCALYPSI.

Cap. 6. v. 8. Et ecce equus pallidus, & qui ſedebat ſuper eum nomen illi mors, & infernus ſequebatur eum. 51. 2.
10. 2. Ponet pedem ſuum dextrum ſuper mare, ſiniſtram autem ſuper terram. 534. 2. d
14. 13. Audivi vocem de cælo dicentem, Scribe, Beati mortui qui in Domino moriuntur. 37. 2. b
16. 21. Et grando magna ſicut talentum deſcendit de cælo in homines. 83. 2. d
20. 3. Miſit enim in abyſſum & clauſit & ſignavit ſuper illum. 19. 1. d
22. 12. Merces tua mecum eſt, reddere unicuique ſecundum opera ſua. 79. 2. d
25. 27. Vincenti dabo manna abſconditum. 214. 1. b

INDEX
RERVM ET VERBORVM
MEMORABILIVM.
Quæ in hoc in Sapientiam commentario continentur.

Abdicatio.

ABdicarunt Philoſophi quidam opes & regna ut vacarent ſapientiæ. pag. 104. 1. lit. d

Abraham.

Abraham natus anno ducenteſimo nonageſimo ſecundo à diluvio. 152. 2. c

Accœmeta.

Accœmetæ qui? 106. 2. a

Actio.

Subtilitas ſanctæ actionis eſt intentio. 144. 2. b

Adam.

Adam protoplaſtus, cur. 149. 1. a
Adam pater orbis terrarum. 156. 1. a
Adam poſt culpam ſtatim ejectus de paradiſo, cur? 150. 2. c
Adam velut Dei vicarius in terra. 142. 2. d
Ab Adam & Cain uſque ad diluvium mille ſexcenti anni. 151. 2. a
Adam ſalvatus. 150. 2. b
Adam in monte Calvariæ ſepultus cur? 150. 2. d
Adam an reſurrexit cum Chriſto. 151. 1. a

Adulter.

Adulteri uxor ſit adultera, cur? 51. 2. a

Ambroſia.

Ambroſia deorum eſca, ejus etymon. 234. 2. b.
Ambroſia eſt Euchariſtia. ibid. d

Amicitia.

Requiſita ad veram amicitiam. 107. 2. d

Amor.

In Deo verè eſt actus amoris, quo amat creaturas. 167. 1. b

Angelus.

Angelus ſtans ſupra mare & terram. 214. 2. c
Angelus percutiens bonuſve, an malus? 236. 2. c
Angeli percutientes Romæ. 232. 1. d

Anima.

Una in homine anima virtute triplex. 204. 2. d
An anima una ſit per ſe melior altera. 138. 2. a
Variæ philoſophorum de anima ſententiæ. 28. 1. b
Animam putant aliqui dici ab ἄνεμος, id eſt, ventus. 28. 2. a
Vulnera animæ per contritionem & pœnitentiam ſunt ſanabilia. 28. 1. d
Animæ apparentes quorum? 225. 2. d
Nonnulli philoſophi dixerunt animam eſſe ignem vel igneum quid, unde Hebr. iſch, id eſt vir, derivant ab eſch, id eſt, ignis. 28. 1. a

Arca

Deus arcæ gubernator. 152. 2. c

S. Auguſtinus.

Elogia S. Auguſtini. 234. 2. c

Aurum.

Cur aurum igne non crematur? 47. 1. d

Auxilium.

Suſcipere in Scriptura eſt labentis ſuccurrere. 38. 1. a

Babel.

BAbel Turris extruebatur duce Nemrod. 152. 2. a
Anno centeſimo ſeptuageſimo à diluvio, creavitque uſque ad annum ducenteſimum nonageſimum ſecundum. 152. 2. c
Fabri turris Babel lingua puniti, quia lingua peccarunt. 152. 2. a
Fabrica turris Babel præceſſit nativitatem Abrahæ, centum viginti duobus annis. 152. 2. d.

Baptiſmus.

Sacramentum batiſmi non confert gratiam ficte ſuſcipientibus, niſi ſublata per pœnitentiam fictioni. 13. 1. a
Baptiſma ab hæreticis collatum validum eſt, & ſanctificat baptizatus. 3. 1. b.

Beatitudo.

Beatitudo Dei in quo ſita? 79. 2. a. 222. 1. d

Beneficentia.

Beneficentia proximè accedimus ad Deum. 116. 2. c

Bonitas.

Bonum triplex honeſtum, utile, & delectabile. 8. 2. b
Fruendum honeſtis, utendum utilibus. 30. 2. a
Deſcriptio bonitatis Dei. 8. 2. c
Quid ſentire de Deo in bonitate. 3. 1. b

Bobalus.

Bubali irritantur viſo colore rubro aut purpura. 118. 1. b
Bubulus quidam furibundus Romæ incurrit in Pontificem purpuratum. ibid.

Cain

Digitized by Google

INDEX RERVM ET VERBORVM.

Cain.

CAin orbem perdidit diluvio. 151.2.a.152.2.d
Cainus à Lamech in venatione caſu occiſus. 151.2.c
Ira Caini duos perdidit. 151.2.c
Cain impœnitens. 151.1.a

Calvinus.

Calvini error circa adorationes imaginum; ejuſque refutatio. 186.1.a

Canities.

Canities eſt ſymbolum prudentiæ. 65.1.d Exempla. ibid. d

Carbonius.

Carbonii hoſpitalitas remunerata. 231.1.d

Carolus Magnus.

Mira poſterorum Caroli Magni ſanctitas & gloriæ. 95.2.c

Caſtitas.

Caſtitas facit formoſos. 139.1.b
Studium ſervat caſtitatem cur? 58.2.a

Cato.

Tres Catonis dolores. 188.2.d

Chamæleon.

Chamæleon non vivit ex aere. 213.2.d

Charitas.

Charitas eſt amicitia hominis cum Deo: cur? 107.2.d
Myſticè vapor charitatis eſt B. Virgo. 120.1.b

Chriſtus.

Noctu natus eſt Chriſtus cur? 233.2.a
Chriſtus incarnatus in Paſchate 25. Martii. ibid. 2.c
Chriſtus, quà homo eſt ſervus Dei. 143.2.c
Cur Chriſtus crucifixus. 39.1.b
Chriſtus in cruce medius: cur? 217.1.c
Ubi Chriſtus ibi omnis. ibid. 1.b
Serpentis ænei typus eſt Chriſtus. 210.2.b
Myſticè Chriſtus eſt generoſiſſimus. 130.2.b

Clementia.

Impius caſtigare in tutelam piorum eſt vera clementia. 15.2.a

Cleopatra.

Cleopatra in convivio ſuo in roſas ea pendit talentum, hoc eſt, ſex millia coronatorum Franticorum. 38.2.d

Cogitatio.

Cogitationibus adhibenda cura. 21.1.c
Cogitationes pravæ ſtatim abigendæ. ibid.
Nuda cogitatio prava, niſi ſit volita, non ſeparat à Deo. ibid. 1.b
Hæc eſt volita ſit mortifera eſt ſi ipſam opus mortiferum. ibid. 1.c

Columna.

Columna nobis fuit ſol boni hoſpitii. 230.2.d

Concupiſcentia.

Viæ concupiſcentiæ ſpinoſa. 76.2.b
Iræ Dei ſignum ſi concupiſcentiæ noſtræ ſua vota concedat; miſericordiæ verò, ſi neget. 209.1.c
Concupiſcentia eſt turbo. 70.1.a

Conjux.

Conjugum donum electum eſt triplex, Fides, proles, & Sacramentum. 54.1.a

Conſcientia.

Conſcientia ſtrangulat reum. 224.1.d
Mala conſcientia timet. 224.2.a Cur?

Conſummatus.

Conſummatus quis? 90.2.b

Continens.

Continens tria ſignificat. 132.2.d
Deus continet omnia ut fundus. 16.1.b
Homo continet omnia. 16.1.a

Corona.

Chriſtianorum eſt corona ſpinea, non roſea. 33.2.a

Corpus.

Corpus obnubilat mentem, cur. 147.1.a
Corpus inſtar echeneidis, cur? 147.2.d
Corpus incoinquinatum tripliciter. 130.1.a
Quatuor dotes corporis glorioſi. 48.2.d Earum origo. ibid.
Cauſa agilitatis eſt munditia, indeque ſubtilitas. 118.2.d
Subtilitatis origo. 114.1.d

Crabro.

Crabrones Deus in Chananæos præmiſit; cur. 271.1.b
Crabronum iræ exempla. 371.1.d
Crabronis etymon. ibid. 1.c

Creatura.

Cur Deus creet homines, quos ſcit fore impios, & cur eos toleret? 61.2.d
Creaturæ ſunt muſcipulæ fatuis. 191.1.a
Creaturæ exprobant impiis ſua ſcelera. 82.1.c

Culpa.

Culpa ſit pœna. 168.1.c

Cupiditas.

Cupiditas mater atheiſmi. 24.1.b

Delictum.

Moyſes ob leve delictum excluſus à terra ſancta; populus verò graviùs peccans introductus eſt in eam, cur. 87.1.a

Detractio.

Tribus de cauſis cavenda detractio. 18.1.a Hæc filius eſt murmurationis. ibid. b

Deus.

DEus intuetur ſecretiſſima quæque, unde θεὸς, græcè ab intuendo. 14.2.d
Dei pulchra deſcriptio. 8.1.d
Nomen Dei eſt ens. 179.1.a
Deus præmiator bonorum; & malorum ultor. 8.1.a
Deus ſincero corde quærendus. 10.1.c
Deus omnia in menſura, numero, & pondere diſponit. 161.2.d
Subſtantia Dei qualis. 214.1.b
Deus immenſus. 166.1.a
Dei dulcedo omnia amara dulcorat. 169.1.b
Gnomæ Prophetarum, Theologorum, & Philoſophorum de Deo. 181.2.d & ſeq. 179.1.a
Deus ſπλάγχνος cur? 167.2.d 168.1.b
Deus cùm punit, cauſam revelat. 235.1.c
Deus conſervat res quadrupliciter. 167.2.b
Deus quaſi unitas in numero. 181.2.c
Deus variè apparet. 10.1.a
Dulcedo Dei mira. 169.1.a
Deus creaturas transformat ad commodum piorum. Exempla. 240.2.a 240.2.a
Deus Dominus miſericordiæ, cur? 241.2.b

Diſciplina.

Laus diſciplinæ. 50.2.a

Divinitas.

Lex divinitatis quæ? 231.2.c

Echo.

ECho quid? ejuſque cauſa. 31.2.b

Elementum.

Omnia elementa perniciem Ægyptiorum conſpirabant. 213.2.a
Homo elementorum vitia trahit. 101.1.c
Omnis creatura, omniaque elementa in die judicii inſurgent in impios. 82.1.b

Eloquentia.

Apologus ventoſæ eloquentiæ. 208.2.c

Embryo.

An embryo in utero matris reſpiret? 101.1.c

S. Emericus.

Virginitas mira S. Emirici. 55.2.a Ejus hiſtoria. ibid.

Eſca.

Eſcæ à Deo miſſæ ſapidiores. 109.2.a

Eva.

Eva mater viventium cur. 150.2.a

Euchariſtia.

Euchariſtia myſterium myſteriorum. 40.1.b hujus typus fuit manna. ibid.
Euchariſtia reipſa exhibet verum Chriſti corpus repræſentat, quod negant hæretici. 40.1.b

Exitium.

Neceſſitas exitii Ægyptiorum. 240.1.a

Exterminium.

Quid ſit medicamentum exterminii. 20.1.d & 21.1.a

Faſcinium.

FAſcinium quid? 69.1.a

Fictio.

Fictio dedecet principes maximè & ſacerdotes. 13.1.d
Fictio in ſacerdotes eſt peccatum ſacrilegii. ibid.

Filius.

Filii ſequuntur mores parentum. 56.1.a

Filii

INDEX RERVM ET VERBORVM.

Filii adulterini imperfecti. 56. 1.a Cauſa duplex. ibid. b
Illi, juxta canones, non ſunt facris imitandi. ibid. c
Principium filii degeneres. 146.1.c

Flos.

Flores dicuntur quaſi fluores, quòd citò decidant. 12. 2.a

Fœtus.

Fœtus in utero materno geſtatur decem menſibus. 99. 2. c

Fortitudo.

Partes integrales fortitudinis. 132. 2.c

Gemitus.

Gemitus & ſuſpirii cauſa eſt ſpiritus anguſtia & reſpirandi difficultas. 74. 1. b

Gratia.

De fide eſt, gratiam Dei prævenire hominis arbitrium, adeò ut ſine illa nil, quod ad ſalutem conducat, efficere queat. 10. 2. b
Manè excipienda oratoi Dei gratia. 218. 2.b
Plenitudo gratiæ Virginis quanta? 132. 1. d
Gratia B. Virginis quaſi infinita. 122. 2. b Quo ſenſu? 123. 1. a

S. Gregorius.

S. Gregorius factus Pontifex ob eleemoſynas. 222. 1.d
Viſio S. Gregorii Nazianzeni. 56. 1. d

Hebræus.

Hebræorum murmura punita ſunt in deſerto. 17. 2.d
Diſpar pœna Hebræorum murmurantium, & Aegyptiorum. 210. 8. d

Hebræarum vocum interpretatio.

Acchar, id eſt poſterius. 238. 1.d
Adon, id eſt, Dominus, quaſi edeo, id eſt, fulcrum. 88. 1. d
Ahabu græcè ἀγαπῶσι, ſignificat vehementem amorem. 6. 1. 4. b
Calia, id, perfecta, hujus græcum, id eſt pulchritudo. 128. 2. a
Cethel, id eſt domus Dei. 155.1.d
Chuli, id eſt, inſtar parturientis contremuit. 253. 2. d
Dabar, id eſt, verbum, alia punctis fit deber, id eſt peſtis. 192. 1. a
Enos, id eſt, homo. 193. 1. a
Heber, perain, id eſt tranſitus, hinc Hebræus, id eſt, tranſiens. 194. 1. a
Iehova eſt nomen ſoli Deo vero proprium. 196.1.c
Melech, id eſt, conſultor, à radice malach, id eſt, regnare. 85. 1. a
Paſach, id eſt, tranſire. 232. 1. d
Phaleg. id eſt, diviſio. 152. 1. b
Saddai, id eſt, abundantia. 119. 1. b
Scana, id eſt, annus, græcè κύκλος, quòd in ſe redeat. 111. 1. a
Teraphim, id eſt, ſimulacra hominis: 191. 2. c
Tſalmaneth, id eſt, umbra mortis. 21. 2.d
Tſira, id eſt, veſpa, derivatur a tſara, id eſt, leprulus. 278. 1. b

Hermanus, Contractus.

Hermani contracti votum ſapientiæ. 105. 1.c

Hiſtoria.

Hiſtoria commoda. 133. 1. b

Hoſpitalitas.

Corvicum hoſpitalitas.

Idolum, Idolatria, Idololatra.

Idolum publicum Ninus primus patri erexit. 194. 1. b
Idola tingebantur colore rubeo, cur? 185. 2. a
Tentationi, id eſt idolo reſiſtendum. 169. 1. d, ibid. & 109. 2. a
Primum idolum poſuit pater filio. 194. 2. b
Symphanes primus filio idolum fecit. ibid. c
An idola fuerint ante diluvium. 192. 2. c
Quando cœperunt idola? 193. 2. b
Idolum eſt cupiditas. 187. 2. a
An Gentiles in idolo adorarint Deum verum. 186. 2. c
Idolum imago falſi Dei. 187. 1. a
Idololatria fuit ante idola. 193. 2.d
Ægyptii beſtiolas coluerunt, iiſdemque in genere, non in ſpecie puniti. 161.2.d
Idololatria cœpit mox à diluvio. 193. 2.d
Idololatria cauſa omnis ſceleris. 192. 1. a
Figulus cauſa efficiens idololatriæ. 202. 2. c
Cauſa & origo idololatriæ. 179. 2. c 195. 1. d
Dii Græcorum & Latinorum vixere ſub tempora belli Trojani. ibid.
Idololatrarum ſpes inter mortuos. 183. 2. a

Impius, impietas.

Impius perſequendo pium magis nocetur. 34. 2. b
Nec ſolùm non obeſt, verùm etiam prodeſt pio. ibid. b
Duplex impiorum cæcitas. 39. 2.d
Cavenda ſunt impiorum conſortia. 37. 1. d
Majus opus juſtificare impium, quàm creare cœlum & terram. 173. 2. b
Tres cauſæ metus impiorum. 236. 1. c
Impius magis non eſt quàm eſt, ejus ratio. 26. 1.d
Vita impii eſt ipſa mors. 21. 1. c
Diſrumpet Deus impios multipliciter. 22. 1. d
Quatuor acies inſurgentium in impios. 81. 1. c
Fulmina Dei in die judicii inſilient in reprobos, non verò in in electos. 83. 1. b
Lamenta impiorum in inferno. 76. 1. d

Immortalis, Immortalitas.

Deus creavit primos homines immortales, ita ut mori non poſſent, quandiu in obedientia Dei & juſtitia perſiſterent. 20. 1. c & 22. 1. d
Hominibus in peccatum lapſis ſuggeſſit remedium pœnitentiæ, Angelis non item. 20. 2. c
Merces juſtorum eſt plenitudo immortalitatis. 44. 2. d

Impotens.

Nox impotens quæ? 216.1.d

Impudicitia.

Epitheta impudicitiæ. 98. 2. c

Incarnatio.

Incarnatio opus proprium bonitatis Dei. 9. 1. d

Infans.

Ariſtoteles docet infantem in utero attrahere alimentum per umbilicum. 101. 1. c
Romani pueros recens natos deponebant in terra quatuor de cauſis. 101.1.c
Cauſa vagitus infantium recens natorum. 102. 1. a
Infans cur faſcietur? 102. 1. d
Naſcens primò caput emittit. 101. 2. c

Infernus.

Infernus inſtitutus eſt ad punienda peccata hominum. 22. 1. c
Infernus regio tenebrarum. 226. 2. c

Ingenium.

Ingenii genius quis? 117. 1. a

Inhoſpitalitas.

Inhoſpitalitas Aegyptiorum & Sodomitarum. 238. 2. d
Buſiru hoſpites immolabat. ibid. 2. c

Innocens.

Deus innocentem damnare nequit. 273. 2. b

Joannes Scotus.

Subtilitas Joannis Scoti. 194. 2. a

Invidia.

An primum peccatum diaboli fuerit invidia. 41. 1. d
Ejus epitheta ac damna. ibid. b

Inſcientia.

Inſcientiæ bellum quid. 106. 2. d

Ira.

Sancti reſiſtunt iræ Dei. 236. 1. c

Judæa.

Iudæa terra omnium pretioſiſſima, cur. 171. 1. a

Iudex, Iudicium.

Paredri judices qui. 146. 2. c
Iudicis emblema 9. 1. d. & juſtitiæ. 7. 1. b
Galea Dei eſt judicium certum. 81. 2. a
Judicare eſt primum officium regum, unde judicare accipitur pro regere. 6. 2. a
Arguitur triplex vitium in judicando. 86. 1. a
Iudicium tria ſignificat. 16. 2. d

Iuſtus, Iuſtitia.

Iuſti omnes in judicio univerſali judicabunt infideles, & impios judicio non propriè dicto 49. 2. b propriè vero maxe

Digitized by Google

martyres ſuos reges ac judices, à quibus iniquè judicati ſunt. 49. 2. c
Sex dona juſtorum. 155. 2. d
Iuſtus portatur manu Dei ſeptempliciter. 42. 2. d
Crux juſtorum beata. 17. 2. a
Iuſtitia eſt unicum medium ad ſapientiam. 6. 2. a
Noſſe Deum perfecta juſtitia, qua ratione, 201. 1. c
Iuſtitia propriè eſt virtus, quæ cuique reddit ius ſuum hanc principes tueri maxime debent. 6. 2. d
Iuſtitia generatim eſt complexio virtutum, ita ut qualibet virtus ſit pars ejus. 6. 2. a
Iuſtitia virtus regum. 6. 1. a
Thorax Dei juſtitia, cur. 81. 1. d

Iuventus.

Iuventus eſt quaſi ver etatum. 31. 1. b

Labor.

LAbor eſt via ad gloriam. 157. 1. b

Lethe fluvius.

Lethe fluvius quis. 113. 1. b

Lex.

Lex incorrupta quæ. 230. 2. d

Lignum.

Benedictum lignum quod. 89. 2. a

Limbus.

Limbus patrum vocatur pax, cur. 44. 2. b

S. Ludovicus.

S. Ludovicus rex Franciæ vetuit geſtari roſas feria ſextà in honorem coronæ ſpineæ Chriſti Domini. 32. 2. b

Luſitania.

Luſitaniæ etymon & antiquitas. 205. 1. c

Luſus.

Luſu ut ſomno utendum. 205. 1. b

Lux.

Lux typus regni. 195. 2. b
Lux ſapientiæ inextinguibilis. ibid. 2. c

Magus.

MAgi à dæmonibus ob leves ſui neglectus graviter mulctantur. 200. 1. d

Magnalia.

Magnalia patrum in Rationali quomodo. 238. 2. d

Maligma.

Maligma quid? & unde derivetur. 212. 2. b

Malitia.

Triplex malitia oppoſita bonitati Dei malitia cordis, oris & operis. 14. 2. d
Sapientiam non vincit malitia, quæ. 124. 2. d ibid. c Vide verb. Impietas.

Manna.

Hebræi in deſerto ſolo manna vixerunt quadraginta annis. 215. 2. b
An manna mutarit ſubſtantiam, an tantùm ſaporem. ibid. 2. c
Sapor manna quomodo cuique attemperatus. 216. 1. d
Verus ſapor manna apprehenſus. ibid. 2. c
Octo dotes manna. 214. 1. d
Manna fuit ſubſtantia ſolida. 215. 1. d
Manna ſapiebat etiam malis id quod volebant. 218. 1. d
Hebræi, pluente è cælo manna, peccarunt gula & murmure. 209. 1. a
Manna eſt oratio, cur. 214. 2. c

Manus.

Manus ſymbola quatuor. 106. 2. a

Mare.

In maris fundo ſylvæ. 231. 1. d
Mare rubrum Hebræis campus floridus. ibid. 2. c

Martyr, Martyrium.

Martyres ſunt holocauſta cur. 47. 2. d
Martyrum exprobratio in tyrannos. 73. 2. c
Exempla conſtantiæ in martyrio. 47. 2. b
Martyrium virtutum. 45. 2. d

Mendacium.

Mendacium maximè cavendum principibus. 19. 1. a
Quid mendacium materiale, & quid formale. 19. 1. a
Mendacium pernicioſum eſt peccatum mortale; 18. 2. c
Officioſum veniale tantùm, ibid. 2. c
Quod dicatur mendacium pernicioſum. 19. 1. a

Meritum.

Merces correlativa eſt meriti. 138. 1. c

Miraculum.

Miracula Dei in deſerto. 158. 1. a

Mons.

Montes exilierunt Hebræos tranſeuntibus. 232. 2. a

Mors.

Mors hominis certa, & inevitabilis. 29. 2. c
Mors cita eſt purgatorium. 65. 1. b Hæc prædeſtinationis eſt ſignum. 68. 2. c
Deus non gaudet de morte peccatorum. 19. 2. b Hanc Deus non fecit per ſe; ibid. 2. c
Mors juſtis appetenda. 68. 2. b
Mors juſtis principium vitæ. 44. 1. c
Mors juſtu præmiditata. 64. 1. d
Exempla ſubitæ, ſed ſanctæ mortis. 65. 1. a
Mors eſt peccati pœna. 16. 1. a
Nomen mortis quid. 231. 2. d
Dupliciter anima dicitur mori per peccatum. 19. 2. c
Mors ianua eſt immortalitatis, gnoma. 203. 1. d
Mora remedium eſt malorum. 36. 2. b
Portæ mortis quæ. 139. 2. c
Mors viva in gehenna. 72. 2. b
Tormentum mortis quid. 43. 2. b

Mundus.

Mundus factus ex materia inviſa, qua. 162. 2. b
Mundus coram Deo quaſi gutta. 165. 2. b
Mundus eſt templum Dei. 237. 2. d
Mundus umbra Dei. 181. 2. c
Mundus quaſi navicula. 188. 1. b

Navis. Navigans.

NAvis inventor quis. 188. 1. b
Navigantium patroni. ibid. 1. a
Gnomæ de navigationis periculis. 139. 2. b

Odium.

ODii radix morum diſſonantiæ. 36. 1. b
Duodecim cauſæ impiorum in Chriſtum. 35. 2. d
Cauſa odii impiorum in pios eſt, quòd eorum impietas horum pietate coarguatur. 35. 2. c
Cauſæ odii Iudæorum in Chriſtum. 35. 2. a

Omnipotentia.

Omnipotentia cauſa miſericordiæ. 166. 1. c

Ophita.

Ophitæ dicuntur cultores ſerpentis. 210. 2. d

Opus.

Opera alias bona ac meritoria in impio mercede carent. 109. 2. b
Operum ſcientia efficax. 120. 1. b
Dei ſilentia ſunt opera, cur. 234. 1. b
Sanctum opus ſanctè fieri debet, cur. 19. 2. b

Oratio.

Sapiens oratio tria poſcit. 108. 2. c
Chriſtiani orant converſi ad orientem, cur. 219. 1. c
Adorandus Deus oriente ſole. ibid. 1. a
Deus illuminat orantes. 10. 2. d

Orcus.

Orcus quis. Vide verb. Infernus. 22. 1. a

Ortygometra.

Ortygometra quæ, & unde dicatur. 209. 2. b

Pacificus.

PAcificè magni omnia agunt, quomodo. 175. 2. a

Pallas.

Pallas dea virginitatis armata olim pingebatur, cur. 55. 2. d

Panoplia.

Panoplia Dei. 81. 1. a

Paſcha.

Noctis paſchalis elogia. 231. 2. c

Paſſio.

Prophetia de paſſione Chriſti. 34. 2. a

S. Paternianus.

Sanctus Paternianus pater urbis & orbis. 150. 1. a

Patien-

INDEX RERVM ET VERBORVM.

Patientia.
Patientia eſt lapis lydius, quo probatur vera iuſtitia, ac ſanctitas. 38. 2. d

Peccatum.
Nullum fuit in beata virgine peccatum actuale, nec veniale, nec originale. 12. 2. a
Sex gradus peccati. 25. 1. b
Scelera Chananæorum ob quæ à Deo puniti. 169. 2. c
Deus peccata priora caſtigat per ſequentia turpiora. 14. 1. a

Pentapolis.
Pentapoles variæ. 153. 1. b

Perfectus.
Idea perfecti. 90. 1. a

Periurium.
Iurantes per falſos duplicem Deo vero iniuriam faciunt. 199. 1. b
Deus vindicat periuria. ibid. 1. b
Peierantes olim in ædibus ſanctorum illicò cælitus caſtigabantur. ibid.

Philoſophus, Philoſophia.
Philoſophia eſt via ad ſophiam. 90. 2. b
Philoſophi ſapientiæ ſtudioſi. ibid. a

Phœnix.
Apologus phœnicis & viperæ, quo laudatur cælibatus. 52. 2. b

Pictura.
Origo picturæ umbra. 202. 1. a

Pietas.
Angliæ regum priſca pietas. 126. 1. d Exempla. ibid. & 144. 2. a

Poderis.
Poderis eſt veſtis talaris, eratque Pontifici duplex. 317. 2. a
Pontifex podere induitur, cur? 317. 2. a. b
In podere erat totus orbis, quomodo. ibid. 2. b

Pœna.
Pœna & culpa correlativa. 172. 2. c

Pœnitentia.
Pœnitentia natura & etymon. 166. 2. d

Potentia.
Potentia obedientialis in creaturis activa. 144. 1. c
Summa potentia eſt peccata remittere. 174. 1. a

Princeps, Principatus.
Deſceptatio ſeptem ſapientum de gloria principis. 89. 1. d
Principem oportet eſſe benignum & fortem. 135. 1. d
Tres dotes principis. 882. 1. d
Fugiendi principatus. 86. 2. a
Cur inviti ordinandi. ibid. 2. c

Priſcillianiſta.
Priſcillianiſtæ adorabant ſolem orientem. 219. 2. a. b

Providentia Dei.
In quo cernatur fortitudo & ſuavitas Providentiæ Dei. 137. 1. a
Providentia eſt de eſſentia divinitatis. 171. 2. d
Fugitivi providentiæ Dei qui. 220. 2. b
Errores circa providentiam Dei. 87. 2. b

Puer.
Pueri triplices. 145. 1. b

Pulmo.
Analogia pulmonis & ſolis. 27. 2. e

Pyrauſta.
Pyrauſtæ in igne vivunt. 213. 2. c

Regnum cælorum.
Regnum cæli feliciſſimum, eiuſque graphica deſcriptio. 80. 1. b terrenum verò miſerrimum eiuſque exempla. ibid. c

Religio.
Religio columen politiæ. 8. 1. a
An religioſus perdat nobilitatem. 130. 2. a

Reverentia.
Duplex reverentia Chriſti activa & paſſiva. Activa quæ. 38. 1. d Quæ paſſiva. ibid.
Deus quaſi reveretur homines, quomodo. 74. 2. b

Rex, regnum.
Reges cogitent ſe eſſe mortales, exempla. 89. 1. c
Qualis eſſe debeat rector. 96. 2. b
Rectoribus rectè regendum. 75. 1. a
Rex ſimilis angelo. 96. 2. c Idem baſis reip. 96. 2. c. d
Mecænatis regendi præcepta. 89. 1. b
Gubernandi modus ſit fortis & ſuavis. 127. 1. d
Exempla eorum, qui regnum cum monaſterio commutarunt. 86. 2. b

Robur.
Robur Dei eſt initium iuſtitiæ. 173. 2. c

Roſa.
Roſæ etymon. 32. 2. a
Roſa reſiſtit ebrietati, cur. 32. 2. a Hæc regina eſt florum. ibid. 1. b
Roſa virginis ſymbolum. 32. 2. d Roſæ nocivę ſunt morituris. 32. 1. e

Sabinus.
Sanctus Sabinus padum repulit. 240. 2. c

Sacerdos.
Arma ſacerdotis oratio & ſacrificium. 236. 2. b
Sacerdoti ſit orbis veſtium, id eſt virtutum. 318. 1. b

Salamandra.
Salamandra igne conſumitur. 213. 2. b

Salomon.
Salomon anno ætatis viceſimo iniit regnum. 143. 2. c
An Salomon alchimiſta fuerit. 132. 2. d

Sancti.
Sancti in cælo quaſi victores. 73. 1. d

Sanguis.
Aegyptii ſanguinolenti ſanguine potati. 260. 1. d

Sapiens. Sapientia.
Sapientes ſunt candidi. 121. 2. b Sapiens eſt ſecurus, cur. 91. 2. d
Quid ſit ſapientiam attingere à fine ad finem. 126. 1. b
Sapientia omnes in ſe continet ſpiritus. 118. 1. a
Sapientia confertur cum ſponſa carnali, illique perfertur. 136. 1. a
Sapientiæ ſymbolum eſt ſal. 13. 2. b Sapientiæ emblema. 94. 2. d
Aliud. 96. 1. a Sapientia roboravit Abrahamum. 152. 2. d
Sapientiæ forma. 129. 2. a Tria officia ſapientiæ. 146. 1. b
Sapientia inventrix operum Dei. 131. 2. a
Sapientia eſt quaſi vapor, cur. item candor. 121. 1. a
Laboranti collaborat ſapientia. 145. 2. d
Sapientia ſua communicat. 107. 1. a Exempla. ibid. 1. b
Sapientia fugit malevolum, & quæ illa ſit. 11. 1. a Sapientiæ generoſitas. 129. 2. c Sapientia comparatur vino, cur. 120. 2. a

Sarug.
Sarug auctor imaginum. 194. 2. d

Saturnus.
Saturnus & Iupiter an & quando vixerint. 195. 1. b

Scientia.
Vera hominis ſcientia eſt ſcire Deum eſſe omnia, & ſe nihil. 202. 2. a
Scientia ſanctorum quæ. 155. 2. b

Semen.
Semina plantarum præferuntur humano. 100. 1. d. 2. a

Sepulchrum.
Priſcorum ſepulchra fuere ad mare, & portus. 27. 2. a

Silentium.
Silere in Scriptura eſt mori; hinc mors hebr. *dumo*, id eſt ſilentium. 29. 1. c

Sodoma.
Conflagratio Sodomæ magis bonitati, quàm iræ Dei tribuenda. 153. 2. d 154. 1. a

Sol.
Sol ſignat dies & loca. 230. 2. a

Sonus.
Soni percellentes qui. 221. 1. b

Spectrum.
Spectra Aegyptiorum quæ. 231. 2. b

Spes.
Manet ſpes in purgatorio. 45. 1. a
Spes acuit martyres. ibid. 1. b Exempla. ibid. 1. d

Spiritus.
Regula diſcretionis ſpirituum. 169. 1. c
Spiritus ſapientiæ multiplex, cur. 114. 1. a
Spiritus ſapientiæ cur ſubtilis. 114. 1. d cur diſertus. 114. 2. d cur mobilis. 115. 1. a
Spiritus ſapientiæ acutus, cur. 116. 1. b
Spiritus Dei incorruptibilis quintupliciter. 125. 1. c
Spiritus Domini quid ſit eſſentialiter. 15. 2. b quid notionaliter.

Spiritus ſanctus.
Spiritus ſanctus deſcendens in Apoſtolos in Pentecoſte cur apparuerit ſupra eos in ſpecie flammæ diſſectæ? 114. 1. a
Spiritus ſanctus implet omnia. 16. 1. d Comparatur ſoli. ibid. 2. a
Spiritus ſanctus fugit fictum. 10. 2. c Quis ſit Spiritu ſanctus. ibid.
Spiritus ſanctus eſt. 13. 2. b
Epitheta Spiritus ſancti. 153. 2. c
Corripitur Spiritus ſanctus, qualiter. 12. 2. c
Spiritus ſanctus oſculum Dei. 116. 2. a
Antipathia inter Spiritum ſanctum & peccatum. 14. 2. a

Spurius.
Spurii etymon. 62. 1. c Spuriæ plantæ quæ. ibid. 2. b
Spurii fælices, cur. 62. 2. b

Stella.
Stellæ prodiis habitæ, cur. 180. 2. d
Stella magis fuit dux ad Chriſtum. 230. 2. b

Sterilis.
Sterilis incoinquinata quæ. 52. 1. a
Sterilium filii illuſtres. 35. 2. b. c

Studioſus.

INDEX RERVM ET VERBORVM.

Studioſi minùs ſani, cur. 80 5.1.a

Stupor.

Pavidi obſtupeſcunt: 225.1.b Vide Timor,

Superbia.

Superbia mater libidinis, humilitas caſtitatis. 239.1.c

Tabernaculum.

TAbernaculi partes & vaſa. 244.2.c

Templum.

Templa Aegypti collapſa. 211.1.c

Tempus.

Tempora multa vocantur, quæ plena ſunt bonis operibus. 70.2.a

Tempus matinum, velut aptiſſimum, dandum eſt rebus divinis. 91. 2. a

Tempus eſt velociſſimum, ratio à ptiori. 78. 2. b

Tenebræ.

Tenebræ quadruplices. 218. 2. a

Tenebræ, quæ Aegyptios velabant, triplices. 218. 1.b

Tentatio.

Deus tentator tripliciter. 80. 1. d

Thalileos.

Thalileus per decem annos ſe votæ incluſit, cur. 90. 1. c

S. Thecla.

Sancta Thecla leonibus objecta, virgineo pudore, & reverentia

Teologia.

Theologia nobilitas. 831. 2.d

Theologia eſt ſpeculum Dei. 226. 2.c

Thiaſus.

Thiaſus quid? 170.1.c

Timor.

Quantum malum ſit timor? 225.1.b

Timor facit ſtupidos. 222.1.a

Cogitationes hominum cur timidæ? 146. 2.d

Tribulatio.

Pii tribulatione purgantur ut aurum igne. 47.1.a.b

Triſmegiſtus.

Aetas Triſmegiſti. 182. 3.b

Tyrannus.

Tyranni etymon. 88. 2.c

Vanus.

VAni qui non nôrunt Deum. 178.1.a

Vaticanus.

Unde dictus Vaticanus? 102.1.c

Venenum.

An initio mundi nulla fuerint venena à Deo creata. 21. 1.b

Venena non fuere homini ante peccatum noxia, ſaltem in actu ſecundo. 21. 2. d

Ver.

Aer vernus ſaluberrimus eſt, ac iucundiſſimus. 31. 1. a

Veſpaſianus.

Votum Veſpaſiani Imperatoris. 95. 1.a

Virgo, Virginitas.

Virgo Angelo fortior. 64. 2. a

Generoſitas Beatæ Virginis. 130. 2.c

Myſticè B. Virgo eſt ſponſa. 128. 2.d

In templis primo loco erant virgines. 54. 2. b

Donum electum virginis quod. 53. 2. c

Elogie virginum. 54.1.c item triplicis caſtitatis. 58. 2.d

Triumphi virginum. 61. 2.c & ſeq. Triplex earum corona. ibid.2.c

Pulchræ virginitatis exempla. 159.1.c & ſeq.

Virginitas eſt flos & fructus. 59.1.b

Virtus.

Initium virtutis eſt ejus deſiderium. 93. 1.c

Quatuor virtutes cardinales manebunt in cælo. 82. 2. c

Symbola virtutis. 46. 2.d Deus dominator virtutis dupliciter. 47.1.d

Vita.

Comparatur vita humana navi. 77.2.d item avi volanti. 78. 1. a item ſagittæ emiſſæ. ibid. b

Mundo vitæ Sanctorum eſt inſania, cur? 75.2.b

Vita humana eſt comœdia. 103. 1. b Vita humana ludus. 105. 1.c

Vita hominis eſt umbra. 29. 2. d

Novem emblemata brevitatis vitæ. 79. 2. c

Vitæ ærumnæ. 25.1.b

Vitulamen.

Vitulamen unde dictum. 62.1.c

Voluntas.

Dei voluntas norma juſtitiæ. 146. 2.a

Voluptarios. Voluptas.

Voluptuarii æſtimant omnia in morte finiri. 23.1.c idroque voluptati, dum vita ſuppetit, indulgendum. ibid.d & 33.1.b.29.2.d

Voluptatis filia eſt ſævitia, cur. 33. 2.b

Zelus.

Zelus dicitur Deus in abſtracto ob fervidum zelum animarum, quo pollet. 87. 2. c

Mens Dei eſt auris zeli, cur. 87. 2.a

INDEX MATERIARVM MORALIVM

Quæ his in ſapientiam commentariis continentur.

Verbis Evangelii, per Dominicas, Feſtos dies, & Ferias nonnullas occurrentis, adaptarum, in uſum & gratiam concionantium.

DOMINICA I. ADVENTUS.

SOle & luna. Horum uti & mundi pulchritudo fecit ut homines creaturas adorarint. 180. 1. d

Ex ea tamen perſpici poteſt, eſſe aliquem Deum, & quo illæ conditæ, & quidem unum. 183. 2.b

Sole. Sol denuntiat tempeſtates & tempora, eaque cauſat, & producit. 230. 2 a

Et ſtellis. Hæ olim à Gentibus pro diis habitæ. 180. 1.d

Præ confuſione ſonitus maris. Sub tempus extremi judicii horrendas mare ciebit tempeſtates, fluctus quoque ad invicem terrificè concutientur, aqua denique effervescet & exundabit. 83. 2. a

Virtutes cælorum movebuntur. Fulmina à ſolo Deo producuntur. 82. 2. d Torquebuntur hæc in impios tempore judicii, è cælis per angelos adminiſtros. 83. 2. a Eorum pernicitas & violentia ſunt ſagittæ Dei. 83.1.a.b Eorum effectus. ibid. b

In die judicii horrenda quoque & numeroſa ingruet grando. 83. 1. d Terra item inſolitis motibus tunc concutietur. 83. 2. d Venti denique & procellæ paſſim omnia deſtinent & ſubvertent. ibid.

His fieri incipientibus reſpicite, & levate. Sapiens & pius ſigna rerum futurarum prognoſtica novit, & cavet. 133. 2.a.b

Cælum & terra tranſibunt. Cælum & terra quomodo ſint condita è materia invisa. 162. 2. c Facta ſunt in numero, pondere, & menſura, & tamen tranſitura ſunt. 164. 2.c.d

DOMINICA II. ADVENTUS.

Renunciate Joanni quæ audiſtis & vidiſtis. Opera ſcil. mea, hæc enim, uti & exempla, optimè alios docent. 120.1 b

Claudi ambulant. Sapientia reddit ſuos agiles, & ad omne bonum expeditos. 115. 2.b

Quid exiſtis in deſertum videre? Chriſtus in Joannis laudes cœpit prorumpere, quia ob vitam ſanctam verè laudabilis erat, virtus quippe hominem reddit illuſtrem. 60.1. a Et immortalem. ibid. & ſeqq. Virtutis quod ſit etymon. ibid. d

Arundinem vento agitatam. Arundo ſymbolum eſt impii quolibet vento mobilis. 182.2.b Ventoſa ſapientia inutilis eſt. 108.2.b

Ut arundo recta, enodis & rigida eſt, ſed mobilis, ſic nemo ſuperbiat viribus ſed eloquentia eas emolliat. 174. 1.a

Pluſquam Prophetam. Juſti ſunt ſalus totius orbis. 87. 1.a

DOMINICA III. ADVENTUS.

Joannes in vinculis. Quam gravia ſcelerum ſint vincula, & quæ ſit peccatorum catena. 227. 1.d

Ego vox clamantis in deſerto. Eloquentia ventoſa parum prodeſt, ſed ſapiens eloquentia. 108. 2. c

Clamabat autem Ioannes Judæis nequam, Genimina viperarum. Filii namque parentum mores & vitia plerumque conſectantur, ut vipera viperæ. 55.1.d ibid.2.d

FERIA III. QUAT. TEMPOR. ADVENT.

Incarnatio filii Dei, quæ hodierna die ſolemniter recolitur, eſt proprium opus bonitatis Dei. 9. 1. d Incarnationi ſuæ Chriſtus

per

Digitized by Google

per varias in veteri teſtamento prælufit apparitionss. 240. s.d Ecce concipies in utero. Conceptio & formatio hominis in utero deſcribitur, qualiter à Deipara Virgine conceptus fuerit filius Dei. 93. 2. b

DOMINICA IV. ADVENTUS.

Tetrarcha autem Galilææ Herode, Ut judaicum regnum in varias tetrarchias diſſectum fuit, ſic & Alexandri Macedonis mortui regnum quatuor primarii duces inter ſe diviſſerunt. 4. 2.c

Baptiſmum pœnitentiæ. Homini lapſo neceſſaria eſt pœnitentia, ne pereat. 20. 2.d

IN FESTO NATIVITATIS DOMINI.

Cum quietum ſilentium contineret omnia. Natus eſt Chriſtus nocte media, & quia de cauſa. 253.2.a & ſeq.

Peperit & poſuit eum in præſepio. Hominis nativitas eſt crimi noſa. 201.1.a

Ipſe el mentorum trahit vitia. 101. 1. c Cur recens nati in terra ponerentur. ibid. 2. c Hominis nativitas & ſitus in utero. ibid. Puerorum vagitus & ploratus ortum habet a peccato originali. 1.d & ſeqq. Cur vita vocetur introitus, & quintuplici ſenſu. 103. 1. b Pannis eum involuit. Cur infans natus faſciis involuatur. 102. 1. a

Invenietis infantem. A paſtoribus, & hominibus ſimplicibus invenitur Deus. 12.1.a

Et verbum erat apud Deum. Deus filius eſt quaſi vapor Patris, 319.2.c ejus nobilitas ea eſt quod à Deo Patre ſit genitus. 130.1.b Erat lux vera. Chriſtus eſt oriens, & Sol. 76 1.2 Eſt lux, qui à Patre procedit, ſicut ſplendor & radius à ſole. 121.1.b eſt ſpeculum ſine macula majeſtatis Dei 322.2.a b

IN FESTO S. STEPHANI.

Sicut gallina congregat pullos. Deus ſub umbra alarum ſuarum ſuos protegit, ſicut gallina pullos. 80. 2. b

IN FESTO SS. INNOCENTIUM.

Joſeph. Fuit Joſeph patriarcha ſpeculum caſtitatis. 346.2.c ejus elogium & protectio à Deo. ibid.2.3. & ſeqq.

Surge & accipe puerum. Juſti tolluntur citò è vita, ne videant afflictionem ſibi ſuiſve imminentem. 67. 2 b

Et fuge in Ægyptum. Exemplo hoc Ioſephi diſcimus oportet, quantum parentes ſubeant laborem in liberis educandis. 101.a.d

Receſſit in Ægyptum. Chriſto autem Ægyptum primùm intrante omnia ſimulacra Ægyptiorum, quæ varia habebant (maximè beſtias & ſerpentes) ad terram collapſa ſunt. 162. 1.b

DOMINICA INFRA OCT. NATIVITAT.

Non diſcedebat de templo obſecrationibus ſerviens. Preces ſunt arma ſacerdotum in templis agentium. 36.2. b.c Oratio eſt manna quoddam animam paſcit, & eſt cæleſtis. 216.2.a

IN EPIPHANIA DOMINI.

Ecce magi. Ut hi ſtellæ conſpectu exciti, venerunt cum muneribus adorare recens natum Deum, ſic & omnibus regibus religio Deique cultus cordi eſſe debet, ipſa namque politiæ eſt columen. 7 2.c proinde juſtitiæ ſam jungat oportet. 2.a. b & ſeqq.

Vidimus ſtellam. Gentes idolorum cultui addictas prævenit Deus luminis & gratiæ ſuæ immiſſione. 10,2.a quibus vias electos Deus in hac vita deducat. 156. 2.c

Turbatus eſt, & omnis hieroſolyma cum illo. Turbationes & murmura Deo ſummoperè diſplicent. 17.2.d Semper ſibi metuunt reges & principes. 86. 2.a

Congregans omnes princip. ſacerd. Viris doctis fuere amici conſultores & magiſtri principum. 207.2. d

Sciſcitabatur ab eis, ubi Chriſt. oſſe. Hiſtorias priſcas noſſe & facta patrum, confer ad rectè inſtituendam vitam. 133. 1 a

Clam vocatis Magis, didicit ab eis tempus ſtellæ. Gentiles magi cælitus illuſtrati ſunt. Herodes intea pios habitans minime ſapientia fugit malevolam animam, & eos qui ſinceriè non procedunt. 13.2.a Sapientiam practicam ſceleſti non habent, etſi ſæpè ſpeculativam. ibid.

Ut & ego veniens adorem eum. Mentitur, nihil enim minùs cogitabat, ceterùm reges dedecet fictio. 13.2.d

Stella antecedebat eos. Deus ſuorum dux eſt 309.1.c columna Hebræos per deſertum deducens deſcribitur. 258. s. 2 Stellæ olim habitæ prodiis. 180. 1.d

DOMINICA INFRA OCT. EPIPHANIÆ.

Cum factus eſſet Ieſus ann. duodecim. A primis annis pietati ſtudendum eſt. 128.s.b.e

Audientem & interrogantem. Exemplo Chriſti, qui notionalis Dei erat Sapientia, omnes etiam doctiſſimis diſcere & audire alios debent. 85.1.b Philoſophi multi fuere ſapientiæ comparandæ ſtudioſiſſimi. 97. s.e

Dena eſt ſapientium emendator. 509.1.b

Stupebant autem omnes. Sapientia ſuos cultores reddit admirabiles, & eos loquentes nemo non miratur. 334.s.d

Super doctrina. Sapientis & doctrina regit orbem. 95. a.b ejus emblema. 96.2.a Reges, qualia erat Chriſtus, maximè decet doctrina. 95.1.2 Varii effectus doctrinæ. 133. 1.2 & ſeq. ibid. 2.b & ſeqq. Diſciplinæ laus, & quid propriè ſit. 50.2 b

Dolentes quærebamus te. Dolorem includit amor, & inducit languorem, & talis erat amor Deiparæ erga filium. 79. 2 b

Ieſus proficiebat. Qualem ſcientiam habuerit Chriſtus, Adam & Salomon, an ea per actus adaucta ſit. 100.2.b & ſeqq. Filius Dei eſt notionalis ſapientia. 312. 1.c.d

Sapientia. Sapientia quid ſit, quæ toto Sapientiæ libro deprædicatur, ipſa non tam ſpeculativa, quàm practica eſt & ſanctitas 3.2.d Sal eſt ſapientiæ ſymbolum. 13. 2. c Ipſa eſt immarceſcibilis. 90.1.d eſt dos regendi 94.2.d eſt melior opibus, auro & gemmis. 104.1 c eſt laborioſa. 106.2.a eſt munda. 125 2.d & ſeqq. eſt mira ejus pulchritudo. 122.2.c illius æternitas. 12.1 c. b manet illæſa & inconcuſſa. ibid c & ſeq. à malitia non ſuperatur, quomodo. 124. 1. d & ſeqq. attingit à fine uſque ad finem. 126 1.b

Philoſophia vera in quo conſiſtat, & quid complectatur. 4. 1.c

Et gratia. Chriſtus erat ingenioſus, & fortitus animam bonam. 535. 1. d

Conſervabat, conferens in corde ſuo. Hinc elucet B. V. generoſitas, quòd habuerit filium, qui Dei eſſet ſapientia, quique eam hic in templo patefecit. 130. 2 e

DOMINICA II. POST. EPIPHAN.

Nuptiæ factæ ſunt. Sapientia cuilibet in ſponſam aſſumenda eſt, idque ob pulchritudinem. 108 1.d 129 1.a in quo illa aliis ſponſis præſtet. 136.2.a

Vocatus eſt autem & Jeſus. Ubi Chriſtus eſt, ibi nihil deeſt, ſed adſunt omnia. 100 1.a

Tu ſervaſti bonum vinum uſque adhuc. Ut vinum hoc ſuit optimum, ſic ea quæ Deus dat, eſſe ſolent ſapidiſſima. 209.2.a

DOMINICA III. POST EPIPHANIAM.

Homo ſum habens ſub me milites. A potentibus opprimentur in majores. 33. 2.b.e

Dominatus terrenus miſerrimus eſt. 80.1.c

Dico huic vade, & vadit. Providentiæ divinæ ſuavitas & fortitudo. 127.1.2 & ſeqq. attemperas ſe Deus cauſis ſecundis ibid. a.b idque ſuaviter, ſic etiam diſpenſas res ſupernaturales. ibid. e

In tenebras exteriores. Deſcribuntur denſæ, horrendæ & palpabiles tenebræ Ægypti. 520.1 b & ſeqq. 326.2.a in iis horrenda ſpectra Ægyptus occurrebant, horrendique fragores exaudiebantur. 545.5.b 226.1.2 Infernus eſt regio tenebrarum. 26.2.d Peccatores quoque in denſiſſimis tenebris verſantur. 528.2 d

Impiorum damnatio ad inferos, & eorum vita ibi vitalis. 72.2.b Inferni regnum deſcribitur. 21.2.b & ſeqq.

DOMINICA IV. POST EPIPHANIAM.

Motus factus eſt. Ventus vehemens erit circa finem mundi qui omnia evertet & deſtruet. 84.2 d

Navicula operiretur fluctibus. Navis ſymbolum eſt vitæ & voluptatis. 77. 2. a Hominis & navis analogiæ. ibid. 2.d Navium inventor primus fuit Noe. 188.1. b cur arca vocetur lignum benedictum. 190. 1.a Navium quæ ſit utilitas & fructus. 189.1.d

Oper fluctibus. Navigantium quanta ſint pericula. 77. 2.a

Domine ſalva nos. Diverſimode Deus ſuos & res quaſlibet conſervat. 189.2.b Dei providentia in navigantibus & navibus ſingulis in mari gubernandis. 188.2.a

Ipſe vero dormiebat Ita Noë per arcæ fabricam diluvii pericula evaſit, tametſi deſuper jactatus ventis & undis. 191.2. c Deducit D. us ad portas mortis, & reducit. 215. s. a

Quid timidi eſtis modicæ fidei? Iuſti autem in omnibus caſibus & periculis Deo fidunt. 50. 1. b Peccati formido unde provenias. 228. 1. b

Facta eſt tranquillitas; Modeſtia & morum compoſitio præferenda in inceſſu & converſatione vitæ. 164.a.d

Venti & mare obediunt ei. Venturum via & indoles. 181. 2. d Hos priſci putarunt eſſe deos. 180. 1. d Aqua quoque iis pro deo habita. ibid 2.b Sancti homines maria & flumina tutentia compeſcuerunt. 240. 2.c

Obediunt ei. Creatura qualibet exactiſſimè Deo obtemperant & quidem contra naturam propriam. 244 1.c

DOMINICA V. POST EPIPHANIAM.

Sinite utraque creſcere. Cur impii à Deo vivere permittantur. 69. 1. e

DOMINICA VI. POST EPIPHANIAM.

Simile eſt regnum cælorum. Regnum feliciſſimum eſt. 80.1.c at regnum terrenum miſera ſervitus. ibid. e

Sine parabolis non loquebatur: Parabolæ ſunt gnomæ & ſententiæ. 101. 2.a

DOMINICA IN SEPUAGESIMA.

Exiit conducere operarios. Gratia primò nos prævenit & procupat. 90. a. b

A qua qui præventus eſt, rogat ſibi infundi maiorem. ibid. c.d Veri ſancti quærunt quibus ſapientiam ſuam communicent. 93.s.c. Operarios. Opera optimè docent & exempla. 110. 1.b

 Pri-

Digitized by Google

INDEX MATERIARVM MORALIUM.

Primo mane. Gratia primò manè ipſa in quærentibus ſe ſponte offert. 91.1.d qui verò eam ſic quæſierit, ſecurus eſſe poteſt de illa invenienda. 91.a.d Manè & ſub auroram oranti Dei gratia excipienda eſt. 218.a.b diei initium Deo dicandum. 119. 8.a

Quid ſtatis otioſi. Neque enim otiandum eſt, cùm ſapientia ipſa laborioſa ſit. 106. a. a

Ite in vineam meam. Invitat ad laborem, quia hic unica via eſt ad gloriam. 147. a.e

Et quod juſtum fuerit dabo vobis. Iuſti merentur mercedem gloriæ ex condigno. 45.1.a Operi bono debetur merces. 79.a.a.b Deus de bono opere remunerando ſollicitus eſt. ibid. a.e

Murmurabant. Murmura Deo diſplicent, eaque ſemper acriter caſtigavit. 57. a. d

Portavimus pondus diei. Vita quippe noſtra gravis & laborioſa eſt. 23. 1.c

Non facio tibi iniuriam. Deus omnibus de neceſſariis providet, quia ejus providentia res omnes æqualiter gubernat. 88. 1.b varii errores circa æqualem Dei gubernationem, 81.2.6 & ſeqq.

Non licet mihi, quod volo facere? Deus cognoſcit futura, etiam conditionata. 67.2.c Dei voluntati nemo reſiſtere poteſt. 172. 2.d & ſeqq. Et ſi bonus ſit, poteſt & tenetur, peccantes caſtigare. 200. 1.b

An oculus tuus nequam eſt. Oculus nequam ſymbolum eſt invidiæ, invidia autem diaboli mors in mundum intravit. 40. 2.c in ipſa primum ſtabilit peccatum. 41.1.c.d Epitheta & damna invidiæ. ibid.c ea caret Deus & ſapientia. 96.1.d Faſcinatio contingit per oculos, qui verè ſunt oculi nequam. 60.1.b.c Mundi perverſa judicia 72.2.a Intentio, quæ per oculos denotatur, eſt ſubſtantia rectæ actionis. 114.2.b

Quia ego bonus ſum. Bonitas Deo propria eſt. 152.1.d 116. 2.d Neceſſitas exitii impiorum an procedat à Deo. 240.1.2 ejus bonitas & benignitas erga homines. 8.2.2. 2.c

Multi ſunt vocati, pauci electi. Cauſis ſecundis in vocatione, & prædeſtinatione ſeſe Deus attemperat. 527.8.b

DOMINICA IN SEXAGESIMA.

Inter ſpinas. Concupiſcentiæ via ſpinoſa eſt. 76.2.b quia & ipſa ſpina eſt. 12.2.b

Et à voluptatibus vitæ. Cupiditas & voluptas hominem reddunt atheum. 24. 1. a
Voluptas in ſuos ſectatores velut carnifex eſt. Concupiſcentia turbo eſt. 331. b. a & ſeqq. Voluptates ſunt myſtica idola. 587. a. a

Suffocantur. Res mundanæ ſunt faſcinatio nugacitatis. 69. 1.b & ſeqq. corpus grave obnubilat mentem. 547. 1.a

DOMINICA IN QUINQUAGESIMA.

Ecce aſcendimus Hieroſolymam. Incipit Dominus ſuos de inſtante paſſione ſua commonefacere, ut hinc diſcant Chriſtiani non eſſe ſibi his diebus voluptates conſectandas, ſed paſſionis Dominicæ memoriam aſſumendam. Hinc fiebat ut priſci Chriſtiani coronas roſaceas geſtare nollent, ſed ſpineas deligerent. 31. a. a

Cæcus ſedebat ſecus viam. Cæcitas peccatorum, & undenam ea ortum habeat. 29. a. e

Occaſione Bacchanalium inſtantium argui poſſunt gulones & luxones, & quilibet cupedinarii. Cupiditas mater eſt atheiſmi. 30. 8. b
Carnales negant reſurrectionem, & quidquid de alia vita dicitur, fabulam eſſe dictitant. 25.a.a Mundanorum & Chriſti antitheſis. Peccator peccando ſibi mortem accerſit. 20.1.d tam animæ quàm corporis, uti & protoplaſti ſibi & poſteris eam accerſivere. 23. 1.a Peccatoris vita mors eſt. 23.2.c Magis non eſt, quàm ſit. 26. 1. d Peccatum invexit infernum. 21.a.c Sex peccati gradus. 23. a b.e
Voluptates ſæculi quàm ſint breves. 30. 2.c
Voluptatum ſpinoſarum ſymbolum eſt roſa. 32.a.d
Voluptas crudelis eſt. 31. 1.b

FERIA IV. CINERUM.

Ubi eſt theſaurus tuus, ibi eſt & cor tuum, Qui terram amat, terra eſt, qui Deum, Deus. 204. 1.b

FERIA VI. POST CINERES.

Audiſtis quia dictum eſt antiquis. Chriſti operæ & doctrina contraria erat operibus & traditionibus Phariſæorum. 2f a.c

Ego autem dico vobis. Chriſti & mundanorum antitheſes quoad res agendas, 37.2.a phariſæorum doctrina & Chriſti toto cælo diſcrepabat. 17. 8.c

Eſtote perfecti, Perfecto, & cuilibet Chriſtiano, aſſiduè adhibenda mortificatio eſt, 90. s. a Initium perfectionis & virtutis eſt ipſum eius deſiderium. 92.2 e Abſtinere ab omnibus vitiis, virum reddit perfectum. 140.1.d

Sicut pater veſter cæleſtis perfectus eſt. Sanctitas quippe Deo propria eſt, à quo omnis in alios derivatur. 113.1.c

SABBATHO POST CINERES.

Vidit eos laborantes in remigando. Per adverſa hominem Deus tentat, & ſic eorum virtutem facit inclareſcere. 45.2. d perque eadem illum expurgat. 46. 2.d

Vidit. Et tacuit, tacendo tamen, illis ſuccurrere paratiſſimus fuit, quia ſilentia, ſunt Dei opera. 224. 1. b

Quotquot tangebant eum, ſalvi fiebant. Deus, & maximè Spiritus ſanctus, beneficus eſt, & nulli non geſtit benefacere. 170. 2. b

DOMINICA I. IN QUADRAGESIMA.

Ut tentaretur à diabolo. Tripliciter tentatur Deus. 50.2.d Ut Satan hic cum redemptore duellum ſuſcepit, ſic vitia pugnant cum virtutibus. 897.1.a b

Diabolus videbat mirabilem Chriſti in jejunando patientiam, hinc eam miratus aggreſſus eſt eum tentare. Singularis quippe illius in adverſis fuit patientia. 18. 2. d
Non in ſolo pane vivit homo. Quadraginta continuis diebus ſine omni prorſus cibo Chriſtus in deſerto egit. 218. 2.a

In pinnaculum templi. Templi Salomonici deſcriptio per omnes ſuas partes. 245.a.b

Oſtendit ei omnia regna, mundi. Omnia regna, atque adeò orbis totus coram Deo quaſi gutta roris antelucani. 165. a,b eorumdem parvitas & inanitas. ibid. a.c Sic etiam veſtes Pontificis Iudaici totum terrarum orbem repræſentabant. 238. 2.d Tres hujus rei cauſæ. ibid. 2.a

Hæc omnia tibi dabo. Talis promiſſio ſi homini fieret, illicò auſcultaret, quia creaturæ ſunt ei in laqueum & muſcipulam, 591. 2. a

Vade Satana. Tentationibus fortiter & generosè reluctandum eſt 896.1.d

F E R I A II.

Agnos ſtatuit a dextris. Deus in die judicii defenſor erit juſtorum & protector. 80. a.d ejus zelus pro piis & ſanctis contra impios tunc eluceſcet. 99.1.e Sancti tunc erunt in cælo quaſi victores, & de oppugnatoribus ſuis triumphum agent. 74 s.a

F E R I A IV.

Venit audire ſapientiam Salomonis. Salomon quippe ardentiſſimus fuit ſapientiæ amator, eamque à Deo poſtulavit ad regendum populum, & templum conſtituendum. 242. 1.d

S A B B A T H O.

Quotquot tangebant eum, ſalvi fiebant. Chriſtus omnibus benefacere geſtiebat. 34. a.b.c

DOMINICA II. IN QUADRAGESIMA.

Nubes lucida obumbravit eos. Nubis origo, eſt ea ſymbolum 29 1.a

F E R I A IV.

Et qui majores ſunt. Rector qualis eſſe debeat. 76. 2.b
Benefici vocantur. Dei ſummi regis beneficentia & bonitas 8.a. a ipſa deſcribitur. 2. e Beneficentia proximè ad Deum accedimus. 119.a.b.c

F E R I A V.

Ut moreretur mendicus, & portar. ab Ang in ſinum Abrahæ: Mors ſanctorum eſt vitæ ianua. Limbus patrum, & ſinus Abrahæ vocatur pax. 44.2.b Iuſtorum mors, etiam præoccupatorum, ponit eos in quiete & refrigerio, ipſi eam meditando prævertunt. 64.1.d Rapiuntur ante diem ad cœtum ſanctorum. 66.2. d Sancti in cælo ſtant quaſi victores. 7. 2. c

Mortuus eſt autem & dives, Impiorum funeſta mors poſt lætam vitam. 72.8. d.a.a
Multipliciter tunc illos Deus diſrumpit. 72. 2.d

Attollens oculos impii. In die mortis agnoſcent rerum quas amarunt vanitatem & fugacitatem. 77.1.b.

Mitte Lazarum. Fruſtra, quia in inferno nullum ſolatium. 25 a.d Impii poſt mortem nullum habentes advocatum deſperabunt. 17. s. b

Refrigeret linguam. Ut epulo in lingua tortus fuit, ſic in eadem torquebuntur detractores ac maledici. 18. 2.a Ut epulo gula & lingua peccavit, ita in eadem ſe clamavit cruciari, nam per quæ quis peccat, per hæc & punitur. 162. s.c

SAB-

P R O C O N C I O N I B V S.

SABBATHO.

Adoleſcentior. Iuvenes tamen ſæpè ſunt prudentiores multis ſenibus. 65.a b

Vivendo luxurioſe. Libido mentem excæcat & obnubilat, ut ſpiritum ſapientiæ percipere non poſſit. 2 a.r.a Luxuria quid propriè ſit. 32 2.d Fornicatio hominem mirè dementat. 193. 2. u Principum & heroum filii ſæpè degenares ſunt. 146. 1.c Fornicatio, ſpecioſa puella velut ſpecioſum idolum eſt. 193.2.a

FERIA III. POST DOMINICAM III. IN QUADRAGESIMA.

Corripe eum inter te & ipſum ſolum. In fratribus corripiendis Dei ſuavitatem imitari oportet. 169. 1.c

FERIA IV.

Qui tranſgrediuntur traditiones ſeniorum? Chriſtus contra Phariſæos tauavit, quod legem divinam traditionibus humanis adulterarent. 37.1.b.

Cogitationes malæ. Cogitationes perverſæ ſeparant à Deo. 10. 2. d ſunt quaſi ſcintillæ, & baccæ arborum 11.1 c

Falſa teſtimonia. Tribus de cauſis cavenda detractio eſt. 18.1.a Mendax os animam occidit. 18.2.b.c Mendacium perniciosum, eſt peccatum mortale; iocoſum, veniale ibid.2.b Quid ſit mendacium. 19.1.a Lingua maledica & detractrix gravius in inferno torquebitur. 22.2.d Cur idololatræ facilè peierent. 199. 1.a ſeqq. Deus vindicat periuria ad oratoria Sanctorum concepta. 199.1.b

FERIA V.

Quia & aliis civit. oport. me Evangelizare. Sapientia libenter ſua communicat. 107. 1. a Eius rei ratio eſt, quia quò plus effundit, eo plus recipit. 107.2.c

FERIA VI.

Numquid major es pat. noſt. Iacob? Iacobi Patriarchæ elogium. 155.1. a & ſeqq.

Sitiet iterum. Aqua petræ an Hebræos in deſerto ſecuta ſit. 196.2.b Ægyptiorum ſitis ob aquas Nili cruentas, cùm Hebræi eo tunc puras biberent. 188. 2. 2.b

Nemo tamen dixit, quid quæris. Ut Apoſtoli hic de Chriſti facto non inquiſiere ita nec Dei majeſtas indaganda. 10.2.b

SABBATHO.

Deprehenſam adulterio. Adulteri juſto Dei judicio habent uxores adulteras. 51 2.a Adulterium iniuſtum eſt. 56. 2. b Spurii ſunt teſtes nequitiæ parentum, & ipſi ſalaces & fallaces. 64.1.2.b Non ſunt plerumque vivaces, viteque diuturnæ 62. 1.a

Nec ego te condemnabo. Rectores modeſtè ſe gerant. 175.1. a Magni agunt omnia pacificè. ibid.2.a Iuſtitiam judex benignitate temperet. ibid.2.b

Nec ego te condemnabo. Deus nequit condemnare innocentem, imò nec, ut hæc mulier erat, nocentes ſemper condemnat. 173 1.b Neminem ante peccati præviſionem deſtinat ad damnationem. ibid.1.c

DOMINICA IV. IN QUADRAGESIMA.

Fugit in montem ipſe ſolus. Dignitates eccleſiaſticas multi fugerunt, nonnulli etiam ſacerdotium. 26.2.a Exempla eorum, qui regnum cum monaſterio commutarunt. ibid.b

FERIA III.

Iuſtum Iudicium judicate. Reges judicare debent ſubditis. 6. a. b Iudex eſt paranimarum. 6. 2 a Iudicis quod ſit emblema, 1.d. Olim reges & principes controverſias ſuorum iudicabant. 85. 1.b proinde illorum eſt rectè iudicare. ibid.2.c Tria ſunt judicum vitia. 86.1.a

FERIA IV.

Quis peccavit, ut hic cæcus naſceretur. Culpa vertitur in pœnam, & peccata per ſimiles pœnas caſtigantur. 162. 1.c

FERIA V.

Miſericordia motus. Omnipotentia cauſa eſt ſummæ miſericordiæ, qualis hæc in facto neceſſaria erat. 206.1.c

FERIA VI.

Vado ut à ſomno excitem eum. Mors ſanctorum eſt vitæ initium

SABBATHO.

Ego ſum lux mundi. Chriſtus ſol eſt lucidiſſimus. 96. 1. u Sapientia lux eſt. 105.2.c Ejus lumen eſt inextinguibile. ibid. 2. b Deus lux eſt omnia illuminans, quia & omne lumen ab eo derivatur. 121.1.a

DOMINICA DE PASSIONE.

Si veritatem dico vobis, quare non creditis mihi? Chriſtus docuit ſcientiam ſanctorum. 130.2.d

Abraham pater veſter exultavit, ut vider. Magna fuit Abrahæ fides, & ſingularis obedientia. 85 1.2.a

FERIA III.

Tempus autem veſtrum ſemper eſt paratum. Tempus eſt velociſſimum. 78.2.b

Murmur multum erat de eo in turba. Chriſti patientia in adverſis multos ea in admirationem & convertit. 38.1.d

FERIA IV.

Opera quæ ego facio. Opera quæ redemptor fecit, fuerunt admiranda. 131.2.a

Quia non eſtis de ovibus meis. Odium generari plerumque ſolet in moribus & agendi ratione diſcrepantia. 36.1.b

Ego & pater unum ſumus. Chriſtus dicit ſe patrem habere Deum, Judæos diabolum. 37.2.b.c

FERIA VI.

Quid facimus, quia hic homo multa ſigna facit? Conſilia Phariſæorum de Chriſto opprimendo. 34.1.a quia eorum moribus contrarius erat. ibid. a b.c Opera juſtorum & impiorum contraria ſunt 35.1.a Odii radix eſt morum diſſonantia. 36.1.b

DOMINICA IN PALMIS.

Solet hodie pleriſque locis pro concione paſſio Dominica exponi, unde eu & in ſacris Miſſarum ſolemniis legi conſuevit. 38 1 a

Chriſti patientia in adverſis, & maximè in crucem actis, multos coegit admirari, & ad ipſum convertit, ut centurionem & milites. 38.1.d

Cur redemptor cruci fuerit affixus. 39.1.b Adam ſepultus videtur in monte Calvariæ, in quo redemptor crucifixus eſt. 85 1.2.d

IN DOMINICA RESURRECTIONIS.

Noctis Paſchalis elogia 233 2.c nocte paſchali, anno recurrente, contigit Chriſti incarnatio. ibid.b

Adam reſurrexit Chriſto reſurgente. 251.1.a unde conſequitur, ipſum unà cum Eva ſalvatum eſſe. 250.2.a Reſurrectionem negabant Sadducæi, ut & apparitionem ſpirituum. 5.1 d item homines carnales & animales, qui quidquid de alia vita profertur, fabuloſum eſſe ajunt. 25.2.a ſed eos refutant multi qui à mortuis reſurrexere, & Sanctorum apparentium exempla. ibid. & ſeqq. ex inferno nulla ad vitam reſurrexere. 25.2.d

Nolite expaveſcere. Pavidi ſiunt quoque meritis inopes ignorantes quid aut agere aut dicere debeant. 225.1. b Timor hominem perdit aut prodit. ibid.2.a

FERIA II. POST PASCHA.

Appropinquans ibat cum illis. Quemadmodum redemptor hic ſe diſcipulorum horum colloquio ultro & de repente interſerit, quod de ipſius geſtis hi loquerentur, ita de Deo & gratia ſollicitis, ipſe & hæc ultro ſeſe offerunt. 91 1.d 2.a

Crucifixerunt eum. Cur cruci Chriſtus affixus fuerit. 39.1.b

Interpretabatur illis in omnibus Scripturis. Scriptura autem ſacra univerſas animæ plagas curat & quaslibet ægritudines. 212.1.b Ipſa velut manna eſt. 215.2.d

FERIA III. POST PASCHA.

Nolite timere. Meritò, quia impii ſemper timent. 224.1.a ibid.d Conſcientiæ vis in utramque partem. ibid.2.a Tres ſunt cauſæ metus impiorum. 216.1.c

Favum mellis. Apis ob puritatem ſymbolū eſt ſapientiæ. 115.1.d

DOMINICA IN ALBIS.

Intravit Ieſus. Diverſimodè Deus apparet ſuis. 80.2.c

Quorum remiſeritis peccata. Pœnitentia homini lapſo neceſſaria eſt & ſalutaris. 20.2.d

Noli eſſe incredulus. Incredulitas S. Thomæ unde habuerit originem. 20.2.a

DOMINICA II. POST PASCHA.

Ego ſum paſtor bonus. Epiſcopi & reges ſunt ſubditorum ſuorum veluti paſtores, id denotatur per pedum paſtorale & ſceptrum regale. 94.2.b

DOMINICA III. POST PASCHA.

Plorabitis & flebitis. Patientia explorat opera iuſtorum. 38.2.d Vita iuſtorum mera eſt afflictio. 44.1.2.b virtus habet ſuum agonem omnesque iuſti martyres ſunt. 45.2.d Deus tentat ſuos per adverſa, ut ſic eorum virtutem faciat eluceſcere. 45.2.c.d per hæc eoſdem purgat. 46.2.d hi iis purgantur ut aurum igne. 47.2.a eos aurum igne non cremetur. ibid.2.d

Mundus gaudebit. Mundani ducunt vitam Sanctorum, quod ſagittant & vexant, velut inſaniam. 74.2.b

Gaudium veſtrum nemo tollet. Undenam lætitia Sanctorum in hac vita oriatur. 215.2.c

DO-

INDEX MATERIARVM MORALIUM.

DOMINICA IV. POST PASCHA.

Paraclitus non veniet. Sp. ſanctus eſt conſolatorius & ſuavis. 115.2.d eſt oſculum & ſuavium Dei. 116.1.a eſt paracletus. 132.2.d

Arguet de peccato. Peccata Spiritus ſancti gratiam ab homine excludunt. 12.2.a Spiritus ſanctus odit peccatum & corripit. 13.2.d Fugit fictum. 12.2.c

De juſtitia. Virtutum quarumlibet exercitium, vocatur in ſacra Scriptura nomine juſtitiæ. 7.1.c Juſtitia manebit in cælo. 22.2.b.c Robur Dei eſt initium juſtitiæ. 173.2.c Juſtitia eſt regum virtus, & præſtantiſſima dos. 6.2.d ejus emblema. ibid. 2.b Voluntas Dei norma eſt juſtitiæ. 146.2.a

IN LITANIIS MAJORIBUS.

Petite & accipietis. Gratiam primùm qui accepit, petit deinde ſibi majorem infundi. 91.1.a Per filium omnia petita nobis à Patre concedi ſolent. 145.2.a Oratio porro manna quoddam eſt. 141.1.b

Irati Dei ſignum eſt, ſi animæ noxia concedat rogantibus, & vota ſua, concupiſcentiæ, & vice verſa, miſericordiæ, ſi neget. 209.1.b.c

Noſtis bona data dare filius veſtris. Filii parentum mores & vitia ſequuntur. 58.1.d ibid. 2.c

IN DIE ASCENSIONIS DOMINI.

Omni creaturæ. Per omnem creaturam S. Gregorius hominem vult ſignificari, utpote qui omnes rerum creatarum reliquarum gradus & ſpecies in ſe continet. 16.2.a.b ejus creatio non eſt fortuita, ſed deſtinatè à Deo peracta. 26.1.c

Nubes ſuſcepit eum. Nubis nigo, ea eſt ſymbolum principum, & gubernatorum. 29.1.a Aſcendens Chriſtus, ad ortum ferebatur. 219.1.d

DOMINICA PENTECOSTES.

Spiritus vehementis. Anima noſtra merus eſt ſpiritus. 26.2.b.c

Vehementis. Nihil enim Spiritum ſanctum poteſt remorari. 116.2.a Concupiſcentia velut vehemens turbo eſt. 70.1.2.& ſeqq.

Diſpert. linguæ tamquam ignis. Sermo lingua prolatus, eſt velut ſcintilla è ſilice excuſſa. 27.1.a ibid. 1.c Cur Sp. ſanctus in ſpecie linguarum diſpertitarum deſcenderit. 114.1.a.b.c

Anima noſtra ignis eſt. 28.1.a varia Philoſophorum de ea ra ſententiæ. ibid. 1.c

Replevit totam domum. Eſt quippe Sp. ſanctus ſummè agilis & mobilis. 118.2.a.b Apoſtoli Spiritum ſanctum ardentiſſimè deſiderantes, dum præ aliis accipere digni fuera. 91.1.c 104.1.b Spiritus Dei eſt incorruptibilis quo ſenſu. 168.1.a Spiritus ſanctus eſt auctor libri Sapientiæ. 2.1.d ibid 2.a Odit, fugit & execratur fictum. 12.2.c 13.1.a per peccata contriſtatur & quodammodo corripitur. 14.1.b.c eſt ſingularis hominum amator. 14.2.b replet orbem, & continet omnia. 15.2.c & ſeqq. 16.1.d eſt beneficus, & omnibus benefacere geſtit. 116.2.b.c omnibus proſpicit, & providet. 117.1.d.2.a quo ſenſu omnes ſpiritus capiat. 117.2.b 118.1.d ſuos facit agiles. 118.2.c ejus divinitas adſtruit. 112.2.a ejus dotes. ibid 2.c eſt ſanctus, & omnis ſanctitatis fons & dator 36.1.c avitus & zelans pro Dei honore. 116.1.c eſt conſolator. 133.2.c.d

Sapientia. Ejus dona. *De qua vide notata Dominica infra Octavam Epiphan.*

Deus eſt ſapientum emendator. 109.2.b Sapientia fluit è Deo, & maximè è Sp. ſancto, ſicut aqua limpida è fonte. 120.2.a & quidem purè & liquidè. ibid. 2.b eſt illa candor & ſplendor lucis æternæ. 121.1.a

Fortitudo. Spiritus ſanctus enim fortis eſt, & poteſt omnia, omnemque habet virtutem. 117.1.b Sapientiæ generoſitas: reddit quoque ſuos generoſos. 129.2.c Robur eſt initium juſtitiæ. 173.2.c

Sapientia. Theologia, & ſcientia de rebus divinis, eſt ſpeculum Dei. 122.2.c ejus elogium. 131.1.d Sapientia docet quatuor virtutes Cardinales. 132.2.a

Timor Domini. Deum timere & de illo cogitare, ſenſus eſt conſummatus 92.1.2.b de illo & de gratia ſollicitus ipſe & hae ſe ultrò offerunt. ibid.

FERIA II. POST PENTECOST.

Sic Deus dilexit mundum. Dei bonitas, & benignitas erga humanum genus, & mundum. 9.1.b Spiritus ſanctus erga homines mirificè afficitur. 13.2.b 116.2.d In Deo verè eſt actus amoris, quo diligit creaturas. 127.1.b

Odit lucem. Odii Judæorum in Chriſtum duodecim ſunt cauſæ. 31.2.d

IN FESTO SS. TRINITATIS.

Dei opt. max. deſcriptio per ſuas proprietates. 8.1.c 179.1.a & ſeqq. ejus nomen eſt eos. 179.1.a ejus majeſtas non eſt hominibus indaganda. 9.2.c ejus natura & efficacia univerſa replet per eſſentiam, potentiam & præſentiam. 15.2.a.b Ipſe continet omnia ut fundus. 16.1.b omniaque fovet ceu ventus favonius. 16.2.b eſt ſapientia increata. 122.1.a ejus, quæ propria eſt Deo, & tribus SS. Trinitatis perſonis communis, epitheta. 112.2.d & ſeq. 113.2.a.d 114.2.& 115.2.a 116.2.d & ſeqq. hæc eſt quaſi vapor potentiæ Dei. 119.1.d & ſeqq. Deo propria eſt ſanctitas. 113.1.c Ipſe in ſe ſimplex ſimul eſt, & multiplex ob immenſitatem perfectionis 113.2.b ſic quoque diverſimodè mentem viſitat. ibid. 2.c Subtilis eſt, & omnia penetrans 114.1.d eum eſſe negant athei, & maximè cupedinarii. 24.1.a ſua eſſentia omnia implet. 129.1.b propria illi eſt bonitas. 122.1.d eſt ubique locorum. 126.1.b pari ſolicitudine curat tam ſumma, quam infima. ibid. c ejus pulchritudo. 129.1.b 34.2.b mira ejus dulcedo, eùm & omnia amara dulcoret. 169.1.b Deum eſſe & quidem unum docet rerum creatarum pulchritudo & varietas. 182.2.c 182.2.b eius beneficentia & bonitas. 8.2.a 2.c

Baptizantes eos. Baptiſmus fictè ſuſcipiendus non eſt. 13.1.a.b

DOMINICA I. POST PENTECOST.

Menſuram bonam. Omnia in menſura, numero & pondere diſpoſuit Deus. 163.2.d

IN FESTO CORPORIS CHRISTI.

Non ſicut manducav. patr. veſtri Manna. Manna proprietates & dotes. 214.1.d fuit panis Angelorum. a 14.2.b hoc quotidie Hebræis à Deo parabatur. 215.1.d hinc vocatur Dei ſubſtantia. ibid. b c in ſumente tantùm mutabat ſaporem ſuum, non ſubſtantiam. ibid. 2.c & ſeq. ſapiebat etiam mala quodcumque guſtare volebant 216.1.d cur vocetur ambroſia. 245.1.a

Qui manducat hunc panem, vivet in æternum. Quàm Ven. Eucharistia animæ devotæ ſit ſapida. 216.2.b & ſeqq. Ipſa ſanctis velut ambroſia eſt. 245.1.a eſt myſterium myſteriorum. 10.2.c & ſeq.

DOMINICA II. POST PENTECOST.

Uxorem duxi. Res uxoria ita mentem excæcat & obnubilat, ut ſpiritum ſapientiæ nequeat percipere. 12.1.c Filii adulterini ſunt plerunque imperfecti. 56.1.a Stirps & poſteritas impiorum cito deficit, eſtque vilis. ibid. 1.c.2.a *Vide notata Dominica in Sexageſima, Sabbatho poſt Dominicam II. in Quadrageſima, & Sabbatho poſt Domin. III.*

DOMINICA V. POST PENTECOST.

Quid dicit fratri ſuo raca. Cain fratrem Abelem interfecit, atque ideo malè periit. 158.1.d

DOMINICA VII. POST PENTECOST.

A fructibus eorum cognoſcetis eos. Sanctum opus fieri debet ſanctè & perfectè. 89.2.b

Non poteſt arbor bona malos fructus facere: Anima eſt vitæ & vitalis operationis fons. 104.2.a

DOMINICA VIII. POST PENTECOST.

Filii hujus ſæculi prudentiores filiis lucis. In hoc ſæculo quidem illi laudentur, ſed non in altero: nam potentes & aliorum vatri oppreſſores, ibi potenter tormenta patientur. 86.2.d

Prudentiores. Subtilitatis origo & commendatio. 114.1.d Subtilitas in practicis laudabilis eſt; ſanctæ actionis ſubtilitas eſt intentio. ibid. 2.c

Facite vobis amicos de mammona iniquit. Bene quidem, non tamen muneribus ſe corrumpi patiatur judex. 86.1.a

DOMINICA IX. POST PENTECOST.

Quia ſi cognoviſſes & tu. Deus futura, etiam conditionata, perſpecta habet. 67.2.b Deum non cognoſcentes, vani ſunt. 178.1.a at illum noſſe, perfecta juſtitia eſt. 200.2.d

Flecis videntes. Non tamen iratus, ſed honoris divini zelo motus: iræ namque paſſio non cadit in Deum, ſed ejus effectus. 51.2.c d Hinc caſtigat moderatè. 174.2.b poteſt tamen, cùm vult. 2.b Alius evangeliſta addit Dominum flagello è funiculis facto hic uſum eſſe: flagellatio autem divina hominem ſapere docet. 89.2.d & ſeq.

Zelus domus tuæ comedit me. Auris zeli vocatur mens Dei. 17.2.a Zeloſi ſemper omnibus exoſi ſunt. 370.1.a zelus tamen benignitate debet temperari. 175.2.c & ſeqq.

Feciſtis illam ſpeluncam latronum. Cauſam aperit Chriſtus, cur negotiatores eiecerit, & menſas ſubverterit: ſolet quippe Deus cauſam & culpam, ob quam caſtigat & flagella inectat, revelare. 235.1.c

DOMINICA X. POST PENTECOST.

Duo homines aſcenderunt in templum. Mundus eſt templum Dei, in quem omnes aſcêdere cogitatione quotidie oportet. 237.2.d

Deus propitius eſto mihi peccatori. Peccatoribus converti volentibus propitium ſemper præbet Deus; nam miſericors dici gaudet. 14.1.b Deus diſſimulat peccata hominum, ut ipſi pœnitentiam agant. 166.2.c 167.2.c

Qui ſe exaltat. Superbia mater eſt libidinis humilitas caſtitatis. 139.2.c

Qui ſe humiliat Habet homo ſatis multum onde ſe humiliet, imprimis ſi reſpiciat ad vilitatem ſuæ conceptionis & nativitatis. 100.1.b & ſeqq.

DO-

INDEX MATERIARVM MORALIUM.

DOMINICA XI. POST PENTECOST.

Tetigit linguam ejus. Verba & ſermones noſtri omnes ſunt in manu Dei. 109.2.d

Solutum eſt vinculum linguæ. Linguæ omnes confuſæ ſunt in Babel. 152.2.b

Loquebatur rectè. Sapientes ſunt tam in verbis quàm operibus ſuis valdè candidi & ſinceri. 121.2.b Sapientes ſint etiam ſilentes. 121.2.b 133.1.b

Bene omnia fecit. Bonitatem hanc Dei imitantur Sancti. 133.2.a

DOMINICA XII. POST PENTECOST.

In lege quid ſcriptum. Legis cuſtodia plenam cauſat immortalitatem. 79 2.d Cur lex vocetur incorrupta. 23 1.2.d

Diliges Dominum Deum tuum. Charitas eſt amicitia hominis cum Deo. 107.2.c Amoris divini efficacia. 128.2.c Amor fortis eſt & martius. 129.2.b cur idola pro Deo adorata ſint. 179.2.c

Proximum ſicut teipſum. Quin imò proximus amore præveniendus eſt. 91.2.a

Qui fecit miſericordiam in illum. Omnipotentia eſt cauſa ſummæ miſericordiæ. 166.1.d

Cujus Filius eſt? Salvator ubique & qualibet in occaſione Iudæis ſe Dei eſſe filium comprobabat. 55.2.a

DOMINICA XIII. POST PENTECOST.

Oſtendite vos ſacerdotibus. Sacerdos omnigenarum virtutum ornatu circumdatus ſit. 238.1.b

DOMINICA XIV. POST PENTECOST.

Non poteſtis Deo ſervire & mammonæ. Qui terrena diligit, fit terra; & terra; qui divina Deus. 204 2.b

Ne ſolliciti ſitis. Sancti ſecurè in Dei providentia conquieſcunt. 117.1.b errores Gentilium circa providentiam. 188.2.c

Conſiderate lilia agri. Quidquid creatum pulchrum eſt, atque hinc mundi pulchritudo in cauſa fuit, ut homines creaturas adorarint. 180.2 a 181 2.a Deus curat etiam minima. 189.2.d & ſeq.

Quærite primum regnum Dei. Serò virtutem quærentes, inveniunt eam. 95.1.a Pietas opes conciliat. 13 1.2.c

Primum. Virtus primo quærenda; quæ ſi habeatur, mox reliqua omnia adjicientur. 179.1.a.b

DOMINICA XV. POST PENTECOST.

Defunctus efferebatur. Mortem Deus ipſe non fecit, ſed invecta per peccatum. 89.2.c Juſtorum mors, etiam ab ea præoccupatorum, ponit eos in quiete & refrigerio. 64.1.d & ipſi illam meditando prævertunt. ibid.b Subitæ ſed ſanctæ mortis exempla 2.d Cita mors loco purgatorii eſt. 65.1 a Mors tempeſtiva ſignum eſt amoris Dei. 65.2.b Homo ab ortu ad mortem rapitur. 78.1.d ibid.2.c Vitæ brevitas per varia emblemata oſtenditur. 79.1 b.c & ſeqq. Mors janua æternitatis eſt. 103.1.d

Manu tetigit loculum. Manus quatuor rerū ſymbolū eſt 106.2.a

Adoleſcens. Hic in flore ætatis ſublatus, oſtendit ad oculum, vitam eſſe umbram 29 1. d ejus brevitas nobis ad omnem virtutem eſſe debet ſtimulus. 30 2.a Juventus aptè reſpondet veri veniæque amœnitati. 31.2.c Juvenes ſæpè ſunt prudentiores multis delirantibus, quod per varias docetur gnomas. 64.2.b & ſeqq. & exempla. 66.2.a

Adoleſcens tibi dico, ſurge. Carnales homines mortuorum reſurrectionem negant, eos tamen confutant multi, qui ad vitam reſuſcitati ſunt. 25.2.b & ſeqq.

Surge. Deus hominem ad mortis portas perducit, & mox inde reducit. 212.2.a.2.d

DOMINICA XVIII. POST PENTECOST.

Cum vidiſſet cogitationes eorum cogitationi adhibenda cura, & illi invigilandum eſt. 15 1.c In omnes cogitationes & ſermones inquirit Deus. 17. 1.a etenim omnia cordis penetralia acutiſſimè pervidet. 1.d Scribarum cogitationes in lucem proferebat Chriſtus. 35.1.b Qualiter angeli hominum cogitationes norint. 11.2 a

Ut quid cogitatis mala in cordibus veſtris? Simplicitas in Dei obſequio neceſſaria eſt. 9 2.a Non ſolum opus externum, ſed interna etiam volitio eſt mortiferum peccatum. 13.1 a.b

DOMINICA XIX. POST PENTECOST.

Simile eſt regnum cælorum homini regi. Beati in cælo erunt veluti reges. 79.1.d Reges virtutibus omnigenis præcellere ſuis oportet. 7.1.b Sint ne imperent impotentes & tyrannicè. 88.1.d Quænam ipſis in regendo ſint obſervanda. 89.1.b In primis ſint docti & ſapientes. 94.2.d 95.1.a Poſterorum Caroli Magni gloria, & ſanctimonia. 95 1.c Reges ſapientiam à Deo in oratione petant. 95.2.c cogitent ſe mortales eſſe. 99 1.c.d eos decet ſapiens eloquentia, non magna aut ventoſa. 108.2.d Regum & principum peccata graviora ſunt, quàm privatorum, tres ob cauſas. 86.1.c.d Sapientes reges bene regnum regunt. 135 1.a ibid.1.c Sint benigni & fortes in bello. 135.2.c Qui ſecundùm Dei voluntatem regunt, rectè regunt. 146.1.a Rex ſimilis eſt primo angelo. 95.2.c eſt quaſi baſis reipubl. 96.2.c Sit ſapiens, potens, bonus. 182.2.a ejus gubernatio ſit fortis & ſuavis. 127.2.d

Amice quomodo huc intraſti. Uti hic ad nuptias admiſſus ab iiſdem deinde defectu veſtis nuptialis, expulſus eſt, ita & juſti excidere poſſunt gratia niſi à Deo præſerventur. 68.1.b

DOMINICA XXII. POST PENTECOST.

Abeuntes Pharisæi cum Herodianis. Sectæ Phariſæorum & Sadducæorum quæ fuerit origo & diſcrepantia. 5.1.d

Ut caperent eum in ſermone. Tripliciter Deus tentatur. 10.1.d Impii ſatagunt juſtos ſubvertere. 67.1.b.c

Scimus quia verax es. Adulantur hi Chriſto, adulatio porro fugienda, quia noxia. 13.1.c Sacerdotes dedecet fictio, quales hi erant. 13. 1.d

Non eſt tibi cura de aliquo. Iudicis recti emblema quid ſit. 7.1.b Deus nullius potentis rationem habet, nec enim metuit. 87.1.c circa æqualitatem ejus in regando multi errarunt. 87.2.c & ſeq.

Cognita nequitia eorum. Deus ſcrutatur & corda & renes. 14.2.d

Quid me tentatis hypocritæ? Spiritus ſanctus fictum omne fugit. 12.2.c

Cujus eſt imago hæc? Imaginum cultus licitus eſt. 184.1.b Idololatria qualis primitus fuerit, 185.1.b & ſeq. Non ita Chriſtiani venerantur imagines, ut ethnici idola. 186.1 c Dei imago vix exprimitur, niſi eo modo quo Sanctis aliquando apparuit. 2.d Idola maledicta ſunt & fœda. 190.2.b 191.1.b quomodo à Deo puniantur. 190 2.d Idololatria omnis nequitiæ cauſa eſt. ibid.2.d ea ante diluvium paſſim in uſu fuerit. 192.2.c ea fuit ante idola. 193.2.d illius inventores. 194.1.b illius cauſa. 195.2.b & ſeqq. Quænam ſcelera invexerit. 197.1.d & ſeqq. ejus vilitas. 202.2.c & ſeq. 203 1.d Idololatræ ſpem habent inter mortuos, quomodo. 183.2.a Sapientiores inter Gentes quid de idolis ſenſerint. 2.c 185.1.b 186.2.b 187.1.a Idolorum vanitas. 184.1 a ibid.2.d & ſeqq. 215 1.1.a ibid.2.b & ſeqq.

Date quæ ſunt Cæſaris Cæſari. Sic & Cæſar debita ſuis dare debet, maximè jus adminiſtrare. 6.2.b Dei bonitatem imitetur. 8. 2.b *Vide notata Dominica XIX. poſt Pentecoſt.*

Quæ ſunt Dei Deo. Religio cultuſque divinus regibus imprimis curæ ſit, utpote quæ eſt baſis omnis rectæ politiæ. 7.1. d eſt hæc juſtitiæ conjungenda. 1.2.d

DOMINICA XXIII. POST PENTECOST.

Filia mea modo defuncta eſt. Luctus patris ob filium immatura morte ſublatum, cauſa prima fuit idololatriæ. 193.1.a & ſeqq. *Vide de morte & brevitate vitæ notata Dominica XV. poſt Pentecoſten.*

DOMINICA XXIV. POST PENTECOST.

Sol obſcurabitur. Omnes quippe creaturæ tunc ſervient creatori ad vindictam de impiis ſumendam. 81.1.b

Venientem cum poteſtate magna. Chriſtum ad judicium properantem ſtipabunt viri Apoſtolici, & velut aſſeſſores una cum ipſo judicaturi ſunt. 49.2 c.d Juſtitia tunc erit lorica Dei quia in die illo aſſumet pro miſericordia juſtitiam. 81.1 d Futurus eſt judex ſincerus & incorruptus. ibid.2.c non à paſſione, ſed ſanctitate movebitur ad eam atrocem de impiis vindictam ſumendam. 81.2.b non niſi ex æqualitate juſtitiæ ſententiam proferet. 81.2.b.c

Montes cadite ſuper nos. Terror impiorum in die judicii. 75.1 a maximè ob gloriam juſtorum. ibid.2.b Tunc verò damnabunt ſemetipſos erroris. ibid.2.d & ſerò ingemiſcent & pœnitebunt. 76.1.b 78.1.c Eorum quæ tunc futura expoſtulatio. 79.1.a

Poſtquam verò damnationis in impios prolata ſententia erit, illico creaturæ omnes & elementa in eos inſurgent. 82 2.b eaque ipſis ſcelera exprobrabunt. 82.2.b

IN FESTO S. NICOLAI.

Tradidit illis bona ſua. Anima noſtra nobis concredita eſt ceu talentum. 202 1.c cui plus datum plus ab eo poſtea exigetur. 87.2.b

IN FESTO CONCEPTIONIS B. VIRG.

B Virgo caruit omni veniali peccato, imo & originali. 12.2.b

IN FESTO PURIFICATIONIS.

Nunc dimittis. Senex Simeon ſenibus omnibus illuſtre ſpeculum eſt. Senectus informis quæ ſit 56.2.b Senectus duplici nomine honorabilis, ob experientiam multi temporis, & ob honeſtos mores, quæ duo ſi deficiant, contemptibilis eſt. 65.2 a b Prudentia propriè ſenum eſt. ibid. & ſeqq.

IN FESTO S. MATTHIÆ APOST.

Sors cecidit ſuper Matthiam. Vita noſtra ludus eſt, & aleæ jactus, in qua ludimus de æternitate. 205.1.c

IN FESTO ANNUNTIATION. B. VIRG.

Incarnatio eſt opus proprium bonitatis Dei. 9.1. d Contigit ea nocte paſchali XXV. Martii, quando & Chriſtus reſurrexit. 233.2.c

Quoniam virum non cognoſco. Quomodo ſterilis beata ſit? maximè B. Virgo, quæ propterea canit, *Ex hoc beatam me dicent omnes generationes.* 52.1.a

Quod naſcetur ex te, ſanctum vocabitur. Chriſtus in ſua incarnatione animam optimam aſſumpſit. 137.2.b 138.1.a quippe una melior eſt altera perſa. 138.2.a

IN FESTO INVENTIONIS S. CRUCIS.

Sicut exaltavit Moyſes ſerpentem. Serpentes, & omnia venenata fuere initio mundi creata, ſed Adæ non nocuiſſent, ſi

non

INDEX MATERIARVM MORALIUM.

non peccaſſet 1 1.1.b.c Serpentes & crocodilos adorarunt Ægyptii 207.1.d & 2.a ſerpentes ignitis immiſſi ſunt cælitus in murmurantes Hebræos. 210. 1. d & 2.a Serpens à Moſe erectus fuit figura Chriſti 2.c Crux Chriſti benedicta eſt. 211 1.a 190.2.c

IN FESTO S. MARIÆ MAGDALENÆ.

Maria ſæpè Chriſtum excepit hoſpitio, ideoque ab eo gratiis fuit cumulata. 143. 1.d

Oleo caput meum non unxiſti. Unguenta olim adhibita in conviviis. 30.2.d 31. 1.a

IN FESTO ASSUMPTIONIS B. VIRG.

B. Virgo præoccupat eos, qui ipſam deſiderant. 91. 1. b Ipſa eſt vapor charitatis. 120. 1.b Habet gratiam quodammodo infinitam. 122.2.d & ſeqq. Quanta gratiæ ipſius plenitudo fuerit. 130. 2.c & ſeqq. Ipſa quoque ſponſa eſt, & ut talem ipſi eam diligere debemus. 128.2.d ejuſdem nobilitas. 130.1.d.2.c

IN FESTO S. BARTHOLOMÆI.

Virtus exibat & ſanabat omnes. Chriſtus quippe omnibus quibus poterat, beneficiebat. 34.2.b.c

IN FESTO OMNIUM SANCTORUM.

Sancti fulgent mirificè in cælo. 48. 2. b Stat ibi quaſi victores. 74.1.c & ſunt velut reges. 80. 2.a Sancti in hac vita ſeptupliciter manu Dei portantur. 42.2.d ſunt holocauſta ac templum Dei. 48. 2.c eorum vita mundanis fuit velut inſania. 75.2.b Sunt ſpecula, in quibus reſplendet Dei bonitas, charitas, puritas, ſanctitas. 122.1.c reſiſtunt iræ Dei. 136.1.b.c ſunt ſalus & incolumitas totius orbis. 96.2.d Vita ſua invitatur bonitatem Dei, & Dei gratia facit eos bonos. 122. 2.a

Corporis glorioſi quatuor ſunt dotes, & quæ earum ſit origo. 48 2.d & ſeqq. Virtus reddit homines claros. 60. 1.a & immortales. ibid.c. & ſeq. Regnum cælorum beatiſſimum eſt. 80. 1.b Beatitudo cælica reddit homines incorruptibiles. 94.1.a. b Virtutes hujus vitæ manent & in altera. 23.1.c

Beati mundo corde. Qui mundo ſunt corde, divinæ contemplationis dulcedinem inprimis percipiunt. 12. 1.c cordis munditiess in Dei obſequio in primis eſt neceſſaria. 9. 2.c

Quoniam filii Dei vocabuntur. A peccato revocare nos debet, quòd filios Dei, & cæli heredes nos eſſe ſciamus. 200. 2.d

Qui patiuntur propter juſtitiam. Patientia explorat opera juſtorum. 18.2.d Per adverſa juſti probantur & purgantur. 24. 1. b & ſic ſunt Dei victimæ. 24. 1.b

IN COMMEMOR: FIDEL. ANIMARUM.

In Purgatorio exiſtentes habent ſpem, virtutem theologalem. 46. 1. a

IN FESTO DEDICAT. ECCLES.

Hodie me oportet in domo tua manere. Hoſpitalitas ſemper Deo cara exiſtit, & ampliſſimè remunerata eſt. 143.1.d

IN COMMUNI APOSTOLORUM.

Quia Apoſtoli Spiritus ſancti adventum ardentiſſimè deſiderarunt, hinc ab eo quàm cumulatiſſimè repleti ſunt. 93.1.c Apoſtoli & Apoſtolici viri propriè in die judicii mundum judicabunt. 43. 2. d

IN COMMUNI MARTYRUM.

Martyrum invicta patientia & animæquitas in graviſſimis tormentis. 18. 2.a etſi à tyrannis ex hac vita ſublati ſunt, eorum tamen animæ in manu ſunt Dei. 42.1.b

Non ſentiebant tormenta & mortem; divinitus corroborati. 43. 1. d tormenta eos conſecrant, 44. 2.c in iis ſperabant immortalem gloriam. ibid.d. quæ ob hanc parum morati ſunt. 45. 1. b.c Sunt holocauſta. 47.2.d

Perſecutores ſuos judicabunt. 48.1.a tyrannis in die judicii exprobrabunt. 74.1 b certamen arduum ipſis Deus objecit. 156. 1. b Variorum martyrum in tormentis conſtantia refertur. 46. 2. b

Omnes juſti hac in vita martyres ſunt. 45.2.d

Terræmotus magni erunt per loca, &c. Terroreſque de cœlo. Vide notata Dominica 1. Adventus.

Mittitur foras ſicut palmes & areſcet. Indiorum ſtirps citò deficit. 56 1.a & eſt vilis ibid.d & quæ hujus rei cauſa ſit. 56. 1. b

Capillus de capite non peribit. Dei providentia res omnes æqualiter gubernat. 103.1.a

Ego enim dabo vobis os te ſapient. cui non poter. reſiſtere. Sapientia & ſanctitas ſuos facit diſertos & in loquendo confidentes. 114. 2. 2. c

IN COMMUNI CONFESSORUM.

Epiſcopi ſunt velut ovium ſuarum paſtores. 94.2.b. c Sacerdos debet omnigenis virtutibus cunctus eſſe. 238. 1. b Religioſus ſacrum Dei holocauſtum eſt. 48.1.b

Item templum Dei. 48. 1. c Religioſis conducit ad caſtitatem ſtudium ſacrarum litterarum. 52. 2.a an per ingreſſum in religionem nobilitatem generis ſui amittant. 58. 2.a eorum vitam habent mundani ut inſaniam. 75. 2.b

IN COMMUNI DOCTORUM.

Vos eſtis ſal terræ. Sal ſymbolum eſt ſapientiæ. 13.2. b Quæ dicatur ſcientia Sanctorum. 155.2.a Sancti doctores ultro quærunt, quibus ſuam ſapientiam communicent. 92.2 b.c Doctores ſapientiæ præ ceteris ſanctis, ſunt amici Dei. 128. 1.b cur ſtudiis incumbentes minùs ſint ſani. 105. 1.a doctrina ventoſa & evanida parum prodeſt, ſed ſapiens eloquentia. 108. 2.c

Docti norunt præterita, & ex iis de futuris conjecturam faciunt. 53.1.1.2.c item verſutias ſermonum, & diſſolutiones argumentorum. ibid.

IN COMMUNI VIRGINUM.

Phœnix ſymbolum celibatus. 52. 2. b Studio bonarum artium conſervatur caſtitas. ibid. Virginitatis encomium, viguit ea in veteri teſtamento. 53.1.b Caſtitatis proles & fructus. 55.1. d Caſtitas illiberis eſt dignior fœcunditate illicita & infami. 58.1.c

Utriuſque antitheſes, ibid.d. Triplex eſt caſtitas, & ejus elogia. 2 a Pudicitiæ elogium. ibid. a. b Virginitas eſt flos & fructus, ejus exempla. 59.1.b ejus nomen eſt immortale. 62. 2. d & ſeqq. facit formoſos. 139.1.b eſt individua comes ſapientiæ. ibid. 1 d ejus mater eſt humilitas. 119. 2.c eſt domum Dei. 140. 2. b atque adeò totis præcordiis ab eo petenda. ibid. 2.d

Apis caſta ſymbolum eſt ſapientiæ. 103. 1. d Virgo habet ſuas proles ſpirituales. 52. 2. d

Quod donum fidei electum virgini à Deo detur. 2.c Chriſtus eſt juſtus, & quæ ejus rei ratio. 64. 2. a Virginum elogia. 54 1.b Olim virgines in templo ſimul in parthenone degebant. ibid. d illis olim in templo primus aſſignabatur locus. 54.2.b quod earum eſſe debeat ſtudium? ibid. 55.1.a earum certamen & triumphi. 61. 1.b triplex earum corona. ibid.d

Qui ſe caſtraverunt propt. regn. Cælor. Sterilium initio filii plerumque illuſtres ſunt. 55.2.b contra adulterini filii ſunt imperfecti; 56.1.a & quæ hujus rei cauſa. ibid.b

Oleum in lampadibus. Lampas charitatis, oleo operum bonorum eſt fovenda. 106.1.b

Quærenti bonas Margaritas. Quærentes & ſeriò deſiderantes virtutem, inveniunt eam. 92.2 d & ſeqq.

F I N I S.

Digitized by Google